

Yıl: 2025 Cilt:10 Sayı:28

Year: 2025 Vol:10 No:28

# İKTİSADİ İDARİ VE SİYASAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Economics Business and Political Researches



Uluslararası e-Dergi / International e-Journal

e-ISSN: 2564-7466



# İKTİSAD

## JEBUPOR

---

İKTİSADİ İDARİ VE SİYASAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ  
JOURNAL OF ECONOMICS BUSINESS AND POLITICAL RESEARCHES

---

Cilt: 10 • Sayı: 28 • Ekim 2025  
Vol: 10 • No: 28 • October 2025

e-ISSN: 2564-7466

<http://dergipark.org.tr/iktisad>  
e-posta: [iktisaddergisi@gmail.com](mailto:iktisaddergisi@gmail.com)

İKTİSAD, uluslararası hakemli, uluslararası indeksli, açık erişimli bilimsel bir dergidir.





**İKTİSADİ İDARİ VE SİYASAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**  
**JOURNAL OF ECONOMICS BUSINESS AND POLITICAL RESEARCHES**

**Kurucu (Founder)**

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY

**Baş Editör (Editor-in-Chief)**

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY

**Editörler (Editors)**

Prof. Dr. Sadettin PAKSOY  
Doç. Dr. Kazım SARIÇOBAN  
Dr. Öğr. Üyesi Elif KAYA

**Yayın Kurulu (Editorial Board)**

|                                      |                                           |
|--------------------------------------|-------------------------------------------|
| Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY (Başkan) | (Gaziantep Üniversitesi)                  |
| Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ            | (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)         |
| Prof. Dr. Halil TUNALI               | (Galatasaray Üniversitesi)                |
| Prof. Dr. Sadettin PAKSOY            | (Gaziantep Üniversitesi)                  |
| Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU       | (Süleyman Demirel Üniversitesi)           |
| Prof. Dr. Fatih KAPLAN               | (Tarsus Üniversitesi)                     |
| Prof. Dr. Celal Nazım İREM           | (İstanbul Aydın Üniversitesi)             |
| Doç. Dr. Kazım SARIÇOBAN             | (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)   |
| Doç. Dr. Murteza HASANOĞLU           | (Devlet İdarecilik Akademisi, Azerbaycan) |
| Dr. Öğr. Üyesi Elif KAYA             | (İstanbul Aydın Üniversitesi)             |

**Danışma Kurulu (Advisory Board)**

|                            |                                           |
|----------------------------|-------------------------------------------|
| Prof. Dr. Mustafa ÖZER     | (Anadolu Üniversitesi)                    |
| Prof. Dr. Mustafa AKAL     | (Sakarya Üniversitesi)                    |
| Prof. Dr. Orhan ÇOBAN      | (Gaziantep Üniversitesi)                  |
| Prof. Dr. Liao WEI         | (Confucius Institute, Skopje, Macedonia)  |
| Prof. Dr. Adnan ÇELİK      | (Selçuk Üniversitesi)                     |
| Prof. Dr. Cem TANOVA       | (Doğu Akdeniz Üniversitesi)               |
| Prof. Dr. Ramazan ERDEM    | (Süleyman Demirel Üniversitesi)           |
| Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN | (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)   |
| Prof. Dr. Ľubica BAJZÍKOVÁ | (Univerzita Komenského v Bratislave)      |
| Prof. Dr. Suranga SILVA    | (University of Colombo, Sri Lanka)        |
| Doç. Dr. Anukrati SHARMA   | (University of Kota, India)               |
| Doç. Dr. Elnur ALİYEV      | (Devlet İdarecilik Akademisi, Azerbaycan) |

**Sekretarya (Secretaries)**

Yaşar EDE  
Buse KEŞİR

**Dergi Ofis Adresi (Office Address)**

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY  
Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, K:1, No:133  
Şehitkamil / Gaziantep / Türkiye

**Web:** <http://dergipark.org.tr/iktisad>  
**E-mail:** [iktisaddergisi@gmail.com](mailto:iktisaddergisi@gmail.com)

## İKTİSAD'ın Tarandığı İndeksler

|                                                                                                                                                 |                                                                                                                                               |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                | <br>Central and Eastern European Online Library            |
| <br>Bielefeld Academic Search Engine                           |                                                             |
| <br>Academic Scientific Journals                               |                                                            |
|                                                                | <br>Electronic Journals Library                            |
| <br>ZEITSCHRIFTEN DATENBANK                                   | <br>OpenAIRE                                              |
| <br>...research from your desktop<br>Genamics JournalSeek    | <br>Eurasian Scientific Journal Index<br>www.ESJIndex.org |
| <br>SIS Scientific Indexing Services                         | <br>JOURNAL ABSTRACTING AND INDEXING SERVICE              |
| <br>INFOBASE INDEX                                           | <br>IJIFACTOR                                            |
| <br>JOURNAL INDEX                                            |                                                          |
| <br>EuroPub<br>Directory of Academic and Scientific Journals | <br>idealonline                                           |
| <br>DRJI                                                     | <br>IPIndexing<br>Indexing Portal                         |



**İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi** yılda üç kez Şubat, Haziran ve Ekim aylarında yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide yer alan yazılar kaynak gösterilmeksizin kısmen ya da tamamen iktibas edilemez.

Bu dergide yayınlanan çalışmaların bilim ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergimize gönderilen çalışmalar, alanında uzman iki ayrı hakem tarafından incelendikten sonra uygun görülenler yayınlanmaktadır.

Yazım kurallarına ilişkin bilgilere dergimizin **web adresinde** yer verilmiştir.

Bu derginin tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin almaksızın hiçbir iletişim ve kopyalama sistemi kullanılarak yeniden kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve satılamaz.

**Journal of Economics Business and Political Researches** is an international peer-reviewed journal which is published three times a year in February, June and October. The articles cannot be cited partly or entirely without showing resources.

The responsibility about scientific and grammatical issues is belong to authors.

The papers sent to the journal are reviewed by two referees and after their approval, they will be sent to edit before being published.

Writing & Publishing Policies can be found in the journal's **website**.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system without prior written permission.

---

## Bu Sayının Hakemleri\*

|                                                                                 |                                                                                       |
|---------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Prof. Dr. Ali Fuat GÖKÇE</b><br>(Gaziantep Üniversitesi)                     | <b>Doç. Dr. Mustafa Alpin GÜLŞEN</b><br>(Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)       |
| <b>Prof. Dr. Alparslan UĞUR</b><br>(Kırıkkale Üniversitesi)                     | <b>Doç. Dr. Nazlı ERSOY</b><br>(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)                     |
| <b>Prof. Dr. Ferit Serkan ÖNGEL</b><br>(Gaziantep Üniversitesi)                 | <b>Doç. Dr. Onur DEMİREL</b><br>(Süleyman Demirel Üniversitesi)                       |
| <b>Prof. Dr. H. Nejat BASIM</b><br>(Başkent Üniversitesi)                       | <b>Doç. Dr. Saniye YILDIRIM ÖZMUTLU</b><br>(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)        |
| <b>Prof. Dr. Hüsnü KAPU</b><br>(Kafkas Üniversitesi)                            | <b>Doç. Dr. Serap KALFAOĞLU</b><br>(Selçuk Üniversitesi)                              |
| <b>Prof. Dr. Levent ÜRER</b><br>(İstanbul Aydın Üniversitesi)                   | <b>Doç. Dr. Şerif CANBAY</b><br>(Düzce Üniversitesi)                                  |
| <b>Prof. Dr. Mehmet Merve ÖZAYDIN</b><br>(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi) | <b>Doç. Dr. Tacinur AKÇA</b><br>(Ordu Üniversitesi)                                   |
| <b>Prof. Dr. Mehmet Metin DAM</b><br>(Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)        | <b>Doç. Dr. Tülay DEMİRALAY</b><br>(Trakya Üniversitesi)                              |
| <b>Prof. Dr. Mehmet ÖZÇALICI</b><br>(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)               | <b>Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Miraç BÜKEY</b><br>(İstanbul Üniversitesi)                 |
| <b>Prof. Dr. Murat SEZGİN</b><br>(Uşak Üniversitesi)                            | <b>Dr. Öğr. Üyesi Burak GÖKALP</b><br>(İstanbul Aydın Üniversitesi)                   |
| <b>Prof. Dr. Mustafa KIRCA</b><br>(Ordu Üniversitesi)                           | <b>Dr. Öğr. Üyesi Burcu SAVAŞ ÇELİK</b><br>(İstanbul Gelişim Üniversitesi)            |
| <b>Prof. Dr. Mustafa KOCAOĞLU</b><br>(Necmettin Erbakan Üniversitesi)           | <b>Dr. Öğr. Üyesi Coşkun SOYSAL</b><br>(Gaziantep Üniversitesi)                       |
| <b>Prof. Dr. Özgür Emre KOÇ</b><br>(Hitit Üniversitesi)                         | <b>Dr. Öğr. Üyesi Gökmen DURMUŞ</b><br>(Gaziantep Üniversitesi)                       |
| <b>Prof. Dr. Selim YILDIRIM</b><br>(Anadolu Üniversitesi)                       | <b>Dr. Öğr. Üyesi Hilal MOLA</b><br>(Atatürk Üniversitesi)                            |
| <b>Prof. Dr. Süleyman Emre ÖZCAN</b><br>(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)       | <b>Dr. Öğr. Üyesi Kürşad ÖZKAYNAR</b><br>(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)              |
| <b>Prof. Dr. Tolga ULUSOY</b><br>(Kastamonu Üniversitesi)                       | <b>Dr. Öğr. Üyesi Lütfü SİZER</b><br>(Dicle Üniversitesi)                             |
| <b>Prof. Dr. Yener PAZARCIK</b><br>(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)        | <b>Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk BÖLÜKBAŞI</b><br>(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)     |
| <b>Doç. Dr. Ali Osman BALKANLI</b><br>(İstanbul Üniversitesi)                   | <b>Dr. Öğr. Üyesi Pınar KARAHAN DURSUN</b><br>(Mudanya Üniversitesi)                  |
| <b>Doç. Dr. Asiye Ayben ÇELİK</b><br>(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)          | <b>Dr. Öğr. Üyesi Rahman AYDIN</b><br>(Erzurum Teknik Üniversitesi)                   |
| <b>Doç. Dr. Ayfer USTABAŞ</b><br>(İstinye Üniversitesi)                         | <b>Dr. Öğr. Üyesi Salih Özgür SARICA</b><br>(Hitit Üniversitesi)                      |
| <b>Doç. Dr. Ayşem SEZER ŞANLI</b><br>(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)    | <b>Dr. Öğr. Üyesi Seher Gülşah TOPUZ SEKMEN</b><br>(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi) |
| <b>Doç. Dr. Bayram KOCA</b><br>(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)                    | <b>Dr. Öğr. Üyesi Tarana AZIMOVA</b><br>(İstanbul Aydın Üniversitesi)                 |
| <b>Doç. Dr. B. Dilek ÖZBEZEK</b><br>(Gaziantep Üniversitesi)                    | <b>Dr. Öğr. Üyesi Tuba BIYIKBEYİ</b><br>(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)                 |
| <b>Doç. Dr. Burçhan SAKARYA</b><br>(Başkent Üniversitesi)                       | <b>Dr. Öğr. Üyesi Uğur KAPLAN</b><br>(Doğuş Üniversitesi)                             |
| <b>Doç. Dr. Doğa BAŞER</b><br>(Selçuk Üniversitesi)                             | <b>Dr. Öğr. Üyesi Uğur YILDIRIM</b><br>(Kırıkkale Üniversitesi)                       |
| <b>Doç. Dr. Fatih CEYLAN</b><br>(Uşak Üniversitesi)                             | <b>Dr. Öğr. Üyesi Zeynep BAYSAL</b><br>(OSTİM Teknik Üniversitesi)                    |
| <b>Doç. Dr. Hande AKSÖZ YILMAZ</b><br>(Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)         | <b>Dr. Arya AKDENİZ</b><br>(Bağımsız Araştırmacı)                                     |
| <b>Doç. Dr. İsmail Hakkı KOFOĞLU</b><br>(Avrasya Üniversitesi)                  | <b>Dr. Burhan DURGUN</b><br>(Dicle Üniversitesi)                                      |
| <b>Doç. Dr. Kaan İrfan ÖĞÜT</b><br>(Bahçeşehir Üniversitesi)                    | <b>Dr. Ayşe AKBOZ CANER</b><br>(Bağımsız Araştırmacı)                                 |
| <b>Doç. Dr. Kamil TAŞKIN</b><br>(Sakarya Üniversitesi)                          | <b>Dr. Gizem ÖZAYDIN</b><br>(İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)                         |
| <b>Doç. Dr. Kıymet YAVUZASLAN</b><br>(Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)        | <b>Dr. Hakan Ömer TUNCA</b><br>(Atılım Üniversitesi)                                  |
| <b>Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU</b><br>(Karabük Üniversitesi)                      | <b>Dr. Kübra ECER</b><br>(T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı)                  |
| <b>Doç. Dr. Mortaza OJAGHLOU</b><br>(İstanbul Aydın Üniversitesi)               | <b>Dr. Şifa ÖZKAN</b><br>(Doğuş Üniversitesi)                                         |
| <b>Doç. Dr. Murat GÜLER</b><br>(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)             | <b>Dr. Zafer DÖNMEZ</b><br>(Adıyaman Üniversitesi)                                    |

\*Bu sayıda birbirinden değerli **68 hakemimiz**, İKTİSAD'a cömert bir şekilde zaman ve uzmanlıklarıyla katkıda bulundu.

Kıymetli hakemlerimize, makale incelemeye ve değerlendirmeye gereken zamanı ve çabayı ayırdıkları ve çalışmanın kalitesini arttırmaya yardımcı tüm yorum ve önerileri için sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

Eğer sizler olmasaydınız, hakemli dergilerin yüksek standartlarını koruması imkânsız olurdu.

İKTİSAD, siz değerli hakemlerimizin cömert ve uzman katkıları sayesinde, bilimsellikten ödün vermeden, seçkin bir dergi olma yolunda ilerlemektedir.

Saygılarımızla...

**İKTİSAD Editör Kurulu**

## Makaleler/Articles

|    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
|----|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1. | <b>BIST 100, Döviz Kuru, Altın ve Petrol Fiyatları Arasındaki Etkileşimlerin Zaman ve Frekans Boyutunda Analizi</b><br><i>Analysis of Interactions Between BIST 100, Exchange Rates, Gold, and Oil Prices in Time and Frequency Dimensions</i><br><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br><b>Nuray YÜZBAŞIOĞLU</b> <b>638-663</b>                              |
| 2. | <b>New Protectionism and Trade Wars in Foreign Trade: Trumpism</b><br><i>Dış Ticarete Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları: Trumpizm</i><br><br>Paper Type: Research Paper / Makale Türü: Araştırma Makalesi<br><b>Erdem BAĞCI</b> <b>664-678</b>                                                                                                                                         |
| 3. | <b>The Effect of Political Literacy Level on Political Sensitivity: A Study on Political Science and Public Administration Students</b><br><i>Politik Okuryazarlık Düzeyinin Politik Duyarlılığa Etkisi: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma</i><br><br>Paper Type: Research Paper / Makale Türü: Araştırma Makalesi<br><b>Niran CANSEVER</b> <b>679-694</b> |
| 4. | <b>Initial Basic Feasible Solution Approach for Transportation Problem: Logarithmic Fermi Approximation</b><br><i>Ulaştırma Problemi İçin Uygun Başlangıç Çözüm Yaklaşımı: Logaritmik Fermi Yaklaşımı</i><br><br>Paper Type: Research Paper / Makale Türü: Araştırma Makalesi<br><b>Kenan KARAGÜL</b> <b>695-711</b>                                                                       |
| 5. | <b>Ekonomi Politikası Belirsizliğinin Hisse Senedi ve Döviz Kuru Getirilerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme</b><br><i>The Effects of Economic Policy Uncertainty on Stock Share and Exchange Rate Returns: A Study on Türkiye</i><br><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br><b>Ecem ARIK</b> <b>712-732</b>                                            |
| 6. | <b>Akademik Karar Alma Süreçlerinde Temel Atıf Hatası</b><br><i>The Fundamental Attribution Error in Academic Decision-Making Processes</i><br><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br><b>Mehmet YİĞİT &amp; Asena Gizem YİĞİT</b> <b>733-753</b>                                                                                                              |



## Makaleler/Articles

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|-----|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 7.  | <b>Havayolu Şirketlerinin Sürdürülebilirlik Uygulamalarının Stratejik Lojistik Perspektifi ile İncelenmesi</b><br><i>Analysis of Sustainability Practices of Airline Companies from a Strategic Logistics Perspective</i><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br><b>Doğan KILIÇ &amp; Muhammed TURGUT</b> <b>754-775</b>                                                 |
| 8.  | <b>An Analysis on The Nexus Between Green Environment and Financial Development of Turkic States</b><br><i>Türki Cumhuriyetlerde Yeşil Çevre ve Finansal Kalkınma Arasındaki Bağlantıya İlişkin Bir Analiz</i><br>Paper Type: Research Paper / Makale Türü: Araştırma Makalesi<br><b>Aslı ÖZPOLAT &amp; Ferda NAKİPOĞLU ÖZSOY &amp; Burak BÜYÜKOĞLU</b> <b>776-791</b>                               |
| 9.  | <b>Kütüphane Hizmet Kalitesi Ölçümüne Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi Uygulaması</b><br><i>A Research on Library Service Quality Measurement: Selcuk University Application</i><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br><b>Ümmü Saliha EKEN İNAN &amp; Alaaddin Selçuk KÖYLÜOĞLU &amp; Ömer Emrah ACAR</b> <b>792-811</b>                                      |
| 10. | <b>Panoptikon Gözü Altında Kira Kontrolü: Görünürlük ve Denetimin Kiracı-Ev Sahibi İlişkilerine Etkisi</b><br><i>Rent Control Under the Eyes of the Panopticon: The Impact of Visibility and Control on Tenant-Landlord Relations</i><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br><b>Hakan ERYÜZLÜ &amp; Durmuş BAYSAL &amp; Birol ERKAN &amp; Nazif ÇALIŞ</b> <b>812-827</b> |
| 11. | <b>Assessing the Integration of Natural Gas Markets in Europe and East Asia: An ARDL Approach</b><br><i>Avrupa ve Doğu Asya Doğal Gaz Piyasalarının Entegrasyonunun Değerlendirilmesi: Bir ARDL Yaklaşım</i><br>Paper Type: Research Paper / Makale Türü: Araştırma Makalesi<br><b>Reza BİLGİN</b> <b>828-851</b>                                                                                    |
| 12. | <b>Temel Benlik Değerlendirmesi ve Psikolojik İyi Oluş: Uzaktan Çalışanlar Üzerine Durumsal bir Aracılık Modeli</b><br><i>Core Self-Evaluations and Psychological Well-Being: A Moderated Mediation Model on Remote Workers</i><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br><b>Esra AYDIN</b> <b>852-865</b>                                                                  |

## Makaleler/Articles

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|-----|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 13. | <b>The Impact of Economic Policy Uncertainty and Foreign Direct Investments on Renewable Energy Consumption in G-7 Countries</b><br><i>G-7 Ülkelerinde Ekonomi Politika Belirsizliği ve Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Yenilenebilir Enerji Tüketimi Üzerindeki Etkisi</i><br><br>Paper Type: Research Paper / Makale Türü: Araştırma Makalesi<br><b>Fatih Volkan AYYILDIZ</b><br><b>866-880</b> |
| 14. | <b>Kamu Yönetimi Reformlarının Siyasi Perspektifleri: Parti Bildirgeleri Üzerinden Bir Analiz</b><br><i>Political Perspectives of Public Administration Reforms: An Analysis of Party Declarations</i><br><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br><b>Cem ANGIN</b><br><b>881-901</b>                                                                                  |
| 15. | <b>Vergi Harcamaları ve Gelir Eşitsizliği İlişkisinde Kurumsal Kalitenin Rolü</b><br><i>The Role of Institutional Quality in the Relationship Between Tax Expenditures and Income Inequality</i><br><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br><b>Uğur ÇİÇEK</b><br><b>902-916</b>                                                                                       |
| 16. | <b>Sosyal Yardım Alan Bireylerin İstihdama Katılım Kararlarının Belirlenmesine Yönelik Bir İnceleme</b><br><i>Exploring the Employment Participation Decisions of Individuals Receiving Social Assistance</i><br><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br><b>Merve Nur OKTAR &amp; Gülsüm KORKUT &amp; Düriye TOPRAK</b><br><b>917-938</b>                             |
| 17. | <b>Otomobil Satın Alma İstekliliğinde Yakıt Türü Tercihini Etkileyen Faktörler: Isparta ve Burdur Örneği</b><br><i>The Factors Influencing Fuel Type Preference in Automobile Purchasing Intentions: The Case of Isparta and Burdur</i><br><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br><b>Ali ÖZ &amp; Onur DEMİREL &amp; Selim Adem HATIRLI</b><br><b>939-959</b>        |
| 18. | <b>The Pressure to Respond Work-Related Messages: Turkish Adaptation Study of the Workplace Telepressure Scale</b><br><i>İşle İlgili Mesajlara Cevap Verme Baskısı: İşyeri Telebaskısı Ölçeğinin Türkçe Uyarlama Çalışması</i><br><br>Paper Type: Research Paper / Makale Türü: Araştırma Makalesi<br><b>Berivan TATAR</b><br><b>960-972</b>                                                      |

## Makaleler/Articles

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|-----|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 19. | <b>Impact of Using TQM on Organizational Agility with the Mediator Role of Ambidexterity for SME's</b><br><i>Toplam Kalite Yönetiminin Ambideksterite Aracı Değişkeni ile Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Örgütsel Çevikliğine Olan Etkisi</i><br><br>Paper Type: Research Paper / Makale Türü: Araştırma Makalesi<br><b>Musa MANSOR &amp; Ali KURT</b><br><b>973-992</b>                                                                                        |
| 20. | <b>Türkiye'nin Atıl İşgücündeki Histeri Etkisinin Detaylı Analizi</b><br><i>Detailed Analysis of the Hysteresis Effect in Türkiye's Labor Underutilization</i><br><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br><b>Mustafa KIRCA</b><br><b>993-1012</b>                                                                                                                                                                                       |
| 21. | <b>Uzaktan Çalışma Modelinin Örgüt Kültürüne Etkisi</b><br><i>The Impact of the Remote Work Model on Organizational Culture</i><br><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br><b>Nihat GÜLTEKİN</b><br><b>1013-1022</b>                                                                                                                                                                                                                    |
| 22. | <b>Savunma Harcamalarına Yönelik Toplum Bilinci ve Makroekonomik Etki Algısı: Türkiye Üzerine Değerlendirme</b><br><i>Public Consciousness and Macroeconomic Impact Perception of Defense Expenditures: Evaluation on Türkiye</i><br><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br><b>Muhammed Kemal BOSTAN &amp; Arzu KIZILKAYA TOKER</b><br><b>1023-1039</b>                                                                                |
| 23. | <b>İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitiminin Kamu Kurumlarına Yansıması: Dijital Kamusal Alan ve Kamusal Alan Yoluyla Eğitim Alanlar Açısından Bir İnceleme</b><br><i>The Reflection of Occupational Health and Safety Training on Public Institutions: An Examination from the Perspective of Digital Public Space and Training Areas via Public Space</i><br><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br><b>Mehmet ÖLMEZ</b><br><b>1040-1054</b> |
| 24. | <b>Bağlantıların Gücü: 2023 Depremi Sonrası Hatay'da Girişimcilik Ekosisteminin Sosyal Sermaye Temelli Yeniden İnşası</b><br><i>The Power of Connections: Social Capital-Based Reconstruction of The Entrepreneurial Ecosystem in Hatay After The 2023 Earthquake</i><br><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br><b>Hamit BASIK &amp; Sonyel OFLAZOĞLU DORA</b><br><b>1055-1072</b>                                                     |

## Makaleler/Articles

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|-----|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 25. | <b>Türkiye’de Gelir Dağılımı ile Enflasyon ve İşsizlik Oranları Arasındaki İlişki</b><br><i>The Relationship Between Income Distribution and Inflation and Unemployment Rates in Türkiye</i><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br>Mustafa Orhan ÖZER & Gülnur ACAR<br>1073-1086                                                                 |
| 26. | <b>“Yol Yürüyüş Öğretir”: Seyyahların Failliği ve Siyaset Bilimcilerin Seyahatnamelerden Öğrenecekleri Üzerine</b><br><i>“The Path Itself is the Teacher of the Walk”: On the Agency of Travelers and What Political Scientists Can Learn from Travelogues</i><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br>Hülya KAŞIKCI<br>1087-1101                  |
| 27. | <b>Genç Tüketicilerin Çevrim İçi İkinci El Ürün Satın Alma Motivasyonlarının Çevrim İçi Tekrar Satın Alma Niyetine Etkisi</b><br><i>The Effect of Young Consumers’ Online Second-Hand Product Purchasing Motivations on Their Online Repurchase Intention</i><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br>Özlem KARAMAN & Yonca Nilay BAŞ<br>1102-1123 |
| 28. | <b>Enflasyona Göç Penceresinden Bakmak</b><br><i>A Migration Perspective on Inflation</i><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br>Leyla Firuze ARDA & Büşra YILDIZ<br>1124-1140                                                                                                                                                                    |
| 29. | <b>Tüketici İlgi Düzeyi ve E-Ticaret Satışları: Zaman Serisi Analizi Kullanarak Dijital Pazarlama Stratejileri Açısından Bir Değerlendirme</b><br><i>Consumer Interest Level and E-Commerce Sales: An Evaluation of Digital Marketing Strategies Using Time Series Analysis</i><br>Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper<br>Gülmira KERİM<br>1141-1162 |



## Editörden

İktisat biliminin güçlü yanlarından biri, kendini eleştirebilme ve yenileyebilme kapasitesidir. Bu sayımızda, bu eleştirel geleneğin son derece çarpıcı bir örneğini sunmaktan büyük bir mutluluk duyuyoruz. Peter de Haan'ın "The Flaws of Neoclassical Economics" başlıklı yazısı, neoklasik iktisadın dayandığı temel varsayımları—rasyonalite, denge ve kurumsal tarafsızlık—titizlikle sorgularken, ekonominin gerçek yaşamla olan kopukluğunu derin bir entelektüel incelikte ele alıyor.

De Haan'ın yaklaşımı, yalnızca bir teorik eleştiri değil; aynı zamanda iktisat biliminin insan davranışını, kurumları ve belirsizlikleri anlamlandırma biçimine yönelik tarihsel bir yeniden değerlendirmedir. Yazar, iktisadın soyut modellerinin, insanın bilişsel sınırlılıkları ve sosyal bağlamları içinde yeniden düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda de Haan, 1970'lerde Kahneman ve Tversky'nin öncülük ettiği davranışsal devrimle başlayan dönüşümün, iktisadın temel kabullerini nasıl sarstığını hatırlatmaktadır.

Neoklasik teorinin sağladığı analitik gücü teslim ederken de Haan bizleri şu soruyla baş başa bırakıyor: "*Gerçek ekonomik yaşamı yakalayabilen bir iktisat bilimi mümkün mü?*" Bu yazı da iktisadi düşüncenin bugünkü sınırlarını yeniden tartışmak isteyen tüm okurlar için değerli bir davet niteliğindedir.

## From the Editor

One of the greatest strengths of economics as a discipline lies in its capacity for self-critique and renewal. In this issue, we are pleased to feature a remarkable example of that tradition. Peter de Haan's essay, "The Flaws of Neoclassical Economics," offers a thoughtful examination of the foundational assumptions of neoclassical theory -rationality, equilibrium, and institutional neutrality- while addressing, with remarkable clarity, the persistent gap between economic models and real economic life.

De Haan's work is not merely a theoretical critique; it is a historical reconsideration of how economics has sought to understand human behaviour, institutions, and uncertainty. He reminds us that the discipline's abstract models must be reinterpreted in light of the cognitive limitations and social contexts that shape human decisions. In doing so, he recalls the intellectual shift that began in the 1970s with the behavioural revolution led by Kahneman and Tversky a turning point that challenged the very foundations of economic thought.

While acknowledging the analytical value of the neoclassical framework, de Haan ultimately asks a timeless question: "*Is an economics that truly captures real economic life possible?*" His essay stands as a compelling invitation to rethink the boundaries of contemporary economic science.

**Dr. Elif KAYA**

On behalf of İKTİSAD Editorial Board

# The Flaws of Neoclassical Economics

Peter de HAAN\*

Neoclassical economics provides valuable analytical tools which to this day are being used in teaching economics and explaining the functioning of economies. However, foundational assumptions about, e.g., rationality, general equilibrium, and institutional neutrality fail to capture how real economies function. This paper concludes with where the economic science stands today in attempting to capture real economic life as much as possible.

Som fifty years ago something happened which broadened the way economics was understood. It happened in a small-town South-east of New York City: Princeton, more precisely: Princeton University. It was there that a professor in psychology, Daniel Kahneman ran into something which surprised him greatly; the assumptions applied by economists regarding human behaviour. This is how he told the story:

One day in the early 1970s, Amos Tversky handed me a mimeographed essay by a Swiss economist named Bruno Frey, which discussed the psychological assumptions of economic theory.... Bruno Frey barely recalls writing the piece, but I can still recite its first sentence:

*‘The agent of economic theory is rational, selfish, and his tastes do not change. I was astonished. My economist colleagues worked in the building next door, but I had not appreciated the profound difference between our intellectual worlds. To a psychologist, it is self-evident that people are neither fully rational nor completely selfish, and that their tastes are anything but stable.... Here was an opportunity for an interesting conversation across the boundaries of the disciplines. I did not anticipate that my career would be defined by that conversation’ (Kahneman, 2011).*

## Assumptions

Homo economicus is a key assumption of classical and neoclassical economics. Kahneman was not the first scholar to conclude that there was a gap between the assumed behaviour of homo economicus and how people in day-to-day life behave, which he playfully demonstrated in his 2011 bestseller *Thinking, Fast and Slow*.

Another important (neo)classical notion is laissez-faire: let the market run its course, unhindered by outside forces (such as government), and everything will be fine as economic equilibrium will be the result. Forty years before Kahneman presented his critique, Cambridge economist John Maynard Keynes argued that in real life there was neither such a thing as laissez-faire, nor that someone’s private interest would benefit the public good, an important observation attributed to Adam Smith. Keynes (1931) observed:

*“It is not true that individuals possess a prescriptive ‘natural liberty’ in their economic actions. ...The world is not so governed from above that private and social interests always coincide.... Nor is it true that self-interest generally is enlightened; more often individuals acting separately to promote their own ends are too ignorant or too weak to attain even these. .... We cannot, therefore, settle on abstract grounds, but must handle on its merits in detail..... to determine what the State ought to take upon itself to direct by public wisdom, and what it ought to leave, with as little interference as possible, to individual exertion.”<sup>1</sup>*

---

\*The Netherlands Ministry of Foreign Affairs (Retired), The Hague, The Netherlands, peterdehaan65@yahoo.com

<sup>1</sup>Alfred Marshall is the author of *Principles of Economics*. In this celebrated classic he observed that the great founder of classical economics, Adam Smith, had given many instances in *The Wealth of Nations* of the ways in which self-interest

## Keynes Revolutionized Economics

At the end of this quote, Keynes hinted at the role of the state in correcting market failures. In 1936, he elaborated the government's crucial role in overcoming massive market failures in his master piece *The General Theory of Employment, Interest and Money*, triggering the Keynesian Revolution. He analysed the economy, not from the traditional microeconomic point of view, but from an aggregate, macroeconomic vantage point. Keynes also questioned the classical rational behaviour assumption, arguing that economic behaviour is also inspired by 'animal spirits'. By triggering the Keynesian Revolution, Keynes dethroned neoclassical economics as the leading school of thought.<sup>2</sup>

## The Comeback of Neoclassical Economics

Neoclassical economics was not defeated; it kept on evolving quietly under the radar. During the early 1970s, neoclassical economics experienced a resurgence. What happened was that Keynesians had not foreseen, nor prevented, stagflation - the toxic mix of high inflation combined with high unemployment. Keynesians had a strong belief in the Phillips Curve, which said that there was an inverse relation between inflation and unemployment: a bit of inflation would bring unemployment down. Keynesians could not explain why the Phillips Curve had lost its relevance.

Meanwhile, neoclassical economists, such as Milton Friedman, had been developing new ideas. Friedman understood what stagflation's problem was and offered solutions.

Friedman had this to say about the role of economists developing new ideas:

*"Only a crisis -actual or perceived – produces real change. When that crisis occurs, the actions that are taken depend on the ideas that are lying around. That, I believe, is our basic function: to develop alternatives to existing policies, to keep them alive and available until politically impossible becomes politically inevitable"* (Burns, 2023).<sup>3</sup>

In the course of the 1960s, he already explained that the real unemployment rate was kept lower than the natural rate of unemployment, an idea Friedman had borrowed from Edmund Phelps.<sup>4</sup> Friedman also argued that there was too much money in circulation, resulting in even more inflation.

Later, during the 1970s, the New Classical Economics school of thought gained prominence; promoted by, in particular, Robert Lucas and Thomas Sargent, taking neoclassical assumptions on board. In sum, Keynesianism was out, and neoclassical economics became the dominated school of thought.

## New Institutional Economics

As of the 1980s, New Institutional Economics (NIE) exposed the shortcomings of neoclassical economics' assumptions. It also proposed a more realistic approach, away from abstract models, in explaining economic growth or stagnation. NIE is now an important new branch of the economic sciences.

---

may lead the individual trader to act injuriously to the community. Source: *Principles of Economics* (1977). London: MacMillan, 627. Smith steadily insisted on the frequent opposition that there is between private interests and the public good.

<sup>2</sup>Lorie Tarsis, a student of Keynes's at the time commented: And finally, what Keynes supplied was hope: hope that prosperity could be restored and maintained without the support of prison camps, executions and bestial interrogations. Remember that during the 1930s, fascism and communism were on the rise.

<sup>3</sup>Burns used Friedman's words as a motto of her book.

<sup>4</sup>Emeritus Professor in Economics, Edmund Phelps, provided the microeconomic foundation for the Keynesian model of unemployment. In his 1965 paper 'Phillips Curves, Expectation of Inflation and Optimal Unemployment Over Time', Phelps introduced the term natural rate of unemployment (Phelps, 2023).

Neoclassical assumptions were questioned once again. This time by Douglass North, the new institutional economist. His *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, captures in concise terms the relevance of institutions in the process of economic growth (North, 1990). From a historical perspective, institutions comprise the underlying determinant of sustained economic growth. Institutions, as North defined them, are the constraints that structure human interaction. These constraints can be formal (i.e., laws) and informal (such as norms, beliefs) ones. Together they define the incentive structure, embodied in institutions of societies which determine economic growth, or the lack of it.

North developed a more realistic theory of doing economics, in exposing neoclassical economics' shortcomings. He argued that neoclassical theory is frictionless, in which institutions don't exist. Neoclassicals maintain that development occurs through perfectly functioning markets. In such a situation, the costs of acquiring information and the costs involved in transactions don't exist - the efficient competitive solution of neoclassical economics obtains! Even though economic actors may initially have erroneous models, the informational feedback process will correct initially incorrect models, leading surviving market participants to the correct and efficient models. North concluded that in neoclassical economics institutions won't matter, nor would time. However, institutions do matter and, in addition, market transactions take time and involve transaction costs.

North was instrumental in establishing an entirely new school of institutional economics, of which Daron Acemoglu is the most prominent contemporary representative. Together with James Robinson he wrote *Why Nations Fail* (Acemoglu and Robinson, 2012); like North before them, both were awarded last year's Nobel Prize in Economics. Let me briefly tell you what Acemoglu and Robinson propose.

Acemoglu and Robinson sought to determine whether economic development would encourage liberalism. Based on an extensive historical analysis of growth trajectories of many countries, they identified two types of institutions: inclusive and extractive ones. Inclusive institutions promote prosperity, while extractive institutions (as the term implies) frustrate growth since the economic gains of growth are only shared by a small group that exploits others. Inclusive institutions encourage investment, while extractive ones discourage it. The authors also found, and this is important, that richer economies developed liberal democratic reforms.

What laid behind these insights? They found that, inspired by the mortality rate, countries experiencing a high mortality rate (such as those plagued by deadly tropical diseases), the colonial powers exploited native labour. This happened in many Sub-Saharan African countries and in many Latin American countries. Countries registering low mortality rates, such as in English-speaking offshoots (i.e., America, Canada, Australia and New Zealand), attracted European settlers providing them with the opportunity to reap the fruits of their labour, thanks to the protection of private property and the development of free markets (both important institutions, first developed in England). What also happened, as mentioned before, is that more prosperous economies have instituted liberal democratic reforms.

Acemoglu and Robinson also tackled the question why some countries developed poor institutions. They observe that in a highly unequal society the poor could threaten revolution. Any commitment by the elites to redistribute wealth in response was not credible; they could always change their mind when the threat disappeared. As a result, unequal states were prone to instability. Checks and balances represented a response to this commitment: if elites were restrained, their promises to redistribute would be taken seriously and any revolutionary threat would be forestalled. This is why European states expanded the democratic franchise in the early 19th century.

In sum, Acemoglu and Robinson present an impressive and persuasive model, based upon historical developments. They moved development economics away from abstract growth models.

## Neoclassical Economics Remained Unshaken

Undeterred by the development of these new insights in economics, neoclassical economists carried on, this time under the name of New Classical school economists. I already mentioned Economics Nobel Laureates Robert Lucas and Thomas Sargent. They developed the rational expectations model. What is it about?

It can be best described as a consistent application of the hypothesis that rational individuals and firms behave in situations of change, with uncertainty about the future, imperfect information and costly information gathering. This does not imply that all agents have the same information, or that all agents know the true economic model; it simply means that agents are forward-looking and adjust their behaviour in response to anticipated future events.

## Microeconomic Foundation for Macroeconomics

People and firms make rational predictions and decisions by considering the economic environment, market conditions, and their own experiences, thereby strengthening the case for macro models to be based on microeconomics. In other words, New Classics lifted microeconomic notions to the level of macroeconomics. They express faith in the stability of the market, and, not least important, in general equilibrium. They are suspicious of government intervention. They advocate predictable government policy rules, while Neo-Keynesians argue, not surprisingly, that market failures of a macroeconomic nature occur, and that the government has to do something about them.

Given Lucas's belief in market clearing equilibrium, it is no surprise that in his 2003 Presidential Address to the American Economic Association, he said the following:

*“Macroeconomics was born as a distinct field in the 1940s, as a part of the intellectual response to the Great Depression. The term then referred to the body of knowledge and expertise we hoped would prevent the recurrence of that economic disaster. My thesis in this lecture is that macroeconomics in this original sense has succeeded: its central problem of depression-prevention has been solved, for all practical purposes, and has in fact been solved for many decades”* (Quote from Krugman, 2013).

Only four years later, the financial crisis broke out followed by the Great Recession.

What New Classics introduced was accepted by the profession, in particular by younger economists at the time. Early critics included the not-so-young Economics Nobel laureate and Neo-Keynesian, Robert Solow. In an interview he observed that the habit of labelling New Classical Economics as the rational expectations school is a misleading habit (Klamer, 1984). All of the propositions associated with that school of thought come from the hypothesis of market clearing, and not from the rational expectations hypothesis. In addition, Solow observed that it is hard to believe that common economic agents strictly behave in a rational manner. Analytically speaking, New Classical Economics is attractive, but weak in its assumptions, Solow said. The assumptions they apply in their market-clearing-equilibrium, are simply unrealistic. Solow admitted that his own work applies different assumptions, and discussing them with New Classics proved to be difficult.<sup>5</sup>

Not just Solow was critical, Edmund Phelps, for example, also does not believe that individuals behave as Lucas and Sargent argued. Phelps had been developing theories in which expectations play a crucial part. He maintains that ‘a nation's economy is not generally on an equilibrium path characterized by correct (at least unbiased) expectations and, barring new developments, it is in the process of learning the correct expectations as the economy evolves’ (Phelps, 2023: 95). He concludes: ‘As I saw it, the New Classics, with their adherence to ‘rational expectations’, showed they had little or no sense of a modern economy – an economy that, at its core, is driven by the

---

<sup>5</sup>Solow quoted the economist Frank Ramsey who compared such a discussion with the following conversation: ‘I went to Grantchester today.’ ‘That is funny, I didn’t.’



judgement, intuitions, and imagination of a modern people' (Phelps, 2023: 96-97). Phelps is implicitly referring to what the psychologist Daniel Kahneman would call Humans, and to Keynes's animal spirits.

## **Enter Behavioural Notions**

In 2011, Daniel Kahneman's published *Thinking, Fast and Slow*. This fascinating book contains an elaborate critique of the rational agent model.<sup>6</sup>

He presents Econs and Humans, underscoring that 'Humans' don't necessarily act rationally. Moreover, they have limited information, and are not consistent and logical in their decisions. Kahneman observed that the term Econs is applied by economists, such as Lucas, while the term Humans is used by psychologists. Humans are 'System 1' types (fast, intuitive and emotional). Kahneman also introduces the 'System 2' type, which is slower, more deliberative, and more logical. Humans are real people - we recognize their behaviour, not least our own. Econs pretend to act along System 2 lines, but – and economists overlook this - they are distracted by all kinds of phenomena, such as how an issue is being presented, as explained below.

Kahneman argued that every significant choice we make in life comes with some uncertainty. This is why students of decision-making hope that some of the lessons learned in a model situation apply to more interesting everyday problems. However, Kahneman added, tongue-in-cheek, that decision theorists study simple gambles, that other decision theorists had developed.

This field of research has a theory, called expected utility theory, which provided the foundation of the rational-agent model and remains, to this day, the most important theory in the social sciences. For example, economists adopted expected utility theory in a dual role: (i) as a logic that prescribes how decisions should be made, and (ii) as a description of how Econs make choices.

Regarding decision-making, Kahneman gave the following example. The way in which a question is formulated influences the outcome of an investigation about willingness to donate organs. Research in Europe revealed that high-donation countries applied an opt-out form, while low-contribution countries had an opt-in form; i.e., you had to check a box to become a donor. Kahneman concluded that the low-contribution outcome was best explained by the laziness of System 2. The choice was controlled by an utterly inconsequential feature (i.e., checking a box) of the situation. This is just one point against the rational-agent theory.

Another assumption is that humans have consistent preferences. However, we cannot trust our preferences to reflect our interests, even if based on personal experience, Kahneman argued. Tastes and decisions are shaped by memories, which can be wrong. Studies suggest that humans don't have consistent preferences and would know how to maximize them - another cornerstone of the rational-agent model. Kahneman found that there is an inconsistency built into the design of our minds. We want pain to be brief and pleasure to last longer. But our memory, which is a function of System 1, has evolved to represent the most intense moment of an episode of pain or pleasure and the feelings when the episode was at its end. In other words, memory is led by duration neglect and peak-end rule. The result is that a memory that neglects duration will not serve our preference for long pleasure and short pains.

Kahneman concluded that a theory (like the rational-agent model) worthy of its name asserts that certain events are impossible: they will not happen if the theory is true. When an 'impossible' event is observed (such as the 2007 financial crisis and subsequent Great Recession), the theory is falsified. Kahneman then sank the knife: 'Theories can survive for a long time after conclusive evidence falsifies them, and the rational agent model certainly survived the evidence we have seen, and much other evidence as well.' He concluded: 'A significant difference between believers in the

---

<sup>6</sup>Kahneman was awarded the Nobel Prize in Economics in 2002 for his work integrating psychological research into economics, particularly concerning human judgment and decision making under uncertain circumstances.

rational-agent model and the sceptics who question it is that the believers simply take it for granted that the formulation of a choice cannot determine preferences on significant problems. They will not even be interested in investigating the problem – and so we are often left with inferior outcomes’ (Kahneman, 2011: 374).

## **Returning to Neoclassical Economics**

One of neoclassical economics hero’s is Friedrich Hayek. He compared the price system with a system of telecommunications. The market, reflecting prices obtaining, provides the information consumers and investors need to make informed decisions. Distortions of this system, for example caused by inflation or wage and price controls, give the wrong signals. In situations like these, prices no longer reflect the most efficient modes of production. This will result in resources being employed in inefficient and unproductive activities. But eventually, the market will eliminate the distortions and equilibrium is restored.

This is what the efficient market hypothesis says: financial markets would accurately reflect all available information. The rational expectations theory provided a foundation for the efficient market hypothesis, suggesting that individuals incorporate all relevant information into their expectations leading to efficient market outcomes.

## **The Grossman-Stiglitz Paradox**

What Hayek presented sounds plausible, but is it? Joseph Stiglitz and Sanford Grossman disagree. Right from the start they wonder if competitive equilibrium is defined as a situation in which prices are such that all arbitrage profits are eliminated, is it possible that a competitive economy always be in equilibrium? Clearly not, is their response. In their paper, they introduce the Grossman-Stiglitz paradox. It states that perfectly informationally efficient markets are an impossibility since, if prices perfectly reflected available information, there would be no profit to gathering information, in which case there would be little reason to trade and markets would eventually collapse (Grossman et al., 1980).

Let us take the stock market. If stock prices at every moment reflected all of the available information about the economic outlook, and other factors pertinent to individual companies, investors wouldn’t have any incentive to search out and process it. But if nobody processes information, stock prices won’t reflect that information, and the market won’t be efficient. Grossman and Stiglitz conclude that for the market to function effectively, there must be some level of inefficiency.

Hayek ignored market failures. Grossman and Stiglitz demonstrate that information is not fully revealed by market prices, comparing information with air: its adequate provision is a precondition for other things to take place. However, when this information is lacking, or is only partially available, Hayek’s celebrated telecommunications system can’t work. Insights in so-called bounded rationality, nuance the picture sketched by Grossman and Stiglitz.<sup>7</sup>

---

<sup>7</sup>Unlike the traditional economic assumption of perfect rationality, bounded rationality recognizes that people use simple rules of thumb to make decisions. The concept of bounded rationality was introduced by Herbert Simon. It highlights that decision-makers strive to make rational choices but are often limited by the information available to them and their cognitive processing abilities. Bounded rationality is particularly significant in behavioural economics, as it helps explain adaptive real-life decision-making processes that deviate from classical economic theories.

## Why Neoclassical Economics is not Written off

Given neoclassicals' flaws, such as unrealistic assumptions about human behaviour, unrealistic assumptions about the functioning of markets, and neglect of institutional factors, one wonders why neoclassical economics is not written off altogether?

There are appealing reasons for its perseverance. One can think of the following ones:

First, the theory itself. It is an elegant and relatively simple one. Take this description: Neoclassical economics begins with the proposition that the economy is comprised of rational self-interested individuals (i.e., consumers and firms) who maximise their utility through voluntary exchanges in markets which, when free from external interferences, produce an efficient equilibrium. At first glance, this description is appealing. Economic actors operate sensibly, inspired by the notion that they are free to make decisions on how to spend their money. Let's face it, in economic matters people are fairly rational, and dropping simple assumptions would complicate economic modelmaking. Prices play a prominent part in an economic decision-making process: If the price of a good is too high, it won't be sold. If an investment is too risky, funds won't be devoted to it. When prices give the wrong signal, as Hayek argued, an automatic process ensues, eventually resulting in an efficient equilibrium.

And as Adam Smith wrote in many instances (but not in all): each private producer is not just contributing to his or her economic well-being but often also to the public good.

The government is responsible for ensuring that the market can function free of external influences. The government should also address market failures. The government itself is supposed to only undertake public tasks that individual market participants cannot undertake.

This model is not just simple, logical and elegant, it is also very useful for educational purposes in demonstrating students how homo economicus, and the economy at large, are supposed to function. Indeed, another strong point in favour of neoclassical economics.

Now, what about neoclassical economics' assumptions? This is what Milton Friedman wrote about assumptions in his famous *The Methodology of Positive Economics* (Friedman, 1953). He argued that theories should be evaluated not on the basis of the realism of their assumptions but exclusively on the basis of the accuracy of their predictions resulting from their hypotheses. This is what he argued: A hypothesis must be descriptively false in its assumptions; it takes account of none of the many attendant circumstances, since its very success shows these assumptions to be irrelevant for the phenomena to be explained.'

So, Friedman, like a magician, made assumptions disappear. Needless to say, Friedman's opinion was contested. His long-time opponent, Paul Samuelson objected to Friedman's claim about the irrelevance of assumptions. Samuelson retorted that based on the principles of logic, true assumptions can only produce true conclusions. But false assumptions can produce both true and false conclusions. Economics, Samuelson concluded, needed true conclusions.

Another strong point in favour of neoclassical economic is its emphasis on the central role of the market. After all, the market and the price system provide the incentives to invest, work hard, and reap the profits, all of which contribute to economic growth. There is simply no other economic system, than the one based upon neoclassical principles that register better economic results.

This message was persuasively communicated by associations composed of liberal-minded scientists, such as Hayek's-inspired Mont Pèlerin Society, and think-tanks - inspired by the philosophy of Friedman - receiving funds from donors with deep pockets, to spread the gospel of the market (and small government) among politicians - in particular Ronald Reagan and Margaret Thatcher at the time - the media, and opinion leaders. Surely, the market has its downsides – it can be unforgiving for those whose business went under and for workers who lost their jobs. However, this aspect received little attention from them. Redistribution policies neither constitute a prominent part in the neoclassical play book.

These persuasive selling points could not prevent what happened in the first decade of this century. Neoclassical economics' flaws - in its New Classical School guise - were embarrassingly exposed during the 2007-2008 financial crisis and the ensuing Great Recession. Markets failed spectacularly. It turned out that their models had little explanatory and predictive power. They could not simultaneously explain both the duration and magnitude of actual cycles. Lucas's statement that macroeconomics' central problem of depression-prevention had been solved, proved to be wrong. Corrective Keynesian actions had to be taken by the government to prevent economic disasters.

This is what then Chairman of the Fed, Alan Greenspan, confessed during an interrogation by members of the American House of Representatives. Greenspan said: I made a mistake in presuming that the self-interest of organisations, specifically banks, is such that they were best capable of protecting shareholders and equity in firms...I discovered a flaw in the model that I perceived is the critical functioning structure that defines how the world works. I had been going for 40 years with considerable evidence that it was working exceptionally well. Greenspan was apparently one of the believers in the way neoclassical economics works in practice.

### **Toward the Neoclassical Synthesis**

In a New York Times column, Paul Krugman describes what he understands neoclassical economics to be: 'We imagine an economy consisting of rational self-interested players, and suppose that economic outcomes reflect a situation in which each player is doing the best he, or she, can, given the actions of all the other players. If nobody has market power, this comes down to the textbook picture of perfectly competitive markets with all the marginal whatever's equal' (Krugman, 2012). Krugman then observes that some economists, like Greenspan, really believe that life is like this, but they have a significant impact on our discourse.

Krugman then observes that the rest of us are well aware that this is just a metaphor. Nonetheless, most of what Krugman and his allies do is sort of neoclassical because they take, as Krugman calls it, the 'maximization-and-equilibrium world' as a starting point, which is then modified - but not too much in the direction of realism.

He explains why this dressed-down neoclassical approach is taken. It is simple, also realising that in the real-world people are fairly rational, and more or less self-interested. If one were to integrate qualifiers, this would complicate the model. So, keep it as simple as possible! Since introducing dynamics into a model is challenging, it is best, adds Krugman, to take as the end state of such a dynamic process an equilibrium, as this may reveal the researchers much of what they want to know.

Krugman also wonders what truly non-neoclassical economics would look like. It would involve, inspired by Kahneman, rejecting both the simplification of maximizing behaviour, going for full behavioural, as well as rejecting the simplification of equilibrium, as Solow had argued, while going for a dynamic story with no end state. Krugman also mentions agent-based economics, which relies on computing, while making simplified but unrealistic assumptions, like those of neoclassical economics.

So, he explains why neoclassical notions are not discarded. The qualifiers, as he calls them, fall into the domain of behavioural economists and other specialised fields, as they would complicate the model too much.

### **Conclusion**

In the real economy, the government has a much larger role to play than the limited role prescribed by neoclassical economics. This conclusion is of course not new. Paul Samuelson developed the so-called neoclassical consensus. It recognises, like Keynes had done, the merits of the government's

corrective role in the economy, not just in addressing booms, busts, price stickiness, and market failures, but also in promoting social justice and social stability.

During periods of economic stability, such as during the Great Moderation of the 1980s and 1990s, let the market run its course and keep government's involvement small. However, when things go wrong, the government must be called in to restore stability. The neoclassical paradigm did not foresee such a situation from happening. Neoclassicals could not sufficiently explain, nor predict, what happens in the real world.

This understanding triggered a renewed neoclassical synthesis, which forms the basis of mainstream economics today. In this synthesis, New Keynesians accepted the relevance of Friedman-inspired monetary policies and Lucas's rational expectations hypothesis, providing a microeconomic foundation for Keynesian economics. New Classical economists accepted the New Keynesian notion that for several reasons (e.g., stickiness) wages and prices do not move quickly to a long-term equilibrium.

The flaws of neoclassical economics also led to the emergence of new branches of the economic science, attempting to explain economic phenomena, while applying more realistic assumptions. It is unlikely, as Krugman suggests, that realism will ever be fully incorporated in economic models, simply because real world economies do not function along the lines of universal, predictable laws, such as those of physics. However, one should not exclude the possibility, propelled by advanced AI, that these new branches may produce instruments that can be incorporated into more realistic models.

## References

- Acemoglu, D., and Robinson, J. (2012). *Why nations fail; The origins of power, prosperity and poverty*. London: Profile Books.
- Burns, J. (2023). *Milton Friedman; The last conservative*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Friedman, M. (1953). *The methodology of positive economics; Essays in positive economics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Grossman, S. J., and Stiglitz, J. E. (1980). On the impossibility of informationally efficient markets. *American Economic Review* 70(3), 393-408. <https://www.jstor.org/stable/1805228>
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Keynes, J. M. (1931) The end of Laissez Faire. In: *Essays in persuasion* (pp. 272-294). London: Palgrave Macmillan. [https://doi.org/10.1007/978-1-349-59072-8\\_21](https://doi.org/10.1007/978-1-349-59072-8_21)
- Klamer, A. (1984). *The new classical macroeconomics; Conversations with new classical economists and their opponents*. Brighton: Wheatsheaf Books.
- Krugman, P. (2012, August 28). Is economic growth going down the drain?. The New York Times. <https://tinyurl.com/pfhtasfz>
- Krugman, P. (2013). *End this depression now*. New York: Norton & Company.
- Marshall, A. (1977). *Principles of economics*. London: MacMillan and Co.
- North, D. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Phelps, E. (2023). *My journeys in economic theory*. New York: Columbia University Press.



## BIST 100, Döviz Kuru, Altın ve Petrol Fiyatları Arasındaki Etkileşimlerin Zaman ve Frekans Boyutunda Analizi



### Analysis of Interactions Between BIST 100, Exchange Rates, Gold, and Oil Prices in Time and Frequency Dimensions

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1591691>

Nuray YÜZBAŞIOĞLU\*

#### Öz

##### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
26.11.2024

**Kabul Tarihi:**  
16.05.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları  
saklıdır.



*Bu çalışmada, Türkiye'nin BIST 100 endeksi, döviz kuru, altın ve petrol fiyatları arasındaki kısa, orta ve uzun vadeli etkileşimlerin zaman ve frekans boyutunda incelenmesi amaçlanmıştır. 01.01.2013 - 31.10.2024 tarihleri arasındaki günlük açılış verileri dalgacık dönüşümü tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonuçları, altın fiyatları ile döviz kuru arasında hem kısa hem orta hem de uzun vadede güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Döviz kuru ile petrol fiyatları ve BIST 100 endeksi arasındaki etkileşim kısa vadede zayıf, orta vadede artan, uzun vadede ise oldukça güçlü bir hale gelmiştir. Benzer şekilde, altın ile BIST 100 endeksi ve petrol fiyatları arasındaki ilişkiler de kısa vadede düşük olmakla beraber orta ve uzun vadelerde belirgin şekilde güçlenmiştir. Döviz kuru ve petrol fiyatları arasındaki korelasyon, kısa vadede düşük, orta vadede artan ve uzun vadede güçlü bir ilişki olarak saptanmıştır. Çalışma, Türkiye'nin finansal piyasasında döviz kuru, altın fiyatları, petrol fiyatları ve BIST 100 endeksi arasındaki dinamiklerin zaman içinde nasıl değiştiğini ve ekonomik krizler ile küresel olaylardan (COVID-19) nasıl etkilendiğini göstermektedir. Bu bilgiler yatırımcıların risk yönetimi ve portföy çeşitlendirmesi stratejilerini belirlerken faydalı olacaktır.*

**Anahtar Kelimeler:** BIST 100 endeksi, döviz kuru, altın fiyatları, petrol fiyatları, dalgacık dönüşümü.

#### Abstract

##### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
26.11.2024

**Accepted:**  
16.05.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights  
reserved.



*This study aims to examine the short-, medium-, and long-term interactions between Türkiye BIST 100 index, exchange rates, gold, and oil prices within the time and frequency domains. The daily opening data between 01.01.2013 and 31.10.2024 have been analyzed using the wavelet transform technique. The results of the study indicated a strong relationship between gold prices and the exchange rate in the short, medium, and long term. The interaction between the exchange rate, oil prices, and the BIST 100 index was weak in the short term, increased in the medium term, and became strong in the long term. Similarly, the relationships between gold and the BIST 100 index, as well as oil prices, were weak in the short term, but significantly strengthened in the medium and long terms. The correlation between the exchange rate and oil prices was found to be low in the short term, increasing in the medium term, and strong in the long term. The study shows how the dynamics between the exchange rate, gold prices, oil prices, and the BIST 100 index in Turkey's financial market have changed over time and how they were influenced by economic crises and global events (COVID-19). This information is expected to provide valuable insights for investors in determining risk management and portfolio diversification strategies.*

**Keywords:** BIST 100 index, exchange rate, gold prices, oil prices, wavelet transform.

**Atıf / to Cite (APA):** Yüzbaşıoğlu, N. (2025). BIST 100, döviz kuru, altın ve petrol fiyatları arasındaki etkileşimlerin zaman ve frekans boyutunda analizi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 638-663. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1591691>

\*ORCID Öğr. Gör. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli Meslek Yüksekokulu, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, [nuray.yuzbasioglu@adu.edu.tr](mailto:nuray.yuzbasioglu@adu.edu.tr)



## Extended Abstract

### Introduction and Research Questions ve Purpose:

This study aims to analyze the dynamic relationships between the BIST 100 index, exchange rates, gold prices, and oil prices-key macroeconomic indicators influencing Turkey's financial markets. The analysis is conducted in both the time and frequency domains, focusing on identifying short-, medium-, and long-term interactions among these variables. The primary objective is to gain a deeper understanding of the sources of volatility in Turkey's financial markets and to contribute to the development of risk management and portfolio diversification strategies for investors. Financial markets are highly sensitive to economic crises, global events, and market shocks. In emerging markets like Turkey, indicators such as exchange rates, gold prices, and oil prices play a critical role in financial stability. However, the relationships between these variables are dynamic and change over time. Events like currency crises and the COVID-19 pandemic have altered market participants' behaviors causing these relationships to vary across different time horizons. Therefore, a comprehensive analysis of these interactions in both the time and frequency domains is essential in order for financial decision making.

### Literature Review:

Studies examining the relationships between gold prices, stock prices, exchange rates, and oil prices have employed methods such as ARDL, VAR, GARCH, and wavelet transformation (Zhang and Wei, 2010; Barunik et al., 2013; Sujit and Kumar, 2011; Akbar et al., 2019; Mohiuddin et al., 2021; Mejri et al., 2024; Asaad, 2021). These studies are based on peer-reviewed articles accessed through databases like Scopus, Web of Science, and JSTOR. It has been observed that the relationships between these variables strengthen during periods of economic uncertainty, with gold serving as a safe haven and oil influencing markets through the energy sector. Research conducted in Pakistan found that stock returns significantly impact other variables, whereas external shocks have limited effects on the stock market (Ahmed et al., 2017). Singhal et al. (2019) demonstrated that oil prices negatively affect exchange rates in Mexico, while gold has no significant influence. Analyses using methods such as NARDL and wavelet transformation have emphasized that investor behavior responds asymmetrically to macroeconomic shocks and highlighted a long-term correlation between gold and oil prices (Sheikh et al., 2020; Sujit and Kumar, 2011). Notably, time-frequency-based analyses are considered more effective in explaining the dynamics of these relationships.

### Methodology:

In the research daily stock market opening data from January 1, 2013, to October 31, 2024, sourced from Investing.com were used. The wavelet transform, a robust technique for examining time series relationships in both the time and frequency domains were applied. This method allows for the observation of dynamic interactions among variables across different time scales. The dataset analyzed have composed of the BIST 100 index, USD/TRY exchange rates, Brent crude oil prices, and gold prices. Relationships have been analyzed over short-term (1-2 months), medium-term (3-12 months), and long-term (over one year) horizons.

### Results and Conclusion:

The findings reveal a strong relationship between gold prices and exchange rates across all time scales, emphasizing gold's role as a safe port in the Turkish economy and the influence of exchange rate fluctuations on gold prices. The interaction between exchange rates, oil prices, and the BIST 100 index is weak in the short term but strengthens in the medium and the long-term. Similarly, the correlation between exchange rates and oil prices becomes more pronounced in the long-term. Turkey's dependence on energy imports and economic uncertainties are key factors driving these relationships. These findings illustrate how Turkey's financial markets are influenced by macroeconomic factors and how these effects evolve over time. They offer valuable insights for investors in developing risk management and portfolio strategies, as well as for policymakers in crafting effective responses to economic crises.

## 1. Giriş

Finansal piyasalar, ekonomik büyüme ve istikrarın sağlanmasında kritik bir rol oynarken, aynı zamanda iç ve dış şoklara karşı oldukça duyarlıdır. Küreselleşme ülkeleri sadece içsel değil, dışsal şoklara da daha açık hale getirmiştir. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, bu şokların daha hızlı yayılmasına yol açmıştır (Batondo ve Uwilingiye, 2022; Kiong vd., 2023). Döviz kuru, altın ve petrol gibi ekonomik değişkenler, özellikle kriz dönemlerinde piyasa dinamiklerini ve yatırımcı kararlarını şekillendiren temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Döviz kuru ve petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ise Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomik dengeyi bozarak piyasalarda belirsizlik yaratmaktadır (Forbes ve Rigobon, 2001; Forbes, 2012; Baruník vd., 2016). Bu durum uluslararası yatırımcıları altın ve petrol gibi alternatif yatırımlara yönlentmektedir.

2018 Türkiye döviz krizi ve COVID-19 pandemisi gibi büyük çaplı olaylar finansal piyasalarda şiddetli dalgalanmalara yol açarak ekonomik değişkenler arasındaki etkileşimleri daha belirgin hale getirmiştir. Döviz kurlarındaki oynaklık, artan borç yükleri ve ekonomik daralma, Türkiye'deki yatırımcıları riskten korunma stratejileri geliştirmeye yönlendirmiştir. Bu süreçte döviz, altın ve petrol gibi varlıklar, kriz dönemlerinde güvenli liman işlevi görerek yatırımcılar için önemli alternatifler haline gelmiştir. Özellikle altın, enflasyon, siyasi belirsizlik ve ekonomik güvensizlik gibi faktörlere karşı korunma aracı olarak sıklıkla tercih edilmiştir. (Mahdavi ve Zhou, 1997; Ghosh vd., 2004; Capie vd., 2005; Aggarwal ve Lucey, 2007; Worthington ve Pahlavani, 2007; Billio vd., 2017). Bu durum piyasa değişkenleri arasındaki zamanla değişen ilişkilerin incelenmesini gerekli kılmıştır. Bu çalışma, dalgacık dönüşümünü kullanarak Türkiye'deki finansal piyasalar arasındaki zaman ve frekans boyutlu ilişkileri analiz eden az sayıdaki çalışmalardan biri olarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Kriz dönemlerindeki dinamik etkileşimleri inceleyerek mevcut literatürde sıklıkla göz ardı edilen zaman-frekans perspektifine odaklanmaktadır.

Enerji ihtiyacının büyük bir kısmını ithalat yoluyla karşılayan Türkiye ekonomisi döviz kurları ve petrol fiyatlarındaki değişimlere oldukça duyarlıdır. Petrol fiyatlarındaki artış, enerji maliyetlerini yükselterek enflasyona neden olurken döviz kurlarındaki dalgalanmalar ithalatı daha pahalı hale getirip ürün maliyetlerini artırmakta ve bu durum enflasyon üzerinde doğrudan bir etki yaratmaktadır. Hisse senedi piyasaları, Türkiye ekonomisinin durumu ve yatırımcı güvenini yansıtan önemli bir gösterge olarak, yerli ve yabancı yatırımcıların Türkiye ekonomisine dair beklentilerini ve güven düzeylerini ortaya koymaktadır. Bu piyasaların hareketleri yatırımcıların ülkenin ekonomik performansına ve gelecekteki görünümüne olan güvenini ifade etmektedir. Döviz kuru, altın fiyatları, petrol fiyatları ve hisse senedi piyasaları gibi göstergelerin birlikte ele alınması, Türkiye'nin ekonomik dengeleri ve piyasanın bu değişimlere nasıl tepki verdiğini anlamak açısından önemlidir.

Literatürde döviz kuru, altın fiyatları, petrol fiyatları ve hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkiler üzerine birçok çalışma bulunmasına rağmen bu ilişkilerin zaman ve frekans boyutlarındaki dinamiklerini birlikte ele alan çalışmalar sınırlıdır (Arouri ve Rault, 2012; Baruník vd., 2016; Huang vd., 2016; Singhal vd., 2019; Dai vd., 2020; Wang, vd., 2022; Soni vd., 2023). Mevcut literatürde döviz kuru, altın ve petrol fiyatları ile hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkiler üzerine yapılan çalışmalar genellikle bu değişkenler arasındaki uzun dönemli korelasyonlara odaklanmıştır. Özellikle kriz dönemlerinde bu ilişkilerin zaman içinde nasıl değiştiği ve farklı frekanslarda nasıl farklılaştığı konusunda yapılan çalışmalar sınırlıdır. Türkiye gibi gelişmekte olan piyasaların ekonomik belirsizliklere ve dış şoklara duyarlılığı bu göstergeler arasındaki zaman-frekans ilişkilerini inceleyen çalışmalara olan ihtiyacı artırmaktadır. Bu bağlamda dalgacık dönüşümü gibi ileri düzey tekniklerin kullanılarak farklı zaman ölçeklerinde değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi hem teorik hem de pratik açıdan önemli bir katkı sağlayabilir. Bu çalışma BIST 100, döviz kuru, altın ve petrol fiyatları arasındaki zaman ve frekans boyutundaki ilişkileri daha iyi anlamak amacıyla dalgacık dönüşümü yöntemini kullanarak yeni bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

Finansal piyasalarda döviz kurları, altın fiyatları, petrol fiyatları ve hisse senetleri arasındaki ilişkiler yatırımcılar, ekonomistler ve politika yapımcılar için önemli bir araştırma konusudur. Bu

ilişkiler ekonomik belirsizlikler, piyasa şokları ve finansal krizler gibi faktörlerden etkilenmekte ve piyasa davranışlarını analiz etmeyi, tahmin etmeyi güçleştirmektedir. Altın genellikle güvenli liman olarak değerlendirilen bir varlık olup, döviz kurları ve hisse senedi piyasalarındaki dalgalanmalara karşı korunma aracı olarak öne çıkmaktadır. Petrol fiyatları ise küresel ekonomi üzerinde geniş kapsamlı etkiler yaratmaktadır. Özellikle enerji bağımlılığı yüksek ülkelerde petrol fiyatlarının döviz kurlarıyla olan ilişkisi hayati bir öneme sahiptir. Bu çalışmanın amacı, altın, petrol, döviz kuru ve hisse senetleri arasındaki bu çok boyutlu ilişkilerin zaman ve frekans boyutunda incelenmesidir. Dalgacık dönüşümü (wavelet transform, (WT)), bu tür ilişkileri farklı frekans seviyelerinde detaylı bir şekilde inceleme olanağı sunan güçlü bir teknik olarak dikkat çekmektedir. Literatürde bu teknik kullanılarak yapılan çalışmalar, bu değişkenler arasındaki etkileşimlerin zaman içindeki değişimini anlamamıza yardımcı olmakta ve hem teorik hem de pratik anlamda finansal piyasa analizlerine katkı sağlamaktadır (Torrence ve Compo, 1998; Rua ve Nunes, 2009; Sharif vd., 2020; Yousaf ve Yarovaya, 2022; Khan vd., 2023; Sahadudheen ve Kumar, 2024). Ayrıca bu çalışma kriz dönemlerinde döviz kuru, petrol, altın ve hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkileri zaman ve frekans boyutunda inceleyerek mevcut literatüre birkaç açıdan katkı sağlamayı hedeflemektedir. Çalışmanın hedeflerinden birincisi, döviz kuru, altın fiyatları, petrol fiyatları ve hisse senedi piyasaları arasındaki frekans bağlantılarını ortaya koymaktadır. İkincisi 2018 Türkiye döviz krizi ve COVID-19 pandemisi gibi kriz dönemlerinde bu piyasalar arasındaki etkileşimleri analiz etmektedir. Üçüncüsü dalgacık dönüşümü tekniği ile farklı ölçek çözünürlüklerinde kısa ve uzun vadeli dinamikleri değerlendirmektedir.

Bu çalışmada, BIST 100 (hisse senetleri) endeksi ile döviz kuru, altın ve petrol fiyatları arasındaki entegrasyon, dalgacık dönüşümü tekniği ile incelenmiştir. Dalgacık dönüşümü, piyasa entegrasyonunu değerlendirirken sunduğu ölçeklenebilirlik ve çok yönlülük ile önemli bir teknik olarak öne çıkmaktadır. Araştırmada 2 Ocak 2013 ile 31 Ekim 2024 tarihleri arasında günlük veriler kullanılarak ortalama log-getiri değerleri analiz edilmiştir. Bunun yanında piyasa dinamikleri arasındaki etkileşimler zaman ve frekans boyutunda değerlendirilmiştir. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde ilgili literatür taraması yapılmıştır. Üçüncü bölümde veri seti ve çalışmanın metodolojisi açıklanmıştır. Dördüncü bölümde analiz sonuçları ve bulgular sunulmuştur. Beşinci bölümde ise çalışmadan elde edilen sonuçlar tartışılmıştır. Çalışma döviz kuru, altın ve petrol fiyatlarının Türkiye hisse senedi piyasası üzerindeki etkilerini ve finansal piyasaların küresel şoklara karşı duyarlılığını anlamak açısından da önemli bir katkı sunacaktır.

## 2. Literatür Taraması

Altın fiyatları, petrol fiyatları, döviz kuru ve hisse senetleri arasındaki etkileşim, finansal piyasalarda önemli bir araştırma konusu olmuştur. Bu ilişkiler farklı değişkenler ve yöntemlerle analiz edilmiştir (El-Sharif vd., 2005; Elyasiani vd., 2011; Tursoy ve Faisal, 2018; Zhao ve Wang, 2022; Lei vd., 2023). Örneğin altın fiyatları, petrol fiyatları ve hisse senetleri arasındaki etkileşim genellikle ekonomik belirsizlik dönemlerinde güvenli liman arayışının bir yansıması olarak incelenirken döviz kuru ile hisse senetleri arasındaki ilişki ise ulusal ekonomik koşullar ve ticaret dengesi üzerinden analiz edilmiştir. Ayrıca petrol fiyatları ile hisse senetleri arasındaki ilişki, enerji sektörünün hisse senedi piyasası üzerindeki etkilerini anlamak amacıyla farklı zaman dilimlerinde ele alınmıştır. Altın fiyatları ve hisse senetleri arasındaki ilişki ise değerli metallerin piyasalar üzerindeki etkisi ve ekonomik kriz zamanlarında hisse senetlerine yönelik yatırımcı davranışlarını incelemek için araştırılmıştır (Yousaf, 2021; Farid vd., 2021; Nguyen vd., 2021; Umar vd., 2022; Mensi vd., 2023; Babar vd., 2024). Bu etkileşimler çeşitli yöntemlerle analiz edilmiştir. Son yıllarda ise piyasa dinamikleri dalgacık dönüşümü gibi ileri düzey tekniklerle ele alınarak daha derinlemesine incelenmiştir.

Altın fiyatları, hisse senedi fiyatları, döviz kuru ve petrol fiyatları arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalarda farklı teknikler kullanılmıştır (Zhang ve Wei, 2010; Yousuf ve Nilsson, 2013; Haque

vd., 2015; Rastogi, 2016; Arfaoui ve Ben Rejeb, 2017; Churchill vd., 2019; Godil vd., 2020; Wu vd., 2023; Pandit vd., 2024; Sizer, 2024). Altın ve hisse senedi fiyatları, döviz kuru ve petrol fiyatları arasındaki kısa ve uzun vadeli etkileşimi incelemek amacıyla ARDL ve VAR modelleri ile analiz edilmiştir (Akbar vd., 2019; Singhal vd., 2019; Bibi vd., 2022). Bazı çalışmalarda (Lin vd., 2019; Mustafa vd., 2020) bu ilişkiyi analiz etmek için GARCH modeli kullanılmıştır. Birkaç çalışmada ise dalgacık analizi yöntemi (Barunik vd., 2013; Dar ve Maitra, 2017; Mohiuddin vd., 2021; Hu vd., 2021; Foroutan ve Lahmire, 2024) uygulanmıştır. Pakistan'daki altın fiyatları, borsa getirileri, döviz kuru ve petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmada, VAR modeli kullanılarak, borsa getirilerinin diğer değişkenler üzerinde önemli etkiler yarattığı ancak diğer şokların borsa üzerinde belirgin bir etkisinin olmadığı ortaya koyulmuştur (Ahmed vd., 2017). Meksika'da uluslararası petrol ve altın fiyatları, döviz kuru ve borsa endeksi arasındaki dinamik ilişkileri inceleyen bir diğer çalışmada, ARDL Bound testi uygulanarak altın fiyatlarının borsa fiyatlarını olumlu, petrol fiyatlarının ise olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Petrol fiyatlarının döviz kuru üzerinde uzun vadede negatif bir etki yaptığı, altın fiyatlarının ise döviz kuru üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir (Singhal vd., 2019). Petrol, altın fiyatları, döviz kuru ve hisse senedi fiyatları arasındaki asimetrik ilişkiyi inceleyen bir başka çalışmada, NARDL modeli kullanılarak yatırımcıların kriz sonrası makroekonomik dalgalanmalara asimetrik tepki gösterdiği ve yalnızca pozitif şoklara duyarlı oldukları tespit edilmiştir (Sheikh vd., 2020). Döviz kuru, petrol fiyatı ve altın fiyatının Hong Kong, Tayvan ve Japonya'daki hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisini doğrusal olmayan otoregresif dağılmış gecikme (NARDL) modeli ile inceleyen bir çalışmada, döviz kuru, petrol ve altın fiyatlarındaki pozitif ve negatif şokların hisse senedi fiyatlarını kısa ve uzun vadede farklı şekilde etkilediği görülmüştür (Tsen ve Yun, 2024). Bir diğer çalışmada altın, ham petrol, USD–INR döviz kuru ve Hindistan borsası arasındaki ilişki DCC-GARCH modelleri ve nedensellik testleri kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada altın ve petrol fiyatlarındaki düşüşlerin Hindistan Rupisi ve Sensex endeksini olumsuz etkilediği saptanmış ve bu doğrultuda dinamik politika yapımının önemi vurgulanmıştır (Jain ve Biswal, 2016).

ABD altın vadeli işlemler piyasası ve COMEX altın fiyatlarının öngörülebilirliğini ölçmek için dalgacık dönüşümü ve ARMA modellemesiyle yapılan bir çalışmada, geleneksel yaklaşımlarla yapılan öngörü ölçümleri, zaman serilerinin uzun vadede doğrusal ve durağan olduğunu varsaymakta, kısa vadede doğruluk sağlamada yetersiz kalmıştır (Mittal, 2023). Altın fiyatı, hisse senedi getirileri, döviz kuru ve petrol fiyatları arasındaki ilişkileri dalgacık dönüşümü ile analiz eden bir çalışmada, döviz kuru üzerindeki etkilerin diğer değişkenler tarafından belirlendiği ve hisse senedi piyasasının döviz kuru üzerinde sınırlı bir etkisi olduğu, ayrıca uzun dönemli ilişkinin zayıf olduğu tespit edilmiştir (Sujit ve Kumar, 2011). ABD'nin altın-hisse senedi ilişkisini, altın-SveP 500 ve altın-DJIA çiftleri arasındaki çok ölçekli korelasyonlar ve nedensellikler üzerinden dalgacık dönüşümü, ampirik mod ayrıştırması ve kuyruk filtreleme yöntemleriyle inceleyen bir diğer çalışmada, SveP 500 ve DJIA endekslerinin altın fiyatlarını karşılıklı olarak etkilediği ve çok ölçekli Granger nedensellik testlerinin çift yönlü (karşılıklı) ilişkileri doğruladığı bulunmuştur (Mejri vd., 2024). Bu çalışmalar farklı yöntemlerin kullanımıyla döviz kuru, altın, petrol ve hisse senetleri arasındaki ilişkilerin farklı boyutlarını ve dönemsel değişikliklerini açıklamaya katkı sağlamaktadır.

Altın fiyatları, petrol fiyatları, döviz kuru ve hisse senetleri arasındaki etkileşimler, finansal piyasalarda geniş bir şekilde incelenmiştir. Yapılan çalışmalar bu değişkenler arasındaki ilişkilerin farklı ekonomik koşullar altında nasıl şekillendiğini analiz etmektedir. Petrol fiyatları, altın fiyatları ve döviz kuru arasındaki ilişkileri ele alan bir çalışmada, USD döviz kurundaki değişimlerin kısa ve orta vadede petrol ve altın fiyatlarını negatif etkilediği, uzun vadede ise petrol fiyatlarının USD değerini olumsuz yönde etkilediği ve petrol ile altın fiyatlarının USD cinsinden belirlendiği için korelasyon gösterdiği belirlenmiştir (Altarturi vd., 2018). Tayland hisse senedi borsası, döviz kuru, uluslararası altın ve ham petrol piyasaları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir diğer çalışmada, tüm varlık piyasaları arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu, her varlık sınıfının diğerlerine karşı koruma sağladığı ve borsa fiyatları ile döviz kuru, altın fiyatları ile de döviz kuru arasında doğrudan bir ilişki bulunduğu

ortaya konmuştur (Thakolsri, 2021). Döviz, altın ve petrol piyasalarının Tahran Borsası üzerindeki etkisini inceleyen bir başka çalışmada, çoklu doğrusal regresyon modeli kullanılarak ABD doları, altın ve petrol fiyatlarının Tahran Fiyat Endeksi (TEPIX) üzerinde anlamlı etkiler yarattığı tespit edilmiştir. (Ghanbari vd., 2022). Petrol, hisse senedi ve altın arasındaki ilişkileri dalgacık temelli regresyon ve Granger nedensellik testiyle inceleyen bir çalışmada, Hindistan'ın ham petrol alıcılarının kısa ve orta vadede EPU'yu dikkate almadan anlaşma yapabileceği ancak uzun vadede belirsizlik arttıkça düşük fiyatlarla anlaşmaların zorlaştığı, ayrıca EPU'nun hisse senedi piyasasında olumsuz dalgalanmalara yol açtığı görülmüştür (Soni vd., 2023). Altın, ham petrol, döviz kurları ve Çin hisse senedi endeksleri arasındaki ilişkiyi DCC-GARCH modeliyle analiz eden bir çalışmada, altın ile petrolün Şangay Borsa Endeksi ile pozitif, USD/CNY döviz kurunun ise negatif korelasyon gösterdiği, ayrıca 2008 finansal krizi ve 2020 COVID-19 pandemisi Çin borsası, emtialar ve döviz kuru arasındaki eş hareketliliği artırdığı gözlenmiştir (Cui, 2023). COVID-19 öncesi ve sırasında petrol, altın, döviz kuru ve Irak Borsa Endeksi arasındaki etkileşimleri ARDL modeli ve Granger nedensellik testleriyle inceleyen bir çalışmada, değişkenler arasında eşbütünleşme bulunmamış ve kısa vadede petrol, altın ve döviz kurunun Irak borsasını anlamlı şekilde etkilemediği saptanmıştır (Asaad, 2021). Döviz kuru, petrol fiyatı ve altın fiyatlarının Kuveyt borsası üzerindeki etkilerini dalgacık dönüşümü ile inceleyen bir diğer çalışmada, borsa ile döviz kuru arasında pozitif bir ilişki olduğu, petrol fiyatlarının etkisinin ise döviz kuru aracılığıyla dolaylı olarak pozitif olduğu ve altın fiyatlarının yalnızca kriz dönemlerinde kısa vadeli negatif bir ilişki gösterdiği belirlenmiştir (Alshammar vd., 2019). BRICS ülkeleri arasında döviz kuru, petrol fiyatları ve borsa getirileri arasındaki ilişki zaman-frekans boyutunda dalgacık dönüşümü yöntemiyle incelenen çalışmada petrol fiyatlarının, döviz kuru ve borsa getirilerine göre daha yüksek volatilité gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Brezilya, Hindistan ve Çin borsa piyasalarının petrol ile bağımlılığının döviz kurları tarafından etkilendiği, Rusya ve Güney Afrika'da ise uzun vadeli bir etki olmadığı bulunmuştur (Mudiangombe ve Mwamba, 2023). COVID-19 pandemisi ve Rusya-Ukrayna çatışması döneminde jeopolitik riskin (GPR) Sukuk, İslami ve bileşik hisse senetleri, petrol ve altın piyasaları üzerindeki etkisi ve portföy çeşitlendirme sonuçları dalgacık dönüşüm yöntemleriyle inceleyen bir başka çalışmada COVID-19 ve Rusya-Ukrayna çatışması döneminde jeopolitik riskin (GPR) lider konumda olduğunu ve BRENT'in gecikmeli bir ilişkiyi doğruladığını göstermektedir. Ayrıca COVID-19 pandemisi döneminde Sukuk, DJII ve DJCI endekslerinin öncül konumda olduğu ve GPR'nin gecikmeli bir pozisyonda olduğu tespit edilmiştir (Raza Rabbani vd., 2024). Dow Jones sürdürülebilirlik endeksleri (DJSI) ile petrol ve altın arasındaki dinamik korelasyonlar zaman ve frekans boyutunda dalgacık yöntemi kullanarak incelenen çalışmada petrol ile DJSI varlıkları arasındaki yüksek bağımlılığın yalnızca yüksek frekanslarda (128–256 gün) geçerli olduğunu ve 2018'den sonra en güçlü ilişkiyi gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca DJSI endeksleri ile altın arasındaki ilişkinin düşük olduğu, sürdürülebilirlik/altın eşleştirmesiyle oluşturulan portföyün ise kıyaslama portföyüne göre daha yüksek fayda kazancı sağladığı sonucuna varılmıştır (Nekhili vd., 2024).

Literatürdeki araştırmalarda altın fiyatları, petrol fiyatları, döviz kuru ve hisse senetleri arasındaki etkileşimlerin zaman içinde ve farklı ekonomik koşullarda nasıl şekillendiğini VAR, ARDL, GARCH ve dalgacık dönüşümü gibi teknikler kullanılarak hem kısa hem de uzun vadeli etkileşimleri derinlemesine analiz edilmiştir. Bulgular, altın ve petrol fiyatlarının özellikle ekonomik belirsizlik dönemlerinde birbirleriyle bağlantılı ve paralel hareket ettiğini, döviz kurunun ise özellikle petrol ve altın fiyatları üzerinde güçlü etkiler yarattığını göstermektedir. Ayrıca hisse senetleri piyasalarının döviz kuru ve altın fiyatlarıyla olan ilişkisi genellikle yerel ekonomik koşullar ve ticaret dengesi gibi faktörler üzerinden açıklanmıştır. Dolayısıyla farklı coğrafyalarda yapılan çalışmalar, ülkelerin ekonomik yapıları ve piyasa dinamiklerine göre farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Literatür döviz kuru, altın fiyatları, petrol fiyatları ve hisse senetleri arasındaki ilişkilerin piyasa dinamiklerini, yatırımcı davranışlarını ve ekonomik politikaları şekillendiren önemli unsurlar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmalar, yatırımcılar ve ekonomik analistler için piyasa trendlerini öngörme, portföy çeşitlendirmesi ve risk yönetimi konusunda yol gösterici bilgiler barındırmaktadır.

### 3. Veri ve Yöntem

#### 3.1. Veri

Bu çalışmada Türkiye'nin BIST 100 (hisse senetleri) endeksi ile döviz kuru, altın ve petrol fiyatları arasındaki etkileşimler incelenmiştir. Analiz dalgacık dönüşümü tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma BIST 100 endeksi, altın fiyatları, petrol fiyatları ve döviz kuru gibi değişkenlerin günlük açılış fiyatlarına dayalı ortalama log-getiri değerlerini inceleyerek altın, petrol ve döviz piyasaları ile hisse senetleri arasındaki etkileşimleri zaman ve frekans boyutunda ortaya koymayı amaçlamıştır. Veri seti 01.01.2013 ile 31.10.2024 tarihleri arasındaki günlük açılış verilerinden oluşmakta olup, bu veriler investing.com adresinden temin edilmiştir. Analizler için RStudio programından yararlanılmıştır.

Analizde kullanılan veri seti ön işleme aşamasından geçirilmiştir. Ham veriler Investing.com'dan tarihsel piyasa verileri olarak alınmış ve ardından ön işleme sürecine tabi tutulmuştur. İlk olarak verilerde eksik gözlemler olup olmadığı kontrol edilmiştir. Eksik gözlemler bulunmadığı tespit edilmiş ve dolayısıyla herhangi bir eksik veri doldurma işlemi yapılmamıştır. Eksik gözlemler olsaydı, imputation yöntemleriyle (eksik verilerin tahmin edilmesi) tamamlanır veya analizden çıkarılırdı. Ayrıca veri setindeki aşırı uç (outlier) değerlerin etkisini azaltmak amacıyla Winsorization yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemde aşırı uç değerler belirli bir eşik değeri etrafında tanımlanmış ve bu değerler daha makul bir aralıkta sınırlandırılarak veri setinin doğruluğu artırılmıştır. Bu işlem verinin normal dağılımını bozan uç noktaların etkisini azaltmak için kritik bir adımdır.

Serilerin durağan olup olmadığı Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) testleri ile incelenmiştir. Bu testlerin sonuçları serilerin durağan olmadığını göstermiştir. Bu nedenle serilerdeki trend ve mevsimsellik gibi faktörleri ortadan kaldırmak için fark alma işlemi uygulanarak seriler durağan hale getirilmiştir. Durağan olmayan serilerin dönüşümü daha sağlıklı analizler ve modellemeler yapabilmek için gereklidir. Bu dönüşümler dalgacık dönüşümü analizinin daha sağlıklı sonuçlar vermesini sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Dalgacık dönüşümü zaman serisi verisindeki önemli desenleri daha iyi anlamak için kullanılan bir yöntem olup yapılan dönüşümler sonrası elde edilen veriler analiz sürecine daha uygun hale getirilmiştir.

Çalışmaya konulan tarih aralığı Türkiye ekonomisi ve finansal piyasalarındaki önemli gelişmeleri kapsamaktadır. Özellikle 2013'ten itibaren Türkiye'deki ekonomik belirsizliklerin artması, döviz kuru dalgalanmaları, küresel ekonomik krizlerin etkileri, petrol ve altın fiyatlarındaki büyük değişimler gibi faktörler bu dönemi piyasa etkileşimlerini analiz etmek için uygun hale getirmiştir. Ayrıca 2018'deki döviz krizi ve COVID-19 pandemisi gibi küresel şoklar, piyasa dinamikleri üzerindeki etkilerini belirginleştirmiştir. Bu bağlamda bu dönemde sağlanan günlük veriler piyasa dinamiklerini detaylı bir şekilde incelemeye olanak tanımaktadır. Bu süre zarfında yaşanan finansal ve ekonomik şoklar piyasa ilişkilerinin zaman içindeki değişimlerini analiz etmek için önemli bir zemin sunmaktadır.

#### 3.2. Yöntem

Bu çalışmada Türkiye'nin BIST 100 endeksi ile döviz kuru, altın ve petrol fiyatları arasındaki etkileşimleri analiz etmek amacıyla dalgacık dönüşümü uygulanmıştır. Dalgacık dönüşümü, özellikle zaman serilerindeki kısa ve uzun vadeli yapıları ortaya koyabilmesi nedeniyle tercih edilmiştir. Dalgacık dönüşümü, her ölçek düzeyindeki veri özelliklerini ayırt edebilme yeteneği sayesinde, geleneksel analiz yöntemlerinin yetersiz kaldığı durumlarda önemli avantajlar sunmaktadır. Dalgacık dönüşümü, zaman serilerini hem zaman hem de frekans boyutunda incelemeye olanak tanıyan güçlü bir analiz yöntemidir. Fourier dönüşümüne benzer şekilde, dalgacık dönüşümü sinyal ve verilerdeki eğilimleri (yani, verilerin belirli bir yönde ya da düzende hareket etmesini) ortaya çıkarmaktadır. Ancak dalgacık dönüşümü, zamanla değişen frekansları ve kısa süreli olayları inceleyebilmesiyle öne

çıkar. Bu sayede, kısa süreli geçici olayları uzun vadeli bileşenlerle aynı anda gözlemleyebilmek mümkündür. Bu özellik dalgacık dönüşümünü zaman serilerini daha ayrıntılı incelemek isteyen araştırmacılar için standart yöntemlerden daha etkili kılmaktadır (Anser vd., 2020; Wen vd., 2024). Dalgacık dönüşümü tekniği, tek bir frekans aralığında tutarlı yapıları inceleyerek farklı ölçekler arasındaki ilişkileri ayırt etmeyi sağlamaktadır. Hem durağan hem de durağan olmayan zaman serileriyle çalışabilmesi, bu yöntemi ekonomik analizlerde esnek ve tercih edilen bir araç haline getirmektedir (Bilal vd., 2020).

Dalgacık dönüşümü tekniği analiz edilen sinyali küçük ölçeklerde, genellikle “dalgacıklar (wavelets)” olarak adlandırılan bileşenlere ayırmaktadır. Bu bileşenler, sinyalin belirli bir zaman aralığındaki frekans bileşenlerini temsil etmektedir. Dalgacıklar sinyalin hem düşük hem de yüksek frekanslarını farklı ölçeklerde izlemeye olanak tanımaktadır. Ayrıca sinyalin zaman içindeki değişimini ve hangi frekansta ne kadar güçlü olduğunu belirlemeyi mümkün kılmaktadır. Bu özellik özellikle zamanla değişen frekanslara sahip durağan olmayan zaman serileri için son derece etkilidir. Sinyallerdeki ani değişimleri ve yapısal dinamikleri izleme ve anlamada etkili bir teknik olan dalgacık dönüşümü bir sinyalin frekans bileşenlerini farklı zaman dilimlerinde analiz etmek için kullanılan matematiksel bir tekniktir. Dalgacık dönüşümünün temel formülü bir sinyalin zaman ve frekans düzeylerinde nasıl çözümleneceğini belirlemektedir. Bu işlem genellikle aşağıdaki integral formülüyle ifade edilir (Malhotra ve Chintanpalli, 2020):

$$W_x(a,b) = \int_{-\infty}^{\infty} x(t) \psi^* \left( \frac{t-b}{a} \right) dt \quad (1)$$

$W_x(a,b)$ : Sinyalin  $x(t)$  dalgacık dönüşümünün sonucu olan,  $a$  (ölçek) ve  $b$  (zaman kayması) parametrelerine bağlı dönüşüm değeridir.

$x(t)$ : İncelenen zaman serisi veya sinyaldir.

$\psi$ : Kullanılan dalgacık fonksiyonudur. Genellikle sık kullanılan dalgacıklar arasında Haar, Daubechies ve Morlet gibi fonksiyonlar vardır.

$a$ : Ölçek parametresi. Bu parametre, dalgacığın genişliğini veya frekansını belirler. Küçük  $a$  değerleri yüksek frekanslı bileşenleri, büyük  $a$  değerleri ise düşük frekanslı bileşenleri analiz eder.

$b$ : Zaman kayması parametresidir. Bu dalgacığın sinyal üzerindeki kaymasını temsil etmektedir.

Dalgacık dönüşümünün uygulanabilmesi için bir dalgacık fonksiyonuna ihtiyaç vardır. Bu durumda analizde Morlet, Daubechies, Haar gibi farklı dalgacık türleri devreye girmektedir. Çalışmada R'de "WaveletComp" paketi kullanıldığı için Morlet dalgacığı kullanılmıştır. Morlet dalgacığı hem zaman hem de frekans boyutunda iyi bir çözünürlük sağladığı için özellikle ekonomik ve finansal zaman serilerinde sıkça tercih edilmektedir. Ekonomik veriler genellikle dalgalı yapıya sahip olduğundan Morlet dalgacığı gibi sürekli bir dalgacık fonksiyonunun kullanılması piyasa değişkenleri arasındaki kısa ve uzun vadeli ilişkilerin daha hassas bir şekilde belirlenmesini sağlamaktadır. Ayrıca Morlet dalgacığı dalga formunun sinüzoidal yapıya yakın olması, makroekonomik değişkenler arasındaki etkileşimleri analiz etmek için uygun bir modelleme imkânı sunmaktadır. Matematiksel olarak Morlet dalgacığı şu şekilde ifade edilir:

$$\Psi(t) = e^{j2\pi f_0 t} e^{-t^2/2} \quad (2)$$

$e^{j2\pi f_0 t}$  = sinüzoidal dalga bileşenidir,

$e^{-t^2/2}$  = Gaussian zarfıdır,

$f_0$  = merkez frekanstır, genellikle 1 veya 2 olarak seçilir.



Morlet dalgacığı, bir sinüs dalgasının (sinüzoidal bileşen) Gauss fonksiyonu ile çarpımından oluşur. Bu yapı zaman serilerindeki düşük ve yüksek frekanslı bileşenleri yakalamak için çok uygundur.

Dalgacık dönüşüm analiziyle BIST 100 endeksi ile döviz kuru, altın ve petrol fiyatları arasındaki etkileşimleri incelemek için öncelikle her bir değişken için (altın fiyatları, petrol fiyatları, döviz kuru, BIST 100) zaman serileri hazırlanmaktadır.

$$X_t^{\text{Altın}} X_t^{\text{Petrol}} X_t^{\text{Döviz}} X_t^{\text{BIST}}$$

Her bir zaman serisi için sürekli dalgacık dönüşümü (continuous wavelet transform, CWT) yukardaki formül yardımı ile hesaplanmaktadır. Dalgacık dönüşümü uygulandıktan sonra iki değişken arasındaki dalgacık uyumunu ölçmek üzere dalgacık uyumu (wavelet coherence, WTC) analizi yapılmaktadır. İki zaman serisi arasındaki zamana ve frekansa bağlı korelasyonu gösteren ve iki değişken arasındaki ilişkinin güçlü olduğu zaman ve frekansların belirlenmesini sağlayan bu analiz aşağıda yer alan formül ile hesaplanmaktadır (Torrence ve Webster, 1999):

$$R_{xy}^2(a, b) = \frac{[S(W_{xy}(a, b))]^2}{[W_x(a, b)]^2 - [W_y(a, b)]^2} \quad (3)$$

$W_{xy}(a, b)$ : Çapraz dalgacık dönüşümü,

$I W_x(a, b) I^2$ : Birinci zaman serisinin güç spektrumu,

$I W_y(a, b) I^2$ : İkinci zaman serisinin güç spektrumu,

$R^2(a, b)$ : Zamana ve frekansa bağlı uyum (koherans) katsayısı.

Daha fazla değişken içeren analizlerde (örneğin, altın, petrol, döviz ve BIST 100'ün tamamı), dalgacık uyumu ve çapraz dalgacık spektrumu kullanılarak çok değişkenli analiz yapılmaktadır. Bu çalışmada, her değişken çifti arasındaki uyum incelenmiş ve elde edilen sonuçlar dalgacık güç spektrumundan yararlanılarak görselleştirilmiştir. Çoklu çapraz dalgacık dönüşümü ise her bir değişken çifti için çapraz dalgacık dönüşümü  $W_{xy}(a, b)$  hesaplamaktadır. Bu dönüşüm, iki zaman serisi arasındaki ortak zaman-frekans bilgilerini ortaya çıkarmaktadır. İlgili formül aşağıda sunulmuştur (Breitung ve Candelon, 2006):

$$W_{xy}(a, b) = W_x(a, b) \cdot W_y^*(a, b) \quad (4)$$

$W_x(a, b)$ : Birinci değişkenin dalgacık dönüşümü (örneğin, altın fiyatları),

$W_y(a, b)$ : İkinci değişkenin dalgacık dönüşümü (örneğin, petrol fiyatları),

$W_y^*(a, b)$ : İkinci değişkenin dalga fonksiyonunun kompleks eşleniği.

Her değişken çifti {(Altın, Petrol), (Altın, Döviz), (Altın, BIST), (Petrol, Döviz), (Petrol, BIST), (Döviz, BIST)} için dalgacık dönüşümü hesaplanmakta, bütün değişkenler arasındaki uyum hesaplanarak, zamana ve frekansa bağlı ortak ilişkiler analiz edilmektedir. Çok değişkenli dalgacık uyumu hesaplama formülü aşağıda sunulmuştur (Kisi ve Cimen, 2011):

$$R_{xy}^2(s, t) = \frac{[\sum_{i,j} (W_{ij}(a, b))]^2 I}{\sum_i [W_i(a, b)]^2 \cdot \sum_j [W_j(a, b)]^2} \quad (5)$$

$W_{ij}(a, b)$  : Her iki değişken arasındaki çapraz dalgacık dönüşümü,

$W_i(a, b)$  : Her bir değişkenin kendi dalgacık güç spektrumu,

Bu formül, tüm değişkenler arasındaki ortak ilişkiyi zamana ve frekansa bağlı olarak hesaplamaktadır.

Her değişken çifti için faz farkı hesaplanmaktadır. Faz farkı  $\Phi_{xy}(a, b)$  şu şekilde ifade edilmektedir (Rafiuddin vd., 2021):

$$\Phi_{xy}(a, b) = \tan^{-1} \left( \frac{\text{Im}(W_{xy}(a, b))}{\text{Re}(W_{xy}(a, b))} \right)^{nt} \quad (6)$$

Im : Çapraz dalgacık dönüşümünün imajiner kısmı.

Re : Çapraz dalgacık dönüşümünün reel kısmı.

Bu analizle hangi değişkenin diğerini yönlendirdiğini veya değişkenler arası ilişkiyi nasıl etkilediğini tespit edilmektedir.

Yukarıda belirtilen formüller yardımıyla, BIST 100 endeksi ile döviz kuru, altın ve petrol fiyatları arasındaki kısa, orta ve uzun vadeli ilişkiler belirlenmektedir. Dalgacık dönüşümü hangi dönemlerde ve frekanslarda bu değişkenlerin birlikte hareket ettiğinin veya farklı yönlerde gittiğinin anlaşılmasına olanak tanımaktadır.

Dalgacık dönüşüm analizinde kullanılan ölçek ( $\alpha$ ) ve zaman kayması ( $b$ ) parametreleri dikkatlice belirlenmiştir. Bu çalışmada, ölçek parametresi 1 ile 1024 arasında seçilmiş ve zaman kayması adımı 1 birim olarak alınmıştır. Küçük ölçekler kısa vadeli yüksek frekanslı dalgalanmaları (örneğin piyasa şokları) analiz etmek için kullanılırken, büyük ölçekler, uzun vadeli düşük frekanslı eğilimleri belirlemek için kullanılmıştır. Böylece BIST 100 endeksi ile döviz kuru, altın ve petrol fiyatları arasındaki kısa, orta ve uzun vadeli dinamikler aynı anda gözlemlenebilmiştir.

Tüm analizler, R programlama dili kullanılarak gerçekleştirilmiştir. WaveletComp paketi ile sürekli dalgacık dönüşümü (CWT) uygulanmış, dalgacık dönüşümü analizi yapılmıştır. Grafiklerin oluşturulması ve tabloların hazırlanması için ggplot2 ve tidyverse paketlerinden yararlanılmıştır. Dalgacık spektrumlarının hesaplanması ve görselleştirilmesi için wavelet bireşimi kullanılmış, analizlerin tüm aşamalarında kodlama hatalarını önlemek için çapraz kontroller gerçekleştirilmiştir.

Finansal piyasalar genellikle dalgalı, oynak (volatil) ve doğrusal olmayan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle geleneksel analiz yöntemleri, piyasalardaki kısa, orta ve uzun vadeli değişimleri tam olarak yansıtamazken çok ölçekli analiz yapabilen dalgacık dönüşümü gibi yöntemler bu dinamikleri anlamada büyük avantajlar sağlar. Özellikle ani değişimlere duyarlılığı sayesinde, finansal krizler, ani piyasa şokları veya döviz kuru dalgalanmaları gibi olayları tespit edebilir. Zamansal dinamikleri inceleyebilme yeteneği ile piyasaların farklı vadelerdeki hareketleri aynı analiz içinde değerlendirilebilir. Geleneksel yöntemler genellikle durağan zaman serileri gerektirirken, dalgacık dönüşümü durağan olmayan serileri de analiz edebilir. Dolayısıyla dalgacık dönüşümü finansal analizler için daha esnek ve güçlü bir araç olarak öne çıkmaktadır. "Dalgacık dönüşümü, farklı piyasa faktörleri arasındaki ilişkileri analiz etme imkânı sunar. Döviz kuru, altın fiyatı, petrol fiyatı ve borsa endeksleri gibi değişkenler arasındaki zaman ve frekans bazlı ilişkiler detaylı bir şekilde incelenebilir. Böylece yatırımcılar ve politika yapıcılar farklı finansal değişkenler arasındaki bağlantıları daha iyi anlayarak daha bilinçli kararlar almalarına yardımcı olmaktadır.

#### 4. Bulgular

Bu bölümde Türkiye'nin BIST 100 endeksi ile döviz kuru, altın ve petrol fiyatları arasındaki etkileşimleri incelemek amacıyla gerçekleştirilen dalgacık dönüşümü sonuçları sunulmaktadır. Elde edilen bulgular, ekonomik değişkenler arasındaki kısa ve uzun vadeli ilişkilerin zaman içinde nasıl değiştiğini ve belirli frekanslardaki dinamikleri ortaya koymaktadır. Dalgacık dönüşümü, bu verilerin her birinin farklı zaman dilimlerinde ve frekanslarda nasıl değiştiğini analiz etmemizi sağlamıştır. Böylece her bir değişkenin diğerleri üzerindeki etkisi ve etkileşim biçimleri daha ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Dalgacık koherans analizi iki zaman serisi arasındaki bağımlılığın (korelasyonun) frekanslar ve zaman dilimlerine göre nasıl değiştiğini renkler aracılığıyla gösterir. Bu renkler, bağımlılığın gücünü ve zaman içindeki değişimini yansıtmaktadır. Renklerin anlamları ise şu şekilde açıklanabilir:

- Mavi ve yeşil renkler → Düşük düzeyde koherans (bağlılık zayıf, ilişki düşük)
  - İki değişken arasında belirli bir periyotta güçlü bir ortak hareket yoktur.
  - Örneğin altın fiyatları ve döviz kuru kısa vadede spekülasyon hareketleri gösterdiğinde bu ilişki zayıf olabilir.
- Sarı ve turuncu renkler → Orta düzeyde koherans (ilişki orta seviyede)
  - Orta vadede değişkenler arasındaki bağımlılık artmaktadır.
  - Örneğin, faiz kararları sonrası döviz kurundaki değişimlerin altın fiyatlarına yansımaları zaman alabilir ve orta frekanslarda (8-32 periyot) bu ilişki belirginleşebilir.
- Kırmızı renkler → Güçlü koherans (bağlılık yüksek, ilişki güçlü)
  - İki zaman serisi birlikte hareket etmektedir ve aralarındaki ilişki istikrarlıdır.
  - Örneğin ekonomik kriz dönemlerinde (2018 döviz krizi, 2020 COVID-19) altın fiyatları ve döviz kuru birlikte yükselmişse, grafik kırmızı renk gösterecektir.

Dalgacık analizinde renkler zaman içindeki değişimi gösterdiğinden, bu durum klasik korelasyon analizine göre daha dinamik ve detaylı bir bilgi sunmaktadır. Dalgacık dönüşümünde periyotlar (Y eksen), zamana bağlı frekansları ifade etmektedir. Düşük periyotlar kısa vadeli ilişkileri, yüksek periyotlar ise uzun vadeli ilişkileri temsil etmektedir. Periyotlar ve zaman skalası anlamları:

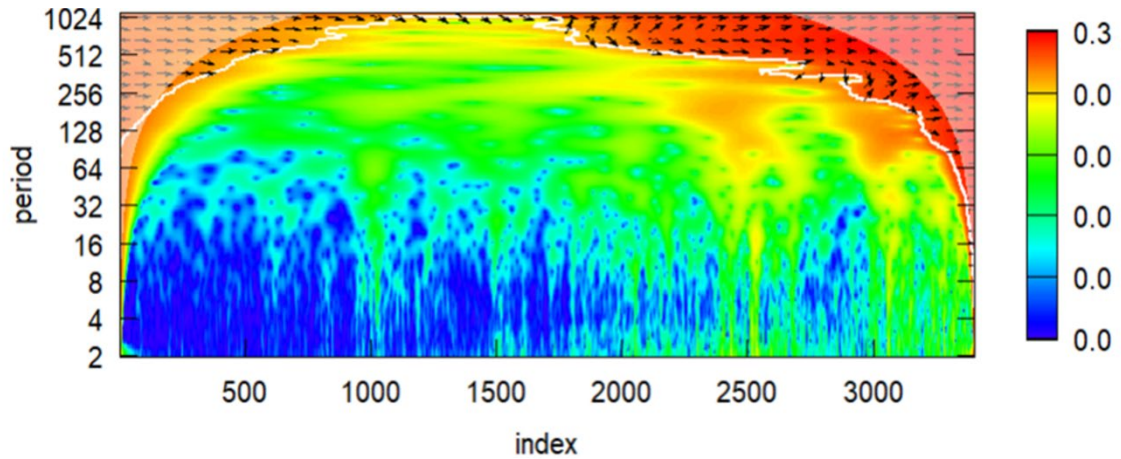
- 0-8 periyot (çok kısa vadeli ilişkiler - günlük/dakikalık dalgalanmalar)
  - Yüksek frekanslı spekülasyon hareketleri bu aralıktadır.
  - Döviz kuru ve altın fiyatlarındaki anlık dalgalanmalar, haber etkileri ve kısa vadeli şoklar bu bölgede gözlemlenebilir.
  - Örneğin Merkez Bankası'nın faiz kararları sonrası döviz kuru aniden değiştiğinde, bu değişim kısa vadede dalgacık dönüşümünde düşük periyotlarda belirginleşir.
- 8-32 periyot (kısa vadeli ilişkiler - haftalık/aylık dalgalanmalar)
  - Piyasa oyuncularının kısa vadeli kararları bu frekanslarda görülebilir.
  - Altın ve döviz arasındaki kısa vadeli korelasyonlar, yatırımcı güveni ve kısa vadeli trendler bu aralıkta analiz edilir.
  - Örneğin küresel enflasyon haberleri döviz etkileyip, birkaç hafta sonra altın fiyatlarına yansiyorsa, bu etki 8-32 periyot arasında görülür.
- 32-128 periyot (orta vadeli ilişkiler - çeyrek/yıllık değişimler)
  - Makroekonomik göstergelerin piyasalar üzerindeki etkisi bu periyotlarda belirginleşir.
  - Döviz kuru, altın ve petrol fiyatları arasındaki bağlantılar daha net hale gelir ve uzun vadeli yatırım kararlarını etkileyen dinamikler bu seviyelerde görünür.
  - Örneğin 2018 döviz krizi sonrası TL'nin değer kaybı birkaç ay boyunca devam ettiyse bu etki 32-128 periyot arasında netleşecektir.
- 128-512 periyot (uzun vadeli ilişkiler - yıllar boyunca gelişen trendler)
  - Büyük ekonomik krizler, para politikası değişiklikleri, küresel ekonomik döngüler gibi faktörler bu bölgede incelenir.

- Örneğin 2008 Küresel Finans Krizi veya 2020 COVID-19 pandemisinin etkileri dalgacık analizinde 128+ periyot aralığında görülebilir.
- 512-1024 periyot (çok uzun vadeli ilişkiler - yapısal değişimler ve ekonomik döngüler)
  - Ülkelerin ekonomik yapılarındaki büyük değişimler, döviz kuru rejimi değişiklikleri, enflasyonist süreçler gibi faktörler bu bölgede analiz edilir.
  - Örneğin Türkiye'de 2013-2024 arasındaki uzun vadeli döviz kuru eğilimleri, dalgacık dönüşümünde 512-1024 periyot aralığında analiz edilebilir.

Dalgacık koherans analizinde oklar, iki değişken arasındaki faz farkını, yani hangi değişkenin diğerini yönlendirdiğini veya gecikmeli olarak etkilediğini göstermektedir. Faz farkı zaman serilerinin liderliği hakkında bilgi verir ve hangi değişkenin diğerini önceden tahmin edebileceğini belirlemek için kullanılmaktadır. Okların yönleri ve anlamları:

- Sağa yönelmiş oklar ( $\rightarrow$ )  $\rightarrow$  İki değişken senkronize hareket ediyor.
  - Döviz kuru ve altın fiyatları birlikte artıyor veya düşüyor.
  - Örneğin küresel belirsizliklerin hem dövizini hem de altını aynı anda etkilemesi.
- Sola yönelmiş oklar ( $\leftarrow$ )  $\rightarrow$  Ters yönlü ilişki var.
  - Döviz kuru yükselirken altın fiyatları düşüyorsa veya tersi oluyorsa oklar sola yönelir.
  - Örneğin döviz krizinde TL değer kaybederken yatırımcıların altına yönelmesi.
- Yukarı yönelmiş oklar ( $\uparrow$ )  $\rightarrow$  İlk değişken ikinci değişkeni yönlendiriyor.
  - Döviz kuru önce değişiyor, ardından altın fiyatları tepki veriyorsa oklar yukarı yönelir.
  - Örneğin ABD faiz artırımı doları güçlendirdiğinde, birkaç hafta sonra altın fiyatları düşerse oklar yukarı yönelmiş olur.
- Aşağı yönelmiş oklar ( $\downarrow$ )  $\rightarrow$  İkinci değişken ilk değişkeni yönlendiriyor.
  - Altın fiyatları değişiyor, ardından döviz kuru tepki veriyorsa oklar aşağı yönelir.
  - Örneğin uluslararası altın fiyatlarında büyük bir artış olduğunda, bir süre sonra TL'nin değer kaybetmesi görülürse oklar aşağı yönelmiş olabilir.

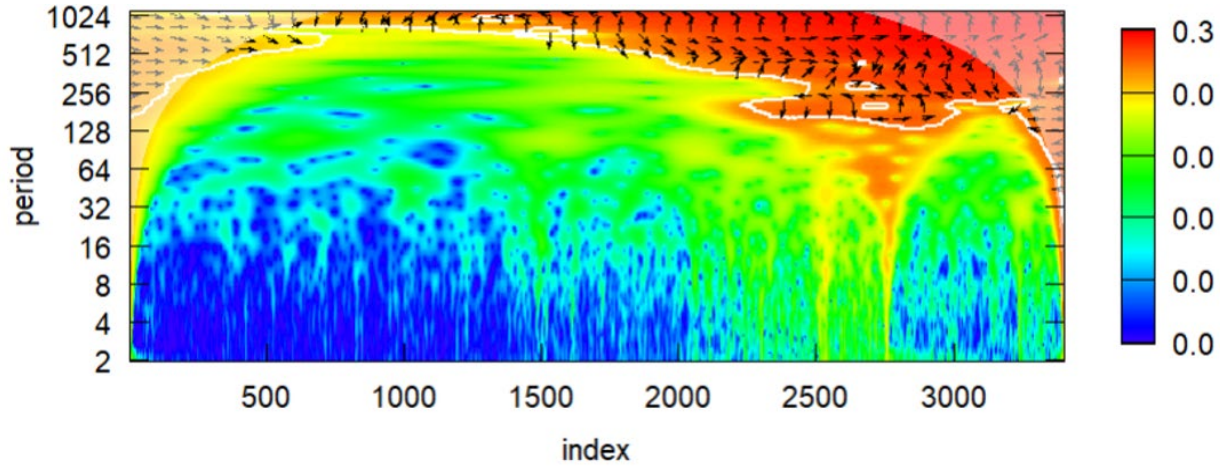
BIST 100 endeksi ile döviz kuru, altın ve petrol fiyatları arasındaki ilişkiler dalgacık dönüşüm yöntemiyle analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, bu değişkenler arasındaki dinamikleri ortaya koymakta olup Şekil 1-6'da sunulmaktadır.



Şekil 1. Altın ve Döviz

Şekil 1 incelendiğinde farklı periyot aralıklarındaki volatilité ve korelasyon hareketlilikleri açıkça görülmektedir. Özellikle 2-8 periyot aralığında, döviz ve altın fiyatlarındaki kısa vadeli dalgalanmalar, piyasalardaki ani şokları ve volatilitéyi yansıtan güçlü bir hareketlilik sergilemektedir. Mavi ve yeşil tonlarının yoğun olduğu bölgelerde, 2013-2024 dönemindeki ani fiyat değişimlerinin etkisi net bir şekilde ortaya çıkmıştır. 8-32 periyot aralığında ise piyasalardaki orta vadeli dalgalanmalar özellikle 2018 Türkiye döviz krizi gibi büyük ekonomik olaylarla ilişkili yüksek

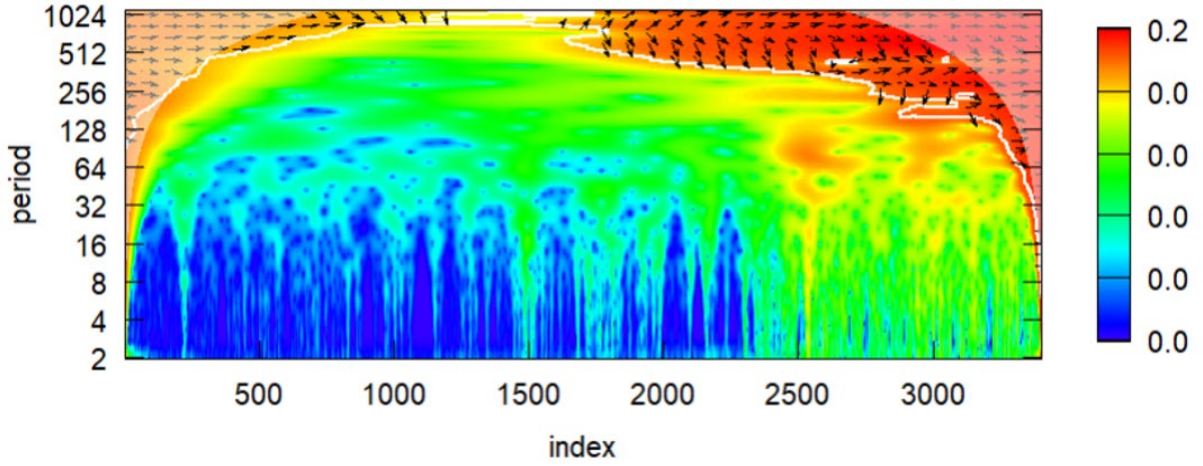
korelasyonları göstermektedir. Yeşil ve sarı tonlarının baskın olduğu bu bölgeler döviz ve altın arasındaki etkileşimin arttığı dönemleri ifade etmektedir. 32-128 periyot aralığında, pandeminin finansal piyasalara olan uzun vadeli etkileri ön plana çıkmakta olup sarı ve turuncu renklerin yoğunlaştığı alanlarda döviz ve altın arasındaki yüksek korelasyon su yüzüne çıkmaktadır. 128-1024 periyot aralığında ise özellikle ekonomik kriz ve pandeminin uzun dönemli etkileri olduğu gözlenmektedir. Bu periyotta kırmızı renklerin yoğun olduğu bölgelerde, döviz ve altın gibi güvenli liman varlıklarının birlikte hareket ettiği ve yüksek korelasyon gösterdiği dönemler dikkat çekmektedir. Grafikteki okların sağa ve yukarı doğru yönelmiş olması, döviz ve altın fiyatlarının pozitif bir faz ilişkisi içinde olup senkronize hareket ettiklerini ortaya koymaktadır. Okların sağa yönelmesi, bu iki varlığın birlikte hareket ettiği; yukarı yönelmesi ise döviz fiyatlarının altın fiyatlarına göre daha erken tepki verdiği anlamına gelmektedir. Bu durum dövizdeki değişimlerin altını izleyen bir etki yarattığını ve döviz piyasasındaki dalgalanmaların altın fiyatları üzerinde belirleyici bir etkisi olabileceğine işaret etmektedir.



Şekil 2. Altın ve BIST 100

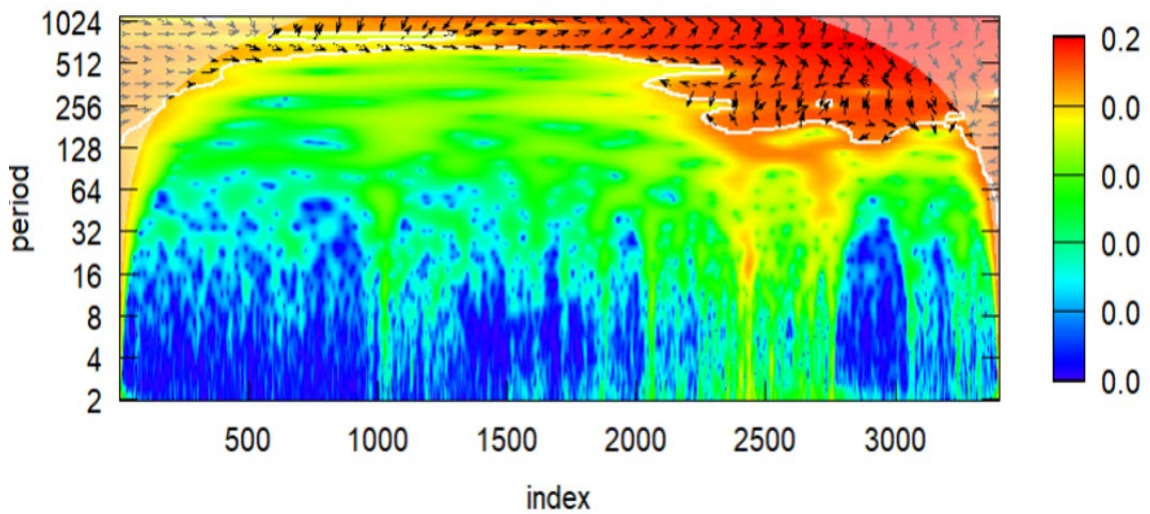
Şekil 2'de altın ve BIST 100 endeksi arasındaki ilişki, farklı dönemlerdeki frekanslar ve dalgalanmalara göre incelenmiştir. Spektrum incelendiğinde farklı periyot aralıklarındaki korelasyon ve volatilité açıkça gözlemlenmektedir. 2-8 periyot aralığında mavi ve yeşil tonlarının yoğun olduğu bölgeler altın ve BIST 100 endeksi arasındaki kısa vadeli volatilitiyi ve zayıf korelasyonu yansıtmaktadır. Bu periyotlarda her iki değişkenin de bağımsız hareket ettiği yani kısa vadeli şoklara karşı farklı tepkiler verdiği görülmektedir. 8-32 periyot aralığında ise yeşil ve sarı tonlarının daha belirgin olduğu bölgeler dikkat çekmektedir. Bu tonların baskın olduğu alanlar, altın ve BIST 100 arasındaki orta vadeli etkileşimin arttığı ve korelasyonun güçlendiği dönemleri işaret etmektedir. Bu periyotlarda, özellikle jeopolitik ve ekonomik olaylara veya bölgesel ekonomik gelişmelere karşı her iki piyasa benzer tepkiler vermektedir. 32-128 periyot aralığında sarı ve turuncu tonlarının yoğunlaştığı bölgelerde küresel ekonomik olayların etkisi belirginleşmektedir. Bu alanlarda altın ve BIST 100 arasındaki uzun vadeli korelasyonun arttığı ve büyük ölçekli olaylara karşı benzer tepkilerin verildiği gözlenmektedir. Pandemi dönemi gibi büyük ekonomik krizlerde bu periyotlarda korelasyon seviyesi yükselmektedir. 256-1024 periyot aralığında ise kırmızı ve koyu turuncu tonlarının belirginleştiği alanlar dikkat çekmektedir. Bu durum, altın ve BIST 100 endeksi arasındaki en uzun vadeli ilişkilerin güçlendiğini ve makroekonomik dalgalanmalar karşısında iki piyasanın benzer yönelimler sergilediğini göstermektedir. Özellikle büyük ölçekli ekonomik dönüşümler, küresel ekonomik krizler ve yapısal değişimler bu uzun dönemli korelasyonun temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Şekil 2'de grafiğin üst kısmındaki kırmızı tonların yoğun olduğu bölgeler, altın ve BIST 100 endeksinin çok uzun vadede yüksek korelasyon gösterdiği dönemleri temsil etmektedir. Bu periyotlarda, küresel krizler ve ekonomik durgunluk dönemlerine benzer tepkilerin verildiği görülmektedir. Ayrıca, altın ve BIST 100 endeksi arasındaki ilişkiyi işaret eden büyük oklar, özellikle uzun vadeli dönemlerde güçlü bir pozitif korelasyonun varlığını vurgulamaktadır.





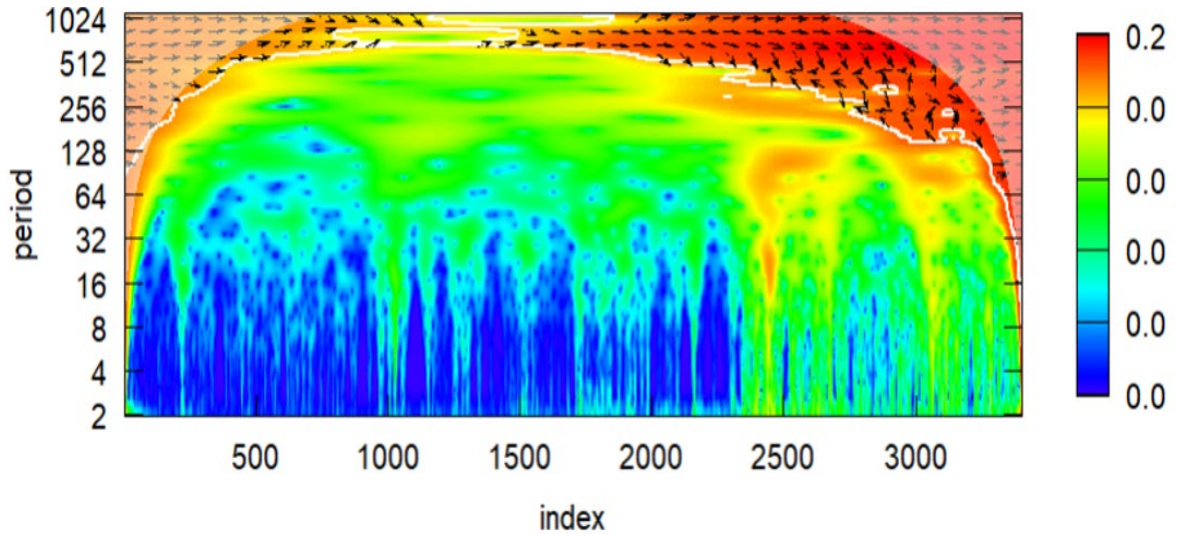
Şekil 3. Altın ve Petrol

Şekil 3 incelendiğinde altın ve petrol fiyatları arasındaki ilişkilerin farklı zaman periyotlarında nasıl geliştiği ve bu ilişkilerin yoğunluk ve yönelimleri net bir şekilde görülmektedir. 2-8 periyot aralığında, mavi ve yeşil renklerin yoğun olduğu bölgeler, altın ve petrol fiyatlarındaki kısa vadeli dalgalanmaları yansıtmaktadır. Bu dönemde, piyasalardaki ani şoklar veya günlük gelişmelerin yarattığı volatilité öne çıkmaktadır. Kısa vadede, petrol fiyatlarındaki değişimlerin, altın gibi güvenli liman varlıkları üzerindeki etkisi dikkat çekmektedir. 8-64 periyot aralığında ise yeşil ve sarı tonlarının baskın olduğu bölgeler, petrol fiyatlarındaki daha geniş zaman aralıklarında gerçekleşen değişimlerin altın fiyatları ile olan korelasyonunu daha belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu periyotta 2008 küresel finans krizi ve 2018 döviz krizi gibi olayların orta vadeli korelasyon üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. 128-512 periyot aralığında, sarı ve turuncu renklerin yoğun olduğu alanlar, ekonomik krizler ve pandeminin makroekonomik etkilerinin altın ve petrol arasındaki uzun vadeli korelasyonu artırdığını göstermektedir. Bu uzun vadeli ilişki petrol piyasasındaki değişimlerin altın fiyatları üzerindeki etkisini anlamak açısından önemlidir. 512-1024 periyot aralığında ise kırmızı tonların baskın olduğu alanlar altın ve petrol fiyatları arasındaki yüksek korelasyonun uzun vadeli eğilimlerle nasıl bir bağlantısı olduğunu ifade etmektedir. Ekonomik krizler ve pandemi gibi olağanüstü durumlarda, bu iki emtianın birlikte hareket etme eğiliminde olduğu dikkat çekmektedir. Grafikteki okların sağa yönelmesi altın ve petrol arasındaki pozitif korelasyonu; aşağı yönelmesi ise petrol fiyatlarındaki değişimlerin altın fiyatlarına etkisini ifade etmektedir. Üst bantta daha yoğun görülen oklar kriz dönemlerinde bu iki değişken arasındaki etkileşimin güçlendiğini ortaya koymaktadır.



Şekil 4. Döviz ve BIST 100

Şekil 4 incelendiğinde 2-8 periyot aralığında grafikte mavi ve yeşil renklerin hakim olduğu bölgeler dikkat çekmektedir. Bu renkler kısa vadeli dalgalanmaları ve düşük korelasyon seviyelerini yansıtmaktadır. Kısa vadede döviz kuru ve BIST 100 endeksinin ani piyasa şoklarına veya günlük gelişmelere karşı bağımsız hareket etme eğiliminde olduğu ortaya çıkmaktadır. 8-64 periyot aralığında ise grafikte yeşil ve sarı tonların yoğun olduğu alanlar bulunmaktadır. Orta vadeli periyot, döviz kuru ve BIST 100 endeksi arasındaki daha uzun süreli etkileri temsil etmektedir. Bu dönemde döviz kuru ile BIST 100 endeksi arasındaki korelasyon artarak orta seviyelere ulaşmış, bazı küresel ekonomik olaylar veya ülke içi ekonomik gelişmeler bu iki değişkenin birlikte hareket etmesine neden olmuştur. 128-512 periyot aralığında, grafikte sarı ve turuncu renklerin yoğun olduğu bölgeler belirgindir. Bu alanlar döviz kuru ile BIST 100 endeksi arasındaki uzun vadeli güçlü korelasyona işaret etmektedir. Ekonomik krizler küresel finansal dalgalanmalar veya ülke ekonomisine yönelik uzun vadeli beklentiler bu periyotta döviz kuru ve BIST 100 endeksi arasındaki yüksek korelasyon durumunu etkilemiştir. 512-1024 periyot aralığında ise kırmızı tonların baskın olduğu bölgeler, döviz kuru ile BIST 100 endeksi arasındaki yüksek korelasyonun çok uzun vadeli eğilimlerle nasıl bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu seviyelerdeki korelasyon büyük ekonomik krizler veya olağanüstü durumların etkisiyle döviz kuru ve BIST 100 endeksinin birlikte hareket ettiğini göstermektedir. Spektrumdaki okların yönleri ise döviz kuru ve BIST 100 endeksi arasındaki etkileşimin yönünü göstermektedir. Okların sağa yönelmesi döviz kuru ile BIST 100 arasındaki pozitif korelasyonu; yukarı veya aşağı yönelmesi ise bu iki değişken arasındaki etkileşimin yönünü yansıtmaktadır. Özellikle üst bantta daha yoğun görülen oklar kriz dönemlerinde döviz kuru ve BIST 100 arasındaki ilişkinin daha güçlü olduğunu ve bu iki değişkenin daha senkronize hareket ettiğini ortaya koymaktadır.

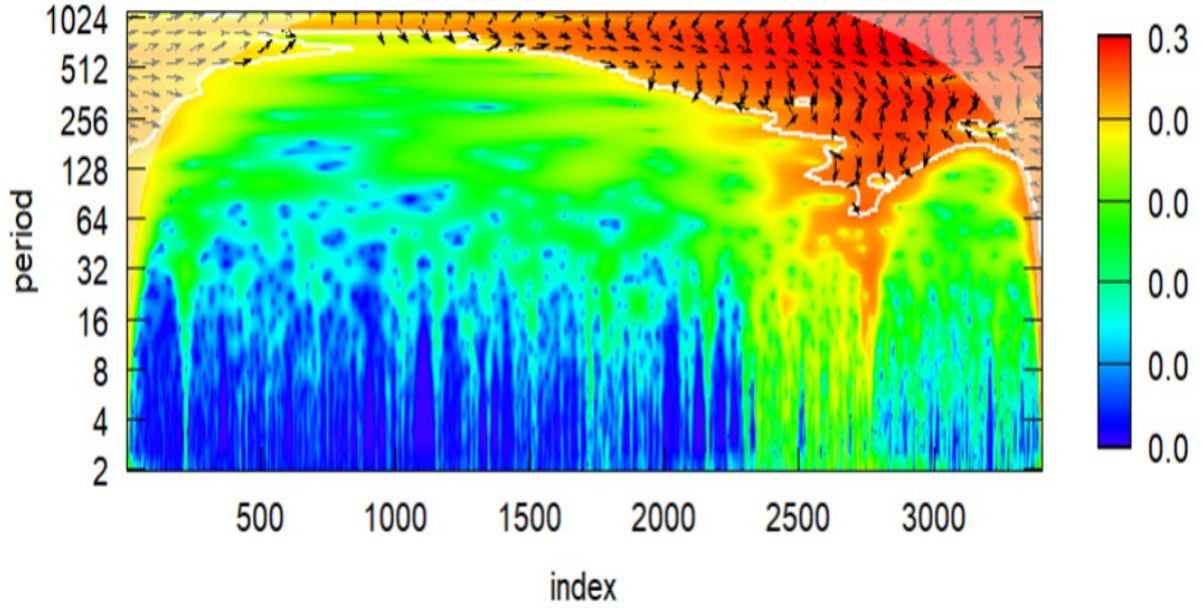


Şekil 5. Döviz ve Petrol

Şekil 5'te, döviz kuru ve petrol fiyatları arasındaki dinamik ilişkiler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. 2-8 periyot aralığında mavi ve yeşil tonlarının yoğun olduğu bölgeler döviz kuru ile petrol fiyatları arasındaki korelasyonun düşük olduğunu göstermektedir. Kısa vadeli periyotlarda okların sınırlı yönelimi döviz ve petrol fiyatları arasında belirgin bir kısa süreli etkileşim bulunmadığını, iki değişken arasında bir ilişki olsa bile bunun geçici ve zayıf kaldığını ortaya koymaktadır. Dövizdeki ani dalgalanmaların petrol fiyatlarına hemen yansımadağı anlaşılmaktadır. Bu durum kısa vadede iki değişkenin birbirinden bağımsız hareket ettiğini ifade etmektedir. 8-32 ve 32-128 periyot aralıklarında ise renkler sarı ve yeşil tonlara dönüşmekte olup döviz kuru ile petrol fiyatları arasındaki korelasyonun arttığını gözlenmektedir. Bu periyotlarda okların yönü daha düzenli ve belirgin hale gelmiş dövizdeki dalgalanmaların petrol fiyatları üzerinde daha belirgin ve kalıcı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Orta vadeli döviz değişimlerinin petrol fiyatlarına yansıdığı ve iki piyasa arasında daha güçlü bir ilişki kurulduğu anlaşılmaktadır. 256-1024 periyot aralığında ise

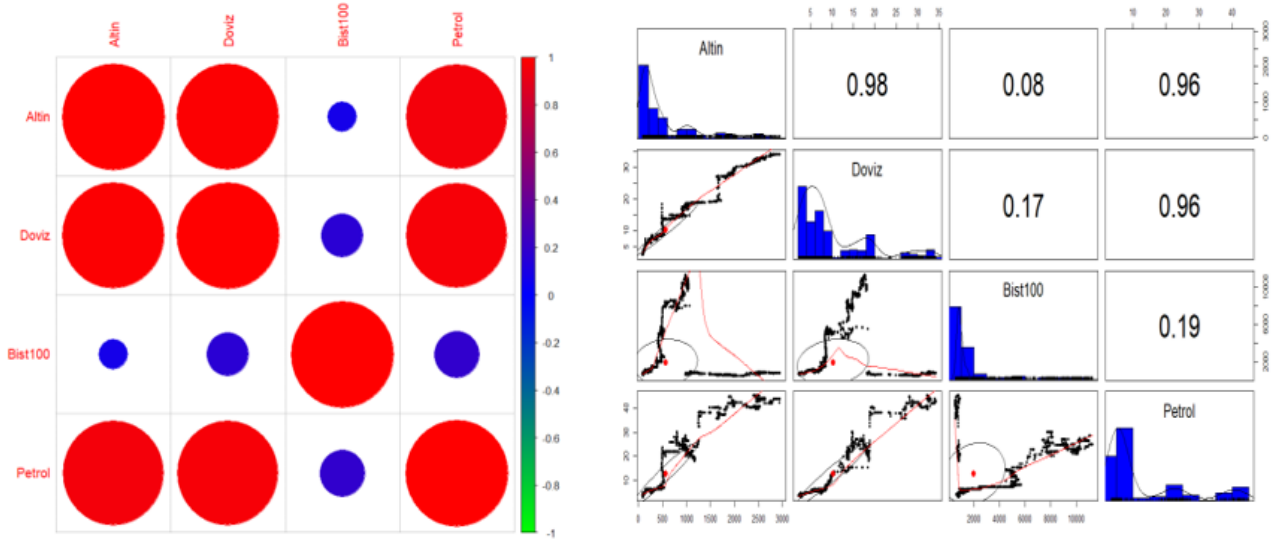


turuncu ve kırmızı tonların ağırlık kazandığı görülmektedir. Bu renkler, altın ile BIST 100 endeksi arasındaki korelasyonun yüksek olduğunu ve iki varlığın uzun vadede birlikte hareket ettiğini göstermektedir. Spektrum üzerindeki oklar sağa ve yukarı doğru yönelmiş olup iki değişken arasında pozitif ve aynı yönde bir hareket olduğunu işaret etmektedir. Özellikle küresel ölçekte yaşanan ekonomik krizler ve yapısal değişimler bu uzun vadeli korelasyonun temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Benzer şekilde döviz kuru ile petrol fiyatları arasındaki ilişki de uzun vadeli periyotlarda belirginleşmektedir. Turuncu ve kırmızı tonların yoğunlaştığı bölgeler dövizdeki artışın petrol fiyatlarında da yükselişe neden olduğunu göstermektedir. Sol yönlü oklar ise gecikmeli bir etkiye işaret ederek dövizdeki değişimlerin belirli bir süre sonra petrol fiyatlarına yansıdığını ortaya koymaktadır.



Şekil 6. BIST 100 ve Petrol

Şekil 6 incelendiğinde 2-8 periyot aralığında mavi ve yeşil tonların yoğun olduğu bölgelerde volatilité ve dalgalanmaların düşük olduğu gözlenmektedir. Bu durum, BIST 100 ile petrol fiyatları arasındaki kısa vadeli korelasyonun nispeten zayıf olduğunu göstermektedir. Okların yönü ve eğimi petrol fiyatlarındaki değişimlerin BIST 100 endeksine hızlı tepki verebildiğini ancak bu etkinin kısa süreli ve düşük yoğunlukta olduğunu ortaya koymaktadır. 8-32 ve 32-128 periyot aralıklarında ise korelasyon daha belirgin hale gelmektedir. Sarı ve yeşil tonlar daha güçlü ve kalıcı orta vadeli etkileşimlere dikkat çekmektedir. Bu periyotlarda okların daha düzenli ve belirgin bir yönelimi petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların BIST 100 üzerindeki etkisinin daha tutarlı olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Türkiye ekonomisini doğrudan etkileyen 2018 döviz krizi gibi olayların bu periyotlarda daha belirgin hale geldiği anlaşılmaktadır. Petrol fiyatlarındaki ani yükselişler veya düşüşler BIST 100'de daha güçlü orta vadeli dalgalanmalara yol açmaktadır. 512-1024 periyot aralığında ise turuncu ve kırmızı tonların hakim olduğu bölgeler BIST 100 ile petrol fiyatları arasındaki uzun vadeli yüksek korelasyonu göstermektedir. Bu dönemdeki okların yönü iki değişkenin birlikte hareket ettiğini; yani petrol fiyatlarının artışı veya azalışının BIST 100 üzerinde uzun süreli bir etki yarattığını ortaya çıkarmaktadır. Okların kuzeydoğu veya kuzeybatı yönünde daha yatkın olması petrol fiyatlarındaki uzun dönemli artış veya azalışların BIST 100 üzerindeki etkisini doğrulamaktadır. Ayrıca, bu periyotlarda okların yönünün daha tekdüze ve belirgin bir şekilde yukarı ya da aşağı yönlü eğilim göstermesi, petrol fiyatlarındaki uzun vadeli değişimlerin Türkiye ekonomisi ve BIST 100 üzerinde daha kalıcı etkiler yarattığını ifade etmektedir. Büyük ekonomik krizler veya küresel ölçekte petrol arz ve talebindeki önemli değişimler bu korelasyonun güçlü kalmasını sağlamaktadır.



Şekil 7. Korelasyon Histogramı

Şekil 7’de BIST 100 endeksi ile döviz kuru, altın ve petrol fiyatları arasındaki ilişkiler korelasyon matrisi ve değişkenlerin dağılımları üzerinden sunulmuştur. Sol tarafta yer alan korelasyon matrisinde kırmızı ve mavi renklerle ifade edilen yuvarlaklar değişkenler arasındaki pozitif ve negatif korelasyonların büyüklüğünü ve yönünü göstermektedir. Kırmızı ve büyük yuvarlaklar değişkenler arasındaki pozitif korelasyonu mavi ve küçük yuvarlaklar ise negatif korelasyonu temsil etmektedir. Yuvarlakların büyüklüğü ve rengi korelasyonun gücünü ifade etmektedir. Sağ tarafta yer alan grafiklerde ise her bir değişken çiftinin histogramları ve dağılımı detaylı bir şekilde gösterilmektedir. Bu grafikler değişkenlerin dağılımlarındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymakta değişkenler arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.

Sol Tarafta Korelasyon Matrisi (yuvarlak):

- Altın ile Döviz: Altın ve döviz arasındaki korelasyon değeri 0,98 gibi yüksek bir pozitif ilişki göstermektedir. Bu sonuç, altın fiyatlarının döviz kuru değişimlerine oldukça duyarlı olduğunu ve iki piyasa arasında güçlü bir bağ bulunduğunu ifade etmektedir.
- Altın ile Petrol: Altın ve petrol fiyatları arasındaki korelasyon 0,96 gibi oldukça yüksek bir değere sahiptir. Bu durum, küresel emtia piyasalarının genellikle birlikte hareket ettiğini özellikle arz-talep dengesizlikleri veya ekonomik şoklar gibi ortak faktörlerden etkilendiğini vurgulamaktadır.
- Döviz ile BIST 100: Döviz kuru ile BIST 100 arasındaki korelasyon oldukça düşüktür (0,08) ve neredeyse etkisiz bir ilişki göstermekte olup döviz kurlarındaki değişimlerin kısa vadede BIST 100 üzerinde sınırlı bir etkisi olduğuna işaret etmektedir.
- BIST 100 ile Petrol: BIST 100 ile petrol fiyatları arasındaki korelasyon 0,19 ile zayıf bir pozitif ilişki sergilemekte petrol fiyatlarının Türkiye’deki hisse senedi piyasası üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu göstermektedir.

Sağ Tarafta Dağılım Grafiği:

- Histogramlar: Her bir değişkenin dağılımı sağ tarafta histogramlarla gösterilmiştir. Altın ve petrol fiyatlarının dağılımları geniş bir aralıkta yoğunlaşmış olup değişkenlerin yüksek volatilitelere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Döviz ve BIST 100’ün histogramları ise daha dar aralıklarda yoğunlaşmıştır.
- Serpme diyagramları (“Scatter plot”lar): Çift değişkenler arasındaki dağılımlar serpme diyagramları ile gösterilmiştir. Altın ile petrol fiyatları ve altın ile döviz arasındaki dağılım grafiklerinde yüksek korelasyona uygun olarak eğimli ve belirgin bir doğrusal ilişki görülmektedir. Diğer değişken çiftleri arasında ise bu tür belirgin bir ilişki bulunmamaktadır.

Şekil 7’deki grafiklerden anlaşılabacağı üzere altın fiyatları ile hem döviz kuru hem de petrol fiyatları arasında güçlü ve pozitif ilişkiler bulunmaktadır. Bu küresel piyasalarda emtia fiyatlarının ve döviz kurlarının birlikte hareket etme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Ancak BIST 100 endeksi ile diğer değişkenler arasındaki ilişkiler zayıftır. Bu durum Türkiye hisse senedi piyasasının diğer küresel piyasa faktörlerine göre daha az duyarlı olduğunu su yüzüne çıkarmaktadır. Korelasyonun güçlü olduğu çiftlerde özellikle uzun vadeli stratejilerde yatırımcılar riskten korunma veya çeşitlendirme amacıyla faydalanabileceklerdir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular ekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin zaman ve frekans boyutunda önemli farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar literatürdeki diğer çalışmalarla uyumlu bir şekilde örtüşmektedir (Aziz vd., 2024; Younis vd., 2023; Nham, 2022; Ding vd., 2021; Mohammadzadeh vd., 2021; Singhal vd., 2019; Tiwari ve Sahadudheen, 2015; Pazoki vd., 2013; Arouri ve Rault, 2012; Sumner vd., 2010; Gaur ve Bansal, 2010; Hammoudeh ve Choi, 2006; Smith, 2002)

Çalışma bulguları döviz kuru ve altın fiyatlarının kısa vadede (2-8 periyot) hisse senedi piyasaları üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak orta ve uzun vadede (32-128 periyot ve üzeri) döviz kuru, altın ve petrol fiyatlarının BIST 100 endeksi üzerindeki etkisinin daha belirgin hale geldiği gözlemlenmiştir. Bu durum, piyasalardaki bağımsız hareketlerin zaman içinde daha entegre bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir. Özellikle döviz kuru ve altın fiyatları arasındaki güçlü korelasyon, uzun vadede finansal piyasaların temel belirleyicileri arasında yer almaktadır.

Bulgular 2018 Türkiye döviz krizi ve COVID-19 pandemisi gibi büyük ölçekli ekonomik sokların piyasa dinamikleri üzerinde önemli etkiler yarattığını göstermektedir. Döviz kuru ile altın fiyatları arasındaki korelasyon kriz dönemlerinde yatırımcıların güvenli liman varlıklarına yönelme eğiliminde olduklarını desteklemektedir. Dalgacık analizine göre kısa vadede (2-8 periyot) bu iki değişken arasındaki volatilitenin yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle kriz dönemlerinde altın fiyatlarının döviz kuru dalgalanmalarına karşı daha duyarlı hale geldiği gözlemlenmiştir. Orta vadede (32-128 periyot) bu korelasyon nispeten istikrarlı bir yapıya bürünürken, uzun vadede (256-1024 periyot) altının güvenli liman işlevi daha güçlü hale gelmiştir. Bu durum, finansal belirsizlik dönemlerinde altının korunma aracı olarak kullanımını doğrularken, döviz kuru oynaklığının yatırımcı kararları üzerindeki etkisini de ortaya koymaktadır.

Döviz kuru ile petrol fiyatları arasındaki ilişki diğer ekonomik değişken çiftlerine kıyasla daha karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Kısa vadede bu iki değişkenin birbirinden bağımsız hareket ettiği gözlemlense de orta ve uzun vadede dövizdeki dalgalanmaların petrol fiyatlarını etkilediği ve bu ilişkinin kriz dönemlerinde daha belirgin hale geldiği tespit edilmiştir. Türkiye’nin enerji ihtiyacının büyük bir kısmını ithalatla karşılaması döviz kuru ve petrol fiyatları arasındaki etkileşimin karmaşıklığını artıran bir diğer faktördür. Döviz kurundaki dalgalanmalar ithal edilen petrolün maliyetini doğrudan etkileyerek ekonomiye yansımaktadır. Petrol fiyatlarındaki küresel dalgalanmalar ise yalnızca enerji ithalatını değil aynı zamanda döviz kurunu da etkileyebilmektedir. Bu etkileşim Türkiye gibi enerji ithalatına bağımlı ülkelerde döviz kuru istikrarı açısından ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Enflasyon ve cari açık gibi ekonomik göstergeler de petrol fiyatlarındaki artışlarla paralel olarak olumsuz etkilemektedir. Bu durum döviz kurunda değer kaybına yol açmaktadır.

Çalışma bulguları döviz kuru ile altın fiyatları arasındaki korelasyonun kriz dönemlerinde arttığını göstermektedir. Kriz dönemlerinde döviz kuru ve petrol fiyatları arasındaki ilişki daha da karmaşık hale gelirken yatırımcılar riskli varlıklardan kaçınarak güvenli liman varlıklarına yönelmektedir. Bu durum altın gibi değerli metallerin fiyatlarını yükseltirken döviz kurunda ve petrol fiyatlarında büyük dalgalanmalara neden olabilmektedir. Yatırımcıların risk algıları özellikle jeopolitik riskler ve küresel ekonomik belirsizlikler nedeniyle döviz kuru ve petrol fiyatlarının gelecekteki yönünü tahmin etmeyi zorlaştırmaktadır. Kriz dönemlerinde sermaye çıkışları da döviz

kurunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan piyasalarda yabancı yatırımcıların sermaye çıkışları döviz kurunu baskı altına alırken piyasalarda oynaklık artmaktadır. Bu durum finansal istikrarı koruyacak önlemler alınmasını gerektirir. Genellikle Merkez Bankası altın rezervlerini kriz dönemlerinde dengeleyici bir araç olarak kullanmaktadır. Ancak bu tür müdahalelerin uzun vadede rezerv yönetimi açısından getirebileceği riskler de göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla döviz kurundaki dalgalanmaların enflasyon üzerindeki etkilerini azaltmak amacıyla daha aktif ve sürdürülebilir döviz müdahale politikaları geliştirilmelidir. Bu politikalar ekonomik istikrarı güçlendirir ve yatırımcı güvenini artırır.

Petrol fiyatları ile döviz kuru arasındaki uzun vadeli ilişki enerji ithalatına bağımlı ülkelerde ekonomik kırılganlığı artırmaktadır. Türkiye'nin yüksek enerji ithalatı bağımlılığı, döviz kuru ile petrol fiyatları arasındaki ilişkinin uzun vadede daha derin etkiler yaratmasına neden olmaktadır. Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar enerji maliyetlerini yükselterek enflasyonu artırır ve cari açığı büyütür. Bu nedenle döviz kurundaki dalgalanmalara karşı daha sürdürülebilir politikalar geliştirilmelidir. Türkiye'nin enerji ihtiyacını azaltmaya yönelik uzun vadeli stratejiler geliştirmesi ekonomik istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Petrol fiyatlarının döviz kuru üzerindeki etkisini dengelemek amacıyla stratejik enerji rezervlerinin yönetimi güçlendirilmelidir. Ayrıca daha aktif ve sürdürülebilir döviz müdahale politikaları geliştirilerek döviz kurundaki dalgalanmalara karşı alınacak önlemler ekonomik istikrarı artıracaktır.

Araştırma bulguları döviz kuru ve BIST 100 endeksi arasındaki ilişkinin orta ve uzun vadede güçlendiğini göstermektedir. Borsa üzerindeki döviz kaynaklı riskleri minimize etmek için yabancı yatırımcı girişlerini teşvik eden politika araçlarının geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Kur riskine karşı sigorta ve türev ürünlerin kullanımının artırılması, şirketlerin finansal dayanıklılığını güçlendirebilir. Döviz kuru, altın ve petrol piyasalarındaki kısa vadeli dalgalanmalar yatırımcılar için fırsatlar sunabilir. Özellikle dalgacık analizinde 2-8 periyot aralığında yüksek volatilité tespit edilen dönemlerde, spekülative işlemlerden kaçınılmalı ve risk yönetimi ön planda tutulmalıdır. Arbitraj fırsatlarını değerlendirmek için kısa vadeli korelasyon analizlerinin yapılması yatırımcı kararlarını daha bilinçli hale getirebilir.

## 5. Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye'nin BIST 100 endeksi ile döviz kuru, altın ve petrol fiyatları arasındaki etkileşimler dalgacık dönüşümü yöntemiyle analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, bu ekonomik değişkenler arasındaki kısa, orta ve uzun vadeli ilişkilerin farklı frekans ölçeklerinde nasıl değiştiğini ve zaman içinde nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle kısa vadeli periyotlarda (2-8 periyot), döviz kuru ve altın fiyatları arasındaki volatilité güçlü dalgalanmalar sergileyerek piyasalardaki ani şokları ve belirsizlikleri yansıtmaktadır. Bu periyotlarda döviz ve altın fiyatları arasında belirgin bir korelasyon gözlemlendiği ve döviz fiyatlarındaki değişimlerin altın fiyatları üzerinde belirleyici etkiler yarattığı anlaşılmaktadır.

Orta vadede (8-32 periyot), döviz ve altın arasındaki ilişki güçlenmiş, 2018 Türkiye döviz krizi gibi jeopolitik gelişmelerin etkisiyle yüksek korelasyonlar ortaya çıkmıştır. Uzun vadeli periyotlarda (32-128 periyot ve üzeri) ise pandemi gibi küresel krizlerin finansal piyasalara etkisiyle döviz ve altın arasındaki güçlü ilişki devam etmiştir. Bu ilişki güvenli liman varlıkları olarak altının döviz piyasalarındaki dalgalanmalara tepkisini yansıtmaktadır. Ayrıca döviz kuru ve altın arasındaki ilişki tüm vadelerde diğer değişkenlere kıyasla daha güçlü bulunmuştur. Diğer taraftan döviz kuru, petrol fiyatları ve BIST 100 endeksi arasındaki ilişkilerde farklı bir yapı bulunmaktadır. Kısa vadede (2-8 periyot) bu değişkenler arasında düşük bir korelasyon mevcut iken orta vadede (8-32 periyot) ve uzun vadede (32-128 periyot ve üzeri) korelasyonların giderek güçlendiği saptanmıştır. Özellikle petrol fiyatları ile döviz kuru arasındaki ilişki, finansal krizler ve ekonomik durgunluk dönemlerinde (2018 döviz krizi ve COVID-19) belirgin hale gelmiştir. Ayrıca, BIST 100 endeksi ile döviz kuru ve petrol

fiyatları arasındaki ilişkiler zamanla daha entegre bir yapıya dönüşmüş ve orta-uzun vadeli frekanslarda güçlü korelasyonlar görülmüştür. Bu sonuçlar, döviz kuru ve altın fiyatlarının Türkiye finansal piyasalarının ana belirleyicileri olduğunu ve diğer ekonomik değişkenlerle zamanla daha derin bir ilişki geliştirdiğini göstermektedir. Kısa vadede piyasalardaki bağımsız hareketler, orta ve uzun vadede daha güçlü entegrasyonlara dönüşerek finansal piyasa dinamiklerinin değişimine işaret etmiştir.

Çalışma sonuçları literatürdeki mevcut araştırmalarla uyumluluk göstermektedir. Altın fiyatları ile döviz kuru arasındaki kısa, orta ve uzun vadeli güçlü ilişki Arouri ve Rault (2012), Mariani vd. (2023) ve Kiong vd. (2023) gibi çalışmalarda da benzer şekilde ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra, döviz kuru ile petrol fiyatları ve BIST 100 endeksi arasındaki etkileşimin kısa vadede zayıf, orta vadede artan ve uzun vadede oldukça güçlü olduğu bulgusu, Gaur ve Bansal (2010), Sumner vd. (2010), Batondo ve Uwilingiye (2022), Sahabuddin vd. (2022) ve Nekhili vd. (2024) gibi literatürdeki diğer araştırmalarla tutarlıdır. Bu araştırmalar piyasa etkileşimlerinin zaman içinde değişen dinamiklerini ortaya koyarak bu çalışmanın bulgularını desteklemektedir.

Çalışmanın sonuçları piyasalardaki değişkenlerin zaman ve frekans boyutundaki etkileşimlerini dikkate almanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yatırımcılar açısından kısa vadede piyasalardaki dalgalanmalara karşı esnek bir strateji benimsemek, uzun vadede ise döviz ve altın gibi güvenli liman varlıklarının rolünü göz önünde bulundurmak önemlidir. Ayrıca petrol fiyatlarının döviz kuru ve altın ile olan ilişkisi özellikle kriz dönemlerinde daha güçlü hale gelmektedir. Dolayısıyla politika yapıcılar döviz kuru ve altın fiyatlarındaki dalgalanmaların hisse senedi piyasaları üzerindeki etkilerini hafifletecek makroekonomik politikalar geliştirmelidir. Kısa vadeli değişimlerin hisse senedi piyasalarında önemli dalgalanmalara yol açabileceği göz önünde bulundurulduğunda bu etkileşimlerin dikkatle izlenmesi ve finansal piyasalarda istikrar sağlayacak adımlar atılması gerekmektedir.

Bu çalışma Türkiye piyasalarına özgü verilerle gerçekleştirilmiş olup çalışmanın bulguları, ülke içindeki finansal dinamiklere ışık tutmaktadır. İlerideki araştırmalarda farklı piyasa türleri ve etkileşimler üzerine odaklanarak kapsam genişletilebilir. Özellikle gelecekteki çalışmalar, farklı ülkeler arasındaki piyasa ilişkilerini dalgacık dönüşümü ile karşılaştırarak bölgesel ve küresel piyasa entegrasyonunun daha derinlemesine analiz edilmesine katkı sağlayabilirler. Bu tür analizler ekonomik şokların ve krizlerin uluslararası düzeydeki etkilerini anlamaya yönelik değerli bilgiler sunmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma Türkiye'nin ekonomik piyasaları ile döviz kuru, altın ve petrol fiyatları arasındaki etkileşimlerin zaman içinde dalgalanmalara ve değişkenliğe yol açtığını bu değişkenliğin farklı frekans ölçeklerinde daha belirgin hale geldiğini ortaya koymaktadır. Yatırımcılar ve politika yapıcılar finansal piyasalardaki dalgalanmalara karşı etkili stratejiler geliştirebilmek için bu dinamik ilişkileri dikkate almalıdır. Özellikle döviz kuru, altın ve petrol gibi güvenli liman varlıklarının kısa, orta ve uzun vadede nasıl bir etkileşim içinde olduğu, yatırımcıların stratejik kararlarını şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Bu sonuçlar finansal yönetim literatürüne önemli bir katkı sunarak piyasa dinamiklerini anlamada yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır.



## Kaynaklar

- Aggarwal, R. ve Lucey, B. M. (2007). Psychological barriers in gold prices?. *Review of Financial Economics*, 16(2), 217-230. <https://doi.org/10.1016/j.rfe.2006.04.001>
- Ahmed, F., Kashif, M. ve Feroz, F. (2017). Dynamic relationship between gold prices, oil prices, exchange rate and stock returns: Empirical evidence from Pakistan. *NUML International Journal of Business ve Management*, 12(1), 109-126. <https://tinyurl.com/ybfjnb76>
- Akbar, M., Iqbal, F. ve Noor, F. (2019). Bayesian analysis of dynamic linkages among gold price, stock prices, exchange rate and interest rate in Pakistan. *Resources Policy*, 62, 154-164. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2019.03.003>
- Alshammari, A. A., Altarturi, B. Saiti, B. ve Munassar, L. (2019). The impact of exchange rate, oil price and gold price on the Kuwaiti stock market: A wavelet analysis. *The European Journal of Comparative Economics*, 17(1), 31-54. <http://dx.doi.org/10.25428/1824-2979/202001-31-54>
- Altarturi, B. H., Alshammari, A. A. Saiti, B. ve Erol, T. (2018). A three-way analysis of the relationship between the USD value and the prices of oil and gold: A wavelet analysis. *AIMS Energy*, 6(3), 487-504. <http://dx.doi.org/10.3934/energy.2018.3.487>
- Anser, M. K., Yousaf, Z. Nassani, A. A. Abro, M. M. Q. ve Zaman, K. (2020). The role of carbon pricing in the relationship between air freight and environmental resource depletion: a case study of Saudi Arabia. *Clean Technologies and Environmental Policy*, 25, 1-12. <https://doi.org/10.1007/s10098-020-01844-9>
- Arfaoui, M. ve Ben Rejeb, A. (2017). Oil, gold, US dollar and stock market interdependencies: a global analytical insight. *European Journal of Management and Business Economics*, 26(3), 278-293. <https://doi.org/10.1108/EJMBE-10-2017-016>
- Arouri, M. E. H. ve Rault, C. (2012). Oil prices and stock markets in GCC countries: empirical evidence from panel analysis. *International Journal of Finance ve Economics*, 17(3), 242-253. <https://doi.org/10.1002/ijfe.443>
- Asaad, Z. A. (2021). Oil price, gold price, exchange rate, and stock market in Iraq pre-during COVID-19 outbreak: An ARDL approach. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 11(5), 562-671. <https://ssrn.com/abstract=3909143>
- Aziz, G., Sarwar, S. Yuan, Q. Waheed, R. ve Morales, L. (2024). Reinvestigating the role of oil and gold for portfolio optimization in view of COVID-19 and structural breaks: Empirical evidence of BEKK, DCC and wavelet quantile based estimations. *Resources Policy*, 92, 104957. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2024.104957>
- Babar, M., Ahmad, H. ve Yousaf, I. (2024). Information transmission between energy commodities and emerging Asian stock markets during crises: an analysis of oil importing countries. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, 16(2), 331-351. <https://doi.org/10.1108/APJBA-02-2022-0061>
- Barunik, J., Kocenda, E. ve Vacha, L. (2013). Gold, oil, and stocks. *ArXiv preprint arXiv:1308.0210*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1308.0210>
- Baruník, J., Kočenda, E. ve Vácha, L. (2016). Asymmetric connectedness on the US stock market: Bad and good volatility spillovers. *Journal of Financial Markets*, 27, 55-78. <https://doi.org/10.1016/j.finmar.2015.09.003>
- Batondo, M., & Uwilingiye, J. (2022). Comovement across BRICS and the US stock markets: A multitime scale wavelet analysis. *International Journal of Financial Studies*, 10(2), 27. <https://doi.org/10.3390/ijfs10020027>
- Bibi, M., Khan, M. K. Shujaat, S. Godil, D. I. Sharif, A. ve Anser, M. K. (2022). How precious metal and energy resources interact with clean energy stocks? Fresh insight from the novel ARDL technique. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(5), 7424-7437. <https://doi.org/10.1007/s11356-021-16262-7>
- Bilal, B. M. F., Benghouli, M. Numan, U. Shakoor, A. Komal, B. ve Tan, D. (2020). Environmental pollution and COVID-19 outbreak: Insights from Germany. *Air Quality, Atmosphere ve Health*, 13, 1385-1394. <https://doi.org/10.1007/s11869-020-00893-9>



- Billio, M., Donadelli, M. Paradiso, A. ve Riedel, M. (2017). Which market integration measure?. *Journal of Banking ve Finance*, 76, 150-174. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2016.12.002>
- Breitung, J. ve Candelon, B. (2006). Testing for short-and long-run causality: A frequency-domain approach. *Journal of Econometrics*, 132(2), 363-378. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2005.02.004>
- Capie, F., Mills, T. C. ve Wood, G. (2005). Gold as a hedge against the dollar. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 15(4), 343-352. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2004.07.002>
- Churchill, S. A., Inekwe, J. Ivanovski, K. ve Smyth, R. (2019). Dynamics of oil price, precious metal prices and the exchange rate in the long-run. *Energy Economics*, 84, 104508. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2019.1045>
- Cui, J. (2023). The Relationship between the Gold Price, Crude Oil Price, Exchange Rate and Chinese Stock Market Indexes. *Highlights in Business, Economics and Management*, 10, 180-188. <https://doi.org/10.54097/hbem.v10i.8037>
- Dai, X., Wang, Q. Zha, D. ve Zhou, D. (2020). Multi-scale dependence structure and risk contagion between oil, gold, and US exchange rate: A wavelet-based vine-copula approach. *Energy Economics*, 88, 104774. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2020.104774>
- Dar, A. B. ve Maitra, D. (2017). Is gold a weak or strong hedge and safe haven against stocks? Robust evidences from three major gold-consuming countries. *Applied Economics*, 49(53), 5491-5503. <https://doi.org/10.1080/00036846.2017.1310998>
- Ding, Q., Huang, J. ve Chen, J. (2021). Dynamic and frequency-domain risk spillovers among oil, gold, and foreign exchange markets: Evidence from implied volatility. *Energy Economics*, 102, 105514. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2021.105514>
- El-Sharif, I., Brown, D. Burton, B. Nixon, B. ve Russell, A. (2005). Evidence on the nature and extent of the relationship between oil prices and equity values in the UK. *Energy economics*, 27(6), 819-830. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2005.09.002>
- Elyasiani, E., Mansur, I. ve Odusami, B. (2011). Oil price shocks and industry stock returns. *Energy Economics*, 33(5), 966-974. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2011.03.013>
- Farid, S., Kayani, G. M. Naeem, M. A. ve Shahzad, S. J. H. (2021). Intraday volatility transmission among precious metals, energy and stocks during the COVID-19 pandemic. *Resources Policy*, 72, 102101. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2021.102101>
- Forbes, K. (2012). *The "Big C": identifying contagion*. National Bureau Of Economic Research. <http://www.nber.org/papers/w18465>
- Forbes, K. ve Rigobon, R. (2001). Measuring contagion: conceptual and empirical issues. In *International financial contagion* (pp. 43-66). Boston, MA: Springer US. [https://doi.org/10.1007/978-1-4757-3314-3\\_3](https://doi.org/10.1007/978-1-4757-3314-3_3)
- Foroutan, P. ve Lahmiri, S. (2024). Deep learning-based spatial-temporal graph neural networks for price movement classification in crude oil and precious metal markets. *Machine Learning with Applications*, 16, 100552. <https://doi.org/10.1016/j.mlwa.2024.100552>
- Gaur, A. ve Bansal, M. (2010). A comparative study of gold price movements in Indian and global markets, *Indian Journal of Finance*, 4(2), 32-37
- Ghanbari, H., Fooeik, A. Eskorouchi, A. ve Mohammadi, E. (2022). Investigating the effect of US dollar, gold and oil prices on the stock market. *Journal of future sustainability*, 2(3), 97-104. <https://dx.doi.org/10.5267/j.jfs.2022.9.009>
- Ghosh D., Levin E. J. Macmillan P. ve Wright, R. E. (2004), Gold as an inflation hedge?, *Studies in Economics and Finance*, 22(1), 1-25. <https://doi.org/10.1108/eb043380>
- Godil, D. I., Sarwat, S. Sharif, A. ve Jermisittiparsert, K. (2020). How oil prices, gold prices, uncertainty and risk impact Islamic and conventional stocks? Empirical evidence from QARDL technique. *Resources Policy*, 66, 101638. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2020.101638>

- Hammoudeh, S. ve Choi, K. (2006). Behavior of GCC stock markets and impacts of US oil and financial markets. *Research in International Business and Finance*, 20(1), 22-44. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2005.05.008>
- Haque, M. A., Topal, E. ve Lilford, E. (2015). Relationship between the gold price and the Australian dollar-US dollar exchange rate. *Mineral Economics*, 28, 65-78. <https://doi.org/10.1007/s13563-015-0067-y>
- Hu, Z., Zhao, Y. ve Khushi, M. (2021). A survey of forex and stock price prediction using deep learning. *Applied System Innovation*, 4(1), 9. <https://doi.org/10.3390/asi4010009>
- Huang, S., An, H. Gao, X. ve Huang, X. (2016). Time–frequency featured co-movement between the stock and prices of crude oil and gold. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 444, 985-995. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2015.10.080>
- Jain, A. ve Biswal, P. C. (2016). Dynamic linkages among oil price, gold price, exchange rate, and stock market in India. *Resources Policy*, 49, 179-185. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2016.06.001>
- Khan, M. A., Khan, F. Sharif, A. ve Suleman, M. T. (2023). Dynamic linkages between Islamic equity indices, oil prices, gold prices, and news-based uncertainty: New insights from partial and multiple wavelet coherence. *Resources Policy*, 80, 103213. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.103213>
- Kiong, W. V., Aralas, S. ve Pinjaman, S. (2023). Islamic Stock Price and Exchange Rate: A Wavelet Analysis for ASEAN-5. *Global Business and Management Research: An International Journal*, 15(1), 142-148. [https://gbmrjournal.com/pdf/v15n1/V15N1\\_11.pdf](https://gbmrjournal.com/pdf/v15n1/V15N1_11.pdf)
- Kisi, O. ve Cimen, M. (2011). A wavelet-support vector machine conjunction model for monthly streamflow forecasting. *Journal of Hydrology*, 399(1-2), 132-140. <https://doi.org/10.1016/j.jhydrol.2010.12.041>
- Lei, L., Aziz, G. Sarwar, S. Waheed, R. ve Tiwari, A. K. (2023). Spillover and portfolio analysis for oil and stock market: A new insight across financial crisis, COVID-19 and Russian-Ukraine war. *Resources Policy*, 85, 103645. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.103645>
- Lin, L., Kuang, Y. Jiang, Y. ve Su, X. (2019). Assessing risk contagion among the Brent crude oil market, London gold market and stock markets: Evidence based on a new wavelet decomposition approach. *The North American Journal of Economics and Finance*, 50, 101035. <https://doi.org/10.1016/j.najef.2019.101035>
- Mahdavi, S. ve Zhou, S. (1997). Gold and commodity prices as leading indicators of inflation: Tests of long-run relationship and predictive performance. *Journal of Economics and Business*, 49(5), 475-489. [https://doi.org/10.1016/S0148-6195\(97\)00034-9](https://doi.org/10.1016/S0148-6195(97)00034-9)
- Malhotra, A. ve Chintanpalli, A. (2020). A real time wavelet filtering for ECG baseline wandering removal. In *2020 International Conference on Artificial Intelligence and Signal Processing (AISP)* (pp. 1-5). IEEE. <https://doi.org/10.1109/AISP48273.2020.9073007>
- Mariani, M. C., Tweneboah, O. K., Bhuiyan, M. A. M., Beccar-Varela, M. P., & Florescu, I. (2023). Classification of Financial Events and Its Effects on Other Financial Data. *Axioms*, 12(4), 372. <https://doi.org/10.3390/axioms12040372>
- Mejri, S., Aloui, C. ve Khan, N. (2024). The gold stock nexus: Assessing the causality dynamics based on advanced multiscale approaches. *Resources Policy*, 88, 104395. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.104395>
- Mensi, W., Yousaf, I. Vo, X. V. ve Kang, S. H. (2023). Multifractality during upside/downside trends in the MENA stock markets: the effects of the global financial crisis, oil crash and COVID-19 pandemic. *International Journal of Emerging Markets*, 18(10), 4408-4435. <https://doi.org/10.1108/IJOEM-08-2021-1177>
- Mittal, P. (2023). Wavelet transformation and predictability of Gold Price Index Series with ARMA model. *Int. J. Exp. Res. Rev*, 30, 127-133. <https://doi.org/10.52756/ijerr.2023.v30.014>
- Mohammadzadeh, S., Shahiki Tash, M. N. ve Zinati, K. (2021). Investigation Time–frequency co-movement between the Tehran Stock Price Index and prices of oil and gold using Multiple

- Wavelet Coherence. *Quarterly Journal of Quantitative Economics*, 18(2), 57-70. <https://doi.org/10.1108/JES-05-2022-0267>
- Mohiuddin, I., Alvi, J. Inam, S. G. ve Rehan, M. (2021). Impact of crude oil, exchange rate and gold price on KSE100 index: Before veduring Covid-19 Pandemic by using VAR model. *The journal of contemporary issues in business and government*, 27(6), 420-439. <https://tinyurl.com/3cp6npbf>
- Mudiangombe, B. M. ve Mwamba, J. W. M. (2023). Dependence Structure and Time–Frequency Impact of Exchange Rates on Crude Oil and Stock Markets of BRICS Countries: Markov-Switching-Based Wavelet Analysis. *Journal of Risk and Financial Management*, 16(7), 319. <https://doi.org/10.3390/jrfm16070319>
- Mustafa, G., Sarwar, B. ve Badar, S. (2020). Volatility transmission among stock prices, exchange rate, interest rate and gold prices of Pakistan. *Paradigms*, SI(1), 104-110. <https://tinyurl.com/3zp9fhyt>
- Nekhili, R., Ziadat, S. A. ve Mensi, W. (2024). Frequency interdependence and portfolio management between gold, oil and sustainability stock markets. *International Economics*, 178, 100476. <https://doi.org/10.1016/j.inteco.2023.100476>
- Nguyen, T. T. H., Naeem, M. A. Balli, F. Balli, H. O. ve Vo, X. V. (2021). Time-frequency comovement among green bonds, stocks, commodities, clean energy, and conventional bonds. *Finance Research Letters*, 40, 101739. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2022.101712>
- Nham, N. T. H. (2022). An application of a TVP-VAR extended joint connected approach to explore connectedness between WTI crude oil, gold, stock and cryptocurrencies during the COVID-19 health crisis. *Technological Forecasting and Social Change*, 183, 121909. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.121909>
- Pandit, S. ve Luo, X. (2024). A novel prediction model to evaluate the dynamic interrelationship between gold and crude oil. *International Journal of Data Science and Analytics*, 1-22. <https://doi.org/10.1007/s41060-024-00519-8>
- Pazoki, N., Hamidian, A. Mohammadi, S. ve Mahmoudi, V. (2013). Correlation analysis of stock exchange index, oil price, exchange rate and gold price: A wavelet decomposition method. *Journal of Investment Knowledge*, 2(Güz 1392), 131-148. [http://www.jik-ifea.ir/article\\_7513.html?lang=en](http://www.jik-ifea.ir/article_7513.html?lang=en)
- Rafiuddin, A., Daffodils, J. Gaytan, J. C. T. ve Sisodia, G. S. (2021). Trend of oil prices, gold, GCC stocks market during covid-19 pandemic: a wavelet approach. *International Journal of Energy Economics And Policy*, 11(4), 560-572. <https://doi.org/10.32479/ijeep.11365>
- Rastogi, S. (2016). Gold price, crude oil, exchange rate and stock markets: cointegration and neural network analysis. *International Journal of Corporate Finance and Accounting (IJCFA)*, 3(2), 1-13. <https://doi.org/10.4018/IJCFA.2016070101>
- Raza Rabbani, M., Hassan, M. K. Jamil, S. A. Sahabuddin, M. ve Shaik, M. (2024). Revisiting the impact of geopolitical risk on Sukuk, stocks, oil and gold markets during the crises period: fresh evidence from wavelet-based approach. *Managerial Finance*, 50(3), 514-533. <https://doi.org/10.1108/MF-12-2022-0587>
- Rua, A. ve Nunes, L. C. (2009). International comovement of stock market returns: A wavelet analysis. *Journal of Empirical Finance*, 16(4), 632-639. <https://doi.org/10.1016/j.jempfin.2009.02.002>
- Sahadudheen, I. ve Kumar, P. K. (2024). The Volatility Spillover Between Global Crude Oil and Gold Market: Evidence from Wavelet Coherence and Cross-power Spectrum Models. *Computational Economics*, 1-18. <https://doi.org/10.1007/s10614-024-10819-7>
- Sharif, A., Aloui, C. ve Yarovaya, L. (2020). COVID-19 pandemic, oil prices, stock market, geopolitical risk and policy uncertainty nexus in the US economy: Fresh evidence from the wavelet-based approach. *International Review of Financial Analysis*, 70, 101496. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2020.101496>

- Sheikh, U. A., Asad, M. Ahmed, Z. ve Mukhtar, U. (2020). Asymmetrical relationship between oil prices, gold prices, exchange rate, and stock prices during global financial crisis 2008: Evidence from Pakistan. *Cogent Economics ve Finance*, 8(1), 1757802. <https://doi.org/10.1080/23322039.2020.1757802>
- Singhal, S., Choudhary, S. ve Biswal, P. C. (2019). Return and volatility linkages among International crude oil price, gold price, exchange rate and stock markets: Evidence from Mexico. *Resources policy*, 60, 255-261. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2019.01.004>
- Sizer, L. (2024). Asymmetric causalty relationship between alternative investment instruments and stock prices: The Türkiye sample. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 219-234. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1413676>
- Smith, G. (2002). London gold prices and stock price indices in Europe and Japan. *World Gold Council*, 9(2), 1-30. <https://tinyurl.com/8abzj3ry>
- Soni, R. K., Nandan, T. ve Chatnani, N. N. (2023). Dynamic association of economic policy uncertainty with oil, stock and gold: A wavelet-based approach. *Journal of Economic Studies*, 50(7), 1501-1525. <https://doi.org/10.1108/JES-05-2022-0267>
- Sujit, K. S. ve Kumar, B. R. (2011). Study on dynamic relationship among gold price, oil price, exchange rate and stock market returns. *International Journal of Applied Business and Economic Research*, 9(2), 145-165.
- Sumner, S., Johnson, R. ve Soenen, L. (2010). Spillover effects among gold, stocks, and bonds. *Journal of centrum Cathedra*, 3(2), 106-120. <https://ssrn.com/abstract=1806036>
- Thakolsri, S. (2021). Modeling the relationships among gold price, oil price, foreign exchange, and the stock market index in Thailand. *Investment Management and Financial Innovations*, 18(2), 261-272. [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.18\(2\).2021.21](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.18(2).2021.21)
- Tiwari, A. K. ve Sahadudheen, I. (2015). Understanding the nexus between oil and gold. *Resources Policy*, 46, 85-91. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2015.09.003>
- Torrence, C. ve Compo, G. P. (1998). A practical guide to wavelet analysis. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 79(1), 61-78. <https://tinyurl.com/4szfhxyn>
- Torrence, C. ve Webster, P. J. (1999). Interdecadal changes in the ENSO–monsoon system. *Journal of Climate*, 12(8), 2679-2690. <https://tinyurl.com/4bstuedz>
- Tsen, W. H. ve Yun, S. X. (2024). The asymmetric impact of real effective exchange rate, real oil price and real gold price on real stock prices in selected east asian economies. *Labuan e-Journal of Muamalat and Society (LJMS)*, 18(2), 11-22. <https://doi.org/10.51200/ljms.v18i2.5069>
- Tursoy, T. ve Faisal, F. (2018). The impact of gold and crude oil prices on stock market in Turkey: Empirical evidences from ARDL bounds test and combined cointegration. *Resources Policy*, 55, 49-54. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2017.10.014>
- Umar, M., Riaz, Y. ve Yousaf, I. (2022). Impact of Russian-Ukraine war on clean energy, conventional energy, and metal markets: Evidence from event study approach. *Resources Policy*, 79, 102966. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.102966>
- Wang, X., Lucey, B. ve Huang, S. (2022). Can gold hedge against oil price movements: Evidence from GARCH-EVT wavelet modeling. *Journal of Commodity Markets*, 27, 100226. <https://doi.org/10.1016/j.jcomm.2021.100226>
- Wen, D., Zhao, T. Fang, L. Zhang, C. ve Li, X. (2024). MWDINet: A multilevel wavelet decomposition interaction network for stock price prediction. *Expert Systems with Applications*, 238, 122091. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2023.122091>
- Worthington, A. C. ve Pahlavani, M. (2007). Gold investment as an inflationary hedge: Cointegration evidence with allowance for endogenous structural breaks. *Applied Financial Economics Letters*, 3(4), 259-262. <https://doi.org/10.1080/17446540601118301>
- Wu, T., An, F., Gao, X. ve Wang, Z. (2023). Hidden causality between oil prices and exchange rates. *Resources Policy*, 82, 103512. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.103512>



- Younis, I., Shah, W. U. ve Yousaf, I. (2023). Static and dynamic linkages between oil, gold and global equity markets in various crisis episodes: Evidence from the Wavelet TVP-VAR. *Resources Policy*, 80, 103199. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.103199>
- Yousaf, I. (2021). Risk transmission from the COVID-19 to metals and energy markets. *Resources Policy*, 73, 102156. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2021.102156>
- Yousaf, I. ve Yarovaya, L. (2022). Static and dynamic connectedness between NFTs, Defi and other assets: Portfolio implication. *Global Finance Journal*, 53, 100719. <https://doi.org/10.1016/j.gfj.2022.100719>
- Yousuf, A. ve Nilsson, F. (2013). Impact of exchange rates on Swedish stock performances: Empirical study on USD and EUR exchange rates on the Swedish stock market. <https://tinyurl.com/4rue2n8z>
- Zhang, Y. J. ve Wei, Y. M. (2010). The crude oil market and the gold market: Evidence for cointegration, causality and price discovery. *Resources Policy*, 35(3), 168-177. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2010.05.003>
- Zhao, W. ve Wang, Y. D. (2022). On the time-varying correlations between oil-, gold-, and stock markets: The heterogeneous roles of policy uncertainty in the US and China. *Petroleum Science*, 19(3), 1420-1432. <https://doi.org/10.1016/j.petsci.2021.11.015>



## New Protectionism and Trade Wars in Foreign Trade: Trumpism



## Dış Ticarete Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları: Trumpizm



<https://doi.org/10.25204/iktisad.1666496>

Erdem BAĞCI\*

### Abstract

Protectionism in foreign trade includes government policies designed to restrict imports and support local industries. These policies consist of the implementation of tools such as tariffs, quotas, subsidies, and trade restrictions that aim to protect local economies from global competition. While protectionist measures in foreign trade support local industries and lead to increased domestic employment and reduced unemployment, they also carry the risks of causing several problems such as economic inefficiencies, trade wars, and higher costs for consumers. The two main objectives of this study are to demonstrate through historical analysis that protectionism in foreign trade is not a situation specific to the Trump administration. The second is to examine the possible outcomes of Trump's protectionist policies in foreign trade that he will implement during the 2025-2029 period. As a result of the study, it is demonstrated through a historical analysis that protectionism is not a situation specific to the Trump administration. The possible economic outcomes of Trump's protectionist policies in foreign trade that he will implement during the 2025-2029 period are; While it is expected to cause a weakening of economic growth, an increase in inflation and unemployment on a global scale, its geopolitical and social consequences are expected to be the rise of tensions on a global scale, an increase in regional polarization, the rise of nationalism and anti-globalization sentiment, an arms race and paving the way for war.

**Keywords:** Foreign trade, tariffs, new protectionism, trade wars.

### Öz

Dış ticarete korumacılık, ithalatı kısıtlamak ve yerel endüstrileri desteklemek için tasarlanmış hükümet politikalarını içermektedir. Bu politikalar, yerel ekonomileri küresel rekabetten korumayı amaçlayan tarifeler, kotalar, sübvansiyonlar ve ticaret kısıtlamaları gibi araçların uygulanmasından oluşmaktadır. Dış ticarete korumacı önlemler, yerel endüstrileri destekleyerek yurtiçi istihdamın artmasını ve işsizliğin azalmasını sağlarken, aynı zamanda ekonomik verimsizlikler, ticaret savaşları ve tüketiciler için daha yüksek maliyetler gibi bir dizi sorunlara da neden olabilecek riskleri taşır. Bu çalışmanın iki temel amacından, birincisi dış ticarete korumacılığın Trump yönetimine özgü bir durum olmadığının tarihsel bir analiz ile ortaya konulmasıdır. İkincisi ise Trump'ın 2025-2029 döneminde uygulayacağı dış ticarete korumacı politikaların olası sonuçlarını irdelemektir. Çalışma sonucunda, korumacılığın Trump yönetimine özgü bir durum olmadığı tarihsel bir analiz ile ortaya konulmuştur. Trump'ın 2025-2029 döneminde uygulayacağı dış ticarete korumacı politikaların olası ekonomik sonuçlarının; küresel ölçekte ekonomik büyümede zayıflama, enflasyonda ve işsizlikte yükselişe neden olacağı beklenirken; jeopolitik ve sosyal sonuçları ise küresel ölçekte gerginliklerin yükselişi, bölgesel kutuplaşmanın artışı, milliyetçilik ve küreselleşme karşıtı duygunun yükselişi, silahlanma yarışı ve savaş ortamına zemin hazırlaması beklenmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Dış ticaret, tarifeler, yeni korumacılık, ticaret savaşları.

### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
27.03.2025

**Accepted:**  
03.09.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights reserved.



### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
27.03.2025

**Kabul Tarihi:**  
03.09.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları saklıdır.



**Atıf / to Cite (APA):** Bağcı, E. (2025). New protectionism and trade wars in foreign trade: Trumpism. *Journal of Economics Business and Political Researches*, 10(28), 664-678. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1666496>

\*ORCID Assoc. Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, [ebagci@bandirma.edu.tr](mailto:ebagci@bandirma.edu.tr)



## 1. Introduction

The resurgence of protectionism in global trade, commonly referred to as "New Protectionism," has gained significant momentum in recent years. One of the primary driving forces behind this trend is the trade policies implemented during Donald Trump's presidency, often referred to as "Trumpism." These policies emphasize unilateral tariffs, the renegotiation of trade agreements, and economic nationalism, aiming to prioritize American industries and reduce trade deficits. Unlike traditional protectionist measures, New Protectionism is characterized by aggressive trade wars and strategic economic policies that reshapes global trade dynamics.

Trump's approach to foreign trade differs from previous administrations by advocating self-sufficiency and reducing reliance on international supply chains. A notable example of this difference is the U.S.-China trade war, initiated with high tariffs imposed on Chinese imports. These measures carry the risk of disrupting global markets and increasing economic uncertainty by provoking retaliatory actions from trade partners. Additionally, trade agreements such as NAFTA were renegotiated into the United States-Mexico-Canada Agreement (USMCA), reflecting a broader push towards bilateral rather than multilateral trade agreements.

The impact of Trumpism on foreign trade extends beyond the United States, influencing global economic stability, international trade relations, and supply chains. Countries responding with counter-tariffs and alternative trade alliances are anticipating a significant departure from the existing global trade framework. This study has two main objectives: first, to demonstrate through historical analysis that protectionism in foreign trade is not exclusive to the Trump administration; second, to examine the possible consequences of Trump's protectionist trade policies in the 2025-2029 period.

In this context, the study is structured into three main sections. The first section provides an overview of the historical background of foreign trade. The second section analyzes developments in foreign trade regulation across seven key periods from a historical perspective. The third section presents an economic policy perspective on the concept of trade liberalization. This article aims to fill the gap in knowledge regarding the specificity of protectionist policies that have resurfaced during the Trump administration, by examining the continuity between the historical roots of protectionism in foreign trade and current political practices. Although the literature has extensively covered the tariffs and trade restrictions implemented during Trump's presidency (2017–2021), whether these policies are specific to Trump has not been examined in sufficient depth in a historical context (Bown, 2020). This article aims to address the lack of continuity in the literature by demonstrating through historical analysis that protectionism in foreign trade is not unique to the Trump administration. It also fills the gap in future forecasting by assessing the possible economic and geopolitical effects of protectionist policies that Trump may implement in the 2025-2029 period.

In conclusion, the study establishes through historical analysis that protectionism in foreign trade is not unique to the Trump administration. Furthermore, it forecasts that the potential economic consequences of Trump's protectionist trade policies in the 2025-2029 period may include weakened global economic growth, increased inflation, and rising unemployment. The geopolitical and social consequences are expected to involve heightened global tensions, increased regional polarization, a rise in nationalism and anti-globalization sentiments, an arms race, and an environment conducive to conflict.

## 2. Historical Background of Foreign Trade

Protectionist policies in foreign trade have emerged as a means for nations to shield their economies from external competition and have evolved over centuries to shape modern trade practices. The origins of early protectionism trace back to mercantilist policies of the 16th to 18th centuries, during which governments imposed tariffs and restrictions to promote domestic industries and accumulate

wealth (Irwin, 2017). Mercantilism was a dominant economic doctrine in Europe, rooted in the idea of state intervention in economic activities (Heckscher, 1994). The rise of this system was closely linked to the expansion of colonialism following geographical discoveries. According to mercantilist thought, a nation's wealth depended on its reserves of gold and silver; thus, the primary goal of trade policies was to achieve a trade surplus by increasing exports (Magnusson, 1994). To ensure economic independence and enhance national prosperity, states adopted policies that restricted imports and encouraged domestic production.

Mercantilist policies led to the implementation of protectionist measures in foreign trade. Customs tariffs, import bans, and subsidies were employed to support the growth of domestic industries (Ekelund and Tollison, 1981). Major European powers, such as England and France, imposed high tariffs to protect local producers and restricted the export of raw materials. England's Navigation Acts, enacted in the 17th century, were among the key mercantilist policies aimed at bolstering British shipping and trade (Coleman, 1980). Such policies marked the beginning of an era characterized by increased state intervention in global trade. One of the most significant impacts of mercantilism on foreign trade was the expansion of colonial enterprises. European states established colonial empires to secure trade surpluses and control valuable mineral resources (Viner, 2017). Spain and Portugal sought to integrate Latin America's gold and silver reserves into their economies, while England and France expanded their economic interests in North America, India, and the Caribbean (Irwin, 1991). The raw materials produced in colonial territories were directed toward European industries, strengthening European economic dominance in the global market.

Over time, mercantilist policies generated tensions in international economic relations. The pursuit of trade surpluses intensified global competition and led to trade conflicts (Kindleberger, 1978). The 17th-century naval wars between England and the Netherlands exemplified how mercantilist trade policies could result in military conflicts. Despite these challenges, the mercantilist system laid the foundation for the Industrial Revolution, promoting state-supported industrialization policies (Ndoma, 2010). By the late 18th century, mercantilism faced growing criticism from classical economists such as Adam Smith, who advocated for free trade. Smith's *The Wealth of Nations* (1776) challenged the core principles of mercantilism, arguing that economic growth should be based on free market mechanisms (Smith, 1776-2018). Classical economists, including Adam Smith and David Ricardo, promoted the concept of comparative advantage, questioning the rationale behind protectionist policies. However, despite economic theories favoring liberalization, protectionist measures have persisted, especially during economic downturns or periods of national security concerns. Modern economic policy indicates that states have not entirely abandoned mercantilist approaches. New protectionism, in the form of subsidies and state-backed industrial policies, reflects the continued relevance of mercantilist thinking in today's world.

During the 19th and early 20th centuries, many countries adopted mixed trade policies that combined elements of protectionism and free trade. The rise of industrialization prompted nations such as the United States and Germany to impose high tariffs to protect their developing industries (Bairoch, 1995). However, the Great Depression of the 1930s marked a turning point, as many countries resorted to extreme trade restrictions, such as the U.S. Smoot-Hawley Tariff Act of 1930, which exacerbated the global economic downturn (Eichengreen, 1996). In response to these failures, post-World War II economic policies shifted toward trade liberalization, leading to the establishment of multilateral trade agreements under institutions like the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) and later the World Trade Organization (WTO).

Despite the trends of globalization, protectionist policies have resurfaced in the 21st century due to economic nationalism and geopolitical tensions. The 2008 global financial crisis reignited debates over free trade, as some governments increased tariffs, subsidies, and non-tariff barriers to protect domestic industries (Fritz and Evenett, 2015). Additionally, trade disputes such as the U.S.-China trade war during Trump's presidency (2017-2021) highlighted a shift toward unilateral

protectionist measures, including high tariffs and restrictions on technology transfers (Bown, 2020). These developments demonstrate that protectionist tendencies remain a crucial tool for governments seeking economic stability and strategic advantages.

While protectionism can provide short-term relief for domestic industries, it often leads to inefficiencies and retaliatory trade measures that hinder global economic growth. Empirical studies suggest that excessive trade restrictions can increase costs for consumers and reduce overall economic welfare (Krugman, 1987). As nations navigate complex economic and political challenges, striking a balance between strategic protectionism and trade liberalization remains essential. Future trade policies are likely to oscillate between these two approaches, reflecting the ever-evolving dynamics of global markets and national interests.

### 3. Periodic Overview of Foreign Trade Policies

Following the era of mercantilism, nations sought to establish an orderly framework for foreign trade. However, despite agreements on trade regulations, the very countries that shaped these trade systems often failed to comply with them. This section analyzes key historical periods to examine the search for stability in foreign trade and the discrepancies between trade agreements and actual practices.

#### 3.1. Trade Liberalization: The Golden Age

The period between 1875 and 1914 is referred to as the "Golden Age of Monetary and Trade Liberalization," characterized by unprecedented economic integration, stable monetary systems, and the expansion of global trade. This era was supported by the Gold Standard, a monetary system in which currencies were directly convertible into gold, ensuring exchange rate stability and reducing inflationary pressures (Eichengreen, 2019). The predictability of currency values under the Gold Standard facilitated cross-border trade and investment, allowing businesses and financial institutions to operate with reduced foreign exchange risks (Bordo, 1984). As a result, international trade flourished, and capital mobility reached levels comparable to modern globalization.

Trade liberalization during this period was primarily driven by the reduction of tariffs and trade barriers, particularly in Europe. The Cobden-Chevalier Treaty signed between the United Kingdom and France in 1860 set a precedent for a network of bilateral free trade agreements across Europe (Irwin, 1993). As the dominant global economic power, Britain adopted a unilateral free trade policy, eliminating tariffs on most imports to promote economic efficiency and industrial growth (Kindleberger, 1975). Other nations, including Germany and the United States, initially followed this path, but some later adopted protectionist policies to support their domestic industries (O'Rourke and Williamson, 1999).

The expansion of trade was further accelerated by technological advancements in transportation and communication. The construction of railroads, steamships, and the telegraph significantly reduced the costs and time required for international trade (Findlay and O'Rourke, 2007). The opening of the Suez Canal in 1869 and the near completion of the Panama Canal in 1914 facilitated faster shipping routes, strengthening trade links between Europe, Asia, and the Americas (Maddison, 2007). These innovations enabled goods, capital, and labor to move efficiently across borders, increasing global economic interdependence.

Despite the general trend toward trade liberalization, not all regions benefited equally. While industrialized nations in Western Europe and North America prospered, many developing economies remained dependent on primary commodity exports with volatile prices (Williamson, 2006). Additionally, by the late 19th century, economic nationalism and protectionism began to re-emerge, particularly in Germany and the United States, where industrial interests demanded higher tariffs to shield domestic industries from British competition (Bairoch, 1995). The McKinley Tariff of 1890 in

the United States and Germany's Caprivi Agreements in the 1890s marked a shift toward selective protectionism despite the broader trend of trade liberalization.

The Golden Age of Trade and Monetary Stability came to an abrupt end in 1914 with the outbreak of World War I, which disrupted global trade and capital flows (Eichengreen, 2019). The war led to the suspension of the Gold Standard, the imposition of trade restrictions, and a general decline in economic integration. The post-war world witnessed increasing economic fragmentation, culminating in the protectionist policies of the 1930s. Nevertheless, the 1875-1914 period remains a significant chapter in economic history, demonstrating the potential of trade liberalization and monetary stability to drive global economic growth (Bordo and Rockoff, 1996).

### **3.2. 1914 War, Protectionism, and The Great Depression**

The period from 1914 to 1944 was marked by war, economic instability, and increasing protectionism, significantly disrupting global trade and economic integration. The outbreak of World War I (1914-1918) led to the collapse of the Gold Standard, as nations abandoned currency convertibility to finance military expenditures (Eichengreen, 2019). Governments imposed trade restrictions, including tariffs, quotas, and import bans, to prioritize domestic production and limit reliance on foreign goods (Kindleberger, 1975). The post-war economic landscape, particularly in Europe, was characterized by high inflation, currency devaluations, and rising war debts, further restricting international trade (Feinstein, Temin and Toniolo, 2008).

In response to the Great Depression (1929-1939), there was a sharp rise in protectionist policies. The economic collapse led countries to increase tariffs and restrict imports in an effort to protect domestic industries, resulting in a dramatic decline in global trade (Bernanke, 2000). One of the most notorious protectionist measures was the 1930 U.S. Smoot-Hawley Tariff Act, which significantly raised import taxes on thousands of goods. This triggered retaliatory tariffs from other countries, further deepening the economic crisis (Irwin, 2011). As a result, global trade shrank by more than 60% between 1929 and 1934, exacerbating the downturn and increasing unemployment worldwide (Temin, 1990).

The rise of economic nationalism and self-sufficiency strategies further weakened the global economy. Countries such as Germany, Italy, and Japan pursued autocratic policies, reducing their reliance on international trade and focusing on state-directed economic programs (Tooze, 2008). Meanwhile, Britain and France attempted to maintain trade within their colonial empires through imperial preference systems, favoring goods from their territories over foreign imports (Findlay and O'Rourke, 2007). This departure from trade liberalization deepened economic divisions and fueled political tensions, ultimately culminating in World War II (1939-1945).

By the end of World War II, global leaders recognized that economic contraction and protectionism had contributed to instability and conflict. As a result, efforts were made to establish a new international economic order. The 1944 Bretton Woods Conference laid the foundation for post-war trade liberalization, creating institutions such as the International Monetary Fund (IMF) and the World Bank to stabilize financial markets and facilitate economic cooperation (Bordo and Eichengreen, 1993). These efforts set the stage for the gradual dismantling of protectionist policies in the post-war era, paving the way for a more interconnected global economy.

### **3.3. The Years of Corporate Capitalism and Liberalization**

The period between 1944 and 1970 was marked by significant changes in global economic structures, from disruptions caused by war and depression to the gradual liberalization of trade. At the beginning of the 20th century, the rise of corporate capitalism was observed, in which large firms and multinational corporations played an increasingly dominant role in global trade and production

(Chandler, 1977). While World War I (1914-1918) and the Great Depression (1929-1939) disrupted international trade and led to protectionist measures, the post-World War II era saw a deliberate effort to rebuild the global economy through institutional cooperation and trade liberalization (Eichengreen, 2019).

A new international economic order was established to prevent the damaging protectionist policies in global trade that had contributed to previous global conflicts with the Bretton Woods Conference in 1944. The establishment of the International Monetary Fund (IMF) and the World Bank helped stabilize financial markets, while the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), created in 1947, provided a framework to reduce trade barriers and promote multilateral trade negotiations (Krugman, Obstfeld, and Melitz, 2022). Under GATT, successive negotiation rounds lowered tariffs and encouraged global economic integration, eventually laying the groundwork for the establishment of the World Trade Organization (WTO) in 1995 (Hoekman and Kostecki, 2010).

In the post-war period, trade liberalization and corporate capitalism reinforced each other. Large companies expanded their global operations, benefiting from reduced tariffs and improved financial stability under the Bretton Woods system, which maintained fixed exchange rates and limited currency fluctuations (Bordo and Eichengreen, 1993). The United States, emerging as the dominant economic power, supported free trade policies and made significant investments in the reconstruction of Europe and Japan through the Marshall Plan (1948) (Eichengreen, 2008). As trade barriers decreased, multinational corporations became central drivers of economic growth, particularly in industries such as manufacturing, finance, and consumer goods (Dunning, 1985).

By the late 1960s, trade liberalization had contributed to unprecedented economic growth and rising living standards, especially in Western Europe, North America, and Japan. However, challenges such as rising inflation, trade imbalances, and increasing competition from newly industrialized economies emerged (Kindleberger, 1975). The collapse of the Bretton Woods system in 1971, caused by the United States abandoning the gold standard, marked the beginning of a more uncertain global economic era with floating exchange rates and increased financial volatility (Eichengreen, 2019). Despite these challenges, the corporate capitalist system and trade liberalization continued to shape global economic development, paving the way for further economic integration in the following decades.

### **3.4. The Oil Crisis, Stagnation, and the Era of New Protectionism**

The 1970s emerged as a tumultuous period in global economic history, characterized by the oil crisis, stagnation, and the rise of new protectionism. The first major economic shock occurred in 1973, when the Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC) imposed an oil embargo against Western countries supporting Israel during the Yom Kippur War, also known as the 1973 Arab-Israeli War (Yergin, 1991). This embargo led to a fourfold increase in oil prices and severely disrupted oil-dependent economies, particularly in the United States and Western Europe. A second oil shock occurred in 1979, triggered by the Iranian Revolution, which further destabilized global markets and led to inflation (Hamilton, 1983). These crises exposed the vulnerabilities of industrialized countries to energy dependence and supply chain disruptions.

The most significant economic outcomes of the 1970s included the phenomenon of stagflation, a combination of stagnation, high inflation, and rising unemployment (Blanchard, 2005). Traditional Keynesian economic policies, which focused on government spending to stimulate demand, proved ineffective for combating stagflation, as inflation continued to rise despite the economic downturn (Friedman, 1977). Central banks, particularly the U.S. Federal Reserve, struggled to balance inflation control with economic growth, leading to a prolonged period of economic uncertainty (Gordon, 2014). The decade's economic instability prompted many governments to reconsider their trade and industrial policies and shift towards a new form of protectionism.

In response to the economic challenges, many countries abandoned their post-war commitment to trade liberalization and implemented new protectionist policies to shield domestic industries from foreign competition (Krugman, 1987). Unlike the high-tariff protectionism of the 1930s, the new protectionism of the 1970s focused on non-tariff barriers, such as import quotas, voluntary export restrictions, and subsidies to domestic industries (Baldwin, 1986). For example, the United States and European countries implemented voluntary export restrictions on Japanese cars to protect their domestic automotive industries from foreign competition (Irwin, 2020). Similarly, governments increased subsidies to declining industries, such as steel and textiles, to prevent job losses and economic decline.

Even with the rise of new protectionism, economic globalization continued, and countries sought ways to manage trade disputes and prevent a full-scale return to protectionist policies. The Tokyo Round of GATT negotiations (1973-1979) aimed to reduce trade barriers and limit the use of non-tariff restrictions (Bhagwati, 1988). However, due to the deep economic uncertainties of the era, governments were reluctant to fully embrace free trade. The economic stagnation, inflation, and oil crises of the 1970s ultimately paved the way for major economic policy changes in the 1980s. Leaders such as Ronald Reagan in the United States and Margaret Thatcher in the United Kingdom embraced expansionary monetary policies, deregulation, and neoliberal economic policies (Harvey, 2007).

### 3.5. Neoliberal Policies and Non-Tariff Barriers

The period between 1980 and 2000 was marked by the rise of neoliberal economic policies, emphasizing free markets, deregulation, and trade liberalization. This shift was largely driven by the economic policies of leaders such as Ronald Reagan in the United States and Margaret Thatcher in the United Kingdom, who aimed to reduce state intervention and encourage market-driven growth (Harvey, 2007). The Washington Consensus, a set of economic policy prescriptions endorsed by international institutions such as the International Monetary Fund (IMF) and the World Bank, further promoted free trade, privatization, and deregulation, particularly in developing countries (Williamson, 2006). As a result, many countries removed trade barriers, opened their economies to foreign investment, and adopted export-oriented growth strategies (Krugman, Obstfeld, and Melitz, 2022). During this period, trade liberalization was significantly facilitated by the Uruguay Round of GATT negotiations (1986-1994), which paved the way for the establishment of the World Trade Organization (WTO) in 1995 (Hoekman and Kostecki, 2010). The WTO replaced GATT as the primary institution governing global trade and expanded its scope to include services, intellectual property rights, and dispute resolution mechanisms. The North American Free Trade Agreement (NAFTA), signed in 1994, further accelerated trade liberalization by removing most tariffs and trade restrictions between the United States, Canada, and Mexico (Hufbauer and Schott, 2005). Similarly, the European Union (EU) deepened economic integration by establishing a Single Market in 1993 and introducing the Euro currency in 1999, which facilitated cross-border trade and investment (Baldwin and Wyplosz, 2009).

Despite the push for trade liberalization, many countries increasingly resorted to non-tariff measures to regulate trade. Unlike traditional tariffs, non-tariff measures such as import quotas, technical standards, sanitary and phytosanitary regulations, anti-dumping measures, and voluntary export restraints became common protectionist tools (Baldwin, 1989). The rise of non-tariff barriers was partly a response to domestic political pressures, as industries sought protection from foreign competition while governments continued to adhere to formal trade agreements (Bhagwati, 1988). For example, the United States imposed voluntary export restraints on Japanese car exports in the 1980s to give domestic automobile manufacturers time to adjust to foreign competition (Irwin, 2020). Similarly, the European Union applied strict environmental and safety regulations to restrict certain imports, thereby protecting its industries and enhancing their competitiveness (Hoekman and Kostecki, 2010).



By the late 1990s, neoliberal globalization and trade liberalization led to economic growth, increased foreign direct investment (FDI), and the expansion of global supply chains. However, concerns about the social and economic consequences of globalization began to emerge. Critics argued that neoliberal policies contributed to income inequality, labor exploitation, and environmental degradation, particularly in developing countries (Stiglitz, 2017). The Asian Financial Crisis (1997-1998) also exposed weaknesses in the global financial system and raised questions about the effectiveness of unregulated capital flows (Krugman, 1999). As the 21st century approached, debates intensified about the balance between free trade and government intervention, laying the groundwork for ongoing discussions on globalization and economic policy.

### 3.6. Financial Globalization Period

The period between 2000 and 2008 was characterized by the rapid expansion of financial globalization, driven by technological advancements, deregulation, and the increasing integration of global financial markets. Financial globalization refers to the accelerated cross-border movement of capital, financial services, and investments, prompted by policies encouraging the removal of financial regulations (Obstfeld and Taylor, 2004).

While globalization is often seen as a process promoting trade liberalization, many countries continued to adopt protectionist policies to shield themselves from economic fluctuations and competitive pressures. In particular, developing countries applied various tariff and non-tariff barriers to protect their domestic industries and employment (Rodrik, 2011). However, the intense competition brought about by globalization also led to a resurgence of protectionism in developed countries. The belief that free trade caused job losses in some sectors resulted in a rise in policies aimed at protecting local economies (Krugman, Obstfeld, and Melitz, 2022).

The rise of global financial institutions, hedge funds, and investment banks, along with increased Foreign Direct Investment (FDI) and portfolio flows, supported economic growth in both developed and developing markets (Lane and Milesi-Ferretti, 2007). Additionally, the expansion of financial instruments such as securitization and derivatives played a significant role in reshaping global financial markets (Acharya and Richardson, 2009). One of the defining features of this period was the emergence of the term "Great Moderation," used to describe the relative stability of inflation and economic growth in developed economies, especially in the United States and Europe (Bernanke, 2004). Central banks, particularly the Federal Reserve and the European Central Bank, maintained low interest rates to stimulate borrowing and investment. Financial globalization led to an increase in cross-border lending and speculative investments, especially in emerging markets, which benefited from increased access to capital and rising asset prices. However, during this period, countries like China and oil-exporting nations accumulated large foreign exchange reserves, contributing to increasing global imbalances, particularly due to persistent trade and current account deficits in the United States (Dooley, Folkerts-Landau, and Garber, 2003).

Although financial globalization contributed to economic expansion, it also introduced significant risks. The widespread use of complex financial instruments like mortgage-backed securities (MBS) increased systemic vulnerabilities (Shiller, 2012). The housing bubble in the United States, fueled by subprime lending and excessive risk-taking by financial institutions, eventually burst in 2008, triggering a global financial crisis (Reinhart and Rogoff, 2011). Financial institutions, in search of higher returns, engaged in highly leveraged transactions due to the weakness of regulatory and oversight mechanisms. As a result, global financial markets became more interconnected, and economies became more vulnerable to financial contagion (Obstfeld, 2009).

The weaknesses of financial globalization became apparent with the onset of the Global Financial Crisis (2007-2008). The collapse of Lehman Brothers in September 2008 led to a global credit freeze, significant stock market declines, and severe recessions in major economies (Gorton,

2010). Governments and central banks responded with unprecedented monetary and fiscal interventions, including bank bailouts, liquidity injections, and interest rate cuts (Blinder, 2013). The era of financial globalization, once celebrated for its ability to drive growth and investment, ultimately revealed the dangers of excessive risk-taking, deregulation, and inadequate financial oversight. The 2008 financial crisis led to a rethinking of financial globalization and made regulatory reforms a necessity in the following decades.

In every economic crisis within the globalization process, it has been observed that the leading countries of free trade immediately resorted to protectionist policies. Indeed, during the 2008 Global Financial Crisis, protectionist tendencies strengthened worldwide. In the post-crisis period, many countries tried to protect their economies by implementing import restrictions, state subsidies, and policies to promote domestic production (Fritz and Evenett, 2015). This global trend towards protectionism was later explicitly applied by the Trump administration, especially in its efforts to protect the U.S. economy against China. The high tariffs imposed by the United States on China in 2018 caused disruptions in global supply chains and created uncertainty in the world economy (Bown, 2020).

Technological advancements and the digital economy have accelerated the globalization process, while also leading to the application of protectionist measures in different forms. In addition to traditional tariffs, intellectual property rights, data security regulations, and restrictions on technology transfer have emerged as new tools of protectionism (Baldwin, 2018). Particularly in the fields of digital services and e-commerce, countries tend to impose barriers on foreign firms by citing concerns over data flow and national security (Aaronson, 2019). This has led to the emergence of new protectionist dynamics in the global trade system.

While protectionist policies can protect certain sectors and domestic employment in the short term, they can negatively impact long-term economic growth and global trade. Studies show that excessive protectionism can raise costs, harm consumers, and limit innovation (Irwin, 2017). In the process of globalization, countries are attempting to strike a balance between strategic protectionism and free trade to safeguard their economic interests.

### **3.7. The New Mercantilist Era**

Historically, protectionism in foreign trade has been characterized by tariffs and import quotas designed to protect domestic industries from international competition. However, in recent years, a new form of protectionism has emerged, involving non-tariff measures such as regulatory restrictions, subsidies, and national security policies (Baldwin, 2018). This "new protectionism" stems from concerns about economic security, technological sovereignty, and geopolitical competition, driving countries to implement restrictions that go beyond traditional trade barriers (Fritz and Evenett, 2015). As globalization continues to reshape economic landscapes, governments are increasingly adopting these measures to navigate the complexities of modern trade.

The 2008 Global Financial Crisis marked a turning point in international economic policy, leading to the emergence of a new mercantilist era. In contrast to the free-market globalization that dominated the late 20th century, many countries adopted policies aimed at protecting local industries, reducing dependence on foreign markets, and increasing state intervention in economic affairs (Evenett, 2019). This shift developed in response to the recognition of weaknesses in global supply chains, rising income inequality, and the growing influence of economic nationalism. Governments increasingly relied on tariffs, subsidies, and strategic industrial policies to promote local economic resilience and reduce dependence on global financial markets (Rodrik, 2017).

A key feature of the new mercantilism has been the revival of protectionist trade policies by large economies such as the United States, China, and the European Union. The US-China trade war,

which began in 2018, resulted in both countries imposing high tariffs on hundreds of billions of dollars' worth of goods, disrupting global trade flows (Bown, 2021). The rise of economic nationalism and anti-globalization sentiments led to greater restrictions on foreign investments, particularly in strategic sectors like technology, energy, and defense. Additionally, the United Kingdom's efforts to regain control over its trade and economic policies led to its withdrawal from European economic integration (Möller and Oliver, 2014).

Another defining characteristic of the post-2008 period has been the increasing state intervention to achieve economic and geopolitical goals. Governments strengthened industrial policies, promoted domestic production, and invested in critical technologies to enhance national competitiveness. For example, China's "Made in China 2025" strategy aims to reduce foreign dependence on high-tech imports and establish local dominance in sectors such as artificial intelligence and semiconductors (Kennedy, 2018). Similarly, the United States passed the CHIPS and Science Act in 2022 to increase semiconductor production and counter China's technological rise. These policies reflect a broader trend where governments prioritize economic security and strategic autonomy over market efficiency.

The COVID-19 pandemic further accelerated new mercantilist tendencies as nations became more aware of the risks associated with excessive dependence on global supply chains. Countries imposed export restrictions on critical medical supplies, prioritized local production of essential goods, and reassessed their trade dependencies (Baldwin and Evenett, 2020). Moreover, the energy crisis following the Russia-Ukraine war in 2022 led many countries to invest in local energy production and diversify their supply sources, prompting a reevaluation of energy security policies. The post-2008 world is shaped by a mixture of protectionism, strategic state intervention, and concerns over national economic security, marking a clear departure from the hyper-globalized era of the early 2000s.

The 2008 Global Financial Crisis played a crucial role in accelerating the shift towards new protectionism. In response to economic instability and rising unemployment, many governments implemented policies supporting domestic production, including state aid for key industries and restrictive investment regulations (Rodrik, 2011). These policies, initially seen as temporary solutions, persisted and evolved into more complex trade barriers (Irwin, 2017). The rise of economic nationalism, especially in large economies such as the United States and Europe, further strengthened protectionist trends, signaling a departure from the post-World War II era of trade liberalization.

One of the defining features of the new protectionism is the increased use of trade restrictions targeting technology-related industries. Governments have imposed stringent regulations on foreign technology companies, data flows, and intellectual property transfers, citing national security concerns (Aaronson, 2019). The US-China trade war serves as an example of the new protectionism, with both countries imposing tariffs on each other's technology sectors and placing investment restrictions on companies involved in artificial intelligence, 5G networks, and semiconductor production (Bown, 2021). These policies reflect a broader shift towards economic self-sufficiency and strategic control over critical technologies. In addition to technology-focused measures, environmental and labor standards have also become tools of new protectionism. Some countries have implemented carbon border adjustment taxes on imports from countries with weaker environmental regulations (Hoekman and Nelson, 2020). Similarly, many advanced countries have introduced stricter labor standards to limit imports from countries with weak labor protections. While these measures are often framed as ethical trade policies, they also serve to protect local industries from low-cost competition, creating tensions in global trade negotiations.

While the new protectionism aims to address economic security and sustainability concerns, it also presents challenges for international trade relations. The widespread use of non-tariff barriers can damage global supply chains, increase production costs, and lead to trade conflicts between major economies (Krugman, Obstfeld, and Melitz, 2022).

In conclusion, policymakers are navigating the delicate balance between safeguarding national interests and maintaining the benefits of a free global trading system. In the future, international cooperation and updated trade agreements will be crucial in managing the effects of new protectionist policies while ensuring economic growth and stability in a rapidly changing global economy.

#### 4. The Political Economy of Trade Liberalization

Trade liberalization, the process of reducing trade barriers such as tariffs, quotas, and regulations, has been a cornerstone of economic globalization. From the perspective of political economy, trade liberalization is shaped by the interaction of domestic and international interests, institutional frameworks, and economic ideologies (Rodrik, 2011). While economic theory suggests that reducing trade barriers leads to welfare gains by promoting efficiency and comparative advantage, the outcomes often result in clear winners and losers (Krugman, 1992). Countries with strong competitive advantages and no need for protection typically benefit from free trade, while those with weaker competitive capabilities and insufficient production capacities tend to lose out. This dynamic makes the political debate surrounding trade liberalization contentious. Governments must navigate these political and economic dynamics when designing trade policies that balance growth and social equity.

One of the main driving forces behind trade liberalization has been the role of international institutions such as the World Trade Organization (WTO), the International Monetary Fund (IMF), and regional trade agreements (Hoekman and Kostecki, 2010). These institutions facilitate negotiations, enforce trade rules, and promote economic integration. For example, the WTO plays a crucial role in reducing tariffs and resolving trade disputes between member states (Bagwell and Staiger, 2002). However, the political economy of trade liberalization also highlights the influence of powerful economies in shaping trade agreements in their favor, often marginalizing developing countries in the process (Stiglitz, 2017).

Domestically, trade liberalization is often influenced by a variety of interest groups, including businesses, labor unions, and consumer organizations. Large multinational corporations generally support trade liberalization because it expands their market access and reduces production costs (Milner, 1999). Conversely, industries in some developed countries, such as manufacturing and agriculture, which face increased competition from imports, often lobby for protective measures (Grossman and Helpman, 1994). The political economy framework explains how governments should manage these competing interests, and at times, they resort to selective liberalization, which benefits certain industries while protecting others.

Despite its potential economic benefits, trade liberalization can lead to significant economic and social disruptions. Job losses in industries unable to compete with cheaper imports can provoke political backlash, as seen in the rise of economic nationalism and populist movements in various countries (Rodrik, 2017). To mitigate the negative effects of liberalization, governments often implement social safety nets, such as trade adjustment assistance programs. However, the effectiveness of these measures is debated, as certain sectors may perceive economic policies as unfair or harmful, leading to political resistance against further liberalization (Hiscox, 2020).

In conclusion, the political economy of trade liberalization is a complex interaction of economic benefits, political interests, and social consequences. While globalization and free trade have contributed to economic growth and development, the uneven distribution of gains and losses has led to significant political challenges. Future trade policies must address distributional issues by incorporating inclusive strategies that guarantee broader social benefits, while maintaining international economic cooperation (Baldwin, 2018). Understanding the political economy behind trade liberalization is crucial for policymakers to develop sustainable and balanced trade agreements that align economic efficiency with social stability.

## 5. Conclusion

Trumpism represents a more protectionist and nationalist economic approach that challenges the traditional concept of free trade in global commerce. During the Trump administration from 2017 to 2021, policies aimed at achieving economic dominance were implemented, including high tariffs, trade barriers, and bilateral agreements, particularly targeting China. This created imbalances in global trade and led to the escalation of trade wars.

The new protectionist policies sought to promote domestic production, especially by making imports more difficult. However, due to the interconnected nature of global value chains, these policies did not only limit imports as expected but also caused increased costs and strained the international competitiveness of U.S. companies. Also known as economic nationalism, this policy provided short-term advantages to certain sectors but harmed the global trade system in the long run. The most significant effect of Trumpism's trade policies was the economic war between the U.S. and China. These policies, aimed at hindering China's rise in technology and production, increased uncertainties regarding the global trade system, negatively affected investments, and led to disruptions in the supply chains of many countries. Traditional trade partners like the European Union, Canada, and Mexico were also affected, and the U.S.'s unilateral trade actions created economic tensions with its allies.

One of the main objectives of this study is to demonstrate, through a historical analysis, that protectionism in foreign trade is not a phenomenon unique to the Trump administration. While Trumpism's new protectionist approach may appear to be a response to globalization, historical developments highlighted in this study show that developed economies have resorted to protectionist policies whenever they experienced economic decline, even during periods of globalization. In simpler terms, a historical perspective reveals that advanced Western countries, especially the U.S., only demanded globalization and liberalization when their economies had a strong competitive advantage and used protectionist policies at every stage, through different methods like new protectionism, to protect their economies. Particularly with Trump, protectionism has become more openly articulated, representing a policy set that reemerged in response to China's access to mass production capabilities and the decline of U.S. dominance.

The second primary objective of this study is to examine the potential consequences of the protectionist trade policies that Trump might implement during the period from 2025 to 2029. The expected economic outcomes of these protectionist policies include: a rise in global inflation due to disruptions in supply chains caused by tariffs, a slowdown in global economic growth, a decrease in foreign investments, job losses, and rising unemployment in import-dependent industries. The geopolitical and social outcomes of the expected protectionist policies are likely to include increased tensions between the U.S., China, and the EU, the formation of stronger regional trade blocs and polarization, a rise in nationalism and anti-globalization sentiments, a potential arms race due to economic competition, the weakening of international organizations like the WTO, and a heightened risk of conflict.

This manuscript offers two key contributions for future scholarship on protectionism and Trumpism. First, by situating Trump-era trade policies within a long historical trajectory of U.S. protectionism, it challenges the tendency to view Trumpism as an unprecedented departure from past practice. This historical framing enables researchers to draw parallels between contemporary economic nationalism and earlier episodes of “new protectionism,” especially in periods of perceived economic decline. Second, by extending the analysis to potential 2025–2029 policy scenarios, the study provides a forward-looking framework that can inform empirical testing once new policies are enacted. Researchers can use the projected economic, geopolitical, and social consequences identified here—such as supply chain disruptions, inflationary pressures, and the formation of regional trade blocs—as hypotheses to evaluate in real time. Furthermore, the manuscript underscores the need to examine both the direct effects on major economies and the indirect opportunities and risks for

emerging markets like Türkiye, opening a pathway for comparative and case-study research that connects global trade realignments to national economic strategies.

In conclusion, the problems faced by developed countries could lead to deeper consequences for developing countries like Türkiye. However, economies that are well-prepared for all scenarios might gain a competitive advantage in the trade war between developed countries. Türkiye, in particular, has the potential to benefit from this process if it manages its economy effectively in strategic terms.

## References

- Aaronson, S. A. (2019). Data is different, and that's why the world needs a new approach to governing cross-border data flows. *Digital Policy, Regulation and Governance*, 21(5), 441–460. <https://doi.org/10.1108/DPRG-03-2019-0021>
- Acharya, V. V., and Richardson, M. (2009). *Restoring financial stability: How to repair a failed system*. Wiley.
- Bagwell, K., and Staiger, R. W. (2002). *The economics of the world trading system*. MIT Press.
- Bairoch, P. (1995). *Economics and world history: Myths and paradoxes*. University of Chicago Press.
- Baldwin, R. (2018). *The Great Convergence: Information technology and the new globalization*. Harvard University Press.
- Baldwin, R. E. (1986). *The political economy of U.S. import policy*. MIT Press.
- Baldwin, R. E. (1989). The political economy of trade policy. *Journal of Economic Perspectives*, 3(4), 119-135. <https://www.jstor.org/stable/1942913>
- Baldwin, R., and Evenett, S. (2020). COVID-19 and Trade Policy: Why Turning Inward Won't Work. CEPR Press. <https://h1.nu/1gMcd>
- Baldwin, R., and Wyplosz, C. (2009). *The economics of European integration*. McGraw-Hill.
- Bernanke, B. S. (2000). *Essays on the Great Depression*. Princeton University Press.
- Bernanke, B. S. (2004). The great moderation. *Speech at the Eastern Economic Association, Washington, D.C., February 20, 2004*. <https://tinyurl.com/4bjkx9s3>
- Bhagwati, J. (1988). *Protectionism*. MIT Press.
- Blanchard, O. J. (2005). *Macroeconomics*. Prentice Hall.
- Blinder, A. S. (2013). *After the music stopped: The financial crisis, the response, and the work ahead*. Penguin Press HC.
- Bordo, M. D. (1984). The gold standard: The traditional approach. In M. D. Bordo and A. J. Schwartz (Eds.), *A Retrospective on the Classical Gold Standard, 1821-1931* (pp. 23-120). <https://www.nber.org/system/files/chapters/c11126/c11126.pdf>
- Bordo, M. D., and Eichengreen, B. (1993). Front matter, a retrospective on the Bretton Woods system. In M. D. Bordo and B. Eichengreen (Eds.), *A Retrospective on the Bretton Woods System: Lessons for International Monetary Reform* (pp. xi-xiii). University of Chicago Press. <https://www.nber.org/system/files/chapters/c6865/c6865.pdf>
- Bordo, M. D., and Rockoff, H. (1996). The gold standard as a "good housekeeping seal of approval". *The Journal of Economic History*, 56(2), 389-428. <https://www.jstor.org/stable/2123971>
- Bown, C. P. (2020). How the United States marched the semiconductor industry into its trade war with China. *East Asian Economic Review*, 24(4), 349–388. <https://dx.doi.org/10.11644/KIEP.EAER.2020.24.4.384>
- Bown, C. P. (2021). *The US-China trade war and phase one agreement*. Peterson Institute for International Economics, Working Paper 21-2. <https://www.piie.com/sites/default/files/documents/wp21-2.pdf>
- Chandler, A. D. (1977). *The visible hand: The managerial revolution in American Business*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvjghwrj>



- Coleman, D. C. (1980). Mercantilism revisited. *The Historical Journal*, 23(4), 773–791. <http://www.jstor.org/stable/2638725>
- Dooley, M. P., Folkerts-Landau, D., and Garber, P. (2003). An essay on the revived Bretton Woods system. *NBER Working Paper No. 9971*. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=447259>
- Dunning, J. H. (1985). Review of international production and the multinational enterprise. *Journal of International Business Studies*, 16(1), 171–173. <http://www.jstor.org/stable/154490>
- Eichengreen, B. (1996). *Golden fetters: The gold standard and the Great Depression, 1919-1939*. Oxford University Press.
- Eichengreen, B. (2008). *The European economy since 1945: Coordinated capitalism and beyond*. Princeton University Press.
- Eichengreen, B. (2019). *Globalizing capital: A history of the international monetary system* (Third Edition). Princeton University Press.
- Ekelund, R. B., and Tollison, R. D. (1981). *Mercantilism as a rent-seeking society: Economic regulation in historical perspective*. Texas A&M University Press.
- Evenett, S. J. (2019). Protectionism, state discrimination, and international business since the onset of the Global Financial Crisis. *Journal of International Business Policy*, 2, 9-36. <https://doi.org/10.1057/s42214-019-00021-0>
- Feinstein, C. H., Temin, P., and Toniolo, G. (2008). *The world economy between the wars*. Oxford University Press.
- Findlay, R., and O'Rourke, K. H. (2007). *Power and plenty: Trade, war, and the world economy in the second millennium*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv6zdc8p>
- Friedman, M. (1977). Nobel lecture: Inflation and unemployment. *Journal of Political Economy*, 85(3), 451-472. <https://doi.org/10.1086/260579>
- Fritz, J., and Evenett, S. J. (2015). The tide turning? Trade, policy, and the G20. Global Trade Alert. <https://cepr.org/voxeu/columns/tide-turns-falling-world-trade-and-g20>
- Gordon, R. J. (2014). *Macroeconomics*. Pearson New International Edition.
- Gorton, G. (2010). *Slapped by the invisible hand: The panic of 2007*. Oxford University Press.
- Grossman, G. M., and Helpman, E. (1994). Protection for sale. *The American Economic Review*, 84(4), 833-850. <http://www.jstor.org/stable/2118033>
- Hamilton, J. D. (1983). Oil and the macroeconomy since World War II. *Journal of Political Economy*, 91(2), 228-248. <http://www.jstor.org/stable/1832055>
- Harvey, D. (2007). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.
- Heckscher, E. F. (1994). *Mercantilism*. (First Published in 1935), Routledge.
- Hiscox, M. J. (2020). *International trade and political conflict: Commerce, coalitions, and mobility*. Princeton University Press.
- Hoekman, B., and Kostecki, M. (2010). *The political economy of the world trading system*. Oxford University Press. Third Edition.
- Hoekman, B., and Nelson, D. (2020). Rethinking international subsidy rules. *The World Economy*, 43(12), 3104-3132. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3630870>
- Hufbauer, G. C., and Schott, J. J. (2005). *NAFTA revisited: Achievements and challenges*. Peterson Institute for International Economics. <https://tinyurl.com/vta9nhdb>
- Irwin, D. A. (1991). Mercantilism as strategic trade policy: The Anglo-Dutch rivalry for the East India trade. *The Journal of Political Economy*, 99(6), 1296-1314. <http://www.jstor.org/stable/2937731>
- Irwin, D. A. (1993). Free trade and protection in nineteenth-century Britain and France revisited: A comment on Nye. *The Journal of Economic History*, 53(1), 146-152. <https://doi.org/10.1017/s0022050700012432>
- Irwin, D. A. (2011). *Peddling protectionism: Smoot-Hawley and the Great Depression*. Princeton University Press.
- Irwin, D. A. (2017). *Clashing over commerce: A history of US trade policy*. University of Chicago Press.

- Irwin, D. A. (2020). *Free trade under fire*. Princeton University Press.
- Kennedy, S. (2018). *China's "Made in China 2025" industrial policy*. Center for Strategic and International Studies (CSIS). <https://www.csis.org/analysis/made-china-2025>
- Kindleberger, C. P. (1975). *The world in depression 1929-1939*. University of California Press.
- Kindleberger, C. P. (1978). *Economic response: Comparative studies in trade, finance, and growth*. Harvard University Press.
- Krugman, P. (1987). Is free trade passé?, *Journal of Economic Perspectives*, 1(2), 131-144. <http://www.jstor.org/stable/1942985>
- Krugman, P. (1992). *Geography and trade*. MIT Press.
- Krugman, P. (1999). Balance sheets, the transfer problem, and financial crises. *International Tax and Public Finance*, 6(4), 459-472. <https://doi.org/10.1023/A:1008741113074>
- Krugman, P. R., Obstfeld, M., and Melitz, M. J. (2022). *International economics: Theory and policy*. Pearson.
- Lane, P. R., and Milesi-Ferretti, G. M. (2007). The external wealth of nations mark II: Revised and extended estimates of foreign assets and liabilities, 1970-2004. *Journal of International Economics*, 73(2), 223-250. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2007.02.003>
- Maddison, A. (2007). *The world economy: A millennial perspective*. OECD Publishing.
- Magnusson, L. (1994). *Mercantilism: The shaping of an economic language*. Psychology Press.
- Milner, H. V. (1999). The political economy of international trade. *Annual Review of Political Science*, 2, 91-114 <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.2.1.91>
- Möller, A. and Oliver, T. (2014). The United Kingdom and the European Union: What would a "Brexit" mean for the EU and other States around the World? (DGAP-Analyse, 16). Berlin: Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik e.V. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-55608-3>
- Ndoma, I. (2010). How rich countries got rich ... and why poor countries stay poor. *Journal of Contemporary Asia*, 40(4), 690-693. <https://doi.org/10.1080/00472336.2010.507069>
- O'Rourke, K. H., and Williamson, J. G. (1999). *Globalization and history: The evolution of a nineteenth-century Atlantic economy*. MIT Press.
- Obstfeld, M. (2009). International finance and growth in developing countries: What have we learned? *IMF Staff Papers*, 56(1), 63-111. <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/024/2009/001/article-A003-en.xml>
- Obstfeld, M., and Taylor, A. M. (2004). *Global capital markets: Integration, crisis, and growth*. Cambridge University Press.
- Reinhart, C. M., and Rogoff, K. S. (2011). *This time is different: Eight centuries of financial folly*. Princeton University Press.
- Rodrik, D. (2011). *The globalization paradox: Democracy and the future of the world economy*. W. W. Norton and Company.
- Rodrik, D. (2017). *Straight talk on trade: Ideas for a sane world economy*. Princeton University Press.
- Shiller, R. J. (2012). *The subprime solution: How today's global financial crisis happened, and what to do about it*. Princeton University Press.
- Smith, A. (2018). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations* (Original work published 1776). Publisher JA.
- Stiglitz, J. E. (2017). *Globalization and Its Discontents Revisited: Anti-Globalization in the Era of Trump*. Penguin UK.
- Temin, P. (1990). *Lessons from the Great Depression*. MIT Press.
- Tooze, A. (2008). *The wages of destruction: The making and breaking of the Nazi economy*. Penguin press.
- Viner, J. (2017). *Studies in the theory of international trade*. Harper and Brothers. Routledge.
- Williamson, J. G. (2006). *Globalization and the poor periphery before 1950*. MIT Press.
- Yergin, D. (1991). *The prize: The epic quest for oil, money, and power*. Simon and amp; Schuster Publisher.



## The Effect of Political Literacy Level on Political Sensitivity: A Study on Political Science and Public Administration Students



### Politik Okuryazarlık Düzeyinin Politik Duyarlılığa Etkisi: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma



<https://doi.org/10.25204/iktisad.1667031>

Niran CANSEVER\*

#### Abstract

*Political literacy enables individuals to act as informed and conscious citizens by understanding the political environment. It contributes to the ability to actively interpret political information, participate in debates, and make informed decisions. Political sensitivity refers to awareness and responsiveness to the inherently political dimensions and effects of various situations, policies, and practices. Cultural, religious, and economic contexts often shape individuals' political preferences and sensitivities. This study examines how political literacy levels of political science and public administration students affect their political sensitivity. The study population comprises students at the Department of Political Science and Public Administration, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Süleyman Demirel University. Data were collected from 421 students voluntarily through convenience sampling. 'Political Literacy Scale' and 'Political Sensitivity Scale' were used as data collection tools. As a result of the study, the participants' political literacy and political sensitivity levels were found to be high. It was observed that students' sensitivity to religious considerations, one of the sub-dimensions of political sensitivity, was low. As a result of the regression analysis, it was concluded that political literacy dimensions positively and moderately affected political sensitivity dimensions. In addition, it was observed that as the level of political literacy increases, political sensitivity also increases.*

**Keywords:** Political literacy, political sensitivity, political knowledge, political attitude, political science and public administration.

#### Öz

*Politik okuryazarlık, bireylerin siyasi ortamı anlayarak bilgili ve bilinçli vatandaşlar olarak hareket etmelerini sağlamakta aynı zamanda politik bilgileri aktif olarak yorumlama, tartışmalara katılma ve bilinçli karar alma becerisine katkı sunmaktadır. Politik duyarlılık ise çeşitli durumların, politikaların ve uygulamaların doğası gereği siyasi olan boyutlarına ve etkilerine karşı farkındalık ve tepkisellik anlamına gelmektedir. Bireylerin siyasi tercihleri ve duyarlılıkları, genellikle kültürel, dini ve ekonomik bağlamlar tarafından şekillenmektedir. Araştırmanın amacı, siyaset bilimi ve kamu yönetimi öğrencilerinin politik okuryazarlık düzeylerinin politik duyarlılıklarını nasıl etkilediğini incelemektir. Araştırmanın evrenini Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Evrenden kolayda örneklem yoluyla gönüllülük esasına dayalı olarak 421 öğrenciden veri toplanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak 'Politik Okuryazarlık Ölçeği' ile 'Politik Duyarlılık Ölçeği' kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, katılımcıların politik okuryazarlık ve politik duyarlılık düzeyleri yüksek bulunmuştur. Politik duyarlılığın alt boyutlarından olan dini hususlar konusunda öğrencilerin duyarlılıklarının düşük olduğu görülmüştür. Yapılan regresyon analizleri sonucunda politik okuryazarlık boyutlarının politik duyarlılık boyutlarını pozitif ve orta düzeyde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında genel olarak politik okuryazarlık düzeyi arttıkça politik duyarlılık düzeyinin de arttığı görülmüştür.*

**Anahtar Kelimeler:** Politik okuryazarlık, politik duyarlılık, politik bilgi, politik tutum, siyaset bilimi ve kamu yönetimi.

#### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
27.03.2025

**Accepted:**  
25.06.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights reserved.



#### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
27.03.2025

**Kabul Tarihi:**  
25.06.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları saklıdır.



**Atıf/ to Cite (APA):** Cansever, N. (2025). The effect of political literacy level on political sensitivity: A study on political science and public administration students. *Journal of Economics Business and Political Researches*, 10(28), 679-694. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1667031>

\*ORCID Asst. Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Department of Political Science and Public Administration, [nirancansever@sdu.edu.tr](mailto:nirancansever@sdu.edu.tr)

## 1. Introduction

Political literacy, a concept discussed academically since the 1960s (Barnes and Kaase, 1979; Crick and Porter, 1978), *is an essential component of democratic societies characterized by the ability to interact critically with political processes, civil rights, responsibilities, and political discourse*. Denver and Hands (1990) defined political literacy as knowledge and understanding of political processes and issues that enable people to fulfill their citizen roles effectively. Political literacy encompasses a mix of knowledge, skills, and values that enable individuals to understand the political landscape, engage in political discourse, and act as informed citizens (Güler, 2022; Keegan, 2021; Şan and Dances, 2024; Şan et al., 2023) while also contributing to the ability to actively interpret political information, participate in debates and make informed decisions (Denver and Hands, 1990). In this context, political literacy can also be defined as the potential for informed political participation. Political literacy emphasizes making informed political choices, understanding rights, and interacting with the government. As a politically literate citizen, the individual actively participates in societal events concerning his or her issues, can understand other people's perspectives, recognize their impact on him or her, and respond to them ethically (Fyfe, 2007). Political literacy cannot be measured directly, but it is assumed that if people are politically literate, they understand party differences and know basic political concepts and facts. The concept includes political expertise, political awareness, and civic competence (Cassel and Lo, 1997). Political literacy is closely related to many concepts, such as political interest, political knowledge, political participation, political expertise, political awareness, political socialization, etc. However, it can be said that political interest, knowledge, and participation are the essential components or conceptual coordinates of political literacy (Dağ and Koçer, 2019).

Political literacy ensures acquiring the knowledge, skills, and values necessary for effective and informed decision-making in democratic participation (Fyfe, 2007). Research shows that higher levels of political literacy directly correlate with voting, political participation, or engagement in community activism (Ashley et al., 2017; Dudley and Gitelson, 2002). Similarly, research shows that politically literate individuals tend to be more civically engaged in various ways, such as voting and activism (Batoool and Jabeen, 2017). Without political literacy, individuals are more likely to be influenced by political discourse or misinformation, which can lead to a decrease in voter turnout. Indeed, one study found that students with limited political knowledge were less likely to participate in civic activities such as voting and community engagement, which are essential for a functioning democracy (Vasiliu, 2020). Lack of political interest is cited as the main reason for low turnout rates, especially among young voters (Dağ and Koçer, 2019). Research on female students has emphasized that political literacy is associated with political knowledge and acting ability (Batoool and Jabeen, 2017). Similarly, another study highlighted that poor political literacy among women limits their political participation and reinforces gender inequalities (Cender, 2023).

The concept of political responsiveness is generally explained using three models/approaches known as the psychological model (School of Michigan), the economic model (School of Rochester), and the sociological model (School of Columbia) (Lazarsfeld et al., 1944; Downs, 1957; Campbell et al., 1960; Antunes, 2010). The sociological approach emphasized the importance of social factors such as socioeconomic status and religion on voters' political sentiment (Lazarsfeld et al., 1944). The economic approach argued that voters' decisions are rational and guided by self-interest (Downs, 1957). Although the psychological approach focuses on partisanship, it suggests considering factors such as race, ethnicity, candidate, social class, and values to increase voters' political responsiveness (Campbell et al., 1960; Antunes, 2010). Within the boundaries set by these three accepted models and approaches, researchers have tried to identify the factors influencing voters' political sentiment and encourage them to participate actively (Kirmani, et al., 2020). Kirmani et al. (2020) states that political responsiveness research generally focuses on the socioeconomic environment, voter sentiments, information, and risk variables.

Political sensitivity refers to awareness and responsiveness to the inherently political dimensions and effects of various situations, policies, and practices. Political sensitivity is crucial for understanding individuals' participation in political processes, preferences, and responses to social change (Almond and Verba, 1963). It encompasses understanding how political context influences individual behavior and institutional actions. At the core of political sensitivity is the recognition that individuals are influenced by the political environment in which many actions and decisions occur. Moreover, political sensitivity is a personal trait that shapes how individuals interpret political stimuli and react to political issues in their environment (Brenner and Inbar, 2014). High political sensitivity encourages individuals to participate more actively in political processes and strengthens democracy (Delli Carpini and Keeter, 1996).

The research discusses political sensitivity in various ways, such as how individuals are open to political messages and how they process these messages (Zaller, 1992) as a concept shaped by the influence of the media (Gilens, 2001) and from an emotional perspective (Huddy et al., 2007). In this context, political sensitivity emerges as a concept related to knowledge and emotionality. Individuals' political preferences and sensitivities are often shaped by cultural, religious, and economic contexts (Inglehart and Welzel, 2005).

Although political literacy and political sensitivity are different concepts, they can function more effectively when developed together. Political literacy provides a factual foundation that can deepen political sensitivity. In this context, individuals are more responsive to political events when they understand the historical roots of contemporary inequalities or the specific mechanisms through which policies affect different communities. In political environments of technical complexity and deep diversity, individuals need both knowledge and sensitivity to understand political issues. Individuals with high levels of political literacy can better recognize the subtleties of political sensitivity. In their research on classroom negotiations, McAvoy and Hess (2013) found that students with more knowledge about controversial issues can better understand and interact with different perspectives.

Education that prioritizes political literacy encourages students to critically analyze political content (Karolčík et al., 2025) and develop the ability to discern biases and misinformation, especially where the media environment is saturated with diverse and contradictory information. Educational institutions, especially at higher levels, are tasked with educating a politically literate citizenry equipped to face contemporary governance challenges (Dudley and Gitelson, 2002). Promoting political literacy in university settings involves not only transferring knowledge but also encouraging critical engagement (Hu and Wang, 2022).

The Department of Political Science and Public Administration includes the curriculum, course and educational contents, and current national and international debates. Within the scope of the curriculum, Political Science and Public Administration students are taught about politics, administration, policy, city, economy, etc. In this context, it is expected that students of the Political Science and Public Administration department will have higher political literacy than other university students. Research also reveals that Political Science and Public Administration education positively influences students' political interest and participation levels (Cansever, 2018; Cansever, 2023).

This study examines the effect of political literacy levels on political science and public administration students' political sensitivity. The political literacy and political sensitivity levels of Political Science and Public Administration students, who are thought to have high levels of political literacy with their education and courses, will be measured. This context will also reveal the relationship between students' political literacy and political sensitivity.

While existing research generally focuses on the impact of political literacy on political participation, this study directly demonstrates its relationship with political sensitivity. Political literacy and sensitivity can function more effectively when developed together. This is because in

political environments characterized by complexity and diversity, individuals need political knowledge and political sensitivity to understand the problems and make the right decisions. While studies on political literacy generally focus on student groups in secondary, high school, and education faculties, this study is distinctive in that it focuses on SBKY students who receive a more detailed education. The results obtained from SBKY students contribute to curriculum studies in other departments.

## 2. Method

The study examines how the political literacy levels of Political Science and Public Administration students affect their political sensitivity. Political literacy was applied to various faculty and department students (Cender, 2023; Karababa and Biricik, 2022; Tarhan, 2015). Although various studies have been conducted on political science and public administration students, there is no existing study on political literacy in which the effect of the education given will be seen. In addition, political sensitivity has an emotional aspect and is related to the level of knowledge. In this context, it is thought that revealing how the political literacy levels of Political Science and Public Administration students, who are expected to take active roles in politics or high public duties in the future, will affect their political sensitivity will have an important place in scaling the department's effectiveness.

The study's problem statement consists of the questions: "Do the political literacy levels of Political Science and Public Administration students affect their political sensitivity?" and "Do the dimensions of political literacy and political sensitivity differ according to various characteristics of Political Science and Public Administration students?"

The study population consists of students in the Department of Political Science and Public Administration at Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences. 882 students are studying in the department where the research was conducted. When we look at the distribution of students according to their grade levels, 157 students in the 1st grade, 251 students in the 2nd grade, 207 students in the 3rd grade, and 267 students in the 4th grade. A total of 434 students were reached based on volunteerism through convenience sampling from the specified universe. While collecting the data, a control question was added to both scales to increase data reliability and control, and the answers of the mismarked individuals were not considered. In this context, it was seen that 13 students answered the control question incorrectly and were excluded from the analysis. The questionnaires obtained from the remaining 421 students were evaluated.

Two scales were used as data collection tools in the study. The first is the "Political Literacy Scale" developed by Köksal and Erol (2021), a validity and reliability study conducted with 24 statements. The second one is the "Political Sensitivity Scale," developed by Kirmani et al. (2020) and adapted into Turkish by Ektiren (2024), with validity and reliability studies consisting of 15 statements. The Political Literacy Scale consists of the dimensions: political expertise, knowledge, awareness, interest, and participation. The Political Sensitivity Scale consists of dimensions: economic considerations, religious considerations, social considerations, perceived risk, and perceived political knowledge. Analyses and interpretations were made on these dimensions. A 5-point Likert-type scale was used in the data collection tools, and the respondents' agreement level with the statements was scaled in the score range of 1 - strongly disagree, 2 - disagree, 3 - slightly agree, 4 - agree, and 5 - strongly agree. Demographic data was also collected from the students. Data was collected through Google Forms. The decision of the Süleyman Demirel University Social and Human Sciences Ethics Committee approved the research, and the survey application was carried out voluntarily.

The data obtained through the questionnaire forms were analyzed using the Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 29.0) program. The 5-point Likert method was used in the



questionnaire, and the scores obtained were analyzed with arithmetic mean, standard deviation, frequency, and percentage calculations. In addition, statistical evaluations were made over these mean scores. The data were subjected to normality tests, and kurtosis and skewness values of each dimension were calculated. The test values were between -1.825 and +1.964, and the dimensions were normally distributed (Can, 2014). Accordingly, parametric tests were used to compare the dimensions according to demographic variables. Analysis of variance (ANOVA) (F test), which is one of the parametric tests, was used in the comparison of paired groups (t-test) and in the comparison of more than two groups (ANOVA), which is one of the parametric tests (F test). When a difference was found between the groups because of the analysis of variance, the ‘Tukey test’ was used to determine the source of the difference. Finally, multiple regression analysis was conducted to examine the problem statement about how much the dimensions of the political literacy scale, which were considered independent variables, affect the dimensions of the political sensitivity scale, which were considered dependent variables, and the enter method was used in variable selection.

### 3. Results

The distribution of the students participating in the study according to demographic variables is shown in Table 1.

**Table 1.** Distribution of Students Participating in the Study According to Demographic Variables

| Variable                                        | Category     | N   | %    | Variable                          | Category    | N   | %    |
|-------------------------------------------------|--------------|-----|------|-----------------------------------|-------------|-----|------|
| <b>Gender</b>                                   | Women        | 255 | 60.6 | <b>Year at Department</b>         | First-year  | 103 | 24.5 |
|                                                 | Men          | 166 | 39.4 |                                   | Second-year | 145 | 34.4 |
| <b>Age</b>                                      | 16-19        | 67  | 15.9 |                                   | Third-year  | 99  | 23.5 |
|                                                 | 20-23        | 315 | 74.8 |                                   | Fourth-year | 74  | 17.6 |
|                                                 | 24-27        | 32  | 7.6  |                                   | Yes         | 21  | 5.0  |
|                                                 | 28 and above | 7   | 1.7  | <b>Political Party Membership</b> |             | 400 | 95.0 |
|                                                 |              |     |      |                                   | No          |     |      |
| <b>Non-Governmental Organization Membership</b> | Yes          | 35  | 8.3  |                                   |             |     |      |
|                                                 | No           | 386 | 91.7 |                                   |             |     |      |

Approximately 60% of the students participating in the study were female, and 75% were between the ages of 20 and 23. The distribution of participating students according to grades is close to each other. While the students’ political party membership is at 5%, the membership of non-governmental organizations is approximately 8%. Membership rates of political parties and non-governmental organizations are low among the students who participated in the study.

**Table 2.** Distribution of Students' Scores on Statements Related to Political Literacy

| Dimension               | Item                                                                        | $\bar{X}$ | ss    |
|-------------------------|-----------------------------------------------------------------------------|-----------|-------|
| Political Expertise     | I follow current political events                                           | 3.014     | 1.349 |
|                         | I know the ideological differences between political parties                | 2.945     | 1.293 |
|                         | I can analyze the effects of political problems on the media                | 2.793     | 1.206 |
|                         | I can analyze the effects of political problems on society                  | 2.905     | 1.297 |
|                         | I can analyze the discourses of politicians from a critical point of view.  | 2.938     | 1.302 |
|                         | I can distinguish a political issue from other issues                       | 2.953     | 1.353 |
|                         | I can analyze a political event in a process                                | 2.886     | 1.218 |
|                         | I approach political news in the media with a critical perspective          | 2.967     | 1.355 |
| Political Knowledge     | I know that democracy should be a way of life                               | 3.283     | 1.452 |
|                         | I know that sovereignty belongs unconditionally to the nation.              | 3.991     | 1.441 |
|                         | I know political concepts                                                   | 2.796     | 1.202 |
|                         | All members of society must be equal before the law.                        | 3.734     | 1.496 |
|                         | I can distinguish democratic societies from other societies                 | 3.033     | 1.378 |
| Political Awareness     | I know what my responsibilities are as a citizen                            | 3.613     | 1.501 |
|                         | I am aware of my rights as a citizen                                        | 3.470     | 1.497 |
|                         | I am aware of the duties and responsibilities of the state towards citizens | 3.584     | 1.488 |
|                         | I am aware that in democratic societies, there must be freedom of thought   | 3.753     | 1.480 |
|                         | I am aware of the need to be politically literate to cast an informed vote  | 3.280     | 1.443 |
| Political Interest      | I would like to know how systems of government work                         | 3.399     | 1.501 |
|                         | Talking about political issues makes me happy                               | 2.960     | 1.282 |
|                         | I would like to contribute to the solution of problems that concern society | 3.359     | 1.466 |
| Political Participation | I would like to contribute to political campaigns                           | 2.824     | 1.239 |
|                         | I actively participate in elections                                         | 3.473     | 1.528 |
|                         | The people should have a say in the governance of the country               | 3.922     | 1.454 |

The arithmetic means and standard deviation of the answers given by the students participating in the research to the statements in the Political Literacy questionnaire are shown in Table 2. When the averages of the students are analyzed, it is seen that almost all statements are close to or above three. It is seen that students' political knowledge and political awareness have a value above the average. In addition, political interest and political participation were also above average. It was observed that students gave close to three values to the statements on political expertise. The statement "I can analyze the effects of political problems on the media" with a low mean (2.793) shows that students feel inadequate in reading or analyzing processes related to the media. From this point of view, it is seen that students' level of political knowledge, political awareness, political interest, and political participation is high. In contrast, the level of political expertise is relatively low, slightly below the average. Considering the average of the whole scale, it is possible to say that students' political literacy is high.

The Political Literacy Scale was evaluated using five dimensions in the study, the values of which are shown in Table 3. Cronbach's alpha value was calculated at 0.943 on the scale, which is relatively high.

**Table 3.** Psychometric Properties of Political Literacy Scale Dimensions

| Dimension               | Number of Items | Min-Max | Cronbach Alfa | $\bar{X}$ | ss    | Normality Test |          |
|-------------------------|-----------------|---------|---------------|-----------|-------|----------------|----------|
|                         |                 |         |               |           |       | Kurtosis       | Skewness |
| Political Expertise     | 8               | 1-5     | 0.901         | 2.925     | 7.975 | -0.248         | 0.809    |
| Political Knowledge     | 5               | 1-5     | 0.795         | 3.367     | 5.182 | -0.849         | -0.159   |
| Political Awareness     | 5               | 1-5     | 0.893         | 3.540     | 6.197 | -1.384         | -0.216   |
| Political Interest      | 3               | 1-5     | 0.762         | 3.239     | 3.507 | -1.172         | 0.178    |
| Political Participation | 3               | 1-5     | 0.782         | 3.406     | 3.314 | -0.967         | -0.222   |

*The Political expertise* dimension consists of eight statements that express individuals' political analysis and discrimination skills. The Political Expertise dimension's arithmetic means and standard deviation was calculated as 2.925 and 7.975, respectively. Cronbach Alpha value expressing the reliability of the dimension was found to be 0.901. *The Political knowledge* dimension consists of five statements measuring individuals' political knowledge level. The arithmetic mean of the Political Knowledge dimension was 3.367, and the standard deviation was 5.187. The Cronbach Alpha value, which expresses the reliability of the dimension, was calculated as 0.795 and was found to be reliable.

*The political awareness* dimension, again, consists of five statements, including statements about the awareness levels of individuals in the political environment. The arithmetic mean of the political awareness dimension was found to be 3.540, and the standard deviation was found to be 6.197. The Cronbach Alpha value, which expresses the degree of reliability of the dimension, was calculated as 0.893 and was found to be reliable. *The Political interest* dimension consists of three statements, including statements about individuals' level of interest in political issues. The political interest dimensions of arithmetic mean and standard deviation were 3.239 and 3.507, respectively. The Cronbach Alpha value, which expresses the degree of reliability of the dimension, was calculated as 0.762 and was found to be reliable. Finally, *the political participation* dimension consists of three statements, which include statements aiming to measure individuals' participation levels in political processes. The arithmetic mean of the political participation dimension was 3.406, and the standard deviation was 3.314. The Cronbach Alpha value, which expresses the degree of reliability of the dimension, was calculated as 0.782 and was found to be reliable. Table 4 shows the arithmetic means and standard deviation of the answers given by the students participating in the research to the statements in the Political Sensitivity questionnaire.

**Table 4.** Distribution of Students' Scores on Statements Related to Political Sensitivity

| Dimension                     | Item                                                                                                                                | $\bar{X}$ | SS    |
|-------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|-------|
| Religious Considerations      | I think the candidate from my religion can understand my problems better.                                                           | 2.344     | 1.006 |
|                               | I prefer to vote for the candidate of my religion.                                                                                  | 2.316     | 1.061 |
|                               | I prefer to vote for the political party that best suits my religion.                                                               | 2.159     | 0.969 |
|                               | I prefer to vote for the candidate I think best fits my religion.                                                                   | 2.145     | 0.959 |
| Economic Considerations       | The weakening of the Turkish lira against the dollar is a worrying trend.                                                           | 3.898     | 1.461 |
|                               | Rising unemployment is not good news for the Turkish economy.                                                                       | 4.021     | 1.442 |
| Perceived Risk                | If the wrong candidate is chosen, our country will lose a lot.                                                                      | 3.919     | 1.454 |
|                               | If the wrong party is elected, our country will lose a lot.                                                                         | 3.848     | 1.474 |
| Perceived Political Knowledge | I consider myself an expert on politics.                                                                                            | 2.309     | 0.959 |
|                               | Compared to most people, I know more about politics than they do.                                                                   | 2.715     | 1.134 |
|                               | I know a lot about politics.                                                                                                        | 2.625     | 0.996 |
|                               | I spend a lot of time talking about politics.                                                                                       | 2.413     | 1.106 |
| Social Considerations         | I prefer to vote for a candidate who I think will work to improve the conditions of women.                                          | 3.363     | 1.457 |
|                               | I prefer to vote for a political party that I think will work to improve conditions for farmers.                                    | 3.401     | 1.453 |
|                               | I prefer to vote for a candidate who I think will work to improve the conditions of the non-privileged segments of Turkish society. | 3.385     | 1.488 |

When Table 4 is analyzed, it is seen that political sensitivity varies in various considerations. While the averages of the statements on religious considerations are close to two, the averages on economic considerations and perceived risk dimensions are close to four. It was observed that the lowest averages in the statements on the political sensitivity scale were found in the statements on the dimension of religious considerations. The mean value of the students' statements on social considerations is close to 3.5. It was observed that the average level of statements in the perceived political knowledge dimension of the students was close to 2.5.

In the study, the Political Sensitivity Scale was evaluated within the framework of five dimensions, and the values of each dimension are shown in Table 5. Cronbach's alpha value of the entire scale was calculated as 0.813, which was relatively high. Therefore, students' sensitivity toward economic considerations, perceived risk, and social considerations is high. The perceived political knowledge dimension was relatively low, with a value close to the average. Sensitivity to religious considerations was found to be low. When the scale is evaluated in general, it is possible to say that students have a high level of political sensitivity.

**Table 5.** Psychometric Properties of Political Sensitivity Scale Dimensions

| Dimension                     | Number of Items | Min-Max | Cronbach Alfa | $\bar{X}$ | ss    | Normality Test |          |
|-------------------------------|-----------------|---------|---------------|-----------|-------|----------------|----------|
|                               |                 |         |               |           |       | Kurtosis       | Skewness |
| Religious Considerations      | 4               | 1-5     | 0.879         | 2.241     | 3.425 | 1.867          | 0.989    |
| Economic Considerations       | 2               | 1-5     | 0.857         | 3.960     | 2.716 | -1.111         | -0.752   |
| Perceived Risk                | 2               | 1-5     | 0.905         | 3.884     | 2.798 | -1.217         | -0.663   |
| Perceived Political Knowledge | 4               | 1-5     | 0.764         | 2.515     | 3.216 | 1.907          | 1.117    |
| Social Considerations         | 3               | 1-5     | 0.835         | 3.383     | 3.813 | -1.478         | 0.057    |

When the sub-dimensions of the Political Sensitivity scale are analyzed separately, it is first seen that the *Religious Considerations* dimension consists of four statements and includes statements about the religious sensitivities of individuals in political environments. The arithmetic means of the religious considerations dimension was 2.241, and the standard deviation was 3.425. The Cronbach Alpha value expressing the reliability of the dimension was calculated as 0.879 and found to be reliable. The second dimension, *Economic Considerations*, consists of two statements. The arithmetic mean of the economic considerations dimension was 3.960, and the standard deviation was 2.716. The Cronbach Alpha value expressing the dimension's reliability was calculated as 0.857 and found reliable.

The third dimension of the scale, the *Perceived Risk* dimension, also consists of two statements, which consist of items related to individuals' risk perceptions towards the candidate or party to be elected. The arithmetic mean of the perceived risk dimension was 3.884, and the standard deviation was 2.798. The Cronbach Alpha value expressing the reliability of the dimension was calculated as 0.905 and found to be reliable. *The Perceived Political Knowledge* dimension consists of four statements. The dimension consists of statements measuring an individual's perceived political knowledge level. The arithmetic mean of the perceived political knowledge dimension was calculated as 2.515, and the standard deviation as 3.216. The Cronbach Alpha value expressing the reliability of the dimension was calculated as 0.764 and found to be reliable. Finally, the *Social Considerations* dimension consists of three statements that measure individuals' sensitivity to social issues. The social considerations dimension's arithmetic mean and standard deviation were 3.383 and 3.813, respectively. The Cronbach Alpha value expressing the reliability of the dimension was calculated as 0.835 and found to be reliable.

The dimensions' scores in both scales were compared according to demographic variables. The t-test was used to compare paired groups, and ANOVA (F test) was used to compare three or more groups. Firstly, when the relationships between the sub-dimensions of the political literacy scale and demographic variables were examined, it was found that there was a significant difference between the political expertise dimension and gender ( $t=2.561$ ,  $p=0.005$ ), political party membership ( $t=2.303$ ,  $p=0.029$ ), and non-governmental organization membership ( $t=2.890$ ,  $p=0.006$ ). It was observed that

the mean political expertise scores of males, political party members, and members of non-governmental organizations were higher. There was no significant difference between the political expertise dimension and students' age and grade level variables ( $p>0.05$ ). There was no significant relationship between the dimensions of political knowledge, political awareness, political interest, and political participation and the students' demographic variables ( $p>0.05$ ). There was no significant difference between the gender and grade levels of the students and their political literacy levels ( $p>0.05$ ).

When the relationships between the sub-dimensions in the political sensitivity scale, which is the other scale of the study, and demographic variables are examined, it was found that there was a significant difference between the dimension of religious considerations and the age variable of the participants ( $F=6.001$ ,  $p<0.001$ ). In further analysis, it was seen that the difference was between the 24-27 age group and the 16-19 and 20-23 age groups and that the average value given by the participants in the 24-27 age group to the statements regarding religious issues was higher. Similarly, it was found that there was a significant difference between the religious considerations dimension and students' grades ( $F=5.372$ ,  $p<0.001$ ). Further analysis showed the difference between first-year and third-year students and first-year and fourth-year students. Here, it was observed that the averages of first-year students regarding religious issues were lower than the other groups. In addition, it was observed that the averages of the statements regarding religious considerations decreased at each level from the fourth grade to the first grade. No significant difference was found between the dimension of religious considerations and the variables of gender, political party membership, and non-governmental organization membership ( $p>0.05$ ).

A significant difference was found between the perceived risk dimension and gender ( $t=1.985$ ,  $p=0.048$ ). It was observed that the mean perceived risk of women was higher. No significant difference was found between the perceived risk dimension and the variables of age, class, political party membership, and non-governmental organization membership ( $p>0.05$ ). It was found that there was a significant difference between the perceived political knowledge dimension and the variables of gender ( $t=-4.213$ ,  $p<0.001$ ), political party membership ( $t=2.618$ ,  $p=0.016$ ), and civil society organization membership ( $t=2.085$ ,  $p=0.038$ ). It was observed that the perceived political knowledge of males, students with political party membership, and non-governmental organization membership was higher. No significant difference was found between the perceived political knowledge dimension and the age and grade variables of the participants ( $p>0.05$ ).

It was found that there was a significant difference between the gender ( $t=3.508$ ,  $p<0.001$ ) variable of the social considerations dimension. It was observed that women had higher averages in the statements related to social considerations. No significant difference was found between the social considerations dimension and the participants' political party membership, non-governmental organization membership, age, and class variables ( $p>0.05$ ). No significant relationship was found between the economic considerations dimension and the students' demographic variables ( $p>0.05$ ). Table 6 shows the regression analysis results of the effect of political literacy dimensions on the "religious considerations" dimension of political sensitivity.

**Table 6.** Analysis of the Effect of Political Literacy Dimensions on Religious Considerations

| Independent Variable    | Dependent Variable       | R     | R <sup>2</sup> | F     | P     | $\beta$ | t     | p     |
|-------------------------|--------------------------|-------|----------------|-------|-------|---------|-------|-------|
| Political Expertise     | Religious Considerations | 0.136 | 0.018          | 1.563 | 0.169 | 0.096   | 1.966 | 0.059 |
| Political Knowledge     |                          |       |                |       |       | 0.024   | 0.485 | 0.628 |
| Political Awareness     |                          |       |                |       |       | 0.074   | 1.509 | 0.132 |
| Political Interest      |                          |       |                |       |       | 0.078   | 1.631 | 0.104 |
| Political Participation |                          |       |                |       |       | 0.077   | 1.586 | 0.113 |

When the regression results in Table 6 are analyzed, the independent variables explain 18% ( $R^2=0.018$ ) of the change in the religious considerations variable. Moreover, the explanatory power of the model was not significant in terms of significance ( $F=1.563$ ,  $p=0.169$ ). Among the independent variables, political expertise ( $\beta=0.096$ ,  $t=1.966$ ,  $p=0.059$ ), political knowledge ( $\beta=0.024$ ,  $t=0.485$ ,  $p=0.628$ ), political awareness ( $\beta=0.074$ ,  $t=1.509$ ,  $p=0.132$ ), political interest ( $\beta=0.078$ ,  $t=1.631$ ,  $p=0.104$ ), and political participation ( $\beta=0.077$ ,  $t=1.586$ ,  $p=0.113$ ) had a positive effect on the religious considerations dimension, but it was not statistically significant. Table 7 shows the regression analysis results of the effect of political literacy dimensions on the “economic considerations” dimension of political sensitivity.

**Table 7.** Analyzing the Impact of Political Literacy Dimensions on Economic Considerations

| Independent Variable    | Dependent Variable      | R     | R <sup>2</sup> | F      | P      | $\beta$ | t      | p      |
|-------------------------|-------------------------|-------|----------------|--------|--------|---------|--------|--------|
| Political Expertise     | Economic Considerations | 0.567 | 0.321          | 39.311 | <0.001 | 0.333   | 7.235  | <0.001 |
| Political Knowledge     |                         |       |                |        |        | 0.496   | 11.692 | <0.001 |
| Political Awareness     |                         |       |                |        |        | 0.512   | 12.191 | <0.001 |
| Political Interest      |                         |       |                |        |        | 0.418   | 9.408  | <0.001 |
| Political Participation |                         |       |                |        |        | 0.475   | 11.051 | <0.001 |

As a result of the regression analysis in Table 7, the independent variables explain 32.1% ( $R^2=0.321$ ) of the change in the economic considerations variable. In addition, there was no problem regarding the significance of the model’s explanatory power ( $F=39.311$ ,  $p<0.001$ ). As a result of the regression analysis, the independent variables political expertise ( $\beta=0.333$ ,  $t=7.235$ ,  $p<0.001$ ), political knowledge ( $\beta=0.496$ ,  $t=11.692$ ,  $p<0.001$ ), political awareness ( $\beta=0.512$ ,  $t=12.191$ ,  $p<0.001$ ), political interest ( $\beta=0.418$ ,  $t=9.408$ ,  $p<0.001$ ), and political participation ( $\beta=0.475$ ,  $t=11.051$ ,  $p<0.001$ ) have a positive and moderate effect on the economic considerations dimension and all dimensions are statistically significant. From this point of view, it is seen that students’ political literacy levels have a positive effect on their sensitivity towards economic considerations. Table 8 shows the regression analysis results of the effect of political literacy dimensions on the “perceived risk” dimension of political sensitivity.

**Table 8.** Analysis of the Effect of Political Literacy Dimensions on Perceived Risk

| Independent Variable    | Dependent Variable | R     | R <sup>2</sup> | F      | P      | $\beta$ | t      | p      |
|-------------------------|--------------------|-------|----------------|--------|--------|---------|--------|--------|
| Political Expertise     | Perceived Risk     | 0.575 | 0.331          | 41.062 | <0.001 | 0.403   | 9.001  | <0.001 |
| Political Knowledge     |                    |       |                |        |        | 0.501   | 11.863 | <0.001 |
| Political Awareness     |                    |       |                |        |        | 0.504   | 11.939 | <0.001 |
| Political Interest      |                    |       |                |        |        | 0.410   | 9.214  | <0.001 |
| Political Participation |                    |       |                |        |        | 0.500   | 11.831 | <0.001 |

As a result of the regression analysis in Table 8, the independent variables explain 33.1% ( $R^2=0.331$ ) of the change in the perceived risk variable. In addition, there was no problem regarding the significance of the model’s explanatory power ( $F=41.062$ ,  $p<0.001$ ). As a result of the regression analysis, the independent variables political expertise ( $\beta=0.403$ ,  $t=9.001$ ,  $p<0.001$ ),



political knowledge ( $\beta=0.501$ ,  $t=11.863$ ,  $p<0.001$ ), political awareness ( $\beta=0.504$ ,  $t=11.939$ ,  $p<0.001$ ), political interest ( $\beta=0.410$ ,  $t=9.214$ ,  $p<0.001$ ), and political participation ( $\beta=0.500$ ,  $t=11.831$ ,  $p<0.001$ ) have a positive and moderate effect on the perceived risk dimension and all dimensions are statistically significant. Thus, it is seen that students' political literacy levels positively affect their risk sensitivity towards the consequences of choosing the wrong candidate or party. Table 9 shows the regression analysis results of the effect of political literacy dimensions on the "perceived political knowledge" dimension of political sensitivity.

**Table 9.** Analysis of the Effect of Political Literacy Dimensions on Perceived Political Knowledge

| Independent Variable    | Dependent Variable            | R     | R <sup>2</sup> | F      | P      | $\beta$ | t     | p      |
|-------------------------|-------------------------------|-------|----------------|--------|--------|---------|-------|--------|
| Political Expertise     | Perceived Political Knowledge | 0.449 | 0.202          | 20.976 | <0.001 | 0.422   | 9.541 | <0.001 |
| Political Knowledge     |                               |       |                |        |        | 0.268   | 5.689 | <0.001 |
| Political Awareness     |                               |       |                |        |        | 0.231   | 4.865 | <0.001 |
| Political Interest      |                               |       |                |        |        | 0.330   | 7.151 | <0.001 |
| Political Participation |                               |       |                |        |        | 0.280   | 5.975 | <0.001 |

As a result of the regression analysis in Table 9, the independent variables explain 20.2% ( $R^2=0.202$ ) of the change in the perceived political knowledge dimension. In addition, there was no problem regarding the significance of the model's explanatory power ( $F=20.976$ ,  $p<0.001$ ). As a result of the regression analysis, the independent variables political expertise ( $\beta=0.422$ ,  $t=9.541$ ,  $p<0.001$ ), political knowledge ( $\beta=0.268$ ,  $t=5.689$ ,  $p<0.001$ ), political awareness ( $\beta=0.231$ ,  $t=4.865$ ,  $p<0.001$ ), political interest ( $\beta=0.330$ ,  $t=7.151$ ,  $p<0.001$ ), and political participation ( $\beta=0.280$ ,  $t=5.975$ ,  $p<0.001$ ) have a positive and moderate effect on the perceived political knowledge dimension and all dimensions are statistically significant. From this point of view, students' political literacy levels positively affect their sensitivity to political knowledge. The fact that the increase in the student's knowledge level directly correlates with the perceived political knowledge dimension shows the compatibility of the data collected in the research. Table 10 shows the regression analysis results of the effect of political literacy dimensions on the "social considerations" dimension of political sensitivity.

**Table 10.** Analyzing the Impact of Political Literacy Dimensions on Social Considerations

| Independent Variable    | Dependent Variable    | R     | R <sup>2</sup> | F      | P      | $\beta$ | t      | p      |
|-------------------------|-----------------------|-------|----------------|--------|--------|---------|--------|--------|
| Political Expertise     | Social Considerations | 0.520 | 0.271          | 30.823 | <0.001 | 0.345   | 7.521  | <0.001 |
| Political Knowledge     |                       |       |                |        |        | 0.482   | 11.267 | <0.001 |
| Political Awareness     |                       |       |                |        |        | 0.447   | 10.243 | <0.001 |
| Political Interest      |                       |       |                |        |        | 0.350   | 7.654  | <0.001 |
| Political Participation |                       |       |                |        |        | 0.430   | 9.752  | <0.001 |

As a result of the regression analysis in Table 10, the independent variables explain 27.1% ( $R^2=0.271$ ) of the change in the social considerations dimension. In addition, there was no problem regarding the significance of the model's explanatory power ( $F=30.823$ ,  $p<0.001$ ). As a result of the regression analysis, the independent variables political expertise ( $\beta=0.345$ ,  $t=7.521$ ,  $p<0.001$ ),

political knowledge ( $\beta=0.482$ ,  $t=11.267$ ,  $p<0.001$ ), political awareness ( $\beta=0.447$ ,  $t=10.243$ ,  $p<0.001$ ), political interest ( $\beta=0.350$ ,  $t=7.654$ ,  $p<0.001$ ), and political participation ( $\beta=0.430$ ,  $t=9.752$ ,  $p<0.001$ ) had a positive and moderate effect on the social considerations dimension and all dimensions were statistically significant. Thus, students' political literacy levels positively affect their sensitivity to social considerations. Table 11 shows the regression analysis results of the effect of political literacy on political sensitivity.

**Table 11.** Analyzing the Effect of Political Literacy on Political Sensitivity

| Independent Variable | Dependent Variable    | R     | R <sup>2</sup> | F       | P      | $\beta$ | t      | p      |
|----------------------|-----------------------|-------|----------------|---------|--------|---------|--------|--------|
| Political Literacy   | Political Sensitivity | 0.642 | 0.413          | 294.549 | <0.001 | 0.642   | 17.162 | <0.001 |

As a result of the regression analysis in Table 11, 41.3% ( $R^2=0.413$ ) of the change in political sensitivity is explained by political literacy. In addition, there was no problem regarding the significance of the model's explanatory power ( $F=294.549$ ,  $p<0.001$ ). As a result of the regression analysis showed that the independent variable, political literacy ( $\beta=0.642$ ,  $t=17.162$ ,  $p<0.001$ ), had a positive and substantial effect on political sensitivity and was statistically significant. In other words, as students' political literacy levels increase, their political sensitivity also increases.

#### 4. Discussion and Conclusion

In democratic and modernized societies, there is an unquestionable general belief that citizen interest and participation in political processes are essential (Almond and Verba, 1963; Huntington, 1973; Inkeles, 1969; Lipset, 1960). The most important means of increasing political interest and participation is to increase political literacy in society and to create an environment of conscious political sensitivity. The most fundamental step in increasing political literacy and creating an environment of conscious political sensitivity is educational institutions. Research on this subject in higher education generally focuses on the education faculty. This study, on the other hand, considering the course contents, is focused on the students of the Department of Political Science and Public Administration with the assumption that the political literacy of the students of the Department of Political Science and Public Administration is high. The study examined the effect of Political Science and Public Administration students' political literacy levels on their political sensitivity. Political Science and Public Administration departments contribute positively to political literacy through curricula and practices. In this context, the political literacy and political sensitivity levels of SPSS students were measured. In addition, the relationship between students' political literacy and political sensitivity was also revealed.

The study found that the participants had high political literacy and sensitivity levels. Research emphasizes the critical role that political literacy education plays in developing citizens' political awareness (Campbell, 2019; Dağ, 2012; Dudley and Gitelson, 2002). One study emphasizes that improving political literacy, especially among young people, can significantly shape their political sensitivity (Pattie and Johnston, 2003). Students' sensitivity to religious considerations, one of the sub-dimensions of political sensitivity, was low. Differences were found between the sub-dimensions of the political literacy scale and demographic variables, and the mean political expertise of males, political party memberships, and non-governmental organization memberships was higher. Many studies have shown that male participants have higher levels of political literacy than female participants (Cender, 2023; Karababa and Biricik, 2022; Tarhan, 2015). In this study, there was no significant difference between the gender of the students and their political literacy levels ( $p>0.05$ ). In some similar studies, no significant difference was observed between political literacy levels according to gender (Çalışkan et al., 2023; Faiz, 2016).

Differences were found between the sub-dimensions of the political sensitivity scale and demographic variables. There was a significant difference between the dimension of religious considerations and the participants' age variables. In addition, the average value given by the participants in the 24-27 age group to the statements regarding religious considerations was higher than that of the lower age groups. Similarly, it was found that there was a significant difference between the dimension of religious considerations and the grades of the students, and it was observed that the averages of the statements regarding religious considerations decreased at every level from the fourth grade to the first grade. This situation reveals that the sensitivity of students on religious considerations is decreasing with each passing year and shows that religious issues are not a priority in voting behavior. In the research conducted by Temizel (2012), it was observed that voters do not care about the candidate's religious sensitivity and make more economic rational choices. The findings of Aktaş's (2021) research on young people are similar. It was observed that young people behave liberally when making political choices and that their choice behavior is compatible with the principles of rational choice theory.

It was found that there was a significant difference between the perceived risk dimension and the gender variable, and women's perceived risk averages were higher. The perceived risk factor is critical in understanding political preferences' psychological and emotional basis. The perception that the country has much to lose if the wrong party or candidate is elected shows that the participants will be careful in voting.

It was found that there was a significant difference between the perceived political knowledge dimension and demographic variables. Males, students with political party membership, and civil society organization members perceived political knowledge as higher. This result was the same as that of the political expertise and political knowledge sub-dimensions of the political literacy scale. In this context, political party membership and membership in civil society organizations may contribute to individuals' political knowledge and expertise or change their perceptions in this direction. In addition, the fact that men stand out in terms of political knowledge and expertise is consistent with the male-dominated political environment in Turkey. There was a significant difference between the gender variables of the social considerations dimension, and women had higher averages in the statements related to social issues. Research shows that individuals sensitive to social justice tend to support more egalitarian policies in their political preferences (Jost and Kay, 2005). In this context, it may be necessary for women, who are more inclined to social considerations, to be more present in political environments with their political knowledge and sensitivity to put forward egalitarian policies.

As a result of the regression analyses, it was concluded that the dimensions of political literacy positively affect the dimensions of political sensitivity. Political expertise, political knowledge, political awareness, political awareness, political interest, and political participation, which are the dimensions of political literacy, have a positive and significant effect on economic considerations, social considerations, perceived risk, and perceived political knowledge, which are the dimensions of political sensitivity. It has been revealed that the dimensions of political literacy do not affect only the dimension of religious considerations. Finally, it was observed that as the level of political literacy increases, the level of political sensitivity also increases.

As a result, the political literacy and sensitivity levels of Political Science and Public Administration students were found to be high, and political sensitivity increased as political literacy increased. The study's data showed that the number of Political Science and Public Administration students and members of political parties and non-governmental organizations is low. In this context, initiatives that will allow students to be in active political environments are thought to be essential for seeing the results of their already high political literacy and sensitivity.

The literature focuses on political literacy, which is intended to increase citizens' knowledge and awareness and critically interpret political issues and contexts. This research has mainly focused

on the impact of increased political literacy on students taking courses such as politics, policy, and economics and their political sensitivity. In this context, including courses and/or practices that can support the political literacy of novice voters, especially in higher education institutions, will contribute significantly to future political participation and informed voting behavior as a civic duty. Political literacy and political sensitivity research on citizens or university students from other departments will deepen the discussion and allow for new comparisons.

## References

- Aktaş, A. (2021). Gençlerin siyasal tercihlerinin şekillenmesinde partilerin muhafazakâr kimliğinin etkisi. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 935–964. <https://doi.org/10.17859/pauifd.1008312>
- Almond, G. A., and Verba, S. (1963). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton University Press.
- Antunes, R. (2010). Theoretical models of voting behaviour. *Exedra*, 4(1), 145–70. <https://comum.rcaap.pt/bitstreams/c71f07d5-141c-4789-b281-29bfccf8f127/download>
- Ashley, S., Maksl, A., and Craft, S. (2017). News media literacy and political engagement: What's the connection?. *Journal of Media Literacy Education*, 9(1), 79–98. <https://doi.org/10.23860/JMLE-2017-9-1-6>
- Barnes, S., and Kaase, M. (1979). *Political action: Mass participation in five Western democracies*. Sage.
- Batool, R., and Jabeen, M. (2017). Assessment of political literacy among female students at the university of balochistan. *Pakistan Journal of Gender Studies*, 15(1), 139–156. <https://doi.org/10.46568/pjgs.v15i1.132>
- Brenner, C., and Inbar, Y. (2014). Disgust sensitivity predicts political ideology and policy attitudes in the Netherlands. *European Journal of Social Psychology*, 45(1), 27–38. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2072>
- Çalışkan, H., Ekerbiçer, E., and Güdek, M. (2023). Öğretmen adaylarının politik okuryazarlık beceri düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *International Journal of New Approaches in Social Studies*, 7(1), 1–14. <https://doi.org/10.38015/sbyy.1233892>
- Campbell, A., Converse, P.E., Miller, W.E., and Stokes, D.E. (1960). *The American voter*. Willey.
- Campbell, D. E. (2019). What social scientists have learned about civic education: A review of the literature. *Peabody Journal of Education*, 94(1), 32–47. <https://doi.org/10.1080/0161956X.2019.1553601>
- Can, A. (2014). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. 3. Baskı. Pegem Akademi.
- Cansever, N. (2018). Siyaset bilimi ve kamu yönetimi eğitiminin siyasal ilgi ve katılıma etkisi: Süleyman Demirel üniversitesi örneği. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi* (Special Issue 1), 74–93. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asj/issue/40224/479010>
- Cansever, N. (2023). Siyaset bilimi ve kamu yönetimi eğitiminin siyasal ilgi ve katılım düzeyine etkisi üzerine bir araştırma. *Yükseköğretim Dergisi*, 13(3), 367–380. <https://doi.org/10.53478/yuksekogretim.1190042>
- Cassel, C. A., and Lo, C. C. (1997). Theories of Political Literacy. *Political Behavior*, 19, 317–335. <https://doi.org/10.1023/A:1024895721905>
- Cender, G. (2023). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının politik okuryazarlık düzeyleri. *Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi*, 5(1), 1–16. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tissejournal/issue/82653/1417120>
- Crick, B., and Porter, A. (Ed.) (1978). *Political education and political literacy*. Longman.
- Dağ, C. A. and Lo, C. C. (1997). Theories of political literacy. *Political Behavior*, 19(4), 317–335. <https://doi.org/10.1023/A:1024895721905>

- Dağ, N. (2012). Vatandaşlığın niteliksel dönüşümü ve vatandaşlık eğitimi üzerine bir betimleme çalışması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 1–15. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/11001/131643>
- Dağ, N., and Koçer, M. (2019). Türkiye’de politik okuryazarlık. *OPUS International Journal of Society Researches*, 13(19), 2150–2175. <https://doi.org/10.26466/opus.567352>
- Delli Carpini, M. and Keeter, S. (1996). *What Americans know about politics and why it matters*. Yale University Press.
- Denver, D., and Hands, G. (1990). Does studying politics make a difference? The political knowledge, attitudes, and perceptions of school students. *British Journal of Political Science*, 20(2), 263–279. <https://doi.org/10.1017/s0007123400005809>
- Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. Harper Collins Publishers.
- Dudley, R. L., and Gitelson, A. R. (2002). Political literacy, civic education, and civic engagement: A return to political socialization?. *Applied Developmental Science*, 6(4), 175–182. [https://doi.org/10.1207/S1532480XADS0604\\_3](https://doi.org/10.1207/S1532480XADS0604_3)
- Ektiren, M.T. (2024). Politik duyarlılık ölçeğinin (PDÖ) Türkçeye uyarlama çalışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 321–334. <https://doi.org/10.52642/susbed.1408755>
- Faiz, M. (2016). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının siyaset okuryazarlık durumları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Fyfe, I. (2007). Hidden in the curriculum: Political literacy and education for citizenship in Australia. *Melbourne Journal of Politics*, 32, 110–134. <https://search.informit.org/doi/10.3316/ielapa.2008>
- Gilens, M. (2001). Political ignorance and collective policy preferences. *American Political Science Review*, 95(2), 379–396. <https://doi.org/10.1017/S0003055401002222>
- Güler, H. (2022). An analysis of the political literacy levels of preservice social studies teachers. *Shanlax International Journal of Education*, 10(S1-Aug), 179–185. <https://doi.org/10.34293/education.v10is1-aug.4874>
- Hu, Y., and Wang, Z. (2022). The cultivation path of college students’ literacy from the perspective of positive mental health education. *Frontiers in Educational Psychology*, 3(3). <https://doi.org/10.38007/jep.2022.030303>
- Huddy, L., Feldman, S., and Weber, C. (2007). The political consequences of perceived threat and felt insecurity. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 614(1), 131–153. <https://doi.org/10.1177/0002716207305951>
- Huntington, S.P. (1973). *Political order in changing societies* (7th ed.). Yale University Press.
- Inglehart, R., and Welzel, C. (2005). *Modernization, cultural change, and democracy: The Human development sequence*. Cambridge University Press.
- Inkeles, A. (1969). Participant citizenship in six developing countries. *The American Political Science Review*, 63(4), 1120–1141. <https://doi.org/10.2307/1955075>
- Jost, J.T., and Kay, A.C. (2005). Exposure to benevolent sexism and complementary gender stereotypes: Consequences for specific and diffuse forms of system justification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 498–509.
- Karababa, B., and Biricik, Y.S. (2022). Yöneten birey olmak ve politik okuryazarlık: Spor bilimleri fakültesi öğrencileri üzerine bir inceleme. *Uluslararası Bozok Spor Bilimleri Dergisi*, 3(3), 46–59. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ubosbid/issue/87596/1561737>
- Karolčík, Š., Steiner, J., and Čipková, E. (2025). Kamuoyunun bakış açısından eğitimde siyaset ve siyasi okuryazarlık. *Cogent Education*, 12(1). <https://doi.org/10.1080/2331186X.2025.2457560>
- Keegan, P. (2021). Critical affective civic literacy: a framework for attending to political emotion in the social studies classroom. *The Journal of Social Studies Research*, 45(1), 15–24. <https://doi.org/10.1016/j.jssr.2020.06.003>
- Kirmanı, M.D., Hasan, F., and Haque, A. (2020). Scale for measuring political sensitivity: An empirical investigation on young Indian voters. *Journal of Political Marketing*, 22(1), 14–33.

- Köksal, H., and Erol, M. (2021). Politik okuryazarlık ölçeğinin geliştirilmesi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 444–471. <https://doi.org/10.29299/kefad.762306>
- Lazarsfeld, P.F., Berelson, B., and Gaudet, H. (1944). *The people's choice: How the voter makes up his mind in a presidential campaign*. Columbia University Press.
- Lipset, S.M. (1960). *Political man the social bases of politics* (1st ed.). Doubleday and Company.
- McAvoy, P., and Hess, D. (2013). Classroom deliberation in an era of political polarization. *Curriculum Inquiry*, 43(1), 14–47. <https://doi.org/10.1111/curi.12000>
- Pattie, C., and Johnston, R. (2003). Civic literacy and falling electoral turnout: The United Kingdom 1992-1997. *Canadian Journal of Political Science*, 36(3), 579–599. <https://doi.org/10.1017/s0008423903778779>
- Şan, S., and Dancs, K. (2024). Citizenship education and political literacy in Hungary according to Hungarian non-governmental organizations focusing on citizenship education. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 10(1), 1–13. <https://doi.org/10.32570/ijofe.1360068>
- Şan, S., Öztürk, C., and Katılmış, A. (2023). Developing political literacy of social studies teacher candidates for citizenship education. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 10(4), 930–945. <https://doi.org/10.52380/ijcer.2023.10.4.548>
- Tarhan, Ö. (2015). Sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının politik okuryazarlığa ilişkin görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(9), 1–10. <https://doi.org/10.16992/ASOS.538>
- Temizel, M. (2012). *Türkiye’de seçmen davranışlarında sosyopsikolojik, kültürel ve dinsel faktörlerin rolü: Kuramsal ve ampirik bir çalışma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Vasiliu, R.M. (2020). The political and civic involvement of students: Sociological research. *Technium Social Sciences Journal*, 9(1), 501–507. <https://doi.org/10.47577/tssj.v9i1.931>
- Zaller, J. (1992). *The nature and origins of mass opinion*. Cambridge University Press.





## Initial Basic Feasible Solution Approach for Transportation Problem: Logarithmic Fermi Approximation



### Ulaştırma Problemi İçin Uygun Başlangıç Çözüm Yaklaşımı: Logaritmik Fermi Yaklaşımı



<https://doi.org/10.25204/iktisad.1578630>

Kenan KARAGÜL\*

#### Abstract

##### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
03.11.2024

**Accepted:**  
27.07.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights reserved.



Transportation problems are considered as a fundamental topic in operations research. In large-scale and complex network structures, initial solutions provide cost effectiveness by influencing the quality and speed of algorithms. Transportation problems aim to balance supply-demand and minimize costs. Appropriate initial solutions save time by producing results close to the optimal solution. Using a single appropriate initial solution algorithm for balanced and unbalanced transportation problems can be more efficient. The new approach proposed in this study is called the Logarithmic Fermi Approach. To analyze the performance of the approach, P1 and P2 test problems with different cost ranges were generated. Analyses have shown that Logarithmic Fermi Method (LFM) and Karagül-Şahin Approximation Method (KSAM) stand out in balanced and unbalanced problems, while North-West Corner Method (NCW) demonstrates poor performance. In large-scale problems, Logarithmic Fermi Method (LFM) and Least Cost Method (LCM) algorithms have produced results close to the optimal solution. The proposed method has shown to have a competitive structure in the analyses.

**Keywords:** Transportation problem, basic initial feasible solution, KSAM, LCM, NCW.

#### Öz

##### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
03.11.2024

**Kabul Tarihi:**  
27.07.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları saklıdır.



Yöneylem araştırmasında ulaştırma problemleri temel bir konu olarak ele alınır. Büyük ölçekli ve karmaşık ağ yapılarında, başlangıç çözümleri algoritmaların kalitesini ve hızını etkileyerek maliyet etkinliği sağlar. Ulaştırma problemlerinde arz-talep dengesi ve maliyetlerin minimize edilmesi amaçlanır. Uygun başlangıç çözümleri optimal çözüme yakın sonuçlar üreterek zaman tasarrufu sağlar. Dengeli ve dengesiz ulaştırma problemleri için tek bir uygun başlangıç çözüm algoritması kullanmak daha verimli olabilir. Bu çalışmada önerilen yeni yaklaşıma Logaritmik Fermi Yaklaşımı adı verilmiştir. Yaklaşımın performansını analiz etmek için farklı maliyet aralıklarına sahip P1 ve P2 test problemleri üretilmiştir. Analizler, dengeli ve dengesiz problemlerde Logaritmik Fermi Yaklaşımı (LFM) ve Karagül-Şahin Yaklaşım Metodu (KSAM)'ın öne çıktığını, Kuzey-Batı Köşe Yöntemi (NCW)'nin ise düşük performans gösterdiğini ortaya koymuştur. Büyük ölçekli problemlerde Logaritmik Fermi Yaklaşımı (LFM) ve En Küçük Maliyetli Göze Metodu (LCM) algoritmaları, optimal çözüme yakın sonuçlar üretmiştir. Önerilen yöntemin analizlerde rekabetçi bir yapısının olduğu görülmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** Ulaştırma problemi, uygun başlangıç çözüm, KSAM, en küçük maliyetli göze, kuzey-batı köşe.

**Atıf/ to Cite (APA):** Karagül, K. (2025). Initial basic feasible solution approach for transportation problem: Logarithmic Fermi approximation. *Journal of Economics Business and Political Researches*, 10(28), 695-711. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1578630>

\*ORCID Assoc. Prof. Dr., Pamukkale University, Honaz Vocational School, Department of Management and Organization, kkaragul@pau.edu.tr

## 1. Introduction

At the macroeconomic level, Operations Research techniques contribute to economic growth by providing an effective and efficient economic solution system in the optimal planning of resources and infrastructure in a country. At the microeconomic scale, the accumulation of efficiency and effectiveness obtained through Operations Research techniques used at the level of enterprises contributes to the country's economy at the macroeconomic level. This contribution is possible by optimizing the logistics costs of the production and supply process, which starts with raw materials and ends with the delivery of finished products to the customer. At this point, optimization of transportation costs in supply chain networks built from raw material sources to factories, from factories to warehouses, and from warehouses to customers emerges as a fundamental problem. In this context, in Operations Research, the necessary models are developed by deciding which of the different types of transportation problems developed to analyze these processes is appropriate. According to the type of transportation problem modelled, solutions that optimize transportation costs can be developed by using different optimization solutions and techniques.

In this study, the Transportation Problem, which is the most basic structure among logistics models, is discussed. For the Transportation Problem, either a two-stage solution or a solution is developed with a Linear Programming model (Winston, 2004). In the two-stage solution, a suitable initial solution is obtained in the first stage, and the second stage, optimal solution methods are used to carry this initial solution to the optimal solution.

Initial solutions are an important research topic for two-stage solution approaches (Hillier and Lieberman, 2020). Researchers have always made a concerted effort to obtain more efficient feasible initial solutions. The well-known North-West Corner Method, Least-Cost Method, and Vogel's Approximation Method, which are well-established in the literature, have been included in textbooks (Hillier and Lieberman, 2020; Taha, 2017). In this context, this study aims to contribute to the literature by introducing a new initial solution proposal and analyzing the relative performances of different initial solution methods.

The paper includes a literature review on the transportation problem and appropriate initial solutions in Section 2, the proposed initial solution method in Section 3, and the comparison and analysis of the proposed method with other methods in Section 4. In the last section, conclusions and recommendations are given.

## 2. Literature Review

In the analysis and evaluation of logistics processes in Supply Chain Management, the Transportation Problem is a very important technical tool in terms of resource allocation efficiency (Taha, 2017; Winston, 2004). Logistics studies that can be modelled as Transportation Problems are very useful optimization techniques for reducing costs and improving service quality (Pishvae et. al., 2011). In the two-stage solution approach to Transportation Problems, heuristic approaches developed to generate appropriate initial solutions have an important place in the literature (Winston, 2004; Taha, 2017). The most important reason for this attention to initial solutions is the consensus in optimization approaches that initial solutions save time and cost if they are used for the optimal solution (ReVelle and Swain, 1970). Therefore, a summary of the literature on appropriate initial solution approaches will be given, which forms the basis of this paper.

The Transportation Problem has been officially introduced to the Operations Research literature by Hitchcock (1941). It has been stated that the Transportation Problem in its usual form is of complexity class P and can be solved in polynomial time with commercial Linear Programming software. However, when all or some of the variables of the Transportation Problem are defined as integers, the problem will be in the NP class, and therefore, its solution will become more difficult and will enter the field of combinatorial optimization (Adhikari and Thapa, 2014: 68).

Gass (1990) reviewed three different papers proposing new solution approaches for the Transportation Problem and criticized the lack of sufficient numerical analysis to test the solution approaches. All three papers reviewed by Gass are considered to be approaches that propose new feasible initial solutions. Babu et al. (2020) analyzed the optimality conditions and limitations under the existing solution methods of the Transportation Problem. By improving on the basic theorems related to the Transportation Problem, they have determined the necessary and sufficient conditions for an optimal solution. They also established that there always exists a feasible solution for unbalanced problems. The authors argued that reaching the optimal solution without the need for a suitable initial solution is a more important solution approach. Mallia et al. (2021) discussed the optimal solution approach for the Transportation Problem with the Modified Distribution approach, by obtaining suitable initial solutions with the North-West Corner and Vogel's Approximation Method. They also included a discussion on the Capacitated Transportation Problem. Ekanayake et al. (2021) compared a solution approach for the Transportation Problem based on Graph Theory with the most well-known methods in the literature and obtained very good solutions. The method gave very successful results for both balanced and unbalanced Transportation Problems. The method they proposed is a heuristic algorithm and they named it North-East Corner Rule With Adjustments (NEWA). Adhikari and Thapa (2014) consider the Transportation Problem as a two-step solution approach. In the first step, they use Vogel's Approximation Method for the optimal initial solution and in the second step, they use Stepping Stone and Modified Distribution Method to obtain the optimal solution.

In the case where the authors consider the Transportation Problem as a fuzzy Transportation Problem from a decision-making point of view, it refers to an approach based on the Pareto solution space. Garg and Rizk-Allah, (2021) treated the Transportation Problem as a fuzzy environment modelling and proposed a structure that generates alternative solutions for decision-makers to choose the best compromise alternatives, which is a good approach for industrial applications. Ahmed et al. (2015) addressed the problem of minimizing transportation times for the Transportation Problem. The authors proposed a suitable initial solution algorithm to minimize transportation times. The proposed initial solution algorithm was tested with numerical examples and its relative superiority was argued. Hussein et al. (2020) emphasized that North-West Corner, Minimum Cost, and Vogel's Approximation Methods are effective initial solution methods for the Transportation Problem. They proposed a method called A New Effective Revised VAM and stated that they reached near-optimal solutions and optimal solutions for some problems in their analysis. Veeramani et al. (2021) modelled the transportation problem with a fuzzy number mechanism to take into account conflicting objectives such as cost, time, and environmental and social concerns for the multi-objective transportation problem. They proposed solution approaches for the fuzzy-modelled multi-objective transportation problem. Karagül and Şahin (2020) proposed a new solution approach called Karagül-Şahin Approximation Method (KSAM) to obtain appropriate initial solutions to Balanced and Unbalanced Transportation Problems. The authors also analyzed the performance of the KSAM proposal on a specific problem set and demonstrated its relative superiority over other methods. Garg and Rizk-Allah (2021) state that if the Transportation Problem is considered a fuzzy Transportation Problem in terms of decision-making, it is handled with an approach based on the Pareto solution space. The authors consider the Transportation Problem as a fuzzy environment modelling and propose a structure that generates alternative solutions for decision-makers to choose the best compromise alternatives, providing an effective approach for industrial applications.

Amaliah et al. (2022) emphasized the importance of appropriate initial solution approaches that produce efficient solutions to reach the optimal solution in Transportation Problems. Therefore, in search of an efficient method, they proposed an approach called the Bilqis-Chastine-Erma method (BCE) as a suitable initial solution approach. They performed a comparative analysis of their proposed BCE approach with Vogel's Approximation Method (VAM), Total Difference Method 1 (TDM1), Total Opportunity Cost Matrix - Minimal Sum (TOCM-MT) and Juman & Hoque Method

(JHM) initial solution methods on a test set of 35 problems. The proposed initial solution approach was successful in reaching an optimal solution for 85% of the problems in the test problem set. Mutlu et al. (2022) proposed an approach called the Avoid Maximum Cost Method (AMCM) as an initial solution algorithm for transportation problems. They compared the relative superiority of the method with NWC (North-West Corner), LCM (Least Cost Method), RAM (Russell Approximation Method), VAM (Vogel's Approximation Method), RM (Row Minima), CM (Column Minima), TCM (Tuncay Can's Method), and TOCM-SUM (Total Opportunity Cost Matrix-SUM) methods based on the optimal solution on 35 test problems. The authors also presented literature on the initial solution approaches used in the comparison as well as other initial solutions. Sarhani et al. (2023) conducted an in-depth study of meta-heuristic approaches. They stated that systematic and comprehensive research in this field is missing in the literature. They also emphasized the importance of appropriate initial solutions for meta-heuristics as in Transportation Problems.

Shaikh et al. (2024) used for appropriate initial solutions of Transportation Problems is Vogel's Approximation Method. The authors proposed an approach that produces more efficient solutions compared to VAM by using some statistical adjustments for VAM. Since this approach is based on VAM, they called to revamp VAM and numerically demonstrated the superiority of the proposed method. Kalaivani and Visalakshidevi (2024) proposed a new solution approach for transportation problems by using game theory and graph theory from a different perspective than traditional methods. The authors supported their innovative and efficient approach with numerical analysis. Baranidharan and Mahapatra (2024) expressed the cost, demand and supply parameters of the transportation problem with heptagonal fuzzy numbers and developed appropriate solutions to provide reliable solutions to real-world decision-making problems. They numerically demonstrated the effectiveness of their proposed solutions with a case study for vegetable transportation from regional markets. Rathod and Pajgade (2024) addressed transportation problems from a more strategic perspective. In this framework, while addressing problems such as economic development and social welfare, traffic congestion, inadequate route planning, and environmental degradation, on the other hand, they emphasized the importance of solution methods such as linear programming and heuristic algorithms under the phenomena of route optimization and capacity planning and presented their contributions.

### 3. Method and Material

#### 3.1. Transportation Problem

In the literature, the Transportation Problem is mathematically defined as follows (Hillier and Lieberman, 2020:317-318):  $Z$  is defined as the total distribution cost. If we consider  $x_{ij}$ 'yi ( $i = 1, 2, \dots, m; , j = 1, 2, \dots, n$ ) as the number of units to be distributed from source to destination, the linear programming (LP) formulation of the problem is expressed in Equations (1)-(4). In addition, a well-known graph illustrating the classical transportation problem is presented in Figure 1:

$$\text{Min } Z = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n c_{ij} x_{ij} \quad (1)$$

This formulation is given with the following constraints:

$$\sum_{j=1}^n x_{ij} = s_i, \text{ for } i = 1, 2, \dots, m \quad (2)$$

$$\sum_{i=1}^m x_{ij} = d_j, \text{ for } j = 1, 2, \dots, n \quad (3)$$

$$x_{ij} \geq 0, \text{ for } \forall i \text{ and } j \quad (4)$$

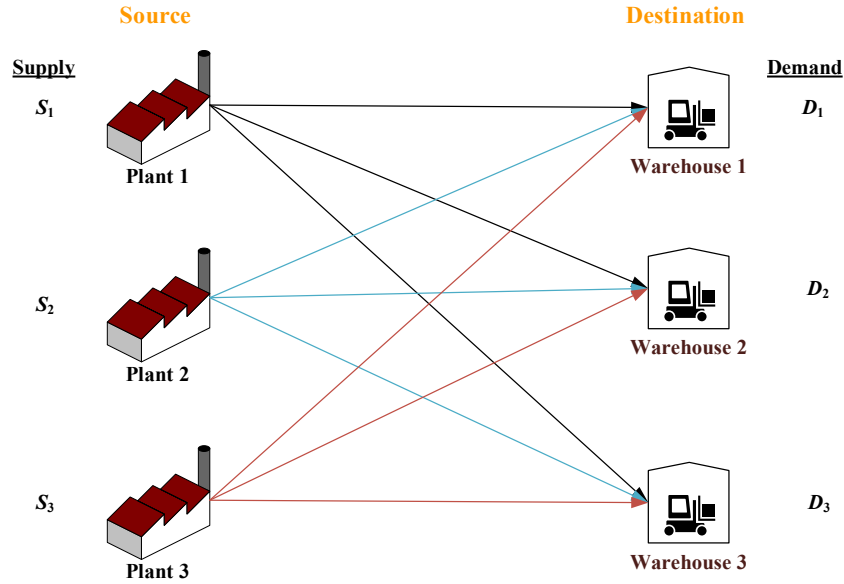


**Figure 1.** Transportation Problem representation

### 3.2. Proposed Algorithm

The proposed method, termed the Logarithmic Fermi Approximation (LFA), is an original approach developed in this study, inspired by the Italian physicist Enrico Fermi's techniques for solving estimation and decision-making problems under uncertainty using zeroth-order approximations (Fermi, 1962). Fermi problems are defined as an approach that generates approximate solutions by breaking down complex questions into simpler components, and the pedagogical and intuitive benefits of this method have been widely examined in mathematics education (Peter-Koop, 2009). Moreover, in the popular literature, the Fermi approach has been associated with the concept of "guesstimation" to enhance estimation skills and has been disseminated through various examples (Right Attitudes, 2017). The pseudo-code for the proposed method, Logarithmic Fermi Approximation for Transportation Problem, is given as Table 1.

**Table 1.** Psuede-code for the Proposed Algorithm

```

ALGORITHM LogarithmicFermiApproximationTransportationSolver
INPUT: supply, demand, costs
OUTPUT: allocation: Matrix showing optimal transportation assignments
STRUCT TransportProblem: supply, demand, costs, balanced
FUNCTION CalculateLogarithmicFermiCosts(transportProblem):
    m = number of rows in costs, n = number of columns in costs, LogarithmicFermiCosts = empty matrix of size m x n
    FOR i = 1 to m:
        FOR j = 1 to n:
            LogarithmicFermiCosts[i,j] = ROUND(LOG(costs[i,j]) / LOG(SQRT(supply[i] * demand[j])), 2)
    RETURN LogarithmicFermiCosts
FUNCTION MakeAssignments(LogarithmicFermiCosts, transportProblem):
    m = number of rows in LogarithmicFermiCosts, n = number of columns in LogarithmicFermiCosts, allocation = zero matrix of size m x n
    remainingSupply = COPY(supply), remainingDemand = COPY(demand), workingCosts = COPY(LogarithmicFermiCosts)
    WHILE (SUM(remaining supply) > 0 AND SUM(remainingDemand) > 0):
        // Find cell with minimum cost
        (i, j) = FIND_MIN_INDEX(workingCosts)
        // Calculate assignment amount
        assignAmount = MIN(remainingSupply[i], remainingDemand[j])
        // Make assignment
        allocation[i,j] = assignAmount
        remainingSupply[i] = remainingSupply[i] - assignAmount; remainingDemand[j] = remainingDemand[j] - assignAmount
        // Update constraints
        IF remainingSupply[i] = 0:
            SET row i of workingCosts to INFINITY
        IF remainingDemand[j] = 0:
            SET column j of workingCosts to INFINITY
    RETURN allocation
FUNCTION CalculateTotalCost(allocation, costs):
    total = 0
    FOR each cell (i,j) in allocation:
        total = total + (allocation[i,j] * costs[i,j])
    RETURN total
MAIN ALGORITHM:
    1. Create transportProblem instance with input data
    2. LogarithmicFermiCosts = CalculateLogarithmicFermiCosts (transportProblem)
    3. allocation = MakeAssignments(LogarithmicFermiCosts, transportProblem)
    4. totalCost = CalculateTotalCost(allocation, costs)
    5. RETURN allocation, totalCost
    
```

The features of the Logarithmic Fermi approach are as follows:

- Calculates new costs logarithmically
- Makes assignments based on the lowest-cost cells
- Calculates total cost



Key features of the Logarithmic Fermi Algorithm:

- Normalizes costs using logarithmic transformation
- Prioritizes the lowest-cost cells with a greedy approach
- Maintains supply and demand constraints

The mathematical relationships of the Logarithmic Fermi approximation and the properties of the resulting transformation can be explained as follows:

- Logarithmic conversion reduces the impact of large cost differences
- Normalizes costs by taking into account the magnitudes of supply and demand
- Considers source and target dimensions while maintaining original cost relationships

### 3.3. Properties of the Logarithmic Fermi Transformations

1. Domain Constraints:

$$s_i > 0 \quad \forall i, d_j > 0 \quad \forall j, c_{ij} > 0 \quad \forall i, j \quad (5)$$

2. Transformation Characteristics:

- Normalizes costs based on supply and demand magnitudes
- Reduces the impact of large cost variations
- Maintains relative cost relationships while considering source and destination sizes

3. Mathematical Transformation Process for Logarithmic Fermi transformations:

The transformed costs, Logarithmic Fermi Costs ( $c_{ij}^t$ ), are typically rounded to 2 decimal places:

$$c_{ij}^t = \frac{\ln(c_{ij})}{\ln(\sqrt{s_i \cdot d_j})} \quad (6)$$

4. Special Cases:

**Average Converted Cost:** If the product of resource supply ( $s_i$ ) and target demand ( $d_j$ ) is equal to 1, the transformed cost  $c_{ij}^t$  is simply the natural logarithm of the original cost  $c_{ij}$ .

$$\text{If } s_i \times d_j = 1 \Rightarrow c_{ij}^t = \ln(c_{ij}) \quad (7)$$

This means that when resource supply and destination demand are exactly balanced for a given route, the converted cost is directly proportional to the original cost.

**Insignificant Converted Cost:** As the product of resource supply ( $s_i$ ) and target demand ( $d_j$ ) approaches infinity, the converted cost ( $c_{ij}^t$ ) approaches zero.

$$s_i \times d_j \rightarrow \infty \Rightarrow c_{ij}^t \rightarrow 0 \quad (8)$$

This means that when resource supply and target demand are extremely high compared to the original cost, the converted cost becomes irrelevant, i.e. the original cost is ignored.

**Extremely High Converted Cost:** As the original transportation cost ( $c_{ij}$ ) approaches infinity, the transformed cost ( $c_{ij}^t$ ) also approaches infinity.

$$c_{ij} \rightarrow \infty \text{ ise, } c_{ij}^t \rightarrow \infty \quad (9)$$

This means that routes with extremely high original costs will become less desirable in the optimization process.

#### 4. Computational Analysis

Comparative analyses were made with the proposed method, Logarithmic Fermi Approximation, traditional initial solution approaches, North-West Corner (NCW), Least Cost (LCM) methods and the algorithms referred to as TimeMinAlg and KSAM from the literature. The algorithm referred to as TimeMinAlg was proposed by Ahmed et al. (2015). The KSAM initial solution algorithm was proposed by Karagül and Şahin (2020). All methods used for the analyses are coded in Julia scientific computing language. In addition, the test problems were coded with Julia JuMP and their optimal solutions were obtained using the HiGHS open-source solver. The test problems were randomly generated in two different main groups, P1 and P2. For test problems, P1 and P2, the demand and supply generation parameters are the same, but the unit cost parameters are set differently. The ranges of the parameters are (50, 100), (30, 80), (100, 200) for P1 and (50, 100), (30, 80), (1, 20) for P2 respectively. The numerical distribution of the test problem set is 12 balanced and 12 unbalanced in group P1 and 12 balanced and 12 unbalanced in group P2. In addition, an equal number of small, medium and large problems were planned in terms of size in each group test problem set. In the experimental design, two different unit transportation cost ranges, P1 (100-200) and P2 (1-20), are determined to test the cost sensitivity and robustness of the proposed algorithm, aiming to systematically evaluate the algorithm's consistent performance across a wide cost spectrum.

The results of the analysis are given in Table 2 for the P1 Balanced group. Figure 2 shows the graphs of small, medium and large solution comparisons for the P1 balanced group. Table 3 shows the relative comparison table for the performance of the initial solutions concerning the optimal solution. In this table, the reference value for optimal solutions is taken as 1 and other methods are compared according to 1. Positive divergences at 1 indicate a worsening of the solution's success. Figure 3 shows a graph of the comparison between the optimal solution approach and the initial solution approaches for all P1 balanced group problems.

**Table 2.** Initial Solution Results for Group P1 Balanced Test Set

| Pr. No | Problem Name          | Type     | JuMP/HiGHS | NCW       | LCM       | Fermi Method | KSAM      | TimeMinAlg |
|--------|-----------------------|----------|------------|-----------|-----------|--------------|-----------|------------|
| 1      | smallB-TP_3x4_P1      | Balanced | 32.049     | 35.070    | 32.049    | 32.069       | 33.729    | 32.049     |
| 2      | smallB-TP_4x5_P1      | Balanced | 34.797     | 40.874    | 36.510    | 35.035       | 35.194    | 36.510     |
| 3      | smallB-TP_5x6_P1      | Balanced | 53.073     | 63.576    | 56.098    | 54.598       | 56.346    | 56.098     |
| 4      | smallB-TP_6x10_P1     | Balanced | 59.678     | 73.897    | 64.588    | 59.991       | 63.159    | 64.588     |
| 5      | mediumB-TP_20x30_P1   | Balanced | 184.254    | 256.100   | 191.020   | 191.707      | 207.593   | 191.020    |
| 6      | mediumB-TP_30x40_P1   | Balanced | 233.769    | 339.870   | 246.655   | 250.451      | 247.546   | 246.655    |
| 7      | medium_TP_40x100_P1   | Balanced | 594.967    | 779.571   | 659.843   | 615.011      | 652.129   | 659.843    |
| 8      | medium_TP_70x140_P1   | Balanced | 824.201    | 1.172.880 | 904.591   | 848.679      | 892.829   | 904.591    |
| 9      | largeB-TP_150x250_P1  | Balanced | 1.452.470  | 2.104.357 | 1.568.876 | 1.495.254    | 1.561.707 | 1.568.876  |
| 10     | largeB-TP_250x400_P1  | Balanced | 2.251.739  | 3.321.759 | 2.388.783 | 2.305.744    | 2.377.121 | 2.388.783  |
| 11     | largeB-TP_400x800_P1  | Balanced | 4.605.344  | 6.527.251 | 5.079.886 | 4.696.009    | 4.889.163 | 5.079.886  |
| 12     | largeB-TP_800x1000_P1 | Balanced | 6.090.739  | 9.083.304 | 6.377.481 | 6.190.980    | 6.256.698 | 6.377.481  |
|        |                       | Averages | 1.368.090  | 1.983.209 | 1.467.198 | 1.397.961    | 1.439.435 | 1.467.198  |

Similarly, tables and graphs for the P1 unbalanced problem group are given in Table 4, Table 5, Figure 3 and Figure 4. The tables and graphs of P2 group problems, balanced and unbalanced, are given in Table 5, Table 6, Table 7, Table 8, Figure 6, Figure 7, Figure 8 and Figure 9.

Table 1 shows that the Logarithmic Fermi Method produces the lowest cost solutions, followed by KSAM, LCM and TimeMinAlg, while NCW performs the worst. For large-scale problems (150×250 and above), it is observed that the Logarithmic Fermi Method produces results closer to the optimal solution, while LCM and TimeMinAlg produce solutions with equal cost. This performance gap becomes more pronounced as problem size increases.

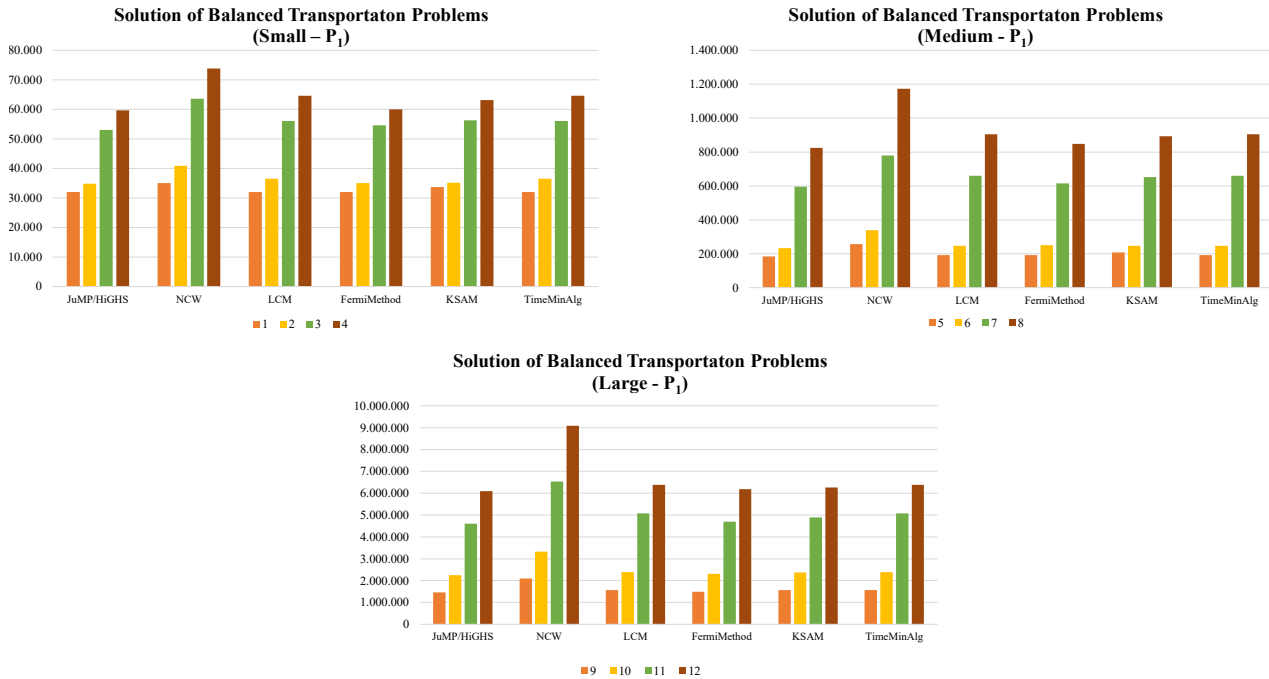


**Figure 2.** Solution Comparisons of P1 Group Balanced Test Problems

**Table 3.** Relative Comparison Table of Solution Results for Group P1 Balanced Test Set

| Pr. No | Problem Name          | Balance Of Type | JuMP/HiGHS | NCW  | LCM  | Fermi Method | KSAM | TimeMinAlg |
|--------|-----------------------|-----------------|------------|------|------|--------------|------|------------|
| 1      | smallB-TP_3x4_P1      | Balanced        | 1.00       | 1.09 | 1.00 | 1.00         | 1.05 | 1.00       |
| 2      | smallB-TP_4x5_P1      | Balanced        | 1.00       | 1.17 | 1.05 | 1.01         | 1.01 | 1.05       |
| 3      | smallB-TP_5x6_P1      | Balanced        | 1.00       | 1.20 | 1.06 | 1.03         | 1.06 | 1.06       |
| 4      | smallB-TP_6x10_P1     | Balanced        | 1.00       | 1.24 | 1.08 | 1.01         | 1.06 | 1.08       |
| 5      | mediumB-TP_20x30_P1   | Balanced        | 1.00       | 1.39 | 1.04 | 1.04         | 1.13 | 1.04       |
| 6      | mediumB-TP_30x40_P1   | Balanced        | 1.00       | 1.45 | 1.06 | 1.07         | 1.06 | 1.06       |
| 7      | mediumB-TP_40x100_P1  | Balanced        | 1.00       | 1.31 | 1.11 | 1.03         | 1.10 | 1.11       |
| 8      | mediumB-TP_70x140_P1  | Balanced        | 1.00       | 1.42 | 1.10 | 1.03         | 1.08 | 1.10       |
| 9      | largeB-TP_150x250_P1  | Balanced        | 1.00       | 1.45 | 1.08 | 1.03         | 1.08 | 1.08       |
| 10     | largeB-TP_250x400_P1  | Balanced        | 1.00       | 1.48 | 1.06 | 1.02         | 1.06 | 1.06       |
| 11     | largeB-TP_400x800_P1  | Balanced        | 1.00       | 1.42 | 1.10 | 1.02         | 1.06 | 1.10       |
| 12     | largeB-TP_800x1000_P1 | Balanced        | 1.00       | 1.49 | 1.05 | 1.02         | 1.03 | 1.05       |
|        |                       | Averages        | 1.00       | 1.34 | 1.06 | 1.03         | 1.06 | 1.06       |

When Table 3 is analyzed, The Logarithmic Fermi Method produced better results than the other heuristics in all problem sizes and obtained the values closest to the optimal solution. While the performances of the algorithms are close to each other for small-scale problems, the difference becomes remarkable for medium and large-scale problems. TimeMinAlg and LCM algorithms produced the same results for all problem sizes and showed a moderate performance. The KSAM algorithm, on the other hand, performed better than TimeMinAlg and LCM in general, but worse than Fermi, and produced consistent results for large-scale problems. NCW performed the worst for all problem sizes. As the size of the balanced test problem set increases from small to large, the performance differences between the heuristic algorithms increase significantly. For the largest problem size of 800x1000, the performance difference between the heuristic algorithms reached the highest level, which demonstrates the scalability properties of the algorithms. It can be observed that Figure 1 and Figure 2 also support the analysis from Table 2 and Table 3.

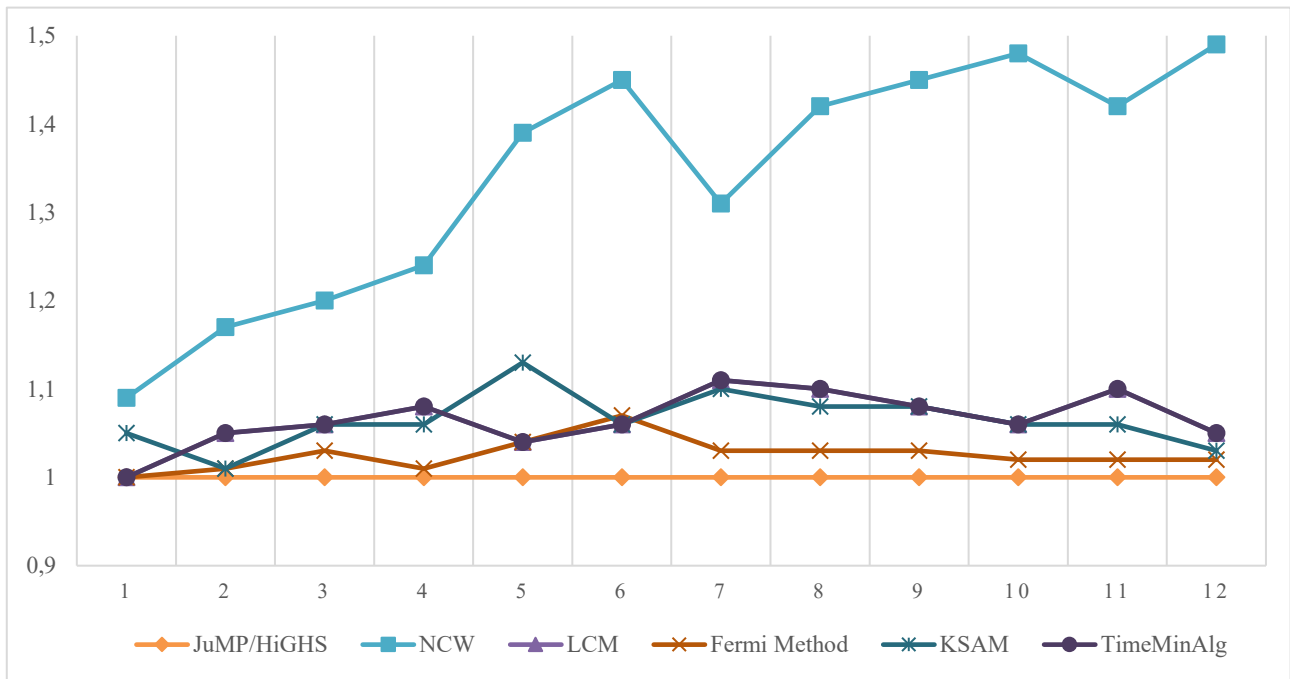


**Figure 3.** Relative Quality of Solutions (Balanced - P1)

**Table 4.** Solution Results for Group P1 Unbalanced Test Set

| Pr. No | Problem Name           | Type            | JuMP/HiGHS       | NCW              | LCM              | Fermi Method     | KSAM             | TimeMinAlg       |
|--------|------------------------|-----------------|------------------|------------------|------------------|------------------|------------------|------------------|
| 1      | smallUB-TP_3x4_P1      | Unbalanced      | 29.519           | 35.450           | 29.897           | 30.335           | 32.325           | 30.373           |
| 2      | smallUB-TP_4x5_P1      | Unbalanced      | 28.968           | 36.776           | 29.566           | 29.790           | 29.024           | 32.237           |
| 3      | smallUB-TP_5x6_P1      | Unbalanced      | 40.028           | 55.327           | 40.223           | 41.975           | 41.437           | 42.208           |
| 4      | smallUB-TP_6x10_P1     | Unbalanced      | 49.379           | 60.080           | 49.902           | 53.196           | 50.173           | 57.082           |
| 5      | mediumUB-TP_20x30_P1   | Unbalanced      | 157.249          | 216.839          | 159.575          | 164.575          | 167.832          | 162.718          |
| 6      | mediumUB-TP_30x40_P1   | Unbalanced      | 231.552          | 333.235          | 235.936          | 243.967          | 240.993          | 242.155          |
| 7      | mediumUB-TP_40x100_P1  | Unbalanced      | 298.527          | 414.489          | 299.210          | 310.198          | 315.076          | 314.072          |
| 8      | mediumUB-TP_70x140_P1  | Unbalanced      | 511.035          | 760.637          | 513.190          | 528.240          | 533.765          | 528.829          |
| 9      | largeUB-TP_150x250_P1  | Unbalanced      | 1.146.345        | 1.690.333        | 1.149.820        | 1.171.978        | 1.181.011        | 1.167.443        |
| 10     | largeUB-TP_250x400_P1  | Unbalanced      | 1.902.570        | 2.820.232        | 1.907.099        | 1.941.419        | 1.948.516        | 1.923.232        |
| 11     | largeUB-TP_400x800_P1  | Unbalanced      | 2.955.066        | 4.449.286        | 2.957.386        | 3.005.109        | 3.017.207        | 2.979.585        |
| 12     | largeUB-TP_800x1000_P1 | Unbalanced      | 5.544.882        | 8.398.534        | 5.553.947        | 5.622.359        | 5.635.543        | 5.571.990        |
|        |                        | <b>Averages</b> | <b>1.074.593</b> | <b>1.605.935</b> | <b>1.077.146</b> | <b>1.095.262</b> | <b>1.099.409</b> | <b>1.087.660</b> |

When Table 4 is analyzed, the average solution cost of the optimal solution for solving imbalanced transportation problems is 1074593 JuMP/HiGHS, while LCM produces the lowest cost solutions with an average of 1077146 among the initial solution algorithms, followed by TimeMinAlg 1087660, Logarithmic Fermi Method 1095262 and KSAM 1099409, respectively. While the performance differences of the algorithms are more significant in small-scale problems, in large-scale problems, the solutions produced by all algorithms except NCW show similar costs.

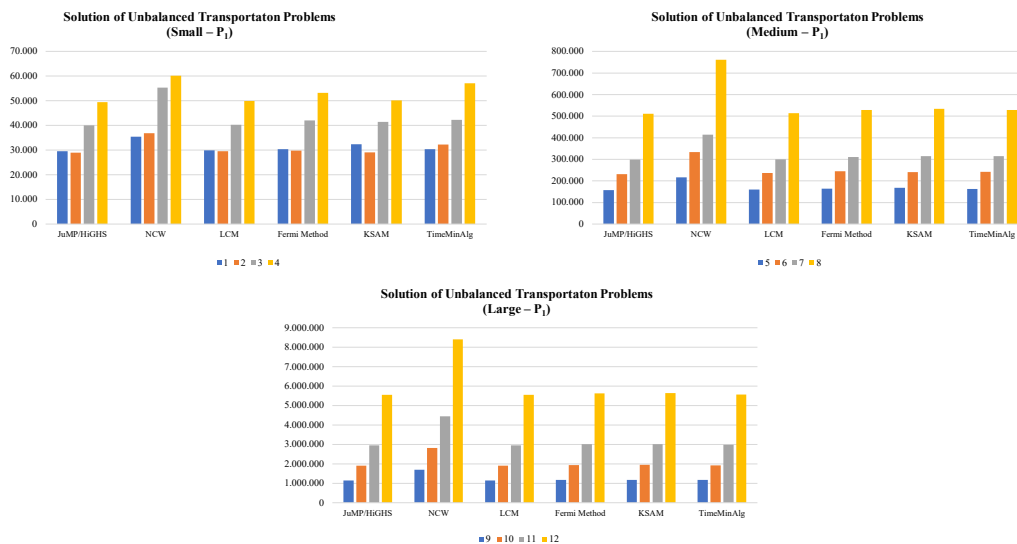


**Figure 4.** Solution Comparisons of P1 Group Unbalanced Test Problems

**Table 5.** Relative comparison table of solution approaches for P1 Group Unbalanced Test Problems

| Pr. No | Problem Name           | Balance Of Type       | JuMP/HiGHS  | NCW         | LCM         | Fermi Method | KSAM        | TimeMinAlg  |
|--------|------------------------|-----------------------|-------------|-------------|-------------|--------------|-------------|-------------|
| 1      | smallUB-TP_3x4_P1      | Unbalanced            | 1.00        | 1.20        | 1.01        | 1.03         | 1.10        | 1.03        |
| 2      | smallUB-TP_4x5_P1      | Unbalanced            | 1.00        | 1.27        | 1.02        | 1.03         | 1.00        | 1.11        |
| 3      | smallUB-TP_5x6_P1      | Unbalanced            | 1.00        | 1.38        | 1.00        | 1.05         | 1.04        | 1.05        |
| 4      | smallUB-TP_6x10_P1     | Unbalanced            | 1.00        | 1.22        | 1.01        | 1.08         | 1.02        | 1.16        |
| 5      | mediumUB-TP_20x30_P1   | Unbalanced            | 1.00        | 1.38        | 1.01        | 1.05         | 1.07        | 1.03        |
| 6      | mediumUB-TP_30x40_P1   | Unbalanced            | 1.00        | 1.44        | 1.02        | 1.05         | 1.04        | 1.05        |
| 7      | mediumUB-TP_40x100_P1  | Unbalanced            | 1.00        | 1.39        | 1.00        | 1.04         | 1.06        | 1.05        |
| 8      | mediumUB-TP_70x140_P1  | Unbalanced            | 1.00        | 1.49        | 1.00        | 1.03         | 1.04        | 1.03        |
| 9      | largeUB-TP_150x250_P1  | Unbalanced            | 1.00        | 1.47        | 1.00        | 1.02         | 1.03        | 1.02        |
| 10     | largeUB-TP_250x400_P1  | Unbalanced            | 1.00        | 1.48        | 1.00        | 1.02         | 1.02        | 1.01        |
| 11     | largeUB-TP_400x800_P1  | Unbalanced            | 1.00        | 1.51        | 1.00        | 1.02         | 1.02        | 1.01        |
| 12     | largeUB-TP_800x1000_P1 | Unbalanced            | 1.00        | 1.51        | 1.00        | 1.01         | 1.02        | 1.00        |
|        |                        | <b>Averages Rates</b> | <b>1.00</b> | <b>1.40</b> | <b>1.01</b> | <b>1.04</b>  | <b>1.04</b> | <b>1.05</b> |

The relative comparison data for imbalanced transportation problems in Table 5 provides important information about the performance of the heuristic algorithms. It can be seen that the LCM algorithm performs the best with an average deviation of 1.01. Fermi Method and KSAM algorithms perform second best with an average deviation of 1.04, followed by TimeMinAlg with an average deviation of 1.05. The NCW algorithm performed worse than the other algorithms with an average deviation rate of 1.40. As the problem size increases, the performance of all algorithms except NCW improves. In large-scale problems, with dimensions of 150x250 and above, LCM reached the optimal solution, while the Logarithmic Fermi Method, KSAM and TimeMinAlg algorithms produced results very close to the optimal solution. While the difference in performance between the algorithms is more pronounced for small-scale problems, as the problem size increases, the performances of all algorithms except NCW converge with each other. The fact that TimeMinAlg can find the optimal solution for the largest problem size 800x1000 and the other algorithms produce very close results shows that these algorithms can produce very effective results in large-scale imbalanced transportation problems. It can be observed that Figure 4 and Figure 5 also support the analysis from Table 4 and Table 5.

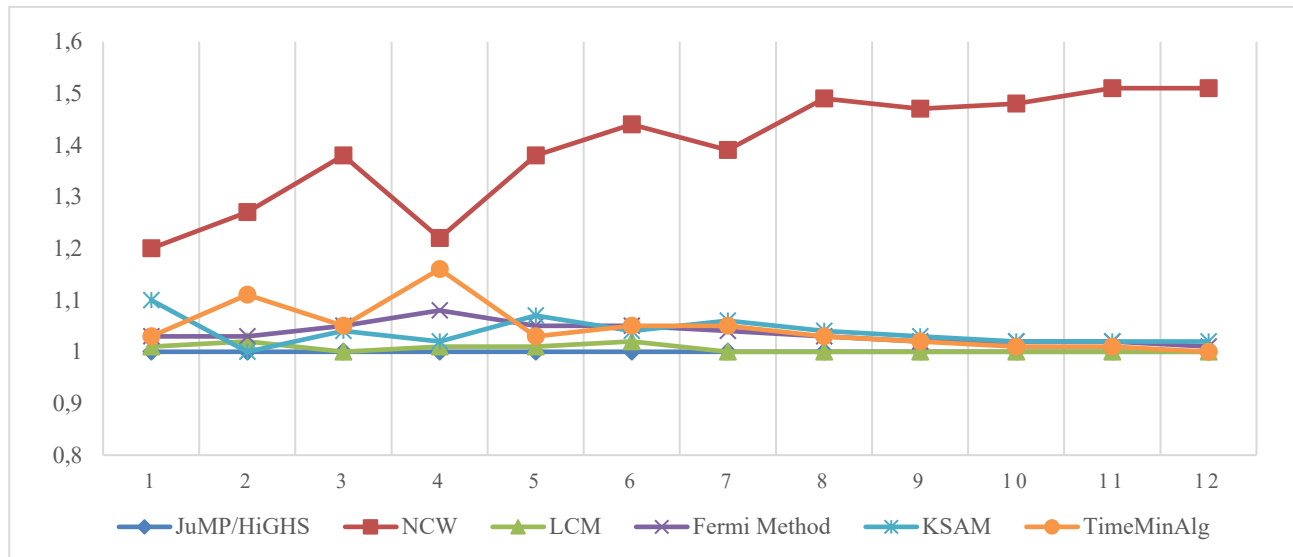


**Figure 5.** Relative Quality of Solutions (Unbalanced - P1)

**Table 6.** Solution Results for Group P2 Balanced Test Set

| Pr. No | Problem Name          | Balance Of Type | JuMP/HiGHS | NCW     | LCM     | Fermi Method | KSAM   | TimeMinAlg |
|--------|-----------------------|-----------------|------------|---------|---------|--------------|--------|------------|
| 1      | smallB-TP_3x4_P2      | Balanced        | 2,504      | 2,744   | 2,504   | 2,504        | 2,504  | 2,504      |
| 2      | smallB-TP_4x5_P2      | Balanced        | 1,337      | 2,716   | 1,884   | 1,682        | 1,884  | 1,884      |
| 3      | smallB-TP_5x6_P2      | Balanced        | 1,650      | 2,398   | 2,117   | 2,117        | 2,117  | 2,117      |
| 4      | smallB-TP_6x10_P2     | Balanced        | 2,183      | 5,680   | 2,632   | 2,668        | 2,557  | 2,632      |
| 5      | mediumB-TP_20x30_P2   | Balanced        | 3,720      | 17,031  | 4,422   | 4,791        | 4,831  | 4,422      |
| 6      | mediumB-TP_30x40_P2   | Balanced        | 4,686      | 24,905  | 5,908   | 6,287        | 5,743  | 5,908      |
| 7      | mediumB-TP_40x100_P2  | Balanced        | 20,197     | 62,137  | 36,263  | 35,847       | 24,195 | 36,263     |
| 8      | mediumB-TP_70x140_P2  | Balanced        | 13,611     | 72,668  | 24,687  | 24,703       | 17,046 | 24,687     |
| 9      | largeB-TP_150x250_P2  | Balanced        | 20,910     | 148,631 | 44,971  | 43,856       | 24,821 | 44,971     |
| 10     | largeB-TP_250x400_P2  | Balanced        | 25,168     | 221,483 | 47,982  | 47,992       | 30,010 | 47,982     |
| 11     | largeB-TP_400x800_P2  | Balanced        | 82,319     | 452,845 | 175,293 | 175,119      | 91,139 | 17,5293    |
| 12     | largeB-TP_800x1000_P2 | Balanced        | 63.312     | 630.338 | 105.484 | 104.595      | 68.012 | 105,484    |
|        |                       | Averages        | 20.133     | 136.965 | 37.846  | 37.680       | 22.905 | 37.846     |

The solutions for the P2 balanced transportation problem set are given in Table 6. When Table 6 is analyzed, among the feasible initial solution algorithms, KSAM produces the lowest cost solutions, followed by the logarithmic Fermi Method, followed by LCM and TimeMinAlg, which

produce equal results, while NCW performs the worst. For small-scale problems, all algorithms produced similar results except NCW, but for large-scale problems, KSAM performed significantly better than the other heuristic algorithms.

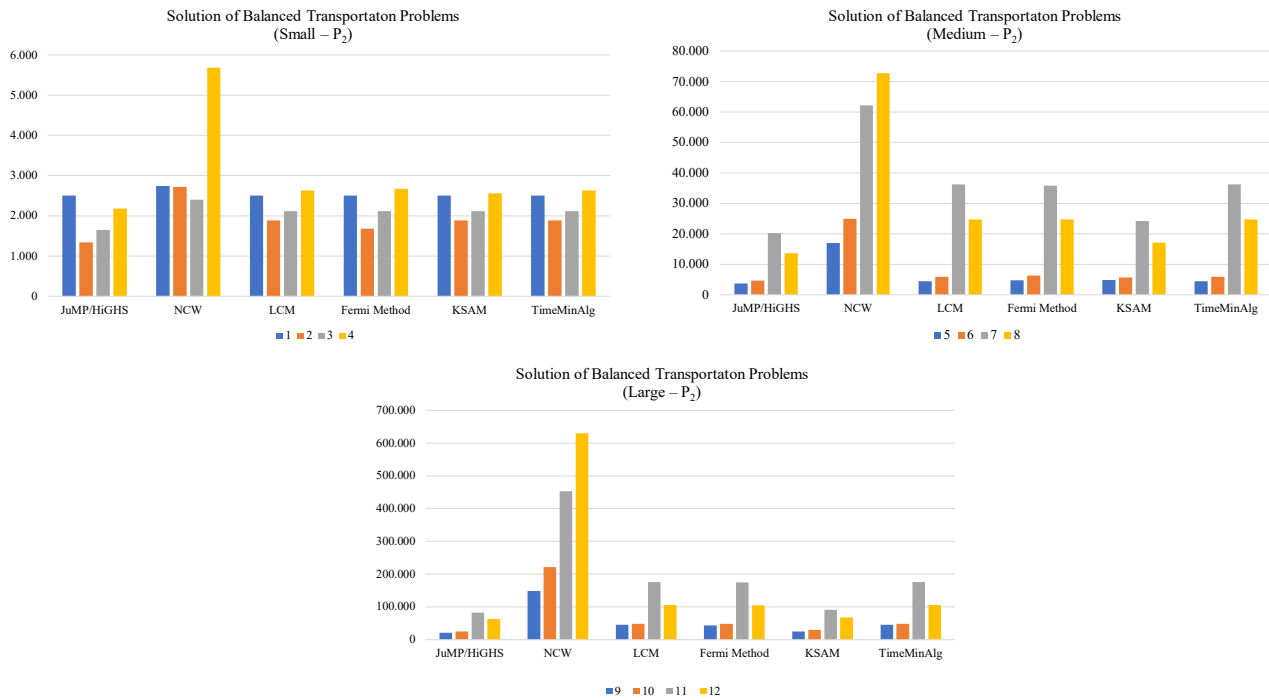


**Figure 6.** Solution Comparisons of P2 Group Balanced Test Problems

The relative comparison analysis of P2 balanced transport problems based on the optimal solution is given in Table 6. When the relative deviation ratios in Table 6 are analyzed, it is observed that KSAM shows the best performance with an average deviation ratio of 1.20, logarithmic Fermi Method 1.56, LCM and TimeMinAlg with equal deviation ratios of 1.57, and NCW shows the worst performance with a very high deviation ratio of 4.74 compared to the optimal solution. It is observed that as the problem size increases, especially the deviation rate of KSAM decreases, the deviation rates of the other algorithms fluctuate, but the deviation rate of NCW increases significantly.

It can be observed that Figure 6 and Figure 7 also support the analysis from Table 6 and Table 7.

**Table 7.** Relative comparison table of solution results for Group P2 Balanced test set

| Pr. No | Problem Name          | Balance Of Type | JuMP/HiGHS  | NCW         | LCM         | Fermi Method | KSAM        | TimeMinAlg  |
|--------|-----------------------|-----------------|-------------|-------------|-------------|--------------|-------------|-------------|
| 1      | smallB-TP_3x4_P2      | Balanced        | 1.00        | 1.10        | 1.00        | 1.00         | 1.00        | 1.00        |
| 2      | smallB-TP_4x5_P2      | Balanced        | 1.00        | 2.03        | 1.41        | 1.26         | 1.41        | 1.41        |
| 3      | smallB-TP_5x6_P2      | Balanced        | 1.00        | 1.45        | 1.28        | 1.28         | 1.28        | 1.28        |
| 4      | smallB-TP_6x10_P2     | Balanced        | 1.00        | 2.60        | 1.21        | 1.22         | 1.17        | 1.21        |
| 5      | mediumB-TP_20x30_P2   | Balanced        | 1.00        | 4.58        | 1.19        | 1.29         | 1.30        | 1.19        |
| 6      | mediumB-TP_30x40_P2   | Balanced        | 1.00        | 5.31        | 1.26        | 1.34         | 1.23        | 1.26        |
| 7      | mediumB-TP_40x100_P2  | Balanced        | 1.00        | 3.08        | 1.80        | 1.77         | 1.20        | 1.80        |
| 8      | mediumB-TP_70x140_P2  | Balanced        | 1.00        | 5.34        | 1.81        | 1.81         | 1.25        | 1.81        |
| 9      | largeB-TP_150x250_P2  | Balanced        | 1.00        | 7.11        | 2.15        | 2.10         | 1.19        | 2.15        |
| 10     | largeB-TP_250x400_P2  | Balanced        | 1.00        | 8.80        | 1.91        | 1.91         | 1.19        | 1.91        |
| 11     | largeB-TP_400x800_P2  | Balanced        | 1.00        | 5.50        | 2.13        | 2.13         | 1.11        | 2.13        |
| 12     | largeB-TP_800x1000_P2 | Balanced        | 1.00        | 9.96        | 1.67        | 1.65         | 1.07        | 1.67        |
|        | <b>Averages</b>       |                 | <b>1.00</b> | <b>4.74</b> | <b>1.57</b> | <b>1.56</b>  | <b>1.20</b> | <b>1.57</b> |



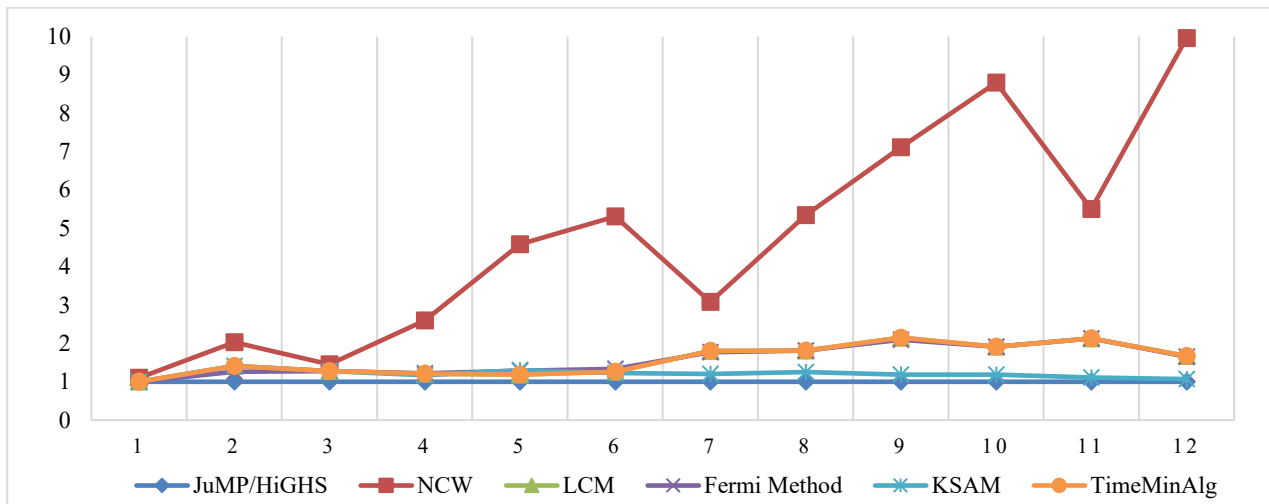


Figure 7. Relative Quality of Solution (Balanced - P2)

Table 8. Solution Results for Group P2 Unbalanced Test Set

| Pr. No | Problem Name           | Balance Of Type | JuMP/HiGHS | NCW     | LCM    | Fermi Method | KSAM   | TimeMinAlg |
|--------|------------------------|-----------------|------------|---------|--------|--------------|--------|------------|
| 1      | smallUB-TP_3x4_P2      | Unbalanced      | 1.528      | 2.121   | 1.528  | 1.528        | 1.528  | 1.528      |
| 2      | smallUB-TP_4x5_P2      | Unbalanced      | 1.512      | 3.483   | 2.086  | 2.086        | 2.086  | 2.099      |
| 3      | smallUB-TP_5x6_P2      | Unbalanced      | 1.357      | 3.203   | 1.363  | 1.363        | 1.363  | 1.381      |
| 4      | smallUB-TP_6x10_P2     | Unbalanced      | 2.211      | 4.811   | 2.710  | 2.736        | 2.536  | 2.926      |
| 5      | mediumUB-TP_20x30_P2   | Unbalanced      | 2.665      | 15.777  | 3.230  | 3.124        | 3.170  | 4.103      |
| 6      | mediumUB-TP_30x40_P2   | Unbalanced      | 4.123      | 20.693  | 5.064  | 5.008        | 4.970  | 5.710      |
| 7      | mediumUB-TP_40x100_P2  | Unbalanced      | 3.858      | 30.699  | 3.981  | 3.981        | 4.058  | 7.002      |
| 8      | mediumUB-TP_70x140_P2  | Unbalanced      | 5.417      | 50.080  | 5.697  | 5.697        | 5.964  | 8.254      |
| 9      | largeUB-TP_150x250_P2  | Unbalanced      | 11.267     | 119.960 | 11.957 | 11.914       | 11.984 | 14.988     |
| 10     | largeUB-TP_250x400_P2  | Unbalanced      | 18.195     | 189.461 | 18.526 | 18.526       | 18.687 | 22.254     |
| 11     | largeUB-TP_400x800_P2  | Unbalanced      | 30.084     | 317.900 | 30.084 | 30.084       | 30.084 | 33.620     |
| 12     | largeUB-TP_800x1000_P2 | Unbalanced      | 54.935     | 565.382 | 55.267 | 55.267       | 55.218 | 57.988     |
|        | Averages               |                 | 11.429     | 110.298 | 11.791 | 11.776       | 11.804 | 13.488     |

Table 7 shows the solutions for the P2 group of imbalanced transport problems. The Logarithmic Fermi Method produced the lowest cost solutions, followed by LCM and KSAM with very close values. TimeMinAlg and NCW performed poorly, producing higher cost solutions. For small-scale problems, TimeMinAlg's performance was worse than the other heuristic algorithms, while for large-scale problems, all algorithms except NCW produced very close results.



Figure 8. Solution Comparisons of P2 Group Unbalanced Test Problems

**Table 9.** Relative Comparison of Solution Results for Group P2 Unbalanced Test Set

| Pr. No | Problem Name           | Balance Of Type | JuMP/HiGHS | NCW   | LCM  | Fermi Method | KSAM | TimeMinAlg |
|--------|------------------------|-----------------|------------|-------|------|--------------|------|------------|
| 1      | smallUB-TP_3x4_P2      | Unbalanced      | 1.00       | 1.39  | 1.00 | 1.00         | 1.00 | 1.00       |
| 2      | smallUB-TP_4x5_P2      | Unbalanced      | 1.00       | 2.30  | 1.38 | 1.38         | 1.38 | 1.39       |
| 3      | smallUB-TP_5x6_P2      | Unbalanced      | 1.00       | 2.36  | 1.00 | 1.00         | 1.00 | 1.02       |
| 4      | smallUB-TP_6x10_P2     | Unbalanced      | 1.00       | 2.18  | 1.23 | 1.24         | 1.15 | 1.32       |
| 5      | mediumUB-TP_20x30_P2   | Unbalanced      | 1.00       | 5.92  | 1.21 | 1.17         | 1.19 | 1.54       |
| 6      | mediumUB-TP_30x40_P2   | Unbalanced      | 1.00       | 5.02  | 1.23 | 1.21         | 1.21 | 1.38       |
| 7      | mediumUB-TP_40x100_P2  | Unbalanced      | 1.00       | 7.96  | 1.03 | 1.03         | 1.05 | 1.81       |
| 8      | mediumUB-TP_70x140_P2  | Unbalanced      | 1.00       | 9.24  | 1.05 | 1.05         | 1.10 | 1.52       |
| 9      | largeUB-TP_150x250_P2  | Unbalanced      | 1.00       | 10.65 | 1.06 | 1.06         | 1.06 | 1.33       |
| 10     | largeUB-TP_250x400_P2  | Unbalanced      | 1.00       | 10.41 | 1.02 | 1.02         | 1.03 | 1.22       |
| 11     | largeUB-TP_400x800_P2  | Unbalanced      | 1.00       | 10.57 | 1.00 | 1.00         | 1.00 | 1.12       |
| 12     | largeUB-TP_800x1000_P2 | Unbalanced      | 1.00       | 10.29 | 1.01 | 1.01         | 1.01 | 1.06       |
|        | Averages Rates         |                 | 1.00       | 6.52  | 1.10 | 1.10         | 1.10 | 1.31       |

Table 9 shows the relative comparison table for the algorithm solutions. When JuMP/HiGHS is taken as a reference for all problems, the logarithmic Fermi Method, LCM and KSAM perform the closest to JuMP/HiGHS among the suitable initial solution algorithms. NCW appears to be the most inefficient method for large-size problems.

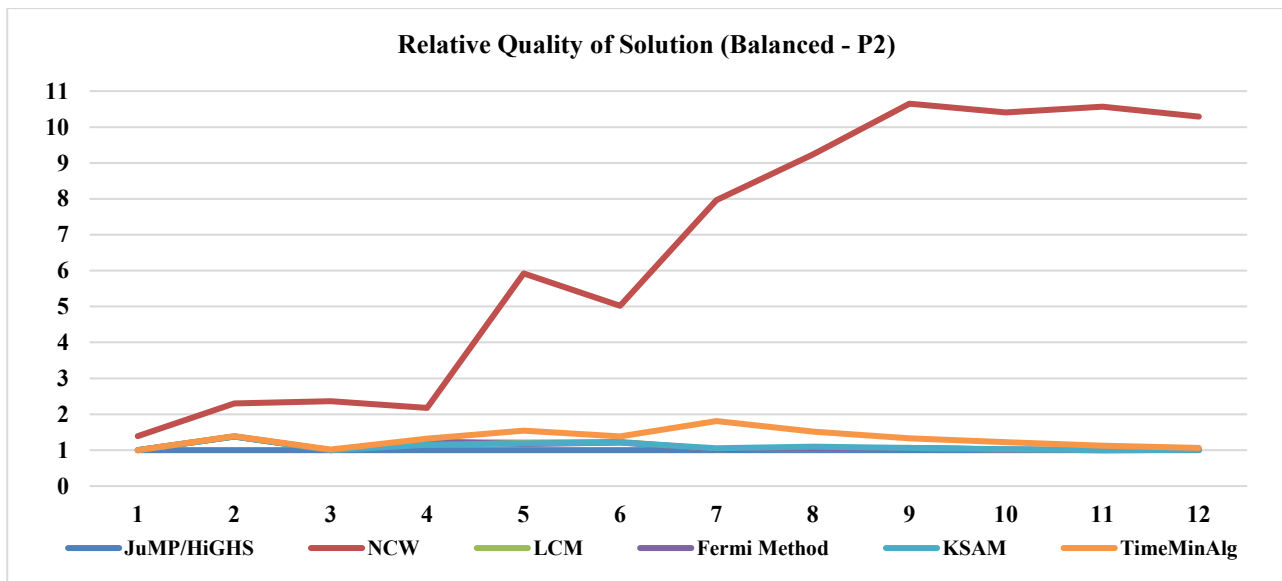


**Figure 9.** Solution Comparisons of P2 Group Unbalanced Test Problems

It can be observed that Figure 8 and Figure 9 also support the analysis from Table 8 and Table 9.

## 5. Conclusions

In terms of logistics processes, transport problems and methods for appropriate initial solutions for these problems are very important. They represent a large area of research in the literature. Therefore, in this study, a new initial solution approach is proposed and performance comparisons are made with other methods in the literature.

The performance of different feasible initial solution algorithms on transport test problems with the same supply and demand parameters but different cost ranges are analyzed numerically. The results of the analyses show that the cost range differences have a significant effect on the

performance of the algorithms. This difference in cost distribution between the P1 and P2 groups reveals the Logarithmic Fermi Method and KSAM algorithms as effective and efficient optimal initial solution algorithms, especially for large-scale unbalanced problems.

For test problem set P1, the Logarithmic Fermi Method and LCM produced highly efficient results for large-scale balanced and unbalanced problems.

For the P2 test problem set, the KSAM algorithm showed that it is a competitive approach with effective solutions in a narrow cost range.

The NCW Algorithm showed overall poor performance, producing the highest cost solutions in both problem sets. This analysis shows how the choice of algorithm according to different problem characteristics affects the solution efficiency and is important in showing the competitive advantages of the Logarithmic Fermi Method, LCM and KSAM algorithms, especially for large-scale unbalanced transport problems.

The results obtained in this study can form a basis for future research in the development of algorithms for transport problems. Improving the solution quality with hybrid and adaptive algorithms, investigating the effects of different cost structures and degrees of imbalance on algorithm performance, and investigating parallel and memory-efficient methods for large-scale problems can be suggested. Developing algorithms for more complex transportation models in uncertain environments, addressing multi-objective transportation problems and parameter optimization with machine learning can also be considered as studies that will increase solution efficiency. Performance analyses related to speed and accuracy balance can be suggested as studies that will contribute to increasing the usability of algorithms in practical applications at the industrial level.

## References

- Adhikari, P., and Thapa, G. B. (2014). A note on feasibility and optimality of transportation problem. *Journal of the Institute of Engineering*, 10(1), 59–68. <https://doi.org/10.3126/jie.v10i1.10879>
- Ahmed, M. M., Islam, M. A., Katun, M., Yesmin, S., and Uddin, M. S. (2015). New procedure of finding an initial basic feasible solution of the time minimizing transportation problems. *Open Journal of Applied Sciences*, 5(10), 634–640. <https://doi.org/10.4236/ojapps.2015.510062>
- Amaliah, B., Fatichah, C., and Suryani, E. (2022). A new heuristic method of finding the initial basic feasible solution to solve the transportation problem. *Journal of King Saud University – Computer and Information Sciences*, 34(5), 2298–2307. <https://doi.org/10.1016/j.jksuci.2020.07.007>
- Babu, M. A., Ahmmed, M. M., Salim, Z. R., Babu, M. S., and Hoque, M. A. (2020). A brief overview of the classical transportation problem. *Journal of Xi'an University of Architecture & Technology*, 12(4), 3425.
- Baranidharan, B., and Mahapatra, G. S. (2024). A new solution technique for fuzzy transportation problem using novel ranking functions on heptagonal fuzzy numbers: A case study of regional shipment. *Journal of Computational and Cognitive Engineering*, 00(00), 1–16. <https://doi.org/10.47852/bonviewJCCE42023253>
- Ekanayake, E. M. U. S. B., Daundasekara, W. B. and Perera, S. P. C. (2021). Solution of a transportation problem using bipartite graph. *Global Journal of Science Frontier Research: F Mathematics and Decision Sciences*, 10(1), 59-68.
- Fermi, E. (1962). Nuclear physics: A course given by Enrico Fermi at the University of Chicago. University of Chicago Press.
- Garg, H., Rizk-Allah, R.M. (2021). A novel approach for solving rough multi-objective transportation problem: Development and prospects. *Computational and Applied Mathematics*, 40, 149. <https://doi.org/10.1007/s40314-021-01507-5>

- Gass, S. I. (1990). On solving the transportation problem. *The Journal of the Operational Research Society*, 41(4), 291-297. <https://doi.org/10.2307/2583799>
- Hillier, F. S., and Lieberman, G. J. (2020). *Introduction to operations research* (11th ed.). McGraw-Hill Education.
- Hitchcock, F. L. (1941). The distribution of a product from several sources to numerous localities. *Journal of Mathematics and Physics*, 20(1-4), 224–230. <https://doi.org/10.1002/sapm1941201224>
- Hussein, H. A., Shiker, M. A. K., and Zabiba, M. S. M. (2020). A new revised efficient of VAM to find the initial solution for the transportation problem. *Journal of Physics: Conference Series*, 1591(1), 012032. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1591/1/012032>
- Kalaivani, N., and Visalakshidevi, E. M. (2024). A generalized novel approach to transportation problem using multi-partite graph method. *Measurement: Sensors*, 33, 101060. <https://doi.org/10.1016/j.measurementsensors.2024.101060>
- Karagül, K. and Şahin, Y. (2020). A novel approximation method to obtain initial basic feasible solution of transportation problem. *Journal of King Saud University - Engineering Sciences*, 32(3): 211–218. <https://doi.org/10.1016/j.jksues.2019.03.003>
- Mallia, B., Das, M., and Das, C. (2021). Fundamentals of transportation problem. *International Journal of Engineering and Advanced Technology*, 10(5), 90–103. <https://doi.org/10.35940/ijeat.E2654.0610521>
- Mutlu, Ö., Karagül, K., and Şahin, Y. (2022). Avoid maximum cost method for determining the initial basic feasible solution of the transportation problem. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 28(4), 569-576. <https://doi.org/10.5505/pajes.2022.61426>
- Peter-Koop, A. (2009). Teaching and understanding mathematical modelling through Fermi-problems. In B. Clarke, B. Grevholm, & R. Millman (Eds.), *Tasks in primary mathematics teacher education* (pp. 131-146). Springer. [https://doi.org/10.1007/978-0-387-09669-8\\_10](https://doi.org/10.1007/978-0-387-09669-8_10)
- Pishvae, M. S., Rabbani, M., and Torabi, S. A. (2011). A robust optimization approach to closed-loop supply chain network design under uncertainty. *Applied Mathematical Modelling*, 35(2), 637-649. <https://doi.org/10.1016/j.apm.2010.07.013>
- Rathod, A. J. and Pajgade, P. S. (2024). Transportation problems: Analysis and solutions. *International Journal for Research in Applied Science & Engineering Technology*, 12(3), 215-221. <https://doi.org/10.22214/ijraset.2024.58740>
- ReVelle, C. S., and Swain, R. W. (1970). Central facilities location. *Geographical Analysis*, 2(1), 30-42. <https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1970.tb00142.x>
- Right Attitudes. (2017, August 28). The Fermi rule of guesstimation. <https://www.rightattitudes.com/2017/08/28/the-fermi-rule-guesstimation/>
- Sarhani, M., Voß, S., and Jovanovic, R. (2023). Initialization of metaheuristics: Comprehensive review, critical analysis, and research directions. *International Transactions in Operational Research*, 30(6), 3361-3397. <https://doi.org/10.1111/itor.13237>
- Shaikh, F., Bhutto, A. A., Memon, M., Shah, S. F., and Shaikh, K. (2024). An attempt to revamp Vogel's approximate method for optimality of transportation problems. *The Sciencetech*, 5(3), 1-15. <https://journals.qurtuba.edu.pk/ojs/index.php/tst/article/view/85936/395>
- Taha, H. A. (2017). *Operations research: An introduction* (10th ed.). Pearson.
- Veeramani, C., Edalatpanah, S. A., and Sharanya, S. (2021). Solving the multiobjective fractional transportation problem through the neutrosophic goal programming approach. *Discrete Dynamics in Nature and Society*, 2021(1), 7308042. <https://doi.org/10.1155/2021/7308042>
- Winston, W. L. (2004). *Operations research: Applications and algorithms* (4th ed.). Thomson Brooks/Cole.



## Ekonomi Politikası Belirsizliğinin Hisse Senedi ve Döviz Kuru Getirilerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme



### The Effects of Economic Policy Uncertainty on Stock Share and Exchange Rate Returns: A Study on Türkiye

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1664570>

Ecem ARIK\*

#### Öz

#### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
24.03.2025

**Kabul Tarihi:**  
26.09.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları  
saklıdır.



*Finansal krizler, ülke riskleri, savaş vb. koşullarda ortaya çıkan belirsizliklerin yatırım kararları üzerinde önemli bir rolü vardır. Bu noktada yatırımcıların portföyünde sıkça yer alan hisse senedi ve dolar gibi yatırım araçları da küresel ve yerel belirsizliklerden etkilenmektedir. Bu çalışmanın amacı, küresel ve yerel ekonomi politikalarındaki belirsizlikler ile ülke risk primindeki değişimlerin (CDS) Borsa İstanbul 100 endeksi (BİST100) ve döviz kuru (dolar) getirileri üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Ekonomi politikalarındaki belirsizliğin ölçümünde çeşitli hesaplamalara bağlı olarak birden fazla gösterge bulunmaktadır. Bu çalışmada küresel ve yerel ekonomi politikası belirsizlik ölçütleri olarak sırasıyla Ahir vd. (2022) tarafından geliştirilen Dünya Belirsizlik Endeksi (World Uncertainty Index, WUI endeksi) ve Türkiye Belirsizlik Endeksi (Uncertainty Index for Türkiye, WUITR) kullanılmıştır. Bu doğrultuda, 2008:3 – 2024:9 arasında değişkenler arasındaki ilişkiler vektör otoregresif (Vector Autoregressive, VAR) modeliyle analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda CDS primlerindeki değişimler Türkiye'deki ekonomi politikası belirsizliği ile BİST100 ve dolar getirilerinin nedenseli olduğu belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen bir diğer bulgu ise küresel ekonomi politikasındaki değişimlerin dolar getirilerinin nedeni olduğudur. Analiz sonuçlarına göre BİST100 getirileri yerel belirsizliklerden etkilenirken dolar getirilerinin hem yerel hem de küresel belirsizliklerden etkilendiği anlaşılmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** Ekonomi politikası belirsizliği, CDS primi, VAR analizi.

#### Abstract

#### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
24.03.2025

**Accepted:**  
26.09.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights  
reserved.



*Uncertainties arising from financial crises, country risks, wars, etc. have an important role in investment decisions. Therefore, investment instruments such as stocks and dollars, which are included in investors' portfolios, are also affected by global and local uncertainties. The aim of this study is to examine the effects of uncertainties in global and local economic policies and changes in Credit Default Swap (CDS) on Borsa Istanbul 100 index (BIST100) and the exchange rate (dollar) returns. There are multiple indicators of economic policy uncertainty. The World Uncertainty Index (WUI index) and the Türkiye Uncertainty Index (WUITR) developed by Ahir et al. (2022) were used as global and local economic policy uncertainty measures. The study was analyzed with a vector autoregressive (VAR) model in the period 2008:3 - 2024:9. As a result of the study, it was determined that changes in CDS premiums are causal to economic policy uncertainty in Türkiye and BIST100 and dollar returns. Another result obtained from the study is that changes in global economic policy are the cause of dollar returns. According to the analysis results, it was determined that BIST100 returns were affected by local uncertainties, while dollar returns were affected by both local and global uncertainties.*

**Keywords:** Economic Policy Uncertainty, CDS premium, VAR Analysis.

**Atf/ to Cite (APA):** Arık, E. (2025). Ekonomi politikası belirsizliğinin hisse senedi ve döviz kuru getirilerine etkisi: Türkiye üzerine bir inceleme. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 712-732. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1664570>

## Extended Abstract

### The Purpose of the Study:

The purpose of this study is to analyse the effects of uncertainties in global and local economic policies and changes in Credit Default Swap (CDS) on Borsa Istanbul 100 index (BIST100 index) and exchange rate (dollar) returns. This study is anticipated to provide to the literature in two aspects. First, studies examining the effect of economic policy uncertainty on various stock market volatilities have been frequently included in the literature, but studies examining the effect on financial asset returns have been limited. Therefore, this study addresses the relationship between economic policy uncertainty and stock and dollar returns. Second, by classifying economic policy uncertainty as global and local, it is aimed to better evaluate the results of the study specifically for investors in Türkiye. For these reasons, the research is anticipated to fill these gaps in the literature.

### Literature Review:

When the literature is examined, there are studies that find the existence of a causal relationship between economic policy uncertainties and various stock market indices ((Gürsoy and Zeren (2022); Özmerdivanlı and Karataşlı (2022)) and exchange rates (Gürsoy (2021); Su et al. (2022); Şit (2024)). In addition, there are studies that find that economic policy uncertainties negatively affect financial asset returns such as stocks, exchange rates, etc. (Nyawo and Wyk (2018); Canh et al. (2020); Songur and Sertkaya (2023); Ünlü (2024)). In the literature, the volatility effect of economic policy uncertainty on financial asset markets has generally been examined. In this study, unlike the literature, its relationship with stock and dollar returns has been examined.

### Data and Methodology:

In this research, the effects of global and local economic policy uncertainties and changes in CDS premium on Borsa BIST100 and dollar returns were analyzed with a vector autoregressive (VAR) model using monthly data between the periods of 2008:3 - 2024:9.

There are multiple indicators depending on various indices and calculations in measuring uncertainty in economic policies. In this study, the World Uncertainty Index (WUI index) and the Uncertainty Index for Türkiye (WUITR) developed by Ahir et al. (2022) were used as measures of global and local economic policy uncertainty, respectively.

In the research, the interactions between the variables were examined using Granger causality test, impulse-response functions and variance decomposition methods.

### Conclusion, Discussion, and Policy Recommendations:

According to the results obtained from the study, BIST100 and dollar returns in Türkiye and uncertainties in local economic policy can be explained using changes in country risk premium. This result reflects that investors trying to earn returns in capital and money markets are sensitive to country risk arising from systematic risks. In addition; considering the result that dollar returns are sensitive to uncertainties in global economic policy, it is understood that BIST100 returns are affected by local uncertainties, while dollar returns are affected by both local and global uncertainties. These findings emphasize the decisive role of CDS premium, which is evaluated as one of the local risk factors within the scope of this study and represents country risk, on dollar and BIST100 investments in Türkiye. Another finding is that changes in CDS premium are a strong antecedent in explaining WUITR. Therefore, fluctuations in CDS premiums can be followed for Türkiye's economic policy uncertainties. Therefore, these results can provide ideas for both investors and policy makers in Türkiye.



## 1. Giriş

Finans literatürü incelendiğinde birden fazla risk kavramı bulunmaktadır. Literatürde birden fazla risk tanımı bulunmak birlikte genel olarak risk, getirilerden sapma olarak ifade edilebilir (Markowitz, 1952). Piyasalarda bir finansal varlık veya portföyün getirisini etkileyen çeşitli risk unsurları bulunmaktadır. Bu riskler sistematik ve sistematik olmayan riskler olarak sınıflandırılmıştır. Risklerin sınıflandırılmasında riskin içsel ve dışsal olması durumu gözetilmiştir. Sistematik olmayan riskler (finansal risk, endüstri riski ve yönetim riski) içinde bulunduğu şartlara göre şekil alabilen ve genel olarak bir endüstri ya da işletmelere ait olan risklerdir. Sistematik riskler (ülke riski, faiz riski, politik risk, satın alma gücü riski, jeopolitik risk vb.) ise çeşitli çevre şartlarından kaynaklanan ve yatırımcıları doğrudan etkileyen risklerdir (Aksoy ve Tanrıöven, 2014: 2-33). Ekonomi politikası belirsizlikleri de sistematik risk faktörlerinden biri olarak görülmektedir (İlgın, 2022: 460).

Finansal piyasaların birbirleriyle entegre haline gelmesi, belirsizliklere olan duyarlılıklarını arttırmıştır. Küresel krizler, siyasi krizler, ekonomik krizler, savaşlar, pandemi gibi önemli olaylar neticesinde ortaya çıkan ekonomi politikası belirsizlikleri de finansal piyasalar üzerinde önemli bir belirsizlik unsuru haline gelmiştir (Chang vd., 2023). Ekonomi politikası belirsizliği kavramı, finansal piyasalarda yaşanan dalgalanmaları, politik ve siyasi krizleri, jeopolitik riskleri ve birçok tahmin edilemeyen gelişmeleri kapsayan yaygın bir küresel ekonomi özelliğidir. Bu belirsizlik, finansal piyasalarda yatırım yaparak tasarruflarını değerlendiren ve getiri sağlamaya çalışan yatırımcılar için önemli bir risk faktörüdür (Baker vd., 2016). Özellikle hisse senedi ve döviz kuru gibi finansal piyasalardaki gelişmeler ile ekonomik, sosyal, siyasi olaylardan etkilenen yatırım araçları için bu belirsizlik giderek daha da önemli hale gelmiştir. Ekonomi politikası belirsizliğinin finansal piyasalar üzerinde yaratacağı olası etkiler aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Chang vd., 2015; Aydın vd., 2022; Ünlü, 2024):

- Küresel ekonomi politikası belirsizliği ile ortaya çıkan belirsizlik durumunda yatırımcıların panik alım-satım kararları piyasalarda oynaklığa neden olabilir.
- Küresel ekonomi politika belirsizliği sonucunda otoritelerin istihdam, tüketim, tasarruf, yatırım gibi yerel ekonomi politikalarında yapacakları değişimler yatırımcıları yeni yatırım kararlarından uzaklaştırabilir. Dolayısıyla reel ve finansal varlık fiyatları etkilenebilir.
- Küresel ekonomi politikası belirsizlikleri ülkelerin faiz, enflasyon ve döviz kuru gibi temel makroekonomik faktörlerini etkilemesi sonucunda şirketlerin maliyetleri değişebilir. Şirketlerin nakit akışlarının bu risklerden etkilenmesi sonucunda hisse senedi fiyatlarında değişimler yaşanabilir.
- Küresel ekonomi politika belirsizliklerinin gelecekteki belirsizlikleri yansıtabileceği düşüncesine bağlı olarak yatırımcılar hisse senedi, döviz varlıklar, tahvil vb. yatırım araçları arasında risklerini değerlendirerek yatırım pozisyonu alabilir. Buna bağlı olarak yatırım araçlarının getirileri etkilenebilir.

Finansal piyasalarda işlem gören yatırım araçlarının getirileri üzerinde sistematik riskin etkisinin bulunduğu birçok çalışma mevcuttur (Bailey ve Chung, 1995; Beaulieu vd., 2005; Yapraklı ve Güngör, 2007; Kim vd., 2012; Başarır ve Ketten, 2016; Sarıgül ve Şengelen, 2020; Topcu, 2023; Taşçı ve Özkan, 2024; Sonenshine ve Aboulhosn, 2025). Ancak sistematik riskler arasında yer alan ekonomi politikası belirsizliğinin doğrudan finansal yatırım araçlarının getirileri üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmaların sayısı özellikle Türkiye’de gelişmeye açık bir noktadır.

Bu çalışmanın amacı 2008:3 – 2024:9 dönemleri arasında Türkiye’de küresel ve yerel ekonomi politikası belirsizliği, ülke risk primi (CDS primi) ile Borsa İstanbul 100 Endeksi (BİST100) ve dolar kuru getirileri arasındaki ilişkiyi vektör otoregresif (Vector Autoregressive, VAR) analizi aracılığıyla incelemektir. Bu çalışmada, literatürde yaygın bir şekilde sistematik risk faktörü olarak kullanılan CDS priminin yanında ekonomi küresel ve yerel ekonomi politikaları belirsizliği seçilmiş ve



Türkiye’deki yatırımcılar tarafından tasarrufların en fazla değerlendirildiği yatırım araçları arasındaki ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, BİST100 endeksi ve dolar kuru değişkenleri çalışmanın açıklanan değişkenleri olarak belirlenmiştir.

Ekonomi politikası belirsizliğinin ölçümü yapısı gereği çok faktörlü olması ve bu verinin doğrudan bulunamaması nedeniyle bu veriye erişim kolay olmamaktadır. Ayrıca, çeşitli endeksler ve hesaplamalara dayandırılarak çeşitli ekonomi politikası belirsizliği göstergeleri bulunmaktadır. Literatürde ekonomi politikası belirsizlik endeksi olarak kullanılan yaygın göstergeler; Baker vd. (2016) tarafından geliştirilen Ekonomi Politika Belirsizliği Endeksi (Economic Policy Uncertainty Index, EPU Endeks) (Arouri vd., 2016; Nyawo ve Wyk, 2018; Chiang, 2019; Canh vd., 2020; Gürsoy, 2021; Kyriazis, 2021; Gürsoy ve Zeren, 2022; Boeck vd., 2024; Şencan, 2024) ile Ahir vd. (2022) tarafından geliştirilen Dünya Belirsizlik Endeksi (World Uncertainty Index, WUI Endeks) (Canh vd., 2020; Su vd., 2022; Akçayır, 2023; Raza vd., 2023; Shaikh ve Vallabh, 2023; Agyapong, 2024; Erdoğan ve Doğan, 2024; Şit, 2024; Turnacıgil, 2024) olarak gösterilebilir. Belirsizlik endeksleri bazı coğrafi kıtalara (Afrika, Asya, Avrupa vb.), ülke gruplarına (Körfez ülkeleri vb.) veya ülkelere özgü hesaplanabilmektedir. Ahir vd. (2022) çalışması temel alınarak Federal Reserve Bank tarafından her ülke için (Türkiye için WUITR) bir endeks hesaplanmıştır. Bu çalışmada, küresel ekonomi politikası belirsizliği için WUI, yerel ekonomi politikası belirsizliği için ise WUITR kullanılmıştır.

Bu çalışmada, yerel ve uluslararası ekonomi politika belirsizlikleri ile Türkiye’nin CDS primi ile dolar ve BİST 100 getirileri arasındaki dinamik ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada, değişkenler arasındaki dinamik ilişkilerin daha iyi yorumlanabilmesi amacıyla yapılan ön testler sonucunda VAR modeli kullanılmıştır. Finansal piyasalardaki belirsizliklerin yatırımcıların yatırım davranışlarında etkisi olması çalışmanın motivasyonunu oluşturmuştur. Bu doğrultuda, çalışmada belirtilen değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi, yatırımcılar tarafından değişkenler arasındaki dinamiklerin anlaşılmasına yardımcı olabilir. Özellikle, çalışmada yerel ve küresel belirsizlikler ayrımı yapılarak bu belirsizliklerin dolar ve hisse senedi getirileri üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi amaçlanmıştır. Literatür incelendiğinde, yatırım araçları üzerinde etkisi incelenen risk faktörleri dikkate alındığında ülke riski, jeopolitik risk gibi sistematik risk faktörlerinin sıkça kullanıldığı ancak ekonomi politikası belirsizlikleri ile ilgili çalışmaların gelişmeye açık bir noktada olduğu görülmüştür. Dolayısı ile bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, finansal piyasalarda işlem yapan yatırımcıların yatırım kararlarında yol gösterici olabilir. Ayrıca, Türkiye’nin ülke risk primi, dolar kuru, hisse senedi ile küresel ve yerel belirsizlik arasındaki ilişkilere dair elde edilen bulgular, makro düzeyde Türkiye’deki politika yapıcılarına fikir sağlayabilir.

Bu çalışmanın literatüre iki açıdan katkıda bulunması beklenmektedir. Birincisi, ekonomik politika belirsizliği ile finansal yatırım araçlarının volatiliteleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar literatürde sıklıkla yer alırken, yatırım araçlarının getirileri üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar sınırlı kalmıştır. İkincisi, literatürde genel olarak küresel ekonomi politikası belirsizlik ölçütleri kullanılırken Türkiye için hesaplanan ve yerel belirsizlik göstergesi olarak tanımlanan (Ahir vd., 2022) WUITR endeksinin kullanımının sınırlı kaldığı görülmüştür. WUITR endeksi, Ahir vd. (2022) tarafından Economist Intelligence Unit (EIU) ülke raporlarında ‘belirsizlik’ ve bu kelimeye benzer kelime türevleri kullanılarak frekans sayımı aracılığıyla hesaplanmaktadır. EIU raporları, ülkelerdeki siyasi ve ekonomik gelişmeleri ele almanın yanı sıra siyasi, politik ve ekonomik koşulların analiz ve tahminlerini içermektedir. Her bir ülkenin ekonomi politika belirsizlik endeksinin elde edilmesinde ham sayılar her rapordaki toplam kelime sayısına göre ölçeklendirilmektedir (Ahir vd., 2022). Dolayısı ile Türkiye için kullanılan WUITR endeksi bu hesaplama temel alınarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, ekonomi politika belirsizliği küresel ve yerel olarak sınıflandırarak, çalışmanın sonuçlarını özellikle Türkiye’deki yatırımcılar için daha iyi değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, çalışmanın literatürdeki bu boşlukları doldurması beklenmektedir.

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde konuya ilişkin giriş yapılırken ikinci bölümde literatür taramasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kapsamında kullanılan

veriler ve analiz yöntemi açıklanmıştır. Dördüncü bölümde analiz bulguları yorumlanmış ve son bölümde ise genel olarak sonuçlar değerlendirilmiş ve literatürdeki çalışmalar ile benzerlik ve farklılıklar açıklanmıştır.

## 2. Literatür Taraması

Çalışmanın bu bölümünde küresel ve yerel ekonomi politika belirsizlik göstergeleri ile çeşitli finansal varlıkların ilişkisinin incelendiği çalışmalar özetlenmiş ve Tablo 1’de sunulmuştur.

**Tablo 1.** Literatür Taraması

| Yazar(lar)                       | Değişkenler                                                                                                                         | Yöntem                                 | Sonuç                                                                                                                                                                  |
|----------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Korkmaz ve Güngör (2018)         | Küresel ekonomi politika belirsizliği ve seçili BİST endeksleri                                                                     | GARCH                                  | Küresel ekonomi politika belirsizliğinin seçili pay getirilerinin volatilitesi üzerinde önemli etkisi bulunduğu belirtilmiştir.                                        |
| Gürsoy (2021)                    | GEPÜ, döviz kuru (dolar, euro), enflasyon ve BİST100 endeksi                                                                        | Hatemi-J asimetrik nedensellik testi   | GEPÜ endeksinden döviz kurlarına nedensellik bulunurken enflasyon ve BİST100 endeksiyle herhangi bir ilişki bulunamamıştır.                                            |
| Gürsoy ve Zeren (2022)           | G7 ve BRIC ülkelerinde EPU endeksi ve borsa fiyatları                                                                               | Konya (2006) panel nedensellik testi   | EPU endeksinden analize dâhil edilen tüm borsalara doğru tek yönlü nedensellik olduğu bulunmuştur.                                                                     |
| İlgin (2022)                     | Seçili Avrupa ülkeleri (Almanya, İtalya, İngiltere, Fransa ve İspanya) yerel ekonomi politikası belirsizlikleri ve borsa endeksleri | ARDL sınır testi                       | Yerel ekonomi politikası belirsizliklerinin ilgili borsa endeksleri üzerinde negatif bir etkisi olduğu bulunmuştur.                                                    |
| Özmerdivanlı ve Karataşlı (2022) | EPU endeksi ve hisse senedi fiyatları                                                                                               | Panel nedensellik analizi              | Hisse senedi fiyatlarının çoğu ülkede ekonomi politikası belirsizliklerinin nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.                                                       |
| Akçayır (2023)                   | Türkiye’nin Jeopolitik Risk Endeksi (TJPR), WUITR, WUI, CDS primi ve TL para birimi                                                 | VAR modeli                             | CDS primlerinin TL üzerinde en fazla; TJPR endeksinin ise en az etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.                                                                    |
| Dinçergök (2023)                 | Avrupa Belirsizlik Endeksi, WUI, EPU ve seçili BİST100 şirketlerinin nakit oranları                                                 | Panel veri analizi                     | Analiz bulguları, çalışmaya dâhil edilen tüm belirsizlik endeks değerlerindeki artışın şirketlerin nakit oranlarını artırdığını göstermiştir.                          |
| Kaya vd. (2023)                  | EPU, Dow Jones, FTSE, DAX ve NIKKEI                                                                                                 | GARCH                                  | EPU’nun NIKKEI borsa endeksi dışındaki borsaların getirileri ve oynaklığı üzerinde anlamlı olduğu bulunmuştur.                                                         |
| Songur ve Sertkaya (2023)        | EPU ve BRIC ülkelerindeki dolar kuru                                                                                                | Fourier fonksiyonlu eşbütünleşme testi | Çin’de EPU endeksi dolar kurunu negatif etkilerken Rusya ve Brezilya’da pozitif etkilemiştir. Hindistan’dan elde edilen sonuçlar ise anlamsız bulunmuştur.             |
| Tokatlıoğlu (2023)               | Küresel ekonomik politika belirsizliği, seçili pay fiyatları ve döviz kuru (dolar, euro)                                            | GARCH-MIDAS                            | GEPÜ endeksindeki artışın pay fiyatı ve döviz kuru volatilitesi artırdığı tespit edilmiştir.                                                                           |
| Aydın vd. (2024)                 | Ekonomi politika belirsizliği, BİST 100 endeksi, 2 yıllık devlet tahvili faiz oranları, döviz kuru ve CDS primleri                  | Bayer- Hanck (2013) eşbütünleşme testi | Ekonomi politika belirsizliğinin diğer değişkenlere kıyasla uzun dönemde CDS primi; kısa dönemde dolar kuru üzerinde daha fazla etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. |
| Erdoğan ve Doğan (2024)          | WUI, EPU ve TJPR ile BRICS ülke borsa fiyatları                                                                                     | TVP-VAR modeli                         | Hindistan borsası dışında kalan ülke borsalarından analize dâhil edilen küresel belirsizlik endekslerine yayılım olduğu belirlenmiştir.                                |
| Şencan (2024)                    | GEPÜ endeksi, MIST ülkelerinde işlem gören borsa endeksleri                                                                         | BEKK-GARCH                             | GEPÜ endeksinin ilgili borsa endekslerinin volatilitesi üzerinde pozitif etkisi olduğuna dair bulgular elde edilmiştir.                                                |

**Tablo 1 (Devamı). Literatür Taraması**

| Yazar(lar)               | Değişkenler                                                                                                               | Yöntem                               | Sonuç                                                                                                                                                                        |
|--------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Şit (2024)               | WUI endeksi, enflasyon, dolar kuru ve CDS primleri                                                                        | Toda-Yamamoto nedensellik testi      | Enflasyon ve CDS primlerinden WUI'ye doğru tek yönlü nedensellik olduğu bulunurken WUI'nin dolar kuru ve enflasyon üzerinde etkisi olduğu belirlenmiştir.                    |
| Turnacıgil (2024)        | WUI, WUITR, EPU ve seçili BİST100 firmalarının borçlanma kararları                                                        | Panel EGLS                           | Belirsizlik endekslerinin firmaların borçlanma kararlarında istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.                                                        |
| Arouri vd. (2016)        | ABD piyasalarındaki ekonomi politika belirsizliği ve pay getirileri                                                       | GARCH                                | Ekonomi politika belirsizliğindeki bir artışın pay getirilerini önemli ölçüde azalttığı belirlenmiştir.                                                                      |
| Nyawo ve Wyk (2018)      | EPU, Hindistan piyasasındaki ulusal ekonomi politika belirsizliği, enflasyon ve GSYH                                      | VAR modeli                           | EPU enflasyon ve GSYH negatif bir etkiye sahipken Hindistan'daki makro göstergeler üzerinde küresel belirsizliğin yerel belirsizlikten daha fazla etkisi olduğu bulunmuştur. |
| Chiang (2019)            | EPU, G7 ülkelerinde işlem gören pay getirileri                                                                            | VAR modeli                           | EPU endeksindeki artışın pay getirilerini negatif etkilediği tespit edilmiştir.                                                                                              |
| Canh vd. (2020)          | EPU, WUI, ABD piyasasındaki doğrudan yabancı yatırımlar                                                                   | Panel veri analizi                   | Yerel belirsizliklerdeki artışın doğrudan yatırım girişlerini negatif; küresel belirsizliklerdeki artışın ise pozitif etkilediği bulunmuştur.                                |
| Kyriazis (2021)          | EPU, ham petrol fiyatları ve Bitcoin                                                                                      | GARCH                                | EPU'daki değişimlerin Bitcoin fiyatlarındaki volatilité üzerinde pozitif; petrol fiyatlarının ise negatif etkiye sahip olduğu bulunmuştur.                                   |
| Hazgui vd. (2022)        | ABD ekonomi politika belirsizliği, Bitcoin, altın ve Brent petrol                                                         | Fourier fonksiyonlu kantil regresyon | Bitcoin ile EPU endeksi arasında negatif bağımlılık olduğu belirlenmiştir.                                                                                                   |
| Su vd. (2022)            | WUI endeksi ve altın fiyatları                                                                                            | Granger nedensellik testi            | WUI'den altın fiyatlarına doğru nedensellik olduğu belirlenmiştir.                                                                                                           |
| Shaikh ve Vallabh (2023) | WUI, Hindistan'daki politika belirsizliği, jeopolitik belirsizlikler ve altın fiyatları                                   | Regresyon modeli                     | Tüm belirsizliklerin altın fiyatları üzerinde anlamlı etkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.                                                                                |
| Agyapong (2024)          | WUI ve Kanada, Avustralya, Brezilya, Şili, Yeni Zelanda, Rusya, Norveç ve Güney Afrika ülkelerindeki dolar kuru fiyatları | VAR modeli                           | WUI şoklarının Rusya ve Kanada para birimlerinin dolar karşısındaki değerini daha çok etkilediği belirlenmiştir                                                              |
| Pan vd. (2024)           | WUI, EPU ve CDS primleri                                                                                                  | Regresyon modeli                     | Çalışmada kullanılan belirsizlik endekslerindeki artışın CDS primlerini artırdığı gözlenmiştir.                                                                              |

### 3. Veri Seti ve Yöntem

#### 3.1. Veri Seti

Bu çalışmada Türkiye'de küresel ve yerel ekonomi politika belirsizliği ile CDS primindeki değişimlerin BİST100 ve dolar kuru getirileri üzerindeki etkisi VAR modeli aracılığıyla incelenmiştir. Bu doğrultuda 2008:3 – 2024:9 dönemleri arasında aylık veriler kullanılmıştır. Çalışmanın başlangıç dönemi belirlenirken tüm verilerin kesintisiz bulunduğu tarih dikkate alınmıştır.

Çalışmada kullanılan tüm değişkenler, kısaltmaları, sembolleri ve erişim kaynakları Tablo 2'de verilmiştir.

**Tablo 2.** Çalışmada Kullanılan Değişkenler

| Değişkenler                                                    | Kısaltma | Sembol   | Kaynak                    |
|----------------------------------------------------------------|----------|----------|---------------------------|
| Borsa İstanbul 100 Endeksi                                     | BİST100  | DBIST100 | tr.investing.com          |
| Dolar Kuru                                                     | DOLAR    | DDOLAR   | tr.investing.com          |
| Ülke Risk Primi                                                | CDS      | DCDS     | tr.investing.com          |
| Küresel Ekonomi Politikaları Belirsizlik Endeksi               | WUI      | DWUI     | worlduncertaintyindex.com |
| Türkiye için Hesaplanan Ekonomi Politikası Belirsizlik Endeksi | WUITR    | DWUITR   | worlduncertaintyindex.com |

**Not:** Çalışmada BİST100 ve DOLAR değişkenlerinin getirileri  $[(P_t) - (P_{t-1}) / (P_{t-1})]$  formülü aracılığıyla elde edilmiştir. CDS, WUI ve WUITR değişkenlerinin de yüzdesel değişimleri aynı formül kullanılarak hesaplanmıştır. Yüzdesel değişim alınan değişkenler sırasıyla DBIST100, DDOLAR, DCDS, DWUI ve DWUITR olarak ifade edilmiştir.

### 3.2. Yöntem

Çalışmanın ilk aşamasında çalışmada kullanılan serilerde durağanlık sınavının gerçekleştirilmesi için Genişletilmiş Dickey Fuller (Augmented Dickey Fuller, ADF) birim kök testi (Dickey ve Fuller 1979; 1981), Philips-Perron (1988), Kwiatkowski-Phillips-Schmidt Shin (KPSS) (1992) birim kök testleri kullanılmıştır. Bu testlerin yanı sıra birden fazla kırılmayı modelleme gücüne sahip Fourier fonksiyonlu Fourier KPSS (FKPSS) kırılmalı birim kök testinden yararlanılmıştır.

Geleneksel durağanlık testlerinde serideki kırılmaların varlığı tespit edilememesi elde edilen sonuçların güvenilirliğini zedelemektedir. Perron (1989) tarafından dışsal olarak belirlenen ve bir yapısal kırılmanın varlığına izin veren birim kök testinin ortaya çıkmasıyla beraber kırılmalı birim kök testlerinin temeli atılmıştır. Ancak kırılma sayısının bir veya iki olarak sınırlandırılması hatalı sonuçlara neden olabileceğinden bu soruna çözüm olarak yapısal kırılmaların sayısını ve tarihini önceden belirleme ihtiyacını ortadan kaldıran Fourier fonksiyonlu birim kök testlerinin geliştirilmiştir (Enders ve Lee, 2012, s.196).

Becker vd. (2006) tarafından yapılan çalışmada hem keskin hem yumuşak kırılmaları modellemesi için geliştirilen Fourier KPSS testi, KPSS (1992) durağanlık test denklemine dayanmaktadır. Dolayısı ile KPSS birim kök testine benzer şekilde modelin boş hipotezi durağanlığı ifade etmektedir. Kırılmalı birim kök testleri arasında Fourier fonksiyonlu birim kök testlerinde birden fazla kırılmaya izin vermesinin yanı sıra önceden kırılma sayısının seçimine gerek duyulmaması yöntemi diğer yöntemlerden ayırmaktadır. FKPSS veri yaratma süreci aşağıda yer almaktadır (Becker vd., 2006: 382).

$$y_t = \beta_t + d(t) + r_t + e_t \quad (1)$$

(1) numaralı denklemde  $r_t$ : rassal yüyüş,  $d(t)$ : bilinmeyen kırılma sayısı,  $e_t$ : hata terimidir.

Tahmin edilen Fourier modeli aşağıdaki gibi tanımlanmıştır (Becker vd., 2006, s.383):

$$d(t) = a + \sum \theta_{1k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \theta_{2k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right), n < \left(\frac{T}{2}\right) \quad (2)$$

Denklem (2)'de  $n$ : frekans sayısı,  $k$ : frekans ve  $T$  gözlem sayısıdır. FKPSS durağanlık sınavı sonucunda sıfır hipotezinin reddedilmesi durumunda modelin birim kök içerdiği belirtilmektedir (Becker vd., 2006: 385).

Çalışmada ele alınan serilerin düzeyde durağan olduğu belirlenmiş ve bu nedenle değişkenler arasındaki dinamik ilişkilerin analizi için Sims (1980)'in geliştirdiği VAR model kullanılmıştır. VAR modeli, birbirleriyle karşılıklı etkileşim içinde bulundukları düşünülen değişkenlerin ilişkilerini açıklamak amacıyla kullanılan bir denklem sistemidir. Dolayısıyla bu model doğrusal karşılıklı bağımlılıkları ortaya koymak için kullanılır ve yapısal modele herhangi bir sınırlama getirmeden dinamik bağlantıları ortaya çıkarabilmektedir. (Keating, 1990: 543-554). VAR modeli, değişkenler içsel ya da dışsal olarak sınıflandırma zorluğuna karşı geliştirilmiştir. Ayrıca, bağımlı değişkenin geçmiş değerlerini modele dâhil ederek ileriye dönük güçlü tahminler yapma olanağı sunmaktadır. VAR modeli, yapısal modele herhangi bir kısıtlama getirmeden dinamik ilişkileri analiz edebilir ve

böylelikle değişkenler arasındaki durum tespitini mümkün kılar. Ayrıca bu model aracılığıyla, hata terimleri üzerinde değişkenlerin beklenmedik şokları elde edilebilir ve bu şoklara verilen tepkiler yorumlanabilir (Enders, 1995).

İki değişkenli bir VAR modelinin standart gösterimi aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$y_t = a_1 + \sum_{i=1}^p b_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p b_{2i} x_{t-i} + v_{1t} \quad (3)$$

$$x_t = c_1 + \sum_{i=1}^p d_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p d_{2i} x_{t-i} + v_{2t} \quad (4)$$

Yukarıdaki eşitlik (3) ve (4)'te p; gecikmelerin uzunluğunu, v; ortalaması sıfır sabit varyansa sahip normal dağılımlı rassal hata terimlerini temsil etmektedir. Modelin sağ tarafında yalnızca içsel değişkenlerin gecikmeli değerleri bulunduğundan bu yöntemde eş-anlılık problemi olmamaktadır. Dolayısı ile ilgili denklemler klasik en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilmektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004: 96).

VAR modeli üç aşamada gerçekleştirilmektedir. Birinci adımda serilerin durağanlığı test edilir. Durağan olmayan serilere dayalı hipotez testleri güvenilir sonuçlar veremeyeceğinden serilerin durağanlığı sınanır. İkinci adımda model için en uygun gecikme uzunluğu seçilir ve nedensellik ilişkileri incelenir. Son olarak modele dışsal şoklar uygulanarak değişkenlerin bu şoklara karşı verdiği tepkiler analiz edilir (Mucuk ve Alptekin, 2008: 162).

Bu çalışmada WUI, WUITR ile CDS primlerindeki değişimlerin BİST100 ve dolar getirileri üzerindeki etkisi VAR analiziyle incelenmiştir. Ayrıca, Granger nedensellik testi ve etki-tepki fonksiyonları gibi araçlar kullanılarak, değişkenler arasındaki etkileşimler detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

#### 4. Analiz Bulguları

Çalışmalarda ele alınan açıklayıcı değişkenler arasında yüksek korelasyon bulunması çoklu doğrusal bağlantı sorununu yaratmaktadır. Böyle bir durumda ise bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini incelemek zorlaşmakta ve kurulan regresyon modelinden elde edilen sonuçların güvenilirliği açısından sorun oluşturmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2001). Bu kapsamda çalışmada çoklu doğrusal bağıntının saptanmasına ilişkin incelemeler Pearson korelasyon testi ve Varyans Şişirme Faktörü (Varyans Inflation Factor, VIF) testi ile gerçekleştirilmiştir. Testlere ilişkin sonuçlar sırasıyla Tablo 3 ve Tablo 4'te yer almaktadır.

**Tablo 3.** Pearson Korelasyon Testi

|        | DWUITR   | DWUI     | DCDS     |
|--------|----------|----------|----------|
| DWUITR | 1        | 0,051100 | 0,036912 |
| DWUI   | 0,051100 | 1        | 0,051194 |
| DCDS   | 0,036912 | 0,051194 | 1        |

Tablo 3'ten elde edilen sonuçlara göre DWUITR, DWUI ve DCDS açıklayıcı değişkenleri arasında düşük korelasyon olduğu belirlenmiştir. Çalışmada çoklu doğrusal bağlantı sinaması ise VIF testi ile incelenmiştir. VIF testine ait bulgular Tablo 4'te gösterilmiştir.

**Tablo 4.** Varyans Şişirme Faktörü (VIF) Testi

| Değişken | Varyans Katsayısı | Merkezi VIF değeri |
|----------|-------------------|--------------------|
| DCDS     | 0,00128           | 1,00923            |
| DDOLAR   | 0,01104           | 1,04303            |
| DWUI     | 0,00029           | 1,02214            |
| DWUITR   | 0,00010           | 1,02089            |
| DBIST100 | 0,02202           | 1,03087            |
| C        | 3,73094           |                    |

VIF değerinin 10'dan küçük olması, modelde çoklu bağlantı olmadığını yansıtmaktadır (Belsley vd., 2015). Tablo 4'e göre VIF değerlerinin 1 ile 1,043 değerleri arasında değiştiği gözlenmiştir. Bu doğrultuda ulaşılan sonuçlar Tablo 3'teki korelasyon testinden elde edilen sonuçları destekler şekilde değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığını göstermektedir.

Çalışmada kullanılan serilerde durağanlığın tespiti için serilere birim kök testleri uygulanmıştır. Zaman serilerinde durağanlık, serinin ortalamasının ve varyansının zaman içinde sabit olması ve iki gecikmeli zaman dilimi arasındaki kovaryansın yalnızca gecikme süresine bağlı olup zamana bağlı olmaması durumunu ifade etmektedir. Durağanlık koşulunun sağlanmaması durumunda sahte regresyon gibi sorunlar ortaya çıkabilir. Bu çalışmada serilere uygulanan birim kök testlerine ilişkin bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

**Tablo 5.** ADF Birim Kök Testi Sonuçları

| Değişken | Model | ADF T.İ.   | PP T.İ.    | KPSS T.İ. | FKPSS T.İ. | Min SSR | F istatistiği |
|----------|-------|------------|------------|-----------|------------|---------|---------------|
| DBIST100 | S     | -12,579*** | -12,576*** | 0,493     | 0,134 (5)  | 1,283   | 2,694         |
|          | Y     | -11,999*** | -12,041*** |           |            |         |               |
| DDOLAR   | S     | -12,523*** | -14,621*** | 0,566     | 0,065 (9)  | 0,581   | 2,915         |
|          | Y     | -11,523*** | -14,592*** |           |            |         |               |
| DCDS     | S     | -14,604*** | -12,463*** | 0,157     | 0,096 (7)  | 4,908   | 1,855         |
|          | Y     | -14,579*** | -11,616*** |           |            |         |               |
| DWUI     | S     | -13,838*** | -21,828*** | 0,178     | 0,233 (19) | 21,601  | 0,889         |
|          | Y     | -13,120*** | -18,341*** |           |            |         |               |
| DWUTR    | S     | -12,397*** | -19,863*** | 0,172     | 0,255 (19) | 23,584  | 0,889         |
|          | Y     | -16,244*** | -16,811*** |           |            |         |               |

\*\*\*p<0,01. S: sabit, Y: yalın test modelini ifade etmektedir. T.İ: Test İstatistiği. FKPSS sütununda parantez içindeki değerler modeldeki bant genişliğini göstermektedir. F testi için kritik değer 4.651 olarak belirlenmiştir.

Yüzdesel değişim alınan serilerin sıfır veya sıfıra çok yakın bir değer etrafında dalgalanma gösterdiğinden kullanılan birim kök testlerinde yalnızca sabit değil yalın model de test edilmiştir. ADF, PP ve KPSS geleneksel birim kök test bulgularına göre test denklemlerinde birim kök bulunmadığı belirlenmiştir. Bunların yanı sıra FKPSS kırılmalı birim kök testi sonuçları değerlendirildiğinde serilerin %5 önem düzeyinde durağan oldukları belirlenmiştir. Ancak trigonometrik terimlerin anlamlılığı için uygulanan F testi sonucu dikkate alındığında F istatistiklerinin kritik değerden daha düşük olduğu görülmüştür. FKPSS testinde trigonometrik terimlerin anlamsız olduğu durumlarda geleneksel birim kök testlerinin değerlendirilmesi sonuçların güvenilirliği açısından önem taşımaktadır (Özer, 2019: 870). Dolayısı ile Tablo 5'te yer alan ADF, PP ve KPSS testinden elde edilen bulgular dikkate alınmış ve analizde kullanılan tüm serilerin düzeyde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Serilerin düzeyde durağan olduğunun belirlenmesinin ardından VAR analizi yapılmasının uygun olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla ADF birim kök testinin ardından çalışmanın bir sonraki aşamasında bağımlı değişkenler için (DBIST100 ve DDOLAR) iki ayrı VAR modeli kurularak analizler gerçekleştirilecektir.

Çalışmada öncelikle DBIST100, DCDS, DWUI, DWUITR serileri kullanılarak oluşturulacak VAR modeli için gecikme uzunluğunun belirlenmesi amacıyla gecikme seçme kriterleri olarak log

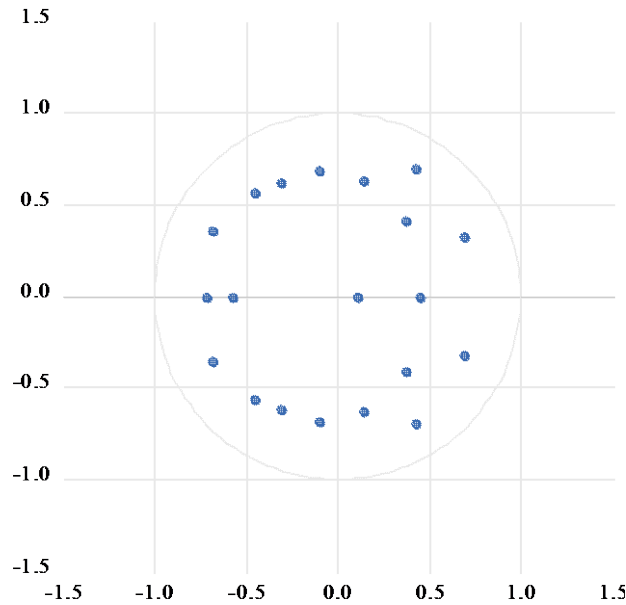
olabilirlik (LogL), olabilirlik oranı (LR), nihai kestirim hatası (FPE), Akaike bilgi kriteri (AIC), Schwarz bilgi kriteri (SIC) ve Hannan-Quinn (HQ) kriterleri kullanılmıştır. Gecikme seçimi için kullanılan kriterler ve önerdikleri gecikmeler Tablo 6’da sunulmuştur.

**Tablo 6. Gecikme Uzunluğu Seçimi**

| Gecikme | LogL     | LR        | FPE       | AIC        | SIC        | HQ         |
|---------|----------|-----------|-----------|------------|------------|------------|
| 0       | 90,05764 | NA        | 4,77e-06  | -0,901127  | -0,833017* | -0,873539* |
| 1       | 107,3052 | 33,59205  | 4,71e-06  | -0,914190  | -0,573638  | -0,776251  |
| 2       | 116,3015 | 17,14484  | 5,07e-06  | -0,840853  | -0,227860  | -0,592562  |
| 3       | 126,3684 | 18,76350  | 5,40e-06  | -0,778727  | 0,106709   | -0,420084  |
| 4       | 137,6285 | 20,51578  | 5,68e-06  | -0,729095  | 0,428783   | -0,260100  |
| 5       | 184,8057 | 83,98024* | 4,10e-06* | -1,055557* | 0,374762   | -0,476211  |
| 6       | 190,3808 | 9,690850  | 4,59e-06  | -0,946396  | 0,756365   | -0,256699  |
| 7       | 199,0679 | 14,73623  | 4,97e-06  | -0,869821  | 1,105382   | -0,069772  |
| 8       | 205,3495 | 10,39256  | 5,53e-06  | -0,768058  | 1,479587   | 0,142343   |

\* Kriterin önerdiği gecikmeyi ifade etmektedir.

Tablo 6’da kriterlerin çoğunlukla önerdiği gecikme uzunluğu belirlenerek VAR (5) modeli tahmin edilmiştir. VAR modeli tahmin edildikten sonra seriler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik testi ile incelenmiştir. Çalışmada stabilite koşullarını test etmek için AR kök analizi kullanılmıştır. AR köklerinin birim çember içerisinde olması VAR modelinin istikrarlı olduğunu ve modelden elde edilen tahmin sonuçlarının güvenilir olduğunu göstermektedir. Şekil 1’de DBIST100 değişkeninin AR polinomunun ters kökleri sunulmuştur.



**Şekil 1. AR Polinomunun Ters Kökleri**

Şekil 1’de tüm kökler birim çemberin içinde yer aldığından sistemin istikrarlı olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın bir sonraki aşaması olan hata terimlerinde otokorelasyon probleminin sınaması LM testi ile analiz edilmiştir. LM otokorelasyon test sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.



**Tablo 7.** LM Otokorelasyon Testi

| Gecikme | LM       | Olasılık |
|---------|----------|----------|
| 1       | 10,07936 | 0,8625   |
| 2       | 9,193726 | 0,9052   |
| 3       | 7,049889 | 0,9723   |
| 4       | 7,324845 | 0,9665   |
| 5       | 17,85694 | 0,3324   |
| 6       | 13,98345 | 0,6000   |
| 7       | 16,06419 | 0,4486   |
| 8       | 14,30247 | 0,5763   |

Tablo 7’den elde edilen sonuçlara göre, olasılık değerlerinin her bir gecikme için 0,05’ten büyük olması otokorelasyon sorunu olmadığını dolayısıyla modeldeki bağımlı değişkenin geçmiş dengeleriyle yeterince açıklandığını göstermiştir. Dolayısıyla, hata terimleri arasında otokorelasyon bulunmadığı sonucu elde edilmiştir.

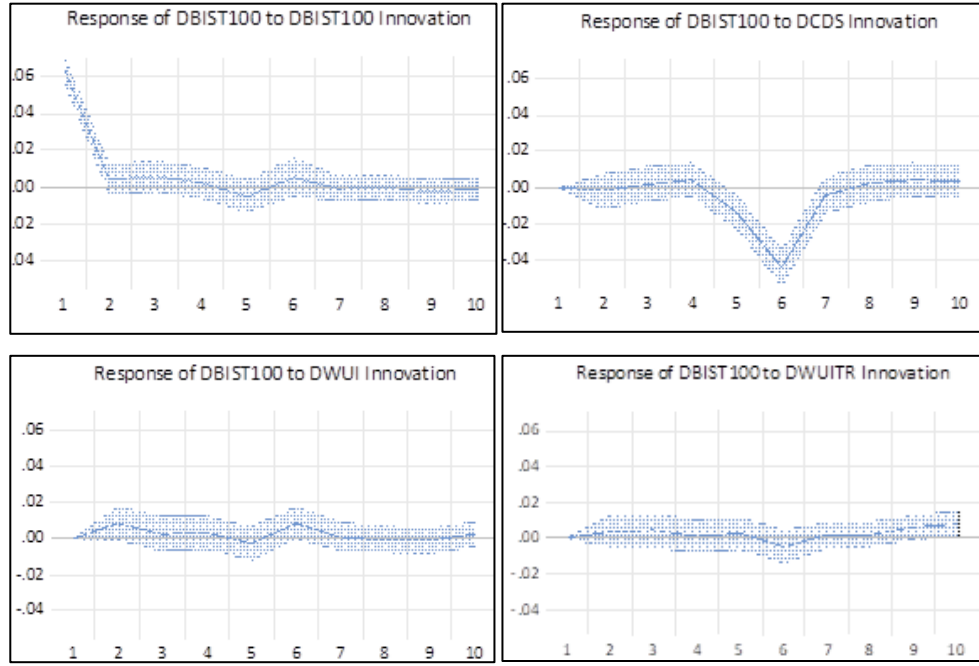
Çalışmanın bir sonraki aşamasında VAR (5) modeli için Granger nedensellik analizi uygulanmış ve test bulgularına Tablo 8’de yer verilmiştir.

**Tablo 8.** Granger Nedensellik Testi Sonucu

| Değişkenler     | Nedenselliğin Yönü | F İstatistiği | Olasılık |
|-----------------|--------------------|---------------|----------|
| DCDS - DBIST100 | →                  | 95,03672      | 0,0000   |
| DCDS - DWUITR   |                    | 12,05856      | 0,0340   |

Tablo 8’de görüleceği üzere DCDS değişkeni DBIST100 ve DWUITR değişkeninin Granger nedenselidir. Bu sonuç, Türkiye’deki yatırımcıların DCDS verilerini kullanarak BİST100 getirilerini daha iyi öngörebilecekleri anlamına gelmektedir. CDS priminin BİST100 getirileri üzerinde nedensel olarak anlamlı bulunması, Türkiye’de sermaye piyasalarında getiri sağlamaya çalışan yatırımcıların ülke risk primine duyarlı olduğunu göstermiştir. Ancak diğer taraftan küresel belirsizlik göstergesi olan WUI değişkeninin Türkiye’deki hisse senedi yatırımcıları üzerinde nedensel bir etkiye sahip olmaması bu endeksin genel olarak dünya belirsizliğini yansıtmasından dolayı Türkiye’deki hisse senedi yatırımcılarının yerel risklere daha duyarlı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca, DCDS priminden DWUITR’ye doğru nedensellik bulunması Türkiye’deki ekonomi politikası belirsizliğinin açıklanmasında CDS primlerinin kullanılabileceği ve dolayısı ile Türkiye’deki ekonomi politikası belirsizliklerinin ülke risk primine duyarlı olduğu şeklinde yorumlanabilir. İkinci adımda gerçekleştirilecek olan DDOLAR değişkeni ile oluşturulacak VAR modelinde bu yorumlar yeniden değerlendirilecektir.

Granger nedensellik analizinin ardından etki-tepki analizleri yapılarak sonuçlar grafiklerle yorumlanmıştır. Şekil 2’de etki-tepki grafiklerine yer verilmiştir.



Şekil 2. Etki-Tepki Grafikleri

Şekil 2’de gösterilen etki-tepki grafiklerine göre, DBIST100 değişkeni kendi şoklarına karşı güçlü ve negatif bir tepki göstermektedir. Ancak bu etkinin kısa bir sürede azaldığı ve dengeye geldiği görülmektedir. DCDS’ten kaynaklanan şoklar DBIST100 üzerinde dördüncü dönemden sonra belirgin bir şekilde negatif etki yaratmış ve altıncı dönemde en yüksek negatif seviyesine ulaşmıştır. Yedinci dönemden sonra ise dengeye ulaşmıştır. DWUI ve DWUITR’den gelen şokların DBIST100 üzerindeki etkisinin oldukça sınırlı olduğu görülmüştür.

Çalışmanın bir sonraki aşamasında VAR analizinin son aşaması olan varyans ayrıştırması yapılmış olup test sonuçları Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. Varyans Ayrıştırması Sonucu

| Bağımlı Değişken: DBIST100 |          |                       |                       |                       |                       |
|----------------------------|----------|-----------------------|-----------------------|-----------------------|-----------------------|
| Period                     | S.E.     | DBIST100              | DCDS                  | DWUI                  | DWUITR                |
| 1                          | 0,065232 | 100,0000<br>(0,00000) | 0,000000<br>(0,00000) | 0,000000<br>(0,00000) | 0,000000<br>(0,00000) |
| 2                          | 0,065982 | 98,01708<br>(2,27587) | 0,199423<br>(1,09600) | 1,493435<br>(1,97810) | 0,290061<br>(0,78015) |
| 3                          | 0,066226 | 97,52588<br>(2,84630) | 0,225761<br>(1,21279) | 1,569986<br>(2,19358) | 0,678376<br>(1,59580) |
| 4                          | 0,066516 | 96,68049<br>(3,21854) | 0,646272<br>(1,62986) | 1,972415<br>(2,42538) | 0,700828<br>(1,69919) |
| 5                          | 0,068056 | 92,51323<br>(3,67921) | 4,788303<br>(3,01084) | 1,896690<br>(2,45384) | 0,801780<br>(1,72498) |
| 6                          | 0,081048 | 65,26286<br>(5,36030) | 31,69117<br>(5,30517) | 2,176600<br>(2,12571) | 0,869374<br>(1,49839) |
| 7                          | 0,081186 | 65,04467<br>(5,29690) | 31,84325<br>(5,19683) | 2,184226<br>(2,16931) | 0,927856<br>(1,51231) |
| 8                          | 0,081244 | 64,96101<br>(5,27509) | 31,82975<br>(5,19484) | 2,193974<br>(2,18324) | 1,015265<br>(1,55802) |
| 9                          | 0,081532 | 64,55212<br>(5,30753) | 31,62454<br>(5,07686) | 2,212855<br>(2,17306) | 1,610482<br>(1,66834) |
| 10                         | 0,082154 | 63,59326<br>(5,27017) | 31,47597<br>(1,85199) | 2,317587<br>(1,91681) | 2,613186<br>(2,27947) |

Tablo 9'dan elde edilen sonuçlara göre, ilk dönemlerde DBIST100 değişkeninin tahmin hatasının varyansının %100'ü kendi geçmiş değerlerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum DBIST100 değişkeninin kısa vadede büyük ölçüde kendi dinamikleriyle açıklanabileceğini göstermektedir. Beşinci dönemde DCDS'in katkısı yaklaşık %5 iken DWUI'nin %2 ve DWUITR'nin %1'dir. Dolayısıyla, DWUI ve DWUITR'nin sınırlı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Altıncı dönemde DBIST100'ün kendi geçmiş değerlerinden açıklama oranı %65'e düşerken, DCDS'in katkısı %32'ye yükselmiş ancak DWUI ve DWUITR'nin katkısı sabit kalmıştır. Bu durum orta vadede CDS priminin BİST100 değişkeni üzerindeki etkisinin arttığını Onuncu periyotta DCDS'in açıklama oranı benzer oranlarda seyrederken DWUITR'nin %1 artış gösterdiği belirlenmiştir. Ancak yine de bu sonuçlar uzun vadede BİST100 değişkeninin dinamiklerinin ülke riskine daha bağımlı hale geldiğini göstermektedir. Özellikle CDS priminin %32'lik katkısı, BİST100'ün uzun vadeli hareketlerinin ülke riski algısından önemli ölçüde etkilendiğini ortaya koymaktadır.

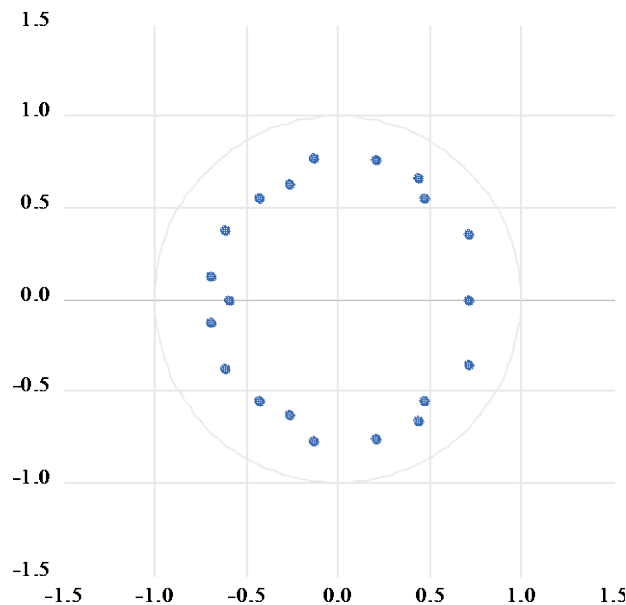
Çalışmanın bir sonraki aşamasında WUI, WUITR ve CDS primlerindeki değişimin dolar getirileri üzerindeki etkisinin incelenmesi amacıyla dolar değişkeninin bağımlı değişken; WUI, WUITR ve CDS değişkenlerinin bağımsız değişken olduğu VAR modeli için gecikme uzunluğu seçilerek sonuçlar Tablo 10'da verilmiştir.

**Tablo 10.** Gecikme Uzunluğu Seçimi

| Gecikme | LogL     | LR        | FPE       | AIC        | SIC        | HQ         |
|---------|----------|-----------|-----------|------------|------------|------------|
| 0       | 163,2688 | NA        | 2,22e-06  | -1,667736  | -1,599626* | -1,640149* |
| 1       | 180,4766 | 33,51463  | 2,19e-06  | -1,680383  | -1,339831  | -1,542444  |
| 2       | 194,4161 | 26,56523  | 2,24e-06  | -1,658807  | -1,045813  | -1,410516  |
| 3       | 200,9066 | 12,09758  | 2,47e-06  | -1,559232  | -0,673796  | -1,200589  |
| 4       | 208,3314 | 13,52780  | 2,71e-06  | -1,469438  | -0,311561  | -1,000444  |
| 5       | 262,6102 | 96,62209* | 1,82e-06* | -1,870264* | -0,439945  | -1,290918  |
| 6       | 271,1616 | 14,86416  | 1,97e-06  | -1,792268  | -0,089507  | -1,102571  |
| 7       | 282,4224 | 19,10217  | 2,08e-06  | -1,742643  | 0,232559   | -0,942594  |
| 8       | 292,1518 | 16,09678  | 2,23e-06  | -1,676982  | 0,570662   | -0,766582  |

\* Kriterin önerdiği gecikmeyi ifade etmektedir.

Kriterlerin çoğunlukla önerdiği gecikme seçilerek VAR (5) modeli tahmin edilmiştir. VAR modeli tahmin edildikten sonra seriler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik testi ile incelenmiştir. Çalışmada modelin istikrarlılığını test etmek için AR kök analizi kullanılmıştır. Şekil 3'te DDOLAR değişkeni için AR polinomunun ters kökleri sunulmuştur.



**Şekil 3.** AR Polinomunun Ters Kökleri

Şekil 3’te tüm kökler birim çemberin içinde yer aldığı için sistemin istikrarlı olduğu anlaşılmıştır. Hata terimlerinde otokorelasyon probleminin varlığı Breusch-Godfrey LM testiyle analiz edilmiş ve bulgular Tablo 11’de verilmiştir.

**Tablo 11.** LM Otokorelasyon Testi

| Gecikme | LM       | Olasılık |
|---------|----------|----------|
| 1       | 12,59489 | 0,7022   |
| 2       | 13,70784 | 0,6205   |
| 3       | 8,165607 | 0,9438   |
| 4       | 23,82657 | 0,1934   |
| 5       | 13,22829 | 0,6561   |
| 6       | 12,66041 | 0,6975   |
| 7       | 15,22013 | 0,5087   |
| 8       | 16,68525 | 0,4063   |

Tablo 11’den elde edilen sonuçlara göre LM test sonucu değerinin her bir gecikme için 0,05’ten büyük olması otokorelasyon sorunu olmadığını dolayısıyla modeldeki bağımlı değişkenin geçmiş dengeleriyle yeterince açıklandığını göstermiştir.

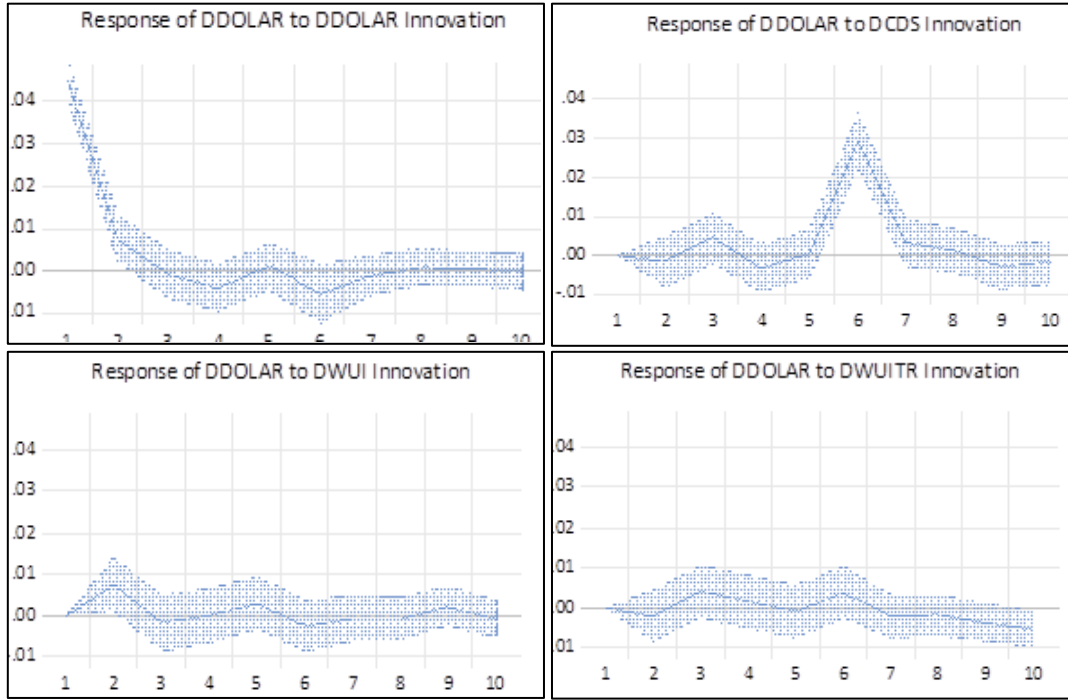
Çalışmanın bir sonraki aşamasında VAR (5) modeli için Granger nedensellik analizine ait bulgular Tablo 12’de verilmiştir.

**Tablo 12.** Granger Nedensellik Testi Sonucu

| Değişkenler   | Nedenselliğin Yönü | F İstatistiği | Olasılık |
|---------------|--------------------|---------------|----------|
| DCDS - DDOLAR | →                  | 91,01838      | 0,0000   |
| DWUI - DDOLAR |                    | 9,42636       | 0,0831   |

Tablo 12 dikkate alındığında, DCDS ve DWUI değişkenlerinden DDOLAR değişkenine tek yönlü nedensellik olduğu belirlenmiştir. Tablo 5’te yer alan sonuçlara benzer şekilde Türkiye’deki dolar yatırımcılarının da CDS primine duyarlı olduğu sonucu elde edilmiştir. CDS priminin BİST100 gibi dolar getirileri üzerinde de nedensel olarak anlamlı bulunması finansal piyasalarında getiri sağlamaya çalışan yatırımcıların ülke riskine duyarlı olduğu yönünde yorumlanabilir. Dolayısıyla, Türkiye’de hem dolar hem de BİST100 getirilerinin açıklanmasında CDS primindeki değişimlerin kullanılabileceği bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca DDWUI değişkeninin DDOLAR’ın nedenseli olarak bulunması dolar getirilerinin açıklanmasında küresel politika belirsizliklerinin takip edilebileceğini göstermektedir. Dolayısı ile bu sonuçlar dikkate alındığında BİST100 getirileri yerel belirsizliklerden (CDS primi) daha fazla etkilenirken dolar getirilerinin hem yerel hem de küresel belirsizliklerden (CDS primi ve WUI) etkilendiği anlaşılmıştır.

Granger nedensellik analizinin ardından etki-tepki analizleri yapılarak sonuçlar grafiklerle yorumlanmıştır. Şekil 4’te etki-tepki grafiklerine yer verilmiştir.



Şekil 4. Etki-Tepki Grafikleri

Şekil 4'e göre, DDOLAR değişkeni kendi şoklarına karşı güçlü ve negatif bir tepki göstermektedir. Ancak bu etkinin kısa sürede azaldığı görülmektedir. DWUI kaynaklı şoklar ikinci dönemde DDOLAR değişkeni üzerinde anlamlı pozitif etki yaratsa da etki üçüncü dönemde negatife geçmiştir. Diğer yandan, DWUITR kaynaklı şoklara DDOLAR değişkeni ikinci dönem negatif tepki verirken üçüncü dönemde pozitif geçmiştir. Genel olarak DWUI ve DWUITR'den kaynaklı şoklar DDOLAR değişkeni üzerinde birbirinden farklı tepkiler yaratmaktadır. Dolayısıyla, DDOLAR değişkeninin küresel ve yerel belirsizlik kaynaklı şoklara karşı tepkisinin farklılaştığı ifade edilebilir. Ayrıca, Şekil 2 ve Şekil 4 kıyaslandığında, DCDS'ten gelen şoklara karşılık altıncı dönemde DBIST100 negatif tepki verirken aynı dönem DDOLAR pozitif tepki verdiği gözlenmiştir.

Çalışmanın son aşamasında varyans ayrıştırması yapılarak test bulguları Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. Varyans Ayrıştırması Sonucu

| Bağımlı Değişken: DDOLAR |          |                       |                       |                       |                       |
|--------------------------|----------|-----------------------|-----------------------|-----------------------|-----------------------|
| Period                   | S.E.     | DDOLAR                | DCDS                  | DWUI                  | DWUITR                |
| 1                        | 0,044563 | 100,0000<br>(0,00000) | 0,000000<br>(0,00000) | 0,000000<br>(0,00000) | 0,000000<br>(0,00000) |
| 2                        | 0,045889 | 96,94447<br>(3,22611) | 0,134050<br>(0,89602) | 2,740702<br>(2,88330) | 0,180783<br>(0,83757) |
| 3                        | 0,046312 | 95,21656<br>(3,52373) | 1,008261<br>(1,37490) | 2,852711<br>(2,79397) | 0,922468<br>(1,47646) |
| 4                        | 0,046640 | 94,65071<br>(3,71059) | 1,500975<br>(1,64362) | 2,813251<br>(2,97632) | 1,035060<br>(1,67765) |
| 5                        | 0,046755 | 94,24610<br>(3,82902) | 1,499444<br>(1,68093) | 3,188545<br>(3,00116) | 1,065909<br>(1,92295) |
| 6                        | 0,055647 | 67,45752<br>(5,31094) | 28,84538<br>(5,40099) | 2,463601<br>(2,22319) | 1,233498<br>(1,70421) |
| 7                        | 0,055797 | 67,14164<br>(5,36498) | 29,03700<br>(5,46246) | 2,469126<br>(2,30760) | 1,352227<br>(1,77817) |
| 8                        | 0,055851 | 67,03482<br>(5,42492) | 29,02297<br>(5,4246)  | 2,483836<br>(2,35841) | 1,458376<br>(1,89087) |
| 9                        | 0,056083 | 66,48657<br>(5,53133) | 29,04551<br>(5,30898) | 2,619094<br>(2,38594) | 1,848823<br>(1,98576) |
| 10                       | 0,056372 | 65,80653<br>(4,88928) | 28,84786<br>(5,13201) | 2,616192<br>(1,93240) | 2,729419<br>(2,31392) |

Tablo 13 dikkate alındığında, birinci dönemlerde DDOLAR değişkeninin tahmin hatası varyansı sırasıyla %100, %97 ve %96'sı kendi geçmiş değerlerinden kaynaklanmıştır. Bu durum kısa vadede DDOLAR'ın büyük ölçüde kendi dinamikleriyle açıklanabileceğini göstermektedir. Dördüncü dönemde DDOLAR'ın açıklanmasında DCDS'in katkısı %1,5; DWUI'nin %3 ve DWUITR'nin %1'dir. Bu sonuçlar kısa vadede yerel risk göstergelerinin (DCDS ve DWUITR) DDOLAR üzerinde sınırlı etkiye sahip olduğunu gösterirken bunlara karşın küresel belirsizliklerin (DWUI) daha önemli olduğunu göstermiştir. Altıncı dönemde DDOLAR'ın kendi geçmiş değerlerinden açıklanma oranı %67'ye gerilerken, DCDS'in katkısı %28'e yükselmiştir. Bu durum orta vadede ülke riskinin dolar getirileri üzerindeki etkisinin arttığını göstermektedir. Onuncu dönemde DDOLAR değişkeninin kendi varyansından açıklanma oranı %66'ya gerilerken, DCDS, DWUI ve DWUITR'nin katkıları sırasıyla %29, %3 ve %3 olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, DDOLAR değişkeninin kısa vadede daha çok kendi iç dinamiklerinden etkilendiğini, ancak zaman içinde ülke risk primine duyarlı hale geldiğini göstermiştir. Ayrıca, Tablo 6'daki sonuçlarla karşılaştırıldığında, BİST100 değişkenine kıyasla küresel ekonomi politikası belirsizliğinin dolar değişkenini açıklamada daha fazla etkisi olduğu bulunmuştur. Ancak yine de hem dolar hem de BİST100 getirilerinin açıklanmasında CDS priminin daha önemli olduğu belirlenmiştir. Ek olarak; WUI ve WUITR değişkenlerinin dolar ve BİST100 getirilerini açıklamada oldukça sınırlı bir payının olması bu değişkenlerin açıklanmasında başka faktörlerin rol oynayabileceğini işaret etmiştir.

## 5. Sonuç ve Değerlendirme

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesiyle birlikte finansal piyasaların belirsizliklere karşı duyarlılıkları artmıştır. Küresel krizler, siyasi krizler, ekonomik krizler, savaşlar, pandemi gibi önemli olaylar neticesinde ortaya çıkan ekonomi politikası belirsizlikleri de yatırımları etkileyen önemli bir risk faktörü olarak değerlendirilmeye başlamıştır. Ekonomi politikası belirsizliği, piyasalarda yaşanan dalgalanmaları, politik ve siyasi krizleri, jeopolitik riskleri ve birçok tahmin edilemeyen gelişmeleri içeren çok boyutlu bir belirsizlik göstergesidir. Ekonomi politika belirsizliğinin ülke ekonomilerini bütünüyle etkileme gücüne sahip olması, bu kavramın özellikle küresel ekonomik krizlerin ardından yeniden tartışılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla; ülke riski, enflasyon riski, faiz riski, kur riski, politik risk gibi sistematik risklerin yanı sıra ekonomi politika belirsizliklerinin de piyasaları tümüyle etkileyebilmesi, reel piyasaların yanı sıra tasarruflarını finansal piyasalarda değerlendiren ve getiri sağlamaya çalışan yatırımcılar için dikkate alınması gereken bir gösterge olarak görülmesini sağlamıştır. Ayrıca, hisse senedi ve döviz varlıklar gibi belirsizliklerin piyasaya hızlı etki ettiği yatırım araçları için ekonomi politikalarındaki belirsizlikler büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, bu çalışmada 2008:3 – 2024:9 dönemleri arasında Türkiye'de küresel ve yerel ekonomi politika belirsizliği ile CDS primlerindeki değişimlerin BİST100 ve dolar kuru getirileri üzerindeki etkisi VAR modeli aracılığıyla incelenmiştir. Çalışmada Ahir vd. (2022) tarafından geliştirilen küresel ekonomi politikaları belirsizliği için WUI, yerel ekonomi politikası belirsizliği için ise WUITR kullanılmıştır. Granger nedensellik testleri, dürtü tepki analizleri ve varyans ayrıştırma sonuçları, bu değişkenler arasındaki dinamik ilişkiler hakkında önemli bulgular sunmaktadır.

Çalışmanın analiz aşamasına geçilmeden önce değişkenler tanımlanmış ve değişkenlerin bir önceki döneme göre değişimleri alınarak seriler oluşturulmuştur. Serilerin ADF durağanlık sınavının ardından tüm serilerin düzeyde durağan olduğu anlaşılmış, dolayısıyla VAR modelinin uygulanabileceği belirlenerek gecikme uzunluğu seçilmiş ve hata terimleri arasında otokorelasyon olup olmadığının sınavı için LM testi uygulanmıştır. Otokorelasyon sorununun olmadığının tespit edilmesinin ardından karakteristik AR polinomunun ters köklerinin dağılımı incelenmiş ve tüm köklerin 1'den küçük olmasıyla birlikte etki-tepki analizi için istikrar koşulunun sağlandığı belirlenmiştir. Dolayısıyla, tahmin edilen VAR modelinin istikrarlı olduğu belirlenmesinin ardından Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Son olarak etki-tepki analizleri ile varyans ayrıştırması

yapılmıştır. Çalışmanın bağımlı değişkenleri olan BİST100 ve dolar kuru için iki ayrı VAR modeli oluşturularak tüm analizler belirtilen sırayla gerçekleştirilmiştir.

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, CDS primlerindeki değişimler Türkiye'deki ekonomi politikası belirsizliği (WUITR) ile BİST100 ve dolar getirilerinin nedenselidir. Dolayısıyla, ülke risk primindeki değişimler kullanılarak Türkiye'de BİST100 ve dolar getirileri ile yerel ekonomi politikasındaki belirsizlikler açıklanabilmektedir. Bu sonuç, sermaye ve para piyasalarında getiri sağlamaya çalışan yatırımcıların sistematik risklerden ülke riskine karşı duyarlı olduğunu yansıtmaktadır. Ayrıca; nedensellik testinden elde edilen diğer sonuçlara göre DWUI değişkeni DDOLAR değişkeninin nedenselidir. Buna göre, dolar getirilerinin küresel ekonomi politikasındaki belirsizliklere duyarlı olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla, bu sonuçlar dikkate alındığında BİST100 getirileri yerel belirsizliklerden etkilenirken dolar getirilerinin hem yerel hem de küresel belirsizliklerden etkilendiği anlaşılmıştır. Bu bulgular, bu çalışma kapsamında yerel risk faktörlerinden biri olarak ele alınan ve ülke riskini temsil eden CDS priminin, Türkiye'deki dolar ve BİST100 yatırımları üzerindeki belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Aynı zamanda CDS primindeki değişimlerin WUITR'yi açıklamada güçlü bir öncü olduğu da bir diğer bulgudur. Dolayısıyla, Türkiye'nin ekonomi politikasındaki belirsizlikleri için CDS primlerindeki dalgalanmalar takip edilebilir. BİST100 getirilerini açıklamada yalnızca CDS priminin öne çıkması ise küresel ve yerel ekonomi politikası belirsizliklerinin bu getirileri açıklamada yetersiz kaldığını göstermiştir. Diğer yandan, WUI'deki değişimlerin Türkiye'deki dolar getirilerinin nedeni olması BİST100'ün aksine dolar yatırımlarının küresel risk faktörlerindeki dalgalanmalara duyarlı olduğunu belirtmektedir.

Varyans ayrıştırma sonuçlarına göre kısa vadede hem BİST100 hem de dolar değişkeninin daha çok kendi iç dinamiklerinden etkilendiğini, ancak uzun vadede bu dinamiklerin CDS primine bağımlı hale geldiği görülmüştür. Özellikle CDS priminin %32'lik katkısı, BİST100'ün uzun vadeli hareketlerinin ülke riski algısından önemli ölçüde etkilendiğini göstermiştir. Bu analizden elde edilen diğer bir sonuç ise küresel ve yerel ekonomi politikası belirsizlik endekslerinin BİST100 ve dolar değişkenini açıklamada yetersiz kaldığıdır. Ancak BİST100 ve dolar değişkeni arasında bir değerlendirme yapıldığında küresel ekonomi politikası belirsizlik endeksinin dolar değişkenini nispeten daha iyi açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Etki-tepki analizinden elde edilen sonuçlara göre BİST100 ve dolar değişkenlerinin kendi şoklarına karşı güçlü ve negatif bir tepki verdiği ancak bu etkinin kısa sürede azaldığı görülmüştür. Ayrıca, altıncı dönemde CDS priminden gelen şokun BİST100 getirilerini negatif etkilerken dolar getirilerini pozitif etkilemesi ülke riskinden kaynaklı şoklara karşı borsa ve dolar yatırımcılarının birbirinden farklı tepki verdiğini göstermiştir. Ayrıca genel olarak dolar getirilerinin WUI ve WUITR'den gelen şoklara verdiği tepkinin birbirinin tersi yönünde olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla, küresel ve yerel ekonomi belirsizliği kaynaklı şokların dolar getirilerini farklı düzeyde etkilediği belirlenmiştir.

Bu çalışmanın sonuçları, Türkiye'de finansal piyasalarda getiri sağlamaya çalışan yatırımcıların hisse senedi ve dolar yatırımlarında özellikle ülke risk primini yakından takip etmelerinin faydalı olabileceğini göstermiştir. Ayrıca, Türkiye'de reel getiri sağlamaya çalışan dolar yatırımcılarının küresel ekonomi politikalarındaki değişimlerden etkilenmesi, bu yatırımcıların yatırım kararı verirken küresel gelişmeleri izlemesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan, hem hisse senedi hem de dolar getirilerinin yanı sıra Türkiye'deki ekonomi politikasını belirsizliğini açıklayabilme gücü dikkate alındığında ülke risk primi verilerinin politika yapımcılar için takip edilmesi gereken bir gösterge olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla bu çalışma sonucunda ortaya çıkan Türkiye'nin yerel ekonomi politikasındaki değişimlerin ülke risk primindeki değişimlere duyarlı olması bulgusu politika yapımcılar için fikir sağlayabilir.

Bu çalışma, literatürdeki benzer çalışmalarla karşılaştırıldığında Gürsoy (2021), Aydın vd. (2024), Şit (2024), Agyapong (2024) ve Pan vd. (2024) çalışmalarından elde edilen sonuçlarla



uyumludur. Öte yandan, Gürsoy ve Zeren (2022) ile Özmerdivanlı ve Karataşlı (2022) çalışmalarından elde edilen bulgularla farklılık göstermektedir. Belirtilen çalışmaların benzer konuda ancak farklı örneklem grubu ve analiz yöntemiyle yapılmasından dolayı elde edilen sonuçların farklılaştığı düşünülmektedir. Çalışmada küresel ekonomi politika belirsizlik endeksi olarak yalnızca WUI endeksinin kullanılması çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Bu konuya ilişkin yapılacak yeni çalışmalarda farklı ülke veya ülke grupları ele alınarak gruplar arasında karşılaştırma yapılabilir. Ayrıca bu çalışmada ele alınmayan ancak literatürde yer alan jeopolitik vb. risk faktörleri ile farklı finansal yatırım araçlarının dâhil edilmesinin daha kapsamlı bir analize olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

## Kaynaklar

- Agyapong, J. (2024). World uncertainty and commodity currencies. *Applied Economics*, 56(51), 6412–6442. <https://doi.org/10.1080/00036846.2023.2273243>
- Ahir, H. N., Bloom, ve D., Furceri (2022). World uncertainty index. *NBER Working Paper*.
- Akçayır, Ö. (2023). Ulusal riskler, jeopolitik riskler ve küresel belirsizliklerin Türk lirasının değeri üzerindeki etkileri. *Alanya Akademik Bakış*, 7(2), 649-669. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.1038217>
- Aksoy, A. ve Tanrıöven, C. (2014). *Sermaye piyasası yatırım araçları ve analizi*. Detay Yayıncılık.
- Arouri, M., Estay, C., Rault, C. ve Roubaud, D. (2016). Economic policy uncertainty and stock markets: Long-run evidence from the US. *Finance Research Letters*, 18, 136-141. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2016.04.011>
- Aydın, G. K., Yıldırım, R. K., ve Münyas, T. (2024). Ekonomi politika belirsizliğinin BİST, tahvil faiz oranı, döviz kuru ve ülke risk primi (cds) üzerindeki etkisi. *International Journal of Disciplines in Economics & Administrative Sciences Studies*, 10(4), 94-106. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13607916>
- Aydin, M., Pata, U. K., ve Inal, V. (2022). Economic policy uncertainty and stock prices in BRIC countries: Evidence from asymmetric frequency domain causality approach. *Applied Economic Analysis*, 30(89), 114-129. <https://doi.org/10.1108/AEA-12-2020-0172>
- Bailey, W., ve Chung, Y. P. (1995). Exchange rate fluctuations, political risk, and stock returns: Some evidence from an emerging market. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 30(4), 541-561. <https://doi.org/10.2307/2331276>
- Baker, S. R., Bloom, N., ve Davis, S. J. (2016). Measuring economic policy uncertainty. *The Quarterly Journal of Economics*, 131(4), 1593-1636. <https://doi.org/10.1093/qje/qjw024>
- Başarı, Ç., ve Ketten, M. (2016). Gelişmekte olan ülkelerin CDS primleri ile hisse senetleri ve döviz kurları arasındaki kointegrasyon ilişkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 369-380. <https://doi.org/10.20875/sb.72076>
- Beaulieu, M. C., Cosset, J. C. ve Essaddam, N. (2005). The impact of political risk on the volatility of stock returns: The case of Canada. *Journal of International Business Studies*, 36, 701-718. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8400160>
- Becker, R., Enders, W., ve Lee, J. (2006). A stationarity test in the presence of an unknown number of smooth breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9892.2006.00478.x>
- Belsley, D., Kuh, E. ve Welsch, R. E., (2005). *Regression diagnostics: Identifying influential data and sources of collinearity*. John Wiley & Sons: Hoboken.
- Boeck, M., Feldkircher, M., ve Raunig, B. (2024). A view from outside: Sovereign CDS volatility as an indicator of economic uncertainty. *Macroeconomic Dynamics*, 28(7), 1423-1450. <https://doi.org/10.1017/S1365100523000524>
- Canh, N. P., Binh, N. T., Thanh, S. D. ve Schinckus, C. (2020). Determinants of foreign direct investment inflows: The role of economic policy uncertainty. *International Economics*, 161, <https://doi.org/10.1016/j.inteco.2019.11.012>

- Chang, H.-W., Chang, T., Ling, Y. H. ve Yang, Y.-L. (2023). Dynamical linkages between the Brent oil price and stock markets in BRICS using quantile connectedness approach. *Finance Research Letters*, 54, 103748. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2023.103748>
- Chang, T., Chen, W.-Y., Gupta, R. ve Nguyen, D. K. (2015). Are stock prices related to the political uncertainty index in OECD countries? Evidence from the bootstrap panel causality test. *Economic Systems*, 39(2), 288-300. <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2014.10.005>
- Chiang, T. C. (2019). Economic policy uncertainty, risk and stock returns: Evidence from G7 stock markets. *Finance Research Letters*, 29, 41-49. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2019.03.018>
- Dinçergök, B. (2023). Ekonomi politikası belirsizliğinin nakit oranlarına etkisi: BİST 100 endeksindeki firmalarda bir uygulama. *Business & Management Studies: An International Journal*, 11(3), 1206-1225. <https://doi.org/10.15295/bmij.v11i3.2277>
- Enders, Walter (1995), *Applied econometric time series* (4. Baskı). Wiley Yayıncılık.
- Enders, W., Lee, J. (2012). The flexible Fourier form and Dickey–Fuller type unit root tests. *Economics Letters*, 117(1), 196-199. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2012.04.081>
- Erdoğan, B. ve Dogan, M. (2024). Jeopolitik risk ve belirsizlik endeksleri ile BRICS borsaları arasındaki volatilité yayılımları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 27(1), 258-273. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1440319>
- Gürsoy, S. (2021). Küresel ekonomik politik belirsizliğin (GEPU) döviz kuru, enflasyon ve borsa etkisi: Türkiye’den kanıtlar. *Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey*, 3(5), 120-131. <https://doi.org/10.46236/jovosst.877608>
- Gürsoy, S., ve Zeren, F. (2022). Ekonomik politika belirsizliği ve borsa ilişkisi: G7 ve BRIC ülkeleri örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (61), 353-368. <https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.986321>
- Hazgui, S., Sebai, S. ve Mensi, W. (2022). Dynamic frequency relationships between bitcoin, oil, gold and economic policy uncertainty index. *Studies in Economics and Finance*, 39(3), 419-443. <https://doi.org/10.1108/SEF-05-2021-0165>
- Ilgın, K. S. (2022). Ulusal ekonomik politika belirsizliği ile borsa endeksleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: seçilmiş Avrupa ülkeleri için ampirik bir analiz. *Journal of Economic Policy Researches*, 9(2), 455-474. <https://doi.org/10.26650/JEPR1074582>
- Kaya, S., Kaya, M., ve Çelik, İ. (2023). Ekonomi politika belirsizliği ve getiri-volatilité ilişkisi: gelişmiş ülke borsalarından kanıtlar. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 6(1), 15-27. <https://doi.org/10.32951/mufider.1205714>
- Keating J. W. (1990). Identifying VAR models under rational expectations. *Journal of Monetary Economics*, 25(3), 453-476. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(90\)90063-A](https://doi.org/10.1016/0304-3932(90)90063-A)
- Kim, C. F., Pantzalis, C. ve Park, J. C. (2012). Political geography and stock returns: The value and risk implications of proximity to political power. *Journal of Financial Economics*, 106(1), 196-228. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2012.05.007>
- Konya, L. (2006). Exports and growth: Granger causality analysis on OECD countries with a panel data approach. *Economic Modelling*, 23(6), 978-992. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2006.04.008>
- Korkmaz, Ö., ve Güngör, S. (2018). Küresel ekonomi politika belirsizliğinin Borsa İstanbul’da işlem gören seçilmiş endeks getirileri üzerindeki etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(ICEESS’18), 211-219. <https://doi.org/10.18506/anemon.452749>
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C., Schmidt, P. ve Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: How sure are we that economic time series have a unit root?. *Journal of Econometrics*, 54(1-3), 159-178. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(92\)90104-Y](https://doi.org/10.1016/0304-4076(92)90104-Y)
- Kyriazis, N. A. (2021). Trade policy uncertainty effects on macro economy and financial markets: An integrated survey and empirical investigation. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(1), 41. <https://doi.org/10.3390/jrfm14010041>

- Markowitz, H. (1952). Portfolio selection. *The Journal of Finance*, 7(1), 77-91. <https://doi.org/10.2307/2975974>
- Mucuk, M. ve Alptekin, V. (2008). Türkiye'de vergi ve ekonomik büyüme ilişkisi: VAR Analizi (1975-2006). *Maliye Dergisi*, 155, 159-174. <https://tinyurl.com/4pce9fuv>
- Nyawo, S. T. ve Van Wyk, R. B. (2018). The impact of policy uncertainty on macro-economy of developed and developing countries. *Journal of Economics and Behavioral Studies*, 10(1). <https://doi.org/10.22610/jebbs.v10i1.2086>
- Özer, M. O. (2019). Türkiye’de Fisher hipotezinin Fourier yaklaşımı ile incelenmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 856-878. 10.26745/ahbvuibfd.560403
- Özgen, B. ve Güloğlu, B. (2004). Türkiye’de iç borçların iktisadi etkilerinin VAR tekniği ile analizi. *METU Studies in Development*, 3, 93 – 114.
- Özmerdivanlı, A. ve Karataşlı, İ. (2022). Hisse senedi piyasası ile ekonomik politika belirsizliği arasındaki ilişki: Gelişmiş ve gelişmekte olan bazı ülkeler üzerine bir uygulama. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(Özel Sayı), 178-193. <https://doi.org/10.30784/epfad.1160794>
- Pan, W. F., Wang, X., Xiao, Y., Xu, W. ve Zhang, J. (2024). The effect of economic and political uncertainty on sovereign CDS spreads. *International Review of Economics & Finance*, 89, 143-155. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2023.07.110>
- Phillips, P. C., ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346. <https://doi.org/10.1093/biomet/75.2.335>
- Raza, S. A., Masood, A., Benkraiem, R. ve Urom, C. (2023). Forecasting the volatility of precious metals prices with global economic policy uncertainty in pre and during the COVID-19 period: Novel evidence from the GARCH-MIDAS approach. *Energy Economics*, 120, 106591. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2023.106591>
- Sarıgül, H. ve Şengelen, H. E. (2020). Ülke kredi temerrüt takas primleri ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişki: Borsa İstanbul’da banka hisse senetleri üzerine ampirik bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (86), 205-222. <https://doi.org/10.25095/mufad.710367>
- Shaikh, I. ve Vallabh, P. (2023). Impact of policy uncertainty on gold price in India: evidence from multi commodity exchange (MCX) India and World Gold Council prices. *Applied Economics*, 56(32), 3837–3855. <https://doi.org/10.1080/00036846.2023.2208848>
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica*, 48(1), 1-48. <https://doi.org/10.2307/1912017>
- Sonenshine, R. ve Aboulhosn, A. (2025). Impact of political risk on emerging market risk premiums and risk adjusted returns. *Research in International Business and Finance*, 73(Part A), 102573. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2024.102573>
- Songur, M. ve Sertkaya, B. (2023). Döviz kuru ile ekonomik politika belirsizlik endeksi arasındaki ilişkinin fourier yaklaşımı ile analizi: BRIC ülkeleri örneği. *Journal of Academic Opinion*, 3(1), 11-15. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8079089>
- Su, C. W., Pang, L., Umar, M., Lobont, O. R. ve Moldovan, N. C. (2022). Does gold's hedging uncertainty aura fade away?. *Resources policy*, 77, 102726. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.102726>
- Şencan, İ. (2024). GEPU endeksinin borsa endeksleri volatilitesi üzerindeki etkisi: MIST ülkeleri üzerine bir çalışma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(4), 821-833. <https://doi.org/10.25287/ohuibf.1435954>
- Şit, M. (2024). Türkiye ekonomisinde belirsizlik endeksi-CDS primleri-döviz kuru-tüfe arasındaki ilişkinin ampirik analizi. *Turkish Business Journal*, 9(5), 19-32. <https://doi.org/10.51727/tbj.1458957>
- Tabachnick, B. ve Fidell, L. (2001). *Using multivariate statistics*. Boston: Allyn and Bacon.

- Taşçı, S. ve Özkan, N. (2024). Para politikası kararlarının finans sektörü şirketlerinin pay performansına etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, (14), 36-51. <https://doi.org/10.58627/dpuibf.1526821>
- Tokatlıoğlu, Y. (2023). Küresel ekonomik politik belirsizliğin Türkiye’de bist endeksi ve döviz kuru dalgalanmalarındaki rolü: GARCH-MIDAS yaklaşımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 508-534. <https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.1286397>
- Topcu, M. (2023). Hisse senedi getirilerinin belirleyicileri: BİST bankacılık sektörü üzerine bir inceleme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 1659-1684. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1251600>
- Turnacıgil, S. (2024). Borçlanma kararlarında ekonomi politikası belirsizliğinin rolü. *Politik Ekonomik Kuram*, 8(4), 1119-1134. <https://doi.org/10.30586/pek.1555725>
- Ünlü, F. (2024). Ekonomik politika belirsizliği ve petrol fiyatı şoklarının hisse senedi getirileri üzerindeki etkileri: Türkiye üzerine yapısal VAR analizi. *Journal of Economic Policy Researches*, 11(2), 158-185. <https://doi.org/10.26650/JEPR1410149>
- Yapraklı, S. ve Güngör, B. (2007). Ülke riskinin hisse senedi fiyatlarına etkisi: İMKB 100 endeksi üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(02), 199-218. [https://doi.org/10.1501/SBFder\\_0000002026](https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002026)



## Akademik Karar Alma Süreçlerinde Temel Atıf Hatası

◆◆◆

## The Fundamental Attribution Error in Academic Decision-Making Processes



<https://doi.org/10.25204/iktisad.1720349>

Mehmet YİĞİT\*

Asena Gizem YİĞİT\*\*

### Öz

#### Makale Bilgileri

##### Makale Türü:

Araştırma  
Makalesi

##### Geliş Tarihi:

15.06.2025

##### Kabul Tarihi:

02.09.2025

© 2025 İKTİSAD

Tüm hakları  
saklıdır.



*Bu çalışmada, Davranışsal İktisat literatüründe, bireylerin başkalarının davranışlarını değerlendirirken içsel; kendi davranışlarını değerlendirirken ise dışsal faktörlere ağırlık vermesi olarak tanımlanan ve bilişsel önyargılardan biri olan temel atıf hatasının akademik çevrelerde kendini gösterip göstermediğinin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmanın örneklemini, en az bir kez lisansüstü öğrenci danışmanlığı yürütmüş ya da yürütmekte olan 151 akademisyenden oluşmaktadır. Çalışmada katılımcılar, rasgele olarak kontrol ve deney gruplarına atanmış ve her bir gruba lisansüstü danışmanlıklar ile ilgili birer senaryo sunulularak verilen soruların yanıtlanması talep edilmiştir. Çalışmadaki senaryolar, kontrol grubuna bir öğrencinin kendi danışmanı ile ilgili; deney grubuna ise akademisyenin kendi danışmanlığındaki öğrencinin şikâyetiyle ilgili olarak verilmiştir. Anketlerde sunulan senaryoların ardından sorulan sorular, senaryolardaki durumu açıklamak amacıyla içsel ve dışsal faktörlere odaklanan 5'er sorudan oluşmaktadır. Her iki gruba yöneltilen sorulara verilen cevaplar arasındaki farklar Ki-Kare testi ile incelenmiştir. Bulgular, akademisyenlerin, temel atıf hatasına düştüğünü; senaryodaki durumu açıklarken kendilerini ve başkalarını değerlendirdiklerinde farklı cevaplar verdiklerini ortaya koymuştur. Bu durum temel atıf hatasının profesyonel iş çevrelerinde de gözlemlenebileceğini göstermektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** Temel atıf hatası, bilişsel önyargılar, davranışsal iktisat.

### Abstract

#### Article Info

##### Paper Type:

Research Paper

##### Received:

15.06.2025

##### Accepted:

02.09.2025

© 2025 JEBUPOR

All rights  
reserved.



*This study aims to investigate whether the fundamental attribution error, defined as a cognitive bias within the Behavioral Economics literature, manifests itself within academic settings. The sample consists of 151 academics who have supervised graduate students at least once or are currently supervising them. Participants were randomly assigned to control and experimental groups, each presented with a scenario related to graduate supervision, followed by a set of questions to be answered. The scenarios in the study were presented to the control group as a case concerning a student's own advisor, whereas for the experimental group, they involved a complaint made by a student under the supervision of the academic. The questions following the scenarios focused on internal and external factors explaining the situation, comprising five items for each factor. Differences in responses between the two groups were analyzed using the Chi-square test. The findings reveal that academics exhibit the fundamental attribution error, as evidenced by their differing responses when explaining the scenario from their own perspective versus that of others. This indicates that the fundamental attribution error can also be observed in professional environments.*

**Keywords:** Fundamental attribution error, cognitive biases, behavioral economics.

**Atıf/ to Cite (APA):** Yiğit, M. ve Yiğit, A. G. (2025). Akademik karar alma süreçlerinde temel atıf hatası. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 733-753. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1720349>

\*ORCID Doç. Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik, mehmetyigit@isparta.edu.tr

\*\*ORCID Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, asenayigit@sdu.edu.tr



## Extended Abstract

### Background:

One of the most significant of these biases, the fundamental attribution error (FAE), refers to the tendency of individuals to focus on internal factors when evaluating others' behavior, while focusing on external factors when evaluating their own. Although extensively examined in the social psychology literature, how FAE manifests among academics in academic settings has not been sufficiently studied. The fact that academics play a dual role—as mentors guiding students and as actors shaping institutional strategies—makes this investigation particularly important.

### Research Purpose:

The aim of this study is to explore the presence of the fundamental attribution error among academics who have supervised graduate students. Specifically, the study examines how academics interpret student complaints about their advisors, depending on whether the advisor in question is another academic or themselves. In doing so, the research seeks to build a bridge between behavioral economics and higher education research.

### Method:

The study adopts a scenario-based experimental design. Data were collected through an online survey from 151 academics. Participants were randomly assigned to control and experimental groups.

The scenario presented to the control group was as follows:

"If a graduate student complains about their advisor saying: 'He/she is not interested in me,' 'He/she does not spare enough time for me,' 'He/she does not answer my questions,' or 'He/she replies to my emails very late,' what do you think might be the reasons for this complaint?"

The scenario presented to the experimental group was as follows:

"If a graduate student under your supervision complains about you by saying: 'He/she is not interested in me,' 'He/she does not spare enough time for me,' 'He/she does not answer my questions,' or 'He/she replies to my emails very late,' what do you think might be the reasons for this complaint?"

Following the scenarios, ten possible reasons for such complaints were evaluated: five external (e.g., workload, health problems, student behaviors) and five internal (e.g., lack of professional commitment, weak work ethics). Responses were collected using a 7-point Likert scale and later recoded into dichotomous categories to conduct Chi-Square tests.

### Findings:

The findings indicate that academics fall into the trap of the fundamental attribution error.

- External factors: Participants were more inclined to attribute other academics' failures to external reasons but were less likely to accept the same explanations when the failures concerned themselves. In both groups, however, the number of those who agreed with external attributions exceeded those who disagreed. Yet, the proportion of agreement to disagreement was consistently higher in the control group than in the experimental group (with the exception of the first statement, where no significant difference was found).
- Internal factors: Participants strongly attributed colleagues' failures to internal causes but largely rejected the same explanations when directed at themselves. Moreover, patterns diverged between groups. For the first three items focusing on internal causes, the control group predominantly answered "agree," while the experimental group predominantly answered "disagree." For the last two items, disagreement was more common in both groups, yet it was significantly stronger in the experimental group.

Overall, the results show that academics' tendency to avoid attributing their own failures to internal causes is stronger than their inclination to attribute others' failures to internal causes.

### Conclusions:

The study demonstrates that academics are not immune to the fundamental attribution error. This bias:

- Increases the risk of misdiagnosing the sources of problems in graduate supervision.
- May hinder institutional development efforts and lead to overlooking systemic issues.
- Can also contribute to neglecting structural factors in broader domains such as education policies, business processes, and public decision-making.

## 1. Giriş

Klasik iktisat modelleri, bireylerin, karar aşamasında ellerindeki bilgiyi en iyi şekilde analiz ederek optimal kararlar aldığını varsaymaktadır. Bu varsayım birçok modelin de temelinde yer alan rasyonel insana atıf yapmaktadır. Ancak gerçek dünyada karar alma süreçleri, klasik varsayımlarda ele alındığı gibi kusursuz ve akılcı değildir. Herbert A. Simon'un (1955) öne sürdüğü "sınırlı rasyonellik" kavramı, insanların belirsizlik durumu ve bilgi işleme kapasitesinin kısıtlı olmasından dolayı, kararlarında çoğu zaman pratik, sezgisel ve dolayısıyla da önyargılı davrandıklarına işaret etmektedir. Sınırlı rasyonaliteden hareketle ortaya çıkan Davranışsal İktisat da bireylerin psikolojik eğilimler ve bilişsel önyargılar nedeniyle sistematik hatalar yaptığını göstermekte ve klasik modellere bir eleştiri getirmektedir. Temel atıf hatası (temel yükleme hatası) da bu önyargılardan biridir.

1930'lu yıllardan beri tartışılan ancak teorik olarak bir önyargı olarak ele alınması 1977'ye dayanan temel atıf hatası temelde sosyal psikoloji alanının konusu olarak ortaya çıkmış; sonrasında yapılan çalışmalarda insanların farklı alanlardaki rasyonel olmayan kararlarının araştırılmasında kullanılmaya başlanmıştır. Temel atıf hatası, en genel haliyle, bireylerin başkalarının davranışlarını değerlendirirken içsel faktörlere daha fazla ağırlık verdiklerini, ancak kendi davranışlarını değerlendirirken daha dışsal sebepler sunduklarını göstermektedir (Ross, 1977). Diğer bir deyişle, temel atıf hatasına göre, bir sorun veya olay karşısında, insanlar davranışları değerlendirirken, başkaları söz konusu olduğunda o kişiyle ilgili içsel nedenlere odaklanırken kendileri söz konusu olduğunda dışsal nedenlere odaklanmaktadır. Yani bu yanlılığın sonucu olarak beklenmesi gereken şey aynı sorun karşısında, başkalarının o sorunla ilgili kişileri doğrudan suçlamaları iken sorunun öznesi kendileri olduğunda kendilerinden bağımsız olan dışsal nedenleri suçlamalarıdır. Mevcut çalışmalar, temel atıf hatasının tüketimden aile içi kararlara kadar birçok alanda gözlemlenebileceğini ortaya koymaktadır (Akgün Kandemir, 2019; Kim vd., 2020). Ancak, bu önyargının akademik karar süreçlerinde nasıl ortaya çıktığına ilişkin ampirik bulgular son derece sınırlıdır. Akademik ilişkilerde öğrenciler ve danışmanlar arasındaki değerlendirmelerin, karar mekanizmalarını etkileyen yanlılıklar içermesi hem kuramsal açıdan hem de kurumsal işleyiş açısından önemli sonuçlar doğurabilir. Bu bakımdan, çalışmadaki deney tasarımı bu fikirden yola çıkılmıştır. Çalışmada, akademisyenlerin danışmanlık sürecinde temel atıf hatası önyargısına düşüp düşmediğinin tespiti amaçlanmıştır. Buna göre çalışmanın hipotezi, bir danışmana yönelik olumsuz değerlendirme başkasının öğrencisinden geldiğinde içsel nedenlere (danışmanın kişiliği/özellikleri) atfedileceği; ancak aynı şikâyet kendi öğrencisinden geldiğinde dışsal nedenlere (koşullar, çevre) dayandırılacağı yönündedir. Deneyssel araştırma deseni bu hipotezi doğrudan sınavacak biçimde kurgulanmıştır.

Her ne kadar uzun bir geçmişi olsa da yapılan çalışmalar bir bütün itibarıyla ele alındığında, temel atıf hatasının, hala yeterince önem görmediğini ancak bununla birlikte hemen her alanda kendini gösterebilen ve sonuçları önemli ölçüde değiştirebilecek potansiyele sahip bir önyargı olduğu yorumu yapılabilmektedir. Bu bağlamda, temel atıf hatasının daha derinlemesine incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışma, temel atıf hatasına ilişkin süreci ve çıktılarını davranışsal bir perspektiften inceleyerek, literatüre disiplinler arası bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir. Çalışmanın özgün katkısı, temel atıf hatasının yalnızca bireysel değil, aynı zamanda kurumsal ilişkilere dayalı karar süreçlerinde nasıl sistematik bir sapmaya yol açabileceği hususunu araştırmasıdır. Literatürde, temel atıf hatasının, sanıldığı kadar yaygın olmayabileceği yönündeki görüşlere (Granot ve Balçetis, 2013) karşın, bu çalışmada, temel atıf hatasının yüksek eğitimli bireyler arasında dahi etkili olabileceğine dair önemli ampirik bulgular sunulması hedeflenmektedir. Böylelikle hem mevcut literatürdeki boşluğu dolduracağı hem de gelecekteki araştırmalar için yeni bir tartışma zemini oluşturacağı düşünülmektedir. Çalışmada önce temel atıf hatasının kavramsal çerçevesi ve literatürdeki yeri sunulmuş, ardından analiz bulguları aktarılmıştır.



## 2. Teorik Yaklaşım

Sosyal psikoloji literatüründe ve ilk kez Ross (1977) tarafından tanımlanmış olan temel atıf hatası, en basit şekliyle kişinin davranışlarının dışarıdan (dışsal faktörlerden) kaynaklanma derecesini hafife alma eğilimidir. Başka bir deyişle, bu kavram, belirli bir davranışı açıklarken, söz konusu davranışa sebep olabilecek çevresel faktörler olsa bile, kişinin içsel özelliklerine dayandırılması olarak tanımlanmaktadır (Ross 1977: 184). Ancak bu kavramın kökenlerini ele aldığımızda, literatürde birçok kez farklı adlar ve özelliklerle geliştiğini söylemek mümkündür. Lewin'in (1931), psikolojide, fizikteki Aristotelesçi bakış açısından çıkıp Galileocu bir yaklaşıma geçmesi gerektiğini savunduğu çalışması, uyum yanlılığı konusunda atılan ilk adımlardan biri olmuştur. Aristotelesçi düşüncede bir nesnenin hareketi, tamamen o nesnenin doğasından kaynaklanırken, Galileocu düşüncede nesnelerin hareketi, sadece kendi içsel özellikleriyle değil, çevreleriyle olan ilişkileriyle de belirlenmektedir (Gilbert ve Malone, 1995: 23). Dolayısıyla Lewin da (1931) buradan hareketle psikolojide de benzer bir değişimin yaşanması gerektiğini; insanların davranışlarının açıklanması konusunda sadece kişiliklerine değil, aynı zamanda çevresel faktörleri de göz önünde bulundurulmasının önemini belirtmiştir. Sonrasında yapılan çalışmalarda da benzer tartışmalar yürütülmüş ancak yetersiz kalmıştır (Ichheiser, 1949; Heider, 1958). Steiner ve Field'a (1960: 241) göre ise gözlemcinin bir kişinin davranışının nedenini içsel faktörlere yüklemesi için, davranışı gerçekleştiren kişinin (aktörün) tercih özgürlüğüne sahip olarak görülmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Ancak bu çalışma da yeterli bir bakış açısı getirememiştir.

Jones ve Harris (1967), Heider'in (1958) çalışmasından yola çıkarak yapmış olduğu deneyde “gözlemci önyargısı” kavramı “Tutum Atıf Paradigması” çerçevesinde kullanılmıştır. Jones ve Harris'in (1967) gerçekleştirdiği ünlü Castro Deneyi bu paradigmanın da temelinde yer almaktadır. Bu çalışmada, katılımcılara, Küba başkanı Fidel Castro'nun lehinde veya aleyhinde yazılan birtakım makaleler gösterilmiştir. Katılımcılar, makale yazarlarının, Castro'nun lehinde veya aleyhinde yazılar yazmasının özgür iradelerine değil, deneyi gerçekleştirenler tarafından atanan görevlere göre olduğunu bilmelerine rağmen, yazılmış yazıların yazarların kendi düşünceleri olduğunu iddia etmişlerdir. Diğer bir deyişle, katılımcıların, yazarlar hakkında yorum yaparken, makalelerin zorunlu olarak başkası tarafından yazdırıldığını bildiklerinden, yazarların kendi fikirleri olmadığını düşünmeleri beklenmekteydi. Ancak buna rağmen yazarların gerçekten Castro yanlısı veya karşıtı olduklarını düşünmüşlerdir. Bu durum da kişilerin başkaları hakkında verdikleri kararlarda içsel faktörlere daha fazla ağırlık verdiğini gösteren çalışmaların en önemlilerinden biri olarak literatürde yerini almıştır. Jones ve Harris'in (1967) çalışmasından yola çıkılarak yapılan birçok öncü çalışma olmasına rağmen, bunlardan herhangi birinin gözlemci önyargısı için ikna edici bir psikolojik açıklama getirememiş olması, önyargının üzerinde daha çok çalışılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bunun temel nedeni ise bu önyargının aslında tek bir olgu değil, birbirinden farklı birkaç durumun birleşiminden ortaya çıkmış olması ve araştırmacıların bu fenomenin farklı yönlerine odaklanmalarından dolayı nedenleri konusunda anlaşmazlık yaşamaları olarak gösterilmektedir. Gilbert ve Malone (1995: 24) bu hususu 4 temel nedenle açıklamıştır. Bunlar; kişilerin, davranış etkileyen durumsal güçler hakkında farkındalığının olmaması, gerçekçi olmayan beklentileri, önyargıları ve değerlendirme için gerekli bilişsel kaynaklardan ya da motivasyonlardan yoksun olmalarıdır. Gilbert ve Malone insanlardaki bu eğilimin, sergilenen davranışın içsel faktörlerle uyuşması anlamına gelen “uyuşma yanlılığı” (correspondence bias) kavramının kullanılmasını önermişlerdir (Akdoğan, 2019: 714).

Literatürdeki ilk çalışmaları izleyen süreçte yapılan diğer bir çalışma da Kelley'e (1967) aittir. Heider'in (1958) çalışmalarından etkilenen Kelley (1967) geliştirdiği Kovaryans Modeli, insanların başkalarının davranışlarını açıklarken hangi faktörleri dikkate aldıklarını anlamaya yöneliktir. Bu modele göre, insanlar bir olayın nedenini açıklarken fikir birliği, ayırt edicilik ve tutarlılık olmak üzere üç bilgi kaynağından yola çıkmaktadır. Örneğin birisinin trafikte sinirlenerek bağırıldığını düşünelim. Bir bağlantı yanlılığı yapıyorsanız, “Bu kişi agresif biri” diyerek bu davranışı kişinin karakter özelliğine bağlayabilirsiniz. Ancak Kelley'in (1967: 462) Kovaryans Modeline göre

öncelikle üç temel sorunun ele alınması gerekir: “Diğer sürücüler de aynı şekilde mi tepki veriyor? (fikir birliği)”, “Bu kişi her durumda mı böyle agresif? (ayırt edicilik)”, “Daha önce de mi böyle tepki veriyordu? (tutarlılık)”. Dolayısıyla bu üç faktörün bileşimi bize bu kişinin içsel mi yoksa dışsal mı nedenlerden dolayı böyle davrandığını gösterebilir. Ancak Kelley her ne kadar rasyonelliğe atıfta bulunsa da günlük hayatta insanlar her zaman bu detaylı analizleri yapmadığı için uyum yanlılığının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu konudaki açıklamalardan bir diğeri de Walster’in (1966) adıl dünya teorisi ile ilişkili görülmektedir. Buna göre günlük yaşamda normal olarak gerçekleşebilecek bir olaydan sapan anormal bir durum meydana geldiğinde, gerçekleşen olayın bizim de başımıza geleceğinden endişe duymamız kaygıya yol açabilmektedir. Algılanan tehdidi en aza indirmek için, kişisel özelliklere atıfta bulunur, bu kaygıyı azaltmaya çalışabiliriz (Berry, 2015: 47).

Ross’un (1977) yılında yapmış olduğu çalışmada, literatürde uyum yanlılığı olarak tanımlanan bu kavramı temel atıf hatası olarak ele almıştır. Diğer açıklamalardan ayrılan yanı ise temel atıf hatasının aslında sistematik olarak ortaya çıkan, algının “temelinde” yer alan ve bilişsel bir hata olduğunu vurgulamasıdır. Çünkü öncesinde yapılan çalışmalar bu fenomenin bir hata olarak değil, bilgi işleme süreci açısından tasarruf sağlayan bilişsel bir yanlılık olarak ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu bakımdan ilgili kavram, farklı yazarlar tarafından daha çeşitli terimlerle ve değişkenlerle de ele alınmıştır (Jones ve Nisbett, 1972; Ross ve Sicoly, 1979; Griffin ve Ross, 1991). Bunun temel nedeni, araştırmacıların konuya yaklaşım biçimlerindeki farklılıklardır. Bazı çalışmalar gözlemci perspektifine dayanırken, bazıları önyargılar üzerinden hareket etmekte, bazıları ise doğrudan olgunun kendisini merkeze almaktadır. Bu metodolojik ve epistemolojik farklılıklar, kavramsal çeşitliliğe yol açsa da araştırmaların büyük ölçüde aynı fenomen üzerinde kesiştiği görülmektedir. Hatta son zamanlarda yapılan kültürler arası karşılaştırma çalışmaları, temel atıf önyargısının bahsedildiği gibi yaygın ve temel mekanizmanın bir ürünü olmadığını da belirtmektedir (Ma-Kellams, 2020: 238). Ancak genel kabul görmüş temel vurgu, kişinin rasyonel karar alma mekanizmasını etkileyen bir durum olmasıdır. Çünkü temel atıf hatası, insanın sınırlı işleme yeteneklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan hızlı ve bilinçsiz atıf süreci olarak kendini göstermektedir (Posner vd., 2004: 64-65).

### 3. Literatürde Temel Atıf Önyargısı

Genel olarak bireylerin başkalarının davranışlarını açıklarken içsel özelliklere aşırı vurgu yapma eğilimi olarak tanımlanan temel atıf önyargısı, sosyal psikoloji literatüründe geniş bir şekilde ele alınmıştır. Bilişsel önyargılar ve sosyal algı süreçleriyle yakından ilişkili olan bu fenomenin nedenleri, bireysel ve kültürel farklılıklarda ortaya çıkışı ve etkileri üzerine çalışmalar bulunmaktadır.

Ross vd.’nin (1977) yapmış olduğu çalışma, deneysel sonuçları bakımından önemlidir. Bu çalışmada katılımcılardan üç grup oluşturulmuştur: "soru soran", "cevaplayan" ve "gözlemci". Soru soranlar kendi belirledikleri konular üzerinden birtakım sorular oluşturmuş, cevaplayanlar bu sorulara cevap vermiş, gözlemciler ise soru-cevap sonrasında cevaplarla ilgili görüşte bulunmuşlardır. Doğal olarak soruların çoğuna cevap veremeyen grubun bu davranışını yorumlayan gözlemciler, her ne kadar soruyu soranların kendi spesifik bilgilerinden yola çıkarak soruları hazırladıkları bilgisine hâkim olsalar da soruları cevaplayanlarla ilgili olarak daha az bilgili oldukları yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu durum temel atıf hatasının en önemli örneğini göstermektedir. Benzer şekilde yapılan başka bir çalışma da bireylerin kendi başarılarını içsel faktörlere, başarısızlıklarını ise dışsal faktörlere atfetme eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır (Miller ve Ross, 1975). Daha yakın zamanlı yapılan çalışmalar da benzer bulgular elde etmiştir. Bu çalışmalardan birinde, öğrencilerinin başarısızlık durumlarını dışsal faktörlere (zorluk); başarı durumlarını ise içsel faktörlere (çaba) atfettiği tespit edilmiştir (Kızgın ve Dalgın, 2012). Bu durum literatürde benliğe ya da kendine hizmet eden atıf yanlılığı olarak da tanımlanmaktadır. Birey, başarısızlığın kaynağını dışsal faktörlere dayandırarak kendi benliğini koruma davranışına girebilmektedir.

Literatürde yer alan ilk çalışmalar daha ilgili kavramın, nedenlerine, doğasına, ortaya çıkış türlerine odaklanmıştır (Heider, 1958; Jones ve Harris, 1967; Ross, 1977; Gilbert ve Malone, 1995). Ancak sonraki zamanlarda temel atıf hatası eğitim, kültürel farklılıklar, günlük yaşamı derinden etkileyen olaylar gibi değişkenlerin cephesinden de ele alınmıştır. Bu çalışmalardan biri Riggio ve Garcia'nın (2009) 155 öğrenciyle yapmış oldukları çalışmadır. Bu çalışmada, oluşturulan gruplara bir kişinin geçirdiği kötü bir gün senaryosu sunulurken, bu kişinin kötü gününün nedenleri hakkında çıkarımlar yapılması istenmiştir. Ancak öncesinde deney grubuna Jonestown Trajedisi izletilmiştir. Araştırmada, Jonestown trajedisini (büyük bir toplu intihar olayı) anlatan belgeseli izleyen öğrenciler, daha sonra senaryoda okutulan kişinin kötü gününün nedenlerini açıklarken, kontrol grubuna kıyasla, daha az kişisel faktörler daha fazla durumsal faktörler ağırlıklı açıklamalar yapmışlardır. Bu durum aynı zamanda temel atıf hatası ile ilgili farkındalık yaratma ve eğitim süreçlerinin, bu önyargıyı engellemede bir araç olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Yapılan diğer bir çalışma eğitim alanında karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada not enflasyonu olarak tanımlanan durum öğrencilere gerçekte olduklarından daha yüksek notlar verilmesi durumudur. Bu durumda, not verenler (öğretmenler) öğrencilerin performanslarını yüksek notlarla ödüllendirmektedir, ancak buna karşılık, notların gerçekte öğrencilerin bilgi ve becerilerini ne derece yansıttığını sorgulamadan, yüksek notları doğrudan olumlu kişisel özelliklere bağlama yanlılığını ortaya çıkarmaktadır (Moore vd., 2010). Bu durumda temel atıf hatası hem okul hem de iş hayatındaki performans değerlendirmelerini yanıltan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Dünya'da son 20 yıldır uygulamaya başlanmış olan sosyal transkript projeleri, bu durumu önleyici bir çaba olarak tanımlanabilir.

Temel atıf hatasının, bilinçli bir müdahaleye ihtiyaç duymadan kendiliğinden meydana geldiğini gösteren çalışmalar olsa da (Winter vd., 1985), bazı araştırmacılar bu hatanın sanıldığı kadar yaygın olmayabileceğini savunmaktadırlar (Granot ve Balcetis, 2013). Bu farklılık, literatürde en çok kültürler arası çalışmalarda kendini göstermektedir. Temel atıf hatasının Batı kültürlerinde daha belirgin olmasına karşın, Doğu kültürlerinde daha az görüldüğüne dair sonuçlar vardır (Miller, 1984; Gilbert ve Malone, 1995). Örneğin yapılan bir çalışmada cinayetin potansiyel nedenlerinin açıklanması esnasında, Batı kültürlerinden bireyler mizaç nedenlerine daha fazla ağırlık verirken, Doğu kültürlerinden bireyler durumsal nedenlere vurgu yapmışlardır (Morris ve Peng, 1994). Yapılan başka bir çalışmada ise Amerikalı ve Çinli öğrencilere fiziksel ve sosyal olayların açıklanmasında hangi faktörlere daha fazla atıf yaptıkları araştırılmıştır. Bulgular, bireylerin sosyal davranışlara yönelik atıflarının kültürel olarak farklılaştığını ve bireyci kültürlerde (örneğin, Amerika) içsel özelliklerin, kolektivist kültürlerde (örneğin, Çin) ise dışsal (durumsal) faktörlerin daha baskın olduğunu göstermektedir (Morris ve Peng, 1994). Bu durumu destekleyen fazla sayıda çalışma da mevcuttur (Ji vd., 2000; Maddux ve Yuki, 2006). Bu tespitler kültürlerin sahip olduğu temel özelliklerin, atfetmede farklılıklar yaratabileceğini göstermesinin yanı sıra, rasyonel düşünme özelliklerinin de farklı olabileceği yorumunu beraberinde getirmektedir.

Teknolojinin gelişmesi ve yeni yöntemlerin keşfiyle birlikte, cevaplara yönelik yeni yöntemsel analizler de çalışmalara entegre edilmiştir. Bunlardan biri Moran vd. (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmadır. Bu çalışmada temel atıf hatasının bilişsel mekanizması incelenmiştir. Fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) kullanılarak yapılan deneylerde, katılımcıların bir olayı değerlendirirken medial prefrontal korteks (MPFC) başta olmak üzere zihinselleştirme ile ilişkili beyin bölgelerinin aktive olduğu bulunmuştur. Çalışma, insanların başkalarının davranışlarını yorumlarken durumsal etkenleri göz ardı etmelerinin, beynin varsayılan mod ağı (yani bilinçli bir çaba göstermeden devreye giren bölüm) ile ilişkili olabileceğini ve bunun otomatik bir bilişsel süreç olarak gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Bu bulgu, temel atıf hatasının aslında sadece bilişsel bir yanlılık değil, sinirsel bir eğilim de olabileceğini ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle önyargı olarak da ele alınabileceğinin bir göstergesidir.

COVID-19 küresel salgını sırasında yapılan diğer araştırmada ise, bireylerin, pandemi için alınan koruyucu önlemlere uymama nedenlerini hem kendileri hem de başkaları için nasıl ele aldıkları araştırılmıştır. Çalışmada, katılımcılar maske takma, sosyal mesafe, karantina gibi önlemlere uymama

nedenlerini dışsal faktörlere atfederken, başkalarının uymama nedenlerini içsel özelliklerle (örneğin, sorumsuzluk, bencillik) açıklamaya eğilimli olmuşlardır (Williams vd., 2021). Bu durum aslında sağlıkla birlikte diğer politikaların da etkili olması adına temel atıf önyargısının kontrol altında tutulmasının önemini göstermektedir. Yine son dönemde yapılan çalışmalardan bir diğerinde, sporcu skandallarının yorumlanması sırasında, bu davranışların hangi faktörlere atfedildiğinin sonucu olarak tüketici davranışlarını ve marka imajını nasıl etkilediğini araştırılmıştır. Tüketicilerin, söz konusu skandalları içsel faktörlere dayandırması halinde, markaya yönelik olumsuz tutumları artarken, dışsal faktörlere dayandırılmasının olumlu sonuçlar doğurabileceği üzerinde bir sonuç elde edilmiştir. Araştırmanın bulguları, sporcu skandallarının temel atıf hatası çerçevesinde tüketici davranışlarını ve marka algısını nasıl etkilediğini anlamada önemli bir yere sahiptir (Kim vd., 2020). Benzer şekilde yapılan diğer bir çalışmada ise aile içi çatışmalarda dahi aile mensuplarının temel atıf hatasına düştükleri tespit edilmiştir (Akgün Kandemir, 2019).

#### 4. Veri ve Yöntem

Bu çalışmada temel atıf hatasının akademisyen üzerinde etkili olup olmadığının araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla oluşturulan anketler çevrimiçi olarak ve kolayda örnekleme yöntemi ile dağıtılmıştır. Analize konu olan veriler, en az bir kez lisansüstü öğrenci danışmanlığı yürütmüş ya da yürütmekte olan 151 akademisyenden toplanmıştır. Bu araştırmanın yürütülebilmesi için gerekli etik kurul izni, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 28.03.2025 tarihli 211. toplantısında 20 sayılı kararıyla alınmıştır. Temel atıf hatasını ölçmek üzere iki farklı anket hazırlanmış ve bu anketlere cevap verenler kontrol ve deney gruplarını oluşturmuştur.

Anketlerde sunulan senaryoların ardından 5 adet içsel faktörlere odaklanan (kişilik özellikleri), 5 adet ise dışsal faktörlere odaklanan (durumsal faktörler) olmak üzere 10 soru yöneltilmiştir. Verilen cevaplar ise 7'li likert (1-Kesinlikle Katılmıyorum; 7-Kesinlikle Katılıyorum) ile alınmıştır. Ancak analizlere geçilmeden önce katılımcıların verdikleri cevaplar belirli bir sistematik doğrultusunda tekrar kodlanmıştır. Bu doğrultuda “Kararsızım” yanıtını veren katılımcılar örneklemden çıkarılmıştır. “Kararsızım” yanıtının sağında kalan “kısmen katılıyorum”, “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” seçenekleri “Katılıyorum” olarak kodlanmıştır. Kararsızım seçeneğinin solunda kalan “kısmen katılmıyorum”, “katılmıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” seçenekleri ise “Katılmıyorum” şeklinde kodlanmıştır. Dolayısıyla elde edilen cevaplar katılıyorum-katılmıyorum şeklinde dikotomik bir yapıya dönüştürülmüştür. Bu kodlama sonucunda 2 (kontrol x deney) x 2 (katılan x katılmayan) şeklinde bir deney tasarımı ortaya çıkmıştır. Bu dönüşümün temel gerekçesi, verilerin, uygulanacak olan Ki-Kare analizine daha uygun hale getirilmesidir. Nitekim bu çalışmada aslında katılımcıların ilgili ifadelerle ne ölçüde katıldıklarından ziyade ilgili ifadeye katılıp katılmadıkları önem arz etmektedir. Diğer yandan verilerin ilk etapta dikotomik değil de 7'li likert şekilde toplanmasının nedeni ise katılımcılara daha geniş bir yanıt yelpazesi sunarak düşüncelerini daha incelikli biçimde ifade edebilmelerini sağlamaktır. Zira yalnızca “Katılıyorum” ve “Katılmıyorum” seçeneklerinden oluşan iki uçlu bir ölçek, katılımcıları düşüncelerini yeterince yansıtamadan kutuplardan birini tercih etmeye zorlayabilir ve yanıtların hassasiyetini azaltabilir.

Ayrıca bu seçeneklere sadece “kararsızım” seçeneğinin eklenmesi özellikle çok az farkla kararsızlık ile kısmen katılmama arasında olan katılımcıları “kararsızım” seçeneğine yönlendirebilirdi. Çünkü yapılan araştırmalar, Likert Ölçeğinde, 2, 3 ve 4 seçenekten oluşan ölçeklerin en düşük, 5 ve 6 seçenekten oluşan ölçeklerin orta, 7-10 seçenekten oluşan ölçeklerin ise en yüksek geçerlik ve güvenirlik değerlerine sahip olduğunu göstermektedir (Preston ve Colman, 2000: 11-13).

Yukarıda açıklanan sakıncaları ortadan kaldırmak için cevaplar 7'li likert ile alınmış ancak analizlerden önce üçlü yapıya (“katılmıyorum”, “kararsızım” ve “katılıyorum”) dönüştürülmüştür. GPower programı ile yapılan güç analizine göre aşağıda sonuçları sunulan analizler orta etki

düzeyinde ( $w=0,3$ ) 0,05 hata payı ve 151 gözlem ile ( $sd=1$ ) %95,78'lik bir güç düzeyi ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada kontrol grubuna verilen senaryo şu şekildedir:

*“Bir yüksek lisans öğrencisi danışmanıya ilgili “benimle hiç ilgilenmiyor”, “bana yeterli vakit ayırmıyor”, “sorularıma cevap vermiyor” ya da “e-postalarımı çok geç dönüş yapıyor” gibi şikâyetlerde bulunuyorsa sizce bu şikâyetin nedenleri neler olabilir?”*

Deney grubuna verilen senaryo ise şu şekildedir:

*“Sizin danışmanlığınızdaki bir yüksek lisans öğrencisi sizinle ilgili olarak “benimle hiç ilgilenmiyor”, “bana yeterli vakit ayırmıyor”, “sorularıma cevap vermiyor” ya da “e-postalarımı çok geç dönüş yapıyor” gibi şikâyetlerde bulunuyorsa sizce bu şikâyetin nedenleri neler olabilir?”*

Senaryolardan görüldüğü üzere, manipüle edilen değişken şikâyetin nesnesidir: Kontrol grubundaki senaryoda şikâyetin nesnesi başka bir akademisyen iken deney grubunda akademisyenin kendisidir. Dolayısıyla literatürden hareketle, çalışmadaki temel beklenti, bireylerin kendi başarısızlığını dışsal faktörlere, başkasının başarısızlıklarını ise içsel faktörlere atfetme eğiliminde olmalarıdır. Senaryoların sonrasında akademisyenlerden, öğrencinin bahsi geçen şikâyetinin potansiyel nedenleri hakkında bazı ifadelerle ilişkin cevaplar toplanmıştır. Anketlerde senaryolar sonrasında yer alan ilk 5 ifade dışsal nedenlere atıfta bulunan maddelerden oluşmaktayken, son 5 madde ise içsel faktörlere atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla deney grubundaki katılımcıların, ilk 5 maddedeki ifadelerle ağırlıklı olarak “katılması”; son 5 maddedeki ifadelerle ise ağırlıklı olarak “katılmaması” beklenmektedir. Çalışmada deney grubunda ortaya çıkabilecek bu beklenti aslında temel atıf hatasını ölçümlenmesine fırsat vermektedir. Ancak kontrol grubunun kullanılması, kişinin başkası söz konusu olduğunda nasıl bir değerlendirme yapacağını ve bu kararların kendisi söz konusu olduğundaki cevaplardan ne kadar ayrıştığının tespitini görmek için de imkân sağlaması bakımından önemlidir. Ayrıca son 5 maddede yani içsel faktörlerin yer aldığı ifadelerle verilen cevapların -kontrol grubundaki “katılma” oranları, deney grubundaki “katılmama” oranları- birbirine karşı ağırlıkça baskın olup olmama durumunun tespiti de önem arz etmektedir. Bu sonuçla birlikte temel atıf hatasında, bir olay karşısında başkalarının başarısızlığını içsel faktörlere bağlama durumunun mu yoksa kendi başarısızlığımızda içsel faktörlere bağlama konusundaki kaçma tutumumuzun mu daha baskın olacağı literatürde özgün değer yaratan bir sonuç olarak ele alınabilmektedir.

## 5. Analiz Sonuçları

Bu çalışmada, her bir ifadeye verilen cevapların katılımcıların hangi grupta yer aldıklarıyla ilişkili olup olmadığı Ki-Kare testi ile sınanmıştır. Ki-Kare testi, kategorik veriler arasındaki ilişkiyi değerlendiren bir test olup, burada katılımcıların cevaplarının, kontrol ve deney gruplarındaki farklılıkları belirlemek amacıyla kullanılmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2017). Dolayısıyla, katılımcıların temel atıf hatasına düşmesi durumunda, Ki-Kare test sonucunun da istatistiksel olarak anlamlı olması beklenmektedir. Çalışmada, tarafımızca oluşturulan sorular bir ölçek özelliği taşımadığından, Ki-Kare analizi sonuçları da her bir ifade için ayrı ayrı raporlanmıştır. Diğer bir deyişle her bir ifade, tek başına ele alınmış ve gruplar arasındaki farklılıkları anlamak için Ki-Kare testi kullanılmıştır. Böylece, gruplar arasındaki farklılıkları daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirmek mümkün olmuştur. Analizler SPSS 20.0 programı ile gerçekleştirilmiştir. Analizlere geçilmeden önce katılımcıların demografik bilgilerini gösteren tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'deki gibidir.

**Tablo 1.** Katılımcıların Betimsel Analizi

| Değişkenler  |          |         |          |             |
|--------------|----------|---------|----------|-------------|
|              | Kategori | Frekans | %        | Kümülatif % |
| Medeni Durum | Bekar    | 27      | 17,9     | 17,9        |
|              | Evli     | 124     | 82,1     | 100         |
| Cinsiyet     | Kadın    | 75      | 49,7     | 49,7        |
|              | Erkek    | 76      | 50,3     | 100         |
|              | Ortalama | Minimum | Maksimum | Sh.         |
| Yaş          | 45       | 32      | 62       | 6,679       |
| Aylık Gelir  | 89450    | 35000   | 190000   | 32199       |

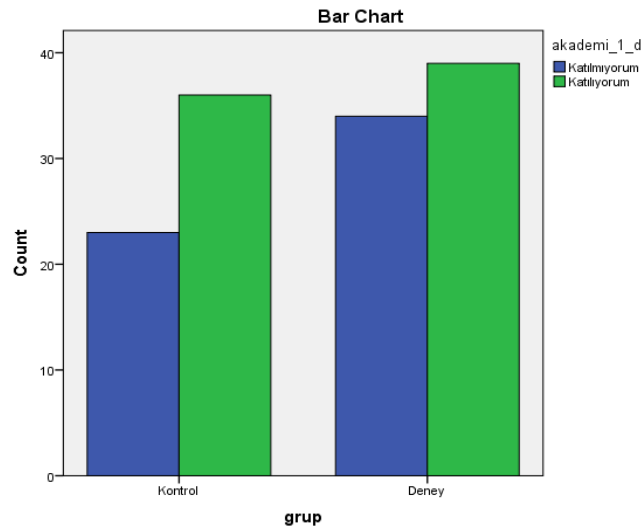
Örnekleme oluşturan katılımcıların yaş aralığı, tablodan görüldüğü üzere, 32 ile 62 arasında değişmektedir. Bununla birlikte cinsiyet dağılımları da birbirine çok yakın bir dağılıma sahiptir. Örnekleme oluşturan katılımcıların %82,1'i evliyen, ortalama aylık gelirleri ise 89.450 TL'dir.

Demografik verilerin ardından, çalışmada yer alan analizlere geçilerek katılımcıların yanıtlarının gruplarla ilişkisi incelenmiştir. Tablo 2 temel atıf hatasını ölçmek için oluşturulan birinci ifadeye verilen cevapların katılımcıların bulunduğu grupla ilişkili olup olmadığına ilişkin Ki-Kare sonucunu sunmaktadır.

**Tablo 2.** Birinci İfadeye Verilen Yanıtların Gruplar Arasındaki Farklılığına İlişkin Ki-Kare Sonuçları

| İfade (Kontrol): Akademik diğer işleri nedeniyle yeterince zaman bulamamaktadır.       |         |              |                   |        |
|----------------------------------------------------------------------------------------|---------|--------------|-------------------|--------|
| İfade (Deney): Akademik diğer işleriniz nedeniyle yeterince zaman bulamamaktasınızdır. |         |              |                   |        |
|                                                                                        |         | Katılmıyorum | Katılıyorum       | Toplam |
| Grup                                                                                   | Kontrol | 23           | 34                | 57     |
|                                                                                        | Deney   | 36           | 39                | 75     |
|                                                                                        | Toplam  | 59           | 73                | 132    |
| Pearson Chi-Square                                                                     |         | 0,767        | p değeri<br>0,381 |        |

Tablo 2'deki bulgular doğrultusunda, birinci ifadeye verilen yanıtların, katılımcıların dahil olduğu grup ile anlamlı bir ilişki göstermediği tespit edilmiştir. Yani her iki gruptaki katılımcıların da bu ifadeye yönelik fikirlerinin paralel doğrultuda ilerlediği söylenebilir.



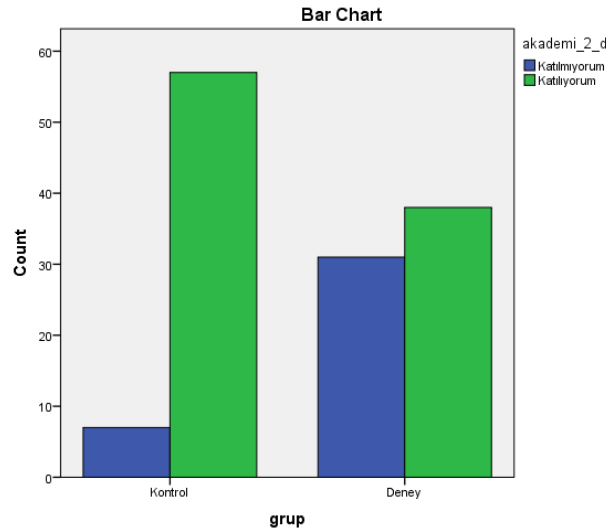
**Şekil 1.** Birinci İfadeye Verilen Cevapların Frekans Grafiği

Nitekim, yukarıda yer alan Şekil 1 incelendiğinde, katılımcıların yanıt dağılımlarının grup değişkenine bağlı olarak farklılık arz etmediği görülmektedir. Her iki gruptaki katılımcılar da benzer oranda katılıyorum ve katılmıyorum seçeneklerini işaretlemiştir. Her ne kadar kontrol grubundaki katılımcıların %61'i katılıyorum (deney grubunda bu oran %53,4) ve %39'u katılmıyorum (deney grubunda %46,6) cevabı vermiş olsa da bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bir fark üretmemiştir. Aşağıdaki Tablo 3 temel atıf hatasını ölçmek için oluşturulan ikinci ifadeye verilen cevapların katılımcıların bulunduğu grupla ilişkili olup olmadığına ilişkin Ki-Kare sonucunu sunmaktadır.

**Tablo 3.** İkinci İfadeye Verilen Yanıtların Gruplar Arasındaki Farklılığına İlişkin Ki-Kare Sonuçları

| İfade (Kontrol): Akademisyenin sağlıkla ilgili, maddi, ailevi sorunlar gibi kişisel sorunları vardır. |         |                     |             |                   |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|---------------------|-------------|-------------------|
| İfade (Deney): Sağlıkla ilgili, maddi, ailevi sorunlar gibi kişisel sorunlarınız vardır.              |         |                     |             |                   |
|                                                                                                       |         | Katılmıyorum        | Katılıyorum | Toplam            |
| Grup                                                                                                  | Kontrol | 7                   | 31          | 38                |
|                                                                                                       | Deney   | 57                  | 38          | 95                |
|                                                                                                       | Toplam  | 64                  | 69          | 133               |
|                                                                                                       |         | Pearson Chi-Square* |             | p değeri<br>0,000 |
|                                                                                                       |         |                     |             | 18,796            |

Yukarıdaki Tablo 3'te görüldüğü üzere kontrol grubundaki katılımcıların büyük kısmı akademisyenin sağlık, maddi veya ailevi durumlar gibi nedenler sonucu öğrencisiyle ilgilenemeyebileceğini onaylama eğilimindedir. Ancak aşağıdaki Şekil 2'den de görüldüğü üzere deney grubundakiler aynı eğilimi taşımamaktadır. İki grup arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmaktadır.



**Şekil 2.** İkinci İfadeye Verilen Cevapların Frekans Grafiği

Deney grubundaki katılımcılar bu tür nedenlerle öğrencileriyle ilgilenememe fikrine daha az oranda katılmaktadır. Başka bir deyişle, deney grubundaki akademisyenlere göre, başka akademisyenler bu tür nedenlerle öğrencileri ile ilgilenemeyebilirler ancak bu durum kendileri için geçerli değildir. Kontrol grubundaki akademisyenlerin çok büyük çoğunluğu (%89,1) bu ihtimali onaylarken deney grubunda bu ihtimali onaylayanların oranı %55,1'dir.

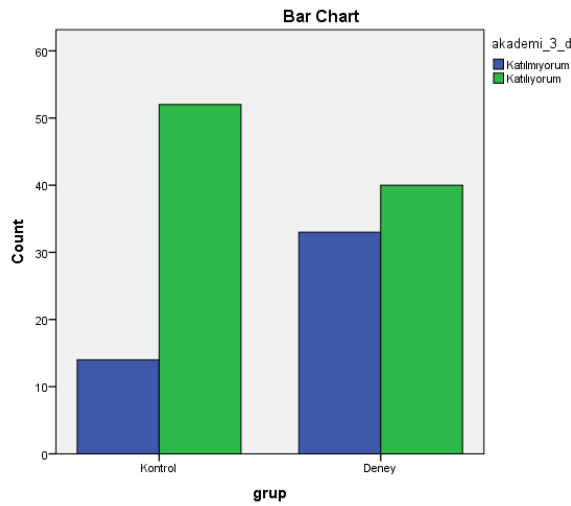
Tablo 4'te temel atıf hatasını ölçmek için oluşturulan üçüncü ifadeye verilen cevapların katılımcıların bulunduğu grupla ilişkili olup olmadığına ilişkin Ki-Kare sonucunu sunulmaktadır.



**Tablo 4.** Üçüncü İfadeye Verilen Yanıtların Gruplar Arasındaki Farklılığına İlişkin Ki-Kare Sonuçları

| İfade (Kontrol): Akademisyenin işiyle ilgili (makale yazmak, proje yapmak gibi) farklı öncelikleri vardır. |         |              |                   |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|--------------|-------------------|
| İfade (Deney): İşiniz ile ilgili (makale yazmak, proje yapmak gibi) farklı öncelikleriniz vardır.          |         |              |                   |
|                                                                                                            |         | Katılmıyorum | Katılıyorum       |
| Grup                                                                                                       | Kontrol | 14           | 52                |
|                                                                                                            | Deney   | 33           | 40                |
|                                                                                                            | Toplam  | 47           | 92                |
| Pearson Chi-Square                                                                                         |         | 8,916        | p değeri<br>0,003 |

Tablo 4'te görüldüğü üzere üçüncü ifadeye verilen cevapların katılımcıların bulunduğu grupla ilişkili olduğu söylenebilir. Buna göre katılımcılar için bir akademisyenin başka akademik işleri nedeniyle öğrencisiyle ilgilenememesi muhtemel iken, söz konusu kişi kendileri olduğunda bu durum daha az muhtemel hale gelmektedir. Kontrol grubunda bu ifadeyi onaylayanların oranı %78,8 iken deney grubunda bu oran %54,8'dir.



**Şekil 3.** İkinci İfadeye Verilen Cevapların Frekans Grafiği

Bahsi geçen bu durum Şekil 3'ten de görülebilmektedir. Buna göre, deney grubundaki katılımcıların hemen hemen yarısı ilgili ifadeye katılırken diğer yarısı katılmamaktadır.

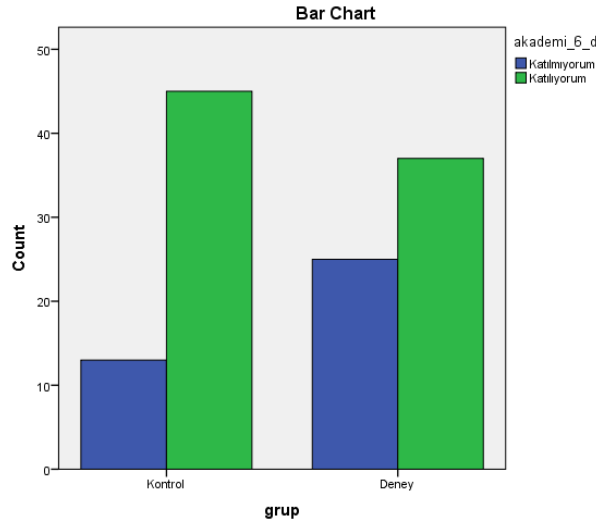
Aşağıdaki Tablo 5 temel atıf hatasını ölçmek için oluşturulan dördüncü ifadeye verilen cevapların katılımcıların bulunduğu grupla ilişkili olup olmadığına ilişkin Ki-Kare sonucunu sunmaktadır.

**Tablo 5.** Dördüncü İfadeye Verilen Yanıtların Gruplar Arasındaki Farklılığına İlişkin Ki-Kare Sonuçları

| İfade (Kontrol): Akademisyenin ders yükü fazladır. |         |              |                   |
|----------------------------------------------------|---------|--------------|-------------------|
| İfade (Deney): Ders yükünüz fazladır.              |         |              |                   |
|                                                    |         | Katılmıyorum | Katılıyorum       |
| Grup                                               | Kontrol | 13           | 45                |
|                                                    | Deney   | 25           | 37                |
|                                                    | Toplam  | 38           | 82                |
| Pearson Chi-Square                                 |         | 4,442        | p değeri<br>0,035 |

Tablo 5'te görüldüğü üzere dördüncü ifadeye verilen cevaplar katılımcıların bulundukları grupla ilişkilidir. Aşağıdaki Şekil 4'te de görüldüğü üzere kontrol grubundaki katılımcılar başka

akademisyenlerin ders yüklerinin fazla olmasını ilgili şikâyet için muhtemel bir neden saymaya daha yatkındır.



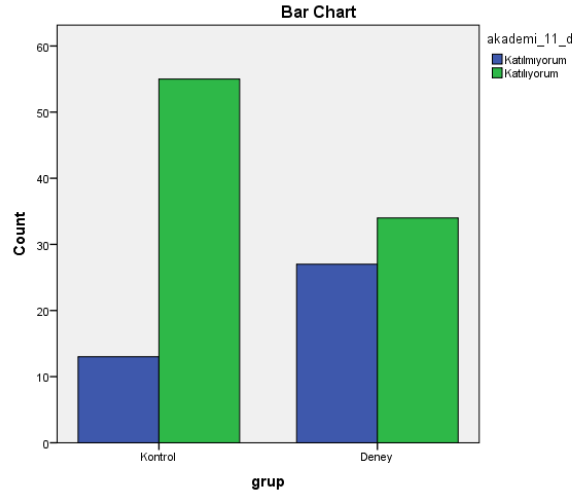
Şekil 4. Dördüncü İfadeye Verilen Cevapların Frekans Grafiği

Ancak deney grubundaki akademisyenlerde bu eğilim daha düşüktür: Başka akademisyenlerle kıyaslandığında ders yükünün fazla olmasının kendileri için böyle bir şikâyet neden olamayacağını düşünmeye meyillidirler. Kontrol grubunda bu ifadeye katılma oranı %77,6 iken deney grubunda bu oran %59,7’dir. Aşağıdaki Tablo 6 temel atıf hatasını ölçmek için oluşturulan beşinci ifadeye verilen cevapların katılımcıların bulunduğu grupla ilişkili olup olmadığına ilişkin Ki-Kare sonucunu sunmaktadır.

**Tablo 6.** Beşinci İfadeye Verilen Yanıtların Gruplar Arasındaki Farklılığına İlişkin Ki-Kare Sonuçları

| İfade (Kontrol): Öğrenciler yeterince talepkâr değildir. |         |              |                   |
|----------------------------------------------------------|---------|--------------|-------------------|
| İfade (Deney): Öğrenciniz yeterince talepkâr değildir.   |         |              |                   |
|                                                          |         | Katılmıyorum | Katılıyorum       |
| Grup                                                     | Kontrol | 13           | 55                |
|                                                          | Deney   | 27           | 34                |
|                                                          | Toplam  | 40           | 89                |
| Pearson Chi-Square                                       |         | 9,503        | p değeri<br>0,002 |

Tablo 6’da görüldüğü gibi kontrol grubundaki katılımcıların büyük çoğunluğu (%80,9) öğrencilerin yeterince talepkâr olmamasını böyle bir şikâyet için makul bulmaktadır. Deney grubunda bu oran %55,7’dir. Aşağıdaki Şekil 5’ten de görüldüğü üzere deney grubundaki katılımcılar ifadeyi kontrol grubundaki akademisyenlere göre daha az oranda onaylamaktadır.



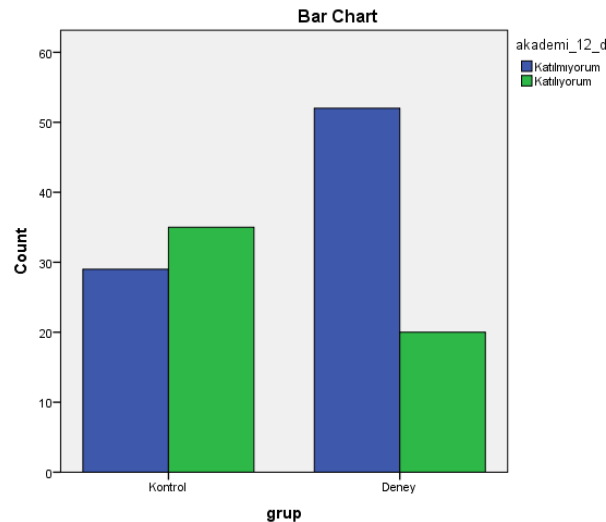
Şekil 5. Beşinci İfadeye Verilen Cevapların Frekans Grafiği

Deney grubundaki akademisyenler, öğrencileri talepkâr olmadığında böyle bir şikâyetin ortaya çıkmayacağını düşünmeye eğilimli görünmektedirler. Araştırmada içsel faktörlerin ilk maddesi olan altın ifadeye yönelik Ki-Kare sonuçları Tablo 7'deki gibidir.

**Tablo 7.** Altıncı İfadeye Verilen Yanıtların Gruplar Arasındaki Farklılığına İlişkin Ki-Kare Sonuçları

| İfade (Kontrol): Mesleğini yeterince önemsemiyordur.      |         |              |             |                   |
|-----------------------------------------------------------|---------|--------------|-------------|-------------------|
| İfade (Deney): Mesleğinizi yeterince önemsemiyorsunuzdur. |         |              |             |                   |
| Grup                                                      |         | Katılmıyorum | Katılıyorum | Toplam            |
|                                                           |         |              |             |                   |
| Grup                                                      | Kontrol | 29           | 35          | 64                |
|                                                           | Deney   | 52           | 20          | 72                |
| Toplam                                                    |         | 81           | 55          | 136               |
| Pearson Chi-Square                                        |         |              | 10,186      | p değeri<br>0,001 |

Tablo 7'de görüldüğü üzere içsel nedenlere odaklanan ilk ifadeye verilen cevaplar katılımcıların bulunduğu grupla ilişkilidir. Buna göre kontrol grubunda ifadeye katılanlar daha fazla iken deney grubunda katılmayanlar çoğunluktadır.



Şekil 6. Altıncı İfadeye Verilen Cevapların Frekans Grafiği

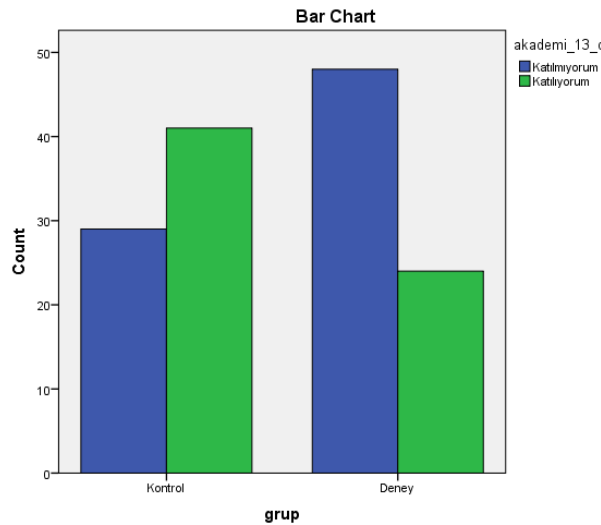
Yukarıdaki Şekil 6'dan da rahatlıkla görülebildiği gibi akademisyenler, başka akademisyenler söz konusu olduğunda o akademisyenin mesleğini yeterince önemsemiyor olmasının böyle bir şikâyet için makul bir neden olabileceğini düşünmektedir. Ancak bu şikâyet edilen akademisyenin kendisi olduğunda görüşler değişmektedir. Görüldüğü üzere deney grubundaki katılımcılar büyük oranda bu ifadeye katılmadıklarını (%72,2) beyan etmektedir. Aynı oran kontrol grubunda %45,3'tür.

Tablo 8 temel atıf hatasını ölçmek için oluşturulan diğer bir ifade olan yedinci ifadeye verilen cevapların katılımcıların bulunduğu grupla ilişkili olup olmadığına ilişkin Ki-Kare sonucunu sunmaktadır.

**Tablo 8.** Yedinci İfadeye Verilen Yanıtların Gruplar Arasındaki Farklılığına İlişkin Ki-Kare Sonuçları

| İfade (Kontrol): Yüksek lisans danışmanlığını yeterince önemsemiyordur.    |         |              |                   |
|----------------------------------------------------------------------------|---------|--------------|-------------------|
| İfade (Deney): Yüksek lisans danışmanlığını yeterince önemsemiyorsunuzdur. |         |              |                   |
|                                                                            |         | Katılmıyorum | Katılıyorum       |
| Grup                                                                       | Kontrol | 29           | 41                |
|                                                                            | Deney   | 48           | 24                |
|                                                                            | Toplam  | 77           | 65                |
| Pearson Chi-Square                                                         |         | 9,108        | p değeri<br>0,003 |

Tablo 8'de sunulan sonuçlara göre yedinci ifadeye verilen cevaplar da katılımcıların bulunduğu grupla ilişkilidir ve altıncı ifadeye verilen cevaplara benzer bir dağılıma sahiptir.



**Şekil 7.** Yedinci İfadeye Verilen Cevapların Frekans Grafiği

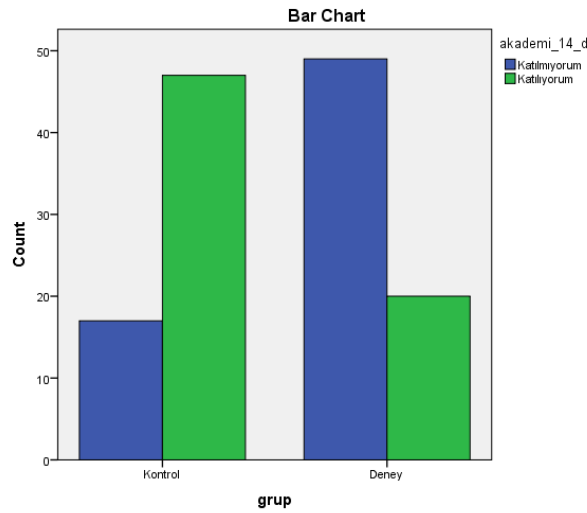
Şekil 7'de görüldüğü üzere kontrol grubunda katılıyorum cevabını verenler çoğunlukta iken deney grubunda katılmıyorum cevabını verenler çoğunlukta dır. Akademisyenler, böyle bir şikâyet için başka akademisyenlerin yüksek lisans danışmanlığını yeterince önemsememelerine ihtimal verirken, söz konusu akademisyen kendileri olduğunda buna çok daha az ihtimal vermektedir. Kontrol grubundaki katılımcıların %58,6'sı bu ifadeye katılır iken deney grubunda bu oran %33,3'tür.

Aşağıda yer alan Tablo 9 temel atıf hatasını ölçmek için oluşturulan sekizinci ifadeye verilen cevapların katılımcıların bulunduğu grupla ilişkili olup olmadığına ilişkin Ki-Kare sonucunu sunmaktadır.

**Tablo 9.** Sekizinci İfadeye Verilen Yanıtların Gruplar Arasındaki Farklılığına İlişkin Ki-Kare Sonuçları

|                                                                                       |         |                     |                    |               |
|---------------------------------------------------------------------------------------|---------|---------------------|--------------------|---------------|
| İfade (Kontrol): Danışmanlığı sadece bir ek ders ücreti kaynağı olarak görüyordur.    |         |                     |                    |               |
| İfade (Deney): Danışmanlığı sadece bir ek ders ücreti kaynağı olarak görüyorsunuzdur. |         |                     |                    |               |
|                                                                                       |         | <b>Katılmıyorum</b> | <b>Katılıyorum</b> | <b>Toplam</b> |
| Grup                                                                                  | Kontrol | 17                  | 47                 | 64            |
|                                                                                       | Deney   | 49                  | 20                 | 69            |
|                                                                                       | Toplam  | 66                  | 67                 | 133           |
| Pearson Chi-Square                                                                    |         | 26,245              | p değeri<br>0,000  |               |

Tablo 9’da açıkça görüldüğü üzere sekizinci ifadeye verilen cevaplar da katılımcıların bulundukları grupla ilişkilidir. Kontrol grubunda katılıyorum cevabı bariz şekilde katılmıyorum cevabından fazla iken deney grubunda katılmıyorum ifadesi bariz şekilde katılıyorum ifadesinden fazladır.



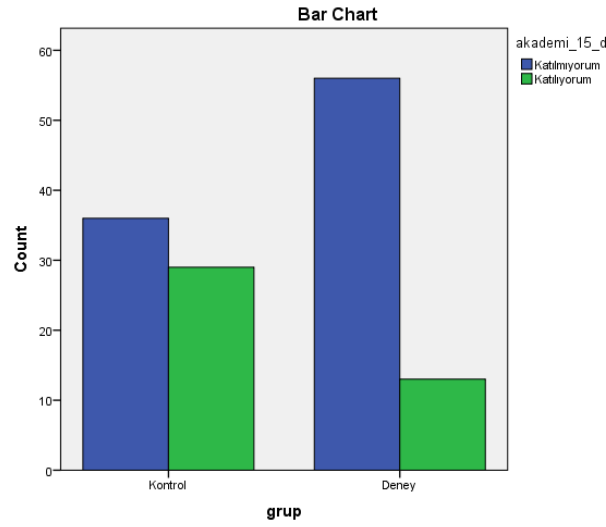
**Şekil 8.** Sekizinci İfadeye Verilen Cevapların Frekans Grafiği

Şekil 8’de de rahatlıkla görülebildiği üzere katılımcılar başka akademisyenlerin danışmanlığı sadece bir ek ders ücreti kaynağı olarak gördüklerine fazlasıyla ihtimal verirken (katılanların oranı %73,4), söz konusu kendileri olduğunda bu iddianın asılsız olduğunu düşünmektedirler (katılanların oranı %29). Aşağıdaki Tablo 10 temel atıf hatasını ölçmek için oluşturulan dokuzuncu ifadeye verilen cevapların katılımcıların bulunduğu grupla ilişkili olup olmadığına ilişkin Ki-Kare sonucunu sunmaktadır.

**Tablo 10.** Dokuzuncu İfadeye Verilen Yanıtların Gruplar Arasındaki Farklılığına İlişkin Ki-Kare Sonuçları

|                                                                                                  |         |              |                   |        |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|--------------|-------------------|--------|
| İfade (Kontrol): Bir denetim mekanizmasının olmaması nedeniyle işini layığıyla yapmıyordu.       |         |              |                   |        |
| İfade (Deney): Bir denetim mekanizmasının olmaması nedeniyle işinizi layığıyla yapmıyorsunuzdur. |         |              |                   |        |
|                                                                                                  |         | Katılmıyorum | Katılıyorum       | Toplam |
| Grup                                                                                             | Kontrol | 36           | 29                | 65     |
|                                                                                                  | Deney   | 56           | 13                | 69     |
|                                                                                                  | Toplam  | 92           | 42                | 134    |
| Pearson Chi-Square                                                                               |         | 10,333       | p değeri<br>0,001 |        |

Tablo 10’da görüldüğü üzere dokuzuncu ifadeye verilen cevaplar katılımcıların bulundukları grup ile ilişkilidir. Bu kez her iki grupta da katılmıyorum ifadesi katılıyorum ifadesinden daha fazladır.



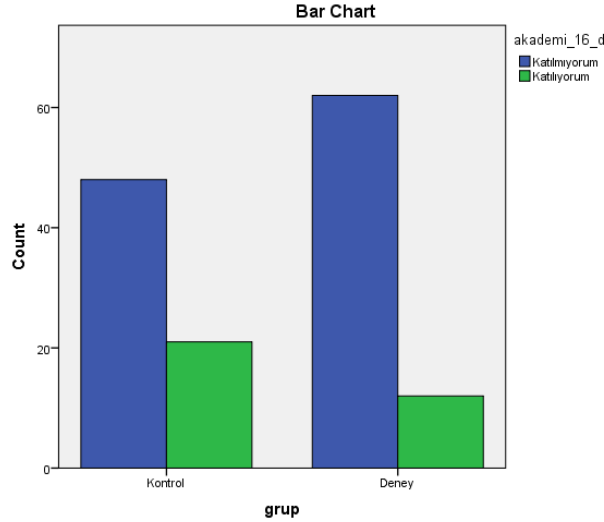
Şekil 9. Dokuzuncu İfadeye Verilen Cevapların Frekans Grafiği

Ancak yukarıdaki Şekil 9’da da görüldüğü üzere kontrol grubunda katılmıyorum ve katılıyorum cevaplarının frekansları birbirine yakın iken deney grubunda bu iki cevap arasında çok büyük fark bulunmaktadır. Deney grubundaki akademisyenler bir denetim mekanizmasının yokluğunun böyle bir şikâyetle neden olabileceği fikrini güçlü bir şekilde reddederken (katılmayanların oranı %81,2) başka akademisyenler için bu fikri o kadar da güçlü şekilde reddetmemektedirler (katılmayanların oranı %55,4). Aşağıdaki Tablo 11’de temel atıf hatasını ölçmek için oluşturulan onuncu ifadeye verilen cevapların katılımcıların bulunduğu grupla ilişkili olup olmadığına ilişkin Ki-Kare sonucunu sunmaktadır.

**Tablo 11.** Onuncu İfadeye Verilen Yanıtların Gruplar Arasındaki Farklılığına İlişkin Ki-Kare Sonuçları

| İfade (Kontrol): Genel olarak iş ahlakı ile ilgili sorunları vardır.     |         |              |             |                   |
|--------------------------------------------------------------------------|---------|--------------|-------------|-------------------|
| İfade (Deney): Genel olarak iş ahlakınız ile ilgili sorunlarınız vardır. |         |              |             |                   |
| Grup                                                                     |         | Katılmıyorum | Katılıyorum | Toplam            |
|                                                                          | Kontrol | 48           | 21          | 69                |
|                                                                          | Deney   | 62           | 12          | 74                |
|                                                                          | Toplam  | 110          | 33          | 143               |
| Pearson Chi-Square                                                       |         |              | 4,067       | p değeri<br>0,044 |

Tablo 11’de sunulan sonuçlara göre onuncu ifadeye verilen cevaplar katılımcıların bulunduğu grup ile ilişkilidir. Ancak her iki grupta da katılmıyorum ifadesi katılıyorum ifadesinden çok daha fazla verilmiştir. Akademisyenler söz konusu akademisyen başkası da olsa kendileri de olsa sözü edilen kişinin iş ahlakından yoksun olması fikrini reddetmektedirler.



Şekil 10. Onuncu İfadeye Verilen Cevapların Frekans Grafiği

Ancak buna rağmen yukarıdaki Şekil 10’da da görülebileceği gibi deney grubunda katılıyorum ve katılmıyorum cevapları arasındaki fark (%67,6) kontrol grubundakinden (%39,2) yüksektir. Başka bir deyişle akademisyenler iş ahlakından yoksun olmayı kendilerine, az bir farkla da olsa başkalarından daha az yakıştırmaktadır.

## 6. Sonuç

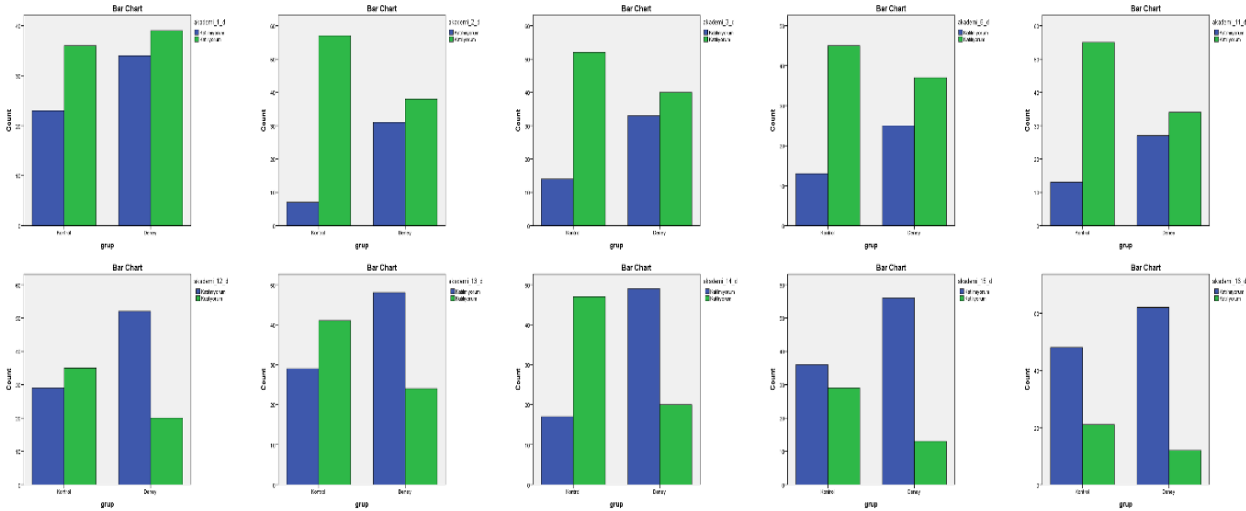
Çalışmadaki bulgular gerek tek tek gerekse toplu olarak değerlendirildiğinde temel atıf hatasını destekler niteliktedir. Yapılan analizlere göre, katılımcıların 10 ifadenin 9 tanesine verdiği cevaplar, katılımcıların bulunduğu grupla ilişkilidir. Diğer bir deyişle, akademisyenlerin, verilen senaryolarla ilişkili ifadelerle verdikleri cevaplar, kendilerini ve başkalarını düşündüklerinde farklılaşmaktadır. Akademisyenler başkaları için sahip oldukları görüşleri, söz konusu kendileri olduğunda daha az güçlü şekilde ifade etmektedirler. Diğer bir deyişle akademik karar aşamasında temel atıf hatasına düşmektedirler. Bu farklılık hem dışsal nedenler hem içsel nedenler açısından geçerlidir.

Çalışmadaki ilk beş ifade, ilgili şikâyetin dışsal nedenlerine odaklanmaktadır. Burada dışsallıktan kasıt, danışmanlık sürecinde akademisyenin kontrolü dışında gelişen faktörlerdir. Bulgular, akademisyenlerin başkaları hakkındaki değerlendirmelerinde dışsal nedenlere daha fazla atıfta bulunduklarını, ancak konu kendileri olduğunda bu nedenlerin açıklayıcılık gücünün azaldığını göstermektedir. Başkaları söz konusu olduğunda makul görülen bazı dışsal nedenler akademisyenin kendisi için daha düşük düzeyde geçerlidir. Başka akademik öncelikler, sağlıkla ilgili veya benzer özel nedenler, ders yükünün fazlalığı, idari görevlerin yoğunluğu, öğrenci ile yaşanan anlaşmazlıkla, öğrencinin yeterince talepkâr olmaması gibi dışsal nedenler diğer akademisyenlerin danışmanlık görevlerini yerine getirememesini belirli ölçüde meşru gösterebilirken, aynı nedenler akademisyenin kendisi için aynı derecede geçerli sayılmamaktadır. Sonuç olarak, akademisyenler, bu tür dışsal nedenler mevcut olsa bile, danışmanlık görevlerini diğer akademisyenlere kıyasla daha iyi yerine getirdiklerine inanmaktadır. Benzer şekilde, akademisyenler başka bir akademisyenin danışmanlık sürecindeki eksikliklerini içsel nedenlere bağlama eğilimindedir. Örneğin, mesleki sorumluluk bilincinin yetersizliği, yüksek lisans danışmanlığına gereken önemin verilmemesi, danışmanlığın yalnızca ek ders ücreti olarak görülmesi, bir denetim mekanizmasının bulunmaması nedeniyle işin gerektiği şekilde yapılmaması ya da genel iş etiği sorunları gibi içsel faktörler, başkaları hakkında yapılan değerlendirmelerde daha fazla vurgulanmaktadır. Ancak konu kendileri olduğunda, akademisyenlerin bu tür içsel nedenleri öne sürme eğilimi azalmaktadır. Başka bir deyişle akademisyenler, başka bir akademisyenle ilgili böyle bir şikâyetin nedenlerini o akademisyenin içsel



nedenlerine bağlama eğilimindeyken, söz konusu akademisyen kendileri olduğunda bu eğilim azalmaktadır.

Ancak akademisyenlerin temel atıf hatasına düşüp düşmediklerini aşağıdaki *Şekil 11* üzerinden netleştirebiliriz.



**Şekil 11.** Tüm Sorulara Verilen Cevapların Frekans Grafikleri

Şekil 11’de ilk satırda görülen grafikler katılımcıların dışsal unsurları belirten ifadelerle verdikleri cevapları yansıtmaktadır. Görsele göre deney grubundaki katılımcılar (yani senaryoyla ilgili ifadelerle kendilerini düşünerek cevap veren katılımcılar) dışsal nedenlerin tamamına daha yüksek oranda “katılıyorum” cevabı vermişlerdir. Yani kendilerini düşündüklerinde ilgili şikâyetin nedeni olarak sayılan ders yükünün fazla olması, akademik diğer işlerin varlığı, öğrencinin yeterince talepkâr olmaması gibi dışsal nedenleri onaylamaya daha eğilimlidirler. Ancak deney grubundaki katılımcılar söz konusu içsel nedenler olduğunda (görseldeki ikinci satırdaki grafikler) hiçbir içsel nedeni daha fazla onaylama eğiliminde değildir. Görselde de görüldüğü üzere içsel nedenleri vurgulayan ifadelerin tamamına “katılmıyorum” cevabı “katılıyorum” cevabından çok bariz şekilde yüksek oranda verilmiştir: Yani akademisyenler mesleği yeterince önemsememe, yüksek lisans danışmanlığını yeterince önemsememe, genel olarak iş ahlakı ile ilgili sorunlara sahip olmak gibi içsel nedenleri ilgili şikâyetin nedeni olarak görmemeye meyillidirler. Bu bulgu akademisyenlerin temel atıf hatasına düşüklerini göstermektedir.

Yukarıda veri ve yöntem başlığı altında içsel nedenlere kontrol grubunda katılma deney grubunda ise katılmama oranlarının karşılaştırılması ile bir başarısızlığın içsel nedenlere bağlama motivasyonunun mu yoksa içsel nedenlerden kaçma motivasyonunun mu daha yüksek olacağının belirlenebileceğini öne sürmüştük. Aşağıdaki tablo bu argümana ilişkin veriyi sunmaktadır.

**Tablo 12.** Kontrol Grubunda İçsel İfadelere "Katılma" Oranı ile Deney Grubunda İçsel İfadelere "Katılmama" Oranlarının Karşılaştırılması

|                        | Kontrol grubu “katılma” oranı | Deney grubu “katılmama” oranı |
|------------------------|-------------------------------|-------------------------------|
| <b>Altıncı İfade</b>   | %54,7                         | %72,2                         |
| <b>Yedinci İfade</b>   | %58,6                         | %66,7                         |
| <b>Sekizinci İfade</b> | %73,4                         | %71                           |
| <b>Dokuzuncu İfade</b> | %44,6                         | %81,2                         |
| <b>Onuncu İfade</b>    | %30,4                         | %83,8                         |

Yukarıdaki Tablo 12’de görüldüğü üzere deney grubundaki katılımcıların içsel ifadeleri onaylamama oranı, sekizinci ifade hariç, kontrol grubundaki katılımcıların aynı ifadeleri onaylama

oranlarından yüksektir. Dolayısıyla diyebiliriz ki bir olay karşısında kendi başarısızlığımızı içsel faktörlere bağlamama eğilimimiz başkalarının başarısızlığını içsel faktörlere bağlama eğilimimizden yüksektir.

## 7. Tartışma

Temel atıf hatası, günümüzde birçok alanda kendini gösterebilme potansiyeli olan önemli önyargılardan biri olmasına rağmen, günümüze kadarki süreçte sosyal ve bilişsel psikoloji alanlarında yapılan çalışmalarda daha fazla karşımıza çıkmaktadır. Ancak bununla birlikte, bu hata ile ilişkilendirilen duygusal, psikolojik faktörlerin yanı sıra sosyo-ekonomik değişkenler ve demografik verilerle ele alınması gerekliliğini de belirtmek önemlidir. Bu vurgunun gereğinde, dikkat çeken en önemli hususlardan biri, temel atıf hatasının politika yapımı süreçlerinde, eğitim hayatında, iş süreçlerinde, ekonomik kararlar düzeyinde veya tüketici davranışı gibi konularda derinlemesine incelenmemiş olmasıdır. Örneğin, seçmenlerin, bir adayın başarısızlıklarını kişisel (içsel) özelliklere dayandırma eğilimi, liderlerin performansını nesnel bir şekilde değerlendirmelerini engelleyebilir. Ya da yaşanan bir finansal kriz sonrasında, insanlar, krizlerin nedenlerini yalnızca bireysel hatalara bağlayarak makroekonomik faktörleri göz ardı etme eğilimine girebilirler. Benzer şekilde, işverenler çalışanların performansını değerlendirirken çevresel faktörleri göz ardı edebilir ve hataları bireysel yetkinlik eksikliğine yorabilir. Bu tür bilişsel önyargıların, bireysel veya kurumsal karar alma süreçlerini yanıltıcı hale getirebileceği gibi gelecekte alınacak kararların veya oluşturulacak stratejilerin toplumlar tarafından içselleştirilmesini de engelleyebilir. Bilhassa yapılan bu çalışmanın özelinde ele alındığında, temel atıf hatası nedeniyle, akademik başarısızlıklar ya da görev ihmalleri bireysel yetersizliklerle ilişkilendirilerek sistemsel bazı sorunların göz ardı edilmesine neden olabilir. Bu durum hem bireysel sorumlulukların hem de kurumsal gelişim çabalarının doğru şekilde ele alınmasını da zorlaştırabilir.

Literatürde zihinsel bir süreç olan ve başka bir kişinin bakış açısını benimsemek olarak tanımlanabilecek perspektif alma davranışı temel atıf önyargısını yenmede bir araç olarak önerilmektedir (Epley vd., 2004; Hooper vd., 2015). Ancak bununla beraber, temel atıf hatasının daha farklı değişkenlerle ve karşılaştırmalı analizlerle ele alınması, yanlılığın yol açabileceği olası maliyetlerin azaltılmasında rol oynayabileceği düşünülmektedir. Benzer şekilde daha fazla bilgi edinme, davranışları veya durumları daha iyi okuyabilme, eleştirel düşünebilme ve empati yeteneğini geliştirme gibi çabaların, atıf hatalarını azaltmada önemli rol oynayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle akademik gelişim programlarında sosyal algı, önyargı, etik karar verme ve bilişsel yanlılıklar gibi konulara yer verilmesi de temel atıf hatasının önüne geçebilmede önemlidir.

## Kaynaklar

- Akdoğan, N. (2019). Düşük statülü grupların yüksek statülü gruplara yönelik olumlu tutumu. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(37), 711-737. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.469991>
- Akgün Kandemir, N. (2019). Aile içi iletişim çatışmalarının temel atıf hatası bağlamında değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Berry, Z. (2015). Explanations and implications of the fundamental attribution error: A review and proposal. *Journal of Integrated Social Sciences*, 5(1), 44-57. <https://tinyurl.com/444v7u5z>
- Epley, N., Morewedge, C. K. ve Keysar, B. (2004). Perspective taking in children and adults: Equivalent egocentrism but differential correction. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40 (6), 760–768. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2004.02.002>
- Fein, S. (2001). Beyond the fundamental attribution era?. *Psychological Inquiry*. 12(1), 16-21. [https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1201\\_02](https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1201_02)

- Gilbert, D. T. ve Malone, P. S. (1995). The correspondence bias. *Psychological Bulletin*, 117(1), 21–38. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.1.21>
- Granot, Y. ve Balcetis, E. (2013). Fundamental attribution error. K.D. Keith (Ed.). *The encyclopedia of cross-cultural psychology* (Volume II) içinde (s. 576). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781118339893.wbecp232>
- Griffin, D. W. ve Ross, L. (1991). Subjective construal, social inference, and human misunderstanding. *Advances in Experimental Social Psychology*, 24, 319-359. [https://doi.org/10.1016/s0065-2601\(08\)60333-0](https://doi.org/10.1016/s0065-2601(08)60333-0)
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe- yöntem- analiz* (4. bs.). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. New York: Wiley.
- Hooper, N., Erdogan, A., Keen, G., Lawton, K. ve McHugh, L. (2015). Perspective taking reduces the fundamental attribution error. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 4(2), 69–72. <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2015.02.002>
- Ichheiser, G. (1949). Analysis and typology of personality misinterpretations. *American Journal of Sociology*, 55 (2), 26-56. <https://www.jstor.org/stable/2770750>
- Ji, L., Peng, K. ve Nisbett, R. E. (2000). Culture, control, and perception of relationships in the environment. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 78(5), 943-955. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.78.5.943>
- Jones, E. E. (1979). The rocky road from acts to dispositions. *American Psychologist*, 34(2), 107–117. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.2.107>
- Jones, E. E. ve Harris, V. A. (1967). The attribution of attitudes. *Journal of Experimental Social Psychology*, 3(1), 1-24. [https://doi.org/10.1016/0022-1031\(67\)90034-0](https://doi.org/10.1016/0022-1031(67)90034-0)
- Jones, E. E., ve Nisbett, R. E. (1972). The actor and the observer: Divergent perceptions of the causes of behavior. E. E. Jones (Ed.), *Attribution: perceiving the causes of behavior* içinde (s. 186). General Learning Pres.
- Kelley, H. H. (1967). Attribution theory in social psychology. D. Levine (Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation* içinde (s. 192- 238). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Kızıgın, Y. ve Dalgın, T. (2012). Atfetme teorisi: öğrencilerin başarı ve başarısızlıklarını değerlendirmedeki atfetme farklılıkları. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(15), 61-77. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijmeh/issue/54849/751072>
- Kim, D., Ko, Y.J., Lee, J.S. ve Sato, S. (2020). The effect of attribution on athlete scandals: consumer responses toward scandalized athletes and endorsements. *Sport Marketing Quarterly*, 29(4), 269- 281. <http://doi.org/10.32731/SMQ.294.122020.03>
- Lewin, K. (1931). The conflict between Aristotelian and Galileian modes of thought in contemporary psychology. *Journal of General Psychology*, 5(2), 141-177. <https://doi.org/10.1080/00221309.1931.9918387>
- Maddux, W. W. ve Yuki, M. (2006). The ‘ripple effect’: cultural differences in perceptions of the consequences of events. *Personality And Social Psychology Bulletin*, 32(5), 669-683. <https://doi.org/10.1177/0146167205283840>
- Ma-Kellams, C. (2020). Cultural variation and similarities in cognitive thinking styles versus judgment biases: a review of environmental factors and evolutionary forces. *Review of General Psychology*, 24(3), 238-253. <https://doi.org/10.1177/1089268019901270>
- Miller, D. T., ve Ross, M. (1975). Self-serving biases in the attribution of causality: Fact or fiction. *Psychological Bulletin*, 82(2), 213-225. <https://doi.org/10.1037/h0076486>
- Miller, J. G. (1984). Culture and the development of everyday social explanation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 961-978. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.46.5.961>
- Moore, D. A., Swift, S. A., Sharek, Z. S. ve Gino, F. (2010). Correspondence bias in performance evaluation: Why grade inflation works. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(6), 843–852. <https://doi.org/10.1177/0146167210371316>

- Moran, J. M., Jolly, E. ve Mitchell, J. P. (2014). Spontaneous mentalizing predicts the fundamental attribution error. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 26(3), 569–576. [https://doi.org/10.1162/jocn\\_a\\_00513](https://doi.org/10.1162/jocn_a_00513)
- Morris, M.W. ve Peng, K. (1994). Culture and cause: American and Chinese attributions for social and physical events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(6), 949-971. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.6.949>
- Posner M. I., Snyder C. R. R. ve Solso R. (2004). Attention and cognitive control. Balota D. A. ve Marsh E. J. (Eds.), *Cognitive psychology: Key readings* içinde (s. 205–223). Psychology Press.
- Preston, C. C. ve Colman, A. M. (2000). Optimal number of response categories in rating scales: Reliability, validity, discriminating power and respondent preferences. *Acta Psychologica*, 104(1), 1-15. [https://doi.org/10.1016/S0001-6918\(99\)00050-5](https://doi.org/10.1016/S0001-6918(99)00050-5)
- Riggio, H. R. ve Garcia, A. L. (2009). The power of situations: Jonestown and the fundamental attribution error. *Teaching of Psychology*, 36(2), 108–112. <https://doi.org/10.1080/00986280902739636>
- Ross L. (1977). The intuitive psychologist and his shortcomings: Distortions in the attribution process. L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (s. 173–220). New York, NY: Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60357-3](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60357-3)
- Ross, L., Amabile, T. M. ve Steinmetz, J. L. (1977). Social roles, social control, and biases in social-perception processes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35(7), 485-494. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.35.7.485>
- Ross, M., ve Sicoly, F. (1979). Egocentric biases in availability and attribution. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(3), 322-336. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.37.3.322>
- Simon, H.A. (1955). A behavioral modal of rational choice, *The Quarterly Journal of Economics*, 69(1), 99-118. <https://doi.org/10.2307/1884852>
- Steiner, I. D. ve Field, W. L. (1960). Role assignment and interpersonal influence. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 61(2), 239-245. <https://doi.org/10.1037/h0040441>
- Walster, E. (1966). Assignment of responsibility for an accident. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(1), 73–79. <https://doi.org/10.1037/h0022733>
- Williams, S. N., Armitage, C. J., Tampe, T. ve Dienes, K. A. (2021). Public perceptions of non-adherence to pandemic protection measures by self and others: A study of COVID-19 in the United Kingdom. *PloS one*, 16(10), e0258781. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0258781>
- Winter, L., Uleman, J. S. ve Cunniff, C. (1985). How automatic are social judgments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(4), 904–917. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.49.4.904>



## Havayolu Şirketlerinin Sürdürülebilirlik Uygulamalarının Stratejik Lojistik Perspektifi ile İncelenmesi



### Analysis of Sustainability Practices of Airline Companies from a Strategic Logistics Perspective

Doğan KILIÇ\*  
Muhammed TURGUT\*\*

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1664825>

#### Öz

##### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
24.03.2025

**Kabul Tarihi:**  
14.07.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları  
saklıdır.



Sürdürülebilirlik uygulamaları, son dönemlerde işletmelerin üzerine yoğunlaştığı önemli uygulamalar haline gelmiştir. Hava kargo taşımacılığının küresel tedarik zincirlerinde ki öneminin her geçen gün artması bu sektörde sürdürülebilirlik uygulamalarını ön plana çıkartmaktadır. Bu çalışma, havayolu şirketlerinin sürdürülebilirlik uygulamalarını stratejik lojistik yönetimi perspektifiyle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Küresel ölçekte hava kargo hacmi en yüksek yedi havayolu şirketinin sürdürülebilirlik raporları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonucunda karbon emisyonunun azaltılması, sürdürülebilir havacılık yakıtı (SAF) kullanımı, filo modernizasyonu, dijitalleşme, atık yönetimi, tesis altyapısının geliştirilmesi, personel hakları ve toplumsal katkı gibi başlıca temalar ön plana çıkmıştır. Bulgular, bu uygulamaların yalnızca çevresel sorumlulukla sınırlı kalmadığını; aynı zamanda işletmelerin uzun vadeli stratejik lojistik planlamaları, operasyonel verimlilik hedefleri, kaynak yönetimi ve dijital dönüşüm stratejileriyle entegre biçimde yapılandırıldığını ortaya koymaktadır. Çalışma kapsamında geliştirilen kavramsal çerçeve ve kodlama sistemi, sürdürülebilirlik odaklı lojistik analizlerin stratejik düzeyde değerlendirilmesine yönelik özgün bir model sunmaktadır. Bu yönüyle araştırma, literatüre teorik katkı sağlamanın yanı sıra lojistik karar vericilere uygulamaya dönük stratejik bir yol haritası da sunmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Sürdürülebilirlik, stratejik lojistik, havayolu taşımacılığı, içerik analizi.

#### Abstract

##### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
24.03.2025

**Accepted:**  
14.07.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights  
reserved.



Sustainability practices have become important practices that businesses have focused on recently. The increasing importance of air cargo transportation in global supply chains brings sustainability practices to the forefront in this sector. This study aims to analyze the sustainability practices of airline companies from a strategic logistics management perspective. The sustainability reports of the seven airline companies with the highest air cargo volume on a global scale were examined using the content analysis method. As a result of the analysis, main themes such as carbon emission reduction, sustainable aviation fuel (SAF) use, fleet modernization, digitalization, waste management, facility infrastructure development, personnel rights and social contribution came to the fore. The findings reveal that these practices are not limited to environmental responsibility only; they are also structured in an integrated manner with the long-term strategic logistics planning, operational efficiency targets, resource management and digital transformation strategies of the businesses. The conceptual framework and coding system developed within the scope of the study offers an original model for the strategic evaluation of sustainability-focused logistics analyses. In this respect, the research not only contributes to the literature but also offers a strategic roadmap for logistics decision-makers.

**Keywords:** Sustainability, strategic logistics, air transportation, content analysis.

**Atıf/ to Cite (APA):** Kılıç, D. ve Turgut, M. (2025). Havayolu şirketlerinin sürdürülebilirlik uygulamalarının stratejik lojistik perspektifi ile incelenmesi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 754-775. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1664825>

\*ORCID Öğr. Gör. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği, dogankilic@beun.edu.tr

\*\*ORCID Dr. Öğr. Üyesi, Tarsus Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik, muhammedturgut@tarsus.edu.tr



## Extended Abstract

### Introduction and Research Questions & Purpose:

Sustainability practices have become important practices that businesses have focused on in recent years. This study focuses on the strategic logistics approaches of airlines by conducting a content analysis of their sustainability practices. The aim of this study is to evaluate and compare sustainability practices in the sector by analysing the sustainability reports of the seven airlines with the highest Cargo Ton-Kilometer (CTK) within the framework of defined thematic areas. This analysis is not limited to sustainability themes; it also aims to reveal how these practices integrate with companies' strategic logistics planning. The study aims to reveal the current state of sustainability strategies in air cargo transportation, draw conclusions regarding areas for sectoral improvement, and provide details from a strategic logistics perspective.

### Literature Review:

Among the studies in the literature, Alameeri et al. (2017) aim to develop a framework for identifying, categorising and prioritising sustainability practices in airlines, while Payán-Sánchez et al. (2018) present a framework for preparing sustainability reports and information production processes. Al Sarrah et al. (2021) found significant differences among sustainability indicators proposed by stakeholders in the process of creating sustainability reports. Zieba and Johansson (2022) have highlighted inconsistencies in sustainability reporting and the lack of common policies. Mentzer et al. (2004) and Christopher (2016) emphasise the need to align logistics activities with corporate strategies rather than treating them as operational activities. Studies in the literature highlight the importance of identifying sustainability practices, their impact on performance, and the importance of sustainability in strategic logistics. Overall, this study fills an important gap in the literature by examining the content of sustainability reports specific to the airline industry. Compared to various methodological and content-based approaches in the literature, the findings presented in this study enable new conclusions to be drawn regarding the content, thematic diversity, and strategic alignment of corporate reporting.

### Methodology:

The research was conducted using the multiple case study method, one of the qualitative research methods. Multiple case studies are conducted to compare different cases (Lune and Berg, 2017: 175-176). In this study, based on the Cargo Ton-Kilometer (CTK) data published by IATA, the sustainability strategies of the top seven companies, which carry approximately half of the CTK of the 25 airlines with the highest CTK values in 2023, were examined (IATA, 2024; cited in Aircargo News, 2024) were examined within the scope of a multiple case analysis. According to Yin (2018), if multiple case studies with repetitive logic turn out as expected, 6-10 cases will be sufficient for theoretical generalisation. For these reasons, the sustainability reports publicly available on the websites of seven airlines were examined using content analysis. Content analysis involves analysing data obtained from verbal or written documents in accordance with defined themes (Krippendorff, 2012: 403; Yıldırım and Şimşek, 2016: 189-242). The themes, sub-themes, and sample texts used to determine the sub-themes created within the scope of this study, as well as the connection between the themes and strategic logistics, are shown in Table 2. In this study, the sustainability reports of Federal Express (FedEx), Qatar Airways, United Parcel Service (UPS), Emirates, Atlas Air, Korean Air, and Turkish Airlines (THY) (IATA, 2024; cited in Aircargo news, 2024), which are the top air cargo carriers according to IATA data, were examined within the framework of the defined themes. These themes include carbon emission reduction strategies, the goal of net-zero carbon by 2050, sustainable aviation fuel (SAF), fleet modernisation, sustainability practices in cargo facilities, ground services, and handling equipment, waste reduction, digitalisation, circular economy, employee rights, education, social responsibility projects, and membership in national/international organisations related to sustainability.

### Results and Conclusions:

The findings show that many applications, ranging from carbon emission reduction to SAF investments, fleet modernisation to digitalisation, cargo facility renovation to waste management, are designed in line with strategic logistics principles. The findings reveal that these applications are not limited to environmental responsibility alone; they are also structured in an integrated manner with businesses' long-term strategic logistics planning, operational efficiency goals, resource management, and digital transformation strategies. This situation reveals that businesses view sustainability approaches not merely as an external obligation, but as a comprehensive strategy to gain competitive advantage, flexibility, and resilience in the face of crises.

## 1. Giriş

Sürdürülebilirlik kavramı, ticari işletmeler açısından son yıllarda oldukça fazla kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler'in (BM) yapmış olduğu sürdürülebilirlik tanımında, "küresel bir dünyada ekonomik kalkınma, teknolojik gelişim ve çevrenin korunması için ihtiyaç duyulan ortak anlayış ve ortak sorumluluk duygusundan hareketle eğitim, adalet vb. sistemlerin geliştirilmesi ve sektörlerle erişim yoluyla oluşturulması" olarak tanımlanmaktadır (World Commission on Environment and Development, 1987).

Sürdürülebilirlik, kaynakları etkin bir şekilde kullanarak hem bugünü hem de geleceği korumayı ifade ederken, çevresel, sosyal ve ekonomik olarak ele alınmaktadır. Sürdürülebilirlik olgusunda çevresel ve sosyal kaygıları ön planda tutarak ekonomik dengenin sağlanması ilkeleri esastır. Ekonomik boyutunda işletmelerin varlıklarını kıt olan kaynaklarla sürdürebilmeleri, öz sermayelerini, yabancı yatırımlarını ve kaynaklarını, beşerî sermayelerini ve marka değerlerini gelecek yıllara başarıyla aktarabilme kabiliyeti öne çıkmaktadır (Duran, 2018: 16). Sosyal açıdan sürdürülebilirlikte, eğitim, adalet, sağlık, barınma koşulları, güvenlik uygulamaları ve kültürel etkinlikler ön plana çıkarken; çevresel boyutunda ise, ekolojinin bozulmaması, kaynakların tüketilmemesi, küresel ısınma, iklim değişikliği ve çevresel tahribatın azalması konuları ön plana çıkmaktadır (Özgen ve Kahyaoglu, 2019: 45-50).

Günümüzde sürdürülebilirlik eksenli lojistik yönetimi, yalnızca çevresel kaygılarla sınırlı kalmayıp, işletmelerin uzun vadeli rekabetçiliklerini sürdürebilmeleri açısından stratejik bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu bağlamda stratejik lojistik, lojistik faaliyetlerin yalnızca operasyonel düzeyde değil, aynı zamanda örgütsel stratejilerle bütünleşik biçimde yönetilmesini ifade eder. Stratejik lojistik yaklaşımı, lojistik sistemlerin tasarımı ve optimizasyonu, ağ yapılandırması, kaynak tahsisi, risk ve kriz yönetimi, dijitalleşme, karbon emisyonu azaltımı ve sürdürülebilir tedarik zinciri uygulamalarının entegrasyonunu içeren çok boyutlu bir planlama sürecidir. Literatürde stratejik lojistik, işletmelerin lojistik yetkinlikleri ile kurumsal stratejileri arasında yapısal bir uyum sağlaması gerektiğini savunan yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmaktadır (Christopher, 2016: 13). Bu çerçevede, Dünya Bankası tarafından yayımlanan Lojistik Performans Endeksi (2023), ülkelerin lojistik kabiliyetlerini küresel ölçekte karşılaştırmalı olarak değerlendirerek stratejik lojistik yönetiminin ulusal rekabetçiliğe etkisini ortaya koymaktadır. Nitekim Tunca (2022), Türkiye'nin stratejik planlarında lojistik sektörüne artan önem atfedildiğini ve özellikle havayolu lojistiğinin küresel rekabet avantajı yaratmadaki rolünün giderek belirginleştiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, havayolu taşımacılığı zaman duyarlılığı ve katma değeri yüksek yüklerin taşınmasında sahip olduğu rol gereği, bu stratejik perspektiften ele alındığında lojistik kararların kritik önemde olduğu bir faaliyet alanı olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla, havayolu şirketlerinin sürdürülebilirlik uygulamaları yalnızca çevresel sorumluluk bağlamında değil, aynı zamanda stratejik lojistik yönetimi çerçevesinde bütünsel bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilmelidir.

Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği - International Air Transport Association (IATA, 2024) verilerine göre hava kargo taşımacılığı hacim olarak dünya ticaretinin %1'inden daha az bir orana karşılık gelirken, değer olarak küresel ticaretin %33'ünden fazlasına karşılık gelmektedir. Bu oran uluslararası ticarete yıllık 8.3 trilyon dolarlık bir kargonun havayolu ile hareketi olduğunu göstermektedir. Hava kargo taşımacılığı uluslararası lojistik faaliyetler için hızlı ve verimli yük taşımacılığı fırsatı sunmakta ve değerli ürünlerin taşınması noktasında oldukça önemli bir rol oynamaktadır.

Sektörün hızlı büyümesi artan operasyonel hacmi, çevresel sürdürülebilirlik açısından önemli zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Hava kargo operasyonları, yüksek karbon emisyonları, fosil yakıt tüketimi ve doğal kaynakların yoğun kullanımı gibi çevresel etkileriyle dikkat çekmektedir (IATA, 2020). Hava kargo şirketleri hizmet güvenilirliğini ve maliyet verimliliğini koruyarak, sürdürülebilir uygulamaları entegre etme konusunda artan bir baskıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu baskı



karşısında operasyonel performansı çevresel ve sosyal sorumluluklarla dengeleyen stratejik lojistik yaklaşımlarının benimsenmesi, endüstri dönüşümünün odak noktası haline gelmiştir.

Son yıllarda yapılan çalışmalar, lojistik ve tedarik zinciri yönetimine sürdürülebilirliğin entegre edilmesinin önemini vurgulamakta ve çevresel ayak izini azaltırken rekabetçiliği koruyan yenilikçi stratejilere duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır (Dubey vd., 2017; Pagell ve Wu, 2009). Havayolu şirketlerinin sürdürülebilirlik faaliyetlerini ele alan çalışmalarda, Alameeri vd. (2017), havayollarında sürdürülebilirlik uygulamalarının tanımlanması, kategorilendirilmesi ve önceliklendirilmesini, Al Sarrah vd. (2021), sürdürülebilirlik raporlarının oluşturulması sürecinde paydaşlar tarafından önerilen, sürdürülebilirlik göstergeleri arasında önemli farklılıkları, Zieba ve Johansson (2022), sürdürülebilirlik raporlamalarındaki tutarsızlıkları ve ortak politika eksikliğini incelemişlerdir. Bu çalışmada, havayolu şirketlerinin sürdürülebilirlik uygulamalarının içerik analizini yürüterek stratejik lojistik yaklaşımlarına odaklanmıştır. Bu kapsamda hava kargo sektöründeki önemli şirketlerin sürdürülebilirlik raporları ve uygulamaları detaylı bir içerik analizi gerçekleştirilerek ortaya konulmaktadır. Literatürdeki çeşitli yönetsel ve içeriksel yaklaşımlarla kıyaslandığında, bu çalışmanın sunduğu bulgular; kurumsal raporlamanın içeriği, tematik çeşitliliği ve stratejik uyumu bakımından yeni çıkarımlar yapılmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca gelecekteki araştırmalar için bir temel oluşturmayı ve sektörün sürdürülebilirlik uygulamalarına katkı sunmayı hedeflemektedir.

Araştırmada ilk olarak literatür taraması gerçekleştirilerek, hava kargo taşımacılığında sürdürülebilirlik literatürü incelenmektedir. Ardından metodoloji bölümü, veri toplama ve analiz bulguları da dahil olmak üzere araştırma tasarımı ana hatlarıyla ortaya konulmaktadır. Son olarak, tartışma ve sonuç bölümleri sonuçları mevcut araştırma bağlamında yorumlamakta ve gelecekteki araştırmalar ve sektör uygulamaları için çıkarımlar sunmaktadır.

## 2. Literatür

Alameeri vd. (2017), Birleşik Arap Emirliği (BAE) merkezli havayollarının sürdürülebilirlik uygulamalarını ele almışlardır. Bu kapsamda havayollarında sürdürülebilirlik uygulamalarının tanımlanması, kategorilendirilmesi ve önceliklendirilmesi için bir çerçeve geliştirmek amaçlanmaktadır. Sürdürülebilirlik uygulamaları kapsamında BAE merkezli havayollarında hükümet yönetiminin inovasyon yönetimiyle eşit derecede en yüksek önceliğe sahip olduğu bulunmuştur.

Payán-Sánchez vd. (2018), sürdürülebilirlik raporlarının ve bilgi üretme süreçlerinin hazırlanmasına yönelik bir çerçeve sunmaktadır. Araştırmada sürdürülebilirlik sonuçlarını etkileyen ilişki ağları incelenmiştir. Araştırma sonucunda paydaş katılımı, ittifaklar ve açık inovasyon olmak üzere üç farklı araç kullanarak havacılık faaliyetlerini iyileştirmek için akademik, kurumsal ve şirket düzeylerini içeren iş birlikçi bir çerçeve önermektedir.

Karaman vd. (2018), 2006-2015 yılları arasında havacılık sektöründeki sürdürülebilirlik raporlarını inceleyerek, firma performansı ile ilişkisini ele almışlardır. Araştırmacılar çeşitli regresyon analizleri yaparak araştırmalarını tamamlamışlardır. Araştırma sonucunda şirket büyüklüğünün sürdürülebilirlik raporuyla pozitif ilişkili olduğunu tespit ederken, sürdürülebilirlik raporlarının sayısının ve uygulanma düzeyinin şirket performansını artırmada önemli rol oynadığını raporlamışlardır.

Guimarans vd. (2019), sürdürülebilirlik üzerine mevcut altyapı operasyonlarını, çeşitli çalışmaları ve uygulamaları incelemişlerdir. Araştırmada sürdürülebilir ulaşım altyapısı, atıl kapasiteyi azaltma ve maliyetleri düşürme kavramlarına odaklanmıştır. Ayrıca kavramları verimli kullanabilmek için dizayn ve ani gelişen olaylara karşı sistemler geliştirilmesi önerilmiştir.

Kılıç vd. (2019), 2011-2016 yılları arasında uluslararası havacılık faaliyetlerinde sürdürülebilirlik performansı ile sürdürülebilirlik raporlaması arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Yönetim göstergeleri, sosyal ilerleme göstergeleri ve çevresel performans endeksleri ile küresel

raporlama girişimi dikkate alınmıştır. Ayrıca Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH), havacılık sektörünün büyüklüğü ve ticaret açıklığı gibi kontrol değişkenleri de kullanılmıştır. Araştırma sonucunda güçlü yönetim yapısına, yüksek sosyal ve çevresel kalkınmaya sahip ülkelerin sürdürülebilirlik raporları oluşturma oranının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Al Sarrah vd. (2021), Dubai’de havacılık sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin sürdürülebilirlik göstergelerine katkı sunmayı hedeflemişlerdir. Birden fazla odak grubu aracılığıyla nitel bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Araştırma sonucunda Dubai’de havacılık sektöründe sürdürülebilirlik ile ilgili farkındalığın eksik olduğu bulunmuştur. Ayrıca paydaşlar önerilen, sürdürülebilirlik göstergeleri arasında önemli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Thummala ve Hiremath (2022), işletmelerin web sayfalarını inceleyerek çevresel sorumluluklara karşı uygulamalarını ve görüşlerini ele almışlardır. Araştırmada büyük havayolu işletmelerinin sürdürülebilirlik girişimleri nitel analizi yapılmıştır. Araştırma teknoloji ile birlikte sürdürülebilirlik uygulamalarının kullanıldığı ve havayolunda çevreci yakıt türlerinin tercih edilmesinin sürdürülebilirlik açısından hayati öneme sahip olduğu tespit edilmiştir.

Zieba ve Johansson (2022), havayolu sürdürülebilirlik raporları üzerine akademik çalışmaların sistematik incelemesini gerçekleştirmişlerdir. Raporlama uygulamalarında çok fazla tutarsızlık ve belirsizlik tespit etmişlerdir. Raporlamalarda ortak bir politika ve anlayış bulunmadığı sonucuna varılmıştır.

Heyes vd. (2023), işletmeler açısından stratejik inovasyon kapsamında sürdürülebilirlik için kapsamlı bir stratejik analiz sunmaktadır. Araştırma sonucunda sürdürülebilirlik için kapsamlı stratejik analiz çerçevesinin, küresel işletmelerde sürdürülebilir iş modeli inovasyonunun görülebileceği yararlı bir mercek görevi görerek stratejik sürdürülebilir inovasyon yaklaşımlarına değerli bir katkı sunduğu tespit edilmiştir.

Ekici (2023), havacılık sektöründe güncel uygulamaları ele almışlardır. Araştırmada havacılık sektöründe sürdürülebilirlik faaliyetlerinin önünde oluşan dışsalılıkların ortadan kaldırılması ve gerekli kaynakların ayrılması sonucuna ulaşılmıştır. Kurumlar arası işbirliğinin artması gerekliliği ve teknoloji yardımıyla sorunların çözümüne yönelik iyileştirmeler yapılmasının olumlu sonuçlar verdiği tespit edilmiştir.

Öte yandan, sürdürülebilirlik uygulamalarının stratejik lojistik yönetimiyle entegrasyonu da giderek önem kazanmaktadır. Mentzer vd. (2004) ve Christopher (2016), lojistik faaliyetlerin operasyonel olmaktan çıkarılarak kurumsal stratejilerle uyumlu hale getirilmesi gerektiğini vurgulamakta; bu yaklaşım kapsamında dijitalleşme, risk yönetimi, kaynak verimliliği ve çevresel sürdürülebilirlik gibi unsurlar stratejik lojistik bileşenleri olarak değerlendirilmektedir. Ancak, havayolu taşımacılığı özelinde sürdürülebilirlik uygulamalarının bu stratejik çerçeveye göre analiz edildiği çalışmalar sınırlıdır.

Literatürdeki çalışmalardan Alameeri vd. (2017), havayollarında sürdürülebilirlik uygulamalarının tanımlanması, kategorilendirilmesi ve önceliklendirilmesi için bir çerçeve geliştirmeyi amaçlarken, Payán-Sánchez, vd. (2018), sürdürülebilirlik raporlarının ve bilgi üretme süreçlerinin hazırlanmasına yönelik bir çerçeve sunmaktadır. Karaman vd. (2018), Guimarans vd. (2019), Kılıç vd. (2019), sürdürülebilirlik raporlamasının şirket başarısı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Al Sarrah vd. (2021), sürdürülebilirlik raporlarının oluşturulması sürecinde paydaşlar tarafından önerilen, sürdürülebilirlik göstergeleri arasında önemli farklılıklar olduğunu tespit etmiştir. Thummala ve Hiremath (2022), havayolu işletmelerinin web siteleri aracılığıyla sürdürülebilirlik uygulamalarını incelemişlerdir. Zieba ve Johansson (2022), sürdürülebilirlik raporlamalarındaki tutarsızlıkları ve ortak politika eksikliğini ortaya koymuşlardır. Mentzer vd. (2004) ve Christopher (2016), lojistik faaliyetlerin operasyonel olmaktan çıkarılarak kurumsal stratejilerle uyumlu hale getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Literatürdeki çalışmalar, sürdürülebilirlik uygulamalarının belirlenmesini, performansa etkisini ve sürdürülebilirliğin stratejik lojistikteki önemini

vurgulamaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, bu çalışma havayolu sektörüne özgü sürdürülebilirlik raporlarının içerik temelli incelenmesi yönüyle literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Literatürdeki çeşitli yöntemsel ve içeriksel yaklaşımlarla kıyaslandığında, bu çalışmanın sunduğu bulgular; kurumsal raporlamanın içeriği, tematik çeşitliliği ve stratejik uyumu bakımından yeni çıkarımlar yapılmasına olanak sağlamaktadır.

### 3. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden çoklu vaka analizi yöntemi ile yapılmıştır. Farklı vakaların karşılaştırılması amacıyla, çoklu vaka analizi yapılmaktadır (Lune ve Berg, 2017: 175-176). Bu çalışmada, IATA tarafından yayınlanan Kargo Ton-Kilometre<sup>1</sup> (CTK) verilerine göre, 2023 yılında en yüksek CTK değerine sahip olan 25 havayolu şirketinin CTK'sının yaklaşık olarak yarısına yakın kargoyu taşıyan ilk yedi sırada yer alan şirketlerin (IATA, 2024; akt. Aircargo news, 2024) sürdürülebilirlik stratejilerini incelemek amacıyla, son yayınladıkları sürdürülebilirlik raporları çoklu vaka analizi kapsamında incelenmiştir. Yin'e (2018) göre, tekrarlama mantığına sahip olan çoklu vaka çalışmaları öngörüldüğü gibi çıkarsa, 6-10 vakanın teorik genelleme için yeterli olacağını ifade etmektedir. Bu nedenlerden dolayı, 7 havayolu şirketinin web sitelerinde kamusal erişime açık olan sürdürülebilirlik raporları, içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. İçerik analizi, sözel veya yazılı dokümanlardan elde edilen verilerin belirlenen temalar doğrultusunda analiz edilmesini sağlamaktadır (Krippendorff, 2012: 403; Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189-242). Bunun yanı sıra içerik analizi, reklamların, filmlerin veya sosyal medya kaynaklarının içeriklerinin de incelenmesi amacıyla kullanılmaktadır (Neuman, 2014). Bu çalışmada, havayolu sektöründe lider konumda bulunan şirketlerin sürdürülebilirlik uygulamalarını incelemek amaçlanmaktadır. Sayısal genelleme yapmak yerine, havayolu sektörünün dönüşümünü etkileyebilecek olan önemli aktörlerin uygulamalarını ortak temalar doğrultusunda ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu bağlamda çalışma, örneklem sayısından ziyade stratejik ağırlığı yüksek şirketlerin uygulamalarına odaklanmıştır. İçerik analizi süreci, tümevarımcı nitel analiz yaklaşımı doğrultusunda yapılandırılmıştır. Kodlama işlemleri iki bağımsız araştırmacı tarafından manuel olarak gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, her araştırmacı tüm raporları bağımsız olarak okuyarak ön kodları belirlemiş, ardından benzer kodlar kavramsal bütünlüğe göre gruplandırılarak ana temalar oluşturulmuştur. Temalar, alt temalar ve alt temaların belirlenmesinde kullanılan örnek metinler ile temaların stratejik lojistik ile bağlantısı Tablo 2'de gösterilmiştir.

Havayollarının faaliyetlerinden kaynaklanan etkilerini azaltmaları ve toplumsal fayda sağlamaları sürdürülebilirliğin temel gerekliliklerinden birisidir. Bu nedenle çalışmada, IATA verilerine göre en fazla hava kargo taşıyan Federal Express (FedEx), Qatar Airways, United Parcel Service (UPS), Emirates, Atlas Air, Korean Air ve Türk Hava Yolları (THY) (IATA, 2024; akt. Aircargo news, 2024) şirketlerinin sürdürülebilirlik raporları belirlenen temalar çerçevesinde incelenmiştir. Bu temalar; karbon emisyonu azaltma stratejileri, 2050 yılına kadar net sıfır karbon hedefi, sürdürülebilir havacılık yakıtı (SAF), filo modernizasyonu, kargo tesisleri, yer hizmetleri ve elleçleme ekipmanlarında sürdürülebilirlik uygulamaları, atık azaltılması, dijitalleşme, döngüsel ekonomi, personel hakları, eğitim, toplumsal sosyal sorumluluk projeleri ve sürdürülebilirlik ile ilgili ulusal/uluslararası kuruluşlara üye olmaktır. Bu çalışmanın amacı, en yüksek CTK'ya sahip yedi havayolu şirketinin sürdürülebilirlik raporlarını belirlenen tematik alanlar çerçevesinde analiz ederek, sektördeki sürdürülebilirlik uygulamalarını değerlendirmek ve karşılaştırmaktır. Bu analiz, yalnızca sürdürülebilirlik temalarıyla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda söz konusu uygulamaların işletmelerin stratejik lojistik planlamalarıyla nasıl bütünleştiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma, hava kargo taşımacılığında sürdürülebilirlik stratejilerinin mevcut durumunu ortaya

<sup>1</sup> Taşınan kargo ağırlığının, uçulan mesafe ile çarpılması sonucunda elde edilen değerdir (IATA, 2025a).

koymayı ve sektörel iyileştirme alanlarına yönelik çıkarımlarda bulunmayı ve stratejik lojistik yaklaşımı açısından detaylandırmayı hedeflemektedir.

**Tablo 1. Sürdürülebilirlik Uygulamaları ve Stratejik Lojistik Hedefleri**

| Sürdürülebilirlik Uygulaması                                                               | Stratejik Lojistik Hedefi / Boyutu                                                                        |
|--------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Karbon Emisyonu Azaltma Stratejileri                                                       | Operasyonel verimlilik, maliyet azaltımı, çevresel uyumluluk, uzun vadeli kapasite planlaması             |
| 2050 Yılına Kadar Net Sıfır Karbon Hedefi                                                  | SAF kullanımı, yakıt ve enerji tüketimini azaltmak, yenilenebilir enerji kullanımını artırmak             |
| Sürdürülebilir Havacılık Yakıtı (SAF)                                                      | Enerji tedarik güvenliği, çevreci yakıt dönüşümü, stratejik kaynak yönetimi                               |
| Filo Modernizasyonu                                                                        | Yakıt verimliliği, bakım maliyetlerinin düşürülmesi, uzun vadeli yatırım stratejisi                       |
| Kargo Tesisleri, Yer Hizmetleri ve Elleçleme Ekipmanlarında Sürdürülebilirlik Uygulamaları | Altyapı optimizasyonu, kapasite yönetimi, otomasyon entegrasyonu, lojistik merkez tasarımı                |
| Atık Azaltılması                                                                           | Kaynak verimliliği, sürdürülebilir malzeme yönetimi, çevreci tedarik stratejileri                         |
| Dijitalleşme                                                                               | Gerçek zamanlı karar destek sistemleri, lojistik ağ görünürlüğü, veri temelli stratejik planlama          |
| Döngüsel Ekonomi Uygulamaları                                                              | Tedarik zinciri kapanışı (closed-loop logistics), stratejik atık yönetimi                                 |
| Personel Eğitimi ve Hakları                                                                | Bilgi tabanlı lojistik yetkinlik geliştirme, insan kaynağı sürdürülebilirliği                             |
| Toplumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri                                                      | Kurumsal itibarın lojistik risk yönetimine etkisi, paydaş ilişkileri                                      |
| Sürdürülebilirlik İle İlgili Ulusal/Uluslararası Kuruluşlara Üye Olmak                     | Ulusal ve uluslararası kuruluşlara üye olmak ve uluslararası sürdürülebilirlik uygulamalarını takip etmek |

Tablo 1’de araştırmada analiz edilen sürdürülebilirlik uygulamaları ile stratejik lojistik hedefleri arasında kurulan ilişkiyi göstermektedir. Bu çerçeve, havayolu şirketlerinin sürdürülebilirlik stratejilerini yalnızca çevresel bir sorumluluk olarak değil, aynı zamanda uzun vadeli lojistik planlamalarıyla entegre biçimde yürüttüklerini ortaya koymaktadır.

### 3.1. İçerik Analizi Süreci ve Kodlama Yaklaşımı

Araştırmada içerik analizi yöntemi uygulanmış, yedi havayolu şirketinin sürdürülebilirlik raporları sistematik biçimde incelenmiştir. Kodlama süreci tümevarımcı bir yaklaşımla gerçekleştirilmiş; her rapor iki bağımsız araştırmacı tarafından okunarak ön kodlar çıkarılmıştır. Kodlar, anlam benzerliklerine göre gruplandırılarak temalara dönüştürülmüştür. Örnek bir içerik parçası, “Karbonsuz uçuş hedefi doğrultusunda SAF kullanımına yönelik yatırımlar artırılmıştır.” şeklinde kodlanarak “Sürdürülebilir Havacılık Yakıtı (SAF)” teması altında değerlendirilmiştir. Analiz sürecinin şeffaflığı ve tekrarlanabilirliği açısından kavramsal çerçeve ve kodlama tablosuna çalışmada ayrıca yer verilmiştir.

Tablo 2’de içerik analizinde kullanılan temalar ve alt temalar stratejik lojistik yaklaşımı kapsamında sınıflandırılmıştır. Bu temalar, havayolu şirketlerinin sürdürülebilirlik uygulamalarının stratejik lojistik boyutlarıyla nasıl örtüştüğünü ortaya koymaktadır.

**Tablo 2.** Tematik Kodlama ve Stratejik Bağlantılar

| Tema                       | Alt Tema                    | Alt Tema Örnek Metni                                                                                                                                                                               | Stratejik Lojistik Bağlantısı                               |
|----------------------------|-----------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------|
| Çevresel Sürdürülebilirlik | Karbon Emisyonu Azaltımı    | "Aşamalı olarak, elektrikli araç, sürdürülebilir enerji ve karbon dengeleme projelerine yatırım yapılmaktadır."                                                                                    | Enerji verimliliği, kapasite planlaması, çevresel uyumluluk |
| Çevresel Sürdürülebilirlik | SAF Kullanımı               | "Geleneksel jet yakıtına göre sera gazı emisyonları yaklaşık % 87 oranında daha az olan SAF 2022 yılında kullanılmaya başlanmıştır."                                                               | Enerji kaynağı çeşitlendirmesi, uzun vadeli kaynak yönetimi |
| Operasyonel Dönüşüm        | Filo Modernizasyonu         | "Filo modernizasyonu ve operasyonel iyileştirmeler ile yakıt verimliliğinin artırılması ve karbon emisyonunun azaltılması hedeflenmektedir."                                                       | Maliyet azaltımı, yakıt verimliliği, operasyonel strateji   |
| Dijitalleşme               | e-AWB, Rota Optimizasyonu   | "Uçuş planlama, rota optimizasyonu, yardımcı güç ünitesi (APU) kullanımının optimize edilmesi uçuşun farklı aşamalarında yakıt tasarrufu sağlayan motor performansı uygulamaları yürütülmektedir." | Veriye dayalı karar destek sistemleri, süreç entegrasyonu   |
| Lojistik Altyapı           | Kargo Tesis Modernizasyonu  | "SmartIST'te yüksek teknolojiye sahip otonom sistemler kullanarak, operasyon kalitesini artırmak ve sürdürülebilir bir çalışma ortamı oluşturmak için dijitalleşme adımları atılmaktadır."         | Altyapı optimizasyonu, otomasyon entegrasyonu               |
| Kaynak Yönetimi            | Atık Yönetimi               | "Kargo operasyonlarında atık malzemelerin geri dönüşümü sağlanmıştır."                                                                                                                             | Geri dönüşüm, kaynak verimliliği, sürdürülebilir tedarik    |
| Sosyal Sürdürülebilirlik   | Personel Eğitimi ve Hakları | "Çalışan refahı için iş-özel yaşam dengesini gözetin izin politikaları uygulanmaktadır."                                                                                                           | Bilgi yönetimi, insan kaynağı sürdürülebilirliği            |
| Toplumsal Katkı            | Sosyal Sorumluluk Projeleri | "Çocuklar için havacılık eğitimi projesi, her ay üstün zekalı çocukların THY tesislerinde ağırlanarak 1 günlük eğitim almasını içermektedir."                                                      | Kurumsal itibar, paydaş ilişkileri                          |

#### 4. Bulgular

Havayolu şirketlerinin sürdürülebilirlik raporlarının belirlenen temalar çerçevesinde incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular bu kısımda verilmiştir.

##### 4.1. Karbon Emisyonu Azaltma Stratejileri ve 2050 Yılına Kadar Net Sıfır Karbon Emisyon Hedefi

Havayolu şirketlerinin, sürdürülebilirlik çalışmaları içerisinde en fazla odaklandıkları konuların başında karbon emisyonlarını azaltmak gelmektedir. Havayolları, uçuşlar ve yer operasyonlarından kaynaklı emisyonlarını azaltmak için çalışmalar yürütmektedir. Karbon emisyonlarını azaltmak için yakıt tasarrufu, SAF kullanımı, uçak modernizasyonu, tüm süreçlerde optimizasyon, karbon dengeleme projeleri, yenilenebilir enerji kullanımı, yer operasyonlarında enerji tasarrufu, karbon dengeleme başta olmak üzere farklı uygulamalar yürütülmektedir. Uçak yakıt tüketimi, havayolu işletme giderlerinin önemli bir bölümünü oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda üretilen karbon emisyonları nedeniyle önemli bir çevresel etkiye neden olur. Bu nedenle, verimli yakıt tüketim yönetimi politikaları belirlemek, havayollarının sürdürülebilir büyümesi ve çevre dostu operasyonları için kritik unsurlardır.

Küresel sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda, havayolu şirketlerinin büyük çoğunluğu 2050 yılına kadar net sıfır karbon emisyonu hedefini benimsemektedir. Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği'nin (IATA) 2021 genel kurulunda, IATA üyesi olan havayolları tarafından 2050

yılına kadar net sıfır karbon emisyonuna ulaşmayı taahhüt eden bir karar alınmıştır. Bunun yanı sıra, Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü'nün (ICAO) 2022 genel kurulunda üye ülkeler, havayolları tarafından belirlenen 2050 yılına kadar net sıfır karbon emisyonu hedefini kabul ederek, bu hedefe ulaşmak için işbirliği yapma konusunda anlaşmışlardır.

IATA'ya göre, uluslararası havacılık endüstrisinin karbon nötrlüğüne ulaşmak için kümülatif karbon emisyonlarını 2050 yılına kadar yaklaşık 21,2 gigaton azaltması gerekmektedir. Karbon emisyonlarının azaltılmasında; SAF kullanılmasının %65, yeni uçak teknolojileri ve ürünlerinin kullanılmasının %13, altyapı ve operasyonel verimlilikte iyileştirmeler yapılmasının %3 ve karbon dengeleme ile yakalama programlarının kullanılmasının %19 azalmaya katkıda bulunması beklenmektedir (IATA, 2025b).

FedEx 2040 yılına kadar, THY, Qatar Airways, UPS, Emirates, Atlas Air ve Korean Air 2050 yılına kadar net sıfır karbon emisyonu hedefine ulaşma taahhüdünde bulunmuştur. Bu hedef doğrultusunda şirketler; yeni nesil uçak ve motor teknolojilerine yatırım yaparak filolarını yenilemekte, SAF kullanımı, operasyonel ve altyapısal iyileştirmeler, elektrikli araç kullanımı, yenilenebilir enerji projeleri ve karbon dengeleme programları uygulamaktadır (Atlas Air, 2023; Emirates, 2023; FedEx, 2024; Korean Air, 2023; Qatar Airways, 2023; THY, 2023; UPS, 2023).

THY, Boeing ve İstanbul Teknik Üniversitesi iş birliği ile Türkiye'nin ilk sürdürülebilir havacılık platformunu kurmuştur. Platform, Türkiye'de havacılık sektörünün karbon-nötr hedefine ulaşmasına, sürdürülebilir dönüşümün sağlanmasını ve farkındalık oluşturacak programlar ile sürdürülebilirlik hakkındaki bilgi ve duyarlılığı artırmayı hedeflemektedir. THY, karbon ayak izini azaltmak için çeşitli optimizasyon projesi uygulamaktadır. Bu projeler ile 2023 yılında 71.830 ton yakıt tasarrufu sağlarken, 226.265 ton karbon emisyonu önlenmiştir. 2033 yılına kadar gerçekleştirilecek filo modernizasyonu ve operasyonel iyileştirmeler ile yakıt verimliliğinin artırılması ve karbon emisyonunun azaltılması hedeflenmektedir. THY, İstanbul Havalimanı'ndaki kargo tesisi SmartIST'te yüksek teknolojiye sahip otonom sistemler kullanarak, operasyonel kalitesini artırmak ve sürdürülebilir bir çalışma ortamı oluşturmak için dijitalleşme adımları atmaktadır (THY, 2023).

Sürdürülebilirlik stratejisinin en önemli konularından olan filo modernizasyonu operasyonel süreçleri iyileştirmenin yanı sıra çevreye verilen zararı da azaltmaktadır. THY, filosunda bulunan yeni nesil uçakların sağladığı yakıt tasarrufunun, eski nesil modelleri ile kıyaslandığında 2023 yılında, 1.189.349 ton karbon emisyonu azalttığını ifade etmektedir. Filoya yeni nesil uçakların girişiyle birlikte %15-20 oranında karbon emisyon azaltımı hedeflenmektedir. Filo yenilenen yanı sıra, operasyonda yapılacak iyileştirmelerle yakıt verimliliğinin artırılması ve SAF kullanımının yaygınlaştırılması ile de karbon emisyonunun azaltılması hedeflenmektedir (THY, 2023).

THY, 2050 yılında karbon nötr havayolu olma hedefi doğrultusunda, karbon dengeleme projeleri ve Uluslararası Havacılık için Karbon Dengeleme ve Azaltma Planı (CORSIA) programına katılım gibi stratejiler izlemektedir. Kurumsal müşterilerine emisyon takibi ve dengeleme imkânı sunacak bir uygulama geliştirmekte, tesislerinde yenilenebilir enerji kullanımını artırarak karbon salınımını azaltmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda, 3 milyon dolarlık yatırımla kurulacak güneş enerjisi santralleriyle yıllık 4.558,7 ton emisyon azaltılması planlanmaktadır (THY, 2023).

FedEx, karbon emisyonlarını azaltmaya yönelik agresif bir strateji izlemekte ve 2040 yılına kadar net sıfır karbon emisyonu hedefine ulaşmayı taahhüt etmektedir. Şirket, bu hedef doğrultusunda 2 milyar dolarlık bir bütçeyi elektrikli araçlar, yenilenebilir enerji ve karbon dengeleme projelerine ayırmıştır. 2025 yılına kadar satın alınacak araçların %50'sinin, 2030'a kadar ise tamamının sıfır egzoz emisyonlu olması planlanmaktadır. FedEx ayrıca kara taşımacılığında demiryolu kullanımını artırarak karayolu kaynaklı karbon emisyonlarını düşürmektedir. "Fuel Sense" ve "SkyBreathe" gibi dijital platformlar üzerinden yakıt tüketimini optimize etmekte ve operasyonel süreçleri daha çevreci hale getirmektedir (FedEx, 2024).

Qatar Airways, karbon emisyonlarını azaltma stratejisini üç temel eksen etrafında şekillendirmektedir: filo modernizasyonu, operasyonel verimlilik ve karbon dengeleme programları. Yakıt tasarrufu sağlamak amacıyla APU kullanımını optimize etmekte, rota ve yük planlamasında dijital çözümlerden faydalanmaktadır. 2015 yılında başlatılan "Yakıt Verimliliği Programı" ile uçak performansını artırarak, karbon emisyonlarını azaltan çeşitli teknik ve operasyonel iyileştirmeler gerçekleştirmektedir (Qatar Airways, 2023).

UPS, 2035 yılına kadar taşıdığı paket başına karbon emisyonlarını %50 azaltmayı hedeflemektedir. Bu hedef kapsamında operasyonel süreçlerinde rota optimizasyonu ve elektrikli araç kullanımına ağırlık vermektedir. Yapay zekâ destekli ORION ve UPSNav platformları ile teslimat rotalarını optimize ederek hem mesafeyi hem de yakıt tüketimini azaltmaktadır. Ayrıca karbon dengeleme programları ile çevresel etkiyi minimize etmeye yönelik projeler yürütmektedir. UPS, yakıt tüketimini azaltmak için motor yıkama, APU'nun yerde kullanımının azaltılması, rota optimizasyonu sağlayan ORION platformu ve UPSNav navigasyon sistemlerinin kullanılması, uçak tırmanma profillerini gerçek zamanlı olarak optimize etmek için yapay zekâ araçlarının kullanılması gibi farklı çalışmalar yürütmektedir (UPS, 2023).

Emirates, eğitim, farkındalık, veri analitiği ve teknoloji odaklı yeşil standart çalışma prosedürleri uygulayarak operasyonel verimliliği artırmakta ve çevresel etkileri azaltmaktadır. 2023-2024 döneminde bu uygulamalarla 48.000 ton yakıt tasarrufu ve 151.000 ton karbon emisyonu azaltımı sağlanmıştır. Şirket, SAF kullanımını artırırken, yer operasyonlarında elektrikli ve biyoyakıtlı araçlara geçiş yapmaktadır. Ayrıca Dubai, Singapur, İngiltere, Avustralya, Pakistan ve Filipinler'deki tesislerinde güneş enerjisi yatırımlarıyla yenilenebilir enerji kullanımını yaygınlaştırmaktadır. Kargo uçuşlarında ise yerde kalma sürelerindeki karbon yoğunluğunu %8,4 oranında azaltmıştır (Emirates, 2023).

Atlas Air, 2035 yılına kadar karbon emisyonlarını 2021 seviyesine göre %20 azaltmayı hedeflemekte ve bu doğrultuda SAF kullanımını artırmakta, operasyonel verimlilik ve yakıt tasarrufu odaklı uygulamalar geliştirmektedir. Şirket, filo modernizasyonu ile çevre dostu yeni nesil uçaklara yatırım yaparken, dinamik rotalama, APU kullanımını azaltma ve fazla yakıt alımını önleme gibi verimlilik artırıcı önlemler uygulamaktadır. Ayrıca, uçuşlarda yakıt tüketimini azaltmak için köpekbalığı derisi teknolojisini kullanarak sürtünme direncini düşürmektedir (Atlas Air, 2023).

Atlas Air ve ABD Federal Havacılık İdaresi (FAA), Kuzey Kentucky'deki uçuşlar için sürekli iniş yaklaşımları geliştirmek için prosedürleri revize ederek simülatör çalışmaları yürütmüştür. Mart 2024'te, revize edilen prosedürler tüm havayollarının kullanımına sunulmuştur. Bu revizyon ile uçuş başına yaklaşık 45 galonluk bir yakıt tasarrufu sağlanmaktadır (Atlas Air, 2023).

Korean Air, operasyonlarında enerji tüketimini azaltmak için yüksek verimli ekipman kullanmakta ve süreçlerini optimize etmektedir. Filo modernizasyonu kapsamında, koltuk başına karbon emisyonunu %20-25 oranında azaltan yeni nesil uçaklara yatırım yapmakta ve eski uçaklarını kademeli olarak emekli etmektedir. Yakıt tasarrufu sağlamak için motor yıkama ve yerde bekleme sırasında yardımcı güç üniteleri kullanımını artırmaktadır. Bu uygulamalarla 2023 yılında yaklaşık 257.000 ton karbon emisyonu azaltmıştır. Ayrıca, Boeing ve Airbus ile iş birliği yaparak, hafif karbon kompozit malzemelerle yeni nesil yakıt tasarruflu uçak yapıları geliştirmekte ve prototip kanat tasarımları üzerinde çalışmaktadır. Kargo taşımacılığında ise daha hafif konteynerler kullanarak toplam yükü azaltmakta; 2023 itibarıyla bu oran %88'e ulaşmış ve yıllık 22.000 ton karbon emisyonu önlenmiştir (Korean Air, 2023).

Bu kapsamda geliştirilen uygulamalar, yalnızca çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine katkı sunmakla kalmamakta, aynı zamanda yakıt verimliliği, maliyet düşürme ve filo optimizasyonu gibi stratejik lojistik hedeflerle de örtüşmektedir. Özellikle operasyonel süreçlerin yeniden yapılandırılması ve enerji verimliliği artırıcı yatırımlar, uzun vadeli lojistik ağ performansının sürdürülebilirliğini sağlamak açısından stratejik öneme sahiptir.



## 4.2. Sürdürülebilir Havacılık Yakıtı (SAF)

Karbon ayak izinin azaltılması çalışmalarının merkezinde SAF yer almaktadır. IATA, 2050 net sıfır karbon emisyonu hedefine ulaşmada en büyük katkırı %65 ile SAF'ın sağlayacağını ifade etmektedir. SAF, geleneksel havacılık yakıtı ile harmanlanabilen, atık yemeklik yağ, tarımsal yan ürünler ve katı atık gibi kaynaklardan elde edilen alternatif bir yakıttır. Geleneksel kerosen yakıt ile karşılaştırıldığında, SAF %87'ye kadar daha az sera gazı çıkarmaktadır. Geleneksel yakıta kıyasla yüksek maliyetli olması ve sınırlı üretim kapasitesi nedeniyle, SAF üretimi kurumsal teşvikler ile desteklenmelidir. İncelenen havayolları uçuşlarında SAF kullanımını artırmanın yanı sıra, dünya genelinde çok kısıtlı miktarda bulunan SAF'ın üretiminin artırılması, kullanımının yaygınlaştırılması ve tedarikinin kolaylaştırılması için üniversiteler, sektör paydaşları ve yerel yönetimler ile birlikte çalışmalar yapmaktadır. Havayolları, SAF kullanımının yanı sıra, çevresel etkilerini azaltmak için ekipman iyileştirmelerine, operasyonel uygulamaları optimize etmeye ve yakıt tasarrufuna odaklanmaktadır.

THY, İstanbul Havalimanı kalkış-varışlı bazı uçuşlarında SAF kullanmaktadır. THY, 2023 yılında Boeing Türkiye ve İstanbul Teknik Üniversitesi ile Türkiye Sürdürülebilir Havacılık Platformu'nu kurmuştur. Ayrıca, Global SAF Deklarasyonu katılımcılarından birisidir. FedEx karbon ayak izinin yaklaşık %61'i jet yakıtı kullanımından kaynaklanmaktadır. FedEx, kullanılan jet yakıtının %30'unu 2030 yılına kadar alternatif kaynaklardan elde etmeyi hedeflemektedir. Şirket, SAF kullanımının yaygınlaşması için First Movers Coalition ve havacılık sektöründeki diğer organizasyonlarla ortaklık yapmaktadır. Qatar Airways, 2030 yılına kadar kullanacağı yakıt miktarının %10'unu SAF ile karşılamayı taahhüt etmektedir. UPS, SAF'ı sınırlı bir şekilde kullanmaya başlarken, bu kullanımı zaman içinde artırmayı planlamaktadır. 2035 yılına kadar uçuşlarında %30 oranında SAF kullanmayı hedeflemektedir (FedEx, 2024; Qatar Airways, 2023; THY, 2023; UPS, 2023).

Emirates, 22 Kasım 2023 tarihinde %100 SAF kullanarak A380 ile uçuş yapan ilk havayolu oldu. Emirates, ticari havacılıkta fosil yakıtların etkisini azaltmaya odaklanan araştırma ve geliştirme projelerini desteklemek için 200 milyon ABD Doları tutarında bir fon oluşturmuştur. Emirates, Cambridge Üniversitesi'nde bulunan Aviation Impact Accelerator girişimine fon sağlamıştır. Bunun yanı sıra, yenilenebilir ve gelişmiş havacılık yakıtları için BAE merkezli bir araştırma konsorsiyumu olan Air-CRAFT'ın kurucusu olmuştur ve havacılık da dahil olmak üzere çeşitli sektörler için düşük karbonlu yakıtlar üretmeye odaklanan Birleşik Krallık girişimi olan The Solent Cluster'a katılmıştır. Atlas Air, SAF kullanımının artırılmasına stratejik olarak odaklanan ve İspanya'daki kargo uçuşlarında SAF'ı düzenli olarak kullanan ilk hava kargo şirketidir. 2023 yılında, İspanya'daki Zaragoza Havalimanı'ndan kalkan tüm uçuşlar için %5 SAF ullanmak için Inditex ile ortaklık kurmuştur. Atlas ayrıca küresel yakıt satın alımlarını izlemek ve SAF satın alma seçeneklerini geliştirmek için Skymetrix yazılımını kullanmaktadır (Atlas Air, 2023; Emirates, 2023).

Korean Air, Kore havacılık endüstrisinde SAF kullanımının benimsenmesini teşvik etmek için SAF üretimi ve kullanımını teşvik etmek için Haziran 2021'de Koreli bir petrol şirketi olan Hyundai Oilbank ile bir mutabakat zaptı imzalamıştır. Ayrıca, ülkede yeni biyoyakıtların tanıtımını ve kullanımını kolaylaştırmak için Korean Air, hükümet liderliğindeki "Çevre Dostu Biyoyakıt Teşvik İttifakı"na katılmıştır. Korean Air, Eylül 2023'ten bu yana Kore'nin hava kargo sektöründe, Müşteri Katılımı SAF İşbirliği Programına öncülük etmektedir. Bu girişim, müşterilere SAF satın alma fırsatı sunar ve SAF kullanımı yoluyla karbon emisyonlarını azaltmadaki başarıları paylaşılarak faaliyet gösterir. Program, karbon emisyonu azaltma girişimlerinin genişletilmesinde ve hava kargo müşterilerinin küresel havacılık endüstrisinin sürdürülebilir dönüşümüne dahil edilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır (Korean Air, 2023).

SAF kullanımına yönelik yatırımlar ve iş birlikleri, havayolu şirketlerinin sürdürülebilir tedarik stratejilerini güçlendirmekte ve alternatif enerji kaynaklarının lojistik operasyonlara entegrasyonu açısından stratejik planlama gerektiren süreçler arasında yer almaktadır. Bu yönüyle SAF, yalnızca

bir çevreci çözüm değil; aynı zamanda arz güvenliğini, maliyet yönetimini ve karbon nötr hedeflerini destekleyen stratejik lojistik bileşeni olarak değerlendirilebilir.

### 4.3. Filo Modernizasyonu

Havayolu şirketleri, yakıt tasarrufu sağlamak, karbon emisyonlarını ve gürültü kirliliğini azaltmak, filo yaş ortalamasını düşürmek ve bakım ile operasyonel maliyetleri minimize etmek amacıyla yeni nesil uçak yatırımlarını hızlandırmaktadır. Sera gazı emisyonlarının azaltılmasında en etkili yöntemlerden biri, eski model uçakların filodan çıkarılarak daha verimli ve çevreci uçaklarla değiştirilmesidir.

THY, filo modernizasyonu kapsamında 2023 yılında yeni nesil uçaklar sayesinde 1.189.349 ton karbon emisyonunu azaltmış ve optimizasyon çalışmalarıyla ek olarak 71.830 ton yakıt tasarrufu sağlamıştır. Şirket, 2033 yılına kadar filosunun %95'ini yeni nesil uçaklardan oluşturmayı hedeflemektedir. Qatar Airways, filosuna %20 daha fazla yakıt tasarrufu sağlayan Boeing 787-900 modelini eklemiş ve yakıt verimliliğini artırmaya yönelik yatırımlarını sürdürmektedir. UPS, geleceğin teknolojilerine yatırım yaparak elektrikli dikey kalkış ve iniş (eVTOL) uçakları ile elektrikli ve hidrojenli uçakların operasyonel kullanımı üzerine çalışmalar yürütmektedir. Emirates, yeni nesil Airbus ve Boeing uçakları ile filosunu yenileyerek, yakıt verimliliğini artırmayı ve çevresel etkileri azaltmayı amaçlamaktadır. FedEx, 2005 yılından bu yana yürüttüğü "Fuel Sense" programı ve filo modernizasyonu çalışmalarıyla uçak emisyon yoğunluğunu %29 oranında düşürmüş; 2023 yılında ise 136 milyon galon jet yakıtı tasarrufu ile yaklaşık 1,3 milyon metrik ton karbon emisyonunu önlemiştir. Atlas Air, yüksek taşıma kapasitesine ve uzun menzile sahip Boeing 747-8F uçaklarını filosuna katarak, önceki modellere kıyasla ton başına karbon emisyonunu %16 oranında azaltmıştır. Korean Air, 2030 yılına kadar 143 yeni uçak alarak filosunu yenilemeyi ve %20-25 oranında yakıt verimliliği sağlamayı planlamaktadır. Şirket, Airbus A220-300, A321-NEO ve Boeing B787-9, B737-8 gibi yakıt tasarruflu modelleri tercih ederek, koltuk başına karbon emisyonlarını önemli ölçüde düşürmektedir (Atlas Air, 2023; Emirates, 2023; FedEx, 2024; Korean Air, 2023; Qatar Airways, 2023; THY, 2023; UPS, 2023).

Filo modernizasyonu, yalnızca çevresel sürdürülebilirliği değil; aynı zamanda bakım maliyetlerinin azaltılması, operasyonel risklerin düşürülmesi ve filo yaş ortalamasının gençleştirilmesi gibi stratejik kazanımlar sağlamaktadır. Bu süreç, havayolu şirketlerinin uzun vadeli taşıma kapasitesi planlamalarında önemli bir rol oynamakta ve lojistik sistemlerin yeniden yapılandırılmasına katkı sunmaktadır.

### 4.4. Kargo Tesisleri, Yer hizmetleri ve Elleçleme Ekipmanlarında Sürdürülebilirlik Uygulamaları

Havayolu şirketleri, kargo tesisleri ve yer hizmetlerinde karbon ayak izini azaltmak amacıyla çevreci bina tasarımları, otonom sistemler, elektrikli ve alternatif yakıtlı araçlar ile yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı çözümler uygulamaktadır. Bu kapsamda, uluslararası standartlara uygun sertifikasyon süreçleri de yürütülmektedir.

THY, İstanbul Havalimanı'ndaki SmartIST tesisinde, otomatik depolama, akıllı elleçleme, SmartDock ve robotik otomasyon sistemlerini entegre ederek operasyonel verimliliği artırmakta ve sürdürülebilir bir çalışma ortamı sağlamaktadır. Tesis, LEED sertifikasına sahip olup, çevre dostu bina standartlarını karşılamaktadır (THY, 2023).

FedEx, LEED ve BREEAM sertifikalı tesislerinde, enerji verimliliğini artıracak yatırımlar yaparak sıfır emisyonlu BrightDrop araçları ve elektrikli kargo bisikletlerini kullanmaktadır. 2040 yılına kadar tüm teslimat filosunu sıfır emisyonlu araçlardan oluşturmayı hedeflemektedir. Qatar Airways, Doha'daki tesislerinde sürdürülebilirlik yatırımlarıyla karbon emisyonlarını ve enerji

tüketimini azaltmayı amaçlamakta, yer hizmetlerinde dizel araçları elektrikli araçlarla değiştirmektedir. Kargo tesisleri, GSAS tarafından 4 yıldızla sertifikalandırılmıştır. UPS, dünya genelinde kullandığı elektriğin %10,9'unu yenilenebilir kaynaklardan sağlamak ve yer operasyonlarında kullandığı yakıtın %28,8'ini alternatif yakıtlarla karşılamaktadır. Elektrikli araç kullanımını artırırken, ORION rota optimizasyon sistemiyle operasyonel verimliliği ve yakıt tasarrufunu desteklemektedir. Emirates, tesislerinde güneş enerjisi santralleri kurarak yenilenebilir enerji kullanımını artırmakta, yer hizmetlerinde ise elektrikli ve hibrit araç kullanımına öncelik vermektedir. Araç takip ve yönetim sistemleriyle yakıt tüketimini izleyerek lojistik süreçlerini optimize etmektedir. Ayrıca, tüm yeni inşaat projelerinde LEED GOLD standartlarını hedeflemektedir. Atlas Air, genel merkezini LEED ve WELL sertifikalı çevreci bir binaya taşımış ve yer hizmetlerinde hibrit ile elektrikli araç kullanımını yaygınlaştırmıştır. Korean Air, genel merkezinde enerji verimliliği yüksek ekipmanlar kullanarak, 2023 yılında karbon emisyonunu bir önceki yıla göre yaklaşık 172,3 ton azaltmıştır (Atlas Air, 2023; Emirates, 2023; FedEx, 2024; Korean Air, 2023; Qatar Airways, 2023; UPS, 2023).

Bu uygulamalar, yalnızca çevresel sürdürülebilirliği değil; aynı zamanda lojistik altyapıların dijitalleşmesi ve otomasyon sistemlerinin entegrasyonu ile stratejik lojistik hedeflere doğrudan katkı sağlamaktadır. Bu sayede, şirketler operasyonel maliyetlerini düşürürken uzun vadeli sürdürülebilirlik performanslarını da artırmaktadır.

#### 4.5. Atık Yönetimi

Havayolu şirketleri, çevresel etkilerini en aza indirmek ve kaynak verimliliğini artırmak amacıyla plastik, kâğıt, ahşap ve metal gibi atıkların azaltılması ve geri dönüştürülmesine yönelik kapsamlı programlar uygulamaktadır. Dijitalleşme ile kâğıt kullanımını azaltmakta, çevre dostu ambalaj malzemelerine yönelmekte ve çalışanlarına sıfır atık uygulamaları konusunda eğitimler vermektedir.

THY, 2023 yılında 33,31 ton ambalaj atığını geri dönüştürmüş, seyahat setlerinde plastik kullanımını azaltarak 626,7 ton plastik ambalaj tasarrufu sağlamıştır. FedEx, Tedarik Değişim Programı ile fazla malzemeleri yeniden kullanmakta ve tesislerinde atıklarının %80'ini geri dönüştürerek 2023 yılında yaklaşık 20 milyon ton karton, ahşap palet, kâğıt ve metal atığı geri kazanmıştır. Ürün ambalajlarında %9 ila %23 oranında geri dönüştürülmüş malzeme kullanmakta ve tüm ambalajlarının geri dönüştürülebilir olmasına özen göstermektedir. Qatar Airways, 2030 yılına kadar sıfır atık hedefine ulaşmayı hedeflemekte ve bu kapsamda tek kullanımlık plastikleri azaltmakta, ambalaj ve yemeklik yağ atıklarını geri dönüştürmektedir. Emirates, tesislerinde atık azaltımına yönelik uygulamalar geliştirmekte, "Baskıdan Önce Düşün" kampanyasıyla gereksiz kâğıt tüketimini önleyerek hem kâğıt hem enerji tasarrufu sağlamaktadır. UPS, ambalajlarında geri dönüştürülmüş ve biyolojik olarak parçalanabilen malzemeler kullanmakta, Happy Returns uygulamasıyla ürünleri yeniden kullanılabilir kaplarda toplamakta ve plastik atıkları azaltmaktadır. Atlas Air, balonlu naylon yerine yeniden kullanılabilir karton kutular kullanarak ambalaj malzemesi tüketimini ve plastik atıklarını önemli ölçüde azaltmıştır. Korean Air, uçak içi hizmetlerde ve kargoda kullanılan plastikleri çevre dostu alternatiflerle değiştirmekte ve poşetlerin %50'sini geri dönüştürülmüş malzemelerden üretmektedir. 2023 yılında toplam 8.193 ton atığı geri dönüştürerek, plastik kullanımını ve karbon emisyonlarını önemli ölçüde azaltmıştır (Atlas Air, 2023; Emirates, 2023; FedEx, 2024; Korean Air, 2023; Qatar Airways, 2023; THY, 2023; UPS, 2023).

Atık azaltımı ve geri dönüşüm uygulamaları, yalnızca çevresel sürdürülebilirliği desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda lojistik maliyetlerin kontrol edilmesi ve kaynak verimliliğinin artırılması gibi stratejik lojistik hedeflere de katkı sağlamaktadır. Bu durum, sürdürülebilir tedarik zinciri yönetiminin uzun vadeli değer yaratma perspektifiyle uyumlu bir parçası olarak öne çıkmaktadır.

#### 4.6. Döngüsel Ekonomi

Havayolu şirketleri, faaliyetlerinden kaynaklanan atıkları azaltmak ve bu atıkları ekonomiye yeniden kazandırmak amacıyla döngüsel ekonomi uygulamalarını etkin bir şekilde hayata geçirmektedir. Bu yaklaşımla çevresel etkiler azaltılırken, kaynakların verimli kullanılması ve tedarik zincirinde sürdürülebilirlik sağlanmaktadır.

THY, uçuşlarında ve tesislerinde geri dönüştürülmüş ürünler kullanarak, doğal kaynakların yeniden kullanımına yönelik projeler yürütmektedir. Uçuşlarda sunulan ürünlerde çevre dostu malzemeler tercih edilmekte ve döngüsel ekonomi anlayışı tüm operasyonel süreçlere entegre edilmektedir. FedEx, atık yönetimini optimize ederek, 2023 yılında oluşan katı atıkların %60'ını geri dönüştürmüş ve yaklaşık 20 milyon ton karton, ahşap palet, kâğıt ve metal atığı ekonomiye kazandırmıştır. Şirket, faaliyetlerinde geri dönüştürülebilir malzemelerden üretilen ürünler kullanmaya özen göstermektedir. Qatar Airways, atıklarını enerji üretimi ve organik gübreye dönüştürmekte, kargo faaliyetlerinde ise polietilen levhalar, ahşap plakalar ve paletleri yeniden kullanarak döngüsel ekonomi uygulamalarını desteklemektedir. 2023 yılında kargo atıklarının %49,5'i geri dönüştürülmüştür. Emirates, uçuşlardan kaynaklanan plastik ve cam atıkları ayrıştırarak geri dönüştürmekte ve ileri dönüşüm çalışmaları ile uçak malzemelerinden valiz, çanta ve aksesuar gibi ürünler üretmektedir. 2023 yılında bu kapsamda özel bir ürün koleksiyonu piyasaya sürmüştür. Korean Air, hurdaya ayrılan uçaklar ve eskimiş malzemeleri ileri dönüşüm projelerinde kullanmaktadır. 2023 yılında eski uçak can yeleklerinden bez çantalar, uçak gövdelerinden ise isim etiketleri ve golf topu işaretleyicileri üretmiştir. Aynı yıl geri dönüştürdüğü atık miktarı bir önceki yıla göre %33 artarak 8.193 tona ulaşmıştır. Ayrıca, plastik atıkların çimento fırınlarında alternatif yakıt olarak kullanılması yönünde çalışmalar yürütmektedir (Emirates, 2023; FedEx, 2024; Korean Air, 2023; Qatar Airways, 2023; THY, 2023).

Döngüsel ekonomi uygulamaları, hammadde kullanımını optimize ederken, tedarik zincirinde sürdürülebilir lojistik stratejilerinin etkin bir şekilde uygulanmasına katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda, havayolu şirketlerinin döngüsel ekonomi yaklaşımlarını benimsemesi, çevresel sürdürülebilirlik ile stratejik kaynak yönetimini entegre etmelerine olanak tanımaktadır.

#### 4.7. Dijitalleşme

Havayolu şirketlerinin karbon ayak izini azaltmada en önemli stratejik araçlardan biri dijitalleşmedir. Dijital teknolojiler, operasyonel süreçlerin optimizasyonu, kaynak ve iş gücü verimliliği, yapay zekâ destekli lojistik çözümleri ve atık yönetimi gibi birçok alanda çevresel ve ekonomik fayda sağlamaktadır. Özellikle kâğıt kullanımını azaltan elektronik konşimento gibi uygulamalar, sürdürülebilirlik hedeflerine doğrudan katkı sunmaktadır.

THY, dijitalleşme stratejisini tüm operasyonlarına entegre ederek mobil uygulamalar, siber güvenlik, finansal teknolojiler, yapay zekâ ve robotik süreç otomasyonları gibi birçok alanda projeler yürütmektedir. SmartIST tesisinde; otomatik depolama, akıllı elleçleme, SmartDock, robotik otomasyon ve TKGO gibi sistemlerle süreç verimliliğini artırmaktadır. CargoAi platformu ile online rezervasyon imkânı sunmakta, CASS sistemini kullanmayan acenteler için kredi kartı ve cüzdan hesaplarıyla çevrim içi ödeme çözümleri geliştirmektedir. Müşteri memnuniyetini artırmak için WhatsApp Chatbot uygulaması Cargy ile 7/24 destek sunmaktadır. Bu yenilikçi uygulamalar sayesinde Turkish Cargo, 2023 yılında "Innovative Logistics Solutions in Air Cargo" kategorisinde en beğenilen hava kargo markası seçilmiştir (THY, 2023).

Qatar Airways, yakıt tüketimi ve operasyonel verimliliği artırmak için FlightPulse ve dinamik hava aracı performans izleme sistemleri gibi yazılımlar kullanmaktadır. Rota optimizasyonu, APU kullanımının izlenmesi ve türbülans farkındalığı gibi dijital çözümlerle karbon emisyonlarını azaltmaya yönelik çalışmalar yürütmektedir. Emirates SkyCargo, CargoAi ve cargo.one ile dijital platform ortaklıkları kurarak planlama, rezervasyon, ödeme ve takip süreçlerini dijitalleştirmiştir. Air

Canada Cargo ile iş birliği yaparak müşterilerine dijital platformlar üzerinden kolay rezervasyon imkânı sağlamaktadır. FedEx, yakıt tüketimini azaltmak için Fuel Sense programını, yapay zekâ ve otonom teslimat sistemlerini kullanmakta; lojistik süreçlerini dijital çözümlerle optimize etmektedir. UPS, yapay zekâ destekli ORION ve UPSNav sistemleri ile rota optimizasyonu sağlayarak mesafeyi ve karbon emisyonlarını azaltmakta, dijital takip sistemleri ile süreç görünürlüğünü artırmaktadır. Atlas Air, yakıt kullanımını izlemek ve optimize etmek için MyFuelCoach uygulamasını kullanmaktadır. Korean Air, uçaklarına kablosuz veri kaydedici sistemleri entegre ederek uçuş güvenliği, yakıt yönetimi ve bakım süreçlerinde verimlilik sağlamaktadır. Ayrıca robotik otomasyon süreçleri ile insan gücü kullanımını azaltarak operasyonel verimliliği artırmaktadır (Atlas Air, 2023; Emirates, 2023; FedEx, 2024; Korean Air, 2023; Qatar Airways, 2023; UPS, 2023).

Dijitalleşme uygulamaları, sadece çevresel sürdürülebilirliği değil, aynı zamanda karar destek sistemlerinin güçlendirilmesini, lojistik süreçlerin şeffaflığını ve uzun vadeli planlamaya dayalı stratejik lojistik yönetimini mümkün kılmaktadır. Yapay zekâ, rota optimizasyonu ve otomasyon teknolojileri, havayolu taşımacılığında rekabet gücünü artıran temel unsurlar haline gelmiştir.

#### 4.8. Personel Hakları

Havacılık sektöründe insan kaynağı, hizmet kalitesini ve operasyonel güvenliği doğrudan etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Bu nedenle havayolu şirketleri, personel memnuniyetini artırmaya yönelik esnek çalışma modelleri, sosyal destek programları ve gelişim fırsatları sunarak sürdürülebilir insan kaynakları politikaları geliştirmektedir.

THY, çalışanlarının iş-özel hayat dengesini sağlamak için esnek çalışma saatleri ve çeşitli izin uygulamaları (akademik, refakatçi, sporcu, avans gibi) sunmaktadır. Personel motivasyonunu artırmak amacıyla TK FEST gibi sosyal etkinlikler düzenlemekte ve TK Well programı ile çalışanların fiziksel, zihinsel ve ruhsal sağlığını desteklemektedir. Happy Place to Work araştırmasında “Türkiye’nin En Mutlu İşyerleri” arasında yer alan THY’de çalışan memnuniyet oranı %79’dur (THY, 2023).

FedEx, açık kapı politikası ve “Education for Life” programıyla personeline kariyer gelişimi ve eğitim desteği sunmakta, tam ve yarı zamanlı çalışanlarına sağlık, tatil ve kişisel izin hakları sağlamaktadır. Çalışan destek programı ile personel ve ailelerine 7/24 gizli danışmanlık hizmeti vermektedir. Qatar Airways, çalışanlarının çocuklarının eğitimine destek sağlamak amacıyla 2016 yılında Oryx International School’u kurmuştur ve çalışanlarının sosyal refahını artıracak çeşitli destek programları yürütmektedir. UPS, kültür ve katılım anketleriyle çalışan beklentilerini analiz etmekte, sağlık sigortası, hayat ve maluliyet sigortası, çocuk/yaşlı bakımı, finansal danışmanlık ve ruh sağlığı desteği gibi kapsamlı sosyal haklar sunmaktadır. Emirates, Seraty adlı refah programı ile çalışanlarının fiziksel, zihinsel ve duygusal sağlığını desteklemekte ve sağlık sigortası imkânı sunmaktadır. Pilotlar ve kabin ekibi için özel akran desteği sağlanmakta, Najm ve Shukran ödül programları ile çalışan başarıları teşvik edilmektedir. Atlas Air, ELEVATE Atlas programı ile çalışan geri bildirimlerini toplamakta ve iç süreçleri optimize etmektedir. LIFT personel geliştirme programı ile kariyer planlaması ve liderlik gelişimi desteklenmektedir. Çalışan ve ailelerinin refahını artıracak “önce aile” politikası çerçevesinde kapsamlı sosyal haklar sunulmaktadır. Korean Air, esnek ve kısaltılmış çalışma saatleri ile iş memnuniyetini ve verimliliği artırmayı hedeflemektedir. “Happy Hour” uygulaması ile departmanlar arası iletişim ve kurumsal bağlılık güçlendirilmektedir. Çalışan ve birinci derece yakınları için indirimli uçak biletleri, şirket konutları, çocuk eğitimi ve bakımı desteği, sağlık sigortası ve emeklilik yardımları gibi birçok sosyal hak sağlanmaktadır (Atlas Air, 2023; Emirates, 2023; FedEx, 2024; Korean Air, 2023; Qatar Airways, 2023; UPS, 2023).

Bu uygulamalar, havayolu şirketlerinin insan kaynakları yönetiminde sürdürülebilir bir yaklaşım benimseyerek, uzun vadeli kurumsal bağlılık ve yüksek iş gücü verimliliği elde etmelerine katkı sağlamaktadır.

#### 4.9. Eğitim Faaliyetleri

Havayolu şirketleri, çalışanlarının mesleki ve kişisel gelişimini destekleyerek yetenek yönetimi, kariyer planlaması, etik ilkeler ve problem çözme konularında kapsamlı eğitim programları sunmaktadır. Ayrıca üniversiteler ve danışmanlık firmaları ile iş birlikleri kurarak öğrenme odaklı kurumsal kültürlerini güçlendirmektedirler.

THY, üniversitelerle iş birliği yaparak sertifika ve yüksek lisans programları yürütmekte, genç yetenekleri bünyesine katmak için kariyer etkinlikleri düzenlemekte ve kısmi zamanlı çalışma fırsatları sunmaktadır. Airbus sponsorluğunda İbn Haldun Üniversitesi ile hava taşımacılığı yüksek lisans programı yürütmektedir. THY Havacılık Akademisi çatısı altında hem kendi personeline hem de sektördeki farklı kurum ve kuruluşlara mesleki, etik ve yenileme eğitimleri vermektedir (THY, 2023).

FedEx, filo bakım teknisyeni çırak programı, Purple Pathways ve LeadIC gibi programlarla çalışanlarının kariyer gelişimini desteklemekte, çevrimiçi eğitim olanakları ve FedEx Learning Center ile sürekli öğrenme imkânı sunmaktadır. Ayrıca Asya-Pasifik, Orta Doğu ve Afrika bölgelerinde üniversitelerle iş birliği yaparak sektöre nitelikli personel kazandırmaktadır. Qatar Airways, eğitmenlerini Öğrenmede Mükemmellik Akreditasyon Programı ile yetkilendirmekte ve bu alanda uluslararası ödüller kazanmıştır. Çalışanlarının çocuklarının eğitimini desteklemek için Oryx International School'u kurmuştur. UPS, eğitim yardımı programı ile çalışanlarının eğitim masraflarını desteklemekte ve UPS University aracılığıyla kişisel gelişim ve liderlik programları sunmaktadır. Ayrıca etik ve uyum konularında düzenli eğitimlerle kurumsal değerlerin çalışanlar tarafından benimsenmesini sağlamaktadır. Emirates, London Business School ve Warwick Business School gibi prestijli kurumlarla liderlik programları yürütmekte, finansal okuryazarlık, sağlık ve beslenme gibi konularda atölye çalışmaları düzenlemektedir. Çalışanlarının geleceğin becerilerine uyum sağlaması için yenilikçi eğitim portalları sunmaktadır. Atlas Air, Welcome Group oryantasyon programı ve LIFT kariyer geliştirme programı ile çalışanlarının gelişimini desteklemekte, yönetici adaylarına özel liderlik eğitimleri sunmaktadır. İkinci pilotların kaptanlığa geçiş süreci için mentorluk programı yürütmektedir. Korean Air, KALMANSHIP gibi programlarla yeni çalışanlara kurum kültürü ve Kore kültürü hakkında bilgi kazandırmakta, genç yöneticilere yetkinlik geliştirme ve küresel yetenek programları sunmaktadır. Ayrıca çevre bilincini artırmak için çeşitli çevresel eğitimler düzenlemekte ve çalışanlarına Kore Havacılık ve Uzay Üniversitesi ile Inha Üniversitesi'nde burs imkânı sağlamaktadır (Atlas Air, 2023; Emirates, 2023; FedEx, 2024; Korean Air, 2023; Qatar Airways, 2023; UPS, 2023).

Bu eğitim uygulamaları, havayolu şirketlerinin sadece kurumsal sosyal sorumluluklarını yerine getirmesine değil, aynı zamanda lojistik sistemlerinin sürdürülebilirliğini destekleyen bilgi, beceri ve adaptasyon yetkinliklerinin geliştirilmesine de katkı sağlamaktadır.

#### 4.10. Toplumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri

Havayolu şirketleri, toplumsal sorumluluk anlayışıyla eğitim, sağlık, çevre, afet yardımları ve biyolojik çeşitliliğin korunması gibi alanlarda çeşitli projeler yürütmektedir. Bu faaliyetler, kurumsal sosyal sorumluluk hedeflerinin yanı sıra, toplumsal refahın artırılması ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

THY, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrasında arama kurtarma ekiplerinin bölgeye taşınması, 430 bine yakın depremzedenin ücretsiz tahliyesi ve 36 bin ton yardım malzemesinin ulaştırılması gibi büyük ölçekli destek sağlamıştır. Ayrıca 1.000 depremzedeye istihdam imkânı sunmuş, “Geleceğe Dönüşüm” projesiyle kabin memurlarının kullanım dışı çantalarını ayakkabıya dönüştürerek deprem bölgesindeki çocuklara ulaştırmıştır. Diğer sosyal sorumluluk projeleri arasında “90. Yılda 90 Bin Fidan” projesi, üstün zekalı çocuklara yönelik havacılık eğitimleri ve plastik kapak toplama kampanyaları yer almaktadır. Turkish Cargo ise “Mission Rescue” projesiyle nesli

tükenmekte olan hayvanların korunmasına destek olmakta ve UFW Bildirgesi'ni imzalayarak yasa dışı yaban hayatı ticaretine karşı taahhütte bulunmaktadır (THY, 2023).

FedEx, kadın ve azınlıklara ait işletmelere destek sağlamakta, eğitim bursları ve liderlik gelişim programları düzenlemektedir. FedEx-HBCU Öğrenci Elçisi Programı ve Logistics Academy gibi girişimlerle gençlerin iş gücüne katılımını desteklemektedir. Qatar Airways, "Al Darb" programı ile Katar vatandaşlarının istihdamını desteklemekte ve WeQare girişimi ile insani yardım operasyonları yürütmektedir. Ayrıca UFW Bildirgesi'ni imzalayarak biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkıda bulunmaktadır. UPS, The UPS Foundation aracılığıyla afet yardımları, ekonomik kalkınma ve çevresel sürdürülebilirlik alanlarında kapsamlı projeler yürütmektedir. 2030 yılına kadar 50 milyon ağaç dikme hedefi bulunmakta ve 2040 yılına kadar 1 milyar insanın yaşamını iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Kadın ihracatçılara yönelik özel eğitim programları da sunmaktadır. Emirates, 125 milyon Avustralya doları yatırım yaparak Wolgan Vadisi'nde biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkıda bulunmuş, çeşitli ülkelerde ağaç dikimi ve çevre koruma faaliyetleri yürütmüştür. Emirates Airlines Foundation aracılığıyla dezavantajlı çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik küresel insani yardım projeleri gerçekleştirmektedir. Atlas Air, havacılık eğitimi veren üniversitelerle iş birliği yaparak gençlere kariyer fırsatları sunmakta ve askeri yardım kuruluşlarına destek vermektedir. Ayrıca Türkiye ve Suriye'deki depremzedelere yardım malzemesi taşımıştır. Korean Air, biyolojik çeşitliliğin ve ormanların korunması için aktif politikalar yürütmekte ve UFW Bildirgesi'ni imzalayarak yasa dışı yaban hayatı ticaretine karşı mücadele etmektedir. 2001 yılından bu yana Habitat for Humanity Korea ile düşük gelirli aileler için konut projeleri gerçekleştirmekte ve Türkiye'deki depremzedelere yardım malzemesi göndermiştir (Atlas Air, 2023; Emirates, 2023; FedEx, 2024; Korean Air, 2023; Qatar Airways, 2023; UPS, 2023).

Toplumsal sorumluluk projeleri, doğrudan lojistik performansı etkilemese de kurumsal itibarı güçlendirerek paydaş ilişkilerini geliştirmekte ve kriz dönemlerinde lojistik ağların dayanıklılığını artırmaktadır. Bu nedenle, toplumsal katkı sağlayan projeler uzun vadeli sürdürülebilirlik stratejilerinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

#### 4.11. Sürdürülebilirlik ile İlgili Ulusal/Uluslararası Kuruluşlara Üye Olma

Havayolu şirketleri, sürdürülebilirlik uygulamalarının ulusal ve uluslararası standartlara uyumlu olması, performanslarını artırmaları ve BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına katkı sağlamaları için çeşitli uluslararası kuruluşlara üye olmakta ve bu kapsamda raporlama ve derecelendirme süreçlerine katılmaktadır.

THY, BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına katkı sağlamakta ve sürdürülebilirlik raporunu GRI, TCFD ve SASB standartlarına uygun olarak hazırlamaktadır. S&P Global, FTSE4Good, MSCI, EcoVadis ve Sustainalytics gibi uluslararası endekslerde performans değerlendirmelerine katılmaktadır. Kurumsal üyelikleri arasında CORSIA, IEnvA, CDP, Greenhouse Gas Protocol, Global SAF Deklarasyonu ve Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sistemi (EU-ETS) yer almaktadır. 2023 yılında CDP İklim Değişikliği Programı'ndan "A-" skoru almış ve World Finance tarafından "En Sürdürülebilir Bayrak Taşıyıcı Havayolu" seçilmiştir. Diğer önemli ödülleri arasında EcoVadis Gümüş Kategori, Freightweek Sustainability Awards 2023 "Yılın Sürdürülebilir Hava Kargo Markası" ve Air Cargo India 2024 "Yılın Yenilikçi Uluslararası Hava Kargo Markası" ödülleri yer almaktadır. FedEx, Sürdürülebilir Satın Alma Liderliği Konseyi'nin kurucu üyesi olup, GRI, SASB ve TCFD raporlama standartlarını uygulamaktadır. Ayrıca First Movers Coalition üyesi olarak zor sektörlerde karbon emisyonlarının azaltılmasına yönelik küresel girişimlere katılmaktadır. Qatar Airways, BM'nin 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı'ndan 15'ini desteklemekte ve çevre yönetiminde IEnvA programına tam uyum sağlamaktadır. IATA Havacılık Karbon Borsası (ACE) aracılığıyla karbon ticareti yapan ilk havayolu olmuştur ve CORSIA'ya üyedir. UPS, sürdürülebilirlik raporlarını GRI standartlarına uygun olarak hazırlamakta ve Düşük Karbonlu Yakıtlar Koalisyonu



(LCFC), NGV America ve Sürdürülebilir Havacılık Alıcıları İttifakı (SABA) gibi oluşumlara üyedir. SAF üretimi ve düşük karbonlu yakıt kullanımını teşvik eden politikaları desteklemektedir. Emirates, GRI ve SASB standartlarıyla uyumlu sürdürülebilirlik raporlaması yapmakta, CORSIA ve IEnvA programlarına katılmaktadır. İngiltere'nin düşük karbonlu yatırım girişimi The Solent Cluster'a katılan ilk uluslararası havayolu olmuştur. Arap Hava Taşıyıcıları Örgütü (AACO), IATA ve ICAO çevre komitelerinde aktif görev almakta, CDP ve EcoVadis gibi derecelendirme kuruluşları ile iş birliği yapmaktadır. Atlas Air, CORSIA, EU-ETS ve UK-ETS sistemlerine üye olup, SAF yatırımlarını artırmaya yönelik Sürdürülebilir Havacılık Yakıtı Koalisyonu ve CAAFI gibi kuruluşlarda aktif olarak yer almaktadır. Bu çerçevede, SAF kullanımını yaygınlaştırmayı ve havacılık sektöründe karbon emisyonlarının azaltılmasını hedeflemektedir. Korean Air, BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ni desteklemektedir. GRI standartları, EU ETS, UK-ETS, Kore Emisyon Ticareti Programı (K-ETS), S&P Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksleri (DJSI), S&P Global Switzerland SA ile uyumlu çalışmaktadır (Atlas Air, 2023; Emirates, 2023; FedEx, 2024; Korean Air, 2023; Qatar Airways, 2023; THY, 2023; UPS, 2023).

Bu üyelik ve iş birlikleri, havayolu şirketlerinin sürdürülebilirlik performanslarını uluslararası standartlarda izlemelerini, kurumsal itibarlarını güçlendirmelerini ve yeşil dönüşüm süreçlerini hızlandırmalarını sağlamaktadır.

## 5. Tartışma

Bu bölümde, çalışmada elde edilen bulgular stratejik lojistik literatürü çerçevesinde yorumlanmakta ve mevcut alanyazınla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada havayolu şirketlerinin sürdürülebilirlik uygulamaları içerik analizi yöntemiyle incelenmiş; elde edilen bulgular stratejik lojistik yönetimi perspektifiyle değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, sürdürülebilirlik uygulamalarının yalnızca çevresel veya kurumsal sosyal sorumluluk kapsamında sınırlı kalmadığını, aynı zamanda uzun vadeli lojistik planlamaları ve kaynak yönetimiyle bütünleşik şekilde ele alındığını göstermektedir.

Karbon emisyonu azaltım stratejileri ve SAF yatırımları, yalnızca çevresel duyarlılıkla sınırlı kalmayıp, enerji tedarik güvenliği, maliyet yönetimi ve regülasyonlara uyum açısından stratejik öncelik haline gelmiştir. Bu durum, Mentzer vd. (2004) tarafından tanımlanan lojistik strateji-işletme stratejisi uyumu çerçevesiyle doğrudan örtüşmektedir.

Filo modernizasyonu, bulgulara göre en sık vurgulanan sürdürülebilirlik stratejilerinden biri olmuştur. Bu uygulama, operasyonel verimliliği artırma, bakım maliyetlerini düşürme ve karbon ayak izini azaltma gibi çok boyutlu hedeflere yöneliktir. Christopher (2016), lojistik sistemlerin rekabet avantajı yaratacak şekilde yapılandırılması gerektiğini savunmakta; bu bağlamda filo yatırımları stratejik kapasite yönetimi açısından temel bir bileşen olarak öne çıkmaktadır.

Ayrıca dijitalleşme, veri temelli karar destek sistemleri ile lojistik süreçlerin optimizasyonunu kolaylaştırmakta ve stratejik planlama süreçlerini hızlandırmaktadır. e-AWB, rota optimizasyonu, otomasyon sistemleri gibi dijital araçlar, tedarik zinciri görünürlüğü artırarak operasyonel esnekliği mümkün kılmakta; böylece lojistik sistemlerin dayanıklılığını güçlendirmektedir. Benzer şekilde, Ross (2010) dijital lojistik sistemlerinin operasyonel stratejilerle entegrasyonunun kurumların esneklik kapasitesini artırdığını belirtmektedir.

Kargo tesisleri ve yer hizmetlerine yönelik yatırımların, yalnızca verimlilik sağlama amacıyla değil, aynı zamanda dijitalleşme, otomasyon ve enerji yönetimi yoluyla lojistik altyapıların stratejik dönüşümünü desteklediği görülmektedir. Bu bulgu, havayolu taşımacılığının stratejik lojistik planlamada merkezî bir konuma sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Grant vd. (2017) ise lojistik altyapı yatırımlarının, tedarik zincirinin fiziksel dayanıklılığı kadar stratejik kapasite geliştirme açısından da kritik olduğunu vurgulamaktadır.

Elde edilen veriler, havayolu şirketlerinin sürdürülebilirlik uygulamalarının, stratejik lojistik yönetiminin temel ilkeleriyle örtüşecek şekilde kurgulandığını göstermektedir. Bu kapsamda işletmelerin çevresel, teknolojik ve kurumsal yatırımlarının, aynı zamanda lojistik sistemlerin uzun vadeli sürdürülebilirliğine hizmet edecek biçimde bütüncül bir yapıda ele alındığı söylenebilir.

## 6. Sonuç

Bu çalışma, havayolu şirketlerinin sürdürülebilirlik uygulamalarını stratejik lojistik yönetimi perspektifiyle analiz etmeyi amaçlamıştır. İçerik analizi yöntemiyle elde edilen bulgular, incelenen havayolu şirketlerinin sürdürülebilirlik stratejilerini yalnızca çevresel ve sosyal sorumluluk düzeyinde değil, aynı zamanda uzun vadeli lojistik planlama, operasyonel verimlilik, dijital dönüşüm ve kaynak yönetimiyle bütünleştirdiğini ortaya koymuştur. Bu çalışmada, 2023 yılında en yüksek CTK değerine sahip olan yedi havayolu şirketinin son yayınladıkları sürdürülebilirlik raporları, belirlenen tematik alanlar çerçevesinde incelenerek, havayollarının sürdürülebilirlik uygulamalarının stratejik lojistik perspektifiyle karşılaştırmalı bir bakış açısıyla değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, karbon emisyonu azaltma stratejileri, 2050 yılına kadar net sıfır karbon hedefi, SAF kullanımı, filo modernizasyonu, kargo tesisleri, yer hizmetleri ve elleçleme ekipmanlarında sürdürülebilirlik uygulamaları, atık azaltılması, dijitalleşme, döngüsel ekonomi, personel hakları, eğitim, toplumsal sosyal sorumluluk projeleri ve sürdürülebilirlik ile ilgili ulusal/uluslararası kuruluşlara üye olma temaları belirlenerek sürdürülebilirlik raporları incelenmiştir.

Bulgular, karbon emisyonu azaltımından SAF yatırımlarına, filo modernizasyonundan dijitalleşmeye, kargo tesislerinin yenilenmesinden atık yönetimine kadar uzanan birçok uygulamanın, stratejik lojistik ilkeleriyle uyumlu şekilde tasarlandığını göstermektedir. Bu durum, işletmelerin sürdürülebilirlik yaklaşımlarını yalnızca dışsal bir zorunluluk olarak değil; rekabet avantajı, esneklik ve krizlere karşı dayanıklılık sağlamak adına bütüncül bir strateji olarak ele aldıklarını ortaya koymaktadır.

Havayolu şirketlerinin tamamının, karbon emisyonlarını azaltma stratejisini benimsedikleri ve çeşitli uygulamalar gerçekleştirdikleri görülmektedir. Ayrıca, IATA ve ICAO'nun küresel sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda, incelenen havayollarından altı tanesinin 2050 yılına kadar net sıfır karbon emisyonu hedefini benimsediği, FedEx'in ise bu hedefe 2040 yılına kadar ulaşmayı planladığı görülmüştür. Havayolları, karbon emisyonlarını azaltmak ve net sıfır karbon emisyonu hedeflerine ulaşmak için yakıt verimliliğini artırmak, SAF kullanımını yaygınlaştırmak, filo modernizasyonu yapmak, operasyonel optimizasyonlarla enerji tüketimini azaltmak ve karbon dengeleme projelerine yatırım yapmak gibi farklı programlar uygulamaktadır.

SAF, geleneksel jet yakıtları ile kıyaslandığında karbon emisyonunu %87'ye kadar düşürebilmektedir. SAF'ın karbon emisyonunun düşük olması, havayollarını SAF kullanımına ve geliştirilmesine yönlendirmektedir. Ancak üretim kapasitesinin sınırlı ve maliyetinin yüksek olması, bu yakıtın kullanımının yaygınlaşmasını kısıtlamaktadır. Bu dezavantajları azaltabilmek için incelenen havayolları sektör paydaşları, üniversiteler ve devletler ile iş birliği yaparak, SAF üretimini artırmak ve tedarik zincirini güçlendirmek amacıyla çalışmalar yapmaktadır.

Filo modernizasyonu, yakıt tüketimini ve dolayısıyla karbon emisyonlarını azaltmanın en etkili yollarından birisi olarak görülmektedir. Havayolları, yakıt tüketimi düşük ve verimliliği yüksek olan yeni nesil uçakları filolarına katarken, verimliliği düşük olan uçakları da filolarından çıkartmaktadır. İncelenen şirketler, yeni nesil uçakları filolarına katarak %15-20 oranında yakıt verimliliği sağlamayı ve karbon salınımını azaltmayı planlamaktadır. Bunun yanı sıra, uçuşların farklı aşamalarında yakıt verimliliğini artıracak ve karbon salınımını azaltacak dijitalleşme uygulamaları ile süreçleri optimize eden programlar yürütmektedir. Dijitalleşme, rota ve operasyonel optimizasyonlar, yakıt tüketimini azaltan yapay zeka destekli uçuş planlama sistemleri, dijital rezervasyon ve takip sistemleri ile sürdürülebilirlik stratejilerinin merkezinde yer almaktadır.

Havayolları sürdürülebilirlik uygulamalarını, yer hizmetleri süreçlerini ve kargo tesislerini kapsayacak şekilde yaygınlaştırmaktadır. Elektrikli yer hizmetleri araçlarının kullanımı, akıllı elleçleme teknolojileri, otonom sistemler, enerji verimli binalar, yeşil bina sertifikasyonları ve tesislerde yenilenebilir enerji kullanımı gibi uygulamalar ile operasyonel verimliliği artırmayı ve karbon emisyonlarını azaltmayı hedeflemektedirler. Ayrıca havayolları, kargo tesislerini çevresel standartlara uygun hale getirmek için LEED ve BREEAM gibi yeşil bina sertifikaları almaktadır.

Atık yönetimi ve döngüsel ekonomi uygulamaları, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada kritik bir rol oynamaktadır. Kâğıt, ahşap, plastik ve metal atıkların azaltılması, geri dönüştürülebilir malzemelerin tercih edilmesi ve kullanılan ürünlerin geri dönüştürülmesi havayollarının sürdürülebilirlik stratejileri arasında yer almaktadır. Döngüsel ekonomi kapsamında ise kullanım ömrünü tamamlayan ekipmanlar ve uçakların bazı kısımları geri dönüştürülerek ekonomiye kazandırılmakta ve yeni ürünler üretilmektedir.

Havacılık sektörünün en önemli bileşenlerinden biri insan kaynağıdır. Havayolları, çalışan motivasyonunu ve refahını artırmak için esnek çalışma saatleri, eğitim imkanları, kariyer geliştirme ve liderlik programları, çeşitli yan haklar sunmaktadır. Ayrıca, üniversitelerle iş birlikleri yaparak çalışanlarına yüksek lisans programları, sertifikalı eğitimler ve mesleki gelişim fırsatları sunmaktadırlar.

Havayolları, toplumun farklı kesimlerine yönelik eğitim, sağlık, doğal afet yardımları, ekonomik kalkınma destekleri, biyolojik çeşitliliğin korunması ve çevre projeleri başta olmak üzere farklı sosyal sorumluluk projeleri yürütmektedir. Kargo taşımacılığının önemli sosyal sorumluluk projelerinden birisi de yasa yaban hayatı ticaretinin önlenmesi ve çalışanlarının bilinçlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda, birçok şirket UFW bildirisini imzalamıştır. Ayrıca, vahşi hayvanların doğal yaşam alanlarına geri döndürülmesi konusunda ücretsiz taşıma gerçekleştirmektedirler. Havayolları, küresel hedeflere ve sürdürülebilirlik standartlarına uyum sağlamak amacıyla CORSIA, IEnvA, GRI, CDP, SASB, LEED ve emisyon ticaret sistemleri başta olmak üzere çeşitli uluslararası programlara katılmaktadır. Bu üyelikler, havayollarının sektördeki uygulamaları takip etmelerine ve sürdürülebilirlik performanslarını artırmalarına katkı sağlamaktadır.

Çalışmanın bulguları, havayolu şirketleri tarafından yürütülen sürdürülebilirlik uygulamalarının çevresel etkilerinin yanı sıra, ekonomik ve toplumsal fayda sağladığını göstermektedir. Yenilenebilir enerji, yeşil teknoloji ve SAF yatırımları sadece karbon emisyonlarını azaltmamakta, aynı zamanda yeni iş alanları yaratmakta, üniversite-sanayi iş birliklerini teşvik etmekte ve sürdürülebilir kalkınma politikalarına doğrudan katkı sağlamaktadır. Filo modernizasyonu, yer hizmetleri ve kargo süreçlerindeki dönüşüm ve dijitalleşme uygulamaları, şirketlerin operasyonel maliyetlerini azaltarak uzun vadede ekonomik verimlilik sağlamalarına olanak tanımaktadır. Ayrıca havayollarının sosyal sorumluluk projeleri kapsamında yürüttüğü eğitim, afet yardımı, çevre koruma ve yasa dışı yaban hayatı ticaretiyle mücadele gibi faaliyetler, şirket imajını güçlendirmesinin yanı sıra, yerel ve küresel düzeyde sosyal adaletin ve toplumsal refahın artmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda havacılık sektörünün sürdürülebilirlik dönüşümü, farklı konularda ekonomik ve toplumsal değer üretimine katkı sağlamakta, havayolu şirketlerinin yalnızca taşıyıcı değil, aynı zamanda kalkınma aktörü olarak konumlandığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca çalışmada geliştirilen kavramsal çerçeve ve tematik kodlama sistemi, sürdürülebilirlik odaklı lojistik analizlerin stratejik bir bağlamda nasıl sınıflandırılabileceğine ilişkin açıklayıcı bir yapı sunmaktadır. Bu yapı, çalışmada incelenen temaların literatürle ilişkilendirilmesini sağlarken, stratejik lojistik analizlerde kullanılabilecek bir tematik referans çerçevesi olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle araştırma, hem literatüre katkı sağlamakta hem de uygulayıcılar açısından lojistik karar alma süreçlerinde dikkate alınabilecek nitelikte bulgular üretmektedir.

Gelecek çalışmalarda, farklı taşımacılık modları arasında stratejik lojistik uygulamalarının sürdürülebilirlik ekseninde karşılaştırmalı olarak incelenmesi, çok modlu taşımacılığın entegrasyon

stratejilerinin analiz edilmesi ve yapay zekâ, IoT, blockchain gibi teknolojilerin bu stratejilere etkisinin ölçülmesi, literatürdeki boşlukların doldurulması açısından önemli katkılar sağlayacaktır.

## Kaynaklar

- Aircargo News. (2024, 2 Eylül). Havayolu şirketlerinin CTK sıralaması. <https://www.aircargonews.net/top-25-cargo-carriers-cargo-goes-slow-on-growth-in-2023/1073135.article>
- Al Sarrah, M., Ajmal, M. M. ve Mertzanis, C. (2021). Identification of sustainability indicators in the civil aviation sector in Dubai: A stakeholders' perspective. *Social Responsibility Journal*, 17(5), 648-668. <https://doi.org/10.1108/SRJ-06-2019-0203>
- Alameeri, A., Ajmal, M. M., Hussain, M. ve Helo, P. T. (2017). Sustainability practices in the aviation sector: A study of UAE-based airlines. *International Journal of Sustainable Society*, 9(2), 119-147. <https://doi.org/10.1504/IJSSOC.2017.086818>
- Atlas Air. (2023). *Sustainability Report*. <https://tinyurl.com/5n95b3jx>
- Christopher, M. (2016). *Logistics and supply chain management: logistics & supply chain management*. Pearson.
- Dubey, R., Gunasekaran, A., Childe, S. J., Papadopoulos, T. ve Helo, P. (2017). Supplier relationship management for circular economy: Influence of external pressures and top management commitment. *Management Decision*, 55(2), 236-258. <https://doi.org/10.1108/MD-04-2018-0396>
- Duran, B. (2018). *Sürdürülebilirlik kavramının önemi, karşılaşılan sorunlar ve şirketlerin sürdürülebilirlik raporlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Ekici, F. (2023). Sustainability in aviation and current practices. Altıntaş, H., Mete, M. ve Bozaslan, B., N. (Ed.), *International research and reviews in social, human and administrative science* içinde (s. 209-224). Serüven Yayınevi.
- Emirates. (2023). *Annual Report*. <https://c.ekstatic.net/ecl/documents/annual-report/2023-2024.pdf>
- Federal Express. (2024). *2024 Environmental, Social and Governance (ESG) Report*. <https://tinyurl.com/3pn57xx5>
- Grant, D. B., Wong, C. Y. ve Trautrim, A. (2017). *Sustainable logistics and supply chain management: Principles and practices for sustainable operations and management*. Kogan Page Publishers.
- Guimarans, D., Arias, P., Tomasella, M. ve Wu, C. L. (2019). A review of sustainability in aviation: A multidimensional perspective. J. Faulin, S. E. Grasman, A. A. Juan, ve P. Hirsch (Ed.), *Sustainable Transportation and Smart Logistics* içinde (s. 91-121). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-814242-4.00004-1>
- Heyes, G., Urquhart, C., Hooper, P. ve Thomas, C. (2023). Comprehensive Strategic Analysis for Sustainability: An Aviation Industry Case Study. *Sustainability*, 15(11), 8806. <https://doi.org/10.3390/su15118806>
- International Air Transport Association. (2020). *International Air Transport Association Annual Review 2020*. <https://www.iata.org/contentassets/c81222d96c9a4e0bb4ff6ced0126f0bb/iata-annual-review-2020.pdf>
- International Air Transport Association. (2024). Cargo, <https://www.iata.org/en/programs/cargo/>
- International Air Transport Association. (2025a). *Understanding Air Traffic Metrics*. <https://www.iata.org/en/publications/newsletters/iata-knowledge-hub/understanding-air-traffic-metrics/>
- International Air Transport Association. (2025b). *Our Commitment to Fly Net Zero by 2050*. <https://www.iata.org/en/programs/sustainability/flynetzero/>

- Karaman, A. S., Kilic, M. ve Uyar, A. (2018). Sustainability reporting in the aviation industry: worldwide evidence. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 9(4), 362-391. <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-12-2017-0150>
- Kılıç, M., Uyar, A. ve Karaman, A. S. (2019). What impacts sustainability reporting in the global aviation industry? An institutional perspective. *Transport Policy*, 79, 54-65. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2019.04.017>
- Korean Air. (2023). *ESG Report*. <https://www.koreanair.com/contents/footer/about-us/sustainable-management/report?hl=en>
- Krippendorff, K. (2012). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage Publications.
- Lune, H. ve Berg, B. L. (2017). *Qualitative research methods for the social sciences*. Pearson.
- Mentzer, J. T., Min, S. ve Michelle Bobbitt, L. (2004). Toward a unified theory of logistics. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 34(8), 606-627. <https://doi.org/10.1108/09600030410557758>
- Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*. Pearson.
- Özgen, N. ve Kahyaoğlu, M. (Ed.) (2019). *Sürdürülebilirlik kalkınma*. Pegem Akademi.
- Pagell, M. ve Wu, Z. (2009). Building a more complete theory of sustainable supply chain management using case studies of 10 exemplars. *Journal of supply chain management*, 45(2), 37-56. <https://doi.org/10.1111/j.1745-493X.2009.03162.x>
- Payán-Sánchez, B., Plaza-Úbeda, J. A., Pérez-Valls, M. ve Carmona-Moreno, E. (2018). Social embeddedness for sustainability in the aviation sector. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 25(4), 537-553. <https://doi.org/10.1002/csr.1477>
- Qatar Airways. (2023). *Group Sustainability Report*. <https://www.qatarairways.com/content/dam/documents/environmental/sustainability-report-2022-2023.pdf>
- Ross, D. F. (2010). *Introduction to supply chain management technologies*. Second Edition, CRC Press.
- Thummala, V. ve Hiremath, R. B. (2022). Green aviation in India: Airline's implementation for achieving sustainability. *Cleaner and Responsible Consumption*, 7. <https://doi.org/10.1016/j.clrc.2022.100082>
- Tunca, H. Ö. (2022). Stratejik Planlama Kapsamında Türkiye’de Lojistik ve Havayolu Lojistiği. *Havacılık ve Uzay Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 41-61. <https://doi.org/10.52995/jass.1144700>
- Türk Hava Yolları. (2023). *2023 Sürdürülebilirlik Raporu*. <https://tinyurl.com/sbjxm4x2>
- United Parcel Service. (2023). *2023 Global Reporting Initiative*. <https://tinyurl.com/2uedsbdx>
- World Bank. (2023). *Logistics Performance Index*. <https://lpi.worldbank.org/>
- World Commission on Environment and Development, Birleşmiş Milletler (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. <https://tinyurl.com/ywz93sfj>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.
- Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods*. Sage publications.
- Zieba, M. ve Johansson, E. (2022). Sustainability reporting in the airline industry: Current literature and future research avenues. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 102, 103133. <https://doi.org/10.1016/j.trd.2021.103133>



## An Analysis on The Nexus Between Green Environment and Financial Development of Turkic States



### Türki Cumhuriyetlerde Yeşil Çevre ve Finansal Kalkınma Arasındaki Bağlantıya İlişkin Bir Analiz

Aslı ÖZPOLAT\*

Ferda NAKİPOĞLU ÖZSOY\*\*

Burak BÜYÜKOĞLU\*\*\*



<https://doi.org/10.25204/iktisad.1598529>

#### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
09.12.2024

**Accepted:**  
23.09.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights reserved.



#### Abstract

This study aims to investigate the financial sector's impact on environmental degradation in the Turkic States and Türkiye. The financial industry is an important tool in preventing environmental degradation in almost every field in newly developing economies. For this purpose, three separate models were developed in the study to evaluate the impact of financial development on the ecological footprint as an indicator of environmental degradation between 1998-2020. In the analysis, the cointegration relationship between the variables was first tested, and then parameter estimates were made with the FMOLS method. According to the results obtained, the environmental Kuznets curve is valid. The ecological footprint and financial development are negatively related. It was seen that the relationship between financial development and growth reduced the ecological footprint; however, there was no connection between financial development and renewable energy. This may mean that the renewable energy sector is not yet effective enough.

**Keywords:** Financial development, ecological footprint, sustainable development, Turkic states.

#### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
09.12.2024

**Kabul Tarihi:**  
23.09.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları saklıdır.



#### Öz

Bu çalışmanın amacı Türki Cumhuriyetleri ve Türkiye’de finans sektörünün çevresel bozulmalar üzerindeki etkisini araştırmaktır. Finans sektörü yeni gelişen ekonomilerde hemen her alanda olduğu gibi çevresel bozulmaların önlenmesi açısından da önemli bir araç niteliği taşımaktadır. Bu amaçla çalışmada 1998-2020 yılları arasında çevresel bozulmanın göstergesi olarak finansal kalkınmanın ekolojik ayak izine olan etkisini değerlendirmek için üç ayrı model geliştirilmiştir. Analizde öncelikle değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi test edilmiş, ardından FMOLS yöntemi ile parametre tahminleri yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Çevresel Kuznets eğrisi geçerlidir. Ekolojik ayak izi ile finansal kalkınma negatif ilişkilidir. Finansal kalkınma ile büyüme arasındaki ilişkinin ekolojik ayak izini azalttığı görülmüştür; ancak finansal gelişme ile yenilenebilir enerji arasında bir bağlantı yoktur. Bu, yenilenebilir enerji sektörünün henüz yeterince etkili olmadığı anlamına gelebilir.

**Anahtar kelimeler:** Finansal gelişim, ekolojik ayak izi, sürdürülebilir kalkınma, Türki Cumhuriyetler.

**Atıf/ to Cite (APA):** Özpolat, A., Nakipoğlu Özsoy, F., and Büyükoğlu, B. (2025). An analysis on the nexus between green environment and financial development of Turkic States. *Journal of Economics Business and Political Researches*, 10(28), 776-791. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1598529>

\*ORCID Assoc. Prof., Gaziantep University, Oguzeli VSHE, ozpolat@gantep.edu.tr

\*\*ORCID Assoc. Prof., Gaziantep University, Department of Economics, nakipoglu@gantep.edu.tr

\*\*\*ORCID Assoc. Prof., Gaziantep University, Nizip VSHE, bbuyukoglu@gantep.edu.tr



## 1. Introduction

Climate change, pollution, increased natural disasters, declining biodiversity, water and drought stress and other such problems are beginning to be felt in almost every country in the world. According to Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) 2023 report, the temperature at which the earth is surfaced raised by 0.99 °C [0.84–1.00] °C between 2001 and 2020 compared to 1850–1900. Significant harm and increasingly irreparable losses have been inflicted upon terrestrial, freshwater, cryosphere, coastal, and open ocean ecosystems because of climate change. Increases in the intensity of high heat are to blame for the extinction of hundreds of native species; both on land and in the ocean, mass mortality events have been documented. Some ecosystems are experiencing irreversible consequences due to permafrost melting or glacier retreat, which is causing alterations in certain mountain and Arctic ecosystems and hydrological changes (IPCC, 2023). These effects form the basis of the steps to be taken by countries to take the necessary precautions. However, developing countries especially may be late in taking precautions against climate change, if they have not yet reached their potential growth rates. In contrast, at COP 21 governments agreed that to fulfill the objectives of the Paris Agreement, more robust and ambitious climate action had to be mobilized immediately (United Nations Framework Convention on Climate Change, 2023). The main effects of climate change are generally examined by tracking greenhouse gas emissions or measuring the ecological footprint. The ecological footprint (EF) provides more comprehensive data than greenhouse gas emissions. Accordingly, six different footprints are included in the calculation: carbon footprint, fishing area footprint, agricultural land footprint, forest products footprint, pasture footprint, and built-up area footprint (Global Footprint Network, 2023). EF shows two fundamental links: the accuracy of data on resource use and waste generation and the effectiveness of bio recycling. For this reason, EF also seeks answers to the question of how much countries use their natural resources (Holden, 2004; Uddin et al., 2023). Figure 1 shows world EF data according to biocapacity. When these two sets of data are compared, it becomes clear how much human demand there is for biologically productive surfaces (also known as the EF) and how much biocapacity there is for the globe (or the productive surface of an area) to be regenerated (Global Footprint Network, 2023).

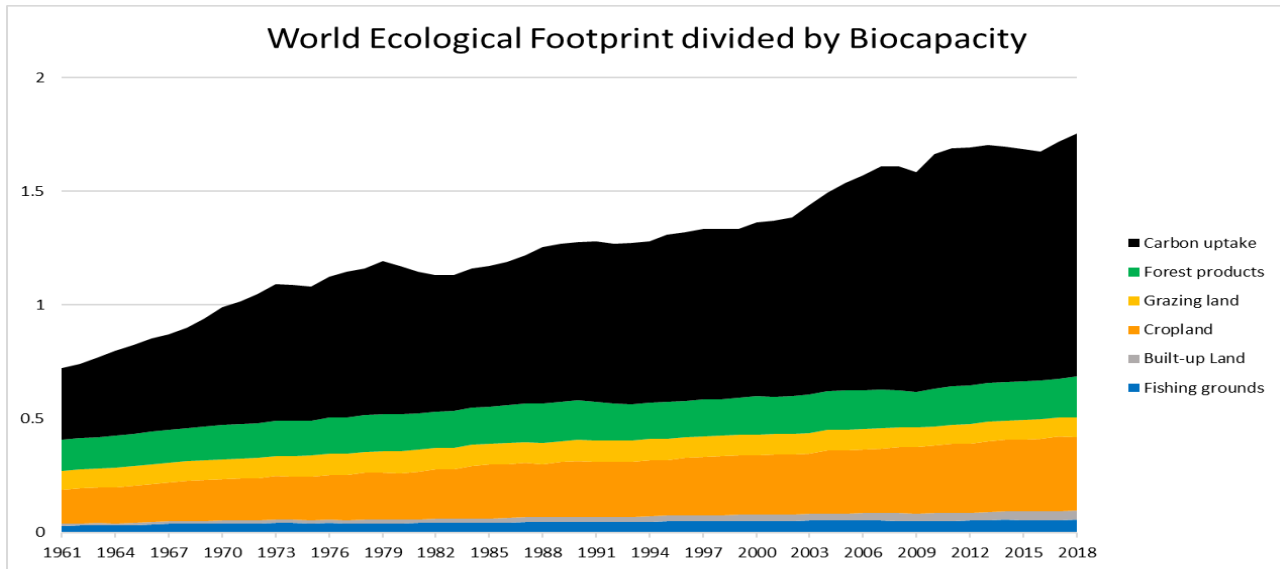


**Figure 1.** World EF by biocapacity

**Source:** Global Footprint Network (2023).

Carbon emissions are the EF's most intense area, as shown in Figure 1. Rising emissions are the most significant aspect of EF, particularly as industrialization picks up speed. Other statistics include the following, sorted by size: footprints of agricultural land, forest products, pastures, fishing areas, and built-up areas. Figure 2 shows the EF of the Turkic States. Since the Turkic States were part of the Union of Soviet Socialist States (USSR) before 1993, the data is given as of 1993.



The impact of environmental degradation on countries and their compensation are important in terms of both financial, economic, health and development. For this purpose, Türkiye and the Turkic States (Azerbaijan, Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan and Turkmenistan) were selected as samples in the study. This preference allows examining countries that share common characteristics in terms of both economic integration potential and environmental policy development stages. The Turkic States are making efforts to reduce the pressure that their economic structures based on natural resources create on environmental sustainability. These countries are in the process of transitioning to low-carbon development strategies. Therefore, the development of environmentally friendly financial instruments plays a critical role in this transition. Türkiye is at an advanced level compared to these countries in terms of both financial system development and regional diplomacy capacity. Türkiye's experience in the field of green finance (e.g. green bond issuance, sustainable banking initiatives) can constitute an important reference in terms of regional cooperation and policy transfer.

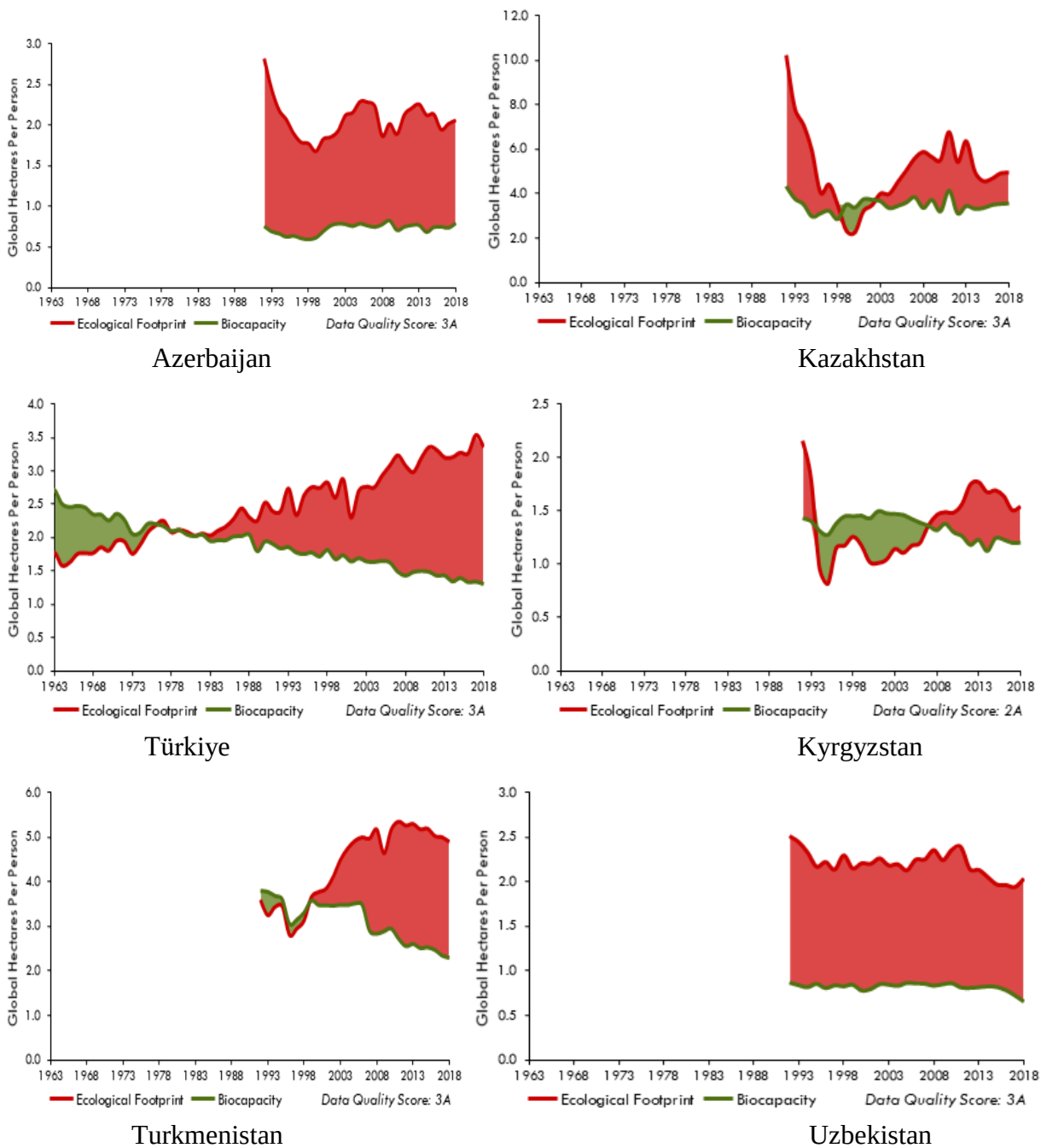


**Figure 2. EF for Countries**  
**Source:** Global Footprint Network (2023).

When the data is examined, individuals in all countries demand more from productive surfaces (biocapacity). That is, the renewal rate of resources is much lower than the resource demand. Among these countries, only Kazakhstan has a higher resource renewal rate (biocapacity). As stated, the effects of environmental degradation also affect economic factors such as economic growth, sustainable development, international trade, financial development etc. In existing literature, the nexus between these economic factors and environmental deterioration has been studied using a variety of samples, time periods, and analysis techniques. The relationship between EF and financial development (FDI) will be investigated in this study. It includes basic elements such as financial development, the ability to attract foreign investments, and directing renewable energy investments. Zakaria and Bibi (2019), in many areas, including R&D through foreign investment by improving the ecological conditions of the host country, affordable financing for ecological plans and innovations in technology, and incentives for businesses that follow environmental laws, the development of a progressive and efficient financial sector is effective. The environmental impacts of FDI are discussed in the literature within the framework of two main approaches: the “Haven” effect and the “Halo” effect. The pollution haven hypothesis states that multinational companies tend to invest in developing countries where environmental policies are laxer. This may result in the relocation of polluting sectors from developed countries with strict environmental regulations to countries with more flexible legal frameworks (Cole, 2004; Eskeland and Harrison, 2003). In contrast, the “halo effect” hypothesis argues that multinational companies bring more advanced environmental technologies and management practices to developing countries, thereby improving environmental performance in host countries. In this approach, FDI is assumed to improve environmental quality rather than reduce it (Pargal and Wheeler, 1996; Zhang, 2007).

These two opposing views provide important clues about how policies should be shaped in the context of the environmental consequences of FDI. In particular, the extent to which environmental regulations affect investment decisions and the environmental burdens or contributions carried by multinational corporations can be better understood by testing these hypotheses.

Furthermore, markets and actors in financially developed economies have inexpensive and simple access to outside funding. Financial development has the potential to impact production prospects by enabling investment and establishing a mechanism for sustained economic growth. Environmental effects of financial development can be either favorable or unfavorable. Four channels are utilized to investigate these impacts (Acar et al., 2023):

- i. Countries can turn to environmentally friendly investments with capital accumulation that facilitates investments.
- ii. Environmental damage can be minimized by utilizing technology more frequently because of financial development.
- iii. financial development is necessary for long-term economic development. However, at this stage additionally, it is well recognized that environmental development is negatively impacted by economic expansion.
- iv. Finally, incentives for environmentally friendly products can be provided through regulations in the financial sector.

For these reasons the study's input into existing literature can be divided into two subsections. i) As far as we are aware, this research is the first to examine the relationship between financial contributions and environmental footprints. ii) The Turkic States included in the analysis as a sample represent the first study conducted in this field.

Accordingly, the study consists of 5 parts. The first part of the study includes literature on EFs. In the second part, the methodology and data are explained, and in the third part, the analysis results are given. The last section is the section containing policy recommendations.

## 2. Literature

The relationship between economic growth and environmental quality has been the subject of numerous research recently, especially in relation to the Environmental Kuznets Curve (EKC). Grossman and Krueger (1995) found that initially increasing environmental degradation in low-income countries can be reversed at higher income levels through technology, policy changes, and citizens' environmental demands. Panayotou (1993) stated in his study that although the environmental Kuznets curve is inevitable as a result of structural transformation and technological progress, policy distortions (energy subsidies, over-exploitation of resources) and market failures (uncertainty of property rights) deepen this curve. He also determined that developing countries can flatten this curve with the internalization of environmental costs and sustainable policies. When we look at the studies that include renewable energy and the openness index in addition to this relationship, it is seen that the differences arise from the change in environmental quality indicators, the period examined, and the method used.

In their study examining 14 MENA nations for the period of 1996–2012, Al-Mulali and Ozturk, (2015) concluded that environmental devastation was exacerbated by energy consumption and the openness index. They also discovered a causal association between the EF over the short and long term and the variables included in the research. However, Al-Mulali et al., (2015) examined the validity of the EKC for 93 countries classified by income using EF as a measure of environmental deterioration. The research has demonstrated that energy use and the openness index worsen environmental degradation in most countries, spanning all socioeconomic strata. Based on the findings of PMG-ARDL study in 16 European Union nations, Alola et al., (2019) verified that the use of fossil fuels contributes to a decline in environmental state and found that utilizing renewable energy increases environmental sustainability. Furthermore, whereas real GDP growth was found to lower environmental quality over the medium and long terms, the openness index was found to lower environmental harm. Destek, (2020) looked at the connections between the use of renewable energy, economic expansion, openness, and ecological impact in 24 OECD nations between 1980 and 2014. They deduced from the data that a rise in the use of renewable energy sources and increased transparency lowers the EF, and that the EKC is invalid in OECD nations. Usman et al., (2020) looked at 33 upper-middle-income nations between 1994 and 2017 to see how economic growth, the usage of renewable energy, openness, and EF interacted. Based on actual findings, the EF increases by 0.175% for every 1% growth in GDP. However, openness has been found to have a negative effect on EF in Africa and America, even though renewable energy use was found to have a negative association with the EF in Asia, Europe, and America. Usman et al., (2021) explored the connections between openness, economic growth, utilization of renewable energy, and EF for the 15 most polluting countries between 1990 and 2017. Based on the results, they concluded that while economic expansion is more to blame for environmental deterioration, renewable energy and openness play a big role in combating it. However, a unidirectional causative association was found between the openness index and the EF, even though a bidirectional causal relationship was found between economic growth, the usage of renewable energy, and the EF. Ali et al., (2021) examined the connections between economic growth, EF, openness, and renewable energy in 128 counties between 1995 and 2019. The EKC has been found to be valid at several turning points in country groupings with high, low, and intermediate incomes. The usage of renewable energy increased across all income categories, leading to a drop in EF, while an increase in the EF was also shown to be induced by the increase in the openness index. However, when the openness index rises in both high- and low-income nations, the EF also grows. The EKC is genuine, according to Nathaniel et al., (2021) analysis of the relationship between economic development, energy use, openness index, and ecological impact for N-11 countries. According to Wang et al., (2022), clean energy contributes to a reduction in environmental pollution over the long and short term in G7 countries. However, it has been found that economic growth and the openness index have a strong positive association with the EF, increasing ecological pollution. When Dada et al., (2022) looked at how Nigeria's EF changed

between 1990 and 2017, they discovered that both the openness index and economic growth degraded the state of the ecosystem.

Numerous findings from research on the connections between EF and financial development demonstrate that these connections have both positive and negative consequences (Du et al., 2012). Al-Mulali et al., (2015) examined the relationship between EF and financial development for 93 nations divided into income categories and concluded that financial development lessens environmental deterioration. As a result, it is asserted that the data validates the hypothesis that bank loans are primarily granted to businesses who finance environmentally beneficial initiatives. However, low-interest loans to manufacturers to help them buy new machinery and equipment promote economic expansion, which leads to environmental degrading as people's desire for the natural world increases, claim Danish and Suad (2018).

Destek, (2019) indicates the link between environmental quality and financial development between 1977 and 2013. According to their findings, unidirectional causal relationship between EF and financial development has been found, although in China and Malaysia, financial development has a negative coefficient of influence on environmental deterioration. Majeed and Mazhar, (2019) looked at 131 nations' financial progress and EF between 1971 and 2017. The analytical results showed that all financial development indicators, including domestic loans from the financial sector, considerably contribute to the improvement of environmental quality by lowering the EF. When 152 economies were studied between 1990 and 2017, Naqvi et al., (2020) found that, except for high-income nations, financial development increases the EF across all relevant income levels. Usman et al., (2021) indicates that financial development contributes to the reduction of environmental degradation for the 15 nations with the greatest emissions between 1990 and 2017. Nonetheless, it has been discovered that there is a reciprocal relationship between EF and financial progress. In assessing the correlation between Brazil's EF and financial development from 1983 to 2017, Akinsola et al., (2022) concluded that the EF was adversely impacted by financial development. They said that clients who use the financial industry for funds and other services had to take several steps to lower their carbon footprints. Financial development and EF were found to be causally related in both directions by Usman et al. (2021), who also reported that in the 15 nations with the greatest emissions, environmental deterioration was greatly avoided thanks to financial development. Conversely, however, Usman and Hammar, (2021) reported that the EF decreased by 0.0927% between 1990 and 2017 in the nations that make up the Asia Pacific Economic Cooperation (APEC) with every 1% advancement in financial growth. They also discuss the reciprocal relationship that exists between EF and financial progress. Ahmed et al., (2021) used the results of the symmetric and asymmetric ARDL tests to get the conclusion that financial development increased Japan's EF. Although long-term outcomes deviate from short-term projections, Dada et al., (2022) conclude that Malaysia's financial development has a considerable negative short-term impact on the EF. This means that while financial development degrades environmental sustainability, it has a long-term positive and considerable impact on the ecological imprint. The EF of Singapore suffered from financial development between 1980 and 2016, according to Ngoc and Awan, (2022). According to Uddin et al., (2023), who discovered a positive link nexus financial development and EF in 119 developed and developing countries between 2002 and 2018, a bidirectional causal relationship was found to be valid between these two variables in both developed and developing countries. Acar et al., (2023) report that between 1996 and 2017, Azerbaijan's EF decreased.

Odugbesan (2020) tested the effects of economic growth, energy consumption and urbanization on carbon emissions in MINT countries using the ARDL bounds test and error correction model (ECM). As a result of empirical findings, economic growth and energy consumption increase environmental pollution, while urbanization reduces environmental impacts. Li et al. (2022) examined the relationship between urbanization, energy consumption, foreign direct investments, carbon emissions and economic growth for emerging seven (E7) countries using Principal Component Analysis (PCA) and correlation analysis. As a result of the findings, it was concluded

that while urbanization and energy consumption increase environmental pollution, foreign direct investments reduce environmental pollution.

On the other hand, when studies on ecological footprint, which is one of the important indicators of environmental pollution, are examined, Javeed et al. (2023) examined the relationship between renewable energy consumption, ecological footprint, economic growth, globalization, and population density with FM-OLS and Granger causality analysis in Asia. The results show that with a 1% increase in economic growth, globalization, and population the ecological footprint increases by 0.55%, 0.08%, and 0.03%, respectively. On the other hand, renewable energy improves the environmental quality by 0.04%. Moreover, it revealed a bidirectional causality between ecological footprint and globalization and between EFP and energy intensity. Wang et al. (2025) found an inverted U-shaped relationship between economic efficiency and ecological footprint according to the FMOLS analysis results and concluded that financial development and renewable energy consumption also reduce environmental impacts. In addition, Shkiotov et al. (2025) examined the effects of financial development, openness, economic growth and renewable energy consumption on ecological footprint in EAEU countries. According to the panel data analysis and Granger causality test results, financial development has a negative effect on the ecological footprint, while economic growth and openness have a positive effect. Renewable energy consumption improves environmental quality.

### 3. Model and Data

In this study, the effectiveness of the financial sector on the environment for the Turkic States and Türkiye was investigated. Three different models were created with reference to Acheampong's (2019) work to investigate the effects of financial development on EF between 1998 and 2020. Beyond their shared linguistic and cultural heritage, the six selected Turkic States (Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan, and Türkiye) have increasingly aligned their environmental sustainability and financial development policies through regional cooperation frameworks. In particular, under the umbrella of the Organization of Turkic States (OTS), these countries have articulated common goals in areas such as green growth, energy transition, and economic integration. Moreover, most of these countries share structural similarities, such as reliance on natural resources, a post-Soviet transition economy background (except Türkiye), and exposure to comparable environmental challenges. While potential heterogeneity—especially due to Turkmenistan's relatively closed economy—remains a valid concern, the empirical methodology employed in the study accounts for such differences through econometric techniques designed to manage cross-sectional dependence and heterogeneity. Therefore, the selected sample is considered both regionally coherent and analytically justifiable.

In this study, the shared linguistic heritage of the selected countries serves merely as an initial reference point. The primary justification lies in the increasing economic, environmental, and institutional convergence among these countries—manifested through formal cooperation under the Organization of Turkic States (OTS).

In recent years, the OTS has launched joint initiatives and adopted strategic documents on green economy, environmental sustainability, energy transition, and financial integration. Notably, the Turkic World Vision 2040, adopted in 2021, identifies environmental cooperation and sustainable development as core regional priorities. In addition, member states have undertaken joint commitments toward boosting intra-regional trade, establishing common financial infrastructure, and promoting eco-friendly investments.

Thus, the countries included in the analysis are not only linked by cultural ties but also share institutional proximity, comparable economic transformation trajectories, exposure to similar environmental challenges, and a common political agenda of regional integration. In this sense, the

sample selection is grounded in measurable economic and institutional dynamics, rather than being driven by ideological or cultural motives. The study, therefore, aims to examine ongoing regional development practices and integration processes, rather than promoting any civilizational or ethnic narrative.

The models are as follows:

$$INEFP_{i,t} = \alpha_0 + \alpha_1 INREN_{i,t} + \alpha_2 INPOP_{i,t} + \alpha_3 INTR_{i,t} + \alpha_4 INFDI_{i,t} + \alpha_5 INGDP + \alpha_6 INGDP_{i,t}^2 + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

$$INEFP_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 INREN_{i,t} + \beta_2 INPOP_{i,t} + \beta_3 INTR_{i,t} + \beta_4 (INFDI * INGDP)_{i,t} + \beta_5 INGDP + \beta_6 INGDP_{i,t}^2 + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

$$INEFP_{i,t} = \gamma_0 + \gamma_1 INREN_{i,t} + \gamma_2 INPOP_{i,t} + \gamma_3 INTR_{i,t} + \gamma_4 (INFDI * INREN)_{i,t} + \gamma_5 INGDP + \gamma_6 INGDP_{i,t}^2 + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

The terms period, cross-section, and error are represented in the model by the letters  $t$ ,  $I$  and,  $\varepsilon_{i,t}$  respectively. It also refers to  $INEFP_{i,t}$  the natural logarithm of the EF in Model 1 and the natural logarithm  $INGDP_{i,t}$  of GDP per capita  $INGDP_{i,t}^2$ , GDP per capita squared,  $INTR_{i,t}$  trade openness,  $INPOP_{i,t}$  urbanization,  $INFDI_{i,t}$  foreign direct investment, and  $INREN_{i,t}$  renewable energy use as independent variables. The one in Model 2 was used to measure the effectiveness of the foreign direct investment, and the one in Model 3 was  $(INFDI * INREN)_{i,t}$  used to measure the effectiveness of the financial sector in the renewable energy sector  $(INFDI * INREN)_{i,t}$ .

The "share of renewable energy consumption in total final energy consumption (REN)" variable used in this study is sourced from the World Development Indicators (WDI) database, based on data compiled by the IEA. This indicator generally includes both modern renewable sources (such as solar, wind, geothermal, hydro, and biofuels) and traditional biomass (e.g., wood and animal waste used for cooking and heating, especially in rural areas).

As such, the REN variable reflects not only the transition to sustainable energy but also the continued reliance on traditional energy systems in some countries. This broader composition has been taken into account in the interpretation of the results, and the analysis does not assume a one-to-one link between REN and modern green energy investments.

While it is rightly noted that Foreign Direct Investment (FDI) is often treated as an outcome of financial development, in certain contexts—especially in developing economies—it may also serve as a proxy or component reflecting aspects of financial development itself. This study justifies the use of FDI net inflows (% of GDP) as a proxy for financial development based on both theoretical insights and empirical relevance specific to the sampled countries.

In many emerging economies—including the Turkic States analyzed in this study—domestic financial markets remain shallow, capital accumulation is limited, and capital markets are underdeveloped. In such settings, FDI plays a crucial role in deepening the financial sector, enhancing access to capital, and facilitating financial intermediation. Research by Alfaro et al. (2004) and Hermes & Lensink (2003) supports the view that FDI not only depends on financial development but can also actively contribute to it.

Moreover, in countries with low domestic savings and limited access to global financial markets, FDI serves as a key indicator of financial integration and institutional capacity to absorb and allocate international capital. In this study, where the emphasis is on investment-oriented financial development rather than bank-based indicators alone, FDI is treated not merely as an exogenous influence but as an embedded dimension of financial development.

Additionally, the selection of FDI was informed by practical considerations, including data availability, consistency, and cross-country comparability. Standard proxies such as domestic credit to the private sector were either unavailable or incomplete for certain countries in the sample. In this

context, FDI inflows are conceptualized as a meaningful and context-appropriate measure of financial development for the countries and period under study.

One limitation of this study is the use of FDI inflows as the sole proxy for financial development. While FDI offers practical advantages in terms of data availability and comparability across the selected countries, it may not fully capture the multidimensional nature of financial systems. Future studies are encouraged to incorporate more conventional indicators such as domestic credit to the private sector or construct a composite index to provide a more comprehensive assessment of financial development.

In this context, EF is global acreage (ga); GDP per capita, US\$ at 2015 constant prices; openness, % share of trade in GDP; urbanization, % share of urban population in total population; foreign direct investments represent the % share of net inflows in GDP; renewable energy consumption refers to the share of renewable energy consumption in total energy consumption. EF data were obtained from the global footprint database (2023) and other data were obtained from the world bank database (2024). The EKC hypothesis is being tested in this study of using the GDP square. In this context, for the EKC hypothesis to be valid  $\alpha_1, \beta_1, \gamma_1 > 0$ , and  $\alpha_2, \beta_2, \gamma_2 < 0$  its results must be obtained.

To achieve this, the cross-sectional dependency in panel data has been examined using the CD test. A change or break in one of the panel's constituent units won't have an impact on the other units due to cross section dependency. It is improbable, though, that the components of the panel will remain indifferent to one another. As a result, it is imperative to assess the level of commitment among the panel's constituent units first. The CD test examines the connections between units and was created by Breusch and Pagan in 1980 and Pesaran in 2004. This is how the CD test was computed:

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left( \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \rho_{ij} \right) \quad (4)$$

The model utilizes T to represent the panel's temporal dimension and N to denote the panel's cross-sectional dimension (Pesaran, 2000:1; 7). Following the determination of the panel's cross-sectional dependence, an estimation was made using the CIPS unit root analysis created by Pesaran (2007). Equation 5's CADF statistics are the source of the CIPS unit root analysis.

$$\Delta y_{i,t} = \alpha_i + \rho_i y_{i,t-1} + \beta_i y_{-t-1} + \sum_{j=0}^k \tau_{ij} \Delta y_{i,t-1} + \sum_{j=0}^k \delta_{ij} y_{i,t-1} + \varepsilon_{i,t} \quad (5)$$

In the equation  $\alpha_i$ , Deterministic describes the quantity of lags. k, the  $y_{-t}$  cross-sectional mean of time. Accordingly, the CIPS unit root model is as follows:

$$CIPS = \left( \frac{1}{N} \right) \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (6)$$

The study's computation of the Westerlund Error Correction Test (2007) determined the variables' long-term connection. Within the scope of cointegration analysis, Westerlund (2007) established two separate tests, the mean group and panel test, to evaluate the alternative hypothesis and the null hypothesis, namely, that cointegration is absent. At this stage, he created four cointegration test statistics according to the error correction model ( $G_\alpha, G_t, P_\alpha, P_t$ ). According to the analysis, the variables should be stationary in I (1).

Finally, the FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Squares) estimator developed by Pedroni (2000) was used as a cointegration estimator in the study. It is formulated in the form of FMOLS Panel estimator

$$\beta_{GFM}^\wedge = N^{-1} \sum_{i=1}^N \beta_{FMI}^* \quad (7)$$



#### 4. Empirical Results

Financial development's effects on the environmental footprint of the Turkic States have been examined as part of the study's purview. Using the CD test, the study's first step was analyzing the cross-sectional dependence between the variables. In addition, the study also includes homogeneity test results. Table 1 presents the acquired results.

**Table 1.** CD and Homogeneity Test Results

|                           | INEFP      | INGDP   | INFDIN     | INPOP   | INREN      | INTR    |
|---------------------------|------------|---------|------------|---------|------------|---------|
| <b>Pesaran CD test</b>    | -0.13      | 17.64   | 6.70       | 16.10   | 1.77       | 0.09    |
| <b>P-Value</b>            | 0.097      | 0.000   | 0.000      | 0.000   | 0.076      | 0.027   |
| <b>Delta Test Results</b> | Model 1    |         | Model 2    |         | Model 3    |         |
|                           | Statistics | P-value | Statistics | P-value | Statistics | P-value |
| $\Delta$                  | 2.835      | 0.005   | 4.448      | 0.000   | 2.244      | 0.025   |
| $\Delta_{adj}$            | 3.297      | 0.001   | 5.174      | 0.000   | 2.610      | 0.009   |

In light of the information, the null hypothesis that there is horizontal cross-sectional dependence is rejected. Put otherwise, the variables exhibit Cross-sectional dependence. The homogeneity test results indicate that the existence of country- specific heterogeneity among sample countries. Consequently, tests that cross-sectional dependence will be used to calculate the cointegration relationship between the variables. At this point, the Horizontal Section Dependency was taken into consideration while applying for the CIPS test. Table 2 presents the findings.

**Table 2.** Outcomes of Panel Unit Root Test

| Variables | CIPS           |                   |
|-----------|----------------|-------------------|
|           | level          | Differences       |
| INEFP     | -1.693 (0.597) | -3.654 (0.000)*** |
| INREN     | -2.230 (0.583) | -8.398 (0.000)*** |
| INPOP     | 1.394 (1.000)  | -6.727 (0.001)*** |
| INTR      | -1.440 (0.791) | -2.822 (0.004)*** |
| INFDI     | -1.740 (0.933) | -3.519 (0.000)*** |
| INGDP     | -2.210 (0.128) | -2.399 (0.005)*** |

Prob.; \*,10%; \*\*, %5; \*\*\*, %1

Table 2's results show that every variable is stationary in the first degree. In other words, every variable is cointegrated at level I (1). Following this phase, the long-term relationships for all models were examined between EF, renewable energy, openness, financial development, and per capita economic income. Furthermore, the countries' environmental Kuznets curves were tested for existence. Westerlund ECM Cointegration analysis was used to estimate the presence of a long-term link. Table 3 presents the findings.

**Table 3.** Panel Cointegration Test Outcomes

| Test       | Model 1           | Model 2           | Model 3           |
|------------|-------------------|-------------------|-------------------|
| $G_T$      | -4.105 (0.000)*** | -5.593 (0.000)*** | -4.102 (0.000)*** |
| $G_\alpha$ | -2.568 (0.000)*** | -2.463 (0.998)    | -3.152 (0.000)*** |
| $P_T$      | -7.629 (0.007)**  | -7.118 (0.020)**  | -7.064 (0.022)**  |
| $P_\alpha$ | -2.372 (0.959)    | -2.357 (0.960)    | -2.539 (0.955)    |

Prob.; \*,10%; \*\*, %5; \*\*\*, %1

Three test statistics with a normal distribution are used to examine the Westerlund Cointegration Test results. ( $G_{\alpha}, G_t, P_{\alpha}, P_t$ ). The group estimate of these tests is represented by  $G_{\alpha}$  and  $G_t$ , whereas the unit estimate is represented by  $P_{\alpha}$  and  $P_t$ . In the Westerlund cointegration test, homogeneity test results are important in terms of interpretation of statistical results. Accordingly, in case of homogeneity in the model, the panel results should be considered, and in case of heterogeneity, the group results should be considered. According to the delta test results, the existence of homogeneity in the models was rejected. Accordingly, the group test results are important. In model 1 and model 3, the group test results show the existence of cointegration. In model 2, according to the  $G_t$  result, there is cointegration in the model.

Finally, the study employed the FMOLS cointegration estimator. FMOLS estimator provides accurate estimation of long-term parameters free from endogeneity and autocorrelation errors after cointegration is detected with Westerlund ECM test. Therefore, it is frequently used for consistent long-term analyses in academic research.

**Table 4.** Cointegration Estimator Outcomes

| Variables   | Model 1      | Model 2      | Model 3      |
|-------------|--------------|--------------|--------------|
| INFDI       | -0.369530*** |              |              |
| INGDP       | 8.504867***  | 8.592101***  | 8.833627***  |
| INGDP2      | -1.167704*** | -1.178082*** | -1.236703*** |
| INPOP       | -1.090650    | -1.090961    | -0.630139    |
| INTR        | 0.673479**   | 0.560179**   | -0.018387    |
| REN         | -0.006319*   | -0.004198*   | 0.005218     |
| INFDI*INGDP |              | -0.094356*   |              |
| INFDI*INREN |              |              | -0.011260    |

Prob.; \*,10%; \*\*, %5; \*\*\*, %1

The EKC hypothesis was determined to be corrected in all models based on the results. Urbanization has no effect on EF in all Models 1, but trade openness does raise the EF. It lessens the environmental impact of using renewable energy. But in model 3, which investigated how financial investments, and the renewable energy sector interacted with the environment, the findings were deemed statistically insignificant. The outcomes of Model 2 suggest that the financial industry's growth in Türkiye and the Turkic States has a beneficial effect on the environment. The link nexus the financial development sector and the renewable energy sector, however, has been irrelevant. Consequently, it may be said that these nations' investments in renewable energy have not yet achieved a high enough level of effectiveness.

## 5. Conclusion

In this study, the effectiveness of the financial sector on the environment for the Turkic States was investigated. The time series of the datasets created for this purpose was created with annual data between 1998-2020. The dataset includes data from Azerbaijan, Kazakhstan, Türkiye, Kyrgyzstan, Turkmenistan, and Uzbekistan. EF, foreign direct investment, trade openness, urbanization, renewable energy consumption and GDP Per Capita variables were created and analyzed by panel cointegration estimation method.

The first model's EF was found to be increased by the variables of openness and per capita income, while it was found to be decreased by the variables of financial development and renewable energy consumption, based on the results of the FMOLS panel cointegration estimation method. In

the second model, the EF is lowered by the connection between renewable energy use and financial development and growth, but openness and per capita income raise it. The EF was found to be enhanced only by the per capita income variable in the last model to be used.

In general, it is seen that renewable energy consumption and financial development in the Turkic countries reduce the EF. This is a result that is expected especially within the scope of renewable energy and is in parallel with other studies in literature such as the studies of Shkiotov et al. (2025), Wang et al. (2025) and Dada et al. (2022). The underground resources held by the Turkic States provide them with great advantages in terms of energy. However, the importance of renewable energy investments increases even more, both the fact that the environmentally oriented developing world has started to turn to renewable energy sources and makes its investments in this direction, and the importance of leaving a more livable world to future generations.

Similar results are seen in the results of the analysis on financial development and growth. The higher the Turkic States raise their level of financial development, the lower their EF levels. This situation does not give the same result for all countries with increasing financial development. Underground resources, which are much more environmentally friendly than the fossil fuels owned by the Turkic States, can be shown as the reason why the energy investments of the countries reduce their EFs compared to other countries. In this direction, it can be said that as the Turkic States increase their energy investments, which have a large share in their financial development, their EF levels will also decrease.

In addition to the variables that reduce the EF, the national income per capita, which is the only variable that increases the EF in 3 models, draws attention. The increase in per capita income in Turkic States increases demand and therefore industrialization. In addition, the increase in national income also increases the use of fossil fuel-powered vehicles. This situation shows that national income influences increasing the EF. Finally, in model 1 and model 2, it is seen that the openness variable also increases the level of EF. This is also an expected result in the end. Because, as the level of openness increases, the increase in the efficiency of the transportation sector can increase pollution.

In general, many Turkic States are rich in energy resources, especially natural gas and oil reserves. This can trigger growth in the energy sector and thus economic growth, but it can also lead to environmental problems if the process is not well managed. In addition, these countries are known to have significant renewable energy resources. When the data obtained are evaluated from this point of view, renewable energy consumption reduces the EF in these countries. However, the interaction between financial development and renewable energy is statistically insignificant. This may mean that financial development is not effective enough. Financial development is often a growth driver. However, this growth can deepen environmental problems if it does not focus on sustainable practices to protect nature. Therefore, directing financial institutions to invest in environmentally friendly projects in countries with high energy potential is important to support sustainable development.

As a result, Turkic States should continue to increase their renewable energy investments and increase their financial development in this direction to reduce their EFs to lower levels and to attract green financing investments to their countries. The fact that the study is the first study in the accessible literature that deals with the relationship between EF and financial development in the sample of Turkic States in terms of openness, renewable energy, urbanization, and national income reveals its subjectivity. For this reason, the study is a guide for other studies to be carried out on these issues for the Turkic States.

This study has certain limitations. First, the time frame of the dataset (1998–2020) and the limited number of variables may affect the generalizability of the results. Additionally, the inability to fully account for economic and political differences among the Turkic States could impose constraints on the interpretation of the findings.

For future research, studies incorporating a broader time span and additional variables (e.g., technological innovations, environmental policies) are recommended. Furthermore, qualitative research assessing the effectiveness of green financing practices in the Turkic States could provide valuable contributions to the literature in this field.

## 6. Policy Recommendation

This section of the study includes concrete and applicable policy recommendations that will reduce environmental degradation in the Turkic States and Türkiye.

*Development of Green Credit Mechanisms through Financial Institutions:* The banking system of the Turkic countries and Türkiye can be organized to create green investment classifications (green taxonomy). They can be encouraged to offer green credit products that will finance renewable energy, clean technology and environmental infrastructure investments through interest support or tax incentives. In addition, banks can integrate environmental impact analysis criteria into their credit evaluation processes.

*Increasing Regional Cooperation in Renewable Energy and Carbon Reduction:* By developing cooperation between these countries, a common carbon reduction strategy and regional carbon pricing infrastructure can be established in line with the European Union's Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM).

## References

- Acar, S., Altıntaş, N., and Haziye, V. (2023). The effect of financial development and economic growth on ecological footprint in Azerbaijan: an ARDL bound test approach with structural breaks. *Environmental and Ecological Statistics*, 30(1), 41-59. <https://doi.org/10.1007/s10651-022-00551-6>
- Acheampong, A. O. (2019). Modelling for insight: Does financial development improve environmental quality?. *Energy Economics*, 83(2019), 156–179. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2019.06.025>
- Adebayo, T. S., Kartal, M. T., Ağa, M., and Al-Faryan, M. A. S. (2023). Role of country risks and renewable energy consumption on environmental quality: Evidence from MINT countries. *Journal of Environmental Management*, 327, 116884. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2022.116884>
- Ahmed, Z., Zhang, B., and Cary, M. (2021). Linking economic globalization, economic growth, financial development, and ecological footprint: Evidence from symmetric and asymmetric ARDL. *Ecological Indicators*, 121, 107060. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2020.107060>
- Akinsola, G. D., Awosusi, A. A., Kirikkaleli, D., Umarbeyli, S., Adeshola, I., and Adebayo, T. S. (2022). Ecological footprint, public-private partnership investment in energy, and financial development in Brazil: a gradual shift causality approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(7), 10077-10090. <https://doi.org/10.1007/s11356-021-15791-5>
- Alfaro, L., Chanda, A., Kalemli-Ozcan, S., and Sayek, S. (2004). FDI and economic growth: The role of local financial markets. *Journal of International Economics*, 64(1), 89–112 [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(03\)00081-3](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(03)00081-3)
- Ali, Q., Yaseen, M. R., Anwar, S., Makhadmeh, M. S. A., and Khan, M. T. I. (2021). The impact of tourism, renewable energy, and economic growth on ecological footprint and natural resources: A panel data analysis. *Resources Policy*, 74, 102365. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2021.102365>
- Al-Mulali, U., and Ilhan O. (2015). The effect of energy consumption, urbanization, trade openness, industrial output, and the political stability on the environmental degradation in the MENA

- (Middle East and North African) region. *Energy*, 84, 382-389. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2015.03.004>
- Al-Mulali, U., Weng-Wai, C., Sheau-Ting, L., and Mohammed, A. H. (2015). Investigating the environmental Kuznets curve (EKC) hypothesis by utilizing the ecological footprint as an indicator of environmental degradation. *Ecological Indicators*, 48, 315-323. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2014.08.029>
- Alola, A. A., Bekun F.V., and Sarkodie S. A. (2019). Dynamic impact of trade policy, economic growth, fertility rate, renewable and non-renewable energy consumption on ecological footprint in Europe. *Science of the Total Environment*, 685, 702-709. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2019.05.139>
- Breusch, T. S., and Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The review of Economic Studies*, 47(1), 239-253. <https://doi.org/10.2307/2297111>
- Cole, M. A. (2004). Trade, the pollution haven hypothesis and the environmental Kuznets curve: examining the linkages. *Ecological Economics*, 48(1), 71-81. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2003.09.007>
- Dada, J. T., Adeiza, A., Ismail, N. A., and Arnaut, M. (2022). Financial development–ecological footprint nexus in Malaysia: the role of institutions. *Management of Environmental Quality: An International Journal*, 33(4), 913-937. <https://doi.org/10.1108/MEQ-10-2021-0251>
- Dada, J. T., Adeiza, A., Ismail, N. A., and Marina, A. (2022). Investigating the link between economic growth, financial development, urbanization, natural resources, human capital, trade openness and ecological footprint: evidence from Nigeria. *Journal of Bioeconomics*, 24(2), 153-179. <https://doi.org/10.1007/s10818-021-09323-x>
- Danish, B. M. A., and Suad, S. (2018). Modeling the impact of transport energy consumption on CO2 emission in Pakistan: evidence from ARDL approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 25, 9461-9473. <https://doi.org/10.1007/s11356-018-1230-0>
- Destek, M. A., and Sarkodie, S. A. (2019). Investigation of environmental Kuznets curve for ecological footprint: the role of energy and financial development. *Science of the Total Environment*, 650, 2483-2489. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2018.10.017>
- Destek, M. A., and Sinha, A. (2020). Renewable, non-renewable energy consumption, economic growth, trade openness and ecological footprint: Evidence from organisation for economic Co-operation and development countries. *Journal of Cleaner Production*, 242, 118537. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118537>
- Du, L., Wei, C., and Cai, S. (2012). Economic development and carbon dioxide emissions in China: Provincial panel data analysis. *China Economic Review*, 23(2), 371-384. <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2012.02.004>
- Eskeland, G. S., and Harrison, A. E. (2003). Moving to Greener Pastures? Multinationals and the Pollution Haven Hypothesis. *Journal of Development Economics*, 70(1), 1-23. [https://doi.org/10.1016/S0304-3878\(02\)00084-6](https://doi.org/10.1016/S0304-3878(02)00084-6)
- Global Footprint Network (2023, 12 June). Data and Methodology. <https://www.footprintnetwork.org/resources/data/>
- Grossman, G. M., and Krueger, A. B. (1995). Economic growth and the environment. *The quarterly journal of economics*, 110(2), 353-377. <https://doi.org/10.2307/2118443>
- Hermes, N., and Lensink, R. (2003). Foreign direct investment, financial development and economic growth. *The Journal of Development Studies*, 40(1), 142-163. <https://doi.org/10.1080/00220380412331293707>
- Holden, E. (2004). Ecological footprints and sustainable urban form. *Journal of Housing and the Built Environment*, 19, 91-109. <https://doi.org/10.1023/B:JOHO.0000017708.98013.cb>
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) (2023, June 12). [https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC\\_AR6\\_SYR\\_SPM.pdf](https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf).

- Javeed, S., Siddique, H. M. A., and Javed, F. (2023). Ecological footprint, globalization, and economic growth: evidence from Asia. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(31), 77006-77021. <https://doi.org/10.1007/s11356-023-27754-z>
- Li, K., Zu, J., Musah, M., Mensah, I. A., Kong, Y., Owusu-Akomeah, M., Shi, S., Jiang, Q., Antwi, S. K., and Agyemang, J. K. (2022). The link between urbanization, energy consumption, foreign direct investments and CO2 emanations: An empirical evidence from the emerging seven (E7) countries. *Energy Exploration & Exploitation*, 40(2), 477-500. <https://doi.org/10.1177/01445987211023854>
- Majeed, M. T., and Mazhar, M. (2019). Financial development and ecological footprint: a global panel data analysis. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS)*, 13(2), 487-514. <https://tinyurl.com/y526d34y>
- Naqvi, S. A. A., Shah, S. A. R., and Mehdi, M. A. (2020). Revealing empirical association among ecological footprints, renewable energy consumption, real income, and financial development: a global perspective. *Environmental Science and Pollution Research*, 27, 42830-42849. <https://doi.org/10.1007/s11356-020-09958-9>
- Nathaniel, S. P., Murshed, M., and Bassim, M. (2021). The nexus between economic growth, energy use, international trade and ecological footprints: the role of environmental regulations in N11 countries. *Energy, Ecology and Environment*, 6(6), 496-512. <https://doi.org/10.1007/s40974-020-00205-y>
- Ngoc, B. H., and Awan, A. (2022). Does financial development reinforce ecological footprint in Singapore? Evidence from ARDL and Bayesian analysis. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(16), 24219-24233. <https://doi.org/10.1007/s11356-021-17565-5>
- Odugbesan, J. A., and Rjoub, H. (2020). Relationship among economic growth, energy consumption, CO2 emission, and urbanization: Evidence from MINT countries. *SAGE Open*, 10(2), 1-15. <https://doi.org/10.1177/2158244020914648>
- Panayotou, T. (1993). Empirical tests and policy analysis of environmental degradation at different stages of economic development. *ILO Working Papers 992927783402676*, International Labour Organization. [https://webapps.ilo.org/public/libdoc/ilo/1993/93B09\\_31\\_engl.pdf](https://webapps.ilo.org/public/libdoc/ilo/1993/93B09_31_engl.pdf)
- Pargal, S., and Wheeler, D. (1996). Informal Regulation of Industrial Pollution in Developing Countries: Evidence from Indonesia. *Journal of Political Economy*, 104(6), 1314-1327. <https://doi.org/10.1086/262061>
- Pedroni, P. (2000). Fully modified OLS for heterogeneous cointegrated panels. In *Nonstationary panels, panel cointegration, and dynamic panels* (pp. 93-130). Emerald Group Publishing Limited. [https://doi.org/10.1016/S0731-9053\(00\)15004-2](https://doi.org/10.1016/S0731-9053(00)15004-2)
- Pesaran, M. H. (2000). General diagnostic tests for cross-sectional dependence in panels. *Empirical Economics*, 60(1), 13-50. <https://doi.org/10.1007/s00181-020-01875-7>
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Shkiotov, S. V., Markin, M. I., Rodina, G. A., Berkovich, M. I., and Korechkov, Y. V. (2025). Spillover Effects of Financial Development and Globalisation on Environmental Quality in EAEU Countries. *Sustainability*, 17(4), 1-25. <https://doi.org/10.3390/su17041496>
- Uddin, I., Ullah, A., Saqib, N., Kousar, R., and Usman, M. (2023). Heterogeneous role of energy utilization, financial development, and economic development in ecological footprint: how far away are developing economies from developed ones. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(20), 58378-58398. <https://doi.org/10.1007/s11356-023-26584-3>
- United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). (2023, 12 June). United Nations Climate Change COP 21. <https://unfccc.int/documents>
- Usman, M., and Hammar, N. (2021). Dynamic relationship between technological innovations, financial development, renewable energy, and ecological footprint: fresh insights based on the STIRPAT model for Asia Pacific Economic Cooperation countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(12), 15519-15536. <https://doi.org/10.1007/s11356-020-11640-z>

- Usman, M., Kousar, R., Yaseen, M. R., and Makhdum, M. S. A. (2020). An empirical nexus between economic growth, energy utilization, trade policy, and ecological footprint: A continent-wise comparison in upper-middle-income countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 27, 38995-39018. <https://doi.org/10.1007/s11356-020-09772-3>
- Usman, M., Makhdum, M. S. A., and Kousar, R. (2021). Does financial inclusion, renewable and non-renewable energy utilization accelerate ecological footprints and economic growth? Fresh evidence from 15 highest emitting countries. *Sustainable Cities and Society*, 65, 102590. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2020.102590>
- Wang, Q., Ge, Y., and Li, R. (2025). Does improving economic efficiency reduce ecological footprint? The role of financial development, renewable energy, and industrialization. *Energy & Environment*, 36(2), 729-755. <https://doi.org/10.1177/0958305X231183914>
- Wang, W., Rehman, M. A., and Fahad, S. (2022). The dynamic influence of renewable energy, trade openness, and industrialization on the sustainable environment in G-7 economies. *Renewable Energy*, 198, 484-491. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2022.08.067>
- Westerlund, J. (2007). Testing for error correction in panel data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709-748. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.2007.00477.x>
- Worldbank (2024, 10 January). World Bank Database. <https://data.worldbank.org/>
- Zakaria, M., and Bibi, S. (2019). Financial development and environment in South Asia: the role of institutional quality. *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 7926-7937. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-04284-1>
- Zhang, J. (2007). Does foreign direct investment promote green growth? Evidence from China. *Journal of International Economics*, 68(2), 325–342. <https://doi.org/10.3390/su8020158>





## Kütüphane Hizmet Kalitesi Ölçümüne Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi Uygulaması

### A Research on Library Service Quality Measurement: Selçuk University Application

Ümmü Saliha EKEN İNAN\*  
Alaaddin Selçuk KÖYLÜOĞLU\*\*  
Ömer Emrah ACAR\*\*\*

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1664716>

#### Öz

#### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
25.03.2025

**Kabul Tarihi:**  
23.07.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları  
saklıdır.



Kütüphane hizmet kalitesi, üniversite öğrencilerinin, akademik başarılarını doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. Kütüphaneler öğrencilere yalnızca kitap ve materyal sağlamakla kalmaz, aynı zamanda akademik çalışmalar için elverişli bir ortam sunarak bilgiye erişimlerini de kolaylaştırır. Bu çerçevede tasarlanan çalışmanın temel amacı, Selçuk Üniversitesi öğrencilerinin kütüphane hizmetleri ile ilgili algı ve beklentilerini tespit etmektir. Ayrıca, ölçekte yer alan hizmet kalitesi boyutlarının hangisi veya hangilerinde bir iyileştirme yapıp yapılamayacağını da ortaya koymaktadır. Bunun için Servqual hizmet kalitesi ölçeğinden yararlanılmıştır. Veri toplama aracı olarak anket (5' li Likert tipi) yöntemi kullanılmıştır. 528 formun araştırma için uygun olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak; kütüphanenin fiziksel özellikleri ve kütüphane çalışanlarının empati kurma düzeylerinin genel anlamda beklenenin üzerinde bir kaliteye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte kütüphane güvenilirliği, kütüphane çalışanlarının hevesliliği ve kütüphaneye duyulan güven noktasında yeterli kalitede bir hizmet verildiği görülmüştür. Yönetimsel uygulamalar ve politika geliştirme açısından, hizmet kalitesi algısının zaman içerisinde değişiklik gösterebileceği düşünüldüğünde, kütüphane yönetiminin ilerleyen zamanlarda tekrar kalite ölçümü yapmasının faydalı olacağı öngörülebilir.

**Anahtar Kelimeler:** Kütüphane, hizmet, hizmet-kalitesi, kütüphane-hizmet-kalitesi, servqual.

#### Abstract

#### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
25.03.2025

**Accepted:**  
23.07.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights  
reserved.



The quality of library services is a crucial determinant that directly influences the academic success of university students. Libraries not only supply students with books and resources but also enhance their access to information by providing an environment favourable to intellectual pursuits. The primary aim of this study is to ascertain the attitudes and expectations of Selçuk University students concerning library services. It also identifies which service quality dimensions within the scale are amenable to enhancement. The Servqual scale for service quality was utilised for this purpose. A questionnaire designed with a 5-point Likert scale served as the instrument for data collection. A total of 528 forms were deemed appropriate for the study. The library's physical attributes and the staff's empathy levels were frequently deemed to exceed the anticipated quality. Additionally, it was noted that the library offered a service of adequate quality regarding its reliability, the excitement of its workers, and the trust accorded to it. Given that perceptions of service quality may evolve over time, it is advisable for library management to periodically reassess quality metrics in the future.

**Keywords:** Library, service, service-quality, library-service-quality, servqual.

**Atıf/ to Cite (APA):** Eken İnan, Ü. S., Köylüoğlu, A. S., ve Acar, Ö. E. (2025). Kütüphane hizmet kalitesi ölçümüne yönelik bir araştırma: Selçuk Üniversitesi uygulaması. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 792-811. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1664716>

\*ORCID Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, SBMYO, Yönetim ve Organizasyon, salihacken@selcuk.edu.tr

\*\*ORCID Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Kulu MYO, Dış Ticaret, askoyluoglu@selcuk.edu.tr

\*\*\*ORCID Dr., Bağımsız Araştırmacı, omeremrahacar@hotmail.com

## Extended Abstract

### Research Purpose:

The primary objective of this study is to assess the opinions and expectations of Selçuk University students concerning the central library services and to identify potential enhancements in the service quality parameters outlined in the scale.

### Literature Review:

It is essential to regard libraries as service-oriented entities and assess the quality of their services. Library service quality perceptions in the United States (Cook and Thompson, 2000), comparison of library service quality in developed and developing countries in Nigeria (Asogwa et al., 2014), service quality dimensions and quality performances in India (Naik et al., 2010; Trivedi and Bhatt, 2020), web-based library service quality in Bangladesh (Zabed Ahmed et al., 2009), Indonesia (HeryWihardikaGriadhi, 2018), Pakistan (Malik and Malik, 2015), USA and Canada (Thompson and Cook, 2002), Malaysia (Kiran and Diljit, 2012), Hong Kong (Chan et al., 2022), the level of library service quality in Ghana (Twum et al., 2021), Pakistan (Mahmood et al., 2021), User perceptions of library service quality (Baada et al., 2019), prioritization of library service quality indicators with fuzzy logic method in Iran (Jamali and Sayyadi Tooranloo, 2009), presentation of information as a service outcome in England, Finland, Japan (Nagata et al., 2004), and measurement of the relationship between library service quality and customer satisfaction in the Philippines (Cristobal, 2018) are among the previous studies.

### Methodology:

This study employed a survey methodology targeting students enrolled in vocational schools, colleges, institutions, and institutes at the Alaeddin Keykubat Campus of Selçuk University. The study utilised a convenience sampling strategy for data collection. The Servqual model, introduced by Parasuraman et al. (1988), aimed to bridge gaps and identify characteristics to enhance service quality. The Servqual scale assesses service quality by evaluating the disparity between perceived and expected service quality. This scale comprises five distinct characteristics and emphasises the disparity in perception and expectation among these factors. The Servqual scale encompasses several dimensions: the "physical features dimension," which pertains to the institution's building, tools, equipment, and personnel appearance; the "reliability dimension," which involves delivering services as promised; the "responsiveness dimension," which focusses on promptness in addressing requests for assistance; the "trust dimension," which emphasises politeness and dependability; and the "empathy dimension," which reflects the interest demonstrated by employees (Kurtaran Çelik et al., 2019: 377).

### Results and Conclusions:

A t-test was performed to evaluate the hypotheses established in accordance with the research objective. The tests confirmed hypotheses H1, which posits that a disparity exists between perceived and expected service quality regarding the physical attributes of the Selçuk University central library, and H5, which asserts that a difference exists between perceived and expected service quality concerning the staff's empathy at the Selçuk University central library. The perceived service quality of the library's physical attributes exceeds the expected service quality. This signifies that the library possesses contemporary equipment and tools, the building's interior and exterior are well-maintained, resources are current, and the database is adequate. Moreover, the library workers are highly attentive to students, and their operating hours are accommodating. The t-test results for hypotheses H2, H3, and H4 indicate that there is no significant difference between perceived and expected service quality regarding the reliability, enthusiasm of employees, and trust in the Selçuk University central library. This outcome indicates that the service is generally of adequate quality regarding the library's trustworthiness, the staff's passion, and the patrons' faith in the library.

## 1. Giriş

Kütüphaneler, kullanıcıların bilgiye hızlı ve verimli bir şekilde erişim sağlamasına olanak tanıyan, geçmişten günümüze oluşturulmuş eserlere ulaşımı mümkün kılan, bilgi edinimini teşvik eden ve kullanıcıları motive eden ortamlardır. Ayrıca, personel etkileşimiyle daha aktif kullanıcılar yaratabilen, günümüz teknolojisiyle elektronik kaynaklara kolay erişim sunabilen ve sundukları kaliteli hizmet sayesinde cazibesini artırabilen mekanlardır (Twum vd., 2021).

Hizmet, "bir tarafın diğerine sunabileceği, maddi olmayan ve mülkiyetle sonuçlanmayan herhangi bir faaliyet ya da fayda" olarak tanımlanabilir (Ramya vd., 2019). Bu faaliyet ve faydaların sunulduğu ortamların geliştirilmesi, hizmet kalitesinin artırılması, kullanıcı memnuniyetinin ve kalite algılarının yükseltilmesi için sürekli çaba sarf edilmektedir. Hizmet kalitesini ölçmek için kullanılan model, Boşluk Modeli (GAP) olarak bilinmekte ve Servqual aracından yararlanılmaktadır (Chan vd., 2022). Hizmetler, sektöre göre farklılıklar göstermekle birlikte, hizmet kalitesi de müşterilerin beklentilerine ve algılarına bağlı olarak çeşitlenmektedir. Özellikle eğitim sektörü, güncel bilgiye erişim, kaynak çeşitliliği, hizmet sunum şekli, yönetim becerisi ve ortam kalitesi gibi bir dizi önemli bileşeni değerlendirerek kullanıcı deneyimini şekillendiren dinamik bir sektördür (Jeganathan vd., 2022).

Kütüphane hizmet kalitesi, üniversite öğrencilerinin, akademik başarılarını doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. Kütüphaneler, öğrencilere yalnızca kitap ve materyal sağlamakla kalmaz, aynı zamanda akademik çalışmalar için elverişli bir ortam sunarak bilgiye erişimlerini de kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda, kütüphane hizmetlerinin kalitesi, öğrencilerin araştırma süreçlerinde ne denli verimli olduklarını belirler (Mahmood vd., 2021). Öğrencilerin kütüphane ile ilgili algıları, kaynak çeşitliliği, erişim hızı, teknolojik altyapı ve personel desteği gibi faktörlerle şekillenmektedir. Özellikle dijitalleşmenin arttığı günümüzde elektronik kaynaklara hızlı erişim büyük önem taşır. Diğer yandan, kütüphane çalışanlarının profesyonel yaklaşımı, öğrencilere rehberlik etme becerisi ve sorun çözme yetkinlikleri de hizmet kalitesini etkileyen önemli unsurlardandır (Silva vd., 2017). Kütüphane ortamının rahat ve sessiz bir çalışma alanı sunması, öğrencilerin verimli zaman geçirebileceği bir atmosfer yaratmaktadır. Büyük resme bakıldığında, kütüphane hizmetlerinin sürekli olarak iyileştirilmesi, öğrencilerin hizmet kalitesine olan memnuniyetini artırırken, aynı zamanda öğrenme deneyimlerini de zenginleştirmektedir. O halde, kütüphaneler, öğrencilere sadece bilgi sunmakla kalmaz, aynı zamanda onların akademik hedeflerine ulaşmalarında da kritik bir destek sağlamaktadır (Trivedi ve Bhatt, 2020).

Kütüphanelerin hizmet sunan ortamlar olarak ele alınması ve hizmet kalitesinin değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Bu yüzden farklı ülkelerde üniversite kütüphanelerinde ve özel kütüphanelerde yapılan çalışmalarla hizmet kalitesi ölçülmektedir. Amerika'da kütüphane hizmet kalitesi algılarını (Cook ve Thompson, 2000), Nijerya'da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kütüphane hizmet kalitesinin karşılaştırılması (Asogwa vd., 2014), Hindistan'da hizmet kalite boyutları ve kalite performansları (Naik vd., 2010; Trivedi ve Bhatt, 2020), Bangladeş'te (Zabed Ahmed vd., 2009), Endonezya'da (HeryWihardikaGriadhi, 2018), Pakistan'da (Malik ve Malik, 2015), Amerika ve Kanada'da (Thompson ve Cook, 2002), Malezya'da web tabanlı kütüphane hizmet kalitesi (Kiran ve Diljit, 2012), Hong Kong'da (Chan vd., 2022), Gana'da kütüphane hizmet kalitesi düzeyi (Twum vd., 2021), Pakistan'da (Mahmood vd., 2021), Gana'da kütüphane hizmet kalitesine ilişkin kullanıcı algıları (Baada vd., 2019), İran'da bulanık mantık yöntemiyle kütüphane hizmet kalitesi göstergelerinin önceliklendirilmesi (Jamali ve Sayyadi Tooranloo, 2009), İngiltere, Finlandiya, Japonya bilginin bir hizmet sonucu olarak sunumu (Nagata vd., 2004) ve Filipinler'de kütüphane hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkinin ölçülmesi (Cristobal, 2018) daha önce yapılan çalışmalar arasında yer almaktadır.

Bu çalışmayla, Selçuk Üniversitesi'nde eğitim gören öğrencilerin merkez kütüphane hizmetleri ile ilgili algı ve beklentilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bunun için Servqual hizmet kalitesi ölçeğinden yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra, ölçekte yer alan hizmet kalitesi boyutlarının hangisi

veya hangilerinde bir iyileştirme yapıp yapılamayacağı da belirlenmiştir. Çalışmanın bu konuyla ilgili olarak, alanda bazı boşlukları dolduracağı ve pazarlama literatürüne katkı sağlayacağı hedeflenmektedir. Çalışmanın ilk katkısı, kütüphane hizmet kalitesi ile ilgili üniversite öğrencilerine yönelik yapılan araştırmalarda, ölçek boyutlarında bir iyileştirme yapılması ile ilgili boşluğu tamamlamaktadır. İkinci olarak, araştırmanın Selçuk Üniversitesi gibi öğrenci potansiyeli yüksek bir üniversitede yapılması, araştırma çıktıları daha güvenilir kılmaktadır. Son olarak, sürdürülebilirliğin trend olduğu günlerde, araştırmanın çevrimiçi enstrümanlardan yararlanarak uygulanması, sürdürülebilir bir hizmet kalite ölçümü sağlanması açısından da önemlidir.

Giriş bölümünün ardından, çalışmanın ilk bölümünde, teorik çerçeve ve hipotez gelişimine yer verilmiştir. İkinci bölümü araştırma metodolojisi oluşturmaktadır. Üçüncü bölümde araştırma bulguları ele alınmış ve son bölüm ise, tartışma ve gelecek araştırma önerilerinin sunulduğu sonuç bölümüdür.

## 2. Kavramsal Çerçeve

### 2.1. Hizmet Kalitesi

Pazarlamada ana tema bir şeyin değişime konu olması ve bu değişimin taraflara fayda sağlamasıdır. Bu bağlamda farklı argümanlar karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri de hizmet merkezli argümandır. Tarafların (bireyler, kuruluşlar gibi) kaynaklarının başka bir tarafın yararına kullanılmasını içeren her türlü eylem (Vargo ve Lusch, 2008) hizmet olarak ifade edildiğinden, hizmet merkezli argüman; pazarlama açısından yalnızca bir değişim biriminin olduğu ve bunun da bir hizmet olduğunu, bu hizmet ister bir insan tarafından sağlasın ister bir ürün tarafından sağlansın (Achrol ve Kotler, 2014) bunun bir fayda oluşturacağını ifade etmektedir. Kalite ise operasyonel verimlilik ve işletmenin daha iyi performansı için stratejik bir araçtır (Ramya vd., 2019). Hizmetlerde kalite herhangi bir üretim tesisinde tasarlanıp kontrollerden geçirildikten sonra bozulmadan tüketicilere teslim edilemez (Zeithaml ve Parasuraman, 2004). Çünkü hizmetler çoğu zaman sayılamaz, heterojenlik arz eder, üretimi ve tüketimi eş zamanlı faaliyetleri kapsar, bu yüzden hizmet kalitesi müşterilerin değerlendirmesine tabi ve müşteri yönlüdür. Hizmet kalitesi, hizmet alımı sırasında alıcı-satıcı etkileşiminin kalitesine bağlıdır (Kotler vd., 2015). Farklı hizmetler bir dizi niteliklere sahiptir; hız, samimiyet, sorun çözme, bilgi gibi (Kotler, 2012). Hizmet kalitesi, bir hizmet sağlayıcının işletmenin performansını iyileştirebileceği böylece müşteriye etkin bir şekilde tatmin edebilme yeteneğidir (Ramya vd., 2019).

#### 2.1.1. Hizmet Kalitesi Modelleri

Hizmet kalitesini ölçmek için farklı sektörlerde farklı araçlar kullanılmaktadır. Turizm sektörü konaklama endüstrisinde misafirperverlik hizmet kalitesi - Holserv (Jeganathan vd., 2022), Eğitim sektöründe yükseköğretim hizmet kalitesi - HEDPERF (Silva vd., 2017) ve Finans sektöründe çevrimiçi bankacılık hizmetlerinde müşteri memnuniyeti - Es-Qual (Ahmed vd., 2020), kütüphane hizmet kalitesi için- LibQual (Twum vd., 2021) hizmet kalitesi ölçeği gibi ölçüm modelleri ile çalışmalar yapılmıştır. Voorbij (2012), yönetim kolaylığı ve kıyaslama fırsatı vermesi bağlamında çeşitli hizmet bağlamlarında hizmet kalitesini ölçmek için tasarlanan bu modellerin, temelde Servqual modelinden evrildiğini ileri sürmektedir.

Kütüphanelerde kullanılan hizmet kalitesi ölçüm araçları boşluk modeli olarak tanımlanan Servqual modeli ve yine geleneksel kütüphane hizmet ölçüm aracı olan LibQual+ modeli olarak ortaya atılmıştır. Hizmet kalite performansı ise Servperf ölçeği ortaya konulmaktadır. Jain ve Gupta (2004) yaptıkları çalışmalarda hizmet kalitesinin ölçülmesinde kullanılan Servperf ve Servqual ölçeklerini karşılaştırmak kaydıyla farklılıklarını ortaya koymaya çalışmışlar sonuçta hizmet kalitesini ölçmede eksiklikleri belirleme ve hangi alanlarda yönetimsel müdahaleler yapılabileceğini

tespit etmede Servperf ölçeğinden daha ziyade Servqual ölçeğinin daha yüksek tanı özelliğine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Psikometrik sağlamlık olarak değerlendirildiğinde ise enstrüman tutumluluğu açısından işletmelerin genel hizmet kalitesini ölçme bağlamında Servperf aracı önerilmiştir (Jain ve Gupta, 2004).

Araştırma kütüphanelerindeki hizmet kalitesini değerlendirebilmek için kullanıcıların zihnindeki hizmet kalitesinin ne olduğunun araştırılması esastır. Kütüphane hizmet kalitesini ölçmek için standart bir modele sahip olma sorununu ele almak amacıyla Araştırma Kütüphaneleri Derneği (ARL), 1999 yılında Texas AveM Üniversitesi ile işbirliği yaparak kütüphane kalite (LibQual) modelini geliştirdi (Twum vd., 2021). LibQual+ aracı ile kütüphane hizmet kalitesi boyutları belirlenmeye ve belirlenen boyutlardaki hizmet ile algılanan hizmet arasındaki boşlukların ölçülmesi amaçlanmaktadır. Kuzey Amerika'daki araştırma kütüphanelerinde gerçekleştirilen çalışmalarda görüşmeler sırasında kullanıcıların davranışları, kütüphanenin kalitesi hakkındaki algıları ve üniversitelerdeki hedefleri doğrultusunda kaynaklan etkileşimlerinin zengin bir bilgi havuzu sağlamasına odaklanılmıştır (Cook ve Heath, 2001). Amerika ve Kanada' da gerçekleştirilen çalışmalarda web üzerinden yönetilen akademik kütüphanelerde LibQual+™ protokolünde alt ölçek ve toplam ölçek puanlarının güvenilirlik genelleme meta analizi yapılmıştır. Sonuçta puan güvenilirliklerinin farklı kullanıcılar ve farklı kampüsler arasında kayda değer ölçüde değişmezlik göstermediği bulunmuştur (Thompson ve Cook, 2002).

Ayrıca, günümüzde web tabanlı kütüphane hizmetlerinin artmasıyla birlikte web tabanlı kütüphane hizmet kalitesinin farklı bir bakış açısıyla kavramsallaştırılması gereği gündeme gelmiştir (Kiran ve Diljit, 2012). Geleneksel kütüphane hizmetlerine yönelik hizmet kalitesi ölçüm araçları web tabanlı kütüphane hizmetlerine yönelik hizmet kalitesini ölçmek için yeterli bulunmamaktadır. Bu yüzden ikinci dereceden üç boyuttan oluşan hizmet kalitesi yapısının çok boyutlu hiyerarşik yapısını destekleyen kanıtlar araştırılmıştır. Bu kanıtlar; ortam kalitesi, teslimat kalitesi ve sonuç kalitesi ve bunlara karşılık gelen birinci dereceden sekiz alt boyuttan oluşmaktadır (Kiran ve Diljit, 2012). Kullanıcıların teknolojiye hazır olma yapısı, bu yapıyı daha işlevsel hale getirmek, kaliteyi ölçmek için daha geniş bir ölçek geliştirmek, mevcut ölçekleri iyileştirmek ve ölçeğin psikometrik özelliklerini değerlendirmek üzere, pazarlama ve müşteri memnuniyetini sağlamak üzere teknolojinin rolüne ilişkin anlayışı aşılamaktadır (Parasuraman, 2000).

### 2.1.2. Kütüphane Hizmet Kalitesi Araştırmaları

Zabed Ahmed vd., (2009) Bangladeş'te bir devlet üniversitesinde gerçekleştirdikleri çalışmada kütüphane hizmet kalitesini ölçmeye çalışmışlardır. Yapılan çalışma sonucunda orjinal Servqual ölçeğindeki beş boyutun yerine akademik kütüphanelerde dört boyutun kullanıldığı sonucuna erişmişlerdir. Bunlar; hizmetin etkisi (örgütsel), koleksiyon ve erişim, bir yer olarak kütüphane ve hizmetin etkisi (kişisel) olmak üzere dört boyuttur.

Cook ve Thompson (2000) çalışmalarında Servqual protokolünde değerlendirilen akademik kütüphanelerde kaliteli hizmet algılarının altında yatan beş faktörden ziyade üç faktörün olduğunu ifade etmişlerdir. Akademik kütüphanelerin araştırma kütüphaneleri olması sebebiyle kaliteli hizmetin altında yatan daha fazla faktörün ortaya çıkarılması için ilave çalışmalara ihtiyaç duyulduğu öne sürülmektedir. Bu protokolde *somut şeyler*, *güvenilirlik* ve *hizmet verimliliği* yani *duyarlılık* ile daha fazla iyileştirme yapılması önerilmektedir.

Asogwa vd. (2014) çalışmalarında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki akademik kütüphanelerin hizmet kalitesini karşılaştırarak Nijerya gibi gelişmekte olan ülkelerde kütüphane hizmet kalitesinde kullanıcı algıları ile beklentileri arasında bir uçurum olduğunu ifade etmişlerdir. Beklenen hizmet düzeyinin gerçekte algılanan hizmet düzeyinin çok üstünde olduğu, gelişmekte olan ülkelerde yetersiz fonlar, mevcut kısıtlı fonların ise kötüye kullanılması, modern altyapının olmaması gibi faktörlerin etkisiyle akademik kütüphanelerde verimli hizmetlerin de olumsuz etkilendiğini

belirtmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde kütüphaneler kullanıcılarını çalışma, araştırma ve öğrenme için çekici olabilecek bilgi ve iletişim teknolojisi (BİT) altyapılarının geliştirilmesi, aboneliklere ve e-dergi edinimine yapılacak yatırımlara ağırlık verilmesi gereği üzerinde durmuşlardır.

HeryWihardikaGriadhi (2018), Undiksha öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmada Servqual yöntemine dayalı olarak her faktörün rolünü tek tek analiz etmiştir. Böylece kütüphane tarafından sağlanan hizmetlerin kalitesi ve etkinliği analiz edilmiştir. Somut değişkenler, duyarlılık değişkeni ve güvence değişkenlerinde, kütüphanecilerin bilgi ve becerilerinde iyileştirmeye ihtiyaç vardır sonucuna ulaşmıştır.

Malik ve Malik (2015), Pakistan’da Comsats Bilişim Teknolojileri Enstitüsü (CIIT) kütüphanesinin hizmet kalitesini ölçmek ve yöneticilerin kütüphane hizmet kalitesinin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemelerini sağlamak amacıyla hareket etmişlerdir. Öğretim üyeleri, lisansüstü öğrenciler ve lisans öğrencileri ile gerçekleştirilen çalışmada; kullanıcıların beklentileri ve algıları arasında ciddi bir uyumsuzluğun söz konusu olduğu ve bu uyumsuzluğu tetikleyen ana faktörün personel odaklı hizmetlerden kaynaklandığı bulgularına erişilmiştir. İyileştirmelerin bu doğrultuda yönetilmesi gerekmektedir.

Naik vd. (2010), hizmet kalitesindeki beş boyut; somutluk, güvenilirlik, duyarlılık, empati ve güvence olduğunu ifade etmek kaydıyla müşteri memnuniyetini etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Amaçlar şunlardır; hizmet kalitesi (Servqual) boyutunun uygulanmasını tanımlamak, müşterileri memnun eden hizmet kalitesi (Servqual) boyutları, müşteri memnuniyetini etkilemede baskın olan hizmet kalitesi (Servqual) boyutlarını bulmaktır.

Chan vd. (2022), Covid-19 döneminde kamu kütüphanelerinde algılanan hizmet kalitesi ile kullanıcıların ‘benim kütüphanem’ uygulamasına olan sadakatleri arasındaki ilişki ölçülmeye çalışılmıştır. İki farklı modelin bir arada kullanıldığı çalışmada Bilgi Sistemi (BS) Başarı modeli ve Uyarıcı-Organizma- Tepki modeli (S-OR) tercih edilmiştir. BS modeli ile; sistem kalitesi, bilgi kalitesi, hizmet kalitesi, kullanıcı memnuniyeti, kullanım niyeti ve net etkiler olmak üzere altı boyut ele alınırken B-OS modeli ile; hizmet kalitesi ve kurumsal imajın kullanıcı sadakati üzerindeki etkisi ölçülmek istenmiştir.

Mahmood vd. (2021), gelişmekte olan ülkelerde kütüphane hizmet kalitesini ölçmek üzere yaptıkları çalışmada Libqual yönteminden yararlanmışlardır. Kullanıcı yönünde bilgi iletişim teknolojilerinden ne kadar yararlanılırsa yararlanılsın üniversite kütüphanelerinde fon, kaynak ve kalifiye personel eksikliklerinden dolayı teknolojik devrime ayak uyduramadıkları sonucuna erişmişlerdir. Böylece gelişmekte olan ülkelerde algılanan kalite ile beklenen kalite arasında önemli boşlukların olduğu ifade edilmektedir.

Twum vd. (2021), üniversite kütüphanesinin imajını aracı kabul ederek hizmet kalitesinin kullanıcıların sadakati üzerindeki etkilerini ölçmeye çalışmışlardır. LibQual+™' nın kullanıldığı çalışmada yer olarak kütüphane marka imajı üzerinde etkiye sahip olmazken hizmet kalitesinin kütüphane marja imajı üzerinde en güçlü belirleyici olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca bilgi erişimi ve kişisel kontrol de olmak üzere dört boyut incelenmiştir.

Baada vd. (2019), çalışmalarında kütüphane hizmet kalitesi boyutlarından ekipman ve tesislerin yani öğrenme için elverişli ortam, internet bağlantısında aksaklıklar, bilgisayar, basılı ve elektronik kaynakların yetersizliği kullanıcıların hizmet kalitesinden memnun olmamalarında en önemli sebepler olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada kütüphanelerin önemi, bilgiye erişim ve pazarlamanın yatırım getirisini arttırmak ve fon desteği almak için kullanılması gereği üzerinde durulmuştur.

Jamali ve Sayyadi Tooranloo (2009), kütüphane hizmet kalitesini ölçmede boşluk modeli ve Servqual aracından yararlanmanın yanı sıra kalite boyutlarını önceliklemeye çok kriterli karar verme tekniklerinden biri olan TOPSİS’i kullanmışlardır. Servqual aracındaki beş boşluğu kullanıcıların öznel yargıları ve nitel derecelendirmeleriyle önceliklendirmişlerdir. Kullanıcıların en fazla yirmi

dört saat boyunca kendi başına bilgi bulabilme olgusunun memnuniyeti artırmada büyük öneme sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Cristobal (2018), kütüphane hizmet performans düzeyini belirlemek için minimum kabul edilebilir, istenen ve gerçekte gözlemlenen hizmet performans düzeyini kütüphane hizmet kalitesi ölçeğinin dört boyutu ele alınarak incelemiştir. Bilgiye erişim, hizmetin etkisi, yer olarak ve bilgi kontrolü olarak kütüphane şeklindedir. İstenen hizmet seviyesinin gözlemlenen gerçek hizmet performans seviyesiyle karşılaştırılması sonucu, müşteri beklentilerinin karşılanmadığı, onun dışında diğer boyutlarda beklentilerin karşılandığı ve memnuniyetin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Trivedi ve Bhatt (2020), eğitim enstitüsü öğretim üyelerinin kütüphane hizmet kalitesini ve performansını ölçtükleri Servqual ölçeği aracıyla kalite arayışında bulunmuşlardır. Öğretim üyeleri mevcut kaynak koleksiyonu ve kaliteli hizmetler konusunda performansın yüksek olduğunu, dahası memnuniyetin beklentiler doğrultusunda çıktığını ifade ederken, aynı hizmetlerin kayıtlı eğitim kullanıcılarına da sağlanması ve elektronik formatta hizmetlerin daha da yaygınlaşması gerektiği beklentileri de sonuçlar arasında yer almaktadır.

Nagata vd. (2004), kütüphane hizmet kalitesini Servqual'ın Gap teorisine dayalı olarak incelemek üzere üç farklı ülkede gerçekleştirdikleri çalışmalarında orjinal Servqual'de yer alan boyutları yeniden değerlendirmişlerdir. Yapılan çalışmanın sonucunda somut şeyler, güvenilirlik, duyarlılık, güvence ve empati olarak orjinal Servqual aracında yer alan boyutların kütüphane hizmet kalitesi için hizmetin etkisi (kişisel), bir yer olarak kütüphane, koleksiyonlar ve erişimle örgütsel hizmetin etkisi olmak üzere dört boyuttan oluşması gerektiğini ifade etmişlerdir.

## 2.2. Hipotez Geliştirme

Parasuraman vd. (1988) tarafından ortaya atılan Servqual modeliyle hizmet kalitesini arttırmak için birtakım boşlukların giderilmesine ve birtakım boyutların belirlenmesine çalışılmıştır. Servqual protokolü beş temel düzeyde ve alt düzeyleriyle birlikte 22 soruda hizmet kalitesini ölçmektedir. Bunlardan ilki somut unsurlardır. Somut unsurlar; fiziksel tesisler, ekipman ve personelin görünümü gibi başlıkları ele almaktadır (Zabed Ahmed vd., 2009; Cook ve Thompson, 2000; HeryWihardikaGriadhi, 2018; Naik vd., 2010; Nagata vd., 2004). Böylece,

*H1: Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinin sahip olduğu fiziksel özellikler açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır.*

İkinci boyut güvenilirlik boyutudur. Bu boyutla ulaşılmak istenen hedef, vaat edilen hizmeti doğru ve güvenilir şekilde yerine getirme yeteneğinin ölçülmesidir (Zabed Ahmed vd., 2009; Cook ve Thompson, 2000; Naik vd., 2010; Nagata vd., 2004). Bu nedenle,

*H2: Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinin güvenilirliği açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır.*

Üçüncü boyut duyarlılık boyutudur. Duyarlılık boyutuyla, müşterilere yardım etme ve hızlı bir şekilde hizmet sağlama isteği analiz edilmektedir (Zabed Ahmed vd., 2009; Cook ve Thompson, 2000; Naik vd., 2010; Nagata vd., 2004; HeryWihardikaGriadhi (2018). Dolayısıyla,

*H3: Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinde çalışanların hevesliliği açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır.*

Dördüncü boyut güvence boyutudur. Bu boyutta, çalışanların bilgi ve nezaketi ile güven ve inanç uyandırma yeteneği hizmet kalitesini daha ileriye taşımaktadır (Naik vd., 2010; Nagata vd., 2004; HeryWihardikaGriadhi, 2018). Bu yüzden,

*H4: Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesine duyulan güven açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır.*



Son boyut ise empati boyutudur. Empati boyutuyla, işletmenin müşterilerine gösterdiği özen ve bireysel ilgi müşteri tatminini artırarak hizmet kalitesi çıtasını yükseltmektedir (Naik vd., 2010; Nagata vd., 2004).

Bu sebeple,

*H5: Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinde çalışanların kurdukları empati açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır.*

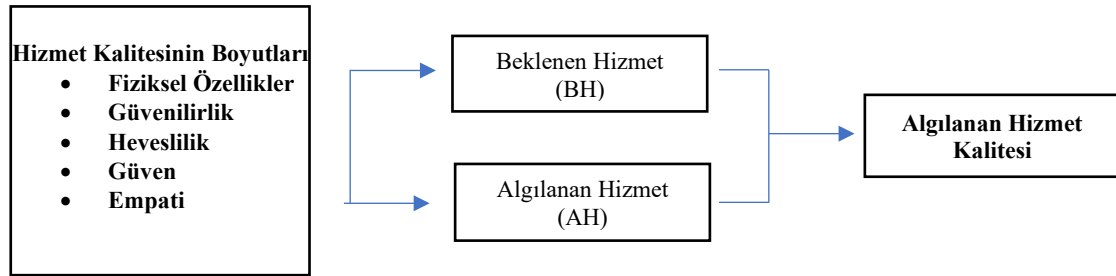
### 3. Araştırmanın Metodolojisi

#### 3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Servqual hizmet kalitesi ölçeğini kullanarak Selçuk Üniversitesi'nde eğitim gören öğrencilerin merkez kütüphane hizmetleri ile ilgili algı ve beklentilerini tespit etmek ve ölçekte yer alan hizmet kalitesi boyutlarının hangisi veya hangilerinde bir iyileştirme yapılabileceğini belirlemektir.

#### 3.2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Servqual ölçeği ile hizmet kalitesinin belirlenmesi, algılanan ve beklenen hizmet kalitesi arasındaki farkın ölçülmesi esasına dayanmaktadır. Bu ölçek 5 farklı boyuttan oluşmakta ve bu boyutların arasındaki algı ve beklenti farkına odaklanmaktadır. Servqual ölçeğinde yer alan boyutlar, hizmet sunan kuruma ait bina, araç, gereç, donanım ve personelin görünümü gibi özellikleri kapsayan “fiziksel özellikler boyutu”, hizmetlerin söz verildiği gibi yapılmasını kapsayan “güvenilirlik boyutu”, hızlı yanıt verme ve yardım isteklerini yerine getirmeyi kapsayan “heveslilik boyutu”, kibar olmaları ve güven vermelerini kapsayan “güven boyutu” ve çalışanların gösterdikleri ilgiyi kapsayan “empati boyutu” şeklindedir (Kurtaran Çelik vd., 2019: 377). Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinde verilen hizmetin kalitesini ölçmek amacıyla yapılan bu araştırma, Servqual hizmet kalitesi ölçüm yöntemi temeline dayanmaktadır. Buradan hareketle tasarlanan araştırma modeli şöyledir:



**Şekil 1.** Hizmet Kalitesinin Boyutları

**Kaynak:** Parasuraman vd. (1985).

Bu noktada araştırmanın amacı doğrultusunda geliştirilen hipotezler aşağıdaki gibidir.

H1: Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinin sahip olduğu fiziksel özellikler açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır.

H2: Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinin güvenilirliği açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır.

H3: Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinde çalışanların hevesliliği açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır.

H4: Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesine duyulan güven açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır.

H5: Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinde çalışanların kurdukları empati açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır.

### 3.3. Örneklem ve Veri Toplama Aracı

Bu araştırma, Selçuk Üniversitesi'nin Alaeddin Keykubat Kampüsü'nde yer alan meslek yüksekokulu, yüksekokul, fakülte ve enstitülerde öğrenim gören öğrencilere yönelik olarak anket yöntemi ile yapılmıştır. Çalışmanın gerçekleştirilmesi için Selçuk Üniversitesi Bilimsel Etik Değerlendirme Kurulu'nun 04.02.2025 tarih ve 02/12 sayılı kararı ile etik onay alınmıştır. Anket formu katılımcılara gönderilmeden önce uygulamada karşılaşılabilecek sorunları engellemek ve ifadelerin net bir şekilde anlaşılıp anlaşılamadığını belirlemek amacıyla 30 katılımcıya ön test işlemi yapılmıştır. Yapılan ön testin ardından ankette yer alan ifadelerin uygun olduğu sonucuna ulaşılmış ve anket formları katılımcılara gönderilmiştir. Katılımcılardan gelen anket formları incelendiğinde 528 formun araştırma için uygun olduğu belirlenmiştir. Selçuk Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı'nın internet sitesinde yer alan bilgilere göre kampüste öğrenim gören öğrenci sayısı 54.557'dir. Sekaran (1992)'ın yaptığı çalışmada evrenin 50.000 olduğu bir araştırmada %95 güven aralığında örneklem sayısının en az 381 olması gerektiği belirtilmektedir. Bu noktada elde edilen 528 anket formunun araştırma için yeterli bir örneklem sayısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada kolayda örneklem yönteminden yararlanılarak katılımcılardan veri elde edilmiştir.

Araştırmada kullanılan anket formunda yer alan ifadeler Can'ın (2016) çalışmasından elde edilmiştir. Bu çalışmada kullanılan ölçekte, Servqual ölçeği temel olarak alınmış buna ek olarak fiziksel özellik boyutuna yazar tarafından 6 ifade eklenmiştir. Anket formunun ilk bölümünde katılımcıların demografik özelliklerini ve kütüphane kullanma amacı ile sıklığını belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır. Sonraki bölümde ise hizmet kalitesine yönelik algı ve beklentileri ölçmek amacıyla 5 boyut ve 28 ifadeden oluşan hizmet kalitesi ölçeği bulunmaktadır. Hizmet kalitesi ölçeğinde yer alan algı ve beklenti ile ilgili ifadelerde 5'li Likert tipi ölçek (1. Kesinlikle katılmıyorum 2. Katılmıyorum 3. Kararsızım 4. Katılıyorum 5. Kesinlikle katılıyorum) kullanılmıştır.

### 3.4. Analiz Yöntemi

Katılımcılardan elde edilen verilerin analizi için SPSS 21 programı kullanılmıştır. Öncelikle katılımcıların demografik özellikleri analiz edilmiştir. Daha sonra algılanan ve beklenen hizmet kalitelerine yönelik Servqual puanları hesaplanmıştır. Ardından ölçeğin güvenilirliği ile faktör analizine uygunluğu test edilmiş ve faktör yapılarını belirlemek amacıyla açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Son olarak katılımcıların demografik özellikleri ile algılanan ve beklenen hizmet kalitesi boyutları arasındaki ilişkiler ve hipotezleri test etmek için ANOVA ve t-testi yapılmıştır.

## 4. Araştırmanın Bulguları

### 4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırma kapsamında yer alan katılımcıların yaşları, cinsiyetleri, gelirleri, eğitim düzeyleri, eğitim gördüğü sınıflar, kütüphane kullanım amaçları ve kütüphane kullanım sıklıklarına ait bulgular Tablo 1'de görülmektedir.

**Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri**

| Cinsiyet                         | N   | %     | Yaş                        | N   | %     |
|----------------------------------|-----|-------|----------------------------|-----|-------|
| Kadın                            | 248 | 47,0  | 18 ve altı                 | 28  | 5,3   |
| Erkek                            | 280 | 53,0  | 19                         | 104 | 19,7  |
| Toplam                           | 528 | 100,0 | 20                         | 147 | 27,8  |
| Gelir                            | N   | %     | 21                         | 102 | 19,3  |
| 2.000TL ve altı                  | 207 | 39,2  | 22                         | 66  | 12,5  |
| 2.001TL-3.000TL                  | 98  | 18,6  | 23                         | 29  | 5,5   |
| 3.001TL-4.000TL                  | 34  | 6,4   | 24                         | 17  | 3,2   |
| 4.001TL-5.000TL                  | 15  | 2,8   | 25 ve üstü                 | 35  | 6,6   |
| 5.001TL ve üstü                  | 174 | 33,0  | Toplam                     | 528 | 100,0 |
| Toplam                           | 528 | 100,0 |                            |     |       |
| Eğitim Düzeyi                    | N   | %     | Eğitim Gördüğü Sınıf       | N   | %     |
| Enstitü                          | 12  | 2,3   | 1                          | 33  | 6,3   |
| Fakülte                          | 284 | 53,8  | 2                          | 242 | 45,8  |
| Yüksekokul                       | 42  | 8,0   | 3                          | 199 | 37,7  |
| Meslek Yüksekokulu               | 190 | 36,0  | 4                          | 42  | 8,0   |
| Toplam                           | 528 | 100,0 | Yüksek Lisan / Doktora     | 12  | 2,3   |
|                                  |     |       | Toplam                     | 528 | 100,0 |
| Kütüphane Kullanma Amacı         | N   | %     | Kütüphane Kullanma Sıklığı | N   | %     |
| Ders çalışmak                    | 397 | 75,2  | Haftanın her günü          | 32  | 6,1   |
| İnternet hizmetinden yararlanmak | 33  | 6,3   | Haftada bir gün            | 240 | 45,5  |
| Araştırma yapmak                 | 58  | 11,0  | Haftada iki gün            | 118 | 22,3  |
| Kitap, gazete vb. okumak         | 23  | 4,4   | Haftada üç gün             | 85  | 16,1  |
| Kantin hizmetinden yararlanmak   | 17  | 3,2   | Haftada dört gün           | 34  | 6,4   |
| Toplam                           | 528 | 100,0 | Haftada beş gün            | 8   | 1,5   |
|                                  |     |       | Haftada altı gün           | 11  | 2,1   |
|                                  |     |       | Toplam                     | 528 | 100,0 |

Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde %53'ünün erkek, %47'sinin kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların %27,8'i 20 yaşındaki katılımcılardan oluşmakta ve gelir durumunda ise büyük kısmını %39,2 ile 2.000TL ve altı gelire ve %33 ile 5.001TL ve üstü gelire sahip olanlar oluşturmaktadır. Tabloya göre katılımcıların %53,8'inin bir fakültede eğitim gördüğü ve %45,8'inin 2. sınıfta olduğu görülmektedir. Katılımcıların kütüphane kullanım amaçları incelendiğinde %75,2'sinin ders çalışmak amacıyla kütüphaneyi kullandığı anlaşılmaktadır. Kütüphane kullanım sıklıklarına bakıldığında ise haftada bir gün gelenlerin oranının %45,5 ile en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir.

#### 4.2. Algılanan ve Beklenen Hizmet Kalitesinin Servqual Puanları

Servqual puanı, katılımcıların alınan hizmetle ilgili algıları ve beklentileri arasındaki farkı ifade etmektedir. Buna göre her bir ifadeye ait ortalamalar hesaplanmakta ve algı ile beklenti ortalamaları arasındaki fark hizmet kalitesinin ne düzeyde olduğunu anlaşılmaya imkan tanımaktadır. Katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda her bir ifadeye ait Servqual puanları Tablo 2'de görülmektedir.

**Tablo 2.** Algılanan ve Beklenen Hizmet Kalitesinin Servqual Puanları

| İfadeler                                                                                                 | Algılanan Hizmet Kalitesi |            | Beklenen Hizmet Kalitesi |            | Servqual Puanı |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------|------------|--------------------------|------------|----------------|
|                                                                                                          | Ort.                      | Std. Sapma | Ort.                     | Std. Sapma |                |
| <b>Fiziksel Özellikler</b>                                                                               |                           |            |                          |            |                |
| Kütüphanemiz modern araç, gereç ve donanımına sahiptir.                                                  | 3,4375                    | 1,2149     | 3,3182                   | 1,1822     | 0,1193         |
| Kütüphanemizin fiziksel imkânları (mobilya, aydınlatma, dekor vb.) görsel açıdan çekicidir.              | 3,4811                    | 1,2304     | 3,3277                   | 1,2152     | 0,1534         |
| Kütüphane çalışanlarımız temiz ve düzgün görünüşlüdür.                                                   | 3,6705                    | 1,1596     | 3,6818                   | 1,1347     | - 0,0113       |
| Kütüphanemizde hizmet için kullanılan malzemeler modern ve kullanışlıdır.                                | 3,5625                    | 1,1913     | 3,4754                   | 1,1588     | 0,0871         |
| Kütüphane binamız modern bir görünüme sahiptir.                                                          | 3,5852                    | 1,2198     | 3,4129                   | 1,1913     | 0,1723         |
| Kütüphanemiz kitap, dergi gibi yayınların en son baskısına sahiptir.                                     | 3,5663                    | 1,1389     | 3,2917                   | 1,1616     | 0,2746         |
| Kütüphanemiz CD, CD-ROM, DVD, ses kaseti vb. kitap dışı materyalin yer aldığı bölüme sahiptir.           | 3,3106                    | 1,1969     | 3,0265                   | 1,1942     | 0,2841         |
| Kütüphanemiz internet sayfasının kullanımı kolaydır.                                                     | 3,5739                    | 1,1284     | 3,3655                   | 1,2293     | 0,2084         |
| Kütüphane veri tabanlarımız yeterlidir.                                                                  | 3,5568                    | 1,1642     | 3,3826                   | 1,1694     | 0,1742         |
| Kütüphanemiz katalog tarama sistemi açık ve kolay anlaşılır bilgilere sahiptir.                          | 3,5568                    | 1,1642     | 3,4545                   | 1,1249     | 0,1023         |
| <b>Güvenilirlik</b>                                                                                      |                           |            |                          |            |                |
| Kütüphanemiz bir işi ne zaman yapacağını taahhüt ediyorsa, bu işi o zamanda gerçekleştirir.              | 3,4659                    | 1,2285     | 3,3504                   | 1,1192     | 0,1155         |
| Kütüphanemiz çalışanları öğrencilerin bir problemi olduğunda, bunu çözmek için samimi bir ilgi gösterir. | 3,5530                    | 1,1446     | 3,5000                   | 1,1721     | 0,0530         |
| Kütüphanemiz öğrencilere yönelik yapılan işlemleri ilk seferde ve doğru olarak yapar.                    | 3,5341                    | 1,1732     | 3,4943                   | 1,1019     | 0,0398         |
| Kütüphanemiz hizmetlerini söz verdiği zamanda gerçekleştirir.                                            | 3,5720                    | 1,1617     | 3,5549                   | 1,1379     | 0,0171         |
| Kütüphanemiz öğrencilere ait kayıtları düzenli ve eksiksiz olarak tutar.                                 | 3,6686                    | 1,1696     | 3,6534                   | 1,1472     | 0,0152         |
| <b>Heveslilik</b>                                                                                        |                           |            |                          |            |                |
| Kütüphanemiz öğrencilere yönelik hizmetin tam olarak ne zaman gerçekleştirileceğini söyler.              | 3,5265                    | 1,1942     | 3,4811                   | 1,1767     | 0,0454         |
| Kütüphanemiz çalışanları hizmetleri mümkün olan en kısa sürede verir.                                    | 3,5379                    | 1,1682     | 3,5511                   | 1,1230     | -0,0132        |
| Kütüphane çalışanlarımız her zaman öğrenciye yardım etmeye isteklidir.                                   | 3,6117                    | 1,1202     | 3,5568                   | 1,1658     | 0,0549         |
| Kütüphane çalışanlarımız meşgul olsalar dahi öğrencilerin isteklerine cevap verir.                       | 3,5170                    | 1,1816     | 3,4867                   | 1,1720     | 0,0303         |
| <b>Güven</b>                                                                                             |                           |            |                          |            |                |
| Kütüphane çalışanlarımız davranışlarıyla öğrencilere güven verir.                                        | 3,5985                    | 1,1744     | 3,5663                   | 1,2022     | 0,0322         |
| Öğrencilerimiz kütüphane çalışanları ile olan ilişkilerinde kendilerini güvende hisseder.                | 3,6212                    | 1,1592     | 3,6250                   | 1,1621     | -0,0038        |
| Kütüphane çalışanlarımız öğrencilerimize karşı kibardır.                                                 | 3,7064                    | 1,1586     | 3,6875                   | 1,1371     | 0,0189         |
| Kütüphane çalışanlarımız öğrencilerimizin sorularına cevap verebilecek düzeyde yeterli bilgiye sahiptir. | 3,6610                    | 1,1445     | 3,6780                   | 1,1201     | -0,0170        |
| <b>Empati</b>                                                                                            |                           |            |                          |            |                |
| Kütüphanemiz, ihtiyaçları doğrultusunda öğrencilere bireysel ilgi gösterir.                              | 3,5095                    | 1,1688     | 3,4148                   | 1,1835     | 0,0947         |
| Kütüphanemiz çalışanları öğrencilerimize kendini özel hissettirir.                                       | 3,5284                    | 1,1749     | 3,4242                   | 1,2000     | 0,1042         |
| Kütüphanemiz çalışanları öğrencilerimizin menfaatlerini her şeyin üstünde tutar.                         | 3,4924                    | 1,1590     | 3,3977                   | 1,1821     | 0,0947         |
| Kütüphanemiz öğrenciler için elinden gelenin en iyisini yapar.                                           | 3,6667                    | 1,1486     | 3,6231                   | 1,1292     | 0,0436         |
| Kütüphanemizin çalışma saatleri öğrenciler için uygun zaman dilimindedir.                                | 3,7045                    | 1,2023     | 3,7121                   | 1,1819     | -0,0076        |

Tablo 2’de yer alan fiziksel özellikler boyutu incelendiğinde en yüksek puana sahip (0,2841) ifadenin “Kütüphanemiz CD, CD-ROM, DVD, ses kaseti vb. kitap dışı materyalin yer aldığı bölüme sahiptir”, en düşük puana sahip ifadenin (-0,0113) ise “Kütüphane çalışanlarımız temiz ve düzgün görünüşlüdür” şeklinde olduğu görülmektedir. Bu ifade aynı zamanda fiziksel özellikler boyutundaki 10 ifade içerisinde beklenen hizmet kalitesinin altında kalan tek ifadedir.

Güvenilirlik boyutu incelendiğinde en yüksek puana sahip (0,1155) ifadenin “Kütüphanemiz bir işi ne zaman yapacağını taahhüt ediyorsa, bu işi o zamanda gerçekleştirir”, en düşük puana sahip

ifadenin (0,0152) ise “Kütüphanemiz öğrencilere ait kayıtları düzenli ve eksiksiz olarak tutar” şeklinde olduğu görülmektedir. Bu boyuttaki ifadelerin tamamında algılanan hizmet kalitesinin beklenen hizmet kalitesinden az bir farkla da olsa daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Heveslilik boyutunda yer alan 4 ifadeden en yüksek puana sahip (0,0549) ifadenin “Kütüphane çalışanlarımız her zaman öğrenciye yardım etmeye isteklidir”, en düşük puana sahip ifadenin (-0,0132) ise “Kütüphanemiz çalışanları hizmetleri mümkün olan en kısa sürede verir” şeklinde olduğu görülmektedir. Bu ifade aynı zamanda heveslilik boyutundaki ifadeler içerisinde beklenen hizmet kalitesinin altında kalan tek ifadedir.

Güven boyutunda yer ifadeler incelendiğinde en yüksek puana sahip (0,0322) ifadenin “Kütüphane çalışanlarımız davranışlarıyla öğrencilere güven verir”, en düşük puana sahip ifadenin (-0,0170) ise “Kütüphane çalışanlarımız öğrencilerimizin sorularına cevap verebilecek düzeyde yeterli bilgiye sahiptir” şeklinde olduğu görülmektedir. Bu boyutta 2 ve 4 numaralı ifadeler az bir farkla da olsa beklenen hizmet kalitesinin altında kalmıştır.

Empati boyutu incelendiğinde ise, en yüksek puana sahip (0,1042) ifadenin “Kütüphanemiz çalışanları öğrencilerimize kendini özel hissettirir”, en düşük puana sahip ifadenin (-0,0076) ise “Kütüphanemizin çalışma saatleri öğrenciler için uygun zaman dilimindedir” şeklinde olduğu görülmektedir. Bu ifade aynı zamanda empati boyutundaki ifadeler içerisinde beklenen hizmet kalitesinin altında kalan tek ifadedir.

Ölçekte yer alan ifadelere ait Servqual puanları genel olarak değerlendirildiğinde algılanan ve beklenen hizmet kalitesi arasındaki farkın, ifadelerin tamamına yakınında çok az olduğu anlaşılmaktadır.

### 4.3. Açıklayıcı Faktör Analizi

Açıklayıcı faktör analizi yapılmadan önce ilk olarak ölçeğin güvenilirliği test edilmiştir. Ölçeğe ait cronbach alpha değerleri Tablo 3’te görülmektedir.

**Tablo 3.** Güvenilirlik Analizi Sonuçları

|                                | Cronbach Alpha |
|--------------------------------|----------------|
| Ölçek                          | 0,976          |
| Faktör 1 (Fiziksel Özellikler) | 0,935          |
| Faktör 2 (Güvenilirlik)        | 0,912          |
| Faktör 3 (Heveslilik)          | 0,907          |
| Faktör 4 (Güven)               | 0,913          |
| Faktör 5 (Empati)              | 0,911          |

Cronbach alpha, 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Bu değer, 1’e yaklaştıkça ölçeğin güvenilirliği artmaktadır (Karagöz, 2017: 445). Tablo incelendiğinde faktörlere ait cronbach alpha değerlerinin tamamının 0,9’dan yüksek olduğu görülmektedir. Bu da faktörler ait güvenilirliğin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

Güvenilirlik analizinin ardından verilerin faktör analizine uygunluğunu tespit etmek için KMO-Bartlett’s testi yapılmıştır. Test sonuçları Tablo 4’te görülmektedir.

**Tablo 4.** KMO-Bartlett’s Test Sonuçları

|                          |                          |
|--------------------------|--------------------------|
| KMO Örneklem Yeterliliği | 0,967                    |
| Ki-kare Değeri           | 13.113,353               |
| Bartlett’s Testi         | sd (serbestlik derecesi) |
|                          | 378                      |
|                          | p değeri                 |
|                          | 0,000                    |

KMO örneklem yeterliliği değerinin 0,50'den küçük olması kabul edilemez düzeyi ifade ederken, 0,90'dan büyük olası ise mükemmel olarak kabul edilmektedir (Ang vd. 2000: 57). Tabloda görüldüğü gibi KMO örneklem yeterliliği değerinin 0,967 olması ve Bartlett's testinin anlamlı çıkması ölçeğin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir.

**Tablo 5.** Hizmet Kalitesi Ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

| Faktörler                                 | İfadeler                                                                                                 | Faktör Yükleri |
|-------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------|
| <b>Faktör 1<br/>(Fiziksel Özellikler)</b> | Kütüphanemiz modern araç, gereç ve donanıma sahiptir.                                                    | 0,740          |
|                                           | Kütüphanemizin fiziksel imkânları (mobilya, aydınlatma, dekor vb.) görsel açıdan çekicidir.              | 0,869          |
|                                           | Kütüphane çalışanlarımız temiz ve düzgün görünüşlüdür.                                                   | 0,631          |
|                                           | Kütüphanemizde hizmet için kullanılan malzemeler modern ve kullanışlıdır.                                | 0,823          |
|                                           | Kütüphane binamız modern bir görünüşe sahiptir.                                                          | 0,640          |
|                                           | Kütüphanemiz kitap, dergi gibi yayınların en son baskısına sahiptir.                                     | 0,311          |
|                                           | Kütüphanemiz CD, CD-ROM, DVD, ses kaseti vb. kitap dışı materyalin yer aldığı bölüme sahiptir.           | 0,796          |
|                                           | Kütüphanemiz internet sayfasının kullanımı kolaydır.                                                     | 0,807          |
|                                           | Kütüphane veri tabanlarımız yeterlidir.                                                                  | 0,622          |
|                                           | Kütüphanemiz katalog tarama sistemi açık ve kolay anlaşılır bilgilere sahiptir.                          | 0,572          |
| <b>Faktör 2<br/>(Güvenilirlik)</b>        | Kütüphanemiz bir işi ne zaman yapacağını taahhüt ediyorsa, bu işi o zamanda gerçekleştirir.              | 0,417          |
|                                           | Kütüphanemiz çalışanları öğrencilerin bir problemi olduğunda, bunu çözmek için samimi bir ilgi gösterir. | 0,584          |
|                                           | Kütüphanemiz öğrencilere yönelik yapılan işlemleri ilk seferde ve doğru olarak yapar.                    | 0,626          |
|                                           | Kütüphanemiz hizmetlerini söz verdiği zamanda gerçekleştirir.                                            | 0,654          |
|                                           | Kütüphanemiz öğrencilere ait kayıtları düzenli ve eksiksiz olarak tutar.                                 | 0,719          |
| <b>Faktör 3<br/>(Heveslilik)</b>          | Kütüphanemiz öğrencilere yönelik hizmetin tam olarak ne zaman gerçekleştirileceğini söyler.              | 0,564          |
|                                           | Kütüphanemiz çalışanları hizmetleri mümkün olan en kısa sürede verir.                                    | 0,531          |
|                                           | Kütüphane çalışanlarımız her zaman öğrenciye yardım etmeye isteklidir.                                   | 0,471          |
|                                           | Kütüphane çalışanlarımız meşgul olsalar dahi öğrencilerin isteklerine cevap verir.                       | 0,437          |
| <b>Faktör 4<br/>(Güven)</b>               | Kütüphane çalışanlarımız davranışlarıyla öğrencilere güven verir.                                        | 0,506          |
|                                           | Öğrencilerimiz kütüphane çalışanları ile olan ilişkilerinde kendilerini güvende hisseder.                | 0,502          |
|                                           | Kütüphane çalışanlarımız öğrencilerimize karşı kibardır.                                                 | 0,431          |
|                                           | Kütüphane çalışanlarımız öğrencilerimizin sorularına cevap verebilecek düzeyde yeterli bilgiye sahiptir. | 0,446          |
| <b>Faktör 5<br/>(Empati)</b>              | Kütüphanemiz, ihtiyaçları doğrultusunda öğrencilere bireysel ilgi gösterir.                              | 0,718          |
|                                           | Kütüphanemiz çalışanları öğrencilerimize kendini özel hissettirir.                                       | 0,813          |
|                                           | Kütüphanemiz çalışanları öğrencilerimizin menfaatlerini her şeyin üstünde tutar.                         | 0,860          |
|                                           | Kütüphanemiz öğrenciler için elinden gelenin en iyisini yapar.                                           | 0,683          |
|                                           | Kütüphanemizin çalışma saatleri öğrenciler için uygun zaman dilimindedir.                                | 0,479          |
| <b>Toplam Açıklanan Varyans</b>           |                                                                                                          | <b>60,512</b>  |

Ölçekte yer alan ifadelerin faktör yapılarını belirlemek için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analizde temel bileşenler analizi ve direct oblmin döndürme yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca her bir faktör için özdeğerin 1'den ve faktör yüklerinin 0,30'dan büyük (Costello ve Osborne, 2005: 3) olması şartı aranmıştır. Tablo 5'te görüldüğü gibi 5 faktörlü (fiziksel özellikler, güvenilirlik, heveslilik, güven, empati) bir yapı ortaya çıkmıştır. Faktör yüklerine bakıldığında bu değerlerin 0,869 ile 0,311 arasında değiştiği görülmektedir. Ayrıca bu 5 faktör toplam varyansın %60,512'sini açıklamaktadır.

#### 4.4. Katılımcıların Demografik Özellikleri ile Algılanan ve Beklenen Hizmet Kalitesi Boyutları Arasındaki İlişkiler

Algılanan ve beklenen hizmet kalitesinin, katılımcıların demografik özelliklerine göre farklı olup olmadığını belirlemek amacıyla fark testi yapılmıştır. Test sonuçları aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

**Tablo 6.** Katılımcıların Cinsiyetine Göre t-testi Sonuçları

| Boyutlar                  |                     | t     | p     |
|---------------------------|---------------------|-------|-------|
| Algılanan Hizmet Kalitesi | Fiziksel Özellikler | 0,091 | 0,928 |
|                           | Güvenilirlik        | 0,156 | 0,876 |
|                           | Heveslilik          | 0,665 | 0,506 |
|                           | Güven               | 1,093 | 0,275 |
|                           | Empati              | 0,353 | 0,724 |
| Beklenen Hizmet Kalitesi  | Fiziksel Özellikler | 0,012 | 0,990 |
|                           | Güvenilirlik        | 1,116 | 0,265 |
|                           | Heveslilik          | 0,626 | 0,532 |
|                           | Güven               | 0,854 | 0,394 |
|                           | Empati              | 0,398 | 0,691 |

Tablo 6 incelendiğinde, katılımcıların cinsiyetlerine göre algılanan ve beklenen hizmet kalitesi boyutlarının hiçbirinde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ( $p>0,05$ ).

**Tablo 7.** Katılımcıların Yaşına Göre Anova Testi Sonuçları

| Boyutlar                  |                     | F     | p     |
|---------------------------|---------------------|-------|-------|
| Algılanan Hizmet Kalitesi | Fiziksel Özellikler | 1,800 | 0,085 |
|                           | Güvenilirlik        | 2,742 | 0,008 |
|                           | Heveslilik          | 3,207 | 0,002 |
|                           | Güven               | 1,802 | 0,085 |
|                           | Empati              | 2,598 | 0,012 |
| Beklenen Hizmet Kalitesi  | Fiziksel Özellikler | 2,336 | 0,240 |
|                           | Güvenilirlik        | 3,002 | 0,004 |
|                           | Heveslilik          | 1,622 | 0,127 |
|                           | Güven               | 2,138 | 0,380 |
|                           | Empati              | 2,070 | 0,045 |

Tablo 7 incelendiğinde, katılımcıların yaşına göre algılanan hizmet kalitesinde güvenilirlik, heveslilik ve empati boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ( $p<0,05$ ). Beklenen hizmet kalitesinde ise güvenilirlik ve empati boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ( $p<0,05$ ).

**Tablo 8.** Katılımcıların Gelir Durumuna Göre Anova Testi Sonuçları

| Boyutlar                  |                     | F     | p     |
|---------------------------|---------------------|-------|-------|
| Algılanan Hizmet Kalitesi | Fiziksel Özellikler | 2,537 | 0,039 |
|                           | Güvenilirlik        | 3,155 | 0,014 |
|                           | Heveslilik          | 2,462 | 0,044 |
|                           | Güven               | 2,255 | 0,062 |
|                           | Empati              | 2,053 | 0,086 |
| Beklenen Hizmet Kalitesi  | Fiziksel Özellikler | 3,685 | 0,006 |
|                           | Güvenilirlik        | 2,191 | 0,069 |
|                           | Heveslilik          | 3,253 | 0,012 |
|                           | Güven               | 3,984 | 0,003 |
|                           | Empati              | 2,956 | 0,020 |

Tablo 8 incelendiğinde, katılımcıların gelir durumuna göre algılanan hizmet kalitesinde fiziksel özellikler, güvenilirlik ve heveslilik boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ( $p<0,05$ ).



Beklenen hizmet kalitesinde ise fiziksel özellikler, heveslilik, güven ve empati boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ( $p<0,05$ ).

**Tablo 9.** Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Anova Testi Sonuçları

| Boyutlar                  |                     | F     | p     |
|---------------------------|---------------------|-------|-------|
| Algılanan Hizmet Kalitesi | Fiziksel Özellikler | 0,429 | 0,732 |
|                           | Güvenilirlik        | 0,198 | 0,897 |
|                           | Heveslilik          | 0,178 | 0,911 |
|                           | Güven               | 0,543 | 0,653 |
|                           | Empati              | 0,059 | 0,981 |
| Beklenen Hizmet Kalitesi  | Fiziksel Özellikler | 0,536 | 0,658 |
|                           | Güvenilirlik        | 0,760 | 0,517 |
|                           | Heveslilik          | 0,341 | 0,795 |
|                           | Güven               | 0,429 | 0,732 |
|                           | Empati              | 0,962 | 0,411 |

Tablo 9 incelendiğinde, katılımcıların eğitim durumuna göre algılanan ve beklenen hizmet kalitesi boyutlarının hiçbirinde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ( $p>0,05$ ).

**Tablo 10.** Katılımcıların Eğitim Gördüğü Sınıfa Göre Anova Testi Sonuçları

| Boyutlar                  |                     | F     | p     |
|---------------------------|---------------------|-------|-------|
| Algılanan Hizmet Kalitesi | Fiziksel Özellikler | 1,964 | 0,099 |
|                           | Güvenilirlik        | 3,561 | 0,007 |
|                           | Heveslilik          | 2,297 | 0,058 |
|                           | Güven               | 0,586 | 0,673 |
|                           | Empati              | 1,858 | 0,116 |
| Beklenen Hizmet Kalitesi  | Fiziksel Özellikler | 2,879 | 0,022 |
|                           | Güvenilirlik        | 2,965 | 0,019 |
|                           | Heveslilik          | 2,215 | 0,066 |
|                           | Güven               | 1,652 | 0,160 |
|                           | Empati              | 0,944 | 0,438 |

Tablo 10 incelendiğinde, katılımcıların eğitim gördüğü sınıfa göre algılanan hizmet kalitesinde güvenilirlik boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ( $p<0,05$ ). Beklenen hizmet kalitesinde ise fiziksel özellikler ve güvenilirlik boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ( $p<0,05$ ).

**Tablo 11.** Katılımcıların Kütüphane Kullanma Amacına Göre Anova Testi Sonuçları

| Boyutlar                  |                     | F     | p     |
|---------------------------|---------------------|-------|-------|
| Algılanan Hizmet Kalitesi | Fiziksel Özellikler | 2,200 | 0,068 |
|                           | Güvenilirlik        | 1,730 | 0,142 |
|                           | Heveslilik          | 0,664 | 0,617 |
|                           | Güven               | 2,995 | 0,018 |
|                           | Empati              | 1,335 | 0,256 |
| Beklenen Hizmet Kalitesi  | Fiziksel Özellikler | 2,140 | 0,075 |
|                           | Güvenilirlik        | 2,079 | 0,082 |
|                           | Heveslilik          | 1,445 | 0,218 |
|                           | Güven               | 2,874 | 0,022 |
|                           | Empati              | 1,345 | 0,252 |

Tablo 11 incelendiğinde, katılımcıların kütüphane kullanma amacına göre algılanan hizmet kalitesinde güven boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ( $p<0,05$ ). Beklenen hizmet kalitesinde ise yine güven boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ( $p<0,05$ ).

**Tablo 12.** Katılımcıların Kütüphane Kullanma Sıklığına Göre Anova Testi Sonuçları

| Boyutlar                  | F                   | p     |
|---------------------------|---------------------|-------|
| Algılanan Hizmet Kalitesi | Fiziksel Özellikler | 0,785 |
|                           | Güvenilirlik        | 0,261 |
|                           | Heveslilik          | 0,628 |
|                           | Güven               | 0,832 |
|                           | Empati              | 0,707 |
| Beklenen Hizmet Kalitesi  | Fiziksel Özellikler | 0,517 |
|                           | Güvenilirlik        | 0,429 |
|                           | Heveslilik          | 0,762 |
|                           | Güven               | 0,460 |
|                           | Empati              | 0,733 |

Tablo 12 incelendiğinde, katılımcıların kütüphane kullanma sıklığına göre algılanan ve beklenen hizmet kalitesi boyutlarının hiçbirinde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ( $p>0,05$ ).

#### 4.5. Algılanan ve Beklenen Hizmet Kalitesi Farkın Belirlenmesine Yönelik Analiz

Katılımcılara ait algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasındaki farkın belirlenebilmesi için t testi yapılmıştır. Test sonuçları Tablo 13’te görülmektedir.

**Tablo 13.** Algılanan ve Beklenen Hizmet Kalitesi t-testi Sonuçları

|                                        | Ort.  | Std. Sapma | Std. Hata | t     | sd  | p     |
|----------------------------------------|-------|------------|-----------|-------|-----|-------|
| Algılanan-Beklenen Fiziksel Özellikler | 0,156 | 0,522      | 0,022     | 6,885 | 527 | 0,000 |
| Algılanan-Beklenen Güvenilirlik        | 0,048 | 0,580      | 0,025     | 1,905 | 527 | 0,057 |
| Algılanan-Beklenen Heveslilik          | 0,029 | 0,605      | 0,026     | 1,114 | 527 | 0,266 |
| Algılanan-Beklenen Güven               | 0,007 | 0,590      | 0,025     | 0,295 | 527 | 0,768 |
| Algılanan-Beklenen Empati              | 0,065 | 0,559      | 0,024     | 2,706 | 527 | 0,007 |

Algılanan ve beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık olup olmadığını belirlemeye yönelik olarak yapılan t testi sonuçlarına göre fiziksel özellikler ve empati boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ( $p<0,05$ ). Güvenilirlik, heveslilik ve güven boyutlarında ise anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ( $p>0,05$ ). Bu bulgular sonucunda oluşan hipotez testi sonuçları Tablo 14’te görülmektedir.

**Tablo 14.** Hipotez Testi Sonuçları

|                                                                                                                                                                                   |              |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------|
| <b>H1:</b> Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinin sahip olduğu fiziksel özellikler açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır. | <b>Kabul</b> |
| <b>H2:</b> Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinin güvenilirliği açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır.                    | <b>Ret</b>   |
| <b>H3:</b> Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinde çalışanların hevesliliği açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır.         | <b>Ret</b>   |
| <b>H4:</b> Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesine duyulan güven açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır.                     | <b>Ret</b>   |
| <b>H5:</b> Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinde çalışanların kurdukları empati açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır.   | <b>Kabul</b> |

Tablo 14’te görüldüğü gibi H1 “Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinin sahip olduğu fiziksel özellikler açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır” ve H5 “Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinde çalışanların kurdukları empati açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır” hipotezleri kabul edilmiştir. H2 “Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinin güvenilirliği açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır”, H3 “Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinde çalışanların hevesliliği açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır” ve H4 “Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesine duyulan güven

açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır” hipotezleri ise reddedilmiştir.

## 5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Selçuk Üniversitesi Alaeddin Keykubat Kampüsü’nde öğrenim gören öğrencilerin merkez kütüphanede verilen hizmet ile ilgili algıları ve beklentileri arasında bir fark olup olmadığı araştırılmıştır.

Araştırma amacı doğrultusunda belirlenen hipotezleri test etmek için t testi yapılmıştır. Yapılan testler sonucunda H1 “Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinin sahip olduğu fiziksel özellikler açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır” ve H5 “Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinde çalışanların kurdukları empati açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır” hipotezleri kabul edilmiştir. H1 hipotezinde fiziksel özelliklere ait algı ve beklenti ortalamaları incelendiğinde algılanan hizmet kalitesi ortalamasının 3,53, beklenen hizmet kalitesinin ortalamasının ise 3,37 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda kütüphaneye ait fiziksel özellikler boyutunda algılanan hizmet kalitesinin beklenen hizmet kalitesinden daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle kütüphanenin fiziksel özellikleri genel anlamda beklenenin üzerinde bir kaliteye sahiptir. Bu noktada kütüphanenin modern araç ve donanımlara sahip olduğu, kütüphane binasının içi ve dışının bakımlı olduğu, kaynakların güncel ve veri tabanının yeterli olduğu anlaşılmaktadır. Kütüphane yetkililerinin hizmet kalitesini düşürmeme adına kütüphanenin fiziksel özelliklerini geliştirici çalışmalar yapmaları ve özellikle sürekli gelişen yayın, kaynak ve veri tabanlarını güncel tutmaları gerekmektedir. H5 hipotezinde empatiye ait algı ve beklenti ortalamaları incelendiğinde ise algılanan hizmet kalitesi ortalamasının 3,58, beklenen hizmet kalitesinin ortalamasının ise 3,51 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre kütüphane çalışanlarının empati kurma düzeylerinin genel anlamda beklenenin üzerinde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu noktada kütüphane çalışanlarının öğrencilere karşı oldukça ilgili olduğu ve çalışma saatlerinin öğrenciler için uygun olduğu anlaşılmaktadır. Hizmet kalitesini yüksek tutma adına kütüphane çalışanlarının ilgili davranmaya devam etmeleri ve eğer çalışma saatleri konusunda öğrencilerin bir değişiklik talebi olursa bu konuyu dikkate almaları gerekmektedir. H2 “Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinin güvenilirliği açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır”, H3 “Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesinde çalışanların hevesliliği açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır” ve H4 “Selçuk Üniversitesi merkez kütüphanesine duyulan güven açısından algılanan hizmet kalitesi ile beklenen hizmet kalitesi arasında farklılık vardır” hipotezleri için yapılan t testi sonuçlarına göre algılanan ve beklenen hizmet kalitesi arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu sonuç kütüphanenin güvenilirliği, kütüphane çalışanlarının hevesliliği ve kütüphaneye duyulan güven noktasında genel olarak yeterli kalitede bir hizmet verildiğini göstermektedir. Hizmet kalitesini artırma adına güvenilirlik boyutu açısından kütüphane çalışanlarının öğrencilerin taleplerine zamanında karşılık vermesi, sorunlar karşısında daha ilgili olması ve kullanıcı kayıtlarında bir aksaklık yaşanmaması için gerekirse bilgilerin yedeklenmesi uygun olacaktır. Heveslilik boyutu açısından hizmet kalitesini artırmak için hizmetlerin en kısa sürede yerine getirilmesi ve çalışanların öğrenci taleplerinin yerine getirilmesinde her zaman hevesli olması gerekmektedir. Son olarak güven boyutu için hizmet kalitesinin artırılması adına öğrencilerin çalışanlarla olan ilişkilerinde kendini daha fazla güvende hissetmeleri ve kütüphane hizmetleri hakkında çalışanların bilgilerini artırmaları yararlı olacaktır.

Araştırmada ayrıca boyutlara ait ifadelerin Servqual puanları hesaplanmıştır. Servqual puanı hangi ifadenin beklenenin altında veya üstünde gerçekleştiğinin anlaşılması açısından önem

taşımaktadır. Fiziksel özellikler boyutuna ait ifadeler incelendiğinde 10 ifadeden sadece “Kütüphane çalışanlarımız temiz ve düzgün görünüşlüdür” ifadesinin -0,0113’lük değerle beklentinin altında kaldığı görülmektedir. İfadeye ait Servqual puanı az bir farkla beklentinin altında kalmış olsa da kütüphane çalışanlarının görünüşüne dikkat etmesi kütüphanenin hizmet kalitesinin artmasına yardımcı olacaktır. Güvenilirlik boyutuna ait ifadelerin Servqual puanları incelendiğinde 5 ifadenin tamamının pozitif değer aldığı yani beklentinin üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Heveslilik boyutuna ait ifadeler incelendiğinde 4 ifadeden sadece “Kütüphanemiz çalışanları hizmetleri mümkün olan en kısa sürede verir” ifadesinin -0,0132’lik değerle beklentinin altında kaldığı görülmektedir. Bu ifadede de algı ve beklenti arasında az bir fark olsa da hizmetin daha hızlı sağlanması kütüphanenin hizmet kalitesinin artmasına yardımcı olacaktır. Güven boyutuna ait ifadeler incelendiğinde 4 ifadeden “Öğrencilerimiz kütüphane çalışanları ile olan ilişkilerinde kendilerini güvende hisseder” ifadesi -0,0038’lik değerle ve “Kütüphane çalışanlarımız öğrencilerimizin sorularına cevap verebilecek düzeyde yeterli bilgiye sahiptir” ifadesi -0,0170’lik değerle beklentinin altında kalmıştır. Bu ifadelere ait algı ve beklenti arasındaki fark diğer negatif puan alan ifadelere olduğu gibi oldukça azdır. Ancak kütüphane çalışanlarının öğrencileri güvende hissettirmeleri ve yeterli bilgiye sahip olmaları konularında yapılacak iyileştirmeler kütüphane hizmet kalitesini artıracaktır. Empati boyutuna ait ifadeler incelendiğinde 5 ifadeden sadece “Kütüphanemizin çalışma saatleri öğrenciler için uygun zaman dilimindedir” ifadesi -0,0076’lık değerle beklentinin altında kalmıştır. Bu noktada kütüphane çalışma saatlerinin öğrenciler için daha uygun bir şekilde düzenlenmesi hizmet kalitesinin artmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak bazı noktalarda merkez kütüphanenin hizmet kalitesi beklentinin altında kalsa da genel olarak yeterli kalitede bir hizmet verdiği söylenebilir. Hizmet kalitesi algısının zaman içerisinde değişiklik gösterebileceği düşünüldüğünde kütüphane yönetiminin ilerleyen zamanlarda tekrar kalite ölçümü yapmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Farklı yöntemler kullanılarak da yapılabilecek hizmet kalitesi ölçümü, sürdürülebilir bir hizmet kalitesi sağlanması açısından önemlidir.

## Kaynaklar

- Achrol, R. S. ve Kotler, P. (2014). The service-dominant logic for marketing: A critique. Lusch, R. ve Vargo, S. (Ed.), *The service-dominant logic of marketing* içinde (s. 320-333). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315699035>
- Ahmed, R. R., Romeika, G., Kauliene, R., Streimikis, J. ve Dapkus, R. (2020). ES-QUAL model and customer satisfaction in online banking: Evidence from multivariate analysis techniques. *Oeconomia Copernicana*, 11(1), 59-93. <https://doi.org/10.24136/oc.2020.003>
- Ang, C. L., Davies, M. ve Finlay, P. N. (2000). Measures to assess the impact of information technology on quality management. *International Journal of Quality and Reliability Management*, 17(1), 42-66. <https://doi.org/10.1108/02656710010300135>
- Asogwa, B. E., Asadu, B. U., Ezema, J. U. ve Ugwuanyi, F. C. (2014). Use of Servqual in the evaluation of service quality of academic libraries in developing countries. *Library Philosophy and Practice*, 1158. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/1158/>
- Baada, F. N. A., Baayel, P., Bekoe, S. ve Banbil, S. (2019). Users' perception of the quality of public library services in the greater Accra region of Ghana: An application of the LibQUAL+ model. *Library Philosophy and Practice*, 1-33. <http://digitalcommons.unl.edu/libphilprac>
- Can, P. (2016). Hizmet kalitesinin servqual ölçeği ile ölçülmesi: Uşak Üniversitesi merkez kütüphanesi üzerine bir araştırma. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 63-83. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/317900>
- Chan, V. H. Y., Chiu, D. K. ve Ho, K. K. (2022). Mediating effects on the relationship between perceived service quality and public library app loyalty during the COVID-19 era. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 67, 102960. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2022.102960>

- Cook, C. ve Heath, C. F. (2001). Users' perceptions of library service quality: A LibQUAL+ qualitative study. *Library Trends*, 49(4), 548-583. [https://doi.org/10.1016/S0099-1333\(00\)00114-2](https://doi.org/10.1016/S0099-1333(00)00114-2)
- Cook, C. ve Thompson, B. (2000). Reliability and validity of Servqual scores used to evaluate perceptions of library service quality. *The Journal of Academic Librarianship*, 26(4), 248-258. [https://doi.org/10.1016/S0099-1333\(00\)00114-2](https://doi.org/10.1016/S0099-1333(00)00114-2)
- Costello, A. B. ve Osborne, J. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical assessment, research, and evaluation*, 10(1), 7. <https://doi.org/10.7275/jyj1-4868>
- Cristobal, A. S. (2018). Expectations on library services, library quality (LibQual) dimension and library customer satisfaction: relationship to customer loyalty. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 1706, 1-24. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/1706/>
- HeryWihardikaGriadhi, M. (2018). An evaluation on library services using Servqual method. *SHS Web of Conferences*, 42(2018): 00071. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20184200071>
- Jain, S. K. ve Gupta, G. (2004). Measuring service quality: Servqual vs. SERVPERF scales. *Vikalpa*, 29(2), 25-38. <https://doi.org/10.1177/0256090920040203>
- Jamali, R. ve Sayyadi Tooranloo, H. (2009). Prioritizing academic library service quality indicators using fuzzy approach: Case study: Libraries of Ferdowsi University. *Library Management*, 30(4/5), 319-333. <https://doi.org/10.1108/01435120910957977>
- Jeganathan, G. S., David, A. ve Ilangovan, K. (2022, 21 Ekim). Determination of hospitality services quality and customer satisfaction - A holserv approach. *Au Virtual International Conference 2022, Entrepreneurship and Sustainability in the Digital Era* içinde (s. 325-334). Thailand. <https://assumptionjournal.au.edu/index.php/icesde/article/view/6940/3703>
- Karagöz, Y. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği*, (1. Baskı). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kiran, K. ve Diljit, S. (2012). Modeling web-based library service quality. *Library & Information Science Research*, 34(3), 184-196. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2012.02.005>
- Kotler, P. (2012). *Kotler on marketing*. Simon and Schuster.
- Kotler, P., Burton, S., Deans, K., Brown, L. ve Armstrong, G. (2015). *Marketing*. Pearson Higher Education AU.
- Kurtaran Çelik, M., Kurtaran, A. ve Mutlu, F. (2019). Yiyecek içecek işletmelerinde hizmet kalitesinin servqual ile ölçülmesi: Bir alan araştırması. *Gümüşhane University Electronic Journal of the Institute of Social Science/Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(Ek Sayı). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumus/issue/49769/623653>
- Mahmood, K., Ahmad, S., Ur Rehman, S. ve Ashiq, M. (2021). Evaluating library service quality of college libraries: The perspective of a developing country. *Sustainability*, 13(5), 2989. <https://doi.org/10.3390/su13052989>
- Malik, S. A. ve Malik, S. A. (2015). Servqual to measure perceptions and expectations of library users: A case study of a public university library of Pakistan. *International journal of management in education*, 9(3), 303-322. <https://doi.org/10.1504/IJMIE.2015.070124>
- Nagata, H., Satoh, Y., Gerrard, S. ve Kytömäki, P. (2004). The dimensions that construct the evaluation of service quality in academic libraries. *Performance measurement and metrics*, 5(2), 53-65. <https://doi.org/10.1108/14678040410546073>
- Naik, C. K., Gantasala, S. B. ve Prabhakar, G. V. (2010). Service quality (Servqual) and its effect on customer satisfaction in retailing. *European journal of social sciences*, 16(2), 231-243.
- Parasuraman, A. (2000). Technology Readiness Index (TRI) a multiple-item scale to measure readiness to embrace new technologies. *Journal of service research*, 2(4), 307-320. <https://doi.org/10.1177/109467050024001>
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A. ve Berry, L. L. (1988). Servqual: A multiple-item scale for measuring consumer perc. *Journal of retailing*, 64(1), 12. <https://www.marketeurexpert.fr/wp-content/uploads/2023/12/servqual.pdf>

- Parasuraman, A., Zeithaml, V.A. ve Berry, L.L. (1985). A conceptual model of service quality and its implications for future research. *Journal of Marketing*, 49(4), 41-50. <https://doi.org/10.1177/002224298504900403>
- Ramya, N., Kowsalya, A. ve Dharanipriya, K. (2019). Service quality and its dimensions. *EPRA International Journal of Research & Development*, 4(2), 38-41. <https://eprajournals.com/IJSR/article/1196/abstract>
- Sekaran, U. (1992). *Research methods for business: A skill building approach*. New York: John Wiley & Sons.
- Silva, D. S., Moraes, G. H. S. M. D., Makiya, I. K. ve Cesar, F. I. G. (2017). Measurement of perceived service quality in higher education institutions: A review of HEdPERF scale use. *Quality Assurance in Education*, 25(4), 415-439. <https://doi.org/10.1108/QAE-10-2016-0058>
- Thompson, B. ve Cook, C. (2002). Stability of the reliability of libqual+™ scores a reliability generalization meta-analysis study. *Educational and Psychological Measurement*, 62(4), 735-743. <https://doi.org/10.1177/00131644020620040>
- Trivedi, D., ve Bhatt, A. (2020). Quest for quality: Assessment of service quality of special academic institution library: Case study. *Performance Measurement and Metrics*, 21(1), 1-17. <https://doi.org/10.1108/PMM-02-2019-0004>
- Twum, K. K., Yalley, A. A., Agyapong, G. K. Q. ve Ofori, D. (2021). The influence of public university library service quality and library brand image on user loyalty. *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 18, 207-227. <https://doi.org/10.1007/s12208-020-00269-w>
- Vargo, S. L. ve Lusch, R. F. (2008). Why “service”? *Journal of the Academy of marketing Science*, 36, 25-38. <https://doi.org/10.1007/s11747-007-0068-7>
- Voorbij, H. (2012). The use of LibQUAL+ by European research libraries. *Performance Measurement and Metrics*, 13(3), 154-168. <https://doi.org/10.1108/14678041211284704>
- Zabed Ahmed, S. M. ve Hossain Shoeb, Z. (2009). Measuring service quality of a public university library in Bangladesh using Servqual. *Performance measurement and metrics*, 10(1), 17-32. <https://doi.org/10.1108/14678040910949666>
- Zeithaml, V. A. ve Parasuraman, A. (2004). *Service quality (Marketing Science Institute (MSI) Relevant Knowledge Series)*. Marketing Science Institute.





## Panoptikon Gözü Altında Kira Kontrolü: Görünürlük ve Denetimin Kiracı-Ev Sahibi İlişkilerine Etkisi

◆◆◆

## Rent Control Under the Eyes of the Panopticon: The Impact of Visibility and Control on Tenant-Landlord Relations

Hakan ERYÜZLÜ\*  
Durmuş BAYSAL\*\*  
Birol ERKAN\*\*\*  
Nazif ÇALIŞ\*\*\*\*

doi https://doi.org/10.25204/iktisad.1737544

### Öz

#### Makale Bilgileri

##### Makale Türü:

Araştırma  
Makalesi

##### Geliş Tarihi:

08.07.2025

##### Kabul Tarihi:

04.10.2025

© 2025 İKTİSAD

Tüm hakları  
saklıdır.



*Bu çalışma, Michel Foucault'nun Panoptikon metaforu çerçevesinde kira kontrolü politikalarının ekonomik ve sosyal etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Yöntem olarak literatür taraması ve nicel ikincil veri analizi kullanılmış olup 2010-2025 yılları arası OECD'nin 2015 bazlı (2015=100) kira artış endeksi ile Türkiye'deki kira artış oranı, enflasyon ve asgari ücret verileri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Çalışmada gözetim, disiplin ve görünürlüğün kiracı-ev sahibi ilişkileri üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Araştırma kapsamında Panoptikon'un kavramsal çerçevesi kira kontrolü politikalarına uyarlanmıştır. Panoptikon'un sürekli gözetim prensibinin, kira kontrolü mekanizmalarıyla benzerlik gösterdiği ortaya konulmuştur. Ayrıca, kiracıların teknolojik araçları kullanarak bilgi asimetrisini kısmen dengelediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, kira kontrolü politikalarının ekonomik eşitsizlikleri azaltma potansiyeline rağmen, konut arzında azalma gibi uzun vadeli olumsuz etkiler doğurabileceği de vurgulanmıştır. Sonuç olarak, teknolojinin sağladığı görünürlük, daha adil bir konut piyasasının oluşumuna katkı sağlayabilir. Ancak, bu süreçte etik ve mahremiyet sorunları dikkate alınarak dengeli ve sürdürülebilir politikalar geliştirilmesi önem taşımaktadır.*

**Anahtar Kelimeler:** Bilgi asimetrisi, kira kontrolü, konut piyasası, panoptikon.

### Abstract

#### Article Info

##### Paper Type:

Research Paper

##### Received:

08.07.2025

##### Accepted:

04.10.2025

© 2025 JEBUPOR

All rights  
reserved.



*This study aims to examine the economic and social effects of rent control policies within the framework of Michel Foucault's Panopticon metaphor. The study employed a literature review and quantitative secondary data analysis as its primary method, combined with a comparative analysis of the OECD's 2015-based (2015=100) rent increase index was analysed comparatively with the rent increase rate, inflation and minimum wage data between 2010 and 2025 in Türkiye. The effects of surveillance, discipline and visibility on tenant-landlord relations were analysed in the study. Within the scope of the research, the conceptual framework of the Panopticon was adapted to rent control policies. It was revealed that the constant surveillance principle of the Panopticon was similar to rent control mechanisms. In addition, it was found that tenants were able to partially mitigate information asymmetry by using technological tools. However, the study emphasizes that while rent control policies may reduce economic inequalities, they can also create long-term negative effects, such as a decline in housing supply. As a result, the visibility provided by technology can contribute to the development of a more equitable housing market. However, it is important to develop balanced and sustainable policies by taking ethical and privacy issues into account in this process.*

**Keywords:** Information asymmetry, rent control, housing market, panopticon.

**Atıf / to Cite (APA):** Eryüzü, H., Baysal, D., Erkan, B. ve Çalış, N. (2025). Panoptikon gözü altında kira kontrolü: Görünürlük ve denetimin kiracı-ev sahibi ilişkilerine etkisi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 812-827. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1737544>

\*ORCID Doç. Dr., İskenderun Teknik Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, hakan.eryuzlu@iste.edu.tr

\*\*ORCID Doktora Öğrencisi, İskenderun Teknik Üniversitesi, Ekonomi ve Finans ABD, durmus.baysal@iste.edu.tr

\*\*\*ORCID Prof. Dr., İskenderun Teknik Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, birol.erkana@iste.edu.tr

\*\*\*\*ORCID Prof. Dr., İskenderun Teknik Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, nazif.calis@iste.edu.tr



## Extended Abstract

### Introduction and Research Questions & Purpose:

Michel Foucault's theory of the surveillance society, inspired by Jeremy Bentham's Panopticon prison model, explains how individuals in modern society discipline their own behaviour due to the possibility of being under constant surveillance. According to Foucault, this invisible surveillance mechanism causes individuals to regulate their own behaviour without the need for external intervention. Based on this theoretical framework, the research question of this study is whether the Panopticon metaphor in economic life can prevent the conflicting behaviours of supply and demand sides without disrupting market freedom. The Turkish rental market, which has experienced imbalances due to rising inflation in recent years, has been selected as the field of study.

When the Panopticon metaphor and technological developments are considered together, the behaviours of the parties in the rental market can become more transparent and controllable. Thanks to digital infrastructures such as e-government, information about properties and parties can be collected in central systems, creating a kind of digital surveillance system. This system can reduce information asymmetry by making tenants and landlords more willing to disclose their own information.

In line with the above explanations, this study aims to offer a new perspective to the literature by examining the relationship between the Panopticon and rent control. Thus, it can provide important insights to both policymakers and society regarding power dynamics, information asymmetry, and the effects of technology in the housing market.

### Literature Review and Methodology:

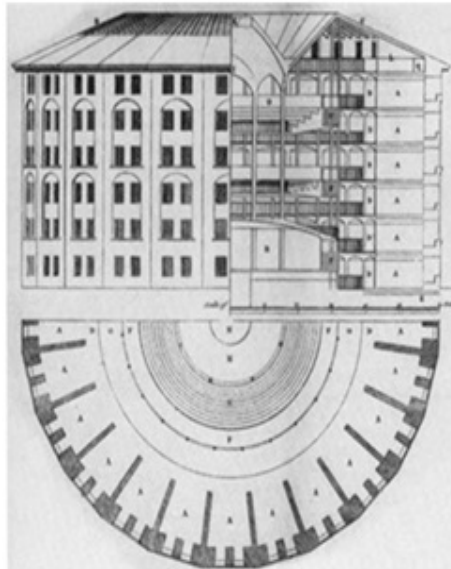
During the research process, no study was encountered that directly addressed the relationship between the Panopticon model and rent control policies; this is because the concept of Panopticon is generally addressed within the framework of sociology, philosophy, and surveillance theories. In this context, the study aims to present a unique approach that examines the effects of the Panopticon on individual behaviour by adapting it to an economic field—specifically the rental market—and to fill the conceptual gap in the relevant literature. Literature review and quantitative secondary data analysis were used as methods; subsequently, the rental increase rate, inflation rate, and minimum wage increase rate between 2010 and 2025 were evaluated through numerical data and sample tables. To ensure that the comparison is based on a meaningful and consistent foundation, the rent increase index (2015=100) established worldwide by the OECD, which takes 2015 as the base year, was used. In line with this approach, Turkey's inflation and minimum wage data were also re-indexed using 2015 as the base year and recalculated so that both variables would be 2015=100. This allowed for the evaluation of three different economic indicators using the same reference year, enabling a comparative analysis of time-dependent relative changes. Analytical conclusions were drawn based on the findings, and recommendations were included in the conclusion section.

### Results and Conclusions:

The findings of the study show that rent increases in Turkey have reached the highest levels worldwide since 2017 and that speculative and political factors are behind these increases. It has been determined that low-income households have been negatively affected by this situation, but there is no serious shortage in housing supply. In this context, a centralized, transparent, and digitally monitored rent control system based on the e-Government infrastructure is proposed within the framework of the Panopticon metaphor. This model aims to ensure market discipline through oversight, reduce information asymmetry, balance the power between market actors, and promote social justice by limiting rent increases. Furthermore, it is emphasized that making the system mandatory could prevent speculative movements, enable local governments to increase their control over the market and generate revenue, and create a more equitable housing market.

## 1. Giriş

Modern toplumun gözetim mekanizmalarını açıklamak için kullanılan ve günümüzde de geçerliliğini koruyan gözetim kavramını, sosyal bir teori olarak ilk kez ortaya atan kişi Michel Foucault'dur. Model bireylerin sürekli izlenme ihtimali altında kendi davranışlarını düzenlemelerine dayanır. Foucault, Jeremy Bentham'ın 1785 yılında tasarladığı hapisane modeli olarak bilinen "Panoptikon" inşa modelini, düşüncesini açıklarken referans olarak kullanmıştır (Manokha, 2018). Panoptikon, merkezde bir gözetleme kulesi ve etrafında halka şeklinde dizilmiş hücrelerden oluşan hapisane yapısıdır. Bu model, mahkumların her an izlenme ihtimali altında olduklarını düşünerek kendi davranışlarını disipline etmelerini sağlamak amacıyla tasarlanmıştır (Watkins, 2007). Foucault, Panoptikon'u yalnızca hapisanelerle sınırlı bir model (Şekil 1) olarak görmez; onu modern toplumda bireylerin davranışlarını düzenlemek için kullanılan yaygın bir kontrol mekanizması olarak yorumlar. Bu modele göre, bireyler sürekli izlenme olasılığı altında kendi kendilerini denetler ve disipline ederler. Böylece gözetim, doğrudan bir müdahaleye gerek kalmadan bireylerin davranışlarını şekillendiren bir güç haline gelir (Uncu, 2020). Bu bağlamda şu soru araştırmanın temel sorusu olarak belirlenmiştir: Ekonomik hayatta piyasa serbestliğini bozmadan, arz ve talep taraflarının aykırı davranışlarını engelleyebilecek bir Panoptikon metaforu oluşturulabilir mi? İncelenecek sektör olarak da özellikle son beş yıl içerisinde enflasyonun da artması sonucu sorunlar yaşanan kira piyasası seçilmiştir.



Şekil 1. Foucault'un Panoptikon Modeli

Türkiye'de kira piyasasında fiyatların artışından kiracılar şikâyet ederken mal sahipleri enflasyon karşısında yeteri kadar artış yapamamaktan şikâyet etmektedir (Demir, 2024: 657, 658). Hatta büyükşehirlerde bazı ev sahipleri bu sebeple evlerinin boş kalmasını göze alarak konutlarını kiralık olarak vermekten vazgeçmişlerdir (Akman, 2024).

Genel olarak kiralık konut piyasasında yaşanan son gelişmeler/sorunlar aşağıdaki özetlenmiştir;

- Yüksek enflasyon ve döviz kurlarındaki dalgalanmalar, gayrimenkul piyasasını doğrudan etkilemektedir (Ekoyapı, 2024). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası verilerine göre, konut fiyat endeksindeki artış, enflasyon oranının üzerinde seyretmektedir (Demirgil vd., 2024: 345). Ayrıca Türkiye'de kira fiyatlarının kısa ve uzun vadede en belirleyici değişkeninin konut fiyat endeksi olduğu yapılan analizlerle ortaya konulmuştur (Alp, 2019: 94).
- Özellikle 6 Şubat depremleri sonrası, İç ve dış göç hareketleri, büyükşehirler başta olmak üzere konut talebini artırmıştır. Nüfus yoğunluğunun belirli şehirlerde artması, kira fiyatlarını yukarı yönlü etkilemektedir (Bahçeşehir Üniversitesi BETAM, 2025).

- Faiz oranlarındaki yükselme konut satışını düşürmüş, satılan konutların çoğunluğu barınma ihtiyacı dışında yatırım amaçlı satışlardan oluşmuştur (Şanlı ve Peker, 2023: 37, 41).
- Kentsel dönüşüm süreçlerinin yavaş ilerlemesi ve yeni konut arzının talebi karşılayamaması, kira artışlarını tetiklemektedir (Ekoyapı, 2024). Ayrıca, mevcut konut stokunun kalite ve nicelik açısından yetersizliği de önemli bir faktördür (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2018).
- Kira artış oranlarının kontrolüne yönelik yasal düzenlemelerin etkin uygulanamaması, piyasa dengesizliklerini artırmaktadır. Bu durum, kiracı-mal sahibi ilişkilerinde sorunlara yol açmaktadır (Demir, 2024: 661-662).
- Konutun bir yatırım aracı olarak görülmesi ve spekülasyon hareketleri, kira fiyatlarını olumsuz etkilemektedir (Alp, 2019: 95; Akalın, 2024: 86).

Bu tip piyasa bozulması durumunda devlet tarafından sıkı kira kontrolleri yapılması dünya tarihinde sıkça rastlanan durumdur. Yine bilinmektedir ki kiralık konut piyasası yüksek talep esnekliğine sahip bir piyasadır (Uğurlar ve Özelçi Eceral, 2017). Kira kontrolü veya denetimi, kiralardaki yüksek artışların önüne geçmek amacıyla devlet tarafından alınan yasal ve hukuki önlemlerle kiralara belirli sınırlar içinde tutulması ya da sabitlenmesidir. Yüksek enflasyon ve buna bağlı olarak kiralık konut stokunda eksiklik yaşandığında yasal sınırlandırmalar, kiracı hane halklarını korumayı hedefleyen kısa vadeli bir politika olarak uygulanmaktadır (Şahin, 2005: 217). Fakat düzenlemeler beraberinde piyasada aksaklıkların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle gelişmiş Avrupa ülkelerinde, kiralık konut sistemleri içinde hem sosyal kiralık konutlar hem de özel kiralık konutların üretimi birlikte yer almaktadır (Uğurlar ve Özelçi Eceral, 2017: 54).

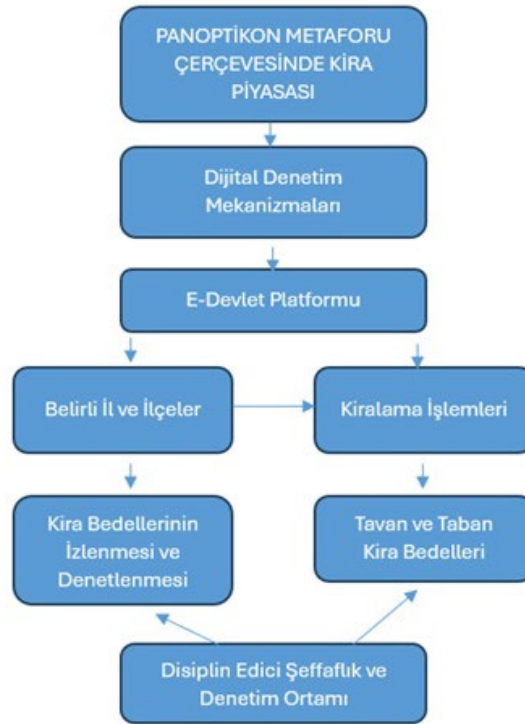
Avrupa ülkeleri arasında kiracılık hakları ve ev sahiplerinin mülkiyet üzerindeki tasarruf yetkileri farklılıklar göstermektedir. İngiltere, en kısa süreli ve ev sahipleri lehine olan kiralama düzenlemesine sahipken; Finlandiya, Almanya, İsveç, İsviçre ve Hollanda gibi ülkelerde kiracılık süresi belirsizdir ve mülkün geri alınması yalnızca belirli koşullar altında mümkündür. Avrupa'nın büyük bölümünde, İngiltere hariç, kiracıların mülk satışına itiraz etme hakkı bulunmaktadır. Almanya, Hollanda ve Belçika'da kiralık konutun satışı kiracının haklarını etkilemezken; Danimarka'da ise kiralık konutlar genellikle sabit kullanım biçimine sahip olduğundan bireysel satışa kapalıdır. Benzer şekilde, ABD'de özellikle San Francisco gibi şehirlerde de kiralık konut satışına sınırlamalar getirilmiştir. Bu tür düzenlemelerin temel amacı, erişilebilir kiralık konut stokunu korumak ve yasal sınırlandırmalar yoluyla mevcut kiracıların konut maliyetlerini sınırlı tutmaktır (Uğurlar ve Özelçi Eceral, 2017: 65-66).

Türkiye'de ise kira kontrolü, konut piyasasındaki dengesizlikleri gidermek amacıyla ilk uygulaması 1940 yılında başlayan bir hükümet politikasıdır. Bu politikalar kapsamında Türkiye'de kira dengesizliklerine müdahale amacıyla kira bedelleri dondurulmuş, yasal yaptırımlar uygulanmış ve muhtelif zamanlarda kanuni düzenlemelere gidilmiştir. Bu müdahaleler, ağırlaşan ekonomik koşullar karşısında kira bedellerinin makul bir düzeyde tutulmasını amaçlamakla birlikte, çoğu zaman ev sahipleri ile kiracılar arasında sosyal huzursuzluklara yol açmıştır (Bulut, 2020: 2631, 2650). Ancak kira kontrolü, yalnızca ekonomik bir düzenleme olarak değil, aynı zamanda bireylerin davranışlarını yönlendiren ve toplumsal normları şekillendiren bir mekanizma olarak da değerlendirilebilir.

Kira kontrolü, doğrudan cezai yaptırımlarla desteklenmese de hem ev sahipleri hem de kiracılar üzerinde dolaylı bir baskı yaratır. Ev sahipleri, belirlenen kira sınırlarını aşmamaları gerektiğini bilir; aksi takdirde yasal yaptırımlarla karşılaşabilirler. Kiracılar ise bu sınırlar dahilinde hareket ederek konut piyasasında daha adil koşullara erişebileceklerini düşünür. Bu durum, tarafların kendi davranışlarını düzenlemelerine neden olur ve kira kontrolü politikalarının etkili bir şekilde işlemlerini sağlar (C&B Hukuk, 2025).

Bu bağlamda Panoptikon'un temel prensibi de görünürlüğün denetimi beraberinde getirmesidir. Sürekli izlenme hissi, bireyleri disipline eder ve itaatkâr hale getirir (Sabahçı, 2023). Acaba kira

piyajasında da benzer bir dinamik yapı gözlemlenebilir mi? Söz gelimi bu piyasa içerisindeki taraflar, sürekli bir gözetim mekanizması dahilinde, kendilerindeki gizli bilgileri açığa çıkararak asimetrik bilgi sorunu ya da aşırı fiyatlandırma gibi piyasa bozucu girişimlerden kaçınabilirler mi? Eğer sürekli izlenme psikolojisi işe yararsa, kira piyasasının tam rekabet şartlarına yaklaşacağı ve piyasa etkinliğinin artacağı beklenebilir. Özellikle büyük şehirlerde artan nüfus ve konut sıkıntısı, kiracıları ev sahipleri karşısında daha zayıf bir konuma düşürebilmektedir (Tosun, 2024). Bu durum, bazı ev sahiplerinin kiracıları üzerinde haksız bir güç kullanmasına ve fahiş fiyatlar (aşırı yararlanma-gabin) talep etmelerine yol açabilmektedir (İstanbul Hukuki Danışmanlık ve Arbuluculuk, 2025). Bahsi geçen duruma örnek olarak, Panoptikon gözetim modelinin kuantum fiziğinde yer alan çift yarık deneyiyle kuramsal benzerlikler taşıdığı söylenebilir. Çift yarık deneyinde, elektronlar gözlem altında iken parçacık özelliği gösterirken, gözlem olmadığında dalga fonksiyonu şeklinde yayılım sergilemektedir (Bilgili ve Toprak, 2020). Bu durum, panoptik gözetim mimarisinin birey davranışları üzerindeki etkisiyle paralellik göstermektedir. Zira bireyler, gözetlendiklerini bildiklerinde davranışlarını daha disipline edilmiş, öngörülebilir ve rasyonel bir şekilde düzenlemekte; gözetimin olmadığı ya da hissedilmediği durumlarda ise daha serbest, öngörülemez ve dağınık karar kalıpları sergilemektedir.



Şekil 2. Panoptikon Kira Gözetimi

Piyasanın panoptikon tarzı bir sürekli gözlemlenmesi konusunda ise günümüzde teknolojik gelişmeler kullanılabilir. Türkiye açısından özellikle E-devlet gibi platformlarda ilgili tarafların ve mülklerin tüm bilgileri tutulmakta, sadece kiralama bilgileri girilerek belki de panoptikon gözetim modelinin uygulama kısmı sağlanmış olabilecektir (Şekil 2). Bu bağlamda teknolojinin gelişmesiyle birlikte kiracılar daha görünür hale gelmiş ve haklarını savunmak için yeni araçlar edinmiş olacaktır (Bakaç, 2024). İnternet siteleri ve mobil uygulamalar aracılığıyla kiralar karşılaştırılabilir, ev sahipleri hakkında bilgi edinilebilir. Bu durum, kiracıların "panoptik göze" karşı kendi gözetleme ve denetim mekanizmalarını geliştirerek güç dengesini bir nebze de olsa kendi lehlerine çevirmelerine olanak tanıyabilecektir. Öte yandan "ters panoptikon" etkisi de bazı etik soruları beraberinde getirebilecektir. Kişisel verilerin kötüye kullanımı ve dijital platformlarda yaygınlaşan linç kültürü, dikkat edilmesi gereken önemli riskler olarak karşımıza çıkabilecektir (Barkuş ve Koç, 2019).

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda bu çalışma, Panoptikon ve kira kontrolü arasındaki ilişkiyi ele alarak alanyazına yeni bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamaktadır. Böylece konut piyasasındaki güç dinamikleri, bilgi asimetrisi ve teknolojinin etkileri üzerine hem politika yapıcılara hem de topluma önemli ipuçları sunulabilir. Bunlardan ilki, kira piyasasında ev sahipleri ile kiracılar arasındaki ilişkilerde tarafların bilgi düzeylerindeki dengesizliklerdir. Bu dengesizlikler pazarlık süreçlerini olumsuz etkilemekte ve adil bir kira belirleme mekanizmasının oluşmasını zorlaştırmaktadır. Ev sahipleri mülklerinden maksimum gelir elde etmeyi, kiracılar ise en düşük bedelle kiralamayı hedeflerken; her iki taraf da çoğu zaman beklentilerini açıkça dile getirmemekte, ödeme gücü, mülkün durumu ya da piyasa koşulları gibi kritik bilgileri birbirlerinden saklamaktadır. Söz konusu durum taraflar arasında güven eksikliğine neden olmakta ve sözleşme sonrası memnuniyetsizliklere yol açabilmektedir. Oysa taraflar karşılıklı olarak şeffaf davranabilse, iletişim ve uzlaşma yoluyla dengeye ulaşmak mümkün hale gelebilir. Bu noktada, e-devlet üzerinden yapılacak kira sözleşmeleri ve arabulucular gibi profesyonel araçlar ve temsilciler devreye girerek bilgi asimetrisini azaltabilir, her iki tarafa da sorumluluk ve riskleri net biçimde aktararak daha rasyonel ve sürdürülebilir bir anlaşma zemini oluşturabilir. Böylece, bilgiye dayalı karar alma süreçleri teşvik edilirken, piyasadaki dengesizliklerin önüne geçilmesi sağlanabilir (Tolj, 2025). Bu sayede Panoptikon kavramının kira kontrolü politikaları üzerindeki etkilerini daha iyi anlayabilir ve konut piyasasında yaşanan dengesizlikler ile kira artışlarının dünya genelinde önemli bir sosyal ve ekonomik sorun haline gelmesini dikkate alarak daha adil ve şeffaf bir piyasa yapısı oluşturmak için kullanabiliriz. Ancak mevcut çalışmaların büyük bölümü ekonomik faktörler veya yasal düzenlemeler üzerinde yoğunlaşmakta, gözetim ve kontrol mekanizmalarının piyasa dinamikleri üzerindeki etkilerini teorik bir çerçevede ele alan araştırmalar ise oldukça sınırlı kalmaktadır.

Yapılan literatür taramasında, Michel Foucault'nun Panoptikon metaforunun kira kontrolü politikaları ile ilişkisini doğrudan inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum, gözetim teorilerinin ekonomik düzenlemeler üzerindeki etkilerinin yeterince incelenmediğini göstermektedir. Bu çalışma, söz konusu teorik boşluğu doldurarak Panoptikon kavramını kira kontrolü politikalarına uyarlama amacı taşımakta ve teknolojik gelişmelerin meydana getirdiği yeni gözetim mekanizmalarının kiracı-ev sahibi ilişkileri üzerindeki etkilerini analiz etmeyi hedeflemektedir.

## 2. Literatür

Yeni bir kuram geliştirmeyi amaçlayan bilimsel tez ya da makalelerde, teorik tarama yöntemi uygun olduğundan, bu makalede metot olarak ilk etapta konuya odaklanan literatür çalışması yapılmıştır. Sonrasında kira artış oranını etkileyen ana faktörlere ait sayısal değerlendirmeler örnek tablolar üzerinden detaylı olarak incelenmiştir. İncelemeler neticesinde elde edilen bulgulardan analitik çıkarımlar yapılarak en sonunda konuyla ilgili sonuçlar ve öneriler sıralanmıştır.

Yapılan araştırmada Panoptikon görüşü ve kira kontrolü arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen bir yazına rastlanmamıştır. Bunun temel sebebi, Panoptikon kavramının daha çok sosyoloji, felsefe ve gözetim çalışmaları alanlarında ele alınmasıdır.

Panoptikon metaforu ile kira kontrolü arasındaki ilişkiyi ele alan literatür taraması, aşağıda analitik bir çerçevede sunulmaktadır.

### 2.1. Devlet Müdahalesi ve Kira Kontrolünün Güç Dengeleri Üzerindeki Etkileri

Bu tema kapsamında, devlet politikalarının kira piyasasındaki güç asimetrisini nasıl şekillendirdiği ve kira düzenlemelerine ilişkin tarihsel ve uygulamalı sonuçların ne tür etkiler doğurduğu incelenmektedir. Literatürde, müdahaleci politikaların olumlu ve olumsuz yönleri ele alınmakta ve bu bağlamda kiracı–ev sahibi ilişkilerinde dengeleyici bir işlev üstlenip üstlenmediği tartışılmaktadır.

Erol (1992) yapmış olduğu çalışmada “müdahaleci devlet politikasında devlet; fiyat ve gelirlerin düzenlenmesi, kira kontrolü, asgari ücret belirleme, sanayiye destekleme, piyasa düzenlemesi, monopol kuruluşların kontrolü ve zorunlu sigorta sisteminin uygulanması gibi görevler üstlenir, düzen ve rekabet politikalarının yokluğunda etkili bir ekonomi politikası uygulamak mümkün değildir” demektedir. Dolayısıyla devlet politikaları güç dengesini etkileyebilir ve kiracı ile ev sahibi arasındaki ilişkileri şekillendirebilir. Ancak, bu politikaların etkinliği ve olası olumsuz sonuçları tartışılmalıdır.

Oust (2018) tarafından yapılan bir çalışmada, 1970-2011 verileri kullanılarak 1982'de Oslo'da kira kontrolünün kaldırılmasının etkileri incelenmiş ve kira kontrolünün kaldırılmasının özel kiralarda bir artışa yol açmadığı tespitini yapmıştır. Hem yasal düzenlemeler döneminde hem de sonrasında kiraların piyasa koşullarına uyum sağladığı görülmüştür.

Kholodilin (2024) kira kontrolünün I. Dünya Savaşı'ndan bu yana dünyanın birçok bölgesinde uygulandığını, yasal sınırlandırmaların kiraların artışını yavaşlatmada etkili olsa da tüm toplumu etkileyen çeşitli olumsuz sonuçlara yol açan tartışmalı bir sosyal politika olduğunu ifade etmiştir.

Gustavussen (2025) yapmış olduğu bir çalışmada, 2008'den beri ABD kiralık konut piyasalarında kurumsal aktörlerin etkisinin arttığını ve bu durumun daha yüksek kiralara, artan tahliye davalarına ve kiracı haklarının ihlal edilmesine yol açtığını ifade etmiştir. Bu olumsuz durumun rehabilitasyonu için San Francisco Belediyesinin "Evde Birlik Tüzüğü" ve Los Angeles Belediyesinin "Kiracı Taciz Karşıtı Tüzüğü" uygulamasını hayata geçirerek, kiracıların örgütlenme ve ev sahipleriyle müzakere etme haklarını güçlendirdiğini, kira piyasasındaki güç dengesizliklerini daha etkili bir şekilde düzelttiğini savunmuştur.

## 2.2. Kira Fiyatlarını Şekillendiren Sosyo-Ekonomik Faktörler

Li vd. (2019) “Türkiye'deki konut kira fiyatlarının artışında, sosyal ve demografik faktörlerin de etkisi olduğunu, konut kiralarının belirlenmesinde iş fırsatları, gelir seviyeleri ve göçmen nüfus gibi faktörlerin önemli rol oynadığını belirtmektedir. Türkiye'deki büyük şehirlerde, özellikle genç profesyonellerin artan talebi kiralık konut fiyatlarını yukarı çekmektedir. Ayrıca altyapı ve hizmetlerin kalitesi de kiralık konut talebini doğrudan etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır” tespitinde bulunmuştur.

Bilgi Asimetrisi ve Gözetim: Literatürde, bilgiye erişimdeki dengesizliklerin kira ilişkilerinde güç asimetrilerini derinleştirdiği ve teknolojik gelişmelerin gözetim mekanizmalarının dönüşümüne zemin hazırladığı tartışılmaktadır.

Esen (2015) tarafından yapılan bir çalışmada “bir piyasada doğru fiyatlandırma yapmanın temel koşulu, bilginin kamuya açık olması, yani tüm ilgili tarafların bilgiye eşit bir şekilde erişebilmesidir. Düzenli ve güvenilir bilgi akışı, bireylerin karar alma süreçlerini destekleyen ve piyasa işleyişini güçlendiren önemli bir unsurdur. Ayrıca, bu bilgi akışı, fırsat eşitliği sağlayarak sağlıklı ve adil bir piyasa ortamının temelini oluşturur. Teorik olarak, etkin bir piyasa, bilgiye kolay ve masrafsız bir şekilde erişimin sağlandığı, bilgilerin fiyatlara doğru yansıdığı ve yatırımcıların rasyonel kararlar aldığı bir sistem olarak tanımlanır. Ancak, gerçek piyasa koşullarında bu ideal ilkeleri tamamen hayata geçirmek mümkün değildir. Bu nedenle birçok piyasada, bilgi tekelinin önlenmesi amacıyla çeşitli tedbirler alınmaktadır” demiştir. Dolayısıyla kiracı ve ev sahibi arasındaki bilgi asimetrisi, ev sahibinin evin durumu ve kira geçmişi gibi konularda daha fazla bilgiye sahip olması nedeniyle haksız bir avantaj sağlamaktadır. Bu durum, Panoptikon'daki gözetleyen ile gözetlenen arasındaki güç dengesizliğini yansıtır.

Aktan (2018) yılında yapmış olduğu bir çalışmada veri hacmi ve çeşitliliğinin internet ve akıllı cihazlar sayesinde hızla arttığını, insanlar günlük yaşamlarında veri üretirken bu verilerin sağladığı faydaların yanı sıra kişisel bilgilerin mahremiyetini tehdit eden güvenlik açıkları

oluşturduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla teknolojinin gelişimiyle birlikte internet platformlarının hem ev sahiplerine hem de kiracılara daha fazla bilgi edinme ve analiz etme imkânı sunduğunu ancak bu durumun etik sorunları da beraberinde getirdiğini söylenebilir.

Falch (2020) çalışmasında “gözetim kapitalizminin bireylerin verilerinin toplanması ve bu verilerin ekonomik çıkarlar için kullanılması anlamına geldiğini ve panoptikonun bireylerin davranışlarını şekillendiren bir mekanizma olarak işlev gördüğünü” ifade etmiştir.

Al (2022) bir çalışmada, gözetim olgusunu sosyolojik ve Marksist bir perspektiften ele alarak, gözetimin tarihsel süreçteki evrimini incelemektedir. Al, modern gözetim yapılarının, Bentham’ın "Panoptikon" fikri etrafında şekillenen klasik gözetim koşullarından önemli ölçüde farklılaştığını belirtmektedir. Al, dijitalleşme ile artan veri gözetiminin, yeni bir gözetim ve kontrol biçimi ortaya çıkardığını vurgulamıştır.

### 2.3. Panoptikon'un Teorik Temelleri ve Ekonomik Denetim Mekanizmaları

Gill (1995), yapmış olduğu çalışmada Panoptikon metaforunu, neoliberal devletin yükselişi ve küresel kapitalizmin denetim biçimleriyle ilişkilendirilir. Panoptikon, görünür ama doğrulanamaz gözetim sayesinde bireylerin kendi davranışlarını disipline etmesini sağlayan bir iktidar mekanizmasıdır. Bu mantık yalnızca cezaevlerinde değil, işyerlerinde, finansal piyasalarda ve sosyal güvenlik sistemlerinde de işler. Neoliberal dönemde bilgi teknolojileri ve küresel sermayenin hareketliliği, gözetimi daha görünür ve sürekli kılarak ekonomik ilişkileri disiplin altına alır.

Guidi (2004), Panoptikon'unun ekonomik yönetimini incelediği makalesinde, rasyonel denetim ve maliyet etkinliği üzerinden, teorik temelleri ekonomik kontrol prensipleriyle birleştirir.

Baştürk (2016) çalışmasında Jeremy Bentham’ın Panoptikon tasarımının, bireylerin dışsal bir zorlama olmaksızın kendilerini gözetleniyormuş gibi hissederek içsel bir disiplin geliştirmelerine dayandığını belirtmektedir. Panoptikon metaforu bu bağlamda, ekonomik sistemin görünmeyen bir düzenleyicisi gibi işleyen bir denetim modeli sunmaktadır. Bu modelde bireylerden, kendilerini sürekli olarak gözlemlemeleri, üretkenliklerini korumaları, uyumlu davranmaları ve hesap verebilir olmaları beklenir. Sonuç olarak, ekonomik faaliyetler yalnızca dışsal düzenlemelere dayanmakla kalmaz; aynı zamanda bireyin kendi kendisini denetleme yetisi sayesinde de sürdürülebilir hale gelir.

Gandy Jr. (2021), Panoptik sıralama kavramını ekonomik temel ve gözetim ilişkisi üzerinden ele alır; kişisel verilerin ekonomik sömürsünü ve kamu güvensizliğini tartışır, ekonomik denetimde Panoptikon'un rolünü aydınlatır.

Mill (2025) Panoptikon metaforunun ahlaki normların yeniden yapılandırıldığı, endüstriyel üretimin ivme kazandığı, eğitimin geniş kitlelere ulaştığı ve kamu harcamalarının azaltılarak mali yüklerin hafifletildiği bir dönüşüm sürecine katkı verdiğini düşünmektedir. Ekonomik yapı, bu süreçte daha sağlam bir temele oturtulmuş; toplumsal yoksulluğun karmaşık yapısı ise radikal bir müdahaleyle değil, sistematik bir çözümleme ile giderilmiştir. Tüm bu kapsamlı dönüşüm ise, mimarlık alanında geliştirilen basit fakat etkili bir düşünsel tasarımın ürünü olarak panoptikon metaforu ile ortaya çıkmıştır.

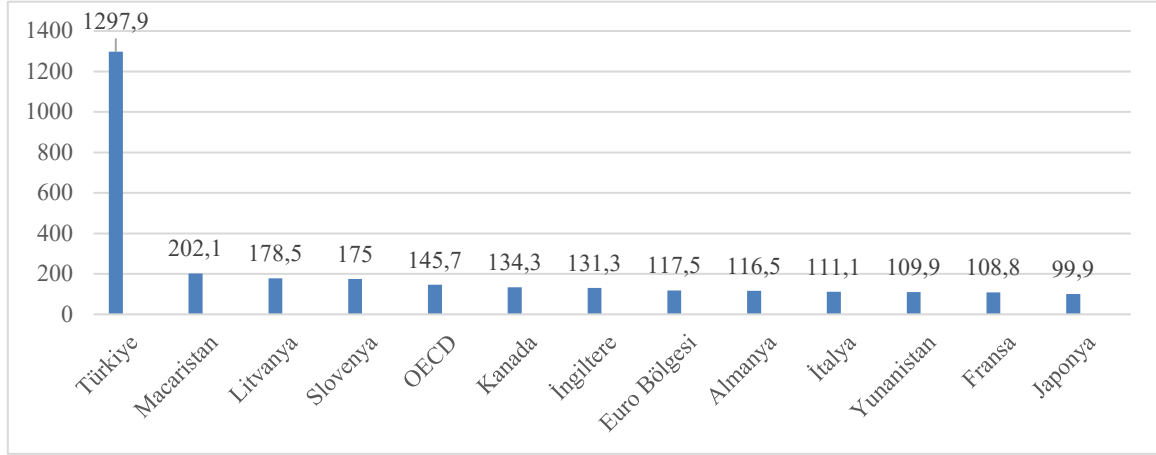
### 3. Kira Artış Oranını Etkileyen Ana Faktörlere Ait Sayısal Değerlendirmeler

Bu bölümde, Türkiye’de kira, enflasyon ve asgari ücret artışları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Karşılaştırmaların anlamlı ve tutarlı bir temele oturması amacıyla, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD]) tarafından dünya genelinde oluşturulan ve 2015 yılını baz (2015=100) alan kira artış endeksi esas alınmıştır (OECD, 2025). Bu yaklaşıma paralel olarak, Türkiye’ye ait enflasyon ve asgari ücret verileri de 2015 yılı baz alınarak endekslenmiş ve her iki değişken için 2015=100 olacak şekilde yeniden hesaplanmıştır.



Böylelikle, üç farklı ekonomik göstergenin aynı referans yılı üzerinden değerlendirilmesi sağlanarak, zaman içerisindeki göreceli değişimleri karşılaştırmalı biçimde analiz etme imkânı elde edilmiştir.

OECD tarafından yayımlanan verilere göre, 2025 yılının ilk çeyreğine ait kira artış oranlarının ülkeler bazındaki dağılımı Şekil 3'te sunulmaktadır. Küresel ölçekte en yüksek kira bedellerine sahip ülkeler arasında yapılan karşılaştırma sonucunda, 2025 yılı ilk çeyrek itibarıyla Türkiye'nin diğer ülkelerle kıyaslandığında belirgin bir farkla ilk sırada yer aldığı görülmektedir.



Şekil 3. 2025- Q1 Dönemine Ait Kira Fiyat Endeksi. Baz Yılı: (2015:100)

Tablo 1'e bakıldığında, 2017 yılından bu yana kira artışlarının en yüksek yaşandığı ülkenin Türkiye olduğu görülmektedir. Ayrıca, aynı tabloda yer alan veriler, Şekil 4'te 2010–2025 yılları arasındaki enflasyon oranları ve asgari ücret artışlarıyla birlikte daha geniş bir zaman diliminde sunularak, bu değişkenler arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı biçimde incelenmesine olanak tanımıştır.

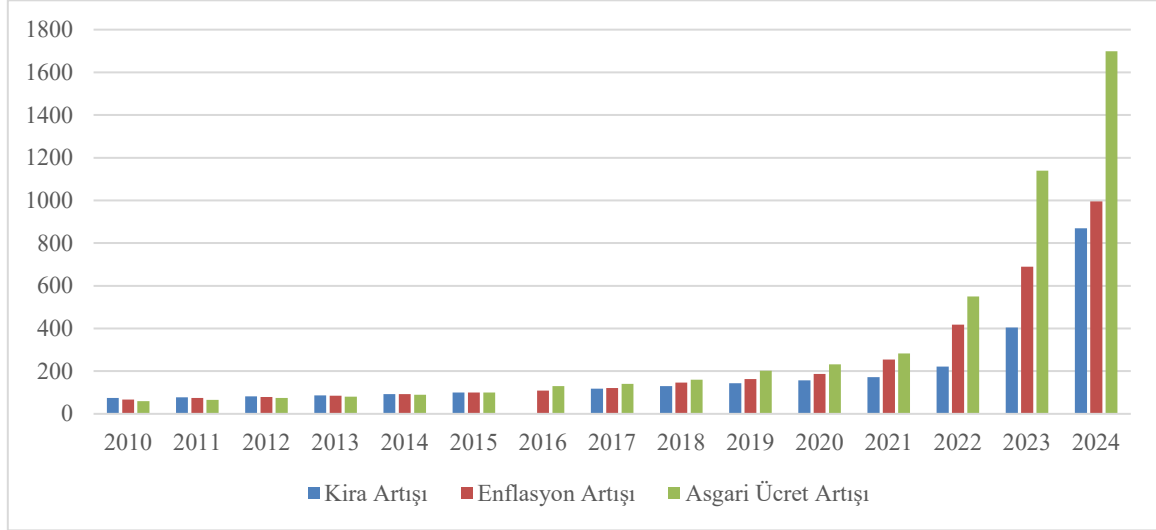
**Tablo 1.** 2010-2025 Yılları Arasında Türkiye’de Kira, Enflasyon ve Asgari Ücret Artışlarının Karşılaştırması

| Yıl       | Türkiye Kira Artış Oranı Sıralaması | Kira Artış Index: 2015:100 | Enflasyon Artışı Index 2015:100 | Asgari Ücret Artış Oranı Index 2015:100 |
|-----------|-------------------------------------|----------------------------|---------------------------------|-----------------------------------------|
| 2010      | 41                                  | 74,8                       | 67,5                            | 59,9                                    |
| 2011      | 41                                  | 78,1                       | 74,5                            | 65,9                                    |
| 2012      | 40                                  | 81,9                       | 79,1                            | 73,9                                    |
| 2013      | 41                                  | 86,9                       | 85,0                            | 80,3                                    |
| 2014      | 42                                  | 92,9                       | 91,9                            | 89,1                                    |
| 2015      | 7                                   | 100                        | 100,0                           | 100,0                                   |
| 2016      | 13                                  | 108,7                      | 108,5                           | 130,0                                   |
| 2017      | 1                                   | 118,6                      | 121,5                           | 140,3                                   |
| 2018      | 1                                   | 130,1                      | 146,1                           | 160,2                                   |
| 2019      | 1                                   | 143,2                      | 163,4                           | 202,0                                   |
| 2020      | 1                                   | 156,6                      | 187,3                           | 232,3                                   |
| 2021      | 1                                   | 172,6                      | 254,9                           | 282,4                                   |
| 2022      | 1                                   | 221,2                      | 418,7                           | 549,7                                   |
| 2023      | 1                                   | 405                        | 689,8                           | 1139,6                                  |
| 2024      | 1                                   | 869,6                      | 996,0                           | 1699,1                                  |
| 2025 (Q1) | 1                                   | 1297,9                     |                                 |                                         |

**Kaynak:** OECD (2025), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2025a), T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2025) verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1 ve Şekil 3 incelendiğinde, 2017 yılından itibaren “konut kira fiyatlarında” dünya genelinde en yüksek artışların Türkiye’de gerçekleşmesi, dikkat çekici bir ekonomik olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. 2015 öncesi yıllarda kira fiyatlarının enflasyon ve asgari ücretten bir miktar

daha yüksek seyrettiği, ancak 2017 yılından sonra bu durumun tersine döndüğü görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak Türkiye’de 2017 yılından itibaren gerek spekülasyon (Ekonomim, 2024) gerekse politik faktörlerin (Gül, 2022), (Yurdakul ve Doğruöz, 2021) önemli bir etken olduğu söylenebilir. Söz konusu dinamiklerin doğru yorumlanması gelecekteki politikaların ve stratejilerin belirlenmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Zira kira artışları sosyal adalet açısından önemli bir tartışma konusu olup, kira fiyatları özellikle dar gelirli hane halkı bütçesinde önemli bir yer tutmaktadır (Alp, 2019: 94; Mccarthy vd., 2010). İstanbul Geneline yapılan bir araştırmada kira fiyatlarının yaklaşık olarak bir asgari ücrete denk geldiği raporlanmıştır (Gürsel vd., 2022).



**Şekil 4.** 2010-2024 Yılları Arasında Türkiye’de Kira, Enflasyon ve Asgari Ücret Artışlarına Dair Endekslerin Grafik Gösterimi

**Tablo 2.** Yıllara Göre Toplam Nüfus, Evlenme Sayısı ve İskan Alınan Daire Sayıları

| Yıl    | Toplam Nüfus | Evlenme Sayısı | İskan Alınan Daire Sayısı | Depremlerde Yıkılan Daire Sayısı |
|--------|--------------|----------------|---------------------------|----------------------------------|
| 2010   | 73.722.988   | 582.715        | 429.755                   |                                  |
| 2011   | 74.724.269   | 592.775        | 556.769                   |                                  |
| 2012   | 75.627.384   | 603.751        | 556.331                   |                                  |
| 2013   | 76.667.864   | 600.138        | 726.339                   |                                  |
| 2014   | 77.695.904   | 599.704        | 777.596                   |                                  |
| 2015   | 78.741.053   | 602.982        | 732.948                   |                                  |
| 2016   | 79.814.871   | 594.493        | 754.174                   |                                  |
| 2017   | 80.810.525   | 569.459        | 833.517                   |                                  |
| 2018   | 82.003.882   | 554.389        | 894.240                   |                                  |
| 2019   | 83.154.997   | 542.314        | 738.816                   |                                  |
| 2020   | 83.614.362   | 488.335        | 599.999                   |                                  |
| 2021   | 84.680.273   | 563.140        | 626.685                   |                                  |
| 2022   | 85.279.553   | 575.891        | 642.118                   |                                  |
| 2023   | 85.372.377   | 567.011        | 534.905                   | 96.100                           |
| 2024   | 85.664.944   | 568.395        | 585.849                   |                                  |
| Toplam |              | 8.605.492      | 9.990.041                 |                                  |

**Kaynak:** TÜİK (2025b), TÜİK (2025c), TÜİK (2025d), Wikipedia (2025), T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2025) verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

#### 4. Bulgular ve Tartışma

Bu çalışma, özellikle Türkiye’de son yıllarda yaşanan kira piyasası sorunlarına Panoptik gözetim yaklaşımı bakış açısıyla çözüm üretmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda elde edilen analitik çıkarımlar aşağıda sunulmuştur:

Kira kontrolü politikaları, Panoptikon'un temel prensiplerinden biri olan "davranışların disiplin altına alınması" ilkesine (Ağın, 2022) dayalıdır. Bu düzenlemeler, piyasa koşullarının serbestçe işlemesine izin verildiğinde ortaya çıkabilecek aşırı fiyat artışlarını engellemeyi hedefler. Ancak bu süreçte, piyasa aktörlerinin karar alma özgürlüğü belirli ölçülerde kısıtlanır. Örneğin, ev sahipleri kira gelirlerini artırma konusunda sınırlamalarla karşılaşırken (Utucu, 2024), kiracılar da konut seçimlerinde belirli kısıtlamalarla karşılaşabilir.

Bareviciute (2010), yapmış olduğu çalışmasında mimari tasarımı nedeniyle Panoptikonun, bilgi hareketini hiyerarşileştiren ve merkezileştiren bir iletişim sistemi olduğu sonucuna varmaktadır. Bu durum, Panoptikonun bireylerin özgürlüklerini dolaylı yollarla sınırlama mekanizmasını andırır. Benzer şekilde kira kontrolü politikaları da bireylerin ekonomik tercihlerini belirli sınırlar içinde tutmayı amaçlar ve bu sınırlar dahilinde toplumsal dengeyi sağlamaya çalışır. Ancak bu süreçte, piyasa aktörlerinin özgür karar alma mekanizmalarının ne ölçüde etkilendiği ve bu durumun uzun vadeli sonuçları tartışmaya açıktır.

Lyon (1993), Panoptikonunu özellikle kişisel ayrıntıların görünmez bir şekilde izlenmesine yönelik gelişmiş kapasitesi sayesinde elektronik gözetime benzetmektedir. Benzer şekilde teknolojinin kiracı-ev sahibi ilişkilerinde güç dengesini değiştirerek hem fırsatlar hem de riskler oluşturduğu söylenebilir. Kiracılar, internet platformları aracılığıyla bilgiye erişim ve toplu pazarlık gücü kazanırken; ev sahipleri de dijital araçlar sayesinde kiracıları değerlendirebilmekte ve bu durum, yeni bir 'dijital panoptikon' etkisi meydana getirebilir.

Cardozo (2017), Panoptikon görüşü yalnızca bireylerin davranışlarını değil aynı zamanda toplumsal yapıyı da disiplin altına alan ve şekillendiren bir mekanizma olarak değerlendirmektedir. Bu görüşe istinaden kira kontrolü politikalarının toplumsal eşitsizlikleri azaltmayı ve daha adil bir konut piyasası oluşturmayı hedeflediği söylenebilir. Bu politikalar sayesinde düşük gelirli bireyler, yüksek kira bedelleri nedeniyle şehir merkezlerinden dışlanmaktan kurtulabilir ve temel yaşam alanlarına erişimlerini sürdürebilir. Ancak bu tür düzenlemelerin aynı zamanda yeni eşitsizlikler oluşturma potansiyeli de bulunmaktadır. Örneğin, kira kontrolü politikaları nedeniyle ev sahiplerinin yatırım yapma motivasyonu azalabilir, bu da konut arzında azalma yaşanmasına ve uzun vadede konut sıkıntısına yol açabilir.

Yukarıda sunulan analitik çıkarımlar, ilgili literatürle karşılaştırıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Panoptikon görüşü ile kira kontrolü arasındaki ilişki, modern toplumlarda gözetim mekanizmalarının ekonomik ve sosyal düzenlemeler üzerindeki etkisini anlamak açısından önemli bir perspektif sunabilir. Kira kontrolü politikaları, bireylerin ekonomik davranışlarını disipline eden ve toplumsal dengeyi sağlamayı amaçlayan bir mekanizma olarak değerlendirilebilir. Ancak bu süreçte ortaya çıkan yan etkiler ve uzun vadeli sonuçlar dikkatle değerlendirilmelidir.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, kira piyasasındaki "Panoptikon gözü" artık tek taraflı işlemiyor. İnternet siteleri ve mobil uygulamalar, kiracıların da birer gözetleyici konumuna gelmesini sağlayarak güç dengesini dengeliyor. Artık kiracılar, kiralılar ve ev sahipleri hakkında bilgi edinme, deneyimlerini paylaşma ve hatta haksız uygulamalara karşı toplu hareketler başlatma konusunda daha donanımlı. Bu durum, kira kontrol mekanizmalarının daha şeffaf ve adil işlemesine katkı sağlayabilir.



Şekil 5. Karşılıklı Dijital Kira Gözetimi

Panoptikon metaforu çerçevesinde önerilen bu model, kira piyasasında şeffaflık, denetlenebilirlik ve etik davranışları teşvik eden yapısal bir dönüşümü hedeflemektedir. Davranışsal iktisat literatürü, piyasa aktörlerinin karar alma süreçlerinde her zaman tam rasyonaliteyle hareket etmediğini; bilişsel önyargılar, sınırlı bilgiye erişim ve belirsizlik gibi etkenlerin davranışları şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, kira işlemlerinin yalnızca e-Devlet altyapısı üzerinden yürütülmesi ve bölgeye özgü tavan–taban fiyat aralıklarının belirlenmesi, bilgi asimetrisini azaltarak kiracı ve ev sahibi arasındaki güç dengesizliklerini dengeleyebilir. Aynı zamanda, sürekli gözetim bilinciyle hareket eden aktörler, sosyal normlara ve toplumsal beklentilere daha duyarlı davranışlar sergileme eğiliminde olabilecektir. Dolayısıyla, Panoptik gözetim yapısı, davranışsal iktisadın öne çıkardığı irrasyonel eğilimleri dengeleyen, piyasa düzenine şeffaflık ve etik değerler kazandıran bir araç işlevi görebilir (Şekil 5).

## 5. Sonuçlar ve Öneriler

Tarih boyunca kontrol ve gözetim mekanizmalarını çeşitli araçlarla sürdürülmüş, dijitalleşme süreci bu çabayı küresel ve sistematik bir yapıya dönüştürmüştür. Panoptikon ise bu dönüşümü anlamak için hem fırsatları hem de riskleri değerlendiren bir çerçeve sunabilir (Şahnagil, 2023). Konut, temel bir insan hakkı olmasına rağmen, artan kira fiyatları ve konut krizi birçok ülkede önemli bir sorun oluşturmaktadır. Bu kriz, güç dinamikleri ve teknolojinin etkisiyle şekillenmekte ve Panoptikon bakış açısı, bu etkileşimleri anlamak için yeni bir perspektif sağlayabilir. Günümüzde internet platformları, büyük veri analitiği ve yapay zekâ gibi teknolojiler, konut piyasasını dönüştürmekte hem fırsatlar hem de gözetim ve kontrol mekanizmaları oluşturmaktadır. Panoptikon metaforu, bu teknolojilerin ve kira kontrolü politikalarının etik, adalet ve şeffaflık gibi boyutlarını analiz etmek için güçlü bir çerçeve sunabilir.

Kira kontrolü ile Panoptikon arasındaki ilişki, literatürde yeterince incelenmemiş bir konudur. Bu kapsamda yapılacak çalışmalar, konut piyasasındaki güç dengesini daha iyi kavramamıza ve etkili çözümler geliştirmemize olanak tanıyabilir. Kira kontrolü politikalarının etkinliği, yalnızca ekonomik göstergelerle değil, aynı zamanda toplumsal eşitlik ve bireysel özgürlük üzerindeki (Kanatlı, 2021) etkileriyle de ölçülmelidir. Bu bağlamda, Panoptikon görüşü, kira kontrolü gibi düzenlemelerin daha geniş bağlamda nasıl işlediğini anlamak için güçlü bir analitik araç sunabilir. Toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaçlarını dengeleyen ve uzun vadeli sürdürülebilirliği hedefleyen politikalar geliştirmek için bu tür teorik çerçevelerden yararlanmak önemlidir. Nitekim (Yang vd., 2023) tarafından Çin’de yapılan bir çalışmada, konut kiralama pazarındaki bilgi asimetrisi gibi sorunların kiralık konutların fiyatlarının yükselmesine neden olabileceğini tespit etmiştir. Özellikle kiralama sürecinde yaşanan bilgi eksiklikleri ve araçların rolü, kiracıların karşılaştığı zorlukları artırmakta ve bu da kira fiyatlarının yükselmesine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’deki konut kiralama pazarında bilgi akışının iyileştirilmesi, fiyatların daha şeffaf hale gelmesine yardımcı olabilir.

Kira piyasasında şeffaflığın artırılması, teknolojinin adil ve eşit bir şekilde kullanılmasını sağlamak ve güç dengesini korumak için sürekli güncellenen, güçlü yaptırımlara sahip bir hukuki çerçeve oluşturulabilir. Bu süreçte, bireyin mahremiyetini koruma ve özgürlüklerini geliştirme öncelikli hedef olmalıdır (Aydın, 2007). Açık veri platformları ve şeffaf algoritmalar, bilinçli karar alma süreçlerini desteklerken, E-devlet tabanlı kira kayıt sistemleri (NTV, 2024) kira politikalarının etkinliğini artırabilir. Bu çerçevede, kiracı ve ev sahibi profillerinin nesnel kriterler doğrultusunda eşleştirilmesi ve kira düzeylerinin veri temelli algoritmik analizlerle belirlenmesi, politika yapımcılar açısından daha rasyonel ve adil müdahale alanları oluşturabilir.

Ayrıca, kiracı örgütlerinin desteklenmesi güç dengelerini sağlayarak konut piyasasını daha adil hale getirebilir. Bu kapsamda Los Angeles ve New York’taki "Evde Birlik Tüzüğü" (Gustavussen, 2025) benzeri düzenlemelerin Türkiye’de de hayata geçirilmesi düşünülebilir. Bu tür politikalar, kira piyasasında daha sürdürülebilir ve adil bir düzenin sağlanmasına katkıda bulunabilir. Nitekim Jonkman vd. (2018) tarafından Amsterdam’da yapılan bir araştırma, kira kontrol politikalarının yerel otoriteler ve konut birlikleri tarafından uygulanmasının kiracıların yaşam koşullarını iyileştirme potansiyelini ortaya koymaktadır.

Kira sözleşmelerinin e-Devlet üzerinden yapılmasının zorunlu hale getirilmesi, kiralama süreçlerinde şeffaflık ve güvenliği artırırken, arz ve talep durumlarının anlık olarak izlenmesine olanak tanıyabilir. Bu sayede, özellikle spekülasyon fiyat hareketlerinin önüne geçilmesi mümkün olabilir. Ayrıca, il ve ilçelerdeki belediyelerin rayiç bedelleri belirlemesi ve bu bedelin üzerinde yapılan kiralamalardan ilave vergi alınması, hem adil bir piyasa düzeninin sağlanmasına hem de yerel yönetimlerin gelirlerini artırarak kamu hizmetlerine kaynak oluşmasına katkı sunabilir. Bu düzenleme hem kiracıların hem de ev sahiplerinin haklarını koruyacak ve piyasa dengesi açısından önemli bir adım olabilir. Kira düzenlemelerine ilişkin yasal çerçevenin güçlendirilmesi ve sosyal destek mekanizmalarının artırılması oluşabilecek muhtemel anlaşmazlıkların önüne geçerek kira anlaşmazlıkları nedeniyle yaşanan üzücü olayların önüne geçmek için güçlü bir alternatif oluşturabilir.

## Kaynaklar

- Ağın, E. (2022). Michel Foucault'nun çalışmalarında Panoptikon, kapatılma ve okul kurumu. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 20(79), 64–82. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ebt/issue/70873/1138380>
- Akalın, M. (2024). Yabancıların konut talebi ile artan konut ve kira fiyatları arasındaki ilişkinin sorgulanması: Antalya ili örneği. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(1), 86–117. <https://doi.org/10.46849/guiibd.1457278>
- Akman, C. (2024, 19 Haziran). Ev sahipleri neden evlerini boş tutuyor? <https://halktv.com.tr/gundem/ev-sahipleri-neden-evlerini-bos-tutuyor-844679h>
- Aktan, E. (2018). Büyük veri: Uygulama alanları, analitiği ve güvenlik boyutu. *Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetimi Dergisi*, 1(1), 1–22. <https://doi.org/10.33721/by.403010>
- Al, E. (2022). Sociological and Marxist analysis of surveillance in the process leading to data surveillance. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 40, 323–339. <https://doi.org/10.17829/turcom.1051028>
- Alp, E. (2019). Türkiye konut kira fiyatlarının makroekonomik belirleyenleri. *Bankacılar Dergisi*, 110. <https://tinyurl.com/mufed54z>
- Aydın, M. D. (2007). Kamu hizmetlerinde bilgi teknolojileri uygulamaları: Fırsat ve tehditler. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 295–322. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huniibf/issue/7873/103453>
- Bahçeşehir Üniversitesi BETAM. (2025, 10 Ekim). Sahibindex kiralık konut piyasası görünümü. <https://betam.bahcesehir.edu.tr/kategori/ekonomik-arastirmalar/yayinlar/kiralik-konut-piyasasi-gorunumu/>
- Bakaç, S. (2024, 30 Ekim). Kira sözleşmelerinde yeni dönem: “e-kira sözleşmesi.” <https://www.alomaliye.com/2024/10/30/elektronik-kira-sozlesmesi/>
- Bareviciute, J. (2010). The classic concept of the Panopticon: The aspect of visual communication. *Filosofija Sociologija*, 21(1), 37–44. <https://doi.org/10.6001/fil-soc.2010.21.1.5>
- Barkuş, F. ve Koç, M. (2019). Dijital mahremiyet kavramı ve ilgili çalışmalar üzerine bir derleme. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi*, 3(1), 35–44. <https://doi.org/10.46328/seat.v3i1.23>
- Baştürk, E. (2016). *Panoptikon'dan Post Panoptikon'a gözetimin soykütüğü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Bilgili, M. ve Toprak, M. A. (2020). Kuantum mekaniği, sosyal bilimler felsefesi ve coğrafya. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 369–381. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.705019>
- Bulut, S. (2020). Milli Korunma Kanunu çerçevesinde Türkiye’de kira denetimi meselesi (1940-1960). *Belgi Dergisi*, 2(20), 2627–2656. <https://doi.org/10.33431/belgi.747988>
- C&B Hukuk. (2025, 10 Ekim). Fahiş kira artışı. <https://tinyurl.com/5629teyz>
- Cardozo, E. (2017). Panoptic pranksters: Power, space and visibility in the information panopticon in scare campaign. *Cinej Cinema Journal*, 6(2), 112–128. <https://doi.org/10.5195/cinej.2017.174>
- Demir, H. S. (2024). Konut kira bedeli artışında belirlenen yasal üst sınırın anayasal hak ve ilkeler bakımından değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 73(1), 621–669. <https://doi.org/10.33629/auhfd.1408127>
- Demirgil, B., Yeter, F. ve Şimşek, M. H. (2024). Türkiye’de enflasyon ve konut fiyat ilişkisi üzerine uygulamalı bir çalışma. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(3), 340–356. <https://doi.org/10.30855/gjeb.2024.10.3.002>
- Ekonomim. (2024, 9 Temmuz). TÜİK başkanı Erhan Çetinkaya: Şirket kârları enflasyonu yukarı taşıyan etkiye sahiptir. <https://www.ekonomim.com/ekonomi/tuik-baskani-erhan-cetinkaya-sirket-karlari-enflasyonu-yukari-tasiyan-etkiye-sahiptir-haberi-753386>
- Ekoyapı. (2024, 19 Kasım). Konut ve kira krizi derinleşiyor. <https://www.ekoyapidergisi.org/konut-ve-kira-krizi-derinlesiyor>
- Erol, İ. (1992). Ekonomi açısından devlet ve piyasa. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 47(3), 145–155. [https://doi.org/10.1501/SBFder\\_0000001589](https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001589)



- Esen, M. F. (2015). Finansal piyasalarda bilgi asimetrisi kaynakları ve içerideki bilgi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 700–707. [www.sosyalarastirmalar.com](http://www.sosyalarastirmalar.com)
- Falch, M. (2020, 26-27 Kasım). Surveillance capitalism - A new techno-economic paradigm?. 2020 13th CMI Conference on Cybersecurity and Privacy - Digital Transformation - Potentials and Challenges (51275) içinde (s. 1-5). Copenhagen, Denmark. <https://doi.org/10.1109/CMI51275.2020.9322713>
- Gandy Jr, O. H. (2021). *The panoptic sort: A political economy of personal information a political economy of personal information* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Gill, S. (1995). The global panopticon? The neoliberal state, economic life, and democratic surveillance. *Alternatives: Global, Local, Political*, 20(1), 1–49. <http://www.jstor.org/stable/40644823>
- Guidi, M. E. (2004). “My own utopia”. The economics of Bentham’s Panopticon. *The European Journal of the History of Economic Thought*, 11(3), 405–431. <https://doi.org/10.1080/0967256042000246485>
- Gustavussen, M. L. (2025). Legislating corporate landlords: A comparative analysis of recent interventions in Los Angeles and San Francisco. *International Journal of Housing Policy*. 25(2), 372–382 <https://doi.org/10.1080/19491247.2024.2414936>
- Gül, D. (2022, 29 Aralık). Yeni EYT düzenlemesi ekonomiyi nasıl etkileyecek? <https://tr.euronews.com/2022/12/29/yeni-eyt-duzenlemesi-ekonomiyi-nasil-etkileyecek>
- Gürsel, S., Güneş, G. Ş. ve Şahin, M. C. (2022). Asgari Ücret Konut Fiyatlarını ve Kiraları Ne Ölçüde Karşılıyor?. BETAM Araştırma Notu 22/263. <https://betam.bahcesehir.edu.tr/2022/10/asgari-ucrer-konut-fiyatlarini-ve-kiralari-ne-olcude-karsiliyor/>
- İstanbul Hukuki Danışmanlık ve Arabuluculuk. (2025, 10 Ekim). Aşırı yararlanma (gabin) hükümleri kapsamında, fahiş kira bedellerinin indirilmesini talep etmek mümkün müdür? <https://istanbulhda.com/asiri-yararlanma-gabin-hukumleri-kapsaminda-fahis-kira-bedellerinin-indirilmesini-talep-etmek-mumkun-mudur/>
- Jonkman, A., Janssen-Jansen, L. ve Schilder, F. (2018). Rent increase strategies and distributive justice: the socio-spatial effects of rent control policy in Amsterdam. *Journal of Housing and the Built Environment*, 33(4), 653–673. <https://doi.org/10.1007/s10901-017-9573-2>
- Kanatlı, M. (2021). Piyasa ekonomisi, özgürlük ve eşitlik: Friedrich August Von Hayek üzerine eleştirel bir değerlendirme. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 6(2), 131-153. <https://doi.org/10.25229/beta.1034684>
- Kholodilin, K. A. (2024). Rent control effects through the lens of empirical research: an almost complete review of the literature. *Journal of Housing Economics*, 63, 101983. <https://doi.org/10.1016/j.jhe.2024.101983>
- Li, H., Wei, Y. D. ve Wu, Y. (2019). Analyzing the private rental housing market in Shanghai with open data. *Land Use Policy*, 85, 271–284. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.04.004>
- Lyon, D. (1993). An electronic Panopticon? A sociological critique of surveillance theory. *The Sociological Review*, 41(4), 653-678. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1993.tb00896.x>
- Manokha, I. (2018). Surveillance, Panopticism, and self-discipline in the digital age. *Surveillance & Society*, 16(2), 219–237. <https://doi.org/10.24908/ss.v16i2.8346>
- Mccarthy, J., Peach, R. W. ve Ploenzke, M. S. (2010). The measurement of rent inflation. *Staff Report No. 425*. [https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/staff\\_reports/sr425.pdf](https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/staff_reports/sr425.pdf)
- Mill, J. S. (2025, 10 Ekim). The Panopticon. [https://www-utilitarianism-com.translate.goog/panopticon.html?\\_x\\_tr\\_sl=en&\\_x\\_tr\\_tl=tr&\\_x\\_tr\\_hl=tr&\\_x\\_tr\\_pto=tc](https://www-utilitarianism-com.translate.goog/panopticon.html?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=tc)
- NTV. (2024, 4 Kasım). Kirada yeni dönem başladı: Sözleşmeler e-Devlet’ten yapılacak. <https://www.ntv.com.tr/galeri/ntvpara/kirada-yeni-donem-basladi-sozlesmeler-e-devletten-yapilacak,Yy-3uM1lg0-bC8rXYFKFZA>
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2025, 10 Ekim). Housing prices. <https://www.oecd.org/en/data/indicators/housing-prices.html?oecdcontrol-82d381eddd-var3=1947>



- Oust, A. (2018). The end of Oslo's rent control: Impact on rent level. *Economics Bulletin*, 38(1). 443-458. <http://hdl.handle.net/11250/2494309>
- Sabahçı, B. (2023). Sanal ortamlarda Panoptikon kavramı ve gözetim toplumu. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 111–134. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asobid/issue/78402/1232417>
- Şahin, Y. (2005). Kira denetim politikası üzerine bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(4), 213–237. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3217/44794>
- Şahnağil, S. (2023, 20-23 Temmuz). *Post Panoptikon dönemi: Gözetimin yeni versiyonu olarak dijitalleşme. Socrates 7th International Social and Applied Sciences Congress* içinde (s. 18-26). Venice – Italy. <https://ubsder.org.tr/wp-content/uploads/2023/11/socrates7.pdf>
- Şanlı, O. ve Peker, O. (2023). Enflasyon, kur, faiz ve gelirin konut satışlarına etkisi: Türkiye örneği. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 37–60. <https://doi.org/10.26650/jepri104822>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025). *2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu*. <https://www.sbb.gov.tr/2023-kahramanmaras-ve-hatay-depremleri-raporu/>
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2025). *Asgari Ücret*. <https://www.csgeb.gov.tr/poco-pages/asgari-ucret/>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2018). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. [https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On\\_Birinci\\_Kalkinma\\_Plani-2019-2023.pdf](https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf)
- Tolj, M. (2025). Landlord-tenant sweet spot: Game changing balance. <https://tinyurl.com/2m7ru2xv>
- Tosun, S. (2025). Kiracıların endişelerini anlamak: Konut sorununun ruh sağlığı, refah düzeyi ve gelir dağılımına etkisi. *İnsan ve İnsan*, 12(39), 11-31. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.1558813>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025a). *Enflasyon ve Fiyat*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=enflasyon-ve-fiyat-106>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025b). *Nüfus ve Demografi*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025c). *İnşaat ve Konut*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=insaat-ve-konut-116>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025d). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023-53707>
- Uğurlar, A. ve Özelçi Ecerel, T. (2017). Özel kiralık konut sektörü ve politikaları: Dünyadan farklı yaklaşım ve düzenleme örnekleri. *Trakya University Journal of Engineering Sciences*, 18(1), 53–71. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tujes/issue/27499/298002>
- Uncu, G. (2020). Modern dünyanın panoptikonları: Fordist üretim ve bio-iktidar bağlamında Charlie Chaplin'in 'Modern Zamanlar' film incelemesi. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 4, 145–158. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiad/issue/61063/906599>
- Utucu, S. B. (2024, 3 Temmuz). *Kiralara uygulanacak zam oranı yüzde 65.07 oldu*. EuroNews. <https://tinyurl.com/yc8263z7>
- Vikipedi. (2025). *Türkiye'deki depremler listesi*. [https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27deki\\_depremler\\_listesi](https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27deki_depremler_listesi)
- Watkins, M. D. (2007, 4 Mayıs). Welcome to the Panopticon: are leaders under too much scrutiny? <https://hbr.org/2007/05/welcome-to-the-panopticon-1>
- Yang, T., Huo, D., Choy, L. H. T. ve Chau, K. W. (2023). The impact of measurement and pricing cost on rental transaction prices – evidence from the Institutional Rental Housing Market in Beijing. *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 66(1), 119–140. <https://doi.org/10.1007/s11146-022-09899-9>
- Yurdakul F. ve Doğruöz, A. (2021). Seçimlerin ekonomik etkileri: Türkiye üzerine bir uygulama. *International Journal of Social Sciences*, 5(23), 290-317. <https://doi.org/10.52096/usbd.5.23.5.16>



## Assessing the Integration of Natural Gas Markets in Europe and East Asia: An ARDL Approach\*

◆◆◆

### Avrupa ve Doğu Asya Doğal Gaz Piyasalarının Entegrasyonunun Değerlendirilmesi: Bir ARDL Yaklaşım

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1615447>

Reza BİLGİN\*\*

#### Abstract

**Article Info**  
**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
07.01.2025

**Accepted:**  
25.09.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights reserved.



*This study investigates the relationship between natural gas price dynamics in Europe and East Asia using the Nonlinear Autoregressive Distributed Lag (NARDL) model, which allows for the analysis of both short- and long-term asymmetries in a unified framework. The NARDL approach is particularly appealing due to its simplicity in handling these asymmetries within a single model. The dataset includes daily spot prices for natural gas in East Asia, specifically the LNG Japan/Korea Marker (JKM) obtained from SP Platts covering the period from July 29, 2014, to November 17, 2023. Additionally, daily spot prices from the National Balancing Point (NBP) in the United Kingdom were sourced from Refinitiv Eikon for the same time frame. Findings from the analysis indicate that changes in lagged natural gas prices in one market significantly influence prices in the other. Moreover, the impact of negative price shifts appears to be greater than that of positive shifts, with long-term multiplier effects manifesting over a period of approximately 9 to 12 months.*

**Keywords:** Natural gas, market integration, LNG, ARDL.

#### Öz

**Makale Bilgileri**  
**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
07.01.2025

**Kabul Tarihi:**  
25.09.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları  
saklıdır.



*Bu çalışma, Avrupa (NBP) ve Doğu Asya (JKM) doğal gaz piyasaları arasındaki fiyat dinamiklerini incelemektedir. Araştırma hem kısa hem de uzun vadeli asimetrisini tek bir çerçevede analiz etmeye olanak tanıyan Doğrusal Olmayan Otoresif Dağıtılmış Gecikme (NARDL) modelini kullanmaktadır. NARDL yaklaşımı, bu asimetrisini tek bir model içinde ele alabildiği için özellikle tercih edilmiştir. Çalışmanın veri seti, 29 Temmuz 2014 ile 17 Kasım 2023 tarihleri arasında kapsamaktadır. Doğu Asya'daki LNG Japonya/Kore Göstergesi (JKM) günlük spot fiyatları SP Platts'tan, Birleşik Krallık'taki Ulusal Denge Noktası (NBP) günlük spot fiyatları ise aynı dönem için Refinitiv Eikon'dan temin edilmiştir. Elde edilen analiz bulguları, bir piyasadaki gecikmeli doğal gaz fiyatlarındaki değişikliklerin diğer piyasadaki fiyatları önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymaktadır. Daha da dikkat çekici olan, negatif fiyat değişimlerinin etkisinin pozitif değişimlerin etkisinden daha büyük olmasıdır. Uzun vadeli çarpan etkilerinin ise yaklaşık 9 ila 12 aylık bir süre içinde ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, iki bölgesel piyasa arasındaki asimetrik bağlantıyı ve özellikle fiyat düşüşlerinin daha güçlü yayılma etkisine sahip olduğunu göstermektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** Doğal gaz, piyasa entegrasyonu, LNG, ARDL.

**Atıf / to Cite (APA):** Bilgin, R. (2025). Assessing the integration of natural gas markets in Europe and East Asia: An ARDL approach. *Journal of Economics Business and Political Researches*, 10(28), 828-851. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1615447>

\* This article is derived from the PhD thesis titled "Global Natural Gas Market Integration" completed on 06.02.2025 at T.C. Yeditepe University, Institute of Social Sciences, Department of Business.

\*\* ORCID PhD. Lecturer, Istanbul Aydin University, Istanbul, Türkiye, rezabilgin@aydin.edu.tr

## 1. Introduction

Natural gas holds a critical position in modern energy markets, serving as a key factor in ensuring energy security, fostering economic development, and supporting environmental sustainability. As two of the largest natural gas-consuming regions globally, Europe and East Asia significantly influence the dynamics of the international natural gas market through their energy policies and economic strategies.

This research highlights the strategic relevance of integrating natural gas markets in Europe and East Asia, emphasizing its role in strengthening energy security, promoting economic stability, and addressing environmental challenges. Given Europe's historical reliance on Russian gas and Asia's substantial demand for LNG, closer integration between these regions could enhance supply security, stabilize prices, and support international trade. Such integration is vital not only for regional energy strategies but also for maintaining stability in global natural gas markets.

The study aims to reveal the level of integration by analyzing the extent to which price movements and market dynamics in natural gas markets are compatible between Europe and East Asia. It is expected that this integration will contribute to making fluctuations and price changes in energy supply more predictable and manageable. In addition, it is anticipated that this integration can support the achievement of environmental sustainability goals, the increase in the use of renewable energy sources and the reduction of carbon emissions. This study aims to contribute to energy security, price stability and international trade policies by evaluating the level of integration.

The integration of the European and East Asian natural gas markets has been the subject of extensive academic and industry research, due to the fact that, these two regions are important consumption centers with their unique demand dynamics and supply paths. Studies investigating the price convergence between the Asian and European natural gas markets have yielded mixed results. The study by R. Li et al., (2014a) provides evidence of price convergence between the Asian and European markets, indicating that these regions are converging in natural gas price trends. However, some studies, such as the studies by (R. Li et al., 2014a) and (Wu, 2011), emphasize that this convergence has not reached the level of full global integration, and that regional differences prevent the formation of a truly unified global market.

The relationship between the European and Asian gas markets has undergone significant changes over time, especially in terms of price-setting leadership. Before 2011, Asia generally held a dominant position in price setting; this was supported by high demand, especially in countries dependent on LNG (liquefied natural gas) imports, such as Japan and South Korea. However, after 2011, Europe began to take a leading role in the global gas market. (Kim and Kim, 2019) attribute this change to Europe being a flexible demand center with a well-developed infrastructure for pipeline gas and LNG, as well as a strong regulatory environment that encourages carbon pricing and market liberalization.

There are many important factors affecting the integration process. The emergence of “flexible suppliers” that can adjust supply according to regional demand fluctuations has supported this integration by increasing market fluidity. In addition, Japan’s sharp increase in LNG imports after the Fukushima disaster in 2011 and China’s rapidly growing demand for natural gas, especially from Russia, have changed the global supply-demand balance. These dynamics have led to the two regions becoming closer together, but full integration has not occurred.

Market fundamentals in Europe also play a critical role in shaping not only domestic but also international gas prices. As (Kopytin et al., 2022) noted, carbon pricing policies and the use of natural gas storage facilities, which affect the cost differences between natural gas and alternative energy sources, directly affect price volatility. This volatility affects not only Europe but also price trends in the Asia-Pacific market and, to a lesser extent, the US market. Europe’s large storage capacity allows it to act as a balancing force in the market, influencing price fluctuations on a global scale by storing

excess gas during periods of low demand and releasing it to the market during periods of increased demand.

Integrating natural gas markets requires examining how price movements and market dynamics are aligned geographically. Market integration implies that the prices of two or more markets converge over time and are influenced by common economic factors. In integrated markets, supply and demand shocks can spread rapidly from one region to another, causing prices to move similarly.

The importance of natural gas market integration between Europe and East Asia is emphasized, especially in terms of energy supply security and price stability. The energy demand and supply chains of these two regions directly influence global natural gas trade flows and price formation. In particular, Europe's historical natural gas dependence on Russia and Asia's high demand for LNG (liquefied natural gas) imports are of critical importance in terms of evaluating price differences and supply security between these regions. While energy policies and market regulations are shaped in line with natural gas supply security and sustainability targets, the integration of natural gas markets in Europe and East Asia can increase the effectiveness of these policies.

A unified market structure can enhance the predictability and control of energy supply variations and price fluctuations. Furthermore, such integration supports environmental objectives, including the expansion of renewable energy usage and the reduction of carbon emissions. As a result, linking the European and East Asian natural gas markets holds critical importance not only for ensuring regional energy security and economic resilience but also for fostering the sustainability of global energy markets and advancing environmental targets. In this regard, reinforcing energy strategies and promoting international collaboration will play a pivotal role in shaping a more stable and sustainable energy landscape in the future.

The integration and interaction of these markets is of great importance in terms of energy consumption, prices and supply-demand balance. Looking at the globalization of natural gas markets, for example, the increase in natural gas demand in Asia in the first quarter of 2021 affected LNG trade and caused an increase in European wholesale spot gas prices. This highlights the globalized nature of natural gas markets (Directorate-General for Energy, 2021). It should be also noted that Asian markets can quickly and significantly affect European hub prices (European Commission, 2021).

Studying European and East Asian natural gas markets Integration helps us understand how the energy strategies and economic dynamics of these two regions affect global natural gas markets. If there is a strong integration between these two markets, natural gas prices are expected to converge over time, in accordance with the Single Price Law. This is because similar economic factors and supply-demand balances are effective in both markets. For example, when there is a supply security crisis in Europe, this may also affect East Asian markets and prices may move similarly in both regions.

To assess the degree of integration between European and East Asian natural gas markets, it is essential to analyze the alignment of prices in these regions. Given that natural gas is produced and consumed in geographically distinct areas, local factors such as transportation costs, regulatory frameworks, and geopolitical risks can influence price disparities. Europe's reliance on Russian natural gas and Asia's substantial demand for LNG are among the factors that can sustain price gaps and pose challenges to market integration. Without achieving full market integration, price alignment remains complex, and discrepancies are likely to persist.

In the first part of our study, we detail the theoretical foundations of the "Law of One Price", its applicability and its reflections on global natural gas markets. In this section, we will analyze the economic meaning of the "Law of One Price", its effects on arbitrage mechanisms and market integration. We will also discuss to what extent price movements in natural gas markets comply with this law and what factors affect this compliance. In the other step, we will delve into the concept of

market integration. In this context, we will discuss the integration levels of European and East Asian natural gas markets and the effects of this integration on global natural gas trade. By conducting a literature review, we will evaluate the findings of existing studies and discuss the effects of market integration on energy security, price stability and international trade.

In the last section, we will move on to the analytical part and empirically test the integration of European and East Asian natural gas markets and the applicability of the Single Price Law in the light of theoretical and literary knowledge. In this context, we will evaluate market integration and price compliance using data analysis and econometric modelling. The findings of our study will contribute to the development of policy recommendations for the integration of natural gas markets.

The original contribution of this study is that it empirically tests the level of integration between the European and East Asian natural gas markets within the framework of the “Law of One Price” and structures these tests in a way that is compatible with both the literature and the theoretical background. Thus, the theoretical-empirical integration that is missing in the literature will be provided and the effects of integration on energy security, price stability and environmental sustainability will be evaluated multi dimensionally. In addition, the study aims to not only contribute to the academic knowledge but also to create an analysis ground that includes strategic guidance for policy makers.

As a result, this research aims to eliminate both the theoretical deficiencies and the empirical test deficiencies in the existing literature by providing an in-depth analysis of the level of integration of the European and East Asian natural gas markets. In this context, the study will contribute to the understanding of global interdependence in natural gas markets and the shaping of sustainable energy policies.

The remainder of this paper is organized as follows. Section 2 provides a comprehensive literature review on natural gas market integration, focusing on the theoretical underpinnings of the Law of One Price and Purchasing Power Parity. Section 3 outlines the data sources, variable definitions, and methodological framework, including the ARDL and NARDL models. Section 4 presents the empirical findings and interprets the results of the co-integration and asymmetry analyses. Section 5 discusses the implications of the findings in light of the existing literature, while Section 6 concludes the paper with key takeaways, policy recommendations, and suggestions for future research.

## 2. Literature Review

LOP (Law of One Price) and PPP (Purchasing Power Parity) have been one of the most debated concepts in economic literature. The former states that, under conditions of market perfection, the price of a commodity or service would be the same across markets after accounting for exchange rate differentials. It suggests that the price of a commodity across countries should be the same when adjusted by the exchange rate. In reality, however, deviations from LOP occur quite often due to influences such as transport costs, differential tax rates, trade barriers, and market inefficiencies. These deviations are considered to be one of the most fundamental measures of the extent of market integration.

Purchasing Power Parity can be considered as an extended version of LOP and is based on the idea that national price levels should be compatible with exchange rates. PPP suggests that exchange rates will be adjusted according to inflation differences between two countries, especially in the long term. However, the literature emphasizes that factors such as price elasticities, trade barriers and capital mobility may prevent the full realization of PPP in the short term. Both LOP and PPP theories are considered as a measure of market integration and constitute an important reference point in the analysis of the level of economic integration between countries. In this context, studies examining

the relationship between market integration, exchange rate movements and price levels play an important role in determining international trade and investment strategies.

The Law of One Price (LOP) is a concept that plays a fundamental role in international trade theories and exchange rate determination. The law states that when the prices of a good valid in international trade are expressed in a common currency in two different markets, the price difference is only the transaction costs. In other words, it expresses the theory that the difference between the prices of the same good will be limited only to the costs incurred during the buying and selling transactions.

The Law of One Price (LOP) posits that identical goods should have the same price across different markets when expressed in a common currency, assuming zero transportation and transaction costs. This principle underpins the theory of Purchasing Power Parity (PPP), which extends the LOP to aggregate price levels across countries. As emphasized by (Cassel, 1916) and further elaborated by (Krugman and Obstfeld, 2009), deviations from LOP and PPP may occur due to market imperfections, transport costs, and regulatory differences. These concepts provide the theoretical foundation for evaluating market integration through price convergence (See also: (Crucini and Shintani, 2008); (Rogoff, 1996).

The integration of international natural gas markets has become a central issue in energy economics, especially in the aftermath of global energy crises and rising concerns about energy security. This section provides a thematic review of the literature, grouped under the following categories: (i) theoretical foundations of price parity and market integration, (ii) methodological approaches to measuring integration, and (iii) empirical findings on regional and global natural gas market linkages.

## **2.1. Theoretical Background: LOP, PPP, and Market Integration**

The Law of One Price (LOP) and Purchasing Power Parity (PPP) constitute two of the most fundamental theoretical frameworks underpinning the analysis of market integration, particularly in the context of internationally traded commodities and energy markets. The Law of One Price postulates that in the absence of transportation costs, tariffs, and other market frictions, identical goods should command the same price across different locations when expressed in a common currency. This notion relies on the efficiency of arbitrage mechanisms, whereby price differentials are swiftly eliminated as traders exploit profit opportunities (Isard, 1977). At a more aggregate level, PPP generalizes this concept to overall price indices, asserting that nominal exchange rates should adjust to equalize the price levels of identical consumption baskets between countries (Krugman and Obstfeld, 2009). In this context, market integration is signaled by the tendency of prices or price indices to converge across borders, aligning domestic and foreign markets over time.

However, while both LOP and PPP offer elegant theoretical benchmarks for perfect market integration, empirical investigations frequently reveal persistent and sometimes substantial deviations from these postulates. One of the seminal contributions in this field is (Engel and Rogers, 2001), who demonstrate that even between cities in the U.S. and Canada—countries with deeply interconnected economies—there exist significant price differentials that cannot be fully explained by nominal exchange rate fluctuations. Their findings underscore the role of border effects, transportation costs, and distributional rigidities in weakening the force of arbitrage, thus impeding the realization of the LOP in practice. Moreover, the so-called "PPP puzzle," first articulated by (Rogoff, 1996), captures the empirical observation that real exchange rates exhibit extremely slow mean reversion. Despite the theoretical expectation of long-run parity, convergence to PPP often takes several years or even decades, casting doubt on the practical relevance of PPP in short- to medium-term policy analysis. Various structural and institutional frictions have been proposed to account for this slow adjustment. These include nominal rigidities such as sticky prices and wages (Chari et al., 2002), non-traded

goods differentials captured by the Balassa-Samuelson effect (Balassa, 1964); (Samuelson, 1964)), and the influence of transaction costs and market segmentation (Goldberg and Knetter, 1997). Furthermore, in commodity and energy markets, price convergence may also be affected by storage constraints, contractual rigidities, and regulatory heterogeneity, all of which can delay or prevent full arbitrage from materializing.

While LOP and PPP provide essential theoretical foundations for evaluating cross-market integration, especially in the context of globally traded commodities, a growing body of empirical literature suggests that these conditions rarely hold perfectly in practice. The persistent deviations from price parity—both at the micro and macro levels—highlight the importance of considering market frictions, institutional factors, and structural asymmetries when analyzing international price dynamics. These insights are particularly relevant in studies of energy market integration, where cross-border price behavior is subject to geopolitical risks, infrastructure limitations, and varying regulatory environments.

## 2.2. Measuring Integration in Energy and Commodity Markets

The empirical assessment of market integration, particularly in the context of energy and commodity markets, has evolved considerably over the past decades. Researchers have employed a variety of quantitative methods to evaluate the degree, direction, and speed of price transmission across spatially or institutionally segmented markets. Among the most widely used techniques are price correlation analysis, cointegration tests, error correction models (ECM), and volatility-based frameworks such as GARCH, BEKK-GARCH, and DCC-GARCH models. These methods provide insights not only into the co-movement of prices but also into the dynamic adjustment processes that follow price shocks, thereby offering a nuanced understanding of short- and long-term market integration (Asche et al., 2001), and (Silvennoinen and Thorp, 2013).

The foundation for empirical analysis in this field can be traced back to (Balassa, 1964), who emphasized the importance of testing the Purchasing Power Parity (PPP) hypothesis within the broader context of trade openness and exchange rate behavior. This early work inspired a generation of research seeking to understand how and to what extent price signals transmit across borders and market segments. Subsequent studies such as (Goodwin and Schroeder, 1991) and (McNew, 1996) advanced the spatial price transmission framework, proposing that a fully integrated market is characterized by the complete and immediate transmission of price shocks from one region to another. In such a market, arbitrage ensures that local shocks are neither isolated nor persistent.

(Egger et al., 2009) offer a more refined measure of integration by estimating deviations from the Law of One Price (LOP) for tradable goods across OECD countries. Their results suggest a half-life of deviations ranging from 2.2 to 6.3 years, indicating that while convergence exists, it unfolds slowly over time. These findings highlight the importance of transaction costs, regulatory heterogeneity, and supply chain frictions in shaping the temporal dimension of market integration. Importantly, these spatial integration techniques have since been adapted to the context of commodity and energy markets, where price behavior is often influenced by geopolitical risks, supply-demand asymmetries, and infrastructure bottlenecks. Beyond physical market linkages, financial instruments and exchanges also play a pivotal role in fostering integration. The development of futures markets and commodity derivatives has enhanced price discovery, improved market transparency, and reduced arbitrage costs. For instance, (Garcia and Leuthold, 2004) demonstrate that futures trading leads to more efficient pricing in agricultural markets. The analogy extends to energy markets, where futures contracts for oil, natural gas, and electricity not only facilitate hedging but also synchronize price expectations across regions.

Similarly, studies in financial integration provide additional tools and analogies for assessing market cohesion. (Ferrando and Vesala, 2018) emphasize that price-based indicators in bond and



money markets—such as interest rate differentials and yield curve dynamics—can signal degrees of integration. These indicators, when applied to energy pricing mechanisms (e.g., spot-futures spreads or regional basis differentials), allow researchers to infer the degree of connectedness and efficiency in energy markets. The measurement of market integration in energy and commodity markets is inherently multidimensional, requiring the combined application of price-based econometric models, structural characteristics of trade networks, and insights from financial market behavior. These methodological approaches enable scholars to capture both the instantaneous co-movements and long-run equilibria that define truly integrated markets.

### 2.3. Empirical Studies on Natural Gas Market Integration

The empirical literature on natural gas market integration has grown considerably over the past two decades, offering insights into the extent, dynamics, and heterogeneity of price linkages both within and across regional gas markets. A central theme in this body of work is the question of whether natural gas prices exhibit a pattern of convergence consistent with integrated and competitive markets. Although theoretical models often assume efficient price transmission, real-world factors such as infrastructure limitations, contractual rigidities, and region-specific pricing mechanisms frequently result in partial or asymmetric integration.

One of the pioneering studies in this domain is that of (Siliverstovs et al, 2005), who investigated the degree of market integration among Europe, North America, and Japan using Johansen co-integration techniques. Their empirical analysis revealed strong evidence of price convergence within regional blocs—notably between U.S. hubs and among European trading points—but limited or weak co-integration across regions, particularly between Europe and Asia. The authors attributed these results to structural constraints such as insufficient LNG infrastructure, long-term contract structures, and differences in market liberalization processes. This early study provided a foundational basis for distinguishing between intra-regional and inter-regional integration in global gas markets.

Expanding on this regional focus, (Wilmot and Taivan, 2017) examined the interconnectedness of U.S. and Canadian energy markets using Granger causality tests and error correction models (ECM). Their findings point to a bidirectional causality in crude oil prices, indicative of high levels of integration, whereas natural gas markets displayed asymmetric and incomplete integration, with weak error-correction mechanisms. This suggests that while there is significant short-run interaction between U.S. and Canadian gas markets, the long-run equilibrium adjustment is less robust, reflecting infrastructural or regulatory frictions specific to the natural gas sector.

In a more advanced methodological setting, (McNew, 1996) and (Li et al., 2014a) employed Ensemble Empirical Mode Decomposition (EEMD) in conjunction with minimum spanning tree (MST) algorithms to analyze the multi-scale dynamics between spot and futures prices in the European and Japanese gas markets. Their approach enabled a frequency-domain decomposition of price signals, uncovering that futures markets—particularly for residential and commercial gas segments—exert a leading influence over spot markets. These findings underscore the growing informational efficiency of derivative markets, as futures contracts increasingly serve as benchmarks for physical gas transactions and price expectations.

A broader, cross-commodity perspective is offered by (Chuliá et al., 2019a), who analyzed volatility interactions among five major energy markets: electricity, natural gas, oil, coal, and carbon permits, across Europe and the United States. Utilizing a comprehensive dataset of forward prices and advanced volatility transmission models, they observed that natural gas prices were the primary source of volatility spillovers to other energy commodities. Furthermore, their results identified key pricing hubs within Europe—most notably the Netherlands' Title Transfer Facility (TTF) and Germany's NetConnect Germany (NCG)—as central nodes in regional integration. In contrast,

countries such as Spain and Italy exhibited lower degrees of market convergence, reflecting uneven progress in market liberalization and infrastructure connectivity across the EU.

Incorporating game-theoretic and network-based modeling techniques, (Mousavian et al., 2021) investigated the strategic interactions between electricity and gas markets by applying a Nash–Cournot equilibrium model that accounts for the physical characteristics of gas transmission systems. Their results emphasize the nonlinear interdependence between infrastructure constraints and pricing behavior, revealing that capacity limits, congestion, and load management decisions can significantly influence the path and extent of price integration. This modeling framework provides a valuable complement to traditional econometric approaches by introducing strategic behavior and system-level constraints into the analysis.

Complementary insights are provided by Liang and (Liang and Kapusuzoglu, 2016) who analyzed the co-integration relationships among natural gas prices in the U.S., Europe, and Japan using both short- and long-term tests. Their findings confirm the existence of regional convergence patterns, particularly within the U.S. and European markets, but also reveal persistent divergences across regions, largely due to contractual heterogeneity, LNG market segmentation, and regulatory disparities. These conclusions are consistent with those of (Renou-Maissant, 2012), who examined the evolution of gas market reforms across Western Europe. Despite notable progress in price convergence, her study finds that full integration remains incomplete, with certain member states exhibiting sticky price behavior and delayed adjustment processes, often due to national-level regulatory or infrastructural inertia. Taken together, these empirical studies highlight the complex, layered, and region-specific nature of natural gas market integration. While evidence of strong intra-regional price linkages exists—particularly in liberalized and infrastructure-rich settings—global convergence remains constrained by a combination of physical, institutional, and economic barriers. The diversity of methodologies—from co-integration and causality tests to network models and volatility spillover frameworks—illustrates the need for multi-method approaches to fully capture the evolving dynamics of gas market integration in a globalized energy landscape.

## 2.4. Structural Barriers and Geopolitical Dimensions

Despite the theoretical expectation of price convergence under integrated energy markets, structural constraints and geopolitical complexities continue to pose significant barriers to full natural gas market integration. A growing body of literature emphasizes the physical, institutional, and political impediments that shape regional market dynamics and hinder global price alignment.

(Kim and Kim, 2019), (Li et al., 2014a), and (Albrizio et al., 2023) point to a series of persistent bottlenecks, including insufficient LNG regasification and export infrastructure, limited cross-border pipeline connectivity, and heterogeneous regulatory environments. These limitations restrict arbitrage opportunities and prolong market segmentation. For instance, the lack of flexible LNG receiving terminals in several Asian and Southeastern European countries creates localized supply constraints, even when global supply is abundant. Moreover, long-term, take-or-pay contracts further reduce the responsiveness of physical flows to short-term price signals.

One of the core factors contributing to global gas price divergence lies in the regional differences in pricing mechanisms. Asia's reliance on oil-indexed contracts, such as the Japan Crude Cocktail (JCC) benchmark, structurally decouples gas prices from supply–demand dynamics in the gas market itself. This contrasts sharply with North America's Henry Hub system, which is based on spot pricing and reflects real-time supply-demand conditions. Europe, for its part, has gradually moved toward hybrid pricing systems that combine hub-based indices (e.g., TTF, NBP) with legacy oil-linked contracts. These contrasting price formation mechanisms create persistent disparities across regions, making global convergence elusive even in the presence of improved trade infrastructure.

Geopolitical tensions further complicate integration by introducing uncertainty, supply risk, and strategic distortions. The European Union's dependency on Russian gas exports has long been a structural vulnerability. Supply disruptions—whether actual (e.g., 2006, 2009 gas disputes) or anticipated—have led to significant price volatility and prompted costly diversification strategies. Similarly, Asia's heavy reliance on LNG imports from politically sensitive regions, particularly the Middle East, exposes countries like Japan, South Korea, and China to geopolitical shocks that may not affect other markets simultaneously. (Chyong, 2019) offers a detailed analysis of the EU's market liberalization policies, highlighting considerable achievements in enhancing price transparency, promoting inter-hub competition, and developing cross-border capacity mechanisms. However, Chyong also underscores that these reforms remain vulnerable to external shocks and internal fragmentation. In particular, the Russia-Ukraine conflict has reshaped Europe's gas sourcing strategies, accelerating LNG infrastructure investment but also exposing long-standing asymmetries in storage and transmission capabilities. Additionally, the energy transition agenda, while aiming for de-carbonization and supply diversification, introduces new uncertainties about long-term investment incentives in traditional gas infrastructure.

## 2.5. Implications for Natural Gas Market Integration Studies

In summary, the literature clearly indicates that natural gas markets have made substantial strides toward regional integration, particularly within liberalized and physically interconnected markets such as those in Europe and North America. The development of spot trading hubs increased cross-border infrastructure, and gradual regulatory harmonization have facilitated greater price convergence and market responsiveness in these regions. However, at the global level, the persistence of pricing asymmetries, geopolitical tensions, and structural rigidities continues to constrain full integration, especially between geographically distant and structurally divergent markets such as those of Europe and East Asia.

Empirical studies consistently demonstrate that price convergence is more likely to occur in settings where physical interconnectivity (e.g., pipelines, LNG terminals), market transparency, and competitive trading mechanisms are well established. In contrast, regions characterized by oil-indexed pricing regimes, limited infrastructure capacity, or strategic dependencies exhibit only partial or weak forms of integration. These observations reinforce the notion that market structure, institutional maturity, and geopolitical positioning are critical mediating variables in the process of integration.

From a methodological standpoint, the application of Autoregressive Distributed Lag (ARDL) and Nonlinear ARDL (NARDL) models has gained increasing prominence in the study of energy market dynamics. These models are particularly well suited for examining markets where variables may exhibit different orders of integration, and where short-term disequilibria may diverge from long-run equilibria. Furthermore, the NARDL approach enhances traditional ARDL modeling by allowing for asymmetric adjustments, capturing the real-world complexities of energy markets, where positive and negative shocks may not transmit symmetrically. This is especially relevant in the case of natural gas, where supply disruptions, seasonal fluctuations, and price stickiness often produce nonlinear market responses. By synthesizing both theoretical insights and empirical findings, this study positions itself within a robust academic tradition while simultaneously addressing a critical research gap. Specifically, the analysis focuses on the integration dynamics between the European natural gas benchmark (NBP) and the East Asian spot LNG benchmark (JKM). Employing a high-frequency daily dataset, the study applies asymmetric ARDL modeling to uncover the short- and long-run transmission mechanisms linking these two major regional markets. In doing so, it captures both the direction and intensity of spillovers, while accounting for structural discontinuities and market-specific asymmetries.

The findings are expected to yield important implications for policymakers, regulators, and market participants seeking to enhance price transparency, energy security, and market efficiency in an increasingly interconnected yet fragmented global gas landscape. Moreover, the study contributes methodologically by demonstrating how advanced time-series models can be tailored to address the complexities inherent in global energy markets, thereby enriching the broader discourse on commodity market integration.

Table 1 provides a comprehensive overview of key empirical studies investigating natural gas market integration across various regions and time periods. Collectively, these studies employ a diverse set of econometric and analytical methodologies, including cointegration analysis, error correction models (ECM), Granger and Toda-Yamamoto causality tests, multivariate GARCH models, and network-based approaches such as Ensemble Empirical Mode Decomposition (EEMD) and Minimum Spanning Trees. The findings consistently highlight a greater degree of regional integration, particularly within Europe and North America, as seen in the work of (Siliverstovs et al, 2005) and (Renou-Maissant, 2012), while indicating limited intercontinental convergence, especially between Europe, Japan, and North America (Liang and Kapusuzoglu, 2016). Notably, (Chuliá et al., 2019a) emphasize the rising importance of natural gas over crude oil as a benchmark in EU markets, and (Mousavian et al., 2021) reveal the strategic interdependence between electricity and gas markets. Studies such as (Wilmot and Taivan, 2017) and (Łęt, 2017) further illustrate that while certain markets exhibit causality or volatility linkages, full integration remains constrained by structural and institutional barriers. Finally, (Chyong, 2019) underscores the role of liberalization and regulatory reforms in enhancing integration, while cautioning that geopolitical risks and asymmetric infrastructure continue to pose significant challenges. This table thus reflects the evolution of methodological approaches and the heterogeneity of integration outcomes across time and geography.

**Table 1. Researches on Natural Gas Market Integration**

| Autor(s)                     | Countries/Regions                     | Period       | Methodologies                                                      | Findings                                                                                                               |
|------------------------------|---------------------------------------|--------------|--------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Siliverstovs et al. (2005)   | Europe, North America, Japan          | 1990-2004    | Cointegration analysis, PCA, ECM                                   | Regional integration of natural gas markets; divergence between Europe/Japan and North America; oil price significant. |
| Wilmot and Taivan (2017)     | United States, Canada                 | 1980-2015    | Johansen cointegration, Granger causality, Toda-Yamamoto causality | Bidirectional causality in US-Canada crude oil; unidirectional causality in natural gas production.                    |
| Mousavian et al. (2021)      | Global (focus on gas and electricity) | Contemporary | Analytical models, KKT approach, Nash-Cournot equilibrium          | Interdependence of natural gas and electric markets; implications for decision makers in energy systems.               |
| Li et al. (2014b)            | Europe, Japan, North America          | 2000-2018    | EEMD, Minimum Spanning Trees                                       | High integration between futures and physical markets; efficient price information transmission.                       |
| Chuliá et al. (2019a)        | Europe (multiple countries), USA      | 2006-2016    | Comprehensive analysis of market linkages                          | Natural gas surpassing crude oil as a benchmark; importance of integration for EU energy markets.                      |
| Łęt (2017)                   | USA, Europe                           | 2005-2016    | Multivariate GARCH model                                           | Insignificant correlation between NBP and HH returns; low correlation between gas and oil returns.                     |
| Liang and Kapusuzoglu (2016) | Europe, Japan, USA                    | 2000-2010    | Cointegration test, Granger causality                              | Limited intercontinental market interaction; liberalization leads to market integration in continental regions.        |
| Renou-Maissant (2012)        | Western Europe                        | 2000-2010    | Cointegration analysis, time-varying parameter models              | Ongoing integration of European gas markets; impact of reforms on consumer prices.                                     |
| Chyong (2019)                | Europe                                | Contemporary | Transaction cost economics framework                               | Liberalization benefits consumers with lower prices and competition; challenges from geopolitical factors.             |

There are different methods of measuring integration in natural gas markets, including price correlation, co-integration, causality, and spatial equilibrium models. These methods use different types of data, such as spot prices, futures prices, trade flows, transport costs and capacity constraints, to assess the degree and dynamics of market integration.

### 3. Data and Methodology

In this study, we used a comprehensive data set to examine market integration between East Asian natural gas spot prices and the UK's national balancing point (NBP) spot prices. The data includes daily prices between July 29, 2014, and November 17, 2023. East Asian natural gas spot prices are provided by S&P Platts as LNG Japan/Korea Marker (JKM) prices and obtained via [www.investing.com](http://www.investing.com). NBP spot prices for the same period were obtained from Refinitiv Eikon. Table 2 shows variables and source of the variables.

**Table 2.** Data Description

| Variable  | Explanation                                     | Source                                                                  |
|-----------|-------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------|
| JKM Price | East Asian natural gas spot prices              | S&P Platts via <a href="http://www.investing.com">www.investing.com</a> |
| NBP Price | UK's national balancing point (NBP) spot prices | Refinitiv Eikon                                                         |

Table 3 shows descriptive statistics of our data. Descriptive statistics are statistical methods used to summarize the basic features of a data set. These methods provide an overview of the data before analyzing it, allowing us to gain information about the data. Descriptive statistics are often used to understand the center, distribution, and shape characteristics of the data.

**Table 3.** Descriptive Statistics

|              | JKM Price | NBP Price |
|--------------|-----------|-----------|
| Mean         | 11.16514  | 8.890255  |
| Median       | 7.428750  | 6.360004  |
| Maximum      | 69.95500  | 67.47530  |
| Minimum      | 1.995000  | 1.077689  |
| Std. Dev.    | 10.35893  | 8.693166  |
| Skewness     | 2.349592  | 2.916371  |
| Kurtosis     | 8.508416  | 12.94009  |
| Jarque-Bera  | 4713.880  | 11943.29  |
| Probability  | 0.000000  | 0.000000  |
| Observations | 2158      | 2158      |

Table 3 provides important findings regarding the price dynamics of both markets. When the price averages are examined, it is seen that the average price for JKM Price is 11.16514 and for NBP Price it is 8.890255. This situation indicates that East Asia natural gas prices are generally higher than UK prices. The median values are 7.428750 and 6.360004, respectively, and the median values of both variables are lower than the mean. This difference indicates that there is a positive skew in the price distributions, i.e., high price values pull the mean up.

When the maximum and minimum values of the price series are taken into account, it is understood that both markets fluctuate in a wide price range. While the highest value for JKM Price is 69.955 and the lowest value is 1.995; For NBP Price, these values were determined as 67.4753 and 1.077689, respectively. These results are an indication of high volatility in prices. Standard deviation values were calculated as 10.35893 for JKM Price and 8.693166 for NBP Price; these values reveal that the price series are highly variable and that prices can deviate significantly from the mean.

The skewness and kurtosis values of both price series are also remarkable. The skewness value of JKM Price was found as 2.349592 and the skewness value of NBP Price was found as 2.916371, and it is seen that both variables exhibit a positively skewed distribution. This indicates that high values are more frequent in price series and that the distribution is skewed to the right. When looking at the kurtosis values, it was calculated as 8.508416 for JKM Price and 12.94009 for NBP Price; both values being greater than 3 indicate that the distribution is leptokurtic, that is, the data set is concentrated towards extreme values. This indicates that extreme values are seen more frequently than expected in the price series and that the distribution has a high peak.

When the Jarque-Bera test statistic and its p-values are examined, it is understood that both series do not show a normal distribution. The Jarque-Bera statistic for JKM Price was found as 4713.880 and for NBP Price as 11943.29; the p-values of both series are 0.000000, rejecting the assumption of normal distribution. These results prove that the JKM Price and NBP Price series do not exhibit normal distribution and have an asymmetric distribution structure.

To summarize, the JKM Price and NBP Price series present price movements that exhibit high means, wide fluctuations, right-skewed distribution and high kurtosis. This analysis shows that high volatility and asymmetric distribution are prominent in both price series, indicating that caution should be exercised in modelling these prices.

First, we used the ARDL (Autoregressive Distributed Lag) model to analyze the long-term relationship between these two-price series. The ARDL model has the ability to simultaneously evaluate long-term relationships and short-term dynamics in time series data. This method is suitable for both stationary and non-stationary time series and is ideal for determining whether a cointegration relationship exists between the series.

Following the ARDL model, we applied the NARDL (Nonlinear Autoregressive Distributed Lag) methodology to examine the asymmetric effects of price changes. The NARDL method allows analyzing asymmetric reactions in prices by evaluating the effects of positive and negative shocks separately. This method was developed with the assumption that markets may respond differently to positive and negative price changes, and in this study, it helped identify asymmetric effects in prices.

ARDL bound test is a co-integration technique used to test the long-run relationship between variables with different levels of integration. It has many advantages (Nkoro and Uko, 2016) and (Alper, 2017): Unlike other cointegration methods, it does not require large samples and can be applied to small or limited samples. It allows different lag structures for each variable, allowing for greater flexibility and efficiency in model specification. It can identify multiple cointegration vectors and estimate short-run and long-run coefficients simultaneously. It can deal with structural breaks or regime changes in the data and can handle these situations by adding dummy variables or trend terms.

The ARDL bound formula of our model is as follows:

$$\Delta NBP = \theta_0 + \sum_{q=1}^{p1} \theta_{1q} \Delta NBP_{t-q} + \sum_{q=0}^{p2} \theta_{2q} \Delta JKC_{t-q} + \alpha_1 JKC_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

The NARDL model is a way to analyze the relationship between a dependent variable and one or more explanatory variables in both the short and long term. It also takes into account possible nonlinearities and asymmetries (González et al., 2020).

To investigate the asymmetric relationship between natural gas prices across different regions, the Nonlinear Autoregressive Distributed Lag (NARDL) model is employed. Unlike the traditional ARDL framework, which assumes a symmetric and linear adjustment between variables, the NARDL model (Shin et al., 2014a) allows for potential asymmetric long- and short-run effects. In other words, it can detect whether positive and negative changes in one variable (e.g., Asian gas prices) have different effects on another variable (e.g., European gas prices). This flexibility is particularly useful in commodity markets like natural gas, where price movements are often influenced by region-

specific shocks, political interventions, and infrastructure constraints that might not affect all markets equally.

To clarify the intuition behind the NARDL model, consider a simple example:

Suppose we want to understand how natural gas prices in East Asia (X) affect prices in Europe (Y). The NARDL model first decomposes the changes in X into two separate components:

Positive changes in X:  $x_t^+$  (increases in East Asian gas prices)

Negative changes in X:  $x_t^-$  (decreases in East Asian gas prices)

These components are cumulatively constructed as follows:

$$x_t^+ = \sum_{j=1}^t \Delta x_j^+ = \sum_{j=1}^t \max(\Delta x_j, 0), x_t^- = \sum_{j=1}^t \Delta x_j^- = \sum_{j=1}^t \min(\Delta x_j, 0) \quad (2)$$

Some advantages of the NARDL model are (Shin et al., 2014b) and (Allen and McAleer, 2020) as follows. It can be estimated by the ordinary least squares (OLS) method, which is simple and efficient. The levels of integration of dependent variables do not need to be the same, so it uses bounds testing for reliable long-term inferences. This can deal with both stationary and non-stationary time series, or a mixture of the two (González et al., 2020). It can capture the different effects of positive and negative changes in explanatory variables on the dependent variable in both the short and long term. This can provide important insights into the nature and direction of the causal relationship. This method is highly suitable for energy market studies where price responses to global shocks may vary by direction and region. For instance, a price spike due to supply disruptions may have a greater or more immediate impact than a price drop caused by seasonal demand decline. The choice of the NARDL model is justified by the objective of this paper, which is not only to assess whether there is a long-term co-integration between regional gas markets but also to explore whether the adjustment mechanisms differ depending on the direction of price changes. This model enables the capture of such nonlinear dynamics, making it superior to linear alternatives like standard ARDL or VECM models when asymmetry is theoretically or empirically plausible.

And  $\beta^+$ ,  $\beta^-$  are the related asymmetric long-run elements. error-correction form of the system is as follows:

$$\Delta y_t = \rho y_{t-1} + \theta^+ x_{t-1}^+ + \theta^- x_{t-1}^- + \sum_{j=1}^{p-1} \gamma_j \Delta y_{t-j} + \sum_{j=0}^q (\pi_j^+ \Delta x_{t-j}^+ + \pi_j^- \Delta x_{t-j}^-) + \varepsilon_t, \quad (3)$$

where null hypothesis  $\rho = \theta^+ + \theta^- = 0$

NARDL formula of our model is as follows:

$$\Delta NBP = \theta_0 + \sum_{q=1}^{p1} \theta_{1q} \Delta NBP_{t-q} + \sum_{q=0}^{p2} \theta_{2q} \Delta JKC_{t-q}^{pos} + \sum_{q=0}^{p2} \theta_{3q} \Delta JKC_{t-q}^{neg} + \alpha_1 JKC_{t-1}^{pos} + \alpha_2 JKC_{t-1}^{neg} + \varepsilon_t \quad (4)$$

The regression and correlation approach are methods of testing market integration by examining the degree of price convergence in different markets. This is based on the assumption that if two prices are integrated, they should have a stable and positive relationship in the long run. Many studies such as (Muwanga and Snyder, 1999), (Tavares and Morgado, 2006), and (Wang and Moore, 2008) have used regression and correlation Approach for testing market integration. The correlation approach estimates the following equation (Muwanga and Snyder, 1999):

$$P_{it} = \beta_0 + \beta_1 P_{jt} + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

If two prices of  $P_{it}$  and  $P_{jt}$  are integrated, a long-run correlation relationship exists. The null hypothesis of  $\beta_1 \neq 1$  is against  $\beta_1 = 1$ .



In case  $\beta_1 \neq 1 \rightarrow$  imperfect market integration or market segmentation holds in the long-run.

In case  $\beta_1 = 1 \rightarrow$  law of one price or perfect market integration holds in the long-run

The law of one price carries many assumptions such as deep and wide market, zero transaction cost, zero transportation cost, no market concentration, 0 market power. The law of one price is limited in reality because of: Transaction costs, Transportation costs, Legal restrictions, Market structure

#### 4. Empirical Findings or Results

As mentioned, this study aims to examine in depth the relationship between natural gas spot prices in East Asia and the UK's national balancing point spot prices. LNG Japan/Korea Marker (JKM), which is represented in the East Asian markets, used the prices on a daily basis. In the first step of the study, the data series were subjected to correlation, unit root testing and then, based on these test results, ARDL and NARDL models were used as the appropriate model.

ARDL (Autoregressive Distributed Lag) model is an econometric method used to examine long-term relationships between variables in time series data. This model works effectively in time series where stationary and non-stationary variables coexist. The ARDL model determines the most appropriate lag structures by looking at the stationarity properties of both the dependent variable and the independent variables, allowing to model long-term interactions accurately.

The NARDL (Nonlinear Autoregressive Distributed Lag) model is an extended version of the ARDL model and is used to examine the asymmetry in the relationships between variables. The NARDL model is suitable for revealing the asymmetric effects between variables and the changes of these effects over time, by considering the effects of positive and negative shocks separately. With these features, the NARDL model is considered an important tool in econometric analysis, especially in examining complex relationships such as price dynamics.

##### 4.1. Correlation Analysis

As mentioned, in this study, the long-term relationship between JKM prices and NBP prices and the asymmetric effects of these prices were investigated in detail by applying ARDL and NARDL analysis methods on the data set collected on a daily basis between 29 July 2014 and 17 November 2023.

Before analysis, correlation coefficients were examined to obtain a deeper understanding of the existence of a strong relationship between two variables and the nature of this relationship. This initiative lays the groundwork for the main objectives of the study and the interpretation of the findings, thus aiming to make a significant contribution to understanding price movements in energy markets and predicting future market behavior. Table 4 shows coefficient of correlation test.

**Table 4.** Correlation Analysis

| Correlation coefficient (Probability) |                  |                  |
|---------------------------------------|------------------|------------------|
|                                       | JKM Price        | NBP              |
| JKM Price                             | 1                | 0.923805 (0.000) |
| NBP Price                             | 0.923805 (0.000) | 1                |

According to the results of this correlation coefficient, there is a very strong and positive relationship between JKM prices and NBP prices. The correlation coefficient was calculated as

0.923805 and this value was found to be statistically significant ( $p < 0.001$ ). In other words, it can be said that the daily price changes between JKM prices and NBP prices move largely in the same direction and together. This result shows that the relationship in natural gas prices between East Asian and UK markets is strong and stable.

The Unit Root Test is a statistical method used to assess whether a time series is stationary or not. A unit root suggests that the time series is non-stationary, meaning its mean tends to grow over time rather than remaining constant. Non-stationarity can complicate time series analysis and forecasting, which is why conducting unit root tests is crucial for reliable results. Several unit root tests exist, with the Dickey-Fuller test being one of the most commonly used. This test involves calculating a statistic to assess whether a time series possesses a unit root. The primary hypothesis in this test is to reject the existence of a unit root, implying the series is stationary.

A unit root test generally evaluates whether a series is stationary or exhibits a unit root. The null hypothesis typically posits the presence of a unit root (non-stationarity), while the alternative hypothesis suggests stationarity or a trend-stationary process. For example, in the Augmented Dickey-Fuller (ADF) test, the hypotheses are as follows:

- Null Hypothesis ( $H_0$ ): The series has a unit root, meaning it is non-stationary.
- Alternative Hypothesis ( $H_1$ ): The series is stationary, implying no unit root.

In the case of ADF test results, if the test statistic exceeds a critical value, the null hypothesis is rejected, and the series is considered stationary. On the other hand, if the statistic is smaller than the critical value, the null hypothesis is not rejected, indicating the series is non-stationary and likely has a unit root. The results of unit root tests are shown in Table 5 as follows:

**Table 5.** Unit Root Tests Results

| Variables   | ADF <sup>1</sup>  |                             | PP <sup>2</sup>   |                             |
|-------------|-------------------|-----------------------------|-------------------|-----------------------------|
|             | Include Intercept | Include Trend and Intercept | Include Intercept | Include Trend and Intercept |
| <b>JKM</b>  | -1.82(0)          | -2.51(0)                    | -1.73(12)         | -2.43(12)                   |
| <b>ΔJKM</b> | -48.13(0)***      | -48.13(0)***                | -48.16(11)***     | -48.16(11)***               |
| <b>NBP</b>  | -2.93(9)**        | -3.36(9)**                  | -4.06(26)***      | -4.78(23)***                |
| <b>ΔNBP</b> | -21.31(8)***      | -21.30(8)***                | -51(38)***        | -51.80(38)***               |

**Note:** The symbols \*, \*\*, and \*\*\* denote significance levels of 10%, 5%, and 1% or lower, respectively. The probability values are based on one-sided p-values according to MacKinnon (1996).

Based on Table 5, in our results, we used ADF (Augmented Dickey-Fuller) and PP (Phillips-Perron) tests. Both of these tests, test for the presence of a unit root. So, if you reject the null hypothesis, you can say that the time series is stationary. To reject the null hypothesis, the test statistic must be smaller than the critical value (larger in absolute value) or the p-value must be smaller than a certain significance level (usually 5% or 1%).

Based on Table 5, we found no evidence that the variables NBP have unit roots. Because the test statistics are larger than the critical values and the p-values are not significant. In case of JKM we cannot reject null hypothesis of having unit root. However, when you take the first differences of these variables (ΔJKM and ΔNBP), the test statistics are much smaller than the critical values and the p-values are very close to zero. This indicates that these JKM is first difference stationary, that is, the unit root process is integrated of order one (I(1)) and NBP is stationary at I(0). Therefore, none of variable is stationary at I(2). According to the results of Table 5, JKM is stationary at I(1) and NBP is stationary at I(0).

<sup>1</sup> Based on AIC

<sup>2</sup> Based on Bartlett Kernel

Hence, variables are stationary in a combination of  $I(0)$  and  $I(1)$ . Therefore, ARDL bound developed by (Pesaran et al., 2001) and NARDL model developed by (Shin et al., 2014a) that refer to combines a non-linear long run relationship with nonlinear and asymmetric error correction by use of constructed partial sum decompositions have been considered.

Before estimating ARDL and NARDL model we test best lag for best ARDL model. The importance of the top 20 fit ARDL models that best comply with the Akaike Information Criterion (AIC) is that they represent the best balance between model complexity and data fit. While AIC measures how well a model explains the data, it also penalizes models that use an excessive number of parameters. The lower the AIC, the better the model. However, AIC does not provide a definitive ranking, but a range of plausible models that can be compared based on their relative AIC values. Therefore, it is useful to consider the top 20 models with the lowest AIC values rather than just the single best model to account for model uncertainty and variability<sup>3</sup> (Ingram, 2021). The top 20 models are available to assess the robustness of the results by checking whether main effects and interactions are consistent across different models. They also check the performing model averaging to combine coefficient estimates and standard errors from different models, weighted by their AIC values, and Making model selection by choosing the simplest model that is below a certain threshold value (usually 2 or 4).

Figure 1 and Figure 2 show top 20 model for both ARDL and NARDL model.

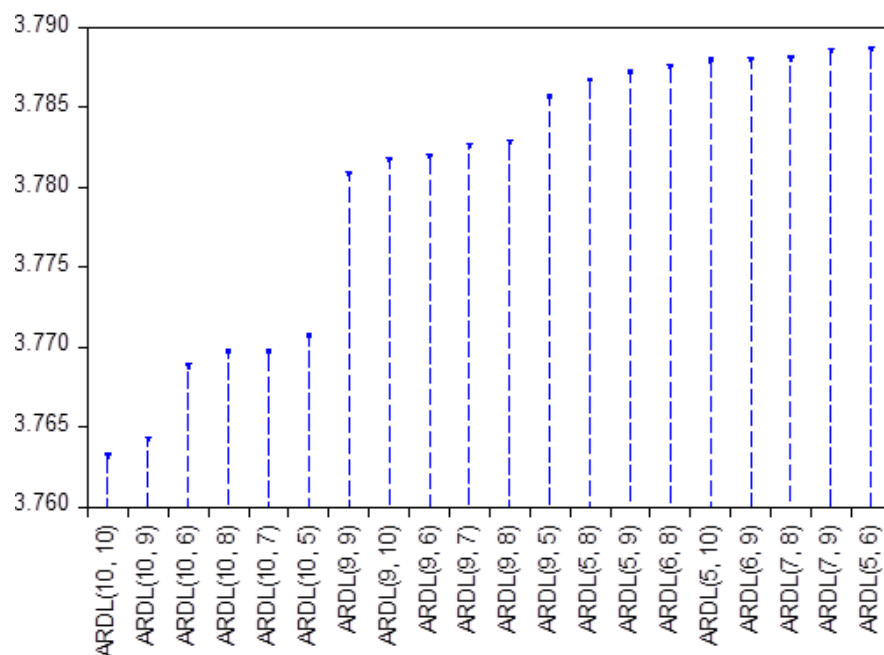


**Figure 1.** Akaike Information Criteria, Top 20 Model of ARDL Model

Figure 2 shows that the best model according to Akaike Information Criterion (AIC) is ARDL (5,6). This model was estimated using the ARDL method and includes dependent variables with 5 lag terms and independent variables with 6 lag terms. The fact that the ARDL (5,6) model has the lowest AIC value shows that the model has a structure that explains the data best and reduces complexity by using the least parameters. This shows that the overall performance of the model is high and provides a better fit compared to other models. Choosing the ARDL (5,6) model can help obtain more accurate results in data analysis and increase the reliability of future predictions. In case of NARDL model Equation 5, the best model of NARDL model is shown in Figure 1.

<sup>3</sup>[https://www.eviews.com/help/helpintro.html#page/content/ardl-estimating\\_ARDL\\_Models\\_in\\_EViews.html](https://www.eviews.com/help/helpintro.html#page/content/ardl-estimating_ARDL_Models_in_EViews.html)

According to Figure 2, the best model for NARDL model is NARDL (12,11,11).

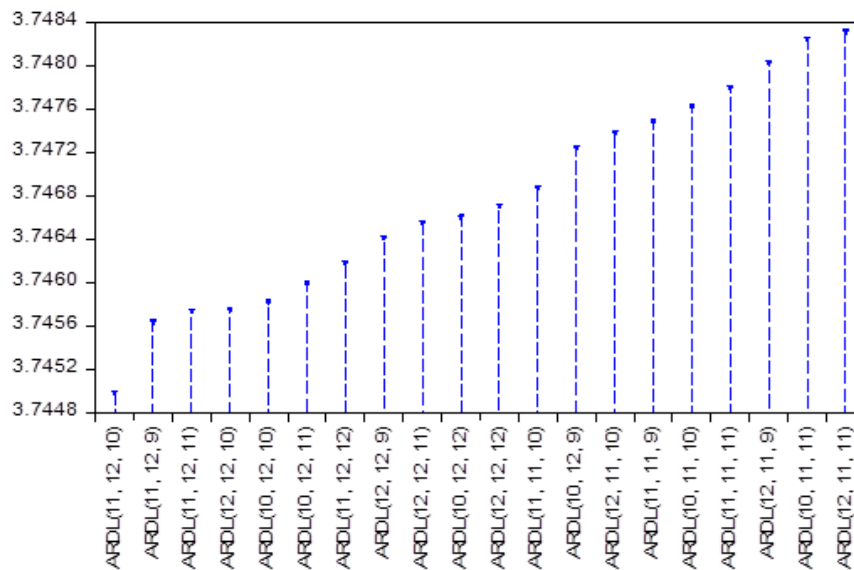


**Figure 2.** Akaike Information Criteria, Top 20 Models

Figure 2 shows that the best model according to Akaike Information Criterion (AIC) is NARDL (12,11,11). This model was estimated using the NARDL method and includes dependent variables with 12 lag terms and two independent variables with 11 lag terms. The fact that the NARDL (12,11,11) model has the lowest AIC value shows that the model has a structure that explains the data best and reduces complexity by using the least parameters.

This shows that the overall performance of the model is high and provides a better fit compared to other models. Choosing the NARDL (12,11,11) model can help obtain more accurate results in data analysis and increase the reliability of future predictions. Identifying this pattern can be a valuable tool for better understanding the complexity and relationships in the data set.

After selecting best models in the next step the long run relationship of variable is estimated.

Table 6 shows the estimation of the long-run coefficients of our appointed ARDL and NARDL model (Table 6, Equation 5).

**Table 6.** Long Run Coefficient Model (Dependent Variable **NBP**), Full Sample

| Variables         | ARDL (5,6)<br>Long Run Coefficients  | NARDL (12,11,11)<br>Long Run Coefficients |
|-------------------|--------------------------------------|-------------------------------------------|
| C                 | 0.79*<br>(1.6)                       | 8.91***<br>(10.78)                        |
| JKM               | 0.717***<br>(21.27)                  | -                                         |
| $JKC^{pos}$       | -                                    | 0.97***<br>(9.18)                         |
| $JKC^{neg}$       | -                                    | 1.002*** (8.67)                           |
| $ECT_{-1}$        | -0.10*** <sup>4</sup><br>(-8.43)     | -0.07*** <sup>5</sup><br>(-4.49)          |
| F-Bounds          | 24.73***<br>(upper bound of 1%=5.58) | 7.06***<br>(upper bound of 1%=5)          |
| $\chi^2_{Serial}$ | 0.59 (Prob.> 0.10)                   | 1.65 (Prob.> 0.10)                        |

**Note:** \*\*\*, \*\* and \* indicates the 1%, 5%, and 10% significance levels, respectively.

<sup>4</sup>  $ECT_{-1} = NBP - (0.71JKC + 0.79)$

<sup>5</sup>  $ECT_{-1} = NBP - (0.97JKC^{pos} + 1.001JKC^{neg} + 8.91)$

When the estimates of the long-term coefficients of the ARDL and NARDL models are examined, it is seen that the effects of certain variables are examined in both models. Table 6 presents the estimates of the long-run coefficients of the ARDL and NARDL models.

In the ARDL model, long-term coefficients of variables such as NBP (National Balanced Point) and JKM (LNG Japan/Korea Marker) were calculated. In the NARDL model, long-term coefficients of variables such as NBP, JKM, JKM positive and JKM negative were estimated.

When the results are examined, it is seen that the long-term coefficients of the NBP and JKM variables are statistically significant in both models.

ECT (Error Correction Term) coefficients in the table are a term used in ARDL and NARDL models. This term refers to the long-term equilibrium relationship and short-term dynamics between the variables in the model. The coefficient of ECT should generally be between -1 and 0, as this indicates the tendency of the model to return to equilibrium quickly.

It can be observed that the ECT coefficients in the table are statistically significant and fall within the expected range. This suggests that there is a long-term equilibrium relationship between the variables in the model, and that the system tends to return to equilibrium quickly. For example, when  $ECT = 1$ , it indicates that 100% of the adjustment occurs within the period, meaning the adjustment is immediate and complete. When  $ECT = 0.5$ , it means 50% of the adjustment occurs each period. On the other hand,  $ECT = 0$  implies no adjustment, making it nonsensical to claim a long-term relationship. In this case, the ECT is negative and highly significant (at the 99% confidence level or significance at the 0.01 level), indicating convergence. Thus, it can be concluded that in the ARDL bounds model, 10% of the adjustment from the short run to the long run occurs each period, meaning the adjustment takes place after 10 days in the ARDL model and after 7 days in the NARDL model. The ECT for the ARDL bounds model is -0.10, and for the NARDL model, it is -0.07. Both are statistically significant and fall within the accepted range of -1 and 0<sup>6</sup>.

Furthermore, the F-Bounds statistics give an indication about the validity of the model. These statistics are used to determine model fit in the ARDL model. If the statistic from F-Bounds is significant, it indicates that there exists a cointegration relationship between variables in a long-term relation, thus confirming that in a long-term relationship there indeed exists a relationship in the variables under study in both the ARDL and NARDL models, which indicates that the chosen model is appropriate.

In other words, the bound test is used to determine if there is a long-term relationship. The null hypothesis states that there is no long-term relationship. Based on the F-statistics value, there are three possible scenarios:

1. If the F-statistic is lower than the  $I(0)$  value, we fail to reject the null hypothesis, indicating that there is no long-term relationship.
2. If the F-statistic is greater than the  $I(1)$  value, we reject the null hypothesis, suggesting there is a long-run relationship.
3. If the F-statistic falls between the two bounds, no conclusive evidence exists.

In our case, the F-Bounds statistic tests the null hypothesis of no co-integration ( $\alpha_1 = 0$ ) in the linear ARDL models and  $\alpha_1 = \alpha_2 = 0$  in the non-linear ARDL models. We fall in the second scenario where the F-statistic is greater than the upper bound, which implies that there exists a long-run relationship at 1% significance level.

As a result, the fact that the ECT coefficients are within the expected range and the F-Bounds statistics are statistically significant indicates the existence of long-term relationships and co-

---

<sup>6</sup> In some cases the accepted range can be between of -2 and 0

integration between the variables in the ARDL and NARDL models. This increases the reliability of the model and the ability to analyze long-term relationships of variables.

The  $\chi^2_{Serial}$  statistic is a test statistic used to test serial dependence. Series dependence refers to the existence of a significant relationship between successive observations of a time series. If there is serial dependence in a time series, this can affect the reliability and predictive ability of the model. The  $\chi^2_{Serial}$  statistic is a test statistic often used to test series dependence. This statistic is used to check the serial dependence between the error terms of the model.

If the  $\chi^2_{Serial}$  statistic is not statistically significant, this indicates that there is no serial dependence between the error terms of the model. The  $\chi^2_{Serial}$  statistics in the table show that serial dependence is not statistically significant in both models. This means that there is no obvious series dependence between the error terms of the ARDL and NARDL models used. Hence, this increases the reliability of the models and helps in accurately predicting the variables in the time series.

To interpret the coefficients, let's consider the effects of the variables in the given model:

C (Constant Coefficient) is the expected average change of NBP in the absence of independent variables. It was estimated as 0.79 in the ARDL (5,6) model. In the NARDL (12,11,11) model, it was estimated as 8.91. This represents the average change of NBP in the absence of influence of the independent variables.

JKM is the coefficient of the JKM variable that affects NBP. It was estimated as 0.717 in the ARDL (5,6) model. This indicates that increasing the JKM variable will increase NBP by 0.717 units.  $JKC^{pos}$  Shows the effect of positive JKM. It was estimated as 0.97 in the NARDL (12,11,11) model. This indicates that positive JKM events will increase NBP by 0.97 units.  $JKC^{neg}$  Shows the effect of negative JKM. It was estimated as 1.002 in the NARDL (12,11,11) model. This indicates that negative JKM events will increase NBP by 1.002 units. The significance of the coefficients is based on the t-values next to them. The "t" value indicates whether the coefficient is statistically significant. The \* sign indicates that the coefficient is statistically significant at the 95% confidence level, while the \*\*\* sign indicates a stronger meaning (99%).

To summarize according to table A. NBP and JKM ... are co-integrated and have long run relationship to each other. JKM has 0.71 impact on NBP. This effect are positive and statistically highly significant. The same results are concluded from NARDL model. While. According to NARDL model  $JKC^{pos}$  has 0.97 but  $JKC^{neg}$  coefficient is 1.002 that indicate negatives effect of JKM are more effective that positives JKM effects.

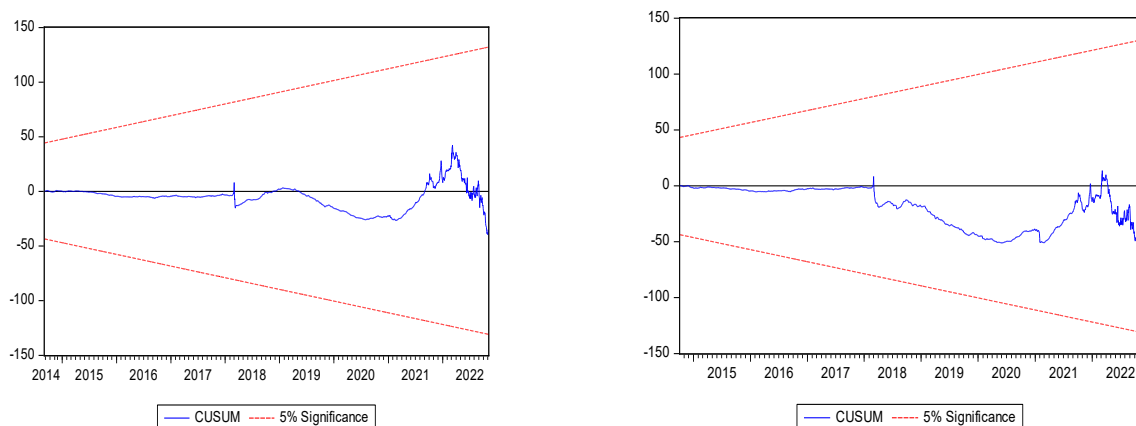


**Figure 3. CUSUM**

For diagnostics tests, stability and the accuracy of the estimated model are checked, firstly. For this goal, we employed cumulative sum (CUSUM) test. Figure of CUSUM confirms that the

estimated models satisfy the stability condition, as there is no root lying outside the significance level. According to the CUSUM test results models in both cases (ARDL and NARDL) are stationary.

In the next step, we performed various tests to examine the serial correlation of the residuals. In this context, we applied the Lagrange Multiplier LM test, which is widely used to evaluate the serial correlation of the residuals. As a result of the application, we concluded that there was no serial correlation between the residuals. The  $\chi^2_{Serial}$  value of the model shows the results of the Lagrange multiplier test for the serial correlation of the residuals at the 0.05% significance level. The null hypothesis of this test is that there is no serial correlation between the residuals. The test results show that the null hypothesis is accepted and therefore there is no relationship between the residuals. This finding provides an important indicator for the validity of our model. For clear understanding, we apply to dynamic multitier effect of JKM to NBP. In Figure 3 shows the results of dynamic multiplier effect.

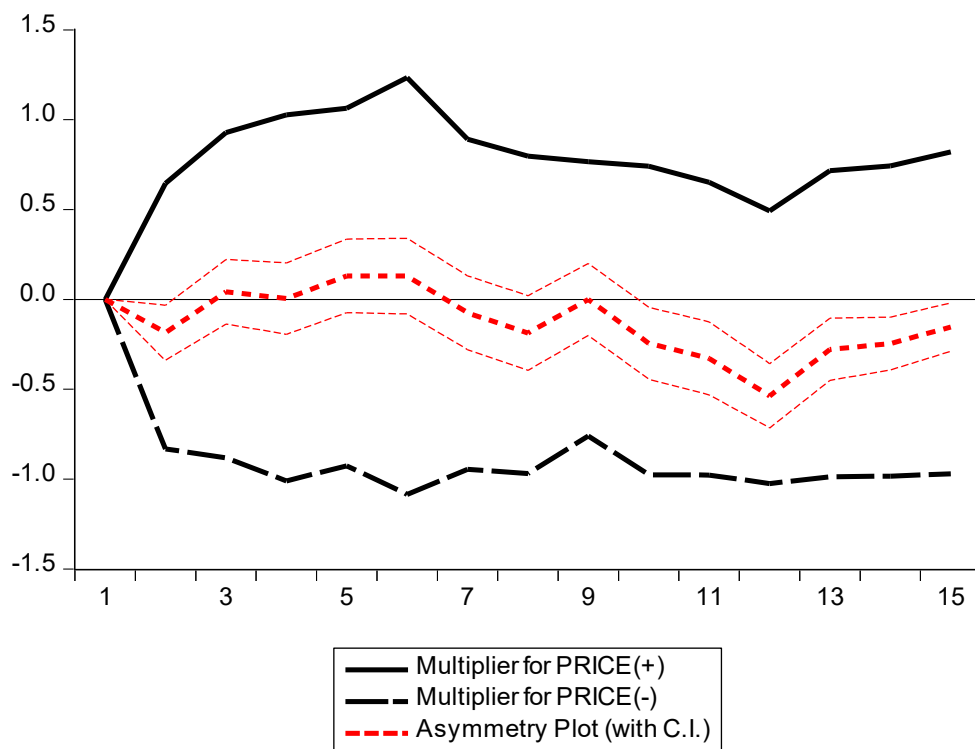


**Figure 4. Multiplier Effects**

The figure above shows the asymmetric effects between JKM and NBP prices and their dynamics over time. The “Multiplier for PRICE (+)” and “Multiplier for PRICE (-)” curves on the chart represent the effects of positive and negative price changes. “Asymmetry Plot (with C.I.)” enables the visualization of these asymmetric effects with confidence intervals. This analysis reveals the long-term relationship between JKM and NBP prices, as well as the asymmetric effects of price changes on the markets.

The results are confirmed results of NARDL model. As Graph show, after 10th periods negative effect become more effective than the positives, that make asymmetry plot to tend negative side in total.

## 4.2. Comparison of our Results with the Literature

This article examines the integration of European and East Asian natural gas markets and the mutual effects of price movements. Using the NARDL model, short- and long-term asymmetries were



analyzed and the findings showed that both markets significantly influence each other. In particular, negative price movements have been found to have more impact than positive ones.

In the literature, various studies have addressed the integration of natural gas markets with different methods. For example, (Siliverstovs et al, 2005) stated that natural gas prices in Europe, North America and Japan move together, but there is no full integration globally. This is a result of geographical constraints and infrastructure deficiencies. The findings of this study also support this study by showing that there is a long-term relationship between European and East Asian markets. (Wilmot and Taivan, 2017) examined North American markets and found that market integration is asymmetric. That is, connections exist, but these connections are one-way. In this study, negative price movements are more effective highlights the asymmetric nature of interactions between markets. (Chuliá et al., 2019) pointed out the high integration of European and Asian markets, while North American markets differed. The findings of this study also show that there is a strong relationship between European and East Asian markets, but negative movements affect them more. (Łęć, 2017) examined the correlations between natural gas and oil markets in different regions and found a low level of integration between markets. As a result of this study analysis, negative price movements are more effective than positive ones, indicating that these low integration levels can increase the negative effects.

In conclusion, this study confirms the integration of European and East Asian natural gas markets and reveals that negative price movements have more pronounced effects, in line with other findings in the literature. This shows that market integration and price movements should be carefully evaluated when making energy policies and strategic decisions. This article makes significant contributions to the literature by highlighting the global integration in natural gas markets and the possible effects of this integration.

## 5. Conclusion

In this study, we examined how integrated the European and East Asian natural gas markets are with each other and how price movements in these markets affect each other. In our research, we analyzed the relationship between the behavior of natural gas prices using a nonlinear autoregressive distributed lag (NARDL) model. This model is one of the simplest methods to model short- and long-term asymmetries together and can be applied to stationary and non-stationary time series data.

In our study, we used daily East Asian natural gas spot prices (JKM) between 29 July 2014 and 17 November 2023 and daily UK National Balance Point (NBP) spot prices for the same period. Our analysis results revealed that the price movements of both markets significantly affect each other. In particular, we find that lagged price movements in one market have significant effects on prices in the other market.

According to our findings, we determined that negative price movements have larger impacts than positive movements. This shows that decreases in prices have more pronounced effects than increases. We also found that it takes approximately 9 to 12 months for long-term effects to appear. The effect of the JKM variable on NBP was estimated as 0.717 according to the ARDL (5,6) model. This means that a one unit increase in JKM will increase NBP prices by 0.717 units.

In our detailed analysis with the NARDL model, we found that the effect of positive JKM events on NBP was 0.97, and the effect of negative JKM events was 1.002. These results show that negative price movements are more effective than positive movements. Statistically, these effects were highly significant.

In conclusion, we determined that the European and East Asian natural gas markets are co-integrated and have a long-term relationship. The prices of both markets significantly influence each other, and this influence works both ways. In particular, we conclude that declines in the markets

should be watched carefully, as the impact of negative price movements is greater. These findings demonstrate the global integration of natural gas markets and how changes in one region can affect other regions. Thus, we suggest that such international linkages should be taken into account when making energy policies and strategic decisions.

Future research on natural gas market dynamics can benefit from several key recommendations aimed at enhancing both the depth and scope of analysis.

First, expanding the geographical scope by incorporating other major natural gas markets beyond Europe and East Asia could provide a more comprehensive global understanding. For instance, analyzing the interlinkages between the North American or Middle Eastern gas markets and those of Europe and East Asia may reveal additional insights into global market integration.

While this study employed the NARDL model, future research could explore alternative nonlinear modeling techniques and other time series analysis methods. Comparing different methodological frameworks can improve the robustness and reliability of empirical findings, offering a richer interpretation of market behaviors. Moreover, macroeconomic factors such as exchange rates, oil prices, and geopolitical events play a crucial role in influencing natural gas prices. Investigating the indirect and spillover effects of these variables may reveal hidden channels through which they affect market integration and volatility. Another important consideration is the role of seasonal and cyclical factors in shaping natural gas demand and prices. A detailed analysis of these patterns can improve forecasting accuracy and enhance the precision of market predictions, particularly during peak consumption periods such as winter.

The impact of policies and regulatory frameworks across different regions should also be examined. Understanding how government interventions and energy regulations influence natural gas markets can inform policy-making and promote harmonization across borders for more efficient market functioning. Additionally, conducting long-term forecasts and scenario analyses could provide insights into the future of natural gas markets under different conditions. In particular, the growing adoption of renewable energy sources may significantly alter the structure and demand dynamics of natural gas markets. Improving the quality and timeliness of datasets used in empirical studies is another essential area. Access to larger, more detailed, and up-to-date data can greatly enhance the accuracy of statistical models and improve the reliability of results.

Lastly, adopting interdisciplinary approaches by integrating perspectives from economics, energy engineering, and environmental sciences can foster a more holistic understanding of natural gas markets. Such collaboration would enrich the analytical framework and contribute to more informed strategic decision-making.

## References

- Albrizio, S., Bluedorn, J., Koch, C., Pescatori, A., and Stuermer, M. (2023). Sectoral shocks and the role of market integration: The case of natural gas. *AEA Papers and Proceedings*, 113, 43–46. <https://doi.org/10.1257/pandp.20231063>
- Allen, D. E., and McAleer, M. (2020). A nonlinear autoregressive distributed lag (NARDL) analysis of West Texas Intermediate oil prices and the DOW JONES Index. *Energies*, 13(15), 4011. <https://doi.org/10.3390/en1315401>
- Alper, F. (2017). Relationship between inflation and unemployment: The ARDL bound testing approach for Turkey. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 1–12. <https://doi.org/10.30711/utead.352151>
- Balassa, B. (1964). The purchasing-power parity doctrine: A reappraisal. *Journal of Political Economy*, 72(6), 584–596. <https://www.jstor.org/stable/1829464>
- Cassel, G. (1916). The present situation of the foreign exchanges. *The Economic Journal*, 26(103), 319–323. <https://doi.org/10.2307/2221918>

- Chari, V. V., Kehoe, P. J., and McGrattan, E. R. (2002). Accounting for the great depression. *The American Economic Review*, 92(2), 22–27. <https://www.jstor.org/stable/3083370>
- Chuliá, H., Furió, D., and Uribe, J. M. (2019). Volatility spillovers in energy markets. *The Energy Journal*, 40(3), 173–198. <https://doi.org/10.5547/01956574.40.3.hchu>
- Chyong, C. K. (2019). European natural gas markets: Taking stock and looking forward. *Review of Industrial Organization*, 55(1), 89–109. <https://doi.org/10.1007/s11151-019-09697-3>
- Crucini, M. J., and Shintani, M. (2008). Persistence in law of one price deviations: Evidence from micro-data. *Journal of Monetary Economics*, 55(3), 629–644. <https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2007.12.010>
- Directorate-General for Energy. (2021). Quarterly report on European gas markets: With focus on financing models of hydrogen projects in Europe (Vol. 14, Issue 1). *European Commission*. <https://tinyurl.com/2pyyyvut>
- Egger, P., Gruber, S., and Pfaffermayr, M. (2009). The law of one price: Conditional convergence evidence from disaggregated data. *Applied Economics*, 41(26), 3345–3357. <https://doi.org/10.1080/00036840701426584>
- Engel, C., and Rogers, J. H. (2001). Deviations from purchasing power parity: Causes and welfare costs. *Journal of International Economics*, 55(1), 29–57. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(01\)00094-0](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(01)00094-0)
- Ferrando, A., and Vesala, J. (2018). Concepts and measures of financial integration. In M. G. Buti, S. Deroose, V. Gaspar, and J. Nogueira Martins (Eds.), *Elements of the Euro Area* (pp. 53–66). Routledge.
- Garcia, P., and Leuthold, R. M. (2004). A selected review of agricultural commodity futures and options markets. *European Review of Agricultural Economics*, 31(3), 235–272. <https://doi.org/10.1093/erae/31.3.235>
- Goldberg, P. K., and Knetter, M. M. (1997). Causes and consequences of the export enhancement program for wheat. In R. C. Feenstra (Ed.), *The effects of U.S. trade protection and promotion policies* (pp. 273–296). University of Chicago Press.
- González, M. de la O., Jareño, F., and Skinner, F. S. (2020). Nonlinear autoregressive distributed lag approach: An application on the connectedness between Bitcoin returns and the other ten most relevant cryptocurrency returns. *Mathematics*, 8(5), 810. <https://doi.org/10.3390/math8050810>
- Goodwin, B. K., and Schroeder, T. C. (1991). Cointegration tests and spatial price linkages in regional cattle markets. *American Journal of Agricultural Economics*, 73(2), 452–464. <https://doi.org/10.2307/1242731>
- Ingram, O. (2021, September 2). Introduction to Akaike information criterion. *ResearchProspect*. <https://www.researchprospect.com/introduction-to-akaike-information-criterion/>
- Isard, P. (1977). How far can we push the "law of one price"? *The American Economic Review*, 67(5), 942–948. <https://www.jstor.org/stable/1828075>
- Kim, M.-K., and Kim, D.-W. (2019). Leading and lagging natural gas markets between Asia and Europe. *OPEC Energy Review*, 43(3), 383–395. <https://doi.org/10.1111/opec.12163>
- Kopytin, I. A., Maslennikov, A. O., and Zhukov, S. V. (2022). Europe in world natural gas market: International transmission of European price shocks. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 12(3), 8–15. <https://doi.org/10.32479/ijee.12941>
- Krugman, P. R., and Obstfeld, M. (2009). *Internationale Wirtschaft: Theorie und Politik der Außenwirtschaft* (8th ed.). Pearson.
- Łęt, B. (2017). Linkages of natural gas and oil futures prices on the American and European derivatives market. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 482, 149–159. <https://doi.org/10.15611/pn.2017.482.13>
- Li, R., Joyeux, R., and Ripple, R. D. (2014). International natural gas market integration. *The Energy Journal*, 35(4), 159–179. <https://doi.org/10.5547/01956574.35.4.rli>
- Liang, X., and Kapusuzoglu, A. (2016). The dynamic interactions of world natural gas markets. *PressAcademia Procedia*, 5(1), 267–267. <https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2016321971>

- McNew, K. (1996). Spatial market integration: Definition, theory, and evidence. *Agricultural and Resource Economics Review*, 25(1), 1–11. <https://doi.org/10.1017/S1068280500000010>
- Mousavian, S., Raouf, B., and Conejo, A. J. (2021). Equilibria in interdependent natural-gas and electric power markets: An analytical approach. *Journal of Modern Power Systems and Clean Energy*, 9(4), 776–787. <https://doi.org/10.35833/MPCE.2020.000898>
- Muwanga, G., and Snyder, D. (1999). Market integration and the law of one price: An empirical comparison of alternative estimation approaches. *Economics Research Institute Study Papers* Paper 172. <https://digitalcommons.usu.edu/eri/172/>
- Nkoro, E., and Uko, A. K. (2016). Autoregressive Distributed Lag (ARDL) cointegration technique: Application and interpretation. *Journal of Statistical and Econometric Methods*, 5(4), 63–91. [https://ideas.repec.org/a/spt/stecon/v5y2016i4f5\\_4\\_3.html](https://ideas.repec.org/a/spt/stecon/v5y2016i4f5_4_3.html)
- Pesaran, M. H., Shin, Y., and Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>
- Renou-Maissant, P. (2012). Toward the integration of European natural gas markets: A time-varying approach. *Energy Policy*, 51, 779–790. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2012.09.027>
- Rogoff, K. (1996). The purchasing power parity puzzle. *Journal of Economic Literature*, 34, 647–668. [https://scholar.harvard.edu/files/rogoff/files/51\\_jel1996.pdf](https://scholar.harvard.edu/files/rogoff/files/51_jel1996.pdf)
- Samuelson, P. A. (1964). Theoretical notes on trade problems. *The Review of Economics and Statistics*, 46(2), 145–154. <https://doi.org/10.2307/1928178>
- Shin, Y., Yu, B., and Greenwood-Nimmo, M. (2014). Modelling asymmetric cointegration and dynamic multipliers in a nonlinear ARDL framework. In R. C. Sickles and W. C. Horrace (Eds.), *Festschrift in honor of Peter Schmidt: Econometric methods and applications* (pp. 281–314). Springer. [https://doi.org/10.1007/978-1-4899-8008-3\\_9](https://doi.org/10.1007/978-1-4899-8008-3_9)
- Silverstovs, B., L'Hégaret, G., Neumann, A., and von Hirschhausen, C. (2005). International market integration for natural gas? A cointegration analysis of prices in Europe, North America and Japan. *Energy Economics*, 27(4), 603–615. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2005.03.002>
- Silvennoinen, A., and Thorp, S. (2013). Financialization, crisis and commodity correlation dynamics. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 24, 42–65. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2012.11.007>
- Tavares, J., and Morgado, P. (2006). Economic integration and the correlation of stock returns (SSRN Scholarly Paper No. 964775). *Social Science Research Network*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.964775>
- Wang, P., and Moore, T. (2008). Stock market integration for the transition economies: Time-varying conditional correlation approach. *The Manchester School*, 76(1), 116–133. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9957.2008.01077.x>
- Wilmot, N. A., and Taivan, A. (2017). The causal relationship in North American energy production. *OPEC Energy Review*, 41(3), 239–258. <https://doi.org/10.1111/opec.12104>
- Wu, Y. (2011). Gas market integration: Global trends and implications for the EAS region. *Economic Research Institute for ASEAN and East Asia*. ERIA Discussion Paper Series ERIA-DP-2011-07. <https://www.eria.org/ERIA-DP-2011-07.pdf>



## Temel Benlik Değerlendirmesi ve Psikolojik İyi Oluş: Uzaktan Çalışanlar Üzerine Durumsal bir Aracılık Modeli



### Core Self-Evaluations and Psychological Well-Being: A Moderated Mediation Model on Remote Workers

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1741136>

Esra AYDIN\*

#### Öz

#### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
12.07.2025

**Kabul Tarihi:**  
05.09.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları  
saklıdır.



*Bu çalışma, kaynakların korunması kuramı ve sosyal baskınlık kuramı kapsamında temel benlik değerlendirmesi ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide iş-yaşam dengesinin aracı ve sosyal baskınlık yöneliminin düzenleyici etkisini ele almaktadır. Psikolojik iyi oluşun önemli örgütsel çıktılara etki etmesi nedeniyle uzaktan çalışanların psikolojik iyi oluş düzeylerini artıran faktörlerin belirlenmesi gerek kuramsal gerekse görgül olarak gereklilik haline gelmiştir. Bu kapsamda, 589 uzaktan çalışan katılımcıdan anket yoluyla veri toplanmış ve istatistiksel yöntemlerle veriler analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, temel benlik değerlendirmesi ile uzaktan çalışanların psikolojik iyi oluşları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna ek olarak, iş-yaşam dengesinin temel benlik değerlendirmesi ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide aracılık rolü üstlendiği saptanmıştır. Ayrıca, sosyal baskınlık yöneliminin iş-yaşam dengesi ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide düzenleyici bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Sosyal baskınlık yönelimi arttıkça iş-yaşam dengesi ile psikolojik iyi oluş arasındaki pozitif ilişki zayıflamaktadır. Uzaktan çalışanların psikolojik iyi oluşunun artması için gerek kuramsal ve yönetsel çıkarımlar gerekse gelecek çalışmalar için öneriler yapılmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** Psikolojik iyi oluş, temel benlik değerlendirmesi, iş-yaşam dengesi, sosyal baskınlık yönelimi, uzaktan çalışma.

#### Abstract

*This study examines the mediating role of work-life balance in the relationship between core self-evaluations and psychological well-being, as well as the moderating role of social dominance orientation, within the frameworks of Conservation of Resources Theory and Social Dominance Theory. Given that psychological well-being significantly affects critical organizational outcomes, identifying the factors that enhance the psychological well-being of remote workers has become both a theoretical and empirical necessity. Accordingly, data were collected via surveys from 589 remote employees and analyzed using statistical methods. Based on the results, a positive and significant association was found between core self-evaluations and the psychological well-being of remote workers. Additionally, work-life balance was found to mediate the relationship between core self-evaluations and psychological well-being. Furthermore, social dominance orientation was shown to have a moderating effect on the relationship between work-life balance and psychological well-being. Specifically, as social dominance orientation increases, the positive relationship between work-life balance and psychological well-being weakens. Theoretical and practical implications, as well as future study directions, were suggested to enhance the psychological well-being of remote workers.*

**Keywords:** Psychological well-being, core self-evaluations, work-life balance, social dominance orientation, remote work.

#### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
12.07.2025

**Accepted:**  
05.09.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights  
reserved.



**Atıf/ to Cite (APA):** Aydın, E. (2025). Temel benlik değerlendirmesi ve psikolojik iyi oluş: Uzaktan çalışanlar üzerine durumsal bir aracılık modeli. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 852-865. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1741136>

\*ORCID Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, [esra.aydin@idu.edu.tr](mailto:esra.aydin@idu.edu.tr)



## Extended Abstract

### Introduction and Research Questions & Purpose:

The Covid-19 pandemic accelerated changes in work design driven by globalization and digitalization, making remote and hybrid work widespread. While the organizational implications of these models have been widely studied, their psychological outcomes—particularly employees' psychological well-being—remain less understood. Psychological well-being, encompassing positive emotions, self-realization, and life satisfaction, is essential for sustaining employee health. Recent research highlights the importance of individual differences in explaining variations in well-being among remote workers. Among personality constructs, core self-evaluations (CSE)—individuals' fundamental appraisals of self-worth, competence, and control—have received limited attention despite their potential relevance. Grounded in Conservation of Resources (COR) theory, this study examines (1) the effect of CSE on psychological well-being, (2) the mediating role of work-life balance, and (3) the moderating role of social dominance orientation (SDO). It proposes that positive CSE enhances psychological well-being through improved balance, while high SDO weakens this link.

### Literature Review:

The Conservation of Resources (COR) theory (Hobfoll, 1989) explains how individuals manage stress by striving to obtain, maintain, and protect valued resources. Stress emerges when these resources are threatened, lost, or fail to yield expected returns (Hobfoll, 2001; Hobfoll et al., 2018). Resources—classified as objects, conditions, personal characteristics, and energies—act as buffers that help individuals cope with environmental demands (Halbesleben et al., 2014). Within this framework, core self-evaluations (CSE) are viewed as a key personal resource encompassing self-esteem, self-efficacy, emotional stability, and locus of control (Johnson et al., 2008). Employees with positive CSE perceive themselves as capable and resilient, enabling them to handle the ambiguity and isolation of remote work (Bipp et al., 2019). In remote settings, maintaining work-life balance is another essential mechanism for sustaining well-being (Sirgy and Lee, 2018). CSE supports this balance by enabling efficient resource use and stress reduction (Park and Jang, 2017). When balance is achieved, well-being improves through resource replenishment (Fuchs et al., 2022). Finally, social dominance orientation (SDO) (Sidanius and Pratto, 1999) reflects individuals' preference for hierarchy and inequality; high SDO may weaken the positive impact of balance on well-being, as such individuals prioritize power and achievement over harmony and balance (Xie et al., 2024).

### Methodology:

Data were collected from 589 employees working in the banking, insurance, information technology, and manufacturing sectors through a convenience sampling method. Participants voluntarily completed an online questionnaire. Core Self-Evaluations were measured using Judge et al.'s (2003) scale adapted by Şeşen (2010); Psychological Well-Being with Diener et al.'s (2009) scale adapted by Telef (2013); Work-Life Balance with Netemeyer et al.'s (1996) scale adapted by Korkmaz and Erdoğan (2014); and Social Dominance Orientation with Ho et al.'s (2015) scale adapted by Kaynak et al. (2021). All scales used a 5-point Likert format. Reliability, validity, mediation, and moderation analyses were conducted using SmartPLS 4, while frequency and correlation analyses were performed with SPSS 26.

### Results and Conclusions:

The study revealed that core self-evaluations (CSE) positively influence psychological well-being among remote employees, confirming prior findings (e.g., Ni and Wang, 2015; Şahin et al., 2021). Work-life balance was found to mediate this relationship, indicating that employees with positive CSE maintain better balance and experience higher psychological well-being. Additionally, social dominance orientation (SDO) moderated the link between work-life balance and psychological well-being. According to the findings, employees with high social dominance orientation tend to place greater importance on values such as power, status, authority, and achievement, thereby relegating work-life balance to a secondary position. This, in turn, weakens the positive effect of work-life balance on psychological well-being. Therefore, even when work-life balance is achieved for these individuals, its contribution to their level of psychological well-being may remain limited. These findings empirically support Conservation of Resources and Social Dominance theories.

## 1. Giriş

Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler nedeniyle halihazırda örgütlerin iş tasarımlarında meydana gelen değişim, Covid-19 kriziyle birlikte büyük bir ivme kazanmıştır (Alam, 2020). Bu kapsamda örgütlerde yeni çalışma biçimleri çok daha yaygın şekilde benimsenmeye başlamıştır (Zapata vd., 2024). Yeni bir çalışma biçimi olmamasına rağmen uzaktan çalışma, Covid-19 krizindeki zorunlu kısıtlamalar nedeniyle birçok çalışan tarafından deneyimlenmiştir. Bu deneyim aynı zamanda bireylerin ne zaman, nerede ve nasıl çalıştığı konusunda da büyük bir devrim yaşanmasına neden olmuştur (McPhail vd., 2024). Salgının bir sonucu olarak, birçok örgütün çalışanların uzaktan çalışmasını sağlayan teknolojik altyapıyı ve politikaları hızlıca benimsediği ve salgınla birlikte uzaktan çalışmanın gerek kültürel gerekse örgütsel kabulünün hızlandığı görülmektedir (Henry vd., 2021; Delbosc ve Kent, 2024).

Gelecek yıllarda dünya çapında bilgi çalışanlarının %48'inin ya tamamen uzaktan ya da hibrit bir ortamda çalışacağı tahmin edilmektedir (Chuang vd., 2024). Uzaktan ve hibrit çalışma modellerinin kullanımında beklenen artış, bu çalışma biçimlerinin yarattığı psikolojik etkileri de gündeme getirmektedir.

Covid-19 salgını sonrasında uzaktan çalışmanın etkileri üzerine çok sayıda çalışma ve rapor yayımlanmasına rağmen çalışanların iyi oluşları üzerindeki etkileri daha yeni belgelenmeye ve anlaşılmaya başlanmıştır (McPhail vd., 2024). Güncel araştırmalar, uzaktan çalışanların psikolojik iyi oluşunu inceleyen çalışmalara öncelik verilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır (Chuang vd., 2024; Kaltiainen ve Hakanen, 2024; Schmitt, 2024). Nitekim, psikolojik iyi oluş kavramı, örgütlerin sürdürülebilirliğindeki kritik rolü nedeniyle araştırmacılar ve uygulayıcılar tarafından yoğun ilgi gören konulardan biri olmaya devam etmektedir (Sinclair vd., 2024). Çalışma yaşamıyla ilişkili olarak en yaygın şekilde ele alınan iyi oluş türü olan psikolojik iyi oluş; iyi ve tamamlanmış hissetmek, olumlu duygular deneyimlemek, olumsuz duyguları yönetebilmek ve genel olarak yaşamdan memnun olmak anlamına gelmektedir (Diener, 1984; Matud vd., 2019). İyi hissetmenin yanı sıra bireyin kendi yaşamı üzerinde kontrol sahibi olması ve yaşamda çeşitli amaçlarının bulunması yoluyla potansiyelini geliştirmesini ifade etmektedir (Huppert, 2009). Başka bir deyişle, psikolojik iyi oluş; yaşamdan tam anlamıyla doyum sağlamayı, bireyin kendini geliştirmesini ve potansiyelini gerçekleştirmesini ifade etmektedir.

Psikolojik iyi oluşun bireysel, örgütsel ve toplumsal düzeyde çıktılarla ilişkili olması nedeniyle uzaktan çalışma bağlamında psikolojik iyi oluşa etki eden faktörlerin neler olduğunu belirlemek ve geleneksel çalışma biçimleri dışında kalan çalışma biçimlerinde çalışanların psikolojik iyi oluş düzeylerini artırmak oldukça önem arz etmektedir (Kaltiainen ve Hakanen, 2024).

Crawford (2022) çalışmasında, uzaktan çalışanların psikolojik iyi oluşunda bireysel farklılıkların önemine dikkat çekmiştir. En önemli bireysel farklılıklardan biri olan kişilik, birçok çalışmada psikolojik iyi oluşla ilişkili bulunmuştur (Keyes vd., 2002; Anglim ve Grant, 2016; Gibson ve Hicks, 2018; Crawford, 2022; Anderson vd., 2014; Sudha ve Shahnawaz, 2013). Ancak, mevcut yazında önemli ve geniş kapsamlı bir kişilik tanımlaması olan; bireylerin öz değerleri, yetenekleri ve etkililikleri hakkında yaptıkları temel değerlendirmeleri kapsayan temel benlik değerlendirmesi (Chang vd., 2012) ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki, diğer kişilik türlerine göre görgül olarak çok daha az ele alınmıştır (Sahin vd., 2021). Olumlu temel benlik değerlendirmesine sahip çalışanların değişime kolay ayak uydurduğu, çevrelerini biçimlendirmeyi öğrendiği ve dijital iş düzenlemelerinin daha az yapılandırılmış olmasından kaynaklı ortaya çıkan sorunlarla daha kolay baş edebildiği belirtilmektedir (Neidlinger vd., 2022). Bu kapsamda, olumlu temel benlik değerlendirmesine sahip çalışanların, uzaktan çalışmanın getirdiği zorluklarla daha iyi başa çıkması ve bu nedenle de psikolojik iyi oluşlarının daha yüksek olması beklenebilir. Bu nedenle mevcut çalışmada, yazındaki boşluğu doldurmak amacıyla kuramsal tartışmalar kapsamında temel benlik değerlendirmesinin (Chang vd., 2012), uzaktan çalışanların psikolojik iyi oluşları üzerindeki etkisi ele alınmıştır.



Buna ek olarak, mevcut çalışmada temel benlik değerlendirmesi ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide iş-yaşam dengesinin aracılık etkisi ve bu etkide sosyal baskınlık yöneliminin düzenleyici etkisi incelenmiştir. Covid-19 salgınının ardından araştırmacılar, uzaktan çalışanların iyi oluşunu incelemek amacıyla daha kapsamlı araştırma modelleri kullanılarak görgül çalışmalar yürütülmesi yönünde çeşitli çağrılarda bulunmuştur (Bolino vd., 2021). Uzaktan çalışma, bazı bireyler için iş ve özel yaşam arasındaki sınırların daha belirsiz olmasına neden olarak iş-yaşam dengesini bozucu bir etkiye yol açabilmektedir (Lyzwinski, 2024). Bazı bireyler iş-yaşam sınırları arasındaki belirsizliği daha fazla deneyimleyebilmektedirler. Bu noktada, önemli bir bireysel farklılık olan temel benlik değerlendirmesinin iş-yaşam dengesini sağlamada etkili bir faktör olduğu ifade edilebilir (Allen vd., 2012). Öte yandan, uzaktan çalışanların sahip olduğu sosyal baskınlık yönelimi düzeyi, iş-yaşam dengesi ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi şekillendirebilecek potansiyele sahip bir değişken olarak değerlendirilebilir. Sosyal baskınlık kuramına göre bireyler grup temelli bir sosyal hiyerarşi kurma arzusu taşımaktadır (Pratto vd., 2006). Sosyal baskınlık yönelimi ise bireylerin grup temelli üstünlük ve eşitsizlik arzularının derecesi olarak tanımlanmaktadır (Pratto vd., 2006). Yüksek sosyal baskınlık yönelimine sahip bireyler toplumsal hiyerarşiyi güçlendiren mesleki rolleri tercih ederken; düşük sosyal baskınlık yönelimi düzeyine sahip bireyler, hiyerarşiyi azaltıcı ve eşitliği destekleyici rolleri tercih etme eğilimindedir (Pratto vd., 1994). Yüksek düzeyde sosyal baskınlık yönelimi bireylerin başarı, güç ve statü gibi hiyerarşiyi pekiştiren unsurları önceliklendirmesiyle ilişkilidir; bu nedenle sosyal baskınlık yöneliminin, iş-yaşam dengesinin psikolojik iyi oluş üzerindeki olumlu etkisini zayıflatacağı öngörülebilir. Örgütsel davranış yazınında sosyal baskınlık yöneliminin düzenleyici etkisini sınavan görgül çalışmaların oldukça sınırlı olduğu belirtilebilir. Mevcut çalışma, sosyal baskınlık yöneliminin iş-yaşam dengesi ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide düzenleyici etkisini ele alarak yazındaki boşluğu doldurmaya yönelik özgün bir katkı sağlamayı da amaçlamaktadır.

Özetle, mevcut çalışmada önemli bir kişilik özelliği olan temel benlik değerlendirmesinin uzaktan çalışanların iş-yaşam dengesini şekillendireceği, iş-yaşam dengesinin psikolojik iyi oluşu etkileyeceği ve bu etkide sosyal baskınlık yöneliminin düzenleyici bir rol üstleneceği öngörülmektedir. Bu doğrultuda oluşturulan hipotezler kaynakların korunması kuramı kapsamında tartışılmış ve görgül bir şekilde test edilmiştir.

## 2. Kuramsal Çerçeve ve Hipotezler

İlk olarak Hobfoll (1989) tarafından geliştirilen kaynakların korunması kuramı, stres kavramını bilişsel (cognitive) ve çevresel (environmental) yaklaşımları birlikte ele alarak açıklayan bir motivasyon kuramıdır. Kuram temel olarak bireylerin değer verdiği kaynaklara ulaşmak ve onları muhafaza etmek için çaba gösterdikleri savını iddia etmektedir (Hobfoll vd., 2018). Bu kapsamda bireyler, mevcut kaynaklarını korumak (conservation) ve yeni kaynaklar elde etmek (acquisition) için motive olurlar (Halbesleben vd., 2014). Kaynakların korunması kuramına göre stres; merkezi veya kilit kaynaklar kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığında, merkezi veya kilit kaynaklar kaybolduğunda veya önemli çabalar sonucunda merkezi veya kilit kaynaklar elde edilemediğinde ortaya çıkmaktadır (Hobfoll, 2001). Kurama göre bireyler, merkezi/kilit kaynakları yalnızca strese cevap verebilmek için değil, aynı zamanda gelecekteki ihtiyaç zamanları için sürdürülebilir kaynak rezervuarı oluşturmak amacıyla da kullanırlar (Hobfoll vd., 2018). Bu çerçevede bireyler, kaynak kaybını önlemek, mevcut kayıpları telafi etmek ve yeni kaynaklar elde etmek amacıyla ellerindeki kaynaklara yatırım yapmaktadır (Halbesleben vd., 2014). Genel olarak kuram, bireylerin stres faktörleriyle karşılaştığında kaynak kaybının yaşanmaması için çaba gösterdiklerini ve bu kaybı en aza indirmeye çalıştıklarını ifade ederken, hiçbir stres faktörü olmadığında bireylerin gelecekteki ihtiyaçları göz önünde bulundurarak mevcut kaynaklarını arttırma yoluna başvurduğunu belirtmektedir.

Kaynakların korunması kuramında kaynaklar; nesneler, koşullar, kişisel özellikler ve enerji olmak üzere dört ayrı kategoride sınıflandırılmaktadır (Halbesleben vd., 2009). Kişisel özellikler kategorisinde yer alan bireysel farklılık değişkenleri bireylerin kaynak temelli kayıp, tehdit ve yatırım süreçlerine nasıl tepki vereceğini belirlemektedir (Grandey ve Cropanzano, 1999). Bu yaklaşımı temel alarak, temel benlik değerlendirmesinin değerli bir kişisel kaynak olduğunu ifade etmek mümkündür.

Kaynakların korunması kuramına göre kaynak kaybı, çalışanların iyi oluş düzeylerinin düşmesine neden olmaktadır (Hobfoll, 1989). Bunun nedeni, kaynak kaybına uğrayan çalışanların artık stres faktörleriyle başa çıkmak için gerekli araçlara sahip olmaması ve tükenmişlik riskinin artmasıdır (Bakker ve Costa, 2014). Öte yandan temel benlik değerlendirmesi, bireylerin refahını bozacak stres faktörleriyle baş edebilmek için önemli bir kişisel kaynaktır (Bipp vd., 2019). Olumlu temel benlik değerlendirmesine sahip bireyler, yüksek özsaygıya sahip olduğu için benliklerine ilişkin olumlu değerlendirmeler yapmakta, yüksek öz yeterliliğe sahip oldukları için çeşitli durumlarla başarılı bir şekilde başa çıkmakta ve iyi performans göstermekte, duygusal istikrarlarını koruyarak gündelik yaşamın zorluklarında daha sakin ve güvenli hissetmekte ve içsel kontrol odağı sayesinde bulundukları çevreyi yöneterek istenen sonuçlara ulaşmakta etkindirler (Johnson vd., 2008). Aynı zamanda olumlu temel benlik değerlendirmesi, içerdiği başa çıkma kaynaklarının bolluğu nedeniyle stres faktörlerine karşı tampon etkisi yaratmaktadır (Harris vd., 2009). Uzaktan çalışma bağlamında olumlu temel benlik değerlendirmesi oldukça değerli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Uzaktan çalışma bireylere her ne kadar esneklik sağlıyor olsa da iş-özel yaşamın sınırlarının bulanıklaşması, zayıf iletişim, artan çatışma, yalnızlık ve destek eksikliği gibi engelleyici iş talepleri nedeniyle psikolojik iyi oluş düzeyinde azaltıcı bir etki yaratma potansiyeline sahiptir (Kokt ve Seqhobane, 2024). Bu nedenle, olumlu benlik değerlendirmesine sahip çalışanların uzaktan çalışmanın doğasına bağlı olarak ortaya çıkan stres faktörleriyle daha kolay başa çıkabileceği öngörülmektedir.

Kaynakların korunması kuramına göre daha fazla kaynağa sahip bireyler, kaynakları ikame edebilecekleri için kaynak sıkıntısıyla karşılaştıklarında daha az olumsuz etkilenirler (Demerouti ve Bakker, 2023). Bu kapsamda, olumlu temel benlik değerlendirmesine sahip uzaktan çalışanların stres faktörleriyle başa çıkabilmek için bol kişisel kaynaklara sahip olması; bu sayede kaynak kaybına yol açan stres faktörleriyle en iyi şekilde mücadele ederek daha yüksek psikolojik iyi oluş düzeylerine sahip olmaları beklenebilir. Bu noktadan hareketle şu hipotez oluşturulmuştur:

**H1:** *Olumlu temel benlik değerlendirmesi ile psikolojik iyi oluş arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki vardır.*

İş-yaşam dengesi iş ve iş dışı yaşamda birden fazla role katılım ve bu roller arasında minimum çatışma anlamına gelmektedir (Sirgy ve Lee, 2018). Ayrıca, bireyin iş ve aile yükümlülüklerinin yanı sıra diğer iş dışı sorumluluklarını ve faaliyetlerini yerine getirme becerisini de ifade etmektedir (Delecta, 2011). Haar'e (2013) göre iş-yaşam dengesi, zamanın eşit şekilde bölünmesinden ziyade bireyin kendi yaşamındaki dengeyi nasıl algıladığıyla ilgilidir. Bu denge, iki temel rol arasında yarı yarıya bir zaman dağılımı anlamına gelmez; çünkü çalışanlar böyle bir dağılımı istemeyebilir ya da bu her zaman gerçekçi olmayabilir (Delecta, 2011). Uzaktan çalışanlarda ev ve iş arasındaki sınırlar bulanıklaşabileceği için iş baskıları, iş dışındaki yaşama taşarak iş-yaşam dengesini bozabilmektedir (Felstead ve Henseke, 2017). Kaynakların korunması kuramına göre yeterli kaynakları elde ettiğini düşünen çalışanların stres seviyesi düşmektedir (Park ve Jang, 2017). Bu noktada, kaynakların korunması kuramına göre kişisel bir kaynak olarak tanımlanan temel benlik değerlendirmesinin (Bipp vd., 2019), uzaktan çalışanlarda iş-yaşam dengesini sağlamada önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Nitekim, iş-yaşam dengesi sağlandığında, bireyler iş ve özel yaşam taleplerini sahip oldukları kaynakları kullanarak etkili bir şekilde yönetebilmektedir (Fuchs vd., 2022). Kaynakların korunması kuramına göre, iş-yaşam dengesi bağlamında stres etmenlerinin yokluğu anlamına gelen iyi oluş hissi, bireylerin zor zamanlar için bir tür tampon oluşturmaya olanak tanımakta ve bireylerin iyi oluş düzeylerini artırmaktadır (Fuchs vd., 2022). Bu kapsamda, temel benlik değerlendirmesinin

kişisel bir kaynak olarak iş-yaşam dengesini artıracak; bu durumun da çalışanların psikolojik iyi oluş düzeylerini olumlu yönde etkileyeceği öngörülmektedir. Bu gerekçe ışığında aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

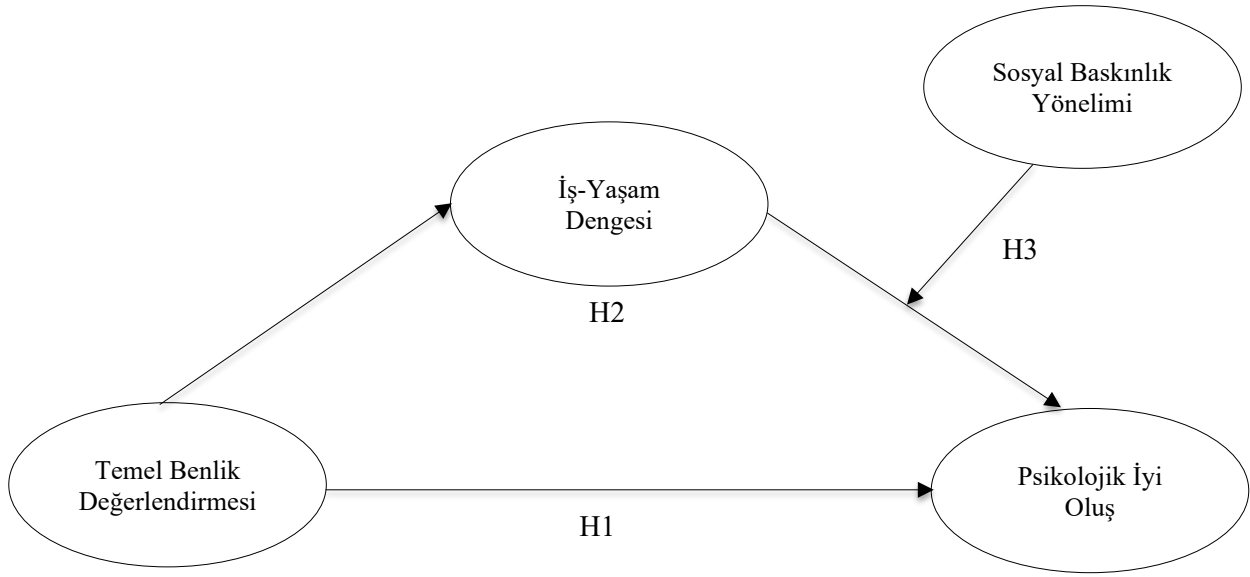
**H2:** *Temel benlik değerlendirmesi ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide iş-yaşam dengesinin aracılık rolü vardır.*

Sosyal baskınlık kuramı, sosyal hiyerarşi içinde bireysel, gruplar arası ve toplumsal düzeydeki faktörlerin etkilerini anlamak ve bu etkilerin toplumsal hiyerarşileri ve eşitsizlik algılarını nasıl şekillendirdiğini açıklamak için ortaya atılmış sosyal psikolojik bir kuramdır (Sidanius ve Pratto, 1999). Kurama göre toplumsal hiyerarşiler her yerde mevcuttur ve insan toplulukları hiyerarşik yapılar etrafında örgütlenmiştir. Bu hiyerarşiler, hiyerarşiyi meşrulaştıran mitlerin benimsenmesi yoluyla oluşturulur ve sürdürülür (Pratto vd., 2006). Bu mitler, kaynakların ve gücün eşitsiz dağılımını gerekçelendirmeye yönelik güdülenmiş stratejiler için birer kılavuz işlevi görmektedir (Tesi, 2025).

Sosyal baskınlık yönelimi, sosyal baskınlık kuramı kapsamında ortaya çıkan ve bireylerin yaşamı boyunca geliştirdiği psikolojik kökenli bir kişisel özellik olarak belirtilmektedir (Sidanius ve Pratto, 1999). Bu kapsamda sosyal baskınlık yönelimi, bireylerin grup temelli hiyerarşi ve eşitsizliğe yönelik bireysel tercih farklılıklarını ifade etmektedir (Ho vd., 2015). Sosyal baskınlık yöneliminin düşük olduğu bireyler eşitliği teşvik eden hiyerarşi karşıtı mitleri benimsemektedir (Sidanius ve Pratto, 1999). Sosyal baskınlık yönelimi yüksek kişiler ise güç, saygınlık, tanınma, statü ve başarı gibi unsurları elde edebilmek için hiyerarşiyi meşrulaştıran veya güçlendiren mitleri benimseyerek ve destekleyerek eylemlerini bu çerçevede kapsamında gerçekleştirmektedir (Tesi, 2025). Dolayısıyla, sosyal baskınlık yöneliminin yüksek olduğu çalışanların hiyerarşik üstünlük, güç, otorite, tanınma ve başarı gibi faktörleri önceliklendirmesi ve bu öncelikleri, iş-yaşam dengesi ve bu dengenin kalitesinden daha öncelikli olarak değerlendirmesi beklenebilir. Nitekim, yüksek sosyal baskınlık yönelimine sahip bireyler toplumsal hiyerarşilerini güçlendiren kariyer yollarını tercih etmektedir (Xie vd., 2024). Bu nedenle yüksek sosyal baskınlık yönelimine sahip bireyler için de iş-yaşam dengesini sağlamak öncelikli bir arzu olmayabilir. İş-yaşam dengesinin sağlanmaması ise psikolojik iyi oluş düzeyinin düşmesine sebebiyet verebilir. Bu durum, sosyal baskınlık yöneliminin yüksek olduğu bireylerde iş-yaşam dengesi ile psikolojik iyi oluş arasındaki pozitif ilişkinin zayıflamasına neden olabilir.

**H3:** *Sosyal baskınlık yönelimi, iş-yaşam dengesi ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide düzenleyici bir etkiye sahiptir; sosyal baskınlık yönelimi yüksek olduğunda iş-yaşam dengesi ve psikolojik iyi oluş arasındaki olumlu ilişki zayıflar.*

Kuramsal tartışmalar ve hipotezler temelinde oluşturulan araştırma modeli Şekil 1’de yer almaktadır.



Şekil 1. Araştırma Modeli

## 2. Araştırma Metodolojisi

### 2.1. Katılımcılar

Mevcut çalışmada bankacılık, sigortacılık, bilişim ve üretim sektörlerinde çalışan 589 kişiden ulaşılabilir örneklem yoluyla veri toplanmıştır. Veri toplamadan önce İzmir Demokrasi Üniversitesi'nin Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etik Kurulu'na başvuru yapılmış ve 2025/06-02 karar sayılı yazı ile etik izin alınmıştır. Katılımcılara anket öncesinde gerekli bilgilendirmeler yapılmış ve gönüllülük esasıyla araştırmaya katılmaları teşvik edilmiştir. Çevirim içi anket yöntemi ile 750 anket gönderilmiş, 589 katılımcı eksiksiz bir şekilde anketi doldurmuştur. Katılımcıların demografik dağılımına bakıldığında, erkek katılımcılar %51, kadın katılımcılar ise %49 oranında temsil edilmektedir. Medeni durum açısından evli katılımcılar %60 ile çoğunluğu oluştururken, yaş grupları içinde %42 oranıyla 40-49 yaş arası katılımcılar öne çıkmaktadır. Eğitim seviyesinde, üniversite mezunları %91 oranındadır.

### 2.2. Ölçüm Araçları

Araştırmada kullanılan dört temel değişkenin ölçümüne ilişkin bilgiler aşağıda sunulmuştur:

*Temel Benlik Değerlendirmesi:* Judge vd. (2003) tarafından geliştirilen ve Şeşen (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Temel Benlik Değerlendirmesi Ölçeği" kullanılmıştır. Şeşen (2010), ölçeğin Cronbach Alfa değerini 0,85 olarak raporlamıştır. Ölçekte toplam 12 madde bulunmaktadır. Maddeler 5'li Likert ölçeği ile değerlendirilmiştir. Ölçekte "Hayatta hak ettiğim başarıyı elde edeceğim konusunda kendimden eminim" ve "Yaşamımda olacaklar konusunda karar verebilirim" gibi ifadeler yer almaktadır.

*Psikolojik İyi Oluş:* Diener vd. (2009) tarafından oluşturulan ve Türkçe uyarlaması Telef (2013) tarafından yapılan "Psikolojik İyi Oluş Ölçeği" tercih edilmiştir. Toplamda 8 maddeden oluşan ölçek 5'li Likert ölçeği ile puanlanmıştır. Telef (2013) ölçeğin Cronbach Alfa değerini 0,80 bulmuştur. Ölçekte "Amaçlı ve anlamlı bir hayat sürdürüyorum" ve "Ben iyi bir insanım ve iyi bir hayat yaşıyorum" gibi ifadeler bulunmaktadır.

*İş-Yaşam Dengesi:* Netemeyer vd. (1996) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Korkmaz ve Erdoğan (2014) tarafından yapılan "İş-Yaşam Dengesi Ölçeği" kullanılmıştır. Toplamda 21 maddeden oluşan ölçek 5'li Likert tipi ölçek ile değerlendirilmiştir. Korkmaz ve Erdoğan (2014)

ölçeğin Cronbach Alfa değerinin 0,70'in üzerinde olduğunu belirtmiştir. Ölçekte “Evdeki talepler nedeniyle çoğu zaman işlerimi ertelemek zorunda kalıyorum” ve “Uzun çalışma saatlerinin, zorunlu fazla mesainin ve iş değişiminin iş yaşam dengemi bozduğuna inanıyorum” gibi maddeler yer almaktadır.

*Sosyal Baskınlık Yönelimi:* Ho vd. (2015) tarafından geliştirilen ve Kaynak vd. (2021) tarafından Türkçe'ye uyarlanan “Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği” kullanılmıştır. Toplamda 16 maddeden oluşan ölçek 5'li Likert tipi ölçekle derecelendirilmiştir. Kaynak vd. (2021), ölçeğin Cronbach Alfa değerini 0,92 olarak tespit etmiştir. Ölçekte “Grupların eşitliği öncelikli hedefimiz olmamalıdır” ve “Bazı insan grupları elbette diğer gruplardan daha aşağı konumdadır” gibi ifadeler yer almaktadır.

### 3. Bulgular

Çalışmanın iç tutarlılık, geçerlilik, etki ve düzenleyicilik analizleri Smart PLS 4 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların demografik değişkenlerine ilişkin frekans analizleri ve ölçekler arasındaki ilişkilerin incelenmesi için ise SPSS 26 paket programı kullanılmıştır. Bu analitik yaklaşımlar, araştırmanın metodolojik sağlamlığını artırarak elde edilen bulguların güvenilirliğini ve geçerliliğini güçlendirmiş, sonuçların daha kapsamlı ve anlamlı bir şekilde yorumlanmasına olanak sağlamıştır.

Analiz sonuçlarına göre ölçeklerin Cronbach Alfa katsayılarının 0,70'in üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, ölçeklerin güvenilirliğe ilişkin eşik değeri geçtiğini göstermektedir. Ayrıca, ölçekte yer alan maddelerin faktör yükü değerlerinin 0,40'ın üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, kullanılan ölçeklerin genel olarak yüksek bir geçerliliğe ve tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir (Hair vd., 2017). Ayrıca, Hair ve arkadaşlarının (2014) önerdiği şekilde bileşik güvenilirliğin ( $CR > 0,70$ ) ve ortalama varyans açıklamasının ( $AVE > 0,50$ ) kabul edilebilir değerlerin üzerinde olduğu görülmüştür (Tablo 1).

**Tablo 1.** Ölçüm Araçlarının Geçerliliği ve Güvenilirliği

|     | C.A   | rho A | CR    | AVE   | VIF         | SRMR  | d ULS | d G   | NFI   |
|-----|-------|-------|-------|-------|-------------|-------|-------|-------|-------|
| PİO | 0,974 | 0,975 | 0,973 | 0,695 | 1,319-3,911 | ,0560 | 2,870 | 1,621 | 0,955 |
| TBD | 0,842 | 0,849 | 0,841 | 0,640 | 1,117-2,345 |       |       |       |       |
| İYD | 0,967 | 0,969 | 0,966 | 0,606 | 1,874-3,811 |       |       |       |       |
| SBY | 0,811 | 0,851 | 0,832 | 0,580 | 1,816-2,784 |       |       |       |       |

PİO: Psikolojik iyi oluş, TBD: Temel benlik değerlendirmesi, İYD: İş-yaşam dengesi, SBY: Sosyal baskınlık yönelimi

Geçerlilik katsayılarına ek olarak, modelin yapısal geçerliliği; çoklu bağlantının düşük olması (tüm  $VIF < 5$ ) ve uyum ölçütlerinin kabul edilebilir düzeyde bulunması ( $SRMR < 0,08$ ) ile desteklenmiştir (Tablo 1). Ayrıca, örnek ve model-türetilmiş korelasyon matrisleri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığına ilişkin göstergelerle birlikte, normlandırılmış uyum indeksinin (NFI) 0,95'in üzerinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu bulgular, yazında kabul edilen uyum seviyeleriyle paralellik göstermekte olup, çalışmanın metodolojik sağlamlığını ve geçerliliğini desteklemektedir (Dijkstra ve Henseler, 2015; Hair vd., 2017).

İç tutarlılık ve geçerlilik analizlerinin tamamlanmasının ardından, kullanılan ölçeklerin birbirlerinden ne ölçüde ayrıştığını belirlemek amacıyla daha derinlemesine bir analiz gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, temel benlik değerlendirmesi, psikolojik iyi oluş, iş-yaşam dengesi ve sosyal baskınlık yönelimi ölçeklerinin etkileşimleri ve ilişkileri dikkatle incelenmiştir. Bu tür bir

inceleme, her bir ölçeğin özgüllüğünü anlamak ve araştırma modelinin yapı geçerliliğini test etmek için kritik bir adımdır. Ayrıca, bu analiz, ölçeklerin birbirleriyle nasıl ilişkili olduğunu ve her bir ölçeğin bağımsız olarak ne ölçüde geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan analizler, ölçeklerin faktör yapılarının tutarlılığını ve etkileşimlerini göstererek, yazında geçerliliği tartışılan model bileşenleri arasındaki ilişkileri anlamaya katkı sağlamaktadır (Fornell ve Larcker, 1981). Bu bulgular, yazındaki mevcut araştırmalarla uyumlu olup, daha önceki çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir (Dijkstra ve Henseler, 2015). Ayrıca analizler, ölçümlerin yapısal geçerliliğini ve özgüllüğünü artırmaya yönelik önemli ipuçları sağlamaktadır. Tablo 2'de görülen analiz sonuçları, her bir ölçeğin diğerlerinden ne ölçüde bağımsız olduğunu yansıtmakta ve etkileşimleri konusunda net bir anlayış sunmaktadır. Fornell ve Larcker (1981) kriterine göre değişkenlerin AVE değerlerinin karekökü, diğer değişkenlerle olan korelasyon katsayılarından büyük olmalıdır. Bu kapsamda, mevcut değişkenlerin ayrışma geçerliliği de sağlanmıştır.

**Tablo 2.** Ayrışma Geçerliliği ve Korelasyon Katsayıları

| Değişkenler | (1)    | (2)     | (3)     | (4)    |
|-------------|--------|---------|---------|--------|
| (1)PİO      | (,833) |         |         |        |
| (2)TBD      | ,411** | (,800)  |         |        |
| (3)İYD      | ,422** | ,431**  | (,778)  |        |
| (4)SBY      | ,215** | -,311** | -,412** | (,761) |

\*\* Korelasyon ilişkisi  $p < 0,05$ , \*Parantez içinde bulunan değerler AVE karekökü ifade etmektedir.

Ayrıca, çalışmada temel benlik değerlendirmesi, iş-yaşam dengesi, psikolojik iyi oluş ve sosyal baskınlık yönelimi arasındaki etkileşimleri sınamak için  $R^2$ ,  $f^2$  ve Stone-Geisser  $Q^2$  değerleri incelenmiştir (Hair vd., 2017). Tablo 3'e göre model, İYD'deki varyansın %31,1'ini ( $R^2 = ,311$ ) ve PİO'daki varyansın %25,5'ini ( $R^2 = ,255$ ) açıklamaktadır. Cohen (1988),  $R^2$  değerlerini sırasıyla 0,02–0,13 aralığında zayıf; 0,13–0,26 aralığında orta ve 0,26'dan büyük olanları güçlü olarak sınıflandırmıştır. Bu kapsamda, İYD için açıklanan varyans düzeyi güçlü; PİO için açıklanan varyans ise orta düzeydedir.

Blindfolding sonuçları her iki yapı için de pozitif  $Q^2$  üretmiştir (İYD:  $Q^2 = ,149$ ; PİO:  $Q^2 = ,126$ ) ve bu durum modelin ilgili yapılar için öngörüselle geçerliliğe sahip olduğunu göstermektedir.  $f^2$  değerlerinin ise 0,02 ve üzeri olması küçük; 0,15 ve üzeri olması orta ve 0,35 ve üzeri olması ise büyük düzeyde etki büyüklüğüne işaret etmektedir (Cohen, 1988; Hair vd., 2017). Etki büyüklüğü katsayıları incelendiğinde İYD üzerinde TBD'nin orta düzeyde etkisi ( $f^2 = ,247$ ); PİO üzerinde ise TBD'nin ( $f^2 = ,065$ ), İYD'nin ( $f^2 = ,114$ ) ve etkileşim teriminin ( $f^2 = ,062$ ) her birinin küçük düzeyde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

**Tablo 3.** Yapısal Model Sonuçları:  $R^2$ ,  $f^2$  ve  $Q^2$  Değerleri

| Değişkenler | $f^2$ |      | $R^2$ | $Q^2$ |
|-------------|-------|------|-------|-------|
|             | İYD   | PİO  |       |       |
| PİO         |       |      | ,255  | ,126  |
| İYD         |       | ,114 | ,311  | ,149  |
| TBD         | ,247  | ,065 |       |       |
| İYD x SBY   |       | ,062 |       |       |

Yapısal modelin açıklama gücü ve etki büyüklükleri hesaplandıktan sonra hipotez testi aşamasına geçilmiştir. Bootstrapping yöntemiyle gerçekleştirilen analizlerin sonucuna göre temel benlik değerlendirmesi ile psikolojik iyi oluş arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ( $\beta = 0,407$ ,  $t = 6,605$ ,  $p = 0,000$ , %95 CI [0,286, 0,528]). Bu kapsamda, birinci hipotez desteklenmiştir. Ayrıca, temel benlik değerlendirmesi ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide iş-yaşam dengesinin aracılık rolü oynadığı tespit edilmiştir ( $\beta = 0,152$ ,  $t = 3,694$ ,  $p = 0,000$ , %95 CI [0,071, 0,233]). Bu bağlamda, ikinci hipotez de desteklenmiştir. Aracı modele dahil edildikten sonra temel benlik

değerlendirmesi ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki anlamsız hale gelmediğinden ( $\beta = 0,235$ ,  $t = 2,991$ ,  $p = 0,000$ , %95 CI [0,080, 0,390]), kısmi aracılık etkisinden söz edilebilir. Son olarak, iş-yaşam dengesi ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide sosyal baskınlık yöneliminin düzenleyici etkisi bulunmuştur ( $\beta = -0,163$ ,  $t = 3,678$ ,  $p = 0,001$ , %95 CI [-0,250, -0,076]). Bu doğrultuda, üçüncü hipotez de kabul edilmiştir. Hipotezlere ilişkin sonuçlar Tablo 4'te yer almaktadır.

**Tablo 4.** Hipotez Testi Sonuçları

| Hipotezler          | $\beta$ | t     | p     | LLCI %2,5 | ULCI %97,5 | Karar |
|---------------------|---------|-------|-------|-----------|------------|-------|
| H1: TBD → PİO       | 0,407   | 6,605 | 0,000 | 0,286     | 0,528      | Kabul |
| H2: TBD → İYD → PİO | 0,152   | 3,694 | 0,000 | 0,071     | 0,233      | Kabul |
| H3: SBY x İYD → PİO | -0,163  | 3,678 | 0,001 | -0,250    | -0,076     | Kabul |

#### 4. Sonuç ve Tartışma

Mevcut çalışma, uzaktan çalışanların temel benlik değerlendirmesi ile psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkide iş-yaşam dengesinin aracı ve sosyal baskınlık yöneliminin düzenleyici etkisini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Bu kapsamda, temel benlik değerlendirmesinin psikolojik iyi oluş düzeyini artırdığı saptanmıştır. Örgütsel davranış yazınındaki geçmiş çalışma bulgularıyla paralellik gösteren (örn: Ni ve Wang, 2015; Sahin vd., 2021) bu sonuç, öz-değerini ve yeterliliğini tanımlayabilen uzaktan çalışanların, yaşamları üzerinde daha fazla denetim sahibi olduklarını ve bu durumun çalışanların psikolojik olarak daha iyi ve tamamlanmış hissettiklerini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın ikinci bulgusu, iş-yaşam dengesinin temel benlik değerlendirmesi ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide aracı etkisinin tespit edilmesidir. Çalışma sonucunu karşılaştırmak için aynı araştırma modelinde iş-yaşam dengesinin aracılık etkisini test eden bir çalışmaya rastlanılsa da iş-aile zenginleşmesi gibi benzer bir değişkenin aracılık etkisini araştıran bir çalışma (Sahin vd., 2021) ile benzer bulgular elde edilmiştir. Elde edilen sonuca göre, temel benlik değerlendirmesi olumlu olan çalışanların iş-yaşam dengesi ve kalitesi artmakta ve bu durum nihayetinde uzaktan çalışanların psikolojik iyi oluş düzeylerini olumlu yönde etkilemektedir. Bir başka ifade ile sonuçlar, olumlu temel benlik değerlendirmesine sahip çalışanların, uzaktan çalışmanın getirdiği zorluklarla daha iyi başa çıktığını, bu sayede iş-yaşam arasındaki dengeyi daha iyi sağlayabildiklerini ve sonuç olarak kendilerini psikolojik anlamda daha tatmin olmuş ve mutlu hissettiklerini göstermektedir.

Çalışmanın son bulgusu, sosyal baskınlık yöneliminin iş-yaşam dengesi ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide düzenleyici bir rol üstlendiğine işaret etmektedir. Örgütsel davranış yazınında sosyal baskınlık yönelimi çerçevesinde yürütülen görgül çalışmaların oldukça kısıtlı olduğu ifade edilebilir. Bu kapsamda sosyal baskınlık yöneliminin örgütsel davranış araştırma modellerinde düzenleyici etkisini araştıran sadece bir çalışmaya rastlanılmıştır. Follmer ve Jones (2017), sosyal baskınlık yöneliminin, çalışanların sahip oldukları yeterliliğe ilişkin kalıp yargılar ile sosyal mesafe algıları arasındaki ilişkide düzenleyici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, mevcut çalışmada sosyal baskınlık yöneliminin iş-yaşam dengesi ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide düzenleyici rolüne ilişkin elde edilen bulgu, literatüre özgün ve önemli bir katkı sunmaktadır. Elde edilen bulguya göre, sosyal baskınlık yönelimi yüksek çalışanlar, güç, statü, otorite ve başarı gibi değerlere daha fazla önem verebildiklerinden, iş-yaşam dengesini ikinci plana atmakta ve bu durum, iş-yaşam dengesinin psikolojik iyi oluş üzerindeki olumlu etkisini zayıflatmaktadır. Dolayısıyla, bu bireyler için iş-yaşam dengesi sağlansa dahi, bu dengenin psikolojik iyi oluş düzeylerine katkısı sınırlı olabilmektedir.

Elde edilen bulgulardan yola çıkarak çeşitli kuramsal çıkarımlar yapılabilir. Öncelikle, araştırma bulguları, kaynakların korunması kuramının temel söylemlerini görgül bir biçimde desteklemiştir. Kişilik gibi bireysel farklılıkların, bireylerin kaynak temelli kayıp, tehdit ve yatırım



süreçlerine nasıl tepki vereceğini belirleyen önemli bir bireysel kaynak olduğu varsayımı (Grandey ve Cropanzano, 1999), temel benlik değerlendirmesinin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisiyle doğrulanmıştır. Aynı zamanda kaynakların korunması kuramının söylemlerinden biri olan, bireysel kaynakların iş-yaşam taleplerini dengeleyerek bireylerin daha az stres deneyimlemesini ve psikolojik olarak kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlama bakış açısı (Fuchs vd., 2022), mevcut çalışmada görgül olarak desteklenmiştir. Bu noktada, bireysel bir kaynak olarak rol alan temel benlik değerlendirmesi sayesinde bireyler, kaynaklarını etkili bir şekilde yöneterek iş-yaşam dengesi kurabilmekte ve bu durum, psikolojik iyi oluş düzeylerini artırmaktadır.

Çalışmada aynı zamanda sosyal baskınlık kuramının temel söylemleri görgül açıdan desteklenmiştir. Sosyal baskınlık kuramına göre sosyal baskınlık yönelimi yüksek bireyler değer sisteminde başarı, güç ve statü gibi hiyerarşiyi artıran unsurlara öncelik vermektedir (Pratto vd., 1994). Mevcut çalışmada sosyal baskınlık yöneliminin düzenleyici etkisinin bulunması ile bu varsayım görgül olarak doğrulanmıştır. Ayrıca, sosyal baskınlık kuramının örgütsel davranış çalışmalarında görece az tercih edilen bir kuram olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın, sosyal baskınlık yönelimine ilişkin elde edilen bulgular doğrultusunda örgütsel davranış yazınına özgün ve önemli bir katkı yaptığı ifade edilebilir. Bu nedenle, gelecekteki çalışmalarda sosyal baskınlık kuramının kullanılmasının, örgütsel davranış alanındaki çeşitli iş tutum ve davranışları açıklamada güçlü bir kuramsal çerçeve sunabileceği öngörülmektedir.

Çalışma bulgularına dayanarak örgütler ve yöneticiler için çeşitli çıkarımlar yapılabilir. Örgütler, çalışanların temel benlik değerlendirmelerini geliştirecek eğitim programları veya psikolojik destek mekanizmaları sağlayabilir. Özellikle örgütsel rollerin net bir biçimde tanımlanması, iş-yaşam dengesini kolaylaştıran yapısal düzenlemeler ve esnek çalışma saatleri iş-yaşam dengesinin daha iyi sağlanmasına olanak sağlayabilir. Sonuç olarak, uzaktan çalışma bağlamında bireysel farklılıkları dikkate alan, çok yönlü ve kapsayıcı bir yönetim biçimi ile uzaktan çalışanların psikolojik iyi oluşu sürdürülebilir bir biçimde desteklenebilir.

Çalışmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Çalışma verilerinin kesitsel bir araştırma tasarımıyla elde edilmesi, sonuçların genellenebilirliği açısından bir sınırlılık oluşturabilir. Bu nedenle, boylamsal araştırma tasarımlarıyla ve farklı örneklem gruplarıyla aynı araştırma modelinin test edilmesi, daha genellenebilir sonuçların elde edilmesine olanak sağlayacaktır. Buna ek olarak, çalışmada uzaktan çalışanların kendi bildirimleri doğrultusunda veri toplanmıştır. Sosyal beğenilirlik sorunu ortaya çıkabileceğinden gelecek çalışmaların amir veya iş arkadaşları bildirimlerini de göz önünde bulundurması daha geçerli sonuçların elde edilmesine katkı sağlayabilir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda örgütsel destek, örgütsel iklim, aile desteği ve cinsiyet gibi değişkenlerin araştırma modeline dahil edilmesiyle daha kapsamlı sonuçlara ulaşılabilir.

## Kaynaklar

- Alam, M. (2020). Organisational processes and COVID-19 pandemic: Implications for job design. *Journal of Accounting & Organizational Change*, 16(4), 599-606. <https://doi.org/10.1108/JAOC-08-2020-0121>
- Allen, T. D., Johnson, R. C., Saboe, K. N., Cho, E., Dumani, S. ve Evans, S. (2012). Dispositional variables and work-family conflict: A meta-analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 80(1), 17-26. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2011.04.004>
- Anderson, A. J., Kaplan, S. A. ve Vega, R. P. (2014). The impact of telework on emotional experience: When, and for whom, does telework improve daily affective well-being?. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 24(6), 882-897. <https://doi.org/10.1080/1359432X.2014.966086>
- Anglim, J. ve Grant, S. (2016). Predicting psychological and subjective well-being from personality: Incremental prediction from 30 facets over the Big 5. *Journal of Happiness Studies*, 17(1), 59-80. <https://doi.org/10.1007/s10902-014-9583-7>
- Bakker, A. B. ve Costa, P. L. (2014). Chronic job burnout and daily functioning: A theoretical analysis. *Burnout Research*, 1(3), 112-119. <https://doi.org/10.1016/j.burn.2014.04.003>
- Barrett, R. (2017). *The values-driven organization: Cultural health and employee well-being as a pathway to sustainable performance*. Taylor ve Francis. <https://doi.org/10.9774/gleaf.9781315558530>

- Bipp, T., Kleingeld, A. ve Ebert, T. (2019). Core self-evaluations as a personal resource at work for motivation and health. *Personality and Individual Differences*, 151, 109556. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.109556>
- Bolino, M. C., Kelemen, T. K. ve Matthews, S. H. (2021). Working 9-to-5? A review of research on nonstandard work schedules. *Journal of Organizational Behavior*, 42(2), 188–211. <https://doi.org/10.1002/job.2440>
- Chang, C. H., Ferris, D. L., Johnson, R. E., Rosen, C. C. ve Tan, J. A. (2012). Core self-evaluations: A review and evaluation of the literature. *Journal of Management*, 38(1), 81-128. <https://doi.org/10.1177/0149206311419661>
- Chuang, Y. T., Chiang, H. L. ve Lin, A. P. (2024). Information quality, work-family conflict, loneliness, and well-being in remote work settings. *Computers in Human Behavior*, 154, 108149. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2024.108149>
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc. <https://doi.org/10.4324/9780203771587>
- Crawford, J. (2022). Working from home, telework, and psychological wellbeing? A systematic review. *Sustainability*, 14(19), 11874. <https://doi.org/10.3390/su141911874>
- Delbosc, A. ve Kent, J. (2024). Employee intentions and employer expectations: A mixed-methods systematic review of “post-COVID” intentions to work from home. *Transport Reviews*, 44(2), 248-271. <https://doi.org/10.1080/01441647.2023.2259100>
- Delecta, P. (2011). Work life balance. *International Journal of Current Research*, 3(4), 186-189. <http://journalcra.com/sites/default/files/issue-pdf/579.pdf>
- Demerouti, E. ve Bakker, A. B. (2023). Job demands-resources theory in times of crises: New propositions. *Organizational Psychology Review*, 13(3), 209-236. <https://doi.org/10.1177/20413866221135022>
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-575. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.95.3.542>
- Diener, E., Wirtz, D., Biswas-Diener, R., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D.W. ve Oishi, S. (2009). New measures of well-being. E. Diener (Ed.), *Assessing well-being: The collected works of Ed Diener* (s. 247–266). Springer Science + Business Media. [https://doi.org/10.1007/978-90-481-2354-4\\_12](https://doi.org/10.1007/978-90-481-2354-4_12)
- Dijkstra, T.K. ve Henseler, J. (2015). Consistent partial least squares path modeling. *MIS Quarterly*, 39(2), 297-316. <https://www.jstor.org/stable/26628355>
- Felstead, A. ve Henseke, G. (2017). Assessing the growth of remote working and its consequences for effort, well-being and work-life balance. *New Technology, Work and Employment*, 32(3), 195-212. <https://doi.org/10.1111/ntwe.12097>
- Follmer, K. B. ve Jones, K. S. (2017). Stereotype content and social distancing from employees with mental illness: The moderating roles of gender and social dominance orientation. *Journal of Applied Social Psychology*, 47(9), 492-504. <https://doi.org/10.1111/jasp.12455>
- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50. <https://doi.org/10.2307/3151312>
- Fuchs, R. M., Morales, O. ve Timana, J. (2022). Work–life balance and work values as antecedents of job embeddedness: The case of Generation Y. *Academia Revista Latinoamericana de Administración*, 35(4), 501-515. <https://doi.org/10.1108/arla-01-2022-0015>
- Gibson, A. ve Hicks, R. E. (2018). Psychological capital and core self-evaluations in the workplace: Impacts on well-being. *International Journal of Psychological Studies*, 10(2), 15-24. <https://doi.org/10.5539/ijps.v10n2p15>
- Grandey, A. A. ve Cropanzano, R. (1999). The conservation of resources model applied to work–family conflict and strain. *Journal of Vocational Behavior*, 54, 350–370. <https://doi.org/10.1006/jvbe.1998.1666>
- Haar, J. M. (2013). Testing a new measure of work–life balance: A study of parent and non-parent employees from New Zealand. *The International Journal of Human Resource Management*, 24(17), 3305-3324. <https://doi.org/10.1080/09585192.2013.775175>
- Haartmans, A. H. F. (2020). *Cross-sectional study about the relationship between flexible working, work life balance and health*. Tilburg University. <https://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=156895>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis*. Pearson Education Limited.
- Hair, J.F., Hult, G.T.M., Ringle, C.M. ve Sarstedt, M. (2017), *Primer on partial least square structural equations modeling (PLS-SEM)*, (2.baskı), Sage, Thousand Oaks.
- Halbesleben, J. R., Harvey, J. ve Bolino, M. C. (2009). Too engaged? A conservation of resources view of the relationship between work engagement and work interference with family. *Journal of Applied Psychology*, 94(6), 1452-1465. <https://doi.org/10.1037/a0017595>
- Halbesleben, J. R., Neveu, J. P., Paustian-Underdahl, S. C. ve Westman, M. (2014). Getting to the “COR” understanding the role of resources in conservation of resources theory. *Journal of Management*, 40(5), 1334-1364. <https://doi.org/10.1177/0149206314527130>
- Harris, K. J., Harvey, P. ve Kacmar, K. M. (2009). Do social stressors impact everyone equally? An examination of the moderating impact of core self-evaluations. *Journal of Business and Psychology*, 24, 153-164. <https://doi.org/10.1007/s10869-009-9096-2>

- Henry, M. S., Le Roux, D. B. ve Parry, D. A. (2021). Working in a post Covid-19 world: Towards a conceptual framework for distributed work. *South African Journal of Business Management*, 52(1), 2155. <https://doi.org/10.4102/sajbm.v52i1.2155>
- Ho, A. K., Sidanius, J., Kteily, N., Sheehy-Skeffington, J., Pratto, F., Henkel, K. E., Foels, R. ve Stewart, A. L. (2015). The nature of social dominance orientation: Theorizing and measuring preferences for intergroup inequality using the new SDO<sub>r</sub> scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109(6), 1003–1028. <https://doi.org/10.1037/pspi0000033>
- Ho, A. K., Sidanius, J., Pratto, F., Levin, S., Thomsen, L., Kteily, N. ve Sheehy-Skeffington, J. (2012). Social dominance orientation: Revisiting the structure and function of a variable predicting social and political attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(5), 583-606. <https://doi.org/10.1177/0146167211432765>
- Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources, a new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44(3), 513–524. <https://doi.org/10.1037//0003-066x.44.3.513>
- Hobfoll, S. E. (2001). The Influence of culture, community, and the nested self in the stress process: Advancing conservation of resources theory. *Applied Psychology: An International Review*, 50(3), 337-421. <https://doi.org/10.1111/1464-0597.00062>
- Hobfoll, S. E., Halbesleben, J., Neveu, J. P. ve Westman, M. (2018). Conservation of resources in the organizational context: The reality of resources and their consequences. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 5(1), 103-128. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-032117-104640>
- Huppert, F. A. (2009). Psychological well-being: Evidence regarding its causes and consequences. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 1(2), 137-164. <https://doi.org/10.1111/j.1758-0854.2009.01008.x>
- Johnson, R. E., Rosen, C. C. ve Levy, P. E. (2008). Getting to the core of self-evaluation: A review and recommendations. *Journal of Organizational Behavior*, 29(3), 391–413. <https://doi.org/10.1002/job.514>
- Judge, T. A., Erez, A., Bono, J. E. ve Thoresen, C. J. (2003). The core self-evaluations scale: Development of a measure. *Personnel Psychology*, 56(2), 303-331. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2003.tb00152.x>
- Kaltiainen, J. ve Hakanen, J. J. (2024). Why increase in telework may have affected employee well-being during the COVID-19 pandemic? The role of work and non-work life domains. *Current Psychology*, 43(13), 12169-12187. <https://doi.org/10.1007/s12144-023-04250-8>
- Kaynak, B. D., Malatyali, M. K. ve Hasta, D. (2021). Yeni sosyal baskınlık yönelimi ölçeği'nin (sby7) Türkçeye uyarlanması. *Psikoloji Çalışmaları*, 41(1), 301-330. <https://doi.org/10.26650/SP2020-0108>
- Keyes, C. L., Shmotkin, D. ve Ryff, C. D. (2002). Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 1007-1022. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.82.6.1007>
- Kokt, D. ve Seqhobane, M. (2024). The impact of remote and hybrid work and psychological wellbeing on organisational citizenship behaviour: The moderating effect of psychological capital. *Acta Commercii*, 24(1), 1-11. <https://doi.org/10.4102/ac.v24i1.1258>
- Korkmaz, O. ve Erdoğan, E. (2014). İş yaşam dengesinin örgütsel bağlılık ve çalışan memnuniyetine etkisi. *Ege Academic Review*, 14(4), 541-557. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/560289>
- Lyzwinski, L. N. (2024). Organizational and occupational health issues with working remotely during the pandemic: A scoping review of remote work and health. *Journal of Occupational Health*, 66(1), uiae005. <https://doi.org/10.1093/joccu/uiae005>
- Matud, M. P., López-Curbelo, M. ve Fortes, D. (2019). Gender and psychological well-being. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(19), 3531. <https://doi.org/10.3390/ijerph16193531>
- McPhail, R., Chan, X. W., May, R. ve Wilkinson, A. (2024). Post-COVID remote working and its impact on people, productivity, and the planet: An exploratory scoping review. *The International Journal of Human Resource Management*, 35(1), 154-182. <https://doi.org/10.1080/09585192.2023.2221385>
- Neidlinger, S. M., Felfe, J. ve Schübbe, K. (2022). Should I stay or should I go (to the office)?—Effects of working from home, autonomy, and core self-evaluations on leader health and work–life balance. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(1), 6. <https://doi.org/10.3390/ijerph20010006>
- Netemeyer, R.G., Boles, J.S. ve McMurrian, R. (1996). Development and validation of work-family conflict and family-work conflict scales. *Journal of Applied Psychology*, 81(4), 400-410. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.81.4.400>
- Ni, C. ve Wang, Y. (2015). The impact of perceived organizational support and core self-evaluation on employee's psychological well-being. *Journal of Human Resource and Sustainability Studies*, 3(2), 73-81. <https://doi.org/10.4236/jhrss.2015.32011>
- Park, R. ve Jang, S.J. (2017). Family role overload's relationship with stress and satisfaction. *Journal of Managerial Psychology*, 32(1), 61-74. <https://doi.org/10.1108/JMP-01-2016-0020>
- Pratto, F., Sidanius, J. ve Levin, S. (2006). Social dominance theory and the dynamics of intergroup relations: Taking stock and looking forward. *European Review of Social Psychology*, 17(1), 271-320. <https://doi.org/10.1080/10463280601055772>
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M. ve Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality And Social Psychology*, 67(4), 741-763. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.741>

- Sahin, S. G., Pal, S. ve Hughes, B. M. (2021). Core self-evaluations and psychological well-being: The mediating role of work-to-family enrichment. *Benchmarking: An International Journal*, 28(4), 1101-1119. <https://doi.org/10.1108/BIJ-06-2020-0340>
- Schmitt, J. (2024). Employee well-being and the remote leader: A systematic literature review. *Central European Business Review*, 13(1), 27-42. <https://doi.org/10.18267/j.cebr.352>
- Sidanius, J. ve Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139175043>
- Sinclair, R. R., Britt, T. W. ve Watson, G. P. (2024). Psychological well-being and occupational health: Caught in the quicksand or standing on a firm foundation? L. E. Tetrick, G. G. Fisher, M. T. Ford ve J. C. Quick (Ed.), *Handbook of occupational health psychology* içinde (s.385–403). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000331-019>
- Sirgy, M. J. ve Lee, D. J. (2018). Work-life balance: An integrative review. *Applied Research in Quality of Life*, 13, 229-254. <https://doi.org/10.1007/s11482-017-9509-8>
- Sudha, K.S. ve Shahnawaz, M.G. (2013). Core self-evaluation as a correlate of subjective well-being among special educators. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 39(1), 83-90. <https://jiaap.in/wp-content/uploads/2024/08/10-Kiran.pdf>
- Şeşen, H. (2010). *Öncülleri ve sonuçları ile örgüt içi girişimcilik: Türk Savunma Sanayinde bir araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28-3), 374-384. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/87222>
- Tesi, A. (2025). Social dominance orientation in a motivational framework: A focus on organizational settings. *Trends in Psychology*, 1-27. <https://doi.org/10.1007/s43076-025-00443-1>
- Xie, X. N., Long, X. Y. ve Guo, Y. Y. (2024). Reproducing inequality through occupation: The mediating role of social dominance orientation in socioeconomic status and occupational choices. *Current Psychology*, 43(46), 35427-35437. <https://doi.org/10.1007/s12144-024-07003-3>
- Zapata, L., Ibarra, G. ve Blancher, P. H. (2024). Engaging new ways of work: The relevance of flexibility and digital tools in a post-COVID-19 era. *Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance*, 11(1), 1-17. <https://doi.org/10.1108/JOEPP-04-2022-0079>





## The Impact of Economic Policy Uncertainty and Foreign Direct Investments on Renewable Energy Consumption in G-7 Countries

◆◆◆

### G-7 Ülkelerinde Ekonomi Politika Belirsizliği ve Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Yenilenebilir Enerji Tüketimi Üzerindeki Etkisi



<https://doi.org/10.25204/iktisad.1739234>

Fatih Volkan AYYILDIZ\*

#### Abstract

*This study investigates the impact of economic policy uncertainty and foreign direct investments on renewable energy consumption in G-7 (The Group of Seven) countries using data for the period 2000-2023. At the same time, another important purpose of the study is to investigate the multidirectional relationships of causality between the variables. Within the context of the goal, the relationships between variables are analyzed using Gengenbach, Urbain, and Westerlund, Prais-Winsten and Dumitrescu-Hurlin methods. This study fills the gap in the literature by differing from other studies on the subject in terms of the methods used. According to the findings of Gengenbach, Urbain and Westerlund's cointegration test, it was found that there was a cointegration relationship between the variables. According to the findings of the Prais-Winsten regression analysis, a 1% increase in foreign direct investment increases renewable energy consumption by approximately 0.30%, at a statistically significant level. According to the findings of Dumitrescu and Hurlin panel causality analysis suggested for heterogeneous panel data, there is a bidirectional causality relationship between all variables. All the findings obtained from the analysis generally support the findings of similar studies in literature.*

**Keywords:** Renewable energy, economic policy uncertainty, foreign direct investment, Prais-Winsten regression, Dumitrescu and Hurlin panel causality.

#### Öz

*Bu çalışmada, 2000-2023 dönemi verileri kullanılarak G-7 (Yedili Grup) ülkelerinde ekonomi politika belirsizliği ve doğrudan yabancı yatırımlarının, yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Aynı zamanda değişkenler arasındaki çok yönlü nedensellik ilişkilerinin araştırılması çalışmanın bir diğer önemli amacıdır. Bu amaç kapsamında, değişkenler arasındaki ilişkiler Gengenbach, Urbain ve Westerlund, Prais-Winsten ve Dumitrescu-Hurlin yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Bu çalışma, kullanılan yöntemler açısından konuyla ilgili diğer çalışmalardan farklılaşarak literatürdeki boşluğu doldurmaktadır. Gengenbach, Urbain ve Westerlund eşbütünleşme testi sonucunda değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu bulunmuştur. Prais-Winsten regresyon analizinin bulgularına göre, doğrudan yabancı yatırımlardaki %1'lik bir artış, yenilenebilir enerji tüketimini istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde yaklaşık %0,30 oranında artırmaktadır. Heterojen yapıdaki panel veriler için önerilen Dumitrescu ve Hurlin panel nedensellik analizi bulgularına göre tüm değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Analizlerden elde edilen bulgular genel olarak literatürdeki benzer çalışmaların bulgularını desteklemektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** Yenilenebilir enerji, ekonomi politikası belirsizliği, doğrudan yabancı yatırım, Prais-Winsten regresyon, Dumitrescu ve Hurlin panel nedensellik.

#### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
10.07.2025

**Accepted:**  
21.09.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights reserved.



#### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
10.07.2025

**Kabul Tarihi:**  
21.09.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları saklıdır.



**Atıf / to Cite (APA):** Ayyıldız, F. V. (2025). The impact of economic policy uncertainty and foreign direct investments on renewable energy consumption in G-7 Countries. *Journal of Economics Business and Political Researches*, 10(28), 866-880. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1739234>

\*ORCID Assist. Prof. Dr., Ordu University, Ünye Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, f.volkanayyildiz@odu.edu.tr

## 1. Introduction

The uncertainty that is associated with policy is considered by economists and those who make policy to be one of the significant aspects that contribute to the overall economic uncertainty. In addition to these arguments on the unpredictability of economic policy, many academics have expressed difficulty in defining the idea of political instability. This is because the degree of political instability in a nation is not readily visible. It could be done to define the same political situation in the country as either stable or unstable, depending on the definition of political instability used in recent years, scholars have seen an increased focus on energy studies. Uncertainty is a primary non-economic variable, while not being a fundamental macroeconomic indicator, particularly in shaping energy policy. Considering the numerous difficulties in the energy sector and the broader context, it is essential to incorporate foreign direct investment (FDI) as a significant factor influencing policy uncertainty and diverse investment decisions while acknowledging the ambiguities in both the data and expert assessments (Baker et al., 2016: 1600-1603). In addition to the uncertainties that are the main motivation source of this study, the other independent variable is FDIs, and the dependent variable is renewable energy (RE).

This study specifically identifies the potential relationship between the variables using various econometric analyses. It is noted that the literature is relatively sparse in studies using Gengenbach, Urbain, and Westerlund's cointegration test, and Prais-Winsten regression analysis, particularly among those using these two variables. This study aims to fill this gap, particularly in terms of methodology

RE is the emerging catalyst for economic progress. In recent years, the economic landscape has become a volatile and intricate reality, and the discourse on clean energy consumption, particularly the momentum of RE, is a crucial element of economic growth. The alteration in economic policy will eventually impact firms' RE investment decisions, which in turn will affect the use of both conventional and RE. The literature indicates that economic policy uncertainty (EPU), conventional energy, and RE are interconnected (Işık et al., 2024).

**Table 1.** RE Consumption per Capita in G-7 Countries (in Exajoules)

| Country / Years | 2020 | 2021 | 2022  | 2023  |
|-----------------|------|------|-------|-------|
| Canada          | 4.23 | 4.22 | 4.37  | 4.08  |
| France          | 0.38 | 0.41 | 0.41  | 0.43  |
| Germany         | 1.29 | 1.27 | 1.21  | 1.47  |
| Italy           | 1.19 | 1.18 | 1.02  | 1.15  |
| Japan           | 1.90 | 2.04 | 2.09  | 2.19  |
| UK              | 1.28 | 1.41 | 1.30  | 1.43  |
| US              | 9.32 | 9.81 | 10.78 | 10.99 |

Source: BP British Petroleum (2025).

According to Table 1, per capita RE energy consumption in G-7 countries is generally on the rise. The highest RE energy consumption among all G-7 countries is expected to occur in 2023. This can be interpreted as a sign of increasing sensitivity to RE and climate change over the years. Among G-7 countries, the US has the highest per capita RE consumption.

Since the 1980s, developed as well as emerging nations have augmented their utilization and production of RE. The growth of RE encompasses four facets. Technological innovation has decreased the expenses associated with investing in RE systems. The second aspect pertains to governmental regulations that have facilitated encouraging policy consequences for RE investments, including the implementation of credit easing and tax deductions for green energy by numerous governments, thereby enhancing certificate and portfolio standards in RE investments The third point pertains to climate change challenges. It is said that the augmented utilization of RE diminishes CO2 emissions, hence enabling RE to alleviate the detrimental impacts of climate change the rise in fossil

fuel prices has stimulated the use of RE. Considering these four elements, RE has the capacity to foster sustained economic growth (Sadiq et al., 2024; Şahin and Ayyıldız, 2020; Danish and Ulucak, 2021).

In particular, the scope of sustainable and secure energy is expanding on a worldwide scale as a consequence of shifting prices for fossil fuels and declining energy sources. Both a decreased reliance on imported fossil fuels for energy production and an enhanced utilization of RE sources that are local to the area provide possibilities that are encouraging. In addition to fossil fuels, certain kinds of energy that are collectively referred to as RE such as hydropower, solar, wind, geothermal, tidal, and waste to energy) have been said to provide a greater number of positive externalities. RE is typically seen as less detrimental due to its negligible greenhouse gas emissions during operation (Mattman et al., 2016).

There are significant consequences for the energy sector's future in the intricate interplay between RE and EPU. In order to create a more sustainable and secure energy system, it is essential for politicians, entrepreneurs, and investors to understand this link. A number of reasons have contributed to RE's meteoric rise in popularity: falling prices, stronger public backing, and supportive government regulations (International Energy Agency, 2021). It is more difficult for firms and investors to make decisions that are informed when there is ambiguity regarding economic policy, which might produce an investment climate that is hazardous to investment (Kammen and Baer, 2012).

According to the outcomes of the empirical research conducted on the topic, the following may be inferred. To begin, a growing number of academics have investigated the impact that RE plays in macro elements such as economic growth, energy efficiency and security, environmental quality, financial development, and FDI inflows. In the second group of findings, the focus was on the factors that determine the increase of RE generation in the economy. As a consequence of this, the study found a number of important factors that determine the incorporation of RE into the economy. These factors include financial development, investment, and FDI. In order to improve the energy mix and strike a balance between the capacity to protect the natural environment and the market conflicts that may arise, RE is an essential component of the energy supply (Aizenman and Marion, 1993; Tiwari, 2011; Gulen and Ion, 2016).

FDI may influence RE demand via two mechanisms. The presence of foreign enterprises in the host country's marketplaces may compel indigenous firms to enhance their competitiveness, especially as energy is generally the most critical, limited, and costly resource for the production of products and services. Domestic companies may seek innovative methods to mandate RE usage to mitigate elevated manufacturing expenses. Secondly, foreign companies may emulate energy-efficient technology if the originating country has compelled them to implement stringent environmental regulations. To far, limited research has examined the correlation between FDI and energy consumption in the literature, with most findings being confusing and yielding inconclusive results. Some writers contend that FDI may foster energy-efficient technology and diminish energy consumption, while others assert that FDI may actually escalate energy consumption when new foreign enterprises engage in these host markets (Polat, 2018).

FDI is one of the key variables affecting RE resources. FDI contributes to the economic and growth of the country that attracts FDI by enabling it to flow out of the country through various channels. FDI is an important catalyst for growth and development in both developed and developing countries (Borensztein et al., 1998). Esty and Gentry (1997) state that FDI is conducted for three different purposes. These are market-oriented, resource-oriented, and production site-seeking FDI. Market-oriented and resource-oriented FDI are considered to be relatively insensitive to environmental factors and relatively insensitive to cost. The third purpose, which is to seek production sites, is FDI that is sensitive to environmental factors. Cost-cutting FDIs aimed at this purpose are



considered to be related to the Pollution Haven Hypothesis (PHH) and have an impact on RE consumption (Aliyu, 2005).

The examination of the topic from a comprehensive viewpoint concerning the influence of FDI on RE is articulated through two distinct theories. These are the pollution halo hypothesis and the pollution haven hypothesis. The pollution haven hypothesis is alternatively known as pollution haven in certain research within the literature. The pollution haven hypothesis states that developing countries have become pollution havens by conducting international trade with developed countries using FDIs, that is, allowing pollution export. The pollution halo hypothesis can be expressed as the international trade in which FDIs play a leading role directs developing countries to clean technology export. Since these companies are based on new technology, it is stated that they contribute to the reduction of carbon dioxide emission levels of the countries they invest in. This situation contributes positively to RE consumption (Hoffman et al., 2005; Shahbaz et al., 2011; Abbasi et al., 2023).

According to the Pollution Haven Hypothesis, a country's pollution level will increase because FDI leads to an expansion of economic activity in industries that ignore environmental factors. This occurs in the long run due to the growth effect of FDI. The basis of this relationship is the long-run inverted-U relationship between output growth and pollution levels, known as the Environmental Kuznets Curve (EKC) (Acharyya, 2009).

The G-7 economies, comprising about 10% of the global population, are responsible for over 25% of worldwide emissions of carbon dioxide, underscoring their unequal impact on the effect of climate change (Chen et al., 2025) In this respect, in this study, the sample of G-7 countries was selected in order to analyze the possible effects of EPU and FDI variables on RE consumption (Doğan et al., 2023: 825).

Taking this into consideration, the sample of G-7 nations was chosen for this study in order to analyze the potential impacts of EPU and FDI factors on RE consumption. Subsequent to this phase of the study, the literature, econometric analysis, and conclusions sections will be examined in that order.

## 2. Literature

RE and FDIs are among the factors affecting EPU. Recent years have seen a surge in research on EPU, FDI, and RE consumption, resulting in the citation of contemporary academic studies on the topic.

Solomon and Ruiz (2012) examined the Panel GMM analysis method to examine the influence of foreign investments on EPU in 28 developing nations across various regions from 1985 to 2004. Their studies conclude that heightened uncertainty diminishes foreign investment, with this effect being particularly pronounced in African nations.

Gulen and Ion (2016) concluded that a negative correlation exists between future corporate investments and policy uncertainty, as indicated by the policy uncertainty index they developed using data from their compustat analysis files, which encompass quarterly data from January 1987 to December 2013. They found that increases in policy uncertainty lead to precautionary delays in investments.

Çağlar (2020) examined a bootstrap ARDL analysis to examine the interrelationships among energy consumption, FDI, carbon emissions, and economic growth in nine countries, selected based on the Climate Change Performance Index, during the period from 1970 to 2014. The statistics derived from his study suggest that the relationships among the specified variables are significant in the long term, and that short-term causal relationships exist, despite the absence of a long-term relationship to validate the ECC hypothesis. Nevertheless, certain types of causality are observed in the short term. It should be significant in the long term. The empirical analysis yielded no evidence

of an ice term equilibrium relationship, which would enable evaluation of the ECC hypothesis across all countries. Nonetheless, certain types of causality are observed in the short term.

Kang and Ratti (2015) examined the impact of economic and political uncertainty on the oil and stock markets in China from January 2003 to December 2011 using VAR analysis in their research. Their studies conclude that the shocks in the oil market have intensified China's economic policy. Adedoyin and Zakari (2020) examined the correlation among EPU, CO<sub>2</sub> emissions, energy consumption, and national income in the United Kingdom from 1985 to 2017 using the Pairwise Granger causality test. Their research indicates that EPU does not significantly impact CO<sub>2</sub> emissions in the short term; however, it does lead to elevated carbon emissions in the long term, and a unidirectional causal relationship exists between energy consumption and EPU.

Shafiullah et al. (2021) examined the correlation between policy uncertainty and RE in the United States from 1986 to 2019 using non-parametric decoupling and causality analysis methods. Consequently, their research concludes that prolonged EPU exhibits a renewable inverse relationship. Lu et al. (2021) examined the influence of EPU on RE growth from 1965 to 2019 (with the starting date varying by country based on the dataset) in the USA, Japan, Germany, and Brazil using the VAR model. Studies controlling for EPU indicate that Germany, Brazil, and the USA have not established a bidirectional causal relationship between growth and RE. At the same time, Germany and Japan have similarly struggled to establish a causal relationship between these variables. Tan and Uprasen (2022) examined the influence of foreign investments on RE consumption in BRICS nations utilizing the panel GMM methodology from 1990 to 2015 in their research. Their research concludes that environmentally sensitive FDIs enhance RE consumption. Doğan et al. (2023) examined the relationship between EPU and RE consumption in G-7 countries from 1997 to 2021 using the Han & Phillips method. Their studies indicate an inverse relationship between EPU and RE consumption. Athari (2024) examined the correlation between EPU and RE in the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) countries from 2000 to 2019 using panel quantitative regression analysis, taking into account the stringent environmental requirements in these nations. Their studies indicate that stringent environmental policies significantly mitigate the effects of EPU on RE consumption, while FDIs enhance RE consumption.

Yi et al. (2023) examined the EPU and financial developments in a cohort of 9 developed nations from 2003 to 2012, utilizing monthly data and panel data analysis in their research. Their studies indicate that financial developments enhance RE consumption, whereas economic policy deficiencies exhibit an inverse relationship with the use of RE.

Pata et al. (2023) examined the impact of economic policy uncertainties and geopolitical risks on RE consumption in G-7 countries from 2004 to 2018 using panel data analysis. Their research indicates that economic policy uncertainties and heightened geopolitical risks diminish RE consumption, with the influence of economic policy uncertainties being more pronounced than that of geopolitical risks.

Kapçak (2023) examined the relationship between RE and FDI in the Turkish economy for the period 1980-2019 using a latent error correction model. He concluded that there is an asymmetric causality from FDI to RE consumption.

Sadiq et al. (2024) examined the panel ARDL analysis method to assess the impact of policy uncertainty, RE, and corruption variables on carbon emissions in BRICS-1 countries from 1990 to 2020. As a result of their study, they found that preventing corruption and increasing RE consumption would reduce carbon emissions in the long term, thereby supporting sustainable environmental policy and reducing policy uncertainties.

Dai et al. (2025) examined the impact of energy policy uncertainty on fossil fuel and RE consumption in G-7 countries from 1996 to 2022, employing a panel data analysis method. Their

research indicated that uncertainty in energy policy adversely affects the consumption of both fossil fuels and RE, and they proposed that encouraging FDI could mitigate this uncertainty.

The general results of the studies indicate a relationship between the variables EPU, FDI, and RE. This study specifically identifies the potential relationship between the variables using various econometric analyses. It is noted that the literature is relatively sparse in studies using Gengenbach, Urbain, and Westerlund's cointegration test, and Prais-Winsten regression analysis, particularly among those using these two variables. This study aims to fill this gap, particularly in terms of methodology.

### 3. Data and Methodology

The three main methods used in the model, namely Gengenbach, Urbain and Westerlund cointegration test, Dumitrescu and Hurlin causality test and Prais Winston regression analysis methodology are explained from a theoretical perspective, respectively. The first main method is the cointegration test developed by Gengenbach, Urbain, and Westerlund (2016) is designed for situations where the cointegration relationship is heterogeneous. Unlike traditional cointegration tests, it acknowledges that different long-run relationships might exist for each individual unit. The main goal of the test is not to determine if there is a common cointegration relationship across the panel, but to determine if a cointegration relationship exists for at least one unit.

The test is based on estimating a separate error correction model (ECM) for each individual unit (i). The core equation of this model is as follows:

$$\Delta y_{i,t} = \alpha_i y_{i,t-1} + \delta_i x_{i,t-1} + \sum_{k=1}^p \beta_{ik} \Delta y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^p \gamma_{ik} \Delta x_{i,t-k} + \epsilon_{i,t} \quad (1)$$

This model combines the short-run dynamics and long-run deviations for each unit.  $i$  represents the individual units in the panel data (e.g., countries, companies).  $t$  denotes the time period,  $y_{it}$  and  $x_{it}$  represent two variables. The test investigates whether a long-run cointegration relationship exists between them,  $\Delta$  indicator means the difference operator ( $\Delta y_{i,t} = y_{i,t} - y_{i,t-1}$ ).  $\alpha_i$  and  $\delta_i$  indicators represent the coefficients. The existence of a cointegration relationship depends on  $\alpha_i$  being non-zero. If  $\alpha_i \neq 0$ , it indicates a long-run relationship for unit  $i$ ,  $\beta_{ik}$  and  $\gamma_{ik}$  indicators are coefficients that capture the short-run dynamics of the lagged differences of the dependent and independent variables,  $\epsilon_{i,t}$  is the error term,  $p$  represents the number of lags (lag order) used in the model.

The Gengenbach, Urbain, and Westerlund (2016) test examines the following hypotheses:

Null Hypothesis ( $H_0$ ): There is no cointegration relationship for all units in the panel. Mathematically, for all units  $i$ ,  $\alpha_i = 0$ .

Alternative Hypothesis ( $H_1$ ): There is a cointegration relationship for at least one unit in the panel. Mathematically, for at least one unit  $i$ ,  $\alpha_i \neq 0$ .

The test applies individual cointegration tests (e.g., ADF or Phillips-Perron tests) for each unit and then pools these test statistics to create a panel-wide statistic. This provides a more flexible and powerful test by considering the unique dynamics and cointegration relationships of each individual unit.

The second test, the panel causality test established by Dumitrescu and Hurlin (2012), is an adaptation of the conventional Granger causality test for panel data that considers heterogeneity. This assessment acknowledges that the causal link may vary among distinct entities (countries, corporations etc.).

The assessment relies on distinct Granger causality regression equations for each individual unit (i). The equation is as follows:

$$y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \beta_{ik} y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \gamma_{ik} x_{i,t-k} + \epsilon_{i,t} \quad (2)$$

This regression examines the effect of past values of  $y$  and past values of  $x$  on the current value of  $y$  for each individual unit. This index represents the individual units in the panel data (e.g., countries, companies, states). It takes values  $i=1,2,...,N$ .  $t$  represents the time period (e.g., years, quarters). It takes values  $t=1,2,...,T$ ;  $y_{it}$  and  $x_{it}$  are two different variables for unit  $i$  at time  $t$ . The test investigates whether  $x$  Granger-causes  $y$  or  $\alpha_i$  represents the constant term for each individual unit. This allows the model to capture the individual differences (heterogeneity) among units,  $\beta_{ik}$  is the coefficient of the  $k$ -th lag of  $y$  for unit  $i$ . These coefficients show the effect of  $y$ 's own past values on its current value,  $\gamma_{ik}$  is the coefficient of the  $k$ -th lag of  $x$  for unit  $i$ . The Dumitrescu-Hurlin test primarily examines whether these coefficients are equal to zero,  $k$  represents the number of lags (lag order) used in the model and  $\epsilon_{it}$ : The error term for each unit and time period.

The Dumitrescu and Hurlin (2012) test primarily examines the following two hypotheses:

Null Hypothesis (H0):  $x$  does not Granger-cause  $y$  for all units in the panel. Mathematically, for all units  $i$ ,  $\gamma_{ik}=0$ .

Alternative Hypothesis (H1):  $x$  does Granger-cause  $y$  for at least one unit in the panel. Mathematically, for at least one unit  $i$ ,  $\gamma_{ik}\neq 0$ .

The test works by calculating a separate Wald statistic ( $W_i$ ) for each individual unit and then averaging these statistics to create a pooled test statistic (WNT). The test result is obtained using standardized versions of the average Wald statistic ( $Z^+$  and  $Z^-$ ). This method ensures that the test provides more robust and reliable results across the entire panel by accounting for the differences in causal relationships among individual units.

The third main method used in the methodology is Prais Winsten regression analysis. In this method, the original model is:

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_t + \epsilon_t \quad (3)$$

Autocorrelation of error terms:

$$\epsilon_t = \rho \epsilon_{t-1} + u_t \quad (4)$$

Transformed model:

$$Y_t - \rho Y_{t-1} = \beta_0(1 - \rho) + \beta_1(X_t - \rho X_{t-1}) + (\epsilon_t - \rho \epsilon_{t-1}) \quad (5)$$

To eliminate autocorrelation, the Prais-Winsten method creates a lagged version of the original equation by multiplying it by  $\rho$  and then subtracting this lagged equation from the original one. This equation can be rewritten as follows:

$$Y_t^* = \beta_0^* + \beta_1 X_t^* + u_t \quad (6)$$

Where, the  $u_t$  terms are the new error terms that are no longer autocorrelated. In conclusion, Prais-Winsten (1954) regression is a powerful tool used to obtain more reliable and efficient estimates of regression coefficients, especially when faced with the problem of autocorrelation in time series data. After detecting the presence of autocorrelation, the Prais-Winsten method uses an approach called Generalized Least Squares (GLS). A key feature of the method is that it retains the first observation ( $t=1$ ) in the data set, thus avoiding data loss. Unlike the Cochrane-Orcutt method, Prais-Winsten can produce more efficient estimates because it includes the first observation in the equation. This is particularly important for data sets with a small sample size. This method effectively solves the autocorrelation problem in time series analysis, thereby increasing the reliability of regression results.

This study examines the effects of EPU and FDI on RE consumption in G-7 countries from 2000 to 2023 using a panel data methodology and Prais-Winsten regression. The function equation (7) of the model established in this direction is shown below:

$$RE = f(EPU, FDI) \quad (7)$$

The RE notation in the equation indicates RE consumption; the EPU notation indicates EPU and the FDI notation indicates FDI. The EPU monthly index data were rearranged by taking the average of 12-month data and included in the model as annual data. Explanations and data sources for the variables are shown in Table 2.

**Table 2. Data Set**

| Variables                    | Symbols | Measurements       | Data Sources                                                                        |
|------------------------------|---------|--------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|
| Renewable energy consumption | RE      | Exajoule           | BP Statistics (2025)                                                                |
| Economic policy uncertainty  | EPU     | Index              | <a href="https://www.policyuncertainty.com/">https://www.policyuncertainty.com/</a> |
| Foreign direct investments   | FDI     | Current US dollars | Worldbank (2025)                                                                    |

$$\ln RE_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \ln EPU_{i,t} + \beta_2 \ln FDI_{i,t} + \xi_{i,t} \quad (8)$$

In the model (2),  $\beta_0$  represents the constant parameter coefficient;  $\beta_1$  and  $\beta_2$  represent the parameter coefficients for EPU and FDI, respectively.  $\xi$  indicates the error terms;  $\ln$  indicates the logarithmic form structure of the variables

The findings regarding the summary statistics of the variables are shown in Table 3. According to the findings, the average values of RE consumption, EPU, and FDIs are approximately 0.45, 2.15, and 4.85, respectively. The fact that the variables have small standard deviation values indicates that they tend to be close to the average of the data set, which is the desired situation.

The differences between the minimum and maximum values of the variables indicate that there is no excessive difference in the data sets. It is observed that the number of observations in the model ( $N = n \cdot T$ ) is a balanced panel time series consisting of 168 values. Since per capita RE consumption in G-7 countries is between 0 and 1 in exajoules, all of these values are included in the analysis by multiplying by 100. Since per capita RE consumption in G-7 countries ranges from 0 to 1 in exajoules, all of these values were multiplied by 100 and included in the analysis

**Table 3. Summary Statistics**

| Variables | Average  | Standard Deviation | Minimum  | Maximum  |
|-----------|----------|--------------------|----------|----------|
| $\ln RE$  | 4.933309 | 0.9524351          | 2.352327 | 7.002083 |
| $\ln EPU$ | 2.154422 | 0.2283953          | 1.575226 | 2.825433 |
| $\ln FDI$ | 4.850261 | 0.7374378          | 4.271629 | 6.676135 |

### 3.1. Findings

The findings of Kendall's Tau correlation analysis, which was conducted to make predictions about the direction and degree of possible relationships between data sets, as well as the assumption of multiple linear connections between independent variables, are reported in Table 4. The analysis calculates the relationship between two variables sequentially. When the findings are evaluated, statistical significance levels are seen among all variables. In this direction, it is seen that the relationship between RE consumption and EPU is approximately 0.20, and the relationship between FDIs is approximately 0.59 and exhibits positive correlations. However, it is observed that the relationship between the independent variables is 0.10. The findings are interpreted as the relationships between the variables are not very strong and the assumption of multiple linear connections is met.

**Table 4.** Kendall's Tau Correlation Analysis

| Matrix | lnRE              | lnEPU              | lnFDI       |
|--------|-------------------|--------------------|-------------|
| lnRE   | 1.0000<br>-       |                    |             |
| lnEPU  | 0.3542<br>0.0002* | 0.9999<br>-        |             |
| lnFDI  | 0.5868<br>0.0000* | 0.2105<br>0.0495** | 1.0000<br>- |

**Note:** \* symbol is 0.01, \*\* symbol is 0.05 significance level.

In the first stage of the analysis, to determine the preferred unit root test types and model selection, necessary tests were conducted to examine parameter homogeneity and cross-sectional dependency situations. In this context, the homogeneity of the parameters was first checked using Swamy's (1971) S test. When the findings in Table 5 were evaluated, it was observed that the H0 basic hypothesis was rejected for the variables lnRE, lnEPU, lnFDI and the parameters were not homogeneous, meaning they varied from unit to unit. At the same time, the analysis conducted for the entire panel pointed to the same finding, confirming that the heterogeneity situation should be taken into account in the models to be established.

**Table 5.** Parameter Homogeneity Findings

| Variables  | chi2               | Prob > chi2 |
|------------|--------------------|-------------|
| lnRE       | chi2(6) = 562.28   | 0.0000      |
| lnEPU      | chi2(6) = 39.87    | 0.0000      |
| lnFDI      | chi2(6) = 84275.84 | 0.0000      |
| Full panel | chi2(18) = 1.6e+05 | 0.0000      |

After determining that the model is heterogeneous, the Lagrange Multiplier (LM) cross-sectional dependence test, developed by Breusch and Pagan (1980), was performed for the case of T > N, and the findings are summarized in Table 6. The findings showed that the basic hypothesis H0 was rejected at the 0.01 significance level under 21 degrees of freedom, indicating cross-sectional dependence among the variables. In addition, the Breusch-Pagan LM test findings performed at the model scale also supported the existence of cross-sectional dependence in the model.

**Table 6.** Cross-Sectional Dependency Findings

| Variables  | Statistics | P-value |
|------------|------------|---------|
| lnRE       | 70.44      | 0.0000* |
| lnEPU      | 18.68      | 0.0000* |
| lnFDI      | 5.62       | 0.0000* |
| Full panel | 72.16      | 0.0000* |

**Note:** p is the probability value and \* symbol is 0.01 significance level.

The findings of the CADF (Cross-section Extended Dickey-Fuller) and CIPS (Cross-section Extended Im, Pesaran, and Shin) tests, which are presented in Table 7, have significant implications for the analysis process. They indicate that second-generation unit root tests should be preferred. These results, obtained in the second stage of the analysis, are particularly interesting. They show that the variables of RE consumption and EPU become stationary at I(0) level values, and FDIs become stationary at I(1) first-difference levels, indicating that they do not contain a unit root.

**Table 7.** CADF and CIPS Unit Root Findings

| Variables | CADF            |                 | CIPS     |         | Result |
|-----------|-----------------|-----------------|----------|---------|--------|
|           | I(0)            | I(1)            | I(0)     | I(1)    |        |
| lnRE      | 2.416 (0.041)** | 3.463 (0.000)*  | -2.427** | -5.921* | I(0)   |
| lnEPU     | 2.613 (0.010)*  | 3.186 (0.000)*  | -2.487** | -5.164* | I(0)   |
| lnFDI     | 1.280 (0.880)   | 2.378 (0.046)** | -1.341   | -2.779* | I(1)   |

**Note:** \* symbol, 0.01 significance level; \*\* symbol, 0.05 significance level; critical values are cv1: -2.57, cv5: -2.33, cv10: -2.21

In this context, Gengenbach et al. (2016) cointegration test, which allows for heterogeneity, inter-unit correlation, and unequal lag situations in the model, was performed, and the findings are reported in Table 8. When the significance of the panel cointegration test  $y(t-1)$  was examined according to the heterogeneous lag length findings, it was found that the basic hypothesis  $H_0$  was rejected, thus supporting the existence of a cointegration relationship between RE consumption, EPU, and FDIs.

**Table 8.** Long-term Relationship Findings

| Test type     | Cointegration Test |        |             |
|---------------|--------------------|--------|-------------|
| Panel EC-test | Coefficient        | T-bar  | P-value     |
| $y(t-1)$      | -0.724             | -3.342 | $\leq 0.01$ |

**Table 9.** Tests of Assumptions

| Assumptions                                         | Statistics                                                                | P      | Avg.VIF | chi2(1) | p>chi2 |
|-----------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------|--------|---------|---------|--------|
| Multicollinearity test                              | -                                                                         | -      | 1.02    | -       | -      |
| Jarque-Bera normality test                          | 0.76245                                                                   | 0.6631 | -       | -       | -      |
| Breusch-Pagan/Cook-Weisberg heteroscedasticity test | -                                                                         | -      | -       | 1.86    | 0.1593 |
| Autocorrelation test                                | Bhargava et al. Durbin-Watson = 0.35739215<br>Baltagi-Wu LBI = 0.56243518 |        |         |         |        |

The Prais-Winsten regression analysis findings for the case where the autocorrelation assumption is not met in the model are summarized in Table 9. According to the findings in table10, it is seen that the EPU variable is statistically insignificant, whereas the FDI variable is significant. In this context, a 1% increase in FDIs increases RE consumption by approximately 0.30%. There are studies in the literature that support this result. There are studies in the literature that support this result. Doytch and Narayan (2016) argue in their study that FDI encourages energy conservation by increasing RE consumption and creates a “pollution halo” effect. Paramati et al. (2016) examine the relationship between FDI and RE consumption in developing economies. Their findings indicate that FDI significantly stimulates clean energy consumption and helps fuel the growth of RE technology.

Fan and Hao (2020) state in their studies that FDI in China facilitates the transfer of clean technologies and provides financing for RE projects. The results highlight that FDI increases RE use and that these investments are vital for the region's energy transition.

**Table 10.** Prais-Winsten Regression Analysis Findings

| Variables | Coefficient | Standard Error | t    | P> t  | [95% Confidence interval] |
|-----------|-------------|----------------|------|-------|---------------------------|
| lnEPU     | 0.0035287   | 0.0312942      | 0.11 | 0.907 | [-0.0573674 0.0652783]    |
| lnFDI     | 0.3024957*  | 0.1425558      | 2.13 | 0.034 | [0.02242361 0.5845218]    |
| Constant  | -1.035852   | 0.7091575      | 1.46 | 0.145 | [-2.4358274 0.3672616]    |

**Note:** \* symbol is 0.05 significance level.

In the final stage of the analysis process, Dumitrescu and Hurlin's (2012) panel causality test was conducted to determine the causal relationships between the variables and the direction of these relationships. The test, which allows balanced and unbalanced panel time series, is recommended for heterogeneous panels (Şahin, 2022).



**Table 11.** Causality Analysis Findings

| Basic hypotheses                                | W-statistic | Z-statistic | P-value        |
|-------------------------------------------------|-------------|-------------|----------------|
| $\ln RE \neq \ln EPU$                           | 18.5874     | 9.6138      | <b>0.0000*</b> |
| H0 = $\ln EPU$ is not the cause of $\ln RE$     |             |             |                |
| $\ln EPU \neq \ln RE$                           | 16.2844     | 7.8548      | <b>0.0000*</b> |
| H0 = $\ln RE$ , is not the cause of $\ln EPU$ . |             |             |                |
| $\ln FDI \neq \ln RE$                           | 22.2174     | 12.3862     | <b>0.0000*</b> |
| H0: $\ln FDI$ is not the cause of $\ln RE$ .    |             |             |                |
| $\ln FDI \neq \ln RE$                           | 10.0921     | 3.1254      | <b>0.0018*</b> |
| H0 = $\ln RE$ , is not the cause of $\ln FDI$ . |             |             |                |
| $\ln EPU \neq \ln FDI$                          | 36.5326     | 23.3197     | <b>0.0000*</b> |
| H0 = $\ln FDI$ , is not the cause of $\ln EPU$  |             |             |                |
| $\ln FDI \neq \ln EPU$                          | 10.8552     | 4.8988      | <b>0.0000*</b> |
| H0 = $\ln EPU$ is not the cause of $\ln FDI$ .  |             |             |                |

**Note:** The optimal lag length is 6, the information criterion is the Akaike information criterion, the \* symbol, the significance level is 0.01.

When the findings in Table 11 are evaluated, it is seen that the H0 basic hypothesis is rejected in all causality relationships between RE consumption, EPU, and FDIs, thus reflecting two-way causality relationships that indicate feedback effects

The findings of a two-way causality between variables are visualized and presented in Figure 1.

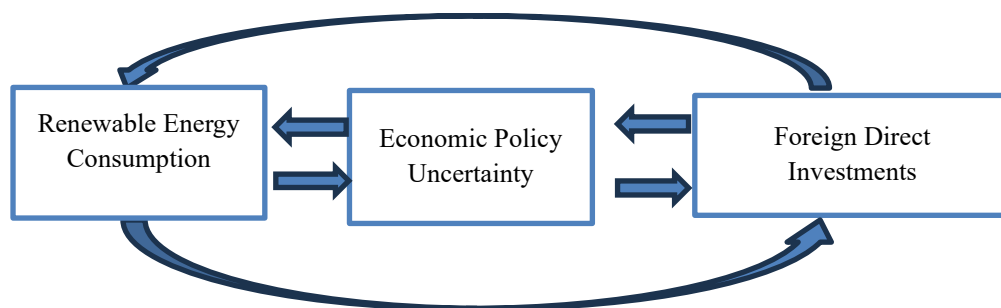


**Figure 1.** Dumitrescu-Hurlin Panel Causality Test Findings

**Source:** The figure was created by the author.

There are studies in the literature that reach similar findings. Shafiullah et al. (2021) compellingly demonstrated a bidirectional causality between economic EPU and energy consumption, indicating that fluctuations in one significantly impact the other. Moreover, the research by Mert and Bölük (2016) found in their study that the relationship between RE and FDI variables was statistically significant in the panel causality period. These findings highlight a crucial understanding of how these variables interrelate, emphasizing the need for comprehensive approaches in policy-making and investment strategies.

#### 4. Conclusion

This study analyzed the effects of EPU, FDI on RE in G-7 countries from 2000 to 2023 period. The methodologies employed Gengenbach, Urbain and Westerlund cointegration test, Prais-Winsten regressions test, and Dumitrescu -Hurlin panel causality test offer a robust framework for examining the intricacies of these relationships across various stasis levels. The results obtained in the study indicate that preventing policy uncertainty is a factor that fosters direct investments, and this situation will contribute to RE consumption holistically. The results of the study are generally similar to those

of Doytch and Narayan (2016), Paramati et al. (2016), Shafiullah et al. (2021), Yi et al. (2023), Sadiq et al. (2024), and Dai et al. (2025).

Various incentives associated with renewable assistance policies, such feed-in tariffs, RE certificates, and renewable portfolio criteria, significantly influence FDI in RE (Keeley and Matsumoto, 2018). Governments must also reform national finance rules to oversee and limit direct dirty FDI inflows. In this instance, both unclear FDI government officials may misappropriate funds for personal gain rather than for developmental purposes (OECD, 2014).

Based on the analysis findings of the study, here is a detailed and expanded conclusion section, including a discussion, policy implications, and a summary of the findings The G-7 countries should consider the following recommendations to effectively promote RE consumption and foster a more stable economic environment.

1. **Promote Stable and Transparent Economic Policies:** The established bidirectional causality between EPU and RE consumption suggests that political and economic stability is a prerequisite for a thriving clean energy sector. G-7 nations must create and maintain clear and transparent economic policies to reduce uncertainty. A stable environment will encourage both domestic and foreign investors, who are risk-averse, to commit to long-term RE projects. This is crucial for avoiding the precautionary delays in investments caused by high policy uncertainty.
2. **Attract FDI with Targeted Incentives:** Given the significant positive impact of FDI on RE consumption (a 1% increase in FDI leads to a 0.30% increase in RE), governments should implement policies that specifically attract "green" FDI. This can include financial incentives like tax breaks and grants, as well as simplified regulatory processes for RE ventures. By attracting environmentally conscious investments, G-7 countries can leverage external capital and expertise to accelerate their energy transition and reduce their reliance on fossil fuels. This approach supports the pollution halo hypothesis, ensuring that FDI contributes positively to environmental goals.
3. **Encourage Consistency and Continuity:** The study's findings on the reciprocal relationship between EPU and RE emphasize the need for consistent and continuous policies. For instance, a policy shift like a country leaving the Paris Climate Agreement could increase climate policy fragility and negatively impact RE consumption. Policymakers should therefore prioritize long-term policy frameworks that are resistant to short-term political changes, as a stable policy environment is a key factor in attracting investments.
4. **Strengthen Global Collaboration:** The G-7 countries are responsible for over 25% of global carbon emissions, so collaborative strategies are essential for a successful transition to RE. Governments should work together to standardize green finance regulations and support international initiatives that facilitate the flow of green FDI across borders. This will not only promote a greener future but also ensure long-term economic and environmental benefits.
5. **In conclusion,** this study provides a comprehensive analysis of the complex interplay between EPU, FDI, and RE consumption in G-7 countries. The results highlight that preventing policy uncertainty is a factor that fosters direct investments, and this situation will contribute to RE consumption holistically. The findings suggest that a unified approach—one that combines stable economic policies with strategic incentives for green FDI—is the most effective way to promote a robust and sustainable energy transition.

## References

- Abbasi, M. A., Nosheen, M., and Rahman, H. U. (2023). An approach to the pollution haven and pollution halo hypotheses in Asia countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(17), 49270-49289. <https://doi.org/10.1007/s11356-023-25548-x>
- Acharyya, J. (2009). FDI, growth and the environment: Evidence from India on CO2 emission during the last two decades. *Journal of Economic Development*, 34(1), 43-58. <https://jed.cau.ac.kr/archives/34-1/34-1-3.pdf>
- Adedoyin, F. F., and Zakari, A. (2020). Energy consumption, economic expansion, and CO2 emission in the UK: The role of economic policy uncertainty. *Science of the Total Environment*, 738, 140014. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.140014>
- Aizenman, J., and Marion, N. P. (1993). Policy uncertainty, persistence and growth. *Review of International Economics*, 1(2), 145-163. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9396.1993.tb00012.x>
- Aliyu, M. A. (2005, June 9-11). Foreign direct investment and the environment: Pollution haven hypothesis revisited. In *8th Annual Conference on Global Economic Analysis*. Lübeck, Germany. <https://ageconsearch.umn.edu/record/331376/?v=pdf>
- Athari, S. A. (2024). Global economic policy uncertainty and renewable energy demand: Does environmental policy stringency matter? Evidence from OECD economies. *Journal of Cleaner Production*, 450, 141865. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.141865>
- Baker, S. R., Bloom, N., and Davis, S. J. (2016). Measuring economic policy uncertainty. *The Quarterly Journal of Economics*, 131(4), 1593-1636. <https://doi.org/10.1093/qje/qjw024>
- Borensztein, E., De Gregorio, J., and Lee, J. W. (1998). How does foreign direct investment affect economic growth?. *Journal of International Economics*, 45(1), 115-135. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(97\)00033-0](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(97)00033-0)
- BP British Petroleum. (2025, March 15). *2025 Statistical Review of World Energy, March 2025*. <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics.html>
- Breusch, T. S., and Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253. <https://doi.org/10.2307/2297111>
- Çağlar, A. E. (2020). The importance of renewable energy consumption and FDI inflows in reducing environmental degradation: Bootstrap ARDL bound test in selected 9 countries. *Journal of Cleaner Production*, 264, 121663. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121663>
- Chen, H., Zhang, L., Pinzon, S., Chen, H., and Chen, B. (2025). Decarbonizing the G7: Renewable energy, economic growth, globalization, and policy pathways to sustainability. *Renewable Energy*, 244, 122671. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2025.122671>
- Dai, J., Farooq, U., and Alam, M. M. (2025). Navigating energy policy uncertainty: Effects on fossil fuel and renewable energy consumption in G7 economies. *International Journal of Green Energy*, 22(2), 239-252. <https://doi.org/10.1080/15435075.2024.2413676>
- Danish, D., and Ulucak, R. (2021). Renewable energy, technological innovation and the environment: A novel dynamic auto-regressive distributive lag simulation. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 150, 111433. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2021.111433>
- Doğan, B. Ö., Williams, A., and Williams, A. (2023). Economic policy uncertainty and renewable energy-Is there a relation? Case study- G7. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 823-843. <https://doi.org/10.30561/sinopusd.1267695>
- Doytch, N., and Narayan, S. (2016). Does FDI encourage energy conservation? The case of the pollution halo hypothesis. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 54, 1481-1488. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2015.12.010>
- Dumitrescu, E. I., and Hurlin, C. (2012). Testing for granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29, 1450-1460. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.02.014>
- Esty, D. C., and Gentry, B. S. (1997). Foreign investment, globalisation, and environment. In T. Jones (Ed.), *Globalisation and environment: Preliminary perspectives* (pp. 141-172). Organisation for Economic Co-operation and Development.

- Fan, W., and Hao, Y. (2020). An empirical research on the relationship amongst renewable energy consumption, economic growth and foreign direct investment in China. *Renewable Energy*, 146, 598-609. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2019.06.170>
- Gengenbach, C., Urbain, J.-P., and Westerlund, J. (2016). Error correction testing in panels with common stochastic trends. *Journal of Applied Econometrics*, 31(6), 982-1004. <https://doi.org/10.1002/jae.2475>
- Gulen, H., and Ion, M. (2016). Policy uncertainty and corporate investment. *The Review of Financial Studies*, 29(3), 523-564. <https://doi.org/10.1093/rfs/hhv050>
- Hoffmann, R., Lee, C. G., Ramasamy, B., and Yeung, M. (2005). FDI and pollution: A granger causality test using panel data. *Journal of International Development: The Journal of the Development Studies Association*, 17(3), 311-317. <https://doi.org/10.1002/jid.1196>
- International Energy Agency. (2021, December 01). *Renewables 2021*. <https://www.iea.org/reports/renewables-2021>
- Işık, C., Ongan, S., Ozdemir, D., Jabeen, G., Sharif, A., Alvarado, R., Amin, A., and Rehman, A. (2024). Renewable energy, climate policy uncertainty, industrial production, domestic exports/re-exports, and CO2 emissions in the USA: A SVAR approach. *Gondwana Research*, 127, 156-164. <https://doi.org/10.1016/j.gr.2023.08.019>
- Kang, W., and Ratti, R. A. (2015). Oil shocks, policy uncertainty and stock returns in China. *Economics of Transition*, 23(4), 657-676. <https://doi.org/10.1111/ecot.12062>
- Kapçak, S. (2023) Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ile yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(3), 401-420. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iausos/issue/78931/1243953>
- Keeley, A.R., and Matsumoto, K. (2018). Investors’ perspective on determinants of foreign direct investment in wind and solar energy in developing economies-review and expert opinions. *Journal of Cleaner Production*, 179, 132-142. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.12.154>
- Lu, Z., Zhu, L., Lau, C. K. M., Isah, A. B., and Zhu, X. (2021). The role of economic policy uncertainty in renewable energy-growth nexus: Evidence from the rossi-wang causality test. *Frontiers in Energy Research*, 9, 750652. <https://doi.org/10.3389/fenrg.2021.750652>
- Mattmann, M., Logar, I., and Brouwer, R. (2016). Hydropower externalities: A meta-analysis. *Energy Economics*, 57, 66-77. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2016.04.016>
- Mert, M. and Bölük, G. (2016) Do foreign direct investment and renewable energy consumption affect the CO2 emissions? New evidence from a panel ARDL approach to Kyoto Annex countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 23, 21669–21681. <https://doi.org/10.1007/s11356-016-7413-7>
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2014). *OECD Foreign Bribery Report: An analysis of the crime of bribery of foreign public officials*. OECD Publishing. [https://www.oecd.org/en/publications/oecd-foreign-bribery-report\\_9789264226616-en.html](https://www.oecd.org/en/publications/oecd-foreign-bribery-report_9789264226616-en.html)
- Paramati, S. R., Ummalla, M., and Apergis, N. (2016). The effect of foreign direct investment and stock market growth on clean energy use across a panel of emerging market economies. *Energy Economics*, 56(C), 29–41. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2016.02.008>
- Pata, U. K., Alola, A. A., Erdoğan, S., and Kartal, M. T. (2023). The influence of income, economic policy uncertainty, geopolitical risk, and urbanization on renewable energy investments in G7 countries. *Energy Economics*, 128, 107172. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2023.107172>
- Polat, B. (2018). The influence of FDI on energy consumption in developing and developed countries: A dynamic panel data approach. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 13(49), 33-42. <https://doi.org/10.19168/jyasar.340938>
- Prais, S. J., and Winsten, C. B. (1954). *Trend estimators and serial correlation* (Cowles Commission Discussion Paper No. 383). Chicago. <https://cowles.yale.edu/sites/default/files/2023-05/s-0383.pdf>
- Sadiq, M., Hassan, S. T., Khan, I., and Rahman, M. M. (2024). Policy uncertainty, renewable energy, corruption and CO2 emissions nexus in BRICS-1 countries: A panel CS-ARDL approach.

- Environment, Development and Sustainability*, 26(8), 21595-21621.  
<https://doi.org/10.1007/s10668-023-03546-w>
- Şahin, G. (2022). Kömür ihraç eden ülkelerde STIRPAT modeline dayalı çevresel etki analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 73, 196-216.  
<https://doi.org/10.51290/dpusbe.1113499>
- Şahin, G., and Ayyıldız, F. V. (2020). Climate change and energy policies: European union-scale approach to a global problem. In H. Quadrat-Ullah & M. Asif (Eds.), *Dynamics of energy, environment and economy. Lecture Notes in Energy*, vol 77, (pp. 295–320). Springer.  
[https://doi.org/10.1007/978-3-030-43578-3\\_14](https://doi.org/10.1007/978-3-030-43578-3_14)
- Shafiullah, M., Miah, M. D., Alam, M. S., and Atif, M. (2021). Does economic policy uncertainty affect renewable energy consumption?. *Renewable Energy*, 179, 1500-1521.  
<https://doi.org/10.1016/j.renene.2021.07.092>
- Shahbaz, M., Nasreen, S., and Afza, T. (2011). Environmental consequences of economic growth and foreign direct investment: Evidence from panel data analysis. *Munich Personal RePEc Archive*. MPRA Paper No 32547.
- Solomon, B., and Ruiz, I. (2012). Political risk, macroeconomic uncertainty, and the patterns of foreign direct investment. *The International Trade Journal*, 26(2), 181–198.  
<https://doi.org/10.1080/08853908.2012.657592>
- Swamy, P. A. V. B. (1971). *Statistical inference in random coefficient regression Models*. Springer.  
<https://doi.org/10.1007/978-3-642-80653-7>
- Tan, Y., and Uprasen, U. (2022). The effect of foreign direct investment on renewable energy consumption subject to the moderating effect of environmental regulation: Evidence from the BRICS countries. *Renewable Energy*, 201(Part 2), 135-149.  
<https://doi.org/10.1016/j.renene.2022.11.066>
- Tiwari, A. K. (2011). A structural VAR analysis of renewable energy consumption, real GDP and CO2 emissions: Evidence from India. *Economics Bulletin*, 31(2), 1793-1806.  
<http://www.accessecon.com/Pubs/EB/2011/Volume31/EB-11-V31-I2-P164.pdf>
- Worldbank (2025, October 10). *FDI inflows. October, 2025* <https://data.worldbank.org/indicator/>
- Yi, S., Raghutla, C., Chittedi, K. R., and Fareed, Z. (2023). How economic policy uncertainty and financial development contribute to renewable energy consumption? The importance of economic globalization. *Renewable Energy*, 202, 1357-1367.  
<https://doi.org/10.1016/j.renene.2022.11.089>





## Kamu Yönetimi Reformlarının Siyasi Perspektifleri: Parti Bildirgeleri Üzerinden Bir Analiz



## Political Perspectives of Public Administration Reforms: An Analysis of Party Declarations

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1737549>

Cem ANGİN\*

### Öz

#### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
08.07.2025

**Kabul Tarihi:**  
11.10.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları  
saklıdır.



*Bu çalışma, 2023 yılı içerisinde gerçekleştirilen seçimler üzerinden siyasi partilerin kamu yönetiminde reform öngörülerini ortaya koyma ve analiz etme amacını taşımaktadır. Literatürde siyasi partilerin kamu yönetimi reformlarına ilişkin öngörülerini ve söylemlerini ideolojik bağlamda inceleyen çalışmaların sınırlı olması, araştırmanın temel hareket noktasını oluşturmuştur. Yöntemsel açıdan çalışmada, Cumhur ve Millet İttifakı partilerinin seçim beyannameleri doküman analizi yöntemiyle ele alınmıştır. Doküman analizinde kamu yönetimi reformlarına ilişkin anahtar kavramlar, stratejiler kodlanarak kategorize edilmiş ve ittifak gruplarının seçim stratejileri ele alınmıştır. Çalışmada, Cumhur İttifakında merkezîyetçi yönetim ve güçlü liderlik anlayışı ön plana çıktığı, Millet İttifakında ise parlamenter sisteme dönüş, demokratikleşme, liyakat, şeffaflık ve yerelleşme konularının ön planda tutulduğu görülmüştür. Bu bağlamda çalışmanın temel iddiası, Türkiye’de siyasi partilerin kamu yönetimi reform öngörülerini merkezîyetçi yönetim anlayışı ile demokratikleşme ve yerelleşme eğilimleri arasında ideolojik bir ayrışma gösterirken bürokrasinin etkinleştirilmesi ve devletin dijital dönüşümü noktasında benzerlik gösterdiği, şeklindedir. Araştırma sonucunda, her iki ittifakın kamu yönetimi reformlarına ilişkin farklı önceliklere ve yaklaşımlara sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** Siyasal partiler, seçimler, kamu yönetimi, kamu reformu.

### Abstract

#### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
08.07.2025

**Accepted:**  
11.10.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights  
reserved.



*This study analyzes the public administration reform forecasts of Türkiye political parties based on the 2023 elections. The limited number of studies in the literature that examine the projections and discourses of political parties regarding public administration reforms in an ideological context has constituted the main starting point of the research. Using document analysis methods, it examines the election manifestos of the People's and Nation Alliances and their leaders' statements. In the document analysis, key concepts and strategies related to public administration reforms were coded and categorized and the electoral strategies of the alliance groups were analyzed. The findings reveal that the People's Alliance emphasizes centralized governance and strong leadership, whereas the Nation Alliance advocates for a return to the parliamentary system, democratization, meritocracy, transparency, and localization. The study argues that these reform forecasts show an ideological divide between centralist governance and democratization tendencies, despite common goals of improving bureaucratic efficiency and promoting digital transformation. The research concludes that both alliances propose different priorities and approaches to public administration reforms in Türkiye.*

**Keywords:** Political parties, elections, public administration, public reform.

**Atıf/ to Cite (APA):** Angin, C. (2025). Kamu yönetimi reformlarının siyasi perspektifleri: Parti bildirgeleri üzerinden bir analiz. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 881-901. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1737549>

\*ORCID Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, angin52@gmail.com

## Extended Abstract

### Background:

Before the 2023 general elections, the two major political blocs in Türkiye, the *Cumhur İttifakı* and *Millet İttifakı*, made various pledges and presented their perspectives on public administration reforms to the public. These promises and proposals are significant as they reveal the differing approaches and priorities of each alliance regarding public administration. This study analyzes the political perspectives on public administration reforms in Türkiye through the election manifestos and party declarations of the parties belonging to the *People's Alliance* and the *Nation Alliance* in the 2023 general elections. Promises and policies related to public administration reforms are evaluated within the framework of key administrative parameters such as central administration, local administration, and public personnel management. The study is considered important as it comparatively reveals the different political approaches to public administration reforms in Türkiye and their potential impacts on public administration practices. In this regard, it is believed to contribute to the existing literature.

### Research Purpose:

Due to the symbolic importance of the 100th anniversary of the Republic, the 2023 presidential and parliamentary general elections held particular significance. In these elections, many political parties formed coalition blocs and entered the race, putting forward reform promises in various areas, primarily within public administration, such as central administration, local administration, and public personnel management, in case they came to power. Within this context, the study aims to identify which reform initiatives are expected to be implemented in the period following the 2023 elections, particularly in the key areas of public administration, namely central administration, local administration, and public personnel management. In other words, the main objective of this study is to reveal how political parties—one of the most fundamental actors in public policy—envision public administration in the 100th year of the Republic and, based on this vision, to determine and analyze the reform areas awaiting public administration in the following period.

### Methodology:

In this study, the document analysis method, which is among qualitative research methods, was utilized. The primary sources of the study are the election manifestos and party declarations of the political parties within the *People's Alliance* (*Cumhur İttifakı*) and the *Nation Alliance* (*Millet İttifakı*). Initially, these documents were examined using the document analysis method. However, since the party declarations occasionally include statements by party leaders, discourse analysis was also employed in the study. In this context, key concepts, reform promises, and implementation strategies in the field of public administration were identified using document analysis; these data were coded and categorized under the headings of central administration, local administration, and public personnel management. During the analysis process, the emerging trends and political approaches within each heading were examined from a comparative perspective.

The main questions clarified in the research are as follows: In which alliance group is the discourse of public administration reform more prominent? Which themes are prioritized by the alliance groups in public administration reforms? At which points do the alliances' approaches to public administration converge, and at which points do they diverge? Seeking answers to these questions is of critical importance for understanding the possible directions of public administration reforms in Türkiye in the future.

### Findings and Conclusions

As a result of the research, it has been determined that the two alliances have different priorities and approaches regarding public administration reforms. In the election manifestos of the parties within the *People's Alliance*, there is a greater emphasis on a centralized governance approach and a strong leadership model within the scope of public administration reforms. In particular, the strengthening, enhancement, and continuation of the *Presidential Government System* are highlighted as primary goals. Reform themes such as digitalization and the simplification of bureaucracy are also included in the party declarations.

On the other hand, within the *Nation Alliance* bloc, a return to the parliamentary system, the understanding of a strengthened parliamentary system, democratization, meritocracy in the bureaucracy, transparency and accountability in the use of public resources, localization, and an emphasis on law and justice are at the forefront.

Based on these findings, the main hypothesis of the study is as follows: While the public administration reform projections of political parties in Türkiye reflect an ideological divergence between a centralized governance approach and tendencies toward democratization and localization, they exhibit similarities in terms of enhancing bureaucratic efficiency and advancing digital transformation.



## 1. Giriş

Küreselleşme, teknolojik gelişmeler, ekonomik yönelimler ve toplumsal beklentilerdeki değişim, kamu yönetiminde köklü dönüşüm ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bu açıdan kamu yönetiminde gerçekleştirilen reformlar daha çok mevcut sistemin aksaklıklarını giderme, idari kapasiteyi artırma, vatandaşlara daha kaliteli ve hızlı hizmet sunma amaçları doğrultusunda yapılmaktadır (Övgün ve Kantaş, 2017: 314). Gerek mevcut hükümetler gerekse hükümet olmaya aday siyasi partiler olsun belirli dönemler itibarıyla reform öngörülerini çeşitli taahhütler eşliğinde halka sunmaktadırlar. Seçim dönemleri genel olarak kamu politikalarının, reform düşüncelerinin ve taahhütlerin en somut şekilde dile getirildiği ve ortaya koyulduğu dönemlerdir. Bu reform öngörülerini ve taahhütlerini, siyasi partilerin yönetim anlayışını ve kamu yönetimi reformlarına dair vizyonlarını yansıtmaları açısından önemli bir göstergedir.

Türkiye’de kamu yönetiminde reform girişimleri genellikle hukuki, teknik veya idari yeniden yapılanma boyutlarıyla ele alınmış ancak çoğu zaman bu süreçlerin siyasi aktörlerin ideolojik yönelimleriyle nasıl ilişkilendiğine yeterince odaklanılmamıştır. Bu durum, Türkiye’de kamu yönetimi reformlarının siyasi bağlamının ortaya koyulması açısından önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Kamu yönetiminde gerçekleştirilen ya da öngörülen reform hamleleri yalnızca idari, hukuki ya da teknik boyutla sınırlı olmayıp aynı zamanda politik tercihlerin de bir yansımasıdır. Siyasi partiler kamu yönetimi alanında reform vizyonlarını, önceliklerini ve politik tercihlerini özellikle seçim dönemlerinde halka sundukları seçim bildirgelerinde (beyannameleri) daha somut şekilde ortaya koymaktadır. Bu noktada seçim bildirgeleri kamu yönetimi reformlarının siyasi perspektiflerini anlamada ve çözümlemede önemli bir veri kaynağıdır. Türkiye’de kamu yönetimi reformları üzerine yürütülen tartışmalar, özellikle Türkiye’nin 100. Yüzyılına denk gelen son genel seçimlerde (2023 yılı) siyasi partilerin seçim beyannameleri ve bildirgelerinde geniş yer bulmuş; bu belgelerde kamu yönetiminin yeniden şekillendirilmesine yönelik çeşitli reform önerileri ve politika vaatleri gündeme getirilmiştir. Diğer bir ifadeyle 2023 genel seçimleri öncesinde iki büyük siyasi blok olan Cumhuriyet İttifakı<sup>1</sup> ve Millet İttifakı<sup>2</sup>, kamu yönetimi reformlarına dair çeşitli vaatlerde bulunmuş ve bu alandaki perspektiflerini kamuoyuna sunmuştur. Bu çalışmada, Türkiye’deki kamu yönetimi reformlarının siyasi perspektifleri 2023 yılında yapılan genel seçimlerde Cumhuriyet İttifakı ve Millet İttifakı’na mensup partilerin seçim beyannameleri ve parti bildirgeleri üzerinden analiz edilmiştir. Kamu yönetimi reformlarına ilişkin vaatler ve politikalar merkezi yönetim, yerinden yönetim ve kamu personel yönetimi gibi temel yönetim parametreleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışma, Türkiye’nin kamu yönetimi reformlarına ilişkin farklı siyasi yaklaşımları ve bu yaklaşımların kamu yönetimi pratikleri üzerindeki potansiyel etkilerini karşılaştırmalı bir şekilde ortaya koyması açısından önemli görülerek hazırlanmıştır. Bu açıdan çalışmanın, Türkiye’de kamu yönetimi reformu tartışmalarını sadece uygulama ya da mevzuat düzeyinde değil, siyasi partilerin politik söylemleri düzeyinde ele alması yönüyle literatüre katkı sağlaması öngörülmektedir.

## 2. 100. Yıl Vizyonu Nedir? Hedefler, Stratejiler ve Beklentiler

2023 yılı seçimleri, Cumhuriyetin 100. yılı olması nedeniyle oldukça sembolik bir anlam taşımış ve siyasi partiler için ülkenin geleceği noktasında önemli bir dönüm noktası olarak görülmüştür. Bu bağlamda seçim sürecinde, kamu yönetimi reformları, demokrasi, ekonomik kalkınma ve toplumsal birlik gibi temel meseleler, parti söylemlerinde ve seçim beyannamelerinde sıkça vurgulanmıştır. Diğer bir ifadeyle bağımsızlığın ilan edilişi, kuruluş ve kurumsallaşma sürecinin birinci asrını ifade

<sup>1</sup> Cumhuriyet İttifakı: Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Büyük Birlik Partisi (BBP), Yeniden Refah Partisi (Yeniden Refah), Demokratik Sol Parti (DSP), Huda Partisi (HÜDA PAR).

<sup>2</sup> Millet İttifakı ise Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), İYİ Parti, Saadet Partisi (SAADET), Demokrat Parti (DP), Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA), Gelecek Partisi ve Zafer Partisi.

eden 2023 yılı hem geçmişin muhasebesi hem gelinen noktanın değerlendirilmesi hem de gelecek hedef ve politikaların ortaya koyulması açısından son derece önemlidir. 100. yıl Türkiye'nin geleceğine yönelik sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel planlamaların, hedeflerin reform öngörülerinin daha somut bir şekilde dile getirildiği bu nedenle her kesimden aktörün önem atfettiği bir miladı ifade etmektedir.

Cumhuriyetin 100. yılını ifade eden 2023'e yönelik ekonomik, sosyal, kültürel, yönetsel açıdan birçok mikro ve makro ölçekli hedefler, stratejiler, politikalar ve bunlara bağlı olarak beklentiler (seçim beyannamelerinde) ortaya koyulmuştur. Tüm bunlar özellikle kalkınma planlarında, siyasetçilerin beyanlarında ve siyasi partilerin seçim bildirgelerinde daha somut bir şekilde dile getirilmiştir. Bu nedenle Türkiye'nin 2023 vizyonunun temel karakteristik özelliklerini bu belgeler üzerinden çizilmesi daha bütüncül bir perspektif ortaya koyacaktır.

2023 Vizyonuna ilişkin somut hedefler ilk kez 2001-2005 yılları arasında geçerli olan 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) ile dile getirilmiştir. 8. BYKP "Uzun Vadeli Gelişmenin Temel Amaçları ve Stratejisi" başlıklı bölümünde 2023'e yönelik bir dizi hedefler ortaya koyulmuşsa da takip eden dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğu konjonktür nedeniyle bu hedefler çok fazla gündeme gelmemiştir. Planın ilgili bölümünde yapılan açıklamada şu ifadeler kullanılmaktadır:

"Cumhuriyetin 100'üncü yıldönümüne rastlayan 2023 yılına kadar uzanan Uzun Vadeli Gelişme Stratejisi, dünyada yaşanmakta olan kapsamlı ve hızlı değişimi göz önünde bulundurarak, ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin yönlendirilmesinde önemli bir işlev üstlenecektir. Amaçlanan dönüşümün daha uyumlu biçimde ve etkin kaynak kullanımıyla, Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde gerçekleştirilmesinde planların önemli bir katkısı olacaktır (8. BYKP, 2001: 2-3)."

"Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyelik süreci içine girmesi, önemli bir jeostratejik konuma sahip ülkenin bulunduğu bölgede iktisadi, sosyal, siyasi ve kültürel etkileşimi artırması, hem kendisinin hem de bulunduğu bölgenin gelişmesine de katkıda bulunacak etkin bir ulaşım altyapı oluşturulması, bölge ülkelerde üretilen ham petrol ve doğal gazı dünyaya ulaştıracak boru hatlarının kurulması, Türkiye'nin dünyanın önemli enerji dağıtım merkezlerinden biri haline getirilmesi, kıtalar arası ulaşım ağlarının geliştirilmesi, genç ve dinamik nüfusun eğitimini, gelişimini sağlayarak Türkiye'nin toplumsal dönüşümünün sağlanması, piyasa ekonomisinin geliştirilmesi, rekabete açık sanayi yapısının oluşturulması, Güneydoğu Anadolu Projesinin potansiyelinin daha da artırılması, 2001-2023 yılları arasında ortalama %7 oranında büyüme sağlanması, kişi başına düşen milli gelirin Avrupa Birliği düzeyine gelecek şekilde artırılması, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin katma değerinin artırılması, nüfus artış hızının ortalama yıllık %1 civarına çekilmesi, kentsel ve kırsal nüfus oranlarının daha dengeli bir hale getirilmesi, yoksulluk sınırı altında bulunan nüfusun yoksulluktan kurtarılması, okullaşma, okuma ve yazma oranlarının ilköğretimde %100, yüksek öğrenimde %50 oranına ulaştırılması, 2000'li yıllarda %30 civarı olan kamu yatırımlarının %10 dolayına çekilmesi, kamu yatırımlarının bazı alanlarda (eğitim, sağlık, ar-ge gibi) yoğunlaştırılması bazı alanlarda ise (enerji, haberleşme, ulaştırma) kademeli olarak düşürülmesi hedeflenmiştir (8. BYKP, 2001: 7-11)."

Kalkınma planında (KP), piyasanın ve devletin birbirinin rakibi değil tamamlayıcısı olduğu bir düzenin inşası, milli kültürün korunması, geliştirilmesi ve daha geniş kitlelere tanıtılması, bölgesel güç olmanın yanısıra kültürel bir güç haline gelmesi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti dahil Türk Cumhuriyetleri ile iş birliğinin artırılması gibi birçok 2023 hedefi ortaya koyulmuş ve bu kapsamda önemli reform hamleleri gerçekleştirileceği belirtilmiştir (8. BYKP, 2001: 5).

2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı içerisinde 2023 yılı hedeflerine yönelik doğrudan herhangi ifade yer almamıştır.

2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planı ise 2023 hedeflerine yönelik bir dizi önemli ifadeye yer verilmiştir. Buna göre öncelikli alanlarda yapısal sorunlara çözüm olabilecek 25

adet program (sanayi, işgücü, milli gelir, ithalat-ihracat, enerji vb.) tasarlanmıştır (10. Kalkınma Planı, 2013).

2023 yılında gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYH) 2 trilyon dolara, kişi başına gelirin 25 bin dolara yükseltilerek dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer alma, ihracatın 500 milyar dolara çıkarılması, işsizliğin %5'e düşürülmesi; enflasyonda kalıcı düşüşün sağlanarak tek haneli rakamlara düşürülmesi, nüfusa yönelik etkin politikalar belirlenerek 2023 yılında nüfusun 84,2 milyon olarak gerçekleşmesinin sağlanması gibi bir dizi 2023 hedefi ortaya koyulmuştur (10. KP, 2014: 27-28). Ayrıca işgücü açısından potansiyelin yükseltilmesi, yüksek ve istikrarlı büyüme hedefi için nüfusun daha yüksek bir oranının üretime koşulması, sermaye ve işgücünde verimlilik ve nicelik artışı, bölgesel işgücü göstergelerinin iyileştirilmesi gibi bir dizi stratejik hedefler de belirtilmiştir (10. KP, 2014: 57).

Sanayinin GSYH içerisindeki payının azalma eğiliminin tersine çevrilmesi, güçlü bir imalat sanayi, Enerji Verimliliği Kanunuyla enerjinin daha verimli kullanılmasını sağlayacak zorunlu uygulamaların hayata geçirilmesi gibi birtakım reform öngörülleri ortaya koyulmuştur. Ayrıca kamu yönetiminde birden fazla bakanlığın sorumluluk alanına giren, kurumlar arası etkin koordinasyon ve sorumluluk gerektiren kritik reform alanları için "Öncelikli Dönüşüm Programları" tasarlanmıştır. Bu programların hayata geçirilmesi, takibi, değerlendirilmesi, koordine edilmesi konusunda Kalkınma Bakanlığı'na yetki verilmiştir (10. KP, 2014: 149-151).

Görüldüğü üzere kalkınma planlarında Türkiye'nin 100. yıl vizyonu daha çok işgücü, istihdam, eğitim, sanayi, milli gelir, ithalat-ihracat, enerji, dijitalleşme ve temel ekonomik göstergeler gibi birçok makro ve mikro hedef üzerine kurulmuştur.

Türkiye'de 2023 vizyonuna ilişkin öngörüler ve reform talepleri sadece kalkınma planlarında dile getirilmemiştir. Özellikle 2011 seçimleri ile birlikte siyasi partilerin programlarında, seçim bildirgelerinde ve liderlerin söylemlerinde Cumhuriyet'in 100. yılına ilişkin somut birçok hedef, öngörü ve reform yönelimi ortaya koyulmuştur. Genel olarak bunlara bakıldığında tıpkı kalkınma planlarında olduğu gibi 2023 vizyonu daha çok gayri safi milli hasıla ve yurt içi hasıla, kişi başına düşen milli gelir, yerli ve milli üretim ve ekonomi modeli, ithalat ve ihracat hedefleri, bütçe açıklarının makul düzeye çekilmesi, Türkiye'nin dünya ekonomisinde ilk sıralarda yer alması ve kamu yönetiminde (eğitim, adalet, kültür, teşkilatlanma, personel, yerel yönetim, merkezi yönetim, sosyal hizmetler ve politikalar gibi) öncelikli alanlar belirleyerek bu alanların reforme edilmesi gibi bir dizi ekonomi politik hedef şeklinde dile getirilmiştir.

### 3. Türkiye'nin 100. Yıl Seçimlerinin Panoraması

Cumhuriyet'in 100. yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili genel seçimi 14 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Ancak bu seçim öncesinde 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanun'unda önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliğe ilişkin çıkarılan 7393 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 31.03.2022 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu değişikliğin seçimlerin hemen öncesinde gerçekleştirilmesindeki gerekçe, seçim kanununda yapılan değişikliklerin, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl askıda olması, bir yıl sonra, askıda olan norm yürürlüğe girerek eski normun ilga olacak olmasıdır (Küçüksüslü, 2023: 323). Bu nedenle seçim kanununda gerekli değişiklikler yapılmış ve ardından seçimlerin mümkün olan en kısa sürede yapılmasını sağlayacak bir takvim belirlenmiştir.

7393 sayılı kanunla birlikte seçimlerde uygulanagelen yüzde 10'luk seçim barajı yüzde 7'ye indirilmiştir. Bunun yanında ittifak kapsamında bir araya gelen siyasi partilerin kaç milletvekili çıkaracağını gösteren hesaplama yöntemi de değişmiştir. Buna göre daha önceki seçimde bir partinin milletvekili sayısı, ittifakın aldığı toplam oyun o partinin aldığı oya bölünmesiyle tespit edilmekteydi. Ancak yapılan değişiklikle birlikte bir partinin millet vekili sayısı ittifak içerisinde yer alan her bir

partinin o seçim çevresinde almış olduğu oy sayısı dikkate alınarak tespit edilmesi yöntemi benimsenmiştir (Özdemir, 2023: 115).

Yapılan bir diğer değişiklik partilerin seçime girebilme şartlarında olmuştur. Daha önceki şartlara ek olarak bir siyasi partinin seçime girebilmesi için ilçe, il ve büyük kongrelerini üst üste iki defa yapmış olması gerekmektedir. Son olarak yapılan değişiklikle İl Seçim Kurulu'nun başkan ve üyeliklerinin kura ile belirleneceği belirtilmiştir.

2023 yılı seçimlerine giden sürecin başlangıcı Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 10 Mart 2023 tarihinde anayasanın kendisine vermiş olduğu yetkiye dayanarak seçim kararı alacağını belirtmesi ile olmuştur. Bunun üzerine 10.03.2023 tarihli ve 2023/121 sayılı Cumhurbaşkanı kararı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) genel seçimi ve Cumhurbaşkanlığı seçiminin yenilenmesine karar verilmiş ve bu karar 10.03.2023 tarihli (32128 Mükerrer) Resmî Gazete 'de yayımlanmıştır. Yine aynı tarihli Resmî Gazete 'de Yüksek Seçim Kurulu (YSK) seçimlerin 14 Mayıs 2023 Tarihinde (ikinci tur 28 Mayıs 2023 Tarihinde) yapılacağını belirten kararı yayımlamıştır.

Siyasal partiler seçimlerin ilk turuna beş kutuplu ittifakla dahil olmuştur. Bu ittifak grupları Cumhuriyet İttifakı, Millet İttifakı, Ata İttifakı, Emek ve Özgürlük İttifakı ve Sosyalist Güç Birliği İttifakı şeklindedir. Ancak Cumhurbaşkanlığı için seçiminin ikinci tura kalmasıyla bu beşli ittifak grubu Cumhuriyet İttifakı ve Millet İttifakı şeklinde iki kutup altında bir araya gelmiştir. Esasında ittifak gruplarından Cumhuriyet İttifakı ve Millet İttifakının kuruluşu daha önceki seçimlere dayanmaktadır. Her iki ittifak grubu da 24 Haziran 2018 genel seçimleri için oluşturulmuştur (Ulaş ve Yılmaz, 2019: 84). Bu ittifak grupları 2023 seçimlerinde genişlemiştir. Cumhuriyet İttifakı: Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti/AKP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Büyük Birlik Partisi (BBP), Yeniden Refah Partisi (Yeniden Refah), Demokratik Sol Parti (DSP), Huda Partisi (HÜDA PAR: ittifakı dışarıdan destekleyecek şekilde ittifaka dahil olmuştur.) şeklinde altı partiden oluşmuştur. Millet İttifakı ise Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), İYİ Parti, Saadet Partisi (SAADET), Demokrat Parti (DP), Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA), Gelecek Partisi ve Zafer Partisi şeklinde altı partiden oluşmuştur.

14 Mayıs 2023 tarihinde yapılan seçimlerde TBMM 'nin 28. döneminin 600 üyesi belirlemiştir. Buna göre bu seçimlerde AKP yüzde 35,61 oy oranı ile 268, CHP yüzde 25,33 ile 169, MHP yüzde 10,07 ile 50, İYİP yüzde 9,69 ile 43, Yeşil Sol Parti yüzde 8,82 ile 61, Yeniden Refah 2,80 ile 5, Türkiye İşçi Partisi 1,76 ile 4 millet vekili sahibi olmuştur (YSK, 2023). Ancak 14 Mayıs 2023 tarihinden gerçekleşen seçimlerde Cumhurbaşkanlığı için gerekli çoğunluk sağlanmadığı için bu seçim ikinci tura kalmıştır. 28 Mayıs 2023 Tarihinde yapılan ikinci tur oylamada ise Erdoğan Türkiye Cumhuriyeti'nin 13. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Takip eden süreçte 03.06.2023 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan, TBMM Genel Kurulu'nda yemin ederek görevine başlamıştır.

#### 4. Amaç, Yöntem, Bulgu ve Sonuçlar

##### 4.1. Amaç

Cumhuriyetin 100. yılı olması nedeniyle ayrı bir önem atfedilen 2023 yılı Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili genel seçimlerinde birçok parti koalisyon cepheleleri oluşturarak seçimlere girmiş ve iktidar olmaları halinde başta kamu yönetimi içerisinde merkezi yönetim, yerinden yönetim ve kamu personel yönetimi gibi birçok alanda reform vaadi ortaya koymuştur. Bu kapsamda çalışma, 2023 yılı içerisinde gerçekleştirilen seçimler üzerinden takip eden dönemde genel olarak kamu yönetimi daha spesifik olarak da merkezi yönetim, yerinden yönetim ve kamu personel yönetimi gibi temel alanlarda hangi reform girişimlerinin gerçekleştirileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Diğer bir ifadeyle en temel kamu politikası aktörlerinden olan siyasi partilerin Cumhuriyetin 100. Yılında nasıl bir kamu yönetimi öngörüsü içerisinde olduklarını ortaya koymak ve buradan hareketle takip eden süreçte kamu yönetimini bekleyen reform alanlarını belirlemek ve analiz etmek bu çalışmanın temel amacıdır.

## 4.2. Yöntem

Çalışmada doküman analizi yönteminden faydalanılmıştır. Doküman analizi; “nesnel, ölçülebilir, doğrulanabilir bilgilere ulaşmak amacıyla doküman, metin ve evrak gibi pek çok farklı materyali belli kurallar dahilinde analiz etmeyi amaçlayan nitel araştırma yöntemi içerisinde yer alan bir tekniktir (Metin ve Ünal, 2022: 273).” Doküman analizi çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilen bilimsel bir araştırma yöntemidir (Sak vd., 2021: 228). Bu yöntemde araştırmacıların herhangi bir müdahalesi olmadan kaydedilmiş çeşitli nitelikteki dokümanlar (kitap, hukuki metinler, günlükler, dergiler, gazeteler, sanat eserleri, raporlar, siyasi parti bildirgeleri vb.) ele alınır, değerlendirilir ve buradan hareketle anlamlar, bağlamlar, yorumlamalar gerçekleştirilir (Kıral, 2020: 173-174). Bu yöntemde temel amaç, temel eğilimleri, örüntüleri, ilişkileri ortaya çıkarmak ve verilerden hareketle tarafsız ve sistematik bilgi sunmaktır (Koçak ve Arun, 2006: 22).

Çalışmanın temel kaynağı, Cumhuriyet İttifakı ve Millet İttifakı içerisinde yer alan partilerin seçim beyannameleri ve parti bildirgeleridir. İlk olarak bu belgeler doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu bağlamda doküman analizi yöntemiyle kamu yönetimi alanında öne çıkan anahtar kavramlar, reform vaatleri ve uygulama stratejileri belirlenmiş; bu veriler merkezi yönetim, yerinden yönetim ve kamu personel yönetimi başlıkları altında kodlanarak kategorize edilmiştir. Analiz sürecinde ise her bir başlık kapsamında ortaya çıkan eğilimler ve politik yaklaşımlar karşılaştırmalı bir perspektifle incelenmiştir.

Siyasi söylemler, partilerin ideolojik yönelimi, değer sistemi ve seçmene yönelik mesajlarını içeren retorik stratejilerdir. Siyasi seçim bildirgeleri (beyannameler) ise bu söylemin kurumsal bir belgeye dönüşmüş halidir. Diğer bir ifadeyle seçim bildirgeleri, siyasi partilerin siyasal söylemlerinin metinleşmiş halidir. Siyasi parti bildirgelerine siyasi parti liderlerinin söylemlerinin de yansımaları nedeniyle çalışma içerisinde söylem analizine de yer verilmiştir. Söylem analizi genellikle dilsel materyallerin, örneğin konuşmaların ya da yazılı metinlerin incelendiği bir araştırma yöntemidir (Stephanie, 2013: 2). Söylem analizi çeşitli metinlerden ya da konuşmalardan hareketle çıkarımlara ulaşmaya çalışan, buradan hareketle analiz ve öngörülerde bulunmaya olanak sağlayan bir yöntemdir. Söylem analizi, veri setini çoğunlukla resmi ve tarihi dokümanlardan, yasa metinlerinden, politik konuşmalar ve tartışmalardan, siyasi bildirgelerden, yazılı ve görsel medyadan ve daha birçok kaynaktan temin etmektedir (Şah, 2020: 211).

Araştırmada açıklığa kavuşturulan temel sorular ise şunlardır: Hangi ittifak grubunda kamu yönetiminde reform söylemini daha fazla ön plandadır? İttifak grupları kamu yönetimi reformlarında hangi temalara öncelik vermektedir? İttifakların kamu yönetimi anlayışları hangi noktalarda kesişmekte ve hangi noktalarda farklılaşmaktadır? Bu sorulara yanıt aramak, Türkiye'nin gelecekteki kamu yönetimi reformlarına dair olası yönelimleri anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

## 4.3. Bulgu ve Sonuçlar

Araştırma sonucunda, her iki ittifakın kamu yönetimi reformlarına ilişkin farklı önceliklere ve yaklaşımlara sahip olduğu belirlenmiştir.

Cumhuriyet İttifakı partilerinin seçim beyannamelerinde kamu yönetimi reformları kapsamında daha çok merkeziyetçi yönetim anlayışı, güçlü liderlik modeline yönelik vurgular öne çıkmaktadır. Özellikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin güçlendirilmesi, etkinleştirilmesi ve sürdürülmesi hedeflenmektedir. Dijitalleşme ve bürokrasinin sadeleştirilmesi gibi reform temaları da bildirgelerde yer almaktadır. Millet İttifakı bloğunda ise parlamenter sisteme geri dönüş, güçlendirilmiş parlamenter sistemi anlayışı, demokratikleşme, bürokraside liyakat, kamu kaynaklarının kullanımında şeffaflık ve hesap verebilirlik, yerelleşme, hukuk ve adalet vurgusu ön plandadır.

Bu bulgulardan hareketle çalışmanın temel hipotezi şu şekildedir: Türkiye’de siyasi partilerin kamu yönetimi reform öngörülerini merkezîyetçi yönetim anlayışı ile demokratikleşme ve yerelleşme eğilimleri arasında ideolojik bir ayrışma gösterirken bürokrasinin etkinleştirilmesi ve dijital dönüşüm noktasında benzerlik göstermektedir.

## 5. Siyasi Partiler ve Kamu Yönetimi

Siyasi partiler, halkın desteğini alarak iktidar olmayı hedefleyen ve bunu sürdürmeye çalışan, ülke çapında daimî ve istikrarlı örgütlenmesi bulunan politik topluluklardır (Özbudun, 1974: 4-5). Diğer bir ifadeyle siyasi partiler, iktidar amacı olan, ülke genelinde örgütlenmesi bulunan, toplumda siyasal dayanak arayan ve bu amaçla çalışmalar yapan örgütlenmedir (Çam, 2011: 417). Bu yönüyle siyasi partiler, yönetici kadroların belirlenmesinden siyasal toplumsallaşmaya, demokrasinin işleyişinden temsil ve meşruiyete kadar birçok demokratik işleve sahiptir (Durgun, 2014: 338).

Siyasi partiler, kamu politikaları ve reformları üzerinde belirleyici etki ve katkıları olan temel aktörlerdir. Farklı bir söylemle ifade edilecek olursa siyasi partiler bir yandan toplumun temsilcileri diğer yandan da devletin içinde siyasi iktidarı kullanan örgütlenmeler olarak doğrudan doğruya sosyal, siyasal, ekonomik ve yönetsel değişim-dönüşümün öncüleri konumundadırlar (Çevik, 2012: 40). Türkiye’de kamu yönetimi alanına dair reform söylemlerinin en net olarak ifade edildiği dönemler seçim dönemleri iken bu reform stratejilerinin en belirgin olarak ortaya koyulduğu metinlerden biri de partilerin seçim bildirgeleridir. Türkiye özelinde düşünüldüğünde parti bildirgelerinde, kamu yönetiminin yapısal ve işlevsel sorunları, merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkileri, kamu personel sistemi, sosyal hizmetler ve politikalar, kamu yönetimi-sivil toplum ilişkileri gibi tüm ülkeyi doğrudan ilgilendiren konu başlıklarının ön plana çıktığı görülmektedir (Sadioğlu, 2017: 370). Bu durum 2023 yılı seçimlerinde de somut bir şekilde görülmektedir. Bu seçimlerde kamuoyu ile paylaşılan seçim bildirgelerine bakıldığında genel olarak kamu yönetimine dair reform başlıklarının merkezi yönetim (Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı, Bakanlıklar, Merkezi kurum ve kuruluşlar), yerinden yönetim - yerel politikaları (İl Özel İdareleri, Belediye/Büyükşehir Belediyeleri, Köy, Mahalle, muhtarlık, kentleşme, çevre, imar, nüfus, göç, barınma, içme suları vb) ve kamu personel yönetimi (personel alımı/ataamalar, özlük hakları, sosyal ve mali haklar vb) üzerine olduğu görülmektedir.

Siyasi partiler, Cumhuriyetin 100. Yılında gerçekleştirilen seçimlere ittifak grupları dahilinde girmiştir. İttifak stratejisi, ülkemizde çok önceki seçimlerde fiili bir durum olarak ara ara rastlanan ve uygulanan bir yöntem olsa da 2018 yılında yayımlanarak yürürlüğe giren 7102 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile birlikte bu yöntem hukuki bir alt yapıya sahip olmuştur (Savut, 2020: 33-34). İttifaklı seçim stratejisi, partilerin daha çok temsili arttırmak, baraj ve kota gibi dezavantajları ortadan kaldırmak gibi nedenlerle tercih ettiği bir yöntem (Çolak, 2020: 719) olsa da Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesiyle beraber bu yöntem adeta zorunlu bir gereklilik halini almış, bu doğrultuda gerekli hukuki düzenlemeler yapılmış ve ilk kez 2018 yılı seçimlerinde uygulanmıştır (Dilber ve Usta, 2023: 159).

Seçimlerin ilk turunda 5 ittifak mevcutken ikinci turda bu partiler Cumhur İttifakı ve Millet İttifakı çatıları altında birleşerek Cumhurbaşkanlığı için yarışmıştır. Seçim bildirgelerine yer yer parti liderlerinin söylemleri yansımaktadır. Bu nedenle her iki ittifak grubunun seçim sürecine ait politikalarını söylem analizi çerçevesinde kısaca değerlendirilecek olursa şunlar söylenebilir:

Bu çalışmada siyasi liderlerin açıklamalarından yararlanılmıştır. Bu doğrultuda Cumhur ittifakı “istikrar”, “güçlü liderlik”, “yerli ve millilik”, “milli irade” ve “beka sorunu” gibi söylemler üzerinden bir seçim stratejisi izlemiştir. Geliştirilen bu söylemlerden “beka sorunu” daha çok milli güvenliğe, kamu düzenine ve bu düzenin devamlılığına vurgu yapmaktadır. “Yerli ve millilik” ise savunma sanayinde dışa bağımlılığın azaltılması, ülkenin kendi savunma sanayisini yine kendi

kaynakları ile geliştirebildiği argümanına dayanmaktadır. “İstikrar” söylemi ise aynı siyasi iktidarla devam edilmesi durumuna, “milli irade” ise halkın çoğunluk oyunun alınmasına, “güçlü liderlik” başkanlık sisteminin devamlılığına vurgu yapmaktadır. Millet ittifakı ise “parlamentar rejime dönüş”, “değişim ve demokratikleşme”, “liyakat ve şeffaf yönetim” gibi kavramlar üzerinden söylem geliştirmiştir. Bunlardan değişim söylemi: parlamentar sisteme geri dönüleceğine, demokratikleşme söylemi: hak, özgürlük ve adalet taleplerinin daha fazla dikkate alınacağına, liyakat: kamuda personel alımında liyakatli davranılacağına şeffaflık ise: kamu harcamalarında daha açık ve hesap verilebilir bir anlayış benimseneceğine vurgu yapmaktadır. Görüldüğü üzere her iki ittifak grubunun öncelikleri farklılıklar arz etmektedir. **Cumhur İttifakı:** Daha çok güvenlik, istikrar ve milli güvenlik vurgusu ile seçmene mevcut siyasi ittifakla devam emesi gerektiği mesajını iletmiştir. **Millet İttifakı:** Değişim, demokrasi ve şeffaf yönetim vaatleriyle, mevcut sistemde tespit etmiş olduğu sorunlara çözüm sunma stratejisi izlemiştir.

Çalışmanın takip eden başlıklarında ise doküman analizi yöntemi ile seçim bildirgeleri ele alınmıştır. Bu kapsamda ilk olarak **Cumhur İttifakı** çatısı altında yer alan ve müstakil olarak seçim beyannamesi ortaya koyan **Ak Parti, MHP, Yeniden Refah Partisi** gibi partilerin seçim bildirgeleri ardından da **Millet İttifakı** çatısı altında yer alan tüm partilerin ortaya koyduğu **Ortak Politikalar Mutabakat Metni** ele alınmıştır. Kamu yönetiminde reform alanları ise merkezi yönetim (Cumhurbaşkanlığı teşkilatı, Bakanlıklar, merkezi kurum ve kuruluşlar), yerinden yönetim (İl Özel İdareleri, Belediye/Büyükşehir Belediyeleri, Köy, muhtarlık, kentleşme, çevre, imar, nüfus, göç, barınma, içme suları vb gibi konular) ve kamu personel yönetimi (personel alımı/atamalar, özlük hakları, sosyal ve mali haklar vb konular) başlıkları altında gruplandırılarak karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

## **6. Cumhuriyet İttifakı ve Kamu Reformu**

**Cumhuriyet İttifakı** 2023 yılı seçimlerine “Türkiye Yüzyılı” sloganı ile oluşturulan seçim bildirgesi ile dahil olmuştur. İttifak içerisinde yer alan siyasi partilerin bir kısmı müstakil olarak seçim beyannamesi oluşturmadığından bu başlık altında ittifakın en yüksek oya sahip bileşenlerinden **Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)** ve **Yeniden Refah Partisine** ait seçim beyannamelerine değinilmiştir. Çalışmada **Cumhuriyet İttifakı**nın merkezi yönetim, yerinden yönetim ve kamu personel yönetimi konu başlıkları altında belirlediği stratejiler ortaya koyulmuş ve buradan hareketle kamu yönetiminde reform analizi gerçekleştirilmiştir.

### **6.1. Adalet ve Kalkınma Partisi**

2023 yılı seçimlerinde en fazla oyu alarak ilk olarak parlamento seçimini ardından da Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanan **AKP**, seçim beyannamesinde önce geçmiş yıllarda gerçekleştirilen reform çalışmalarını ortaya koymuş ve ardından takip eden süreçte kamu yönetiminde gerçekleştirilecek reform alan ve konularını sıralamıştır. Bu doğrultuda kamu yönetiminde gelecek yıllarda gerçekleştirilecek olası reform alanlarını şu şekilde kategorize etmek mümkündür.

#### **6.1.1. Merkezi Yönetim**

2023 yılı seçimleri merkez üssü Kahramanmaraş (Pazarcık) olan ve birçok ili etkisi altına alarak büyük kayıp ve yıkımlara neden olan deprem felaketinin gölgesinde geçmiştir. Bu nedendir ki her siyasi partinin ve ittifak grubunun ana gündemlerinden biri de doğal afetler ve onlara karşı oluşturulacak yeni kamu politikaları ve kurumlar olmuştur. Bu kapsamda merkezi düzeyde gerçekleştirilmesi düşünülen reform alanları şu şekildedir (**AKP, 2023**).



- Afet yönetiminde topyekûn kurumsal bir reform gerçekleştirilmesi
- İçişleri Bakanlığına bağlı olacak şekilde afet yönetiminin merkezileştirilmesi AFAD altında tek bir kurumda toplanması
- Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin en iyi şekilde uygulanmasını sağlamak ve hizmet odaklı kamu yönetimi anlayışını geliştirmek üzere yeni reform adımlarının atılması
- Yürütme erkinin ve kamu yönetiminde verimliliğin sağlanması
- Yasama organını daha etkin hale gelmesinin sağlanması ve çoğulcu demokrasi anlayışının güçlendirilmesi
- Başta Cumhurbaşkanı yardımcılığı, bakanlıklar, politika kurulları, ofisler olmak üzere kamu yönetiminin merkez ve taşra teşkilatları için genel bir değerlendirme yapılarak ve görev dağılımının yeniden düzenlenmesi ve ayrıca teşkilat yapılarının yeniden gözden geçirilmesi
- Adalet Bakanlığı çatısı altında adli kolluk teşkilatının kurulması, polisin adli ve idari görevleri arasındaki ayrımın netleştirilerek, adli soruşturmalarda etkinliği artırması
- Dışişleri Bakanlığına bağlı olacak şekilde uluslararası düzeyde eğitim ve akademik derece verecek “Uluslararası Hukuk ve Diplomasi Üniversitesinin kurulması
- Millî Eğitim Bakanlığının uluslararası norm ve standartlara uygun şekilde kurumsal yapısının ve kapasitesinin güçlendirilmesi
- Sosyal yardım ve hizmetler ve ayrıca aileye sunulan hizmetler konusunda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kurumsal açıdan yeniden yapılandırılarak daha etkin ve verimli hale getirilmesi
- Tüm illerde ekonomiden alt yapıya, sosyal politikadan çevre politikasına kadar fiziki gelişime olanak sağlayacak olan Türkiye Mekânsal Strateji Planının Tarım ve Orman Bakanlığı ile Ulaştırma ve Altyapı Bakanlıkları ile beraber kısa sürede tamamlanması
- Liyakat, eşitlik, verimlilik, saydamlık ve etkinlik gibi temel yönetsel ve etik ilke ve esasların kamu yönetimine daha fazla dahil olabilmesi için çalışmaların yapılması
- Kamu yönetiminin her alan ve kurumunda (hizmet sunumundan, dış politikaya, yerel yönetimlerden afet yönetimine, eğitimden sağlığa, milli savunmadan adaletle) dijitalleşmenin ön plana çıkarılması

### 6.1.2. Yerinden Yönetim

AKP’ye ait seçim bildirgesi incelendiğinde “dirençli toplum, dirençli şehirler” şeklindeki konu başlığı altında yerel yönetim (il özel idareleri, belediyeler, köyler) yerel sorunlar (yerelde barınma, yerelde afetlerle mücadele, yerel temsil ve katılım), kentleşme, çevre, imar, konu ve sorunlarına yönelik temel reform parametrelerini ortaya koyulmuştur. Bu kapsamda yerinden yönetim ile ilgili ön plana çıkan konu başlıkları şu şekildedir (AKP, 2023).

- İmar planları ve imar plan değişiklikleri yapılırken afet riskleri göz önünde bulundurulması ve buna yönelik tedbirlerin alınması
- Barınma konu ve sorununa yönelik olarak acil ve geçici çözümler üretilmesi, dayanıklı bir alt yapı ve kentleşme için yerel yönetimlerle merkezi yönetimin birlikte hareket edeceği bir stratejinin belirlenmesi
- Kalıcı barınma konusunda belli ölçekteki uydu kentler ile bütünleşen ekonomik altyapıların geliştirilmesi
- Üniversite öğrencileri için yerel yönetimlere, yükseköğrenim yurdu yapabilme imkânının tanınması ve bununla yönelik olarak kamu özel iş birliği ile yurt yapımına olanak sağlanması
- Afetlerle ilgili olarak, yerel yönetimlerin afetlerle mücadele kapasitesinin artırılması, bu doğrultuda başta belediyeler olmak üzere diğer yerel yönetim birimlerinin araç-gereç, bilgi birikimi ve uzmanlıklarının artırılması
- Yerel afet risklerinin azaltılması için tüm illerin İl Afet Risk Azaltma Planlarını (İRAP) yeniden gözden geçirilmesi, yeni tedbirlerin eklenmesi

- Afet yönetiminde kamu, özel kesim ve sivil toplum ortaklığını düzenleyen, ilke ve esasları ortaya koyan bir rehberin hazırlanması
- Yerel altyapı tesisleri inşasında teknoloji ve yer seçiminin afet risklerine göre belirlenmesinin zorunluluk haline getirilmesi
- Gerek ulusal gerek bölgesel ve gerekse yerel düzeyde olsun imar planları ve mekânsal planlarının hazırlıklarına sivil toplum kuruluşları ve meslek örgütlerin de dahil edilerek bu planların iş birliği içinde gerçekleştirilmesinin sağlanması
- Şehirlerin yerel katma değer üretebilmesi ve yerelleşmeye ait tüm süreçlerin planlar eşliğinde gerçekleştirilmesinin sağlanması
- Sürdürülebilir kentler için atıklar konusunda akıllı sistemler geliştirilmesi
- Sürdürülebilirlik kapsamında merkezi ve yerel yönetime ait kamu bina ve hizmetlerde enerji verimliliği artırmaya yönelik enerji performans sözleşmelerinin yaygınlaştırılması
- Yerel temsil ve katılım konusunda: Kadınların ve gençlerin yerel yönetimlerde temsilini artırılması
- Kadın belediye başkanı ve kadın belediye meclis üyesi oranının yükseltilmesi
- Hem merkezi hem de yerel düzeyde karar alma süreçlerine halkın ortak edilebilmesi için “e-demokrasi” platformunun kurulması, dijital oylama ve müzakere yöntemlerinin geliştirilmesi, e-demokrasi aracılığıyla doğrudan demokrasi uygulamasının hayata geçirilmesi
- Köyden kente göçün önüne geçebilmek için tarım-köy projelerinin yaygınlaştırılması, bu kapsamda yeni köy evlerinin inşasının sürdürülmesi, tarımsal üretimin artırılması
- Muhtarların üretkenliklerinin artırılması için, onlar tarafından oluşturulacak toplum yararına projelere öncelikli destek verilmesi

### 6.1.3. Kamu Personel Yönetimi

Partinin seçim bildirgesi incelendiğinde kamu personel yönetimi alanında gelir adaleti, liyakat, güvenceli istihdam, şeffaflık ve hesap verilebilirlik gibi temel konu başlıklarının ön plana çıktığı görülmektedir (AKP, 2023).

- Kamu personel sisteminde, memurundan yöneticisine her seviyede çalışanın, çalışma koşulları ve hayatına ilişkin konulara katılımını sağlanması
- Kamu yönetiminde liyakatin esas alınması, bu ilkenin güçlendirilmesi, liyakat ölçüt ve ilkelerinin daha somut şekilde ortaya koyulması
- Memur maaşlarının artırılması
- Çalışma hayatında güvenceli esnekliğin artırılması
- Kamu personel yönetiminde sözleşmeliliğin azaltılması ve mevcut sözleşmeli personelin talebi halinde şartları da taşımaya bağlı olarak kadroya atanmasını
- Yenin atanan sözleşmeli personelin 3 yılını doldurması halinde talep ederse memur kadrolarına atanması uygulamasını genel kural haline getirilmesi
- Çalışanların maaşlarına enflasyonun + refah payı oranında artışı yapılması
- Yapılacak düzenlemeyle kamu personelinin ve emeklilerin maaşlarında ve ikramiyelerinde artış sağlanması
- Kamu görevine ilk defa yapılacak atamalarda, görevin niteliğinin gerektirdiği haller dışında mülakat usulünü kaldırılması, atamaların yazılı sınav sonuçlarına göre yapılması
- Kamu görevlileri için idareden soruşturma izni alınması usulünün kaldırılması
- Türk Devletler Teşkilatı’nın örgütsel anlamda daha güçlü hale getirilmesi, kapasitesinin artırılması ve burada kamu bürokrasinin eğitimini için akademilerin kurulması
- Hâkimler, cumhuriyet savcıları, kolluk görevlileri ve ceza infaz memurlarının insan hakları eğitimlerini AİHM standartları çerçevesinde artırılması

## 6.2. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)

Cumhur İttifakı içerisinde yer alan ve bu ittifak grubu içerisinde en fazla oy alan bir diğer parti MHP'dir. Partinin seçim beyannamesi doğrudan kamuoyu ile yazılı olarak paylaşılmamış ancak partinin önde gelenleri tarafından yazılı ve sözlü medyada çeşitli düzenlemeler konusunda açıklamalarda bulunulmuştur. Ayrıca MHP, önceki seçimlerde hazırlayıp ortaya koyduğu seçim beyannamelerinde de (örneğin 2023 Lider Ülke Türkiye ve 2023'e Doğru Yükselen Ülke Türkiye Sözleşmesi) Cumhuriyetin 100. yılı için birçok reform öngörüsü ortaya koymuştur. Bu kapsamda merkezi yönetim, yerinden yönetim ve kamu personel yönetimi kapsamında öngörülen reform konu başlıkları şu şekildedir (MHP, 2011; MHP, 2018; MHP, 2023).

### 6.2.1. Merkezi Yönetim

Partiye ait seçim beyannameleri incelendiğinde başta ekonomi yönetimi olmak üzere, mülki idare, kamu personel yönetimi, kamu yönetiminde etik ve yüksek yargıya ilişkin yasal ve kurumsal değişikliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda öne çıkan konu başlıkları şu şekilde ortaya konulabilir:

- Ekonomi yönetiminin güçlü bir eşgüdüme kavuşturulması
- Ekonomi Bakanlığının kurulması
- Türk Dünyası Bilimsel ve Teknolojik İş Birliği Merkezinin desteklenmesi ve ayrıca Türk Dünyası ile ilgili bakanlık kurulması
- Kamu yönetiminde etik ilke ve esasların hâkim olması için çalışmaların yapılması ve bu doğrultuda rüşvet, yolsuzluk ve yozlaşma gibi etik dışı yönetsel sorunların ortadan kaldırılması ve yerine kamu yönetiminde şeffaflık ve hesap verme sorumluluğunu etkili kılacak düzenlemelerin yapılması
- Siyasi Etik Kanunu'nun çıkarılması
- Katılımcı bir yönetim, ihtiyaçlara hızlı cevap veren esnek bir kamu yönetimi anlayışının oluşturulması
- Kamu yönetiminde politika belirleme kapasitesi geliştirilmesi ve kamu politikalarının birbiriyle uyumunun sağlanması yönünde çalışmaların yapılması
- Anayasa Mahkemesinin yeniden yapılandırılması
- Liyakat Kurulunun kurulması
- Mülki idarede yüz il, bin ilçeden oluşan yeni bir idari sistem oluşturulması
- Yapay Zekâ Merkezinin kurulması

### 6.2.2. Yerinden Yönetim

Partinin, yerinden yönetim konu başlıkları içerisine dahil edilebilecek kentleşme, konut, barınma, sürdürülebilirlik, il özel idareleri, belediyeler, köy, mahalle, muhtarlık gibi temel alan ve konularda reform öngörülerini şu şekildedir (MHP, 2011; MHP, 2018; MHP, 2023):

- Yerel yönetimlerin hizmet kapasitesinin artırılması, yerel kamu hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması, etkinliğinin artırılması,
- Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında yetki, görev ve sorumluluk alanlarının daha net bir şekilde belirlenmesi
- Yerel düzeyde mali usulsüzlükler ve yolsuzlukları önleyecek etkin düzenlemelerin hayata geçirilmesi
- Yerel yönetimler alanında belde ve köy mülki idare temsilciliklerinin oluşturulması

- Kentleşme konusunda, yerel düzeyde kalkınmanın sağlanması, su kaynaklarının ve çevrenin korunması, çağdaş altyapılı yaşanabilir ve afetlere dayanıklı kentler inşa edilmesi, kent kültürünün korunması
- Kent planlarının yeniden gözden geçirilmesi, çevreye uyumlu yerleşim alanlarının oluşturulması, kent kimliğinin korunması, sanayileşme ve göç nedeniyle kentlerdeki yığılmanın ve çarpık yapılaşmanın önlenmesi, kentleşme hızının arsa arzına bağlanması, imar yetkisinin rant için kullanılmasının önüne geçilmesi
- Tüm ülkenin gayri menkul envanterinin oluşturularak, bu doğrultuda kentleşme ve konut politikalarının belirlenmesi, gecekondu sahalarının ıslah edilmesi, afetlere uygun kentsel dönüşümün hayata geçirilmesi, su kaynaklarının korunması, kentsel atıklar için en yüksek kapasitede geri dönüşüm tesislerinin oluşturulması
- Göç konusunda, tarım kentleri kurulması, bu şekilde bir yandan düzensiz göçün önüne geçilmesi bir yandan istihdamın artırılması bir yandan da tarım-sanayi entegrasyonunun sağlanarak tarımsal verimliliğin, kalitenin ve katma değer artırılması
- Göç nedeniyle oluşan düzensiz yapılaşma ve kentleşmeden dolayı ortaya çıkan güvenlik problemlerinin ortadan kaldırılması
- Merkezi idare ile yerel yönetimler arasındaki ilişki biçiminin tarif edilmesi, yetki, görev ve sorumluluk sınırlarının tam olarak belirlenmesini içeren bir yerel yönetim reformunun hayata geçirilmesi
- Afet riski öncelikli yerlerden başlayarak, kentsel dönüşüm projelerinin uygulamaya konulması
- Dar ve sabit gelirli vatandaşların konut edinebilmesi için uygun yöntemler ve finansman uygulamaya konulması
- Muhtaç ve kimsesizler için devlet eliyle sosyal konutların üretilmesi
- İmara uygun olmayan alanlar tespit edilerek yerleşime kapatılması

### 6.2.3. Kamu Personel Yönetimi

Parti bildirgesi incelendiğinde personel reformu içerisinde düşünülebilecek sosyal adalet, güvenceli istihdam, kurumsal yeniden yapılanma, mevzuatın güncellenmesi, maaş sistemi ve istihdam biçimlerinin yeniden düzenlenmesi gibi temel alan ve konularda reform öngörülleri şu şekildedir (MHP, 2011; MHP, 2018; MHP, 2023):

- Uzman erbaşların tümü kadroya alınması
- Personel rejiminin yeniden düzenlenmesi
- Maaş sisteminin gözden geçirilmesi
- Stajda ve çıraklıkta geçen sürelerin işe giriş tarihi kabul edilmesi, burada geçen sürenin hizmete sayılması ve emeklilik süresinin bu giriş üzerinden hesaplanması
- Öğretmen açığının kapatılması ve bu kapsamda atanamayan öğretmenlerin kademeli olarak atamaları yapılarak bu sorunun çözülmesi
- Çalışan eşlerin, aynı ilde görev yapmaları sağlayacak bir sistemin oluşturulması

### 6.3. Yeniden Refah Partisi

Cumhur İttifakına sonradan dahil olan Yeniden Refah Partisi 2023 yılı seçimlerinde ittifak içerisinde en fazla oy alan üçüncü parti olmuştur. Cumhur ittifakında müstakil olarak ayrıca seçim beyannamesi yayınlayan partinin kamu yönetiminde merkezi yönetim, yerinden yönetim ve kamu personel yönetimi üzerine reform öngörülleri şu şekildedir (Yeniden Refah Partisi, 2023).

### 6.3.1. Merkezi Yönetim

Partinin merkezi yönetime ilişkin reform öngörülleri incelendiğinde güçlü bir merkeziyetçilik ekseninde yeniden yapılanmayı hedeflediği görülmektedir. Seçim bildirgesinde yer alan merkezi yönetim içerisinde merkezi bir planlama örgütlenmesinin yeniden kurulması, bağımsız kurumların bakanlıklara bağlanması, yeni bakanlıkların kurulması gibi beyanatlar güçlü ve merkeziyetçi bir reform modelini temsil etmektedir (Yeniden Refah Partisi, 2023).

- Bağımsız Düzenleyici ve Denetleyici Kuruluşların (BDDK, EPDK gibi) yapısının, bakanlıkların bünyesinde alt kurul olacak şekilde yeniden yapılandırılması
- Gençlik Bakanlığı'nın kurulması
- Gençlik Bakanlığı bünyesinde siyaset okullarının kurulması
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde "Aile ve Kadını Koruma Teşkilatı"nın kurulması
- Denizcilik Bakanlığı'nın kurulması
- Kontrolsüz ve kaçak göç dalgaları ile mücadele için Göç Politikaları Bakanlığının kurulması
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, "Kültür ve Sanat Bakanlığı" ve "Turizm Bakanlığı" olmak üzere iki ayrı bakanlık şeklinde yeniden yapılandırılması
- Devlet Planlama Teşkilatı yeniden kurulması
- Yüksek Öğretim Kurulunun kapatılması

### 6.3.2. Yerinden Yönetim

Parti bildirgesi incelendiğinde yerinden yönetim reformu kapsamında değerlendirilebilecek, yerel yönetim mevzuatının güncellenmesi, yerel yönetim alanında bakanlık kurulması, kentsel dönüşüm gibi temel alan ve konularda reform öngörülleri şu şekildedir (Yeniden Refah Partisi, 2023):

- Tüm yerel yönetim kanunları (5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5302 sayılı İl Özel İdaresi, 5442 sayılı İl İdaresi kanunu, 442 Sayılı Köy Kanunu) yeniden düzenlenmesi
- Yerel yönetimler bünyesinde "Kentsel Dönüşüm Başkanlıkları" kurulması
- Şehirlerin ekonomik ve sosyal yönden gelişmesinde faydalanılacak "Şehir Strateji Birimi'nin kurulması
- Kentsel dönüşüm uygulamasının desteklenmesi
- Kentsel ranta son verilmesi ve bunun için gerekli düzenlemelerin yapılması
- Belediye meclis üyeliğinin adaylık sürecinde her partiden en az bir engelli meclis üyesi aday olmasının zorunlu hale getirilmesi
- Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'i geçen belediyelerde engelsiz yaşam merkezlerinin açılmasının zorunlu kılınması
- Hazineye ait arazilerin, belediye bünyesinde işe alınacak köylülerce ekilip biçilmesinin sağlanması
- Köye dönüş projeleri geliştirilmesi ve devlet destekli köy projelerinin yapılması
- Köyden göçün önüne geçilmesi, köy yaşamının ve hayvancılığın desteklenmesi ve bu amaçla kamuda önemli sayıda veteriner hekim istihdam edilmesi

### 6.3.3. Kamu Personel Yönetimi

Parti bildirgesi incelendiğinde personel yönetimi reformu kapsamındaki değerlendirilebilecek ücret, özlük ve çalışma koşulları, liyakat ve şeffaflık uygulamaları, güvenceli istihdam gibi başlıkların öne çıktığı görülmektedir (Yeniden Refah Partisi, 2023).

- Kamu yöneticilerinin, güvenlik güçlerinde yer alan personelin, mülki idare amirleri sınıfında yer alanların, kamu mühendislerinin, çarşı ve mahalle bekçilerinin, güvenlik korucularının maaş ve özlük haklarında (çalışma koşulları, derece kademe, maaş, yıpranma payı vb.) iyileştirme yapılması
- Personel alımında mülakat uygulamasının kaldırılması
- Kamu görevlilerinin ek göstergelerinin 3600'e yükseltilmesi, intibak yasasının çıkarılması
- İtfaiye personelinin Genel İdare Hizmetleri Sınıfından, Teknik Hizmetler Sınıfına geçirilmesi
- Kamuda Yardımcı Hizmetler Sınıfının kaldırılması
- Kamudaki taşeron kadro uygulamasının, istihdam şeklinin tamamen kaldırılması
- Kamuoyunda EYT olarak bilinen Emeklilikte Yaşa Takılanlar sorunu, staj ve çıraklık sürelerinin “sigorta başlangıcı” olarak sayılmaması gibi sorunların tamamen çözülmesi
- Çok sayıda veteriner hekim ataması gerçekleştirilerek, köyleri ve hayvan yetiştiricileri desteklenmesi
- Kamu görevine girişte hak ve adalet temelli usullerin benimsenmesini sağlamak
- Mülakat ile kamuya personel alma uygulamasına son verilmesi

## 7. Millet İttifakı ve Kamu Reformu

Millet İttifakı 2023 yılı seçimlerinde CHP, İYİ Parti, SAADET, DP, DEVA, GP ve ZP (ittifaka daha sonradan katılmıştır.) şeklinde altı parti ile seçimlere girmiştir. Bu partiler ortak politikalar mutabakat metni üzerinde anlaşarak seçimde ve seçim sonrasında yol haritalarını bu mutabakat çerçevesinde belirlemiştir. Ortak seçim beyannamesi incelendiğinde Cumhur İttifakıyla benzer noktalar olduğu kadar birçok noktada farklılıklar da bulunduğu görülmektedir. Bu kapsamda takip eden başlıklarda önce Millet İttifakının ortak politikalar mutabakat metni ardından da her iki ittifak grubunun karşılaştırmalı reform öngörülleri ortaya koyulacaktır.

### 7.1. Merkezi Yönetim

Millet İttifakının merkezi yönetime yönelik ilişkin değişim-dönüşüm yönelimi daha çok parlamenter sistemin kapatılan bazı önemli kurumlarının yeniden kurulması, merkezi ve yerinden yönetim birimleri arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi, merkeziyetçiliğin yumuşatılması ve bu kapsamda Cumhurbaşkanlığı sisteminin önde gelen kurumlarının kapatılarak bunlara ait yetki ve görevlerin diğer birimlere aktarılması üzerinedir.

- Cumhurbaşkanlığı bünyesindeki kurulları ve ofislerin lağvedilmesi, bu birimlere ait görev ve yetkilerin ilgili bakanlık ve kurumlara devrilmesi
- Türkiye Varlık Fonu'nun kapatılması
- Bakanlıklarda dijital dönüşümün gerçekleştirilmesi
- Strateji ve Planlama Teşkilatının kurulması
- Bakan yardımcılıklarının kaldırılarak yerlerine müsteşarlık uygulamasının yeniden geri getirilmesi
- Yerel yönetimlerin sık sık karşı karşıya kaldığı kayyım uygulamasının kaldırılması
- Belediyelerin genel bütçe vergi gelirlerinden aldığı payları artırılması
- Muhtarlar için bir yasa çıkartılması
- Büyükşehir kanunu sonrası tüzel kişiliğini kaybeden köylere yeniden tüzel kişilik verilmesi
- Devlet Personel Başkanlığının yeniden kurulması
- Kamuya personel alımında mülakata son verilerek ve yazılı sınav puanı ile işe alımların yapılması

## 7.2. Yerinden Yönetim

İttifakın mutabakat metni incelendiğinde bir bütün olarak yerinden yönetimin reforme edilmesi gerektiği düşüncesinin hâkim olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda başta yerel yönetimlere ait kanunların yeniden düzenlenmesi, merkez yerel ilişkilerinde aşırı vesayetin yumuşatılması, yerel yönetimlerin seçilmiş organlarının tamamen yargı güvencesine alınması, yerel temsilin geliştirilmesi gibi çok boyutlu bir dönüşüm öngörüsü bulunmaktadır.

- Yerel yönetimler alanında (idari, mali, yönetsel) çok yönlü reform yapılması
- Yerel yönetimleri idari ve mali açıdan yeniden düzenlenmesi
- Merkezi yönetimden yerel yönetimlere bazı yetki ve görevlerinin devredilmesi
- Yerel yönetimler üzerindeki aşırı vesayete son verilmesi,
- Yerel yönetimlere yönelik gerçekleştirilen kayyum uygulamalarına son verilmesi
- Seçilmiş yöneticilerin ancak yargı kararı ile görevlerine son verilebilmesi uygulamasının hayata geçirilmesi
- Seçilmiş yerel yönetim organlarında yer alan üyelerin geçici olarak görevden uzaklaştırılmasında yargı kararı şartı düzenlemesinin yapılması
- Belediye başkanlığı makamının herhangi bir şekilde boşalması (seçilme yeterliliğinin kaybı ya da görevden uzaklaştırılma gibi) halinde bu göreve gelecek kişinin belediye meclisince belirlenmesine yönelik düzenleme yapılması
- Yerel yönetimlerin kapasitelerinin ve gelirlerinin güçlendirilmesi
- Belediyelerin genel bütçe vergi gelirlerinden aldığı payların artırılması
- Belediyelerin genel bütçe vergi gelirlerinden aldıkları payların belirlenmesinde yeni bazı kriterlerin belirlenmesi (üretim, göç, nüfus vs)
- Muhtarlık Temel Kanunu’nu çıkarılması
- Mahalleye dönüştürülen köylere yeniden tüzel kişilik verilmesi
- Büyükşehir statüsünde olmayan illerdeki belde belediyelerinin desteklenmesi
- Kapatılan belde belediyelerinin yeniden açılması
- İl Özel İdareleri’nin yeniden yapılandırılması
- Türkiye Belediyeler Birliği’ni yeniden yapılması
- Yerel kararlara muhtarları, sivil toplum kuruluşlarını ve meslek odalarını dahil edilmesinin sağlanması
- Kent konseylerinin güçlendirilmesi
- Yerel yönetim verilerinin topluma açması
- Yerel yönetimlerde hizmetlere yönelik standartlar oluşturulması
- Yerel yönetimlerin iş görme usullerinde, kararlarında, borçlanmalarında, imar planlarında, ihale süreçlerinde daha şeffaf ve hesap verebilir hale getirilmesi
- Yerel karar ve hizmetlerde elverdiğinde e-devlet oylamalarının yapılması
- Belediye borçlanmalarında başkanlara imza sorumluluğu uygulamasının getirilmesi
- Belediye başkan ve yardımcılarının yakın akrabalarını çeşitli usullerle belediyede görevlerine getirilmesinin yasaklanması
- Belediyelerin geniş kapasiteli projeleri için gerekli iç ve dış finansmanın sağlanmasına yönelik objektif kriterler belirlenmesi
- Merkezi yönetimin yerel yönetimlerin ihtiyaç duyduğu mali kaynaklara erişimini geciktiren ya da engelleyen yetkilerine kısıtlamalar getirilmesi
- Yerel yönetimlerce kurulan iştirak ve şirketlerin yeniden düzenlenmesi
- Ulaşım Koordinasyon Merkezi (UKOME) üyelik kompozisyonunun yeniden düzenlenmesi
- Yerel yönetimlerde Sayıştay denetiminin etkin hale getirilmesi
- Otellerden alınan konaklama vergisinin yerel yönetimlere bırakılması



### 7.3. Kamu Personel Yönetimi

Millet ittifakının kamu yönetiminin en önemli unsurlarından olan personele yönelik birçok tespiti ve dönüşüm öngörüsü bulunmaktadır. Başta 657 sayılı Devlet Memurları Kanunun tümünden değiştirilmesi olmak üzere, kapatılan Devlet Personel Başkanlığının yeniden açılması, üst düzey kamu yöneticilerinin atanma usulünün yeniden düzenlenmesi, mülakat uygulamasının kaldırılması gibi düzenlemeler ön plana çıkan başlıklardır (CHP, 2023).

- Kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevlerin vekil ya da taşeronlar eliyle yürütülmesine son verilmesi
- Vatandaş odaklı, hesap verebilir, yolsuzluklardan arınmış bir kamu yönetimi ve kamu personel yönetimi için liyakate ve ehliyete dayanan bir kamu reformu yapılması
- Kamu yönetiminde aşırı bürokratik işlemlerin ve usullerin azaltılması
- Devlet Memurları Kanunu'nun yeniden düzenlenmesi ve sadeleştirilmesi
- Kapatılan Devlet Personel Başkanlığının yeniden kurulması
- Kamuda görevine girişte şeffaflık, adalet, eşitlik ve liyakat ilkelerinin önplana çıkarılması
- Kamu görevine girişte yazılı puanın dikkate alınması mülakatın ise kaldırılması
- İşin niteliği ve gereği mülakatın kaldırılamayacağı görevlerde ise kanuni düzenlemelerin hayata geçirilmesi
- Sözlü sınavlarda adaylara yöneltilecek soruların kura usulüyle belirlenmesini
- Sözlü sınav ve mülakatların kayda alınmasını zorunlu hale getirilmesi
- Merkezi sınavlardan herhangi bir ücret alınmaması
- Bazı özel, özerk ve uzmanlık gerektiren kurum ve kuruluşlarına (TÜİK, Merkez Bankası ve Bağımsız, Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar gibi) atanacak üst düzey yetkililerin atanmadan önce Plan ve Bütçe Komisyonu oturumlarında kamuoyuna açık olacak şekilde dinlenilmesini
- Düzenleyici ve denetleyici kurumların ve kamu bankalarının üst yönetimine yapılacak atamalarda eğitim, sektör tecrübesi gibi kriterlerin sıkı bir şekilde uygulanması
- Kamuda kariyer sistemine dayalı çağdaş bir insan kaynakları yönetimine geçilmesi
- Kariyer memurluklarında kurumlar arası geçiş uygulamalarına son verilmesi
- Kamuda hizmete girişte objektif, somut kriterlerin belirlenmesi
- Kamuda görevde yükselmede performansın, kıdemin, liyakatin ölçüt alınması
- Kadın üst düzey yönetici sayısının artırılması ve kadınlara üst düzey görevlerde daha fazla yer verilmesi
- Kamuda yapılması gereken asli ve sürekli kamu hizmetlerinin vekil ya da taşeronlar tarafından yürütülmesine son verilmesi
- Kamu çalışanları arasında ücret ve maaş adaletinin sağlanması
- Aile birliğinin korunması ilkesi gereği tüm eş durumundan atama taleplerinin en kısa zamanda yerine getirilmesi
- Kamu görevlilerinin sendikal hak ve özgürlüklerinin önündeki tüm engellerin kaldırılması

### 8. Karşılaştırılmalı Reform Analizi

İttifak gruplarının seçim beyannameleri ışığında kamu yönetiminde reformun ana hatlarını ve analizini şu şekilde ortaya koyabiliriz. Her şeyden önce genel olarak bakıldığında hem ittifak içinde yer alan partilerin hem de iki ayrı ittifak grubunun birçok noktada benzer ve farklı reform yönelimlerine sahip olduğu görülmektedir. Bu kapsamda önce Cumhur İttifakı ve Millet İttifakı gruplarının birbirleriyle benzer ve farklı yönleri ortaya koyulmuş ardından da ittifakların kendi içindeki reform yönelimleri analiz edilmiştir.

İlk olarak her iki ittifak grubunda da kamu personel yönetiminde liyakat ve işe alım sürecinde objektif kriterlerin belirlenmesi ortak konu başlıklarından biri olmuştur. Buna göre tüm siyasi partiler kamuya personel alımında mülakatın kaldırılacağı, işe alımda objektif kriterlerin ve uygulamaların hayata geçirileceği, liyakatin ön plana çıkarılacağı yönünde beyanda bulunmuştur. Personel konusu ile ilgili bir diğer ortak nokta kamu görevlilerinin özlük haklarının iyileştirilmesine yönelik düzenlemelerin yapılacağı ile ilgilidir.

Her iki ittifakında ana reform gündemlerinden biri kamu yönetiminde dijital dönüşüm ve bu dönüşümün kapsamının yaygınlaştırılması üzerine olmuştur. Buna göre başta Cumhurbaşkanlığı ve bakanlıklar olmak üzere merkezi yönetim içerisinde ve yerel yönetimde dijitalleşmenin olabildiğince yaygınlaştırılması tüm siyasi partilerin gündeminde yer almıştır.

Bir diğer ortak nokta kamu yönetiminde afet yönetiminin geniş çaplı olarak reforme edilmesidir. Özellikle sık sık yaşanan deprem ve sel felaketlerinin ülke gündeminde geniş şekilde yer almasının da etkisiyle iki ittifak grubunun da ana gündemlerinden biri afet yönetimi olmuştur.

Benzer şekilde her iki ittifak grubunun ön plana çıkardığı başlıklardan bir diğeri kentsel dönüşümdür. Kent içinde yer alan sorunlu alanların, gecekondu bölgelerinin planlı şekilde yapılan müdahalelerle yeniden kente kazandırılmasına kentsel dönüşüm denir (Karadağ ve Mirioğlu, 2011: 42). Özellikle ülkemizin büyük bir bölümünün deprem kuşağında yer alması, çok sayıda riskli bina olması ve artan nüfusla beraber ortaya çıkan yüksek konut talebinin karşılanması gibi gerekçelerle kentsel dönüşüm siyasi partilerin seçim beyannamelerinde ilk sıralarda yer alan ortak konu başlıklarından bir diğeri olmuştur.

Son olarak her iki ittifak grubu da göç konusu ile ilgili yasal ve kurumsal düzenlemelerin hayata geçirileceği ve bu konuda önemli reformlar gerçekleştirileceğini belirtmiştir. Ülkemizin coğrafi olarak savaş yaşayan coğrafyalara komşu olması, daha istikrarlı ve güvenli olması yoğun göç almasına neden olmuştur. Bilindiği üzere göç, kişilerin, grupların ya da toplumların çeşitli sebeplerle (doğal afet, savaşlar, ekonomik, siyasi ve sosyal nedenler) yaşadığı coğrafi bölgeyi terk ederek bir başka coğrafi bölgeye (ülke içinde ya da ülke dışına) geçici ya da sürekli olarak yerleşmesidir (İnan, 2016: 14-15). Türkiye özellikle son dönemde savaş nedeniyle diğer ülkelerden yoğun göç almış, bu durum siyasi partilerin seçim beyannamelerinde geniş çaplı ele alınarak, çeşitli yasal ve kurumsal reform çalışmalarıyla konuya ilişkin çözüm önerileri ortaya koyulmuştur.

İttifak gruplarının birbirlerinden farklılaştığı noktaları ise şu şekilde ortaya koyabiliriz. Cumhuriyet İttifakından farklı olarak Millet İttifakı bir bütün olarak 657 sayılı Devlet Memurları kanunun reforme edileceğini belirtmiştir. Bunun yanında kamu yönetiminde örgütlenmeye ilişkin yine en radikal reform talebi Millet İttifakı tarafından ortaya koyulmuştur. Buna göre Cumhurbaşkanlığı içerisindeki tüm kurul ve ofislerin lağvedilmesi, lağvedilen birimlerin yetkilerinin ilgili bakanlıklara aktarılması, Devlet Planlama Teşkilatının, Devlet Personel Başkanlığının yeniden kurulması, Türkiye Varlık Fonunun kapatılması, Strateji ve Planlama Teşkilatının kurulması, bakan yardımcılıklarının kaldırılması ve yeniden müsteşarlık uygulamasına geri dönülmesi gibi daha çok parlamenter sistemin önemli kurumlarının yeniden kurulmasına yönelik reform iradesi ortaya konulmuştur.

Son olarak ittifakların kendi içerisindeki reform yönelimlerine bakılırsa, Cumhuriyet İttifakı içerisinde yer alan partilerin kendi aralarında farklı reform tespitlerinin olduğu görülmektedir. Örneğin güvenlik güçlerinin özlük haklarına yönelik (asker, polis, bekçi, koruyucu gibi) MHP ve Yeniden Refah partilerince doğrudan düzenlemeler mevcutken AKP seçim bildirgesinde bulunmamaktadır. Kamu yönetiminde etik konusu AKP ve MHP seçim beyannamelerinde mevcutken (siyasi etik yasasının çıkarılması, devlet kurumlarında etik ilke ve esasların hâkim kılınması gibi) Yeniden Refah Partisinin seçim beyannamesinde doğrudan yer almamaktadır. Bazı alanlarda yeni bakanlıkların kurulması düşüncesi MHP ve Yeniden Refah Partisinin seçim beyannamesinde bulunurken AKP beyannamesinde bu yönde bir arayış bulunmamaktadır.

Cumhur İttifakı içerisinde kamu yönetiminin örgütsel yapısına ilişkin en fazla reform talebi Yeniden Refah Partisi tarafından dile getirilmiştir. Bu kapsamda Yeniden Refah Partisi bir bütün olarak yerel yönetimlerin (il özel idaresi kanunu, köy kanunu, belediye ve büyükşehir belediye kanunlarını) reforme edilmesi gerektiğini belirtirken AKP ve MHP seçim beyannamesinde doğrudan yerel yönetim reformuna yönelik bir yönelim bulunmamaktadır. Yeniden Refah Partisi bağımsız idari otoritelerin doğrudan bakanlıklara bağlanması, Gençlik Bakanlığı, Denizcilik Bakanlığı, Göç Bakanlığı, Kültür ve Sanat Bakanlığı gibi yeni bakanlıkların kurulması, YÖK'ün kapatılması, Devlet Planlama Teşkilatının yeniden kurulması, Şehir Strateji Kurumu, Kentsel Dönüşüm Başkanlıkları gibi merkezi ve yerel düzeyde birçok reform başlığı ortaya koymuştur.

Kamu yönetiminin örgütsel yapısına ilişkin olarak MHP mülki idari örgütlenmede Cumhuriyetin 100. yılında 100 il ve 1000 ilçe şeklinde reform önerisi ortaya koymuştur. Ayrıca Türk dünyası ile ilgili bir bakanlığın kurulması, Liyakat Kurulunun ve Yapay Zekâ Merkezinin kurulması Anayasa Mahkemesinin yeniden yapılandırılması gibi önemli reform taleplerini dile getirmiştir.

## 9. Sonuç

Çalışmada Türkiye'nin 100. yılında yapılan parlamento seçimleri ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde bir araya gelen ittifak gruplarına ait seçim beyannameleri üzerinden kamu yönetiminde reform konu başlıkları ortaya koyulmuş ve analiz edilmiştir. Çalışmada ele alınan beyannameler, temel kamu politikası aktörlerinden olan siyasi partilerin ikinci yüzyılda nasıl bir Türkiye hedeflediklerini göstermesi açısından son derece stratejik metinlerdir. Bu metinlerden hareketle yapılan analiz bir yandan ülkemizin 100. yılında mevcut durumun muhasebesini bir yandan da yeni yüzyılda nasıl bir Türkiye öngörüsü içerisinde bulunduğunu ortaya koyması açısından son derece önemlidir.

Çalışmadan çıkan en temel sonuç, Millet ittifakı daha çok parlamenter sisteme dönüşü öncelleyen bir kamu reformu öngörüsü içinde olduğu, Cumhuriyet'in ise mevcut sistemin daha fazla kurumsallaşması ve geliştirilmesi üzerine bir kamu reformu düşüncesi içerisinde bulunduğu şeklindedir. Ortaya çıkan bir diğer sonuç, kamu yönetiminde reform konu ve başlıkları açısından hem merkezi yönetim hem yerinden yönetim hem de kamu personel yönetiminde en fazla reform öngörüsü içinde olan ittifak grubunun Millet İttifakı olduğudur.

Kamu yönetiminde dijital dönüşüm her iki ittifakın ana gündemlerinden biri olmuştur. Ayrıca kamuya personel alımında daha şeffaf bir sürecin işletilmesi yönünde çalışma yapılması arzusu istisnasız her siyasi partinin temel taleplerinden biri olmuştur. Yine çalışmadan çıkarılan bir diğer sonuç Türkiye'nin son dönemde yüzleştiği en önemli iki gerçeklik olan afet ve göç olgusu ve bunlara bağlı olarak da nüfus ve kentleşmeye dair sorunlar ve konu başlıkları iki ittifakın da seçim beyannamelerinden oldukça ön plana çıkmıştır.

Sonuç olarak Cumhuriyetin 100. Yılında kamu yönetiminde yapılması gereken elzem reform başlıklarını şu şekilde ortaya koyabiliriz. Daha adil, eşitlikçi ve şeffaf bir kamu personel alım sürecini inşa edecek yasal ve kurumsal düzenlemeler, kamu yönetiminde etik ilkeleri kurumsallaştıracak düzenlemeler, kamu yönetiminin her alanında dijital dönüşümün sağlanmasına yönelik düzenlemeler, göç, nüfus artışı, kentleşme ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan sorunlarına yönelik geniş çaplı düzenlemeler takip eden süreçte mutlak suretle reform bekleyen konular arasında görülmektedir.

## Kaynaklar

10. Kalkınma Planı. (2013). Onuncu kalkınma planı (2014-2018). [https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu\\_Kalkinma\\_Plani-2014-2018.pdf](https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf)
8. Beş Yıllık Kalkınma Planı. (2001). Sekizinci beş yıllık kalkınma planı. [https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Uzun\\_Vadeli\\_Strateji\\_ve\\_Sekizinci\\_Bes\\_Yillik\\_Kalkinma\\_Plani-2001-2005.pdf](https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strateji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf). (22.09.2023).
- Adalet ve Kalkınma Partisi. (2023, 1 Ekim). *Türkiye yüzyılı için doğru adımlar 2023 seçim beyannamesi*. Ankara. <https://www.akparti.org.tr/media/dwyd05pu/tu-rkiye-yu-zy%C4%B1%C4%B1-ic-in-dog-ru-ad%C4%B1mlar-2023-sec-im.pdf>
- Cumhuriyet Halk Partisi. (2023, 2 Ekim). Ortak politikalar mutabakat metni. <https://chp.org.tr/yayin/ortak-politikalar-mutabakat-metni/Open>
- Çam, E. (2011). *Siyaset bilimine giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Çevik, H. (2012). *Kamu yönetimi: Kavramlar, sorunlar, tartışmalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çolak, Ç. (2020). Seçim ittifakı sisteminin 2018 milletvekili genel seçimine etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(2), 719-742. <https://doi.org/10.17153/oguiibf.532102>
- Dilber, F., ve Usta, S. (2023). Türkiye’de siyasi partiler arası seçim ittifaklarına yönelik seçmen algısı: Karaman ilinde bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 159-190. <https://doi.org/10.18037/ausbd.700343>
- Durgun, S. (2014). Siyasi partiler ve parti sistemleri. Y. Taşkın (Ed.), *Siyaset: Kavramlar, kurumlar içinde* (s. 337-354). Ankara: İletişim Yayınları.
- İnan, C. (2016). Türkiye’de göç politikaları: İskân kanunları üzerinden bir inceleme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 10-33. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gad/issue/43300/526452>
- Karadağ, A., ve Mirioğlu, G. (2011). Türkiye’de kentsel dönüşüm politikaları ve uygulamaları üzerine coğrafi değerlendirmeler: İzmir Örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 20(2), 41-57. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd/issue/4870/66890>
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbid/issue/54983/727462>
- Koçak, A. ve Arun, Ö. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk İletişim*, 4(3), 21-28. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19013/200754>
- Küçüksüslü, Ş. (2023). Anayasa’nın 67. Maddesi karşısında seçim kanunlarındaki değişikliklerin uygulanması sorunu. *Ankara Barosu Dergisi*, 81(2), 321-324. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abd/issue/77241/1294964>
- Metin, O. ve Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 273-294. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227356>
- Milliyetçi Hareket Partisi. (2023, 2 Ekim). 2023’e doğru yükselen ülke Türkiye-seçim beyannamesi. [https://www.mhp.org.tr/dosya\\_indir.php?sub=gbkitap&id=24](https://www.mhp.org.tr/dosya_indir.php?sub=gbkitap&id=24)
- Övgün, B. ve Kantaş, Ö. (2017). Kamu yönetimi reformunun psikolojik süreci ve insan unsuru, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 313-326. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/29477/451664>
- Özbudun, E. (1974). *Siyasal partiler*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Özdemir, A. (2023). Seçim Kanunu'nda 2022 yılında yapılan değişikliklerin 2023 yılı milletvekili seçimlerine etkileri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 168, 103-128. <https://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2023-168-2139>
- Sadioğlu, U. (2017). Siyasi partilerin kamu yönetimi reformu üzerine politikaları: 2015 yılı milletvekili genel seçimleri örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Özel Sayı 4), 368-384.

- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-256. <https://doi.org/10.33400/kuje.843306>
- Savut, E. (2020). Geçmişten bugüne Türkiye siyasetinde seçim ittifakları: Tercih mi? Zorunluluk mu?. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (39), 33-48. <https://doi.org/10.30794/pausbed.660099>
- Stephanie, T. (2013). *What is discourse analysis?*. London: Bloomsbury.
- Şah, U. (2020). Eleştirel söylem analizi: *Temel Yaklaşımlar*. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (7), 210-231. <https://doi.org/10.46250/kulturder.819362>
- Ulaş, M. ve Yılmaz, A. (2019). Cumhur ittifakı oluşum sürecinde Ak Parti ve MHP liderlerinin nasıl bir ikna dili kullandığı; parti grup toplantıları örneği. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(3), 79-94. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anadoluakademi/issue/49761/638443>
- Yeniden Refah Partisi. (2023, 20 Eylül). Türkiye'nin değerleri-14 Mayıs 2023 genel seçim beyannamesi. <https://tinyurl.com/mx5tsbf7>
- Yüksek Seçim Kurulu. (2023, 20 Eylül). Cumhurbaşkanı seçimi ve 28. dönem milletvekili genel seçimi. <https://www.ysk.gov.tr/tr/14-mayis-2023-secimleri/8249>



## Vergi Harcamaları ve Gelir Eşitsizliği İlişkisinde Kurumsal Kalitenin Rolü

### The Role of Institutional Quality in the Relationship Between Tax Expenditures and Income Inequality



<https://doi.org/10.25204/iktisad.1771200>

Uğur ÇİÇEK\*

#### Öz

##### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
23.08.2025

**Kabul Tarihi:**  
27.09.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları  
saklıdır.



*Bu çalışmada, vergi harcamaları ile gelir dağılımı arasındaki ilişkide kurumsal kalite unsurunun etkisinin olup olmadığı incelenmektedir. Bu amaçla 2006–2022 döneminde Almanya, ABD, Arjantin, Avustralya, Brezilya, Fransa, Hindistan, İngiltere, Kanada ve Meksika'dan oluşan on ülkenin yıllık verileri kullanılmış ve panel regresyon yöntemi uygulanmıştır. Gelir eşitsizliği bağımlı değişkeni, Gini endeksi ile ölçülmektedir. Vergi harcaması ise, vazgeçilen vergi gelirlerinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki payı ile temsil edilmiştir. Analiz sonuçları, vergi harcamalarının doğrudan etkisinin gelir eşitsizliğini artırıcı yönde olduğunu göstermektedir. Ancak kurumsal kalite göstergeleri modele dâhil edildiğinde sonuçlar farklılaşmaktadır. Yolsuzluğun kontrolü, hükümet etkinliği, düzenleyici kalite, hukukun üstünlüğü ve demokratik hesap verebilirlik gibi alanlarda güçlü kurumlara sahip ülkelerde vergi harcamalarının eşitsizliği artırıcı etkisi zayıflamakta, siyasi istikrarın yüksek olduğu ortamlarda ise bu etki tersine dönerek eşitsizliği azaltıcı bir işlev kazanmaktadır. Bulgular, vergi harcamalarının gelir eşitsizliği üzerindeki olumsuz etkisini azaltmaya yönelik olarak uygulanacak maliye politikalarının kurumsal reformlarla bütüncül biçimde ele alınması gerektiğini göstermektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** Vergi harcamaları, kurumsal kalite, gelir eşitsizliği.

#### Abstract

##### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
23.08.2025

**Accepted:**  
27.09.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights  
reserved.



*This study analyses whether institutional quality has an impact on the relationship between tax expenditure and income distribution. To this end, annual data from ten countries — Germany, the USA, Argentina, Australia, Brazil, France, India, the UK, Canada, and Mexico — for the period 2006–2022 were used, and the panel regression method was applied. The dependent variable, income inequality, is measured by the Gini index. Tax expenditure is represented by the share of foregone tax revenues in Gross Domestic Product. The analysis reveals that tax expenditures directly increase income inequality. However, the results differ when institutional quality indicators are included in the model. In countries with strong institutions in areas such as corruption control, government effectiveness, regulatory quality, the rule of law, and democratic accountability, the inequality-increasing effect of tax expenditures weakens. Conversely, this effect reverses and becomes inequality-reducing when political stability is high. The findings suggest that fiscal policies aimed at reducing the negative impact of tax expenditures on income inequality should be integrated with institutional reforms.*

**Keywords:** Tax expenditures, institutional quality, income inequality.

**Atıf/ to Cite (APA):** Çiçek, U. (2025). Vergi harcamaları ve gelir eşitsizliği ilişkisinde kurumsal kalitenin rolü. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 902-916. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1771200>

\*ORCID Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, [ugurcicek@mehmetakif.edu.tr](mailto:ugurcicek@mehmetakif.edu.tr)

## Extended Abstract

### Introduction:

Income inequality has become a global challenge that threatens not only economic growth and the sustainability of welfare but also social cohesion, democratic legitimacy, and institutional stability. Tax expenditures — encompassing exemptions, deductions, exclusions, and credits — are indirect fiscal policy instruments that have significant effects on income distribution. Although these instruments are theoretically expected to serve objectives such as social justice, investment, and development, in practice, they often provide disproportionate benefits to high-income groups and thus exacerbate inequality. This study is based on the hypothesis that tax expenditures may have an inequality-reducing effect in countries with strong institutions, while producing the opposite effect in weak institutional environments.

### Literature Review:

The concept of tax expenditures was systematically defined by Surrey (1973) and described as “hidden subsidies” within public budgets. Subsequent studies (Zodrow, 2003; Zee, 2005; Baneman et al., 2012; Burman et al., 2008; Prammer, 2011) revealed that these expenditures often lead to regressive outcomes. Avram et al. (2014) and Figari & Paulus (2015) emphasised through micro-simulation analyses that well-targeted tax credits can reduce inequality, whereas more recent reports (OECD, 2010; 2024; Redonda et al., 2024) highlighted that most countries still lack transparency and accountability mechanisms in reporting and evaluating tax expenditures. Studies such as Gupta et al. (2002), North (1990), and Chong & Gradstein (2007) demonstrate that strong institutions tend to mitigate inequality, while weak institutions exacerbate it. Nevertheless, research directly examining the interaction between tax expenditures and income inequality within the context of institutional quality remains limited. This study aims to fill this gap by providing an integrated analysis.

### Methodology:

The study employs a panel regression model using data from 10 countries (Germany, the United States, Argentina, Australia, Brazil, France, India, the United Kingdom, Canada, and Mexico) covering the period 2006–2022. The estimation uses the Driscoll–Kraay fixed-effects model, which accounts for cross-sectional dependence and heteroscedasticity, producing robust standard errors. Interaction terms between tax expenditures and each indicator of institutional quality are incorporated to test the moderating effect of institutional quality. The indicators include control of corruption, government effectiveness, regulatory quality, political stability, rule of law, and democratic accountability, obtained from the Worldwide Governance Indicators (WGI) database.

### Findings and Discussion:

The baseline model results indicate that tax expenditures have a positive and statistically significant effect on income inequality. However, this effect weakens or becomes statistically insignificant in countries with high levels of institutional quality—particularly in areas such as corruption control, government effectiveness, regulatory quality, rule of law, and democratic accountability. In contexts with high political stability, the coefficient of tax expenditure turns negative, implying that tax expenditures can serve as tools for reducing inequality rather than worsening it. These findings suggest that as institutional quality improves, fiscal policy instruments become more aligned with the objectives of social welfare and equity.

### Conclusion and Policy Implications:

The study concludes that the impact of tax expenditures on income inequality is highly sensitive to institutional quality. In weak institutional settings, tax expenditures tend to deepen inequality, while in strong institutional environments, this adverse effect diminishes or even reverses. Three major policy implications emerge: (1) Institutional integration: Tax expenditures should not be viewed merely as technical fiscal instruments but as part of a broader governance and institutional quality framework. (2) Transparency and accountability: The legal basis, target groups, and fiscal impacts of tax expenditures should be regularly reported, and auditing mechanisms must be strengthened. (3) Targeted social design: Strengthening targeting mechanisms for low-income groups can enhance the social benefits of tax expenditures. In conclusion, the findings underscore that the fight against income inequality cannot rely solely on fiscal tools but must also involve comprehensive institutional reforms to ensure equitable and sustainable outcomes.



## 1. Giriş

Gelir dağılımı eşitsizliği, günümüz küresel ekonomilerinde sadece ekonomik performansın değil, aynı zamanda toplumsal uyumun, demokratik meşruiyetin ve kurumsal istikrarın sürdürülebilirliği açısından en kritik meselelerden biri olarak tartışılmaktadır. Yükselen eşitsizlik düzeyleri, ekonomik büyümenin kapsayıcılığını sınırlamakta, yoksulluğu kalıcı hale getirmekte, toplumsal tabakalaşmayı derinleştirmekte ve kamu politikalarına duyulan güveni zedelemektedir. Ayrıca gelir eşitsizliği, ekonomik sorunlar kadar sosyal sorunlara da yol açan bir olgudur (Koç vd., 2024). Bu nedenle, gelir eşitsizliğinin nedenleri ve bu sorunun çözümüne yönelik politika araçlarının etkinliği, günümüz iktisat literatürünün ve kamu politikalarının en tartışmalı konularından birini oluşturmaktadır.

Bu tartışmalar içinde vergi harcamaları özel bir önem taşımaktadır. Vergi muafiyetleri, istisnalar, indirimler ve krediler gibi uygulamalar yoluyla devletlerin bütçe üzerinde doğrudan görünmeyen ancak fiili olarak mali kaynak tahsisini etkileyen vergi harcamaları, ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmak için kullanılan dolaylı maliye politikası araçlarıdır (Surrey, 1973). Bu araçlar, teoride düşük gelirli grupları desteklemek, yatırımları teşvik etmek ve bölgesel kalkınmayı hızlandırmak gibi hedeflerle savunulsa da pratikte çoğu zaman yüksek gelirli gruplara orantısız fayda sağlamakta ve gelir eşitsizliğini artırıcı sonuçlar doğurmaktadır (Baneman vd., 2012). Bununla birlikte, düşük gelir gruplarına yönelik vergi kredileri veya hedefli istisnalar eşitsizliği azaltıcı etki yaratabilmektedir (Immervoll ve Richardson, 2011; Figari ve Paulus, 2015). Vergi harcamaları bu yönüyle, kamu harcamalarının şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine tabi olmayan “örtük sübvansiyonlar” niteliği kazanmakta ve mali disiplin kadar toplumsal adalet açısından da yoğun tartışmalara konu olmaktadır (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2010). Dolayısıyla, vergi harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki net etkisi, yalnızca araçların teknik tasarımına değil, aynı zamanda uygulandığı kurumsal bağlama da sıkı sıkıya bağlıdır.

Kurumsal kalite bu noktada belirleyici bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Hukukun üstünlüğü, yolsuzluğun kontrolü, hükümet etkinliği, düzenleyici kalite ve demokratik hesap verebilirlik gibi boyutları içeren kurumsal kalite; kaynak tahsisinde şeffaflığın, hesap verebilirliğin ve etkinliğin sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır (Kaufmann vd., 2011). Güçlü kurumların bulunduğu ortamlarda vergi harcamaları toplumsal refahı artırıcı bir araç haline gelebilirken; zayıf kurumsal yapılarda aynı araç, rant kollama, yolsuzluk ve ayrıcalıklı gruplara kaynak aktarımı mekanizmasına dönüşmektedir (Gupta vd., 2002).

Bu çalışmada, vergi harcamaları ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkide kurumsal kalite performansının etkili olup olmadığı incelenmek üzere 2006-2022 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak 10 ülke (Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Avustralya, Brezilya, Fransa, Hindistan, İngiltere, Kanada, Meksika) için panel regresyon yöntemi tercih edilmiştir. Panel regresyon yönteminin kullanılmasının temel nedeni, hem zaman boyutunu (2006–2022) hem de ülkelerarası farklılıkları aynı anda dikkate alarak daha güvenilir ve genellenebilir sonuçlar üretmesidir. Ayrıca bu yöntem, ülkeler arasında gözlemlenemeyen heterojenliği sabit etkiler aracılığıyla kontrol etme imkânı sağlamakta ve böylece vergi harcamaları ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin kurumsal kaliteye bağlı etkilerini daha sağlıklı biçimde test etmeye olanak tanımaktadır. Analize dâhil edilen ülkeler, vergi harcamasına ilişkin verilerin erişilebilirliği sınırlı olduğundan, veri bütünlüğünü sağlamak amacıyla bu şekilde seçilmiştir.

Literatürde gerek vergi harcamalarının gerekse kurumsal kalitenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri yoğun biçimde incelenmiş olsa da bu iki unsurun etkileşimini sistematik biçimde analiz eden çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışma, her iki unsuru bütüncül bir yaklaşımla panel veri analizi çerçevesinde birleştirmekte ve vergi harcamalarının eşitsizlik üzerindeki etkisini kurumsal kalite düzeyine bağlı etkileşim terimleri üzerinden test etmektedir. Dolayısıyla kullanılan yöntem hem ülkelerarası karşılaştırmaya hem de kurumsal kalitenin dağılımsal sonuçlar üzerindeki farklılaştırıcı rolünü ampirik olarak ortaya koymaya imkân tanımaktadır. Çalışma, bu açıdan literatürdeki boşluğu doldurmayı ve özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

## 2. Kavramsal Çerçeve

Vergi harcamaları, kamu bütçesinde doğrudan gelir veya gider kalemi olarak yer almayan, ancak vergi sistemi içinde sağlanan istisna, muafiyet, indirim ve ertelemeler yoluyla belirli ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmayı amaçlayan dolaylı bir mali politika aracı olarak tanımlanmaktadır (Surrey, 1973; Zodrow, 2003). Vergi harcamalarının başlıca hedefleri arasında yatırım teşviki, bölgesel kalkınmanın desteklenmesi, Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması ve belirli sosyal grupların korunması yer almaktadır (Burman vd., 2017). Geleneksel kamu harcamalarından farklı olarak vergi harcamaları, bütçe kalemlerinde açıkça yer almadığı için kamu maliyesi üzerinde örtük bir yük oluşturarak şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri bakımından çeşitli tartışmalara neden olmaktadır (OECD, 2010).

Surrey (1973), vergi harcamaları kavramını sistematik biçimde ortaya koyarak, bu harcamaların görünmez bütçe giderleri olduğuna ve geleneksel kamu harcamalarına benzer bir mali yük yarattığına dikkat çekmiştir. Surrey, birçok vergi harcamasının vergi eşitliği, ekonomik verimlilik veya yönetim kolaylığı gibi fikir birliği ilkelerini ihlal ettiğine inanmakta ve vergi teşviki önerilerini vergi harcamaları olarak yeniden ifade etmekteydi. Ardından bu önerilerin eşitliğini, verimliliğini ve idari sonuçlarını harcama talepleriymiş gibi analiz ederek, politika yapıcılarının bu tür birçok önerinin adil, verimli ve basit bir gelir vergisi sistemi hedefiyle tutarsız olduğunu fark edeceklerini ummaktaydı (The Joint Committee on Taxation, 2008). Surrey'in vergi harcamaları kavramı ile ilgili bu düşünceleri resmi olarak kabul görmesine rağmen, bütçe yapma sürecine tam olarak entegre edilememiş ve hedeflerine ulaşmada büyük ölçüde başarısız olmuştur. Bu başarısızlığın nedeni temel bir teorik zayıflığa dayanmaktadır. Surrey, vergi harcamalarını “normatif gelir vergisinden” sapmalar olarak tanımlamakta ve normatif gelir vergisi de Haig-Simons'ın gelir (ekonomik gelir) “bir bireyin tüketimi artı belirli bir dönem boyunca net değerindeki değişim” tanımına dayanmaktadır. Ancak bu tanımda tüketimin ne anlama geldiği konusunda önemli tartışmalar mevcuttur. Dahası, Surrey'in normatif vergisi, çeşitli siyasi ve idari kaygıları karşılamak için ekonomik gelirden önemli sapmalar içermektedir; bu uzlaşılar, normatif gelir vergisi fikrini, vergi harcaması kavramını ikna edici gücünden yoksun bırakacak kadar öznel hale getirmiştir (Thuronyi, 1988).

Vergi harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkileri büyük bir öneme sahiptir. Çeşitli ampirik araştırmalar, vergi istisna, muafiyet ve indirimlerinin genellikle yüksek gelir gruplarına orantısız fayda sağladığını göstermektedir (Baneman vd., 2012; Prammer, 2011). Baneman vd. (2012), ABD için yaptıkları kapsamlı dağılım analizinde, bireysel gelir vergisi harcamalarının yaklaşık %70'inin en üst %20'lik gelir grubuna aktarıldığını rapor etmiştir. Bu bulgu, vergi harcamalarının teoride öne sürülen sosyal destek amacının pratikte yüksek gelirli kesime örtük sübvansiyon sağladığını göstermektedir. Prammer (2011) Avrupa ülkeleri için yaptığı çalışmada benzer şekilde, vergi harcamalarının regresif bir yapı sergileyerek gelir eşitsizliğini derinleştirdiğini ve özellikle dolaylı vergi istisnalarının düşük gelirli gruplar için yetersiz kaldığını ifade etmektedir.

İhtiyaç sahiplerine fayda sağlayan çoğu sübvansiyon programının aksine, vergi harcamaları genellikle “baş aşağı” bir etki yaratmaktadır. Vergi harcamalarından sağlanan faydalar, alıcının servetiyle birlikte artma eğilimindedir. Vergi harcamaları sadece vergi ödeyecek kadar geliri olan kişilere fayda sağladığı için tersine bir sübvansiyon ortaya çıkmakta ve hatta, vergi harcaması bir indirim veya istisna olarak yapılandırılmışsa, faydanın değeri alıcının marjinal vergi oranı ve dolayısıyla vergilendirilebilir geliri ile artmaktadır. Örneğin, savaş ücretlerinin vergi dışı bırakılması, daha yüksek marjinal vergi dilimlerindeki vergi mükellefleri için daha faydalıdır. Ev ipoteği faizi için yapılan kesinti başka bir örnek teşkil etmektedir. Bu indirim, yoksulları dışarıda bırakan, ancak daha varlıklı vergi mükelleflerine gelirlerine ve evlerinin değerine bağlı olarak daha büyük avantajlar sağlayan bir ev sahipliği sübvansiyonu anlamına gelmektedir (Thuronyi, 1988).

Vergi harcamaları, suistimale, yolsuzluğa ve adaletsizliğe açıktır ve genellikle yüksek gelirli bireyleri ve firmaları kayırmaktadır. Ayrıca vergi mevzuatının karmaşıklığını artırarak daha yüksek yönetim maliyetlerine ve potansiyel yolsuzluğa yol açabilmektedir. Kolayca tanımlanabilen çok sayıda kişiye yardım sağlamak gibi politika hedeflerine ulaşmada bazen etkili olsa da özellikle iş ve

yatırım teşvikleri yoluyla ekonomik büyümeyi teşvik etmede genellikle maliyetli ve etkisiz kalmaktadır. Bu teşvikler, ülkeler arasında bir "dibe doğru yarış" yaratarak kamu gelirlerini azaltabilmekte ve temel kamu hizmetlerine yatırımı sınırlayabilmektedir. Ayrıca vergi harcamaları hükümetlerin mevcut kaynakları etkin kullanma, kaynakları temel olmayan amaçlara tahsis etme ve yüksek gelirli hanelere orantısız bir şekilde fayda sağlamayı engelleme gibi yükümlülüklerini ihlal edebilmektedir. Vergi harcamalarına karşı çıkan argümanlar da şeffaflık eksikliğini, yüksek maliyetini, etkisizliğini ve yatırım kararlarını uygulamadaki verimsizliğini vurgulamaktadır. Bu sorunları hafifletmek için, vergi harcamalarının yasal bir dayanağa sahip olması, kapsamlı bir politika çerçevesi dahilinde verilmesi ve merkezi denetime, kamuoyunun katılımına ve şeffaflığa tabi olması gerekmektedir. Birçok ülke vergi harcamaları ile ilgili raporlar yayınlamakta olup bu raporların çoğu kapsamlı raporlar olarak görülmemektedir. Kapsamlı bir rapor bazı unsurları içermelidir. Vergi harcamalarının açık bir tanımını (yani sağlanan tercihin türünü), yürürlük başlama ve bitiş tarihlerini ve her bir hükmün yasal dayanağını sağlayan kanun veya kararnameyi içeren bir liste oluşturulmalıdır. Vergi harcamalarının vergi kanununda yasal bir dayanağı olmalıdır. Vergi harcamaları, özellikle de yatırım teşvikleri, vaka bazında müzakere edilmemeli, kanunla belirlenmelidir. Sözleşmeler, kararnameler ve yönetmelikler yoluyla sağlanan vergi teşvikleri genellikle uygun gözetim ve şeffaflıktan yoksundur ve suistimale açık olabilmektedir. Sağlam bir yasal çerçeve fayda-maliyet analizini kolaylaştırmakta ve bir teşvik belirli bir firma veya projeye göre uyarlandığında ortaya çıkabilecek yolsuzluk fırsatlarını sınırlamaktadır. Ayrıca yasama organının gözden geçirme fırsatına sahip olmasını sağlamakta ve kamuoyu yorumu, gözetimi ve gerekirse yürürlükten kaldırılması veya değiştirilmesi için bir yapı oluşturmaktadır (Ross, 2018).

Yüksek eşitsizlik seviyeleri büyümeyi engelleyebileceğinden bu konunun etkili bir şekilde ele alınması önemlidir. Düşük eşitsizlik seviyelerine sahip ülkeler daha uzun süreler boyunca daha yüksek büyüme oranlarını sürdürme eğilimindedir. Ayrıca, eşitsizliğin yüksek olduğu yerlerde ekonomik büyüme yoksulluğu azaltmada daha az etkilidir (United Nations [UN], 2013). Artan eşitsizlikler sağlıklı bir demokrasi için gerekli olan güveni zedelemekte ve sosyal tabakalaşmanın ve konut ayrımcılığının artmasına neden olabilmektedir. Yüksek düzeydeki eşitsizlik, politikaların ve kurumların meşruiyetini ve istikrarını zayıflatarak ekonomik büyüme için gereken yatırımlar üzerinde caydırıcı bir etki yaratmaktadır. Gelir eşitsizliği, zenginlerin, hükümetlerin yeniden dağıtıcı mali politikaları destekleme ve insan haklarını gerçekleştirme kabiliyetlerini sınırlayan ayrıcalıklı vergi muamelesi için lobicilik yapmak gibi daha da büyük eşitsizliklere sebep olan faaliyetlerde bulunmalarına neden olmaktadır (Goñi vd., 2011).

Vergi harcamaları adalet üzerinde de olumsuz etkiler oluşturabilmekte ve eşitlik hedeflerine ulaşmanın kötü bir yolu olabilmektedir. Örneğin artan oranlı bir vergi sisteminde, vergilendirilebilir geliri azaltan herhangi bir politika, en yüksek marjinal vergi dilimindekilere en çok fayda sağlayacak ve vergi sistemi dışındakilere hiçbir fayda sağlamayacaktır. Ayrıca özel çıkar grupları, vergi indirimlerini açıkça harcama desteğinden daha çok savunmaktadırlar. Vergi harcamaları çoğu zaman düzenli bütçede harcama konusunda kararlaştırılan incelemeleri atlatmakta ve bütçe sürecinde yıllık yenilenme gerektirmemektedir. Bu şeffaflık eksikliği, vergi harcamalarının politika yapıcılar açısından neden çekici olduğunu açıkça göstermektedir (Tyson, 2014).

Gelir dağılımına yönelik bu olumsuz etkilerin azaltılabilmesi için OECD (2010) raporunda da vurgulandığı üzere, vergi harcamalarının kapsamlı etki analizlerinin yapılması, hedefleme mekanizmalarının geliştirilmesi ve raporlama standartlarının uluslararası iyi uygulamalara uygun şekilde düzenlenmesi önem arz etmektedir. Ayrıca bazı araştırmacılar (Zee, 2005; Burman vd., 2008) doğrudan sosyal transfer harcamalarının vergi harcamalarına kıyasla daha şeffaf, hedef odaklı ve etkin sonuçlar verebileceğini savunmaktadır. Bu yaklaşım, özellikle düşük gelir gruplarının desteklenmesinde vergi harcamaları yerine doğrudan kamu transferlerinin kullanılmasının sosyal adalet açısından daha faydalı olacağını ortaya koymaktadır.

Vergi harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi kurumsal kalite düzeyine son derece duyarlıdır. Kurumsal kalite; hukukun üstünlüğü, yolsuzluğun kontrolü, hükümet etkinliği, düzenleyici kalite ve hesap verebilirlik gibi yönetim boyutlarını kapsayan bir bileşik göstergedir (Kaufmann vd., 2011). Yüksek kurumsal kalite, vergi harcamalarının daha hedefli, şeffaf ve etkin uygulanmasını sağlayarak gelir dağılımında eşitsizliği azaltıcı bir etki yaratabilir. Buna karşılık, zayıf kurumsal yapılar vergi harcamalarının rant kollama ve ayrıcalıklı kesimlere kaynak aktarma aracına dönüşmesine neden olabilir (Gupta vd., 2002).

### 3. Literatür Taraması

Vergi harcamaları, literatürde hem teorik çerçevesi hem de pratik uygulamaları açısından geniş bir inceleme alanı bulmuştur. Daha önce belirtildiği üzere Surrey (1973), bu kavramı ilk kez sistematik şekilde tanımlayarak, vergi harcamalarının görünmez bütçe harcamaları olarak kamu gelirlerini azalttığını ve mali planlama süreçlerinde geleneksel harcamalar kadar dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu öncü yaklaşım, daha sonraki ampirik çalışmalar için önemli bir teorik zemin oluşturmuştur. Literatürde yer alan çalışmalar tarihsel olarak değil, konu bakımından sıralanmıştır. Ancak aynı konudaki çalışmalar tarihsel sıralamaya tabi tutulmuştur.

Zodrow (2003), vergi rekabeti ve koordinasyonu üzerine odaklanarak, özellikle AB ülkelerinde yatırım teşvikleri ve vergi istisnalarının ülkeler arası vergi rekabetini artırarak vergi gelirlerinde erozyona yol açabileceğini belirtmiştir. Bu bakış açısı, vergi harcamalarının sadece iç gelir dağılımını değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde vergi tabanını da etkilediğini göstermektedir.

Zee (2005), gelişmekte olan ülkelerde kişisel gelir vergisi reformlarına ilişkin karşılaştırmalı bir inceleme sunmuş ve vergi harcamalarının yerine doğrudan kamu harcamalarının kullanılmasının, sosyal hedeflere ulaşmada genellikle daha etkin ve şeffaf sonuçlar verdiğini savunmuştur. Bu çalışma, özellikle hedefleme mekanizması zayıf olan ülkelerde vergi harcamalarının kaynak israfına yol açabileceği uyarısını yapmaktadır.

Burman vd. (2008), ABD için yaptıkları detaylı bir mikro-simülasyon analizinde, toplam bireysel gelir vergisi harcamalarının tahmin edilenden çok daha büyük bir bütçe yükü yarattığını ve bu harcamaların beklenen yatırım ve büyüme etkilerini sınırlı ölçüde sağladığını ortaya koymuştur. Çalışma, vergi harcamalarının çoğunlukla yüksek gelirli bireylerin vergi planlaması amacıyla kullanıldığını ve bu durumun vergi sisteminde etkinlik kaybına yol açtığını göstermektedir.

Coady vd. (2010), yakıt sübvansiyonlarının büyük oranda yüksek gelirli kesimlerce kullanıldığını ve bu tür dolaylı harcamaların eşitsizliği artırabileceğini göstermiştir. Zucman (2015) ise vergi kaçırma ve offshore hesapların özellikle sermaye gelirlerinde yoğunlaşarak gelir dağılımındaki adaletsizliği artırdığına dikkat çekmiştir.

Prammer (2011), Avrupa Birliği ülkeleri özelinde yaptığı ampirik analizde benzer sonuçlara ulaşmış; vergi harcamalarının çoğu zaman yüksek gelir grupları lehine asimetric fayda sağladığını, dolayısıyla gelir dağılımını iyileştirmek yerine eşitsizliği artırabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca, Prammer çalışmasında, dolaylı vergi istisnalarının düşük gelirli haneler için anlamlı bir destek sağlamadığını, yüksek gelirli hanelerin tüketim kompozisyonu nedeniyle dolaylı vergi avantajlarından daha fazla yararlandığını belirtmiştir.

Avram vd. (2014), EUROMOD mikro-simülasyon aracını kullanarak seçilmiş AB ülkelerindeki kişisel gelir vergisi sistemlerindeki vergi harcamalarının boyutunu ve bunların yeniden dağıtıcı etkilerini ölçmüşlerdir. Analizin ayırt edici bir özelliği, yazarların sadece amaçlarına göre değil, aynı zamanda yardımın tasarımına göre de vergi yardımı türleri arasında açıkça ayırım yapmalarıdır. Çalışmada, bir vergi indiriminin ilgili vergi matrahının azaltılması yoluyla mı (yani bir ödenek yoluyla) yoksa brüt vergi yükümlülüğünün azaltılması yoluyla mı (vergi kredisi) verildiğinin, vergi sonrası gelir dağılımı üzerindeki nihai etki üzerinde ihmal edilemez etkilere sahip olduğu

savunulmaktadır. Aynı yöntemi kullanan Figari ve Paulus (2015), çeşitli vergi ve sosyal yardım senaryolarının eşitsizlik üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Bu çalışmalar, özellikle düşük gelir gruplarına yönelik hedeflenmiş yardımların redistribütif etkisinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Immervoll ve Richardson (2011) tarafından gerçekleştirilen mikro-simülasyon çalışmasında, düşük gelirli hanelere uygulanan vergi kredilerinin yeniden dağıtım üzerindeki etkisi analiz edilmiştir.

Martinez-Vazquez vd. (2012), vergi ve kamu harcamalarının eşitsizlik üzerindeki etkisini panel veri yöntemiyle ele almış; özellikle sosyal transferlerin ve doğrudan vergilerin gelir eşitsizliğini azaltma potansiyelinin yüksek olduğunu vurgulamıştır.

Burman vd. (2017), vergi harcamalarının dağılımsal etkilerini detaylı biçimde incelemiş ve ABD örneğinde bireysel vergi harcamalarının yaklaşık %70'inin en yüksek %20'lik gelir grubuna aktarıldığını belirleyerek, vergi harcamalarının dağılımsal etkilerinin adalet ilkesine aykırı olabileceğini vurgulamışlardır. Bu bulgu, vergi harcamalarının teorik olarak düşük ve orta gelir gruplarını desteklemesi beklentisinin pratikte gerçekleşmediğini göstermekte ve bu araçların regresif bir etki yaratabileceğini ortaya koymaktadır.

Borba vd. (2025) agent-tabanlı modelleme çalışması, vergi harcamalarının tek başına gelir eşitsizliğini azaltmada yeterli olmadığını, servet vergisi gibi alternatif politikalarla birlikte yürütülmesinin daha etkili sonuçlar doğurduğunu göstermiştir.

Redonda vd. (2024), Comprehensive Tax Expenditures Database (GTED) veritabanını kullanarak 105 ülkede sosyal amaçlı vergi harcamalarının toplam vergi kaybının ortalama %27'sini oluşturduğunu ve bu harcamaların ülkelerarası oldukça heterojen dağıldığını tespit etmiştir. Bu çalışma, vergi harcamalarının küresel ölçekte de önemli bir mali yük oluşturduğunu ve hedefleme zafiyetleri nedeniyle eşitsizlik riskini artırabileceğini göstermektedir.

Ayrıca OECD'nin 2024 tarihli "Taxation and Inequality" raporu, özellikle yüksek servet sahiplerine sağlanan vergi harcamalarının servet konsantrasyonunu güçlendirdiğini ve bu nedenle progresif vergi tabanlarının güçlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. ABD The Joint Committee on Taxation'ın 2025 öngörü raporu da önümüzdeki on yılda vergi harcamalarının önemli bir bölümünün yine üst gelir gruplarına yoğunlaşacağını göstermektedir. Bu bulgular, 2000'li yıllardan bu yana süregelen regresif dağılım eğiliminin hâlâ geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmalar, vergi harcamalarının sosyal ve ekonomik amaçlara ulaşmadaki rolünün her ülkenin kurumsal kapasitesine ve hedefleme kalitesine bağlı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Yüksek gelir gruplarına orantısız fayda sağlama riski, mevcut vergi harcamalarının daha iyi raporlanması, düzenli etki analizleri yapılması ve alternatif transfer mekanizmalarıyla dengelenmesi gerektiğini göstermektedir. OECD (2024), Redonda vd. (2024) Borba vd. (2025) gibi yeni kuşak çalışmalar, politika yapıcılarının vergi harcamalarını doğrudan sosyal transferler ve progresif vergi reformları ile bütünleştirerek daha adil ve sürdürülebilir bir mali yapı kurabileceğine işaret etmektedir.

Bazı çalışmalar, vergi harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisinin kurumsal kalite düzeyine bağlı olarak yön değiştirebildiğini göstermektedir. Örneğin, kurumlar güçlü olduğunda vergi harcamaları sosyal amaçlı transfer işlevi görebilirken; zayıf kurumsal ortamlarda yüksek gelir gruplarına sağlanan vergi avantajları eşitsizliği artırabilmektedir (Zee vd., 2002; Clausing, 2020).

Yüksek kurumsal kalite, yeniden dağıtım mekanizmalarının şeffaf, etkin ve kapsayıcı biçimde işlemlerini sağlayarak gelir dağılımında eşitsizliği azaltıcı yönde rol oynayabilmektedir (Acemoğlu, vd., 2005). Özellikle hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü gibi göstergeler, kamu kaynaklarının hangi kesimlere yönlendirileceğini doğrudan belirlediği için kritik öneme sahiptir. Chong ve Gradstein (2007), çalışmalarında kurumsal zayıflığın gelir eşitsizliğini artırdığını ve demokratik hesap verebilirliğin yeniden dağıtıcı politikaların etkinliğini güçlendirdiğini tespit ederek, kurumsal kalitenin yüksek olduğu ülkelerde gelir dağılımındaki adaletsizliklerin daha sınırlı olduğunu, düşük kurumsal ortamlarda ise gelir uçurumlarının derinleştiğini belirtmişlerdir.

Yüksek kurumsal kalite, yalnızca vergi harcamaları ve sosyal transferler gibi doğrudan yeniden dağıtım mekanizmaları üzerinden değil; aynı zamanda dolaylı kanallar aracılığıyla da eşitsizlikleri etkilemektedir. Örneğin, etkin bir düzenleyici çerçeve sermaye birikimi ve yatırımın daha geniş toplumsal kesimlere yayılmasına yardımcı olurken (Besley ve Persson, 2011), kurumsal zafiyetin hâkim olduğu ekonomilerde rant kollama davranışları artmakta, kamu kaynakları ayrıcalıklı kesimlere yönelmekte ve gelir eşitsizliği artmaktadır (Gupta vd., 2002; North, 1990).

Kurumsal kalitenin eşitsizlik üzerindeki etkisi, sadece ekonomik büyüme kanalıyla değil, aynı zamanda vergi adaleti, kamu hizmetlerinin kapsayıcılığı ve hukuki güvenceler yoluyla da ortaya çıkmaktadır. Demokrasinin kurumsal temellerinin güçlü olduğu ülkelerde kamu harcamalarının sosyal sektörlere (eğitim, sağlık) yönelmesi daha olasıdır ve bu da gelir eşitsizliğini azaltıcı etki yaratmaktadır (Rodrik vd., 2004).

Literatür bir bütün olarak değerlendirildiğinde gerek vergi harcamalarının gerekse kurumsal kalitenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerinin birbirinden bağımsız olarak incelendiği görülmektedir. Ancak iki unsurun birlikte incelendiği çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda çalışma vergi harcamalarının gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinde kurumsal kalite unsurunun nasıl bir rol oynadığını tespit etmeyi ve literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

#### 4. Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Çalışma, vergi harcamalarının (vazgeçilen vergi gelirlerinin) gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini ve bu etkinin kurumsal kalite performansına göre değişip değişmediğini 2006-2022 dönemindeki yıllık veriler temelinde 10 ülke (Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Avustralya, Brezilya, Fransa, Hindistan, İngiltere, Kanada, Meksika) için panel regresyon yöntemi ile incelemektedir. Dengeli panel veri seti 10 ülkeye ve her bir ülkeye ait 17 yıllık gözlemlerden oluşmaktadır. Analize dahil edilen ülkeler, vergi harcamasına ait verinin sınırlı olması nedeniyle bu şekilde seçilmiştir. Çalışmada kullanılan vergi harcaması değişkeni, Redonda vd. (2024) tarafından sunulan Global Vergi Harcaması veri tabanından (Global Tax Expenditures Database [GTED], 2025) elde edilmiştir. Kurumsal kalite göstergeleri, Dünya Yönetişim Göstergeleri (Worldwide Governance Indicators, 2024) veri tabanından ve analizde kullanılan diğer tüm değişkenler Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından alınmıştır (Worl Bank, 2025).

Çalışmada öncelikle vergi harcamalarının gelir eşitsizliği üzerindeki doğrudan etkisi Eşitlik (1) ile gösterilen panel regresyon modeli tahmin edilmiştir.

$$GINI_{it} = \beta_0 + \beta_1 VH_{it} + \beta_i Z_{it} + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Eşitlik (1)'deki  $i$  ve  $t$  alt indisleri sırasıyla ülke ve zamanı temsil etmektedir.  $\beta_0$  sabit terimi,  $\mu_i$  ülkeye has gözlemlenemeyen birim etkileri,  $\varepsilon_{it}$  ortalaması sıfır, varyansı sabit ve bağımsız-özdeş dağılıma sahip hata terimini göstermektedir.

Gelir eşitsizliği bağımlı değişkeni  $GINI_{it}$ , Gini endeksi ile ölçülmektedir.  $VH_{it}$  ile ifade edilen vergi harcaması, Redonda vd. (2025) tarafından sunulmuş GTED'den elde edilen vazgeçilen vergi gelirlerinin GSYH içindeki payı ile temsil edilmiştir.  $Z_{it}$  gelir eşitsizliğini etkileyen kontrol değişken setini göstermektedir. Kontrol değişkenler: (i) Enflasyon oranı (ENF), GSYH deflatoründeki yüzde değişim, (ii) Nüfus artış oranı (NUFUS), yıl ortası nüfustaki yüzde değişimi, (iii) Kamu harcaması (HARC), kamunun nihai tüketim harcamalarının GSYH içindeki payı, (iv) Kadın İşgücü (K-İŞG) kadın işgücünün toplam işgücü içindeki payı ve (v) Cari denge (CARİ-D) cari işlemler dengesinin GSYH içindeki payıdır. Değişkenlerden gini, vergi harcamaları, enflasyon (1+enflasyon oranı şeklinde), kamu harcamaları ve kadın işgücü doğal logaritmik dönüşüme tabi tutulmuştur.

Vergi harcamalarının gelir eşitsizliği üzerindeki kurumsal kaliteye bağlı dolaylı etkileri Eşitlik (2) ile gösterilen panel regresyon modeli tahmin edilmiştir.

$$GINI_{it} = \beta_0 + \beta_1 VH_{it} + \beta_2 KURUM_{it} + \beta_3 (VH * KURUM)_{it} + \beta_i Z_{it} + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Eşitlik (2)'deki  $KURUM_{it}$  kurumsal kaliteyi temsil etmektedir. Kurumsal kalite tek bir değişken yerine altı farklı alt değişken ile temsil edilmektedir. Endeksler -2.5 ile +2.5 arasında değer almaktadır. +2.5'e doğru gittikçe kurumsal kalite artmaktadır. Kurumsal kalite göstergeleri: (i) Yolsuzluğun kontrolü (YOLSUZLUK), (ii) Hükümetin etkinliği (ETKİNLİK), (iii) Siyasi istikrar ve şiddet/terörizm yokluğu (İSTİKRAR), (iv) Düzenleyici kalite (DÜZENLEME), (v) Hukukun üstünlüğü (HUKUK) ve (vi) Demokratik katılım ve hesap verebilirlik (DEMOKRASİ).  $(VH * KURUM)_{it}$  ise vergi harcamalarının kurumsal kalite değişkeni ile çarpılıp modele eklendiği etkileşim değişkenini temsil etmektedir. Etkileşim teriminin katsayısının işaretine göre vergi harcamalarının gelir eşitsizliği üzerindeki dolaylı etkisi değişebilecektir.

Analizde kullanılan değişkenlere ilişkin özet istatistikler Tablo 1'de raporlanmıştır. Gini endeksinin ortalaması yaklaşık olarak 36,7 ve standart sapması 6,4'tür. Standart sapmanın yüksek değeri ülkeler arasındaki gelir eşitsizliği farkının önemli olduğunu göstermektedir. Endeksin minimum değeri 28,4 ve maksimum değeri 49,2'dir. Vergi harcamalarının ise ortalaması yaklaşık olarak 4,72, minimum değeri yaklaşık olarak 0,83, maksimum değeri yaklaşık olarak 10,24'dür.

**Tablo 1. Özet İstatistikler**

| Değişken  | Ortalama | Medyan | Standart Sapma | Min    | Max    | N   |
|-----------|----------|--------|----------------|--------|--------|-----|
| GINI      | 36,727   | 35,4   | 6,407          | 28,4   | 49,2   | 170 |
| VH        | 4,724    | 4,427  | 2,330          | 0,829  | 10,238 | 170 |
| ENF       | 6,332    | 2,945  | 10,205         | -0,663 | 69,876 | 170 |
| K-İŞG     | 42,593   | 45,314 | 6,533          | 24,29  | 48,418 | 170 |
| NUFUS     | 0,853    | 0,823  | 0,494          | -1,854 | 2,061  | 170 |
| HARC      | 17,583   | 18,837 | 4,184          | 9,802  | 24,84  | 170 |
| CARİ-D    | -1,113   | -1,913 | 3,215          | -7,565 | 8,9    | 170 |
| YOLSUZLUK | 0,786    | 1,29   | 1,022          | -1,021 | 2,062  | 170 |
| ETKİNLİK  | 0,892    | 1,386  | 0,818          | -0,588 | 1,892  | 170 |
| İSTİKRAR  | 0,207    | 0,363  | 0,702          | -1,356 | 1,364  | 170 |
| DÜZENLEME | 0,83     | 1,28   | 0,889          | -1,066 | 1,88   | 170 |
| HUKUK     | 0,847    | 1,441  | 0,993          | -0,869 | 1,942  | 170 |
| DEMOKRASİ | 0,901    | 1,121  | 0,508          | -,12   | 1,502  | 170 |

Değişkenler arasındaki ikili korelasyonlar Tablo 2'de özetlenmiştir. Değişkenlerin önündeki L harfi değişkenin doğal logaritmik değerinin alındığını ifade etmektedir. Tabloya göre gelir eşitsizliğini temsil eden gini endeksi ile vergi harcamaları arasında pozitif ancak zayıf korelasyon bulunmaktadır. Kurumsal kalite değişkenleri arasındaki yüksek korelasyon nedeniyle her bir kalite alt değişkeninin etkisi farklı regresyonlarda değerlendirilmiştir.

**Tablo 2. Korelasyon Matrisi**

| Değişken       | (1)   | (2)   | (3)   | (4)   | (5)   | (6)  | (7)  | (8)  | (9)  | (10) | (11) | (12) | (13) |
|----------------|-------|-------|-------|-------|-------|------|------|------|------|------|------|------|------|
| (1) LGINI      | 1,00  |       |       |       |       |      |      |      |      |      |      |      |      |
| (2) LVH        | 0,05  | 1,00  |       |       |       |      |      |      |      |      |      |      |      |
| (3) LENF       | 0,54  | -0,13 | 1,00  |       |       |      |      |      |      |      |      |      |      |
| (4) LK-İŞG     | -0,64 | 0,20  | -0,33 | 1,00  |       |      |      |      |      |      |      |      |      |
| (5) NUFUS      | 0,36  | 0,46  | 0,14  | -0,34 | 1,00  |      |      |      |      |      |      |      |      |
| (6) LHARC      | -0,72 | 0,09  | -0,35 | 0,81  | -0,35 | 1,00 |      |      |      |      |      |      |      |
| (7) CARİ-D     | -0,30 | -0,77 | -0,09 | 0,09  | -0,50 | 0,09 | 1,00 |      |      |      |      |      |      |
| (8) YOLSUZLUK  | -0,87 | 0,17  | -0,66 | 0,66  | -0,22 | 0,69 | 0,13 | 1,00 |      |      |      |      |      |
| (9) ETKİNLİK   | -0,85 | 0,21  | -0,71 | 0,60  | -0,14 | 0,57 | 0,07 | 0,96 | 1,00 |      |      |      |      |
| (10) İSTİKRAR  | -0,81 | 0,18  | -0,46 | 0,78  | -0,13 | 0,73 | 0,10 | 0,87 | 0,83 | 1,00 |      |      |      |
| (11) DÜZENLEME | -0,79 | 0,21  | -0,75 | 0,66  | -0,20 | 0,58 | 0,08 | 0,94 | 0,95 | 0,79 | 1,00 |      |      |
| (12) HUKUK     | -0,83 | 0,24  | -0,72 | 0,59  | -0,17 | 0,62 | 0,05 | 0,97 | 0,97 | 0,83 | 0,95 | 1,00 |      |
| (13) DEMOKRASİ | -0,88 | 0,19  | -0,61 | 0,66  | -0,19 | 0,73 | 0,13 | 0,97 | 0,93 | 0,88 | 0,89 | 0,96 | 1,00 |



## 5. Ampirik Sonuçlar

Çalışmada panel regresyon modeli kullanılmıştır. Regresyon modeli, ülkeye özgü gözlemlenemeyen birim etkilerini dikkate alan ve ülkeler arasındaki yatay-kesit bağımlılığına karşı dirençli standart hatalar üreten Driscoll ve Kraay (1998) tarafından önerilen sabit etki tahmincisi kullanılarak tahmin edilmiştir. Değişkenlere ilişkin yatay-kesit bağımlılığı sonuçları Ek 1’de verilmiştir. Sabit etki tahmincisine ilişkin panel regresyon sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablonun ilk sütunu kontrol değişkenlerin gelir eşitsizliğini temsil eden Gini endeksi üzerindeki etkilerini göstermektedir. Regresyon sonuçlarına göre, nüfustaki artış gini endeksini pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Bu sonuca göre nüfustaki bir artış gelir eşitsizliğini artırmaktadır. Enflasyondaki artış da beklentilere paralel olarak gelir eşitsizliğini artırmaktadır. Ancak etki istatistiksel olarak anlamsızdır. Kamu harcamalarındaki ve kadın işgücündeki artış ise gelir eşitsizliğini azaltmaktadır. Ancak kadın işgücünün etkisi istatistiksel olarak anlamsızdır. Cari dengenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi ise pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 3’ün ikinci sütunu, Eşitlik (1)’in tahminine, sonuç raporının eklenmesiyle oluşturulmuştur. Sonuçlara göre vergi harcamasının Gini endeksi üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Bulgular vergi harcamalarındaki artışın gelir eşitsizliğini derinleştirdiğine vurgu yapmaktadır. Tablo 3’teki üçüncü ve sonraki sütunlar ise farklı kurumsal kalite göstergelerine göre Eşitlik (2)’nin tahminini içermektedir. Modele yolsuzluk değişkeni ve etkileşim terimi (vergi harcaması ile yolsuzluğun çarpımı) eklendiğinde vergi harcamasının gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi hala pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Etkileşim teriminin etkisi ise negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır.

**Tablo 3.** Panel Regresyon Sonuçları

| Değişken            | (1)<br>LGINI          | (2)<br>LGINI            | (3)<br>LGINI            | (4)<br>LGINI           | (5)<br>LGINI           | (6)<br>LGINI           | (7)<br>LGINI           | (8)<br>LGINI           |
|---------------------|-----------------------|-------------------------|-------------------------|------------------------|------------------------|------------------------|------------------------|------------------------|
| NUFUS               | 0,0392***<br>(0,0106) | 0,0378***<br>(0,0107)   | 0,0233***<br>(0,00687)  | 0,0329**<br>(0,0114)   | 0,0374***<br>(0,00968) | 0,0281***<br>(0,00889) | 0,0359***<br>(0,0104)  | 0,0305***<br>(0,00830) |
| LENF                | 0,000584<br>(0,00204) | -0,0000249<br>(0,00190) | -0,00428<br>(0,00274)   | -0,000310<br>(0,00222) | -0,00334*<br>(0,00181) | -0,00325*<br>(0,00186) | -0,00181<br>(0,00201)  | -0,00302<br>(0,00211)  |
| LEXP                | -0,123**<br>(0,0527)  | -0,111**<br>(0,0480)    | -0,108**<br>(0,0495)    | -0,111**<br>(0,0494)   | -0,129**<br>(0,0520)   | -0,145**<br>(0,0520)   | -0,120**<br>(0,0533)   | -0,130**<br>(0,0484)   |
| LK-İŞG              | -0,130<br>(0,168)     | -0,181<br>(0,163)       | -0,141<br>(0,126)       | -0,171<br>(0,146)      | -0,233<br>(0,139)      | -0,248<br>(0,143)      | -0,196<br>(0,169)      | -0,154<br>(0,141)      |
| CARİ-D              | 0,00360*<br>(0,00188) | 0,00421**<br>(0,00182)  | 0,00405**<br>(0,00158)  | 0,00442**<br>(0,00182) | 0,00304*<br>(0,00145)  | 0,00390**<br>(0,00167) | 0,00419**<br>(0,00170) | 0,00344*<br>(0,00163)  |
| LVH                 |                       | 0,0216*<br>(0,0105)     | 0,0303**<br>(0,0129)    | 0,0392**<br>(0,0172)   | -0,0157**<br>(0,00620) | 0,0344***<br>(0,00913) | 0,0282**<br>(0,0127)   | 0,0495**<br>(0,0206)   |
| YOLSUZLUK           |                       |                         | 0,126***<br>(0,0207)    |                        |                        |                        |                        |                        |
| LVH*YOLSUZLUK       |                       |                         | -0,0480***<br>(0,00864) |                        |                        |                        |                        |                        |
| ETKİNLİK            |                       |                         |                         | 0,0712**<br>(0,0307)   |                        |                        |                        |                        |
| LVH*ETKİNLİK        |                       |                         |                         | -0,0314*<br>(0,0154)   |                        |                        |                        |                        |
| İSTİKRAR            |                       |                         |                         |                        | 0,0577**<br>(0,0217)   |                        |                        |                        |
| LVH*İSTİKRAR        |                       |                         |                         |                        | -0,0544***<br>(0,0112) |                        |                        |                        |
| DÜZENLEME           |                       |                         |                         |                        |                        | 0,0923***<br>(0,0230)  |                        |                        |
| LVH*DÜZENLEME       |                       |                         |                         |                        |                        | -0,0530***<br>(0,0104) |                        |                        |
| HUKUK               |                       |                         |                         |                        |                        |                        | 0,0534**<br>(0,0229)   |                        |
| LVH*HUKUK           |                       |                         |                         |                        |                        |                        | -0,0318**<br>(0,0135)  |                        |
| DEMOKRASİ           |                       |                         |                         |                        |                        |                        |                        | 0,115***<br>(0,0284)   |
| LVH*DEMOKRASİ       |                       |                         |                         |                        |                        |                        |                        | -0,0678***<br>(0,0197) |
| SABİT               | 4,395***<br>(0,526)   | 4,522***<br>(0,513)     | 4,330***<br>(0,413)     | 4,444***<br>(0,431)    | 4,833***<br>(0,422)    | 4,853***<br>(0,472)    | 4,596***<br>(0,518)    | 4,435***<br>(0,463)    |
| N                   | 170                   | 170                     | 170                     | 170                    | 170                    | 170                    | 170                    | 170                    |
| adj. R <sup>2</sup> | 0,26                  | 0,29                    | 0,42                    | 0,32                   | 0,39                   | 0,39                   | 0,32                   | 0,36                   |
| F testi             | 233,96***             | 242,08***               | 133,7***                | 85,40***               | 171,08***              | 154,84***              | 118,32***              | 109,57***              |

**Not:** \*, \*\*, \*\*\* sırasıyla %90, %95 ve %99 anlamlılık düzeyinde yokluk hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

Bu sonuca göre vergi harcamasının gelir eşitsizliği üzerindeki doğrudan etkisi pozitifken, yolsuzluk seviyesi ile ölçülen kurumsal kalite düzeyine bağlı dolaylı etkisi negatiftir. Buna göre kurumsal kalite seviyesi yüksek olan ülkelerde vergi harcamasının gelir eşitsizliği üzerindeki olumsuz etkisi hafiflemektedir. Hükümetin etkinliği (ETKİNLİK), düzenleyici kalite (DÜZENLEME), hukukun üstünlüğü (HUKUK) ve demokratik katılım ve hesap verebilirlik (DEMOKRASİ) değişkenlerinin vergi harcamasının gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi de benzer şekilde hala pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Etkileşim teriminin etkisi ise negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Yalnızca siyasi istikrar ve şiddet/terörizm yokluğu (İSTİKRAR) durumunda vergi harcamasının gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı şekilde negatife dönmektedir. Aynı zamanda etkileşim teriminin de etkisi negatif ve anlamlıdır.

Sonuçlar, vergi harcamasındaki artışın gelir eşitsizliğini artırdığını ifade etmektedir. Ancak vergi harcamasının gelir eşitsizliği üzerindeki olumsuz etkisi kurumsal kalite seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde daha düşük olmaktadır. Kurumsal kalite seviyesindeki artış vergi harcamasının gelir eşitsizliği üzerindeki negatif etkisini hafifletmektedir.

## 6. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, 2006-2022 döneminde on ülkenin yıllık verileri üzerinden panel regresyon yöntemi kullanılarak, vergi harcamalarının gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini ve bu etkinin kurumsal kalite düzeyine bağlı olarak nasıl değiştiğini incelemektedir. Bulgular, vergi harcamalarının doğrudan etkisinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermiştir. Yani vergi harcamaları, tek başına değerlendirildiğinde, gelir eşitsizliğini artırıcı yönde işlemektedir. Bu sonuç, Baneman vd. (2012), Prammer (2011), Coady vd. (2010), Avram vd. (2012), Martinez-Vazquez vd. (2012) ve Burman vd. (2017) gibi çalışmalarla paralellik göstermektedir. Söz konusu çalışmalar da vergi harcamalarının yüksek gelir gruplarına orantısız biçimde fayda sağladığını ve çoğu durumda regresif sonuçlar doğurduğunu ortaya koymuştur.

Bu çalışmanın özgün katkısı, kurumsal kalite ile etkileşim değişkenleri üzerinden elde edilen bulgularla ortaya çıkmaktadır. Analiz, yolsuzluğun kontrolü, hükümet etkinliği, düzenleyici kalite, hukukun üstünlüğü ve demokratik hesap verebilirlik göstergeleri yüksek olduğunda, vergi harcamalarının eşitsizliği artırıcı etkisinin azaldığını, hatta bazı durumlarda etkisiz hale geldiğini göstermiştir. Bu sonuç, Chong ve Gradstein (2007), Gupta vd. (2002) ve North (1990) tarafından öne sürülen, “kurumsal kalitenin eşitsizlik üzerinde sınırlandırıcı bir rol oynadığı” yönündeki bulgularla uyumlu bir kanıt sunmaktadır. Ayrıca Clausing (2020)’in kurumsal bağlamın vergi politikalarının dağılımsal sonuçlarını belirlediğine ilişkin çıkarımlarını da desteklemektedir.

Çalışmanın en dikkat çekici bulgularından biri, siyasi istikrar değişkeni altında elde edilmiştir. Bu durumda vergi harcamalarının eşitsizlik üzerindeki etkisi negatife dönmüş, yani istikrarlı siyasi ortamlarda vergi harcamaları eşitsizliği azaltıcı bir araç haline gelmiştir. Bu bulgu, literatürde sınırlı biçimde tartışılmış bir noktaya işaret etmektedir. Örneğin Redonda vd. (2024), vergi harcamalarının dağılımsal etkilerinin ülkelerin yönetim kapasitesine bağlı olarak değiştiğini vurgulasa da siyasi istikrar faktörünü eşitsizlik azaltıcı mekanizma olarak açık biçimde ortaya koymamıştır. Bu anlamda çalışma, literatürde görece az ele alınmış bir boyutu ampirik olarak teyit ederek yeni bir katkı sunmaktadır.

Kontrol değişkenlerine ilişkin bulgular da literatürle uyum içindedir. Nüfus artışının ve cari işlemler açığının eşitsizliği artırıcı etkisi, demografik baskılar ve dış dengesizliklerin gelir dağılımını olumsuz etkilediğini ortaya koyan Martinez-Vazquez vd. (2012) ile benzerlik göstermektedir. Kamu harcamalarının eşitsizliği azaltıcı etkisi ise, sosyal transferlerin ve kamusal hizmetlerin dağılımsal rolünü vurgulayan OECD (2010) ve Immervoll ve Richardson (2011) ile paralellik arz etmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma vergi harcamalarının gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin kurumsal kalite unsuruna son derece duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, güçlü kurumsal yapılara sahip ülkelerde vergi harcamalarının sosyal politika aracı olarak işlev görebileceğini, zayıf kurumsal yapılarda ise eşitsizliği derinleştiren bir mekanizma haline geldiğini göstermektedir. Literatürle karşılaştırıldığında çalışma, hem var olan bulguları teyit eden hem de siyasi istikrar boyutunu öne çıkararak farklılaşan bir katkı sunmaktadır. Bu nedenle eşitsizlikle mücadelede vergi politikaları, yalnızca teknik tasarımlar çerçevesinde değil, kurumsal reformlarla bütünleşik biçimde ele alınmalıdır.

Politika yapıcılar açısından bulgular üç temel çıkarım sunmaktadır. İlk olarak, vergi harcamalarının dağılımsal etkisi kurumsal bağlamdan bağımsız ele alınmamalıdır; güçlü kurumlar olmaksızın vergi harcamaları eşitsizlik azaltıcı bir araç olamamaktadır. İkinci olarak, şeffaflık ve hesap verebilirlik standartlarının geliştirilmesi, vergi harcamalarının rant transferi mekanizmasına dönüşmesini engelleyebilir. Üçüncü olarak, düşük gelirli gruplara yönelik hedefleme mekanizmalarının güçlendirilmesi, vergi harcamalarının sosyal faydasını artırabilir.

Gelecek araştırmalar açısından, ülke kapsamının genişletilmesi, mikro-veri setlerinin kullanılması ve kurumsal kaliteyi ölçmek için alternatif endekslerin (QoG, V-Dem) dâhil edilmesi, bulguların sağlamlığını test etmek açısından faydalı olacaktır. Ayrıca, yapısal eşitlik modelleri veya

nedensellik analizleri gibi yöntemsel çeşitlilik, kurumsal kalite ile vergi harcamaları arasındaki nedensel ilişkilerin daha ayrıntılı biçimde ortaya konulmasına katkı sağlayabilir.

## Kaynaklar

- Acemoğlu, D., Johnson, S. ve Robinson, J. A. (2005). Institutions as a fundamental cause of long-run growth. P. Aghion ve S. N. Durlauf (Ed.), *Handbook of Economic Growth (Volume 1A)* içinde (s. 385-472). [https://doi.org/10.1016/S1574-0684\(05\)01006-3](https://doi.org/10.1016/S1574-0684(05)01006-3)
- Avram, S., Levy, H. ve Sutherland, H. (2014). Income redistribution in the European Union. *IZA Journal of European Labor Studies*, 3, 22. <https://doi.org/10.1186/2193-9012-3-22>
- Baneman, D., Rosenberg, J., Toder, E. ve Williams, R. C. (2012). *Curbing tax expenditures*. Urban Institute. <https://www.urban.org/research/publication/curbing-tax-expenditures>
- Besley, T. ve Persson, T. (2011). *Pillars of prosperity: The political economics of development clusters*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400840526>
- Borba, J. S., Gonçalves, S. ve Anteneodo, C. (2025). Inequality in a model of capitalist economy. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 664, 130457. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2025.130457>
- Burman, L., Toder, E. J., Berger, D. ve Rohaly, J. (2017). Economic and distributional effects of tax expenditure limits. A. J. Auerbach ve K. Smetters (Ed.), *The Economics of Tax Policy* içinde (s. 109-144). <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190619725.003.0008>
- Burman, L.,E., Christopher G. ve Eric J. T. (2008). How big are total individual income tax expenditures, and who benefits from them?. *American Economic Review*, 98(2). 79–83. <https://doi.org/10.1257/aer.98.2.79>
- Chong, A. ve Gradstein, M. (2007). Inequality and institutions. *The review of Economics and Statistics*, 89(3), 454-465. <https://doi.org/10.1162/rest.89.3.454>
- Clausing, K. A. (2020). Taxing multinational companies in the 21st Century. J. Shambaugh ve R. Nunn (Ed.), *Tackling the tax code: Efficient and equitable ways to raise revenue* içinde (s. 237-283). <https://www.brookings.edu/articles/taxing-multinational-companies-in-the-21st-century/>
- Coady, D., Gillingham, R., Ossowski, R., Piotrowski, J., Tareq, S. ve Tyson, J. (2010). *Petroleum product subsidies: costly, inequitable, and rising*. Washington, DC: International Monetary Fund <https://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2010/spn1005.pdf>
- Driscoll, J. C. ve Kraay, A. C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent panel data. *Review of Economics and Statistics*, 80(4), 549-560. <https://doi.org/10.1162/003465398557825>
- Figari, F. ve Paulus, A. (2015). The distributional effects of taxes and transfers under alternative income concepts: The importance of three “I”s. *Public Finance Review*, 43(3), 347-372. <https://doi.org/10.1177/1091142113506930>
- Global Tax Expenditures Database (GTED). (2025, 6 Nisan). Comprehensive tax expenditure data to increase transparency and advance reforms. Global Tax Expenditures Database. <https://gted.taxexpenditures.org/>
- Goñi, E., López, J. H. ve Servén, L. (2011). Fiscal redistribution and income inequality in Latin America. *World Development*, 39(9), 1558-1569. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2011.04.025>
- Gupta, S., Davoodi, H. ve Alonso-Terme, R. (2002). Does corruption affect income inequality and poverty?. *Economics of Governance*, 3(1), 23-45. <https://doi.org/10.1007/s101010100039>
- Immervoll, H. ve L. Richardson (2011). Redistribution policy and inequality reduction in OECD Countries: What has changed in two decades?. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*. No. 122, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/5kg5dlkhjq0x-en>
- Kaufmann, D., Kraay, A. ve Mastruzzi, M. (2011). The worldwide governance indicators: Methodology and analytical issues. *Hague Journal on the Rule of Law*, 3(2), 220-246. <https://doi.org/10.1017/S1876404511200046>

- Koç, O. E., Saraç, T. B., Koç, N. ve Çiçek, U. (2024). The effects of taxes on income distribution justice. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 14(6), 339-351. <https://doi.org/10.32479/ijefi.17362>
- Martinez-Vazquez, J., Moreno-Dodson, B. ve Vulovic, V. (2012). The impact of tax and expenditure policies on income distribution: Evidence from a large panel of countries. *Andrew Young School of Policy Studies Research Paper Series*, No.12-30. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2188608>
- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2010). *Tax expenditures in OECD Countries*. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264076907-en>
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2024). *Taxation and Inequality: OECD Report to G20 Finance Ministers and Central Bank Governors*. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/8dbf9a62-en>
- Prammer, D. (2011). Taxation papers - Quality of taxation and the crisis: Tax shifts from a growth perspective. *Working Paper No 29*. Directorate General Taxation and Customs Union, European Commission. <https://data.europa.eu/doi/10.2778/29300>
- Redonda, A., Millan, L., Von Haldenwang, C., Berg, S. ve Aliu, F. (2024). *Global tax expenditures transparency index (GTETI) companion paper*. German Institute of Development and Sustainability. <https://coilink.org/20.500.12592/3m1kpna>
- Rodrik, D., Subramanian, A. ve Trebbi, F. (2004). Institutions rule: The primacy of institutions over geography and integration in economic development. *Journal of Economic Growth*, 9(2), 131-165. <https://doi.org/10.1023/B:JOEG.0000031425.72248.85>
- Ross, J. (2018). Tax expenditures and inequality in Latin America. *International Budget Partnership*. <https://internationalbudget.org/publications/tax-expenditures-and-inequality-latin-america/>
- Surrey, S. S. (1973). *Pathways to tax reform: The concept of tax expenditures*. Harvard University Press.
- The Joint Committee on Taxation. (2008). A reconsideration of tax expenditure analysis. *The Joint Committee on Taxation, JCX-37-08*. <https://www.jct.gov/publications/2008/jcx-37-08/>
- The Joint Committee on Taxation. (2025). Estimates of Federal tax expenditures for fiscal years 2024–2033. JCX-36-25. <https://www.jct.gov/publications/2025/jcx-36-25/>
- Thuronyi, V. (1988). *Tax expenditures: A reassessment*. Duke Law Journal, 1155-1206. <https://scholarship.law.duke.edu/dlj/vol37/iss6/2>
- Tyson, J. (2014). Reforming tax expenditures in Italy: What, why, and how?. *IMF Working Paper WP/14/7*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp1407.pdf>
- United Nations (UN). (2013). *Inequality matters: Report of the World Social Situation 2013*. United Nations, Economic and Social Affairs ST/ESA/345. <https://www.un.org/esa/socdev/documents/reports/InequalityMatters.pdf>
- World Bank, (2025, 6 Nisan). Worldwide governance indicators. <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators>
- Zee, H. H. (2005). Personal income tax reform: Concepts, issues, and comparative country developments. IMF Working Paper No. 05/87. <https://ssrn.com/abstract=888133>
- Zee, H. H., Stotsky, J. G. ve Ley, E. (2002). Tax incentives for business investment: A primer for policy makers in developing countries. *World Development*, 30(9), 1497-1516. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(02\)00050-5](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(02)00050-5)
- Zodrow, G. R. (2003). Tax competition and tax coordination in the European Union. *International Tax and Public Finance*, 10, 651–671. <https://doi.org/10.1023/A:1026377819946>
- Zucman, G. (2015). *The hidden wealth of nations: The scourge of tax havens*. The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226245560.001.0001>

**Ekler**

**Ek 1. Pesaran (2004) Yatay-Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları**

| <b>Değişken</b>  | <b>CD-test</b> | <b>p-value</b> |
|------------------|----------------|----------------|
| <b>LGİNİ</b>     | 3,27           | 0,001          |
| <b>NUFUS</b>     | 10,52          | 0,000          |
| <b>LENF</b>      | 6,56           | 0,000          |
| <b>LHARC</b>     | 9,88           | 0,000          |
| <b>LK-İŞG</b>    | 10,02          | 0,000          |
| <b>VH</b>        | -1,41          | 0,159          |
| <b>CARİ-D</b>    | 1,71           | 0,087          |
| <b>YOLSUZLUK</b> | 3,33           | 0,001          |
| <b>ETKİNLİK</b>  | 9,39           | 0,000          |
| <b>İSTİKRAR</b>  | 2,37           | 0,018          |
| <b>DÜZENLEME</b> | 0,85           | 0,397          |
| <b>HUKUK</b>     | 8,41           | 0,000          |
| <b>DEMOKRASİ</b> | 2,22           | 0,027          |



## Sosyal Yardım Alan Bireylerin İstihdama Katılım Kararlarının Belirlenmesine Yönelik Bir İnceleme

### Exploring the Employment Participation Decisions of Individuals Receiving Social Assistance

Merve Nur OKTAR\*  
Gülsüm KORKUT\*\*  
Düriye TOPRAK\*\*\*

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1770804>

#### Öz

#### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
22.08.2025

**Kabul Tarihi:**  
12.10.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları  
saklıdır.



Sosyal yardımlardan faydalanan bireylerin istihdama katılım kararlarının nasıl şekillendiğini ve bu süreci nasıl deneyimlediklerini keşfetmeyi amaçlayan çalışmada nitel yöntem ve betimsel fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Çalışma grubunu aynı/nakdi yardım alan 7'si kadın, 3'ü erkek toplam 10 kişi oluşturmuştur. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine mülakatlarla toplanmış ve içerik analiziyle çözümlenmiştir. "İstihdama Katıl(a)mama" ana teması altında "İstihdam Kararlarında Bireysel ve Yapısal Durumlar" ile "İstihdam Kararlarında Ekonomik Rasyonalite" temalarına ulaşılmıştır. İlk temada "Dezavantajlılık" ve "İş Gücü Piyasası Sorunları" kategorileri keşfedilmiştir. Katılımcılar, düşük eğitim düzeyi, bakım sorumlulukları, sağlık sorunları ve toplumsal cinsiyet rollerinin istihdama katılımı sınırladığını ifade etmiş, ayrıca iş gücü piyasasındaki düşük ücretler, kayıt dışı istihdam, güvencesizlik ve iş bulma zorluklarının çalışma kararlarını olumsuz etkilediğini belirtmiştir. İkinci temada "Faydacılık" ve "Çifte Kazanç" kategorileri keşfedilmiştir. Katılımcılar, sosyal yardımların istihdama alternatif olarak görüldüğünü, düşük gelirli ve güvencesiz işlerde çalışmanın sosyal yardımların sunduğu maddi destekten daha cazip bulunmadığını vurgulamıştır. Dezavantajlılık ve ekonomik yetersizlikler nedeniyle başlangıçta sosyal yardımlara mecbur kalındığı, ancak zamanla yardımlara bağımlı hâle gelindiği gözlemlenmiştir. Bu durum, istihdama katıl(a)mamanın hem bir sonuca hem de zamanla daha fazla tercih edilen rasyonel bir karar hâline dönüşmesine yol açmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Sosyal yardım bağımlılığı, sosyal yardım, istihdam.

#### Abstract

#### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
22.08.2025

**Accepted:**  
12.10.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights  
reserved.



The study, which aimed to explore how individuals benefiting from social assistance shape their decisions to participate in employment and how they experience this process, employed qualitative methods and a descriptive phenomenological design. The study group consisted of 10 individuals (7 women and 3 men) receiving in-kind/cash assistance. Data were collected through in-depth, semi-structured interviews and analyzed using content analysis. Under the central theme of "Inability to Participate in Employment," two themes emerged: "Individual and Structural Circumstances in Employment Decisions" and "Economic Rationality in Employment Decisions". The first theme explored the categories "Disadvantage" and "Labor Market Problems." Participants stated that low education levels, care responsibilities, health problems, and gender roles limit participation in employment. They also stated that low wages in the labor market, informal employment, insecurity, and job-finding difficulties negatively impact their employment decisions. The second theme explored the categories "Utilitarianism" and "Double Benefit." Participants emphasized that social assistance is seen as an alternative to employment, and that working in low-income, precarious jobs is not considered more attractive than the financial support it provides. It was observed that while disadvantage and financial hardship initially led to compulsion to social assistance, over time, individuals became dependent on it. This leads to the inability to participate in employment, which becomes both a consequence and a rational decision increasingly preferred over time.

**Keywords:** Social Assistance Dependency, Social Assistance, Employment.

**Atıf/ to Cite (APA):** Oktar, M. N., Korkut, G. ve Toprak, D. (2025). Sosyal yardım alan bireylerin istihdama katılım kararlarının belirlenmesine yönelik bir inceleme. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 917-938. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1770804>

\*ORCID Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü, mnoktar@mehmetakif.edu.tr

\*\*ORCID Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü, gkorkut@mehmetakif.edu.tr

\*\*\*ORCID Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, dtoprak@mehmetakif.edu.tr



## Extended Abstract

### Background:

This study aims to understand how individuals receiving social assistance make decisions about participating in employment, the individual and structural factors they encounter, and their experiences in this process. This study addresses the widespread criticism that social assistance creates a disincentive effect on individuals and leads to social assistance dependency over time. The primary focus of the research is to reveal how the employment behavior of individuals benefiting from social assistance is shaped and what dynamics determine this process.

### Research Purpose:

The purpose of this study is to thoroughly examine the dynamics behind social assistance recipients' decisions to enter or not enter employment. It seeks to identify the factors that influence these decisions and to understand how individual and structural conditions interact in shaping employment participation. The study also aims to contribute to discussions on how social assistance affects labor market behavior and to provide insights that may guide social policy development.

### Methodology:

This study employed a qualitative research method and used a descriptive phenomenological design. The study group consisted of ten participants, seven women and three men, who benefited from various social assistance programs (in-kind or cash). Data from the participants were collected through in-depth interviews using a semi-structured interview form and analyzed with the content analysis technique in the MAXQDA program.

### Findings:

Data analysis revealed the central theme of “Inability to Participate in Employment” with two main subthemes: “Individual and Structural Circumstances in Employment Decisions” and “Economic Rationality in Employment Decisions.” The first theme highlights multi-layered barriers limiting employment participation, categorized as “Disadvantage” and “Labor Market Problems.” Low education, domestic care responsibilities, health issues, and gender roles were identified as key individual barriers, while low wages, informal employment, and limited job opportunities represented significant structural challenges. The second theme, “Economic Rationality in Employment Decisions,” shows that recipients weigh social assistance against employment using a rational choice mechanism. Many perceive social assistance as a more secure and stable income source than low-paid, precarious jobs, indicating that assistance has become part of a long-term economic strategy rather than temporary support.

The findings of this study show that employment participation decisions of social assistance recipients are shaped by both individual and structural factors rather than personal preferences alone. Individuals often turn to social assistance due to disadvantaged living conditions and economic hardships, which over time lead to dependency. Consequently, non-participation in employment emerges not only as an outcome but also as a rational choice influenced by economic and structural constraints.

### Conclusions:

This study emphasizes that while social assistance can support individuals' lives, it can also weaken their orientation toward employment. Therefore, social policy and employment strategies need to be redesigned with this situation in mind. It is important to consider the perspective of gender equality when designing social policies aimed at reducing social assistance dependency. However, it is necessary to effectively and sustainably plan and implement measures by accurately identifying the reasons why individuals receiving social assistance are unable to participate in employment.

It is recommended that policies related to social assistance be approached not only from the perspective of combating poverty but also from the perspectives of creating employment and supporting the labor supply. Finally, it is important to conduct both quantitative and qualitative research in order to comprehensively understand the impact of social assistance on the labor market and shape policy interventions accordingly.

## 1. Giriş

Sosyal yardımlar, insanlık tarihi kadar geçmişe sahip olup aile, akraba, komşuluk ilişkileri ve dini esaslar temelinde toplumsal yardımlaşma ve dayanışma bağlamında ortaya çıkmıştır (Türkoğlu, 2013: 281). Sosyal yardımlar sosyal güvenliğin sağlanmasında diğer sosyal güvenlik bileşenlerine göre en eski uygulanan yöntemdir (Dilik, 1980: 68). Zamanla toplumlar da sosyal ve ekonomik alanda yaşanan gelişmelerle birlikte yoksullara yönelik yapılan yardımların dayandığı felsefe, miktarı ve niteliği gibi uygulanma biçimleri de farklılaşmıştır (Hacımahmutoğlu, 2009: 11). Toplumsal yaşamda yoksul bireylere yönelik geleneksel yaklaşımlarla gerçekleştirilen ve formel yapılardan uzak sosyal yardım faaliyetleri Sanayi Devrimi ile farklılaşmış ve daha gelişmiş, sistematik ve kamu tarafından gerçekleştirilen uygulamalara dönüşmüştür (Yenihan, 2017: 178). Ayni ve nakdi olarak sağlanan sosyal yardımlar hem dünyada hem Türkiye’de bilhassa 1980’li yıllardan sonra küreselleşme ve neo-liberal politikaların yaygınlık kazanmasıyla birlikte bireylerin gittikçe yoksullaşması ve sosyal yardımlara daha muhtaç hale gelmesi nedeniyle ciddi bir önem kazanmaya başlamıştır (Taşçı, 2008: 127-128).

Sosyal yardımlara gereksinimin artmasında genel olarak Sanayi Devrimi ve küreselleşme sürecinin etkili olduğu söylenebilir. Sanayi Devrimi ile üretim fabrika çatısı altında şekillenmiş olup yeni üretim şekli de işçi sınıfının refahını gittikçe olumsuz etkilemiş ve çalışma koşulları temelinde ortaya çıkan sorunlar sadece işçi sınıfının sorunu olarak kalmamıştır (Korkut, 2020: 299). Sanayileşmeyle birlikte işsizlik, yoksulluk, göç, barınma gibi çeşitli sosyal sorunlarda artış yaşanmıştır (Korkut, 2022: 7; Leventer ve Altun Ada, 2023: 285). 1980’li yıllardan sonra ise küreselleşme ve neo-liberal politikaların etkisiyle birlikte söz konusu işsizlik, yoksulluk gibi sosyal sorunlar küresel ölçekte gittikçe artarak küresel sorun haline gelmiştir (Ofloğlu ve Balcı, 2016: 58; Orhun ve Şimşek, 2021: 3768). Sosyal sorunların ve sosyal sorunlarla karşı karşıya kalan bireylerin sayısının artması gibi çeşitli gelişmeler aynı zamanda sosyal koruma gereksinimini artırmaktadır ki bu sosyal koruma mekanizmalardan biri de sosyal yardımlardır. Sosyal yardımlar sosyal sigorta kapsamında yer alamayan bireylerin muhtaçlık durumlarının ortaya çıkması durumunda başvurdukları ayni ve nakdi olarak sağlanan yardımlardır. Bununla birlikte muhtaç durumda olan bireylerin ihtiyaçlarının karşılanmasını, yaşam kalitelerinin iyileştirilmesini ve refahlarının sağlanmasını hedefleyen sosyal yardımlara ilişkin çeşitli eleştiriler de tarihsel süreçte varlığını hep korumuştur. Bu eleştirilerden bazıları (Günaydın, 2020; Günaydın, 2023; Nurdoğan, 2022) sosyal yardımların damgalayıcı olması, bireyleri tembelliğe itmesi, sosyal yardım bağımlılığına neden olması vb.dir. Bu eleştirilerin haklılık payının olup olmadığının araştırılması oldukça önem arz etmektedir. Başer ve Kırlioğlu (2020) yaptıkları çalışmada sosyal yardımların karşılıksız sağlanmasının olumsuz etkilerine ve sağlanan sosyal yardımlarla istihdam arasında bir bağ kurmanın önemine dikkat çekmiştir. Arslan (2014) tarafından yapılan çalışmada ise sosyal yardımlardan faydalanan bireylerin çoğunluğunun istihdamda yer almadıkları, yardımlara bağımlı oldukları bulunmuş ve sosyal yardımlarla istihdam arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Sosyal yardımlardan faydalanan birey sürekli devam edecek bir gelire sahip olma düşüncesine sahip olabilecek ve dolayısıyla gelir elde etme amacıyla herhangi bir işte çalışma yönünde çaba sarf etmeyebilecektir (Kesgin, 2013: 79). Yani herhangi bir emek harcanmadan zahmetsiz yapılan sosyal transferler sosyal yardım bağımlılığına yol açarak tembellik, miskinlik gibi sorunlara da zemin hazırlayabilecektir (Aktan, 2025: 317). Adam Smith bu bağlamda yoksullara sağlanan sosyal yardımların hiçbir faydasının olmadığını ve bireylerin tembelliğe alıştığını ve iş aramaktan da vazgeçtiğini ileri sürmektedir (Çakır ve Aldemir, 2001: 179). Sosyal yardım bağımlılığı çok boyutlu olan bir sorun olmakla birlikte çözümü de bütüncül yaklaşımlarla mümkün olabilecektir. Söz konusu bu yaklaşımlar sosyal yardım alan bireylerin istihdama katılımını teşvik etmeli, sosyal korumayı sağlamalı ve toplumsal dayanışmayı da güçlendirmelidir (Duran, 2024: 26). Sosyal yardım bağımlılığının azaltılmasına yönelik gelişmiş ülkelerde aktif işgücü politikaları ve aktif sosyal yardım politikaları geliştirilerek uygulanmaktadır. Aktif sosyal yardım politikalarının ise sosyal yardım alan

bireylerin çalışma motivasyonlarını ve yeteneklerini artırma, istihdam edilebilirliklerini sağlayarak bireylere istihdam olanağı sağlama, bireylerin sosyal yardım bağımlılığını azaltma gibi hedefleri bulunmaktadır (Akkaya ve Kaya, 2013: 63).

Bu çalışma da buradan hareketle sosyal yardımlara ilişkin en temel eleştirilerden biri olan sosyal yardımların bireyleri tembelleştirdiği ve sosyal yardım bağımlılığına neden olduğu eleştirisi bağlamında şekillendirilmiştir. Sosyal yardımlardan faydalanan bireylerin istihdam davranışlarının nasıl şekillendiği araştırmanın özünü oluşturmaktadır. Literatür incelendiğinde sosyal yardımlarla ilgili sosyal yardımların yoksulluğu azaltmadaki etkisinin araştırıldığı çalışmalara ağırlık verildiği, bununla birlikte bireylerin istihdam davranışları üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmaların ise oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu araştırmanın literatürdeki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

## 2. Kavramsal Çerçeve

Sosyal yardım kavramı “*devlet (ulusal veya yerel) tarafından finanse edilen ve genellikle gelir veya varlık testi temelinde sağlanan nakdi veya aynı yardım*” olarak tanımlanmaktadır (Howell, 2001: 257). Başka bir tanıma göre sosyal yardım kavramı “*toplumda yoksul durumda bulunan kişi/gruplara yönelik olarak daha çok ekonomik ve daha az sosyal amaçla yapılan her türlü maddi destek*” olarak tanımlanmaktadır (Kesgin, 2013: 41). Sosyal yardımlar herhangi bir karşılık beklemezsizin ihtiyaç sahibi bireylere sağlanan aynı ve nakdi yardımlardır (Türkoğlu, 2013: 280). Sosyal yardımlar, genellikle vergilerle finanse edilmekte, karşılıksız gereksinim içinde bulunan bireyleri kapsamakta ve sosyal yardımlardan faydalanabilmek için yararlanıcıların herhangi bir mali katkısı bulunmamaktadır (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2001: 51). Sosyal yardım, sosyal sigorta gibi diğer sosyal koruma mekanizmaları kapsamında yeterli güvenceye sahip olamayan savunmasız bireylerin sağlıklı ve insan onuruna yakışır bir şekilde yaşamlarını sürbilmelerine imkân sağlayan temel bir gelir sağlamaktadır (International Labour Organization [ILO], 2024: 22). Sosyal yardımlar aynı zamanda sosyal güvenlik sistemlerinin açıklarını kapatan bir role de sahiptir (Şenocak, 2009: 461).

Dünyada ve Türkiye’de yoksullukla mücadelede yaygın uygulanan sosyal politika araçlarından biri sosyal yardımlardır (Arslan, 2014: 28). Sosyal yardımların temel amaçları; yardımdan faydalanan bireylerin mümkün olan en kısa zamanda yeniden istihdama katılması, gelir elde edebilmesi ve dolayısıyla kendi geçimini sağlayabilecek olanaklara ulaşması (Dilik, 1980: 70), çeşitli sebeplerden dolayı herhangi bir kazanç elde edemeyen ya da elde ettiği kazancıyla kendisinin, ailesinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin geçimini sağlamaya yetmeyen bireylere asgari bir yaşam standardının sağlanması ve sosyal dışlanmanın önlenmesidir (Ay ve Akan, 2017: 796; Türkoğlu, 2013: 280). Söz konusu amaçların gerçekleştirilebilmesi için ülkelerde sosyal yardımlar çeşitli kurum, kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler tarafından hak temelinde uygulanmaktadır. Türkiye’de de sosyal yardımlar Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı başta olmak üzere çeşitli kurumlar, kuruluşlar ve Sivil Toplum Kuruluşları tarafından sağlanabilmekte ve sosyal yardımlardan faydalanma şartları da bu bağlamda farklılaşabilmektedir (Gitmez ve Bakan, 2020: 74).

İşsizlik, yoksulluk gibi sorunların artması beraberinde sosyal koruma gereksinimini de artırmaktadır (Gökbayrak, 2010: 159). Ekonomik eşitsizlikler savunmasız grupların ekonomik endişelerini daha da kötüleştirmektedir. Sosyal yardımlar bireylere ve hanelere sağladığı aynı ve nakdi yardımlarla birlikte bireylerin ekonomik endişeleriyle başa çıkabilmelerini sağlayarak bu eşitsizliklerin olumsuz etkilerinden korunmasını ve güvenceli bir yaşam sürbilmelerini hedeflemektedir (Canatan ve İpek, 2025: 299). Bu bağlamda sosyal yardımlar ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi, yoksulluğun önlenmesi ve sosyal adaletin sağlanabilmesi için ülkelerin refah düzeylerinden bağımsız sosyal güvenlik sistemlerinde yer alması gereken en önemli sosyal

politika araçlarından biridir (Canüzmez, 2018: 11). Kamu yararına programlar ülkelerde genellikle koşullu ve koşulsuz nakit transferlerinden oluşmaktadır. Koşulsuz nakit transferleri; ihtiyaç temelli, ihtiyaç sahibi bireylerin doğru bir şekilde belirlenebilmesi için gelir testi gerektiren, belirli bir yaşa kadar çocukların olduğu hanelere aile yardımları, sosyal sigorta kapsamında yer almayan/alamayan yoksul yaşlılara yaşlı aylığı programlarından oluşurken, koşullu nakit transferleri de çocukların okula devam etmesi, hanedeki tüm bireylerin sağlık hizmetlerinden faydalanması gibi eğitim ve sağlık hizmetleri gerekliliklerine uyulması halinde sağlanan transferlerdir (Leibbrandt vd., 2013: 2).

Nakit transferleri ihtiyaç sahibi bireylerin ve hanelerin refahlarının sağlanması ve yoksulluğun azaltılması için ülkelerde yaygın uygulanan bir sosyal yardım politikasıdır (Nguyen ve Tarp, 2023: 2; Leibbrandt vd., 2013: 3). Nakit transferleri bireylerin yaşamlarını çeşitli yönleriyle etkilemektedir. Bunlardan bazıları; sağlık sigortası gibi sağlık ve beslenme faydalarının çocuklar ve yetişkinler üzerindeki etkileri, eğitim olanaklarından faydalanmanın çocuklar üzerindeki etkileri, işgücü arzı üzerindeki etkileri, tasarruf ve yatırım üzerindeki etkileridir (Mochiah vd., 2014: 2). Her ne kadar nakit transferlerinin refah etkileri hususunda olumlu bir fikir birliği bulunsada tembelliğe neden olacağı, çalışma teşviklerini azaltacağı ve faydalanıcılar açısından da bir yoksulluk tuzağı oluşturacağı endişesi yaygındır (Nguyen ve Tarp, 2023: 2). Kısa vadede bireylerin ve hane halkı üyelerinin acil ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gelir sağlarken uzun vadede devlete bağımlılığının azalması ve kendi kendine yetebilen bir birey olması hedeflenir ki bu hedefin gerçekleşebilmesi için de nakit transferlerinin işgücü piyasasına başarılı bir şekilde entegrasyonu gereklidir (Leibbrandt vd., 2013: 3).

Sosyal yardımlarla ilgili birtakım eleştiriler bulunmaktadır. Liberaller sosyal yardımı piyasaya müdahale yönüyle, muhafazakârlar geleneksel dayanışmayı yok ettiği ve toplumda var olan aile, akraba, sivil ve dini kurumları işlevsiz hale getirdiğinden hareketle, sosyal devletçi yaklaşımlar ise damgalama ve bireyin onurunun kırılması ve gerçek ihtiyaçların karşılanamaması gibi nedenlerden dolayı eleştirmektedir (Kesgin, 2013: 78). Sosyal yardım uygulamalarını sorgulayan çok sayıda ülke eleştiriler ve ihtiyaçlar temelinde sosyal yardım araçlarını çoklu amaçlara ulaşabilmek amacıyla yeniden yapılandırmış olup sağlık, eğitim, gıda, konut gibi ihtiyaçların karşılanarak insani yaşam kalitesinin sürekli artırılmasıyla yoksul bireylerin sosyal yardımlara olan bağımlılığının azaltılması hedeflenmiştir (Yılmaz vd., 2019: 116-117).

Sosyal yardımlara ilişkin üzerinde tartışma konusu olan temel hususlar arasında; sosyal yardım alan bireylerin kendileri için süreklilik arz edecek bir gelir olarak düşünmesi, çalışmak istemeyeceği, tembelleşeceği, alıştırılacağı ile ilgili olup bu durumun sosyal yardım bağımlılığına neden olacağı (Kesgin, 2013: 79) ve yine bireylerin kendi kendine yeterliliğini ve kendi çabaları ile yoksulluktan kurtulma motivasyonlarını olumsuz etkileyeceği yer almaktadır (Shepherd vd., 2011: 2). Sosyal yardım bağımlılığı, bireylerin yaşamlarını sosyal yardımlara bağımlı olarak sürdürmeleri ve dolayısıyla da ekonomik faaliyetlere katılmamalarıyla ilgilidir (Günaydın, 2023: 23). Birey sosyal yardımlarla yaşamını sürdürürken yardım bağımlısı olabilmekte ve hatta bu yönüyle yoksulluğunun temel nedeni kendisi olabilmektedir (Ceren ve Erdem, 2018: 7). Temel emek arzı teorisi de kazanç dışı gelirlerde meydana gelen artışın bireyin ya da hanenin emek arzında azalmaya neden olacağını ileri sürmektedir (Aydın, 2012: 1). Nakit transferleri gelişmekte olan ülkelerde genel olarak yoksulluğu azaltmak, sağlık ve eğitimi desteklemek ve iyileştirmek için uygulandığından transferlerin işgücü arzı üzerindeki muhtemel olumsuz etkileri ikincil endişe kaynağını oluşturmaktadır (Salehi-Isfahani ve Mostafavi-Dehzooci, 2017: 2).

Literatürde sosyal yardımların işgücü arzı üzerindeki etkisini çeşitli yönleriyle değerlendiren çalışmalar mevcuttur. Cavalcanti ve Corrêa (2010) yoksullara yönelik sağlanan nakit transferlerinin işgücü piyasası üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmada nakit transferlerinin büyüklüğünün istihdam oranı üzerinde negatif bir etkisinin olduğunu ve işsizlik oranı üzerinde belirsiz bir etkisinin olduğunu bulmuştur. Garganta vd. (2017) Arjantin'de koşullu nakit transfer programı olan çocuk ödeneğinin kadınların işgücüne katılımı üzerindeki etkisini araştırmış ve söz konusu programın kadın

işgücüne katılımı üzerinde negatif ve ekonomik olarak anlamlı bir etkisinin olduğunu bulmuştur. Yıldırım ve Dal (2016) işgücü ve sosyal yardım programlarına katılım kararları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve işgücüne katılım ile sosyal transfer programlarına katılım arasında negatif bir ilişki bulunmuş olup bir birey ne kadar çok çalışırsa sosyal transfer programına da o kadar az katıldığı ve hatta tersinin de geçerli olduğunu saptamıştır. Doğan (2020) yaptığı çalışmada sosyal transferlerin işgücüne katılıma etkisini incelemiş ve 2006-2009 periyodunda analize dahil edilen ülkelerden Hollanda hariç geri kalanında sosyal transferlerden faydalanmanın işsizlik süresini uzattığını, 2011-2014 periyodunda ise tüm ülkelerde eğitim, malullük ve yaşlılık gibi çeşitli sosyal transferlerden faydalanan bireylerin işsizlikten çıkma olasılığının daha uzun sürdüğünü bulmuştur. Baird vd. (2018) yaptıkları çalışmada yetişkin işgücü üzerinde koşullu ve koşulsuz nakit transferleri gibi istihdam hedefi olmayan nakit transferlerinin çok az ya da hiç değişikliğe neden olmadığını fakat iş arama ve iş kurma gibi istihdam hedefi taşıyan transferlerin ise işgücü arzını ve kazançlarını artırma eğiliminde olduğunu vurgulamıştır. Osei ve Lambon-Quayefio (2021) yaptıkları çalışmada nakit transferlerinin program bağımlılığına yol açmadığını ve üretken etkilere sahip olabileceğini tespit etmiştir. Teixeira (2010) yaptığı çalışmada koşullu nakit transferlerinin çalışma olasılığı üzerinde ortalama bir etkiye sahip olmadığını ve işgücü saati arzında marjinal bir azalma olduğunu bulmuştur. Covarrubias vd. (2012) yaptıkları çalışmada sosyal nakit transferlerinin yetişkinlerin düşük vasıflı işlere katılımını azalttığını bulmuştur. Nguyen ve Tarp (2023) yaptıkları çalışmada nakit transferlerinin yetişkinlerin tarım dışı serbest meslek işlerinden ücretli işlere geçmelerine neden olduğunu bulmuştur.

### 3. Yöntem

Araştırmada nitel yöntem tercih edilmiş; araştırmanın amacı, araştırma sorusu, çalışma grubu, verilerin toplanması, çözümlenmesi ve çalışmanın sınırlılığı bu bölümde detaylı olarak açıklanmıştır.

Sosyal yardımların temel mantığı, ihtiyaç sahibi bireylerin temel gereksinimlerini karşılayarak istihdama katılımlarını kolaylaştırmaktır; ancak, bu yardımların istihdama yönlendirme hedefine ulaşip ulaşmadığı önemli bir sorudur. Yardım alan bireylerin, çeşitli nedenlerle istihdamdan uzak durma eğilimi gösterebilecekleri ihtimali göz ardı edilmemesi gereken bir konudur. Bu bağlamda araştırmanın amacı sosyal yardımlardan faydalanan bireylerin istihdama katılıma ilişkin tutum ve davranışlarını anlamak olarak belirlenmiştir. Temel araştırma sorusu ise “Sosyal yardımlardan faydalanan bireylerin istihdama katılma kararları nasıl şekillenmekte ve bu süreci nasıl deneyimlemektedirler?” şeklinde ifade edilebilir. Araştırmada, katılımcıların deneyimlerini önyargılardan arınmış bir biçimde, olduğu gibi betimlemek amaçlanmıştır ve bu doğrultuda betimsel fenomenoloji deseni tercih edilmiştir. Bu yöntemsel tercih, fenomenoloji deseninin bireylerin yaşadıkları deneyimleri onların tanımladıkları biçimiyle anlamaya ve betimlemeye çalışmasından (Creswell, 2017: 14) kaynaklanmaktadır. Fenomenoloji deseninde daha fazla sayıda katılımcı ile görüşmek incelenen olgu ile ilgili daha fazla bilgiye ulaşmak anlamına gelmemektedir, önemli olan katılımcılardan elde edilen bilginin kalitesi olmaktadır (Baş ve Akturan, 2017: 92). Ayrıca fenomenoloji deseninde belirli bir olguya ilişkin deneyime sahip bireylerle görüşmek gerektiğinden bu çalışmada amaçlı örneklem türlerinden ölçüt örnekleme tekniği kullanılmıştır. Çalışma grubunu Burdur ilinde ikamet eden, sosyal yardım alan 7 kadın ve 3 erkek olmak üzere toplam 10 kişi oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde kullanılan ölçütler şu şekilde ifade edilebilir:

- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) ve/veya belediyelerden aynı ve/veya nakdi yardım alıyor olmak,
- İstihdam edilebilir durumda olup istihdamı tercih etmemek, çeşitli nedenlerle istihdam olamamak veya kayıt dışı çalışmayı tercih etmek.

Çalışma grubunda yer alan katılımcıların demografik verilerine ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

**Tablo 1.** Katılımcılara İlişkin Sosyo-Demografik Bilgiler

| Katılımcı | Cinsiyet | Yaş | Medeni Hâl | Eğitim   | Çocuk Sayısı | Konut Mülkiyeti | İş Arama Durumu | Sosyal Yardım Alınan Kurum | Sosyal Yardım Türü |
|-----------|----------|-----|------------|----------|--------------|-----------------|-----------------|----------------------------|--------------------|
| K1        | Kadın    | 49  | Evli       | İlkokul  | 2            | Babasının       | Evet            | Belediye                   | Ayni ve Nakdi      |
| K2        | Erkek    | 50  | Bekar      | İlkokul  | -            | Hayırsevere ait | Evet            | SYDV                       | Ayni ve Nakdi      |
| K3        | Kadın    | 54  | Evli       | Ortaokul | 3            | Kira            | Evet            | Belediye                   | Ayni ve Nakdi      |
| K4        | Kadın    | 36  | Evli       | İlkokul  | 3            | Miras (hisseli) | Hayır           | SYDV                       | Ayni ve Nakdi      |
| K5        | Kadın    | 53  | Boşanmış   | İlkokul  | 3            | Kira            | Hayır           | Belediye                   | Ayni ve Nakdi      |
| K6        | Erkek    | 40  | Bekar      | İlkokul  | -            | Miras (hisseli) | Evet            | SYDV                       | Ayni ve Nakdi      |
| K7        | Kadın    | 43  | Dul        | İlkokul  | 2            | Kendisinin      | Evet            | SYDV                       | Ayni ve Nakdi      |
| K8        | Erkek    | 43  | Evli       | İlkokul  | 1            | Kendisinin*     | Evet            | SYDV                       | Ayni ve Nakdi      |
| K9        | Kadın    | 43  | Boşanmış   | Ortaokul | 2            | Kira            | Hayır           | SYDV, ASHB                 | Ayni ve Nakdi      |
| K10       | Kadın    | 50  | Boşanmış   | İlkokul  | 1            | Babasının       | Hayır           | SYDV, ASHB, Belediye       | Ayni ve Nakdi      |

Araştırmada 7'si kadın ve 3'ü erkek olmak üzere toplam 10 katılımcıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalarda yeni veri elde edilemediğinde ve yeni temalar ortaya çıkmadığında bu durum, veri doygunluğuna ulaşıldığının bir göstergesidir (Fusch ve Ness, 2015: 1409). Bununla birlikte Yıldırım ve Şimşek (2013: 80) de fenomenoloji deseninde katılımcı sayısının 10'un üzerine çıkmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu kapsamda yeni verilerin elde edilemediği anlaşıldığı noktada görüşme süreci sonlandırılmıştır. Çalışma grubunda kadın katılımcıların sayıca fazla olması, kadınların sosyal yardımlardan daha yüksek oranda yararlanma eğilimleriyle ilişkilendirilebilir. 2022 ve 2023 yıllarında sosyal yardım hak sahiplerinin çoğunluğunu kadınların oluşturduğu belirtilmektedir (ASHB, 2022; ASHB, 2023). Bu durum, kadınların bakım sorumlulukları, ev içi sorumluluklar ve eğitim düzeyleri gibi etkenler nedeniyle iş gücü piyasasına katılımlarının görece düşük olmasından kaynaklanmaktadır (Ulutaş, 2009:28; Uçar, 2011: 28).

Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar ile toplanmıştır. Görüşme formu, sosyal yardım ile istihdam ilişkisine odaklanan literatür taraması temelinde araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Görüşme formunun nihai hâli, sosyal yardım alanında çalışan uzmanların görüş ve önerileri doğrultusunda gözden geçirilmiş ve düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca, ilk iki görüşme sonrasında katılımcılardan alınan geri bildirimler doğrultusunda görüşme formuna yeni sorular eklenmiştir. Görüşmeler, katılımcıların izniyle ses kaydına alınmış, izni olmayan katılımcıların ise ses kayıtları alınmamış; görüşmeler sırasında araştırmacı tarafından not tutulmuştur. Görüşmeler katılımcıların erişim imkânlarına bağlı olarak 2025 yılı Mart-Temmuz ayları arasında yüz yüze ve çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme biçiminin, veri kalitesinde herhangi bir fark yaratmadığı, yüz yüze ve çevrimiçi yapılan görüşmelerde verilen yanıtların karşılaştırılmasıyla doğrulanmıştır. Genellikle önceden belirlenmiş açık uçlu sorular etrafında şekillenen, görüşmeci ve katılımcı arasındaki diyalogdan yeni sorular da ortaya çıkabilen yarı yapılandırılmış görüşmeler 30 dakikadan birkaç saate kadar sürebilir (DiCicco-Bloom ve Crabtree, 2006: 315; Moser ve Korstjens, 2017: 13). Bu araştırmada her bir görüşme en az 30 dakika sürmüştür. Bu süre zarfında katılımcılar, sorulara odaklı ve ayrıntılı yanıtlar vermiştir. Yanıtlar, görüşmeler ilerledikçe ortak temalar ve tutarlılık göstererek gerekli veri derinliğini sağlamıştır. Bu durum, görüşmelerin süresinin araştırmanın amaçlarını gerçekleştirmede yeterli olduğunu ve veri kalitesini olumsuz etkilemediğini göstermektedir. Görüşme formundan bazı örnek sorular şu şekildedir:

\* Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakfı tarafından yapılan prefabrik ev.

- Sosyal yardımların gerekliliği hakkında ne düşünüyorsunuz? Sosyal yardımlardan faydalanan olmanız kendinizi güvende hissettiriyor mu? Bu yardımların, yaşam kaliteniz üzerindeki etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Sosyal yardımlardan faydalanma durumunuzun sizin iş arama ve bir işte çalışma kararınızı olumlu ya da olumsuz etkilediğini düşünüyor musunuz? Nedenleriyle açıklayabilir misiniz? Şu anda işsiz olmanızın nedeni/nedenleri sizce nelerdir?
- Yaşamınızın geri kalan kısmını herhangi bir işte çalışmadan sosyal yardımlardan faydalanarak geçirme fikri ile ilgili ne düşünüyorsunuz? Gelecek yaşamınızla ilgili (çalışma/sosyal yardımlardan faydalanma açısından) beklentileriniz nelerdir? Hedefleriniz ve öncelikleriniz nelerdir? Kesilme durumunda ne düşünürsünüz?

Toplanan veriler, benzer ve birbiriyle ilişkili verilerin belirli kavram ve temalar çerçevesinde sınıflandırılarak düzenlenmesi ve yorumlanmasını amaçlayan içerik analizi (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 259) tekniğiyle çözümlenmiştir. İçerik analizi herhangi bir metnin içeriğini başka bir ifade ile verdiği mesajları ve taşıdığı anlamları görmeye olanak sağlamaktadır (Neuman, 2022: 589). Verilerin sistematik bir biçimde analiz edilebilmesi amacıyla MAXQDA programından yararlanılmıştır. Kodlama sürecinde tümevarım tekniğinden faydalanılmıştır. Bu süreçte verilerin yorumlanmasında Ellwood'un (1989) rasyonel seçim modeli, beklenti modeli ve sınıf kültürü modelinden oluşan sosyal yardım bağımlılığına ilişkin kuramsal çerçevesi yönlendirici olmuştur. Kodlama sürecinin ilk aşamasında, görüşmelerin tamamı okunmuş ve verilerle tanışıklık kazanmak amaçlanmıştır. İkinci aşamada görüşmeler tekrar satır satır okunarak anlam birimlerine ayrılmış ve her bir anlamlı ifade için açık kodlama yapılmıştır. Üçüncü aşamada ise benzer içerikli kodlar bir çatı altında toplanarak kategorilere ulaşılmıştır. Son adımda ise kategoriler arasındaki ilişkiler analiz edilerek ilişkili kategorilerin bir araya getirilmesiyle temalar oluşturulmuştur.

Çalışmanın güvenilebilirliğini sağlamak için, Lincoln ve Guba'nın (1985: 289-320) nitel araştırmalarda önerdiği dört temel ölçüt temel alınmıştır. İnandırıcılık (1) ilkesi çerçevesinde, katılımcıların bakış açılarını olabildiğince doğru ve derinlemesine aktarmak için görüşmeler eksiksiz şekilde yazıya aktarılmış ve katılımcı ifadelerinden alıntılara yer verilerek bulgulara sunulmuştur. Böylece, katılımcı görüşlerinin bulgulara yansıtılması ve iç tutarlılığın sağlanması amaçlanmıştır. Aktarılabilirlik (2) ölçütü kapsamında, araştırmanın gerçekleştirildiği bağlamın ayrıntılı betimlemesi yapılmış, bu kapsamda katılımcıların temel demografik özelliklerine, örnekleme ölçütlerine, veri toplama sürecine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Doğrulanabilirlik (3) ilkesi doğrultusunda, araştırma sürecine ilişkin önyargılardan kaçınılmış, veri toplama ve analiz sürecinde takip edilen adımlar açıklanmış, veri çözümleme süreci program desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Güvenirlik (4) ilkesi kapsamında ise, veri toplama araçlarının geliştirilme süreci, verilerin çözümlenme adımındaki kodlama ve tema oluşturma aşamaları açıkça ifade edilmiştir. Elde edilen temalar ile ham veriler arasındaki tutarlılık gözetilmiştir. Araştırma sürecinin izlenebilirliği ve benzer koşullarda yinelenebilirliği güvence altına alınmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmanın temel sınırlılığı, yalnızca SYDV, ASHB ile belediyeler tarafından sağlanan sosyal yardımlardan yararlanan bireyleri kapsamasıdır. Sivil toplum kuruluşlarından yardım alan bireyler araştırma kapsamına dâhil edilmemiştir. Çalışmanın diğer sınırlılığı bulguların 2025 yılı Mart ve Temmuz ayları arasındaki döneme ait olmasıdır. Dolayısıyla, elde edilen bulgular yalnızca SYDV, ASHB ile belediyeler tarafından sunulan yardım mekanizmalarına ilişkin bahsi geçen tarihlerdeki deneyimlerle sınırlıdır.

Araştırmaya katılan bireylere aydınlatılmış gönüllü onam formu sunulmuştur. Çalışma, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'nun 2024/02 toplantı numaralı GO2024/96 sayılı kararıyla etik açıdan onaylanmıştır. Araştırma sürecinde, Helsinki Bildirgesi'nde yer alan etik ilkelere uyulmuştur.



#### 4. Bulgular

Sosyal yardımlardan faydalanmanın bireylerin istihdama katılma kararlarını şekillendirme biçimleri ve bu sürece dair deneyimleri, “İstihdama Katıl(a)mama” ana teması altında ele alınmıştır. Bu tema hem istihdama fiilen katılamama durumunu hem de çeşitli sebeplerle katılmama yönünde alınan bireysel kararları kapsamaktadır. Araştırma bulguları, “İstihdam Kararlarında Bireysel ve Yapısal Durumlar” ile “İstihdam Kararlarında Ekonomik Rasyonalite” olmak üzere iki tema altında ele alınmıştır. Bu temaların altındaki kategoriler, katılımcı ifadeleriyle birlikte ilgili başlıklar altında verilmiş ardından kodlar çerçevesinde tartışılmıştır. Ana tema, temalar, kategoriler ve kodlara ilişkin bulgular ise Tablo 2’de özetlenmiştir.

**Tablo 2.** Ana Tema, Tema, Kategori ve Kod İlişkileri

| Ana Tema               | Tema                                               | Kategori                   | Kod                             |
|------------------------|----------------------------------------------------|----------------------------|---------------------------------|
| İstihdama Katıl(a)mama | İstihdam Kararlarında Bireysel ve Yapısal Durumlar | Dezavantajlılık            | Bakım Sorumluluğu               |
|                        |                                                    |                            | Hastalık ve Engellilik          |
|                        |                                                    |                            | Şiddet Mağduru Kadın            |
|                        |                                                    | İş Gücü Piyasası Sorunları | İleri Yaş                       |
|                        |                                                    |                            | Uygun İş Koşullarının Olmaması  |
|                        |                                                    |                            | Düşük Kazanç                    |
|                        | İstihdam Kararlarında Ekonomik Rasyonalite         | Faydacılık                 | İstihdam Kısıtlılığı            |
|                        |                                                    |                            | Kısa Süreli İstihdam            |
|                        |                                                    |                            | Uzun Süre Yardım Alma Düşüncesi |
|                        |                                                    | Çifte Kazanç               | Yardımanın Yeterli Gelmesi      |
|                        |                                                    |                            | Yardımanın Getirdiği Güvence    |
|                        |                                                    |                            | Ek Gelir Sağlaması              |

Kayıt Dışı İstihdam

#### 4.1. Tema 1: İstihdam Kararlarında Bireysel ve Yapısal Durumlar

##### 4.1.1. Kategori 1: Dezavantajlılık

Katılımcıların deneyimlerine dayalı olarak geliştirilen “dezavantajlılık” kategorisi, çeşitli dezavantajlar nedeniyle geçimi sağlamanın zorunlu olarak sosyal yardımlar üzerine kurulduğu, eşitsizlikler nedeniyle istihdama erişimin sınırlandığı hem bireysel hem de sistemsal sorunların var olduğu bir tabloyu ortaya koymaktadır.

##### Bakım Sorumluluğu

Katılımcıların ifadeleri, istihdam kararlarında kadınların çoğunlukla çocuklarının ihtiyaçlarını merkeze aldığını ve sosyal yardım arayışının bakım sorumluluklarıyla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

“Çalışırsam çocuklara bakmamı engellemeyecek bir iş bulmam lazım” (K7, Kadın)

“Oğlum olmasa ben gidip Sosyal Yardımlaşmadan yardım talep etmem.” (K3, Kadın)

##### Hastalık ve Engellilik

Sağlık sorunları ve engellilik nedeniyle istihdamın sınırlı kaldığı ve sosyal yardımın zorunlu bir seçenek haline geldiği görülmektedir. Örneğin K10 (Kadın) kodlu katılımcı çalışabilme imkânı olsa yardımdan vazgeçebileceğini ifade etmektedir.

“Daha önce tarlada, temizlikte, yevmiyeli işlerde çalıştım ancak şimdi fazla ayakta duramıyorum” (K5, Kadın)

*“Başka gelirim ve çarem yok. Sağlık problemlerinden dolayı benim yüzde 39 engelim var...Bu yüzden çalışmıyorum.” (K6, Kadın)*

*“Ah öyle bir imkânım, şeyim olsa neden çalışmayayım imkânım olsa derim ki, bana verilen yardım ihtiyacı olan birine gitsin derim.” (K10, Kadın)*

#### *Şiddet Mağduru Kadın*

Kadınların şiddet ve baskı nedeniyle çalışma yaşamından uzaklaştırıldığı ve eşlerin alkol kullanımı, baskıcı davranışları istihdam olanaklarını doğrudan engellemektedir. Bu koşullar altında kadınlar, istihdam yerine hayatlarını idame ettirebilmek için mecburen sosyal yardımlara yönelmektedir.

*“İşsiz olma nedenim eşim. Eşim çalışmama engel. Eşimin alkol problemi olduğu için tartışmalar oluyor, çalışmamı istemiyor. Kendisi de işsiz” (K3, Kadın)*

*“İşte yarı çalış yarı çık rahatsız ediyordu, içip içip iş yerine geliyordu.” (K10, Kadın)*

#### *İleri Yaş*

İleri yaşın hem kamu istihdamında hem de bireysel algıda önemli bir engel olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Bu algının oluşmasında da bazı yanlış bilgilendirmeler etkili olmaktadır. Sonuç olarak ileri yaşın düzenli ve sürekli istihdamı zorlaştırdığı algısı bireylerin işten ziyade sosyal yardımlara yönelmelerine neden olmaktadır.

*“Kamuda engelli kadrosuna müracaat ettim... yaşımdan geçtiğini söylediler” (K9, Kadın)*

*“Yaşım itibariyle hayatımın geri kalan kısmında düzenli ve sürekli bir işte çalışmam diye düşünüyorum.” (K2, Erkek)*

#### **4.1.2. Kategori 2: İş Gücü Piyasası Sorunları**

İşgücü piyasası sorunları kategorisi, katılımcıların istihdama erişimde karşılaştıkları yapısal engellerin ve güvencesiz çalışma koşullarının sosyal yardımlara yönelik algıyı nasıl şekillendirdiğini yansıtmaktadır. Uygun iş olanaklarının yetersizliği, düşük kazanç, kısa süreli istihdam, istihdam kısıtlılığı bu kategoriye oluşturan temel bulgular olmuştur.

#### *Uygun İş Koşullarının Olmaması*

Uygun çalışma koşullarının yokluğunun özellikle kadınların istihdama katılımını sınırladığı ve bu durumun sosyal yardımlara yönelmelerinde etkili olduğu görülmüştür. Katılımcılar, evden yapılabilecek işler, esnek saatler ve makul gelir düzeyi gibi koşullar sağlandığında çalışmayı tercih edebileceklerini ifade etmektedir.

*“Kadın çorap yapıyor, ne güzel bir şey. Evde oturduğu yerde en azından 2-3 kuruş kazanıyor. Öyle bir şey olsa ben de yaparım... Dışarıda çalışamayacak insanlar için aslında...Niye yapmayayım ki, niye oturduğum yerden Allah yetersin gerisi getirsin mi diyeceksin?” (K10, Kadın)*

*“Yaşıma uygun iş olursa yaparım ancak sabahtan akşama ağır iş olmaz. Hafta sonu tatili olsa iyi olur. En az asgari ücret düzeyinde geliri olsa iyi olur. Sabah dokuz akşam beş gibi çalışma saatleri kadınlar için daha uygun (K1, Kadın).*

#### *Düşük Kazanç*

Ailede tek gelir kaynağının yetersiz kalması durumunda geçimi sağlamak için sosyal yardımlara başvurmak zorunda kalındığı görülmektedir. Düşük kazanç, sosyal yardımı bir tercih değil, ekonomik bir gereklilik haline getirmektedir.

*“Sadece eşim çalışıyordu. Bizim üç çocuk da okuyor ve para yetmiyor. Bunun için sosyal yardımlara başvurdum.” (K4, Kadın)*

*“İhtiyaçlarımı karşılayamadığımdan dolayı sosyal yardımlara başvurdum. Mutfak ihtiyacı, ilaç ücreti, kömür ihtiyacı gibi ihtiyaçlarımı karşılamak için sosyal yardımlara başvurdum. Sosyal yardımlara gerçekten ihtiyacım var...” (K2, Erkek)*

#### *Kısa Süreli İstihdam*

Kısa süreli istihdam kategorisi katılımcıların gelir elde etme ve iş sürekliliği sağlamada karşılaştıkları zorlukları ortaya koymaktadır. Katılımcılar, mevcut programların süresinin ve ücretinin artırılmasını talep ederek, daha güvenli ve sürdürülebilir bir çalışma imkânı arayışında olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla kısa süreli ve sınırlı istihdam imkânlarının yetersiz kalması katılımcıların geçimlerini sağlamak için sosyal yardımlara yönelmelerine neden olmaktadır.

*“Daha önce İŞKUR vasıtasıyla ormanda beden işçisi olarak ve imam hatip okulunda işçi olarak çalıştım... ancak daha önce çalıştığım için sürem dolmuş tekrar başvuramıyorum” (K1, Kadın)*

*“Şu anda İş Gücü Uyum Programı kapsamında Sosyal Yardımlaşma Vakfı’nda temizlik görevlisiyim aynı zamanda tarla, bağ, bahçe işlerinde çapa makinesi kullanarak bazen günlük yevmiyeli de çalışıyorum. İş gücü uyum programını genişletsinler. Bu kapsamda çalışmanın 30 gün gösterilip, ücretin en az asgari ücret olması talebidir” (K2, Erkek)*

#### *İstihdam Kısıtlılığı*

Katılımcılar, istihdam olanaklarının sınırlı olması nedeniyle kadrolu ve yeterli ücretli iş bulamadıklarını ifade etmektedir. Bu durum, onların geçimlerini sürdürebilmek için sosyal yardımlara yönelmelerine yol açmaktadır.

*“Asgari ücret ve kadrolu olabilecek iş olsa tabi ki daha iyi olur. 12 saat çalıştığım zamanlar oldu...” (K3, Kadın)*

*“İş bulamadım. Organize Sanayi’de .... İş Programı Eğitimini aldım. Ancak fabrika kapandı.” (K5, Kadın)*

## **4.2. Tema 2: İstihdam Kararlarında Ekonomik Rasyonelite**

### **4.2.1. Kategori 1: Faydacılık**

“Faydacılık” kategorisi, katılımcı deneyimlerinden hareketle sosyal yardımların temel ekonomik ihtiyaçların karşılanması ötesinde, uzun vadeli bir geçim stratejisi, istihdama alternatif veya istihdamı tamamlayıcı bir gelir kaynağı ve psikososyal güvence unsuru olarak algılandığını göstermektedir.

#### *Uzun Süre Yardım Alma Düşüncesi*

Katılımcılar sosyal yardımı hem bir güvence hem de geçimlerini destekleyen bir araç olarak görmektedir. Örneğin K6 (Erkek) kodlu katılımcı istihdam imkânı bulamazsa sosyal yardımlarla yaşamlarını sürdürmeyi düşünürken, K2 (Erkek) kodlu katılımcı sosyal yardımı ek gelir olarak kullanıp çalışmayı da dahil ederek faydacılık yaklaşımıyla en yüksek yararı sağlamayı hedeflemektedir.

*“İş bulamazsam hayatımın geri kalan kısmında yardımlarla geçinmeyi düşünüyorum.” (K6, Erkek)*

*“Ben sosyal yardımlardan almış olduğum tutarın yetmemesi sebebiyle sosyal yardımın üzerine koyarak yani mümkün olduğunca çalışarak yaşamımı sürdürmek istiyorum ve bunu amaçlıyorum.” (K2, Erkek)*

### *Yardımanın Yeterli Gelmesi*

Katılımcılar, sosyal yardımı temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde yeterli gördükleri için çalışma arayışında değildirler. Bu durum, yoksulluk kültürünün etkisiyle sosyal yardımı yaşamlarını sürdürmede doğal bir süreç olarak benimsemeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

*“...bana yetiyor gibi geliyor. Yiyeceğimi karşılıyorum. Kızımın ihtiyacını karşılayabiliyorum. Bana yetiyor gibi geliyor çünkü hani önümde belki bir çocuk daha olsaydı yetmezdi ama şu anda ikimize yetiyor yani.” (K9, Kadın)*

*“Çünkü öbür türlü çalışamayacağım bir sigortam yok. Girişim yok, bir şeyim yok. ... Yani iyi kötü geçinip gideceğim şükür diyeceğim.” (K10, Kadın)*

### *Yardımanın Getirdiği Güvence*

Sosyal yardımların katılımcılar için ekonomik destekten öte güvenlik hissini de sağladığı görülmektedir. Devletin varlığını yanlarında hissetmeleri, kişisel ağların yetersiz olduğu durumlarda hayatta kalabilmenin önemli bir yolu olarak, istihdam yerine sosyal yardıma yönelmeye neden olmaktadır.

*“Sosyal yardımlardan faydalanyor olmam güvende hissettiriyor... devletin gücünü yanınızda hissetmek önemli bir şey” (K2, Erkek)*

*“Düştüğümde kaldıracak kimsem yok. Tek devlete sığınıyorum” (K6, Erkek)*

### **4.2.2. Kategori 2: Çifte Kazanç**

Katılımcı deneyimlerine dayanarak oluşturulan “çifte kazanç” kategorisi, sosyal yardımların yoksulluğu hafifletmeye yönelik veya istihdama dahil olana kadar sağlanan geçici bir çözüm olarak değil; istihdam gelirin eklenerek yaşam standartlarını artıran, kayıt dışı çalışmayla bütünleşebilen ve zamanla kalıcı bir gelir kaynağına dönüşebilen tamamlayıcı bir destek mekanizması olarak benimsendiğini ortaya koymaktadır. Çifte kazanç kategorisi, sosyal yardımlarla kayıt dışılığın bir araya gelmesi durumunda, kayıtlı istihdama yönelimin zorlaştığını da ortaya koymaktadır. Bu durum, literatürdeki “çalışan yoksullar” olgusuyla benzerlik göstermektedir. Yani bireyler, çalışıyor olmalarına rağmen elde ettikleri gelir hem düşük hem de güvencesizdir bununla birlikte yardımlar olmadan yaşamlarını sürdürmeleri de mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla sosyal yardımlar ile kayıt dışı istihdam arasında rasyonel bir denge kurmaya çalışmak, katılımcılar açısından ekonomik bir zorunluluk hâline gelmektedir. Bireyler, yardım almaya devam edebilmek için kayıt dışı çalışmayı sürdürmekte ve bunu rasyonel bir ekonomik tercih olarak görmektedirler. Ancak bu tercihin, uzun vadede yoksulluğu azaltmak yerine yeniden üreten bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

### *Ek Gelir Sağlama*

Sosyal yardım yalnızca temel geçim için değil, aynı zamanda ek gelir sağlamak ve yaşam koşullarını iyileştirmek için de kullanılmaktadır. Katılımcılar hem çalışıp hem de sosyal yardımlardan yararlanarak gelirlerini artırmayı hedeflemektedir.

*“Ev düşüncemiz var. Sosyal yardımlar kesilirse üzülürüm tabi az da olsa faydası oluyor” (K1, Kadın) “Çalışırken sosyal yardımlardan da yararlanmak isterim” (K7, Kadın)*

*“Hem çalışmak hem yardımlardan yararlanmak isterim” (K3, Erkek)*

### *Kayıt Dışı İstihdam*

Katılımcılar kayıt dışı istihdamda yer aldıklarını ve bunun sınırlı gelir sağladığını ifade etmektedirler. Bu durum, onları sosyal yardım almaya itmekte ve özellikle çocuk bakımı gibi sorumluluklar nedeniyle esnek ve güvencesiz işlerde çalışma tercihi öne çıkmaktadır.

*“İşim var, sigortalı değil... ancak iyi kötü faydası oluyor yardımın” (K1, Kadın)*

*“Genelde kayıt dışı çalışıyorum... çocuklara bakmamı engellemeyecek bir iş bulmam lazım” (K7, Kadın)*

## 5. Tartışma

Bu araştırmada elde edilen bulgular, sosyal yardımlardan faydalanan bireylerin istihdama katılma ya da katılmama yönündeki kararlarının yalnızca bireysel tercihlere dayalı olmadığını ortaya koymaktadır. Bu kararlar, bireysel faktörlerin yanı sıra, yapısal koşullar tarafından da şekillendirilmektedir. Bu bölümde, araştırma bulguları literatür ışığında değerlendirilmiş, elde edilen verilerle benzer çalışmalar kıyaslanarak tartışılmıştır.

### 5.1. Tema 1: İstihdam Kararlarında Bireysel ve Yapısal Durumlar

Bu araştırmada kadın katılımcıların deneyimleri “bakım sorumluluğu”nun istihdama katılımı sınırlayan temel bir unsur olarak öne çıktığını göstermiştir. Bakım sorumluluğunu üstlenen kadınların önemli bir bölümü, görünmeyen emeğin bir sonucu olarak istihdam dışında kalmaktadır (Soyseçkin, 2015; Çetinkaya ve Yıldırım, 2012: 161). Bu nedenle, Atasever ve Iştar Işıklı (2024), kadınlarla yaptıkları çalışmada sosyal yardımların, istihdamı artırmaktan çok, kadınların geçici ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olduğunu vurgulamıştır. Günümüzde sosyal yardımlar ekonomik kırılganlıkları telafi edemezken, güvencesiz istihdam dahi bazı kadınlar için bakım yükü nedeniyle erişilemez bir seçenek haline gelmiştir (Taşağal ve Karataş, 2025: 387). Kadınların istihdam kararlarını bakım yüküyle eşzamanlı düşünmek zorunda kaldıkları görülmüştür. Dolayısıyla kadınların bakım sorumluluğu, kadınların iş gücüne katılımını kısıtlayarak sosyal yardımlara bağımlılık geliştirmelerine yol açmaktadır.

Bu çalışmada ulaşılan bulgular, “hastalık ve engellilik” durumunun istihdama katılamamanın önemli nedenlerinden biri olduğunu ve emek yoğun işlerin, sağlık sorunları yaşayan bireyler açısından sürdürülebilirliğinin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Atasever ve Iştar Işıklı (2024) tarafından yapılan çalışmada da kadın katılımcıların çalışamama nedenleri arasında sağlık problemleri ve bedensel engellerin öne çıktığı belirtilmiştir. Engelli ya da sağlık sorunu olan bireylerin iş gücüne katılımı, büyük ölçüde istihdam koşullarının uygunluğuna bağlı olmaktadır. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2010) tarafından hazırlanan raporda da sağlık sorunu olan birçok bireyin çalışabileceği belirtilmekte; bu nedenle, söz konusu bireyleri tamamen istihdamdan dışlayan politikalar hatalı görülmektedir ve sağlık durumuna uygun işler aracılığıyla, bu bireylerin iş gücüne katılımı mümkün görülmektedir.

Kadın katılımcılar istihdam kararlarında eşlerinin baskıları ve müdahaleleriyle karşılaştıklarını “şiddet mağduru” olduklarını ifade etmiştir. Kadınların hem gelirden mahrum bırakılması hem de eşinin bir gelir sağlamaması, onu sosyal yardımlara mecbur bırakmaktadır. Bununla birlikte alınan yardım, kadının bağımsız bir yaşam kurması için değil; mevcut bağımlılık ilişkisini sürdürmek için geçici bir çözüm haline gelmektedir. Ortaya çıkan bu durum kadınları sosyal yardımlara mecbur bırakan ekonomik bir şiddet biçimi gibi görünmektedir. Ekonomik şiddet, eşin çalışmasına engel olmak, çalışmaya zorlamak, gelirine el koymak, harcamalarını denetlemek ve ekonomik kaynaklar üzerinde tek taraflı kontrol kurmak olduğu gibi; iş yerinde olay çıkararak kadının işten ayrılmasına neden olmak da bir ekonomik şiddet biçimidir (Ataklı Yavuz, 2016: 91-92). Şiddetin yalnızca fiziksel değil, ekonomik bağımsızlığı da engelleyen bir mekanizma olarak çalıştığını açıkça göstermektedir. Şiddet, kadınların iş yaşamından kopmasına (Dinçoflaz, 2009) dolayısıyla ekonomik bağımsızlığını yitirmesine yol açabilmektedir. Taşağal ve Karataş’ın (2025) çalışmasında, sosyal yardımların bazı kadınlar açısından yalnızca hem bir ekonomik destek hem de şiddet içeren ilişkilerden ayrılma ve bağımsız bir yaşam kurma aracı olarak değerlendirildiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, ekonomik

şiddetin etkilediği kadınlar için sosyal yardımlar hem bir hayatta kalma stratejisi hem de bireysel özerkliğe giden yolda önemli bir dayanak noktasıdır.

Katılımcıların “*ileri yaş*” ile istihdam algılarında bazı değişimler yaşadığı görülmüştür. Yaşın ilerlemesiyle birlikte bazı durumlarda bireyler kendilerini yetersiz görmekte; bazı durumlarda ise yaş ile ilgili yanlış veya eksik bilgilendirme nedeniyle kamusal fırsatlara erişimlerinin bulunmadığını düşünmektedir. “Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik” (2014) uyarınca, kamu kurum ve kuruluşları, özel bir düzenleme olmadıkça, engelli bireylerin atanacağı kadrolarda üst yaş sınırı belirleyemez. Dolayısıyla engellilere yönelik memur alımlarında üst yaş sınırı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye’de orta yaş grubunda işsizliğin artışı dikkat çekicidir (Çağlar vd., 2007). İstihdamda yaşa dayalı önyargılar (Baybora, 2010) ve gençlerin tercih edilmesi (Öğütoğulları ve Kılıç, 2016), ileri yaş grubunda işsizliğe yol açabilmektedir. Bu durum, ileri yaş grubunda olan bireylerde “nasıl olsa istihdama katılamam” algısının oluşmasını tetikleyebilir. Bu çalışmada da ulaşılan bulgular yaşın bireyin kendi istihdam olanaklarına ilişkin algısını nasıl sınırlandırabildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, yaş nedeniyle istihdam fırsatlarına erişemediğini düşünen bireylerin sosyal yardımlara bağımlılık geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır.

Araştırma bulguları “*uygun iş koşullarının olmaması*” nedeniyle ev merkezli küçük ölçekli üretim faaliyetlerinin, özellikle sağlık durumu, bakım yükü veya mekânsal kısıtlar nedeniyle dışarıda çalışamayan kadınlar için, önemli bir geçim aracı olarak görüldüğünü göstermektedir. Bununla birlikte bu tür üretim biçimleri, uygun destek mekanizmalarının ve sürdürülebilir istihdam fırsatlarının eksikliği nedeniyle çoğu zaman pratikte bir çözüm haline gelememektedir. Ev eksenli çalışma modelleri, genellikle güvencesiz, düşük ücretli ve nitelik gerektirmeyen istihdam biçimleri olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal yardım alan bireyin aynı zamanda engelli olması, durumu daha karmaşık bir hâle getirmektedir; çünkü engellilik durumu istihdama katılımı zorlaştırmaktadır. Engelliliğin nitelikli işe erişimde engel oluşturduğunu düşünen bireyler, güvencesiz ve kayıt dışı işleri kabul etme eğilimi gösterebilmektedir (Çakır, 2021: 118). Bir katılımcının engelliliğin neden olduğu sınırlılıkların farkında olduğunu ve evden çalışmanın bu sınırlılıkları aşmak için bir alternatif olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Bu araştırmanın bulguları, bireylerin uygun ve erişilebilir iş koşullarına erişememe durumunu, ev eksenli üretimle telafi etme arayışında olduklarını göstermektedir. Benzer şekilde, özellikle kadınların yaş, cinsiyet ve gelir beklentilerine uygun çalışma koşullarının sunulmaması durumunda istihdama katılımlarının sınırlı kaldığı görülmektedir. Nitelikli iş gücü gerektirmeyen üretim alanlarında kadınlar, özellikle uzun çalışma saatleri nedeniyle dezavantajlı konumda olabilmektedir (Yılmaz vd., 2008). Ayrıca, kadınlar işgücü piyasasında yaş ve cinsiyet temelli çifte ayrımcılığa maruz kalarak, erkeklere kıyasla daha düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalabilmektedir (Elmasoğlu, 2023: 10). Bu nedenlerle uygun iş koşullarının yetersizliği, kadınlar için sosyal yardımları geçimlerini sağlama noktasında birincil araç hâline getirmektedir.

“*Düşük kazanç*” bulgusu sosyal yardım alan bireylerin gelirlerinin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığını göstermekte ve sosyal yardımın destekleyici bir mekanizma olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum tek gelirli hanelerde istihdamın hane ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığının bir göstergesi niteliğindedir. Benzer şekilde Ceren ve Erdem’in (2018: 7) çalışmasında da gelir dağılımındaki adaletsizliğin ve düşük ücretlerin, bireyin çalışıyor olmasına rağmen yoksulluk sınırının altında kalmasına neden olarak kişiyi “çalışan yoksul” konumuna itebileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda asgari ücret dahi çalışan yoksulluğunu ortadan kaldırmaya her zaman yeterli olamamaktadır (Gerbery ve Miklošovič, 2024: 281). Bu durum, hane içi gelirin yetersizliğinin sosyal yardıma duyulan ihtiyacı artırdığını açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla sosyal yardımlar geçici bir destek olarak değil birçok aile için temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik zorunlu ve tamamlayıcı bir araç olarak algılanmaktadır.

“*Kısa süreli istihdam*” biçimleri de ekonomik bağımsızlığın sürdürülebilmesini zorlaştırmakta ve sosyal yardımlara olan bağımlılığı artırmaktadır. Geçici istihdam programlarının süre sınırlılığı

nedeniyle sürdürülebilir bir gelir kaynağı sunmadığı araştırma kapsamında ulaşılan bulgulardandır. Başka bir ifade ile mevcut istihdam biçimlerinin güvencesizliği ve kısa süreli işlerin tam zamanlı çalışmaya olanak tanımadığı görülmektedir. Yardım alan hanelerde erkekler genellikle düzenli ve güvenceli işten yoksundur ve geçici istihdam, düşük ücretler gelir istikrarını olumsuz etkileyebilmektedir (Güneş, 2010: 51). Aylık olarak yürütülen kısa süreli işler, çoğu zaman asgari ücretin altında gelir getirmekte dolayısıyla iş gücü uyum programları gibi geçici istihdam modelleri, kısa vadede ekonomik ihtiyaçlara katkı sağlasa da uzun vadede sosyal yardımlardan bağımsız bir yaşam kurmalarını desteklemede yetersiz kalmaktadır.

Araştırmada istihdam kararını etkileyen yapısal unsurlara ilişkin bulgulardan biri “*istihdam kısıtlılığı*”nın bireyleri sosyal yardımlara yönelttiği olmuştur. Dolayısıyla ulaşılan bu bulgu hem güvenceli hem de insana yakışır çalışma koşullarına duyulan ihtiyacı açıkça göstermektedir. Bu durum sosyal yardım alma davranışının aslında bireylerin kendilerini işçi konumuna hapseden ücretli çalışma koşullarına karşı bir direnme biçimi olarak da değerlendirilebilir (Kutlu, 2016: 104). Başka bir ifade ile istihdam kısıtlılığı insana yakışır çalışma koşullarının yetersiz kalmasına ve bireylerin bu şartlar altında çalışmaktansa sosyal yardımlar almayı bir çözüm olarak görmelerine neden olmuştur. Bu davranış biçimi aslında sisteme yönelik bir direniş ve alternatif bir çözüm olarak değerlendirilmektedir. Jackson (2011) tarafından yapılan çalışmada da sosyal yardım bağımlılığının çoğunlukla bireysel özelliklerden değil, ekonomik sistemden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda, sosyal yardım sisteminin istihdam politikalarıyla bütüncül bir yaklaşımla ele alınması ve işgücü piyasasındaki sınırlılıkların aşılmasına yönelik destekleyici mekanizmaların güçlendirilmesi önemlidir.

## 5.2. Tema 2: İstihdam Kararlarında Ekonomik Rasyonalite

“*Uzun süre yardım alma düşüncesi*” sosyal yardımların geçici bir destek aracı olarak değil, uzun vadeli bir geçim stratejisi olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Ögülmüş’ün (2011) çalışmasında sosyal yardım alan bireylerin önemli bir kısmının, devlet yardım ettiği sürece -hatta ömür boyu- yardımlardan yararlanmayı sürdüreceklerini ifade ettikleri belirtilmiş ve bu durumun sosyal yardımların sürekliliğine ilişkin algıyı güçlendirdiği ifade edilmiştir. Benzer şekilde bu çalışmada da yardımın tek başına yeterli görülmediğine ve bireysel çabayla desteklenmesi gerektiğine dair bir farkındalığa işaret etmektedir. Dolayısıyla sosyal yardımın uzun süreli bir yaşam stratejisi olarak benimseme eğilimi bulunmaktadır. Bu durum, Arslan’ın (2014) çalışmasında da ortaya konduğu üzere, bazı sosyal yardım alıcılarının yardımı istihdam olanaklarına kıyasla daha sürdürülebilir bulduğunu ve yardım-istihdam ilişkisine dair farkındalıklarının sınırlı olduğunu gösteren bulgularla örtüşmektedir.

Katılımcıların mevcut yaşam koşullarını sınırlı ancak kabul edilebilir olarak değerlendirerek sosyal yardıma yönelik bir memnuniyet geliştirdiği görülmektedir. Yardımın sağladığı yaşam standardı her ne kadar tam anlamıyla yeterli olmasa da bireyin mevcut koşullara uyum sağlama çabasını yansıtmaktadır. İstihdam olanaklarının yokluğu ya da erişilemezliği karşısında, sosyal yardımın sunduğu durağan yaşam biçiminin içselleştirildiği ve bu durumun kaderci bir tutumu beslediği anlaşılmaktadır. Düşük düzeydeki yardımlar dahi, istihdamın getirebileceği belirsizlik, güvencesizlik ve zahmete kıyasla daha güvenli ve tercih edilebilir bir seçenek olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, Kutlu’nun (2016: 113-114) sosyal yardımın bağımlılık yaratan etkisine ilişkin değerlendirmeleriyle örtüşmekte; yardımın, bireylerin istihdama yönelimlerini zayıflattığını ve yerleşik bir geçim biçimine dönüşebildiğini göstermektedir.

“*Yardımın getirdiği güvence*” söylemi, sosyal yardımların bireylerde yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda psikososyal düzeyde de bir güven duygusu oluşturduğunu göstermektedir. Kaya ve Mahiroğulları’nın (2024) çalışmasında da sosyal yardımların, yoksulluğun psikolojik etkilerine karşı bireylerde geleceğe yönelik güven hissini güçlendirdiği ortaya konmuştur. Sosyal yardım, yalnızca

maddi bir destek aracı olarak değil; devlete duyulan bağlılığı ve aidiyet hissini pekiştiren bir güvence mekanizması olarak da anlaşılmaktadır. Betkó vd. (2022) tarafından Hollanda’da yürütülen çalışmada, güven temelli sosyal yardım politikalarının özellikle yerel yönetime duyulan güveni artırdığı tespit edilmiştir. Bu çalışmanın bulguları ise, bireylerin sosyal ağlardan ve istihdam olanaklarından yoksun olduklarını, bu nedenle devleti tek dayanak noktası olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Katılımcı ifadeleri, sosyal yardımın bireyler için güçlü bir psikososyal güvenlik alanı yarattığını, ancak bu güvenliğin istihdama katılımı teşvik etmekten çok, mevcut durumu sürdürmeye yönelik bir davranış biçimini desteklediğini göstermektedir. Garritzmann vd.’nin (2023) çalışmasında da vatandaşların refah devleti reformlarına verdikleri desteğin, hükümete duyulan güven ve genel memnuniyet düzeyiyle yakından ilişkili olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, sosyal yardımlar bir “güvence” olarak deneyimlenmekte; ancak bu güvence, istihdama yönelimi artıracak bir temel oluşturmamaktadır.

Araştırma bulguları sosyal yardımların yalnızca temel ihtiyaçları karşılayan bir destek mekanizması olmanın ötesinde, tamamlayıcı bir “*ek gelir sağlama*” kaynağı olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Sosyal yardımların, aile bütçesine katkı sağladığı ve belirli yaşam hedefleri açısından önemli bir destek işlevi gördüğü görülmektedir. Katılımcıların sosyal yardımı çalışmaya alternatif bir seçenektan ziyade, birlikte sürdürülmesi arzulanan ek bir gelir biçimi olarak görmeleri, sosyal yardımın “çifte kazanç” şeklinde işlevselleştirildiğini göstermektedir. Bu durum, sosyal yardım alma sürecinin geçici bir yoksulluk çözümünün ötesine geçerek, bireylerin yaşam standartlarını yükseltme arzusuyla bütünleşen kalıcı bir destek mekanizmasına dönüşmesine ve dolayısıyla sosyal yardım bağımlılığını da beraberinde getirebilmesine yol açmaktadır. Topuz ve Özkan’ın (2017: 183) araştırmasında da katılımcıların yaklaşık %93’ü sosyal yardımların bağımlılık oluşturduğu ifadesine katıldığını belirtmiştir.

Son olarak araştırma bulguları, sosyal yardımlarla birlikte “*kayıt dışı istihdam*”ın da sürdürüldüğünü ve bunun bir geçim stratejisi olarak benimsendiğini ortaya koymaktadır. Sosyal yardımın tek başına geçim sağlamak için yeterli görülmediği bu nedenle kayıt dışı işler aracılığıyla hane gelirinin desteklenmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, literatürde de kayıt dışı ve güvencesiz istihdam biçimlerinde çalışan bireylerin sosyal yardımlardan yararlanma olasılıklarının daha yüksek olduğuna ilişkin bulgularla örtüşmektedir (Yıldırım Öcal, 2017: 116). Alcan vd.’nin (2016) çalışmasında, sosyal yardım alan bireylerin almayanlara kıyasla işsiz kalma ya da kayıt dışı istihdamda yer alma olasılıklarının daha yüksek; kayıtlı istihdama katılma olasılıklarının ise daha düşük olduğu ortaya konmuştur. Sigortalı olarak çalışmama durumu, sosyal yardım alma hakkının kaybedilmemesi adına bilinçli bir tercih olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca yoksul aileler, sosyal yardımı kaybetmemek ve yalnızca bu yardımla hayatlarını idame ettirememeleri nedeniyle kayıt dışı işlere yönelebilmektedir (Aydos, 2018: 39). Kayıt dışı çalışmanın esnekliği sayesinde bakım sorumluluklarıyla uyumlu bir çözüme ulaşmakta ve kadınların bakım yükü nedeniyle istihdama erişiminin sınırlı kaldığı ortaya konmaktadır. Ayrıca, kadınların kayıt dışı istihdama katılım oranının erkeklere oranla daha yüksek olduğu bilinmektedir (Yurt ve Şişman, 2024: 80). Bu durum, sosyal yardım ve kayıt dışı istihdamın birbirini tamamlayan yapılar olarak işlev gördüğünü ve bireylerin bu sistem içinde görünmez kalmayı tercih ettiklerini göstermektedir. Böylece kayıt dışı istihdam hem ekonomik bir zorunluluk hem de sosyal yardım kaybı riskine karşı bir önlem gibi düşünülmektedir. Sosyal yardımlar ile kayıt dışı istihdamın bir arada sürdürülmesinin zamanla yapısal bir bağımlılık ilişkisine dönüştüğü ve bireylerin sistem dışına çıkmadan bu döngüyü sürdürme eğiliminde olduklarını göstermektedir.



## 6. Sonuç ve Öneriler

Yoksulluk, geçmişi insanlık tarihine kadar uzanan, günümüzde var olan ve gelecekte de gerçekleşmesi kuvvetle muhtemel sosyal sorunlar arasında yer almaktadır. Yoksulluğun azaltılmasında en yaygın uygulanan sosyal politika uygulamalarından biri sosyal yardımlardır. Sosyal yardımlar sosyal sigortalar kapsamında yer alamayan bireylerin sosyal güvenliğinin sağlanmasında önemli bir göreve sahiptir. Hak temelinde sağlanan sosyal yardımlarla birlikte muhtaç durumda olan bireylerin temel ihtiyaçları genel olarak aynı ve nakdi yardımlarla sağlanmaktadır. Yani sosyal yardımlar muhtaç durumda olan bireylerin refahının sağlanmasında önemli bir role sahiptir. Bununla birlikte sosyal yardımların refah sağlayıcı yönünün yanı sıra sosyal yardımlardan faydalanan bireylerin tembelleşeceği, sosyal yardım bağımlısı olacağı, işgücü arzını azaltacağı vb. yönleriyle de eleştirilmektedir. Bu eleştirilerin yerinde olup olmadığının araştırılması ve bilimsel çalışmalarla kanıtlanması oldukça önemli bir husustur. Çünkü bu bulgular sosyal yardım uygulamalarına yön verebilecektir.

Sosyal yardımlardan faydalanan bireylerin istihdam davranışlarının incelendiği bu araştırmada istihdam davranışlarının sadece sosyal yardımların sağladığı gelir, güvence ve uzun süre yardımlardan faydalama düşüncesi bağlamında şekillenmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte bireyin istihdamını sınırlandıran/zorlaştıran bakım sorumluluğu, hastalık, engellilik gibi dezavantajlılık durumları ile kısa süreli istihdam, uygun iş koşullarının olmaması gibi işgücü piyasası ile ilgili özelliklerin de istihdam davranışı üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Bu bağlamda istihdam davranışı üzerinde sosyal yardımlardan faydalama gereksinimini ortaya çıkaran dezavantajlılık ve işgücü piyasası özelliklerinden kaynaklanan sorunların/sınırlılıkların da göz önünde bulundurularak kapsamlı araştırmaların yapılması gerekmektedir. Araştırmada sosyal yardım alan bireylerin dezavantajlılık durumları cinsiyete göre değerlendirildiğinde kadınların istihdama katılmada daha dezavantajlı olduğu elde edilen önemli bir bulgudur. Kadınların bakım sorumluluklarını üstlenmesi ve istihdama katılma kararları üzerinde eşlerinin baskısını hissetmeleri istihdama katılımlarında önemli bir sınırlılık teşkil etmektedir. Burada toplumsal cinsiyet rollerinin etkili olduğu, bu rollerin istihdama katılımı sınırlandırdığı/zorlaştırdığı ve böylelikle kadınların işgücü piyasası dışında kalarak daha fazla sosyal yardımlara gereksinim duyduğu ve sosyal yardım bağımlılığına neden olduğu söylenebilir. Dolayısıyla sosyal yardım bağımlılığını ortadan kaldırmaya yönelik geliştirilecek sosyal politikaların toplumsal cinsiyet rolleri de göz önünde bulundurularak planlanması önerilmektedir. Bununla birlikte sosyal yardımların istihdam davranışını destekleyici ve teşvik edici bir şekilde yeniden yapılandırılması, sosyal yardımlardan faydalanan bireylerin istihdama katılamama nedenlerinin iyi tespit edilerek etkin ve sürdürülebilir planlamaların yapılması ve uygulanması, sosyal yardımlara ilişkin yaklaşımların çoğunlukla yoksullukla mücadele ile sınırlandırılmaması, aynı zamanda istihdam sağlayıcı yaklaşımların da yaygınlaştırılması, sosyal yardımların işgücü arzını nasıl, neden ve ne ölçüde etkilediğini tespit etmek ve politika müdahalelerini de bu bağlamda şekillendirebilmek için nicel ve nitel araştırmaların yapılması önerilmektedir.

## Kaynaklar

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (ASHB, 2022). *Kadınlara yönelik sosyal yardımlar*. <https://www.aile.gov.tr/media/132581/kadin.pdf>
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (ASHB, 2023). *Kadınlara yönelik sosyal yardımlar*. <https://www.aile.gov.tr/media/214949/kadin.pdf>
- Akkaya, Ö. ve Kaya, E. (2013). Türkiye’de sosyal yardımlar ile istihdam bağlantısının etkinleştirilmesi, *İstihdamda 3İ Dergisi*, (11), 60-63. <https://www.iskur.gov.tr/medya/zcap5obp/istihdamda-3i-sayi-11.pdf>
- Aktan, C. C. (2025). Sosyal transfer istismarı (kamu tercihi perspektifinden transfer devleti’nin sosyal yardım dağıtım ve transfer toplumu’nun sosyal yardım kollama faaliyetleri). *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 17(2), 314-327. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5033609>

- Alcan, D., Can, R., Taşkın, T. ve Wiseman, W. (2016). *Impact of social assistance on labor market mobility: The case of Turkey*. Policy Research Working Paper No. 7801. The World Bank, Social Protection and Labor Global Practice Group. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/be45e258-9c11-54d5-a6e1-b9aa5e2a5e62/content>
- Arslan, N. (2014). Sosyal yardımlar ve istihdam ilişkisinin incelenmesi: Sivas ilinde bir alan araştırması, *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 16-31. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/euljss/issue/6285/84338>
- Ataklı Yavuz, R. (2016). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ekseninde kadın istihdamı ve ekonomik şiddet. *Journal of Life Economics*, 3(3), 77-100. <https://doi.org/10.15637/jlecon.132>
- Atasever, E. ve İftar Işıklı, E. (2024). Kadın yoksulluğuyla mücadelede sosyal yardımların rolü: Düzce Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı üzerine bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (61), 91-106. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1385335>
- Ay, H. ve Akan, R. (2017). Tarihsel süreçte sosyal yardımların gelişimi. 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6(18), 787-798. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/444198>
- Aydın, Y. (2012). *Türkiye’de sosyal yardımların emek arzı üzerindeki etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul. <https://polen.itu.edu.tr/items/0c2bfb1b-2437-45ed-87c6-04f852156301>
- Aydos, E. (2018). Sosyal yardımların kayıtdışı ekonomiye etkisi: Çankırı örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 36-47. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/596333>
- Baird, S., McKenzie, D., Özler, B. (2018). The effects of cash transfers on adult labor market outcomes. *IZA Journal of Development and Migration*, 8, 22. <https://doi.org/10.1186/s40176-018-0131-9>
- Baş, T. ve Akturan, U. (2017). *Sosyal bilimlerde bilgisayar destekli nitel araştırma yöntemleri: Örnek uygulamalı-adım adım vaka analizi*. Seçkin Yayıncılık.
- Başer, D. ve Kırlioğlu, M. (2020). Türkiye’deki sosyal yardım sistemine yönelik sosyal hizmet uzmanlarının deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1486-1513. <https://doi.org/10.33417/tsh.732889>
- Baybora, D. (2010). Çalışma yaşamında yaş ayrımcılığı ve Amerika Birleşik Devletleri’nde yaş ayrımcılığı düzenlemesi üzerine. *Çalışma ve Toplum*, 1(24), 1-30. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ct/issue/71796/1155189>
- Betkó, J., Spierings, N., Gesthuizen, M. ve Scheepers, P. (2022). How welfare policies can change trust-A social experiment assessing the impact of social assistance policy on political and social trust. *Basic Income Studies*, 17(2), 155-187. <https://doi.org/10.1515/bis-2021-0029>
- Canatan, B. ve İpek, E. (2025). Investigating the impact of social assistance and borrowing behavior on reducing economic worries. *Ege Akademik Bakış*, 25(2), 291-304. <https://doi.org/10.21121/eab.20250203>
- Canüzmez, B. (2018). *Türkiye’de 2002-2016 arasında sosyal yardım sisteminin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Cavalcanti, T. ve Corrêa, M. (2010). Cash transfers and the labor market. *Revista Brasileira de Economia*, 64(2), 175-190. <https://doi.org/10.1590/S0034-71402010000200006>
- Ceren, A. ve Erdem, T. (2018). Türkiye’de yoksulluk ve sosyal yardım uygulamaları. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 6-24. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/meusbd/issue/43724/449961>
- Covarrubias, K., Davis, B. ve Winters, P. (2012). From protection to production: Productive impacts of the Malawi Social Cash Transfer scheme. *Journal of Development Effectiveness*, 4(1), 50-77. <http://dx.doi.org/10.1080/19439342.2011.641995>
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. Çev. S. B. Demir. Eğiten Kitap.

- Çağlar, E., Acar, O. ve Pamuk, H. (2007). *Türkiye’de işsizler artık daha yaşlı*. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV). <https://tinyurl.com/2yhzt2h>
- Çakır, H. (2021). Çalışma yaşamında engelli kadınların istihdam süreçleri: Yozgat örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 111-126. <https://doi.org/10.17336/igusbd.646775>
- Çakır, M. ve Aldemir, Ş. (2001). Yoksulluğun küresel boyutları. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 175-200. <https://doi.org/10.29228/mjes.281>
- Çetinkaya, E. ve Yıldırım, P. (2012). ‘İnsana yakışır iş’ bağlamında Türkiye işgücü piyasasında kadınların durumu. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 153-172. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal/issue/29134/311627>
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (2001). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Sosyal hizmetler ve yardımlar özel ihtisas komisyonu raporu*. DPT Yayınları. Ankara. <https://tinyurl.com/3adkayxy>
- DiCicco-Bloom, B. ve Crabtree, B. F. (2006). The qualitative research interview. *Medical Education*, 40(4), 314-321. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2929.2006.02418.x>
- Dilik, S. (1980). Sosyal yardımlar: İki anlamlı bir terim. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35(1), 55-72. [https://doi.org/10.1501/SBFder\\_0000001408](https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001408)
- Dinçoflaz, J. N. (2009). Kentteki kadının yoksulluğu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün kadın yoksulluğuyla mücadele politikaları. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, SYDGM Yayınları. <https://tinyurl.com/4p98m6su>
- Doğan, F. İ. (2020). Social transfers and unemployment duration: An empirical evidence of the EU and Turkey. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 42(2), 247-264. <https://doi.org/10.14780.muiibd.854363>
- Duran, S. (2024). *Türkiye’de sosyal yardım uygulamaları: Ermenek sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı örneği üzerinden genel bir bakış* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Ellwood, D. T. (1989). The origins of “dependency”: Choices, confidence or culture? *Focus*, 12(1), 6-13. <https://www.irp.wisc.edu/publications/focus/pdfs/foc121b.pdf>
- Elmasoğlu, K. (2023). Kadın çalışanlara yönelik ücret ayrımcılığı nedenleri: Türkiye-Fransa karşılaştırması. Ç. Demir ve N. Çetiner (Ed.), *İş hayatında kadın çalışanlar: Türkiye Avrupa ülkeleri karşılaştırmaları içinde* (s. 9-32). Eğitim Yayınevi.
- Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik. (2014, 7 Şubat). *Resmî Gazete* (Sayı: 28906). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20145780&MevzuatTur=3&MevzuatTertip=5>
- Fusch, P. I. ve Ness, L. R. (2015). Are we there yet? Data saturation in qualitative research. *The Qualitative Report*, 20(9), 1408-1416. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2015.2281>
- Garganta, S., Gasparini, L., Marchionni, M. (2017). Cash transfers and female labor force participation: The case of AUH in Argentina. *IZA Journal of Labor Policy*, 6, 10. <https://doi.org/10.1186/s40173-017-0089-x>
- Garritzmman, J. L., Neimanns, E. ve Busemeyer, M. R. (2023). Public opinion towards welfare state reform: The role of political trust and government satisfaction. *European Journal of Political Research*, 62(1), 197-220. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12501>
- Gerbery, D. ve Miklošovič, T. (2024). What prospects for working poor? Central Europe’s experience with dynamics of in-work poverty. *International Journal of Sociology*, 54(4), 265-285. <http://dx.doi.org/10.1080/00207659.2024.2357903>
- Gitmez, E. ve Bakan, S. (2020). Yararlanıcıların gözünden mevcut sosyal yardım sistemi: bir yerel araştırma örneği, *Toplumsal Politika Dergisi*, 1(2), 67-89. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tpd/issue/58403/825468>
- Gökbayrak, Ş. (2010). Türkiye’de sosyal güvenliğin dönüşümü. *Çalışma ve Toplum*, 2(25), 141-162. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ct/issue/71792/1155186>

- Günaydın, D. (2020). Yoksulluk damgalama ve utanma: sosyal yardım ağı çerçevesinde bir araştırma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(49), 837-860. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.569364>
- Günaydın, D. (2023). Sosyal yardım sorunu olarak sosyal yardım bağımlılığı. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 84, 15-26. <https://dx.doi.org/10.26650/jspc.2023.84.1133844>
- Güneş, F. (2010). Yoksullukla başa çıkma stratejileri, “kaynakların yoksulluğu” ve kadın emeği. *Folklor/Edebiyat*, 16(64), 33-64. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fe/issue/26027/274118>
- Hacımahmutoğlu, H. (2009). *Türkiye’de sosyal yardım sisteminin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). Devlet Planlama Teşkilatı. Ankara. <https://tinyurl.com/4h8dphcm>
- Howell, F. (2001). Social assistance: Theoretical background. I. Ortiz (Ed.), *Social protection in Asia and the Pacific* içinde (s. 257-306). Asian Development Bank. Manila, Philippines.
- International Labour Organization (ILO, 2024). *World social protection report 2024-26: Regional companion report for Asia and the Pacific*. International Labour Office. Geneva. <https://doi.org/10.54394/ZMDK5543>
- Jackson, F. (2011). Values, welfare and work: Aspects of the labour market and welfare dependency. *Policy Quarterly*, 7(2), 29-37. <https://doi.org/10.26686/pq.v7i2.4381>
- Kaya, Z. ve Mahiroğulları, A. (2024). Yoksullukla mücadelede sosyal yardımların etkinliği, Sivas örneği. *Uluslararası Güncel Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 29-46. <http://cusos.cumhuriyet.edu.tr/tr/pub/issue/89956/1579479>
- Kesgin, B. (2013). *Kamu sosyal politikalarında sosyal yardım*. Açılım Kitap.
- Korkut, G. (2020). Yaşlılara yönelik sosyal koruma gereksinimi ve yaşlı refahının sağlanması. D. Say Şahin (Ed.), *Yaşlılık sosyolojisi* içinde (s. 299-315), Ekin Yayınevi.
- Korkut, G. (2022). Sosyal sorunlar üzerine genel bir değerlendirme. G. Korkut ve D. Say Şahin (Ed.), *Güncel gelişmeler ışığında sosyal sorunlar I* içinde (s. 7-22), Eğitim Yayınevi.
- Kutlu, D. (2016). Türkiye’de sosyal yardım ve istihdam ilişkisinin güncel boyutları: Kurumsal ve sosyolojik bir çözümleme. *Mülkiye Dergisi*, 40(2), 101-142. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/37409/432792>
- Leibbrandt, M., Lilenstein, K., Shenker, C. ve Woolard, I. (2013). The influence of social transfers on labour supply: A South African and international review. *SALDRU Working Papers*, 112. Southern Africa Labour and Development Research Unit, University of Cape Town. <https://www.opensaldru.uct.ac.za/handle/11090/670>
- Leventer, G. ve Altun Ada, A. (2023). Sanayi devrimleri tarihinde kadın istihdamı ve iktisadi gelişim süreci. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3), 279-302. <http://aksarayiibd.aksaray.edu.tr/tr/pub/issue/80021/1325208>
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage Publications.
- Mochiah, E. E. A., Osei, R. D. ve Osei Akoto, I. O. (2014). The impact of conditional cash transfer programmes on household work decisions in Ghana. *WIDER Working Paper*, 2014/116. World Institute for Development Economics Research. <https://doi.org/10.35188/UNU-WIDER/2014/837-7>
- Moser, A. ve Korstjens, I. (2017). Series: Practical guidance to qualitative research. Part 3: Sampling, data collection and analysis. *European Journal of General Practice*, 24(1), 9-18. <https://doi.org/10.1080/13814788.2017.1375091>
- Neuman, W. L. (2022). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nicel ve nitel yaklaşımlar*. (Çev. Ö. Akkaya). Siyasal Kitabevi.
- Nguyen, C. V. ve Tarp, F. (2023). Cash transfers and labor supply: New evidence on impacts and mechanisms. *Development Economics Research Group Working Paper Series*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4317897>
- Nurdoğan, A. K. (2022). Sosyal yardım bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(1), 61-73. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1050252>



- Ofluoğlu, G. ve Balcı, A. İ. (2016). Küreselleşme, bilgi toplumu ve çalışan yoksullar. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5(11), 56-75. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/263385>
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2010). *Sickness, disability and work: Breaking the barriers*. OECD Publishing. <https://tinyurl.com/mr22wnu5>
- Orhun, O. ve Şimşek, O. (2021). Neoliberal küreselleşme, değişen sosyal politikalar ve yoksulluk sorunsalı üzerine bir tartışma. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(41), 3755-3777. <https://doi.org/10.26466/opus.934568>
- Osei, R. D. ve Lambon-Quayefio, M. (2021). Cash transfers and the supply of labor by poor households: Evidence from the livelihood empowerment against poverty program in Ghana. *Review of Development Economics*, 25(3), 1293-1304. <https://doi.org/10.1111/rode.12784>
- Öğülmüş, S. (2011). Sosyal yardım algısı ve yoksulluk kültürü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 26(26), 83-96. <https://doi.org/10.21560/spcd.29661>
- Öğütoğulları, E. ve Kılıç, C. (2016). 40 yaş ve üstü işsizlerin istihdam ve sosyal güvenlik algısı ve beklentilerine ilişkin bir alan araştırması. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 6(2), 139-166. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sgd/issue/28908/309183>
- Salehi-Isfahani, D. ve Mostafavi-Dehzoeei, M. H. (2017). *Cash transfers and labor supply: Evidence from a large-scale program in Iran*. Economic Research Forum, Working Paper No. 1090. <https://erf.org.eg/app/uploads/2017/05/1090.pdf>
- Shepherd, A., Wadugodapitiya, D. ve Evans, A. (2011). *Social assistance and the 'dependency syndrome'*. Chronic Poverty Research Centre Policy Brief No. 22, Chronic Poverty Research Centre. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1765933>
- Soyseçkin, İ. (2015). Türkiye’de kadın istihdamı ve sosyal refah uygulamaları. *Mülkiye Dergisi*, 39(3), 245-270. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/279/1299>
- Şenocak, H. (2009). Sosyal güvenlik sistemini oluşturan bileşenlerin tarihi süreç ışığında değerlendirilmesi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 56, 409-468. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/886/9855>
- Taşagal, D. ve Karataş, K. (2025). Sosyal yardımlardan faydalanan kadınların yoksulluk deneyimleri ve mücadele stratejileri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 36(3), 365-396. <https://doi.org/10.33417/tsh.1566042>
- Taşçı, F. (2008). Türkiye’nin kamusal sosyal yardım anlayışı (1980-2007) üzerine bir analiz. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 55, 127-149. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/895/9997>
- Teixeira, C. G. (2010). *A heterogeneity analysis of the Bolsa Familia programme effect on men and women's work supply* (Working Paper No. 61). International Policy Centre for Inclusive Growth (IPC-IG). <https://hdl.handle.net/10419/71807>
- Topuz, S. ve Özkan, Y. (2017). Sosyal yardım ve inceleme görevlilerinin sosyal yardım alanına ilişkin görüşleri ve kanıta dayalı uygulama ile ilişkisi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(1), 169-189. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/312181>
- Türkoğlu, İ. (2013). Sosyal devlet bağlamında Türkiye’de sosyal yardım ve sosyal güvenlik. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), 275-305. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler/issue/1543/18951>
- Uçar, C. (2011). *Kadın yoksulluğu ile mücadelede sosyal politika araçları ve etkinlikleri* (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. Ankara. <https://www.aile.gov.tr/media/2527/cerenucar.pdf>
- Ulutaş, Ç. Ü. (2009). Yoksulluğun kadınlaşması ve görünmeyen emek. *Çalışma ve Toplum*, 21(2), 25-40. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ct/issue/71816/1155332>
- Yenihan, B. (2017). Bir sosyal politika aracı olarak sosyal güvenlik: Dünya’da ve Türkiye’de gelişimi üzerine bir inceleme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 177-196. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/comuybd/issue/36994/534475>

- Yıldırım Öcal, J. (2017). *Türkiye’de sosyal yardım harcamaları ve istihdam ilişkisi* (Proje No: 115K574). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.  
<https://open.metu.edu.tr/bitstream/handle/11511/50289/TVRjMU1UVTE.pdf>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A., Aksanyar, Y. ve Güler, T. (2019). Yoksullukla mücadelede istihdam bağlantılı şartlı sosyal yardımlar: Küresel bir analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 59, 105-122. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/43067/478422>
- Yılmaz, A., Bozkurt, Y. ve İzci, F. (2008). Kamu örgütlerinde çalışan kadın işgörenlerin çalışma yaşamlarında karşılaştıkları sorunlar üzerine bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 89-114.  
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/10994/131566>
- Yıldırım, J. ve Dal, S. (2016). Social transfers and labor force participation relation in Turkey: A bivariate probit analysis. *Emerging Markets Finance and Trade*, 52(7), 1515-1527.  
<https://doi.org/10.1080/1540496X.2016.1158532>
- Yurt, Ş. ve Şişman, Y. (2024). Türkiye’de kayıt dışı istihdam: Sosyal adaletsizlikler. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 15(1), 63-84. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cider/issue/83041/1386819>



## Otomobil Satın Alma İstekliliğinde Yakıt Türü Tercihini Etkileyen Faktörler: Isparta ve Burdur Örneği



### The Factors Influencing Fuel Type Preference in Automobile Purchasing Intentions: The Case of Isparta and Burdur

Ali ÖZ\*

Onur DEMİREL\*\*

Selim Adem HATIRLI\*\*\*



<https://doi.org/10.25204/iktisad.1687097>

#### Öz

#### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
29.04.2025

**Kabul Tarihi:**  
22.09.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları  
saklıdır.



Çalışmada, NUTS2 TR-61 (Batı Akdeniz) Bölgesi'nde yer alan ve 1.000 kişi başına otomobil sayısı bakımından sırasıyla 5. ve 9. sırada yer alan Isparta ve Burdur illerinde ikamet eden otomobil satın alma isteğinde olan hanehalklarının otomobil yakıt türü tercihlerini etkileyen faktörler incelenmiştir. Bu bağlamda, 307 haneden toplanan veriler Multinomial Probit (MNP) modeli ile analiz edilmiştir. Sonuçlar, fosil yakıtlı araç tercih edenlerin oranının en yüksek olduğunu, bunu elektrikli ve hibrit araç tercih edenlerin izlediğini göstermektedir. Çalışmada, gelir düzeyi ve CO2 salınımı hassasiyetinin elektrikli otomobil sahipliğini olumlu yönde etkilediği; elektrikli otomobillerin hanehalkları tarafından genellikle şehir-içi kullanım için ikinci otomobil olarak tercih edildiği ve dolayısıyla otomobilin kadın sahipliğine atfedildiği, elektrikli otomobillerin ön lisans ve lisans eğitimine sahip kişilerce daha fazla tercih edildiği; hanehalkı büyüklüğünün elektrikli otomobil tercihinin pozitif etkilediği belirlenirken hane yakınında şarj istasyonunun varlığı ve araç performansına verilen önem elektrikli otomobil tercihinin negatif etkilediği belirlenmiştir. Eğitim düzeyinin lise ve altı olması ise hibrit otomobil tercihinin negatif etkilemektedir. Hanehalklarının elektrikli ve hibrit otomobiller hakkındaki bilgi düzeyinin artırılması, şarj istasyonu sayısının yanında ülke genelinde ve tüm rotalar arasında dağılımının düzenlenmesi ve servis ağı, menzil sorunu, yanma vb. gibi teknik sorunların çözülmesi bu otomobillerin tercih edilme oranını arttıracak politikalar arasında yer almaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Otomobil talebi, yakıt türü tercihi, multinomial probit (MNP) modeli.

#### Abstract

#### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
29.04.2025

**Accepted:**  
22.09.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights  
reserved.



In the study, the factors affecting the automobile fuel type preferences of households residing in the provinces of Isparta and Burdur, which are located in the NUTS2 TR-61 (Western Mediterranean) Region and rank 5th and 9th respectively in terms of the number of automobiles per 1,000 people, are examined. In this context, data collected from 307 households are examined through Multinomial Probit (MNP) model. The results reveal that the proportion of those who prefer fossil fuel vehicles is the highest, followed by those who prefer electric and hybrid vehicles. The study determines that income level and sensitivity to CO2 emissions positively affect electric car ownership; electric cars are generally preferred by households as a second car for urban use and are thus attributed to female ownership, and electric cars are more preferred by individuals with associate and undergraduate education. Household size positively affects the preference for electric cars, while the presence of a charging station near home and the importance given to vehicle performance negatively affect the preference for electric cars. Having an education level of high school or lower negatively affects the preference for hybrid cars. Increasing the knowledge level of households about electric and hybrid cars, regulating the distribution of charging stations alongside their number across the country and all routes, and solving technical issues such as service network, range problems, and combustion are going to be among the policies that would increase the preference for these cars.

**Keywords:** Automobile demand, fuel type preference, multinomial probit (MNP) model.

**Atıf / to Cite (APA):** Öz, A., Demirel, O. ve Hatırlı, S. A. (2025). Otomobil satın alma istekliliğinde yakıt türü tercihinin etkileyen faktörler: Isparta ve Burdur örneği. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 939-959. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1687097>

\*ORCID Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Teknik Bilimler MYO, Motorlu Araçlar ve Ulaştırma Teknolojileri Bölümü, alioz@mehmetakif.edu.tr

\*\*ORCID Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, onurdemirel@sdu.edu.tr

\*\*\*ORCID Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, selimhatirli@sdu.edu.tr

### Extended Abstract

**Background:** The global automotive industry has been undergoing a profound transformation driven by increasing environmental awareness, the depletion of fossil fuel resources, and rapid technological progress in sustainable energy systems. Governments and consumers worldwide are shifting toward electric and hybrid vehicles to mitigate carbon emissions and dependence on fossil fuels. Nevertheless, the diffusion of electric vehicles (EVs) in developing economies, including Türkiye, remains relatively low.

The adoption of electric and hybrid vehicles depends not only on income and technological accessibility but also on consumers' environmental awareness, infrastructure availability, and socio-demographic characteristics. Türkiye represents a particularly relevant context for studying these factors, as it has experienced significant growth in automobile ownership but continues to rely heavily on fossil-fuelled vehicles. Understanding the determinants of household fuel type preferences is thus essential for designing effective energy transition and environmental policies.

**Research Purpose:** This research and empirical study aims to examine the factors influencing households' automobile fuel type preferences among potential buyers residing in the provinces of Isparta and Burdur, located in the NUTS2 TR-61 (Western Mediterranean) region of Türkiye. These provinces are selected because they rank among the top ten in automobile ownership per 1,000 inhabitants nationwide.

The research seeks to answer the following questions: Which socio-economic and demographic variables significantly influence households' fuel type preferences?; How do environmental awareness, vehicle performance, and the existence of nearby charging stations affect the likelihood of choosing electric or hybrid vehicles? and What implications can be derived to promote low-emission vehicle adoption in Türkiye?

By addressing these questions, the study contributes to the existing literature by analysing micro-level consumer behaviour and distinguishing between preferences for fossil-fuelled, electric, and hybrid vehicles.

**Methodology:** The empirical analysis is based on primary survey data collected from 307 households in Isparta and Burdur between May and June 2024. The questionnaire is developed using economic theory and findings from prior studies and received ethical approval from the Süleyman Demirel University Social and Human Sciences Ethics Committee.

The Multinomial Probit (MNP) model is used to estimate the probability of each fuel type being chosen. The model incorporates a range of explanatory variables, including gender, age, marital status, education, household size, income, travel distance, proximity to charging stations, sensitivity to CO<sub>2</sub> emissions, importance of vehicle performance, and price perception.

**Findings:** The results reveal that fossil-fuelled vehicles remain the most preferred option among households, followed by electric and hybrid vehicles. Several factors significantly shape these preferences: Income and CO<sub>2</sub> emission sensitivity positively affect the likelihood of choosing electric vehicles. Higher education levels (associate or undergraduate) increase the probability of preferring electric vehicles, whereas secondary education or lower reduces the likelihood of choosing hybrids. Household size positively influences the probability of selecting electric vehicles, which are often purchased as a second car for urban commuting and are frequently associated with female ownership. Surprisingly, the presence of a nearby charging station and greater emphasis on vehicle performance negatively affect the preference for electric vehicles, implying that the perceived adequacy of infrastructure and performance misconceptions continue to hinder adoption.

Overall, these findings align with previous studies emphasizing the roles of income, environmental sensitivity, and education but also highlight the importance of contextual infrastructure and behavioural perceptions in shaping consumer decisions.

**Conclusions:** The study concludes that the transition toward low-emission mobility in Türkiye depends on a combination of economic, infrastructural, and perceptual factors. While higher income and environmental consciousness encourage the adoption of electric vehicles, the lack of well-distributed charging infrastructure and persistent doubts about vehicle performance impede wider acceptance.

Policy recommendations derived from this research include: Expanding and geographically balancing charging station networks; Enhancing public information and awareness about the advantages of electric and hybrid vehicles, and Addressing technical and service-related concerns, such as range limitations and maintenance accessibility.



## 1. Giriş

İlk otomobil fikri, 13. yy'da Guillaume Humbert'in yazdığı mektuba; ilk otomobil çizimleri 15. yy'da Leonardo da Vinci'nin Codex Atlanticus adlı eserine; ve ilk otomobil modellemesi 17. yy'da Ferdinand Verbiest tarafından Çin imparatoru için yapılan ve buhar gücüyle çalışan oyuncığa kadar gitmektedir. Üretilen ilk otomobilin ise 1769 yılında Fransız mühendis Nicolas Joseph Cugnot tarafından Fransız ordusu için üretilen Fardier à Vapeur (buharlı yük arabası) olduğu kabul edilmektedir. Fardier buhar gücüyle çalışan, arkada iki önde bir tekeri olan, yaklaşık 2 ton ağırlığında ve saatte maksimum 3,5 - 4 km hıza ulaşabilen bir araçtır. Batarya ile çalışan ilk elektrikli otomobil ise 1830lu yıllarda İskoç Robert Anderson tarafından geliştirilmiştir fakat batarya ve elektrik hatlarındaki zayıflıklar, ucuz petrol çağına başlaması ve dizel/benzinli araç teknolojilerindeki gelişmeler ilginin elektrikli araçlardan içten yanmalı motora sahip araçlara yönelmesine neden olmuştur. 1850li yıllara gelindiğinde içten yanmalı motorlar geliştirilmiş ve benzinle çalışan ilk otomobil (Motorwagen) 1885'te Alman mühendis Karl Benz tarafından üretilmiştir. 1807'de Niepce kardeşler tarafından icat edilen ve sonrasında Rudolf Diesel tarafından geliştirilen dizel motoru (Pyréolophore) kullanan ilk otomobil ise 1936 yılında Mercedes-Benz tarafından üretilmiştir. (Niestadt ve Bjørnåvold, 2019: 2; Sığircı, 2023; Vikipedi, 2023).

İcat edildiği tarihten bu yana, şehirlerin büyümesi, gelir artışı, yaşam koşullarındaki iyileşmeler, küreselleşme ve statü/imaaj etkileri dolayısıyla otomobil ve diğer ulaşım araçlarına talep gün geçtikçe artmaktadır. Artan talep, otomotiv sektörü ve sektörün ilişkili olduğu demir-çelik, elektrik-elektronik, petro-kimya, plastik, motor, boya, cam, tekstil, pazarlama, akaryakıt, servis, finans ve sigorta gibi sektörlerin büyümesine neden olmaktadır. Bu bağlamda lokomotif sektör özelliği taşıyan otomotiv sektörü, tüm dünyada ve Türkiye'de üretim, ihracat, katma değer ve istihdam dolayısıyla oldukça önem arz etmektedir. Keza Türkiye'de 2022 yılı itibariyle traktör hariç 1.352.648 araç (810.889 otomobil) üretilmiş, 970.124 araç ihraç edilmiş ve 31,5 milyar \$'lık ihracat geliri elde edilmiş, 56.722 kişi istihdam edilmiş ve toplamda 976 milyon \$'lık yatırım yapılmıştır (Otomotiv Sanayi Derneği [OSD], 2023: 10, 15, 23; Garip, 2023).

Gün geçtikçe artan ekonomik ve sosyal etkileri dolayısıyla otomotiv sektörünün incelenmesi, artan çevresel baskılar ve çevre bilinci dolayısıyla yakıt türü tercihlerinin incelenmesi; otomobil ve yakıt türü tercihlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmada otomobil yakıt türü tercihlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Literatürde otomobil sahipliğini etkileyen faktörleri analiz eden çok sayıda çalışma (Dilek, 2022; Önder, 2022; Akal vd., 2019; Çınar, 2018; Yang vd., 2017; Shen vd., 2016; Çağlayan Akay ve Tümsel, 2015; Yayar vd., 2015) olmasına rağmen, otomobil tercihinin etkileyen faktörlerin yakıt türlerine göre ayrı analiz edildiği çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Bu yönü ile çalışmanın sektöre yönelik geliştirilecek politikalar bakımından literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

## 2. Dünyada ve Türkiye'de Otomobil Varlığı ve Üretimi ile Sektörün Geleceği

Dünyada mevcut araç sayısı incelendiğinde 2020 yılı itibariyle toplam 1,59 milyar aracın kullanımda olduğu, bunun %74,2'sinin (1,18 milyar araç) otomobil, %25,8'inin (409,6 milyon araç) ise ticari araç olduğu görülmektedir. 2020 yılı itibariyle ülke bazında 1.000 kişiye düşen araç sayısı incelendiğinde ilk sırada 869 araç ile Yeni Zelanda gelmektedir. Bu ülkeyi, 860 ve 761 araçla ABD ve Polonya izlemektedir (Tablo 1). En düşük araç sahipliği ise 20 araçla Pakistan'a aittir. Pakistan'ı 33 ve 38 araçla Hindistan ve Filipinler izlemektedir. Türkiye 220 araçla en düşük istatistiğe sahip 19. ülke konumundadır (International Organization of Motor Vehicle Manufacturers [OICA], 2024a).

**Tablo 1.** 1.000 Kişi Başına Düşen Araç Sayısı (2020)

| Sıra | En yüksek 10 ülke |     | Sıra | En düşük 10 ülke |     |
|------|-------------------|-----|------|------------------|-----|
| 1    | Yeni Zelanda      | 869 | 1    | Pakistan         | 20  |
| 2    | ABD               | 860 | 2    | Hindistan        | 33  |
| 3    | Polonya           | 761 | 3    | Filipinler       | 38  |
| 4    | İtalya            | 756 | 4    | Vietnam          | 50  |
| 5    | Avustralya        | 737 | 5    | Nijerya          | 56  |
| 6    | Kanada            | 707 | 6    | Mısır            | 64  |
| 7    | Fransa            | 704 | 7    | Endonezya        | 78  |
| 8    | Çek Cumhuriyeti   | 658 | 8    | Peru             | 88  |
| 9    | Portekiz          | 640 | 9    | Irak             | 111 |
| 10   | Norveç            | 635 | 10   | Kolombiya        | 111 |

**Kaynak:** OICA (2024a).

Türkiye’de 2024 yılı Mayıs ayı itibarıyla 29.791.066 araç bulunmaktadır. Bunun %52,54’ünü otomobiller (15.651.542), %18,59’unu motosikletler (5.538.099), %15,38’ini kamyonetler (4.580.928), %7,45’ini traktörler (2.220.866), %3,29’unu kamyonlar (978.888), %1,71’ini minibüsler (510.909) ve %0,71’ini otobüsler (212.369) oluşturmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2024a). Araçların yakıt türlerine göre dağılımı incelendiğinde ise %35,01’lik payla dizel araçların ilk sırada olduğu, onu %32,75 ve %29,50’lik paylarla LPG’li ve benzinli araçların takip ettiği görülmektedir. Türkiye’de elektrikli ve hibrit otomobillerin payı oldukça düşük olup %2,51 düzeyindedir (Tablo 2).

**Tablo 2.** Türkiye’de Yakıt Türlerine Göre Kayıtlı Otomobil Sayıları (Mayıs 2024)

| Yakıt Türü    | Sayı              | %             |
|---------------|-------------------|---------------|
| Dizel         | 5.479.711         | 35,01         |
| LPG           | 5.125.524         | 32,75         |
| Benzin        | 4.617.500         | 29,50         |
| Hibrit        | 279.326           | 1,78          |
| Elektrik      | 114.156           | 0,73          |
| Bilinmeyen    | 35.325            | 0,23          |
| <b>Toplam</b> | <b>15.651.542</b> | <b>100,00</b> |

**Kaynak:** TÜİK (2024b).

Otomobillerin il bazında dağılımı incelendiğinde ise ilk sırada 3.707.456 otomobil ve %23,69’luk payla İstanbul ilinin yer aldığı, onu 1.922.813 (%12,29) ve 978.396 (%6,25) otomobil ile Ankara ve İzmir illerinin takip ettiği görülmektedir (TÜİK, 2024a). Öte yandan Batı Akdeniz Bölgesi (Antalya, Isparta ve Burdur illeri – NUTS-2 TR61) bir bütün olarak ele alındığında toplam 842.176 otomobil ile Türkiye’de %5,38’lik paya sahiptir. Batı Akdeniz Bölgesi sahip olduğu otomobil sayısı ile; TR10 – İstanbul (%23,69), TR51 – Ankara (%12,29), TR31 – İzmir (%6,25) ve TR41 – Bursa, Eskişehir, Bilecik (%5,64) bölgelerinden sonra en yüksek paya sahip 5. bölge konumundadır. Çalışmanın evrenini oluşturan Burdur ve Isparta illeri ise 1.000 kişiye düşen otomobil sayısı bağlamında sırasıyla, 224 otomobille 5. ve 210 otomobille 9. sırada yer almaktadır (TÜİK, 2024a). Türkiye ortalamasının 139,5 olduğu dikkate alınırsa her iki ilde de 1.000 kişi başına düşen otomobil sayısının Türkiye ortalamasının önemli ölçüde üstünde olduğu söylenebilir.

2023 yılı dünya otomobil ve ticari araç üretim miktarı incelendiğinde toplam üretimin 93.546.599 adet olduğu görülmektedir (Tablo 3). Bunun 68.020.265 adedi otomobil iken, 21.441.715 adedi hafif ticari, 3.774.394 adedi kamyon, 310.225 adedi otobüstür. Toplam araç üretiminde ilk sırayı 30.160.966 adet ve %32,24’lük pay ile Çin alırken, ABD ve Japonya sırasıyla %11,83 ve

%9,62'lik paylar ile 2. ve 3. sırada yer almaktadır. Türkiye ise 1.468.393 adet araç üretimi ile dünya üretiminin %1,57'sini gerçekleştirmekte ve dünyada 13. sırada yer almaktadır. Bu üretimin 952.667 adedi otomobil, 515.726 adedi ise ticari araçtır. Bu bağlamda Türkiye 2023 yılı itibariyle dünya otomobil üretiminin %1,42'sini, ticari araç üretiminin ise %1,95'ini gerçekleştirmiştir (OICA, 2024b).

**Tablo 3.** Dünyada Başlıca Ülkelerin Toplam Araç, Otomobil ve Ticari Araç Üretimi (2023)

| Ülke       | Toplam Araç |       | Otomobil   |       | Ticari Araç |       |
|------------|-------------|-------|------------|-------|-------------|-------|
|            | Adet        | %     | Adet       | %     | Adet        | %     |
| Çin        | 30.160.966  | 32,24 | 26.123.757 | 38,41 | 4.037.209   | 15,82 |
| ABD        | 10.611.555  | 11,34 | 1.745.171  | 2,57  | 8.866.384   | 34,73 |
| Japonya    | 8.997.440   | 9,62  | 7.765.428  | 11,42 | 1.232.012   | 4,83  |
| Hindistan  | 5.851.507   | 6,26  | 4.783.628  | 7,03  | 1.067.879   | 4,18  |
| Güney Kore | 4.243.597   | 4,54  | 3.908.747  | 5,75  | 334.850     | 1,31  |
| Almanya    | 4.109.371   | 4,39  | 4.109.371  | 6,04  | --          | --    |
| Meksika    | 4.002.047   | 4,28  | 903.753    | 1,33  | 3.098.294   | 12,14 |
| İspanya    | 2.451.221   | 2,62  | 1.907.050  | 2,80  | 544.171     | 2,13  |
| Brezilya   | 2.324.838   | 2,49  | 1.781.612  | 2,62  | 543.226     | 2,13  |
| Tayland    | 1.841.663   | 1,97  | 580.857    | 0,85  | 1.260.806   | 4,94  |

**Kaynak:** OICA (2024b) verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

2023 yılında dünya toplam araç satışı 92.724.668 adet gerçekleşmiş olup, bunun 65.272.367 adedi otomobil iken, 27.452.301 adedi ticari araçtır (Tablo 4). Toplam araç satışında ilk sırayı 30.093.698 adet ve %32,45'lik pay ile Çin alırken, onu %17,27 ve %5,48'lik payları ile ABD ve Hindistan izlemektedir. Türkiye ise 1.288.678 adet araç satışı ile dünyada 14. sırada yer almıştır. Bu rakamın 967.341 adedi otomobil, 321.337 adedi ise ticari araçtır (OICA, 2024c).

**Tablo 4.** Dünyada Başlıca Ülkelerin Toplam Araç, Otomobil ve Ticari Araç Satışı (2023)

| Ülke      | Toplam Araç |       | Otomobil   |       | Ticari Araç |       |
|-----------|-------------|-------|------------|-------|-------------|-------|
|           | Adet        | %     | Adet       | %     | Adet        | %     |
| Çin       | 30.093.698  | 32,45 | 26.062.824 | 39,93 | 4.030.874   | 14,68 |
| ABD       | 16.009.268  | 17,27 | 3.116.647  | 4,77  | 12.892.621  | 46,96 |
| Hindistan | 5.079.985   | 5,48  | 4.101.600  | 6,28  | 978.385     | 3,56  |
| Japonya   | 4.779.086   | 5,15  | 3.992.727  | 6,12  | 786.359     | 2,86  |
| Almanya   | 3.204.298   | 3,46  | 2.844.609  | 4,36  | 359.689     | 1,31  |
| Brezilya  | 2.308.689   | 2,49  | 1.721.400  | 2,64  | 587.289     | 2,14  |
| İngiltere | 2.263.666   | 2,44  | 1.903.054  | 2,92  | 360.612     | 1,31  |
| Fransa    | 2.209.102   | 2,38  | 1.774.723  | 2,72  | 434.379     | 1,58  |
| İtalya    | 1.794.655   | 1,94  | 1.565.331  | 2,40  | 229.324     | 0,84  |
| Kanada    | 1.764.516   | 1,90  | 262.159    | 0,40  | 1.502.357   | 5,47  |

**Kaynak:** OICA (2024c) verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Dünya otomobil satışları genellikle artış trendi göstermektedir. Nitekim 2019 yılında yaklaşık 54,7 milyon adet olan otomobil satışları dört yılda %19,2 artış göstererek 2023 yılında 65,2 milyon adete ulaşmıştır (OICA, 2024c). Öte yandan yakıt türleri itibariyle otomobil satışları incelendiğinde elektrikli (elektrik, hibrit ve plug-in hibrit) otomobil satışlarının artış hızının fosil yakıtlı otomobil satışlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda 2021 yılında dünyada toplam 6,5 milyon elektrikli otomobil satılmıştır (Bryla vd., 2023: 2). Çevre kirliliği bağlamında dünyada en önde gelen bölge olan AB'de otomobil satışları incelendiğinde 2018-2024 döneminde fosil yakıtlı

otomobil satışlarının toplam içindeki payının %92,3'ten %48,4'e gerilediği; elektrikli (elektrik, hibrit ve Plug-in hibrit) otomobil satışlarının payının ise %5,9'dan %54,7'ye yükseldiği görülmektedir (Tablo 5). Özellikle son 4 yıl içerisinde elektrikli araçların toplam satışlardan aldığı pay 2,44 katına (%22,4'ten %54,7'ye) yükselmiştir.

**Tablo 5.** AB'de Yıllar İtibariyle Yakıt Türlerine Göre Otomobil Satış Oranları (%)

| Yıl   | Benzin | Dizel | Elektrik | Plug-in Hibrit | Hibrit | Diğer |
|-------|--------|-------|----------|----------------|--------|-------|
| 2018  | 55,6   | 36,7  | 1,0      | 0,9            | 4,0    | 1,8   |
| 2019  | 57,8   | 31,6  | 1,9      | 1,1            | 5,7    | 2,0   |
| 2020  | 47,5   | 27,9  | 5,4      | 5,1            | 11,9   | 2,1   |
| 2021  | 39,9   | 19,6  | 9,1      | 8,9            | 19,8   | 2,8   |
| 2022  | 36,4   | 16,4  | 12,1     | 9,4            | 22,6   | 3,0   |
| 2023  | 35,3   | 13,6  | 14,6     | 7,7            | 25,8   | 3,0   |
| 2024* | 35,5   | 12,9  | 12,1     | 7,1            | 35,5   | 3,2   |

\* Ocak-Mayıs dönemi

**Kaynak:** ACEA (2024a, 2024b, 2024c).

2023 yılı itibariyle ülke bazlı (bataryalı) elektrikli otomobil satış rakamları incelendiğinde 5,4 milyon adetlik satışla Çin'in dünya toplam satışlarından %56,84 pay aldığı ve lider konumda olduğu görülmektedir (Tablo 6). Çin'i, %11,58 ve %5,47'lik payları ile ABD ve Almanya izlemektedir. Bu üç ülke elektrikli otomobil stoğunda da dünyada ilk 3 sıradadır. 2022 yılı itibariyle Türkiye, elektrikli otomobil satışında ve stoğunda sırasıyla dünyada 27. ve 26. sırada yer almıştır.

**Tablo 6.** 2023 Yılı Dünya Elektrikli Araç Satış Rakamları ve Stoğu

| Ülke         | Elektrikli   |               |               |               | Plug-In Hibrit |               |               |               |
|--------------|--------------|---------------|---------------|---------------|----------------|---------------|---------------|---------------|
|              | Satış        |               | Stok          |               | Satış          |               | Stok          |               |
|              | Adet (bin)   | %             | Adet (bin)    | %             | Adet (bin)     | %             | Adet (bin)    | %             |
| Çin          | 5.400        | 56,84         | 16.000        | 57,14         | 2.700          | 62,79         | 5.800         | 48,33         |
| ABD          | 1.100        | 11,58         | 3.500         | 12,50         | 290            | 6,74          | 1.300         | 10,83         |
| Almanya      | 520          | 5,47          | 1.500         | 5,36          | 180            | 4,19          | 1.000         | 8,33          |
| İngiltere    | 310          | 3,26          | 980           | 3,50          | 140            | 3,26          | 600           | 5,00          |
| Fransa       | 310          | 3,26          | 980           | 3,50          | 160            | 3,72          | 590           | 4,92          |
| Norveç       | 100          | 1,05          | 690           | 2,46          | 10             | 0,23          | 210           | 1,75          |
| Kore         | 120          | 1,26          | 460           | 1,64          | 12             | 0,28          | 59            | 0,49          |
| İsveç        | 53           | 0,56          | 180           | 0,64          | 23             | 0,53          | 96            | 0,80          |
| Kanada       | 130          | 1,37          | 380           | 1,36          | 41             | 0,95          | 170           | 1,42          |
| Hollanda     | 130          | 1,37          | 440           | 1,57          | 80             | 1,86          | 260           | 2,17          |
| Türkiye      | 66           | 0,69          | 77            | 0,28          | 2,7            | 0,06          | 4,9           | 0,04          |
| ...          | ...          | ...           | ...           | ...           | ...            | ...           | ...           | ...           |
| <b>Dünya</b> | <b>9.500</b> | <b>100,00</b> | <b>28.000</b> | <b>100,00</b> | <b>4.300</b>   | <b>100,00</b> | <b>12.000</b> | <b>100,00</b> |

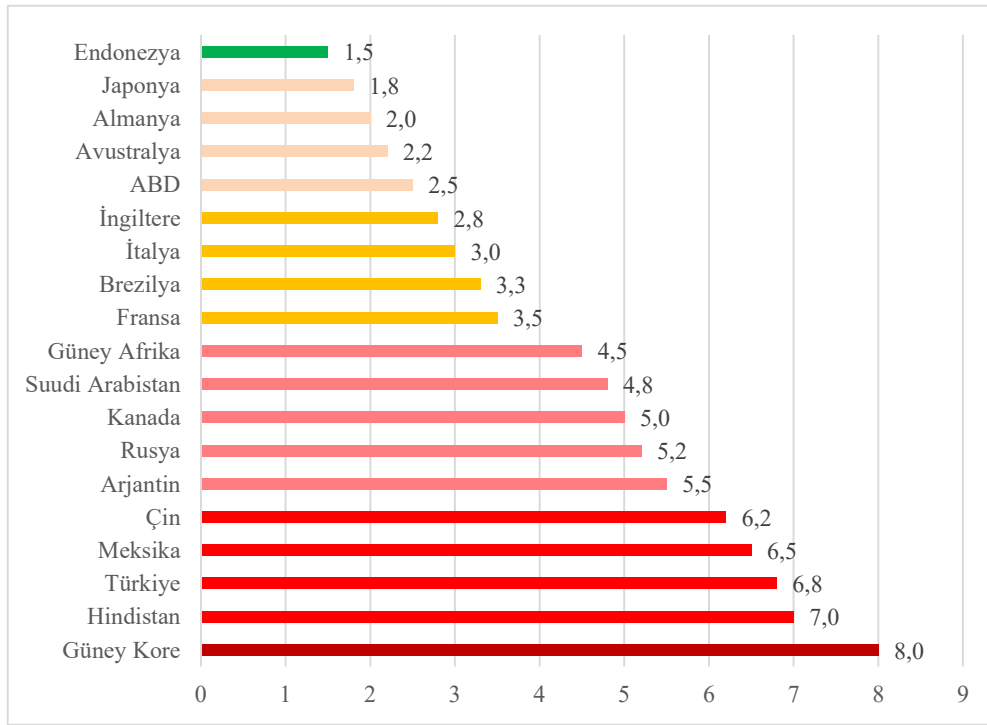
**Kaynak:** International Energy Agency (IEA), (2024).

Plug-in hibrit otomobillerin satış rakamları incelendiğinde ise yine Çin'in 2,7 milyon adetlik satış ile (%48,33) ilk sırada yer aldığı, onu %10,83 ve %8,33'lük payları ile ABD ve Almanya'nın izlediği görülmektedir. Bu üç ülke plug-in hibrit stoğunda da dünyada ilk 3 sıradadır. 2022 yılında Türkiye, plug-in hibrit otomobil satışında ve stoğunda sırasıyla dünyada 29. ve 28. sırada yer almıştır (IEA, 2024).

AB’de elektrikli otomobil satışlarındaki artış, görece düşük nüfusuna rağmen Norveç, İsveç, Hollanda, Fransa ve İngiltere’nin Çin ve ABD gibi büyük pazarlar arasına girmesine neden olmuştur (Hertzke vd., 2018: 4).

Sektördeki dönüşümün en önemli sebeplerinden biri ise çevresel kaygılardır. Otomotiv sektörü üretim, ihracat, yatırım ve istihdam bağlamında dünyada ve Türkiye’de lokomotif sektörlerden biri olsa da araç kullanımının artması, hava kirliliğinin ve trafik ile ilgili sorunların artmasına neden olmaktadır. Dahası Dünya Sağlık Örgütü (WHO), hava kirliliğini insan sağlığı için en önemli tehditler arasında saymaktadır (WHO, 2021). Hava kirliliğine sebep olan faktörlerin başında fosil yakıtlar ve ulaşım sektörü gelmektedir. 20 yıl önce bilim insanları tarafından dünya karbon döngüsüne dair üzerinde anlaşılmış ortak bir bilincin oluşması için kurulan Küresel Karbon Bütçesi Organizasyonu’nun 2023 Raporu’na göre, CO<sub>2</sub> emisyonu her geçen yıl artmaktadır ve 2023 yılı sonu itibarıyla sadece fosil yakıt kaynaklı yıllık CO<sub>2</sub> emisyonu 36,8 milyar tona ulaşmıştır (GCB, 2023). Ulaşım, fosil yakıt kaynaklı CO<sub>2</sub> emisyonunun önemli sebeplerinden biri olup günümüzde toplam CO<sub>2</sub> emisyonunun %25’ine sebep olmakta iken, 2035 yılına kadar bu oranın %50’ye yükselmesi öngörülmektedir (McCollum vd., 2018; akt. Bryla vd., 2023: 1). Elektrikli otomobiller ise bu artışı engellemenin en önemli aracı olarak görülmektedir. Bu amaçla pek çok ülke içten yanmalı (benzin, dizel, LPG) araçların satışını yasaklama kararı almaktadır. Keza Norveç ve Hollanda 2025 yılından itibaren; Hindistan, Kanada, ABD, Almanya, İtalya ve Slovenya 2030; Birleşik Krallık 2035; Fransa ve İspanya ise 2040 yılından itibaren içten yanmalı araç satışını yasaklayacağını ilan etmiştir (Bryla vd., 2023: 1; Gönül vd., 2021: 5). Bu dönüşümde özellikle son yıllarda elektrikli otomobil (hibrit, plug-in hibrit, tam elektrikli ve yakıt hücreli) teknolojilerindeki gelişmeler, petrol rezervlerindeki azalmalar ve dolayısıyla petrol fiyatlarındaki artışlar ve küresel ısınma, sera etkisi, emisyon artışları, hava kirliliği ve yeşil dönüşüm gibi sebepler önemli rol oynamaktadır.

Elektrikli otomobillerin tüketiciler tarafından kabulünün önündeki en büyük engeller olarak şarj istasyonları gibi altyapı eksikliği, maliyetin yüksek olması, tüketici bilgi düzeyinin düşüklüğü ve yanlış algılar, petrol firmalarından gelen baskılar ve otomobil üreticisi firmaların lobileri ve Covid-19 pandemisi sayılmaktadır. Öte yandan artan menzile, artan şarj istasyonu sayıları, uzun batarya ömrü, yüksek verimlilik/performans ve satın alınabilirlik dolayısıyla elektrikli araçların çekiciliği artmaktadır. Elektrikli araç piyasasının 2021’den 2027’ye kadar 4 kat artarak yaklaşık 1,4 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir (Bryla vd., 2023: 2). Bloomberg New Energy Finance (BNEF), EV Outlook 2020 Raporu’na göre ise elektrikli araç satışlarının 2030 yılında yaklaşık 26 milyon, 2040 yılında ise 55 milyon düzeyinde olacağı ve toplam satışların yaklaşık %30 ve %58’ini oluşturacağı öngörülmektedir (Gönül vd., 2021: 3).



**Şekil 1.** G20’de İçten Yanmalı Araç Yakıt Maliyeti / Elektrikli Araç Yakıt Maliyet Oranı (2018)

**Kaynak:** Gönül vd. (2021: 9).

Dünyada ve Türkiye’deki şarj istasyonları soket sayıları incelendiğinde Çin’de yaklaşık 2,1 milyon, Avrupa’da 650 bin, Türkiye’de ise 20.061 adet olduğu görülmektedir. 09.07.2024 tarihi itibarıyla Türkiye genelinde (özel ve halka açık) toplam 8.531 şarj istasyonu ve 13.135 yavaş (AC\_TYPE2) ve 7.466 hızlı (DC\_CCs ve DC\_CHADEMO) olmak üzere toplam 20.061 soket mevcuttur. Şarj istasyonu sayısında İstanbul (2.040) ilk sırada yer alırken, İstanbul’u Ankara (925) ve Antalya (585) takip etmektedir. Isparta ve Burdur’da sırasıyla 53 ve 27 istasyon bulunmaktadır (Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu [EPDK], 2024; Çağatay, 2023; Türkiye Elektrikli ve Hibrid Araçlar Derneği [TEHAD], 2023).

Elektrikli araçların en önemli avantajları yakıt ve bakım giderlerinin düşük olmasıdır. Örneğin tam elektrikli araçlar dikkate alındığında farklı ülkelerdeki elektrik maliyeti ile fosil yakıt maliyeti arasındaki farklar elektrikli otomobillere olan talebi belirleyen diğer önemli bir faktör haline gelmektedir. G20 ülkelerinde içten yanmalı motora sahip araçların yakıt maliyetleri elektrikli araçlarla karşılaştırıldığında (Şekil 1) Güney Kore’de bu oranın yaklaşık 8; Hindistan ve Türkiye’de yaklaşık 6; ABD, Avustralya, Almanya, Japonya ve Endonezya’da yaklaşık 2 kat olduğu görülmektedir (Gönül vd., 2021: 9). Bu oran arttıkça elektrikli otomobillerin avantajı da arttığı için Güney Kore, Hindistan, Türkiye, Meksika, Şili, Arjantin, Rusya, Kanada, Suudi Arabistan ve Güney Afrika gibi ülkeler için elektrikli araç piyasasının genişleme potansiyeli oldukça yüksektir.

### 3. Literatür Taraması

Otomobil talebini; GSMH, kredi faizleri, döviz kurları, nüfus ve vergiler gibi makro ekonomik faktörler (Uluscul ve Demir, 2023: 68); otomobil fiyatları, hane geliri, yakıt fiyatları, yedek parça fiyatları gibi mikro ekonomik faktörler; cinsiyet, eğitim düzeyi, hanehalkı büyüklüğü, meslek, ehliyet sahipliği gibi sosyo-demografik faktörler ve gösteriş ve statü kazanma gibi psikolojik faktörler etkileyebilmektedir. Bunların yanında satış sonrası hizmetler, servis ağı, teknik donanım gibi faktörler de otomobil talebini etkilemektedir (Dilek, 2022: 63). Bu çalışmada, otomobil talebini

etkileyen mikro ekonomik ve sosyo-demografik faktörlerin etkileri incelendiği için literatür bu bağlamda ele alınmış ve başlıca güncel çalışmaların sonuçları sunulmuştur.

Dilek (2022) çalışmasında Rize ilinde ikamet eden öğretmenlerin otomobil talebini etkileyen demografik faktörleri araştırmak amacıyla 400 anketten elde edilen veriler logit modeli ile tahminlenmiştir. Çalışma sonucunda 41-51 yaş aralığında olmanın, ilköğretim okullarında çalışmanın, meslekte geçen sürenin 1-10 yıl olmasının ve ikamet edilen konutun kira olmasının otomobil sahipliğini negatif etkilerken; çalışan eşe sahip olmanın, hanehalkı sayısının düşük olmasının ve hanede 18 yaş altı bireylerin olmasının ise otomobil sahipliğini pozitif etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Hanehalklarının 1. veya 2. el otomobil satın alımında etkili olan sosyoekonomik faktörleri belirlemeyi amaçlayan bir diğer çalışma, TÜİK 2018 yılı Hanehalkı Bütçe Araştırması veri setini ve sıralı logit yöntemini kullanan Önder (2022)'ye aittir. Çalışma sonucunda 1. el otomobil için gelir, hane tipi ve otomobil sahipliğinin; 2. el otomobil için ise gelir, medeni durum, konut sahipliği, otomobil sahipliği ve aile reisinin çalışma durumunun etkili olduğu tespit edilmiştir.

İstanbul ilinde erkeklerin otomobil satın alma tercihlerini ve kullanım tecrübesine bağlı olarak tercihlerdeki değişimleri ortaya koymayı amaçladıkları çalışmalarında Akal vd. (2019) 398 kişiye anket uygulamışlardır. Çalışma sonucunda eğitim düzeyi arttıkça yüksek motor hacmi ve beygir gücünün tercih edildiği; en fazla tercih edilen yakıt türünün dizel olduğu, en fazla tercih edilen markaların VW ve Mercedes-Benz olduğu, aracın yakıt tüketiminin düşük, donanımının zengin ve tasarımının güzel olmasının önemli faktörler olduğu tespit edilmiştir.

Çınar (2018) çalışmasında Bursa ilinde çalışan 2.000 birey ile anket yapmış ve logit yöntemi ile tüketicilerin otomobil sahipliğini etkileyen sosyo-ekonomik ve demografik faktörleri analiz etmiştir. Çalışma sonucunda ev sahibi olmanın, erkek olmanın ve evli olmanın otomobil sahipliğini pozitif etkileyen en önemli faktörler olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan çalışma süresinin, eğitim ve gelir düzeylerinin etkilerinin pozitif olmakla birlikte bu etkilerin daha zayıf olduğu belirlenmiştir.

Benzer bir çalışma Yang vd. (2017) tarafından Çin'in 293 şehri için 1994-2012 verileri kullanarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda ortalama yıllık kişi başına gelir, yerleşim alanı, kişi başına yol miktarı, kentsel nüfus yoğunluğu ve ulusal ölçekte taksi sayısının otomobil sahipliğini pozitif etkilediği bulgularına ulaşılmıştır.

Shen vd. (2016) Çin'de Shanghai bölgesine yakın 4 banliyöde binary logit ve nested logit modellerini kullanarak otomobil sahipliğini ve ulaşım için tren kullanımını etkileyen faktörleri analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda gelir, işteki statü ve esnek çalışma saatleri, erkek olma ve ulaşım teşviklerinin otomobil sahipliği ve kullanımı ile pozitif ilişkili; metro durağına yakınlık, işe olan mesafenin uzaklığı ve işyerinin olduğu bölgedeki nüfus yoğunluğunun ise tren kullanımı ile pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye genelinde hanehalkı otomobil sahipliğinin etkileyen faktörleri analiz eden diğer bir çalışma ise Çağlayan Akay ve Tümsel (2015)'e ait olup çalışmada TÜİK 2013 yılı Bütçe Anketi'nde yer alan 3.733 haneye ait veriler ve ardışık logit modeli kullanılmıştır. Çalışma sonucunda hanehalkı aylık harcamaları azaldıkça, yıllık geliri arttıkça ve aile reisi profesyonel meslek sahibi değilse (işyeri otomobil tahsis etmediyse) hanenin otomobil sahibi olma olasılığının arttığı bulgularına ulaşılmıştır.

Yayar vd. (2015) çalışmalarında Tokat ili kentsel alanında otomobil sahipliğini etkileyen faktörleri 438 haneye ait verileri kullanarak binary logit modeli ile tahmin etmişlerdir. Çalışma sonucunda aile reisinin erkek, esnaf ve yüksek gelirli olmasının, hanenin kendilerine ait evde ikamet etmelerinin ve kredi kartı sahibi olmalarının otomobil sahipliğini olumlu yönde etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Literatürde elektrikli otomobil tercihinin etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik başlıca çalışmalardan olan Bryla vd. (2023) elektrikli araçların tüketiciler tarafından kabulü üzerine yapılmış



çalışmaların bibliyometrik olarak literatür taramasını yapmıştır. Bu bağlamda doğrudan konu ile ilgili 57 çalışma incelenmiştir. Çalışmaların 44 tanesi nicel, 6 tanesi nitel ve 7 tanesinde ise her iki yöntem de kullanılmıştır. Literatürdeki en önemli 60 çalışmadan 30 tanesi Asya, özellikle Çin (17) ve Hindistan (9) için, 18 tanesi Avrupa için, 12 tanesi ABD (8) ve Kanada (4) için, 1 tanesi de Brezilya için yapılmıştır.

Elektrikli araç tercihinde tüketicilerin motivasyonlarını araştırdıkları çalışmalarında Kırmızıgül ve Baykal (2023) çevresel farkındalık ve çevre dostu görünme ile elde edilen prestij, düşük enerji maliyetlerinin, gelişmiş batarya teknolojisinin, otonom sürüş yeteneklerinin, dijital özelliklerin, enerji güvenliğinin ve hükümet teşviklerinin önde gelen faktörler olduğunu tespit etmişlerdir.

Elektrikli otomobil kabulünü analiz ettikleri çalışmalarında Ruoso ve Duarte Ribeiro (2022) 28 ülke için 2010-2020 verilerini (sosyo-ekonomik veriler ile kişi başına GSYİH, yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen enerjini oranı ve benzin fiyatı) kullanmışlardır. Model tahmin sonuçlarına göre Çin, İsveç, Almanya, Hollanda ve Fransa'nın beklenenden daha hızlı; Yeni Zelanda, İtalya, İsviçre ve Yunanistan'ın ise beklenenden daha yavaş kabul oranlarına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Uslu ve Demirel (2022) Konya ilinde ikamet eden 222 kişiden anket yoluyla elde edilen verileri logit modeli ile analiz etmiştir. Çalışma sonucunda gelir, otomobil ile yapılan haftalık km, elektrikli otomobil hakkında bilgi sahipliği, elektrikli otomobillerin prestijli olduğu görüşü ve ilk yerli elektrikli otomobil olan TOGG'un talebi olumlu etkileyeceği değişkenlerinin elektrikli otomobil satın alma istekliliğini pozitif yönde etkilediği bulgularına ulaşılmıştır.

Literatür bir bütün olarak değerlendirildiğinde otomobil sahipliğini/talebini inceleyen çok sayıda çalışmanın olduğu, bu çalışmalarda yatay kesit veri kullanımının oldukça yaygın olduğu, yatay veri kullanan çalışmalarda başta logit modeli (Shen vd., 2016; Özatmaca Erden, 2015), sıralı logit modeli (Önder, 2022), nested logit modeli (Shen vd., 2016), ardışık logit modeli (Çağlayan Akay ve Tümsel, 2015) ve hedonik regresyon modeli (Murray ve Sarantis, 1999; Pazarlıoğlu ve Güneş, 2000; Andersson, 2005; Yayar ve Yılmaz, 2018) olmak üzere farklı modellerin uygulandığı görülmüştür.

Literatürdeki çalışmaların sonuçları genel olarak incelendiğinde ise erkek olmanın (Çınar, 2018; Yayar vd., 2015; Shen vd., 2016); evli olmanın (Önder, 2022; Çınar, 2018); yüksek eğitime sahip olmanın (Akal vd., 2019; Guerra, 2015; Yayar vd., 2015); yüksek gelire sahip olmanın (Önder, 2022; Uslu ve Demirel, 2022; Yang vd., 2017; Shen vd., 2016; Çağlayan Akay ve Tümsel, 2015; Guerra, 2015; Yayar vd., 2015); hanehalkı büyüklüğünün düşük olmasının (Dilek, 2022); araçların çevre dostu olmasının (Kırmızıgül ve Baykal, 2023) otomobil sahipliğini pozitif etkilediği belirlenmiştir. Öte yandan hanenin yaptığı aylık/yıllık toplam km'nin ise fosil yakıtlı araçlara talep için negatif (Shen vd., 2016), elektrikli araç talebini pozitif etkilediği (Uslu ve Demirel, 2022) görülmüştür. Dahası insanlar elektrikli ve hibrit otomobilleri sadece (fosil yakıt tüketmeyen, az yakıt tüketen, performanslı) fiziksel varlıklar olarak değil aynı zamanda ifade ettikleri (ileri teknolojiyi, çevreciliği, yeniliğe açıklığı temsil eden) soyut değerler (Kayacan ve Tunca, 2023: 40) için de tercih edebilmektedirler.

#### 4. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada araştırma alanı olarak NUTS2 TR-61 (Batı Akdeniz) Bölgesi'nde yer alan Isparta ve Burdur illeri belirlenmiştir. Türkiye'de il bazında otomobil sayıları dikkate alındığında Isparta ve Burdur 33. ve 48. sıralarda gelmekle birlikte, bölge bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise 26 bölge arasında 5. sırada gelmektedir. Öte yandan 1.000 kişi başına otomobil sayıları dikkate alındığında ise bölge illerinin yüksek öneme sahip olduğu görülmektedir. Nitekim, Burdur ve Isparta illeri 224 ve 210 otomobil ile 5. ve 9. sırada yer almaktadır. Çalışma alanının belirlenmesini takiben hanehalkları ile yapılacak anket soruları iktisat teorisi ve literatür dikkate alınarak oluşturulmuş ve etik kurul onayı (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 24.04.2024 tarih ve 148/15 sayılı onayı) alınmıştır.

Etik kurul onayını takiben örneklem büyüklüğü hesaplanmıştır. Anket dönemi itibariyle Isparta ve Burdur illerinde kayıtlı otomobil sayısı 72.289 ve 30.735 olarak tespit edilmiş olup evren büyüklüğü (N) 103.024 olarak kabul edilmiştir. Örneklem büyüklüğü (n) ise  $n = \frac{N * p * q}{(N-1) * (d/t)^2 + p * q}$  formülü (Çiçek ve Erkan, 1996: 72) ile  $p=0,75$ ;  $q=0,25$ ;  $d=0,05$  (%5 hata payı) ve  $t=1,96$  (%95 güven aralığı için) değerleri dikkate alınarak  $n=287$  olarak hesaplanmıştır.

Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinin ardından anket formu online olarak yayınlanmış ve Mayıs 2024 – Haziran 2024 döneminde online olarak (allcounted, 2024) uygulanarak 553 haneye ulaşılmış, öte yandan veri eksikliği ve tutarsız cevaplar dolayısıyla analizlerde 307 haneye ait veriler dikkate alınmıştır.

Çalışmada otomobil alma isteğinde olan hanelerin yakıt türü tercihlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmış olup çalışmanın bağımlı değişkeni hanelerin yakıt tercihleri olarak belirlenmiştir. Yakıt tercihleri ise (YAKIT) 3 grupta kategorize edilmiştir: (i) fosil yakıtlar (benzin, dizel ve LPG), (ii) elektrik ve (iii) hibrit. Bağımlı değişkenin ikiden fazla seçenek barındırması ve Multinomial Probit (MNP) modelinin, Multinomial Logit (MNL) modelinin aksine birbirinden bağımsız ve aynı dağılıma sahip (IID - independent, identically distributed) olma hatalarının İlgisiz Alternatiflerin Bağımsızlığı (IIA - Independence of irrelevant alternatives) varsayımına gerek duymaması ve alternatifler arasındaki hata terimleri arasında korelasyonlara izin vermesi (Potoglou ve Susilo, 2008: 99) dolayısıyla çalışmada MNP modeli tercih edilmiştir. Öte yandan birim değişkenliğin ve gözlenemeyen heterojenliğin modele dahil edilebilmesi, yatay kesit ve zaman serisi gözlemlerine göre serbestlik derecesinin fazla olması, değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun daha düşük olması ve modelin etkinliğinin daha yüksek olması ile daha karmaşık modellerin tahmin edilebilmesi (Gaberli ve Akdeniz, 2024a; Gaberli ve Akdeniz, 2024ab; Hsiao, 2003; Baltagi, 2001) gibi avantajlara sahip olan panel veri analizi, veri kısıtı dolayısıyla kullanılamamıştır.

Panel veri analizinin başlıca avantajları; ni mümkün kılmasıdır.

MNL ve MNP modellerinde hanelerin belirli bir malı tercih ettiklerinde belirli bir faydaya sahip olacakları ve tercihlerini en yüksek faydayı sağlayacak şekilde gerçekleştirdikleri kabul edildiğinden modeller fayda maksimizasyonu ilkesine dayanır (Potoglou ve Susilo, 2008: 98). Dolayısıyla modelde teorik temel olarak standart rassal fayda fonksiyonundan faydalanılmıştır (Hanemann, 1984: 543-546). Bu fonksiyonda hane halkları fayda maksimizasyonlarının ortaya çıktığı varsayılan ürünler arasında bir tercih yapma ile karşı karşıya kalırlar. Fonksiyonda,  $n$  ( $n = 1, 2, \dots, N$ ) tane hane halkının,  $i+1$  ( $i = 0, 1, \dots, J$ ) tane alternatif arasından tercihte bulunduğu varsayılır. Burada  $i = 0, 1$  ve  $2$  tercihleri sırasıyla otomobil almak isteyen hane halklarının yakıt tercihi gruplarını (fosil yakıt = 0; elektrik = 1; hibrit = 2) ifade etmektedir.  $P_{ni}$ ,  $n$ 'inci hane halkının  $i$ 'nci seçeneği (yakıt tercihi) seçmesinin olasılığı iken her bir hane halkı için dolaylı fayda fonksiyonunun aşağıdaki eşitlikte gibi olduğu varsayılır:

$$U_{i,n} = \beta_{i,n} X_n + \varepsilon_{i,n} = V_{i,n} + \varepsilon_{i,n} \quad (n = 1, 2, \dots, N; i = 0, 1, \dots, J) \quad (1)$$

Eşitlikte  $X_n$  hane halklarının sosyo-ekonomik özellikler ile diğer değişkenler vektörünü;  $\beta_{i,n}$  tahmin edilecek parametreler vektörünü ve  $\varepsilon_{i,n}$  ise stokastik hata terimini temsil etmektedir. Eğer  $n$ 'inci hane halkı, otomobil yakıt türü tercihlerinden kendi faydasını maksimize eden  $i$  seçeneğini seçerse, elde edeceği fayda düzeyi şu şekilde gösterilir:

$$P_n(i) = \text{Prob}(U_{n,i} > U_{n,k}) = \frac{e^{X_n \beta_i}}{\sum_{k=0}^J e^{X_n \beta_k}} \quad (i = 0, 1, \dots, J \text{ ve } n \neq k) \text{ için} \quad (2)$$

Eşitlik 2'de,  $n$ 'inci hane halkının otomobil yakıt türü tercihinde  $i$ 'yi tercih etmesi durumunda  $U_{i,n}$ 'in  $I+1$  seçenekten en yüksek faydayı sağlayan seçenek olduğu varsayılmaktadır. MNL modeli

Eşitlik 2 aracılığıyla tanımlanmaktadır (Greene, 2012: 801-802). MNL modelinde parametrelerinin tanımlanabilmesi için, modeldeki bir tercihin referans olarak alınması gerekmektedir. Modelde, referans tercih olan  $\beta_0 = 0$ 'ın elektrikli otomobil tercihinde bulunma seçeneği olduğu varsayılarak normalleştirilmiştir. Dolayısıyla Eşitlik 2 aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

$$P_n(i) = \frac{e^{\beta_{i,n} X_n}}{\sum_{j=0}^J \beta_{j,n} X_n} \quad (i = 0, 1, \dots, J) \text{ için} \quad (3)$$

Eşitlik 3 kullanılarak  $P$ 'nin logaritmik olasılık (log-odds) oranları hesaplanabilir:  $\ln(P_{n,i}/P_{j,0}) = \beta_n i$ . Dolayısıyla, modeldeki katsayılar ( $\beta_i$ ); sosyo-ekonomik özelliklerin  $n$ 'inci hanehalkının referans grup yerine  $i$ 'ninci seçeneği seçme olasılığının göreceli büyüklüğü üzerindeki etkisini ifade etmektedir. MNL modeli maksimum olabilirlik yöntemi (maximum likelihood method) ile tahmin edilebilir. Logaritmik olabilirlik (log likelihood) fonksiyonunun maksimize eden  $\beta_i$  vektörleri için katsayı tahminleri Newton yöntemi kullanılarak elde edilebilir (Greene, 2012: 804).

Öte yandan MNP modeli, IIA varsayımının geçerliliği zorunluluğunu ortadan kaldırmakta ve alternatifler arasındaki hata terimleri arasında korelasyonlara izin vermektedir. Bu durumda;

$$P_n(i) = P(U_{in} > U_{jn}) = P[(\varepsilon_{jn} - \varepsilon_{in}) < (X_{in}\beta - X_{jn}\beta)], \quad j = 1, 2, \dots, J; \quad j \neq i \quad (4)$$

$\varepsilon_{jn}^* = \varepsilon_{in}$  ve  $V_{jn}^* = X_{in}\beta - X_{jn}\beta, \forall j \neq i$  olsun. Bu durumda,

$$P_n(i) = P(\varepsilon_{jn}^* < V_{jn}^*) = \int_{-\infty}^{V_{1n}^*} \int_{-\infty}^{V_{2n}^*} \dots \int_{-\infty}^{V_{jn}^*} \dots \int_{-\infty}^{V_{Jn}^*} f(\varepsilon_{1n}^*, \varepsilon_{2n}^*, \dots, \varepsilon_{jn}^*, \dots, \varepsilon_{Jn}^*) d\varepsilon_{1n}^* \varepsilon_{2n}^* \dots \varepsilon_{jn}^* \dots \varepsilon_{Jn}^*, j \neq i \quad (5)$$

Yukarıdaki eşitliklerde  $f(\cdot)$ ,  $(J-1)$  boyutlu çok-değişkenli normal dağılımın olasılık yoğunluk fonksiyonudur (Wang vd., 2023: 1476).

MNP modellerinde tahmin edilen  $\beta$  katsayıları marjinal etkilerin doğrudan belirlenmesine izin vermez ama olasılık alternatiflerinin  $(i)$  logaritmasında referans gruba göre ortaya çıkan marjinal değişimi ölçer. Dolayısıyla, hanehalklarının sosyo-ekonomik özellikleri veri iken ve örneklem ortalama değerleri kullanılarak, aşağıdaki eşitlik yardımıyla ile MNL sonuçlarından marjinal etkiler elde edilir (Greene, 2012: 804):

$$\frac{\partial P_i}{\partial \chi_n} = P_i(\beta_i - \sum_{k=1}^i P_k \beta_k) \quad (i = 0, 1, \dots, J) \text{ için} \quad (6)$$

Çalışmada tahminlemesi yapılan MNP modelinin bağımlı değişkeni 3 grup altında kategorize edilmiştir: Fosil yakıtlı ise 0; elektrikli ise 1 ve hibrit ise 2. Bağımsız değişkenlerden cinsiyet (erkek; kadın), medeni durum (evli; diğer), hanehalkı büyüklüğü (ortalamanın üstü; altı), hanenin yaptığı aylık toplam km (ortalamanın üstü; altı), haneye yakın şarj istasyonunun varlığı (evet; hayır) ve satın alınmak istenen aracın CO<sub>2</sub> salınımının, fiyatının ve performansının önem düzeyleri (ortalamanın üstü; altı) ve ikamet edilen şehir (Isparta; Burdur) 2 grupta kategorize edilirken; eğitim (lise mezunu ve altı; ön lisans ve lisans; lisansüstü) ve gelir düzeyi ise (0-11.402 TL arası; 11.403-35.218 TL arası; 35.219 TL ve üzeri) 3 grupta kategorize edilmiştir. Öte yandan yaş değişkeni sürekli değişken olarak modele dahil edilmiştir (Tablo 7).

**Tablo 7.** Modele Dahil Edilen Değişkenler

| Bağımlı Değişken     | Açıklaması                                                                  | Tanımlaması                                                                                                                                                        |
|----------------------|-----------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>YAKIT</b>         | Araç satın alınmak istendiğinde tercih edilen yakıt türü                    | Fosil yakıtlı (Benzin, Dizel, LPG) ise = 0 (Referans Grup)<br>Elektrikli ise = 1<br>Hibrit ise = 2                                                                 |
| Bağımsız Değişkenler | Açıklaması                                                                  | Tanımlaması                                                                                                                                                        |
| <b>CIN</b>           | Cinsiyet                                                                    | Erkek ise = 1, Diğer = 0                                                                                                                                           |
| <b>EGTM</b>          | Eğitim düzeyi                                                               | EGTMA: Lise mezunu ve altı ise = 1, Diğer = 0 (Referans Grup)<br>EGTMB: Ön lisans ve lisans mezunu = 1, Diğer = 0<br>EGTMC: Lisansüstü mezunu = 1, Diğer = 0       |
| <b>YAS</b>           | Yaş                                                                         | Sürekli değişken                                                                                                                                                   |
| <b>MD</b>            | Medeni durum                                                                | Evli ise = 1, Diğer = 0                                                                                                                                            |
| <b>GLR</b>           | Gelir düzeyi<br>(11.402 TL asgari ücret; 35.218 TL ise örneklem ortalaması) | GLR1: 0 - 11.402 TL arası ise = 1, Diğer = 0<br>GLR2: 11.403 TL – 35.218 TL arası ise = 1, Diğer = 0 (Referans Grup)<br>GLR3: 35.219 TL ve üstü ise = 1, Diğer = 0 |
| <b>HHB</b>           | Hanehalkı büyüklüğü                                                         | Ortalamanın (2,24) üstünde ise = 1, Diğer = 0                                                                                                                      |
| <b>HTKM</b>          | Hanenin aylık yaptığı toplam km                                             | Ortalamanın (858 km) üstünde ise = 1, Diğer = 0                                                                                                                    |
| <b>HYSI</b>          | Haneye yakın şarj istasyonu var mı?                                         | Evet ise = 1, Diğer = 0                                                                                                                                            |
| <b>AKAS</b>          | Satın alınmak istenen aracın CO <sub>2</sub> salınımının önem düzeyi        | 5’li Likert ölçeğine göre tespit edilen ortalama değer (3,53) üstü ise = 1, Diğer = 0                                                                              |
| <b>AF</b>            | Satın alınmak istenen aracın fiyatının önem düzeyi                          | 5’li Likert ölçeğine göre tespit edilen ortalama değer (4,22) üstü ise = 1, Diğer = 0                                                                              |
| <b>APER</b>          | Satın alınmak istenen araç performansının önem düzeyi                       | 5’li Likert ölçeğine göre tespit edilen ortalama değer (4,11) üstü ise = 1, Diğer = 0                                                                              |
| <b>SHR</b>           | İkamet edilen şehir                                                         | Isparta ise = 1, Burdur ise = 0                                                                                                                                    |

Eşitlik 3’te ifade edilen MNP modeli Tablo 7’deki bağımsız değişkenler dikkate alınarak aşağıdaki eşitlikteki gibi tanımlanmış ve ilgili model Stata 17 ekonometri programı ile tahmin edilmiştir.

$$YAKIT_n = \beta_0 + \beta_1 CIN_n + \beta_2 EGTMA_n + \beta_3 EGTMB_n + \beta_4 YAS_n + \beta_5 MD_n + \beta_6 GLR1_n + \beta_7 GLR2_n + \beta_8 HHB_n + \beta_9 HTKM_n + \beta_{10} HYSI_n + \beta_{11} AKAS_n + \beta_{12} AF_n + \beta_{13} APER_n + \beta_{14} SHR_n + \varepsilon_n \quad (7)$$

Teori ve literatür bir arada değerlendirildiğinde cinsiyet (erkek olma), medeni durum (evli olma), yüksek eğitim düzeyi, yüksek gelir düzeyi, düşük hanehalkı büyüklüğü ve aracın çevre dostu olmasının otomobil sahipliği üzerinde pozitif; yüksek araç fiyatının ise negatif etki yapması beklenmektedir. Öte yandan hanenin yaptığı aylık/yıllık toplam km’nin yüksekliğinin fosil yakıtlı araç talebini negatif, elektrikli araç talebini ise pozitif etkilemesi beklenmektedir. Öte yandan çalışmada otomobil sahipliğinin değil, otomobil yakıt türü tercihinin analiz edilmesi nedeniyle değişkenlerin beklenen işaretleri farklılaşabilmektedir. Hanenin aylık yaptığı toplam km’nin, haneye yakın şarj istasyonunun varlığının ve satın alınmak istenen aracın CO<sub>2</sub> salınımının önem düzeyinin yüksekliğinin elektrikli ve hibrit otomobil talebini pozitif etkilemesi beklenilse de diğer değişkenlerin pozitif veya negatif değerler alması beklenilebilir.

## 5. Model Tahmin Sonuçları

Çalışmada ilk olarak modele dahil edilen değişkenlere ait betimleyici özellikleri belirlenmiştir. Bu bağlamda örnekleme dahil olan 307 hanenin 201’inin (%65,47) bir otomobil satın alacak olsa fosil

(benzin, dizel ve LPG) yakıtlı; 60'ının (%19,55) elektrikli ve 46'sının (%15,98) hibrit otomobil alacağını beyan ettiği tespit edilmiştir (Tablo 8). Veri setinde yer alan bireylerin yaklaşık %83'ü erkek; %65'i ise evli eğitim düzeyi incelendiğinde ise yaklaşık %26'sının lise veya daha altı eğitim düzeyinde, %45'inin ön lisans veya lisans mezunu olduğu, %29'unun ise yüksek lisans veya doktora mezunu olduğu belirlenmiştir. Gelir düzeyi dikkate alındığında ise %50'lik bir kesimin asgari ücretten (11.402 TL) yüksek fakat örneklem ortalamasının (35.218 TL) altında gelire; %26'sının örneklem ortalamasının üstünde gelire ve %24'ünün ise asgari ücretin altında gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. Örneklem yaş ortalaması 39,28 iken hanehalkı ortalama büyüklüğü 2,24'tür. Örneklemdeki hanelerin aylık yaptığı toplam km ortalaması 858 km'dir. Hanelerin yaklaşık %64,8'i ortalamanın üstünde CO<sub>2</sub> salınımı hassasiyetine sahipken, %64,5'i araç fiyatına ortalamanın üzerinde önem vermektedir. Öte yandan 5'li likert ölçeğine göre CO<sub>2</sub> salınımına verilen ortalama önem 3,53 iken, araç fiyatına verilen ortalama önem 4,22'dir. Son olarak hanelerin sadece %21,5'i için yakın şarj istasyonu olanağı olduğu belirlenmiştir.

**Tablo 8.** Betimleyici İstatistikler

| Değişkenler                | Sayı  | Oran   | Değişkenler                    | Sayı | Oran   |
|----------------------------|-------|--------|--------------------------------|------|--------|
| Yakıt                      |       |        | HTKM (Ortalama = 858 km)       |      |        |
| Fosil (Benzin, Dizel, LPG) | 201   | %65,47 | Ortalamanın Üstü               | 113  | %36,81 |
| Elektrikli                 | 60    | %19,55 | Ortalamanın Altı               | 194  | %63,19 |
| Hibrit                     | 46    | %14,98 |                                |      |        |
| Cinsiyet                   |       |        | HYSI                           |      |        |
| Erkek                      | 254   | %82,74 | Evet                           | 66   | %21,50 |
| Kadın                      | 53    | %17,26 | Hayır                          | 241  | %78,50 |
| Eğitim Düzeyi              |       |        | AKAS (Ortalama = 3,53)         |      |        |
| EGTMA                      | 79    | %25,73 | Ortalamanın Üstü               | 199  | %64,82 |
| EGTMB                      | 139   | %45,28 | Ortalamanın Altı               | 108  | %35,18 |
| EGTMC                      | 89    | %28,99 |                                |      |        |
| Yaş ortalaması             | 39,28 | --     | Hanehalkı Büyüklüğü ortalaması | 2,24 | --     |
| Gelir Düzeyi               |       |        | AF (Ortalama = 4,22)           |      |        |
| GLR1                       | 74    | %24,11 | Ortalamanın Üstü               | 198  | %64,50 |
| GLR2                       | 154   | %50,16 | Ortalamanın Altı               | 109  | %35,50 |
| GLR3                       | 79    | %25,73 |                                |      |        |
| Medeni Durum               |       |        |                                |      |        |
| Evli                       | 200   | %65,15 |                                |      |        |
| Diğer                      | 107   | %34,85 |                                |      |        |

Hanelerin otomobil taleplerinde yakıt türü tercihlerini etkileyen faktörlerin tahmini, elektrikli otomobil tercihi referans grup dikkate alınarak MNP modeli ile tahmin edilmiş ve bulguları Tablo 9'da sunulmuştur. Tahmin sonuçlarına göre, Pseudo R<sup>2</sup> istatistiği  $1 - \frac{\ln L_{fit}}{\ln L_0}$  formülü ile hesaplanmıştır. Burada  $\ln L_{fit}$  tahmin edilen modelin olabilirlik (log likelihood) oranını,  $\ln L_0$  ise sadece sabitli modelin olabilirlik oranını göstermektedir (Cameron ve Trivedi, 2009: 345-346). Uygulamada  $\ln L_{fit} = -242,76893$ ;  $\ln L_0 = -270,39979$  olarak tespit edilmiş olup Pseudo-R<sup>2</sup> = 0,1022 olarak hesaplanmıştır.

Ayrıca MNP modellerinde bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantının (multicollinearity) olup olmadığı Varyans Şişirme Faktörü (VIF-Variance Inflation Factor) ile analiz edilmiştir. VIF değerinin 5'in altındaki değerlerde çoklu doğrusal bağlantının olmadığı kabul edilmektedir (Bagheri vd., 2012: 1381). Modelde bağımsız değişkenler için tespit edilen tüm VIF değerleri 5'in altında hesaplanmıştır (Tablo 9). Buna göre bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantının olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

**Tablo 9.** Model Tahmin Sonuçları

| Bağımsız Değişkenler  | 1. Grup:<br>Fosil Yakıtlı Araç tercihi |          | 3. Grup:<br>Hibrit Araç tercihi |          | VIF değeri |
|-----------------------|----------------------------------------|----------|---------------------------------|----------|------------|
|                       | Katsayı                                | z-değeri | Katsayı                         | z-değeri |            |
| Sabit                 | 1,350                                  | 1,87     | -0,981                          | -1,07    | -          |
| CIN                   | 0,565***                               | 1,62     | 0,591                           | 1,26     | 1,28       |
| EGTMA                 | -0,079                                 | -0,21    | -0,930***                       | -1,95    | 1,89       |
| EGTMB                 | -0,553***                              | -1,68    | -0,393                          | -1,06    | 1,82       |
| YAS                   | 0,002                                  | 0,14     | 0,018                           | 1,11     | 2,25       |
| MD                    | -0,498                                 | -1,27    | -0,253                          | -0,52    | 2,27       |
| GLR1                  | 0,552                                  | 1,28     | 0,109                           | 0,19     | 2,42       |
| GLR2                  | 0,543***                               | 1,70     | 0,621***                        | 1,70     | 1,82       |
| HHB                   | -0,683**                               | -2,45    | -0,816**                        | -2,38    | 1,28       |
| HTKM                  | -0,129                                 | -0,44    | 0,247                           | 0,69     | 1,41       |
| HYSI                  | 0,578***                               | 1,82     | 0,236                           | 0,62     | 1,05       |
| AKAS                  | -0,226**                               | -2,06    | -0,220***                       | -1,75    | 1,91       |
| AF                    | -0,221                                 | -0,71    | 0,221                           | 0,56     | 1,47       |
| APER                  | 0,197***                               | 1,63     | 0,244                           | 1,62     | 1,99       |
| SHR                   | -0,512***                              | -1,89    | -0,683**                        | -2,06    | 1,15       |
| Pseudo R <sup>2</sup> | 0,1022                                 |          |                                 |          |            |

\*, \*\* ve \*\*\*, %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlıdır.

Bağımlı değişkenin kesikli olduğu MNP modelinde, model tahmin sonuçları ile elde edilen katsayılar doğrudan kullanılmamakta, bunun yerine marjinal etkilerin hesaplanarak kullanılması gerekmektedir. Hesaplanan marjinal etkiler (Tablo 10) dikkate alındığında haneye yakın şarj istasyonunun olmasının hanenin (diğer yakıt türlerini kullanan otomobillere göre) fosil yakıtlı otomobil tercih etme olasılığını %12,1 arttırdığı, elektrikli otomobil tercih etme olasılığını ise %9,3 azalttığı tespit edilmiştir. Bu tespit beklentiler ve literatürdeki benzer çalışmalar (Sobiech-Grabka vd., 2022) ile uyumsuz olup, ilgili sonuç haneye yakın şarj istasyonu olmasından ziyade ülke genelinde ve yaşanan şehirdeki toplam şarj istasyonu sayısı ile kullanılan rota(lar)daki şarj istasyonu varlığı ve sayısının daha önemli olabileceğine işaret etmektedir.

Cinsiyetin tercihler üzerine etkisi incelendiğinde erkeklerin diğer yakıt türlerini kullanan otomobillere göre elektrikli otomobil tercih etme olasılıklarının kadınlara göre %10,8 daha düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuç Sobiech-Grabka vd. (2022)'nin Polonya için yaptıkları ve Novotny vd. (2022)'nin 21 ülke için yaptıkları analizin sonuçları ile uyumlu iken, Darıcı vd. (2025) ve Hong vd. (2013)'ün bulguları ile çelişmektedir. Dolayısıyla cinsiyetin elektrikli otomobil tercihi üzerindeki etkilerinin ülkeler ve dönemler arasında değişebildiği söylenebilir. Bu çalışma sonucunda ise hanede tek araç olduğu durumlarda fosil yakıtlı otomobillerin tercih edildiği, genellikle kadınların kullandığı ve öncelikle şehir-içi ulaşım hizmet eden 2. araçta ise elektrikli otomobillerin tercih edildiği tespit edilmiştir.

**Tablo 10. Marjinal Etkiler**

| Bağımsız Değişkenler | 1. Grup:<br>Fosil Yakıtlı Araç Tercihi |          | 2. Grup:<br>Elektrikli Araç Tercihi |          | 3. Grup:<br>Hibrit Araç Tercihi |          |
|----------------------|----------------------------------------|----------|-------------------------------------|----------|---------------------------------|----------|
|                      | dy/dx                                  | z-değeri | dy/dx                               | z-değeri | dy/dx                           | z-değeri |
| CIN                  | 0,077                                  | 0,97     | <b>-0,108***</b>                    | -1,74    | 0,030                           | 0,45     |
| EGTMA                | 0,086                                  | 1,05     | 0,054                               | 0,80     | <b>-0,141**</b>                 | -2,17    |
| EGTMB                | -0,097                                 | -1,41    | <b>0,097***</b>                     | 1,67     | 0,000                           | 0,01     |
| YAS                  | -0,002                                 | -0,55    | -0,001                              | -0,47    | 0,003                           | 1,22     |
| MD                   | -0,099                                 | -1,20    | 0,083                               | 1,17     | 0,016                           | 0,25     |
| GLR1                 | 0,129                                  | 1,35     | -0,084                              | -1,08    | -0,046                          | -0,58    |
| GLR2                 | 0,068                                  | 1,01     | <b>-0,106***</b>                    | -1,90    | 0,038                           | 0,78     |
| HHB                  | -0,082                                 | -1,35    | <b>0,135*</b>                       | 2,79     | -0,053                          | -1,15    |
| HTKM                 | -0,062                                 | -0,98    | 0,007                               | 0,13     | 0,055                           | 1,13     |
| HYSI                 | <b>0,121***</b>                        | 1,86     | <b>-0,093***</b>                    | -1,65    | -0,028                          | -0,57    |
| AKAS                 | -0,033                                 | -1,48    | <b>0,042**</b>                      | 2,17     | -0,009                          | -0,60    |
| AF                   | -0,082                                 | -1,24    | 0,021                               | 0,38     | 0,061                           | 1,16     |
| APER                 | 0,023                                  | 0,88     | <b>-0,039***</b>                    | -1,81    | 0,017                           | 0,84     |
| SHR                  | -0,053                                 | -0,92    | <b>0,105**</b>                      | 2,18     | -0,051                          | -1,16    |

\*, \*\* ve \*\*\*, %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlıdır.

Eğitim düzeyi dikkate alındığında ön lisans ve lisans mezunlarının elektrikli otomobil tercih etme olasılıklarının lisansüstü eğitime sahip bireylere göre %9,7 daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, eğitim düzeyi ile elektrikli otomobil tercihi arasında beklenildiği gibi pozitif bir ilişkinin olmadığına işaret etmektedir.

Geliri 11.403 TL – 35.218 TL arasında olan hanelerin elektrikli otomobil tercih etme olasılıkları ise geliri 35.219 TL ve üzeri olanlara göre %10,6 daha düşüktür. Bu durum gelir ile elektrikli otomobil tercihi arasında pozitif bir ilişkinin olduğuna işaret etmektedir ki bu sonuç hem literatürdeki benzer çalışmalar (Novotny vd., 2022; Uslu ve Demirel, 2022; Wang vd., 2018; Hong vd., 2013; Erdem vd., 2010) ile hem de elektrikli otomobillerin 2. araç olarak tercih edilmesi bulgusu ile uyumludur.

Hanehalkı büyüklüğü ortalamanın (2,24 kişi) üzerinde olan hanelerin elektrikli otomobil tercih etme olasılıkları diğerlerine göre %13,5 daha yüksektir. Bunların yanısıra, aracın CO<sub>2</sub> salınım düzeyine ortalamanın üzerinde önem veren hanehalklarının elektrikli otomobil tercih etme olasılıkları, beklenti ile uyumlu olarak, diğerlerine göre %4,2 daha yüksektir.

Aracın performans düzeyi ile hanehalklarının elektrikli otomobil tercih etme olasılıkları incelendiğinde, model tahmin bulguları aracın performans düzeyine ortalamanın üzerinde önem veren hanehalklarının elektrikli otomobil tercih etme olasılıklarının diğerlerine göre %3,9 daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, (elektrik motorlu araçların verimliliğinin diğer araçlara göre daha yüksek olduğu gerçeği ile tezat oluştursa da) insanlarda fosil yakıtlı araçların performansının daha yüksek olduğu algısının hâkim olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca model sonuçlarına göre, Isparta ilinde ikamet edenlerin elektrikli otomobil tercih etme olasılıklarının Burdur’da ikamet edenlere göre %10,5 daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Hibrit otomobil tercihinde bulunma olasılığı dikkate alındığında ise eğitim düzeyi lise ve altı olan hanehalklarının lisansüstü eğitime sahip olanlara göre hibrit otomobilleri %14,1 daha az tercih etme olasılıkları söz konusudur. Bu durum gerek bilinç düzeyi gerekse de gelir düzeyi ile açıklanabilir ve literatürdeki benzer çalışmalar (Hong vd., 2013; Erdem vd., 2010) ile uyumludur.

## 6. Sonuç ve Tartışma

1769 yılında üretilen ve imal edilen ilk otomobil olarak kabul edilen Nicolas Joseph Cugnot'ın Fardier à Vapeur (buharlı yük arabası) ve 1830lu yıllarda Robert Anderson'ın ilk batarya ile çalışan elektrikli otomobilini takiben otomobil sektörü son 150 yıl boyunca, içten yanmalı ve fosil yakıt kullanan otomobillerin hakimiyetine sahne olmuştur. Öte yandan teknolojik ilerlemeler, fosil yakıtların fiyatlarındaki artışlar ve çevresel kaygılardan dolayı dünya genelinde hibrit ve elektrikli otomobillere bir yönelim söz konusudur. Dolayısıyla hibrit ve elektrikli otomobillere geçişi hızlandıracak faktörlerin analizi önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, ilgili çalışmada, hanehalklarının yakıt türlerine göre otomobil satın alma istekliliklerini etkileyen faktörlerin analizi gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada, araştırma sahası olarak NUTS2 TR-61 (Batı Akdeniz) Bölgesi'nde yer alan ve 1.000 kişi başına otomobil sayısı bakımından Türkiye'de sırasıyla 5. ve 9. sırada yer alan Isparta ve Burdur illeri dikkate alınmış ve 307 haneden toplanan veriler analiz edilmiştir. Çalışmanın analizinde MNP modeli kullanılarak otomobil satın alma isteğinde olan hanehalklarının yakıt türü tercihlerini etkileyen faktörlerin etkileri ortaya konmuştur. Çalışma sonucunda gelir düzeyi ve CO<sub>2</sub> salınımı hassasiyetinin elektrikli otomobil sahipliğini olumlu yönde etkilediği; elektrikli otomobillerin hanehalkları tarafından genellikle şehir-içi kullanım için ikinci otomobil olarak tercih edildiği ve dolayısıyla otomobilin kadın sahipliğine atfedildiği, elektrikli otomobillerin ön lisans ve lisans eğitimine sahip kişilerce daha fazla tercih edildiği; hanehalkı büyüklüğünün elektrikli otomobil tercihinin pozitif etkilediği belirlenirken hane yakınında şarj istasyonunun varlığı ve araç performansına verilen önem elektrikli otomobil tercihinin negatif etkilediği belirlenmiştir. Eğitim düzeyinin lise ve altı olmasının ise hibrit otomobil tercihinin negatif yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Bu sonuçların bir kısmı literatür ve beklentiler ile uyumlu iken bir kısmı daha derinlemesine analizleri gerektirmektedir. Örneğin gelir düzeyi ve CO<sub>2</sub> salınımı hassasiyetinin elektrikli otomobil sahipliğini olumlu yönde etkilemesi beklentiler ile uyumlu iken cinsiyet, eğitim, hane yakınında şarj istasyonu varlığı ve araç performansına verilen önem düzeyi değişkenleri daha derinlemesine incelenmelidir. Bu bağlamda erkek olmanın elektrikli otomobil sahipliğini negatif etkilemesi sonucu geleneksel olarak ilk otomobilin erkek mülkiyetinde ve kullanımında, ikinci aracın kadın mülkiyeti ve kullanımında olması ve ilk aracın tüm ailenin şehir-içi ve -dışı tüm ihtiyaçlarını karşılamak üzere seçilmesi, ikinci otomobilin ise genellikle şehir-içi ihtiyaçlara göre ve düşük sürdürülebilirlik maliyetleri dikkate alınarak seçilmesi ile ilişkilendirilebilir.

Eğitim düzeyi dikkate alındığında ön lisans ve lisans eğitimine sahip olanların lisansüstü eğitime sahip olanlara göre elektrikli otomobilleri daha fazla tercih etmeleri bu tercihin birinci otomobil için mi yoksa ikinci otomobil için mi yapıldığı sorusunu akla getirmektedir. Dolayısıyla daha yüksek eğitim düzeyi; daha yüksek gelir ve daha yüksek ikinci otomobil sahipliği oranı ile ilişkilendirilirse yakıt türü tercihinin önemli ölçüde etkileyecektir.

Diğer taraftan haneye yakın şarj istasyonu varlığının beklentinin aksine elektrikli otomobil tercihinin negatif etkilediği tespit edilmiştir. Bu tespitin başlıca nedenlerinden biri olarak hanehalklarının zihinlerinde elektrikli otomobil tercihinde şehir-içinde şarj sorununun önemli ölçüde çözüldüğüne, öte yandan ülke geneli şarj istasyonu dağılımında ve şehirlerarası rotalarda halen soru işaretlerinin olduğuna işaret etmektedir. Bu soru işaretleri hanehalklarının birinci otomobil olarak fosil yakıtlı otomobilleri, ikinci otomobil olarak ise elektrikli otomobilleri tercih ettiklerine işaret etmektedir.

Çalışma sonucunda tespit edilen diğer bir dikkat çekici bulgu ise araç performansına önem veren hanehalklarının halen verimlilik ve performans olarak fosil yakıtlı otomobillerden daha üstün olan elektrikli otomobilleri tercih etmemesidir. Bu sonuç ise performans beklentisi olan hanehalklarının geleneksel yapıları (gürleyen bir motor, benzin kokusu, şarj bitme endişesinin



olmaması vb.) veya bilgi düzeylerindeki eksiklik ile ilişkilendirilebilir. Diğer taraftan hanehalklarının elektrikli ve hibrit araç tercihlerinin arttırılabilmesi için televizyon programları ve kamu spotları ile hanehalklarının elektrikli ve hibrit otomobiller hakkındaki bilgi düzeyinin arttırılması; bu otomobillere yönelik (katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, motorlu taşıtlar vergisi, otopark, elektrik vb.) teşviklerin verilmesi; şarj istasyonu sayısının yanında ülke genelinde ve tüm rotalardaki dağılımının düzenlenmesi; ülke genelinde satış yapan firmalara minimum bayi ve yetkili servis sayısı zorunluluğunun getirilmesi; yerli markaların sayısının arttırılması ve modellerinin tüm halka hitap edecek şekilde çeşitlendirilmesi ve hanehalklarının elektrik üretilmelerinin teşvik edilmesi politikaları uygulanabilir. Bu politikalar dolayısıyla devlet bütçesine eklenecek yük ve gelir kayıplarının ise uzun dönemde akaryakıt ithalatındaki düşüşler ile finanse edilmesi amaçlanmalıdır.

Son olarak, çalışma kısıtları arasında evren ve örneklem kısıtları sayılabilir. Gelecekte çalışmanın ülke geneli için geniş bir örneklem ile yapılması ve anketlerde yakıt tercihinin kaçınıcı otomobil için yapıldığı, tercih yapan hanehalklarının otomobiller hakkındaki bilgi düzeyleri ve tercihlerdeki muhafazakârlık düzeyleri gibi soruların da sorulması gerçekleştirilecek analizlerin detay düzeyini arttıracak ve politika önerilerinin daha kapsamlı biçimde belirlenmesine katkılar sağlayabilecektir.

## Kaynaklar

- Akal, M., Alpdoğan, H. ve Akat, A. (2019). İstanbul ili erkek cinsiyeti otomobil talebi yapısı ve tüketici tercihlerinde değişimler. *International Journal of Economic & Social Research*, 15(2), 177-197. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esad/issue/49561/587119>
- AllCounted. (2024, 1 Mayıs). <https://www.allcounted.com/>
- Andersson, H. (2005). The value of safety as revealed in the Swedish car market: An application of the hedonic pricing approach. *Journal of Risk and Uncertainty*, 30(3), 211-239. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11166-005-1154-1>
- Bagheri, A., Habshah, M. ve Imon, R. (2012). A novel collinearity-influential observation diagnostic measure based on a group deletion approach. *Communications in Statistics-Simulation and Computation*, 41(8), 1379-1396. <https://doi.org/10.1080/03610918.2011.600497>
- Baltagi, B. H. (2001). *Econometric Analysis of Panel Data*. (2. Baskı). John Wiley and Sons.
- Bryla, P., Chatterjee, S. ve Ciabiada-Bryla, B. (2023). Consumer adoption of electric vehicles: A systematic literature review. *Energies*, 16, 205. <https://doi.org/10.3390/en16010205>
- Cameron, A. C. ve Trivedi, P. K. (2009). *Microeconometrics using Stata*. Stata Press.
- Çağatay, G. (2023, 26 Aralık). *Türkiye'nin 81 ilinde elektrikli araç şarj soket sayısı 12 bini geçti*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-81-ilinde-elektrikli-arac-sarj-soket-sayisi-12-bini-gecti/3092601>
- Çağlayan Akay, E. ve Tümsel, B. (2015). Hanehalkı otomobil sahipliğinin incelenmesi: Ardışık logit modeli. *Social Sciences Research Journal*, 4(4), 35-45. <https://socialsciencesresearchjournal.com/index.php/ssrj/article/view/795>
- Çınar, M. (2018). Çalışan bireylerin otomobil sahipliğini etkileyen faktörler: Bursa örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 1-19. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalovasosbil/issue/37841/440454>
- Çiçek, A. ve Erkan O. (1996) *Tarım ekonomisinde araştırma ve örnekleme yöntemleri* (No:12, Ders Notları Serisi, No:6). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Darıcı, G., Bilgin, P., Tengilimoğlu, D. ve Reyhanoglu, İ. (2025). Elektrikli otomobil ve otonom otomobil satın alma niyetlerini etkileyen faktörlerin incelenmesi: Bir alan çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 16(46), 636-657. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1562985>

- Dilek, Ö. (2022). Otomobil talebine etki eden faktörler: Öğretmenler üzerine Rize’de bir uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 34, 61-74. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.1021219>
- Dünya Sağlık Örgütü. (2021, 22 September). *New who global air quality guidelines aim to save millions of lives from air pollution*. <https://tinyurl.com/ydsyuktm>
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. (2024, 9 Temmuz). *Şarj İstasyonları*. <https://tinyurl.com/2kxzrc2c>
- Erdem, C., Şentürk, İ. ve Şimşek T. (2010). Identifying the factors affecting the willingness to pay for fuel-efficient vehicles in Turkey: A case of hybrids. *Energy Policy*, 38(6), 3038-3043. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2010.01.043>
- European Automobile Manufacturers’ Association. (2024a, 8 Temmuz). *New EU car sales by power source*. <https://www.acea.auto/figure/fuel-types-of-new-passenger-cars-in-eu/>
- European Automobile Manufacturers’ Association. (2024b, 8 Temmuz). *Economic and market report global and EU auto industry: Full year 2023*. [https://www.acea.auto/files/Economic\\_and\\_Market\\_Report-Full\\_year\\_2023.pdf](https://www.acea.auto/files/Economic_and_Market_Report-Full_year_2023.pdf)
- European Automobile Manufacturers’ Association. (2024c, 8 Temmuz). *New car registrations: -3% in May 2024; battery electric 12.5% market share*. <https://www.acea.auto/pc-registrations/new-car-registrations-3-in-may-2024-battery-electric-12-5-market-share/>
- Gaberli, Ü. ve Akdeniz, A. (2024a). Uluslararası turizm talebi ve cari işlemler dengesi ilişkisi: Akdeniz Havzası ekonomilerinden ampirik bulgular. *International Journal of Social Inquiry*, 17(3), 563-574. <https://doi.org/10.37093/ijsi.1513357>
- Gaberli, Ü. ve Akdeniz, A. (2024b). Türkiye’de uluslararası turizm talebinin belirleyicileri: 2002-2022 dönemi panel veri analizi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 297-316. <https://doi.org/10.26468/trakyasobed.1430617>
- Garip, E. (2023, 30 Aralık), *Türkiye otomotiv sanayi 2022’yi üretim, ihracat ve iç pazarda artışla kapattı*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-otomotiv-sanayi-2022yi-uretim-ihracat-ve-ic-pazarda-artisla-kapatti/2788042>
- Global Carbon Budget. (2023, 5 Aralık). *Global Carbon Budget 2023 Report*. <https://essd.copernicus.org/articles/15/5301/2023/>
- Gönül, Ö., Duman, C. A. ve Güler, Ö. (2021), Electric vehicles and charging infrastructure in Turkey: An overview. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 143, 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2021.110913>
- Greene, W. H. (2012). *Econometric Analysis*. (7. Baskı). Pearson Education.
- Guerra, E. (2015). The geography of car ownership in Mexico City: A joint model of households’ residential location and car ownership decisions. *Journal of Transport Geography*, 43, 171-180. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2015.01.014>
- Hanemann, M. W. (1984). Discrete/continuous model of consumer demand. *Econometrica*, 52, 541-561. <https://doi.org/10.2307/1913464>
- Hertzke, P., Müller, N., Schenk, S. ve Wu, T. (2018). The global electric-vehicle market is amped up and on the rise. *McKinsey Center for Future Mobility*, 1, 1-8. <https://tinyurl.com/54ej7f7s>
- Hong, Y. H., Khan, N. ve Abdullah, M. M. (2013). The determinants of hybrid vehicle adoption: Malaysia perspective. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 7(8), 447-454. <https://www.ajbasweb.com/old/ajbas/2013/June/447-454.pdf>
- Hsiao, C. (2003). *Analysis of panel data*. Cambridge University Press.
- International Energy Agency. (2024, 8 Temmuz). *Global EV outlook 2024*. <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-tools/global-ev-data-explorer>
- International Organization of Motor Vehicle Manufacturers. (2024a, 8 Temmuz). *Motorization Rate 2020 – Worldwide*. <https://www.oica.net/category/vehicles-in-use/>
- International Organization of Motor Vehicle Manufacturers. (2024b, 8 Temmuz). *2023 Production Statistics*. <https://www.oica.net/category/production-statistics/2023-statistics/>

- International Organization of Motor Vehicle Manufacturers. (2024c, 8 Temmuz). Global Sales Statistics 2019-2023. <https://www.oica.net/category/sales-statistics/>
- Kayacan, İ. ve Tunca M. Z. (2023). Hedonik tüketim üzerine kavramsal bir inceleme, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 46, 40-58. <https://www.acarindex.com/pdfs/1299487>
- Kırmızıgül, İ. E. ve Baykal, B. (2023). Elektrikli araç tercihinde tüketici motivasyonu, *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2023(2), 223-241. <https://doi.org/10.56337/sbm.1352994>
- Murray, J. ve Sarantis, N. (1999), Price-quality relations and hedonic price indexes for cars in the United Kingdom. *International Journal of the Economics of Business*, 6(1), 5-27. <https://doi.org/10.1080/13571519984287>
- Niestadt, M. ve Bjørnåvold, A. (2019). Electric road vehicles in the European Union trends, impacts and policies. *European Parliamentary Research Service*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637895/EPRS\\_BRI\(2019\)63789\\_5\\_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637895/EPRS_BRI(2019)63789_5_EN.pdf)
- Novotny, A., Szeberin, I., Kovács, S. ve Máté, D. (2022). National culture and the market development of battery electric vehicles in 21 countries. *Energies*, 15, 1539. <https://doi.org/10.3390/en15041539>
- Otomotiv Sanayi Derneği. (2023, 27 Aralık). Otomotiv Sanayii Genel ve İstatistik Bülteni. [https://www.osd.org.tr/saved-files/PDF/2023/05/24/KATALOG\\_2023.pdf](https://www.osd.org.tr/saved-files/PDF/2023/05/24/KATALOG_2023.pdf)
- Önder, K. (2022). Hanehalklarının birinci ve ikinci el otomobil alımını etkileyen faktörlerin sıralı logit modeli ile analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 48, 215-228. <https://doi.org/10.30794/pausbed.869646>
- Özattmaca Erden, E. (2015). *Kocaeli’de otomobil sahipliğinin lojit model ile incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Pazarlıoğlu, M. V. ve Güneş, M. (2000, 10-13 Temmuz), The hedonic price model for fusion on car market. *The Third International Conference of Information Fusion*, içinde (s. 4-13). Paris, France. <https://doi.org/10.1109/IFIC.2000.862707>
- Potoglou, D. ve Susilo, Y. O. (2008). Comparison of vehicle-ownership models. *Transportation Research Record*, 2076(1), 97-105. <https://doi.org/10.3141/2076-11>
- Ruoso, A. C. ve Duarte Ribeiro, J. L. (2022). The influence of countries' socioeconomic characteristics on the adoption of electric vehicle. *Energy for Sustainable Development*, 71, 251-262. <https://doi.org/10.1016/j.esd.2022.10.003>
- Shen, Q., Chen, P. ve Pan, H. (2016). Factors affecting car ownership and mode choice in rail transit-supported suburbs of a large Chinese city. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 94, 31-44. <https://doi.org/10.1016/j.tra.2016.08.027>
- Sığircı, M. (2023, 23 Haziran). Otomobil: Kim, ne zaman icat etti?. *TÜBİTAK, Bilim Genç*. <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/otomobil-kim-ne-zaman-icat-etti>
- Sobiech-Grabka, K., Stankowska, A. ve Jerzak, K. (2022). Determinants of electric cars purchase intention in Poland: Personal attitudes v. economic arguments. *Energies*, 15(9), 3078. <https://doi.org/10.3390/en15093078>
- Türkiye Elektrikli ve Hibrid Araçlar Derneği. (2023, 20 Aralık). *Dünyada ve ülkemizdeki elektrikli otomobil ve şarj soketleri sayısı*. <https://www.tehad.org/2023/12/20/dunyada-ve-ulkemizdeki-elektrikli-otomobil-ve-sarj-soketleri-sayisi/>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024a, 8 Temmuz). *Motorlu kara taşıt istatistikleri – Bin kişi başına otomobil sayısı*. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=89&locale=tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024b, 8 Temmuz). *Motorlu kara taşıtları*, Mayıs 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Motorlu-Kara-Tasitlari-Mayis-2024-53457>
- Uluscul, C. ve Demir, A. O. (2023). Otomobil tercihinde tüketici eğilimleri, Türkiye’de yeni ve ikinci el otomobil satınalma kararı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 7(13), 64-86. <https://doi.org/10.55830/tje.1242186>

- Uslu, H. ve Demirel, O. (2022). Elektrikli otomobil satın alma istekliliğini etkileyen faktörler: Konya ili örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(35), 961-975. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1024620>
- Vikipedi. (2023, 21 Ekim). *Otomobilin tarihi*. [https://tr.wikipedia.org/wiki/Otomobilin\\_tarihi](https://tr.wikipedia.org/wiki/Otomobilin_tarihi)
- Wang K., Bhat, C. R. ve Ye, X. (2023). A multinomial probit analysis of Shanghai commute mode choice. *Transportation*, 50, 1471-1495. <https://doi.org/10.1007/s11116-022-10284-x>
- Wang, N., Tang, L. ve Pan H. (2018). Analysis of public acceptance of electric vehicles: An empirical study in Shanghai. *Technological Forecasting & Social Change*, 126, 284-291. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2017.09.011>
- Yang, Z., Jia, P., Liu, W. ve Yin, H. (2017). Car ownership and urban development in Chinese cities: A panel data analysis. *Journal of Transport Geography*, 58, 127-134. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2016.11.015>
- Yayar, R. ve Yılmaz, E. (2018). İkinci el otomobil talep fiyatının regresyon analizi: TR83 bölgesi örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(1), 39-52. <https://doi.org/10.17153/oguiibf.329264>
- Yayar, R., Çoban, N. ve Tekin, B. (2015). Otomobil sahipliğini etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Tokat ili kentsel alanda bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 22(2), 603-617. <https://dergipark.org.tr/pub/yonveek/issue/13703/165915>



## The Pressure to Respond Work-Related Messages: Turkish Adaptation Study of the Workplace Telepressure Scale



### İşle İlgili Mesajlara Cevap Verme Baskısı: İşyeri Telebaskısı Ölçeğinin Türkçe Uyarlama Çalışması



<https://doi.org/10.25204/iktisad.1658353>

Berivan TATAR\*

#### Abstract

##### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
15.03.2025

**Accepted:**  
15.09.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights reserved.



*This study aims to investigate workplace telepressure, defined as the pressure to constantly respond to work-related messages, and to evaluate the validity and reliability of the Workplace Telepressure Scale within the context of Türkiye. In this regard, data were collected from 310 participants working in different sectors and analyzed through descriptive statistics, exploratory factor analysis, confirmatory factor analysis, and structural equation modelling using SPSS and AMOS 21.0. Results showed that exploratory factor analysis resulted in two dimensions (preoccupation and urge), with an eigenvalue greater than 1, thus explaining 81.97% of total variance. Additionally, confirmatory factor analysis revealed that workplace telepressure comprises two factors (preoccupation and urge), with factor loadings, composite reliability, Cronbach's Alpha, and AVE values exceeding the recommended threshold, thereby, supporting reliability and validity. Finally, the results of nomological validity showed that workplace telepressure was negatively related to job satisfaction. Furthermore, the workplace telepressure was negatively related to employee performance. Additionally, job satisfaction was positively related to employee performance.*

**Keywords:** Workplace telepressure, scale adaptation, validity, reliability.

#### Öz

##### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
15.03.2025

**Kabul Tarihi:**  
15.09.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları saklıdır.



*Bu çalışmanın amacı, sürekli olarak iş ile ilgili mesajlara karşı duyulan sürekli yanıt verme baskısını ifade eden işyeri telebaskısını incelemek ve İşyeri Telebaskısı Ölçeğinin Türkiye bağlamında geçerlilik ve güvenilirliğini test etmektir. Bu bağlamda Türkiye'deki çeşitli sektörlerde çalışan 310 katılımcıdan veri toplanmış ve toplanan veriler SPSS ve AMOS 21.0 programları kullanılarak tanımlayıcı istatistikler, açıklayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modellemesi yoluyla analiz edilmiştir. Araştırma bulguları, açıklayıcı faktör analizinin öz değeri 1'den büyük olan ve toplam varyansın %81,7'sini açıklayan iki boyuttan (meşguliyet ve dürtü) oluştuğunu göstermiştir. Ayrıca, doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, işyeri telebaskısının iki faktörden (meşguliyet ve dürtü) oluştuğunu ve faktör yükleri, bileşik güvenilirlik, Cronbach's Alpha ve AVE değerlerinin önerilen eşik değerlerin oldukça üzerinde olduğunu göstererek güvenilirlik ve geçerliliği desteklemiştir. Son olarak, nomolojik geçerlilik sonuçlarına göre işyeri telebaskısı, iş tatmini ile negatif ilişkilidir. Ayrıca işyeri telebaskısı, çalışan performansı ile negatif ilişkilidir. Buna ek olarak, iş tatmini, çalışan performansı ile pozitif ilişkilidir.*

**Anahtar Kelimeler:** İşyeri telebaskısı, ölçek uyarlama, geçerlilik, güvenilirlik.

**Atıf / to Cite (APA):** Tatar, B. (2025). The pressure to respond work-related messages: Turkish adaptation study of the workplace telepressure scale. *Journal of Economics Business and Political Researches*, 10(28), 960-972. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1658353>

\*ORCID Res. Assist. Dr. Gebze Technical University, Department of Business Administration, btatar@gtu.edu.tr



## 1. Introduction

In recent years, information and communication technologies have become common practice and contribute to information sharing, collaboration, and communication in many occupations and organizations (Park et al., 2020). On the other hand, information and communication technologies also result in a multitude of adverse consequences. Specifically, these technological advances require employees to widely use information and communication technology (ICT) devices during work and non-work hours. Employees are exposed to numerous messages, phone calls, and e-mails from various communication channels anytime and anywhere (Zinke et al., 2024). This constant availability and accessibility demand and expectations blur the boundaries between work and private lives.

Additionally, employees experience pressure due to preoccupation with and a strong urge to respond to work-related messages, a phenomenon known as workplace telepressure, which harms employee wellbeing and health outcomes (Semaan et al., 2023). Specifically, prior studies highlighted that promoting employee wellbeing is crucial for organizational success, productivity, and performance. However, constant availability expectations of organizations through workplace telepressure prevent employees' recovery from work and impair employee wellbeing (Page et al., 2021). In a related vein, workplace telepressure leads to high emotional exhaustion (Liu et al., 2021), burnout (Kao et al., 2020), work-family conflict (Barber et al., 2019), perceived stress (Barber and Santuzzi, 2017), poor sleep outcomes (Hu et al., 2019), psychological detachment (Cambier et al., 2019), work engagement (Van Laethem et al., 2018). Taking a different tack, excessive workplace telepressure in work and non-work domains negatively affects employees and organizations (Huynh et al., 2024). Remarkably, despite its importance, the workplace telepressure phenomenon has not received much attention in organizational behavior and human resources disciplines.

Besides, limited research has been conducted on the validity and reliability analysis of the Workplace Telepressure Scale (Barber and Santuzzi, 2015) across diverse cultural contexts. Specifically, Barber and Santuzzi (2015) developed the Workplace Telepressure Scale, which measures preoccupation (employees' tendency to constantly think about work-related messages until responding to them) and urge (strong feelings and the need to respond to others immediately) (Barber and Santuzzi, 2015). The scale provides great flexibility to use as first-order or second-order constructs (Barber and Santuzzi, 2015). Hence, this study is a foundational source for defining the scale and testing its validity. Indeed, it has garnered significant attention in research, serving as the most commonly used instrument for assessing workplace telepressure in existing literature. Nevertheless, further research is warranted to ascertain the validity and reliability of the scale in terms of different cultural contexts (Barber and Santuzzi, 2015). These studies are imperative to evaluate the scale's applicability in diverse linguistic and cultural settings. Concordantly, the present study assesses the validity and reliability of the Workplace Telepressure Scale within the context of Türkiye. In particular, workplace telepressure is scarce within the context of Türkiye. Limited studies investigated workplace telepressure within the context of Barber and Santuzzi's scale (2015) (Tatar and Erdil, 2025).

Collectively, the advent of technological advancements has resulted in employees being subjected to work-related communications, whether messages, calls or emails, on a variety of channels, at any time and in any place. Consequently, due to the prevalence of workplace telepressure, which is defined as the pressure employees feel to respond to work-related messages constantly, employees are experiencing a decline in wellbeing. However, research on workplace telepressure and the validity and reliability of the scale has received limited consideration in management literature. Therefore, the contribution of the current study is twofold. First, the current study conceptualizes the workplace telepressure phenomenon and adapts the Workplace Telepressure Scale for testing reliability and validity. This study aims to address the existing gap in management literature by conducting a validity and reliability study of the Workplace Telepressure Scale. Second, the

adaptation of the Workplace Telepressure Scale into Turkish is expected to provide a foundational framework for future studies investigating the antecedents, consequences, boundary conditions, and mechanisms of the concept of workplace telepressure.

## 2. Literature Review

### 2.1. Workplace telepressure

Workplace telepressure was coined by Barber and Santuzzi (2015) and defined as "a combination of preoccupation with fast response times and the strong urge to respond to asynchronous work-related messages" (Barber and Santuzzi, 2015). In this regard, workplace telepressure emerges from the widespread use of information and communication technology-mediated communications. These communications technologies for work purposes require continuous connection to work activities and heighten the availability demands from employees during worktime and off-job time (Barber and Santuzzi, 2015). Therefore, using these technologies in work and non-work times leads to the experience of workplace telepressure. Parallel to this view, workplace telepressure emerges from specific and socially driven feelings arising from electronic work-related communications requests from other members of organizations (Barber et al., 2024). In this vein, workplace telepressure is distinct from the internally driven feelings for working excessively. Hence, workplace telepressure differs from workaholism (Barber et al., 2024).

There are two dimensions of workplace telepressure: preoccupation and urge. Preoccupation refers to constantly thinking about work-related messages until employees have responded and the inability to focus on other works (Barber and Santuzzi, 2015). On the other hand, the urge is related to strong feelings and the need to respond to others immediately (Barber and Santuzzi, 2015).

In addition to conceptualizing workplace telepressure, prior studies investigated factors affecting the emergence of workplace telepressure. Hence, both personal and organizational factors lead employees to experience workplace telepressure. Regarding personal factors, employees with high neuroticism and workaholism tend to experience high workplace telepressure (Barber and Santuzzi, 2015). Moreover, employees' personality traits, including self-control and fear of missing out, are associated with workplace telepressure (Barber and Santuzzi, 2017). Concordantly, perfectionism leads to experiencing high workplace telepressure (Liu and Chien, 2025). Concerning organizational factors, telepressure may result from norms within the organizations. Specifically, higher response and availability expectations, and tendency to check work-related communication channels in both work and non-work domains within the groups and organizations create intense feelings of telepressure (Barber et al., 2024). Hence, techno-overload and response expectations strengthened workplace telepressure (Semaan et al., 2025). Task interdependence and dispositional workplace anxiety also heighten workplace telepressure (He et al., 2024). Occupational characteristics (i.e., communication demands, the extent of e-mail use, job control, and time pressure) enhance workplace telepressure (Hu et al., 2024).

Telepressure prevents employees from mentally switching off from work during work and non-work hours (Barber and Santuzzi, 2015). This, in turn, hampers satisfaction with work-life balance, work-family conflict, engagement, satisfaction and commitment, and psychological detachment (Rogers and Barber, 2019; Cambier et al., 2019; Pfaffinger et al., 2020). High levels of workplace telepressure also create risks for employees' health and wellbeing. Feeling high pressure to respond to work-related messages can harm the creation of ICT boundaries for information and communication technologies (Wilder et al., 2024). In a related vein, high levels of workplace telepressure lead employees to control their work-related e-mails off-hours and create risks for employees' health and wellbeing (Tatar and Erdil, 2025). For instance, high workplace telepressure resulted in worse sleep quality and mood, high physical and cognitive burnout, stress, and lower

work-life balance satisfaction (Barber and Santuzzi, 2015; Grawitch et al., 2018; Semaan et al., 2023; Setyaningrum and Muafi, 2023; Reimann et al., 2024).

### **3. Research Method**

#### **3.1. Sampling and Procedure**

The study employed a convenience sampling strategy. Data were collected through an online survey method and platform (Surveyey.com), and the survey link was distributed to qualified participants via professional and personal networks, and social media. IP addresses and demographic information were checked for each response. Ethics committee approval was obtained for this study from the Gebze Technical University, Scientific Research and Publication Ethics Committee, with its decision dated 30.09.2024, meeting number 2024/17-02, and decision number E-43633178-199-169932.

The sample was composed of 310 employees working in various sectors in Türkiye. In terms of characteristics of the sample, 57.4% were men. Regarding age, 25–34 age group, and 19.7% are in the 35–44 age group. Considering education, 55.8% held a bachelor's degree, and 24.2% held a master's degree. 42.9 had work experience in their current organization between 1 and 5 years. Finally, participants were working in different sectors, including education (23.2%), manufacturing (21.6%), health (11.3%), and banking and finance (9.7%).

#### **3.2. Measures**

The present study used multi-item scales from prior studies in the literature. Five-point Likert scales ranging from "strongly disagree" (1) to "strongly agree" (5) were used to measure the constructs of the current study.

Workplace telepressure was measured on a 6-item scale of Barber and Santuzzi (2015). It measures preoccupation (employees' tendency to constantly think about work-related messages until responding to them) and urge (strong feelings and the need to respond to others immediately) (Barber and Santuzzi, 2015). Sample items are "I can concentrate better on other tasks once I've responded to my messages." (preoccupation) and "I have an overwhelming feeling to respond right at that moment when I receive a request from someone." (urge).

Job satisfaction was measured with a 4-item scale of Judge et al. (1998). Sample items are "I feel fairly well satisfied with my present job." and "Most days I am enthusiastic about my work."

Employee performance was measured with a 5-item scale of Williams and Anderson (1991). Sample items are "I adequately complete the assigned tasks to me." and "I fulfill the responsibilities specified in the job description."

#### **3.3. Cross-cultural Adaptation**

The current study followed the cross-cultural adaptation of self-report measures developed by Beaton et al. (2000). First, an initial translation was conducted from English to Turkish. In total, three translations were made by informed translators and three by uninformed translators. The translators prepared reports for the completed translation of the Workplace Telepressure Scale. Afterward, translators synthesized translations, and these translations were compared, and discrepancies were resolved all issues related to challenging phrases, clarity, or uncertainties. Then, translators retranslated the questionnaire into the original language to assess the validity of the translated version and ensure it reflected the original version of the scale. In the next stage, the expert committee, which consisted of six researchers in the field of business administration, reviewed and reached a consensus on all the translations and the pre-final version of the questionnaire for field testing. After creating



the pre-final version, as suggested by Kahraman et al. (2023), a pilot study was conducted with a smaller group for assessing item clarity, answer time, and spelling errors. Hence, 20 PhD students assessed the draft questionnaire to promote accuracy, and based on their feedback, we produced the final version of the questionnaire.

## 4. Analysis and Results

### 4.1. Exploratory Factor Analysis

Exploratory factor analysis (EFA) was conducted using principal component analysis and Varimax rotation in SPSS Version 21 to test the dimensional structure of workplace telepressure. The Kaiser–Meyer Olkin (KMO) value was .86, and the chi-square value for Bartlett's test of Sphericity was significant ( $\chi^2=1283.05$ ,  $p<.001$ ), indicating data appropriateness for the factor analysis. Thus, factor analysis yielded two dimensions (preoccupation and urge), with eigenvalues greater than 1, explaining 81.97% of the total variance

**Table 1.** Exploratory Factor Analysis

| Items                | Mean | Std. Dev | Factor loadings |
|----------------------|------|----------|-----------------|
| <b>Preoccupation</b> |      |          |                 |
| WT1                  | 2.75 | 1.22     | .87             |
| WT2                  | 3.03 | 1.18     | .80             |
| WT3                  | 2.89 | 1.20     | .83             |
| <b>Urge</b>          |      |          |                 |
| WT4                  | 2.93 | 1.32     | .86             |
| WT5                  | 3.02 | 1.26     | .88             |
| WT6                  | 2.88 | 1.19     | .84             |

Furthermore, factor loadings ranged from .83 to .87 and exceeded .50, supporting construct validity (Hair et al., 2010). Cronbach's alpha values for the overall workplace telepressure, preoccupation, and urge were .91, .87, and .91, respectively, exceeding the threshold levels (Fornell and Larcker, 1981) and supporting convergent validity.

### 4.2. Confirmatory Factor Analysis

Confirmatory Factor Analysis (CFA) was conducted using the AMOS Version 21 to assess the construct validity, reliability, and dimensionality of the Workplace Telepressure Scale. Given that the data were collected from a single source, a series of CFA models was conducted to test discriminant validity. As shown in Table 2, a comparison was made between the measurement model and alternative nested models.

**Table 2.** Comparison of Measurement Models

| CFA model        | $\chi^2/df$ | RMSEA | CFI | IFI | TLI |
|------------------|-------------|-------|-----|-----|-----|
| One-factor model | 201.243/9   | .26   | .85 | .85 | .75 |
| Two-factor model | 19.218/8    | .06   | .99 | .99 | .98 |

Results showed that the two-factor model of the workplace telepressure construct consists of two factors with six items, and the measurement model fit the data better than the one-factor model ( $\chi^2_{(8)}=19.218$ , CFI=.99 IFI=.99, TLI=.98,  $\chi^2/df=2.40$ , RMSEA=.06).

**Table 3.** Confirmatory Factor Analysis

| Constructs           | Factor Loadings | CR  | AVE | Cronbach's Alpha |
|----------------------|-----------------|-----|-----|------------------|
| <b>Preoccupation</b> |                 | .87 | .69 | .87              |
| WT1                  | .88             |     |     |                  |
| WT2                  | .80             |     |     |                  |
| WT3                  | .82             |     |     |                  |
| <b>Urge</b>          |                 | .90 | .77 | .91              |
| WT4                  | .92             |     |     |                  |
| WT5                  | .89             |     |     |                  |
| WT6                  | .82             |     |     |                  |

Regarding convergent validity, factor loadings ranged from .82 to .92 and exceeded .50, supporting construct validity (Hair et al., 2010). The Average Variance Extracted (AVE) value for the overall workplace telepressure was .72, the AVE value of the preoccupation was .69, and the AVE value of the urge was .77. Therefore, each AVE of the dimensions was higher than the cut-off value (Fornell and Larcker, 1981). Regarding reliability, composite reliability of overall workplace telepressure (.93), preoccupation (.87) and urge (.90), and Cronbach's Alpha values of overall workplace telepressure (.91), preoccupation (.87) and urge (.91) are well beyond the recommended threshold value (Fornell and Larcker, 1981).

#### 4.3. Nomological Validity

Nomological validity was conducted to assess scale predictability for explanatory and causal relationships with the relevant constructs/variables (Churchill and Iacobucci, 2006). In this vein, we investigated the impact of workplace telepressure on job satisfaction and employee performance.

**Table 4.** Confirmatory Factor Analysis

| Constructs                    | Factor Loadings | CR  | AVE | Cronbach's Alpha |
|-------------------------------|-----------------|-----|-----|------------------|
| <b>Workplace Telepressure</b> |                 | .85 | .75 | .91              |
| <b>Preoccupation</b>          |                 | .87 | .69 | .87              |
| WT1                           | .88             |     |     |                  |
| WT2                           | .81             |     |     |                  |
| WT3                           | .81             |     |     |                  |
| <b>Urge</b>                   |                 | .91 | .77 | .91              |
| WT4                           | .92             |     |     |                  |
| WT5                           | .89             |     |     |                  |
| WT6                           | .82             |     |     |                  |
| <b>Job satisfaction</b>       |                 | .91 | .72 | .91              |
| JS1                           | .88             |     |     |                  |
| JS2                           | .87             |     |     |                  |
| JS3                           | .82             |     |     |                  |
| JS4                           | .81             |     |     |                  |
| <b>Employee performance</b>   |                 | .94 | .75 | .94              |
| EP1                           | .89             |     |     |                  |
| EP2                           | .89             |     |     |                  |
| EP3                           | .88             |     |     |                  |
| EP4                           | .80             |     |     |                  |
| EP5                           | .88             |     |     |                  |

A two-step approach (Gerbing and Anderson, 1988) was employed to test the nomological validity of the Workplace Telepressure Scale and the hypothesized relationship. Firstly, confirmatory factor analysis was applied for reliability and validity assessment, and then we assessed the hypothesized relationship and nomological network through the structural equation modeling in AMOS version 21.

Based on the confirmatory factor analysis, factor loadings above .50 and modification indices, indicating the highly correlated error terms, items having cross-loading with other constructs, and poor explanatory power were used as criteria for item retention. Therefore, one item (job satisfaction) having lower factor loading was eliminated in a step-by-step procedure and, therefore, the measurement model fit the data adequately ( $\chi^2_{(85)} = 154.994$ , CFI=.98 IFI=.98, TLI=.99,  $\chi^2/df=1.82$ , RMSEA=.05).

In terms of convergent validity, standardized factor loadings ranged between .80 and .90, meeting the convergent validity criteria (Fornell and Larcker, 1981). Notably, the AVE values for workplace telepressure, job satisfaction, and employee performance were .75, .72, and .75, respectively. Consequently, each AVE value exceeded the cut-off value (Fornell and Larcker, 1981). Composite reliability of workplace telepressure (.85), job satisfaction (.91) and employee performance (.94), and Cronbach's Alpha values of workplace telepressure (.91), job satisfaction (.91) and employee performance (.94) were higher than the threshold value for the reliability suggested by Fornell and Larcker (1981).

**Table 5.** Discriminant Validity

| Variables              | 1        | 2     | 3     |
|------------------------|----------|-------|-------|
| Workplace telepressure | 1 (.86)  |       |       |
| Job satisfaction       | 2 -.21** | (.85) |       |
| Employee performance   | 3 -.31** | .60** | (.87) |
| Mean                   | 2.92     | 3.39  | 3.61  |
| S. dev.                | 1.02     | 1.07  | 1.14  |

\*\*  $p < .01$ ; Values along the diagonal are the square root of AVE.

Table 4 shows the variables' means, standard deviations, and intercorrelations. Specifically, workplace telepressure was negatively related to job satisfaction ( $r = -.21$ ,  $p < .01$ ) and employee performance ( $r = -.31$ ,  $p < .01$ ). Job satisfaction was positively related to employee performance ( $r = .60$ ,  $p < .01$ ). Regarding discriminant validity, the squared root of AVE for each construct was greater than the correlations between the constructs, suggesting discriminant validity (Fornell and Larcker, 1981).

**Table 6.** Hypotheses Testing

| Hypotheses                                                | $\beta$ | Results   |
|-----------------------------------------------------------|---------|-----------|
| Workplace telepressure $\rightarrow$ Job satisfaction     | -.25**  | Supported |
| Workplace telepressure $\rightarrow$ Employee performance | -.21**  | Supported |
| Job satisfaction $\rightarrow$ Employee performance       | .58**   | Supported |

\*\*  $p < .001$

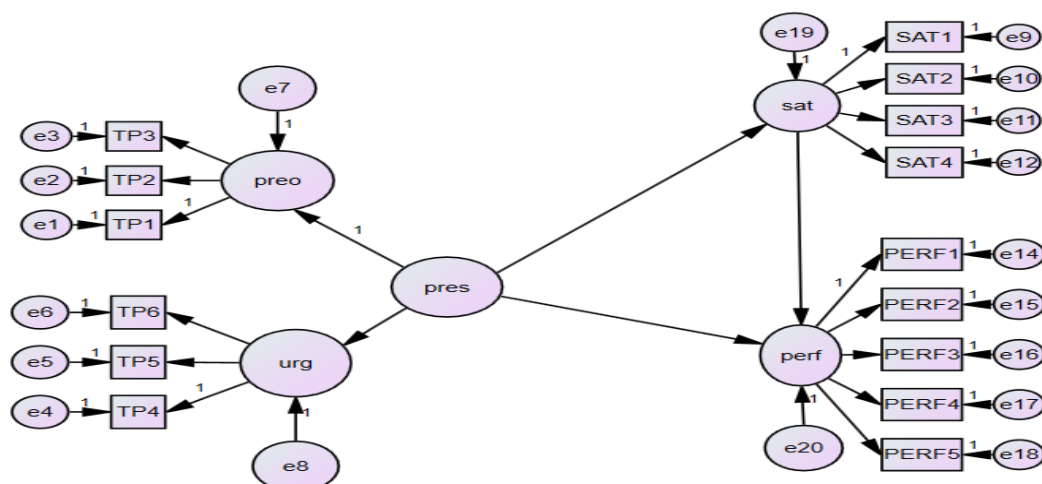


**Figure 1.** Structural Model

The results of structural equation modeling are shown in Table 5. Model fits the data based on the fit indices ( $\chi^2_{(85)} = 154.994$ , CFI=.98 IFI=.98, TLI=.98,  $\chi^2/df=1.82$ , RMSEA=.05). We found that Workplace telepressure was negatively related to job satisfaction ( $\beta = -.25$ ;  $p<.001$ ) and employee performance ( $\beta = -.21$ ;  $p<.001$ ). Additionally, job satisfaction was positively related to employee performance ( $\beta = .58$ ;  $p<.001$ ).

## 5. Discussion and Conclusion

In the contemporary business landscape, characterized by the proliferation of technology in business processes, employees are confronted with the expectation of perpetual accessibility and the availability demands of organizations. This dynamic engenders substantial pressure, called workplace telepressure, on employees, compelling them to be preoccupied and urged with work-related instant messages, e-mails, and calls anytime and anywhere (Zinke et al., 2024). Consequently, this telepressure experience blurs the boundaries between work and private lives, and its resultant, deleterious effects on employees' psychological and mental wellbeing. Considering these undesirable outcomes, more research on workplace telepressure is pivotal.

In this context, this study aims to adapt the Workplace Telepressure Scale developed by Barber and Santuzzi (2015) into Turkish. The study's findings provide empirical evidence supporting the validity and reliability of the scale and the multidimensionality proposed by Barber and Santuzzi (2015). Therefore, the current study investigated the workplace telepressure concept and concentrated on the Workplace Telepressure Scale. The Workplace Telepressure Scale is mainly based on the preoccupation for and urge to respond to work-related messages. Therefore, the present study adapted the Workplace Telepressure Scale to Turkish and investigated its reliability and validity.

First, exploratory factor analysis was conducted using principal component analysis and Varimax rotation to assess the dimensional structure of workplace telepressure. The factor analysis results resulted in two dimensions (preoccupation and urge), with eigenvalues greater than 1, thus explaining 81.97% of the total variance, which is in line with Barber and Santuzzi (2015). Factor loadings and Cronbach's alpha values were well beyond the threshold levels, supporting construct validity (Hair et al., 2010) and convergent validity (Fornell and Larcker, 1981).

In the second stage, CFA analysis was conducted to examine the construct validity, reliability, and dimensionality of the Workplace Telepressure Scale. The data were collected from a single source, and a series of CFA models were conducted to test discriminant validity. Results showed that the workplace telepressure construct consists of two factors with six items, and the measurement model fit the data well ( $\chi^2_{(8)} = 19.218$ , CFI=.99 IFI=.99, TLI=.98,  $\chi^2/df=2.40$ , RMSEA=.06). Regarding reliability, all composite reliability and Cronbach's Alpha values are well beyond the recommended threshold value (Fornell and Larcker, 1981). Additionally, the factor loadings and AVE for each dimension were higher than the cut-off value, supporting convergent validity (Fornell and Larcker, 1981).

Finally, nomological validity was used to assess scale predictability for causal relationships with the relevant constructs (Churchill and Iacobucci, 2006). In this vein, we investigated the impact of workplace telepressure on job satisfaction and employee performance. Hence, the current study conducted confirmatory factor analysis for reliability and validity assessment and path analysis for hypothesis testing, following the two-step approach of Gerbing and Anderson (1988). Based on the confirmatory factor analysis, after eliminating 1 item (job satisfaction) having a lower factor loading, the measurement model fit the data adequately ( $\chi^2_{(85)} = 154.994$ , CFI=.98 IFI=.98, TLI=.99,  $\chi^2/df=1.82$ , RMSEA=.05). In terms of convergent validity, standardized factor loadings meet the convergent validity criteria (Fornell and Larcker, 1981). Besides, all AVE, Cronbach's alpha, and composite reliability values exceeded threshold value for the reliability suggested by Fornell and Larcker (1981). Finally, the results of structural equation modeling showed that workplace

telepressure was negatively related to job satisfaction and employee performance. Additionally, satisfaction was positively associated with employee performance, leveraging the workplace telepressure literature. Past studies revealed that workplace telepressure elevates work-family conflict, stress, physical and cognitive burnout and harms work-life balance satisfaction, psychological detachment, ICT boundaries for information and communication technologies, work engagement, organizational commitment, employees' health and wellbeing, sleep quality and mood (Rogers and Barber, 2019; Cambier et al., 2019; Pfaffinger et al., 2020; Wilder et al., 2024; Tatar and Erdil, 2025; Barber and Santuzzi, 2015; Grawitch et al., 2018; Semaan et al., 2023; Setyaningrum and Muafi, 2023; Reimann et al., 2024). The current study demonstrated that experiencing an inability to recover and detach from their work due to high workplace telepressure lead to lower job satisfaction and poorer employee performance.

As a result, this study aims to investigate reliability and validity of Workplace Telepressure Scale, which received much attention in organizational behavior and human resources disciplines. Our results of exploratory and confirmatory factor analysis revealed that workplace telepressure comprises two factors as preoccupation and urge, with factor loadings, composite reliability, Cronbach's Alpha, and AVE values exceeding the recommended threshold, thereby, supporting reliability and validity. Finally, regarding nomological validity, results showed that workplace telepressure was negatively related to job satisfaction. Furthermore, the workplace telepressure was negatively related to employee performance. Additionally, job satisfaction was positively related to employee performance. In conclusion, the current study demonstrated that the Workplace Telepressure Scale is a valid and reliable scale to assess workplace telepressure experience of Turkish employees.

### 5.1. Limitations and Future Research

The current study has some limitations. First, data were collected through self-report surveys, causing a common method bias problem. Various strategies were used to address this issue, including instructed response items (i.e., select "Agree" for this item) and reverse-scored items. Furthermore, the present study used a cross-sectional study, which did not allow for investigating causality between and changes in the variables. For instance, employees may experience a variety in workplace telepressure during work and in their private lives. Hence, using longitudinal research design may be beneficial for future studies. Using convenience sampling is another limitation affecting the study's generalizability. Future research should employ probability-based methods and increase cultural, sectoral, positional, and demographic diversity in the sample.

Employees may also experience private life telepressure during working hours. Future research may investigate the impact of private life telepressure at work on employees' attitudes, health, and behavior. On the other hand, the Workplace Telepressure Scale was adapted into Turkish. In this sense, it is necessary to conduct validity and reliability studies in different countries to extend the external validity of the Workplace Telepressure Scale.

Another limitation of the study is the examination of the interrelationship among workplace telepressure, job satisfaction, and employee performance for the nomological validity. Future studies should further investigate the impact of workplace telepressure on work-related rumination, sleep quality, and recovery experience.

## References

- Barber, L. K., and Santuzzi, A. M. (2015). Please respond ASAP: Workplace telepressure and employee recovery. *Journal of Occupational Health Psychology*, 20(2), 172–189. <https://doi.org/10.1037/a0038278>
- Barber, L. K., and Santuzzi, A. M. (2017). Telepressure and college student employment: The costs of staying connected across social contexts. *Stress and Health*, 33(1), 14–23. <https://doi.org/10.1002/smi.2668>
- Barber, L. K., Conlin, A. L., and Santuzzi, A. M. (2019). Workplace telepressure and work–life balance outcomes: The role of work recovery experiences. *Stress and Health*, 35(3), 350–362. <https://doi.org/10.1002/smi.2864>
- Barber, L. K., Leslie, S., and Samaniego, A. (2024). Workplace telepressure and work rumination: Evidence of incremental validity beyond workaholism. *Occupational Health Science*, 8(3), 661–677. <https://doi.org/10.1007/s41542-024-00187-x>
- Beaton, D. E. Bombardier, C., Guillemin, F., and Ferraz, M. B. (2000). Guidelines for the process of cross-cultural adaptation of self-report measures. *Spine*, 25(24), 3186–3191. <https://doi.org/10.1097/00007632-200012150-00014>
- Cambier, R., Derks, D., and Vlerick, P. (2019). Detachment from work: A diary study on telepressure, smartphone use and empathy. *Psychologica Belgica*, 59(1), 227–245. <https://doi.org/10.5334/pb.477>
- Fornell, C., and Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39–50. <https://doi.org/10.2307/3151312>
- Gerbing, D. W., and Anderson, J. C. (1988). An updated paradigm for scale development incorporating unidimensionality and its assessment. *Journal of Marketing Research*, 25(2), 186–192. <https://doi.org/10.1177/002224378802500207>
- Grawitch, M. J., Werth, P. M., Palmer, S. N., Erb, K. R., and Lavigne, K. N. (2018). Self-imposed pressure or organizational norms? Further examination of the construct of workplace telepressure. *Stress and Health*, 34(2), 306–319. <https://doi.org/10.1002/smi.2792>
- Hair, J., Black, W., Babin, B., and Anderson, R. (2010). *Multivariate data analysis: A global perspective* (Seventh Edition). Pearson Prentice Hall.
- He, X., Gao, Q., Cao, Y., Bian, R., and Wang, X. H. (2024). "Always online": How and when task interdependence and dispositional workplace anxiety affect workplace telepressure after hours. *PsyCh Journal*, 13(4), 639–653. <https://doi.org/10.1002/pchj.747>
- Hu, X., Pawirosetiko, J. S., Santuzzi, A. M., and Barber, L. K. (2024). Does your job shape your experience or interpretation of workplace telepressure? Exploring measurement invariance across occupational characteristics. *Computers in Human Behavior Reports*, 14, 100426. <https://doi.org/10.1016/j.chbr.2024.100426>
- Hu, X., Santuzzi, A. M., and Barber, L. K. (2019). Disconnecting to detach: The role of impaired recovery in negative consequences of workplace telepressure. *Journal of Work and Organizational Psychology*, 35(1), 9–15. <https://doi.org/10.5093/jwop2019a2>
- Huynh, T., McDonald, J. L., and Smith, R. W. (2024). The effect of anticipated telework conditions and family-supportive supervisor behaviors on work-family outcomes. *Current Psychology*, 43(19), 17065–17078. <https://doi.org/10.1007/s12144-024-05675-5>
- Iacobucci, D., and Churchill, G.A. (2018). *Marketing research: Methodological foundations* (12th Edition). Dryden Press.
- Judge, T. A., Locke, E. A., Durham, C. C., and Kluger, A. N. (1998). Dispositional effects on job and life satisfaction: The role of core evaluations. *Journal of Applied Psychology*, 83(1), 17–34. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.83.1.17>
- Kahraman, A., Öztürk Altınayak, S., Eroğlu, V., and Alatlı, B. (2023). Reviewing the development and adaptation steps of the scales specifically used for pregnancy, childbirth, and postpartum

- in Türkiye between 2010 and 2020. *Journal of Education and Research in Nursing*, 20(2), 165-170. <https://doi.org/10.14744/jern.2021.099156>
- Kao, K. Y., Chi, N. W., Thomas, C. L., Lee, H. T., and Wang, Y. F. (2020). Linking ICT availability demands to burnout and work-family conflict: The roles of workplace telepressure and dispositional self-regulation. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 154(5), 325–345. <https://doi.org/10.1080/00223980.2020.1745137>
- Liu, B., Zhang, Z., and Lu, Q. (2021). Influence of leader mindfulness on the emotional exhaustion of university teachers: Resources crossover effect. *Frontiers in Psychology*, 12, 1–16. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.597208>
- Liu, L., and Chien, C. (2025). Drawing the line: how role boundary buffers the pathway from perfectionism to burnout via telepressure and work-to-life conflict. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 34(5), 550–564. <https://doi.org/10.1080/1359432X.2025.2528616>
- Page, K. J., Nastasi, A., and Voyles, E. (2021). Did you get that thing I sent you? Mediating effects of strain and work-family conflict on the telepressure and burnout relationship. *Stress and Health*, 37(5), 928–939. <https://doi.org/10.1002/smi.3052>
- Park, J. C., Kim, S., and Lee, H. (2020). Effect of work-related smartphone use after work on job burnout: Moderating effect of social support and organizational politics. *Computers in Human Behavior*, 105, 106194. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.106194>
- Pfaffinger, K. F., Reif, J. A., and Spieß, E. (2020). When and why telepressure and technostress creators impair employee well-being. *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics*, 28(2), 958-973. <https://doi.org/10.1080/10803548.2020.1846376>
- Reimann, L. E., Binnewies, C., Ozimek, P., and Loose, S. (2024). I do not want to miss a thing! Consequences of employees' workplace fear of missing out for ICT use, wellbeing, and recovery experiences. *Behavioral Sciences*, 14(1), 1-23. <https://doi.org/10.3390/bs14010008>
- Rogers, A. P., and Barber, L. K. (2019). Addressing FoMO and telepressure among university students: Could a technology intervention help with social media use and sleep disruption?. *Computers in Human Behavior*, 93, 192-199. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.12.016>
- Semaan, R., Gamaïunova, L., Teixeira, P. P., Nater, U. M., Heinzer, R., Haba-Rubio, J., Vlerick, P., Cambier, R., and Gomez, P. (2025). Psychometric properties of telepressure measures in the workplace and private life among French-speaking employees. *BMC Psychology*, 13, 329. <https://doi.org/10.1186/s40359-025-02616-0>
- Semaan, R., Nater, U. M., Heinzer, R., Haba-Rubio, J., Vlerick, P., Cambier, R., and Gomez, P. (2023). Does workplace telepressure get under the skin? Protocol for an ambulatory assessment study on wellbeing and health-related physiological, experiential, and behavioral concomitants of workplace telepressure. *BMC Psychology*, 11, 145. <https://doi.org/10.1186/s40359-023-01123-4>
- Setyaningrum, R. P. and Muafi, M. (2023). Managing job burnout from workplace telepressure: A three way interaction. *SA Journal of Human Resource Management*, 21, a2151. <https://doi.org/10.4102/sajhrm.v21i0.2151>
- Tatar, B., and Erdil, O. (2025). Always on e-mails and employee wellbeing: The role of subjective norm of connectivity. *International Journal of Manpower*, 46(2), 353-367. <https://doi.org/10.1108/IJM-11-2023-0702>
- Van Laethem, M., van Vianen, A. E. M., and Derks, D. (2018). Daily fluctuations in smartphone use, psychological detachment, and work engagement: The role of workplace telepressure. *Frontiers in Psychology*, 9, 1808. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01808>
- Wilder, E., Aziz, S., and Wuensch, K. (2024). Working 9 to always: relationships among workplace telepressure, ICT boundary creation, and workaholism. *Health Psychology Report*, 12(3), 227-237. <https://doi.org/10.5114/hpr/165873>

- Williams, L. J., and Anderson, S. E. (1991). Job satisfaction and organizational commitment as predictors of organizational citizenship and in-role behaviors. *Journal of Management*, 17(3), 601–617. <https://doi.org/10.1177/014920639101700305>
- Zinke, J., Vahle-Hinz, T. and Hoppe, A. (2024). A longitudinal study on ICT workload in the extended stressor-detachment model: testing moderated mediation models for extended work availability and workplace telepressure. *Work & Stress*, 38(1), 73–89. <https://doi.org/10.1080/02678373.2023.2239179>



## Appendix

### Appendix A: Workplace Telepressure Scale

**Instruction:**

For the following questions, think about how you use technology to communicate with people in your workplace. Specifically think about message-based technologies that allow you to control when you respond (e-mail, text messages, voicemail, etc.). Please rate how much you agree or disagree with the statements.

(1=Strongly Disagree, 2=Disagree, 3=Neither Agree nor Disagree, 4=Agree, 5=Strongly Agree)

When using message-based technology for work purposes  
...

**Açıklama:**

Aşağıdaki yer alan ifadeleri, iş yerinizdeki insanlarla iletişim kurmak için teknolojiyi nasıl kullandığınızı göz önünde bulundurarak değerlendiriniz. Özellikle yanıt vereceğiniz zamanı kendinizin belirlemesine olanak tanıyan mesaj tabanlı teknolojileri (e-posta, kısa mesaj, sesli posta, vb.) düşününüz. Her bir ifadenin size ne derece uygun olduğunu belirtiniz.

(1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum)

Mesaj tabanlı teknolojiyi iş amaçlı kullanırken . . .

It's hard for me to focus on other things when I receive a message from someone.

Birinden bir mesaj aldığımda, diğer işlere odaklanmak benim için zordur.

I can concentrate better on other tasks once I've responded to my messages.

Mesajlarımın cevap verdikten sonra diğer işlerime daha iyi odaklanabilirim.

I can't stop thinking about a message until I've responded.

Cevaplayana kadar aldığım mesajı düşünmekten kendimi alamıyorum.

I feel a strong need to respond to others immediately.

Bir mesaj geldiğinde, insanlara hemen cevap verme ihtiyacı duyarım.

I have an overwhelming feeling to respond right at that moment when I receive a request from someone.

Çalıştığım kurumdan biri benden bir şey rica ettiğinde, o isteğe o anda cevap vermek isterim.

It's difficult for me to resist responding to a message right away.

İşimle ilgili bir mesaja hemen cevap vermemek, benim için zordur.

**Source:** Created by the author using the workplace telepressure scale developed by Barber and Santuzzi (2015).



## Impact of Using TQM on Organizational Agility with the Mediator Role of Ambidexterity for SME's\*



### Toplam Kalite Yönetiminin Ambideksterite Aracı Değişkeni ile Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Örgütsel Çevikliğine Olan Etkisi

Musa MANSOR\*\*

Ali KURT\*\*\*

https://doi.org/10.25204/iktisad.1670340

#### Abstract

##### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
05.04.2025

**Accepted:**  
17.10.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights reserved.



*This paper discusses the effect of Total Quality Management (TQM) on organizational agility in SMEs, as it is mediatized by ambidexterity. Data from 400 managers and supervisors were analyzed using SPSS and AMOS with structural equation modeling. Results show that TQM principles—customer orientation, optimization, and continuous incremental gain—have a direct effect on organizational agility and ambidexterity mediation did not apply. The aim and scope of this article is to uncover the relationship between the use of TQM, which has an important impact on the increasing competitive conditions, and the effects on organizational agility with the mediating role of ambidexterity. And used quantitative approach, which emphasizes the data collection and analysis of numerical data to uncover the results. The findings highlight the value of TQM as an independent accelerator of agility. Small and medium enterprises (SMEs) should make the strategic use of TQM to improve its dynamic responsiveness to environments. Future investigations are warranted to examine other mediators, ecological factors, and more general organizational environments.*

**Keywords:** TQM, organizational agility, ambidexterity, Istanbul, SME'S.

#### Öz

##### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
05.04.2025

**Kabul Tarihi:**  
17.10.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları  
saklıdır.



*Bu makale, KOBİ'lerde örgütsel çeviklik üzerinde Toplam Kalite Yönetimi'nin (TKY) etkisini, ambideksterite tarafından aracılık edildiği şekliyle ele almaktadır. Farklı kademelerden 400 yöneticiden alınan veriler, SPSS ve AMOS kullanılarak yapısal denklem modellemesi kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuçlar, TKY ilkelerinin (müşteri önceliği, optimizasyon ve sürekli artımlı kazanç) örgütsel çeviklik üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğunu ve ambideksterite aracılık etmediğini göstermektedir. Bu çalışmanın amacı ve kapsamı, artan rekabet koşullarında önemli bir etkiye sahip olan toplam kalite yönetiminin kullanımı ile örgütsel çeviklik üzerindeki etkileri arasındaki ilişkiyi, ambideksterliğin aracılık rolüyle ortaya çıkarmaktır. Ayrıca sonuçları ortaya çıkarmak için sayısal verilerin toplanması ve analizine vurgu yapan nicel yaklaşım kullanılmıştır. Bulgular, TKY'nin çevikliğin bağımsız bir hızlandırıcısı olarak değerini vurgulamaktadır. Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), çevrelere karşı dinamik tepkilerini iyileştirmek için TKY'nin stratejik kullanımını yapması daha uygun olacaktır. Diğer araçları, ekolojik faktörleri ve daha genel örgütsel çevreleri incelemek için gelecekteki araştırmalara ihtiyaç vardır.*

**Anahtar Kelimeler:** TKY, organizasyonel çeviklik, ambideksterite, İstanbul, KOBİ.

**Atıf/ to Cite (APA):** Mansor, M. ve Kurt, A. (2025). Impact of using TQM on organizational agility with the mediator role of ambidexterity for SME's. *Journal of Economics Business and Political Researches*, 10(28), 973-992. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1670340>

\* This article is derived from a PhD thesis titled " Impact of Using TQM on Organizational Agility with the Mediator Role of Ambidexterity for SME's " completed on Jan 13, 2025, at the Department of Business Administration, Institute of Graduate Studies, Istanbul Aydin University.

\*\*ORCID Istanbul Aydin University, Business Administration, mmohammadmansor@stu.aydin.edu.tr

\*\*\*ORCID Dr. Ali Kurt, Istanbul Aydin University, Business Administration. akurt@aydin.edu.tr

## 1. Introduction

TQM is crucial for successful adaptation processes in enterprises, with strategic beliefs and adaptive capacity influenced by market orientation and organizational learning orientation. However, the literature often discusses only the relationship between agility and TQM. Focusing on the compatibility or synergy between TQM practices and organizational agility, this research seeks to examine to find and looking the relation between TQM and organizational agility in SMEs in Istanbul. In the literature suggests, ambidexterity plays a mediator role in this relation, and the study provides comprehensive results and recommendations for SMEs in Istanbul to create higher levels of organizational agility. Despite numerous scientific guidelines addressing TQM, agility, and ambidexterity, few have explored the relationships linking them together. Understanding the compatibility or synergy relationship among the implementation of these frameworks is essential for successful practical applications. The research gap is addressed by examining the relationship among TQM, organizational agility, and ambidexterity, especially in SMEs subject to aggressive competition.

SMEs are essential to the expansion and development of the any country's economy, and TQM is seen as a valuable tool for overcoming problems and providing a competitive advantage. However, there is limited evidence on the relationship between TQM practices and organizational performance, with study focusing more on improving business efficiency and controlling processes than on individual and organizational abilities like flexibility, adaptability, and speed (Hilman et al., 2020; Niyi Anifowose et al., 2022). In a rapidly changing environment, creating value through the central competitiveness component of organizational agility is critical for business sustainability, but this area remains relatively underexplored. Analyzing the relationship between TQM practices and agility is important for clarifying responsibilities and duties in the post-contract period, yet SMEs may face organizational structural dilemmas, integration complexity, and high levels of ambidexterity (Abdallah et al., 2021). Understanding how these resources come together and how businesses respond to hybrid operations is crucial for achieving success.

Additionally, the strategic integration of TQM and organizational agility has become a requirement for sustainable competitiveness as the global business environment becomes more unpredictable and volatile (Talib et al., 2013; Zhang et al., 2024). TQM enhances customer satisfaction and internal efficiency, but it is much more effective when combined with agile practices that allow businesses to react quickly to external changes, according to empirical research (Firman et al., 2020). The ability of an organization to strike a balance between innovation and operational efficiency is known as ambidexterity, and it has become a crucial mediator in this regard (O'Reilly and Tushman, 2013). However, little research has been conducted on how ambidextrous skills operationalize the TQM and agility synergy in SMEs, particularly in transitional economies like Türkiye. In order to fill this gap, the current study offers context-specific insights relevant to Istanbul's SMEs while also contributing to the body of knowledge on dynamic capabilities. It combines ideas from organizational learning, strategic agility, and quality management to offer a comprehensive strategy for improving performance in unpredictable situations.

This study is relevant and significant given Istanbul's shifting SME landscape, where companies must continuously handle shifting customer demands, technological disruption, and increased international competition. Rarely has the relationship between TQM, agility, and ambidexterity been examined in a coherent manner, particularly when it comes to emerging markets and businesses with limited resources. These three characteristics have typically been isolated as independent factors affecting business performance in prior research. This study contributes to the theoretical understanding of dynamic capabilities by showing how TQM can serve as a platform for flexibility, innovation, and dual capacity building (exploration and exploitation) in addition to being a mechanism for control and standardization. With SMEs in Istanbul as its focus, this study provides empirical insights into how businesses can strategically integrate quality management systems with

adaptive and ambidextrous capabilities to thrive in turbulent environments. Istanbul is renowned for its entrepreneurial dynamism as well as its operational challenges. By combining structural, behavioral, and strategic aspects of performance improvement, the study closes a significant gap in the literature and offers a framework and useful recommendations for both SME managers and policymakers.

## **2. Literature Review**

This section presents the concept of TQM, organizational agility, and ambidexterity and their dimensions. Literature helps researchers and practitioners understand.

### **2.1. TQM**

TQM is a management approach that gained acceptance as a new administrative technique in the 1980s in the developed world and then began to be used in other countries (Permana et al., 2021). It is a management approach that aims to integrate activities to comply with customer expectations and pursue organizational goals more effectively for individuals working in management and leadership, from organizational processes and policies to technical skills. It is accepted as a managerial philosophy that involves the effective involvement of all individual employees in terms of continuous improvement (Wilson et al., 2020). Although many different definitions have been made in the literature about TQM, a standard definition is the creation of competitive superiority and customer satisfaction with the least inconvenience and high customer value in all the processes that an organization performs and to provide fair returns to the employees and to the organization (Firman et al., 2020).

#### **2.1.1. Management Leadership**

Effective management leadership is crucial for implementing TQM and achieving business success. It involves converting planned actions into reality, leading to profitable outcomes. Participative management has been found to increase job satisfaction among employees, and government bodies are increasingly using strategic planning techniques to improve effectiveness and credibility. A study found that efficient supervisory communication within the strategic planning process can increase employee work satisfaction (Kim, 2002).

Researchers define a default identity as a baseline identity that contributes significantly to understanding, obtaining, and executing new character constructs. Understanding these dynamics and interrelationships offers opportunities for innovative ideas and creativity in the field of identity within organizations, leadership growth, and organizational change (Carroll and Levy, 2008).

#### **2.1.2. Decision Making Approach**

Decision-making is a crucial aspect of TQM systems, as it involves the selection of effective tools and techniques for change, improvement, and development. Narang et al. (2022) presented a two-stage framework-based integrated method for smooth stock portfolio selection, focusing on maximizing gains with minimal uncertainty. Ye et al. (2020) presented a three-dimensional decision-making approach using fuzzy neighborhood classes to provide authentic and accurate outcomes.

Caglayan et al. (2021) provided insights into decision-making approaches in forest management and trade-offs considering ecosystem services (ES) and Sustainable Development Goals (SDGs). A participatory approach was developed for allocating management actions to forest stands, highlighting the advantages of this revised strategy for effective and efficient asset utilization.

Decision-making processes are closely monitored by management, as they directly impact organizational performance. Zare et al. (2016) found that multi criteria decision making (MCDM) has been influential in the performance improvements of E-learning.

### ***2.1.3. Process Approach***

TQM is a systematic approach that focuses on improving the efficiency of procedures and resource allocation. The process approach is considered the foundation of the TQM system and has been analyzed by various authors. A study by Kowalik and Klimecka-Tatar (2018) highlighted the role of process approach in improving business performance, with service sector quality improvement being dependent on it. Trkman et al. (2007) highlighted the importance of efficient utilization of business assets and the need for effective monitoring and evaluation of performance.

The process approach is essential for companies to maximize their wealth and focus on cost efficiency. A well-structured and carefully planned process is highly beneficial for companies, and a different strategy, according to Aoieong et al. (2002) and the process cost model, is more likely to achieve TQM's main objective of ongoing process improvement. Experts in the field of construction quality management support the suggested framework's applicability in the construction setting.

### ***2.1.4. Continuous Improvement Approach***

TQM is the process of continuous improvement and development in products or services designed according to customer demand, taste, and preference. Success is linked to these improvements without compromising quality, which is a major concern for organizations in the rapidly evolving and highly competitive business environment of today. Studies have highlighted the key roles of the Continuous Improvement Approach in TQM, with industries like manufacturing, industrial, and medicine adopting digitalization for quality system enhancement and promoting innovative models (Beckett et al., 2000).

### ***2.1.5. Employee Participation***

Employee participation is referred to as the employee engagement or involvement in towards the activities of business with keen interest and satisfaction. It is a most crucial factor that plays an important role in managing the quality of work and working environment. The research by (Bhatti et al., 2007) indicates that it is commonly believed that employee engagement increases work satisfaction, commitment, and productivity, all of which can give the company a competitive edge.

### ***2.1.6. Relations with Suppliers***

The term refers to the bond between the businesses and suppliers highlighting the relationship with suppliers. It is dependent upon the practices of business or organizations how it is maintaining the association with their suppliers. TQM practices also focusing on the improving the relations and maintaining the quality of this relationship as well. The business project performance and success are also affected by their connection with the suppliers. Understating the relation of organization with suppliers is also very crucial (Urbaniak, 2019).

Recent years have seen a significant increase in both commercial and scholarly interest in the development of suppliers and the relationship between buyers and suppliers. This study offers a framework for examining how supplier development methods, their impact on performance, and buyer-supplier relationship approaches as they are currently understood. Buyers and suppliers must consciously collaborate to create a stronger, more enduring relationships. The target is to have a better

knowledge of buyer-supplier relationships and supplier expansion objectives. Supplier development is a four-steps process that involves understanding: 1) Supplier evaluation; 2) Competitive pressure; 3) Supplier incentives; and 4) Direct involvement (Sillanpää et al., 2015).

#### **2.1.7. Customer Orientation**

Customer orientation refers to the customer centric approach that is highly concerned about customer taste and preferences and provides the services according to the demand and need of customers it has major influence on the performance of business as well the success of business. And we can say the customer satisfaction and production sustainability lead to economic success (Cai, 2009).

#### **2.1.8. Education**

Education that indicates the system of learning that organized to educate the employees in order to aware them with the latest trends and teaching them how to adopt that advancements and implement them effectively and efficiently. According to the current trend in the business environment change is mandatory. In order to cope with these arising challenges organizations trained their employee organized training and development sessions. Most of past researches has disclosed that education in TQM is highly effective in improving the performance of business. Some of earlier studies has also mentioned that it also contributes to higher profitability (Vermeulen et al., 2000).

### **2.2. Organizational Agility (OAg)**

Agility is an organization's capacity to sense and respond to environmental changes, both metaphorically and often deliberately, quickly. Agile enterprises have the ability to respond quickly and efficiently to changing market conditions while proposing new strategies and organizing methods to create strategic detection, development, commercialization, and service delivery (Baran and Woznyj, 2020). Organizational agility expands the boundaries of traditional management and creates a context that encourages people to apply their wisdom to their work. The main pillars of organizational agility are openness to transformational change, pursuit of continuous improvement, responsiveness to customer needs, elimination of physical and psychological wear, and creative applicability of the potential of people (Miceli et al., 2021; Attar and Abdul-Kareem, 2020).

Also, can the term agility is conceived as a firm that can adapt to the immediate changes in business priorities. Unlike other business aspects that require timing with process re-engineering and just-in-time production and delivery, organizational agility has received practically no scholarly attention until recently. The major aim of agility is to align the corporate culture and structures with the strategy and operational focus of the firm (Walter, 2021). The main principle of organizational agility emphasizes the fact that a radical change in the 21st century can only provide a long-term edge over competitors. Organizational agility refers to the ability to respond quickly and flexibly to rapidly changing, unpredictable, chaotic, uncertain, and complex environments (Walter, 2021).

These dynamics changes in the world, has enabled business organizations to survive, confront, outpace competitors, lead the market, and reach the highest performance (Volberda et al., 2021). As a result, this has enabled business organizations to capture the "state of agility", The approach to competing in any business varies only in its timing; some organizations can think in a long time frame with stable knowledge about their business and its environment, while others must adopt a more emergent path, being more dynamic and ready to face quick and continuous changes.

The difference between these two positions involves understanding the business and its model, comprehending the environment, the kind of market, and also the firm's capacity for agility. The high degree of global competitiveness has toughened businesses to design innovative strategies, make

rapid decisions, and take high-quality actions in a turbulent environment. There is a need to be ready for quick responses to the changing dynamics of the market. This readiness can be achieved when industries apply Total Quality Management (TQM) to drive continuous improvement and ambidexterity to remain both efficient and innovative (Clauss et al., 2021).

### 2.2.1. Organizational Agility Dimensions

Competence, flexibility, responsiveness, and speed are essential elements of organizational agility. When combined, these interconnected qualities allow a company to take advantage of opportunities and manage uncertainty.

- **Competence:** The capacity of an organization to acquire and use the skills, knowledge, and competencies required to accomplish strategic objectives is referred to as competence. Core competencies are the special assets and skills that give a long-term competitive advantage, according to Barney (1991).

- **Flexibility:** The capacity to reorganize systems, procedures, and resources in response to shifting circumstances is known as flexibility. Agile companies are characterized by it (Sushil, 2015). Organizations that are adaptable are better equipped to handle changes in the market, legal requirements, or challenges from competitors.

- **Responsiveness:** The ability to distinguish and react quickly to changes in the environment is known as responsiveness. To stay responsive, a company must have strong lines of communication and sound decision-making procedures (Jaworski and Kohli, 1993).

- **Speed:** In fast-paced environments, speed is crucial for staying relevant and gaining a competitive advantage. One essential component of agility is speed in decision-making, product creation, and service provision (Eisenhardt, 1989).

### 2.3. Organizational Ambidexterity (OAmb)

Ambidexterity is based on the assumption that radical innovation and adaptation in a changing environment are critical for company performance while continuing the exploitation of the existing knowledge and skill base. This term was originally developed to describe companies that are consistent with both opposing innovation policies, termed exploration and exploitation, exploration and reinforcement, or a variation of change and continuity (Khan et al., 2022). In the broadest sense, ambidexterity summarizes the simultaneous implementation of both conflicting strategies. The company ensures long-term competitiveness and viability. Thus, organizational ambidexterity is the ability of especially innovative organizations that face dual management: exploitation and exploration (Clauss et al., 2021).

At the same time, ambidexterity is asymmetric in the sense that this contradiction between organizational exploration and exploitation requires spatial differentiation and possibly temporary separation. This suggests that achieving organizational ambidexterity is hampered by a series of challenges and contradictions that require organizational solutions. Several companies avoid this challenge by taking the role of a dominant strategy—not being a follower in the chosen distribution. According to this reasoning, focused companies do not have to worry about the dilemmas and contradictions of ambidexterity because they consciously limit their focus and position themselves on the simplistic side of the exploration-exploitation reservoir (Al-Atwi et al., 2021).

Organizational ambidexterity is permanent and thus contradictory. It involves conducting exploration activities that allow for long-term growth and exploitation activities that allow for short-term profits. Organizational ambidexterity involves overcoming conflicts between capabilities and

organizational units at one and the same time (Clauss et al., 2021). At the same time, the organization is focused on operational efficiency, while it keeps pace with the technological changes and learning necessary for the organization to respond to different customer and market needs. The study of ambidexterity emphasizes the importance of focusing on the two forms of organizational exploration and exploitation, while the notion of paradoxical tension has been linked to the norms of organization members and their alignment with the level of ambidexterity achieved (Shaji George et al., 2023).

### ***2.3.1. Components of Organizational Ambidexterity***

Ambidexterity is a significant topic of study for managers and executives as they have to carry out both exploitation and exploration activities to survive in complex and continuously changing business environments. Managers carry out exploitation activities by improving existing goals, such as applying human resources to implement existing customer demands, as well as applying physical resources, accounting, and financial functions to achieve these goals (Yuan et al., 2021). This is known as the classic problem in organizational research, namely the problem of exploiting current knowledge. This is a problem because innovative activities that experiment with new knowledge are often abandoned permanently to reduce uncertainty and to realize short-term financial goals. These activities include having R&D projects that support product development, advertising and signaling the value of the firm's goals to the market (Giones et al., 2020).

Because goals are intended to be complicated in terms of incompatibility, achieving them simultaneously could bring an advantage for an establishment. Those establishments applying both aspirations, called ambidextrous establishments, realize financial and market performance superior to those employing only exploration or exploitation techniques. Being an ambidextrous enterprise also encourages comparisons relative to others because it acts as a mediator in conflicts brought about by the problem of goal incompatibility (Wang et al., 2020). This method for comparing management strategies of exploitation and exploration indicates how related company resources and routines can be mixed to increase knowledge and market performance. How heads of organizations effectively address this conflict has important relationship recommendations (Alzoubi et al., 2022).

### ***2.3.2. Explorative and Exploitative***

It is generally accepted that the creation of strengths in terms of "first response" to the changes in highly intense competitive markets in which SMEs operate generates valuable outcomes. These strengths may be gathered either by allowing the innovation practices of the enterprise to reflect intellect and objective establishment, and using strategies related to the product group aligned with the functioning of the enterprise under local market circumstances and above average performance levels (Klein and Todesco, 2021). The explored and exploited strategies of the firms are two well-known characteristics that enable them to establish these powers. The business RSAs (Resilient Strategic Assets) that enable compatibility between change and the organization are vital for the firms, especially in market conditions where fast defensive behaviors are not enough and where the markets function as offensive strategies for the companies. The threats arising from rapid changes may convert to opportunities for the companies that possess these strengths (Mahmood and Mubarik, 2020).

The first successful concepts related to explorative and exploitative processes date back to the 1990s. The awareness of these two concepts has become dominant recently due to the tendencies of firms to grow and the need for broadening the competitive environment for the companies. This means that companies perform above average in terms of existing product groups within the environment of financial markets and competitors based on such product groups, if they create competition by challenging their rivals with ideas that lead to new competitive products (Ali et al, 2022). Explorative products are those for which it is difficult to develop since the tests showing their success are not certain. These are also the product types that have the potential to drive the markets



from a completely different place and that may easily undermine the performance advantages of competitors. These are capable of showing healthy commercial performances only on the basis of a newly developed business method. The business community conventionally has difficulties with these acquisitions and acts ambivalently towards such initiatives. Only the leading firms in the field do not consent to any idea without asking why, and matters related to exploration are given maximum attention through a complete evaluation for the possibility of creating utilities (Randhawa et al., 2021).

#### **2.4. Ambidexterity as a Mediator**

When viewed conceptually, the TQM and organization ambidexterity that are observed in large-scale enterprises can be applied in a very limited way to SMEs from time to time, but a model that acts as a mediator between the TQM applied to SMEs and their effectiveness actually exists within ambidexterity concepts that are not to be revealed (Cabeza-Pullés et al., 2020). Because SMEs are generally occupied with their daily operational tasks, they have little time to focus on strategic development and TQM practices, even if they recognize their importance. However, ambidexterity, which is identified as a moderating factor, requires the same amount of separate attention to both the current situation of business life and the path to follow in the future, and can produce certain types of innovation. Since SMEs are open to learning, they would be capable of doing this. SMEs actually produce different types of innovations to extend their lifetimes among their rivals (Ferreira and Coelho, 2020).

#### **2.5. Gaps in the Literature**

It could be seen that TQM usage and its impacts on an organization could be one of the most interesting topics to study. In fact, just as in agility and TQM, alignment between ambidexterity and TQM concepts has not been studied well enough. Although there are some studies indicating that relationships among ambidexterity, cultural intelligence, and TQM usage exist, the relation between ambidexterity and organizational agility through the mediating role of TQM usage has been studied only by a specific study. Therefore, it was thought that there is a gap in the literature, and it was aimed to fill this gap by conducting a study. Dwiri and Okatan (2021) pointed to the importance of the leadership styles for the success of an organization, emphasizing the way effective leadership can influence team interactions and operative results. In the area of TQM and its effect on organizational agility for SMEs, leadership has a key function to ensure the culture is conducive to TQM practices of customer orientation, continuous improvement, and process optimization. The ability of leaders to adapt their styles to facilitate ambidexterity—balancing exploration and exploitation—further enhances the ability of a company to react quickly and efficiently to changes in the market while adhering to agile principles.

#### **2.6. Research Model**

The model illustrates how TQM, as the independent variable, directly influences Organizational Agility (H1). At the same time, TQM also enhances Ambidexterity, which in turn improves agility (H2 and H3). Thus, Ambidexterity acts as a mediating variable (H4), explaining how TQM can indirectly strengthen organizational agility through innovation and adaptability.

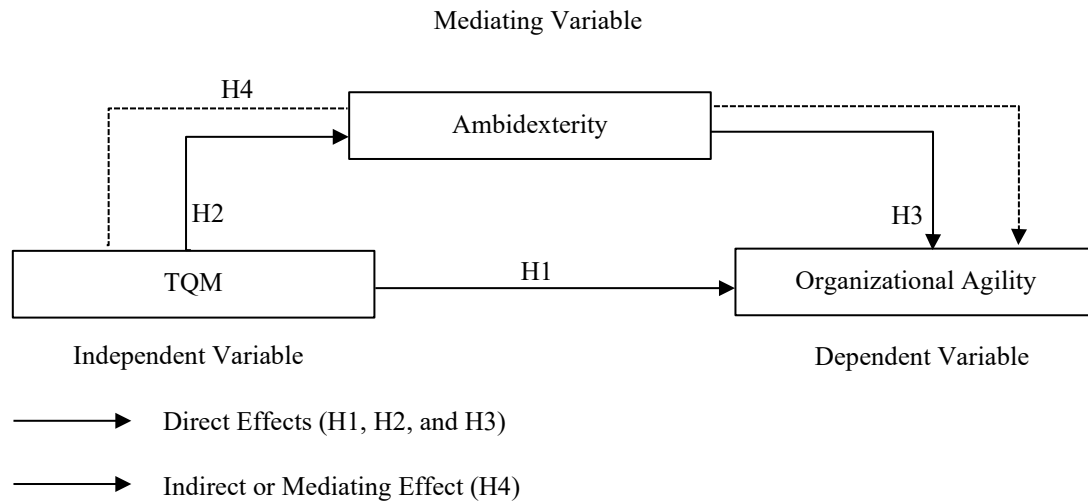


**Figure 1. Research Model**

## 2.7. Hypotheses

Based on the reviewed literature, empirically test the relationships among TQM, ambidexterity, and organizational agility and the proposed conceptual framework, the following hypotheses are formulated:

H1: TQM will have a positive effect on Organizational Agility.

H2: TQM will have a positive effect on Ambidexterity.

H3: Ambidexterity will have a positive effect on Organizational Agility.

H4: Ambidexterity will mediate the relationship between TQM and Organizational Agility.

## 3. Research Methodology

This section employed in this study to investigate the relationships between TQM, organizational agility, and the mediating role of ambidexterity among SMEs in Istanbul. The study was approved by the Social and Human Sciences Ethics Committee Commission, Istanbul Aydın University, on 14 November 2024, with the reference number 2024/12.

### 3.1. Research Methods

The research method employed in this study is a quantitative approach, which emphasizes the data collections and analysis of these numerical data to uncover patterns, relationships, and causal links between variables. A structured survey will be utilized to collect data from SMEs in Istanbul, focusing on key constructs such as TQM practices, organizational agility, and ambidexterity. The quantitative method allows for statistical analysis to test predefined hypotheses and provides a systematic way to measure the relationships among the variables.

### 3.2. Data Collection

Data gathered through a structured questionnaire that include closed-ended questions, rated on a Likert scale. This approach ensures consistency and facilitates easier statistical analysis. The survey

will target managers and employees in SMEs to obtain a comprehensive perspective on TQM implementation and its impact on organizational agility. The scale adopting as below:

- First: The Total Quality Management scale developed by Kurt and Zehir (2016).
- Second: Agility Questionnaire will be adopted from Sharifi and Zhang (1999) and the Turkish version from Akkaya and Tabak (2018).
- Third: Ambidexterity measurement adopted from Lubatkin et al. (2006).

### 3.3. Types of Research and Approach

This study encompasses descriptive and explanatory research types. Descriptive research will be used to depict the current state of TQM practices and organizational agility in SMEs. Explanatory research will aim to establish causal relationships and determine how TQM influences organizational agility through ambidexterity. And by using a deductive research methodology, this study will generate hypotheses based on established ideas and literature.

### 3.4. Selected Sampling Technique

This study has selected the probability sampling technique and has taken Türkiye's employees' small, medium, and selected private firms. The researcher intended that the sample should be unbiased and that the results should be analyzed for that.

The number of companies in Türkiye, has 3.645.469 small-medium firms, and the majority are based in Istanbul information based on KOSGEB (2024). In addition, using the calculation below, the sample size needed for this investigation is close to 400 individuals based on the equation used by (Mansor and Kurt, 2019).

$$\text{Sample size, } n = N * \frac{\frac{Z^2 * p * (1-p)}{e^2}}{\left[ N - 1 + \frac{Z^2 * p * (1-p)}{e^2} \right]} \quad \text{Equation 1: Sample Siz Equation} \quad (1)$$

## 4. Analysis

A wide range of statistical methods was used in the study. Key dimensions and underlying data patterns were identified using exploratory factor analysis (EFA), and these patterns were confirmed using confirmatory factor analysis (CFA), which ensured the validity of the measurement scales. Validity and reliability were evaluated using a variety of techniques, including as item-total correlations, Cronbach's alpha coefficient, and content, construct, and criteria procedures. Finally, SEM improved the precision and depth of the study by revealing intricate relationships between latent components and observable variables.

### 4.1. Job Tilt

The table below presents the organizational roles of the respondents who completed the survey. It also demonstrates that the survey was conducted across different managerial levels within the companies.

**Table 1. Job Title**

|                   | Frequency | Percent |
|-------------------|-----------|---------|
| Owner             | 48        | 12.0    |
| Mid-Level Manager | 113       | 28.2    |
| Senior Manager    | 85        | 21.3    |
| Worker            | 154       | 38.5    |
| Total             | 400       | 100.0   |

#### 4.2. Reliability Test

A common tool is Cronbach's alpha is used to evaluate the internal consistency of a scale. As aplity to seen in the table, all the factors have high Cronbach's alpha, indicating their reliability. A value of more than 0.7 is often regarded as satisfactory Pallant (2020).

**Table 2. Reliability Test**

| Variable                           | Cronbach's Alpha | N of Items |
|------------------------------------|------------------|------------|
| TQM Scale                          | .895             | 43         |
| Organizational Agility Scale       | .889             | 18         |
| Organizational Ambidexterity Scale | .887             | 12         |
| All                                | .927             | 73         |

#### 4.3. Exploratory factor analysis (EFA), factor loading

These items TQM.CI.1, TQM.CI.2, TQM.RS.1, TQM.RS.2, TQM.RS.3, TQM.RS.4, TQM.E.1, TQM.E.2, TQM.E.3, and TQM.E.4, were removed during the process because low or insignificant factor loading. And the the deletion of these items ensures that TQM scale includes only those items highly and clearly associated with each of the identified factors.

**Table 3. Pattern Matrix-TQM Scale**

|                                                                                                             | Factor |   |      |      |   |   |   |   |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|---|------|------|---|---|---|---|
|                                                                                                             | 1      | 2 | 3    | 4    | 5 | 6 | 7 | 8 |
| <b>Management Leadership (ML)</b>                                                                           |        |   |      |      |   |   |   |   |
| 1. All departments within the company accept their responsibility for quality.                              |        |   |      | .635 |   |   |   |   |
| 2. Company management provides individual leadership for quality products and quality improvement.          |        |   |      | .732 |   |   |   |   |
| 3. All managers within the company work to encourage Just-in-Time Production.                               |        |   |      | .724 |   |   |   |   |
| 4. Top management encourages employee participation in the production process.                              |        |   |      | .688 |   |   |   |   |
| 5. Company management creates and utilizes a vision focused on quality improvement.                         |        |   |      | .554 |   |   |   |   |
| 6. Company management participates individually in the quality improvement project.                         |        |   |      | .560 |   |   |   |   |
| <b>Decision Making Approach (DM)</b>                                                                        |        |   |      |      |   |   |   |   |
| 1. Quality information (cost of quality, defects, errors, scrap, etc.) is used as a tool to manage quality. |        |   | .749 |      |   |   |   |   |
| 2. Quality information is used to evaluate managers and supervisors.                                        |        |   | .650 |      |   |   |   |   |
| 3. New product and service designs are carefully reviewed before the product is produced and marketed.      |        |   | .761 |      |   |   |   |   |
| 4. Product and service specifications and procedures in our business are understandable.                    |        |   | .661 |      |   |   |   |   |
| 5. Realization and manufacturability are taken into account in product and service design processes.        |        |   | .728 |      |   |   |   |   |

**Table 3 (Cont.).** Pattern Matrix-TQM Scale

|                                                                                                                                       | Factor |   |   |   |      |   |   |   |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|---|---|---|------|---|---|---|
|                                                                                                                                       | 1      | 2 | 3 | 4 | 5    | 6 | 7 | 8 |
| <b>Process Approach (PA)</b>                                                                                                          |        |   |   |   |      |   |   |   |
| 1. A large percentage of the equipment or process in the shop is commonly under statistical quality control.                          |        |   |   |   | .580 |   |   |   |
| 2. We use extensive statistical techniques to reduce friction in processes.                                                           |        |   |   |   | .669 |   |   |   |
| 3. We use charts to determine if our production process is under control.                                                             |        |   |   |   | .636 |   |   |   |
| 4. We monitor our processes using statistical processes.                                                                              |        |   |   |   | .575 |   |   |   |
| 5. In our business, we generally organize training on basic statistical techniques (histograms and control charts).                   |        |   |   |   | .469 |   |   |   |
| 6. In our business, we generally organize training on advanced statistical techniques (experimental designs and regression analysis). |        |   |   |   | .546 |   |   |   |
| <b>Continuous Improvement Approach (CI)</b>                                                                                           |        |   |   |   |      |   |   |   |
| 1. Many of our products or services have been improved recently                                                                       | .472   |   |   |   |      |   |   |   |
| 2. This organization has recently received accolades and is recognized for improving its products/services/processes.                 |        |   |   |   |      |   |   |   |
| <b>Employee participation (EP)</b>                                                                                                    |        |   |   |   |      |   |   |   |
| 1. During the problem-solving session, we try to get the ideas and opinions of all team members before making a decision.             | .705   |   |   |   |      |   |   |   |
| 2. Team problem-solving system is applied in our company.                                                                             | .708   |   |   |   |      |   |   |   |
| 3. Over the past 3 years, many problems have been solved through small team sessions.                                                 | .745   |   |   |   |      |   |   |   |
| 4. Problem-solving teams helped improve the production process in this company                                                        | .708   |   |   |   |      |   |   |   |
| 5. As much as possible, employees are encouraged to try to solve their own problems.                                                  | .630   |   |   |   |      |   |   |   |
| 6. The ideas of production workers are actively used.                                                                                 | .819   |   |   |   |      |   |   |   |
| 7. Teamwork is common in this organization.                                                                                           | .635   |   |   |   |      |   |   |   |
| 8. In this organization, everyone participates in the improvement of our products, services and processes.                            | .658   |   |   |   |      |   |   |   |
| 9. In this organization, everyone participates in the improvement of our products, services and processes.                            | .741   |   |   |   |      |   |   |   |
| <b>Relations with Suppliers (RS)</b>                                                                                                  |        |   |   |   |      |   |   |   |
| 1. We focus on quality rather than price when selecting suppliers.                                                                    |        |   |   |   |      |   |   |   |
| 2. We take commitment to quality into consideration when selecting suppliers.                                                         |        |   |   |   |      |   |   |   |
| 3. We take process capability into consideration when selecting suppliers.                                                            |        |   |   |   |      |   |   |   |
| 4. We take into consideration the commitment to continuous improvement in supplier selection.                                         |        |   |   |   |      |   |   |   |
| <b>Customer Orientation (CO)</b>                                                                                                      |        |   |   |   |      |   |   |   |
| 1. Customer requirements are disseminated and understood in our business.                                                             | .777   |   |   |   |      |   |   |   |
| 2. We know our customers' current and future needs.                                                                                   | .692   |   |   |   |      |   |   |   |
| 3. We are frequently in close contact with our customers.                                                                             | .711   |   |   |   |      |   |   |   |
| 4. Our customers often visit our factory.                                                                                             | .548   |   |   |   |      |   |   |   |
| 5. Our Managers/Executives and Supervisors encourage customer satisfaction improvement activities.                                    | .677   |   |   |   |      |   |   |   |
| 6. Satisfying our customers and meeting their expectations is the most important thing we do.                                         | .660   |   |   |   |      |   |   |   |
| 7. Top managers constantly emphasize the importance of customers.                                                                     | .584   |   |   |   |      |   |   |   |
| <b>Education (E)</b>                                                                                                                  |        |   |   |   |      |   |   |   |
| 1. Specific skill-based training (technical and vocational) is provided to hourly employees in the organization.                      |        |   |   |   |      |   |   |   |
| 2. Quality-related training is provided to hourly employees in the organization.                                                      |        |   |   |   |      |   |   |   |
| 3. Quality-related training is provided to managers in the organization.                                                              |        |   |   |   |      |   |   |   |
| 4. "Total Quality Concept" (a business-wide responsibility philosophy for quality) training is provided throughout the organization.  |        |   |   |   |      |   |   |   |

Regarding Organizational Agility grouped in 4 factors. Only the OAg.C.6 loaded poorly, with .503 on another factor, and was excluded because it did not load strongly onto the primary factor.

**Table 4. Pattern Matrix - Organizational Agility Scale**

|                                                                                                                                                             | Factor |      |      |      |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|------|------|------|
|                                                                                                                                                             | 1      | 2    | 3    | 4    |
| <b>Competence (C)</b>                                                                                                                                       |        |      |      |      |
| 1. Our business has a strategic vision to achieve its long-term goals.                                                                                      |        | .567 |      |      |
| 2. Our business has sufficient technology in accordance with the requirements of the age.                                                                   |        | .610 |      |      |
| 3. Our company's products and the service it offers to customers regarding this product are of high quality.                                                |        | .656 |      |      |
| 4. Our business aims to achieve maximum output with minimum input in all processes in order to achieve its goal.                                            |        | .649 |      |      |
| 5. Our business promotes products at a high level                                                                                                           |        | .455 |      |      |
| 6. Our company attaches importance to providing and developing a collaborative environment both inside and outside the company.                             |        |      | .503 |      |
| 7. Our business has expert and authorized human resources.                                                                                                  |        | .697 |      |      |
| 8. All business processes in our company are defined simply, clearly and explicitly.                                                                        |        | .480 |      |      |
| 9. Our company attaches importance to providing and developing a collaborative environment both inside and outside the company.                             |        | .477 |      |      |
| <b>Flexibility (F)</b>                                                                                                                                      |        |      |      |      |
| 1. Our business has the flexibility to produce different product models.                                                                                    | .717   |      |      |      |
| 2. Our business has the flexibility to produce different amounts of products and services.                                                                  | .700   |      |      |      |
| 3. Our company has flexibility within the scope of human resources policies.                                                                                | .507   |      |      |      |
| <b>Responsiveness (R)</b>                                                                                                                                   |        |      |      |      |
| 1. Our business has the ability to respond quickly to changes in customer needs and preferences.                                                            |        |      | .657 |      |
| 2. Our business senses and perceives the direction of change within the scope of environmental change and is prepared for these changes.                    |        |      | .675 |      |
| 3. Our company's ability to overcome innovations and environmental and technological changes quickly and in a timely manner is higher than its competitors. |        |      | .627 |      |
| <b>Speed (S)</b>                                                                                                                                            |        |      |      |      |
| 1. Our company is faster in production processes than its competitors.                                                                                      |        |      |      | .620 |
| 2. Our company is quick to introduce new products to the market.                                                                                            |        |      |      | .710 |
| 3. Our business distributes products and services to customers quickly and on time.                                                                         |        |      |      | .638 |

Regarding the Organizational Ambidexterity grouped and loaded in 2 factors. And the results have shown a two-factor structure, with items clearly clustering into two distinct groups.

**Table 5. Pattern Matrix - Organizational Ambidexterity Scale**

|                                                                                                                                             | Factor |      |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|------|
|                                                                                                                                             | 1      | 2    |
| <b>Explorative</b>                                                                                                                          |        |      |
| 1. In our institution, we seek new technological ideas by encouraging different thinking and looking at events from different perspectives. |        | .646 |
| 2. We believe that our corporate success comes from our ability to develop and acquire new technologies.                                    |        | .593 |
| 3. We ensure that our organization is innovative by developing or acquiring new products and services for our organization.                 |        | .590 |
| 4. We seek creative/innovative ways to satisfy customer needs in our organization.                                                          |        | .602 |
| 5. As an institution, we exhibit a competitive attitude in entering new markets.                                                            |        | .540 |
| 6. As an institution, we are targeting new customer groups in addition to our existing customers.                                           |        | .761 |
| <b>Exploitative</b>                                                                                                                         |        |      |
| 1. As an institution, we always adhere to the goals of low cost and high quality.                                                           |        | .642 |
| 2. As an institution, we strive to improve existing products and services.                                                                  |        | .685 |
| 3. We are constantly increasing our autonomy/independence while operating.                                                                  |        | .579 |
| 4. As an institution, we measure the satisfaction levels of our existing customers at regular intervals.                                    |        | .595 |
| 5. We do whatever is necessary to increase the satisfaction and contentment level of our existing / new / potential customers.              |        | .558 |
| 6. As an institution, we strive to effectively penetrate our existing customer base.                                                        |        | .742 |

#### 4.4. Direct Effects

The Direct Effects analysis shows significant relationships between TQM and Organizational Ambidexterity, and Organizational Agility. From the Regression Weights, there is a strong positive effect of TQM on OAmb with an unstandardized estimate of 0.999, a critical ratio of 65.618, and a p-value of less than 0.001. In the same vein, TQM has a direct influence on OAg at 0.568, a C.R. of 14.096, and a very significant p-value. Furthermore, there is a significant contribution of OAmb in explaining OAg with an unstandardized estimate of 0.410, a C.R. of 10.610, and a p-value of less than 0.001.

These are further refined by the Measurement Scale-adjusted Standardized Regression Weights. The standardized estimate of the effect of TQM upon OAmb is 0.957, which is extremely strong. TQM has a standardized effect of 0.561 on OAg, that is, moderate, but the effect of OAmb on OAg is somewhat weaker though still significant, standing at 0.422.

These findings underline how TQM acts as the very driver of improvements at organizations, while OAmb mediates and significantly amplifies the relationship between TQM and agility. The findings thus demonstrate that a focus on TQM processes enhances not only amplification processes themselves but also higher levels of agility through OAmb.

**Table 6.** Standardized Regression Weights - Direct Effects

|                              |      |                              | Estimate |
|------------------------------|------|------------------------------|----------|
| Organizational Ambidexterity | <--- | TQM                          | .957     |
| Organizational Agility       | <--- | TQM                          | .561     |
| Organizational Agility       | <--- | Organizational Ambidexterity | .422     |

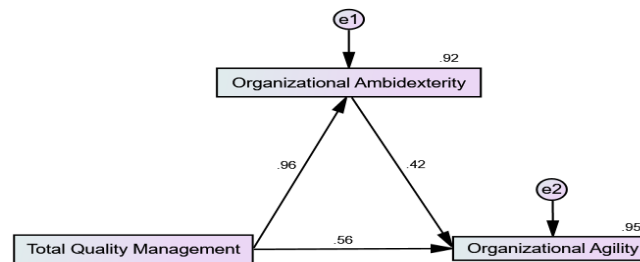


**Figure 2.** Direct Effects

#### 4.5. Confirmatory Factor Analysis (CFA), reliability and validity assessment

Getting a model fit is the first step in CFA, which entails eliminating questions with low factor loading and performing covariance for a few more questions. The data are suitable for CFA and SEM analysis, and the research's hypothesized factor model fits the data well (CMIN/DF = 1.735, CFI = 0.965, TLI = 0.964, IFI = 0.965, and RMSEA = 0.043). Checking the validity and dependability of the data used in the analysis is made possible by obtaining a fit model. Composite reliability, which must be equal to or greater than 0.70 ( $CR \geq 0.70$ ), indicates the degree to which test results are free from measurement error or the components of mistakes that arise when testing anything. Validity, on the other hand, "works on confirming if the latent variables are being measured accurately or not" (Muijs, 2004). When the average variance extracted is greater than or equal to 0.5 ( $AVE \geq 0.5$ ) and the maximum shared variance is less than the average variance extracted ( $MSV > AVE$ ), acceptable validity is achieved.

**Table 7.** Reliability and Validity Assessment

|      | CR    | AVE   | MSV   | MaxR(H) | TQM   | OAg   | OAmb  |
|------|-------|-------|-------|---------|-------|-------|-------|
| TQM  | 0.820 | 0.628 | 0.030 | 0.923   | 0.674 |       |       |
| OAg  | 0.801 | 0.503 | 0.557 | 0.905   | 0.936 | 0.709 |       |
| OAmb | 0.744 | 0.656 | 0.292 | 0.751   | 0.540 | 0.519 | 0.544 |

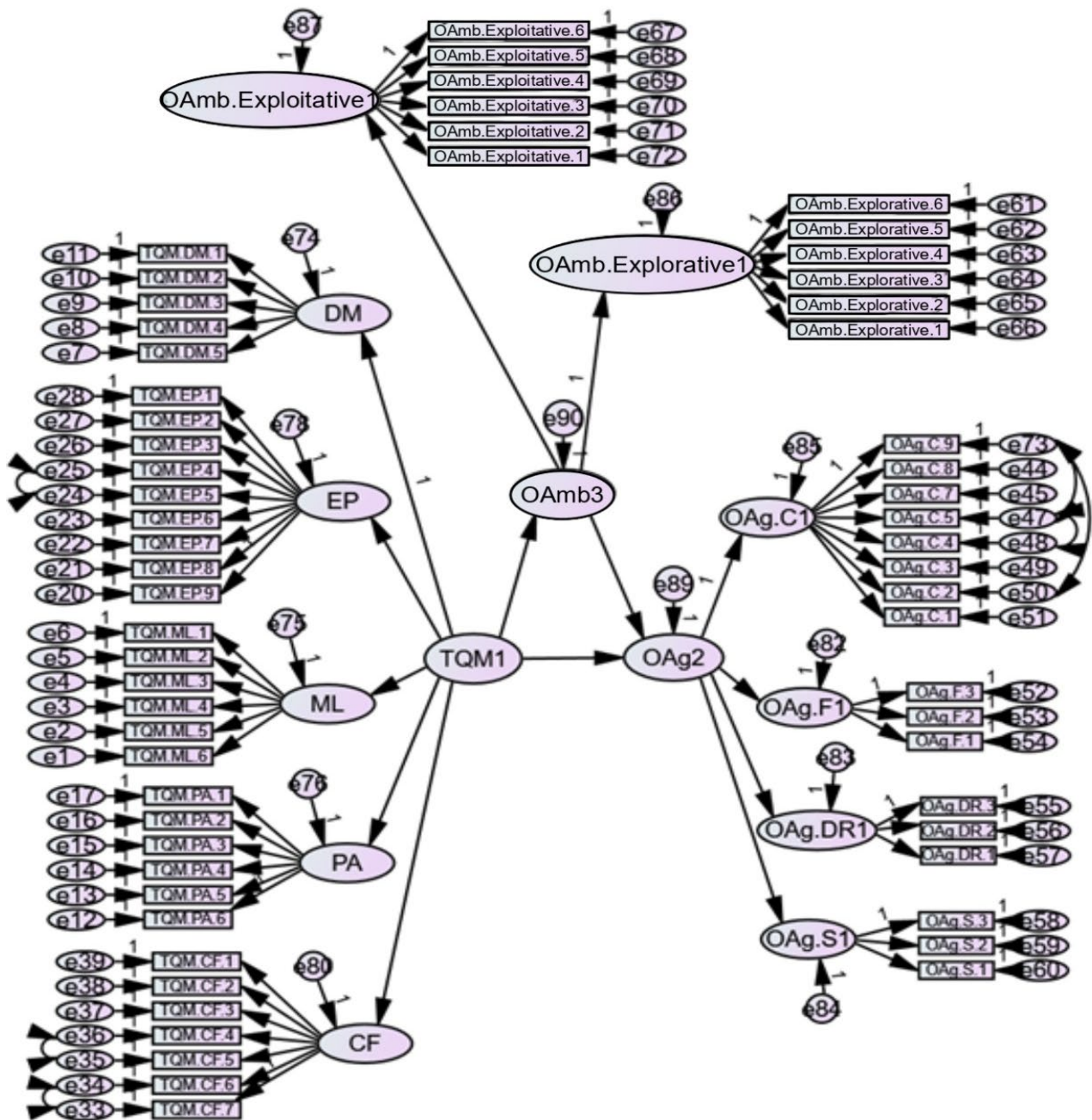


Figure 3. Standardized SEM Path Diagram

#### 4.6. Mediation Analysis for Indirect Effects

This test to measure the indirect impacts of factors of organizational ambidexterity on the connection between TQM and organizational agility might be computed in this situation. Through the mediating effects of other factors, the Standardized Indirect Effects table below illustrates how a predictor variable indirectly affects other variables in the model. Standardized coefficients, shown by the values in the cells, indicate the effect's magnitude and direction.

Table 8. Standardized Indirect Effects

|                              | TQM  | Organizational Ambidexterity |
|------------------------------|------|------------------------------|
| Organizational Ambidexterity | .000 | .000                         |
| Organizational Agility       | .404 | .000                         |



Numerous noteworthy indirect impacts of the model's latent variables were discovered by the SEM analysis. These indirect effects show how one variable affects another through the mediation of other model variables. The mediation analysis for the standardized indirect effects will test relationships of TQM, OAmP, and OAg. This would allow one to gain insight into how the latent variables impact one another indirectly.

The mediating effect or indirect relationship between the variables in question does not exist in the present model, as the results indicate that the indirect effect of TQM on OAmP is 0.000. This would thus mean that TQM does not indirectly affect organizational ambidexterity through any other variable or pathway considered in this analysis. By contrast, the indirect effect of TQM on OAg is 0.404, which shows a moderate positive mediation effect. The implication of this result is that although there might be some intervening variables not shown here in this model, TQM significantly affects organizational agility through one or more intermediate factors. The indirect effect of OAmP on OAg is also 0.000, meaning no mediation effect exists between organizational ambidexterity and organizational agility. This would, therefore, mean that any relationship between these two variables, if present, might be more direct or dependent on other unexamined variables.

In other words, the results of the analysis show that TQM has a significant indirect effect on organizational agility, which underlines the importance of TQM in nurturing agile practices. The nonsignificant indirect effects of other relationships suggest further research is required to identify potential mediators or mechanisms driving these dynamics.

**Table 9.** Hypothesis Testing Results

| Hypotheses                                                                                          | Results  |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|
| 1 TQM will have a positive effect on Organizational Agility.                                        | Accepted |
| 2 TQM will have a positive effect on Organizational Ambidexterity                                   | Accepted |
| 3 Ambidexterity will have a positive effect on Organizational Agility                               | Accepted |
| 4 Organizational Ambidexterity will mediate the relationship between TQM and Organizational Agility | Rejected |

## 5. Discussion and Conclusions

The target for this study was to check and finding how TQM implementation affects organizational agility in SMEs, with a particular emphasis on investigating the mediating function of ambidexterity in this relationship. Organizational agility, i.e., the organizational capacity to speedily respond to changes and capitalize on new opportunities, has become a key element for SMEs to overcome challenges in the volatile commercial scene. The hypothesis that as a systemic method of quality improvement, TQM could lead to increased agility through its emphasis on both efficiency and continual progress was proposed.

The founding and result of analysis show that TQM have direct and positive effect of a high degree on organizational agility. SMEs that effectively implement TQM practices—like the customer orientation, process optimization, and continuous improvement—are better equipped to expect changes in their external environment and adjust their strategies and operations correspondingly. The direct relationship observed emphasizes the major role that TQM plays in constructing the foundational capabilities required for agility, such as streamlined processes and responsive decision-making frameworks. A KMO test was tested, and both the Kaiser-Meyer-Olkin measure and Bartlett's test of sphericity strongly support the suitability of data for EFA. High KMO values of 0.989 for the TQM scale, 0.986 for the OAg scale, and 0.983 for the OAmP scale indicate excellent sampling adequacy and thus a strong partial correlation structure among the variables. These high KMO values show that the datasets are suitable for factor analysis. And the reliability test for TQM scale showed strong internal consistency as 0.895 for the 43 items, the reliability for OAmP scale with its 12 items is confirmed by a high Cronbach's Alpha of 0.887, and the OAg scale showed a similar high status of internal consistency represented by the Cronbach's Alpha of 0.889 in respect of 18 items. Based on

all reliability testes, making up all these scales which shows that these items reliably depict the intended TQM, OAg, and OAm construct.

On the other hand, the paper also points out that ambidexterity does not mediate the relation between TQM and OA. Structure, described as an organization's capability to make tradeoffs between exploration (renewal flexibility) and exploitation (effectiveness consistency), was anticipated to be a facilitator that would increase the speed (i.e., agility) that is possible from TQM principles. The lack of mediating effect implies that although ambidexterity may be useful organizational asset, it independently operates from TQM as a determinant of agility in SMEs. This finding would suggest that the agility-promoting effects of TQM are due to its focus on process mastery and organizational congruence and not via the balancing act of ambidexterity.

From a practical perspective, the result show that SMEs should concentration on implementing TQM to enhance their capacity for rapid adaptation. Heads and managements should concentrate their efforts on the introduction of quality management principles within the organizational culture, as these principles have a direct significance in their capacity to work in a highly volatile business environment. Simultaneously, although ambidexterity may not act as a moderator, it is a positive trait for companies to develop, especially when tackling the dual demands of innovation and operational efficiency.

In summary, this study indicates that direct and substantial role of TQM on organizational agility and absence of mediated role of ambidexterity. These results offer meaningful implications for SMEs with respect to improving their agility in bipolar markets, reinforcing the strategic significance of TQM, but also suggesting that ambidexterity, if advisable, works in isolation within this framework. Future investigations are warranted as to under which conditions ambidexterity may beneficially interact with TQM, or as to whether any alternative potential mediators should be considered in the TQM-agility association.

Future research should also investigate the moderating effect of company size on the relationship between TQM, organizational ambidexterity, and organizational agility. As revealed in this study, the mediating effect of ambidexterity is stronger in larger firms. Hence, understanding how TQM affects organizations of varying sizes and across different industries would provide a better understanding of its effects. It would be more interesting to see how these dynamics compare in larger multinational corporations versus small businesses focused on local operations.

## References

- Abdallah, A. B., Alfar, N. A., and Alhyari, S. (2021). The effect of supply chain quality management on supply chain performance: the indirect roles of supply chain agility and innovation. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 51(7), 785-812. <https://doi.org/10.1108/IJPDLM-01-2020-0011>
- Akkaya, B., and Tabak, A. (2018). Örgütsel çeviklik ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *İş ve İnsan Dergisi*, 5(2), 185-206. <https://doi.org/10.18394/iid.439184>
- Al-Atwi, A. A., Amankwah-Amoah, J., and Khan, Z. (2021). Micro-foundations of organizational design and sustainability: The mediating role of learning ambidexterity. *International Business Review*, 30(1), 101656. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2019.101656>
- Ali, M., Qu, Y., Shafique, S., Pham, N. T., and Usman, M. (2022). The role of ethical leadership in enhancing exploitative and explorative learning simultaneously: What does it matter if employees view work as central?. *Personnel Review*, 51(2), 787-804. <https://doi.org/10.1108/PR-12-2019-0708>
- Alzoubi, H. M., Ghazal, T. M., Sahawneh, N., and Al-kassem, A. H. (2022). Retracted Article: Fuzzy assisted human resource management for supply chain management issues. *Annals of Operations Research*, 326(Suppl 1), 137-138. <http://dx.doi.org/10.1007/s10479-021-04472-8>

- Aoieong, R. T., Tang, S. L., and Ahmed, S. M. (2002). A process approach in measuring quality costs of construction projects: Model development. *Construction Management & Economics*, 20(2), 179-192. <https://doi.org/10.1080/01446190110109157>
- Attar, M., and Abdul-Kareem, A. (2020). The role of agile leadership in organisational agility. In B. Akkaya (Ed.), *Agile business leadership methods for industry 4.0* (pp. 171-191). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/978-1-80043-380-920201011>
- Baran, B. E., and Woznyj, H. M. (2020). Managing VUCA: The human dynamics of agility. *Organizational Dynamics*, 50(2), 100787. <https://doi.org/10.1016/j.orgdyn.2020.100787>
- Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99-120. <https://doi.org/10.1177/014920639101700108>
- Beckett, A. J., Wainwright, C. E., and Bance, D. (2000). Implementing an industrial continuous improvement system: A knowledge management case study. *Industrial Management & Data Systems*, 100(7), 330-338. <https://doi.org/10.1108/02635570010349113>
- Bhatti, K. K., and Qureshi, T. M. (2007). Impact of employee participation on job satisfaction, employee commitment and employee productivity. *International Review of Business Research Papers*, 3(2), 54-68.
- Cabeza-Pullés, D., Fernández-Pérez, V., and Roldán-Bravo, M. I. (2020). Internal networking and innovation ambidexterity: The mediating role of knowledge management processes in university research. *European Management Journal*, 38(3), 450-461. <https://doi.org/10.1016/j.emj.2019.12.008>
- Caglayan, İ., Yeşil, A., Kabak, Ö., and Bettinger, P. (2021). A decision-making approach for assignment of ecosystem services to forest management units: A case study in northwest Turkey. *Ecological Indicators*, 121, 107056. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2020.107056>
- Cai, S. (2009). The importance of customer focus for organizational performance: A study of Chinese companies. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 26(4), 369-379. <https://doi.org/10.1108/02656710910950351>
- Carroll, B., and Levy, L. (2008). Defaulting to management: Leadership defined by what it is not. *Organization*, 15(1), 75-96. <https://doi.org/10.1177/1350508407084486>
- Clauss, T., Kraus, S., Kallinger, F. L., Bican, P. M., Brem, A., and Kailer, N. (2021). Organizational ambidexterity and competitive advantage: The role of strategic agility in the exploration-exploitation paradox. *Journal of Innovation & Knowledge*, 6(4), 203-213. <https://doi.org/10.1016/j.jik.2020.07.003>
- Dwiri, B., and Okatan, K. (2021). The impact of gender on leadership styles and leadership effectiveness. *International Journal of Science and Research (IJSR)*, 10(1), 1419-1434. <http://dx.doi.org/10.21275/SR21126183926>
- Eisenhardt, K. M. (1989). Making fast strategic decisions in high-velocity environments. *Academy of Management Journal*, 32(3), 543-576. <https://www.jstor.org/stable/256434>
- Ferreira, J., and Coelho, A. (2020). Dynamic capabilities, innovation and branding capabilities and their impact on competitive advantage and SME's performance in Portugal: The moderating effects of entrepreneurial orientation. *International Journal of Innovation Science*, 12(3), 255-286. <https://doi.org/10.1108/IJIS-10-2018-0108>
- Firman, A., Mustapa, Z., Ilyas, G. B., and Putra, A. H. P. K. (2020). Relationship of TQM on managerial performance: Evidence from property sector in Indonesia. *Journal of Distribution Science*, 18(1), 47-57. <http://dx.doi.org/10.15722/jds.18.1.202001.47>
- Giones, F., Brem, A., Pollack, J. M., Michaelis, T. L., Klyver, K., and Brinckmann, J. (2020). Revising entrepreneurial action in response to exogenous shocks: Considering the COVID-19 pandemic. *Journal of Business Venturing Insights*, 14, e00186. <https://doi.org/10.1016/j.jbvi.2020.e00186>
- Hilman, H., Ali, G. A., and Gorondutse, A. H. (2020). The relationship between TQM and SMEs' performance: The mediating role of organizational culture. *International Journal of*

*Productivity and Performance Management*, 69(1), 61-84. <https://doi.org/10.1108/IJPPM-02-2019-0059>

- Jaworski, B. J., and Kohli, A. K. (1993). Market orientation: antecedents and consequences. *Journal of Marketing*, 57(3), 53-70. <https://doi.org/10.2307/1251854>
- Khan, Z., Amankwah-Amoah, J., Lew, Y. K., Puthusserry, P., and Czinkota, M. (2022). Strategic ambidexterity and its performance implications for emerging economies multinationals. *International Business Review*, 31(3), 101762. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2020.101762>
- Kim, S. (2002). Participative management and job satisfaction: Lessons for management leadership. *Public Administration Review*, 62(2), 231-241. <https://doi.org/10.1111/0033-3352.00173>
- Klein, V. B. and Todesco, J. L. (2021). COVID-19 crisis and SMEs responses: The role of digital transformation. *Knowledge and Process Management*, 28(2), 117-133. <https://doi.org/10.1002/kpm.1660>
- KOSGEB. (2024, October 11). T.C. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı. <https://www.kosgeb.gov.tr/>
- Kowalik, K., and Klimecka-Tatar, D. (2018). The process approach to service quality management. *Production Engineering Archives*, 18, 31-34. <http://dx.doi.org/10.30657/pea.2018.18.05>
- Kurt, A., and Zehir, C. (2016). The relationship between cost leadership strategy, total quality management applications and financial performance. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(1), 97-110. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/doujournal/issue/66674/1043129>
- Lubatkin, M. H., Şimşek, Z., Ling, Y., and Veiga, J. F. (2006). Ambidexterity and performance in small - to - medium - sized firms: The pivotal role of top management team behavioral integration. *Journal of Management*, 32(5), 646-672. <https://doi.org/10.1177/0149206306290712>
- Mahmood, T., and Mubarik, M. S. (2020). Balancing innovation and exploitation in the fourth industrial revolution: Role of intellectual capital and technology absorptive capacity. *Technological Forecasting and Social Change*, 160, 120248. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120248>
- Mansor, M., and Kurt, A. (2019). Impact of statistical measures of quality on business projects performance “A study in Istanbul - Turkey”. *International Journal of Science and Research*, 8(12), 1252-1264. <https://www.ijsr.net/getabstract.php?paperid=ART20203602>
- Miceli, A., Hagen, B., Riccardi, M. P., Sotti, F., and Settembre-Blundo, D. (2021). Thriving, not just surviving in changing times: How sustainability, agility and digitalization intertwine with organizational resilience. *Sustainability*, 13(4), 2052. <https://doi.org/10.3390/su13042052>
- Narang, M., Joshi, M. C., and Pal, A. K. (2022). A hesitant fuzzy multiplicative Base-criterion multi-criteria group decision making method. *Informatica*, 46(2), 235-242. <https://doi.org/10.31449/inf.v46i2.3452>
- Niyi Anifowose, O., Ghasemi, M., and Olaleye, B. R. (2022). Total quality management and small and medium-sized enterprises'(SMEs) performance: Mediating role of innovation speed. *Sustainability*, 14(14), 8719. <https://doi.org/10.3390/su14148719>
- O'Reilly III, C. A., and Tushman, M. L. (2013). Organizational ambidexterity: Past, present, and future. *Academy of Management Perspectives*, 27(4), 324-338. <https://www.jstor.org/stable/43822033>
- Pallant, J. (2020). SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using IBM SPSS. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003117452>
- Permana, A., Purba, H. H., and Rizkiyah, N. D. (2021). A systematic literature review of Total Quality Management (TQM) implementation in the organization. *International Journal of Production Management and Engineering*, 9(1), 25-36. <http://dx.doi.org/10.4995/ijpme.2021.13765>
- Randhawa, K., Wilden, R., and Gudergan, S. (2021). How to innovate toward an ambidextrous business model? The role of dynamic capabilities and market orientation. *Journal of Business Research*, 130, 618-634. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.05.046>



- Shaji George, A., Hovan George A. S., and Gabrio Martin A. S. (2023). A review of ChatGPT AI's impact on several business sectors. *Partners Universal International Innovation Journal*, 01(01), 9–23. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7644359>
- Sharifi, H., and Zhang, Z. (1999). A methodology for achieving agility in manufacturing organisations: An introduction. *International Journal of Production Economics*, 62(1-2), 7-22. [https://doi.org/10.1016/S0925-5273\(98\)00217-5](https://doi.org/10.1016/S0925-5273(98)00217-5)
- Sillanpää, I., Shahzad, K., and Sillanpää, E. (2015). Supplier development and buyer-supplier relationship strategies—a literature review. *International Journal of Procurement Management*, 8(1/2), 227-250. <http://dx.doi.org/10.1504/IJPM.2015.066283>
- Sushil. (2015). Strategic flexibility: The evolving paradigm of strategic management. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 16(2), 113–114. <https://doi.org/10.1007/s40171-015-0095-z>
- Talib, F., Rahman, Z., and Qureshi, M. N. (2013). An empirical investigation of relationship between total quality management practices and quality performance in Indian service companies. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 30(3), 280–318. <https://doi.org/10.1108/02656711311299845>
- Trkman, P., Indihar Štemberger, M., Jaklič, J., and Groznik, A. (2007). Process approach to supply chain integration. *Supply Chain Management: An International Journal*, 12(2), 116-128. <http://dx.doi.org/10.1108/13598540710737307>
- Urbaniak, M. (2019). Risk factors affecting relations with suppliers. *LogForum*, 15(2), 255-263. <http://doi.org/10.17270/J.LOG.2019.333>
- Vermeulen, W., and Crous, M. J. (2000). Training and education for TQM in the commercial banking industry of South Africa. *Managing Service Quality: An International Journal*, 10(1), 61-67. <https://doi.org/10.1108/09604520010307058>
- Volberda, H. W., Khanagha, S., Baden-Fuller, C., Mihalache, O. R., and Birkinshaw, J. (2021). Strategizing in a digital world: Overcoming cognitive barriers, reconfiguring routines and introducing new organizational forms. *Long Range Planning*, 54(5), 102110. <https://doi.org/10.1016/j.lrp.2021.102110>
- Walter, A. T. (2021). Organizational agility: Ill-defined and somewhat confusing? A systematic literature review and conceptualization. *Management Review Quarterly*, 71(2), 343-391. <https://doi.org/10.1007/s11301-020-00186-6>
- Wang, C., Chin, T., and Lin, J. H. (2020). Openness and firm innovation performance: The moderating effect of ambidextrous knowledge search strategy. *Journal of Knowledge Management*, 24(2), 301-323. <https://doi.org/10.1108/JKM-04-2019-0198>
- Wilson, A., Zeithaml, V., Bitner, M. J., and Gremler, D. (2020). *EBK: Services Marketing: Integrating Customer Service Across the Firm 4e*. McGraw Hill.
- Ye, J., Zhan, J., and Xu, Z. (2020). A novel decision-making approach based on three-way decisions in fuzzy information systems. *Information Sciences*, 541, 362-390. <https://doi.org/10.1016/j.ins.2020.06.050>
- Yuan, C., Xue, D., and He, X. (2021). A balancing strategy for ambidextrous learning, dynamic capabilities, and business model design, the opposite moderating effects of environmental dynamism. *Technovation*, 103, 102225. <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2021.102225>
- Zare, M., Pahl, C., Rahnema, H., Nilashi, M., Mardani, A., Ibrahim, O., and Ahmadi, H. (2016). Multi-criteria decision making criteria decision-making approach in E-learning: A systematic review and classification. *Applied Soft Computing*, 45, 108-128. <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2016.04.020>
- Zhang, M., Zhou, J., Chen, M., and Liu, H. (2024). How do goal orientations affect organizational agility? The mediating effects of ambidextrous operational capabilities. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 71, 4284-4297. <https://doi.org/10.1109/TEM.2023.3241922>



## Türkiye'nin Atıl İşgücündeki Histeri Etkisinin Detaylı Analizi



## Detailed Analysis of the Hysteresis Effect in Türkiye's Labor Underutilization

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1749614>

Mustafa KIRCA\*

### Öz

#### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
23.07.2025

**Kabul Tarihi:**  
08.10.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları  
saklıdır.



*Bu çalışmada Türkiye'nin toplam atıl işgücünde ve cinsiyete dayalı atıl işgüçlerindeki histeri etkisinin araştırılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla Ocak 2014 ile Mayıs 2025 dönemi aylık verileri analiz edilmektedir. İlgili atıl işgücü serilerinin hem orijinal hallerinde hem de dalgacık (wavelet) dönüşümlerinden elde edilen farklı frekansları (kısa, orta ve uzun dönem) için histeri etkisini sınanan önemli bir çalışmadır. Çalışmada serilerin doğrusallık ve yapısal kırılmalara sahip olup olmama özellikleri dikkate alınarak, FKSS, FADF, KSS ve ADF birim kök testleriyle serilerdeki histeri etkisinin varlığı araştırılmaktadır. Analiz bulgularına göre atıl işgücü serileri ve farklı frekanslarının çoğunda histeri etkisi vardır. Sadece toplam atıl işgücünün 16-32 aylık orta döneminde ve atıl erkek işgücünün hem 8-16 hem de 16-32 aylık orta dönemlerinde histeri etkisi yoktur. Atıl kadın işgücünün bütün farklı bileşenlerinde ise histeri etkisi vardır. Üç farklı atıl işgücü serinin genel bulguları ise uzun dönemde histeri etkisinin olduğunu, serilerin geçmiş ortalamalarına geri dönmediğini göstermektedir. Bulgular Türkiye'de eksik istihdamın bir göstergesi olarak atıl işgücü sorununun çözülmesi gereken ciddi bir sorun olduğunu göstermektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** Atıl işgücü, histeri etkisi, dalgacık dönüşüm, Fourier fonksiyonları.

### Abstract

#### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
23.07.2025

**Accepted:**  
08.10.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights  
reserved.



*This study aims to investigate the hysteresis effect in Türkiye's total labor underutilization and gender-based labor underutilization. For this purpose, monthly data from January 2014 to May 2025 are being analyzed. This study is an important study that tests the hysteresis effect for both the original series of labor underutilization and the different frequencies (short, medium, and long term) obtained from wavelet transformations. In this study, the presence of hysteresis effects in the series is investigated using FKSS, FADF, KSS, and ADF unit root tests, considering the linearity and structural breaks of the series. According to the analysis findings, there are hysteresis effect in most of the labor underutilization and different frequencies. There is no hysteresis effect only in the 16-32 months of total labor underutilization and in both the 8-16 and 16-32 months middle-run of the male labor underutilization. There is hysterical effect in all different frequencies of the female labor underutilization. The general findings of the three different labor underutilization series that there is a hysteresis effect in the long term and that the series do not return to their prior averages. The findings show that labor underutilization, which is an indicator of underemployment in Türkiye, is a serious problem that needs to be resolved promptly.*

**Keywords:** Labor underutilization, hysteresis effect, wavelet transformation, Fourier functions.

**Atıf/ to Cite (APA):** Kırca, M. (2025). Türkiye'nin atıl işgücündeki histeri etkisinin detaylı analizi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 993-1012. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1749614>

\*ORCID Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mustafakirca52@gmail.com

## Extended Abstract

### Introduction and Research Questions and Purpose:

This study aims to investigate the existence of hysteresis effects in the total labor underutilization, female labor underutilization, and male labor underutilization rates in Türkiye between January 2014 and May 2025. An important research question in this study is whether the hysteresis effect of labor underutilization rates differs at different frequencies. Furthermore, this study, which takes gender differences into account, analyzes the hysteresis effect on labor underutilization rates in detail. Furthermore, Bell and Blanchflower's (2021:56-57) assertion that the unemployment rate does not adequately measure shocks in the labor market following periods of crisis supports our argument for labor underutilization in this study.

### Literature Review:

There are few studies in the literature that examine the hysteresis effect on labor underutilization, and within the scope of the available literature, it appears that the hysteresis effect on female labor underutilization and male labor underutilization has not been examined before. In particular, there are no previous studies examining the hysteresis effect at different frequencies, such as short, medium, and long term, on labor underutilization and/or its subcomponents (excluding the unemployment rate).

### Methodology:

As in the studies by Yılcı et al. (2024) and Çat and Kırca (2024), a four-stage analysis process was followed in this study. In the first stage, “wavelet transformations” were applied to the series in which the hysteresis effect was examined, and short, medium, and long-term components of these series at different frequencies were obtained. In the second stage, statistical tests were performed to determine whether the original series and the series obtained at different frequencies by applying wavelet transformation had linearity. In the third stage, the presence of meaningful structural breaks/changes in all series was investigated using Fourier functions. In the fourth stage, considering whether there is linearity and structural breaks in the relevant series, the presence or absence of hysteresis is examined by applying the Fourier KSS, KSS, Fourier ADF, and ADF unit root tests proposed by Christopoulos and León-Ledesma (2010) to the variables.

### Results and Conclusions:

Most of the variables are non-linear and have undergone structural breaks/changes. While the original form of the total labor underutilization series has a hysteresis effect in the constant model, it does not have a hysteresis effect in the constant-trend model. However, when broken down into relevant series frequencies, it has a hysteresis effect in the 2–16-month period, while the hysteresis effect disappears in the 16–32-month period. In periods longer than 32 months, the hysteresis effect becomes completely permanent in the total labor underutilization. The hysteresis effect in the male labor underutilization series coincides with the hysteresis effect in the total labor underutilization series. Both the original value of female labor underutilization and the presence of hysterical effects at its different frequencies have been identified. These findings confirm that the hysteresis effect observed in most labor force indicators in Türkiye also exists in the labor underutilization and its various components. Although the hysteresis effect has disappeared in the total labor underutilization and the male labor underutilization in the medium term, the emergence of persistent hysteresis effects over the 32-month period presents a significant problem. In particular, a serious hysteresis effect is observed women.

## 1. Giriş

Ekonomiler büyürken aynı zamanda istihdamın da artması beklenmektedir. İktisadi büyüme ile istihdam oranı arasında ilişkiler sürekli test edilmiş ve bu iki değişken arasında teorik ilişkiler ortaya konulmuştur. İktisadi büyüme teorilerinde işgücü, en önemli üretim girdisi olmasının yanında, üretimde verimliliği artırmasından üretime yönelik yeni bilgilerin üretilmesine kadar iktisadi büyümeyi etkileyen en önemli faktörlerden biridir. İktisadi büyümenin de işgücü faktörünün istihdamını artırarak, işsizliği azalttığı Okun (1962) tarafından teorik bir şekilde ortaya konulmaktadır. Teorik olarak iktisadi büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiler güçlü bir şekilde ortaya konulmuş olsa da literatürde istihdam yaratmayan büyüme olgusu önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren “istihdam yaratmayan büyüme” konusunda tartışmaların ve araştırmaların arttığı göze çarpmaktadır.<sup>1</sup>

Ülke ekonomileri büyürken, istihdam oranının sabit kalması veya azalması ciddi bir iktisadi sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Dünya Bankası'nda (2025a, 2025b, 2025c) yer alan istatistikler incelendiğinde Dünyada 1991'dan 2024 yılına kadar reel gayri safi yurt içi hasılanın (GSYİH) 2,65 kat artmasına rağmen, istihdam oranının %62'den %58 oranına gerilediği görülmektedir. İşsizlik oranının ise 1991-2024 yılları arasında ortalama %6 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranlarının ülkeden ülkeye ciddi anlamda farklılaştığı dikkat çekmektedir. Örneğin Afrika'da yer alan birçok ülkede işsizlik oranları %20'ye yakın ve üzerindedir. İstihdam yaratmayan büyümenin işsizlik oranından ziyade atıl işgücü oranına da ciddi etkileri bulunmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nde (ILO) (2025a) yer alan verilere göre 2024 yılında verisi açıklanan 28 ülkenin, 15 yaş üstü ortalama toplam (genel) atıl işgücü oranı %12,07, atıl erkek işgücü oranı %10,28 ve atıl kadın işgücü oranı ise %14,64 oranında gerçekleşmiştir. Burada dikkat çekilmesi gereken husus “atıl işgücü” göstergesinin ne olduğu ve önemidir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) (2025b) atıl işgücünü, bir ülkenin toplam sahip olduğu işgücünün ne kadarının kullanılmadığını gösteren bir oran olarak tanımlamaktadır. Ayrıca atıl işgücü; işsizlerden, zamana bağlı eksik istihdamdan ve potansiyel işgücünden oluşmaktadır. Zamana bağlı eksik istihdam, bireylerin tam zamanlı iş bulamamalarını veya normal çalışma saatlerinden daha az çalışma durumlarını ifade ederken, potansiyel işgücü ise iş arayışında olmamakla birlikte, çalışma konusunda hazır olan grupları içermektedir. İşsizlikle birlikte bu iki grubun oranı, atıl işgücünü göstermekte olup, aslında gerçek işsizlik oranı olarak da değerlendirilebilir. Radlińska (2025) ayrıca beceri uyumsuzluğunun da atıl işgücünün önemli bir bileşeni olarak belirterek, işsizliği aşan çok daha geniş bir kavram olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Radlińska (2025) çalışmasında tam olarak istihdam yaratmayan büyüme kavramı geçmemiş olmasına rağmen, çalışmanın özünde atıl işgücünü istihdam yaratmayan büyüme ile ilişkilendirmektedir. Moghadam ve Van Rijckeghem (1994) ise yapısal işsizliğin atıl işgücünün bir nedeni olduğunu belirtmektedir. Yazarlara göre içerdekiler-dışardakiler ilişkisi ve uzun dönemli işsizlik oranlarının ücret yapışkanlığı ortaya çıkarmasıyla istihdam oranı azalmakta ve yapısal işsizlik ortaya çıkmaktadır. İktisadi büyümenin istihdam yaratmadığı ekonomik yapılarda, eksik istihdam olarak da karşımıza çıkan atıl işgücünde yukarıya doğru artışın devam edeceği beklenmelidir. Bu sebeple, işsizlik ile ilgili yapılan çalışmalarda atıl işgücünün de ihmal edilmemesi önem arz etmektedir.

İktisat literatüründe işsizlikte meydana gelen bir şokun kalıcı mı yoksa geçici mi olduğu önemli bir araştırma sorusudur. Bu konuyla ilgili yapılan teorik ve ampirik çalışmaların başında Blanchard ve Summers'ın (1986) eseri gelmektedir. Blanchard ve Summers (1986) çalışmasında “işsizlik histerisi hipotezini” ortaya atmıştır. Aslında bu hipotez Friedman (1968) ve Phelps (1968)'in geliştirdiği “doğal işsizlik oranına” karşı geliştirilmiştir. Parasalcılık ve Yeni Klasik Makroiktisat

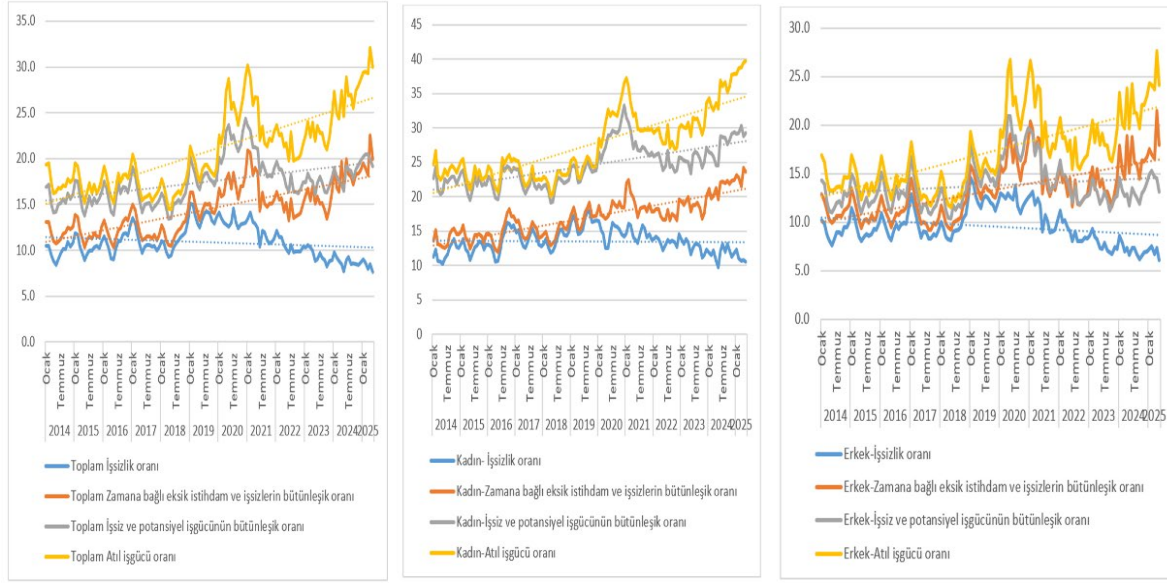
<sup>1</sup> Bu konuda Datt (1994), Bhalotra (1998), Caballero ve Hammour (1998), Hall (1998), Altman (2003), Telli, Voyvoda ve Yeldan (2006), Wolnicki, Kwiatkowski ve Piasecki (2006), Bhorat ve Oosthuizen (2008), Featherstone ve Papadimitriou (2008), Onaran (2008), Alessandrini (2009), Kannan ve Raveendran (2009), Naqvi (2011), Hanusch (2013), Thomas (2013), Mukherjee (2014), Abou Hamia (2016), Borgersen ve King (2016), Martus (2016), Palvia ve Vemuri (2016), Tejani (2016), Abraham (2019), Arora, Pradhan ve Sharma (2024), Salim ve Basher (2024), Basher ve Salim (2025) ve Hernandez ve Pichardo (2025) gibi çalışmalar incelenebilir.



anlayışının öncüsü olan bu iktisatçılara göre işsizlikte meydana gelen şokların kalıcı etkiye sahip olmayacağını, uzun dönemde “doğal işsizlik oranına” geri döneceği teorik olarak açıklanmaktadır. Doğal işsizlik oranı kavramı ise ekonominin uzun dönemde dengede olduğunu ve enflasyonu hızlandırmayan bir işsizlik oranını ifade etmektedir. Histeri hipotezine göre ise geçici şoklar bile işsizlik üzerinde kalıcı etkilere sahip olabilmektedir. Blanchard ve Summers (1986) yüksek ve sürekli artan işsizlik oranını bu hipotezle açıklamaktadır. Ayrıca işsizlikteki bu kalıcı etkinin altında yatan en önemli nedenlerin başında işsizlik oranında meydana gelen geçmiş şoklar bulunmaktadır. Histeri etkisinin altında yatan iktisadi nedenler genellikle işgücü piyasasının yapısal özellikleriyle (içerdekiler-dışardakiler, ücret belirleme süreçleri, sendikalı-sendikasız olma durumu gibi) ve ekonomiler üzerinde etkili olan arz, talep, nominal ve reel şoklarla açıklanmaktadır. Özellikle de işgücü piyasasının karakteristik özellikleri işsizlik histerisinin yayılımını artırmaktadır.

Blanchard ve Summers (1986), bu hipotezi birim kök testlerinin kullandığı eşitlikler üzerinden analiz etmektedir. Birim kök araştırması yapılan işsizlik oranı serisi birim köke sahip, bir başka ifadeyle durağan değilse, o işsizlik oranının kendi geçmiş şoklarından etkilendiği ve böylece histeri etkisine sahip olduğu anlamına gelmektedir. Blanchard ve Summers’ın (1986) bu çalışmasından sonra hem Türkiye örneğinde hem de diğer ülke örneklerinde işsizlik histerisi hipotezinin sınanması önemli bir araştırma sorusu haline gelmiştir. Literatür kısmında yer alan çalışmalardan da görüleceği üzere bu araştırmalarda genellikle “birim kök testleri” kullanılmaktadır. Ayrıca yukarıdaki atıl işgücü ile ilgili açıklamalar dikkate alındığında, histeri etkisi sınanırken işsizlik oranından ziyade atıl işgücü oranındaki histeri etkisinin sınanması önem arz etmektedir. Bell ve Blanchflower’ın (2021:56-57) özellikle işsizlik oranının kriz dönemlerinden sonra işgücü piyasasındaki şokları iyi bir şekilde ölçemediğini ifade etmesi, bu çalışmadaki atıl işgücü kullanma argümanımızı desteklemektedir. Yazarlar işgücü ile ilgili yapılacak çalışmalarda işsizliğin işgücü piyasasındaki mevcut durumu tam olarak yansıtmadığını, bu yüzden eksik istihdam verilerinin kullanılması gerekliliğini vurgulamaktadırlar.

Türkiye uzun yıllardır yüksek işsizlik oranlarıyla mücadele eden ülkeler arasındadır. Türkiye İstatistik Kurumu’nda (TÜİK) (2025) yer alan veriler kullanılarak hazırlanan Şekil 1’de toplam, kadın ve erkek işgücüne ait tamamlayıcı göstergelerin 2014-2025 yılları arası aylık orijinal grafikleri ve zamana bağlı eğilim çizgileri yer almaktadır. Bu grafikte yer alan işsizlik oranı değerlerine bakıldığında, 2019 yılında zirve yapan işsizlik oranlarının bu tarihlerden sonra azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Belirtilen dönem aralığında, toplam işsizlik oranı, kadın işsizlik oranı ve erkek işsizlik oranı sırasıyla ortalama %10,9, %13,5 ve %9,6 düzeyindedir. Atıl işgücünü ve atıl işgücünü oluşturan diğer bileşenler incelendiğinde ise farklı bir tablo karşımıza çıkmaktadır. İşsizlik oranı hariç diğer üç bileşenin toplamda, kadınlarda ve erkeklerde de artma eğiliminde olduğu göze çarpmaktadır. Belirtilen dönemde atıl işgücü oranının ise toplamda, kadınlarda ve erkeklerde sırasıyla ortalama %20,82, %27,61 ve %17,2 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye’deki atıl işgücünün son yıllarda ulaştığı değerlere bakıldığında bu sorunun ciddiyeti daha iyi anlaşılmaktadır. 2025 yılının ilk 5 ayı ortalama toplam atıl işgücü %30,1, atıl kadın işgücü %38,9 ve atıl erkek işgücü %24,8 oranında gerçekleşmiştir. Geniş bir işsizlik göstergesi olan ve diğer grupları da içeren atıl işgücü oranlarının yüksek değerler alması ve artış eğilimine sahip olması bu göstergelerde histeri etkisi olabileceği konusunda ipuçları vermektedir. Bu doğrultuda, Türkiye’de atıl işgücünün yapısal bir sorun haline gelip gelmediğinin araştırılması önem arz etmektedir. Aynı dönem için G7 ülkelerinde son 10 yılın toplam atıl işgücü ortalaması %9,12, atıl kadın işgücü ortalaması %9,81 ve atıl erkek işgücü %8,63 düzeyinde gerçekleşmiştir. Türkiye’de atıl işgücü oranlarının da ortalamasının bu ülkelerin değerlerinden yüksek olduğu görülmektedir. Bu değerler Türkiye’de toplam atıl işgücünde, atıl kadın işgücünde ve atıl erkek işgücünde histeri etkisinin araştırılmasının önemini ortaya koymaktadır.



**Şekil 1. Türkiye'nin İşgücüne İlişkin Tamamlayıcı Göstergeler-(Ocak 2014-Mayıs 2025 Dönemi)**  
**Kaynak:** TÜİK (2025), İşgücü İstatistikleri, İşgücüne ilişkin tamamlayıcı göstergeler.

Bu çalışmada da Türkiye’de Ocak 2014-Mayıs 2025 dönemi arası toplam atıl işgücü, atıl kadın işgücü ve atıl erkek işgücü oranlarında histeri etkisinin varlığının araştırılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Yılcı vd. (2024) ile Çat ve Kırca (2024) çalışmalarında olduğu gibi ilgili değişkenlerin hem orijinal değerlerinde hem de farklı frekanslarında (kısa, orta ve uzun dönem bileşenleri) histeri etkisi araştırılmıştır. Atıl işgücü değişkenlerinin kısa, orta ve uzun dönem bileşenleri, değişkenlere “dalgacık dönüşüm” uygulanarak elde edilmektedir. Ayrıca dalgacık dönüşüm yaparken iki farklı ölçek kullanarak, değişken farklı ölçeklerde frekanslarına ayrıştırılmıştır. Elde edilen orijinal, kısa, orta ve uzun dönem değişkenlerinin ilk olarak doğrusal olup olmadığı tespit edilmiştir. Sonrasında anlamlı yapısal kırılmaları da ihmal etmemek için serilerdeki Fourier fonksiyonlarının anlamlılığı sınanmıştır. Yapısal kırılmalar ve doğrusal olmama durumu anlamlı ise Christopoulos ve León-Ledesma (2010) tarafından geliştirilen Fourier Kapetanios-Shin-Snell (FKSS) birim kök testiyle, yapısal kırılmalar anlamsız ve doğrusal olmama durumu anlamlı ise Kapetanios vd. (2003) tarafından geliştirilen KSS birim kök testiyle, yapısal kırılmalar anlamlı ancak seriler doğrusal ise yine Christopoulos ve León-Ledesma (2010) tarafından geliştirilen Fourier Genişletilmiş Dickey-Fuller (FADF) birim kök testiyle, son olarak hem yapısal kırılmalar anlamsız hem de seri doğrusal ise Said ve Dickey (1984) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testiyle serilerdeki histeri etkisi sınanmaktadır. Bilindiği kadarıyla Türkiye’nin atıl işgücü değişkenlerinde histeri etkisi sınanırken, atıl işgücünün farklı frekanslarını ve farklı cinsiyetlere göre atıl işgücündeki histerisi etkisini araştıran ilk çalışmadır. Bu yüzden çalışma birçok histerisi etkisini araştıran çalışmalardan farklılık göstermektedir.

Çalışmanın izleyen bölümlerinde ilk olarak işsizlik oranında ve atıl işgücünde histerisi etkisini inceleyen çalışmalara yer verilmektedir. İkinci olarak histerisi etkisi analiz edilirken kullanılan yöntemler tanıtılmakta, üçüncü olarak ise ilgili yöntemler kullanılarak elde edilen bulgulara ve bu bulgulara ait tartışmalara sunulmaktadır. Sonuç kısmında iktisadi ve politik önerilerle birlikte çalışma nihayete erdirilmektedir.

## 2. Literatür İncelemesi

Blanchard ve Summers’ın (1986) geliştirmiş olduğu işsizlik histerisi hipotezini sıyanan birçok güncel çalışma mevcuttur (Örneğin; Akcan vd., 2025; Ataklı Yavuz vd., 2025; Köse, 2025; Mota, 2025; Cardona-Arenas ve Sierra-Suarez, 2024; Cuestas ve Gil-Alana, 2024; Furuoka vd., 2024; Ibourk ve

El Aynaoui, 2024; Kizilkaya vd., 2024; Nnyanzi vd., 2024; Yılcı vd., 2024). Güncel çalışmalar incelendiğinde toplam (genel) işsizlik oranındaki histeri etkisiyle birlikte farklı demografik özelliklere ait işsizlik oranlarındaki histeri etkisi de araştırılmaktadır. Çalışmalarda çoğunlukla birim kök testleri kullanılarak histeri etkisi sınanmaktadır. Geleneksel birim kök testlerinin yanında, daha güçlü sonuçlar veren, değişkenlerdeki yapısal kırılmaları ve doğrusal olmama durumunu dikkate alan birim kök testleri de kullanılmaktadır. Analiz bulgularında gelişmekte olan ülkelerin yanında bazı gelişmiş ülkelerde de hem toplam işsizlik hem de farklı işsizlik gruplarında histeri etkisi olduğu bulgusu elde edilmiştir. Yapılan çalışmalarda yüksek eğitimli bireylerin işsizlik oranlarında ve yaşlı işgücü grupları gibi bazı örneklerde histeri etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Yukarıda sıralanan çalışmaların bulguları toplam olarak değerlendirildiğinde histeri etkisinin ülkelere, ülkelerin ekonomik yapılarına, demografik özelliklerine ve incelenen döneme göre değiştiği görülmektedir. Ayrıca atıl işgücündeki histeri etkisini sınanan çalışmaların işsizlik oranlarındaki histeri etkisini sınanan çalışmalara oranla daha az olduğu ifade edilebilir. Örneğin, Congregado vd. (2023), atıl işgücünün bir bileşeni olan yarı-zamanlı istihdamdaki histeri etkisini ABD ve Birleşik Krallık ülkeleri için sınamıştır. Çalışmada özellikle yapısal kırılmaları da dikkate alan panel ve zaman serisi birim kök testleri kullanılarak elde edilen bulgulara göre uzun dönemde yarı-zamanlı istihdam da histeri etkisi bulunmaktadır. Congregado vd. (2023) çalışmalarında da Bell ve Blanchflower'ın (2021) önerisi dikkate alınarak eksik istihdam da histeri etkisi araştırılmıştır.

İşsizlik histerisi hipotezinin sınanması Türkiye içinde halen güncelliğini koruyan konudur. Bu çalışmaların bazıları işsizlik histerisini sadece Türkiye için analiz ederken, bazıları ise ülke grupları içinde Türkiye yer almaktadır (Yıldırım vd. 2025; Baktemur, 2024; Çat ve Kırca, 2024; Özen Atabey, 2023; Aydın, A., 2023; Atamer vd., 2023; Telli Üçler, 2022; Azazi ve Ateş, 2022; Belliler ve Demiralp, 2022; Özbek ve Türkmen, 2021; Uğur ve Atılgan, 2021; Atgür, 2021; Şentürk Ulucak, 2021; Yurtkuran, 2021; Bayat vd., 2020; Aydın, M., 2020; Mike ve Alper, 2020). Toplam işsizlik oranının yanında Karakuş (2025), Çat ve Kırca (2024), Daştan (2024), Ergül (2024), Ertürkmen (2024), Şahin Kutlu (2023), Coşkun (2021), Önal (2021), Şak (2021), Yücesan (2021), Belke (2020), Çiçen (2020a), Çiçen(2020b) ve Çemrek ve Şeker (2020) çalışmalarında yaş, cinsiyet, eğitim durumu gibi demografik özellikleri ve bölgesel farklılıkları dikkate alarak işsizlik histerisi hipotezinin sınamaktadırlar. Farklı dönemler için yapılan bu çalışmalarda, diğer ülke örneklerinde olduğu gibi yapısal kırılmaları dikkate alan, Fourier fonksiyonlarını içeren, doğrusal olmayan ve farklı frekansları dikkate alan gelişmiş birim kök testlerinin sıklıkla kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Böylece işsizlik histerisi hipotezi daha güçlü bir şekilde sınanmaya çalışılmaktadır.

Toplam işsizlik oranındaki histeri etkisini sınanan çalışmaların bulgularına bakıldığında, Türkiye'de işsizlik oranındaki histerisi etkisinin varlığı sıklıkla doğrulanmıştır. Demografik özelliklere göre yapılan çalışmalarda en çok genç işsizliğinde histeri etkisinin sıklıkla sınıandığı görülmekte ve genellikle geniş işsizlikte histeri etkisi bulunmaktadır. Ayrıca, erkeklerden ziyade kadın işsizliğinde histeri etkisinin daha yoğun bir şekilde tespit edildiği söylenebilir. Bu çalışmalardan özellikle Çat ve Kırca (2024) ile Aydın'ın (2020) çalışmaları işsizlik değişkeni verilerine dalgacık dönüşüm uygulayarak, bu değişkenlerin farklı frekanslarında histeri varlığını analiz etmişlerdir. Bu çalışmaların bulgularına göre çeşitli işsizlik oranlarındaki histeri etkisi farklı frekanslara göre değişmektedir. Farklı frekanslarda farklılaşması histerinin özellikle kısa, orta ve uzun dönem şoklara karşı duyarlı olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de atıl işgücü oranını dikkate alarak histeri etkisinin sınıandığı çalışmalar, işsizlik oranı için yapılan çalışmalara göre oldukça azdır. Karataş (2024) Türkiye'nin 2014M01-2023M08 dönemi istatistiklerini kullanarak histeri etkisini; işsizlik oranı, zamana bağlı eksik istihdam ve işsizlerin bütünleşik oranı, işsiz ve potansiyel işgücünün bütünleşik oranı ve atıl işgücü oranı için araştıran nadir çalışmalardanır. Çalışmada belirtilen değişkenlerdeki histeri etkisi ADF ve Fourier ADF, Kesirli Frekanslı ADF birim kök testleriyle sınanmıştır. Yapılan analizlerde tüm değişkenlerde histeri etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Ergül (2024) farklı gruplara ait işsizlik oranlarının yanında, atıl işgücünün de bir bileşeni olan potansiyel işgücünün bütünleşik oranları için

histeri etkisini sınamıştır. Karataş'ın (2024) çalışmasındaki benzer birim kök testlerini kullanan Ergül (2024) yapılan analizler sonucunda tüm değişkenlerde histeri etkisinin olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Literatürde atıl işgücündeki histeri etkisini sınavan çalışmaların az olduğu ve aynı zamanda ulaşılabilinen literatür kapsamında atıl kadın ve erkek işgücündeki histeri etkisinin daha önce sınanmadığı görülmektedir. Özellikle atıl işgücü ve/veya alt bileşenlerinin (işsizlik oranı hariç) kısa, orta ve uzun dönem gibi farklı frekanslarında daha önce histeri etkisini inceleyen çalışma bulunmamaktadır. Çeşitli işsizlik oranlarındaki histerisi etkisini sınavan Yılcı vd. (2024) ile Çat ve Kırca (2024) çalışmalarında olduğu gibi atıl işgücündeki histeri etkisi de farklı frekanslarda değişebilir. Bu çalışmada atıl işgücü ile atıl işgücünün farklı frekanslarındaki (kısa orta ve uzun dönem bileşenleri) doğrusal olmama durumu dikkate alınmaktadır. Aynı zamanda Fourier fonksiyonu yardımıyla serilerdeki yapısal kırılmalar ihmal edilmemektedir. Belirtilen bu özellikler, çalışmanın literatürden farklılığını ortaya koymaktadır.

### 3. Veri

Türkiye için toplam atıl işgücü ve cinsiyete göre atıl işgücü oranlarındaki histeri etkisinin incelendiği bu çalışmada, belirtilen değişkenlere ait veriler TÜİK'in (2025) işgücü istatistikleri içinde yer alan "işgücüne ilişkin tamamlayıcı göstergeler" istatistiksel tablolardan elde edilmiştir. TÜİK'de (2025) atıl işgücü değişkenine ait veriler 2014 yılı Ocak ayından itibaren yer almaktadır. Bu nedenler histeri etkisi Ocak 2014 ile Mayıs 2025 dönemi arası aylık veriler kullanılarak analiz edilmektedir. Şekil 1'de toplam atıl işgücü, atıl kadın işgücü ve atıl erkek işgücü oranları değişkenlerinin orijinal grafikleri yer almaktadır. Değişkenlerde mevsimsel etkilerin olduğu gözlemlendiği için, ilk olarak değişkenler zaman serisi ekonometrisinde sıklıkla kullanılan Tramo/Seats yöntemi ile mevsimselliklerinden arındırılmıştır.

Mevsimsellikten arındırılmış seriler Ek 1-2-3'te yer almaktadır. İlgili şekillerde yer alan Atıl İşgücü Oranı (AIG), Atıl Kadın İşgücü Oranı (AKIG) ve Atıl Erkek İşgücü Oranı (AEIG) grafikleri sırasıyla mevsimsellikten arındırılmış toplam atıl işgücü, atıl kadın işgücü ve atıl erkek işgücüne aittir. Ayrıca serilerin yapısal kırılmalarla karşı karşıya kaldığı ve doğrusal olmama ihtimali de grafiklerden görülmektedir. Yapılacak analizler de güçlü bulgular elde edilebilmesi için Yılcı vd. (2024) ile Çat ve Kırca'nın (2024) çalışmalarında olduğu gibi yapısal kırılmaları ve doğrusal olmama durumunu dikkate alan yöntemler tercih edilmiştir.

### 4. Yöntem

Atıl işgücü oranlarındaki histeri etkisi araştırılırken yukarıda da belirtildiği üzere Yılcı vd. (2024), Çat ve Kırca'nın (2024) çalışmalarındaki süreç takip edilmiştir. Aşağıda bu sürece ait aşamalar kısaca açıklanmaktadır.

*Birinci aşamada* orijinal atıl işgücü serilerine dalgacık (wavelet) dönüşümleri uygulanarak serilerin kısa, orta ve uzun bileşenleri elde edilmektedir. İlk kez Fan ve Gençay (2010) dalgacık dönüşümlerden elde edilmiş serilerin birim kök testlerinde kullanılmasını önermektedir. Çat ve Kırca (2024), Yılcı vd. (2024) ve Ha vd. (2018) çalışmalarında kullanılan ve adına "Maksimum Örtüşme Kesikli Dalgacık Dönüşümü" (MODWT) verilen yöntemle değişkenler farklı bileşenlere ayrıştırılmaktadır. Bu yöntem de Gençay vd.'nin (2010) çalışmasında olduğu gibi 8 dalgacık uzunluğuna sahip "Daubechies En Küçük Asimetrik (Least Asymmetric)" dalgacık filtresi kullanılmaktadır. Bu çalışmada serilerin dalgacık dönüşümleri elde edilirken Çat ve Kırca (2024) ile Yılcı vd. (2024) çalışmalarından farklı olarak sadece tek bir ölçek için değil, ikinci bir ölçek içinde değişkenler bileşenlerine ayrıştırılmıştır. İlk olarak 5 ölçek kullanılarak elde edilen bileşenlerin; ilk ikisinin toplanmasıyla 2-8 aylık kısa dönem değişkeni, üçüncü bileşenin kendisi 8-16 aylık orta dönem değişkeni, dördüncü ve beşinci bileşenlerinin toplanmasıyla da 16 aydan daha fazla bir

frekansı ifade eden uzun dönem değişkeni elde edilmiştir. Farklı frekans uzunlukları arasında bir farklılık/benzerlik olup olmadığını belirlemek içinse ikinci olarak 7 ölçekli bir ayrıştırma daha yapılmıştır. Bu 7 ölçekli ayrıştırmadan elde edilen ilk üç bileşenin toplamı 2-16 aylık kısa dönem değişkenini, tam ortada yer alan bileşen 16-32 aylık bir orta dönem değişkenini, son olarak geriye kalan bileşenler toplanarak da 32 aydan daha fazla bir frekansı ifade eden uzun dönem değişkenini elde edilmiştir. Bu dalgacık dönüşümler yardımıyla atıl işgücü serilerinin farklı frekanslara sahip kısa, orta ve uzun dönem bileşenleri elde edilmektedir.

*İkinci aşamada*, atıl işgücü serilerinin ve dalgacık dönüşüm kullanılarak elde edilen farklı frekanslara ait serilerin doğrusal olup olmadığı Harvey vd.'nin (2008) geliştirmiş olduğu doğrusallık testi kullanılarak belirlenmiştir. Harvey vd. (2008) bu testi uygularken serilerin durağan olma ve durağan olmama özelliklerini dikkate alarak, iki temel test eşitliği kullanarak bir test istatistiği hesaplamaktadır. Serinin durağan olduğu ihtimaline karşı Eşitlik 1 tahmin edilir;

$$\Delta I\dot{G}_t = \varphi_0 + \varphi_1 \Delta I\dot{G}_{t-1} + \varphi_2 \Delta I\dot{G}_{t-1}^2 + \varphi_3 \Delta I\dot{G}_{t-1}^3 + e_t \quad (1)$$

Eşitlik 1'in tahmin edilmesinden sonra  $H_0: \varphi_2 = \varphi_3 = 0$  hipotezi, ilgili katsayılar kısıt testi uygulanarak  $\chi^2(2)$  dağılımı gösteren bir  $W_S$  test istatistiği hesaplanır. Sonrasında Serinin durağan olmama ihtimali göz önünde bulundurularak Eşitlik 2 tahmin edilir.

$$\Delta \Delta I\dot{G}_t = \phi_0 + \phi_1 \Delta \Delta I\dot{G}_{t-1} + \phi_2 \Delta \Delta I\dot{G}_{t-1}^2 + \phi_3 \Delta \Delta I\dot{G}_{t-1}^3 + u_t \quad (2)$$

Eşitlik 2'in tahmin edilmesinden sonra  $H_0: \phi_2 = \phi_3 = 0$  hipotezi, ilgili katsayılar kısıt testi uygulanarak  $\chi^2(2)$  dağılımı gösteren bir  $W_U$  test istatistiği hesaplanır. Harvey vd. (2008) bu iki test istatistiğini kullanarak yine  $\chi^2(2)$  dağılımı gösteren  $W_\lambda = \{1-\lambda\}W_S + \lambda W_U$  test istatistiğini hesaplamaktadır. Temel hipotezi serilerin doğrusal olduğu olan bu testte eğer, hesaplanan  $W_\lambda$  değeri, 9,21(%1), 5,99(%5) ve 4,60(%10) kritik değerlerinden büyükse temel hipotez reddedilir ve ilgili serinin doğrusal olmadığı konusunda karar verilir.

*Üçüncü aşamada*, tüm değişkenler için yapısal kırılmaların varlığı Fourier fonksiyonlarının anlamlılığı sınanarak test edilmektedir. Becker vd. (2006) çalışmasında Fourier fonksiyonlarını kullanarak birim kök testi geliştirmişlerdir. Sonraki aşamada kullanılacak olan Christopoulos ve León-Ledesma (2010) tarafından önerilen birim kök testlerinde de değişkenlerdeki Fourier fonksiyonlarının anlamlılığı da Becker vd.'nin (2006) önerdiği şekilde test edilmektedir. Fourier fonksiyonlarının kullanılmasının altında yatan ana düşünde değişkenlerdeki yapısal kırılmaların/değişmelerin ihmal edilmemesidir. Özellikle yapısal kırılmaların sayısının ve yerinin belirlenmesinin güçlüğü yapısal kırılmaları ve özellikle yumuşak geçişli yapısal kırılmaları daha iyi yakalayan Fourier fonksiyonlarının kullanılmasını yoğunlaştırmaktadır. İlgili bir değişkendeki anlamlı Fourier fonksiyonunun anlamlılığı Eşitlik 3 kullanılarak belirlenebilmektedir.

$$\Delta I\dot{G}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \alpha_1 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \epsilon_t \quad (3)$$

Eşitlik 3'te yapısal kırılmaların anlamlı olup olmadığını sınamak için modeldeki sinüs ve kosinüs terimlerini barındıran " $\alpha_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \alpha_1 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right)$ " şeklindeki fonksiyon kullanılmaktadır. Bu fonksiyonun içindeki deterministik olan " $\pi$ : pi sayısı,  $t$ : trend ve  $T$ : gözlem sayısı" hariç, belirlenmesi gereken " $k$ : uygun frekans" sayısıdır. " $k$ " değeri belirlenirken Eşitlik 3, her bir  $k=1,2,3,4,5$  için tahmin edilip, tahminlere ait kalıntı kareler toplamı (KKT) karşılaştırılmaktadır. KKT değerinin en küçük olduğu tahminde yer alan " $k$ " değeri uygun frekans olarak belirlenmektedir. Sonrasında  $H_0: \alpha_1 = \alpha_2 = 0$  hipotezinde gösterildiği gibi ilgili katsayılar kısıt testi uygulanarak F test istatistiği hesaplanmaktadır. Bu test istatistiği Becker vd. (2006: 389) çalışmasında yer alan tablo kritik değerleriyle karşılaştırılmaktadır. Hesaplanan F test istatistiği kritik değerlerden büyük ise ilgili hipotez reddedilir ve Fourier fonksiyonlarına ait trigonometrik terimlerin katsayıların birlikte anlamlı olduğu kararına varılır. Bu durum değişkende anlamlı yapısal kırılma olduğunu göstermektedir. Ayrıca uygun " $k$ " değeri ile eşitlik modellendikten sonra " $\epsilon_t$ " artık terimi

elde edilip, değişkenin kendisinden çıkarıldığında ( $\Delta I G_t - \epsilon_t$ ) ilgili değişkenin Fourier fonksiyonları elde edilebilmektedir. Böylece ilgili Fourier yapısının değişkeni ne kadar yakaladığı gözlemlenebilmektedir.

*Dördüncü ve son aşamada* önceki testlerden elde edilen bilgiler dikkate alınarak, değişkenlere Christopoulos ve León-Ledesma (2010) tarafından geliştirilen Fourier KSS ve Fourier ADF, Kapetanios vd. (2003) tarafından geliştirilen KSS ve Said ve Dickey (1984) tarafından geliştirilen ADF birim kök testleri uygulanmaktadır. Fourier KSS ve Fourier ADF birim kök testlerinde değişkenlerin durağanlıkları " $\epsilon_t$ " artık terim kullanılarak analiz edilmektedir. Eğer ilgili seri doğrusal değil ve seride trigonometrik terimler birlikte anlamlı ise " $\epsilon_t$ " artık terimine KSS birim kök testi uygulanır, böylece FKSS birim kök testi süreci tamamlanmış olur. Yine seri doğrusal değil ancak trigonometrik terimler anlamsızsa serinin kendisine KSS birim kök testi uygulanmaktadır. Eğer ilgili seri doğrusal ve bu seride trigonometrik terimler birlikte anlamlı ise " $\epsilon_t$ " artık terimine ADF birim kök testi uygulanır, böylece FADF birim kök testi süreci tamamlanmış olur. Yine seri doğrusal ancak trigonometrik terimler anlamsızsa serinin kendisine ADF birim kök testi uygulanmaktadır. Eşitlik 4 ve Eşitlik 5 " $\epsilon_t$ " artık terimi kullanılarak oluşturulan test FKSS ve FADF birim kök eşitliklerini göstermektedir.

$$\Delta \epsilon_t = \theta_1 \epsilon_{t-1} + \sum_{j=1}^p \theta_j \Delta \epsilon_{t-p} + u_{1,t} \quad (4)$$

$$\Delta \epsilon_t = \vartheta_1 \epsilon_{t-1}^3 + \sum_{j=1}^p \gamma_j \vartheta \epsilon_{t-p} + u_{2,t} \quad (5)$$

Bu iki test eşitliğinde de sabit ve trend terim yoktur. Çünkü izlenen süreçte bu artık terim serisi ilgili serinin sabitten ve trendden arındırılmış halleridir. Bu aşamada yapılan serinin özelliklerine göre sırasıyla artık terimlerine KSS veya ADF birim kök testlerinin uygulanmasıdır. KSS doğrusal olmayan, ADF ise doğrusal olan serilerde birim kökün (durağanlığın) araştırıldığı testlerdir. Test eşitliklerinde alt indis olarak yer alan "p" değerleri uygun geçikme sayılarını göstermekte olup, bu çalışmada genelden özele t bilgi kriteri kullanılarak belirlenmektedir. Eşitlik 4'teki ADF test eşitliği kullanılarak serinin birim köklü olduğunu/durağan olmadığını gösteren  $H_0: \theta_1 = 0$  hipotezi sınanmaktadır. Benzer şekilde Eşitlik 5'teki KSS test eşitliği kullanılarak serinin birim köklü olduğunu/durağan olmadığını gösteren  $H_0: \vartheta_1 = 0$  hipotezi sınanmaktadır. Bu katsayılar ait "t" istatistik değerleri FADF ve FKSS test istatistik değerleridir. Hesaplanan bu test istatistik değerleri eğer Christopoulos and Leon-Ledesma'nın (2010: 1083-1084) çalışmasında yer alan tablo kritik değerlerinden mutlak olarak küçük ise ilgili hipotezler reddedilemez ve değişkenlerin birim köklü olduğu, bir başka ifadeyle de durağan olmadığı bulgusuna ulaşılmaktadır.<sup>2</sup> Eğer değişkenlerde Fourier fonksiyonuna ait trigonometrik terimler birlikte anlamsız ise değişkenlerin orijinal hallerine ADF veya KSS birim kök testleri uygulanmaktadır. Yapılan analizler sonucunda değişkenler durağan değilse, serinin istatistiksel özellikleri zaman içinde değişmektedir. Özellikle serinin ortalamasının ve varyansının zaman içinde sabit olmadığı anlamına gelmektedir. Bu durumun bir diğer anlamlı ise ilgili değişkende meydana gelen şokların etkisinin kalıcı olduğudur. Atıl işgücü serilerinin durağan olmaması durumunda da "histeri hipotezinin" geçerli olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, atıl işgücü serilerinde meydana gelen şokların kalıcı etkisi vardır.

## 6. Bulgular ve Tartışma

Çalışmanın bu kısmında yukarıda sunulan yöntemler kullanılarak elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Ek 1-2-3'te hem orijinal serilerin hem de dalgacık dönüşüm kullanılarak elde edilen serilerin farklı frekanslarına ait grafikleri yer almaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi ilk olarak grafiklerde yer alan tüm serilerin doğrusal bir özellik gösterip gösterilmediği araştırılmaktadır.

<sup>2</sup> Ayrıca, Yılcı vd. (2024) çalışmasındaki Tablo 4, Tablo 6 ve Tablo 7'deki örneklerden de görüleceği üzere, ilgili test istatistiklerinin pozitif olması durumunda da serilerin birim köklü, durağan olmadığını gösteren temel hipotezler reddedilmemektedir.

Sonrasında anlamlı yapısal kırılmaların varlığı Fourier fonksiyonlarıyla test edilmektedir. En nihayetinde serinin özellikleri dikkate alınarak ilgili birim kök testleri uygulanmakta ve sonuç olarak histeri etkisinin varlığı/yokluğu ortaya konulmaktadır.

Tablo 1’de toplam atıl gücüne ve farklı frekanslarına ait bulgular yer almaktadır. Doğrusallık testi bulgularına göre AİG ORTA DÖNEM (16-32 ay) serisi hariç diğer tüm serilerin doğrusal olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Fourier fonksiyonlarına ait trigonometrik terimlerin birlikte anlamlılığını sınavan F test bulguları, AİG serisinin orijinal haliyle birlikte tüm uzun dönem bileşenlerinde anlamlı yapısal kırılmalar olduğunu göstermektedir. Ayrıca, AİG ORTA DÖNEM (16-32 ay) serisinde de anlamlı yapısal kırılmalar vardır. Dönem uzadıkça yapısal kırılmaların anlamlı hale geldiği görülmektedir. 16 aydan fazla her dönemde AİG serisi yapısal kırılmalara maruz kalmaktadır.

Tablo 1’deki bu bulgular; AİG (sabitli ve sabitli-trendli) serinin orijinal haline, AİG ORTA DÖNEM (16-32 ay) serisine ve tüm uzun dönem bileşenlerine FKSS birim kök testi yapma zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Tüm kısa dönem serilerinde ve AİG ORTA DÖNEM (8-16 ay) serilerinde Fourier terimlerin anlamlı olmadığı için KSS, AİG ORTA DÖNEM (16-32 ay) serisinin doğrusal olması nedeniyle de FADF birim kök testleri kullanılarak belirtilen serilerin durağanlık analizleri gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Kullanılan birim kök testlerine göre sabitli-trendli model dikkate alınarak AİG’nin orijinal haline ait serisinin ve AİG ORTA DÖNEM (16-32 ay) serisinin birim köke sahip olmadığı, yani durağan oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer tüm serilerin ise birim köke sahip olduğu, buna bağlı olarak serilerin durağan olmadığı görülmektedir. Durağan olmayan serilerde şokların kalıcı etkisi bulunmaktadır. Bu kalıcı etkiler serilerdeki histeri etkisini gösteren önemli bir kanıttır. AİG’nin farklı kısa dönem ve uzun dönem frekanslarında da durağan olmadığı, histeri etkisine sahip olduğu görülmektedir. Sadece orta dönem olarak belirlediğimiz 16-32 aylık bir frekansta AİG’nin durağan olduğu görülmektedir. Ancak süre 32 ayın üzerine çıktığında AİG’de yeniden histeri etkisi ortaya çıkmaktadır. Uzun dönemdeki bu histeri etkileri AİG serisinde meydana gelen şokların uzun süre kalıcı etki oluşturduğunu göstermektedir.

Toplam atıl gücü ile ilgili elde edilen bu bulgular özellikle Karataş’ın (2024) ve Ergül’ün (2024) çalışmalarındaki bulguları desteklemektedir. Güncel çalışmaların çoğunda da işsizlik histerisinin Türkiye’de genellikle geçerli olduğu düşünüldüğünde, Türkiye’nin işgücü piyasasının ciddi sorunlarla karşı karşıya olduğu görülmektedir. Ancak toplam atıl işgücü oranında 16-32 aylık bir dönemde histeri etkisinin ortadan kalktığı görülmektedir. Çat ve Kırca’nın (2024) de yaptığı çalışmada kısa (2-8 ay) ve orta dönemlerde (8-32 ay) genel işsizlik oranında histeri etkisi tespit edilmemiştir. Atıl işgücü oranında ve işsizlik oranında 32 aya kadar ortak bir şekilde histeri etkinin giderildiği söylenebilir. Ayrıca, Çat ve Kırca’nın (2024) çalışmasında toplam işsizlik oranında nasıl uzun dönemde histeri etkisi varsa bu çalışmada da uzun dönemde toplam atıl işgücünde histeri etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular işgücü piyasasına yönelik dengesizlikleri gidermek için oluşturulan politikaların orta dönemde etkili olduğunu göstermektedir.

**Tablo 1. Toplam (Genel) Atıl İşgücü Değişkenine ait Analiz Bulguları**

| Değişken                        | Doğrusallık Testi ( $W_{\lambda}$ ) | Uygun Frekans (k) | F Testi  | FKSS                        | KSS         | Kritik Değerler |       |       |
|---------------------------------|-------------------------------------|-------------------|----------|-----------------------------|-------------|-----------------|-------|-------|
|                                 |                                     |                   |          |                             |             | %1              | %5    | %10   |
| AİG (Sabitli)                   | 13,54*                              | 1                 | 1250,62* | -0,74 (7)                   | -           | -4,14           | -3,59 | -3,26 |
| AİG (Sabitli-Trendli)           | 13,54*                              | 2                 | 158,13*  | -3,98 (2)*                  | -           | -3,84           | -3,25 | -2,96 |
| AİG KISA DÖNEM (2-8 ay)         | 24,77*                              | 5                 | 0,009    | -                           | 2,52 (11)   | -2,82           | -2,22 | -1,92 |
| AİG ORTA DÖNEM (8-16 ay)        | 5,06***                             | 5                 | 1,83     | -                           | -0,008 (11) | -2,82           | -2,22 | -1,92 |
| AİG UZUN DÖNEM (16 aydan fazla) | 17,57*                              | 3                 | 337,25*  | -2,37 (13)                  | -           | -3,61           | 3,06  | -2,75 |
| AİG KISA DÖNEM (2-16 ay)        | 12,52*                              | 5                 | 0,67     | -                           | 2,75 (13)   | -2,82           | -2,22 | -1,92 |
| AİG ORTA DÖNEM (16-32 ay)       | 3,20                                | 3                 | 36,94*   | -3,72* (13) <sup>FADF</sup> | -           | -2,58           | -1,94 | -1,61 |
| AİG UZUN DÖNEM (32 aydan fazla) | 32,11*                              | 3                 | 128,70*  | -1,13 (13)                  | -           | -3,61           | 3,06  | -2,75 |

\* \*\*, \*\*\* değişkenlerde sırasıyla %1, %5 ve %10'a göre durağanlığı, anlamlı yapısal kırılmaların olduğunu ve doğrusal olmadıklarını göstermektedir. Parantez ( ) içindeki değerler uygun gecikme sayısını (p) göstermektedir ve uygun gecikme sayısı genelden özele t bilgi kriteri kullanılarak belirlenmiştir.

**Not:** FADF üst simgesi sadece belirtilen değişkende FADF birim kök testi kullanılarak histeri etkisinin sınıdığını işaret etmektedir. FADF ve FKSS testlerine ait kritik değerler Christopoulos ve Leon-Ledesma'da (2010) yer alan Tablo 1 ve Tablo 3'ten elde edilmiştir. KSS birim kök testi için kritik değerler Kapetanios vd.'de (2003) yer alan Tablo 1'den alınmıştır. Trigonometrik terimlerin anlamlılığını sınamak için hesaplanan F testi istatistiği Becker vd.'nde (2006) yer alan Tablo 1'deki kritik değerlerle karşılaştırılmıştır. **Ek-4'te** atıl işgücü serisi ve bileşenlerinde anlamlı Fourier fonksiyonları ve orijinal serilerin karşılaştığı grafikler yer almaktadır. Fourier fonksiyonlarının orijinal grafikteki değişimleri yakalamada başarılı olduğu açıkça görülmektedir.

Tablo 2-Panel A'da atıl kadın işgücü serisine ait analiz bulguları yer almaktadır. Doğrusallık testi bulguları, atıl kadın işgücünün orijinal serisinin hem de farklı frekanslarına ait serilerinin doğrusal olmadığını göstermektedir. Atıl kadın işgücünün kısa dönem frekanslarının tamamında ve 8-16 aylık orta dönem bileşenlerinde anlamlı yapısal kırılmaların olmadığı görülmektedir. Bu bulgular dikkate alınarak yapılan birim kök test bulgularına göre atıl kadın işgücü serisi hem orijinal değerlerinde hem de farklı frekanslarının tamamında durağan değildir. Atıl kadın işgücü serisinde yoğun bir şekilde histeri etkisinin olduğu görülmektedir. Atıl kadın işgücü serilerinin tamamında histeri etkisinin bulunması, kadın işgücünün toplam işgücünden farklılaştığını göstermektedir. Ayta ve Şen'in (2023) çalışmasında da görüleceği üzere kadınların istihdam açısından dezavantajlı gruplar arasında olması, bu gruptaki histeri etkisini hem orijinal serilerinde hem de farklı frekanslarında yoğunlaştırmaktadır. Atıl kadın işgücü serisi 2025 yılında %40'lara kadar yükselmesi bu durumun vahametini ortaya koymaktadır (Bakınız: Şekil 1).



**Tablo 2.** Cinsiyete Göre Atıl İşgücü Değişkenlerine ait Analiz Bulguları

| <b>Panel A: Atıl Kadın İşgücüne ait Analiz Bulguları</b> |                                   |                   |         |                            |                            |                 |       |       |  |
|----------------------------------------------------------|-----------------------------------|-------------------|---------|----------------------------|----------------------------|-----------------|-------|-------|--|
| Değişken                                                 | Doğrusallık Testi ( $W_\lambda$ ) | Uygun Frekans (k) | F Testi | FKSS                       | KSS                        | Kritik Değerler |       |       |  |
|                                                          |                                   |                   |         |                            |                            | %1              | %5    | %10   |  |
| AKİG (Sabitli)                                           | 19,93*                            | 1                 | 164,11* | 0,87 (12)                  | -                          | -4,14           | -3,59 | -3,26 |  |
| AKİG (Sabitli-Trendli)                                   | 19,93*                            | 2                 | 125,07* | -1,73 (12)                 | -                          | -3,84           | -3,25 | -2,96 |  |
| AKİG KISA DÖNEM (2-8 ay)                                 | 47,78*                            | 5                 | 0,01    | -                          | 1,43 (12)                  | -2,82           | -2,22 | -1,92 |  |
| AKİG ORTA DÖNEM (8-16 ay)                                | 10,04*                            | 5                 | 2,21    | -                          | -0,93 (10)                 | -2,82           | -2,22 | -1,92 |  |
| AKİG UZUN DÖNEM (16 aydan fazla)                         | 22,40*                            | 3                 | 367,39* | -2,15 (13)                 | -                          | -3,61           | 3,06  | -2,75 |  |
| AKİG KISA DÖNEM (2-16 ay)                                | 12,51*                            | 5                 | 0,89    | -                          | 0,63 (12)                  | -2,82           | -2,22 | -1,92 |  |
| AKİG ORTA DÖNEM (16-32 ay)                               | 11,66*                            | 3                 | 39,11*  | -0,95 (13)                 | -                          | -3,61           | 3,06  | -2,75 |  |
| AKİG UZUN DÖNEM (32 aydan fazla)                         | 11,77*                            | 3                 | 121,76* | -0,19 (13)                 | -                          | -3,61           | 3,06  | -2,75 |  |
| <b>Panel B: Atıl Erkek İşgücüne ait Analiz Bulguları</b> |                                   |                   |         |                            |                            |                 |       |       |  |
| Değişken                                                 | Doğrusallık Testi ( $W_\lambda$ ) | Uygun Frekans (k) | F Testi | FKSS                       | KSS                        | Kritik Değerler |       |       |  |
|                                                          |                                   |                   |         |                            |                            | %1              | %5    | %10   |  |
| AEİG (Sabitli)                                           | 6,72**                            | 1                 | 116,05* | -2,23 (12)                 | -                          | -4,14           | -3,59 | -3,26 |  |
| AEİG (Sabitli-Trendli)                                   | 6,72**                            | 2                 | 196,57* | -3,76** (1)                | -                          | -3,84           | -3,25 | -2,96 |  |
| AEİG KISA DÖNEM (2-8 ay)                                 | 9,75*                             | 5                 | 0,009   | -                          | 2,94 (11)                  | -2,82           | -2,22 | -1,92 |  |
| AEİG ORTA DÖNEM (8-16 ay)                                | 2,62                              | 5                 | 1,6     | -                          | -6,58* (13) <sup>ADF</sup> | -2,58           | -1,94 | -1,61 |  |
| AEİG UZUN DÖNEM (16 aydan fazla)                         | 17,91*                            | 3                 | 343,04* | -2,61 (13)                 | -                          | -3,61           | 3,06  | -2,75 |  |
| AEİG KISA DÖNEM (2-16 ay)                                | 5,67***                           | 5                 | 0,63    | -                          | 0,51 (11)                  | -2,82           | -2,22 | -1,92 |  |
| AEİG ORTA DÖNEM (16-32 ay)                               | 0,92                              | 3                 | 38,01*  | -3,48*(13) <sup>FADF</sup> | -                          | -2,58           | -1,94 | -1,61 |  |
| AEİG UZUN DÖNEM (32 aydan fazla)                         | 14,10*                            | 3                 | 129,80* | -2,25 (13)                 | -                          | -3,61           | 3,06  | -2,75 |  |

\* \*\* \*\*\* değişkenlerde sırasıyla %1, %5 ve %10'a göre durağanlığı, anlamlı yapısal kırılmaların olduğunu ve doğrusal olmadıklarını göstermektedir. Parantez ( ) içindeki değerler uygun gecikme sayısını (p) göstermektedir ve *uygun gecikme sayısı genelden özele t bilgi kriteri* kullanılarak belirlenmiştir.

**Not:** FADF ve ADF üst simgesi sadece belirtilen değişkenlerde bu birim kök testlerinin kullanılarak histeri etkisinin sınındığını işaret etmektedir. **Ek 5 ve 6'da** sırasıyla atıl kadın ve erkek işgücü serilerinin ve bileşenlerinde anlamlı Fourier fonksiyonları ve orijinal serilerin karşılaştığı grafikler yer almaktadır. Fourier fonksiyonlarının orijinal grafikteki değişimleri yakalamada başarılı olduğu açıkça görülmektedir. İlgili kritik değerler Tablo 1'de belirtilen çalışmalardan alınmıştır.

Tablo 2-Panel B'de atıl erkek işgücü serisine ait analiz bulguları yer almaktadır. Atıl erkek işgücünün orta dönem frekans serileri hariç, orijinal halinde ve diğer frekanslarında doğrusal olmadığı görülmektedir. İki kısa dönem bileşeni ve 8-16 aylık orta dönem bileşenleri hariç, diğer hallerinde anlamlı yapısal kırılmaların olduğu F testi bulgularına göre doğrulanmaktadır. Bu özellikler dikkate alınarak uygulanan birim kök testi bulgularına göre atıl erkek işgücü serisi sabitli ve trendli modelde durağan ve orta dönem frekanslarına ait serilerinde de durağan olduğu görülmektedir. Bunlar dışında kalan diğer tüm serilerin durağan olmadığı, bir başka ifadeyle histeri etkisinin varlığı tespit edilmiştir. Atıl erkek işgücündeki histeri etkisinin varlığı özellikle 16-32 aylık dönemi kapsayan frekans için olmaması, toplam atıl işgücündeki histeri etkisi bulgularını desteklemektedir. Atıl erkek işgücündeki histeri etkileri, toplam atıl işgücü histeri etkileri ile çoğunlukla örtüşmektedir. Atıl erkek işgücünde de kısa dönemlerde histeri etkisi varken, orta dönemlerde histeri etkisinin ortaya kalkması toplam atıl işgücü histeriyle örtüştüğünü göstermektedir. Literatürde incelediğimiz çoğu çalışmada erkek işsizlik oranlarında histeri etkisine daha az rastlanılmaktadır. Ancak frekans farklılıkları ile edilen dönemsel farklılıklar atıl erkek gücündeki histeri etkisinin uzun dönemde kalıcı olduğunu göstermektedir. Çat ve Kırca'nın (2024) çalışmasında da hem genel erkek hem de genç erkek işsizliğinde histeri etkisinin bulunmuş olması, çalışmamızın bu bulgusunu işgücünün farklı bileşenine ait boyutunda da desteklemektedir.

## 7. Sonuç

Türkiye için Ocak 2014 ile Mayıs 2025 dönemi aylık verileri kullanılarak toplam atıl işgücü ve cinsiyete göre atıl işgücü serilerinin orijinal değerleri ve farklı frekansları için histeri etkisinin incelendiği bu çalışmada elde edilen genel bulgular şu şekildedir:

- Serilerin çoğunda doğrusallık yok ve yapısal kırılmalar/değişimler vardır.
- Toplam atıl işgücü serisinin orijinal hali sabitli modelde histeri etkisine sahipken, sabitli-trendli modelde histeri etkisine sahip değildir. Ancak ilgili seri bileşenlerine ayrıştırıldığında 2-16 aylık bir dönemde histeri etkisine sahip iken, 16-32 aylık bir dönemde histeri etkisi kaybolmaktadır. Bununla birlikte, 32 aylık bir dönemin üzerine geçildiğinde toplam atıl işgücünde histeri etkisi tamamen kalıcı hale gelmektedir. Toplam atıl gücü ile ilgili elde edilen bu bulgular daha önce atıl işgücü oranındaki histeri etkisinin incelendiği Karataş'ın (2024) ve Ergül'ün (2024) çalışmalarındaki bulguları desteklemektedir. İşsizlik histerisinin incelendiği son dönem çalışmalarında da işsizlik histerisi hipotezinin desteklenmesi, çalışmamızın bu bulgusunu destekler niteliktedir.
- Atıl kadın işgücü serisine ait hem orijinal serilerde hem de farklı frekanslarının tamamında histeri etkisi bulunmaktadır. Literatürde, erkek işsizliğinden daha çok kadın işsizliğinde histeri etkisinin varlığı da elde edilen bulguyu desteklemektedir.
- Atıl erkek işgücü serisindeki histeri etkisi toplam atıl işgücü serisindeki histeri etkisiyle örtüşmektedir. Bu bulgu özellikle, Çat ve Kırca'nın (2024) çalışmasındaki farklı erkek işsizlik oranlarında tespit edilen histeri etkileriyle örtüşmektedir.

Atıl işgücü serilerinin çoğunlukla doğrusal olmaması değerlendirildiğinde yaşanan birçok şokun atıl işgücü serilerini etkilediği düşünülmektedir. İncelenen dönemde hem Türkiye'nin hem de dünyanın işgücü piyasasını etkileyecek birçok olay yaşanmıştır. Bunların başında Kovid-19 salgın hastalığı gelmektedir. Salgın hastalığın Türkiye'de yaygınlaşmadığı Aralık 2019 döneminde toplam atıl işgücü oranı %18,9 iken, yoğunlaştığı dönemde %28,7 oranlarına kadar yükselmiştir. Her ne kadar 17 Nisan 2020 tarihli "7244 Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun" (Resmî Gazete, 2020) çerçevesinde işten çıkarılma yasağı getirilmiş olsa da Ocak 2021 döneminde toplam atıl işgücü, %30,2 oranına kadar yükselmiştir. İlgili kanunun yürürlüğünün sürdüğü 30 Haziran 2021 tarihine kadar atıl işgücü oranının %22'ye kadar gerilediği gözlemlenmektedir. Özellikle 2021 sonu ve 2022 başında, salgınla ilgili yasakların tamamen azalmasıyla birlikte, 2022 yaz mevsiminde salgın hastalık öncesi seviyelerine dönen atıl işgücü oranı, bu tarihlerden sonra tekrar yükselme eğilimine girerek Mayıs 2025'te %30'lar seviyesine ulaşmıştır. Aynı zamanda gerçekleşen politika faiz oranlarında meydana gelen artışların da (2023 Haziran)<sup>3</sup> bir etkisinin olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak bakıldığında 2020 öncesinde ortalama %17,48 oranında gerçekleşen ortalama toplam atıl iş gücü, 2020 sonrasına ortalama %24,60 oranına yükselmesi bu serilerdeki doğrusal olmama özelliğini gözler önüne sermektedir.

Genel makro görünümle birlikte bulgularda tespit edilen uzun süreli histeri etkisinin ortaya çıkmasında istihdam artırıcı politika uygulamalarının ilk sıralarda geldiği söylenebilir. Toplam atıl işgücü ve atıl erkek işgücü oranındaki orta dönemde histeri etkisi yokken uzun dönemde histeri etkisinin yeniden ortaya çıkması, Türkiye'deki işgücü piyasası ile ilgili geliştirilen politikalarının uzun dönemde etkisinin azaldığını göstermektedir. Atıl kadın işgücü istihdamındaki tespit edilen farklı frekanslardaki histeri etkileri ise kadına yönelik politikaların etkisizliğini ortaya koymaktadır. Günsan ve Yengin (2021: 1177), mesleki eğitim, danışmanlık ve iş bulma hizmetleri, sübvansé istihdam, toplum yararına çalışma programları gibi aktif işgücü politikalarının makroiktisadi politikalarla desteklenmediği müddetçe etkin olmayacağını vurgulamaktadır. Ay da (2012) Türkiye'de uygulanan istihdam politikalarının genellikle yetersiz kaldığı ve işsizlik sorununu kalıcı olarak

<sup>3</sup> Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2025) verilerine göre bu tarihten sonra 28 aylık bir süreçten sonra faiz artırımı süreci başlamıştır. Haziran 2023'de gecelik borç verme faizi %10'dan %16,50'ye yükselmiş, Nisan 2025'te ise bu oran %49 olarak belirlenmiştir.

çözemediğini vurgulamaktadır. Bu politikaların yetersiz kalması, bu çalışmada olduğu gibi Türkiye ile ilgili yapılan birçok çalışmada da histeri etkisini doğrulamaktadır. Türkiye'nin işgücü piyasasındaki dengesizliklerinin nedenlerinden bir diğeri, işgücü piyasasının talepleri ile eğitim politikalarının uyumsuzluğudur. Kurnaz Baltacı ve Özaydın (2020: 331) yaptığı araştırmada özellikle eğitilmiş işgücü arzı ile işgücüne yönelik talep arasında dengesizlik olduğunu vurgulaması atıl işgücündeki uzun dönem histeri etkisini doğrular niteliktedir.

Daha geniş kapsamda bakıldığında, atıl işgücü oranındaki histeri etkisinin altında yatan ve sadece Türkiye'yi değil başka ülkelerde de işgücü piyasasında dengesizliklere yol açacak nedenler bulunmaktadır. Özellikle teknolojik ilerlemeler işsizlik ve atıl işgücü ile mücadeleyi oldukça zorlaştıracak yapısal değişimler ortaya çıkarmaktadır. Radlińska (2025) teknolojik ilerleme, dördüncü sanayi devrimi (Endüstri 4.0) gibi nedenlerle atıl işgücünün artacağını göstermektedir. Benzer şekilde, Frey ve Osborne (2017) teknolojinin gelişmesiyle birçok mesleğin tarihe karışacağını vurgulamaktadır. Frey ve Osborne (2017) ulaştırma ve lojistik, imalat, hizmet, satış, inşaat meslekleri ile ofis ve idari destek çalışanlarının gelecekte iş kaybetme ihtimallerinin en yüksek gruplar arasında olduğunu göstermektedir. Görüleceği üzere teknolojik ilerleme emek-yoğun hizmet sektörü istihdamını da ciddi oranda azaltacak bir niteliktedir. Bu durum ve yukarıda bahsi geçen koşullara yönelik politikaların geliştirilmesi yapısal işsizlik olarak karşımıza çıkan atıl işgücü oranının da azalmasına neden olacaktır.

Sonuç olarak bu çalışma, özellikle uzun dönemde toplam atıl işgücü, atıl kadın işgücü ve atıl erkek işgücü oranlarında histeri etkisinin olduğu ortaya koymakta ve Türkiye'deki işsizliğin aslında yapısal işsizlik olduğunu gözler önüne sermektedir. Eğitim politikalarının işgücü piyasası dinamikleri ile uyumlaştırılması, teknoloji kullanımının ihmal edilmediği mesleki ve teknik ara eleman yetiştiren eğitim politikalarının geliştirilmesi, teknolojiyi kullanan ve üretebilen nitelikli işgücünün yetiştirilmesine yönelik politikaların geliştirilmesi atıl işgücü oranlarını azaltarak, ekonomik büyümeye birlikte istihdamın da artmasına neden olacaktır. Nitekim, Guliyev (2023) yapay zekâ gelişmelerinin işsizliği azaltacağını iddia etmektedir. Bu durumun ise kaybolan birçok işin yerine yeni işlerin ortaya çıkarak olacağını vurgulamaktadır. Bu bağlamda politika yapıcılar gelecekte hangi iş kollarının işgücü piyasasında var olacağını belirleyerek, bunlara yönelik eğitim ve yatırım politikalarını artırmalıdır.

## Kaynaklar

- Abou Hamia, M. A. (2016). Jobless growth: Empirical evidences from the Middle East and North Africa region. *Journal for Labour Market Research*, 49(3), 239-251. <https://doi.org/10.1007/s12651-016-0207-z>
- Abraham, V. (2019). Jobless growth through the lens of structural transformation. *Indian Growth and Development Review*, 12(2), 182-201. <https://doi.org/10.1108/igdr-07-2018-0077>
- Akcan, A. T., Yagmur, İ., Ergül, M. ve Karataş, A. R. (2025). Analysis of unemployment hysteresis of country groups for migration policy: PANIC fourier evidence. *Comparative Migration Studies*, 13, 47. <https://doi.org/10.1186/s40878-025-00467-7>
- Alessandrini, M. (2009). Jobless growth in Indian manufacturing: A Kaldorian approach. *Centre for Financial & Management Studies, Discussion Paper 99*. <https://tinyurl.com/5hyc4fyx>
- Altman, M. (2003, 8-10 Eylül). Jobless or job creating growth? Some preliminary thoughts. *TIPS/DPRU Annual Forum* içinde. Johannesburg, Güney Afrika. <https://repository.hsra.ac.za/handle/20.500.11910/8240>
- Arora, H., Pradhan, K. C. ve Sharma, R. (2024). Missing linkages and jobless growth in India: An econometric analysis. *Economic Papers: A Journal of Applied Economics and Policy*, 43(3), 257-286. <https://doi.org/10.1111/1759-3441.12410>

- Ataklı Yavuz, R., Kılıç, C. ve Akcan, A. T. (2025). Unemployment hysteresis by gender and youth in the EU: Evidence from new factor PANIC unit root tests with breaks. *International Journal of Manpower*, 46(3), 446–471. <https://doi.org/10.1108/IJM-05-2024-0314>
- Atamer, M. A. Uçar, M. ve Ülger, M. (2023). Türkiye ekonomisinde işsizlik histerisi hipotezinin geçerliliğinin analizi: 1988-2020 dönemi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 283-304. <https://doi.org/10.30784/epfad.1231956>
- Atgür, M. (2021). Türkiye’de doğal işsizlik oranı hipotezinin geçersizliği ve işsizlikte histerisis hipotezinin geçerliliği (1988-2018). *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(5), 1467-1481. <https://doi.org/10.18506/anemon.766558>
- Ay, S. (2012). Türkiye’de işsizliğin nedenleri: İstihdam politikaları üzerine bir değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(2), 321-341. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/issue/13697/165789>
- Aydın, A. (2023). Türkiye ekonomisi için işsizlikte histeri etkisi: Yapısal kırılmalı birim kök testlerinden kanıtlar. *Econharran Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(11), 1-15. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2624962>
- Aydın, M. (2020). Türkiye için işsizlik histerisi hipotezinin dalgacık tabanlı birim kök testleri ile sınanması. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15(1), 171-186. <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.695500>
- Ayta, F. ve Şen, M. (2023). Türkiye’de kadın istihdamının genel görünümü: İstihdamın artırılması kapsamında seçilmiş ülke örnekleri. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 9(2), 421-454. <https://doi.org/10.20979/ueyd.1327737>
- Azazi, H. ve Ateş, S. (2022). Türkiye için işsizlik histerisinin karşılaştırılmalı bir analizi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 17(1), 27-36. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/girkal/issue/71395/1112051>
- Baktemur, F. İ. (2024). Linear and nonlinear analysis for testing the hysteresis hypothesis in Türkiye. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 181–191. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.1384757>
- Basher, S. A. ve Salim, A. I. (2025). An update on jobless growth in Bangladesh. *SSRN Research Paper Series*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5280265>
- Bayat, T., Temiz, M. ve Konat, G. (2020). Türkiye’de işsizlik histerisi hipotezinin geçerliliği üzerine ampirik bir çalışma (1923-2019). *Pearson Journal*, 5(7), 1-8. <https://doi.org/10.46872/pj.87>
- Becker, R., Enders, W. ve Lee, J. (2006). A stationarity test in the presence of an unknown number of smooth breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381–409. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9892.2006.00478.x>
- Belke, M. (2020). Genç ve kadın işsizliğinde histeri ve doğal oran hipotezlerinin test edilmesi: Avrupa Birliği ülkeleri için Fourier panel birim kök testlerinden kanıtlar. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11(Ek), 56-73. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1376480>
- Bell, D. N. F. ve Blanchflower, D. G. (2021). Underemployment in the United States and Europe. *ILR Review*, 74(1), 56–94. <https://doi.org/10.1177/0019793919886527>
- Belliler, İ. S. ve Demiralp, A. (2022). Türkiye’de işsizlik histerisi: Doğrusal olmayan birim kök testinden kanıtlar. *Pearson Journal*, 7(22), 167-178. <https://doi.org/10.46872/pearson.402>
- Bhalotra, S. R. (1998). The puzzle of jobless growth in Indian manufacturing. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 60(1), 5–32. <https://doi.org/10.1111/1468-0084.00084>
- Bhorat, H. ve Oosthuizen, M. (2008). Employment shifts and the 'jobless growth' debate. *Human Resources Development Review*, 50–69. <https://tinyurl.com/mvx4jhku>
- Blanchard, O. J. ve Summers, L. H. (1986). Hysteresis and the European Unemployment Problem. *NBER Macroeconomics Annual*, 1, 15–78. <https://doi.org/10.1086/654013>
- Borgersen, T. A. ve King, R. M. (2016). Industrial structure and jobless growth in transition economies. *Post-Communist Economies*, 28(4), 520–536. <https://doi.org/10.1080/14631377.2016.1237037>

- Caballero, R. J. ve Hammour, M. L. (1998). Jobless growth: Appropriability, factor substitution, and unemployment. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy* 48, 51–94, North-Holland. [https://doi.org/10.1016/S0167-2231\(98\)00016-5](https://doi.org/10.1016/S0167-2231(98)00016-5)
- Cardona-Arenas, C. D. ve Sierra-Suarez, L. P. (2024). Remittances, nonlabor income as a source of hysteresis in unemployment in Colombia, 2010–2020. *Latin American Research Review*, 59(2), 315–340. <https://doi.org/10.1017/lar.2023.57>
- Christopoulos, D. K. ve León-Ledesma, M. A. (2010). Smooth breaks and non-linear mean reversion: Post-Bretton Woods real exchange rates. *Journal of International Money and Finance*, 29(6), 1076-1093. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2010.02.003>
- Congregado, E., Garcia-Clemente, J., Rubino, N. ve Vilchez, I. (2023). Testing hysteresis for the US and UK involuntary part-time employment. *Munich Personal RePEc Archive, MPRA Paper No. 118115*. <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/118115/>
- Coşkun, N. (2021). Genç nüfusta işsizlik histerisinin sınanması: Türkiye örneği. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 6(1), 97-112. <https://doi.org/10.25229/beta.892482>
- Cuestas, J. C. ve Gil-Alana, L. (2024). Unemployment hysteresis by sex and education attainment in the EU. *Journal of the Knowledge Economy*, 15(1), 801–827. <https://doi.org/10.1007/s13132-023-01106-1>
- Çat, T. ve Kırca, M. (2024). Testing the unemployment hysteresis hypothesis for Türkiye by age, gender and frequency differences: Evidence from wavelet-based unit root tests. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 15(3), 1599-1623. <https://doi.org/10.54688/ayd.1526649>
- Çemrek, F. ve Şeker, T. (2020). Türkiye’de kadın işsizlik oranlarının yapısal kırılmalı birim kök testleri ile incelenmesi, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (20. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu EYİ 2020 Özel Sayısı), 117-132. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahbvuibfd/issue/55755/705945>
- Çiçen, Y. B. (2020a). Global krizde Türkiye’de cinsiyet ve eğitim düzeyine göre işsizlik histerisi: Fourier durağanlık analizinden kanıtlar. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(Ek), 110-120. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1429137>
- Çiçen, Y. B. (2020b). Türkiye’de krizin işsizlik üzerinde kalıcı etkisi: Global kriz dönemi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 1936-1956. <https://doi.org/10.15869/itobiad.678064>
- Daştan, M. (2024). Türkiye’de Yaş ve cinsiyete göre ayrıştırılmış işsizlik oranlarında histeri etkisinin test edilmesi: Yeni nesil otoregresif sınır ağırları birim kök testinden kanıtlar. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 24(1), 27-38. <https://doi.org/10.25294/auibfd.1422541>
- Datt, R. (1994). Jobless growth: Implications of new economic policies. *Indian Journal of Industrial Relations*, 29(4), 407–427. <https://www.jstor.org/stable/27767324>
- Dünya Bankası. (2025a, 1 Temmuz). GDP (constant 2015 US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD?end=2024&start=1991>
- Dünya Bankası. (2025b, 1 Temmuz). Employment to population ratio, 15+, total (%) (modeled ILO estimate). <https://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.TOTL.SP.ZS>
- Dünya Bankası. (2025c, 1 Temmuz). Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate). <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS>
- Ergül, M. (2024). Türkiye’de cinsiyete göre işsizlik histerisinin geleneksel ve Fourier testlerle analizi. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 9(1), 329-346. <https://doi.org/10.25229/beta.1414454>
- Ertürkmen, G. (2024). Eski hükümlüler ve engelli bireylerde işsizlik histerisinin geçerliliğinin test edilmesi: Geleneksel ve Fourier fonksiyonlarına dayalı birim kök testleri yaklaşımı. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 9(2), 107-117. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4176391>
- Fan, Y. ve Gençay, R. (2010). Unit root tests with wavelets. *Econometric Theory*, 26(5), 1305–1331. <https://doi.org/10.1017/S0266466609990594>



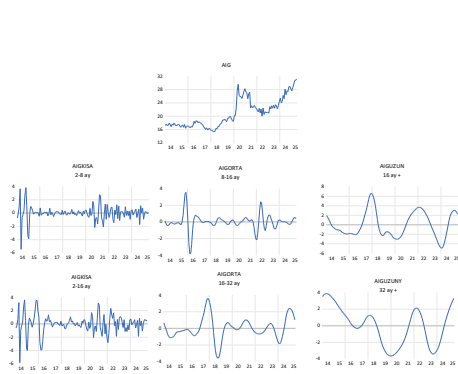
- Featherstone, K. ve Papadimitriou, D. (2008). The puzzle of jobless growth: The challenge of reforming the greek labour market. *The Limits of Europeanization: Reform Capacity and Policy Conflict in Greece* içinde (s. 118-152). London: Palgrave Macmillan UK. [https://doi.org/10.1057/9780230582378\\_5](https://doi.org/10.1057/9780230582378_5)
- Frey, C. B. ve Osborne, M. A. (2017). The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation?. *Technological Forecasting and Social Change*, 114, 254-280. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2016.08.019>
- Friedman, M. (1968). The role of monetary policy. *American Economic Review*, 58(1), 1-17. <https://www.aeaweb.org/aer/top20/58.1.1-17.pdf>
- Furuoka, F., Gil-Alana, L. A., Yaya, O. S., Aruchunan, E. ve Ogbonna, A. E. (2024). A new fractional integration approach based on neural network nonlinearity with an application to testing unemployment hysteresis. *Empirical Economics*, 66(6), 2471-2499. <https://doi.org/10.1007/s00181-023-02540-5>
- Gençay, R., Gradojevic, N., Selçuk, F. ve Whitcher, B. (2010). Asymmetry of information flow between volatilities across time scales. *Quantitative Finance*, 10(8), 895-915. <https://doi.org/10.1080/14697680903460143>
- Guliyev, H. (2023). Artificial intelligence and unemployment in high-tech developed countries: New insights from dynamic panel data model. *Research in Globalization*, 7, 100140. <https://doi.org/10.1016/j.resglo.2023.100140>
- Günsan, N. ve Yergin, H. (2021). Aktif işgücü politikalarının istihdam üzerindeki etkisi. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(12), 1161-1180. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.899>
- Ha, J., Tan, P.-P. ve Goh, K.-L. (2018). Linear and nonlinear causal relationship between energy consumption and economic growth in China: New evidence based on wavelet analysis. *PLOS ONE*, 13(5), e0197785. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0197785>
- Hall, R. E. (1998). Jobless growth: Appropriability, factor substitution, and unemployment: A comment. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 48 içinde (s. 95-99). North-Holland. <https://web.stanford.edu/~rehall/CommentJoblessGrowthCRC1998.pdf>
- Hanusch, M. (2013). Jobless growth? Okun's law in East Asia. *Journal of International Commerce, Economics and Policy*, 4(03), 1350014. <https://doi.org/10.1142/S1793993313500142>
- Harvey, D. I., Leybourne, S. J. ve Xiao, B. (2008). A powerful test for linearity when the order of integration is unknown. *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 12(3). <https://doi.org/10.2202/1558-3708.1582>
- Hernandez, R. ve Pichardo, M. (2025). Jobless growth in the Dominican Republic: Disorganization, precarity, and livelihoods, by Christian Krohn-Hansen. *New West Indian Guide*, 99(1-2), 225-226. <https://doi.org/10.1163/22134360-09901023>
- Ibourk, A. ve El Aynaoui, K. (2024). The hysteresis of the unemployment rate in a middle income country: The case of Morocco. *Policy Studies*, 46(4), 538-559. <https://doi.org/10.1080/01442872.2024.2336525>
- Kannan, K. P. ve Raveendran, G. (2009). Growth sans employment: A quarter century of jobless growth in India's organised manufacturing. *Economic and Political Weekly*, 44(10), 80-91. <https://www.jstor.org/stable/40278784>
- Kapetanios, G., Shin, Y. ve Snell, A. (2003). Testing for a unit root in the non-linear STAR framework. *Journal of Econometrics*, 112(2), 359-379. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(02\)00202-6](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(02)00202-6)
- Karakuş, M. (2025). Türkiye’de bölgesel ve demografik dinamikler çerçevesinde uzun süreli ve genç işsizlikte histeri etkisinin ampirik analizi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 60(2), 1565-1588. <https://doi.org/10.63556/tisej.2025.1472>
- Karataş, A. R. (2024). Türkiye’de farklı boyutlarıyla işsizlik histerisinin geleneksel ve Fourier testlerle analizi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(27), 453-473. <https://doi.org/10.53092/duibfd.1406080>

- Kizilkaya, O., Mike, F. ve Kizilkaya, F. (2024). Unemployment hysteresis in Central and Eastern European countries during EU-membership. *Acta Oeconomica*, 74(2), 225–240. <https://doi.org/10.1556/032.2024.00011>
- Köse, T. (2025). Hysteresis effects on unemployment rates: A comparative study of the Baltic States before and after EU accession. *Organizations and Markets in Emerging Economies*, 16(1), 89–110. <https://doi.org/10.15388/omee.2025.16.4>
- Kurnaz Baltacı, I. ve Özaydın, M. M. (2020). Eğitimin işgücü piyasasındaki rolü çerçevesinde uyumsuz eşleşme olgusu: Türkiye işgücü piyasasına ilişkin talep yönlü bir değerlendirme. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(1), 313–336. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.20.02.1290>
- Martus, B. S. (2016). Jobless growth: The impact of structural changes. *Public Finance Quarterly*, 61(2), 244–264. <https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/8815/>
- Mike, F. ve Alper, A. E. (2020). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için işsizlik histerisinin incelenmesi: Fourier ADF test bulguları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 1-14. <https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.661615>
- Moghadam, R. ve Van Rijckeghem, C. (1994). Unemployment hysteresis, wage determination, and labor market flexibility: The case of Belgium. *International Monetary Fund, IMF Working Paper No. WP/94/150*. <https://doi.org/10.5089/9781451856934.001>
- Mota, P. R. (2025). Employment rate hysteresis by gender and age group. *European Journal of Economics and Economic Policies*, 1, 1–22. <https://doi.org/10.4337/ejeep.2025.0148>
- Mukherjee, S. (2014). Liberalisation and jobless growth in developing economy. *The Journal of Economic Integration*, 29(3), 450–469. <https://doi.org/10.11130/jei.2014.29.3.450>
- Naqvi, M. (2011). Jobless growth: An empirical analysis of economies with high unemployment rate. *GCU Economic Journal*, 44(1&2), 29–49. <https://gcu.edu.pk/pages/gcupress/economic-journal/volumes/econjour2011-29.pdf>
- Nnyanzi, J. B., Kilimani, N. ve Oryema, J. B. (2024). Hysteresis in youth unemployment in sub-Saharan Africa: Focus on gender, income, and region. *The Journal of Developing Areas*, 58(2), 91–126. <https://doi.org/10.1353/jda.2024.a924531>
- Okun, A. M. (1962). Potential GNP: Its measurement and significance. *Proceedings of the Business and Economic Statistics Section* içinde (s. 98–104). American Statistical Association. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3258345>
- Onaran, O. (2008). Jobless growth in the Central and East European countries: A country-specific panel data analysis of the manufacturing industry. *Eastern European Economics*, 46(4), 90–115. <https://doi.org/10.2753/EEE0012-8775460405>
- Önal, M. (2021). Cinsiyete göre Türkiye’de işsizlik histerisi. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 29-41. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/biibfd/issue/69382/1101952>
- Özbek, S. ve Türkmen, S. (2021). İşsizlik Histerisi mi, Doğal İşsizlik Oranı mı? E7 ve G7 ülkelerinden yeni kanıtlar. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 643-662. <https://doi.org/10.29029/busbed.930288>
- Özen Atabey, A. (2023). E7 ülkelerinde işsizlik histerisi: Doğrusal, doğrusal olmayan ve Fourier birim kök testlerinden kanıtlar. *Paradigma: İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 12(Özel Sayı), 27-41. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3378755>
- Palvia, S. ve Vemuri, V. (2016). Forecasts of jobless growth: Facts and myths. *Journal of Information Technology Case and Application Research*, 18(1), 4–10. <https://doi.org/10.1080/15228053.2016.1145621>
- Phelps, E. S. (1968). Phillips curves, expectations of inflation and optimal unemployment over time:Reply . *Economica*, 35(139), 288–296. <https://doi.org/10.2307/2552305>
- Radlińska, K. (2025). Theoretical concept of labor underutilization - How to optimize labor demand?. *Forum for Social Economics*, 54(2), 275–291. <https://doi.org/10.1080/07360932.2023.2212135>
- Resmî Gazete. (2020, Nisan 17). *Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgınının ekonomik ve sosyal hayata etkilerinin azaltılması hakkında kanun ile bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına dair kanun*

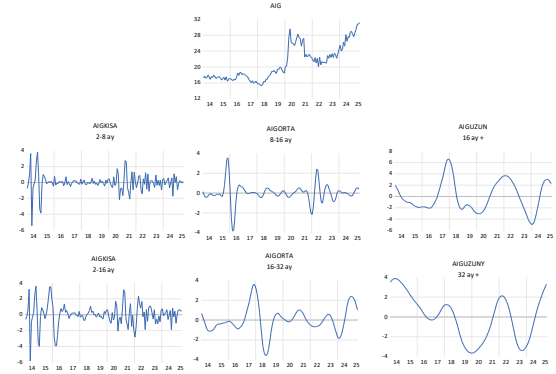
- (Kanun No. 7244). Sayı: 31102. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200417-2.htm>
- Said, S. E. ve Dickey, D. A. (1984). Testing for unit roots in autoregressive-moving average models of unknown order. *Biometrika*, 71(3), 599-607. <https://doi.org/10.2307/2336570>
- Salim, A. I. ve Basher, S. A. (2024). Jobless growth: Evidence from Bangladesh. *Journal of Social and Economic Development*, 26(2), 641–662. <https://doi.org/10.1007/s40847-023-00286-5>
- Şahin Kutlu, Ş. (2023). Türkiye’de genç kadın işsizliğinde histeri etkisi: Fourier ADF testinden kanıtlar. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 526-537. <https://doi.org/10.11616/asbi.1218456>
- Şak, N. (2021). Türkiye’de işsizlik histerisi: Kadın ve erkek işsizliğine bir bakış. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 467-477. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.714090>
- Şentürk Ulucak, Z. (2021). Histeri Mi, doğal oran mı? Türkiye’nin uzun vadeli işsizlik deneyiminden kanıtlar. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (ICOME Özel Sayısı), 299-315. <https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.991738>
- Tejani, S. (2016). Jobless growth in India: An investigation. *Cambridge Journal of Economics*, 40(3), 843–870. <https://www.jstor.org/stable/24915753>
- Telli Üçler, Y. (2022). Türkiye’de işsizlik histerisi üzerine bir araştırma (2005-2022). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(1), 216-225, <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1100329>
- Telli, Ç., Voyvoda, E. ve Yeldan, E. (2006). Modeling general equilibrium for socially responsible macroeconomics: Seeking for the alternatives to fight jobless growth in Turkey. *METU Studies in Development*, 33 (2), 255-293. <https://open.metu.edu.tr/handle/11511/58416>
- Thomas, J. J. (2013). Explaining the ‘jobless’ growth in Indian manufacturing. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 18(4), 673–692. <https://doi.org/10.1080/13547860.2013.827462>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2025, 7 Temmuz). *Merkez Bankası Faiz Oranları*. <https://tinyurl.com/ytsru8kv>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025, 3 Temmuz). *İşgücü İstatistikleri, Mayıs 2025*. TÜİK. <https://tinyurl.com/3f57pwac>
- Uğur, B. ve Atılğan, D. (2021). BRICS-T ülkeleri için işsizlik histerisi mi, yoksa doğal oran hipotezi mi geçerlidir?. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 311-325. <https://doi.org/10.51945/cuiibfd.993063>
- Uluslararası Çalışma Örgütü. (2025a, 3 Temmuz). *ILOSTAT data explorer*. <https://tinyurl.com/bdf4ud2e>
- Uluslararası Çalışma Örgütü. (2025b, 3 Temmuz). *Unemployment and labour underutilization*. <https://ilostat.ilo.org/topics/unemployment-and-labour-underutilization/>
- Wolnicki, M., Kwiatkowski, E. ve Piasecki, R. (2006). Jobless growth: A new challenge for the transition economy of Poland. *International Journal of Social Economics*, 33(3), 192–206. <https://doi.org/10.1108/03068290610646225>
- Yılcı, V., Kırca, M., Canbay, Ş. ve Sağlam, M. S. (2024). Unraveling unemployment hysteresis in Nordic countries: A multifaceted analysis of age, gender and frequency differentials. *International Journal of Manpower*, 45(6), 1093-1111. <https://doi.org/10.1108/IJM-03-2023-0147>
- Yıldırım, K., Algan, N. ve Bal, H. (2025). Hysteresis in unemployment: An empirical examination for the Turkish economy. *Journal of the Knowledge Economy*, 1–46. <https://doi.org/10.1007/s13132-025-02752-3>
- Yurtkuran, S. (2021). Türkiye’de işsizlik histerisi hipotezi: Fourier birim kök testleri’nden yeni kanıtlar. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 70-80. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumus/issue/60420/832175>
- Yücesan, M. (2021). Türkiye ekonomisinde genç işsizlik sorunu: Yapısal kırılmalı birim kök testlerinden kanıtlar. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 43-52. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2368170>



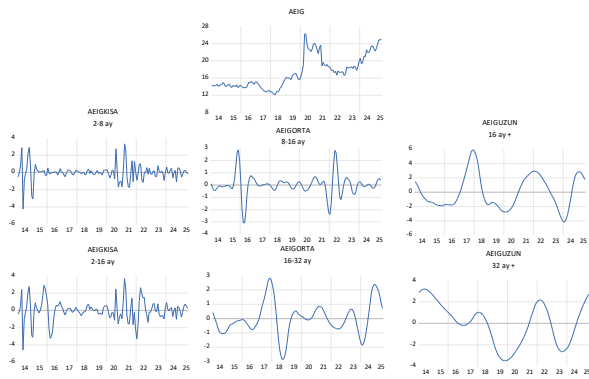
## Ekler



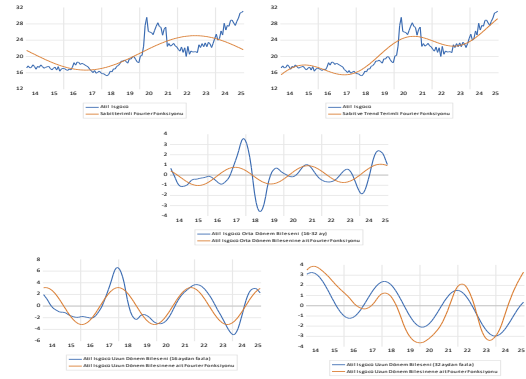
Ek 1. Atıl İşgücü Değişkeni Orijinal, Kısa, Orta ve Uzun Dönem Bileşenleri Grafikleri Grafikleri



Ek 2. Atıl Kadın İşgücü Değişkeni Orijinal, Kısa, Orta ve Uzun Dönem Bileşenleri



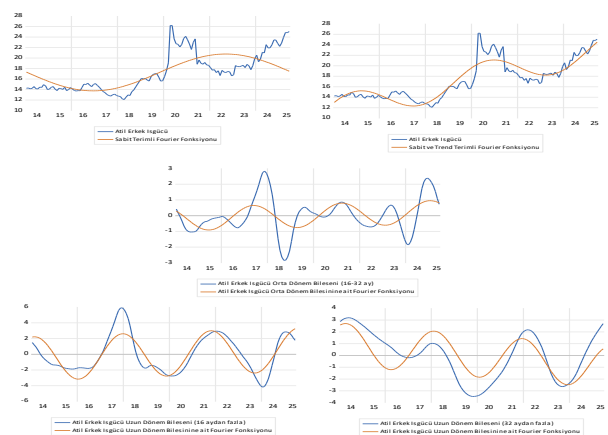
Ek 3. Atıl Erkek İşgücü Değişkeni Orijinal, Kısa, Orta ve Uzun Dönem Bileşenleri Grafikleri



Ek 4. Atıl İşgücü Değişkenlerine ait Fourier Fonksiyonları



Ek 5. Atıl Kadın İşgücü Değişkenlerine ait Fourier Fonksiyonları



Ek 6. Atıl Erkek İşgücü Değişkenlerine ait Fourier Fonksiyonları



## Uzaktan Çalışma Modelinin Örgüt Kültürüne Etkisi



## The Impact of the Remote Work Model on Organizational Culture

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1768998>

Nihat GÜLTEKİN\*

### Öz

#### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
19.08.2025

**Kabul Tarihi:**  
07.10.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları  
saklıdır.



*Bu çalışma, uzaktan çalışma modelinin örgüt kültürü üzerindeki etkilerini nicel bir yaklaşımla ele almaktadır. COVID-19 pandemisi sonrası yaygınlaşan uzaktan çalışma uygulamaları, örgüt içindeki iletişim, aidiyet, teknolojik altyapı ve kullanımı gibi kültürel unsurları yeniden şekillendirmiştir. Başlangıçta bir kriz yönetimi aracı olarak uygulamaya konulan bu model, zamanla kalıcı bir organizasyonel yapı haline gelmiştir. Ancak, bu dönüşüm beraberinde örgüt içi iletişim kalıplarının, liderlik tarzlarının ve kültürel değerlerin yeniden şekillenmesini de zorunlu kılmıştır. Özellikle aidiyet, örgütsel değerlerin paylaşımı ve kurumsal kimlik gibi kültürel unsurların uzaktan çalışmadan nasıl etkilendiği, literatürde hâlâ sınırlı incelenen bir konudur. Bu çalışmada, Türkiye genelinde özel ve kamu sektöründe 180 çalışandan elde edilen verilerle, uzaktan çalışma modelinin örgüt kültürü etkisinin olup olmadığı çeşitli istatistik yöntemlerle analiz edilmiştir. Analizler sonucunda genel olarak, uzaktan çalışma süresinin kurum kültürünü algılama üzerinde negatif etki yarattığını göstermektedir. Araştırma sonucunda ayrıca, esnek çalışma saatleri ve düzenli dijital iletişim modelinin kurum kültürü üzerinde daha olumlu etkileri olduğu belirlenmiştir.*

**Anahtar Kelimeler:** Uzaktan çalışma, örgüt kültürü, kurum aidiyeti.

### Abstract

#### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
19.08.2025

**Accepted:**  
07.10.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights  
reserved.



*This study examines the effects of the remote working model on organizational culture through a quantitative research approach. Following the COVID-19 pandemic, the widespread adoption of remote work has reshaped various cultural elements within organizations, such as internal communication, sense of belonging, and the use of technological infrastructure. Initially implemented as a crisis management tool, this model has gradually evolved into a permanent organizational structure. However, this transformation has necessitated the reshaping of intra-organizational communication patterns, leadership styles, and cultural values. In particular, aspects such as sense of belonging, the sharing of organizational values, and corporate identity remain underexplored in the literature regarding how they are affected by remote work. In this study, data collected from 180 employees across both public and private sectors in Türkiye were analyzed using statistical methods to determine whether remote work has an impact on organizational culture. The analysis revealed that the duration of remote work generally has a negative effect on employees' perception of organizational culture. However, flexible working hours and consistent digital communication practices were found to have a more positive impact on organizational culture.*

**Keywords:** Remote work, organizational culture, organizational commitment.

**Atıf/ to Cite (APA):** Gültekin, N. (2025). Uzaktan çalışma modelinin örgüt kültürüne etkisi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 1013-1022. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1768998>

\*ORCID Prof. Dr., Harran Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, nigultekin@hotmail.com

## Extended Abstract

### Background:

This study examines the impact of the remote work model on organizational culture through a quantitative approach. The widespread adoption of remote work practices following the COVID-19 pandemic has reshaped key cultural elements within organizations, such as communication, sense of belonging, and the use of technological infrastructure. Initially introduced as a crisis management tool, remote work has gradually evolved into a permanent organizational structure. However, this transformation has necessitated the reconfiguration of internal communication patterns, leadership styles, and cultural values. In particular, how remote work affects cultural elements such as belongingness, the sharing of organizational values, and corporate identity remains a relatively underexplored topic in the literature. While much of the existing literature centers on individual and operational outcomes, the cultural dimensions of remote work have been relatively neglected. This situation underscores the importance of quantitative studies that explore how remote work transforms organizational culture. By addressing this gap, the present study contributes to the literature by quantitatively examining both the positive (e.g., flexibility, effective digital communication) and negative (e.g., weakened sense of belonging) effects of remote work on organizational culture.

### Research Purpose:

The purpose of this study is to examine the effects of the remote work model on organizational culture. The research analyzes the impact of remote work through quantitative data and reveals dual outcomes. Findings indicate that flexible working hours, effective use of digital communication tools, and the autonomy granted to employees positively influence the perception of organizational culture. However, the reduction in face-to-face interaction weakens the sense of belonging and socialization processes, making cultural adaptation particularly challenging for new employees. Moreover, the cultural impact of remote work varies by sector, job nature, and organizational structure; while digital communication supports culture in knowledge-intensive industries, sectors that rely heavily on face-to-face interaction face a higher risk of cultural erosion. The limited number of studies in the Turkish context highlights the contribution of this research to filling the existing gap in the literature.

### Methodology:

This study was designed within the framework of a descriptive survey model. It was conducted using a quantitative research approach to measure employees' perceptions of organizational culture under remote work conditions. The sample consisted of 180 remote employees from the information technology, education, and service sectors in Ankara and Istanbul.

A 24-item, 5-point Likert-type questionnaire was used as the data collection instrument. The survey included four sub-dimensions: (1) Communication and Interaction, (2) Sense of Belonging and Organizational Commitment, (3) Performance and Feedback, and (4) Digital Tools and Technological Competence.

Data were analyzed using the SPSS 26 software package. Descriptive statistics (mean, standard deviation), correlation analysis (Pearson), and difference tests (t-test, one-way ANOVA) were employed in the data analysis. The reliability of the questionnaire was tested using Cronbach's Alpha, and the overall internal consistency coefficient was found to be  $\alpha = 0.87$ .

### Findings:

The research yielded the following key findings: -Participants reported difficulty in perceiving the organization's core values and norms while working remotely.

- The reduction in face-to-face communication negatively affected employees' relationships with colleagues.
- Although the long-term intention to remain in the organization was above average, the sense of organizational belonging was found to be weakening.

### Conclusions:

Organizations implementing remote work models should consider the following recommendations: first, institutions should adopt a strategic approach to using digital platforms for cultural transmission. Second, orientation programs focused on "organizational culture in remote settings" should be developed for new employees. Third, leadership training, virtual team management, and cultural adaptation programs should be strengthened to enhance the capabilities of organizational personnel.

## 1. Giriş

21. yüzyılda dijital teknolojilerin iş hayatına entegre edilmesiyle birlikte çalışma modelleri değişime uğramıştır. Özellikle COVID-19 pandemisi, uzaktan çalışma modelinin birçok sektörde hızla benimsenmesine neden olmuştur. Bu değişim yalnızca fiziki iş yapma biçimini değil, aynı zamanda örgütlerin içsel yapısını ve kültürel dokusunu da derinden etkilemiştir. Bu süreçte en dikkat çekici uygulamalardan biri, uzaktan çalışma modelinin yaygınlaşması olmuştur. Bu dönemde yapılan araştırmalar, uzaktan çalışmanın yalnızca geçici bir kriz yönetim modeli olmaktan çıkıp, kalıcı bir çalışma biçimine dönüştüğünü göstermektedir. Başlangıçta bir kriz yönetimi aracı olarak uygulamaya konulan bu model, zamanla kalıcı bir organizasyonel yapı haline gelmiştir. Ancak, bu dönüşüm beraberinde örgüt içi iletişim kalıplarının, liderlik tarzlarının ve kültürel değerlerin yeniden şekillenmesini de zorunlu kılmıştır. Özellikle aidiyet, örgütsel değerlerin paylaşımı ve kurumsal kimlik gibi kültürel unsurların uzaktan çalışmadan nasıl etkilendiği, literatürde hâlâ sınırlı incelenen bir konudur.

Örgüt kültürü, bir kurumun çalışanları arasında ortak değerlerin, normların ve davranış biçimlerinin yerleşmesini sağlar. Bu nedenle uzaktan çalışmanın, kurum kültürü üzerinde nasıl bir etki yarattığı sorusu, yönetim bilimlerinde önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir.

Uzaktan çalışma üzerine yapılan mevcut araştırmaların büyük bir kısmı, çalışanların iş-yaşam dengesi (Allen vd., 2015: 41), performans ve verimlilik düzeyleri (Bloom vd., 2015: 166) ile psikolojik iyi oluşları (Gajendran ve Harrison, 2007: 1525) üzerinde yoğunlaşmıştır. Bloom vd. (2015), Çin’de yürüttükleri deneysel çalışmada, evden çalışanların verimliliklerinin arttığını ve işten ayrılma oranlarının azaldığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Gajendran ve Harrison (2007) uzaktan çalışmanın çalışanların özerkliğini artırdığını, ancak sosyal izolasyonun aidiyet duygusu üzerinde olumsuz etki yaratabileceğini vurgulamaktadır. Ancak, uzaktan çalışmanın örgüt kültürü üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmalar oldukça sınırlıdır ve genellikle nitel yaklaşımlarla ele alınmıştır (Schein, 2017: 16). Oysa örgüt kültürü, kurumların uzun vadeli sürdürülebilirliği, çalışan bağlılığı ve içsel uyum açısından kritik bir faktördür. Bu bağlamda, bu çalışmanın önemi, uzaktan çalışma modelinin örgüt kültürü üzerindeki etkilerini nicel bir yöntemle ele alarak, literatürdeki bu boşluğu doldurmasında yatmaktadır. Ayrıca, Türkiye bağlamında kamu ve özel sektör çalışanlarını kapsayan geniş bir örneklem kullanılması, çalışmayı hem teorik hem de pratik açıdan özgün kılmaktadır.

Uzaktan çalışma, bireylerin işlerini fiziksel ofis ortamı dışında, genellikle dijital iletişim araçları aracılığıyla sürdürmelerini mümkün kılan bir sistemdir. Bu modelin çalışanların verimliliği, iş-yaşam dengesi ve memnuniyeti üzerindeki etkileri çokça tartışılmış olmakla birlikte, örgüt kültürü üzerindeki etkisi görece daha az incelenmiştir. Oysa örgüt kültürü; bir kurumun kimliğini belirleyen, çalışan davranışlarını yönlendiren ve kurumsal bağlılığı şekillendiren temel bir unsurdur. Değerler, normlar, ritüeller ve semboller gibi örgüt kültürünün yapı taşları, büyük ölçüde fiziksel etkileşim, yüz yüze iletişim ve ortak deneyimler yoluyla aktarılmaktadır. Uzaktan çalışma ise bu etkileşim biçimlerini yeniden tanımlamakta ve kültürel aktarım süreçlerini dönüştürmektedir.

Bu bağlamda, uzaktan çalışma modelinin örgüt kültürü üzerindeki etkisinin anlaşılması, günümüz çalışma hayatının sürdürülebilirliği ve kurumların iç dinamiklerinin sağlıklı işlemesi açısından büyük önem taşımaktadır. Literatürde uzaktan çalışmaya ilişkin araştırmaların büyük çoğunluğu iş-yaşam dengesi, verimlilik, iş tatmini ve çalışanların psikolojik iyi oluşu gibi bireysel sonuçlara odaklanırken, örgüt kültürü üzerindeki etkileri sınırlı biçimde ele alınmıştır. Özellikle nicel verilerle desteklenen geniş ölçekli çalışmaların azlığı ve Türkiye bağlamında kamu ve özel sektör çalışanlarını kapsayan araştırmaların yetersizliği dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, uzaktan çalışmaya ilişkin literatürün büyük kısmı bireysel ve operasyonel çıktılara odaklanırken, örgüt kültürü üzerindeki etkilerinin görece ihmal edildiği görülmektedir. Bu durum, uzaktan çalışmanın örgüt kültürünü nasıl dönüştürdüğünü nicel yöntemlerle inceleyen çalışmaların önemini artırmaktadır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurarak uzaktan çalışmanın örgüt kültürüne etkilerini nicel yöntemle

incelemekte, hem olumsuz yönlerini (aidiyetin zayıflaması) hem de olumlu yönlerini (esnek çalışma, düzenli dijital iletişim) ortaya koyarak literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

## 2. Kuramsal Çerçeve

### 2.1. Örgüt Kültürü

Örgüt kültürü, kurumun yazılı olmayan kuralları, inanç sistemleri ve çalışanlar arası etkileşim biçimlerini içerir (Schein, 2017: 15). Hofstede (1991: 5), örgüt kültürünü kurum içinde paylaşılan anlamlar bütünü olarak tanımlarken, Cameron ve Quinn (2006: 34) kültürü rekabetçi değerler çerçevesinde sınıflandırarak organizasyonların güçlü ve zayıf yönlerini analiz etmiştir. Denison (1990: 2) ise örgüt kültürünün, örgütsel etkinlik ve uzun vadeli başarı üzerinde doğrudan belirleyici olduğunu savunmaktadır. Kültür; aidiyet duygusu, normatif davranışlar, iletişim biçimi ve karar alma mekanizmaları üzerinde belirleyici bir rol oynar.

Edgar Schein (1986: 27) tarafından, bir örgütün ve üyelerinin dış çevresine uyumunu ve içsel bütünlüğünü sağlayan bir mekanizma olarak tanımlanan örgüt kültürü; bir örgütün faaliyet sınırlarını ve içeriğini tayin eden, şekillendirdiği örgüt yapısı ve kurduğu sistemle örgüt faaliyetlerini destekleyen önemli bir olgudur. Örgüt kültürünü hayata geçiren, yöneticilerden en alt kademede çalışanlara kadar tüm örgüt üyeleridir (Juechter vd., 1998: 64).

Örgüt kültürünün oluşumu ve sürdürülebilirliği genellikle yüz yüze etkileşim, ortak deneyimler, semboller ve ritüeller yoluyla sağlanmaktadır (Schein, 1986: 35). Bu nedenle, fiziksel etkileşimin azaldığı uzaktan çalışma modelinde kültürün aktarımı önemli bir sorun alanı haline gelmektedir. Dijital iletişim araçları kültürün sürdürülmesinde belirli ölçüde rol oynasa da aidiyet duygusunun zayıflaması ve değerlerin bütün çalışanlara eşit düzeyde aktarılmasında aksaklıklar yaşanabilmektedir (Juechter ve Fisher, 1998; Putnam, 2000: 180).

Örgüt kültürü, bir işletmenin görünmeyen ancak davranışları yönlendiren temel değerlerini ve normlarını ifade eder (Schein, 2017: 20). Edgar Schein'e göre organizasyon kültürü üç düzeyde incelenir: (1) yapılar ve eserler, (2) benimsenmiş değerler ve (3) temel varsayımlar. Bu yapı, çalışan davranışlarını şekillendiren derin kökleri olan bir sistemdir.

Hofstede (1991), kültürü “zihinsel programlama” olarak tanımlayarak, örgütlerin kültürel yapısını ulusal kültürden bağımsız düşünmemek gerektiğini belirtmiştir. Kurum kültürü, çalışanların karar verme biçimlerinden çatışma çözüm yaklaşımlarına kadar geniş bir yelpazede etkili olduğunu söylememiz mümkündür.

Denison (1990), organizasyon kültürünü dört temel boyutta ele alır: katılım, uyum sağlama, görev yönelimi ve tutarlılık. Uzaktan çalışma ortamlarında bu boyutların özellikle katılım ve tutarlılık açısından zayıfladığı gözlemlenebilir.

Cameron ve Quinn (2006) tarafından geliştirilen rekabet değerleri modeli (Competing Values Framework), örgüt kültürünü dört tipe ayırır: klan, adhokrasi, piyasa ve hiyerarşi. Uzaktan çalışma, klan tipi kültürlerin sürdürülebilirliğini zorlaştırırken; adhokrasi ve piyasa kültürlerini dijital ortama daha kolay uyarlayabilmektedir.

### 2.2. Uzaktan Çalışma

Uzaktan çalışma, literatürde genellikle tele-çalışma, evden çalışma veya sanal çalışma kavramlarıyla ele alınmaktadır. İlk olarak 1970'li yıllarda teknolojik gelişmelerin getirdiği imkânlarla gündeme gelen bu model, özellikle 1990'lardan itibaren küreselleşme ve bilgi teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler sayesinde daha yaygın hale gelmiştir (Bailey ve Kurland, 2002: 384). Uzaktan çalışmanın

tanımı, bireylerin işlerini fiziksel ofis ortamı dışında, çoğunlukla dijital iletişim araçları ve çevrim içi platformlar aracılığıyla yürütmeleri şeklinde yapılmaktadır (Allen vd., 2015: 41).

Uzaktan çalışma, çalışanların belirli bir merkez ofis dışında, genellikle evlerinden çalıştığı esnek bir iş modeli olarak tanımlanır. Bu model, verimlilik artışı ve zaman yönetimi gibi avantajlar sunarken, sosyal izolasyon ve kültürel kopuş gibi riskler de barındırır (Bailey ve Kurland, 2002: 386).

Uzaktan çalışmanın organizasyonel yapılar üzerindeki etkisi, literatürde birçok araştırma ile ele alınmıştır. Bailey ve Kurland (2002), uzaktan çalışmanın iletişim sıklığını azalttığını ve bu nedenle sosyal bağların zayıfladığını ifade eder. Bu durum, çalışanların kuruma bağlılık ve aidiyet hislerinde azalmaya yol açabilir.

Bloom vd. (2015: 166) Çin’de gerçekleştirdiği deneysel çalışmada, uzaktan çalışanların verimliliğinin arttığı ancak uzun vadede kurumla olan bağlarının zayıfladığı tespit edilmiştir.

Gibson ve Gibbs (2006: 452), sanal takımların etkili çalışması için güven, iletişim ve ortak kültür unsurlarının güçlü olması gerektiğini vurgular. Uzaktan çalışmada özellikle sanal liderlik, dijital güven ve iletişim şeffaflığı kavramları, kültürel süreklilik için belirleyici faktörlerdir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, uzaktan çalışmanın avantajları arasında; esnek çalışma saatleri, mekânsal bağımsızlık, ulaşım maliyetlerinin azalması ve iş-yaşam dengesinin iyileşmesi öne çıkmaktadır (Kossek ve Ozeki, 1998: 140). Buna karşılık, dezavantajlar arasında örgütsel bağlılığın zayıflaması, iletişim kopuklukları, takım çalışmasının zorlaşması ve örgüt kültürünün aktarımında yaşanan güçlükler bulunmaktadır (Gibson ve Gibbs, 2006: 453).

Allen vd. (2015: 42), tele-çalışmanın örgütsel bağlamda üç temel sonuç doğurduğunu savunur:

- Fiziksel izolasyon nedeniyle kültürel çözülme,
- Performans yönetimi ve değerlendirmede belirsizlik,
- Teknolojik aracılı iletişimin kurumsal değerleri aktarmakta yetersiz kalması.

Uzaktan çalışma ayrıca, bireysellik düzeyi yüksek olan ülkelerde daha başarılı olurken; kolektivist toplumlarda kurum kültürünün korunmasını daha zorlaştırabilir (Hofstede Insights, 2020).

### 2.3. Örgüt Kültürü ve Uzaktan Çalışma İlişkisi

Örgüt kültürü, çalışanların davranışlarını ve iş süreçlerini şekillendiren, paylaşılan değerler, normlar ve inançlar bütünüdür (Schein, 2017: 25). Geleneksel ofis ortamında bu kültür, yüz yüze etkileşimler, ritüeller ve gayriresmî sosyal ilişkiler aracılığıyla aktarılmaktadır. Ancak uzaktan çalışma modelinin yaygınlaşması, örgüt kültürünün aktarımı ve sürdürülmesinde yeni dinamikler ortaya çıkarmıştır.

Yeni araştırmalar, uzaktan çalışmanın örgüt kültürü üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratabileceğini göstermektedir. Mozammel vd. (2025: 448) yaptıkları karma yöntem çalışmasında, uzaktan çalışmanın çalışanların performansını artırırken örgüt kültürünü dönüştürdüğünü ve bazı durumlarda sosyal bağları zayıflatabildiğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Sharma (2023: 112), uzaktan çalışmanın örgütsel kimlik, sosyalizasyon ve bilgi paylaşımı süreçlerinde değişikliklere yol açtığını; bunun örgüt kültürünü yeniden şekillendirdiğini vurgulamıştır.

Hibrit çalışma modelleri de örgüt kültürü ile doğrudan ilişkilidir. Eagle Hill Consulting (2024: 5) tarafından hazırlanan rapor, hibrit çalışanların örgüt kültürünü daha olumlu algıladığını ve dijital iletişim uygulamaları ile esnek çalışma saatlerinin, kültürün korunmasına katkı sağladığını göstermektedir. Pamula ve Zalewska-Turzynska (2023: 34) ise, uzaktan çalışmada iç iletişim tatmininin örgüt kültürü algısını doğrudan etkilediğini; özellikle iletişim kanallarının yapılandırılması ve kültürel normların çevrim içi aktarımı yoluyla aidiyet duygusunun korunabildiğini belirtmektedir.

Uzaktan çalışma ile organizasyon kültürü arasındaki ilişkiyi, Sosyal Sermaye Teorisi (Putnam, 2000) şu şekilde açıklamaktadır. Bu teoriye göre, güvene dayalı ilişkiler örgütsel kültürün temelidir ve bu ilişkilerin gelişmesi yüz yüze etkileşimle mümkündür. Uzaktan çalışma, bu sosyal bağları zayıflatabilir.

Ayrıca, İş-Yaşam Dengesi Teorileri de uzaktan çalışmanın kurum kültürü üzerindeki etkili olabileceğini vurgulamışlardır. Kossek ve Ozeki (1998), esnek çalışma modellerinin çalışan memnuniyetine olumlu katkı sağladığını belirtirken, bu durumun kurumsal bağlılık üzerinde olumlu ya da olumsuz etkiler yaratabileceğini ifade eder.

Ev ofisi koşulları üzerine yapılan çalışmalar, örgüt kültürünün belirli değerlerinde (güven, saygı, dürüstlük) kayıplar yaşandığını, ancak teknoloji ve liderlik stratejileri ile bu kayıpların minimize edilebildiğini ortaya koymaktadır (Łukasik-Stachowiak, 2022: 41).

Bu bulgular, uzaktan çalışmanın örgüt kültürü ile ilişkisini iki yönlü olarak ortaya koymaktadır. Bir yandan esneklik, dijital iletişim ve özerklik sayesinde kültür olumlu biçimde desteklenebilir; diğer yandan fiziksel mesafenin artması aidiyet ve sosyalizasyon süreçlerini zayıflatabilir. Dolayısıyla, örgütlerin dijital altyapı, liderlik stratejileri ve iletişim politikaları uzaktan çalışma modelinde kültürün korunması ve yeniden üretilmesi açısından kritik öneme sahiptir (Mozammel vd., 2025: 450; Eagle Hill Consulting, 2024: 7; Pamula ve Zalewska-Turzynska, 2023: 38).

### 3. Araştırma Metodolojisi

#### 3.1. Araştırma Amacı, Modeli ve Örneklem

Bu çalışma, uzaktan çalışma modelinin örgüt kültürü üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamıştır.

Bu çalışma, betimsel bir tarama modeli çerçevesinde yapılandırılmıştır. Araştırma, uzaktan çalışan bireylerin örgüt kültürüne dair algılarını ölçmek amacıyla nicel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın örneklemini oluşturan Ankara ve İstanbul’da bilişim, eğitim ve hizmet sektöründe uzaktan çalışanlardan 180 kişi ankete katılmıştır. Araştırmanın gerçekleştirilebilmesi için Harran Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu’nun 09.07.2025 tarih ve 2025/262 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

#### 3.2. Veri Toplama Aracı ve Analizi

Araştırmada 24 maddeden oluşan 5’li Likert tipi bir anket kullanılmıştır. Anket 4 alt boyuttan oluşmaktadır; (1) İletişim ve Etkileşim, (2) Aidiyet ve Kurumsal Bağlılık, (3) Performans ve Geri Bildirim, (4) Dijital Araçlar ve Teknolojik Yeterlilik.

Veriler SPSS 26 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde: Tanımlayıcı istatistikler (ortalama, standart sapma), korelasyon analizi (Pearson) ve fark analizleri (t-testi, tek yönlü ANOVA) testleri kullanılmıştır.

Anketin güvenilirliği Cronbach’s Alpha yöntemiyle test edilmiş ve genel iç tutarlılık katsayısı  $\alpha = 0,87$  bulunmuştur. Bu da kullanılan ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir (Ergün ve Koçak Usluel, 2015: 20-33).



### 3.3. Bulgular

#### 3.3.1. Demografik Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerine baktığımızda şu şekilde bir dağılım göstermektedir; cinsiyete göre katılımcıların %54 kadın, %46'sı erkeklerden oluşmakta, yaş aralığına baktığımızda katılımcıların 26–55 yaşlar arasında yoğunlaştığını görmekteyiz. Yine katılımcıların %37 bilişim, %35 eğitim, %28 hizmet sektöründe çalışırken, bulundukları pozisyonlara göre de %65'i çeşitli yönetim kademelerinde bulunurken %35'i çalışanlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %85'i lisans ve lisansüstü eğitim alırken, %58'i hibrit, %32'si tamamen uzaktan, %10'u ise dönüşümlü uzaktan çalışmaktadır. Katılımcıların bu şekilde çeşitlilik göstermesi, modelin farklı kademelerdeki etkilerini analiz etme fırsatı sunmuştur.

#### 3.3.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Performans ve geri bildirim boyutunda, yöneticilerden düzenli geribildirim alamadığını belirten katılımcıların oranı yüksektir (%58). 'Performansımın adil değerlendirildiğini düşünüyorum' ifadesi ortalama 3,12 ile nötr düzeydedir. Bu, değerlendirme sistemlerinin uzaktan çalışmaya uyarlanmasında eksiklikler olduğunu göstermektedir.

Aidiyet ve kurumsal bağlılık boyutunda, 'Uzaktan çalışırken kurumla olan aidiyet duygum azaldı' ifadesine katılım yüksek bulunmuştur (ortalama=4,02). Bu sonuç, uzaktan çalışmanın uzun vadede kültürel aidiyet üzerinde olumsuz etkileri olabileceğini ortaya koymaktadır. Kurumsal etkinliklere katılımın azalması da aidiyet duygusunun zayıflamasına katkı sağlamaktadır.

İletişim ve etkileşim boyutunda yer alan 'Uzaktan çalışırken ekip arkadaşlarımla etkili iletişim kurabiliyorum' ifadesine verilen yanıtların ortalaması 2,89'dur (ss=0,91). Bu sonuç, iletişim süreçlerinde aksaklık yaşandığını göstermektedir.

Dijital araçlar ve teknolojik yeterlilik boyutunda, Katılımcıların %83'ü teknolojik altyapıdan genel olarak memnun olduklarını belirtmiştir. Ancak, dijital araçların kültürel aktarımda yetersiz kaldığını düşünenlerin oranı da dikkat çekicidir (ortalama=3,01). Bu bulgu, teknik yeterliliğin kültürel aktarımla birebir örtüşmediğini göstermektedir.

**Tablo 1.** Alt Boyutlara İlişkin Tanımlayıcı İstatistiki Bulgular

| Değişken                                 | Ortalama | Std. Sapma |
|------------------------------------------|----------|------------|
| Performans ve Geri Bildirim              | 3,12     | 0,94       |
| Aidiyet ve Kurumsal Bağlılık             | 4,02     | 0,89       |
| İletişim ve Etkileşim                    | 2,89     | 0,91       |
| Dijital Araçlar ve Teknolojik Yeterlilik | 3,01     | 0,95       |

Genel olarak değerlendirdiğimizde, katılımcılar çoğunlukla, uzaktan çalışırken kurum kültürüne dair algılarının azaldığını belirtmiştir.

#### 3.3.3. Korelasyon Analizi

Araştırmada yapılan korelasyon analizi, uzaktan çalışma değişkenleri ile örgüt kültürüne ilişkin alt boyutlar arasındaki ilişkilerin yönünü ve gücünü ortaya koymuştur. Analiz sonuçlarına göre, uzaktan çalışma süresi ile kurum aidiyeti arasında negatif yönlü, anlamlı bir ilişki bulunmuştur ( $r = -0,41$ ,  $p < 0,01$ ). Bu bulgu, uzaktan çalışma süresi arttıkça çalışanların kuruma aidiyet düzeyinin azaldığını göstermektedir. Bununla birlikte, esnek çalışma saatleri ile kültürel uyum arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır ( $r = 0,39$ ,  $p < 0,01$ ). Ayrıca, dijital toplantı sıklığı ile örgüt içi iletişim arasında da anlamlı bir pozitif korelasyon gözlenmiştir ( $r = 0,46$ ,  $p < 0,001$ ).

**Tablo 2.** Değişkenler Arası İlişkileri Belirlemeye Yönelik Korelasyon Analizi

| Değişkenler                           | Korelasyon (r) | Anlamlılık (p) |
|---------------------------------------|----------------|----------------|
| Uzaktan çalışma süresi & aidiyet      | -0,41          | 0,003          |
| Dijital toplantı sıklığı & iletişim   | +0,46          | 0,001          |
| Esnek saat uygulaması & kültürel uyum | +0,39          | 0,004          |

Bu sonuçlar, uzaktan çalışmanın örgüt kültürüne etkisinin tek boyutlu olmadığını; bazı yapısal ve iletişimsel unsurların kültürü desteklerken, fiziksel uzaklığın aidiyet hissini zayıflatabileceğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, uzaktan çalışmanın süresi arttıkça aidiyet azalmakta, ancak düzenli dijital iletişim kurum kültürü algısını artırmaktadır.

### 3.3.4. Fark Analizleri

Yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçlarına göre, uzaktan çalışan kadın ve erkekler arasında aidiyet algısı açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ( $p > 0,05$ ). Ancak, ANOVA testi sonuçlarına göre, tamamen uzaktan çalışan bireylerle hibrit çalışanlar arasında kurum kültürü algısı açısından anlamlı bir fark tespit edilmiştir ( $F=4,276$ ,  $p<0,05$ ). Bu durum, çalışma modelinin kültürel algı üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

## 4. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, uzaktan çalışma örgüt kültürünü etkileyen bir dizi sonuç doğurmaktadır. Bulgulara göre, kurum kültürüne dair algı, fiziksel temasın azalmasıyla birlikte zayıflasa da düzenli çevrim içi toplantılar, çalışanların iletişim ve bağlılık hissini güçlendirmektedir.

Bu çalışma, uzaktan çalışmanın örgüt kültürü üzerindeki etkilerini nicel veriler ışığında incelemiş ve çift yönlü sonuçlar ortaya koymuştur. Araştırma bulguları, esnek çalışma saatleri, dijital iletişim araçlarının etkin kullanımı ve çalışanlara sağlanan özerkliğin, örgüt kültürünü algılama biçimini olumlu yönde etkileyebileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, yüz yüze etkileşimin azalması aidiyet duygusunu ve sosyalizasyon süreçlerini zayıflatmakta, özellikle yeni çalışanların kültüre uyum sürecini zorlaştırmaktadır. Ayrıca, uzaktan çalışmanın kültür üzerindeki etkisi sektöre, işin doğasına ve organizasyon yapısına göre değişiklik göstermektedir; bilgi-yoğun sektörlerde dijital iletişim kültürü desteklerken, yüz yüze etkileşimin yoğun olduğu sektörlerde kültürel erozyon riski daha yüksektir. Türkiye bağlamında yapılan çalışmaların sınırlı olması, bu araştırmanın literatürdeki boşluğu kısmen doldurduğunu göstermektedir.

Araştırma bulgularını daha geniş bir perspektifle baktığımızda, elde edilen veriler literatürle birlikte değerlendirildiğinde aşağıdaki temel bulgulara ulaşılmıştır:

1. Kurum Kültürü Algısı Zayıflıyor: Katılımcılar, uzaktan çalışırken kurumun temel değer ve normlarını hissetmekte zorlandıklarını belirtmiştir. Özellikle aidiyet, sosyal etkileşim ve kurumsal kimlik gibi unsurların zayıfladığı gözlemlenmiştir (Schein, 2017; Denison, 1990).
2. İletişim ve Sosyal Bağlar Zayıflıyor: Yüz yüze iletişimin azalması, çalışanların iş arkadaşlarıyla olan bağlarını olumsuz etkilemiştir. Anket verilerinde, düzenli iletişim kurmakta ve güven ilişkisini sürdürmekte zorluk yaşandığı görülmüştür (Gibson ve Gibbs, 2006).
3. Teknolojik Yeterlilik ve Dijital Araçlar Önemli Bir Değişken: Katılımcıların büyük çoğunluğu dijital araçların genel olarak yeterli olduğunu belirtmiş, ancak bu araçların kültürel aktarımda yetersiz kaldığını vurgulamıştır. Sanal ortamların kültürel değerleri aktarmakta sınırlı olduğu anlaşılmaktadır (Allen vd., 2015).
4. İş-Özel Yaşam Dengesi Değişkenlik Gösteriyor: Uzaktan çalışma, bazı katılımcılarda iş-özel yaşam dengesini olumlu etkilerken; diğerlerinde sınırların belirsizleşmesine neden olmuştur. Bu durum çalışanlar arasında farklı etki düzeylerinin ortaya çıktığını göstermektedir.

5. Yönetmel Şeffaflık ve Geri Bildirim Eksikliği: Kurumsal şeffaflık ve düzenli geri bildirim mekanizmalarının zayıf olduğu vurgulanmıştır. Bu durum, çalışanların performans değerlendirmelerine ve yönetmel güvene dair olumsuz algı geliştirmelerine neden olmaktadır.
6. Aidiyet ve Kurumsal Bağlılıkta Azalma: Uzun vadede kurumda çalışma isteğinin ortalamasının üzerinde seyretmesine rağmen, kurumsal aidiyet duygusu zayıflamaktadır. Bu durum, kurum kültürünün sürdürülebilirliği açısından risk taşımaktadır (Putnam, 2000).

Bu bulgular doğrultusunda, örgütlerin dijital platformlar aracılığıyla kültür aktarımını güçlendirmeleri önemlidir. Düzenli çevrimiçi toplantılar ve sosyal etkinlikler ile ritüellerin sürdürülmesi, çalışanların aidiyet duygusunu destekleyebilir. Hibrit çalışma modelleri hem esnekliği koruyarak hem de kültürün aktarımını destekleyerek çalışan bağlılığını artırabilir. Liderlerin uzaktan çalışma sürecinde görünürlüklerini ve iletişim sıklıklarını artırmaları, düzenli geri bildirim sağlamaları ve norm oluşturma süreçlerine aktif katılımları, kültürün sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir. Yeni çalışanların örgüt kültürüne adaptasyonunu kolaylaştırmak için çevrim içi oryantasyon ve mentorluk programları uygulanabilir. Ayrıca, dijital iletişim ve iş birliği araçlarının etkin kullanımı için çalışanlara eğitim verilmesi ve teknolojik altyapıya yatırım yapılması önerilmektedir. Son olarak, kurumların uzaktan çalışmanın kültür üzerindeki etkilerini uzun dönemde izlemeleri, düzenli ölçümler ve analizlerle stratejilerini güncellemeleri, örgüt kültürünün sürdürülebilirliğini sağlamada önemli bir rol oynayacaktır.

Uzaktan çalışma modelini uygulayan kurumların şu önerileri dikkate almaları yararlı olacaktır; öncelikle kurum, kültürel aktarım için dijital platformları stratejik bir bakış açısıyla kullanılmalıdır. Bir diğer önemli nokta, yeni çalışanlar için uzaktan “kurum kültürü oryantasyonu” programları hazırlanmalıdır. Üçüncü öneri olarak, liderlik eğitimi, sanal ekip yönetimi ve kültürel uyum konusunda kurum personeli güçlendirilmelidir.

Son olarak, gelecekte bu konuda çalışma yapacak araştırmacılar için de şu öneriler yararlı olacaktır.

- Uzaktan çalışma ile örgüt kültürü ilişkisi farklı sektörlerde karşılaştırmalı olarak incelenebilir.
- Nicel veriler nitel araştırmalarla desteklenerek kültürel erozyonun derin yapısı anlaşılabilir.
- Z kuşağının kurumsal kültür algısı, hibrit model bağlamında daha ayrıntılı ele alınabilir.
- Uluslararası şirketlerde kültürel uyum süreçlerinin dijital ortama entegrasyonu karşılaştırmalı çalışmaları analiz edilebilir.

## Kaynaklar

- Allen, T. D., Golden, T. D. ve Shockley, K. M. (2015). How effective is telecommuting? Assessing the status of our scientific findings. *Psychological Science in The Public Interest*, 16(2), 40-68. <https://doi.org/10.1177/1529100615593273>
- Bailey, D. E. ve Kurland, N. B. (2002). A review of telework research: Findings, new directions, and lessons for the study of modern work. *Journal of Organizational Behavior*, 23(4), 383-400. <https://doi.org/10.1002/job.144>
- Bloom, N., Liang, J., Roberts, J. ve Ying, Z. J. (2015). Does working from home work? Evidence from a Chinese experiment. *The Quarterly Journal of Economics*, 130(1), 165-218. <https://doi.org/10.1093/qje/qju032>
- Cameron, K. S. ve Quinn, R. E. (2006). Diagnosing and changing organizational culture: Based on the competing values framework (Rev. ed.). Jossey-Bass.
- Denison, D. R. (1990). Corporate culture and organizational effectiveness. Wiley.
- Eagle Hill Consulting. (2024). The state of organizational culture 2024: Hybrid work's unexpected impact. <https://tinyurl.com/2m489xje>

- Ergün, E. ve Koçak Usluel, Y. (2015). Çevrimiçi öğrenme ortamlarında öğrenci bağlılık ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 5(1), 20-33. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/etku/issue/6276/84252>
- Gajendran, R. S. ve Harrison, D. A. (2007). The good, the bad and the unknown about telecommuting: Meta-analysis of psychological mediators and individual consequences. *Journal of Applied Psychology*, 92(6), 1524–1541. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.92.6.1524>
- Gibson, C. B. ve Gibbs, J. L. (2006). Unpacking The Concept of Virtuality: The Effects of Geographic Dispersion, Electronic Dependence, Dynamic Structure and National Diversity on Team Innovation. *Administrative Science Quarterly*, 51(3), 451-495. <https://doi.org/10.2189/asqu.51.3.451>
- Hofstede Insights. (2020). Country comparison. Hofstede Insights. <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/>
- Hofstede, G. (1991). Cultures and organizations: Software of the mind. McGraw-Hill.
- Juechter, W. M., Fisher, C. ve Alford, R. J. (1998). Five conditions for high-performance cultures. *Training & Development*, 52, 63-67. <https://tinyurl.com/4nwy93z3>
- Kossek, E. E. ve Ozeki, C. (1998). Work–family conflict, policies and the job–life satisfaction relationship: A review and directions for organizational behavior–human resources research. *Journal of Applied Psychology*, 83(2), 139-149. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.83.2.139>
- Lukasik-Stachowiak, K. (2022). Organizational culture in remote working conditions-Home office. *Humanities and Social Sciences*, 29(4), 31-43. <https://doi.org/10.7862/rz.2022.hss.24>
- Mozammel, S., Irum, S. ve Abdulla, I. S. (2025). Impact of remote work on organizational culture and employee performance. *Journal of Posthumanism*, 5(7), 441–454. <https://doi.org/10.63332/joph.v5i7.2803>
- Pamula, A. ve Zalewska-Turzynska, M. (2023). Internal communication satisfaction while remote work: The organizational culture perspective. *European Research Studies Journal*, 26(2), 30–48. <https://doi.org/10.35808/ersj/3137>
- Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American Community. Simon & Schuster.
- Schein, E. H. (1986). What you need to know about organizational culture. *Training & Development Journal*, 40(1), 30-33. <https://tinyurl.com/6et8xtaw>
- Schein, E. H. (2017). Organizational culture and leadership (5th ed.). Wiley.
- Sharma, J. K. (2023). Impact of remote work on organizational culture. *International Journal of Research and Analysis in Commerce and Management*, 2(5), 42-51. <https://iarj.in/index.php/ijracm/article/view/285>



## Savunma Harcamalarına Yönelik Toplum Bilinci ve Makroekonomik Etki Algısı: Türkiye Üzerine Değerlendirme\*

### Public Consciousness and Macroeconomic Impact Perception of Defense Expenditures: Evaluation on Türkiye

Muhammed Kemal BOSTAN\*\*  
Arzu KIZILKAYA TOKER\*\*\*

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1737834>

#### Öz

#### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
08.07.2025

**Kabul Tarihi:**  
26.10.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları  
saklıdır.



Bu çalışma, kamu harcamalarının temel bileşenlerinden birisi olan savunma harcamalarının makroekonomik göstergeler ve toplumsal dinamikler üzerindeki etkilerini toplumsal bilinç ve toplumun algı düzeyini dikkate alarak farklı açılardan incelemektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, Türkiye savunma harcamalarının makroekonomik düzeyde çeşitli açılardan (enflasyon, büyüme, istihdam, cari işlemler açığı, gayrisafi yurt içi hâsıla) önemli etkilerini ele almak ve savunma harcamalarının sosyal boyutuna odaklanarak bu harcamalara ilişkin toplumsal algıyı ve bilinci ölçmektir. Bu amaç doğrultusunda, uygulanan anket neticesinde toplumsal algı mekanizması kullanılarak elde edilen veriler ile farklı istatistikî analizler “frekans dağılımı, Güvenilirlik Testi, Chi-square (Ki-kare testi), Crosstabulation” kullanılarak 1024 katılımcı üzerinden incelemeler yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, toplumun temel savunma harcamaları konusunda bilinçli ve pozitif farkındalığın ön planda olduğu ama savunma harcamalarının makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi konusunda ise daha eleştirel yaklaşımların benimsendiği görülmüştür. Savunma harcamaları ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkinin çok boyutlu ve çeşitli faktörlerden etkilenen dinamik bir yapıya sahip olduğu konusunda toplumun bilinçlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Savunma harcamaları, makroekonomi, toplumsal algı, toplum bilinci.

#### Abstract

#### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
08.07.2025

**Accepted:**  
26.10.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights  
reserved.



This study examines the effects of defense expenditures, one of the main components of public expenditures, on macroeconomic indicators and social dynamics from different perspectives, taking into account the level of social awareness and perception of society. In this context, the aim of the study is to address the significant effects of Türkiye's defense expenditures on various aspects of the macroeconomic level (inflation, growth, employment, current account deficit, gross domestic product) and to measure the social perception and awareness of these expenditures by focusing on the social dimension of defense expenditures. For this purpose, the data obtained by using the social perception mechanism as a result of the applied survey and different statistical analyzes "frequency distribution, Reliability Test, Chi-square (Chi-square test), Crosstabulation" were examined on 1024 participants. As a result of the analysis, it was observed that the society is conscious and positively aware of basic defense expenditures, but more critical approaches are adopted regarding the impact of defense expenditures on macroeconomic indicators. It was concluded that the society should be made aware that the relationship between defense expenditures and macroeconomic indicators has a multidimensional and dynamic structure affected by various factors.

**Keywords:** Defense expenditures, macroeconomics, social perception, social awareness.

**Atıf / to Cite (APA):** Bostan, M. K. ve Kızılkaya Toker, A. (2025). Savunma harcamalarına yönelik toplum bilinci ve makroekonomik etki algısı: Türkiye üzerine değerlendirme. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 1023-1039. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1737834>

\*Bu çalışma 2024 yılında Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Kemal Bostan danışmanlığında, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı'ndaki 100/2000 Doktora Programı kapsamında Arzu Kızılkaya Toker tarafından yazılan "Makroekonomik Göstergelerin Savunma Harcamaları Üzerindeki Etkisi ile Savunma Harcamalarına Yönelik Toplumsal Algının Karşılaştırılması: Türkiye Analizi" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

\*\* ORCID Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, mkemalbostan@kku.edu.tr

\*\*\* ORCID Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, kizilkayaarzu3@gmail.com

## Extended Abstract

### Introduction and Research Questions & Purpose:

Defense expenditures are a strategic public expenditure that is important not only in terms of ensuring the national security of a country but also in terms of its relationship with macroeconomic indicators and social dynamics. In countries with a strategic geopolitical position, the reflections of defense expenditures on macroeconomic variables, how these expenditures are perceived by the society and public awareness of defense expenditures are among the important factors affecting the public policies that countries will adopt. In this context, the aim of the study is to address the significant effects of Türkiye's defense expenditures on various aspects of the macroeconomic level (inflation, growth, employment, current account deficit, gross domestic product) and to measure the public perception and awareness of these expenditures by focusing on the social dimension of defense expenditures. As a result, this study was decided to analyze the relationship between defense expenditures and macroeconomic indicators and how this situation is evaluated by the society.

### Literature Review:

The relationship between defense expenditures and macroeconomic indicators has been a much-discussed topic in the literature, but no study has been found that examines the social dimension of these expenditures, especially using the survey technique. When the studies that examine the relationship between defense expenditures and macroeconomic indicators, specifically the five basic variables of “growth, employment, inflation, gross domestic product and current balance of payments” are examined, it is seen that there are both positive and negative relationships. Since no study evaluating the public awareness and macroeconomic impact perception of defense expenditures could be found, it is thought that the research conducted will be an original study in this direction. It is also believed that it will contribute positively to the literature.

### Methodology:

The study conducted is a research study and in addition to analyzing the macroeconomic effects of defense expenditures in Türkiye, it aims to reveal how these expenditures are perceived at the social level and within which expectations or criticisms they are discussed, in other words, to reveal the social consciousness. The main mass (universe) of the research consists of people aged 0-60 and above and the conducted research was applied throughout Türkiye. Survey technique was used within the scope of the research and first of all, ethical permission was obtained from the “Kırıkkale University Social and Human Sciences Research and Publication Ethics Committee” dated 22.04.2024 with the number of “246751” in order to apply the survey. Subsequently, the research was conducted by us on a sample of 1024 through face-to-face and online survey technique. The “SPSS 25 (Statistical Package for the Social Sciences)” program was used in the analysis of the data obtained as a result of the applied survey. “Frequency distribution, descriptive statistics, Reability Analysis (Reliability Test - Cronbach Alpha Coefficient), Chi square (Chi-square test), Crosstabulation (cross table) statistical methods” were applied via SPSS 25 program.

### Results and Conclusions:

In general, it was determined that the participants were conscious about what defense services are and that they were seen as an indispensable public expenditure. It is a subject emphasized in the literature that the country's location is an important factor in the allocation of resources for defense expenditures. The responses given as a result of the applied survey also supported this issue. In the results of the social perception regarding the macroeconomic effects of defense expenditures, it was determined that there was a perception that defense expenditures negatively affected the country's growth and that there was a negative interaction between the continuous increase in prices and defense expenditures. It was determined that a negative perception prevailed in defense expenditures regarding increasing employment due to the preference of capital-intensive and expert teams in developing technology and the mechanization period. It was concluded that there was no direct effect on economic inequality among individuals regarding whether it provided an improvement in income distribution and that there was no consensus on affecting foreign trade. As a result, in line with the findings obtained, it was observed that the society had a general awareness regarding defense expenditures and evaluated these expenditures among indispensable public expenditures. However, it was observed that the perceptions regarding the macroeconomic effects of defense expenditures were shaped in a more critical framework in the society. In this context, it can be stated that the level of awareness of society regarding defense expenditures is high, but there is a need to develop more holistic and informative policies regarding the economic consequences of these expenditures.

## 1. Giriş

Savunma harcamaları ülke güvenliği ve egemenliğinin korunabilmesi için ihtiyaç duyulan en önemli kamu harcamaları niteliğinde olan bir harcama türüdür. Akıllı savunma sistemlerinin hızla geliştiği günümüzde bu harcamalara daha fazla kaynak ayrılması ve bütçe tahsis edilmesi herhangi bir olası tehditlere karşı caydırıcılığın artırılması ve ulusal güvenliğin etkin bir biçimde sağlanması açısından stratejik bir önlem olarak değerlendirilmektedir. Ülkelerin jeopolitik konumlarına göre değişiklik gösteren savunma harcamaları ülke ekonomileri üzerinde farklı etkiler oluşturabilir (Gökce ve Batuk, 2024: 174).

Sınırlı bütçelerin planlanması aşamasında devletlerin savunma harcamalarına ne ölçüde pay ayıracağı, daima önemli bir tartışma konusu olmuştur. Ülke güvenliğinin sağlanması ve savunma ihtiyaçlarının karşılanması optimal bir bütçenin ayrılması ile gerçekleştirilebilir. Bu optimal düzey belirlenirken, savunma harcamalarının ekonomiye ve ekonomi ile bağlantılı bazı makroekonomik göstergelere etkisi veya bunlar arasındaki ilişki göz ardı edilmemelidir (Taçyıldız ve Çukur, 2022: 52). Savunma harcamaları ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişki literatürde çok fazla tartışılan bir konu olmuştur ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu başlıca çalışmalar aşağıda temel makroekonomik göstergeler özelinde özetlenmiştir.

Savunma harcamaları ile makroekonomik göstergeler arasında yer alan büyüme değişkeni arasındaki ilişkiyi pozitif yönden ele alan çalışmalar; “Sezgin (2000), Halıcıoğlu (2004), Giray (2004), Dunne vd. (2005), Naimoğlu ve Özbek (2022)” şeklinde iken bu harcamalar ile büyüme değişkeni arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar ise “Lim (1983), Deger ve Smith (1983), Cappelen vd. (1984), Galvin (2003), Yang vd. (2011), Başar ve Künu (2012), Kesgingöz ve Olcay (2016), Manamperi (2016), Fatah ve Salihoğlu (2016), Yolcu Karadam vd. (2016), Tuncay (2017), Destek ve Okumuş (2016), Eğri vd. (2017), Bildirici (2017), Akcan (2019), Kanca ve Yamak (2020), Torun vd. (2021), Engin ve Uğur (2024)” şeklinde olmuştur.

Savunma harcamaları ile işsizlik göstergesi arasındaki ilişkiyi inceleyen; “Yıldırım ve Sezgin (2003), Ceyhan ve Köstekçi (2021), Korkmaz (2015), Üçler (2017), Canbay ve Mercan (2020), Erdugan ve Özçelik (2020)” çalışmalar savunma harcamalarının işsizliği artırdığı sonucuna ulaşırken “Aydemir vd. (2016)” ise bu harcamaların işsizliği azalttığı yönünde bir sonuca ulaştığı görülmüştür.

Bir diğer gösterge olan gayrisafi yurtiçi hasılanın savunma harcamaları ile bağlantısını inceleyen başlıca çalışmalarda bu iki değişken arasında hem pozitif hem negatif ilişki olduğunu ileri süren çalışmalara rastlanmıştır. Pozitif ilişki olduğunu belirleyen çalışmalar “Soyyigit Kaya (2013), Douch ve Solomon (2014), Çetinkaya vd. (2017), Ertuğrul ve Ayhan (2022)” iken negatif ilişki olduğunu ileri sürenler ise “Dunne vd. (2001), Lee ve Chen (2007), Gerni vd. (2018), Khalid ve Habimana (2019), Çınar ve Ünsal (2021)” şeklinde olmuştur. Aynı şekilde enflasyon değişkeni ile savunma harcamaları arasındaki ilişkiyi inceleyen yine farklı çalışmalar bulunmuştur. Genel olarak bu iki değişken arasında pozitif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşan “Karakurt vd. (2018), Aydın (2023)” çalışmaların olduğu görülmüştür. Temel beş makroekonomik göstergelerden birisi olan cari ödemeler dengesi ile savunma harcamaları arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar ise sınırlı olmakla birlikte farklı açılardan literatürde değerlendirilen alanlar arasında yer almaktadır. “İpek ve Esener (2014)” çalışmalarında bu harcamalar ile cari ödemeler dengesi arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu sonucuna ulaşırken “Sezgin (2004), Canbay ve Mercan (2017), Baltacı ve Hayaloğlu (2021)” çalışmalarında ilgili değişkenler arasında negatif bir bağın olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Literatürde savunma harcamaları ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkinin pozitif ya da negatif yönünü inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, iki değişken arasındaki nedensellik bağına ele alan araştırmalara da rastlanmıştır. Ancak mevcut çalışmaların büyük ölçüde yalnızca bu iki değişken arasındaki iktisadi ilişkiye odaklandığı görülmüştür. Toplumun, kamusal mal niteliği taşıyan savunma harcamalarına ilişkin algısını ve bu harcamalara



yönelik bilinç düzeyini inceleyen, örneklem temelli değerlendirmelere ve bulgulara dayalı araştırmalara ise literatürde rastlanmamıştır.

Netice olarak savunma harcamaları, bir ülkenin ulusal güvenliğini ve egemenliğini sağlama açısından önemli olduğu kadar literatürde de görüldüğü üzere aynı zamanda makroekonomik göstergeler ile ilişkisi ve toplumsal dinamikler bakımından da önem arz eden stratejik bir kamu harcaması niteliğindedir. Jeopolitik açıdan stratejik bir konumda yer alan ülkelerde, savunma harcamalarının makroekonomik değişkenler üzerindeki yansımaları, bu harcamaların toplum tarafından nasıl algılandığı ülkelerin benimseyecekleri kamu politikalarını etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır.

Bu nedenle, söz konusu çalışmada savunma harcamalarına ilişkin toplumsal bilinç düzeyi ile savunma harcamalarının makroekonomik etkilerine yönelik toplum algısının incelenmesi amaçlanmıştır ve bu konuda literatürdeki mevcut boşluğun doldurması hedeflenmiştir. Konunun farklı bir boyutunun ele alınması araştırmanın önemini ortaya koyarken aynı zamanda özgün değeri de ortaya konulmuştur. Bu şekilde ilgili çalışma ile savunma harcamalarının kamu harcaması niteliği çerçevesinde toplumun konuya ilişkin farkındalığının ve bilinç düzeyinin artırılmasına katkı sağlayacağı ayrıca analiz neticesinde ulaşılan bulgular kapsamında sonuç bölümünde sunulan önerilerin politika yapıcılar açısından da önemli olabileceği düşünülmektedir.

## 2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Savunma harcamaları, kamu harcamaları içerisindeki payı ve stratejik önemi nedeniyle yalnızca makroekonomik göstergeler üzerinde değil, aynı zamanda toplumun çeşitli kesimleri üzerinde de belirleyici etkiler oluşturmaktadır. Bu harcamaların (ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik, cari işlemler dengesi gibi) temel makroekonomik göstergelerle ilişkisi, sürekli akademik literatürde ele alınan ve farklı perspektiflerden analiz edilen bir konu olmuştur. Fakat toplumun bu harcamalara yönelik algısı ve bu algının politika yapım süreçlerine yansımaları konusu ise daha az değerlendirilmiş ve sınırlı bir şekilde incelenmiştir.

Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, Türkiye’de savunma harcamalarının makroekonomik etkilerini analiz etmenin yanı sıra, söz konusu harcamaların toplumsal düzeyde nasıl algılandığını ve hangi beklentiler ya da eleştiriler çerçevesinde tartışıldığını yani toplum bilincini ortaya koymaktır. Ayrıca, toplumsal bakış açısı çerçevesinde savunma harcamalarının etkinliği, verimliliği ve bu harcamalara ilişkin hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda nasıl şekillendiğinin değerlendirilmesi de çalışmanın önemli odak noktalarından birini oluşturmaktadır.

Bu açıdan savunma harcamalarının makroekonomik etkilerinin toplumsal algı nezdinde doğrudan anket yöntemi kullanılarak elde edilen verilerin analizi yaklaşımını benimseyen bir çalışmaya rastlanmaması ve savunma harcamaları ile bu harcamaların makroekonomik etkileri hakkında toplum bilincinin ölçülmesi çalışmanın özgün yanını ve önemini ortaya koymaktadır.

## 3. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Yöntemi

Araştırmada kullanılan ana kütle ve özellikleri, araştırmanın zaman aralığı, araştırmada kullanılacak verilerin toplanma yöntemi ve belirlenen model gibi unsurlar çalışmanın sınırlılıklarını ifade etmektedir. Araştırmanın ana kütlesi (evreni), 0-60 yaş ve üzerinde olan kişilerden oluşmaktadır ve yürütülen araştırma Türkiye genelinde uygulanmıştır. Araştırma kapsamında anket tekniği kullanılmıştır ve ilk önce anketin uygulanabilmesi amacıyla “Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu”ndan “246751 sayılı 22.04.2024 tarihli” etik izni alınmıştır. Akabinde 01.05.2024 - 31.08.2024 tarihleri arasında yüz yüze ve çevrimiçi anket tekniği aracılığı ile tarafımızca 1024 örneklem üzerinden araştırma gerçekleştirilmiştir.

Uygulanan anket neticesinde ulaşılan verilerin analizinde “SPSS 25 (Statistical Package for the Social Sciences)” programı kullanılmıştır. SPSS 25 programı aracılığı ile “frekans dağılımı, betimleyici istatistik, Reability Analysis (Güvenilirlik Testi- Cronbach Alpha Katsayısı), Chi-square (Ki-kare testi), Crosstabulation (çapraz tablo) istatistiksel yöntemler” uygulanmıştır. Ulaşılan sonuçlar çerçevesinde çeşitli incelemeler yapılarak savunma harcamalarının toplumsal algı boyutu, makroekonomik değişkenlerin etkisi kapsamında ele alınmış ve savunma harcamaları konusunda toplum bilinci ölçülmeye çalışılmıştır. İlk önce araştırmadan elde edilen demografik değişkenlere ait bulgulara ve araştırmanın güvenilirliğini ölçmek amaçlı uygulanan güvenilirlik test sonuçlarına yer verilmiş daha sonra savunma harcamalarına yönelik bilinç ve algıyı ölçen analizlere ve neticede ulaşılan tespitlere yer verilmiştir.

#### 4. Araştırmadan Elde Edilen Demografik Bulgular ve Güvenilirlik Analizi

Savunma harcamalarına yönelik toplumsal bilinç ve bu harcamaların makroekonomik etkileri üzerine algının değerlendirilmesi amacıyla Türkiye genelinde uygulanan araştırma çerçevesinde ankete katılan katılımcılara 20 sorudan (5 demografik, 4 çoktan seçmeli, 11 likert ölçekli olmak üzere) oluşan bir anket uygulanmıştır.

Araştırmada demografik değişken olarak “cinsiyet, yaş aralığı, eğitim düzeyi, meslek sektörü, gelir dağılımı” olmak üzere temel unsurlar kullanılmıştır. Bu değişkenlere ait ulaşılan bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

**Tablo 1. Araştırmada Elde Edilen Demografik Bulgular**

| Cinsiyet                                    | Frekans | %     | Kümülatif % |
|---------------------------------------------|---------|-------|-------------|
| Kadın                                       | 534     | 52,1  | 52,1        |
| Erkek                                       | 490     | 47,9  | 100,0       |
| Toplam                                      | 1024    | 100,0 |             |
| <b>Yaş Grupları</b>                         |         |       |             |
| 0-20                                        | 157     | 15,3  | 15,3        |
| 20-40                                       | 478     | 46,7  | 62,0        |
| 40-60                                       | 265     | 25,9  | 87,9        |
| 60 ve üzeri                                 | 124     | 12,1  | 100,0       |
| Toplam                                      | 1024    | 100,0 |             |
| <b>Eğitim Düzeyi</b>                        |         |       |             |
| İlkokul                                     | 135     | 13,2  | 13,2        |
| Lise                                        | 188     | 18,4  | 31,5        |
| Ön lisans                                   | 161     | 15,7  | 47,3        |
| Lisans                                      | 399     | 39,0  | 86,2        |
| Lisansüstü                                  | 141     | 13,8  | 100,0       |
| Toplam                                      | 1024    | 100,0 |             |
| <b>Meslek Sektörü</b>                       |         |       |             |
| Eğitim                                      | 245     | 23,9  | 23,9        |
| Sağlık                                      | 170     | 16,6  | 40,5        |
| Ticaret                                     | 245     | 23,9  | 64,5        |
| Diğer                                       | 364     | 35,5  | 100,0       |
| Toplam                                      | 1024    | 100,0 |             |
| <b>Gelir Dağılım Aralığı (TL Cinsinden)</b> |         |       |             |
| 0-17.000                                    | 271     | 26,5  | 26,5        |
| 17.000-25.000                               | 234     | 22,9  | 49,3        |
| 25.000-35.000                               | 269     | 26,3  | 75,6        |
| 35.000-45.000                               | 183     | 17,9  | 93,5        |
| 45.000 ve üzeri                             | 67      | 6,5   | 100,0       |
| Toplam                                      | 1024    | 100,0 |             |

Tablo 1’de araştırmaya katılan 1024 kişiye ait demografik özellikleri gösteren bulgulara yer verilmiştir. Ankete katılan örneklemelerin cinsiyet bakımından incelendiğinde en fazla “Kadın” katılımcının olduğu (%52,1), yaş bakımından 60 yaş ve üzerine kadar geniş bir tanım yapılmış olmasına rağmen en fazla genç nüfusun yani “20-40” yaş aralığındaki kişilerin en fazla ankete katılım gösterdiği (%46,7), eğitim düzeyi açısından ise “Lisans” eğitim seviyesine sahip olan kişilerin (%39,0) en fazla ankete katılım sağladığı görülmektedir. Meslek ve gelir dağılımı aralığı değişkenleri açısından incelendiğinde ise en fazla “Diğer” meslek gurubunda yer alan (%35,5) ve asgari ücret düzeyinde gelir sahibine sahip olan kişilerin (%26,5) ankete katıldığı Tablo 1’de görülmektedir. Aşağıdaki Tablo 2’de ise anketin güvenilirliği için uygulanan güvenilirlik analizi yapılmıştır.

**Tablo 2.** Güvenilirlik (Reliability) Analizi

| Number of Cases = 1024,0 |       |         |                                  |       |                 |
|--------------------------|-------|---------|----------------------------------|-------|-----------------|
| Item Means               | Mean  | Minimum | Maximum                          | Range | Maximum/Minimum |
|                          | 3,231 | 2,457   | 3,925                            | 1,468 | 1,597           |
| N of Items: 11           |       |         |                                  |       |                 |
| Cronbach’s Alpha = 0,694 |       |         | Standardized Items Alpha = 0,699 |       |                 |

Tablo 2’de yer alan güvenilirlik analizi sonuçlarına göre, Cronbach’s alpha katsayısı 0,694 ve standardize edilmiş alpha katsayısı ise 0,699’dur. Demografik sorular bu analize dâhil edilmemiştir ve bu sonuçlara göre anketin sosyal bilimler için kabul edilir güvenilirlikte olduğunu söylemek mümkündür.

## 5. Savunma Harcamalarına Yönelik Toplum Bilincine İlişkin Bulgular

Çalışmada uygulanan anket aracılığı ile ilk olarak savunma harcamalarına yönelik toplum bilincinin ölçülmesi hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda katılımcılara toplumun bilinç düzeyini ölçmek için çeşitli sorular yöneltilmiştir ve ulaşılan cevaplar neticesinde elde edilen veriler raporlanarak değerlendirilmiştir.

**Tablo 3.** Savunma Hizmetlerinin (Neler Olduğunu Biliyorum\* Zorunlu Bir İhtiyaç Olduğunu Düşünüyorum) Frekans Dağılımı

|        | Savunma Hizmetlerinin Neler Olduğunu Biliyorum |       |             | Savunma Hizmetlerinin Zorunlu Bir İhtiyaç Olduğunu Düşünüyorum |       |             |
|--------|------------------------------------------------|-------|-------------|----------------------------------------------------------------|-------|-------------|
|        | Frekans                                        | %     | Kümülatif % | Frekans                                                        | %     | Kümülatif % |
| Evet   | 812                                            | 79,3  | 79,3        | 882                                                            | 86,1  | 86,1        |
| Hayır  | 212                                            | 20,7  | 100,0       | 142                                                            | 13,9  | 100,0       |
| Toplam | 1024                                           | 100,0 |             | 1024                                                           | 100,0 |             |

Tablo 3’te savunma hizmetlerinin neler olduğunu bilip bilmeme durumu hakkındaki toplum bilinci ve bu hizmetlerin zorunlu bir ihtiyaç olarak görülüp görülmediği durumu hakkındaki toplum bilincinin ne yönde olduğunu ölçmek amaçlı ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir.

Savunma hizmetlerinin neler olduğu konusunda katılımcıların %79,3’ünün “Evet” yanıtını verdiği ve bu hizmetleri bilme konusunda toplumun bilinçli olduğu görülmektedir. Savunma hizmetlerinin zorunluluğu konusunda ise ankete katılan katılımcıların %86,1’inin yine “Evet” yanıtını verdiği ve savunma hizmetlerinin topluma sunulması gereken mecburi ve vazgeçilmez bir hizmet olduğu konusunda bilinçli olduğu görülmüştür.

Çoktan seçmeli sorulardan sonra likert ölçekli sorularla toplum bilinci ölçülmeye devam edilmiştir. Değerlendirme yapılırken kullanılan ölçekler “Kesinlikle Katılmıyorum (1), Katılmıyorum

(2), *Kısmen Katılıyorum/Kısmen Katılmıyorum* (3), *Katılıyorum* (4), *Kesinlikle Katılıyorum* (5))” şeklinde ifade edilmiştir.

Tablo 4’te yer alan sıra ile; “*Türkiye’de Savunma Harcamalarının Yeterli Olduğunu Düşünüyorum, Türkiye’de Savunma Sisteminin Gelişen Teknolojiye Ayak Uydurabildiğini Düşünüyorum, Devletin En Önemli Harcamasının Savunma Harcamaları Olduğunu Düşünüyorum, Savunma Harcamalarının Yapılmasında Ülke Jeopolitik Konumunun Etkili Olduğunu Düşünüyorum, Olağanüstü Bir Durum (Savaş vb.) Söz Konusu Olduğunda Savunma İçin Tüm Kaynakların Kullanılması Gerektiğini Düşünüyorum*” şeklinde sorular katılımcılara yöneltilmiş bu şekilde savunma harcamalarına toplumun bakış açıları ve bilinç seviyeleri test edilmeye çalışılmıştır.

**Tablo 4.** Savunma Harcamalarına Yönelik Toplumsal Bilinç Ölçüm Soruları Frekans Dağılımları

| Ölçüm Soruları                                                                                                             |         | 1   | 2    | 3    | 4    | 5    | Toplam |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|-----|------|------|------|------|--------|
| Savunma harcamalarının yeterli olduğunu düşünme durumu                                                                     | Frekans | 43  | 135  | 199  | 573  | 74   | 1024   |
|                                                                                                                            | %       | 4,2 | 13,2 | 19,4 | 56,0 | 7,2  | 100,0  |
| Savunma sisteminin gelişen teknolojiye ayak uydurabildiğini düşünme durumu                                                 | Frekans | 40  | 90   | 219  | 512  | 163  | 1024   |
|                                                                                                                            | %       | 3,9 | 8,8  | 21,4 | 50,0 | 15,9 | 100,0  |
| Devletin en önemli harcamasının savunma harcamaları olduğunu düşünme durumu                                                | Frekans | 47  | 141  | 219  | 497  | 120  | 1024   |
|                                                                                                                            | %       | 4,6 | 13,8 | 21,4 | 48,5 | 11,7 | 100,0  |
| Savunma harcamalarının yapılmasında ülke jeopolitik konumunun etkili olduğunu düşünme durumu                               | Frekans | 18  | 83   | 130  | 520  | 273  | 1024   |
|                                                                                                                            | %       | 1,8 | 8,1  | 12,7 | 50,8 | 26,7 | 100,0  |
| Olağanüstü bir durum (savaş vb.) söz konusu olduğunda savunma için tüm kaynakların kullanılması gerektiğini düşünme durumu | Frekans | 38  | 97   | 128  | 572  | 189  | 1024   |
|                                                                                                                            | %       | 3,7 | 9,5  | 12,5 | 55,9 | 18,5 | 100,0  |

Tablo 4’te savunma harcamalarına yönelik toplumsal bilinci ölçmek amacıyla ankete katılan katılımcılara yöneltilen soruların frekans dağılımlarına yer verilmiştir. İlk olarak savunma harcamalarının yeterli bir şekilde yapılıp yapılmadığına dair toplum bilinci ölçülmek istenmiş ve %56’sının “Katılıyorum” yanıtını verdiği görülmüştür. Ankete katılanların yarısından fazlasının Türkiye’de yapılan savunma harcamalarını yeterli olduğu yönünde görüş bildirdiği ve bu konuda pozitif bakış açısına sahip oldukları öngörülmüştür. İkinci olarak Türkiye savunma sistemlerinin günümüz gelişen teknolojisine uyum sağlayıp sağlayamadığı noktasındaki toplum bilinci ve bakış açısı değerlendirilmek istenmiştir. Verilen cevaplar incelendiğinde %50’inin “Katılıyorum” yanıtını verdiği %15,9’unun “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını verdiği görülmüştür. Bu durumda toplumda Türkiye savunma sistemlerinin günümüz teknoloji şartlarına uygun ve gelişmiş olarak ilerlediği yönünde bir düşüncenin (%65,9’luk bir oranla) hâkim olduğu tespit edilmiştir. Verilen cevaplar doğrultusunda %48,5’lik bir oranla savunma harcamalarının kamu harcamaları içerisinde devletin en önemli harcaması olarak görüldüğü belirlenmiştir.

Toplumun bakış açısının değerlendirildiği bir diğer önemli başlık ise, Türkiye’nin jeopolitik konumunun savunma harcamaları üzerindeki etkisine ilişkin algının ölçülmesidir. Katılımcıların yanıtları incelendiğinde, Türkiye’nin jeopolitik konumunun savunma harcamaları üzerinde etkili olduğunu düşünenlerin oranının %77,5 olduğu görülmektedir. Bu bulgu, toplumun büyük bir kesiminin jeopolitik faktörleri savunma harcamalarını belirleyen önemli bir etken olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Son olarak herhangi bir olağanüstü bir durum söz konusu olduğunda tüm kaynakların savunma için kullanılması gerektiğini düşünme durumu hakkında toplum bilincinin ne yönde olacağı incelenmiştir. Ankete katılanların yarısından fazlasının (%74,4) pozitif bir bakış açısına sahip olduğu ve ülkeyi riske atacak herhangi bir durum gerçekleştiğinde tüm kaynakların savunma için kullanılması gerektiği bilincinin hâkim olduğu görülmüştür.

Elde edilen bulgular neticesinde, toplumun savunma harcamalarına ilişkin genel tutumunun pozitif yönde olduğu, toplumun savunma politikalarına yönelik farkındalığının yüksek olduğu, ülke ulusal güvenliğine dair herhangi bir konuda kolektif sorumluluğun benimsendiği ayrıca genel bilinç düzeyinin de yüksek olduğu görülmüştür.

## 6. Savunma Harcamalarının Makroekonomik Etki Algısına Yönelik Bulgular

Bu bölümde, savunma harcamalarının makroekonomik etkilerine ilişkin toplumsal algının değerlendirilmesine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Katılımcıların çeşitli makroekonomik göstergeler “ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik, gayrisafi yurtiçi hâsıla ve cari ödemeler dengesi” bağlamında savunma harcamalarının etkilerine dair görüşleri analiz edilmiştir. Elde edilen veriler, toplumun savunma harcamaları ile ekonomik denge sağlayıcılar arasındaki ilişkisine bakış açısına dair algılarının test edilmesine yardımcı olmuş ve çeşitli tespitler sunmuştur.

**Tablo 5.** Türkiye Savunma Harcamalarının Ülke Büyümesine Katkı Sağladığını Düşünüyorum\* Frekans Dağılımı

|               | Frekans | %     | Kümülatif % |
|---------------|---------|-------|-------------|
| 1             | 187     | 18,3  | 18,3        |
| 2             | 462     | 45,1  | 63,4        |
| 3             | 148     | 14,5  | 77,8        |
| 4             | 174     | 17,0  | 94,8        |
| 5             | 53      | 5,2   | 100,0       |
| <b>Toplam</b> | 1024    | 100,0 |             |

Tablo 5’te savunma harcamalarının ülke büyümesine katkı sağlayıp sağlamadığı yönünde toplumsal algıyı ölçmeye dair ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Ankete katılanların %45,1’lik bir oranının “Katılmıyorum=2” yanıtını verdiği ve %18,3’ünün de “Kesinlikle Katılmıyorum=1” yanıtını verdiği görülmüştür. Bu sonuçlar doğrultusunda ankete katılanların büyük bir çoğunluğunun savunma harcamalarının ülke büyümesine katkı sağlayıp sağlamadığı konusunda olumsuz bir algı içerisinde oldukları tespit edilmiştir. Neticede, 3. Dünya savaşı risklerinin yaşandığı günümüzde savunma harcamalarının önemi konusunda ve bu harcamaların etkileri bakımından toplumun bilinçlendirilmesi gerekliliği öngörülmüştür.

**Tablo 6.** Fiyatlardaki Sürekli Artışın Savunma Harcamalarını Etkilediğini Düşünüyorum\* Frekans Dağılımı

|               | Frekans | %     | Kümülatif % |
|---------------|---------|-------|-------------|
| 1             | 38      | 3,7   | 3,7         |
| 2             | 118     | 11,5  | 15,2        |
| 3             | 147     | 14,4  | 29,6        |
| 4             | 528     | 51,6  | 81,2        |
| 5             | 193     | 18,8  | 100,0       |
| <b>Toplam</b> | 1024    | 100,0 |             |

Tablo 6’da savunma harcamalarının enflasyondan etkilenip etkilenmediğine ilişkin toplumsal algının ölçülmesine yönelik ulaşılan bulgular sunulmuştur. %51,6’lık bir oranla savunma harcamalarının fiyatlardaki sürekli artıştan etkilendiği yönünde bir toplumsal algının benimsendiği belirlenmiştir. Diğer yanıtlar incelendiğinde %29,6’lık (1+2+3) bir oranla kısmen farklı bakış açılarının da olduğu görülmektedir. Bu durum ekonomik dalgalanmaların savunma harcamaları üzerindeki etkilerinin toplum tarafından farklı şekillerde değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

**Tablo 7.** Savunma Harcamalarındaki Artışın İstihdamı Artıracağını Düşünüyorum\* Frekans Dağılımı

|               | Frekans | %     | Kümülatif % |
|---------------|---------|-------|-------------|
| 1             | 112     | 10,9  | 10,9        |
| 2             | 435     | 42,5  | 53,4        |
| 3             | 233     | 22,8  | 76,2        |
| 4             | 193     | 18,8  | 95,0        |
| 5             | 51      | 5,0   | 100,0       |
| <b>Toplam</b> | 1024    | 100,0 |             |

Tablo 7’de savunma harcamalarındaki artışın istihdamı artırıp artırmayacağına yönelik toplumsal algı ölçülmeye çalışılmıştır ve anket neticesinde ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Ankete katılanların %53,4’ü savunma harcamalarının iş gücünü artırmayacağı yönünde bir görüş benimserken %22,8’i ise kararsız kalmıştır. Savunma harcamalarının istihdama pozitif bir etkisi olacağını düşünenler olsa da (%18,8 +%5) genel bakış açısının olumsuz yönde olduğu görülmüştür. Bu durumun artan küreselleşmenin getirmiş olduğu teknoloji çağında daha çok iş-emek gücünün yerine sermaye yoğun askeri ekipmanların tercih edilmesi ve alanında uzman kişilerin istihdam edilmesi gibi sebeplerden kaynaklanabileceğini ifade etmek mümkündür.

**Tablo 8.** Savunma Harcamalarının Gelir Dağılımını İyileştirdiğini Düşünüyorum\* Frekans Dağılımı

|               | Frekans | %     | Kümülatif % |
|---------------|---------|-------|-------------|
| 1             | 99      | 9,7   | 9,7         |
| 2             | 481     | 47,0  | 56,6        |
| 3             | 320     | 31,3  | 87,9        |
| 4             | 100     | 9,8   | 97,7        |
| 5             | 24      | 2,3   | 100,0       |
| <b>Toplam</b> | 1024    | 100,0 |             |

Tablo 8’de savunma harcamalarının gelir dağılımını iyileştirip iyileştirmediği yönündeki toplumsal algıyı ölçmek için ulaşılan bulgular gösterilmiştir. Ankete katılan katılımcıların %47’si “Katılmıyorum=2” yanıtını vermiştir ve en yüksek kesimi oluşturduğu görülmektedir. Bu konuda net bir bakış açısı sergilemeyen ve kararsız kalanların oranının da oldukça fazla olduğu (%31,3) görülmektedir. Bu bulgular sonucunda, savunma harcamalarının ekonomik eşitsizliği iyileştirmede doğrudan ve net bir etkisinin olmadığı yönünde toplumsal bir görüşün benimsendiği belirlenmiştir.

**Tablo 9.** Savunma İhracatı Artışının Dış Ticareti Olumlu Etkilediğini Düşünüyorum\* Frekans Dağılımı

|               | Frekans | %     | Kümülatif % |
|---------------|---------|-------|-------------|
| 1             | 56      | 5,5   | 5,5         |
| 2             | 368     | 35,9  | 41,4        |
| 3             | 180     | 17,6  | 59,0        |
| 4             | 286     | 27,9  | 86,9        |
| 5             | 134     | 13,1  | 100,0       |
| <b>Toplam</b> | 1024    | 100,0 |             |

Savunma harcamalarının makroekonomik etki algısı üzerine ulaşılan son bulgular Tablo 9’da gösterilmiştir. Tablo da savunma ihracatı artışının dış ticareti olumlu etkilediğini düşünme durumu üzerine yapılan analiz sonuçları gösterilmiştir. Ankete katılanların %41’i (%27,9+%13,1) savunma ihracatı artışının dış ticareti olumlu etkilediği yönünde bir fikir beyan ederken %41,4’lük bir kesimi

ise çok yakın bir oranla savunma ihracatı artışının dış ticareti olumsuz etkilediğine ilişkin görüş belirtmiştir. Bu konuda toplumsal algı açısından iki zıt görüşün hâkim olduğu ve görüş birliğinin olmadığı öngörülmüştür.

Bir sonraki başlıkta ise son olarak bağımsızlık test sonuçlarına yer verilerek seçilmiş sorular özelinde çapraz tablo analizi uygulanmıştır. Bu analizin uygulanmasındaki amaç, savunma harcamalarının makroekonomik etkisinin ve bu harcamalarla ilgili toplumsal bilincin daha detaylı ele alınmasıdır.

## 7. Bağımsızlık Test Sonuçlarının (Ki-Kare) Değerlendirilmesi

Analize başlamadan ilk önce her bir çapraz tablo için değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlılık durumunu incelemek için çeşitli hipotezler kurulmuştur. Değişkenler arasındaki anlamlılık ilişkileri “Pearson Chi- Square” değerleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmiş ve hipotezlere ait karar “Ret-Kabul” şeklinde belirtilmiştir.

$H_0$  : Değişkenler birbirinden bağımsızdır. (Değişkenler arasında ilişki yoktur.)”

$H_1$  : Değişkenler birbirinden bağımsız değildir. (Değişkenler arasında ilişki vardır.)”

**Tablo 10.** Cinsiyetiniz Nedir? \* ve Yaşınız Nedir? \* Savunma Harcamalarındaki Artışın İstihdamı Artıracağını Düşünüyorum Crosstabulation

| Cinsiyet Durumu |                                                                                                                                       | Savunma harcamalarındaki artışın istihdamı artıracağını düşünüyorum. |              |                                            |             |                        |
|-----------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------|--------------|--------------------------------------------|-------------|------------------------|
|                 |                                                                                                                                       | Kesinlikle Katılmıyorum                                              | Katılmıyorum | Kısmen Katılıyorum/<br>Kısmen Katılmıyorum | Katılıyorum | Kesinlikle Katılıyorum |
| Kadın           | Frekans                                                                                                                               | 48                                                                   | 203          | 139                                        | 117         | 27                     |
|                 | %                                                                                                                                     | 9,0                                                                  | 38,0         | 26,0                                       | 21,9        | 5,1                    |
| Erkek           | Frekans                                                                                                                               | 64                                                                   | 232          | 94                                         | 76          | 24                     |
|                 | %                                                                                                                                     | 13,1                                                                 | 47,3         | 19,2                                       | 15,5        | 4,9                    |
| Yaş Durumu      |                                                                                                                                       |                                                                      |              |                                            |             |                        |
| 0-20            | Frekans                                                                                                                               | 21                                                                   | 71           | 36                                         | 21          | 8                      |
|                 | %                                                                                                                                     | 13,4                                                                 | 45,2         | 22,9                                       | 13,4        | 5,1                    |
| 20-40           | Frekans                                                                                                                               | 39                                                                   | 187          | 121                                        | 105         | 26                     |
|                 | %                                                                                                                                     | 8,2                                                                  | 39,1         | 25,3                                       | 22,0        | 5,4                    |
| 40-60           | Frekans                                                                                                                               | 30                                                                   | 124          | 57                                         | 46          | 8                      |
|                 | %                                                                                                                                     | 11,3                                                                 | 46,8         | 21,5                                       | 17,4        | 3,0                    |
| 60 ve üzeri     | Frekans                                                                                                                               | 22                                                                   | 53           | 19                                         | 21          | 9                      |
|                 | %                                                                                                                                     | 17,7                                                                 | 42,7         | 15,3                                       | 16,9        | 7,3                    |
| Hipotezler      |                                                                                                                                       |                                                                      |              |                                            |             |                        |
| $H_0$           | Cinsiyet ve yaş durumu ile savunma harcamalarındaki artışın istihdamı artıracağını düşünme konusu arasında anlamlı bir ilişki yoktur. |                                                                      |              |                                            |             |                        |
| $H_1$           | Cinsiyet ve yaş durumu ile savunma harcamalarındaki artışın istihdamı artıracağını düşünme konusu arasında anlamlı bir ilişki vardır. |                                                                      |              |                                            |             |                        |

Tablo 10’da savunma harcamalarındaki artışın istihdamı artırıp artırmayacağı durumu incelenmiş ve ankette kullanılan demografik özelliklerden cinsiyet ve yaş değişkenleri kullanılarak iki durum arasında çapraz tablo analizi yapılmıştır. Değişkenler arasında anlamlılık açısından bir ilişkinin olup olmadığını test etmek amacıyla tablo 10’da kurulan hipotezlere yer verilmiştir. Uygulanan analiz neticesinde ilk olarak cinsiyet değişkeni için “Pearson Chi-Square değeri (Sig.: 0,001),  $p=0,001<0,05$ ” olarak hesaplanmıştır. Diğer bir değişken olan yaş durumu için ise “Pearson Chi-Square değeri (Sig.: 0,011),  $p=0,011<0,05$ ” şeklinde bulunmuştur. Ulaşılan bu sonuçlar neticesinde incelenen değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmüştür. Tabloda ifade



edilen; “  $H_0$  : Cinsiyet ve yaş durumu ile savunma harcamalarındaki artışın istihdamı artıracağını düşünme konusu arasında anlamlı bir ilişki yoktur.” hipotezi “Ret” edilmiştir.

Ulaşılan bulgular doğrultusunda cinsiyet açısından incelendiğinde, %47,3'lük bir oranla “Erkek” katılımcıların ve %38,0'luk bir oranla “Kadın” katılımcıların en fazla “Katılmıyorum” yanıtını verdiği ve savunma harcamalarındaki artışın istihdamı artırma noktasında benimsenen olumsuz algının cinsiyete göre farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Yaş değişkeni dikkate alındığında ise, %46,8'lik bir oranla en fazla “40-60” yaş arası kişilerin “Katılmıyorum” yanıtını verdiği aynı zamanda diğer yaş gruplarının da “Katılmıyorum” yanıtı ile ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durumda cinsiyet değişkeninde olduğu gibi yaş değişkeninin de savunma harcamalarındaki artışın istihdamı artıracağı konusunda belirleyici bir etkisinin olmadığı ve her yaş grubundaki katılımcıların aynı algıyı benimsediği sonucuna ulaşılmıştır.

**Tablo 11.** Eğitim Durumunuz Nedir? \* Savunma İhracatı Artışının Dış Ticareti Olumlu Etkilediğini Düşünüyorum Crosstabulation

| Eğitim Durumu |                                                                                                                                  | Savunma ihracatı artışının dış ticareti olumlu etkilediğini düşünüyorum. |              |                                            |             |                        |
|---------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------|--------------|--------------------------------------------|-------------|------------------------|
|               |                                                                                                                                  | Kesinlikle Katılmıyorum                                                  | Katılmıyorum | Kısmen Katılıyorum/<br>Kısmen Katılmıyorum | Katılıyorum | Kesinlikle Katılıyorum |
| İlkokul       | Frekans                                                                                                                          | 12                                                                       | 53           | 25                                         | 32          | 13                     |
|               | %                                                                                                                                | 8,9                                                                      | 39,3         | 18,5                                       | 23,7        | 9,6                    |
| Lise          | Frekans                                                                                                                          | 10                                                                       | 77           | 27                                         | 54          | 20                     |
|               | %                                                                                                                                | 5,3                                                                      | 41,0         | 14,4                                       | 28,7        | 10,6                   |
| Ön-Lisans     | Frekans                                                                                                                          | 5                                                                        | 79           | 28                                         | 32          | 17                     |
|               | %                                                                                                                                | 3,1                                                                      | 49,1         | 17,4                                       | 19,9        | 10,6                   |
| Lisans        | Frekans                                                                                                                          | 19                                                                       | 130          | 79                                         | 113         | 58                     |
|               | %                                                                                                                                | 4,8                                                                      | 32,6         | 19,8                                       | 28,3        | 14,5                   |
| Lisans Üstü   | Frekans                                                                                                                          | 10                                                                       | 29           | 21                                         | 55          | 26                     |
|               | %                                                                                                                                | 7,1                                                                      | 20,6         | 14,9                                       | 39,0        | 18,4                   |
| Hipotezler    |                                                                                                                                  |                                                                          |              |                                            |             |                        |
| $H_0$         | Eğitim durumu ile savunma ihracatı artışının dış ticareti olumlu etkilediğini düşünme konusu arasında anlamlı bir ilişki yoktur. |                                                                          |              |                                            |             |                        |
| $H_1$         | Eğitim durumu ile savunma ihracatı artışının dış ticareti olumlu etkilediğini düşünme konusu arasında anlamlı bir ilişki vardır. |                                                                          |              |                                            |             |                        |

Tablo 11’de eğitim durumu değişkeni ile savunma ihracatında yaşanan artışların dış ticareti olumlu etkileme durumu arasında yapılan çapraz tablo analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Yine aynı tabloda bu iki durum arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığını test edebilmek amacıyla kurulan hipotezlerde ifade edilmiştir. Uygulanan analiz sonucunda “Pearson Chi-Square değeri (Sig.: 0,000),  $p=0,000<0,05$ ” şeklinde bulunmuştur ve elde edilen sonuçlar neticesinde incelenen değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmüştür. Tabloda ifade edilen; “  $H_0$  : Eğitim durumu ile savunma ihracatı artışının dış ticareti olumlu etkilediğini düşünme konusu arasında anlamlı bir ilişki yoktur.” hipotezi “Ret” edilmiştir.

Ulaşılan bulgular doğrultusunda, “savunma ihracatı artışının dış ticareti olumlu etkileyip etkilemediği sorusuna” eğitim durumu “Ön Lisans” olan katılımcıların en fazla “Katılmıyorum” yanıtını verdiği” (%49,1'lik bir oranla) görülmektedir. Eğitim durumu “Lisansüstü” olan katılımcıların vermiş olduğu “Katılıyorum” yanıtının ise ikinci en yüksek yanıt olduğu (%39,0'luk bir oranla) görülmektedir. Neticede ulaşılan bulgular, eğitim düzeyinin savunma ihracatındaki artışın dış ticaret üzerindeki olumlu etkisi konusunda anlamlı bir farkındalık yarattığını ve eğitim düzeyinin bu konudaki algısal farklılıkları belirginleştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu durumda katılımcıların eğitim seviyelerinin, savunma ihracatının dış ticarete olan etkisini algılama biçimlerinde etkili olduğu öngörülmüştür.

**Tablo 12.** Aylık Gelir Miktarınız Ne Kadar (TL Cinsinden) \* Fiyatlardaki Sürekli Artışın Savunma Harcamalarını Etkilediğini Düşünüyorum Crosstabulation

| Gelir Durumu      |                                                                                                                                         | Fiyatlardaki sürekli artışın savunma harcamalarını etkilediğini düşünüyorum. |              |                                            |             |                        |
|-------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------|--------------|--------------------------------------------|-------------|------------------------|
|                   |                                                                                                                                         | Kesinlikle Katılmıyorum                                                      | Katılmıyorum | Kısmen Katılıyorum/<br>Kısmen Katılmıyorum | Katılıyorum | Kesinlikle Katılıyorum |
| 0-17.000          | Frekans                                                                                                                                 | 14                                                                           | 44           | 57                                         | 118         | 38                     |
|                   | %                                                                                                                                       | 5,2                                                                          | 16,2         | 21,0                                       | 43,5        | 14,0                   |
| 17.000-25.000     | Frekans                                                                                                                                 | 6                                                                            | 27           | 30                                         | 128         | 43                     |
|                   | %                                                                                                                                       | 2,6                                                                          | 11,5         | 12,8                                       | 54,7        | 18,4                   |
| 25.000-35.000     | Frekans                                                                                                                                 | 7                                                                            | 20           | 28                                         | 154         | 60                     |
|                   | %                                                                                                                                       | 2,6                                                                          | 7,4          | 10,4                                       | 57,2        | 22,3                   |
| 35.000-45.000     | Frekans                                                                                                                                 | 4                                                                            | 19           | 20                                         | 101         | 39                     |
|                   | %                                                                                                                                       | 2,2                                                                          | 10,4         | 10,9                                       | 55,2        | 21,3                   |
| 45.000+           | Frekans                                                                                                                                 | 7                                                                            | 8            | 12                                         | 27          | 13                     |
|                   | %                                                                                                                                       | 10,4                                                                         | 11,9         | 17,9                                       | 40,3        | 19,4                   |
| <b>Hipotezler</b> |                                                                                                                                         |                                                                              |              |                                            |             |                        |
| $H_0$             | Gelir durumu ile fiyatlardaki sürekli artışın savunma harcamalarını etkilediğini düşünüyorum konusu arasında anlamlı bir ilişki yoktur. |                                                                              |              |                                            |             |                        |
| $H_1$             | Gelir durumu ile fiyatlardaki sürekli artışın savunma harcamalarını etkilediğini düşünüyorum konusu arasında anlamlı bir ilişki vardır. |                                                                              |              |                                            |             |                        |

Aylık gelir durumu ile enflasyonun savunma harcamalarını etkilediğini düşünme arasında uygulanan çapraz tablo analiz sonuçlarına ve ilgili değişkenler arasında kurulan hipotezlere Tablo 12’de yer verilmiştir. “Pearson Chi-Square değeri (Sig.: 0,000),  $p=0,000<0,05$ ” olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre, ilgili değişkenler arasında herhangi bir ilişki yoktur şeklinde oluşturulan “ $H_0$ ” hipotezinin reddedilmesine neden olmuştur. Gelir durumu farklı düzeylerde olan katılımcıların tamamının en fazla “Katılıyorum” cevabını verdiği ve enflasyonun savunma harcamalarını etkilediği noktasında algısal bütünlüğün sağlandığı belirlenmiştir. Bu durumun gelir düzeyi fark etmeksizin katılımcıların fiyatlardaki sürekli artışın savunma harcamalarını etkilediği konusunda ortak görüşe sahip olduğunu göstermektedir.

**Tablo 13.** Devletin En Önemli Harcamasının Savunma Harcamaları Olduğunu Düşünüyorum\* Savunma Harcamalarının Gelir Dağılımını İyileştirdiğini Düşünüyorum Crosstabulation

| Devletin en önemli harcamasının savunma harcamaları olduğunu düşünüyorum. |                                                                                                                                                                                     | Savunma harcamalarının gelir dağılımını iyileştirdiğini düşünüyorum. |              |                                            |             |                        |
|---------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------|--------------|--------------------------------------------|-------------|------------------------|
|                                                                           |                                                                                                                                                                                     | Kesinlikle Katılmıyorum                                              | Katılmıyorum | Kısmen Katılıyorum/<br>Kısmen Katılmıyorum | Katılıyorum | Kesinlikle Katılıyorum |
| Kesinlikle Katılmıyorum                                                   | Frekans                                                                                                                                                                             | 12                                                                   | 19           | 12                                         | 3           | 1                      |
|                                                                           | %                                                                                                                                                                                   | 25,5                                                                 | 40,4         | 25,5                                       | 6,4         | 2,1                    |
| Katılmıyorum                                                              | Frekans                                                                                                                                                                             | 18                                                                   | 71           | 41                                         | 10          | 1                      |
|                                                                           | %                                                                                                                                                                                   | 12,8                                                                 | 50,4         | 29,1                                       | 7,1         | 0,7                    |
| Kısmen Katılıyorum/<br>Kısmen Katılmıyorum                                | Frekans                                                                                                                                                                             | 17                                                                   | 71           | 99                                         | 26          | 6                      |
|                                                                           | %                                                                                                                                                                                   | 7,8                                                                  | 32,4         | 45,2                                       | 11,9        | 2,7                    |
| Katılıyorum                                                               | Frekans                                                                                                                                                                             | 37                                                                   | 265          | 139                                        | 48          | 8                      |
|                                                                           | %                                                                                                                                                                                   | 7,4                                                                  | 53,3         | 28,0                                       | 9,7         | 1,6                    |
| Kesinlikle Katılıyorum                                                    | Frekans                                                                                                                                                                             | 15                                                                   | 55           | 29                                         | 13          | 8                      |
|                                                                           | %                                                                                                                                                                                   | 12,5                                                                 | 45,8         | 24,2                                       | 10,8        | 6,7                    |
| <b>Hipotezler</b>                                                         |                                                                                                                                                                                     |                                                                      |              |                                            |             |                        |
| $H_0$                                                                     | Devletin en önemli harcamasının savunma harcamaları olduğunu düşünme ile savunma harcamalarının gelir dağılımını iyileştirdiğini düşünme durumu arasında anlamlı bir ilişki yoktur. |                                                                      |              |                                            |             |                        |
| $H_1$                                                                     | Devletin en önemli harcamasının savunma harcamaları olduğunu düşünme ile savunma harcamalarının gelir dağılımını iyileştirdiğini düşünme durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır. |                                                                      |              |                                            |             |                        |

Tablo 13'te “devletin en önemli harcamasının savunma harcamaları olduğunu düşünüyorum durumu ile savunma harcamalarının gelir dağılımını iyileştirdiğini düşünme” durumu arasında uygulanan çapraz tablo analiz bulgularına yer verilmiştir. İki likert ölçekli durum arasında uygulanan ki-kare analizi sonucunda “Pearson Chi-Square değeri (Sig.: 0,000),  $p=0,000<0,05$ ” şeklinde bulunmuştur. Ulaşılan değer sonucunda incelenen değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiş ve bu değerler dikkate alınarak tablo da ifade edilen “ $H_0$ ” (anlamlı ilişki yoktur) hipotezi reddedilmiştir.

Devletin en önemli harcamasının savunma harcamaları olduğunu düşünme konusunda %53,3'lük bir oranla en fazla “Katılıyorum” yanıtının verildiği ve aynı katılımcıların savunma harcamalarının gelir dağılımını iyileştirdiğini düşünme konusunda ise diğer cevaplara nazaran en fazla “Katılmıyorum” yanıtını verdikleri görülmektedir.

Neticede katılımcıların verdiği cevaplar dikkate alınarak, savunma harcamalarının devletin öncelikli politikaları arasında yer aldığına dair genel bir kabulün söz konusu olduğu fakat bu harcamaların ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik katkısının ise sınırlı olduğu yönünde bir algının varlığı ifade edilebilir. Ayrıca devlet bütçesinde savunma harcamalarına öncelik verilmesini makul bulan katılımcıların, bu harcamaların gelir dağılımında adaleti sağlamada yeterli etki oluşturmadığı yönünde bir algıya sahip oldukları tespit edilmiştir.

## 8. Sonuç

Çalışmada, savunma harcamalarına yönelik toplumsal bilinç düzeyi ve savunma harcamaları ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişki incelenmiştir. Türkiye genelinde uygulanan 1024 katılımcının katılımıyla gerçekleştirilen anket neticesinde elde edilen bulgular farklı analizler aracılığı ile raporlanarak yorumlanmıştır. İlk önce demografik bulgulara daha sonra savunma harcamalarına yönelik toplum bilincine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Genel olarak savunma hizmetlerinin neler olduğu konusunda katılımcıların bilinç sahibi olduğu ve vazgeçilmez bir kamu harcaması olarak görüldüğü belirlenmiştir. Toplumda, Türkiye savunma harcamalarının hem yeterli düzeyde hem de gelişen teknolojiye ayak uydurabilir seviyede olduğu yönünde bir bilincin hâkim olduğu tespit edilmiştir.

Ülke konumunun savunma harcamaları için kaynak tahsisinde önemli bir etken olduğu literatürde üzerinde durulan bir konudur. Uygulanan anket neticesinde verilen yanıtlarda da bu konuyu destekler nitelikte sonuçlara ulaşılmıştır. Toplumun jeopolitik faktörleri savunma harcamalarını belirlemede önemli bir unsur olarak gördüğü ve bu konuda pozitif yönde bir bilincin var olduğu görülmüştür. Yine olağanüstü durumlarda tüm kaynakların savunma harcamaları için kullanılıp kullanılmaması yönünde bilincin ölçüldüğü durumda, ülke güvenliği için tüm kaynakların savunma için kullanılabilmesi fikrinin yoğunlukta olduğu görülmüştür.

Savunma harcamalarının makroekonomik etkileri yönündeki toplumsal algı sonuçlarında ise savunma harcamalarının ülke büyümesini negatif etkilediği yönünde bir algının olduğu, fiyatlardaki sürekli artış ile savunma harcamaları arasında yine olumsuz bir etkileşimin olduğuna ilişkin bir algının varlığı belirlenmiştir. Gelişen teknolojiye sermaye yoğun ve uzman ekiplerin tercih edilmesi ayrıca makineleşme döneminin yaşanması nedeni ile savunma harcamalarının istihdamı artırma konusunda olumsuz bir algının hâkim olduğu belirlenmiştir. Gelir dağılımında iyileştirme sağlayıp sağlamadığı konusunda ise kişiler arasında ekonomik eşitsizliği doğrudan bir etkisinin söz konusu olmadığı, dış ticareti etkileme konusunda ise fikir birliğinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatür kısmında değinilen diğer çalışma sonuçları ile karşılaştırıldığında makroekonomik etkiler konusunda bir kısmını desteklerken bir kısmının sonuçları arasında ise farklılıkların olduğu görülmüştür. Bu durumun dönemin ilgili koşulları, ele alınan zaman aralığı, kullanılan çeşitli yöntemler ve unsurlardan kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Sonuçta, elde edilen bulgular doğrultusunda toplumun savunma harcamalarına ilişkin genel bir farkındalığa sahip olduğu ve bu harcamaları vazgeçilmez kamu giderleri arasında değerlendirdiği görülmektedir. Bununla birlikte, savunma harcamalarının makroekonomik etkilerine yönelik algıların toplumda daha eleştirel bir çerçevede şekillendiği görülmüştür.

Bu bağlamda, toplumun savunma harcamalarına ilişkin bilinç düzeyinin yüksek olduğu ancak bu harcamaların ekonomik sonuçlarına dair daha bütüncül ve bilgilendirici politikaların geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir. Ayrıca bütçe planlamasında şeffaflığın artırılması ve savunma harcamalarının ekonomik etkilerinin kamuoyuna açık, anlaşılır biçimde raporlanması, savunma bütçesinde kaynak tahsislerinin verimlilik esasına göre gözden geçirilmesi ve makroekonomik etkilerin kalem bazlı (istihdam açısından, enflasyon açısından vs.) düzenli olarak analiz edilmesi önerilebilir. Savunma politikalarının gerekçeleri ve ekonomik yansımaları toplumla daha etkin biçimde paylaşılabilir. Bu öneriler doğrultusunda, savunma harcamalarına yönelik toplumsal desteğin daha bilinçli biçimde sürdürülmesine ve ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

## Kaynaklar

- Akcan, A. T. (2019). Türkiye’de yatırım ve askeri harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi: 1982-2017 Ardl sınır testi yaklaşımı. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(2), 359-369, <https://doi.org/10.17130/ijmeb.2019252099>
- Aydemir, A. F., Özdemir, D., Kabadayı, B. ve Emsen, Ö. S. (2016, 29-31 Ağustos). G-20 ülkelerinde işsizlik ve askeri harcamalar arasındaki ilişkiler. *International Conference on Eurasian Economies* içinde (s. 437-444). Kaposvár, Hungary. <https://congress.avekon.org/papers/1634.pdf>
- Aydın, A. (2023). Türkiye’de ekonomik büyüme ve enflasyonun askeri harcamalar üzerindeki etkisi: ARDL analizi. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(1), 87-108. <https://doi.org/10.38057/bifd.1263880>
- Baltacı, N. ve Hayaloğlu, P. (2021). Savunma harcamaları, ekonomik büyüme ve cari işlemler dengesi ilişkisi: Kırılgan ülkeler örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (31), 157-172. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.882046>
- Başar, S. ve Künu, S. (2012). Savunma harcamalarının iktisadi büyümeye etkisi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(10), 1-30. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbedergi/issue/11259/134547>
- Bildirici, M. E. (2017). Militarization, economic growth and petroleum consumption in Brazil, Russian, India, China, Turkey, South Africa and Mexico. *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies and Research*, 51(2), 249-266. [https://ipe.ro/RePEc/cys/ecocyb\\_pdf/ecocyb2\\_2017p249-266.pdf](https://ipe.ro/RePEc/cys/ecocyb_pdf/ecocyb2_2017p249-266.pdf)
- Canbay, Ş. ve Mercan D. (2020). Unemployment effects of military spending in Turkey. *Journal of Yasar University*, 15(60), 941-952. <https://doi.org/10.19168/jyasar.704853>
- Canbay, Ş. ve Mercan, D. (2017). Savunma harcamalarının ekonomik büyüme ve cari işlemler dengesine etkisi: Türkiye örneği. *JOEEP, Journal of Emerging Economies and Policy*, 2(2), 86-104. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/joeep/issue/35718/371901>
- Cappelen, A., Gleditsch, N. P. ve Bjerkholt, O. (1984). Military spending and economic growth in the OECD countries. *Journal of Peace Research*, 21(4), 361-373. <https://doi.org/10.1177/002234338402100404>
- Ceyhan, T. ve Köstekçi, A. (2021). The effect of military expenditures on economic growth and unemployment: evidence from Turkey. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 913-928. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.898944>

- Çetinkaya, M., Çetinkaya, A. T. ve Aksoy, E. (2017). Askeri harcamalar özelinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 210-225. <https://doi.org/10.30976/susead.327658>
- Çınar, İ. T. ve Ünsal, Y. (2021). Askeri harcamalar ve ekonomik büyüme: orta doğu ülkeleri açısından benoit hipotezinin sınanması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 276-289. <https://doi.org/10.37880/cumuiibf.959998>
- Deger, S. ve Smith, R. (1983). Military expenditure and growth in less developed countries. *Journal of Conflict Resolution*, 27(2), 335-353. <https://doi.org/10.1177/0022002783027002006>
- Destek, M. A. ve Okumuş, I. (2016). Military expenditure and economic growth in BRICS and MIST countries: evidence from bootstrap panel granger causality analysis. *South Eastern Europe Journal of Economics*, 14(2), 175-186. <https://ojs.lib.uom.gr/index.php/seeje/article/view/9053>
- Douch, M. ve Solomon, B. (2014). Middle powers and the demand for military expenditures. *Defence and Peace Economics*, 25(6), 605-618. <http://dx.doi.org/10.1080/10242694.2013.861652>
- Dunne P., Nikolaidou E. ve Vougas D. (2001). Defence spending and economic growth: a causal analysis for Greece And Turkey. *Defence and Peace Economics*, 12(1), 5-26. <https://doi.org/10.1080/10430710108404974>
- Dunne, J. P., Smith R. P. ve Willenbockel, D. (2005). Models of military expenditure and growth: A critical review. *Defence and Peace Economics*, 16(6), 449-461. <https://doi.org/10.1080/10242690500167791>
- Eğri, T., Timur, B., Eğri, C. Ö. ve Bayraktar Y. (2017). Seçilmiş ortadoğu ülkeleri için ekonomik büyüme ve savunma harcamaları ilişkisi: panel veri analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 5(5), 139-153. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/seyard/issue/53364/709482>
- Engin, C. ve Uğur, B. (2024). Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: N-11 ülkeleri örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 727-741. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.1460365>
- Erdugan, F. ve Özçelik, Ö. (2020). Savunma harcamaları ve istihdam ilişkisi: panel veri analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 152-168. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/seyard/issue/58353/758581>
- Ertuğrul, H. M. ve Ayhan, F. (2022, 10-11 Aralık). Türkiye’de savunma harcamaları GSYH ilişkisinin doğrusal olmayan zaman serisi modelleriyle analizi. *IX. International Conference on Applied Economics Finance (e-ICOAEF’22)*, içinde (s. 337-348). Balıkesir, Türkiye. <https://tinyurl.com/u5u6arvc>
- Fatah, A. A. ve Salihoğlu S. (2016). A Comparative Study of the Impact of Defense Expenditures on Economic Growth in Indonesia and Turkey. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 15(1), 55-77.
- Galvin, H. (2003). The impact of defence spending on the economic growth of developing countries: a cross-section study. *Defence and Peace Economics*, 14(1), 51-59. <https://doi.org/10.1080/10242690302932>
- Giray, F. (2004). Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 181-199. <https://tinyurl.com/u4nnyjty>
- Gökce, C. ve Batuk, S. M. (2024). Türkiye’de savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki asimetric ilişki. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, (14), 166-175. <https://doi.org/10.58627/dpuibf.1580152>
- Halıcıoğlu, F. (2004). Defense spending and economic growth in Turkey: An empirical application of new macroeconomic theory. *Review of Middle East Economics and Finance*, 2(3), 193-201. <https://doi.org/10.2202/1475-3693.1028>
- İpek, E. ve Esener, S. Ç. (2014). Borçlanmayı savunmak: Dış borcun bir belirleyicisi olarak savunma harcamaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(3), 69-94. <https://tinyurl.com/fdawb93p>
- Kanca, O. C. ve Yamak, R. (2020). Türkiye ekonomisi açısından benoit hipotezinin testi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(3), 823-839. <https://doi.org/10.21547/jss.722344>

- Karakurt, B., Şentürk, S. H. ve Şahingöz B. (2018). Türkiye’de savunma harcamalarının enflasyon üzerindeki etkisi: yapısal kırılmalı eşbütünleşme analizi. *Maliye Dergisi*, (175), 154-170. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/175-08.pdf>
- Kesgingöz, H. ve Olcay, T. (2016). Türkiye ve seçilmiş ortadoğu ülkeleri için benoit hipotezinin sınanması: panel veri analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 585-607. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ckuibfd/issue/32906/365604>
- Khalid, U. ve Habimana, O. (2019). Military spending and economic growth in Turkey: A wavelet approach. *Defence and Peace Economics*, 32(3), 362-376. <https://doi.org/10.1080/10242694.2019.1664865>
- Korkmaz, S. (2015). The effect of military spending on economic growth and unemployment in mediterranean countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(1), 273-280. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijefi/issue/31967/352125>
- Lee, C. C. ve Chen, S. T. (2007). Do defence expenditures spur GDP? A panel analysis from OECD and non-OECD countries. *Defence and Peace Economics*, 18(3), 265-280. <https://doi.org/10.1080/10242690500452706>
- Lim, D. (1983). Another look at growth and defense in less developed countries. *Economic Development and Cultural Change*, 31(2), 377-384. <https://doi.org/10.1086/451326>
- Manamperi, N. (2016). Does military expenditure hinder economic growth? Evidence from Greece and Turkey. *Journal of Policy Modeling*, 38(6), 1171-1193. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2016.04.003>
- Naimoğlu, M. ve Özbek, S. (2022). Türkiye’de savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinin yeniden gözden geçirilmesi: Fourier yaklaşımı. *İzmir İktisat Dergisi*, 37(1), 174-188. <https://doi.org/10.24988/ije.909072>
- Özdemir, D., Gerni, C., Aydemir, A. F. ve Emsen, Ö. S. (2018, 18-20 Haziran). Türkiye’de askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler (1980-2016). *International Conference On Eurasian Economies* içinde (s. 376-383). Taşkent, Özbekistan. <https://congress.avekon.org/proceedings/avekon10.pdf>
- Sezgin, S. (2000). Defence expenditure and economic growth in Turkey and Greece: A cointegration analysis. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1), 191-202. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/musbed/issue/23545/250858>
- Sezgin, S. (2004). An empirical note on external debt and defence expenditures in Turkey. *Defence and Peace Economics*, 15(2), 199-203. <https://doi.org/10.1080/1024269032000110568>
- Soyyigit Kaya, S. (2013). Türkiye’de savunma harcamalarının iktisadi etkileri üzerine nedensellik analizi (1970-2010). *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 17-38. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trakyasobed/issue/30216/326171>
- Taçoıldız, M. O. ve Çukur, A. (2022). Türkiye’de 2000-2020 döneminde savunma harcamalarının makroekonomik göstergeler üzerine etkisi. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 24(1), 50-74. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gcd/issue/70759/1081225>
- Torun, M., Eroğlu, E. ve Bayrak, R. (2021). Savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi: NATO ülkeleri üzerinde panel veri analizi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 19(40), 489-507. <https://doi.org/10.35408/comuybd.877219>
- Tuncay, Ö. (2017). Finansal serbestleşme sonrası dönem savunma harcamalarının ekonomik analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 23-37. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ead/issue/48241/610692>
- Üçler, G. (2017). Türkiye’de savunma harcamaları ve işsizlik oranları: 1980-2014 dönemi için ekonometrik bir analiz. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 12(46), 161-170. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jyasar/issue/31218/339649>
- Yang, A. J. F., Trumbull, W. N., Yang, C. W. ve Huang, B. N. (2011). On The relationship between military expenditure, threat, and economic growth: A nonlinear approach. *Defence and Peace Economics*, 22(4), 449-457. <https://doi.org/10.1080/10242694.2010.497723>

- Yıldırım, J. ve Sezgin, S. (2003). Military expenditure and employment in Turkey. *Defence and Peace Economics*, 14(2), 129-139. <https://doi.org/10.1080/10242690302919>
- Yolcu Karadam, D. Yıldırım, J. ve Öcal, N. (2016). Military expenditure and economic growth in middle eastern countries and Turkey: A non-linear panel data approach. *Defence and Peace Economics*, 28(6), 719-730. <http://dx.doi.org/10.1080/10242694.2016.1195573>





İKTİSADİ İDARİ VE SİYASAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ  
JOURNAL OF ECONOMICS BUSINESS AND POLITICAL  
RESEARCHES

e-ISSN: 2564-7466  
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iktisad>

Cilt:10, Sayı:28, Ekim 2025  
Vol:10, No:28, October 2025

İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitiminin Kamu Kurumlarına Yansıması: Dijital  
Kamusal Alan ve Kamusal Alan Yoluyla Eğitim Alanlar Açısından Bir İnceleme



The Reflection of Occupational Health and Safety Training on Public  
Institutions: An Examination from the Perspective of Digital Public Space and  
Training Areas via Public Space



<https://doi.org/10.25204/iktisad.1655588>

Mehmet ÖLMEZ\*

Öz

**Makale Bilgileri**

**Makale Türü:**

Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**

11.03.2025

**Kabul Tarihi:**

26.10.2025

© 2025 İKTİSAD

Tüm hakları  
saklıdır.



Çalışmanın amacı, dijital kamusal ve kamusal alan kavramı ekseninde iş sağlığı ve güvenliği (İSG) eğitimi alan öğrencilerin algılarını incelemektir. Bu çalışma ile üniversitede verilen İSG eğitimini dijital kamusal alan ve kamusal alan ortamında almış ve kamu kurumlarında yer almak isteyen öğrencilerin; yeterliliklerini, algısını ve farklılıklarını belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evreni, üniversitelerde nitelikli ara elemanı yetiştiren meslek yüksekokulları seçilmiştir. Araştırmanın örneklemi ise Malatya Turgut Özal Üniversitesi (133) ile İnönü Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu (MYO) öğrencileri (210) arasından basit örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Anket sonucunda elde edilen veriler; bağımsız örneklem t-testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) testi ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda öğrencilerin “İş Sağlığı ve Güvenlik Algılarının” dijital kamusal alan ve kamusal alan değişkenlerinin t- testi sonucuna göre istatistiksel açıdan anlamlı olduğu ( $p<0,5$ ) ve dijital kamusal alan öğrencilerinin “İş Sağlığı ve Güvenlik Algı Düzeylerinin” aritmetik ortalamaları ( $\bar{X}$ : 3,54) kamusal alan değişkenine göre ( $\bar{X}$ : 3,36) daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırma bulgularından, İSG eğitimine dijital kamusal alan ortamında katılanların İSG algılarının daha yüksek olduğu ve kamu kurumlarına yansımasının ise olumlu yönde olduğu görülmektedir.

**Anahtar Kelime:** Dijital kamusal alan, kamusal alan, iş sağlığı, iş sağlığı ve güvenliği.

**Abstract**

**Article Info**

**Paper Type:**

Research Paper

**Received:**

11.03.2025

**Accepted:**

26.10.2025

© 2025 JEBUPOR

All rights  
reserved.



The purpose of this study is to examine the perceptions of students receiving occupational health and safety (OHS) training within the framework of the concepts of digital public and public space. This study aims to determine the competencies, perceptions, and differences of students who have received OHS training in a digital public space and public space environment at university and who wish to work in public institutions. In this research, the descriptive survey model, one of the quantitative research methods, was used. The universe of the research was selected from vocational schools that train qualified intermediate personnel at universities. The sample of the research was selected using the simple sampling method from among students at Malatya Turgut Özal University (133) and İnönü University Vocational School (210). The data obtained from the survey were analyzed using the independent samples t-test and One-Way Analysis of Variance (ANOVA) test. The results of the study show that students' "Occupational Health and Safety Perceptions" are statistically significant ( $p<0.5$ ) according to the t-test results of the digital public space and public space variables, and that the arithmetic means of the "Occupational Health and Safety Perception Levels" of students in the digital public space ( $\bar{X}$ : 3.54) were higher than those of the public space variable ( $\bar{X}$ : 3.36). Furthermore, the research findings show that those who participated in OHS training in a digital public space environment had higher OHS perceptions and that the reflection of this on public institutions was positive.

**Keywords:** Digital public sphere, public sphere, occupational health, occupational health and safety.

**Atıf/ to Cite (APA):** Ölmez, M. (2025). İş sağlığı ve güvenliği eğitiminin kamu kurumlarına yansıması: Dijital kamusal alan ve kamusal alan yoluyla eğitim alanlar açısından bir inceleme. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 1040-1054. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1655588>

\*ORCID Öğr. Gör. Dr., İnönü Üniversitesi, Malatya (OSB) MYO, Elektrik ve Enerji, İklimlendirme ve Soğutma Teknolojisi, olmez23@hotmail.com



## Extended Abstract

### Introduction and Research Questions & Purpose:

Digital public sphere includes online communication spaces such as the internet, blogs, social media platforms and distance education systems where participation is open and free, and information is discussed and shared by everyone and a specific audience. Accordingly, the purpose of this study is to examine the reflection of participants receiving occupational health and safety (OHS) training on public institutions in the context of the concept of digital public sphere. In line with this purpose, the first aim is to determine the competencies, perceptions and differences of the OHS training given at the university on the participants who have received OHS training with digital public space and public space. Another aim of the study is to determine the OHS perceptions of participants who want to take part in public institutions in the context of digital public space.

### Literature Review:

Throughout history, working life has been an indispensable part of life for human beings. Working conditions and environments affect the physical and mental health of employees and threaten their safety. Two concepts have entered the literature against these threats. These concepts are occupational health and occupational safety. The history of these concepts dates back to the beginning of working life. In the study by Sarpy et al. (2021: 12) on the evaluation of OHS effectiveness during the COVID-19 Pandemic, it was stated that during the pandemic period, face-to-face education in institutions changed rapidly and there was an urgent return to the distance education system. With this change, face-to-face education in classrooms and distance education studies were compared according to satisfaction dimensions.

### Methodology:

In this study, the descriptive survey model, one of the quantitative research methods, was used. The descriptive survey model aims to observe an event that has occurred in the past or is currently ongoing from the perspective of individuals and to interpret, describe, and define this situation.

### Results and Conclusions:

Students' "Occupational Health and Safety Perceptions" were statistically significant ( $p < 0,5$ ) according to the t-test results of the digital public space and public space variables, and the arithmetic means of the "Occupational Health and Safety Perception Levels" of students in the digital public space ( $\bar{X}$ : 3,54) are higher than those of public space variables ( $\bar{X}$ : 3,36). The research findings show that students who participate in OHS training based on the concept of digital public space have higher OHS perceptions than students who participate in this training based on public space, and that this has a positive impact on public institutions. Based on the findings of the study, when we generally interpret the results of the research conducted on the digital public sphere in relation to the distance education system, it is thought that OSH training provided in the digital public sphere will have a positive impact on the public due to effects such as reaching more people and being taken on a voluntary basis without coercive effects such as absenteeism. In conclusion, it can be said that the digital public sphere has positive effects on education, as students who have received OSH training in the digital public sphere have a clearer perception of OSH and a greater desire to work in public institutions than students who receive training in the public sphere. training in the public space environment stated that they wanted to continue as OHS specialists in public institutions. From the research findings, it is seen that the reflection of students participating in OHS training on the axis of the concept of digital public space on public institutions is positive. Furthermore, the fact that almost all students agree on the necessity of OSH practices and regulations in the workplace gives hope that the previously rare occurrence of "decreased workplace accidents" may become a reality in the future.

## 1. Giriş

Kamusal alan, vatandaşların toplumsal yaşamın bir parçası olarak bir araya geldikleri, kolektif olarak kamusal meseleleri tartışabildikleri ve kamusal çıkarları savunabildikleri fiziksel ya da sanal mekanları ifade etmektedir. Habermas'ın kamusal alan teorisine göre bu alanlar demokratik katılımın ve eleştirel kamuoyunun oluşumunun temel dayanak noktasıdır. Kamusal alan-özel alan ile devletin resmi otoritesi arasında konumlanmış olup vatandaşların ifade özgürlüğünü kullanarak siyasal ve toplumsal süreçlere müdahil olabildiği bir etkileşim zemindir. Kamusal alanın sağlıklı bir şekilde işlemesi demokratik çoğulculuğun gelişimi ve yurttaşların aktif katılımı açısından önem arz etmektedir. Kamusal alanın en önemli özelliği tüm insanlar için açık ve erişilebilir olmasıdır. Bu alan içerisinde kişiler birbirleriyle etkileşim kurabilmekte ve düşüncelerini özgürce açıklayabilmektedir (Özbek, 2004: 95).

Her ne kadar Habermas'ın klasik "kamusal alan" kavramsallaştırması, devlet denetiminden bağımsız, eşit bireylerin rasyonel tartışma yürüttüğü mekânları esas alsa da, dijitalleşme ve ağ toplumuna geçişle birlikte bu kavramın sınırları genişlemiştir. Özellikle Habermas sonrası literatür, kamusal alanın artık yalnızca siyasal tartışma forumlarıyla sınırlı olmadığını; çevrimiçi öğrenme, açık erişim ve dijital katılım platformları gibi yeni etkileşim uzamlarında yeniden biçimlendiğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede uzaktan eğitim ortamları, "tam kamusal" olmasa da, denetimli kamusal veya yarı kamusal alan olarak değerlendirilebilir. Zira bu ortamlardaki bazı dinamikler kamusal alanın normatif ilkeleriyle örtüşmektedir. Dolayısıyla çalışmada yapılan kavramsal uyarılama, kamusal alanın çağdaş, dijitalleşmiş biçimlerine ilişkin literatürle uyumludur. Buradaki amaç, Habermas'ın modelini birebir yeniden üretmek değil, onun iletişimsel rasyonalitesini dijital pedagojik etkileşim bağlamında yeniden yorumlamaktır.

İletişim teknolojisinin gelişmesi ile birlikte kamusal alanın dönüşümü hızlanmış ve dijital kamusal alanın oluşumu sağlanmıştır. Kamusal alanda konuşulan tüm konular internet gibi yeni iletişim teknoloji araçları ile dijital kamusal alana taşınmıştır. Sampedro ve Avidad (2018: 36), sosyo-ekonomik krizler ve olağanüstü olaylar gibi durumlarda dijital kamusal alanın uygulanabilir bir alternatif platform haline gelebileceğini belirtmektedir. Teknolojinin kattıklarına bağlı olarak iletişim biçimlerinin de köklü değişimler gördüğü ve toplumsal ilişkileri yeniden şekillendirdiği günümüzde toplumsal alan, mekân ve konum gibi kavramların da yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir (Uysal Bilge, 2025: 119). ABD'de, İş Sağlığı Hemşireleri Derneği, Güvenlik Mühendisleri Derneği ve Endüstriyel Hijyen Derneği üyeleri ile yapılan araştırmada dijital kamusal alan unsurlarından biri olan uzaktan eğitim sistemi ile bilgilendirme çalışmalarına öğrencilerin yaklaşık %90'ının istekli olduklarını belirtmiştir. Bu kişilerin %73'ü İSG, %53'ü ise endüstriyel hijyen konusundaki eğitimlere katılmak istediklerini ifade etmişlerdir (Carlson ve Olson, 2001: 349-351).

Kamu kurumlarında ve özel kurumlarda web tabanlı öğrenme sistemlerinin sunmuş olduğu sanal sınıf ortamları sayesinde kurum yöneticileri toplantı ve kurum içi eğitimlerini çevrimiçi sınıflar ile dijital kamusal alan ortamında yapabilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada eğitim ortamı farklı MYO'daki İSG dersini alan öğrencilerin algı düzey farkındalıklarını belirlemek amaçlanmıştır; bu öğrencilerin dijital kamusal alan ve kamusal alan içerisinde almış oldukları bu dersler ile algı düzeyleri ortaya konulmuştur. Kluge ve Negt'in (2018) çoklu ve heterojen dijital kamusal alandaki uzaktan eğitim sisteminin Habermas'ın kamusal alan ile belirttiği sınıf ortamındaki yüz yüze eğitim sistemi ile ilişkilendirilmesidir. Bu çalışma ile iletişim teknolojisinde yaşanan değişimin hızı göz önüne alındığında, internet ve kamusal alan tartışmalarının yeni kitle iletişim araçları üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. İSG ile ilgili yapılan literatür taramasında araştırmaların daha çok çalışanlar ve İSG eğitimi alan ve almayan öğrenciler arasındaki farklılıklar ile ilgili olduğu görülmüştür. Bu çalışmayı özgün kılan taraf ise dijital kamusal alan (uzaktan eğitim) ve kamusal alan (yüz yüze eğitim) sistemlerinin, öğrencilerin algısını ne şekilde etkilediğini belirlemesi olmuştur.

## 2. Kavramsal Çerçeve ve Literatür Taraması

Bu bölümde “Kamusal Alan ve Dijital Kamusal Alan” ile “İş Sağlığı ve Güvenliği” kavramları detaylı şekilde açıklanmıştır.

### 2.1. Kamusal ve Dijital Kamusal Alan

Dünya genelinde kamusal alan, 18. yüzyıldan itibaren sanayileşme süreci ile beraber ortaya çıkmış olsa da bu kavram “Kamusallığın Yapısal Dönüşümü” eseri ile ilk kez 1962 yılında Habermas tarafından kullanılmıştır (Tetik, 2015: 196). Habermas’a göre ‘kamusal alan’ içinde yaşadığımız ve bireylerin kamusal bir birliktelik ile kendilerini ifade ettikleri, görüşlerini belirttikleri herkese açık ve eşit bir alan olarak tanımlanmaktadır (Özbek, 2004: 95). Arendt (2021: 92-96) ise kamusal alanı kişilerin bir araya geldikleri herkes için müşterek bir dünya olarak belirtmiştir. Bu ortak dünya içerisinde Dean (2003: 95) kamusal alanı, kişilerin ortak ve genel sorunlarını tartışıp paylaştığı, fikir birliğine vardıkları bilinçli bir hareket alanı olarak vurgulamıştır. Bu yönüyle kamusal alan, stratejik yönetimdeki paydaş etkileşiminin mekân/ortam boyutudur (Ozan ve Yolcu, 2024: 48). Demokrasinin bir parçası olarak Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla 1990’lardan sonra yayılan neo-liberal dalga ile ortaya çıkan kamusal alan tartışmaları, katılımcı demokrasinin gelişimini ve kapitalist toplumlarda görülen krizin aşılabilmesini, kamusal alanların güçlendirilmesi yoluyla olabileceğini vurgulamıştır (Yükselbaba, 2008: 227, 228). Günümüzde kamusal alan denildiği zaman sadece politik kamusal alandan ziyade daha geniş bir bakış açısı ile sosyal ve kültürel kamusal alanın oluşması düşünülmelidir (Özbek, 2004: 54). Rappa (2002: 7), kamusal alanı beş boyut ile tanımlamıştır. Bu boyutları, insan iletişimi, bilgisi ve etkileşimi açısından fiziksel bir alan; fiziksel olmayan, metaforik veya dijital bir alan, bilgi alışverişinin olduğu alan; düşünce ve fikirlerin açıkça ifade edildiği alan ve siyasi konuların hem devlet hem de devlet dışı aktörler tarafından tartışıldığı alan olarak belirtmiştir. Dolayısıyla kamusal alanda kişilerin varlığı ile beraber bir iletişim alanı oluşmaktadır (Keyman, 2014: 71; Engin ve Ozan, 2022: 199). Poster (1997: 156-158), web 2.0 teknolojilerinin ortaya çıkışı ile beraber Habermas’ın ortaya koymuş olduğu ve yüz yüze gerçekleşen kamusal alan döneminin sona erdiğini, Mahlouly (2013: 19) ise internetteki benzer düşüncelere sahip kişilerin bir araya gelmesi ile bu alan, dijital bağlamında, Habermas’ın kamusal alanına dönüştüğünü belirtmiştir. Sanayileşme ile birlikte kamusal yaşamın özel yaşamdan ayrılması somutlaşmış (Timur, 2008: 40), iletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte dijital kitle iletişim araçlarında yaşanan yenilik ile beraber kamusal-özel alan kavramı hem içerik hem görünüş bakımından bir dönüşüme girmiştir. Bu dönüşüm internetteki sosyal hareketlilik ile beraber dijital kamusal alan olarak kullanılmaya başlamıştır (Gripsrud ve Moe, 2010: 9-12). İnternet ile birlikte kişilerin ilgi alanlarına göre bir araya geldiği ve bu ortak konular hakkında tartışma ve bilgilendirmelerin yapıldığı dijital kamusal alanlar oluşturulmuştur (Papacharissi, 2002: 9-11). Günümüz teknolojisi ile beraber Habermas’ın modeli olan kamusal alan kavramı burjuva kamusal alanından farklılaşmış (Wilhelm, 2000: 33-34); Kluge ve Negt’in (2018) çoklu ve heterojen dijital kamusal alana dönüşmüştür. Dijital kamusal alan; liberal yaklaşım model açısından bakıldığında, rasyonalitenin egemen olduğu ve sınıfsız bir alan olarak görülmektedir (Güçdemir, 2010: 50-52).

### 2.2. İş Sağlığı ve Güvenliği

Tarih boyunca insanoğlu için çalışma hayatı, yaşamının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Çalışma koşulları ve ortamları çalışanların bedensel ve ruhsal sağlığını etkilemekte ve güvenliklerini tehdit etmektedir. Bu tehditlere karşı literatüre iki kavram girmiştir. Bu kavramlar, iş sağlığı ve iş güvenliği kavramlarıdır. Bu kavramların tarihi, çalışma hayatının başlangıcına kadar uzanmaktadır. M.Ö. 2600’lü yıllarda Antik Mısırlılar ve 2000’lerde ise Babil dönemine dayanmaktadır. Babil dönemine ait ve tarihin ilk yasası olarak bilenen Hammurabi Kanunlarında yapılan bir iş olumsuz sonuçlandığında kıstasa kıstas uygulanmış ve bu yasa ile İSG’nin temelleri atılmış ve tarihte İSG ile

ilgili bilinen ilk yazılı kaynaklar ise Heredot'a kadar dayandırılmaktadır. Ancak tarihi kaynaklarda İSG'nin kurucusu "De Morbis Artificum Diatriba" (İşçi Hastalıkları Üzerine Tez) meslek hastalıkları kitabı ile Ramazzini kabul edilmektedir (Çiçek ve Öcal, 2016: 110-114). Günümüze kadar gelen İSG kavramı birçok uluslararası kurumlar tarafından tanımlanmıştır. İSG kavramını, bu alandaki uluslararası kurumların başında gelen Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO), iş sağlığı ve iş güvenliği şeklinde iki bölüme indirgemektedir. Bu uluslararası kuruluşların yapmış olduğu ortak tanıma göre iş sağlığı; çalışanların sağlığını koruma, sağlığı bozulanları tedavi etme ve rehabilitasyonunu sağlamak olarak belirtilmektedir. İş güvenliği kavramı ise çalışanların geçimini sağlamak için yaptığı iş sırasında iş kazalarına uğramalarını önlemek ve güvenli çalışma ortamını oluşturmak için alınması gereken tedbirler şeklinde tanımlanmıştır (Solmaz ve Solmaz, 2017: 148).

İSG eğitimi yaşamın her aşamasında öğrenilmesi gereken bir olgunun temelidir. Üniversitelerde verilen İSG eğitimlerinin amacı, öğrencilerin mezun olduktan sonra iş yerlerinde sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamı oluşturmaktır. İSG eğitimi ile iş kazası ve meslek hastalıklarının asgari düzeylere indirilmesi ve tehlikeli ortamlara karşı İSG bilincinin oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda İSG eğitimi ile öğrencilere, iş hayatına başlamadan önce İSG bilinci kazandırılmalı ve riskli durumlara karşı alınabilecek önlemler anlatılmalıdır (Yıldırım, 2010: 14-18). Öğrenciler mezun olduktan sonra iş yerlerinde sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamına hazırlamak amacı ile verilen İSG eğitimleri tüm dünyada kabul gören önleyici bir yaklaşımdır (Karacan ve Erdoğan, 2011: 105-108). Bu amaç doğrultusunda 2015 yılında Yükseköğretim Kurulu mevzuatında İSG eğitimlerinin tüm eğitim müfredatlarında zorunlu olması gerekliliği 6645 sayılı kanun ile onaylanmıştır.

Boini vd. (2017) tarafından yapılan araştırmada İSG eğitimini alan ve mezun olan 755 kişi ile görüşme yapılmıştır. Bu kişilerden İSG eğitimi almış olanların iki yıl boyunca iş kazalarının oranı 0,12 belirlenirken İSG eğitimi almadığını bildiren öğrencilerin ise aynı dönemde iş kazası oranı 0,51 oranında belirlenmiştir. Topgül ve Alan (2017); Şahmaran ve Kar (2021); Altuntaş vd., (2021); Tuna ve Ulutaşdemir (2022); Yağcı vd. (2022); Tatar (2024) ve bunlara benzer yapılan birçok çalışmada yer alan araştırmalarda İSG eğitimini alan ile almayan öğrenciler arasındaki farklılıklara bakılmıştır. Yapılan çalışmalarda İSG eğitimini alan ile almayan öğrenciler arasında farklılık olduğu belirlenmiştir. Sarpy vd. (2021: 12) tarafından COVID-19 Pandemi döneminde İSG etkinliğinin değerlendirilmesi konulu çalışmada pandemi dönemi içerisinde kurumlarda yüz yüze eğitimin hızlı bir şekilde değişim göstererek uzaktan eğitim sistemine acil bir dönüş yaşandığını belirtilmiştir. Bu değişim ile beraber sınıflardaki yüz yüze eğitim ile uzaktan eğitim çalışması memnuniyet boyutlarına göre karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırımda yüz yüze eğitim aritmetik ortalaması ( $\bar{X}=4,74$ ) iken uzaktan eğitim aritmetik ortalaması ( $\bar{X}=4,62$ ) ile benzer değerlerde belirlenmiştir. Bu çalışmada sınıf içi etkinlikler, gösteriler, ders kılavuzu ve notlar gibi ölçütler açısından uzaktan eğitim çalışması sırasında yetersizliklerin olduğu belirtilmiştir. Çetin ve Çolak (2023: 16-19) tarafından yapılan İSG eğitiminin pandemi döneminde öğrenciler üzerindeki etkisi konulu çalışmada İSG konusunda dergi, gazete ve görsel basılı yayın sayısının yetersiz olduğu ve bu konuda gerekli basılı yayın çalışmasının yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

### 2.3. Dünyada ve Türkiye’de İş Sağlığı ve Güvenliği

Kökeni itibariyle işçilere dönük olarak ortaya çıktığı dikkate alındığında iş sağlığı ve güvenliği, M.Ö. 2600'lü Antik Mısır dönemine kadar uzanmasına rağmen sanayi devrimi ile önemli bir kavram olmaya başlamıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte gelişen teknolojinin vermiş olduğu fabrikalaşma süreçlerinde büyük riskler içerisinde çalışan insanların en önemli sorunu iş kazaları ve meslek hastalıkları olmuştur (Kılıkış, 2014: 244-245). İş sağlığı ve güvenliği kavramının önemli bir kavram olarak ele alınması, 1986 yılında meydana gelen Çernobil faciası sonrasında hazırlanan rapor ile olmuştur. Bu raporla söz konusu faciada çalışan ihlallerinin önemli bir rolü olduğunu ilk kez

vurgulanmıştır. Bu facia sonrası insan faktörünün güvenliği sağlamada temel bir kavram olduğu görülmüş ve çalışanların İSG eğitimleri sayesinde tehlikelere ve mesleki hastalıklara karşı önceden önlem alınması amaçlanmıştır. Günümüzde iş kazalarının ve meslek hastalıklarının meydana gelmesinden önce tedbir alınması gerektiği konusunda gecikmeli de olsa bilinç oluşmuştur (Topgül ve Alan, 2017:588). Bu tedbirler doğrultusunda Türkiye’de İSG alanında genel anlamda düzenlemeye gidilmiş ve 20.06.2012 tarihli 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kabul edilmiştir.

**Tablo 1.** 2012-2022 Yılları Arası İş Kazaları ve Ölüm Sayısı İstatistikleri

|                                | 2012   | 2013    | 2014    | 2015    | 2016    | 2017    | 2018    | 2019    | 2020    | 2021    | 2022    |
|--------------------------------|--------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|
| Toplam İş Kazası               | 74.781 | 191.389 | 221.366 | 241.547 | 286.068 | 359.653 | 430.985 | 422.463 | 384.262 | 511.084 | 588.823 |
| Toplam Ölüm Sayısı             | 744    | 1.360   | 1.626   | 1.252   | 1.405   | 1.633   | 1.541   | 1.147   | 1.231   | 1.382   | 1.517   |
| SGK Aktif Sigortalı Sayısı/Bin | 18.164 | 18.945  | 19.451  | 20.741  | 21.131  | 22.280  | 22.072  | 22.000  | 23.344  | 24.745  | 26.344  |

**Kaynak:** Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK, 2025) verilerine göre araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 1’de, Türkiye’de çalışmaları 2012 yılı itibari ile başlatılan ve 2013 yılı itibarıyla yürürlüğe giren 6331 İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile beraber 2012-2022 yılları arasında yaşanan ve SGK’ya bildirilen iş kazası ve ölüm sayıları verilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde, zaman içerisinde İSG’nin artırılmasına yönelik mevzuat ve yönetmelik çalışmaları yapılmasına rağmen son on yıl içerisinde iş kazalarında 8 katlık bir artış yaşandığı ve yapılan çalışmaların iş kazalarını önlemede etkili olmadığı görülmüştür. Türkiye’de 2012 yılında sosyal güvenlik kapsamındaki kişi sayısı yaklaşık 18 milyon iken bu sayı 2022 yılında yaklaşık 25 milyon kişiye yükselmiştir (SGK, 2023). Bu verilere göre iş kazası ile işçi sayısı arasında paralel bir artışın olmadığı görülmektedir.

### 3. Yöntem

Bu çalışmada üniversitede verilen İSG eğitimini dijital kamusal alan ve kamusal alan ortamında almış ve kamu kurumlarında yer almak isteyen öğrencilerin; yeterliliklerini, algısını ve farklılıklarını belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma öncesi İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’ndan 08.07.2024 tarihli 14 numaralı oturum ve 6 numaralı karar sayısı ile etik izni alınmıştır.

#### 3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama modeli bireylerin geçmişte olmuş veya hâlen devam eden bir olayı kendilerine göre gözleyip bu durumu yorum, tasvir ve tanımlamayı amaçlamaktadır (Karasar, 1991: 77).

#### 3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu çalışmada araştırmanın evreni, üniversitelerin MYO’ları seçilmiştir. Araştırmanın örneklemi ise 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinden sonra eğitimlerinin büyük bir çoğunluğuna dijital kamusal alanda (uzaktan eğitim) devam eden Malatya Turgut Özal Üniversitesi MYO öğrencileri (133) ile eğitimlerine kamusal alanda (yüz yüze) devam eden İnönü Üniversitesi MYO öğrencileri (210) arasından basit örneklem yöntemi ile seçilen toplam 343 öğrenci oluşturmaktadır.

### 3.3. Veri Toplama Araçları

MYO öğrencilerinin demografik bilgilerini belirlemek için 12 sorudan oluşan demografik bilgi formu kullanılmıştır. Öğrencilerin sosyal güvenlik algı düzeylerini ölçmek için ise “sosyal güvenlik algı ölçeğinden” faydalanılmıştır. Bu ölçek 5’li likertli yapıya sahip ve toplam 20 sorudan oluşmaktadır. Söz konusu ölçeğin geçerliliği “Barlett’s Küresel Testi” ile incelenmiş ve KMO değerinin 0,575 olarak belirlenmiştir. Ayrıca ölçeğin güvenirlik cronbach’s alfa ( $\alpha$ ) katsayısının 0,633 olarak tespit edilmiştir. Bu güvenlik düzeyi değerinin ölçeğin kabul edilebilir olduğunu göstermektedir (Topgül ve Alan, 2017). Bu çalışmada ise Tablo 1’deki veriler doğrultusunda ölçeğin cronbach’s alfa ( $\alpha$ ) değeri 0,720 olduğu ve araştırma verilerinin kabul edilebilir güvenirlik aralığında olduğu belirlenmiştir. Verilerin toplanma aşamasında ise dijital ortamda hazırlanan anket formu öğrencilere çevrimiçi yolu ile uygulanmıştır.

**Tablo 1.** Normallik analizi ve güvenirlik sonuçları

| Sosyal Güvenlik Algısı Ölçeği | $\bar{X}$ | SS    | Kurtosis (Basıklık) | Skewness (Çarpıklık) | Cronbach’s alfa |
|-------------------------------|-----------|-------|---------------------|----------------------|-----------------|
|                               | 3,43      | 0,681 | 1,48                | -0,815               | 0,720           |

### 3.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizi aşamasında Excel dosyasından SPSS 26 programına aktarılmış ve istatistik öncesi verilerin çok değişkenli uç değerleri kontrol edilmiştir. Yapılan kontrol işleminde Cook uzaklık değerleri hesaplanmıştır (Field, 2009). Veri setinde çok değişkenli normal dağılımı bozan uç değerlerin olmadığı belirlenmiş (Cook uzaklık<1) ve elde verilerin (Çokluk vd., 2010) yapılan normallik testinde normal dağıldığı görülmüştür ( $p<0,05$ ). Normallik varsayımının ikinci aşamasında ise Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerlerinin +1,5 ile -1,5 arasında yer aldığı belirlenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Söz konusu verilerin normal dağılıma sahip olduğundan parametrik testlerin yapılmasına karar verilmiştir. Demografik bilgilerin belirlenmesi için betimsel istatistik yapılmıştır. İkili grupların anlamlı farklılığın karşılaştırılmasında bağımsız gruplar için t-testi ve ikiden fazla grupların karşılaştırılmasında ise Tek Yönlü ANOVA yapılmıştır.

## 4. Araştırmanın Demografik ve Betimsel Analizi

Bu bölümde öğrencilerin verdikleri cevaplar doğrultusunda demografik ve betimleyici bulgular hakkında detaylara yer verilmiştir. Bu bölümde ilk olarak demografik veriler incelenmiş ve akabinde betimleyici bilgiler detaylı olarak açıklanmıştır.

**Tablo 2.** Demografik Bilgilere İlişkin Betimsel İstatistik

|            |                                  | n   | %     |
|------------|----------------------------------|-----|-------|
| Cinsiyet   | Erkek                            | 226 | 65,9  |
|            | Kadın                            | 117 | 34,1  |
| TOPLAM     |                                  | 343 | 100,0 |
| Yaş        | 17-21 Yaş Arası                  | 191 | 55,7  |
|            | 22-25 Yaş Arası                  | 94  | 27,4  |
|            | 26-30 Yaş Arası                  | 24  | 7,0   |
|            | 31-35 Yaş Arası                  | 10  | 2,9   |
|            | 36-40 Yaş Arası                  | 6   | 1,7   |
|            | 41+ Yaş ve Üstü                  | 18  | 5,2   |
| TOPLAM     |                                  | 343 | 100,0 |
| Üniversite | İnönü Üniversitesi               | 210 | 61,2  |
|            | Malatya Turgut Özal Üniversitesi | 133 | 38,8  |
| TOPLAM     |                                  | 343 | 100,0 |

**Tablo 2 (Devamı). Demografik Bilgilere İlişkin Betimsel İstatistik**

|                                                                                                  |                                           |            |              |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------|------------|--------------|
| <b>Bölüm / Program</b>                                                                           | Bilgisayar ve teknolojileri               | 17         | 4,7          |
|                                                                                                  | Hibrit ve elektrikli taşıtlar teknolojisi | 23         | 6,3          |
|                                                                                                  | Elektrik                                  | 79         | 21,7         |
|                                                                                                  | İklimlendirme ve soğutma teknolojisi      | 12         | 3,3          |
|                                                                                                  | Elektronik teknolojisi                    | 12         | 3,3          |
|                                                                                                  | Gıda teknolojisi                          | 8          | 2,2          |
|                                                                                                  | İnşaat teknolojisi                        | 12         | 3,3          |
|                                                                                                  | Endüstriyel kalıpcılık                    | 6          | 1,6          |
|                                                                                                  | Makine                                    | 25         | 6,9          |
|                                                                                                  | Kaynak                                    | 5          | 1,4          |
|                                                                                                  | Tekstil teknolojisi                       | 25         | 6,9          |
|                                                                                                  | Finans Bankacılık ve Sigortacılık         | 9          | 3,5          |
|                                                                                                  | Muhasebe ve Vergi                         | 8          | 2,2          |
|                                                                                                  | Mülkiyet Koruma ve Güvenlik               | 19         | 5,5          |
|                                                                                                  | Özel Güvenlik Koruma                      | 12         | 3,3          |
|                                                                                                  | Biyomedikal Cihazlar Tekniği              | 20         | 5,5          |
|                                                                                                  | Motorlu Araçlar ve Ulaştırma              | 19         | 5,2          |
|                                                                                                  | Diğer                                     | 32         | 8,8          |
| <b>TOPLAM</b>                                                                                    |                                           | <b>343</b> | <b>100,0</b> |
| <b>Sınıf</b>                                                                                     | 1.Sınıf                                   | 66         | 19,2         |
|                                                                                                  | 2.+Sınıf                                  | 277        | 80,8         |
| <b>TOPLAM</b>                                                                                    |                                           | <b>343</b> | <b>100,0</b> |
| <b>İSG Eğitimini Gerekli Buluyor musunuz?</b>                                                    | Evet Buluyorum                            | 319        | 93,0         |
|                                                                                                  | Hayır Bulmuyorum                          | 24         | 7,0          |
| <b>TOPLAM</b>                                                                                    |                                           | <b>343</b> | <b>100,0</b> |
| <b>İSG Eğitimini Hangi Ortamda Aldınız?</b>                                                      | Uzaktan Eğitim İle Aldım                  | 133        | 38,8         |
|                                                                                                  | Yüz yüze Aldım                            | 210        | 61,2         |
| <b>TOPLAM</b>                                                                                    |                                           | <b>343</b> | <b>100,0</b> |
| <b>İSG 6331 Sayılı Kanun’u Duydunuz mu?</b>                                                      | Evet Duydum                               | 279        | 81,3         |
|                                                                                                  | Hayır Duymadım                            | 64         | 18,7         |
| <b>TOPLAM</b>                                                                                    |                                           | <b>343</b> | <b>100,0</b> |
| <b>İSG 6331 Sayılı Kanun’u Biliyor musunuz?</b>                                                  | Hiç Bilmiyorum                            | 51         | 14,9         |
|                                                                                                  | Bilmiyorum                                | 51         | 14,9         |
|                                                                                                  | Kısmen Biliyorum                          | 131        | 38,2         |
|                                                                                                  | Biliyorum                                 | 69         | 20,1         |
|                                                                                                  | Çok İyi Biliyorum                         | 41         | 12,0         |
| <b>TOPLAM</b>                                                                                    |                                           | <b>343</b> | <b>100,0</b> |
| <b>İSG Eğitimi Sonrasında İş Yaşamınızda Kendinizi Yeterli Buluyor musunuz?</b>                  | Hiç Bulmuyorum                            | 16         | 4,7          |
|                                                                                                  | Bulmuyorum                                | 34         | 9,9          |
|                                                                                                  | Kısmen Buluyorum                          | 114        | 33,2         |
|                                                                                                  | Buluyorum                                 | 127        | 37,0         |
|                                                                                                  | Çok İyi Buluyorum                         | 52         | 15,2         |
| <b>TOPLAM</b>                                                                                    |                                           | <b>343</b> | <b>100,0</b> |
| <b>İSG Eğitimi Sonrasında Stratejik Amaçlarınız Doğrultusunda Kariyerinize İSG Uzmanı Olarak</b> | Evet İsterim                              | 224        | 65,3         |
|                                                                                                  | Hayır İstemem                             | 119        | 34,7         |
| <b>TOPLAM</b>                                                                                    |                                           | <b>343</b> | <b>100,0</b> |
| <b>Nerede Çalışmak İstiyorsunuz?</b>                                                             | Kamu Kurumunda                            | 225        | 65,6         |
|                                                                                                  | Özel Sektörde                             | 118        | 34,4         |
| <b>TOPLAM</b>                                                                                    |                                           | <b>343</b> | <b>100,0</b> |

Tablo 2 incelendiğinde ankete katılan öğrencilerin %65,9’unu erkeklerin, %34,1’ini ise kadınların oluşturduğu görülmektedir. Öğrencilerin %83,1’i 17-25 yaş arası gençlerden oluşurken %16,9’u ise 26+ yaş üstü kişilerden oluşmaktadır. Öğrencilerin %61,2’si İnönü Üniversitesi öğrencisi olup İSG eğitimini kamusal alan ortamında yüz yüze almıştır. Öğrencilerin %38,8’i Malatya Turgut Özal Üniversitesi öğrencisi olup İSG eğitimini dijital kamusal alan ortamında uzaktan eğitim sistemi ile tamamlamıştır. Ankete katılan öğrencilerin %21,7’si elektrik bölümü öğrencisidir. Araştırma kısıtları içerisinde İSG eğitimini almış olmak ölçütü olduğundan ve İSG eğitimi daha çok 2.+ sınıf müfredatında yer aldığından öğrencilerin %80,8’ini 2.+ sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Öğrencilerin

yaklaşık %93'ü İSG eğitimini gerekli bulmaktadır. Öğrencilerin yaklaşık %82'si İSG ile ilgili 6331 Sayılı Kanun'u duyduğunu belirtirken yaklaşık %28'i bu kanun hakkında bir şey bilmediğini belirtmiştir. Tablo 4'teki verilere göre İSG eğitimi sonrasında iş yaşamında kendini yeterli gören öğrencilerin %52,2 iken kariyerlerine İSG uzmanı olarak devam etmek isteyenlerin oranı ise %65,6'dır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu (%65) kamu kurumunda çalışmak istediğini belirtmiştir. Yapılan karşılaştırmalı analizde ise dijital kamusal alan ortamında İSG eğitimi alanların yaklaşık %81'i, kamusal alan ortamında İSG eğitimi alanların ise %58'i kamu kurumlarında İSG uzmanı olarak devam etmek istediklerini belirtmişlerdir.

**Tablo 3. Öğrencilerin İş Sağlığı ve Güvenlik Algıları**

| İş Sağlığı ve Güvenlik Algıları              |                                                                                                                         | Dijital<br>Kamusal<br>Alan<br>$\bar{X}$ | Kamusal<br>Alan<br>$\bar{X}$ |
|----------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------|------------------------------|
| 1                                            | İSG (İş Sağlığı ve Güvenliği) ile ilgili yasal mevzuatları biliyorum                                                    | 2,83                                    | 3,31                         |
| 2                                            | Türkiye'de İSG uygulamalarının yeterli olduğunu düşünüyorum                                                             | 3,21                                    | 2,44                         |
| 3                                            | İSG kurallarından bazılarının iş verimini azalttığını düşünüyorum.                                                      | 2,25                                    | 2,20                         |
| 4                                            | Türkiye'de İSG ihlallerine dönük yaptırımların etkili olduğunu düşünüyorum.                                             | 2,83                                    | 2,84                         |
| 5                                            | İşimden olmamak (atılmamak) için, bazen İSG kurallarına uymayabilirim.                                                  | 2,04                                    | 2,07                         |
| 6                                            | İşyerindeki çalışma şartlarının iyileşmesinde İSG eğitimlerinin etkisinin fazla olduğunu düşünüyorum                    | 3,68                                    | 3,30                         |
| 7                                            | İSG konusunda aldığım eğitimi çalışma hayatımda uygulayacağımı düşünüyorum                                              | 4,03                                    | 3,92                         |
| 8                                            | İSG için sadece ön lisans değil lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde de eğitim verilmesi gerektiğini düşünüyorum. | 3,81                                    | 3,74                         |
| 9                                            | İSG'nin sağlanması temel insan haklarından biridir.                                                                     | 4,21                                    | 4,08                         |
| 10                                           | İSG'nin ortaöğretim ve lise müfredatında yer alması gerektiğini düşünüyorum.                                            | 3,88                                    | 3,90                         |
| 11                                           | İSG eğitimlerinin ve yasal mevzuatın iş kazalarını ve meslek hastalığını azalttığını düşünüyorum                        | 4,19                                    | 3,68                         |
| 12                                           | Her iş yeri, aldığı işçiye işe başlatmadan önce işçi sağlığı ve güvenliği eğitimini vermesi gerektiğini düşünüyorum.    | 4,17                                    | 4,07                         |
| 13                                           | Türkiye'de İSG kültürünün oluştuğunu düşünüyorum.                                                                       | 3,15                                    | 2,76                         |
| 14                                           | İş güvenliği eğitimi özel sektör ve devlet işbirliğinde verilmelidir.                                                   | 4,29                                    | 3,95                         |
| 15                                           | İş güvenliği uzmanlığı uygulamasını etkili buluyorum.                                                                   | 4,04                                    | 3,46                         |
| 16                                           | İSG kanunun ertelenmesini doğru bulmuyorum.                                                                             | 3,71                                    | 3,64                         |
| 17                                           | Sadece teorik eğitimler değil iş hayatına uygun pratik eğitimlerinde programda yer alması gerektiğini düşünüyorum.      | 3,96                                    | 3,88                         |
| 18                                           | 6331 sayılı yasanın İSG'nin uygulanması açısından yeterli olduğunu düşünüyorum.                                         | 3,70                                    | 3,29                         |
| 19                                           | Türkiye'de çalışanların maruz kaldıkları riskler ve bunlarla baş etme yollarında etkin eğitim aldıklarını düşünmüyorum. | 3,36                                    | 3,55                         |
| 20                                           | İSG'nin yalnız çalışma ortamında değil, hayatın her aşamasında olması gerektiğini düşünüyorum.                          | 4,15                                    | 3,88                         |
| <b>Genel İş Sağlığı ve Güvenlik Algıları</b> |                                                                                                                         | <b>3,54</b>                             | <b>3,36</b>                  |

Tablo 3'teki verilerde, araştırmaya katılan öğrencilerin İSG algı düzeylerinin uzaktan eğitim ve yüz yüze katılımlarına göre analiz edilmiştir. Dijital kamusal alan (uzaktan eğitim) ile İSG eğitimi alan öğrencilerin İSG ile ilgili yasal mevzuatları bilme durumları aritmetik ortalamalarının ( $\bar{X}$ : 2,83) kamusal alan (yüze yüze eğitim) ile İSG eğitimi alanlara göre ( $\bar{X}$ : 3,31) düşük olduğu görülmektedir. "Türkiye'de İSG uygulamalarının yeterli düzeyde olduğunu" yüze yüze eğitim alanlar aritmetik ortalamalarının ( $\bar{X}$ : 2,44) uzaktan eğitim alanların aritmetik ortalamalarına ( $\bar{X}$ : 3,21) göre düşük olduğu tespit edilmiştir. "İSG eğitimlerinin ve yasal mevzuatın iş kazalarını ve meslek hastalığını azaltacağını" belirten ifadenin aritmetik ortalamasının ( $\bar{X}$ : 4,19) ve 6331 sayılı yasanın İSG'nin uygulanması açısından yeterli olduğunu ( $\bar{X}$ : 3,70) ve daha olumlu düşünce içerisinde olduğunu belirtmişlerdir. Ancak yüze yüze eğitim alanlar İSG eğitimlerinin ve yasal mevzuatın iş kazalarını ve meslek hastalığını azaltacağı ( $\bar{X}$ : 3,68) ve 6331 sayılı yasanın İSG'nin uygulanması açısından yeterli



olduğu ( $\bar{X}$ : 3,29) konusunda fazla olumlu düşünce içerisinde olmadıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerden dijital kamusal alan ortamında eğitim alanların İSG algı düzeyleri ( $\bar{X}$ : 3,54) katılıyorum düzeyinde iken kamusal alan ortamında eğitim alanların İSG algı düzeyleri ( $\bar{X}$ : 3,36) çok az katılıyorum düzeyinde belirlenmiştir.

**Tablo 4.** Öğrencilerin İSG Algılarının Demografik Özelliklerine Göre “t-testi” Sonuçları

| <i>H<sub>1a</sub> Öğrencilerin İSG algılarının <u>CİNSİYET</u> değişkenine göre anlamlı farklılık gösterir</i>                             |                                 | <i>N</i> | <i><math>\bar{X}</math></i> | <i>ss</i> | <i>t</i> | <i>df</i> | <i>p</i> |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------|----------|-----------------------------|-----------|----------|-----------|----------|
| <b>Cinsiyet</b>                                                                                                                            | Erkek                           | 226      | 3,45                        | 0,69      | 0,834    | 341       | 0,405    |
|                                                                                                                                            | Kadın                           | 117      | 3,38                        | 0,66      |          |           |          |
| <i>H<sub>1b</sub> Öğrencilerin İSG algılarının <u>SINIF</u> değişkenine göre anlamlı farklılık gösterir</i>                                |                                 | <i>N</i> | <i><math>\bar{X}</math></i> | <i>ss</i> | <i>t</i> | <i>df</i> | <i>p</i> |
| <b>Sınıf</b>                                                                                                                               | 1. Sınıf                        | 66       | 3,29                        | 0,83      | -1,523   | 341       | 0,131    |
|                                                                                                                                            | 2. Sınıf                        | 277      | 3,46                        | 0,63      |          |           |          |
| <i>H<sub>1c</sub> Öğrencilerin İSG algılarının <u>DİJİTAL KAMUSAL ALAN VE KAMUSAL ALAN</u> değişkenine göre anlamlı farklılık gösterir</i> |                                 | <i>N</i> | <i><math>\bar{X}</math></i> | <i>ss</i> | <i>t</i> | <i>df</i> | <i>p</i> |
| <b>Dijital Kamusal Alan ve Kamusal Alan</b>                                                                                                | Dijital Kamusal Alan            | 145      | 3,54                        | 0,715     | -2,42    | 341       | 0,018*   |
|                                                                                                                                            | Kamusal Alan                    | 210      | 3,36                        | 0,650     |          |           |          |
| <i>H<sub>1d</sub> Öğrencilerin İSG algılarının <u>İSG'Yİ GEREKLİ BULMA</u> değişkenine göre anlamlı farklılık gösterir</i>                 |                                 | <i>N</i> | <i><math>\bar{X}</math></i> | <i>ss</i> | <i>t</i> | <i>df</i> | <i>p</i> |
| <b>İSG Gerekli Bulma</b>                                                                                                                   | İSG gerekli buluyor             | 319      | 3,48                        | 0,643     | 5,14     | 341       | 0,000*   |
|                                                                                                                                            | İSG gerekli bulmuyor            | 24       | 2,76                        | 0,818     |          |           |          |
| <i>H<sub>1e</sub> Öğrencilerin İSG algılarının <u>6331 SAYILI KANUNU DUYMA</u> değişkenine göre anlamlı farklılık gösterir</i>             |                                 | <i>N</i> | <i><math>\bar{X}</math></i> | <i>ss</i> | <i>t</i> | <i>df</i> | <i>p</i> |
| <b>6331 Duydu mu?</b>                                                                                                                      | Evet Duydum                     | 249      | 3,48                        | 0,69      | 3,29     | 341       | 0,000*   |
|                                                                                                                                            | Hayır Duymadım                  | 64       | 3,18                        | 0,563     |          |           |          |
| <i>H<sub>1f</sub> Öğrencilerin İSG algılarının <u>KARİYERİNDE İSG UZMANI OLMAK İSTEME</u> değişkenine göre anlamlı farklılık gösterir</i>  |                                 | <i>N</i> | <i><math>\bar{X}</math></i> | <i>ss</i> | <i>t</i> | <i>df</i> | <i>p</i> |
| <b>İSG Uzmanı</b>                                                                                                                          | İSG Uzmanı olmak istiyor        | 224      | 3,54                        | 0,67      | 4,18     | 341       | 0,000*   |
|                                                                                                                                            | İSG Uzmanı olmak istemiyor      | 119      | 3,22                        | 0,641     |          |           |          |
| <i>H<sub>1g</sub> Öğrencilerin İSG algılarının <u>ÇALIŞMAK İSTEDİĞİ YER</u> değişkenine göre anlamlı farklılık gösterir</i>                |                                 | <i>N</i> | <i><math>\bar{X}</math></i> | <i>ss</i> | <i>t</i> | <i>df</i> | <i>p</i> |
| <b>Kurum</b>                                                                                                                               | Kamu kurumunda çalışmak istiyor | 225      | 3,46                        | 0,720     | 1,562    | 341       | 0,215    |
|                                                                                                                                            | Özel sektörde çalışmak istiyor  | 118      | 3,38                        | 0,590     |          |           |          |

\*p< 0,05

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin İSG algılarına ilişkin görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ( $t=-0,834$ ,  $p>0,05$ ). Aritmetik ortalamaları incelendiğinde erkek öğrencilerin İSG algılarının ( $\bar{x}=3,45$ ) kadın öğrencilerinin İSG algılarına göre ( $\bar{x}=3,38$ ) daha yüksek olduğu görülmüştür. Ancak çalışmada anlamlı farklılık görülmediğinden dolayı  $H_{1a}$  reddedilmiştir. Aynı şekilde öğrencilerin İSG algılarına ilişkin görüşleri ile eğitim almış oldukları sınıf değişkenine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmediğinden ( $t=-1,523$ ,  $p>0,05$ ) ve  $H_{1b}$  reddedilmiştir.

Öğrencilerin, “Dijital Kamusal Alan ve Kamusal Alan” değişkenine göre İSG algılarına ilişkin istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edildiğinden  $H_{1c}$  kabul edilmiştir ( $t=2,42$   $p<0,05$ ). Öğrencilerin dijital kamusal alanda (uzaktan eğitim) İSG eğitimini alan öğrencilerin ( $\bar{x}=3,54$ ), kamusal alanda (yüz yüze eğitim) İSG eğitimini alan öğrencilere göre İSG algılarında ( $\bar{x}=3,36$ ) anlamlı şekilde yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum dijital ortamlar ile yüz yüze yapılan ortamlar arasında olayın algılanışı açısından farklılığın oluştuğu düşünülmektedir.

$H_{1d}$  öğrencilerin İSG algılarının “İSG’yi Gerekli Bulma” değişkenine göre anlamlı farklılık gösterir hipotezi ( $t=5,14$   $p<0,05$ ) ile  $H_{1e}$  öğrencilerin İSG algılarının “6331 Sayılı Kanunları Duyma” değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiğinden ( $t=4,18$   $p<0,05$ )  $H_{1d}$  ve  $H_{1e}$  hipotezleri kabul edilmiştir. Öğrencilerin İSG algılarına ilişkin görüşleri ile kariyerinde İSG uzmanı olmak isteme değişkenine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiş  $H_{1f}$  kabul edilmiştir ( $t=4,18$   $p<0,05$ ). Öğrencilerin kariyerinde İSG uzmanı olmak isteyenlerin ( $\bar{x}=3,54$ ), istemeyenlere göre İSG algılarında ( $\bar{x}=3,22$ ) anlamlı şekilde yüksek olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin İSG algılarına ilişkin görüşlerinin çalışmak istediği kurum değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ( $t=1,562$ ,  $p<0,05$ ). Kamu Kurumunda çalışma isteyenlerin İSG algıları ( $\bar{x}=3,46$ ), özel sektörde çalışmak isteyenlerin İSG algıları ( $\bar{x}=3,38$ ) ile benzer bir dağılım gösterdiği görüldüğünden  $H_{1g}$  reddedilmiştir.

**Tablo 5.** Öğrencilerin İSG Algılarının Demografik Özelliklerine Göre Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

| $H_{1h}$ Öğrencilerin İSG algılarının <u>YAŞ</u> değişkenine göre anlamlı farklılık gösterir                                    |               | <b>Kareler Toplamı</b> | <b>df</b> | <b><math>\bar{X}</math></b> | <b>F</b> | <b>*p</b> |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------|------------------------|-----------|-----------------------------|----------|-----------|
| <b>Yaş</b>                                                                                                                      | Gruplar Arası | 6,270                  | 5         | 1,254                       | 2,773    | 0,018     |
|                                                                                                                                 | Gruplar İçi   | 152,428                | 337       | 0,452                       |          |           |
|                                                                                                                                 | Toplam        | 158,698                | 342       |                             |          |           |
| $H_{1i}$ Öğrencilerin İSG algılarının <u>BÖLÜM/PROGRAM</u> değişkenine göre anlamlı farklılık gösterir                          |               | <b>Kareler Toplamı</b> | <b>df</b> | <b><math>\bar{X}</math></b> | <b>F</b> | <b>*p</b> |
| <b>Bölüm/Program</b>                                                                                                            | Gruplar Arası | 20,169                 | 17        | 1,186                       | 2,78     | 0,000     |
|                                                                                                                                 | Gruplar İçi   | 138,528                | 325       | 0,426                       |          |           |
|                                                                                                                                 | Toplam        | 158,698                | 342       |                             |          |           |
| $H_{1j}$ Öğrencilerin İSG algılarının <u>İSG’Yİ YETERLİ BULMA</u> değişkenine göre anlamlı farklılık gösterir                   |               | <b>Kareler Toplamı</b> | <b>df</b> | <b><math>\bar{X}</math></b> | <b>F</b> | <b>*p</b> |
| <b>İSG Yeterli Bulma</b>                                                                                                        | Gruplar Arası | 20,450                 | 4         | 5,112                       | 12,499   | 0,000     |
|                                                                                                                                 | Gruplar İçi   | 138,248                | 338       | 0,409                       |          |           |
|                                                                                                                                 | Toplam        | 158,698                | 342       |                             |          |           |
| $H_{1j}$ Öğrencilerin İSG algılarının <u>6331 SAYILI KANUNU BİLİYOR OLMA DÜZEYİ</u> değişkenine göre anlamlı farklılık gösterir |               | <b>Kareler Toplamı</b> | <b>df</b> | <b><math>\bar{X}</math></b> | <b>F</b> | <b>*p</b> |
| <b>6331 Sayılı Kanun’u Bilme Düzeyi</b>                                                                                         | Gruplar Arası | 17,374                 | 4         | 4,344                       | 10,388   | 0,000     |
|                                                                                                                                 | Gruplar İçi   | 141,324                | 338       | 0,418                       |          |           |
|                                                                                                                                 | Toplam        | 158,698                | 342       |                             |          |           |

\* $p<0,05$

Tablo 5'te öğrencilerin İSG algılarına ilişkin görüşlerinin yaş ( $F=2,77$ ;  $p=,0018$ ) bölüm/program ( $F=2,78$ ,  $p=0,000$ ), İSG'yi yeterli bulma ( $F=12,499$ ;  $p=,000$ ) ve 6331 Sayılı Kanun'u bilme düzeyi ( $F=10,388$ ;  $p=0,000$ ) değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Öğrencilerin İSG algılarına ilişkin tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre  $H_{1h}$ ,  $H_{1i}$ ,  $H_{1j}$  ve  $H_{1j}$  hipotezleri kabul edilmiştir. Öğrencilerin İSG algılarına ilişkin görüşlerinin yaş değişkenine göre anlamlı farklılık tespit edilmiş ve farkın hangi yaşlar ve bölümler arasında olduğunu belirlemek üzere uygulanan post-hoc Scheffe ile yapılan analiz testi sonucunda diğer yaş aralıkların 26-30 yaş arasındakiler ile bölüm/ programda ise muhasebe ve vergi uygulamaları programının diğer programlar arasında anlamlı şekilde farklı olduğu belirlenmiştir.

## 5. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada MYO'ların farklı programlarında İSG dersini alan öğrencilerin dijital kamusal ve kamusal alan içerisindeki algı düzeyleri incelenmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık %66'sı erkek, %34'ü kadın ve öğrencilerin %83,1'i 17-25 yaş arası olduğu görülmektedir. Öğrencilerin %60'ının kamusal alan ortamında yüz yüze İSG eğitimi alan İnönü Üniversitesi öğrencisi oluştururken, dijital kamusal alan ortamında uzaktan eğitim ile alanlar ise %40'nı Malatya Turgut Özal Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmaya elektrik bölümü öğrencileri %21,7'si ve %80'inin 2.sınıf öğrencileri katıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada İSG eğitimini gerekli bulanların %93'ünü oluşturmuştur. Söz konusu İSG'yi düzenleyen 6331 sayılı kanunu bilen öğrencilerin %82'si olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin % 53'ü İSG eğitimi sonrasında iş yaşamında kendini yeterli gördüğü ve % 67'si ise İSG uzmanı olarak devam etmek istediklerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin “İş Sağlığı ve Güvenlik Algılarının” dijital kamusal alan ve kamusal alan değişkenlerinin t-testi sonucuna göre istatistiksel açıdan anlamlı olduğu ( $p<0,5$ ) ve dijital kamusal alan öğrencilerinin “İş Sağlığı ve Güvenlik Algı” düzeylerinin aritmetik ortalamaları ( $\bar{X}$ : 3,54) kamusal alan değişkenine göre ( $\bar{X}$ : 3,36) daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum dijital kamusal alanda İSG eğitimi gören öğrencilerin kamusal alanda İSG eğitimi alan öğrencilere göre İş Sağlığı ve Güvenlik Algılarının daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Kamusal alan kavramının öncülerinden Habermas'ın vurguladıkları doğrultusunda, İSG eğitimini dijital kamusal alanda alan öğrencilerin; sınıf ile öğretmen baskıları ve yönlendirmelerinden uzak bir şekilde aldığı ayrıca bu eğitimlerin iletişimsel etik ilkeleri kapsamında (Akkol, 2019: 173-178) dijital ortam üzerinde tamamladıklarından algılarının ve farkındalıklarının artmasında olumlu etki yaptığı söylenebilir.

Koca ve Tural (2021: 374-375) COVID 19 salgını ile beraber fiziksel kamusal alan olgusunu değişime uğradığını ve dijital ve sanal uygulamaların var olduğu bir dönemin etkisinin daha çok hissedildiğini belirtmektedir. Kamusal alanda kullanılan jest ve mimiklerin dijital ortamda emojiler ile aktarılmaya çalışılmaktadır. Aynı zamanda Akaner ve Özdemir (2022: 55) “İSG ve İSG Yönetim Sistemi Eğitimlerinin kamu çalışanları için gerekli ve elzem olduğu bu eğitimlerin ücretsiz bir şekilde çalışanların mesai çalışmaları içerisinde yapılması(KG0=0,87) gerekliliği belirtilmiştir. Yapılan çalışmada öğrencilerin “İş Sağlığı ve Güvenlik Algılarının İSG'yi Gerekli Bulma”, “6331 Sayılı Kanunu Duyma”, “Kariyerinde İSG Uzmanı Olmak İsteme” değişkenlerine yapılan t-testi sonucuna göre anlamlı olduğu tespit edilmiştir ( $p<0,05$ ). Analiz sonuçlarına göre İSG'yi gerekli bulanların, 6331 sayılı kanunu duyanların, kariyerinde İSG uzmanı olmak isteyenlerin aritmetik ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Cinsiyet, sınıf ve çalışmak istediği yer değişkenlerin t-testi sonucuna göre anlamlı bir farklılığa rastlanılmamıştır ( $p>0,05$ ). Öğrencilerin İSG algılarına ilişkin görüşlerinin yaş, bölüm/program, İSG'yi yeterli bulma ve 6331 Sayılı Kanun'u bilme düzeyi değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Araştırma verilerinden 26-30 yaş arasındakiler diğer yaş grupları ile muhasebe ve vergi uygulamaları programında eğitim görenlerin ise diğer programlar arasında anlamlı şekilde farklı olduğu belirlenmiştir.

Son yıllarda yaşanan sosyal medya, uzaktan eğitim ve çevrimiçi sistemler gibi dijital iletişim teknolojilerinin gelişmeleri sonucunda dijital kamusal alan önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Çalışmanın bulgularından yola çıkarak dijital kamusal alanın uzaktan eğitim sistemi ile ilgili yapılan araştırma sonuçlarını genel olarak yorumladığımızda öğrencilerin dijital kamusal alan ortamında eğitim alanların İSG algı düzeyleri ( $\bar{X}$ : 3,54) katılıyorum düzeyinde iken kamusal alan ortamında eğitim alanların İSG algı düzeyleri ( $\bar{X}$ : 3,36) çok az katılıyorum düzeyinde belirlenmiştir Benzer şekilde Dalyan vd. (2021), Bayram (2020: 118), Eygü ve Karaman (2013) ile Olcay ve Döş (2016) çalışmasında uzaktan eğitim yöntemi yani dijital ortamda verilen İSG eğitiminin genel memnuniyetin yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca yapılan karşılaştırmalı analizde ise dijital kamusal alan ortamında İSG eğitimi alanların yaklaşık %81'i kamu kurumlarında İSG uzmanı olarak devam etmek istediklerini belirtmişlerdir. Dijital kamusal alan bağlamında eğitim alanların daha çok kamuda çalışmak istemeleri ve bu kişilerinde İSG algı düzeylerinin yüksek olmasından dolayı İSG eğitimlerinin kamuya olumlu olarak yansımalarının olacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak öğrencilerden dijital kamusal alanda İSG eğitimi almış olanların hem İSG algılarının daha açık olması hem de kamu kurumlarında çalışma isteklerinin, kamusal alanda eğitim alan öğrencilerden daha fazla olması nedeniyle, dijital kamusal alanın eğitim üzerinde olumlu etkilere neden olduğu söylenebilir. Ayrıca araştırma verisinde öğrencilerin yaklaşık %93'ü İSG eğitimini gerekli bulduğunu belirtmişlerdir. Öğrencilerin bu fikir birliği içerisinde olmaları, geçmişte yaşanan “iş kazalarının” azalması durumu için umut vermektedir. SGK (2025) verilerine göre Türkiye’de son 10 yıl içerisinde iş kazasında 8 kat bir artış yaşanmış ve yapılan yasal düzenlemelerin iş kazalarını önlemede etkili olmadığı tespit edilmiştir. Bu artışın fazla olmasında sadece devletin kanunlar çıkartması ve bunu uygulamaya koyması yeterli olmadığı, İSG kültürünün oluşturulması için İSG’nin Milli Eğitim Bakanlığı ve YÖK kapsamındaki üniversitelerin tüm bölümleri için ise aynı şekilde İSG eğitiminin zorunlu ve iki dönem halinde verilmesi önerilmektedir. Buradaki amaç kanunlar ile zorunluktan ziyade İSG’nin bir yaşam biçimi ve kültürü olarak kişilerin çocukluk döneminden itibaren benimsetilmesini sağlamaktır. İSG eğitimlerinin özellikle halk eğitim merkezlerinde hayat boyu öğrenme boyunca yaygın eğitim kapsamında verilmesinin ve kişilerde bu kültürün oluşmasının meslek ve iş kazalarını önlemede etkili olacağı düşünülmektedir. Öğrencilerin mezun olduktan sonra da çalışma ortamlarındaki tehlikelere karşı korunması amacıyla İSG ile ilgili yapay zekâ destekli dijital kamusal alan ortamlarında eğitimler verilmesi önleyici bir yaklaşım olarak görülmektedir.

Bu çalışmanın bulguları sadece Malatya ilindeki üniversitelerin MYO’ları ile sınırlı tutulmuştur. Bu araştırmanın genişletilmesi, bölgesel ve ülke geneline göre MYO’ların seçilmesi önerilmektedir. Ayrıca, mevcut çalışmanın örneklemine dâhil edilen öğrencilerin mezun olduktan sonraki bir yıl içerisindeki durumlarına göre daha kapsamlı analizler de yapılmalıdır.

## Kaynaklar

- Akaner, Ö. ve Özdemir, V. (2022). Kamu kurumlarına yönelik iş sağlığı ve güvenliği yönetim sistemi model önerisi. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 13(1), 41-59. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cider/issue/68803/1050172>
- Akkol, M. L. (2019). Jürgen Habermas’ın iletişimsel eylem kuramı ve kamusal alan kavramının analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37), 171-180. <https://doi.org/10.30794/pausbed.541364>
- Arendt, H. (2021). *İnsanlık durumu* (Onuncu Baskı). (Çev. Bahadır Sina Şener). İletişim Yayınları.
- Bayram, M. (2020). Uzaktan iş sağlığı ve güvenliği eğitim kalitesinin katılımcıların memnuniyet algıları üzerinde etkisi. *The Journal of Social Science*, 4(7), 110-120. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.658516>
- Boini, S., Colin, R. ve Grzebyk, M. (2017). Effect of occupational safety and health education received during schooling on the incidence of workplace injuries in the first 2 years of

- occupational life: A prospective study. *BMJ Open*, 7(7), e015100. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2016-015100>
- Carlson, V. ve Olson, D. K. (2001). Technology-enhanced learning/distance education: Market survey of occupational health and safety professionals. *AIHAJ - American Industrial Hygiene Association* 62(3), 349-355. <https://doi.org/10.1080/15298660108984637>
- Çetin, T. ve Çolak, M. (2023). İş sağlığı ve güvenliği eğitiminin pandemi sürecinde öğrenciler bakımından analizi. *Ergonomi Dergisi*, 6(3), 178-192. <https://doi.org/10.33439/ergonomi.1245354>
- Çiçek, Ö. ve Öçal, M. (2016). Dünyada ve Türkiye’de iş sağlığı ve iş güvenliğinin tarihsel gelişimi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5(11), 106-129. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hakisderg/issue/24441/259080>
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları. Pegem Akademi.
- Dalyan, H., Dalyan, O., Öztürk Ö. F. ve Pişkin M. (2021). İş sağlığı ve güvenliğinde yüz yüze ve uzaktan eğitim sistemlerinin karşılaştırılması. *Karaelmas İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi*, 5(3), 219-228. <https://doi.org/10.33720/kisgd.1009459>
- Dean, J. (2003). Why the net is not a public sphere. *Constellations*, 10(1), 95-112. <https://doi.org/10.1111/1467-8675.00315>
- Engin, S. ve Ozan, M. S. (2022, 20-22 Ekim). Kurumsal gelişimde stratejik iletişimin rolü ve önemi. 22. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu (KAYFOR 22) Bildiriler Kitabı içinde (s. 198-202). Osmaniye.
- Eygü, H. ve Karaman, S. (2013). Uzaktan eğitim öğrencilerinin memnuniyet algıları üzerine bir araştırma. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 36-59. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kusbd/issue/19375/205547>
- Field, A. (2009). Discovering statistics using IBM SPSS statistics. Sage.
- Gripsrud, J. ve Moe, H. (2010). *The digital public sphere challenges for media policy*. Göteborg: Nordicom.
- Güçdemir, Y. (2010). *Sanal ortamda iletişim: bir halkla ilişkiler perspektifi*. Derin Yayınları.
- Karacan, E. ve Erdoğan, Ö. N. (2011). İşçi sağlığı ve iş güvenliğine insan kaynakları yönetimi fonksiyonları açısından çözümsel bir yaklaşım. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 102-117. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/251902>
- Karasar, N. (1991). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Keyman, F. (2014). Kamusal alan ve cumhuriyetçi liberalizm: Türkiye’de demokrasi sorunu. *Doğu Batı Dergisi*, 2(5), 63-81. <https://www.dogubati.com/sayi-05-kamusal-alan>
- Kılıkış, İ. (2014). İş sağlığı ve güvenliği. A. Tokol ve Y. Alper (Ed.), *Sosyal Politika* içinde, (s. 83-122). Dora Yayıncılık.
- Kluge, A. ve Negt, O. (2018). Kamusal alan ve tecrübe: burjuva ve proleter kamusal alanın analizine doğru. *Nota Bene Yayınları*.
- Koca, A. ve Tural, O. (2021). COVID 19 salgını sürecinde değişen dinamikler üzerinden yeni kamusal alan olasılıkları. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 11(2), 360-377. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/60863/871644>
- Mahlouly, D. (2013). Rethinking the public sphere in a digital environment: Similarities between the eighteenth and the twenty-first centuries. *ESharp*, 20(6), [https://www.gla.ac.uk/media/Media\\_279211\\_smxx.pdf](https://www.gla.ac.uk/media/Media_279211_smxx.pdf)
- Olcay, A. ve Döş, B. (2016). Turizm eğitimi alan öğrencilerin internete dayalı uzaktan eğitim yöntemine yönelik görüşlerinin belirlenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 727-750. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiss/issue/25889/272774>
- Ozan, M. S. ve Yolcu, F. S. (2024). Sükût daima altın mıdır? Stratejik sessizlik kavramını kamu kurumlarının belirsiz itibarı üzerinden değerlendirmek. *Amme İdaresi Dergisi*, 57(1), 47-64. <https://ammeidaresi.hacibayram.edu.tr/ArticleRead?id=6056fac3-a7aa-41e3-85c5-d0169883e592>

- Özbek, M. (2004). Giriş: Kamusal alanın sınırları. M. Özbek (Ed.), *Kamusal alan içinde* (s. 19-89). Hil Yayınları.
- Papacharissi, Z. (2002). The virtual sphere: The internet as a public sphere. *New Media and Society*, 4(1), 9-27. <https://doi.org/10.1177/14614440222226244>
- Poster, M. (1997). Cyberdemocracy internet and the public sphere. D. Porter (Ed.), *Internet culture içinde* (s. 201-217). New York: Routledge.
- Rappa, A. L. (2002). Modernity and the politics of public space: An introduction. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 15(1), 5-10. <https://doi.org/10.1080/13511610220128278>
- Sampedro, V. ve Avidad, M. M. (2018). The digital public sphere: An alternative and counterhegemonic space? The Case of Spain. *International Journal of Communication*, 12 (2018), 23-44. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/6943/2214>
- Sarpy S., Stachowski A., Gustafson G. ve Surtees S. (2021). The use of distance learning in occupational health and safety training: assessing effectiveness and sustainability in the context of the COVID-19 Pandemic, *CPWR-The Center for Construction Research and Training*. <https://www.cpwr.com/wp-content/uploads/RR2021-OHST-distance-learning-COVID.pdf>
- Solmaz, M. ve Solmaz, T. (2017). Hastanelerde iş sağlığı ve güvenliği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(3), 147-156. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/385758>
- Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK). (2025, 05 Şubat). Sosyal güvenlik istatistikleri bilgileri, Şubat 2025. <https://www.sgk.gov.tr/Istatistik/Yillik/fcd5e59b-6af9-4d90-a451-ee7500eb1cb4>
- Tabachnick, L. ve Fidell S. (2013). *Using multivariate statistics* (Sixth Ed.). Pearson.
- Tetik, C. (2015). Sosyal medya alternatif bir kamusal alan olabilir mi?. M. G. Genel (Ed.), *Yeni medya araştırmaları I: Güncel tartışmalar ekseninde içinde* (s. 195-216). Ekin Yayınevi.
- Timur, T. (2008). *Habermas'ı okumak*. Yordam Kitap.
- Topgül, S. ve Alan, Ç. (2017). Öğrencilerin iş güvenliği ve iş güvenliği eğitimi algısının değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 587-598. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1004631>
- Uysal Bilge, F. (2025). Kamusal alan kavramı üzerinden kamusal alanı ve kamusal alan niteliklerini tanımlamak. *Electronic Journal of Social Sciences*, 24(1), 114-127. <https://doi.org/10.17755/esosder.1498520>
- Wilhelm, D. (2000). *Tinsel bilimlere giriş*. (Tarih Felsefesi Ek. 8, Çev. Doğan Özlem). İnkılap Yayınevi.
- Yıldırım, E. (2010). *İşçi sağlığı ve iş güvenliğinde eğitimin rolü ve iş görenlerin işçi sağlığı ve iş güvenliği eğitimi konusundaki bilinç düzeylerini ölçmeye yönelik bir araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Yükselbaba, Ü. (2008). Kamusal alan modelleri ve bu modellerin bağlamları. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 66(2), 227-271. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuhfm/issue/9184/115001>





## Bağlantıların Gücü: 2023 Depremi Sonrası Hatay'da Girişimcilik Ekosisteminin Sosyal Sermaye Temelli Yeniden İnşası



### The Power of Connections: Social Capital-Based Reconstruction of The Entrepreneurial Ecosystem in Hatay After The 2023 Earthquake



<https://doi.org/10.25204/iktisad.1662350>

Hamit BASIK\*

Sonyel OFLAZOĞLU DORA\*\*

#### Öz

#### Makale Bilgileri

##### Makale Türü:

Araştırma  
Makalesi

##### Geliş Tarihi:

20.03.2025

##### Kabul Tarihi:

28.07.2025

© 2025 İKTİSAD

Tüm hakları  
saklıdır.



*Bu çalışma, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen deprem sonrasında Hatay'da ortaya çıkan girişimcilik ekosisteminin yeniden yapılanma sürecini sosyal ağlar teorisi perspektifinden incelemektedir. Gelişmekte olan ülke bağlamında afet sonrası girişimcilğe ışık tutmakta, hem de mikro düzeyde girişimci davranışlarını ve sosyal dinamikleri analiz etmektedir. Araştırmada, deprem sonrası faaliyete başlayan veya faaliyetlerini yeniden yapılandıran 17 girişimci ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak toplanan veriler, tematik analiz yaklaşımıyla çözümlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, deprem sonrası girişimcilerin farklı sosyal ağ yapılarını kullanarak kaynak mobilizasyonu sağladıklarını, yerel ve ulusal ağ bağlantılarının girişimcilik süreçlerinde kritik rol oynadığını göstermektedir. Deprem öncesinde baskın olan bağlayıcı sosyal sermaye, deprem sonrasında köprü kurucu ve bağlantı sağlayıcı sosyal sermaye ile desteklenmiştir. Özellikle zayıf bağların öneminin artması, Granovetter'in teorisiyle uyumlu şekilde yeni bilgilere, kaynaklara ve fırsatlara erişim avantajı sağlamıştır. Bu bilgilere ek olarak dijital platformların deprem sonrası sosyal ağların genişletilmesi ve kaynak mobilizasyonunda önemli bir araç olarak kullanıldığı bulgular arasında yer almaktadır.*

**Anahtar Kelimeler:** Afet sonrası girişimcilik, sosyal ağlar teorisi, ekonomik toparlanma, dayanıklılık, kaynak mobilizasyonu.

#### Abstract

#### Article Info

##### Paper Type:

Research Paper

##### Received:

20.03.2025

##### Accepted:

28.07.2025

© 2025 JEBUPOR

All rights  
reserved.



*This study examines the reconstruction process of the entrepreneurial ecosystem that emerged in Hatay after the earthquake on February 6, 2023, from the perspective of social network theory. It sheds light on post-disaster entrepreneurship in the context of developing countries and analyzes entrepreneurial behavior and social dynamics at the micro level. In the research, in-depth interviews were conducted with 17 entrepreneurs who started their activities or restructured their businesses after the earthquake. Data collected using qualitative research methods were analyzed with a thematic analysis approach. The findings show that post-earthquake entrepreneurs mobilize resources by using different social network structures, and local and national network connections play a critical role in entrepreneurial processes. The bonding social capital that was dominant before the earthquake was supported by bridging and linking social capital after the earthquake. Especially the increasing importance of weak ties provided an advantage in accessing new information, resources, and opportunities, in line with Granovetter's theory. In addition to this information, it is among the findings that digital platforms were used as an important tool in expanding social networks and mobilizing resources after the earthquake.*

**Keywords:** Post-disaster entrepreneurship, social network theory, economic recovery, resilience, resource mobilization.

**Atıf/ to Cite (APA):** Basık, H. ve Oflazoğlu Dora, S. (2025). Bağlantıların gücü: 2023 depremi sonrası Hatay'da girişimcilik ekosisteminin sosyal sermaye temelli yeniden inşası. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 1055-1072. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1662350>

\*ORCID Öğr. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Reyhanlı MYO, Yönetim Organizasyon, hamit.basik@iste.edu.tr

\*\*ORCID Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İşletme Bölümü, oflazoglu@mku.edu.tr

## Extended Abstract

### Introduction and Research Questions & Purpose:

This study investigates how the entrepreneurial ecosystem in Hatay was reconstructed after the devastating earthquakes of February 6, 2023, with a specific focus on the role of social networks in this process. The purpose of this research is to understand how entrepreneurs leveraged social connections to rebuild businesses in a post-disaster context. Our research aims to examine how social networks facilitate resource mobilization, opportunity identification, and business reconstruction in severely affected regions.

### Literature Review:

The study builds on existing literature regarding entrepreneurial ecosystems, social network theory, and post-disaster recovery. Previous research has established the importance of social networks in entrepreneurial processes but has insufficiently addressed how these networks transform and function in post-disaster contexts. The literature suggests that social networks provide access to resources, information, and opportunities, but their specific role in disaster recovery requires further investigation to understand the unique dynamics at play in such challenging circumstances.

### Methodology:

We employed a qualitative research approach, conducting in-depth interviews with 17 entrepreneurs who either established new businesses or restructured existing ones following the earthquake in Hatay. The participants represented various sectors affected by the disaster. Interviews focused on how entrepreneurs utilized their social networks during recovery, how these networks changed, and how they facilitated resource acquisition and opportunity identification. Data was analyzed using thematic analysis to identify key patterns and relationships. Our analysis revealed four key themes. First, the transformation of social network structures was evident as social networks underwent significant changes after the earthquake, with previously local-focused connections expanding to include national and international relationships. This expansion created new pathways for resource and information flow. Second, regarding the role of social networks in resource mobilization, networks played a crucial role in mobilizing various resources including financial capital, physical infrastructure, human resources, and information necessary for business recovery or establishment. Third, the interaction between local and national network connections showed that entrepreneurs who served as brokers between local and national networks gained particular advantages in the recovery process. These intermediaries facilitated connections between resources at different network levels. Finally, for opportunity identification and evaluation through social networks, social networks provided critical information channels through which entrepreneurs could identify and evaluate new business opportunities emerging in the post-disaster environment.

### Conclusions:

This research contributes to the literature by proposing a model of post-disaster social network-supported entrepreneurship that emphasizes: (1) the temporal dimension of different network structures' importance at various stages of recovery, (2) multi-level analysis connecting individual entrepreneurial behaviors with macro-level economic and social outcomes, and (3) the integration of resource-opportunity dynamics mediated by social networks.

The study suggests policy recommendations for post-disaster economic recovery, emphasizing the importance of network-based support programs, digital infrastructure investments, and supporting intermediary institutions. These approaches can enhance long-term economic resilience by strengthening social network structures that facilitate knowledge and resource flow, rather than focusing solely on financial aid. Future research should focus on longitudinal studies examining the long-term effects of post-disaster entrepreneurship and comparative case analyses of different disaster regions.



## 1. Giriş

Doğal afetler, toplumların sosyoekonomik yapılarını derinden etkileyen, mevcut düzeni kesintiye uğratan ve yeni uyum mekanizmalarının geliştirilmesini zorunlu kılan olaylardır (Linnenluecke ve Griffiths, 2013). 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen ve Türkiye'nin güney bölgesini etkileyen 7,7 ve 7,6 büyüklüğündeki depremler, özellikle Hatay ilinde sosyal ve ekonomik yapıyı büyük ölçüde tahrip etmiştir. Resmi verilere göre, depremlerde 50.000'den fazla insan hayatını kaybetmiş, yüz binlerce yapı yıkılmış veya ağır hasar görmüştür (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD], 2023). Bu durum, bölge ekonomisinde ciddi aksamalara neden olurken, girişimcilik ekosisteminin de yeniden yapılanmasını zorunlu kılmıştır.

Afet sonrası girişimcilik, son yıllarda artan bir ilgiyle incelenen bir araştırma alanı haline gelmiştir. Williams ve Shepherd (2016), Haiti depremi sonrası ortaya çıkan girişimlerin toplumsal dayanıklılığı artırmadaki rolünü incelemiş ve iki farklı tipte girişimci faaliyetin (geçim sağlayıcı ve direnci artırıcı) geliştiğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Martinelli vd. (2018), İtalya'daki L'Aquila depremi sonrası girişimcilik ekosisteminin dönüşümünü ele almış ve kurumsal yapıların yeniden inşasının önemini vurgulamıştır. Monllor ve Murphy (2017) ise afet sonrası girişimciliği fırsat temelli bir perspektiften değerlendirerek, kriz ortamlarının yeni girişimcilik fırsatları yaratabileceğini göstermiştir. Türkiye bağlamında ise, 1999 Marmara Depremi sonrası ekonomik toparlanma süreçlerini inceleyen çalışmalar bulunmaktadır (Özbudak, 2000; İnmez, 2005; Karagöz, 2007; Avdar, 2017). Ancak, 2023 depremlerinin çok daha geniş bir coğrafi alanı etkilemesi ve ekonomik maliyetinin daha yüksek olması, yeni araştırmaları gerekli kılmaktadır. Ayrıca, mevcut literatürde afet sonrası girişimcilik süreçlerini sosyal ağlar teorisi perspektifinden inceleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır (Doern vd., 2019).

Sosyal ağlar teorisi, bireylerin sahip oldukları ilişkiler ağına, kaynaklara erişim, bilgi akışı ve fırsatları değerlendirme kapasitelerini nasıl şekillendirdiğini açıklamaktadır (Granovetter, 1973). Girişimcilik süreçlerinde, sosyal ağların önemi çeşitli çalışmalarla ortaya konmuştur (Hoang ve Antoncic, 2003; Stam vd., 2014). Özellikle belirsizliğin ve kaynak kısıtlarının yüksek olduğu kriz ortamlarında, sosyal ağ bağlantıları girişimciler için hayati öneme sahip olabilmektedir (Aldrich ve Meyer, 2015).

Mevcut literatürde, afet sonrası girişimcilik araştırmalarında üç önemli boşluk bulunmaktadır. Birincisi, çalışmaların çoğunlukla gelişmiş ülkelerdeki afetlere odaklanması ve gelişmekte olan ülke bağamlarını yeterince incelememesidir (Galbraith ve Stiles, 2006). İkincisi, afet sonrası girişimciliği inceleyen araştırmaların genellikle kurumsal yapılar ve politikalara odaklanması, mikro düzeyde girişimci davranışlarını ve sosyal dinamikleri yeterince ele almamasıdır (Linnenluecke ve McKnight, 2017). Üçüncüsü ise, afet sonrası girişimcilik süreçlerinde sosyal ağların rolünü sistematik olarak inceleyen çalışmaların azlığıdır (Cheng vd., 2022).

Bu çalışma, yukarıda belirtilen boşlukları doldurmayı amaçlamaktadır. Hatay'da 2023 depremi sonrası ortaya çıkan girişimcilik ekosistemini sosyal ağlar teorisi perspektifinden inceleyerek, hem gelişmekte olan ülke bağlamında afet sonrası girişimciliğe ışık tutmakta, hem de mikro düzeyde girişimci davranışlarını ve sosyal dinamikleri analiz etmektedir. Araştırma, şu sorulara yanıt aramaktadır:

1. Deprem sonrası Hatay'da faaliyete başlayan girişimciler, hangi tip sosyal ağ yapılarını kullanmakta ve bu ağlar girişimcilik süreçlerini nasıl etkilemektedir?
2. Sosyal ağlar, deprem sonrası kaynak mobilizasyonunda ve fırsatların değerlendirilmesinde nasıl bir rol oynamaktadır?
3. Yerel ve ulusal düzeydeki ağ bağlantıları, afet sonrası girişimciliğin başarısını ve sürdürülebilirliğini nasıl etkilemektedir?

Bu araştırma, 17 girişimci ile yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilere dayanarak, Hatay'daki deprem sonrası girişimcilik ekosisteminin yeniden yapılanma sürecini sosyal

ağlar perspektifinden analiz etmektedir. Çalışmanın bulguları, afet sonrası girişimcilik literatürüne teorik katkı sağlamanın yanı sıra, gelecekteki afetlerde girişimciliği desteklemek için politika önerileri de sunmaktadır.

## 2. Literatür Taraması

### 2.1. Afet Sonrası Girişimcilik

Afetler, toplumların sosyoekonomik yapılarını derinden etkileyen ve dönüştüren olaylardır. Girişimcilik, afet sonrası toparlanma süreçlerinde kritik bir rol oynamaktadır çünkü yeni ekonomik faaliyetler yaratarak, istihdam sağlayarak ve yerel ekonomileri canlandırarak toplumsal direnci artırmaktadır (Bullough vd., 2014). Afet sonrası girişimcilik literatürü, son yirmi yılda önemli bir gelişme göstermiş ve çeşitli teorik ve ampirik çalışmalarla zenginleşmiştir. Doğal afetlerin ekonomik sistemleri nasıl etkilediği konusunda iki ana görüş bulunmaktadır. İlk görüş, afetlerin mevcut kaynakları ve altyapıyı tahrip ederek ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilediğini savunurken; ikinci görüş, afetlerin "yaratıcı yıkım" sürecini tetikleyerek yeni fırsatlar yaratabileceğini öne sürmektedir (Schumpeter, 1942; Skidmore ve Toya, 2002). Bu bağlamda, Monllor ve Murphy (2017), afet sonrası ortaya çıkan girişimcilik fırsatlarını incelemiş ve afetlerin hem sosyal hem de ticari girişimcilik için yeni alanlar açabileceğini göstermiştir. Schumpeter'in (1942) yaratıcı yıkım teorisi, eski yapıların yıkılmasıyla yenilerinin doğduğu ekonomik dönüşüm sürecini açıklar. Afet bağlamında bu süreç, doğal felaketlerin mevcut ekonomik rutinleri bozması sonucu girişimcilerin yeni çözümler geliştirmesini ve önceden var olmayan pazar boşluklarını doldurmasını ifade eder (Cuaresma vd., 2008; Alesch vd., 2001). Katrina Kasırgası sonrası New Orleans'ta ortaya çıkan sosyal girişimcilik hareketleri bu sürecin somut örnekleri olmakla birlikte (Chamlee-Wright ve Storr, 2009), yaratıcı yıkımın her zaman pozitif sonuçlar doğurmadığı ve toplumsal eşitsizlikleri derinleştirebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır (Tierney, 2012).

Williams ve Shepherd (2016), Haiti depremi sonrası ortaya çıkan girişimcilik faaliyetlerini analiz ettikleri çalışmalarında, iki farklı girişimci davranış modeli tanımlamışlardır: geçim sağlayıcı ve direnci artırıcı. Araştırmacılar, özellikle toplumsal direnci artıran girişimlerin [örneğin, toplumsal konut projeleri, işbirlikçi tarım kooperatifleri, eğitim ve beceri geliştirme programları, mikro finans girişimleri gibi], yerel kaynakları mobilize etme ve kolektif faydayı maksimize etme kapasitesine sahip olduklarını belirtmişlerdir. Benzer şekilde, Linnenluecke ve McKnight (2017), afet sonrası girişimciliğin toplumsal dayanıklılığı artırmadaki rolünü vurgulamış ve afet girişimciliğinin kavramsal bir modelini önermişlerdir.

Türkiye bağlamında, afet sonrası girişimcilik araştırmaları sınırlı olmakla birlikte, son yıllarda artış göstermiştir. Türkiye'de afet bölgelerinde girişimcilere yönelik destekler Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme Başkanlığı (KOSGEB), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), İş Kurumu (İŞKUR) ve Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) gibi kurumlar tarafından sağlanmaktadır. Bu destekler arasında düşük faizli krediler, hibe destekleri, işyeri kurma yardımları ve mesleki eğitim programları yer almaktadır. Ulusal literatürde [Özbudak (2000), İnmez (2005), Karagöz (2007), Avdar (2017)] Türkiye'de meydana gelen depremlerin ekonomik etkileri ve toparlanma süreçlerini inceleyen çalışmalar yapmış ve küçük işletmelerin desteklenmesinin önemini vurgulamışlardır. Ancak, 2023 depremlerinin etkileri henüz yeterince incelenmemiştir.

Afet sonrası girişimcilik literatüründe, kurumsal yapıların ve politikaların önemi vurgulanmakla birlikte (Dutta, 2017), mikro düzeyde girişimci davranışlarını ve sosyal dinamikleri inceleyen çalışmalar nispeten azdır (Doern vd., 2019). Bu bağlamda, Bullough vd. (2014), belirsizlik ve risk ortamlarında girişimciliğin psikolojik boyutlarını incelemiş ve dirençli kişilik özelliklerinin [iyimserlik, uyum sağlama yetisi, problem çözme becerileri, duygusal denge] önemini vurgulamışlardır. Ayrıca Grube ve Storr (2018), afet sonrası girişimcilerin toplumsal bağlarının ve yerel bilgilerinin, fırsatları tanıma ve değerlendirme süreçlerindeki rolünü araştırmışlardır.

## 2.2. Sosyal Ağlar Teorisi ve Girişimcilik

Sosyal ağlar teorisi, bireylerin ve organizasyonların etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin oluşturduğu yapıları incelemektedir. Teori, aktörler arasındaki bağlantıların, bilgi akışı, kaynak erişimi ve davranış kalıpları üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışmaktadır (Granovetter, 1973). Sosyal ağlar literatüründe, Granovetter'in (1973) "zayıf bağların gücü" ve Burt'un (1992) "yapısal boşluklar" kavramları, sosyal yapıların işlevlerini anlamada önemli teorik çerçeveler sunmaktadır. Girişimcilik araştırmalarında, sosyal ağların rolü kapsamlı şekilde incelenmiştir (Hoang ve Antoncic, 2003; Stam vd., 2014). Birçok çalışma, girişimcilerin sosyal ağlarının, kaynaklara erişim, bilgi edinme, meşruiyet kazanma ve fırsatları tanıma süreçlerini önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir (Davidsson ve Honig, 2003; Jack, 2005). Stam vd. (2014), girişimci ağları üzerine yaptıkları bütünleştirici analizde, ağ yapısının (büyüklük, çeşitlilik ve merkezilik) ve ağ ilişkilerinin niteliğinin (güven, destek ve bilgi paylaşımı), girişimcilik performansı ile pozitif ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Sosyal ağlar literatüründe, ağ bağlantılarının niteliği ve yapısı önemli analiz boyutları olarak karşımıza çıkmaktadır. Granovetter (1973), zayıf bağların (tanıdıklar, meslektaşlar) ve güçlü bağların (aile, yakın arkadaşlar) girişimcilik süreçlerinde farklı işlevlere sahip olduğunu belirtmiştir. Zayıf bağlar, yeni bilgilere ve farklı kaynaklara erişim sağlarken; güçlü bağlar, duygusal destek, güven ve yoğun kaynak transferi için daha uygun olabilmektedir. Benzer şekilde, Burt (1992), yapısal boşlukları dolduran ve farklı ağ kümeleri arasında köprü görevi gören girişimcilerin, bilgi ve kontrol avantajlarından yararlanabileceğini öne sürmüştür.

Gelişmekte olan ülke bağlamlarında, sosyal ağların önemi daha da artmaktadır çünkü bu ülkelerde kurumsal yapılar genellikle daha zayıf ve piyasa mekanizmaları daha az gelişmiştir (Peng ve Luo, 2000). Bu durumlarda, girişimciler formal kurumların eksikliğini telafi etmek için sosyal ağlarına daha fazla başvurumaktadırlar (Bruton vd., 2008). Örneğin, Peng ve Heath (1996), geçiş ekonomilerinde kişisel ağların ve ilişkilerin, iş yapma maliyetlerini azaltma ve güven inşa etme açısından kritik olduğunu vurgulamışlardır.

Afetler, mevcut sosyal ağ yapılarını hem bozabilir hem de güçlendirebilir. Doğal felaketler, fiziksel altyapıyı tahrip ederek coğrafi yakınlığa dayalı sosyal bağlantıları kesintiye uğrattırken, aynı zamanda toplumsal dayanışma ihtiyacı nedeniyle yeni bağlantıların kurulmasını da teşvik edebilir (Nakagawa ve Shaw, 2004). Aldrich (2012), afet sonrası toparlanma süreçlerini inceleyen kapsamlı çalışmada, sosyal sermaye düzeyi yüksek olan toplulukların daha hızlı toparlandığını ve afetlerin sosyal ağları hem yıkıcı hem de yapıcı etkilerinin olduğunu ortaya koymuştur. Bu çifte etki, afet sonrası girişimcilik faaliyetlerinin sosyal ağ dinamikleri içinde anlaşılması gerektiğini göstermektedir. Afet sonrası dönemde, sosyal ağların yeniden yapılandırılması süreci kritik önem taşımaktadır. Hawkins ve Maurer (2010), afetlerin mevcut sosyal hiyerarşileri ve güç ilişkilerini alt üst ederek, önceden marjinal konumda olan aktörlerin merkezi pozisyonlara geçmesine olanak tanıyabileceğini belirtmişlerdir. Bu süreçte, afet öncesi dönemde zayıf bağlantılara sahip olan bireyler, yeni ağ yapılarında köprü görevi üstlenerek yapısal avantaj elde edebilmektedirler. Örneğin, 2004 Hint Okyanusu Tsunamisi sonrası Sri Lanka'da kadın girişimcilerin, geleneksel toplumsal kısıtlamalara rağmen yeni ağ pozisyonları kazandıkları gözlemlenmiştir. Afet sonrası girişimcilik süreçlerinde sosyal ağlar, çoklu işlevler yerine getirmektedir. İlk olarak, bilgi ve fırsat paylaşımı açısından kritik rol oynamaktadırlar çünkü afet sonrası dönemde formal bilgi kanalları genellikle işlevsiz kalmaktadır (Comfort, 2007). İkinci olarak, sosyal ağlar kaynak mobilizasyonu için hayati öneme sahiptir; afetzedeler girişimciler, finansal kurumların işlevsiz kaldığı dönemlerde sosyal çevrelerinden kaynak temin etmek zorunda kalmaktadırlar (Chamlee-Wright ve Storr, 2009). Üçüncü olarak, sosyal ağlar duygusal destek ve psikolojik direnç sağlayarak, girişimcilerin belirsizlik ve risk ortamında faaliyet gösterebilmelerine olanak tanımaktadırlar (Norris vd., 2008). Afet sonrası girişimcilik faaliyetlerinde, sosyal ağların çeşitliliği özellikle önemli hale gelmektedir. Heterojen ağ yapılarına sahip girişimciler, farklı kaynak türlerine erişim sağlayabilirken; homojen ağlar ise daha yoğun destek sunabilmektedir (Adger, 2003). Elliott vd. (2010), Katrina Kasırgası sonrası New

Orleans'ta yürüttükleri araştırmada, etnik ve sınıfsal olarak çeşitli ağlara sahip girişimcilerin, sadece kendi grupları içinde ağ kuran girişimcilere göre daha başarılı işletmeler kurduklarını tespit etmişlerdir. Bu bulgular, afet sonrası girişimcilik stratejilerinde ağ çeşitliliğinin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Türkiye gibi kolektif kültür özelliklerine sahip toplumların afet sonrası sosyal ağ dinamikleri, bireyci kültürlerden farklılık göstermektedir. Aile ve akrabalık bağlarının güçlü olduğu toplumlarda, afet sonrası girişimcilik faaliyetleri genellikle geniş aile ağları çerçevesinde şekillenmektedir (Soysal, 2015). Ayrıca, hemşehrilik ve din temelli sosyal ağlar, Türkiye'de afet sonrası toparlanma süreçlerinde önemli roller üstlenmektedir (Şen, 2023). 1999 İzmit depremini takiben kurulan girişimcilik ağlarını inceleyen Baycan-Levent ve Nijkamp (2009), yerel sosyal sermayenin ekonomik toparlanma hızını belirleyen temel faktörlerden biri olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu bağlam, 2023 depremlerinin etkilediği bölgelerde sosyal ağ dinamiklerinin anlaşılması açısından önemli ipuçları sunmaktadır.

### 2.3. Afet Sonrası Ekonomik Toparlanmada Sosyal Ağların Rolü

Afet sonrası ekonomik toparlanma süreçlerinde sosyal ağların rolü, göreceli olarak daha az incelenmiş bir araştırma alanıdır. Bununla birlikte, son yıllarda bu konudaki çalışmaların sayısı artmaktadır. Aldrich (2012), farklı afetleri (1995 Kobe depremi, 2004 Hint Okyanusu tsunamisi, 2005 Katrina Kasırgası) incelediği çalışmada, sosyal sermayenin ve toplumsal bağların, afet sonrası toparlanma hızı ve kalitesi üzerinde fiziksel ve finansal sermayeden daha etkili olduğunu ortaya koymuştur. Aldrich ve Meyer (2015), toplumsal dayanıklılık (community resilience) inşasında sosyal sermayenin üç boyutunun (bağlayıcı, köprü kurucu ve bağlantı sağlayıcı) önemini vurgulamışlardır. Bağlayıcı sosyal sermaye (bonding social capital), benzer demografik özelliklere sahip bireyler arasındaki güçlü bağları; köprü kurucu sosyal sermaye (bridging social capital), farklı sosyal gruplar arasındaki ilişkileri; bağlantı sağlayıcı sosyal sermaye (linking social capital) ise vatandaşlarla kurumlar ve otoriteler arasındaki dikey bağları ifade etmektedir. Bu üç boyutun dengeli şekilde gelişmesi, afet sonrası toplumsal ve ekonomik direnci artırmaktadır.

**Bağlayıcı sosyal sermaye (bonding social capital)**, aile üyeleri, yakın arkadaşlar, aynı etnik grup veya sosyoekonomik sınıftan bireyler arasındaki yoğun ve güçlü ilişkileri kapsamaktadır (Putnam, 2000). Bu tür sosyal sermaye, güven düzeyi yüksek, sık etkileşimli ve duygusal açıdan destekleyici bağlantılar yaratır. Afet sonrası dönemde bağlayıcı sosyal sermaye, acil yardım, barınma, gıda ve temel ihtiyaçların karşılanmasında kritik rol oynar. Ancak bu tür sosyal sermaye, içe dönük (inward-looking) yapısı nedeniyle yeni bilgi ve kaynaklara erişimi sınırlayabilir ve aynı zamanda grup dışındaki bireylerle olan etkileşimleri engelleyebilir (Portes, 1998).

**Köprü kurucu sosyal sermaye (bridging social capital)**, farklı sosyal kimlik, etnik köken, sosyoekonomik statü veya coğrafi konuma sahip gruplar arasındaki ilişkileri ifade eder (Granovetter, 1973; Putnam, 2000). Bu tür bağlantılar genellikle daha zayıf ancak çeşitlilik açısından zengindir ve farklı kaynak türlerine, bilgilere ve fırsatlara erişim sağlar. Afet sonrası girişimcilik bağlamında köprü kurucu sosyal sermaye, yeni pazar fırsatlarının keşfedilmesi, farklı beceri setlerine sahip ortakların bulunması ve çeşitli finansman kaynaklarına ulaşılması açısından hayati önem taşır. Burt (1992), bu tür ilişkilerin "yapısal boşlukları" doldurarak girişimcilere bilgi ve kontrol avantajları sağladığını vurgulamıştır.

**Bağlantı sağlayıcı sosyal sermaye (linking social capital)**, vatandaşlar ile formal kurumlar, devlet otoriteleri, sivil toplum kuruluşları ve güç sahibi aktörler arasındaki dikey ilişkileri tanımlamaktadır (Woolcock, 2001; Szreter ve Woolcock, 2004). Bu sosyal sermaye türü, kaynaklara erişim, yasal süreçlerin yürütülmesi, izin ve lisans alımı gibi bürokratik işlemler ile politik destek sağlanması açısından kritiktir. Afet sonrası dönemde bağlantı sağlayıcı sosyal sermaye, kamu yardımlarına erişim, yeniden yapılanma izinleri, vergi muafiyetleri ve devlet destekleri gibi resmi kaynakların mobilizasyonunda belirleyici rol oynar. Krishna (2002), bu türden sosyal sermayenin

eksikliğinin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde afet sonrası toparlanma süreçlerini önemli ölçüde yavaşlattığını ortaya koymuştur.

Bu üç sosyal sermaye türünün dengeli kombinasyonu, afet sonrası girişimcilik ekosisteminin etkinliğini belirlemektedir. Sadece bağlayıcı sosyal sermayeye sahip topluluklar, kaynak mobilizasyonunda güçlü olsalar da yenilik ve büyüme açısından sınırlı kalabilirler. Köprü kurucu sosyal sermayenin baskın olduğu durumlarda ise güven ve dayanışma eksikliği yaşanabilir. Bağlantı sağlayıcı sosyal sermayenin zayıf olduğu bağlamlarda, toplumsal girişimler kurumsal destek bulamayarak sürdürülebilirlik sorunları yaşayabilirler (Aldrich ve Meyer, 2015).

Girişimcilik perspektifinden, Johannisson ve Olaison (2007), İsveç'teki Gudrun Kasırgası sonrası ortaya çıkan "kriz dönemi girişimciliği" incelemiş ve sosyal ağların afet sonrası girişimcilik faaliyetlerindeki katalizör rolünü vurgulamışlardır. Benzer şekilde, Chamlee-Wright ve Storr (2009), Katrina Kasırgası sonrası New Orleans'taki ekonomik toparlanma sürecini incelemiş ve sosyal sermayenin, özellikle topluluk temelli organizasyonların, toparlanmayı hızlandırdığını göstermişlerdir. Yakın tarihli bir çalışmada, Cheng vd. (2022), COVID-19 pandemisi sırasında Çin'deki girişimcilerin sosyal ağ kullanım stratejilerini incelemiş ve dijital platformlar aracılığıyla yeni ağ bağlantıları kuran girişimcilerin, kriz sürecini daha başarılı şekilde yönetebildiklerini ortaya koymuşlardır. Ayrıca Santoro vd. (2020), afet sonrası sosyal sermayenin, özellikle zayıf bağların, yeni girişimcilik fırsatlarının tanınması ve değerlendirilmesindeki rolünü vurgulamışlardır.

Türkiye bağlamında, afet sonrası sosyal ağların rolünü inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Torres vd., (2019), afet sonrası küçük işletmelerin toparlanma süreçlerini incelemiş ve sosyal sermayenin önemini vurgulamıştır. Ancak, 2023 depremlerinin etkilerini sosyal ağlar perspektifinden inceleyen akademik çalışmalar henüz bulunmamaktadır. Mevcut literatürde, afet sonrası sosyal ağların nasıl yeniden yapılandığı ve bu yapılandırmanın girişimcilik süreçlerini nasıl etkilediği konusunda ampirik çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir (Doern vd., 2019). Ayrıca, farklı tip sosyal ağ yapılarının (güçlü/zayıf bağlar, yerel/ulusal/uluslararası ağlar) afet sonrası girişimciliğin farklı aşamalarındaki (kurulum, büyüme, sürdürülebilirlik) rolünü sistematik olarak inceleyen çalışmalar yetersizdir. Bu çalışma, belirtilen boşlukları doldurmayı amaçlamakta ve Hatay'daki 2023 depremi sonrası girişimcilik ekosisteminin sosyal ağlar perspektifinden analiz etmektedir.

### 3. Metodoloji

#### 3.1. Araştırma Tasarımı

Bu çalışma, yorumlayıcı paradigmaya dayalı nitel bir araştırma metodolojisi benimsemektedir. Nitel yaklaşım, sosyal fenomenlerin derinlemesine anlaşılmasına olanak sağlayarak, karmaşık süreçlerin ve bağlamsal faktörlerin daha iyi kavranmasını mümkün kılmaktadır (Creswell ve Poth, 2018). Afet sonrası girişimcilik gibi çok boyutlu ve bağlam-bağımlı bir olguyu incelemek için, araştırma tasarımı olarak keşifsel vaka çalışması yaklaşımı tercih edilmiştir (Yin, 2018). Vaka çalışmaları, "nasıl" ve "neden" sorularına yanıt aramak için özellikle uygundur ve araştırmacının fenomen üzerinde kontrolünün olmadığı, güncel olayların incelendiği durumlarda tercih edilmektedir (Yin, 2018: 14).

Araştırma, Hatay ilinde 6 Şubat 2023 depremleri sonrasında faaliyete başlayan veya faaliyetlerini yeniden yapılandıran girişimcilere odaklanmaktadır. Vaka seçiminde, Eisenhardt'ın (1989) teorik örneklem prensipleri izlenmiş ve çeşitlilik sağlamak amacıyla farklı sektörlerde, farklı ölçeklerde ve farklı aşamalarda olan girişimciler dahil edilmiştir. Araştırmayı yürütebilmek için İskenderun Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan izin alınmıştır (28.02.2025/ 172582).

Araştırmada temel veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşmeler kullanılmış, görüşmelerde yarı yapılandırılmış soru formu uygulanmıştır. Soru seti, literatür taraması ve ön görüşmeler sonrasında geliştirilmiş olup, beş ana tema çerçevesinde yapılandırılmıştır: (1)

girişimcilik geçmişi ve deprem öncesi faaliyetler, (2) depremin girişimcilik faaliyetleri üzerindeki etkileri, (3) sosyal ağların rolü ve değişimi, (4) kaynak mobilizasyonu süreçleri, ve (5) gelecek planları ve sürdürülebilirlik stratejileri. Her tema altında açık uçlu sorular yer almış, ihtiyaç duyulduğunda sondaj soruları kullanılmıştır. Görüşmeler ortalama 45-60 dakika sürmüş ve katılımcıların izni alınarak ses kaydı yapılmıştır," ancak metodolojik üçgenleme sağlamak amacıyla gözlem ve doküman analizi teknikleri de uygulanmıştır (Denzin, 2012). Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik ve ölçüt örnekleme teknikleri kullanılmıştır (Patton, 2015). Ölçüt örnekleme için belirlenen kriterler: (1) girişimcinin Hatay ilinde faaliyet göstermesi, (2) girişimin deprem sonrası kurulmuş veya yeniden yapılandırılmış olması ve (3) girişimin en az üç aydır aktif olarak faaliyet göstermesidir. Maksimum çeşitlilik için ise, farklı sektörlerin (gıda, tekstil, teknoloji, eğitim, vb.), farklı demografik özelliklerin (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi) ve farklı girişim ölçeklerinin (mikro, küçük, orta) temsil edilmesine dikkat edilmiştir. Toplam 17 girişimci ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların demografik ve girişimsel özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

**Tablo 1. Katılımcıların Demografik ve Girişimsel Özellikleri**

| Kod | Cinsiyet | Yaş | Eğitim Düzeyi | Sektör       | Girişim Türü | Çalışan Sayısı | Kuruluş/Yeniden Yapılanma Tarihi |
|-----|----------|-----|---------------|--------------|--------------|----------------|----------------------------------|
| G1  | Erkek    | 42  | Lisans        | Gıda         | Yeni         | 5              | Nisan 2023                       |
| G2  | Kadın    | 35  | Yüksek Lisans | Tekstil      | Yeniden      | 8              | Mayıs 2023                       |
| G3  | Erkek    | 28  | Lise          | İnşaat       | Yeni         | 12             | Mayıs 2023                       |
| G4  | Kadın    | 45  | Lisans        | Gıda         | Yeniden      | 4              | Nisan 2023                       |
| G5  | Erkek    | 33  | Önlisans      | Teknoloji    | Yeni         | 3              | Nisan 2023                       |
| G6  | Kadın    | 40  | Lisans        | Perakende    | Yeniden      | 6              | Haziran 2023                     |
| G7  | Erkek    | 52  | Lise          | Mobilva      | Yeniden      | 9              | Ocak 2024                        |
| G8  | Kadın    | 29  | Lisans        | Sağlık       | Yeni         | 2              | Haziran 2023                     |
| G9  | Erkek    | 38  | Yüksek Lisans | Danışmanlık  | Yeni         | 3              | Nisan 2024                       |
| G10 | Kadın    | 31  | Lisans        | El Sanatları | Yeni         | 4              | Mart 2024                        |
| G11 | Erkek    | 44  | Lise          | Lojistik     | Yeniden      | 7              | Mayıs 2023                       |
| G12 | Kadın    | 36  | Lisans        | Eğitim       | Yeni         | 5              | Şubat 2024                       |
| G13 | Erkek    | 49  | Lisans        | Turizm       | Yeniden      | 10             | Haziran 2024                     |
| G14 | Kadın    | 27  | Yüksek Lisans | Sosyal Medya | Yeni         | 2              | Haziran 2023                     |
| G15 | Erkek    | 41  | Önlisans      | İnşaat Malz. | Yeniden      | 8              | Mayıs 2023                       |
| G16 | Erkek    | 34  | Lisans        | Tarım        | Yeni         | 6              | Haziran 2023                     |
| G17 | Kadın    | 39  | Lisans        | Eğitim       | Yeni         | 3              | Mart 2024                        |

Tablo 1'de görüldüğü üzere, çalışmada 9 erkek, 8 kadın girişimci yer almıştır. Katılımcıların yaşları 27 ile 52 arasında değişmekte olup, yaş ortalaması 38'dir. Eğitim düzeyi bakımından, 10 katılımcı lisans, 3 katılımcı yüksek lisans, 2 katılımcı ön lisans ve 2 katılımcı lise mezunudur. Katılımcılar arasında 10 yeni kurulan girişim ve 7 yeniden yapılandırılan girişim bulunmaktadır. Sektörel çeşitlilik açısından, gıda, tekstil, inşaat, teknoloji, perakende, mobilya, sağlık, danışmanlık, el sanatları, lojistik, eğitim, turizm, sosyal medya, inşaat malzemeleri ve tarım sektörlerinde faaliyet gösteren girişimciler araştırmaya dahil edilmiştir. Çalışan sayısı 2 ile 12 arasında değişmekte olup, girişimlerin tamamı mikro ve küçük ölçekli işletmeler kategorisindedir.

### 3.2. Veri Analizi

Toplanan veriler, tematik analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir (Braun ve Clarke, 2006). Veri analizini kolaylaştırmak için NVivo 12 nitel veri analizi yazılımı kullanılmıştır. İlk kodlama sürecinde, açık kodlama yaklaşımı benimsenmiş ve verilerden çıkan kavramlar tanımlanmıştır. Daha sonra, bu kodlar, sosyal ağlar teorisi ve afet sonrası girişimcilik literatürü çerçevesinde kategoriler ve

temalar altında gruplandırılmıştır. Analiz sürecinde, vaka içi (within-case) ve vakalar arası (cross-case) analiz teknikleri kullanılarak hem her bir girişimcinin özgün deneyimleri hem de ortak örüntüler belirlenmiştir (Eisenhardt, 1989).

Sosyal ağ yapılarını daha sistematik şekilde analiz etmek için, her bir girişimcinin ağ haritası çıkarılmış ve ağ özellikleri (büyüklük, yoğunluk, çeşitlilik) belirlenmiştir. Ayrıca, Granovetter'in (1973) güçlü ve zayıf bağlar sınıflandırması ile Aldrich ve Meyer'in (2015) bağlayıcı, köprü kurucu ve bağlantı sağlayıcı sosyal sermaye kategorileri kullanılarak, girişimcilerin sosyal ağ yapıları analiz edilmiştir. Afet sonrası bir bölgede gerçekleştirilen bu çalışmada, travma duyarlı araştırma prensipleri (Newman vd., 2006) benimsenmiş ve katılımcıların psikolojik iyi oluşlarına özel dikkat gösterilmiştir. Görüşmeler sırasında, travmatik deneyimler hakkında konuşmanın potansiyel etkileri dikkate alınmış ve katılımcılara, isterlerse görüşmeyi durdurabilecekleri veya belirli sorulara cevap vermekten kaçınabilecekleri belirtilmiştir.

#### 4. Bulgular

Araştırma bulguları, deprem sonrası Hatay'daki girişimcilik ekosisteminin yeniden yapılanma sürecinde sosyal ağların rolünü ortaya koymaktadır. Veriler analiz edildiğinde dört ana tema ortaya çıkmıştır: (1) Deprem sonrası sosyal ağ yapılarının dönüşümü, (2) Kaynak mobilizasyonunda sosyal ağların rolü, (3) Yerel ve ulusal ağ bağlantılarının etkileşimi ve (4) Sosyal ağlar aracılığıyla fırsat tanımlama ve değerlendirme.

##### 4.1. Deprem Sonrası Sosyal Ağ Yapılarının Dönüşümü

Bulgular, deprem sonrasında girişimcilerin sosyal ağ yapılarında önemli değişimler meydana geldiğini göstermektedir. Depremden önce yerel düzeyde yoğunlaşan ağ bağlantıları, afet sonrasında ulusal ve hatta uluslararası bağlantıları da içerecek şekilde genişlemiştir. Özellikle yardım ve destek faaliyetleri sırasında kurulan yeni bağlantılar, daha sonra iş ilişkilerine dönüşerek girişimcilik süreçlerini kolaylaştırmıştır. Yeni kurulan girişimlerde, girişimcilerin genellikle deprem sonrası yardım faaliyetlerinde tanıştıkları kişilerle iş ortaklıkları kurdukları görülmüştür:

*"Depremden sonra gönüllü olarak çalışırken İstanbul'dan gelen bir grup insanla tanıştım. Birlikte çadır kentlerde yemek dağıtımı yapıyorduk. Daha sonra bu kişilerle iletişimimi sürdürdüm ve şu an restoranımın tedarikçileri arasındalar. Hatta içlerinden biri işime ortak oldu." (G1, Gıda)*

Yeniden yapılanan girişimlerde ise, önceki iş ağlarının bir kısmı kaybedilmiş olmakla birlikte, kriz ortamında güçlenen dayanışma ağları sayesinde yeni bağlantılar kurulmuştur:

*"Depremden önce tedarikçilerimizin çoğu yerel firmalardı, ancak birçoğu ya kapandı ya da bölgeyi terk etti. Sosyal medyada paylaştığım bir ilanla Ankara ve İzmir'den yeni tedarikçilerle tanıştım. Bu kişiler önce yardım etmek amacıyla benimle iletişime geçtiler, daha sonra bu ilişki ticari bir boyut kazandı." (G6, Perakende)*

Analiz sonuçları, deprem sonrasında özellikle zayıf bağlantıların (weak ties) önem kazandığını göstermektedir. Granovetter'in (1973) "zayıf bağların gücü" kavramıyla uyumlu olarak, tanıdıklar ve profesyonel ilişkiler, yeni kaynaklara ve fırsatlara erişimde önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte, güçlü bağlar (strong ties) da duygusal destek ve başlangıç sermayesi sağlama açısından kritik önem taşımıştır:

*"Aile üyelerim ve yakın arkadaşlarım, işimi yeniden kurmamda bana maddi ve manevi destek oldular. Ancak işimi büyütme aşamasında, mesleki networküm aracılığıyla tanıştığım kişiler daha fazla fırsat sağladı." (G13, Turizm)*

**Tablo 2.** Deprem Öncesi ve Sonrası Sosyal Ağ Yapılarındaki Değişimler

| Boyut                           | Deprem Öncesi                   | Deprem Sonrası                            |
|---------------------------------|---------------------------------|-------------------------------------------|
| Ağ Büyüklüğü                    | Genellikle sınırlı ve yerel     | Genişlemiş ve çeşitlenmiş                 |
| Coğrafi Kapsam                  | Çoğunlukla Hatay ve çevre iller | Ulusal ve uluslararası bağlantılar        |
| Bağ Türleri                     | Güçlü bağlar ağırlıklı          | Zayıf bağların artışı                     |
| Sosyal Sermaye Türü             | Ağırlıklı bağlayıcı             | Köprü kurucu ve bağlantı sağlayıcı artışı |
| Dijital Platformların Kullanımı | Sınırlı                         | Yoğun                                     |
| Kurumsallaşma Düzeyi            | Yüksek (formal ağlar)           | Düşük (informal ağlar)                    |

**Kaynak:** Araştırma bulgularından yazar tarafından oluşturulmuştur.

#### 4.2. Kaynak Mobilizasyonunda Sosyal Ağların Rolü

Araştırma bulguları, deprem sonrası kaynak kısıtlarının aşılmasında sosyal ağların kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Girişimciler, finansal sermaye, fiziksel altyapı, insan kaynakları ve bilgi gibi çeşitli kaynakları mobilize etmek için sosyal ağlarını aktif şekilde kullanmışlardır. Finansal kaynaklara erişimde, geleneksel finansman kaynaklarının (bankalar, kredi kuruluşları) yanı sıra, sosyal ağlar aracılığıyla alternatif finansman mekanizmaları da kullanılmıştır:

*"Depremin hemen ardından devlet ve bankalar çeşitli destek kredileri sundu, ancak bunlar için çok fazla prosedür vardı ve zaman alıyordu. Ben daha hızlı hareket etmek zorundaydım. LinkedIn'de paylaştığım bir gönderinin ardından İstanbul'dan bir iş insanı benimle iletişime geçti ve düşük faizli bir kredi sağladı. Bu olmasaydı işimi bu kadar hızlı başlatamazdım."* (G9, Danışmanlık)

Fiziksel altyapı ve ekipman temininde, sosyal ağlar aracılığıyla ulaşılan bağışlar ve düşük maliyetli transferler önemli rol oynamıştır:

*"Atölyemin tüm ekipmanları depremde hasar görmüştü. Instagram'da durumumu paylaşıncı, Bursa'daki bir tekstil firması kullanmadıkları makineleri bana bağışladı ve nakliyesini de üstlendi."* (G2, Tekstil)

İnsan kaynakları mobilizasyonunda, özellikle nitelikli işgücünün bölgeyi terk ettiği bir ortamda, sosyal ağlar yeni çalışanların bulunmasında önemli bir kanal olmuştur:

*"Bölgedeki nitelikli personel büyük oranda göç etmişti. WhatsApp grupları ve Facebook sayfaları aracılığıyla, deprem bölgesine dönmek isteyen ama iş bulamadığı için tereddüt eden kişilere ulaştım. Şu an çalışanlarımın çoğunu bu şekilde buldum."* (G7, Mobilya)

Bilgi ve uzmanlık aktarımında da sosyal ağlar önemli bir rol oynamıştır. Özellikle afet sonrası iş yapma pratikleri, yasal prosedürler ve destek mekanizmaları hakkında bilgi edinmek için girişimciler sosyal ağlarını kullanmışlardır:

*"Deprem sonrası değişen yasal mevzuat ve destek paketleri hakkında bilgi edinmek için sürekli bir arayış içindeydim. Meslek odamızın WhatsApp grubunda paylaşılan bilgiler ve avukat arkadaşlarımla yönlendirmeleri olmasaydı, bu süreçte birçok fırsatı kaçırayırdım."* (G15, İnşaat Malzemeleri)

#### 4.3. Yerel ve Ulusal Ağ Bağlantılarının Etkileşimi

Araştırma bulguları, yerel ve ulusal düzeydeki ağ bağlantılarının girişimcilik süreçlerinde farklı roller oynadığını göstermektedir. Yerel ağlar, bölgesel dinamiklere hakimiyet, müşteri ilişkileri ve yerelde meşruiyet kazanma açısından önemli olurken; ulusal ağlar yeni pazarlara erişim, tedarik zincirinin yeniden oluşturulması ve bilgi transferi için kritik önem taşımıştır. Yerel ağların önemi, özellikle müşteri tabanının yeniden oluşturulması sürecinde ortaya çıkmıştır:



*"Depremden sonra müşterilerimin çoğu ya şehri terk etti ya da öncelikleri değişti. Yerel sivil toplum kuruluşları ve mahalle örgütlenmeleriyle kurduğum bağlantılar sayesinde yeni müşterilere ulaşabildim. Şehirde kalanlar birbirini tanıyor ve dayanışma içindeler, bu ağın bir parçası olmak işimi sürdürmemi sağladı." (G4, Gıda)*

Ulusal ağların önemi ise, özellikle tedarik zincirinin yeniden yapılandırılması ve yeni pazarlara erişim sürecinde belirginleşmiştir:

*"Yerel tedarikçilerimin çoğu artık yok. Odamızın düzenlediği bir çevrimiçi etkinlik sayesinde Ankara ve İstanbul'dan firmalarla tanıştım. Şimdi sadece Hatay'a değil, bu firmaların bağlantıları sayesinde Adana ve Mersin'e de ürün sağlıyorum. Yerel pazarın daralması beni ulusal pazara açılmaya zorladı." (G11, Lojistik)*

İlginç bir bulgu, yerel ve ulusal ağlar arasında aracılık (brokerage) yapan girişimcilerin bu süreçte avantaj sağlamış olmasıdır. Burt'ün (1992) yapısal boşluklar teorisiyle uyumlu olarak, yerel dinamikler hakkında bilgisi olan ancak ulusal bağlantıları da güçlü olan girişimciler, iki farklı ağ kümesi arasında köprü görevi görerek yeni fırsatlar yaratmışlardır:

*"Depremden önce de işim gereği hem Hatay'da hem de büyük şehirlerde bağlantılarım vardı. Deprem sonrasında bu iki dünya arasında aracılık yapma fırsatı doğdu. Büyük şehirlerdeki firmaların bölgeye yatırım yapma isteği var ama yerel dinamikleri bilmiyorlar. Yerel işletmeler ise büyümek istiyor ama ulusal pazara nasıl açılacaklarını bilmiyorlar. Ben bu iki grup arasında danışmanlık yaparak yeni bir iş modeli geliştirdim." (G9, Danışmanlık)*

#### 4.4. Sosyal Ağlar Aracılığıyla Fırsat Tanımlama ve Değerlendirme

Araştırma bulguları, deprem sonrası ortaya çıkan girişimcilik fırsatlarının tanımlanması ve değerlendirilmesinde sosyal ağların kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Girişimciler, sosyal ağları aracılığıyla elde ettikleri bilgiler sayesinde, değişen pazar koşullarına uygun yeni ürün ve hizmetler geliştirmişlerdir. Fırsat tanımlama sürecinde, özellikle farklı gruplar arasında köprü görevi gören zayıf bağlar önemli olmuştur:

*"Depremden sonra STK'larda gönüllü olarak çalışırken, bölgeye gelen yardım kuruluşlarının ve kamu kurumlarının lojistik sorunlarını yakından gördüm. Bu ihtiyacı fark edince, lojistik koordinasyon hizmeti sunmaya başladım. Hem yerel dinamikleri biliyordum hem de yardım kuruluşlarıyla çalışırken edindiğim bağlantılar sayesinde bu fırsatı değerlendirebildim." (G16, Tarım)*

Fırsatların değerlendirilmesi aşamasında ise, sosyal ağlar aracılığıyla erişilen kaynaklar ve destek mekanizmaları önemli rol oynamıştır:

*"Deprem sonrası eğitimde büyük bir kesinti yaşandı. Çevrimiçi eğitim vermek için bir platform kurmaya karar verdim ama teknik bilgim sınırlıydı. LinkedIn'deki bağlantılarım sayesinde yazılım geliştirme konusunda destek aldım, hatta bir teknoloji firması platformun alt yapısını ücretsiz sundu. Bu destek olmasaydı, gördüğüm fırsatı değerlendiremezdim." (G12, Eğitim)*

**Tablo 3.** Sosyal Ağlar Aracılığıyla Tanımlanan ve Değerlendirilen Fırsatlar

| Girişimci | Sektör       | Tanımlanan Fırsat                       | Kullanılan Ağ Türü                                   |
|-----------|--------------|-----------------------------------------|------------------------------------------------------|
| G3        | İnşaat       | Hafif yapı sistemleri                   | Mesleki dernekler, uluslararası bağlantılar          |
| G5        | Teknoloji    | Afet yönetimi yazılımları               | STK'lar, kamu kurumları                              |
| G8        | Sağlık       | Mobil sağlık hizmetleri                 | Sağlık çalışanları ağı, STK'lar                      |
| G10       | El Sanatları | Deprem temalı hatıra ürünleri           | Yerel kooperatifler, sosyal medya                    |
| G12       | Eğitim       | Çevrimiçi eğitim platformu              | Profesyonel ağlar, teknoloji şirketleri              |
| G14       | Sosyal Medya | Yerel işletmeler için dijital pazarlama | İş dünyası örgütleri, sosyal medya grupları          |
| G16       | Tarım        | Konteyner tarım sistemleri              | Ulusal tarım kooperatifleri, uluslararası kuruluşlar |
| G17       | Eğitim       | Travma odaklı eğitim programları        | Akademik ağlar, psikoloji dernekleri                 |

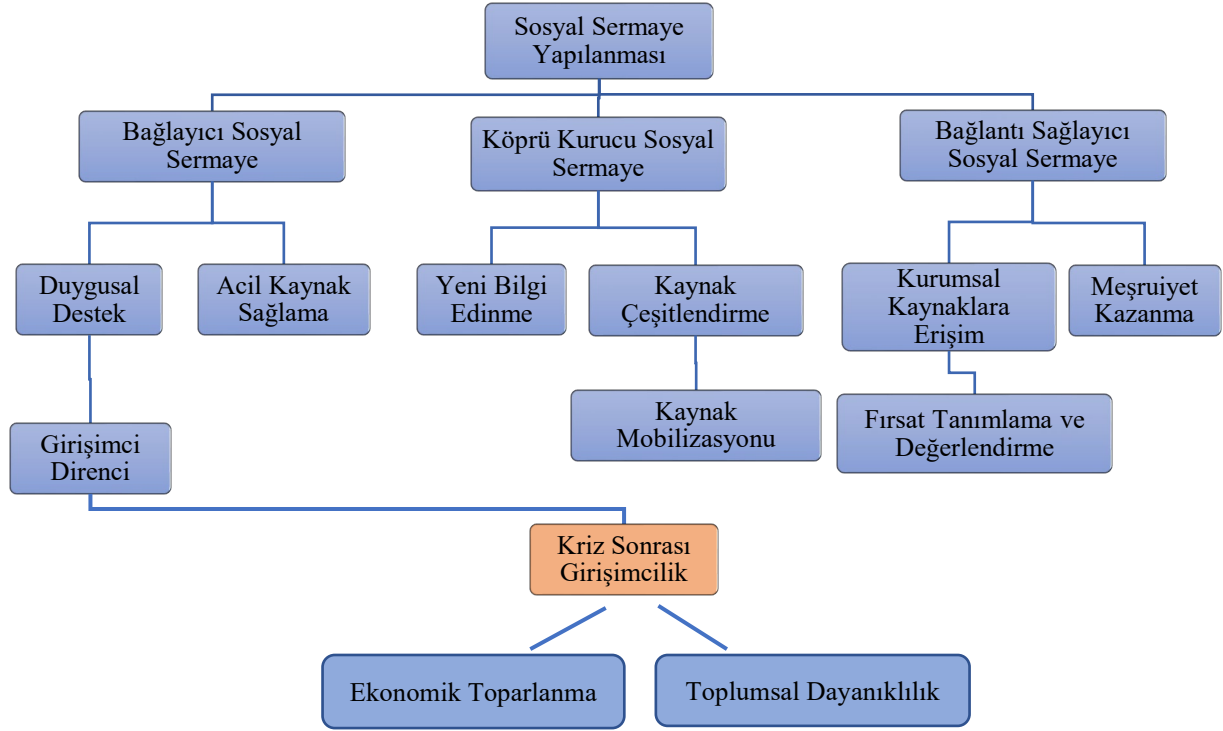
## 5. Tartışma

Araştırma bulguları, deprem sonrası Hatay'da girişimcilik ekosisteminin yeniden yapılanma sürecinde sosyal ağların çok boyutlu ve dinamik bir rol oynadığını göstermektedir. Bulgular, deprem gibi büyük ölçekli bir afet sonrasında, sosyal ağ yapılarının önemli bir dönüşüm geçirdiğini göstermektedir. Bu dönüşüm, Aldrich'in (2012) afet sonrası toplumsal dayanıklılık araştırmalarıyla uyumludur. Aldrich, afet sonrası toplumsal dayanıklılığın inşasında üç tip sosyal sermayenin (bağlayıcı, köprü kurucu ve bağlantı sağlayıcı) önemini vurgulamıştır. Hatay örneğinde de benzer bir örüntü gözlenmiş, deprem öncesinde baskın olan bağlayıcı sosyal sermaye (aile, yakın arkadaşlar), deprem sonrasında köprü kurucu (farklı sosyal gruplar arasındaki bağlantılar) ve bağlantı sağlayıcı (kurumlarla ilişkiler) sosyal sermaye ile desteklenmiştir. Özellikle dikkat çekici bir bulgu, deprem sonrasında zayıf bağların öneminin artmış olmasıdır. Bu bulgu, Granovetter'in (1973) "zayıf bağların gücü" teorisine uyumludur. Deprem, mevcut güçlü bağları (aile, yakın arkadaşlar) kısmen zayıflatmış veya coğrafi olarak dağıtmış, ancak aynı zamanda yeni zayıf bağların oluşumunu hızlandırmıştır.

Bu zayıf bağlar, özellikle yeni bilgilere, kaynaklara ve fırsatlara erişim açısından girişimcilere avantaj sağlamıştır. Bu dönüşüm süreci, Williams ve Shepherd'ın (2016) Haiti depremi sonrasında gözlemledikleri "direnci artırıcı" (resilience-building) girişimcilik modeliyle de paralellik göstermektedir. Hatay'daki girişimciler, yerel ve ulusal ağ bağlantılarını kullanarak sadece kendi işletmelerinin hayatta kalmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal direnci artıran yeni değer zincirleri oluşturmuşlardır.

Bulgular, deprem sonrası kaynak kısıtlarının aşılmasında sosyal ağların kritik bir aracılık rolü oynadığını göstermektedir. Bu bulgu, Burt'ün (1992) yapısal boşluklar teorisine ve Johannisson ve Olaison'un (2007) "olağanüstü girişimcilik" kavramıyla uyumludur. Deprem sonrası ortamda, formal kurumsal yapıların (bankalar, devlet kurumları, piyasalar) işlevlerini tam olarak yerine getirememesi, informal mekanizmaların ve sosyal ağların önemini artırmıştır. Özellikle dikkat çekici bir bulgu, yerel ve ulusal ağlar arasında aracılık yapan girişimcilerin bu süreçte avantaj sağlamış olmasıdır. Bu girişimciler, Burt'ün yapısal boşluklar teorisinde belirttiği gibi, farklı sosyal gruplar arasında köprü görevi görerek bilgi ve kontrol avantajı elde etmişlerdir. Bu bulgu, afet sonrası girişimcilik literatüründe nispeten az incelenen bir konuya, "ağ konumunun" önemine ışık tutmaktadır.

Kaynak mobilizasyonu konusunda bir diğer önemli bulgu, dijital platformların rolüdür. Cheng vd. (2022) COVID-19 pandemisi sırasında Çin'deki girişimcilerin sosyal ağ kullanım stratejilerini inceledikleri çalışmayla uyumlu olarak, Hatay'daki girişimciler de dijital platformları (sosyal medya, mesajlaşma uygulamaları, profesyonel ağlar) yoğun şekilde kullanarak yeni bağlantılar kurmuş ve kaynakları mobilize etmişlerdir. Bu, afet sonrası girişimcilik literatürüne önemli bir katkı olup, dijital teknolojilerin afet sonrası ekonomik toparlanmadaki rolünün daha detaylı incelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.



**Şekil 1.** Afet Sonrası Sosyal Ağ Destekli Girişimcilik Modeli

**Kaynak:** Araştırma bulgularından yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bulgular, deprem sonrası fırsat tanımlama ve değerlendirme süreçlerinde de sosyal ağların önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bu bulgu, Monllor ve Murphy'nin (2017) afet sonrası girişimcilik fırsatlarını inceledikleri çalışmayla uyumludur. Monllor ve Murphy, afetlerin yeni fırsatlar yaratabileceğini ve bu fırsatların tanımlanması ve değerlendirilmesinde sosyal faktörlerin önemli olduğunu vurgulamışlardır. Hatay örneğinde, girişimcilerin farklı sosyal ağlar aracılığıyla edindikleri bilgiler ve kaynaklar hem ticari hem de sosyal değer yaratan yeni girişimcilik fırsatlarının tanımlanmasını ve değerlendirilmesini sağlamıştır. Özellikle, deprem sonrası değişen ihtiyaçlar ve pazar koşulları (güvenli konaklama, mobil sağlık hizmetleri, psikolojik destek, eğitim kesintilerinin giderilmesi, vb.) yeni fırsatlar yaratmış, bu fırsatları ilk fark eden ve değerlendirenler genellikle geniş ve çeşitli sosyal ağlara sahip girişimciler olmuştur. Bu bulgu, Shane ve Venkataraman'ın (2000) girişimcilik fırsatlarının tanımlanması ve değerlendirilmesi sürecinde bilginin asimetrik dağılımının önemini vurgulayan teorisiyle de uyumludur. Shane ve Venkataraman'ın (2000) girişimcilik teorisi, girişimciliği "karlı fırsatlar" keşfedilmesi, değerlendirilmesi ve sömürülmesi süreci olarak tanımlar. Bu teoriye göre, girişimcilik fırsatları objektif olarak var olan ancak farklı bireyler tarafından farklı zamanlarda keşfedilen fenomenlerdir. Teorinin temel varsayımlarından biri, bilgi asimetrisinin fırsat tanımlama sürecindeki kritik rolüdür. Bilgi asimetrisi, farklı bireyler ve grupların farklı bilgi setlerine sahip olması durumunu ifade eder ve bu durum bazı aktörlerin diğerlerinin göremediği fırsatları fark etmesini sağlar (Shane, 2000).

Afet bağlamında bilgi asimetrisi özellikle yoğunlaşır çünkü afetler mevcut bilgi kanallarını bozar, yeni ihtiyaçlar yaratır ve pazar dinamiklerini hızla değiştirir. Bu durumda, farklı sosyal ağlara erişimi olan bireyler, çeşitli kaynaklardan bilgi edinerek bilgi avantajı elde ederler. Deprem sonrası Hatay'da da bu süreç gözlenmiş, geniş ve çeşitli sosyal ağlara sahip girişimciler, değişen ihtiyaçları ve pazar boşluklarını daha erken fark ederek girişimcilik fırsatlarına dönüşürebilmişlerdir.

Araştırma bulgularına dayalı olarak geliştirilen model, afet sonrası girişimcilik sürecini dört temel bileşen çerçevesinde açıklamaktadır. Afet şokunun mevcut sosyal ağ yapılarını ve ekonomik faaliyetleri bozmasıyla başlayan süreç, sosyal ağların yeniden yapılandırılması aşamasına

geçmektedir. Bu rekonstrüksiyon süreci, güçlü bağların onarılması, yeni zayıf bağların kurulması ve kurumsal bağlantıların geliştirilmesi olmak üzere üç boyutta gerçekleşmektedir. Yeniden yapılandırılan sosyal ağlar, farklı türdeki sosyal sermayenin mobilizasyonunu sağlamaktadır: bağlayıcı sosyal sermaye duygusal destek ve acil kaynak sağlarken, köprü kurucu sosyal sermaye yeni bilgi ve fırsatlara erişimi kolaylaştırmakta, bağlantı sağlayıcı sosyal sermaye ise kurumsal desteklere ulaşımı mümkün kılmaktadır. Bu çoklu sosyal sermaye mobilizasyonu, fırsat tanımlama/değerlendirme ve kaynak edinme/organizasyonu süreçlerinin karşılıklı etkileşim halinde çalışmasını sağlayarak girişimcilik faaliyetlerini aktive etmektedir. Model, zamansal bir perspektif sunarak afet sonrası ilk altı ayda bağlayıcı, orta vadede köprü kurucu, uzun vadede ise bağlantı sağlayıcı sosyal sermayenin önem kazandığını göstermektedir. Başarılı girişimcilik faaliyetlerinin sosyal ağları güçlendirmesi yoluyla sürecin döngüsel bir yapı sergilediği tespit edilmiştir.

### 5.1. Teorik Katkılar: Afet Sonrası Sosyal Ağ Destekli Girişimcilik Modeli

Araştırma bulguları ışığında, afet sonrası girişimcilik süreçlerinde sosyal ağların rolünü açıklayan bir model önerilmektedir (bkz. Afet Sonrası Girişimcilikte Sosyal Ağların Rol Modeli). Bu model, afet sonrası sosyal ağların yeniden yapılanma sürecini, farklı sosyal sermaye türlerinin işlevlerini ve bu işlevlerin girişimcilik süreçleriyle ilişkisini göstermektedir.

Önerilen model, mevcut literatüre üç açıdan katkı sağlamaktadır:

- 1. Zamansal Boyut:** Model, afet sonrası girişimcilik sürecinin zamansal boyutunu vurgulamakta ve farklı aşamalarda farklı sosyal ağ yapılarının önem kazandığını göstermektedir. Afet sonrası ilk aşamada bağlayıcı sosyal sermaye (güçlü bağlar) duygusal destek ve acil kaynak sağlama açısından önemliken, ilerleyen aşamalarda köprü kurucu ve bağlantı sağlayıcı sosyal sermaye (zayıf bağlar) daha kritik hale gelmektedir.
- 2. Çoklu Düzey Analizi:** Model, mikro düzeyde girişimci davranışları ile makro düzeyde ekonomik ve toplumsal sonuçlar arasındaki ilişkiyi sosyal ağlar perspektifinden analiz etmektedir. Bu yaklaşım, afet sonrası girişimciliğin çok boyutlu ve çok düzeyli doğasını anlamada yardımcı olmaktadır.
- 3. Kaynak-Fırsat Entegrasyonu:** Model, sosyal ağların hem kaynak mobilizasyonundaki hem de fırsat tanımlama ve değerlendirme süreçlerindeki rolünü entegre ederek, bu iki sürecin karşılıklı etkileşimini vurgulamaktadır. Kaynaklar fırsatların değerlendirilmesini mümkün kılarken, tanımlanan fırsatlar da yeni kaynakların mobilize edilmesini teşvik etmektedir.

### 6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, 2023 depremi sonrası Hatay'da girişimcilik ekosisteminin yeniden yapılanma sürecini sosyal ağlar teorisi perspektifinden incelemiştir. Bu çalışma, 2023 depremi sonrası Hatay'da girişimcilik ekosisteminin yeniden yapılanma sürecini sosyal ağlar teorisi perspektifinden incelemiş ve sosyal ağların kritik rolünü ortaya koymuştur. Bulgular, afet sonrası ekonomik toparlanmanın sadece finansal ve fiziksel sermayeye değil, aynı zamanda sosyal sermayeye ve ağ bağlantılarına da bağlı olduğunu göstermektedir. Afetler, toplumların sosyoekonomik yapılarını derinden etkilemekle birlikte, aynı zamanda yeni fırsatlar ve yeniden yapılanma olanakları da sunmaktadır. Bu süreçte, girişimcilerin sahip oldukları veya geliştirdikleri sosyal ağlar hem kendi işletmelerinin hayatta kalması hem de toplumsal direncin artırılması açısından hayati önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın bulguları, uluslararası afet sonrası girişimcilik literatürüyle karşılaştırıldığında hem benzerlikler hem de önemli farklılıklar ortaya koymaktadır. Aldrich'in (2012) Kobe depremi, Hint Okyanusu tsunamisi ve Katrina kasırgası örneklerinde vurguladığı sosyal sermayenin kritik rolü, Hatay örneğinde de doğrulanmış, ancak Türkiye'nin kolektif kültür yapısının bu süreci nasıl

şekillendirdiği konusunda yeni bulgular elde edilmiştir. Williams ve Shepherd'ın (2016) Haiti depremi sonrası tanımladığı "direnci artırıcı girişimcilik" modeli ile benzer şekilde, Hatay'daki girişimciler de toplumsal direnci artıran yaklaşımlar geliştirmiş, ancak aile ve hemşehrilik ağlarının rolü Haiti örneğinden daha baskın çıkmıştır. Granovetter'in (1973) "zayıf bağların gücü" teorisi, deprem sonrası dönemde beklenenden daha yoğun şekilde kendini göstermiş, bu durum afet şokunun geleneksel ağ yapılarını dönüştürme kapasitesini ortaya koymuştur.

Bu araştırmanın afet sonrası girişimcilik literatürüne üç temel katkısı bulunmaktadır. İlk olarak, "Afet Sonrası Sosyal Ağ Destekli Girişimcilik Modeli" ile sosyal ağların zamansal dönüşümünü sistematik olarak açıklayan kavramsal bir çerçeve sunmuştur. Bu model, mevcut literatürde parçalı olarak ele alınan süreçleri bütünleştirerek, afet sonrası girişimcilik dinamiklerini çoklu düzeyde (mikro-makro) analiz etme imkânı sağlamaktadır. İkinci olarak, dijital platformların afet sonrası Sosyal ağların yeniden yapılanmadaki etkisini somut verilerle göstererek, klasik sosyal ağ teorilerinin dijital çağda da geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Son olarak, gelişmekte olan ülke bağlamında afet sonrası girişimciliğin kültürel ve kurumsal boyutlarını inceleyerek, batı odaklı teorilerin farklı sosyo-kültürel bağlamlardaki uygulanabilirliği konusunda önemli içgörüler sunmuştur. Bu katkılar, afet sonrası girişimcilik araştırmalarının metodolojik ve teorik gelişimine zemin hazırlamaktadır.

Araştırma bulguları, politika yapıcılar, kalkınma kurumları ve sivil toplum kuruluşları için de önemli çıkarımlar sunmaktadır. Afet sonrası ekonomik toparlanma stratejileri, finansal desteklerin ötesinde, sosyal ağların yeniden yapılandırılmasını ve güçlendirilmesini de içermelidir. Bu yaklaşım, daha dirençli, adaptif ve sürdürülebilir bir ekonomik yapının oluşturulmasına katkı sağlayabilir.

Araştırmanın temel bulguları ve çıkarımları şu şekilde sıralanabilir. Deprem sonrası sosyal ağ yapılarında önemli bir dönüşüm meydana gelmiş, yerel ağlar genişlemiş ve ulusal/uluslararası bağlantılarla zenginleşmiştir. Bu dönüşüm, girişimcilerin yeni kaynaklara ve fırsatlara erişimini kolaylaştırmıştır. Kaynak mobilizasyonunda sosyal ağlar kritik bir rol oynamış, özellikle finansal sermaye, fiziksel altyapı, insan kaynakları ve bilgi gibi kaynakların temini sosyal ağlar aracılığıyla sağlanmıştır. Yerel ve ulusal ağ bağlantıları, girişimcilik süreçlerinde farklı roller oynamış, yerel ağlar bölgesel dinamiklere hâkimiyet ve müşteri ilişkileri açısından önemli olurken, ulusal ağlar yeni pazarlara erişim ve tedarik zincirinin yeniden oluşturulması için kritik önem taşımıştır. Sosyal ağlar, deprem sonrası değişen ihtiyaçlara ve pazar koşullarına uygun yeni girişimcilik fırsatlarının tanımlanması ve değerlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır ve dijital platformlar, deprem sonrası sosyal ağların genişletilmesi ve kaynak mobilizasyonunda önemli bir araç olarak kullanılmıştır.

Araştırma, Hatay ilindeki depremin ilk altı ayında faaliyetlerine devam edebilen girişimcilere odaklanarak zamansal, örneklem, coğrafi, sosyal ağ dinamikleri ve sektörel çeşitlilik açısından önemli sınırlılıklara sahiptir. Bu sınırlılıklar, bulguların genellenebilirliğini etkileyebilir ve daha kapsamlı boylamsal çalışmalarla aşılabılır. Afet sonrası ekonomik toparlanma için sosyal sermayeyi güçlendiren politikalara odaklanılmalıdır: ağ temelli destek programları, dijital altyapı yatırımları ve aracı kurumların desteklenmesi. Sosyal sermaye haritalaması, göç eden işgücüyle bağlantıların sürdürülmesi ve ortak çalışma alanlarının kurulması, afet bölgelerindeki girişimcilerin toparlanmasını hızlandırabilir. Bu yaklaşımlar, yalnızca finansal desteklerden ziyade, bilgi ve kaynak akışını sağlayan sosyal ağ yapılarını güçlendirerek uzun vadeli ekonomik direnci artırabilir. Gelecekteki araştırmalar için, afet sonrası girişimciliğin uzun vadeli etkilerini inceleyen boylamsal çalışmalara ve farklı afet bölgelerini karşılaştıran vaka analizlerine ihtiyaç vardır. Sosyal ağların dinamiklerini kapsamlı şekilde anlamak için nicel ve nitel yöntemleri birleştiren karma metodolojiler kullanılmalıdır. Dijital teknolojilerin ve uluslararası bağlantıların afet sonrası girişimcilik ekosistemindeki rolü derinlemesine incelenmeli, uygulanan ekonomik toparlanma politikalarının etkililiği sistematik olarak değerlendirilmelidir. Bu araştırma alanlarının geliştirilmesi, afetlere karşı daha dirençli girişimcilik ekosistemleri oluşturmak için kanıta dayalı politikalar geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

## Kaynaklar

- Adger, W. N. (2003). Social capital, collective action, and adaptation to climate change. *Economic Geography*, 79(4), 387-404. <https://www.jstor.org/stable/30032945>
- Aghion, P. ve Howitt, P. (1992). A model of growth through creative destruction. *Econometrica*, 60(2), 323-351. <https://tinyurl.com/3a4baz62>
- Aldrich, D. P. (2012). *Building resilience: Social capital in post-disaster recovery*. University of Chicago Press.
- Aldrich, D. P. ve Meyer, M. A. (2015). Social capital and community resilience. *American Behavioral Scientist*, 59(2), 254-269. <https://doi.org/10.1177/0002764214550299>
- Alesch, D. J., Holly, J. N., Mittler, E., ve Nagy, R. (2001). *Organizations at risk: What happens when small businesses and not-for-profits encounter natural disasters*. Public Entity Risk Institute.
- Avdar, R. (2017). 1999-2011 arası dönemde Türkiye’de meydana gelen depremlerin ekonomik etkileri. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 27-44. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econder/issue/32844/367064>
- Baycan-Levent, T. ve Nijkamp, P. (2009). Planning and management of urban green spaces in Europe: Comparative analysis. *Journal of Urban Planning and Development*, 135(1), 1-12. [https://doi.org/10.1061/\(ASCE\)0733-9488\(2009\)135:1\(1\)](https://doi.org/10.1061/(ASCE)0733-9488(2009)135:1(1))
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Bruton, G. D., Ahlstrom, D. ve Obloj, K. (2008). Entrepreneurship in emerging economies: Where are we today and where should the research go in the future. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 32(1), 1-14. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2007.00213.x>
- Bullough, A., Renko, M. ve Myatt, T. (2014). Danger zone entrepreneurs: The importance of resilience and self-efficacy for entrepreneurial intentions. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 38(3), 473-499. <https://doi.org/10.1111/etap.12006>
- Burt, R. S. (1992). *Structural holes: The social structure of competition*. Harvard University Press.
- Chamlee-Wright, E. ve Storr, V. H. (2009). Club goods and post-disaster community return. *Rationality and Society*, 21(4), 429-458. <https://doi.org/10.1177/1043463109337097>
- Cheng, Y., Liu, X. ve Li, Y. (2022). Social network utilization strategies of entrepreneurs during COVID-19: Evidence from China. *Journal of Business Research*, 148, 401-414. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.05.005>
- Comfort, L. K. (2007). Crisis management in hindsight: Cognition, communication, coordination, and control. *Public Administration Review*, 67(s1), 189-197. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2007.00827.x>
- Creswell, J. W. ve Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). Sage Publications.
- Cuaresma, J. C., Hlouskova, J., ve Obersteiner, M. (2008). Natural disasters as creative destruction? Evidence from developing countries. *Economic Inquiry*, 46(2), 214-226. <https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.2007.00063.x>
- Davidsson, P. ve Honig, B. (2003). The role of social and human capital among nascent entrepreneurs. *Journal of Business Venturing*, 18(3), 301-331. [https://doi.org/10.1016/S0883-9026\(02\)00097-6](https://doi.org/10.1016/S0883-9026(02)00097-6)
- Doern, R., Williams, N. ve Vorley, T. (2019). Special issue on entrepreneurship and crises: Business as usual? An introduction and review of the literature. *Entrepreneurship ve Regional Development*, 31(5-6), 400-412. <https://doi.org/10.1080/08985626.2018.1541590>
- Dutta, S. (2017). Creating in the crucibles of nature's fury: Associational diversity and local social entrepreneurship after natural disasters in California, 1991-2010. *Administrative Science Quarterly*, 62(3), 443-483. <https://doi.org/10.1177/0001839216668172>
- Eisenhardt, K. M. (1989). Building theories from case study research. *Academy of Management Review*, 14(4), 532-550. <https://doi.org/10.5465/amr.1989.4308385>

- Elliott, J. R., Haney, T. J. ve Sams-Abiodun, P. (2010). Limits to social capital: Comparing network assistance in two New Orleans neighborhoods devastated by Hurricane Katrina. *Sociological Quarterly*, 51(4), 624-648. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.2010.01186.x>
- Galbraith, ve Stiles, C.H. (2006). Disasters and Entrepreneurship: A Short Review. C.S. Galbraith ve C.H. Stiles (Ed.) *Developmental Entrepreneurship: Adversity, Risk, and Isolation* içinde (s. 147-166). Emerald Group Publishing. [https://doi.org/10.1016/S1074-7877\(06\)05008-2](https://doi.org/10.1016/S1074-7877(06)05008-2)
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380. <https://doi.org/10.1086/225469>
- Grube, L. E. ve Storr, V. H. (2018). Embedded entrepreneurs and post-disaster community recovery. *Entrepreneurship ve Regional Development*, 30(7-8), 800-821. <https://doi.org/10.1080/08985626.2018.1457084>
- Hoang, H. ve Antoncic, B. (2003). Network-based research in entrepreneurship: A critical review. *Journal of Business Venturing*, 18(2), 165-187. [https://doi.org/10.1016/S0883-9026\(02\)00081-2](https://doi.org/10.1016/S0883-9026(02)00081-2)
- Hawkins, R. L. ve Maurer, K. (2010). Bonding, bridging and linking: How social capital operated in New Orleans following Hurricane Katrina. *The British Journal of Social Work*, 40(6), 1777-1793. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcp087>
- Jack, S. L. (2005). The role, use and activation of strong and weak network ties: A qualitative analysis. *Journal of Management Studies*, 42(6), 1233-1259. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2005.00540.x>
- Johannisson, B. ve Olaison, L. (2007). The moment of truth---Reconstructing entrepreneurship and social capital in the eye of the storm. *Review of Social Economy*, 65(1), 55-78. <https://doi.org/10.1080/00346760601132188>
- Karagöz, K. (2007, 5-7 Aralık). 1999 Marmara depremlerinin ekonomik etkileri: Ekonometrik bir yaklaşım. *TMMOB Afet Sempozyumu* içinde (s. 423-432). Ankara, Türkiye. <https://tinyurl.com/2s3fpuvp>
- Krishna, A. (2002). *Active social capital: Tracing the roots of development and democracy*. Columbia University Press.
- Linnenluecke, M. K. ve Griffiths, A. (2013). The 2009 victorian bushfires: A multilevel perspective on organizational risk and resilience. *Organization & Environment*, 26(4), 386-411. <https://doi.org/10.1177/1086026613508126>
- Linnenluecke, M. K. ve McKnight, B. (2017). Community resilience to natural disasters: The role of disaster entrepreneurship. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 11(1), 166-185. <https://doi.org/10.1108/JEC-01-2015-0005>
- Martinelli, E., Tagliazucchi, G. ve Marchi, G. (2018). The resilient retail entrepreneur: Dynamic capabilities for facing natural disasters. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 24(7), 1222-1243. <https://doi.org/10.1108/IJEBr-11-2016-0386>
- Monllor, J. ve Murphy, P. J. (2017). Natural disasters, entrepreneurship, and creation after destruction: A conceptual approach. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 23(4), 618-637. <https://doi.org/10.1108/IJEBr-02-2016-0050>
- Nakagawa, Y. ve Shaw, R. (2004). Social capital: A missing link to disaster recovery. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 22(1), 5-34. <https://doi.org/10.1177/028072700402200101>
- Newman, E., Risch, E. ve Kassam-Adams, N. (2006). Ethical issues in trauma-related research: A review. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, 1(3), 29-46. <https://doi.org/10.1525/jer.2006.1.3.29>
- Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F. ve Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*, 41(1-2), 127-150. <https://doi.org/10.1007/s10464-007-9156-6>



- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (4th ed.). Sage Publications.
- Peng, M. W. ve Heath, P. S. (1996). The growth of the firm in planned economies in transition: Institutions, organizations, and strategic choice. *Academy of Management Review*, 21(2), 492-528. <https://doi.org/10.5465/amr.1996.9605060220>
- Peng, M. W. ve Luo, Y. (2000). Managerial ties and firm performance in a transition economy: The nature of a micro-macro link. *Academy of Management Journal*, 43(3), 486-501. <https://doi.org/10.5465/1556406>
- Santoro, G., Bertoldi, B., Giachino, C. ve Candelo, E. (2020). Exploring the relationship between entrepreneurial resilience and success: The moderating role of stakeholders' engagement. *Journal of Business Research*, 119, 142-150. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.11.052>
- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24(1), 1-24. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.1>
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon ve Schuster.
- Schumpeter, J. A. (1942). *Capitalism, socialism and democracy*. Harper & Brothers.
- Shane, S. (2000). Prior knowledge and the discovery of entrepreneurial opportunities. *Organization Science*, 11(4), 448-469. <https://doi.org/10.1287/orsc.11.4.448.14602>
- Shane, S. ve Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. *Academy of Management Review*, 25(1), 217-226. <https://doi.org/10.5465/amr.2000.2791611>
- Skidmore, M. ve Toya, H. (2002). Do natural disasters promote long-run growth?. *Economic Inquiry*, 40(4), 664-687. <https://doi.org/10.1093/ei/40.4.664>
- Stam, W., Arzlanian, S. ve Elfring, T. (2014). Social capital of entrepreneurs and small firm performance: A meta-analysis of contextual and methodological moderators. *Journal of Business Venturing*, 29(1), 152-173. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2013.01.002>
- Szreter, S. ve Woolcock, M. (2004). Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health. *International Journal of Epidemiology*, 33(4), 650-667. <https://doi.org/10.1093/ije/dyh013>
- Şen, S. (2023). Kahramanmaraş depremlerinin ekonomiye etkisi. *Diplomasi ve Strateji Dergisi*, 4(1), 1-55. <https://dergipark.org.tr/pub/dsd/issue/76561/1274416>
- Tierney, K. (2012). Disaster governance: Social, political, and economic dimensions. *Annual Review of Environment and Resources*, 37, 341-363. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-020911-095618>
- Torres, A. P., Marshall, M. I. ve Sydnor, S. (2019). Does social capital pay off? The case of small business resilience after Hurricane Katrina. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 27(2), 168-181. <https://doi.org/10.1111/1468-5973.12248>
- Williams, T. A. ve Shepherd, D. A. (2016). Building resilience or providing sustenance: Different paths of emergent ventures in the aftermath of the Haiti earthquake. *Academy of Management Journal*, 59(6), 2069-2102. <https://doi.org/10.5465/amj.2015.0682>
- Woolcock, M. (2001). The place of social capital in understanding social and economic outcomes. *Canadian Journal of Policy Research*, 2(1), 11-17. <https://tinyurl.com/yksy5h5p>
- Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods* (6th ed.). Sage Publications.
- İnmez, İ. (2005). *Doğal afetlerin ekonomik etkisi: 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi örneği* (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kocaeli.
- Özbudak, M. (2000). *17 Ağustos 1999 Marmara Depreminin Sakarya ili ekonomisi üzerindeki etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Denzin, N. K. (2012). Triangulation 2.0. *Journal of Mixed Methods Research*, 6(2), 80-88. <https://doi.org/10.1177/1558689812437186>
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2023). *6 Şubat Kahramanmaraş depremleri: 1 aylık durum raporu*. <https://tinyurl.com/etjwdwt8>





## Türkiye’de Gelir Dağılımı ile Enflasyon ve İşsizlik Oranları Arasındaki İlişki ♦ ♦ ♦ The Relationship Between Income Distribution and Inflation and Unemployment Rates in Türkiye

Mustafa Orhan ÖZER\*  
Gülnur ACAR\*\*

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1738860>

### Öz

#### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
10.07.2025

**Kabul Tarihi:**  
10.10.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları  
saklıdır.



Makroekonomik göstergelerle yakından ilişkili olduğu düşünülen gelir dağılımı, iktisadın en tartışmalı konularından biri olarak görülmektedir. Çalışmanın temel amacı Türkiye’de gelir dağılımı ile enflasyon ve işsizlik oranları arasındaki bağın incelenmesidir. Bu amaçla, 1988-2023 yılları arasını kapsayan yıllık zaman serileri Fourier yaklaşımına dayanan birim kök ve eşbütünleşme testleriyle analiz edilmiştir. Değişkenlerin durağanlık durumları kesirli frekanslı Fourier Genişletilmiş Dickey-Fuller (Fourier ADF) Birim Kök Testi ile incelenmiş ve tümünün düzeyde birim köklü, birinci farkta durağan olduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine söz konusu değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını sınamak için kesirli frekanslı Fourier Otoregresif Dağıtılmış Gecikmeli (Fourier ADL) Eşbütünleşme Testi uygulanmıştır. Uzun dönemli katsayıların tahmin edilmesinde Tam Modifiye Edilmiş En Küçük Kareler Yöntemi’nden (FMOLS) yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular, enflasyonun gelir eşitsizliğini artırdığını, artan eşitsizliğin ise işsizliği azalttığını göstermektedir. Bu sonuç, anti-enflasyonist para ve maliye politikalarının daha adil bir gelir dağılımına katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, yeniden dağıtımcı politikalar, konjonktürel dalgalanmaları daha şiddetli hale getirmesi ve fiyat istikrarına destek vermemesi nedeniyle kullanışlı bir araç olarak görülmemektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Gelir dağılımı, gelir eşitsizliği, enflasyon, işsizlik.

### Abstract

#### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
10.07.2025

**Accepted:**  
10.10.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights  
reserved.



Income distribution, closely related to macroeconomic indicators, is one of the most controversial issues in economics. The main objective of this study is to investigate the relationship between income distribution and inflation and unemployment rates in Türkiye for the period 1988-2023. For this purpose, unit root and cointegration tests are used based on the Fourier approach. The stationarity of the variables is tested using the fractional frequency Fourier Augmented Dickey-Fuller Unit Root Test (Fourier ADF), and it is found that the variables are unit-rooted at the level but stationary at the first difference. Subsequently, the fractional frequency Fourier Autoregressive Distributed Lag (Fourier ADL) Cointegration Test is applied to examine the existence of a long-run relationship between these variables. The Fully Modified Least Squares Method (FMOLS) is used to estimate the long-run coefficients. The results suggest that rising inflation rates exacerbate income inequality while increasing inequality reduces unemployment. This result indicates that anti-inflationary monetary and fiscal policies contribute to a more equal income distribution. On the other hand, redistributive policies are not seen as a useful tool, as they exacerbate cyclical fluctuations and do not support price stability.

**Keywords:** Income distribution, income inequality, inflation, unemployment.

**Atıf / to Cite (APA):** Özer, M. O. ve Acar, G. (2025). Türkiye’de gelir dağılımı ile enflasyon ve işsizlik oranları arasındaki ilişki. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 1073-1086. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1738860>

\*ORCID Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mustafaorhanazer@anadolu.edu.tr

\*\*ORCID Arş. Gör., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, gultnuracar@anadolu.edu.tr

## Extended Abstract

### Introduction and Research Questions & Purpose:

Income inequality is a significant issue for nations, affecting both the economic and social structures of society. The disparity in income distribution, which worsened after the Industrial Revolution, remains one of the most contentious topics today. It is widely recognized that various economic factors, such as inflation and unemployment, contribute to this problem. An increase in these factors is generally accepted as an increase in the income gap between upper and lower income groups. This study examines the relationship between income inequality, inflation and unemployment rates in Türkiye. The aim is to provide information to policymakers to help reduce inequality.

### Literature Review:

Some studies on Türkiye indicate that inflation can lead to a more equal income distribution (Kanberoğlu and Arvas, 2014; Gülmez and Altıntaş, 2015), while others suggest that it contributes to income inequality (Bükey and Akgül, 2017; Destek et al., 2017; Akbulut, 2021; Beyaz Sipahi, 2021; İşcan and Demirel, 2023). Besides, studies on how unemployment affects income distribution have highlighted that it is a significant source of income inequality (Kalaycı and Öztürk, 2017; Akalin, 2021; Durak and Akalin, 2022). Studies have also been conducted in various countries and country groups in this field. Taresh A et al. (2020) and Memon and Qureshi (2020) stated that income distribution is closely related to price stability. Sheng (2011) and Royuela (2012) emphasized that income inequality is associated with unemployment. Jantti and Jenkins (2010) stated that income inequality is neither affected by inflation nor unemployment. On the other hand, Asogwa et al. (2022) found that income distribution is affected by both variables.

### Methodology:

This study examines the relationship between income distribution, inflation and unemployment rates in Türkiye within the framework of the Fourier approach. Econometric tests based on this approach provide notable advantages to researchers. It effectively captures smooth structural breaks. The uncertainty in the number and form of breaks does not diminish the test's power. Additionally, there is no need to add dummy variables, which could lead to a potential loss of power (Banerjee et al., 2017). This study takes into account fractional frequencies. Not only temporary but also permanent structural breaks are captured in this way (Christopoulos and Leon-Ledesma, 2011). The dataset spans the years from 1988 to 2023. It utilizes two indicators to represent lower and upper income groups for measuring income inequality.

### Findings and Conclusions:

The stationarity of the variables is examined with the fractional frequency Fourier ADF unit root test, and it is found that all of them are I(1). Afterwards, the fractional frequency Fourier Autoregressive Distributed Lag Cointegration Test is utilized to examine the existence of a long-run relationship between the variables. The long-run coefficients are estimated using the Fully Modified Least Squares method. The findings indicate that increasing inflation worsen income inequality, while greater inequality is associated with lower unemployment. These findings show that anti-inflationary monetary and fiscal policies can help encourage a more equitable distribution of income. Conversely, redistributive policies are not considered beneficial, as they exacerbate cyclical fluctuations and fail to promote price stability.

## 1. Giriş

Gelir eşitsizliği bir ülkede yaşayan tüm bireyleri ve toplumsal sınıfları etkileyen, yalnızca iktisadi değil aynı zamanda sosyal boyutları içinde barındıran önemli bir sorundur. Bu sorunun XXI. yüzyılda farklı ölçülerde her ülkede görülmesi çoğunlukla küreselleşme ile ilişkilendirilmektedir (Heimberger, 2020: 2978). Fakat küreselleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre değişkenlik gösterebileceği gözden kaçırılmamalıdır. Kahai ve Simmons (2005) bu etkinin gelişmekte olan ülkeler için olumlu, gelişmiş ülkeler için ise nötr olduğuna işaret etmektedirler. Diğer taraftan, Basri ve Lawrence (2020) ise gelir eşitsizliğinin sosyal ve siyasal organizasyonların değişmesiyle ilişkili olduğunu ifade etmektedirler.

Ülkelerin ekonomik yapısıyla şekillenen gelir dağılımı, enflasyon ve işsizlikten yoğun bir biçimde etkilenmektedir. Öyle ki fiyatlar genel düzeyinin yükselmesi, alt ve üst gelir grubuna ait kesimler arasındaki gelir makasının açılmasına neden olmaktadır. Fakat enflasyonun gelir dağılımı üzerindeki etkisi, enflasyon oranının düzeyine ve ekonomik koşulların seyrine bağlı olarak değişebilmektedir. Monnin (2014), OECD ülkeleri üzerine yaptığı çalışmada uzun vadede enflasyon ile gelir eşitsizliği arasında U şeklinde bir ilişki tespit etmiş; artan enflasyonun eşitsizliği önce azalttığını, ancak belirli bir eşik değeri aştıktan sonra artırdığını ortaya koymuştur.

İşsizlik artışı, çoğunlukla alt gelir grubunda yer alan bireyleri etkileyerek gelir eşitsizliğini artırmaktadır. Gado (2025), işsizliğin özellikle gençler ve eğitim seviyesi düşük kesimler üzerinde daha büyük eşitsizlik yarattığına ve işsizlik ile gelir dağılımı arasındaki ilişkinin iktisadi koşullara göre şekillenebileceğine işaret etmektedir. Öte yandan, gelir eşitsizliğinin artması veya azalması da makroekonomik göstergeler üzerinde doğrudan veya dolaylı bir etki yaratabilmektedir. Dolayısıyla bu değişkenler arasındaki girift ilişkinin ortaya çıkarılması ve bu doğrultuda uygun politika önerilerinde bulunulması büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada Türkiye’de gelir dağılımı ile enflasyon ve işsizlik oranları arasındaki ilişki ampirik açıdan sınanmıştır. Bu amaçla 1988-2023 yılları arasını kapsayan veriler, literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak kesirli frekanslı Fourier birim kök ve eşbütünleşme testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Böylece serilerin dinamiklerini etkileyen geçici ve kalıcı şoklar birlikte değerlendirilmiştir. Ayrıca gelir dağılımının ölçülmesinde Gini katsayısı gibi tek bir değişken yerine alt ve üst gelir gruplarını temsil eden iki farklı gösterge kullanılmış, bu sayede iktisadi göstergelerin farklı gelir düzeyleri üzerindeki asimetric etkileri daha ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmanın bundan sonraki aşamalarında sırasıyla teorik çerçeve oluşturulmuş, ilgili literatür özetlenmiş, veri ve yöntem aktarılmış, ampirik bulgular sunulmuş, sonuç bölümünde bu bulgular yorumlanarak politika önerilerinde bulunulmuştur.

## 2. Gelir Dağılımının Enflasyon ve İşsizlik ile İlişkisi

Gelir eşitsizliği gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunları arasında yer almaktadır. Yani dünyada eşitsizliğin olmadığı bir ülkeden bahsetmek pek mümkün değildir. Bu nedenle ülkelerin odaklanması gereken konu eşitsizliğin seviyesi olmalıdır (Asogwa vd., 2022). Bu doğrultuda eşitsizliğe yol açan ve derinleştiren faktörlerin dikkatli bir biçimde analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu faktörlerin yalnızca iktisadi değil aynı zamanda siyasal ve sosyal boyutları da bulunmaktadır. Fakat bölüşümle ilgili olan ve özünde iktisadi bir sorun olarak nitelendirilen gelir eşitsizliğinin genellikle iktisadi faktörlerle ilişkili olduğu kabul edilmektedir.

Gelir dağılımı ilk olarak klasikler tarafından incelenmiştir. Bu iktisatçılar günümüzün araştırmacılarından farklı olarak fonksiyonel gelir dağılımı üzerinde durmuşlardır. Ricardo’ya (1817) göre ülke ilerledikçe ve zenginlik arttıkça kaçınılmaz olarak rant artmakta ve kar azalmaktadır. Bu durum gelir dağılımının toprak sahiplerinin lehine ve girişimcilerin aleyhine bozulmasına yol açmaktadır. Bu sürecin önüne geçilebilmesi için rantın agresif bir şekilde vergilendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Marx (1887) ise sürekli azalan ücretler nedeniyle gelir dağılımının

girişimcilerin lehine ve işçilerin aleyhine olacak şekilde değişeceğini ve bu sürecin üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanan iktisadi sistemi sona erdirecek olan ihtilale kadar devam edeceğini ileri sürmüştür.

Ricardo ve Marx aynı zamanda birbirine taban tabana zıt olan iki farklı öğretinin, liberalizm ve sosyalizmin önde gelen temsilcileri arasında yer almaktadır. Bu iki öğretinin birçok konuda olduğu gibi gelir dağılımına yönelik bakış açıları ve getirdikleri çözüm önerileri de farklılık arz etmektedir. Kapitalist sistemde gelir, üretimle yakından ilişkili olan piyasa işlemlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Mises, 1951: 151). Bu nedenle liberal öğretisi dağıtımdan ziyade üretime odaklanmaktadır. Piyasaların yalnızca üretimde değil aynı zamanda dağıtımda da optimal kaynak tahsis etme kabiliyetine sahip olduğu kabul edilmektedir (Coburn, 2000: 138). Bu özelliğinden dolayı serbest piyasa ekonomisi tarafından gerçekleştirilen gelir dağılımının en uygun ve adil dağıtım olduğu kabul edilmektedir.

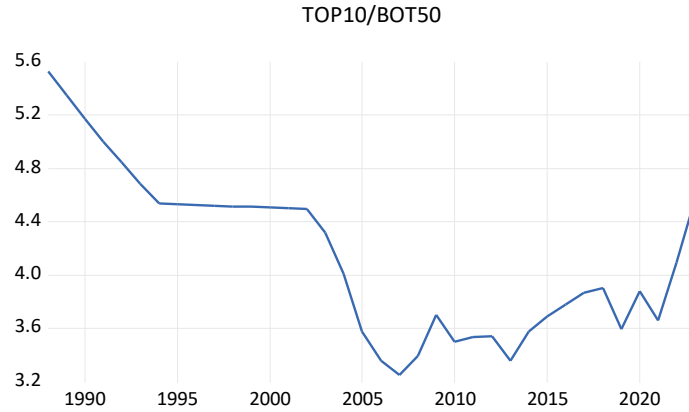
Üretimden ziyade dağıtıma öncelik veren sosyalist öğretisi eşit dağıtım ilkesinden yola çıkmaktadır. Fakat toplumu oluşturan bireylerin zekâ, çalışkanlık, disiplin ve başarı gibi özellikler bakımından eşit olmaması nedeniyle bu ilkenin mantık kuralları çerçevesinde uygulanması mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla bu ilke; sunulan hizmete göre dağıtım, ihtiyaçlara göre dağıtım ve liyakate göre dağıtım ilkeleriyle birlikte uygulanmaya çalışılmaktadır. Sunulan hizmete göre dağıtım ilkesinde genellikle çalışma süresi baz alındığından çalışanlar arasındaki verimlilik farkı ihmal edilmektedir. İhtiyaçlara göre dağıtım ilkesinde sonsuz istekleri olan her bireyin bu isteklerinin ne kadarının tatmin edilmesine izin verileceği belirsizlik taşımaktadır. Bu nedenle eşit dağıtım ilkesinin milyonlarca vatandaştan oluşan bir ülke için uygulanması mümkün olmamaktadır. Liyakate göre dağıtım ilkesi ise tarihsel süreçte karar verme yetkisine sahip olanların defalarca yanılmalarından dolayı güvenilir bulunmamaktadır (Mises, 1951: 155-157).

Gelir dağılımını önemli bir sorun olarak görmeyen Geleneksel yaklaşımın gözden düşmesi ve bunun yerine yeniden dağıtım fikrine oldukça sıcak bakan Keynesyen yaklaşımın yükselişinin etkisiyle XX. yüzyılın ikinci yarısında gelir dağılımı yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. Fonksiyonel gelir dağılımından çok kişisel gelir dağılımının dikkate alındığı bu dönemin öncülüğünü Simon Kuznets yapmıştır. Kuznets (1955) ABD, İngiltere ve Almanya ekonomilerini incelediği çalışmada ülkelerin zenginleştikçe gelir eşitsizliğinin önce arttığını, fakat bir noktada zirve yaptıktan sonra gelir arttıkça eşitsizliğin de azalmaya başladığını tespit etmiştir. Gelir ve gelir eşitsizliği arasındaki pozitif ilişkinin zamanla negatif hale geldiğini öne süren ve daha sonra Kuznets hipotezi olarak anılan bu görüş birçok akademik çalışmaya konu olmuştur. Gelir dağılımında adaletin sağlanması için devlet müdahalesine ihtiyaç duyulmadığını ima eden bu görüşe karşı çıkan iktisatçılar olmuştur. Piketty (2006) gelişmiş ülkelerde gelir eşitsizliğinin azalmasını verimlilik artışı ile değil, nadir görülen sermaye şokları ile ilişkilendirmiş, eşitsizlik dinamiklerinin daha çok hükümet ve toplum tarafından bir bütün olarak benimsenen politikalara ve kurumlara bağlı olduğunu belirtmiş ve Kuznets hipotezinin geçersiz olduğunu ifade etmiştir.

Fiyat istikrarının sağlanması ve işsizlik oranının doğal seviyesinde tutulması önde gelen makroekonomik hedefler arasında yer almaktadır. Keynesyen yaklaşım uzun yıllar Phillips'in (1958) ve Samuelson ve Solow'un (1960) görüşleri doğrultusunda enflasyon ve işsizlik oranları arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu kabul etmiştir. İlerleyen yıllarda Phillips eğrisi Cagan'ın (1956) adaptif beklentiler ve Muth'un (1961) rasyonel beklentiler teorileri ile birlikte yorumlanmış ve uzun dönemde söz konusu değişkenler arasındaki ödünleşme ilişkisi reddedilmiştir. Rolim vd. (2024) enflasyon ve işsizliği Gini katsayısı ile ilişkilendirmiş ve böylece gelir eşitsizliğini dikkate alan üç boyutlu bir Phillips eğrisi elde etmişlerdir. Buna göre merkez bankaları tarafından uygulanan anti-enflasyonist para politikaları yalnızca işsizliğin değil aynı zamanda eşitsizliğin artmasına da yol açmaktadır. Mocan (1999) beklenmeyen enflasyonun gelir eşitsizliğini azaltıcı etkisinden söz etmektedir. Bu durum sürpriz enflasyonun reel faiz oranını azaltmasına, bunun da fon arz edenlerden

fon talep edenlere, diğer bir deyişle yüksek gelirlilerden düşük gelirlilere kaynak transferi olmasına bağlanmaktadır.

Son çeyrek yüzyılda Türkiye’de ulusal servet yaklaşık iki katına yükselmiştir. Fakat benzer zenginlik seviyesindeki ülkelerle kıyaslandığında daha eşitsiz bir gelir dağılımına sahip olduğu görülmektedir. Nüfusun en üst yüzde onluk kesimi ulusal servetin %67’sine; en alt yüzde ellilik kesimi ise yalnızca %4’üne sahiptir (World Inequality Database [WID], 2022: 222). Dolayısıyla Türkiye’nin gelir dağılımı açısından iyi bir konumda olduğunu iddia etmek güçtür.



**Şekil 1.** Türkiye’de Gelir Dağılımı (1988-2023)

**Kaynak:** WID (2025) verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1 Türkiye’nin 1988-2023 yılları arasındaki gelir dağılımını göstermektedir. Bu seri toplumun en yüksek gelirine sahip yüzde onluk dilimi ile en düşük gelirine sahip yüzde ellilik dilimin birbirine oranlanmasıyla elde edilmiştir. Yani seride yaşanan bir artış gelir dağılımında bozulmayı, azalma ise iyileşmeyi ifade etmektedir. Şekil 1 incelendiğinde 1988’den 2007’ye kadar gelir eşitsizliğinin azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu eğilimin 1994-2002 yılları arasında zayıflayarak da olsa devam etme sebebinin, Türkiye’nin iç dinamiklerinden kaynaklanan 1994 ve 2001 krizlerinin üst gelir grubunu daha fazla gelir kaybına uğratması olduğu düşünülmektedir. Bilindiği üzere finansal krizler öncelikle finansal piyasalarda fon arz eden tasarruf sahiplerini olumsuz etkilemektedir. Bu kesim ise genellikle yüksek gelirli vatandaşlardan oluşmaktadır (Bükey, 2020: 131). Diğer taraftan, 2008 yılından sonra Türkiye’de gelir dağılımının yeniden bozulmaya başladığı görülmektedir. Ülkenin iç dinamiklerinden kaynaklanmayan Küresel kriz ve pandemi gibi dışsal şokların bunda pay sahibi olduğu tahmin edilmektedir. Durgun ve Durgun (2023: 56) finansal krizlerin ve arızı şokların gelir dağılımını bozucu etkilerine dikkat çekmektedir. Akbulut (2022: 150) yüksek gelirli vatandaşları ilgilendiren kurumlar vergisinin 2006 yılında dramatik bir şekilde düşürülmesinin gelir dağılımının bozulmasında etkili olduğunu ifade etmektedir. Aydın (2025: 245) ise son yıllarda giderek bozulan gelir dağılımını artan sanayisizleşme eğilimi ile ilişkilendirmektedir. Türkiye’de gelir dağılımı ile enflasyon ve işsizlik oranlarının görünümü Tablo 1’de sunulmuştur.

**Tablo 1.** Türkiye’de Gelir Dağılımı, Enflasyon ve İşsizlik

| Dönem     | TOP10/BOT50 | Enflasyon Oranı | İşsizlik Oranı |
|-----------|-------------|-----------------|----------------|
| 1988-1996 | 4,91        | 74,36           | 8,09           |
| 1997-2005 | 4,33        | 47,54           | 8,74           |
| 2006-2014 | 3,47        | 8,37            | 10,67          |
| 2015-2023 | 3,89        | 24,02           | 11,31          |

**Kaynak:** WID (2025) ve WB (2025) verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de Türkiye’de 1988-2023 yılları arasını kapsayan gelir dağılımı, enflasyon ve işsizlik verilerinin her biri dokuz yıldan oluşan dört eşit alt dönemdeki ortalamaları yer almaktadır. Hem

birinci alt dönemden ikinci alt döneme geçişte hem de ikinci alt dönemden üçüncü alt döneme geçişte enflasyonla birlikte gelir eşitsizliğinin de azaldığı; üçüncü alt dönemden dördüncü alt döneme geçişte ise her iki göstergenin de arttığı dikkat çekmektedir. Diğer taraftan, birinci alt dönemden ikinci alt döneme geçişte ve ikinci alt dönemden üçüncü alt döneme geçişte gelir eşitsizliği ve enflasyonun aksine işsizlik oranının yükseldiği görülmektedir. Yalnızca üçüncü alt dönemden dördüncü alt döneme geçişte işsizlik oranının da diğer göstergelerle birlikte arttığı görülmektedir. Yapılan ön analizler Türkiye’de gelir dağılımının genel olarak enflasyonla aynı, işsizlikle ters yönde hareket ettiğine işaret etmektedir.

### 3. Literatür

Ülkelerin nasıl bir gelir dağılımına sahip olduğunun yanı sıra bu gelirin toplumda neden böyle paylaşıldığı iktisat yazınında geniş bir tartışma alanı bulmuştur. Bu bağlamda, gelir dağılımı ile enflasyon ve işsizlik oranları arasındaki ilişkiyi Türkiye özelinde inceleyen çalışmaları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

Kanberoğlu ve Arvas (2014) ARDL sınır testi yaklaşımını kullanarak 1980-2012 dönemini ele almıştır. Gülmez ve Altıntaş (2015) Johansen eşbütünleşme testi ile 1981-2011 yılları arasını analiz etmiştir. Bu çalışmalar enflasyonun gelir dağılımı üzerinde düzeltici bir etki yarattığına işaret etmektedirler.

Bükey ve Çetin (2017) 1980-2014 dönemini, Akbulut (2021) 1983-2019 dönemini incelemişlerdir. Her iki çalışma da regresyon analizini kullanmış ve enflasyonun gelir dağılımı üzerinde bozucu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca ilk çalışmada enflasyonda meydana gelen bir birimlik artışın Gini katsayısında 0,06 birimlik artışa yol açtığı vurgulanmıştır. Beyaz Sipahi (2021) 1999-2019 dönemini kapsayan çalışmasında Johansen eşbütünleşme testini kullanmış ve benzer sonuçlar elde etmiştir. Destek vd. (2017) 1977-2013 dönemini, İşcan ve Demirel (2023) 2002-2019 dönemini ARDL sınır testi yaklaşımını uygulayarak incelemişlerdir. İlk çalışmada enflasyonun Gini katsayısını hem uzun hem de kısa dönemde pozitif etkilediği, ikinci çalışmadaysa uzun dönemde pozitif kısa dönemde negatif etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmalara ek olarak Ünal ve Doğan (2022) gelir dağılımının enflasyondan nasıl etkilendiğini mikro düzeyde analiz etmişlerdir. 2005-2018 döneminin incelendiği bu çalışmada enflasyonun gelir eşitsizliğini artırıcı bir etkide bulunduğu tespit edilmiştir. Akar ve Erdoğan (2022) ise en yoksul ve en zengin kesimin TÜFE sepetine ait üç ana harcama grubundaki paylarını dikkate alarak yaptıkları çalışmalarında yoksul kesimin enflasyondan daha fazla etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır.

Kalaycı ve Öztürk (2017) 1980-2013 yılları için gelir dağılımının makroekonomik değişkenlerle olan ilişkisini incelediği çalışmalarında, enflasyon ve işsizliğin gelir adaletsizliğini derinleştiren faktörler arasında yer aldığını Johansen eşbütünleşme testiyle ortaya koymuşlardır. ARDL sınır testi yaklaşımını uygulayan Akalin (2021) de 1987-2016 dönemi için aynı sonuca ulaşmıştır. Fakat bu araştırmaların ilkinde enflasyonun, ikincisinde ise işsizliğin gelir eşitsizliği yaratmada daha etkili olduğu vurgulanmıştır. Durak ve Akalin (2022) ARDL sınır testiyle 1988-2016 dönemini incelemiş ve işsizlik oranında meydana gelen bir birimlik artışın Gini katsayısında 0,33 birimlik bir artışa yol açtığını belirtmişlerdir.

Yazında bu alanda uluslararası çalışmaların da yapıldığı görülmektedir. Örneğin Ali ve Ali (2018) ARDL sınır testi yaklaşımı ile 1980’den 2015’e kadar Pakistan ekonomisini analiz etmiştir. Elde edilen bulgulara göre makroekonomik istikrarsızlığın gelir eşitsizliği üzerinde kayda değer bir etkisi bulunmaktadır. Taresh A. vd. (2020) Endonezya’nın 33 bölgesini yapısal VAR analizi ile incelemiştir. 2005-2008 yıllarını kapsayan çalışmada gelir dağılımının fiyat istikrarı ile yakından ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Memon ve Qureshi (2020) panel regresyon analizi yardımıyla gelişmiş ve gelişmekte olan 61 ülkeyi ele almışlardır. 1990-2019 yılları arasını kapsayan çalışmada yalnızca

gelişmekte olan ülkeler için enflasyon oynaklığı ile izleyen dönemdeki gelir eşitsizliği arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Sheng (2011) tarafından yapılan çalışmada 1941-2010 dönemi için ABD, Castells-Quintana ve Royuela (2012) tarafından yapılan çalışmada ise 1980-1990 dönemi için 48 ülke değerlendirmeye alınmıştır. Regresyon analizi yapılan bu çalışmalarda işsizlik ve gelir eşitsizliğinin birlikte hareket ettiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Jannti ve Jenkins (2010) regresyon analizi ile İngiltere ekonomisini araştırmışlardır. 1961-1999 dönemini ele alan çalışmada ne enflasyon ne de işsizlik oranının gelir eşitsizliği üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan, Asogwa vd. (2022) genelleştirilmiş momentler tahmincisi kullanarak 28 Afrika ülkesini analiz etmiştir. Elde edilen bulgular gelir eşitsizliğinin enflasyonla negatif, işsizlikle pozitif ilişki içinde olduğuna işaret etmektedir.

Literatür incelendiğinde, çeşitli çalışmaların farklı sonuçlara ulaştığı görülmektedir. Bu çalışmada ise, önceki araştırmalardan farklı olarak Fourier ADL eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Bu yöntem sayesinde hem geçici hem de kalıcı yapısal kırılmalar dikkate alınarak daha kapsamlı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, kullanılan değişkenler ve ele alınan dönem itibarıyla da çalışma, literatüre özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

#### 4. Veri ve Ekonometrik Metodoloji

Bu çalışma Türkiye’de gelir dağılımı ile enflasyon ve işsizlik oranları arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Gelir dağılımını ölçmek için nüfusun en düşük gelirli yüzde ellilik ve en yüksek gelirli yüzde onluk dilimi olmak üzere iki farklı sosyal grup dikkate alınmaktadır. Bu grupların gelirlerinin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) içindeki payı sırasıyla BOT50 ve TOP10 şeklinde gösterilmektedir. Enflasyon oranını temsilen tüketici fiyatlarında meydana gelen yıllık yüzde değişim, işsizlik oranını temsilen gayriiradi işsizlerin işgücü içerisindeki yüzde oranı kullanılmıştır. Bu değişkenler sırasıyla ENF ve UNE olarak gösterilmektedir. Gelir dağılımına ilişkin göstergeler Dünya Eşitsizlik Veritabanı’ndan, makroekonomik göstergeler Dünya Bankası’ndan (WB) temin edilmiştir. Gözlem sayısı 36 olan yıllık zaman serileri 1988-2023 yıllarını kapsamaktadır.

Değişkenlerin durağan olup olmadıklarını tespit etmek için kesirli frekanslı Fourier ADF birim kök testinden faydalanılmıştır. Serilerin Fourier fonksiyonlarını modele dahil eden testler geleneksel birim kök testlerinden farklı olarak yapısal kırılmaları ihmal etmemekte ve kukla değişkenli birim kök testlerinden farklı olarak yalnızca sert değil aynı zamanda yumuşak geçişli kırılmaları da başarılı bir biçimde yakalayabilmektedir (Becker vd., 2006: 381-382). Ayrıca kesirli frekansların göz önünde bulundurulması, tam bir salınımı tamamlanmayan fonksiyonların, diğer bir deyişle kalıcı yapısal kırılmaların dikkate alınmasına imkân vermektedir (Christopoulos ve Leon-Ledesma, 2011: 10).

Birim kök testinin uygulanması için aşağıdaki denklem tahmin edilmektedir (Bozoklu vd., 2020: 5):

$$\Delta y_t = \lambda_0 + \lambda_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \lambda_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \lambda_3 y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta y_{t-1} + v_t \quad (1)$$

(1) numaralı denklemde durağanlığı sınanan değişken  $y_t$ , frekans değeri  $k$  ( $k = 0, 1, 2, \dots, 5$ ), Akaike ölçütüne göre belirlenen optimal gecikme uzunluğu  $p$ , hata terimi  $v_t$ , gözlem sayısı  $T$  ve trend  $t$  olarak ifade edilmektedir. Optimal frekans değeri  $k^*$  en küçük kareler toplamının minimizasyonu ilkesine göre tespit edilmektedir. Doğrusal olmama durumunu sınamak için F testinden yararlanılmaktadır. Mutlak değerler için, F istatistiğinin Enders ve Lee’nin (2012) belirlediği kritik değerlerden küçük olması durumunda sinüs ve kosinüs terimlerinin anlamsız olduğunu öne süren sıfır hipotezi reddedilememektedir. Bu durum serinin yapısal kırılmaların etkisi altında olmadığı ve dolayısıyla geleneksel ADF birim kök testinin sonuçlarına güvenilebileceği anlamına gelmektedir. Ters durumda ise sıfır hipotezi reddedilmekte ve FADF testine gidilmektedir. Mutlak değerler için,

hesaplanan test istatistiğinin Bozoklu vd.'nin (2020) belirlediği kritik değerlerinden küçük olması durumunda serinin birim kök içerdiğini öne süren sıfır hipotezi reddedilememektedir.

Değişkenlerin eşbütünleşik olup olmadıklarını sınamak için kullanılan kesirli frekanslı Fourier ADL eşbütünleşme testini uygulamak için aşağıdaki denklem dikkate alınmaktadır (İlkay vd., 2021: 6):

$$\Delta y_{1t} = \beta_0 + \varphi_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \varphi_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_1 y_{1,t-1} + \gamma' y_{2,t-1} + \alpha \Delta y_{2t} + e_t \quad (2)$$

(2) numaralı denklemde bağımlı değişken  $y_{1t}$ , hata terimi  $e_t$  olarak ifade edilmektedir. Diğer semboller (1) numaralı denklemde tanımlandığı gibidir. Test istatistiğinin hesaplanması için aşağıdaki denklem kullanılmaktadır (Banerjee vd., 2017: 117):

$$t_{ADL}^F = \frac{\hat{\delta}_1}{se(\hat{\delta}_1)} \quad (3)$$

(3) numaralı denklemde  $\delta_1$ 'in sıradan en küçük kareler tahmincisi  $\hat{\delta}_1$ ,  $\hat{\delta}_1$ 'in standart hatası  $se(\hat{\delta}_1)$  olarak ifade edilmektedir. Mutlak değerler için, hesaplanan test istatistiğinin İlkay vd.'nin (2021) belirlediği kritik değerlerinden küçük olması durumunda, değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olmadığını öne süren sıfır hipotezi reddedilememektedir.

## 5. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde gelir dağılımı ile enflasyon ve işsizlik oranları arasındaki uzun dönemli ilişki ampirik açıdan ele alınmaktadır. Değişkenlerin durağanlık durumları kesirli frekanslı Fourier ADF birim kök testi ile incelenmiştir. Test sonuçları Tablo 2'de özetlenmiştir.

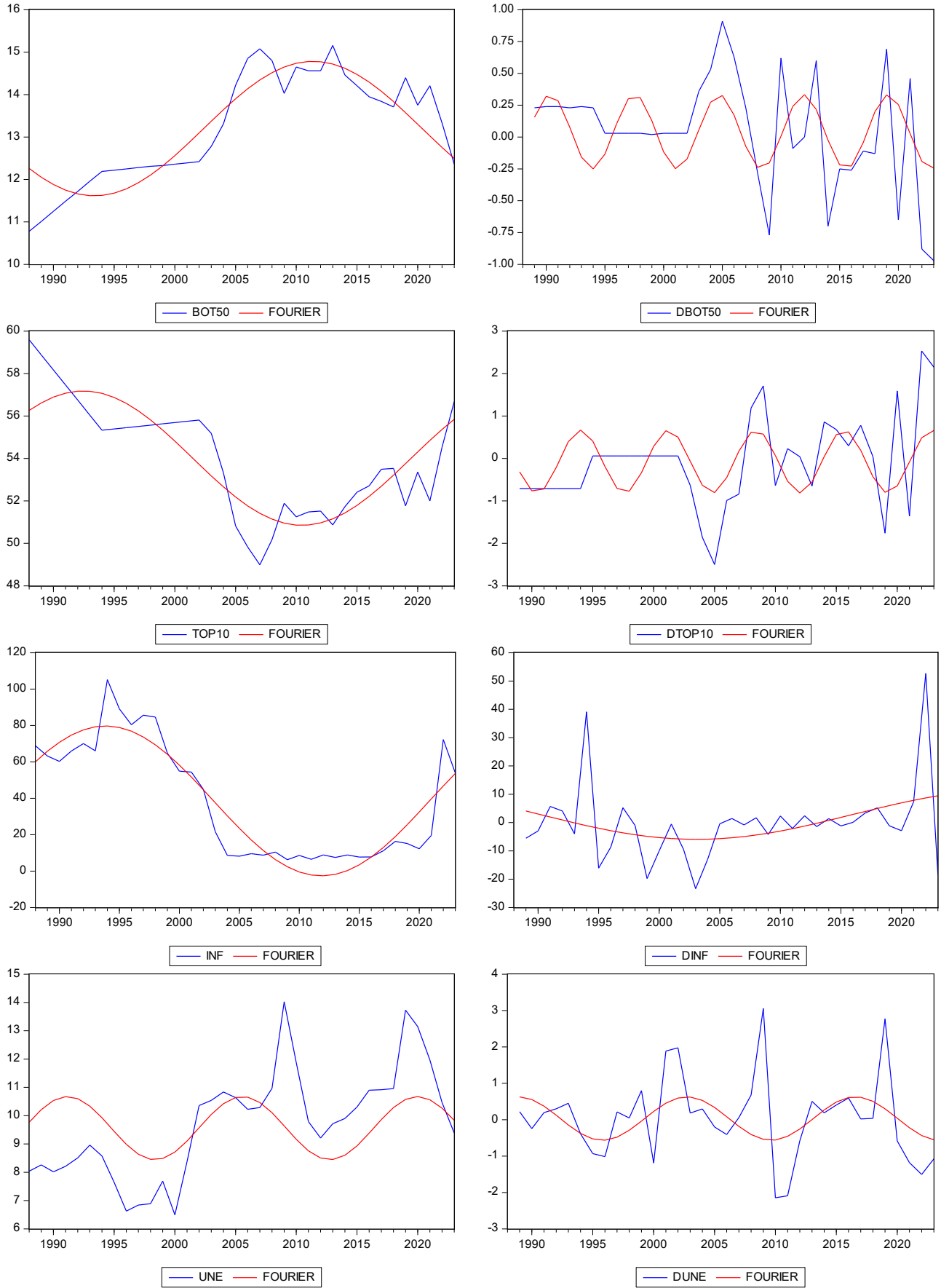
**Tablo 2.** Fourier Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Testi

| Değişken | Frekans | Min. KKT | F istatistiği | Gecikme | FADF   | ADF     |
|----------|---------|----------|---------------|---------|--------|---------|
| BOT50    | 1       | 4,431    | 8,939**       | 6       | -3,403 | -       |
| TOP10    | 1       | 27,927   | 4,407         | 1       | -1,697 | -2,004  |
| INF      | 1       | 3972,271 | 6,467***      | 6       | -3,441 | -       |
| UNE      | 2,5     | 34,635   | 3,127         | 2       | -1,830 | -1,915  |
| DBOT50   | 5       | 5,324    | 3,982         | 1       | -5,385 | -4,626* |
| DTOP10   | 5       | 30,071   | 2,755         | 6       | -1,806 | -4,132* |
| DINF     | 0,7     | 5146,179 | 5,017         | 5       | -2,432 | -6,045* |
| DUNE     | 2,6     | 38,631   | 3,308         | 1       | -5,205 | -4,875* |

**Not:** \*, \*\* ve \*\*\* sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerini temsil etmektedir. F testi için tablo değerleri %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde sırasıyla 10,35, 7,58 ve 6,35 olarak belirlenmiştir. FADF testi için tablo değerleri %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde sırasıyla; k=0,7 için -4,53884, -3,94238, -3,63487, k=1 için -4,41675, -3,80627, -3,48671, k=2,5 için -3,81993, -3,14696, -2,78873, k=2,6 için -3,81077, -3,13406, -2,77883 ve k=5 için -3,54997, -2,92231, -2,58794 şeklinde belirlenmiştir.

Tablo 2'de görüldüğü üzere ilk olarak değişkenlere düzeylerinde birim kök testi uygulanmıştır. TOP10 ve UNE için hesaplanan F istatistiği kritik değerlerden küçük olduğu için sinüs ve kosinüs terimlerinin anlamsız olduğunu öne süren sıfır hipotezi reddedilememektedir. Bu nedenle söz konusu değişkenlere ADF birim kök testi uygulanmıştır. BOT50 ve INF için sinüs ve kosinüs terimleri anlamlı olduğundan FADF birim kök testine gidilmiştir. Değişkenlerin düzeylerinde yapılan analizlerin tümünün birim köklü olduğunu göstermiştir. Bunun üzerinde değişkenlerin farkı alınarak aynı prosedür yeniden uygulanmıştır. Fark serileri için sinüs ve kosinüs terimleri anlamsız olduğundan ADF birim kök testine başvurulmuş ve test istatistiklerinin kritik değerlerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Yapılan durağanlık analizi tüm serilerin I(1) olduğuna işaret etmektedir. Şekil 2'de yer alan grafikler; değişkenler ve Fourier fonksiyonları hakkında daha fazla bilgi vermektedir.





**Şekil 2.** Değişkenler ve Fourier Fonksiyonları

**Kaynak:** WID (2025) ve WB (2025) verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tüm değişkenlerin I(1) olması değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelenebilmesi için kesirli frekanslı Fourier ADL eşbütünleşme testinin uygulanabileceği anlamına gelmektedir. Test sonuçları Tablo 3'te özetlenmiştir.

**Tablo 3.** Kesirli Frekanslı Fourier Autoregressive Distributed Lag Eşbütünleşme Testi

| Bağımlı Değişken | Bağımsız Değişken | Bağımlı Değişkenin Gecikmesi | Bağımsız Değişkenin Gecikmesi | FADL Test İstatistiği | Frekans | Min AIC |
|------------------|-------------------|------------------------------|-------------------------------|-----------------------|---------|---------|
| BOT50            | INF               | 3                            | 1                             | -4,456*               | 4,9     | 0,740   |
| BOT50            | UNE               | 3                            | 1                             | -4,667**              | 0,9     | 0,915   |
| TOP10            | INF               | 3                            | 1                             | -4,253*               | 5       | 2,48    |
| TOP10            | UNE               | 3                            | 1                             | -4,937*               | 1       | 2,665   |
| INF              | BOT50             | 2                            | 2                             | -3,270                | 0,9     | 7,538   |
| INF              | TOP10             | 2                            | 2                             | -2,949                | 0,9     | 7,473   |
| UNE              | BOT50             | 1                            | 1                             | -4,994*               | 2,5     | 2,719   |
| UNE              | TOP10             | 1                            | 2                             | -5,211*               | 2,5     | 2,684   |
| INF              | UNE               | 1                            | 2                             | -2,606                | 1       | 7,867   |
| UNE              | INF               | 1                            | 1                             | -4,222*               | 4,2     | 2,866   |

**Not:** \* ve \*\* sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık seviyelerini temsil etmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu 3 olarak belirlenmiştir. FADL testi için tablo değerleri; k=0,9 için -4,723, -4,105, -3,785; k=1 için -4,713, -4,076, -3,750, k=2,5 için -4,291, -3,595, -3,222, k=4,2 için -4,039, -3,365, -3,015, k=4,9 için -3,966, -3,319, -2,978 ve k=5 için -4,002, -3,314, -2,971 olarak belirlenmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde gelir dağılımını temsil eden BOT50 ve TOP10'un bağımlı değişken olarak yer aldığı tüm modellerde FADL test istatistiğinin kritik değerlerden mutlak değerce büyük olduğu, dolayısıyla değişkenler arasında eşbütünleşme olmadığını öne süren sıfır hipotezinin reddedildiği görülmektedir. UNE'nin bağımlı değişken olarak yer aldığı modeller için de aynı sonuca ulaşılmıştır. Diğer taraftan, INF'in bağımlı değişken olarak yer aldığı hiçbir modelde sıfır hipotezinin reddedilemediği görülmektedir. Sıfır hipotezinin reddedildiği modeller için uzun dönemli katsayıların tahmin edilmesinde Tam Modifiye Edilmiş En Küçük Kareler (FMOLS) yönteminden faydalanılmıştır. Test sonuçları Tablo 4'te özetlenmiştir.

**Tablo 4.** Tam Modifiye Edilmiş En Küçük Kareler Yöntemi

| Bağımlı Değişken | Bağımsız Değişken | Katsayı | Standart Hata | t-istatistiği |
|------------------|-------------------|---------|---------------|---------------|
| BOT50            | INF               | -0,036  | 0,005         | -7,091*       |
| BOT50            | UNE               | 0,087   | 0,077         | 1,121         |
| TOP10            | INF               | 0,068   | 0,013         | 5,368*        |
| TOP10            | UNE               | -0,374  | 0,222         | -1,686        |
| UNE              | BOT50             | 1,200   | 0,163         | 7,376*        |
| UNE              | TOP10             | -0,560  | 0,094         | -6,018*       |
| UNE              | INF               | -0,046  | 0,007         | -6,426*       |

**Not:** \* %1 anlamlılık seviyesini temsil etmektedir.

Tablo 4 incelendiğinde UNE'nin bağımsız değişken olarak yer aldığı iki model dışındaki tüm modeller için uzun dönemli katsayıların anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre INF'te meydana gelen bir birimlik artış BOT50'de 0,036 birim azalmaya ve TOP10'da 0,068 birim artışa yol açmaktadır. Diğer taraftan, BOT50, TOP10 ve INF'te meydana gelen bir birimlik artış UNE'de sırasıyla 1,2 birim artışa, 0,56 ve 0,046 birim azalmaya neden olmaktadır.

## 6. Sonuç

Gelir dağılımı, başta yaşam standardı olmak üzere ülkelerin ekonomisi hakkında genel bilgi vermektedir. Her toplum yüksek bir refah düzeyine sahip olmayı arzulamaktadır. Gelirin adil paylaşımı hedeflenen refah düzeyine yakınlaşmayı sağlamaktadır. Gelir dağılımının aynı zamanda enflasyon ve işsizlik gibi iktisadi göstergelerle yakından ilişkili olduğu kabul edilmektedir. Bu göstergeler bunun yanı sıra toplumun iktisadi hoşnutsuzluğunu göstermesi açısından da dikkat çekmektedir. Dolayısıyla söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar hem araştırmacılar hem de politika yapıcılar açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada Türkiye’de 1988-2023 yılları arası için gelir dağılımı ile enflasyon ve işsizlik oranları arasındaki ilişki Fourier yaklaşımına dayanan ekonometrik yöntemlerle analiz edilmiştir. Yani, iktisadi bir mesele olan gelir paylaşımının, temel makroekonomik göstergeler arasında yer alan bu iki değişkenle olan bağının analiziyle, kullanılan yöntem aracılığıyla yazına farklı bir boyut katılması ve daha eşit bir paylaşım için politika üreticilerine yol gösterilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca literatürde yer alan çoğu çalışmadan farklı olarak tek bir gelir dağılımı göstergesi yerine en alt yüzde ellilik ve en üst yüzde onluk kesimin toplam gelir içindeki payı dikkate alınmıştır. Değişkenlerin durağanlık durumlarını tespit etmek için uygulanan kesirli frekanslı Fourier ADF birim kök testi değişkenlerin  $I(1)$  olduğunu göstermiştir. Daha sonra değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki kesirli frekanslı Fourier ADL eşbütünleşme testiyle incelenmiş ve uzun dönemli katsayılar FMOLS yöntemiyle tahmin edilmiştir. Elde edilen bulgular enflasyonun gelir dağılımını bozduğuna, gelir dağılımındaki bozulmanın ise işsizliği azalttığına işaret etmektedir. Bu açıdan bulgular, enflasyonun gelir dağılımı üzerinde iyileştirici bir etkisi olduğunu savunan Kanberoğlu ve Arvas (2014) ile Gülmez ve Altıntaş’ın (2015) ve işsizliğin gelir dağılımı üzerindeki etkisini vurgulayan Kalaycı ve Öztürk (2017) ile Akalin’ın (2021) çalışmalarının aksine; Bükey ve Çetin (2017), Akbulut (2021) ve Beyaz Sipahi’nin (2021) bulgularıyla paralellik göstermektedir.

Ampirik bulgular, gelir eşitsizliğinin azaltılmasında fiyat istikrarının temel bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen artışlar daha çok sabit gelirlilerden oluşan alt gelir grubunun daha da fakirleşmesine neden olmaktadır. Bu durumun söz konusu kesimin nominal gelirlerinin yüksek enflasyonu telafi edecek kadar artmamasıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Üst gelir grubuna ait kişilerin ise enflasyonist ortamdan avantajlı çıktığı görülmektedir. Türkiye’de enflasyonun servetin adil olmayan bir biçimde el değiştirmesine neden olarak gelir dağılımını bozduğunu ifade etmek mümkündür. Diğer taraftan, bozulan gelir dağılımının işsizlik oranını düşürmesi dikkat çekmektedir. Bu durumun üst gelir grubunun marjinal tasarruf eğiliminin yüksek olmasından kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Bozulan gelir dağılımı tasarruf ve yatırımları canlandırarak istihdam üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır. Dolayısıyla enflasyon hem doğrudan hem de gelir eşitsizliği üzerinden dolaylı olarak işsizlik oranını etkilemektedir. Sonuç olarak, konjonktürel dalgalanmaları artıran yeniden dağıtımcı politikalar yerine gelir eşitsizliğini azaltan ve makroekonomik istikrarı destekleyen dezenflasyonist para ve maliye politikalarının uygulanması önerilmektedir. Bu bağlamda, fiyat istikrarını önceleyen ve enflasyon beklentilerini çıpalayan politikalar, özellikle sabit gelir gruplarının reel alım gücünü koruyarak gelir dağılımındaki bozulmayı sınırlandırabilir. Bununla birlikte, gelir eşitsizliğindeki azalmanın işgücü talebi üzerinde baskı yaratabileceği dikkate alındığında, politika yapıcıların bu dengeyi gözeterek enflasyonla mücadele ederken aynı zamanda yatırım ortamının sürdürülebilirliğini sağlayacak önlemleri ihmal etmemesi gerekmektedir.

## Kaynaklar

- Akalın, G. (2021). Gelir ve servet vergileri Türkiye’de gelir dağılımını etkilemekte midir?. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 249-255. <https://doi.org/10.18506/anemon.851634>
- Akar, T. ve Erdoğan, S. (2022). Türkiye’de en yoksul ve en zengin kesim açısından enflasyon hesabına yönelik bir değerlendirme (2003-2021). *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 314-326. <https://doi.org/10.34086/rteusbe.1213311>
- Akbulut, E. (2021). Türkiye’de enflasyon, faiz, vergiler ve gelir dağılımı ilişkisi: Ampirik analiz. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17(1), 147-169. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esad/issue/62547/902454>
- Ali, A. ve Ali, S. (2018). Determinants of poverty in Pakistan. *Pakistan Journal of Humanities and Social Sciences Research*, 1(2), 17-31. <https://doi.org/10.37605/pjhssr.1.2.2>
- Asogwa, F. O., Onyeke, Q. O., Kuma, P. M., Arazue, W. O. ve Nkalu, C. N. (2022). Do macroeconomic indicators determine income inequality in selected African countries?. *Journal of Public Affairs*, 22, e2560. <https://doi.org/10.1002/pa.2560>
- Aydın, A. (2025). Türkiye ekonomisinde sanayisizleşme ve gelir dağılımı. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 26(1), 233-257. <https://www.doi.org/10.31671/doujournal.1469277>
- Banerjee, P., Arcabic, V. ve Lee, H. (2017). Fourier ADL cointegration test to approximate smooth breaks with new evidence from crude oil market. *Economic Modelling*, 67, 114-124. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2016.11.004>
- Basri, P. ve Lawrence, D. (2020). Wealth inequality in the ancient Near East: A preliminary assessment using Gini coefficients and household size. *Cambridge Archaeological Journal*, 30(4), 689-704. <https://doi.org/10.1017/S0959774320000177>
- Becker, R., Enders, W. ve Lee, J. (2006). A stationarity test in the presence of an unknown number of smooth breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409. <https://www.doi.org/10.1111/j.1467-9892.2006.00478.x>
- Beyaz Sipahi, B. (2021). Türkiye’de eğitim harcamaları gelir dağılımı ve enflasyon ilişkisi: Eşbütünleşme analizi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 553-567. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.869412>
- Bozoklu, Ş., Yılcı, V. ve Görüş, M. S. (2020). Persistence in per capita energy consumption: A fractional integration approach with a Fourier function. *Energy Economics*, 91, 104926. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2020.104926>
- Bükey, A. M. (2020). *Türkiye’de ekonomik krizler ve gelir dağılımı: 1994, 2001 ve 2008 krizleri tecrübesi*. İksad Yayınevi.
- Bükey, A. M. ve Çetin, B. I. (2017). Türkiye’de gelir dağılımına etki eden faktörlerin en küçük kareler yöntemi ile analizi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 103-117. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/finance/issue/61463/917924>
- Cagan, P. (1956). The monetary dynamics of hyperinflation. M. Friedman (Ed.), *Studies in the Quantity Theory of Money* içinde (s. 25-117). The University of Chicago Press.
- Castells-Quintana, D. ve Royuela, V. (2012). Unemployment and long-run economic growth: The role of income inequality and urbanisation. *Journal of Regional Research*, (24), 153-173. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4087685>
- Christopoulos, D. K. ve Leon-Ledesma, M. A. (2011). International output convergence, breaks, and asymmetric adjustment. *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 15(3), 1-31. <https://www.doi.org/10.2202/1558-3708.1823>
- Coburn, D. (2000). Income inequality, social cohesion and the health status of populations: The role of neo-liberalism. *Social science & medicine*, 51(1), 135-146. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(99\)00445-1](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(99)00445-1)
- Destek, M. A., Okumuş, İ. ve Manga, M. (2017). Türkiye’de finansal gelişim ve gelir dağılımı ilişkisi: Finansal Kuznets eğrisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 18(2), 153-165. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/doujournal/issue/66677/1043180>

- Durak, S. ve Akalin, G. (2022). Türkiye’de gelir dağılımının belirleyicileri. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 6(2), 69-86. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anadoluiid/issue/73076/1177438>
- Durgun, B. ve Durgun, Ö. (2023). Gelir eşitsizliği ve insani gelişme ilişkisi: Türkiye örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 45-73. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iibfdkastamonu/issue/78208/1206605>
- Enders, W. ve Lee, J. (2012). The flexible Fourier form and Dickey–Fuller type unit root tests. *Economics Letters*, 117(1), 196-199. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2012.04.081>
- Gado, M. A. (2025). The impact of unemployment on income inequality in Nigeria. *Journal of Arts and Sociological Research*, 7(6), 1-18. <https://doi.org/10.70382/ajaser.v7i6.007>
- Gülmez, A. ve Altıntaş, N. (2015). Türkiye’de ticari açıklık ve enflasyonun gelir dağılımına etkisi: Ekonometrik bir analiz. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9), 31-44. [https://www.kafkas.edu.tr/dosyalar/iibfdergi/file/09/2\\_.pdf](https://www.kafkas.edu.tr/dosyalar/iibfdergi/file/09/2_.pdf)
- Heimberger, P. (2020). Does economic globalisation affect income inequality? A meta-analysis. *The World Economy*, 43(11), 2960-2982. <https://www.doi.org/10.1111/twec.13007>
- İlkay, S. Ç., Yılcı, V., Ulucak, R. ve Jones, K. (2021). Technology spillovers and sustainable environment: Evidence from time-series analyses with Fourier extension. *Journal of Environmental Management*, 294, 113033. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2021.113033>
- İşcan, İ. H. ve Demirel, T. (2023). Faiz, döviz kuru ve enflasyonun gelir dağılımı üzerine etkisi: Türkiye üzerine bir eş-bütünleşme analizi. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 7(2), 295-310. <https://doi.org/10.29216/ueip.1263844>
- Jantti, M. ve Jenkins, S. P. (2010). The impact of macroeconomic conditions on income inequality. *The Journal of Economic Inequality*, 8, 221-240. <https://www.doi.org/10.1007/s10888-009-9113-8>
- Kahai, S. K. ve Simmons, W. (2005). The impact of globalisation on income inequality. *Global Business and Economics Review*, 7(1), 1-15. <https://www.doi.org/10.1504/GBER.2005.006915>
- Kalaycı, S. ve Öztürk, A. (2017). Türkiye’de eğitim, işsizlik ve enflasyona dayalı gelir dağılımı adaletsizliği. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(3), 151-168. <http://doi.org/10.7827/TurkishStudies.12674>
- Kanberoğlu, Z. ve Arvas, M. A. (2014). Finansal kalkınma ve gelir eşitsizliği: Türkiye örneği, 1980-2012. *Sosyoekonomi*, 21(21), 105-122. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosyoekonomi/issue/21081/226979>
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *The American Economic Review*, 45(1), 1-28. <https://www.jstor.org/stable/1811581>
- Marx, K. (1887). *Capital: A critique of political economy. Volume I. Book one: The process of production of capital*. Progress Publishers.
- Memon, S. ve Qureshi, I. A. (2021). Income inequality and macroeconomic instability. *Review of Development Economics*, 25(2), 758-789. <https://doi.org/10.1111/rode.12730>
- Mises, L. (1951). *Socialism: An economic and sociological analysis*. J. Kahane (Çev.), Yale University Press.
- Mocan, H. N. (1999). Structural unemployment, cyclical unemployment, and income inequality. *Review of Economics and Statistics*, 81(1), 122-134. <https://doi.org/10.1162/003465399767923872>
- Monnin, P. (2014). Inflation and income inequality in developed economies. *CEP Working Paper Series*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2444710>
- Muth, J. F. (1961). Rational expectations and the theory of price movements. *Econometrica*, 29(3), 315–335. <https://doi.org/10.2307/1909635>
- Phillips, A. W. (1958). The relation between unemployment and the rate of change of money wage rates in the United Kingdom, 1861-1957. *Economica*, 25(100), 283-299. <https://doi.org/10.2307/2550759>

- Piketty, T. (2006). The Kuznets curve: Yesterday and tomorrow. A. V. Banerjee, R. Benabou ve D. Mookherjee (Ed.), *Understanding Poverty* içinde (s. 62-71). Oxford University Press. <https://www.doi.org/10.1093/0195305191.003.0004>
- Ricardo, D. (1817). *On the principles of political economy and taxation*. John Murray Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107589421>
- Rolim, L., Carvalho, L. ve Lang, D. (2024). Monetary policy rules and the inequality-augmented Phillips curve. *Economic Modelling*, 139, 106780. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2024.106780>
- Samuelson, P. A. ve Solow, R. M. (1960). *Analytical aspects of anti-inflation policy*. *The American Economic Review*, 50(2), 177-194. <https://www.jstor.org/stable/1815021?seq=1>
- Sheng, Y. (2011). Unemployment and income inequality: A puzzling finding from the US in 1941-2010. *SSRN's Research Paper Series*, 2020744. <https://www.doi.org/10.2139/ssrn.2020744>
- Taresh A, A., Sari, D. W. ve Purwono, R. (2020). Analysis of the relationship among macroeconomics, monetary and income inequality. *Economics Development Analysis Journal*, 9(4), 427-442. <https://doi.org/10.15294/edaj.v9i4.38946>
- Ünal, İ. B. ve Doğan, M. K. (2022). Türkiye’de enflasyonun gelir eşitsizliğine etkisinin mikro düzeyde analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 77(2), 309-332. <https://doi.org/10.33630/ausbf.1039511>
- World Bank. (2025). *World development indicators*. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
- World Inequality Database. (2022). *World inequality report 2022*. <https://wid.world/document/world-inequality-report-2022>
- World Inequality Database. (2025). *World inequality database*. <https://wid.world>





## “Yol Yürüyüş Öğretir”: Seyyahların Failliği ve Siyaset Bilimcilerin Seyahatnamelerden Öğrenecekleri Üzerine \*

◆◆◆

## “The Path Itself is the Teacher of the Walk”: On the Agency of Travelers and What Political Scientists Can Learn from Travelogues



<https://doi.org/10.25204/iktisad.1749571>

Hülya KAŞIKCI\*\*

### Öz

#### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
23.07.2025

**Kabul Tarihi:**  
19.10.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları  
saklıdır.



*Bu çalışma, seyyahların failliğini göstermeye çalışmakta ve siyaset bilimcilerin seyahatnamelerden öğreneceklerine odaklanmaktadır. Seyyahların failliği “konuşma”, “söylem”, “otorite”, “temsil”, “özne” kavramları ışığında değerlendirilmektedir. Seyyahın otoritesi ve oluşturduğu söylemin inşa edici gücü göz önüne alındığında seyahatnameden önce seyyaha bakmak gerekmektedir. Zamanın ruhu, seyyahın milleti, cinsiyeti, dini ve mesleği gibi pek çok faktör seyyahın kimliğini, bununla birlikte ötekine ve orasına dair söylemini şekillendirmektedir. Seyyahın oluşturduğu söylem ve ürettiği bilgi, iktidar ilişkilerinden bağımsız okunamaz. Kendini ve ötekini, burasını ve orasını sürekli ve tekrarlı bir şekilde inşa eder ve yeniden üretir. Seyahatnameler ise ürettikleri bilgi ve ötekine dair temsilleri dolayısıyla taraflı metinlerdir. Çalışma bu taraflılığın siyaset bilimi araştırmacıları için özellikle dikkate değer olduğunu iddia etmektedir. Nitel araştırma yöntemi kullanılan çalışmada, seyahatnamelerin neden politik metinler olduğu ‘seyyah’, ‘seyahat’ ve ‘seyahatname’ kavramları çerçevesinde tartışılmaktadır.*

**Anahtar Kelimeler:** Seyahat, seyahatname, seyyah, faillik, siyaset bilimi.

### Abstract

#### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
23.07.2025

**Accepted:**  
19.10.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights  
reserved.



*This study attempts to demonstrate the agency of travelers and focuses on what political scientists can learn from travelogues. Travelers’ agency is evaluated within the framework of the concepts of “speech”, “discourse”, “authority”, “representation”, and “subject”. Given the traveler’s authority and the constructive power of the discourse they create, it is necessary to examine the traveler before the travelogue. Numerous factors, including the zeitgeist, the traveler’s nationality, gender, religion, and profession, shape the traveler’s identity, as well as their discourse about the other. The traveler’s discourse and the knowledge they produce cannot be read independently of power relations. The traveler continuously and repeatedly constructs both the self and the other. Travelogues, however, are biased texts due to the knowledge they produce and their representations of the other. The study argues that, this bias is particularly significant for political science researchers. Using qualitative research methods, this study discusses why travelogues are considered political texts within the context of the concepts of “travel”, “traveler”, and “travelogue”.*

**Keywords:** Travel, traveler, travelogue, agency, political science.

**Atıf/ to Cite (APA):** Kaşıkçı, H. (2025). “Yol Yürüyüş Öğretir”: Seyyahların failliği ve siyaset bilimcilerin seyahatnamelerden öğrenecekleri üzerine. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 1087-1101. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1749571>

\*Bu makale, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda, Prof. Dr. Metin YÜKSEL danışmanlığında yürütülmekte olan doktora tezinden türetilmiştir.

\*\*ORCID Arş. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hulyakasikci1991@gmail.com

## Extended Abstract

### Introduction and Research Questions & Purpose:

The aim of this study is to demonstrate the agency of travelers and to focus on what political scientists can learn from travel books. The agency of the travelers is evaluated within the framework of the concepts of speech, discourse, authority, representation and subject. Considering the constructive power of the discourse and the authority of the traveler, it is necessary to look at the traveler before the travelogue. Another question of the study is what factors determine the identity of the traveler. While traveling, the traveler moves with a baggage based on his/her preconceptions about the place he/she will travel to and its people, and presents his/her baggage to his/her interlocutor within the framework of what he saw during his travel and what he/she wants to show and reflect after his/her travel. As the traveler constructs a discourse about the other and “that place”, they also engage in a process of knowledge production. This knowledge produced by the traveler is not independent of power relations.

### Literature Review:

The study utilizes travel literature within the framework of the concepts of traveler, journey, and travelogue. Furthermore, the agency of travelers is examined within the framework of the concepts of agency, representation, subject, authority, and power, drawing on the theories of Edward Said, Michel Foucault, Hannah Arendt, Gayatri Chakravorty Spivak, and Judith Butler. In literature, travelogues are generally studied by literary and historians, while political scientists have shown considerable interest in them. Furthermore, because they are biased, the use of travelogues as primary sources is a matter of debate. This study acknowledges their biased nature, but specifically emphasizes their use as primary sources for this reason.

### Methodology:

The study utilizes a qualitative research method. The reasons why travelogues are considered political texts are examined within the framework of the concepts of traveler, travel, and travelogue, and the agency of travelers is discussed in light of concepts such as “subject”, “knowledge”, “power”, and “representation”.

### Results and Conclusions:

This study, which addresses the agency of travelers through the concepts of traveler, travel, and travelogue, and attempts to highlight the importance of travelogues for political scientists, firstly discusses the very nature of travel. It questions what distinguishes travel -a journey from self to other, from here to there- from the ordinary act of “going out”, and highlights the importance of difference. Within this framework, it can be argued that what truly matters in travel is the difference between “self/other” and “here/there and therefore, it is necessary to examine the conditions that create this difference. Therefore, the traveler, as an agent, possesses authority. They constantly and repeatedly construct and produce themselves and the other. The traveler is political because they construct themselves and the other through their identity, ways of seeing, and the knowledge and discourse they convey, while simultaneously constructing themselves and the other. The knowledge they acquire or the discourse they create during their travels has led to skepticism and caution regarding the services served by the knowledge they produce. It is possible to discuss multifaceted factors such as religion, gender, economic status, and profession in the formation of a traveler’s identity.

The traveler’s purpose in traveling is the fundamental question that points to their political nature. Furthermore, in travel as a “journey from self to other, from here to there”, what makes that place “there”, what establishes difference, and even the difference itself, is political. In this sense, in the coding of “that place” as “there”, the zeitgeist and the political relations between this place and that place; it is possible to talk about the existence of multifaceted actors such as cultural and social memory.

The traveler reveals a wide range of topics, including the knowledge, manners, customs, lifestyles, cultural codes, and belief systems of the society they travel to. Through their agency, they generate discourse, represent it, and establish power. Travelogues are texts that provide insights and information on a wide range of topics, from the political relations of the period to the lifestyle of the society, to the daily routines and habits of that society. In this context, they provide firsthand information about a society, facilitate understanding the zeitgeist -which, if not impartial, creates bias- and demonstrate the political, cultural, and socio-economic relationships between here and there, and generate discourse.



## 1. Giriş

Hayatta kalma dürtüsü, *kendini ve ötekini* bilme, tanıma ve inşâ etme arzusu, *kendi ile öteki, burası ile orası* arasındaki *farkı* görme, kurma ve gösterme isteği, keşif ve merak duygusu, gündelik yaşamın getirdiği gereklilikler ve zorunluluklar, doğaya ve ötekine hükmetme amacı gibi çeşitli gerekçelerle, tarih boyunca insanlar bir yerden bir yere yolculuk etmişlerdir. Yolculuğa çıkanlardan pek azı, yolculuğunu, yol boyunca gördüklerini, göstermek ve anlatmak istediklerini, yolculuğun kendisinde oluşturduğu duyguları, yaşadıklarını, heyecanlarını, maceralarını... algısı, bilgisi, görgüsü, eğitimi, kültürü, deneyimleri çerçevesinde kaleme almıştır. Kabaca ve genel bir tanımla; yapılan yolculuğa seyahat, yolculuğu yapana seyyah, yapılan yolculuk sırasınca ve sonrasında alınan notlar sonucu kaleme alınan esere de seyahatname denir. Türk Diyanet Vakfı [TDV] İslâm Ansiklopedisi'nde Yazıcı (2009), seyahatname kelimesinin etimolojik kökenine yer vererek şu tanımlamayı yapmıştır: “Arapça ‘gezmek, gezi’ anlamındaki ‘seyâhat’ ile (aslî siyâhat), Farsça nâme (risâle, mektup) kelimelerinden oluşan seyahat-name ‘gezi mektubu, gezi eseri’ manasına gelir”. Çağırıcı (2009) ise kelimenin “suyun yeryüzünde sürekli akması anlamındaki seyh kökünden türediğini, “yolculuk edene de yeryüzünde gezip dolaştığı için sâih ya da seyyâh dendiğini” aktarmıştır.

Yapılan bu genellemelerden yola çıkılarak mevcutta bulunulan yerden her ayrılma edimini, her hareketi bir seyahat olarak; bu değişiklikte bulunan herkesi de seyyah olarak nitelemek gerekmektedir. Nitekim, bu görüşe paralel şekilde Thompson (2011: 9), seyahat etmenin bir yolculuk yapmak, uzayda hareket etmek olduğunu dile getirmiş; bu yolculuğun bazen dünyanın öbür ucuna bazen bir kıtanın ötesine ya da bir dağın tepesine götürdüğünü bazen de yolcunun kendi ülkesinde, bölgesinde ya da yalnızca kendi yakın çevresinin sınırları içinde gerçekleştirebileceğini söylemiş ve mesafenin önemini göz ardı ederek yakına ya da uzağa olması fark etmeksizin, her iki durumda da kişinin dış kapısının ötesine ayak basmasının hızlı bir şekilde farklı ve öteki olanla karşılaşması demek olduğunu vurgulamıştır. Ne var ki, tanımın bu genelleyiciliği anlamı yok eder. Bu nedenle daha ayırıştırıcı, daha belirleyici bir tanıma ihtiyaç duyulmaktadır. Evden çıkıp yapılan bir alışveriş, komşuda geçirilen birkaç saat, çalışmak için gidilen iş yerleri... Gündelik hayat içerisinde gerçekleştirilen tüm bu rutinler, bir yerden diğerine yapılan yolculuk kapsamına dahil edilebilse de seyahat kısmında asıl önem arz edenin “burası” ile “orası” arasındaki, “kendi” ile “öteki” arasındaki fark olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle seyahat, öncelikle ve özellikle mevcut rutinden ayrılığı, başka olanı, “biz”den ayrı olanı görmeyi, “bizim” olandan “öteki” olana gitmeyi, öteki ile karşılaşmayı imler. Bu nedenle seyahati, konfor alanından çıkarak ötekine ve ötekinin bulunduğu yere, mekâna karışma; ötekiyle ve ötekinin bulunduğu yerle/ yerde, mekânla/mekânda karşılaşmaya neden olan yolculuk olarak tanımlamak mümkün ve anlamlı görünmektedir. Nitekim, Trinh de her seyahatin sınırların yeniden konumlandırılmasını içerdiğini söylemiştir. Bu çerçevede seyahat eden benlik, bir yandan “bir yerden başka bir yere hareket eden, haritalandırılmış bir hareket içinde ‘kamusal rotaları ve izleri’ takip eden; diğer yandan da “belirsiz bir yolculuk pratiğine giren [...] burası ile orası ve bir başka yer arasında müzakere etmek zorunda kalan benliktir” (Trinh, 1995: 8). Özgül de burasıyla orası, bu yerle o yer arasındaki mesafeyi seyahatle ilişkilendirir. Yazar, “Herşeyden önce seyahat’in ciddi bir amaç taşımak ve mesafesinin uzunluğu bakımlarından gezi’den farklı olduğu fikrindeyim. Gezmek fiilinin menzili kısadır” der (Özgül, 2011: 24). Bu çerçevede, seyahatle gezi arasındaki farkın yalnızca mesafe olmadığını belirtir ve iki kavram arasındaki amaç farklılığını vurgular. Bu açıdan, gezinin temel amacının eğlenmek olduğunu, seyahatinse daha ciddi bir amacı olduğunu söyler (Özgül, 2011: 24).

Seyahat etmek, elbette, yalnızca ötekiyle karşılaşma amacıyla yapılmaz fakat seyyah, kendini, kendi gibi olmayan üzerinden kurarken yine kendi ile benzeşenler ve kendinden farklı olanlardan yola çıkarak görür ve gösterir. Bu çerçevede seyahat, bir yandan merak duygusu ile kendini arama yolculuğuyken, kendiyle ‘aynı’ olana giderek “biz”in inşasında dinî, tarihî, kültürel bellek kazanımı gibi amaçlarla da yapılabilir.

Ayrıca seyahat etmek politik nedenlerle de yapılabilir. Bu doğrultuda “burasından ötesi”ni görmek, bilmek istemek; hegemonik iktidar söylemlerini kurmaya da elverişli bir zemin sunmaktadır. Ne var ki, seyahatlerin politik nedenlerle yapılmasına, seyahatnamelerinse taraflı metinler olduğunun yapılan çalışmalarda sıklıkla altının çizilmesine ve hatta bu taraflılık dolayısıyla seyahatnamelerin birincil kaynak olarak kullanılıp kullanılamayacağı tartışmalarına rağmen seyahatnameler çoğunlukla tarihçiler ve edebiyatçılar tarafından yararlanılan kaynaklar kategorisinde olmuşlardır. Bununla birlikte siyaset bilimi araştırmacıları tarafından seyahatnamelerin yeterince ilgi görmediği gözlemlenmekte ve birincil kaynaklar olarak kullanılmasına oldukça nadir rastlanmaktadır. Türkçe seyahat yazını ise seyahatnamelere dair oldukça genel betimlemeler sunmakta, onların politikliği, bu politikliğin neler söyleyebileceği üzerinde yeterince durulmamaktadır. Bu çerçevede, çalışmada, seyahatnamelerin siyaset bilimine dair önemi, söyleyecekleri, seyyah, seyahat ve seyahatname kavramları üzerinden tartışılmıştır. Çalışmada ilk olarak seyyahın kimliği “Seyyah kimdir? Turist mi? Görgü Tanığı mı? Emperyal gözlerin sahibi mi?” soruları üzerinden incelenmiş ve seyyahın kim olduğu, onun turistten farkı ortaya konularak belirlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, seyyahın failliği üzerinde durularak bir görgü tanığı ötesinde olduğu gösterilmiştir. Seyyahın faillikinden bahsedilirken faillik kavramı “bilgi”, “söylem” ve iktidar ilişkisini göstermesi bakımından Foucault’dan (2014), “performatif özne” kavramı ile Butler’dan (2014), “iş”, “emek” ve “eylem” kavramları ve bunun söylemle ilişkisi çerçevesinde Arendt’ten (2021), “ezilen özne” ve “temsiliyet” sorunu çerçevesinde Spivak’tan (2020) yararlanılarak tartışılmıştır. Seyyahın failliği, otoritesi, söylem yolu ile bilgi üretmesi ve kendiyle ötekini, burası ile orasını devamlı olarak üretmesi çerçevesinde ele alınarak anlatılmaktadır. Bunun için özellikle “seyahatin yüzyılı”, “seyahatin altın çağı” olarak belirtilen 19. yüzyıl üzerinde durulmuştur. Kendi ile öteki, burası ile orası farkın da Edward Said (2021) örneğinde de görüldüğü üzere 19. yüzyıla işaret edilmesi dolayısıyla örneklemeler genelde Doğu’ya yapılan yolculuklar üzerinden değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Batı’dan Doğu’ya gerçekleştirilen seyahatler, seyahatte burası ile orası arasındaki farkı öne çıkardığı için ayrıca önem arz etmektedir. “Kendinden Ötekine, Burasından Orasına: Seyahat” bölümünde orası denilen yerin “orası” olarak belirlenmesinde seyyahın orasına dair imge üretimini belirleyen koşullar üzerinde durulmuştur. “Ötekini yazmak: Seyahatname” bölümünde ise seyahatnamelerin, tarafsız metinler olmadığı fakat, bu taraflılığın siyaset bilimi araştırmacıları için özellikle önemli olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu nedenle çalışma, siyaset bilimi araştırmacılarının seyahatnamelerden yararlanması gerekliliğine dikkat çekmekte, seyahatnamelerin de politik metinler olması sebebiyle taraflı metinler olmasına rağmen ve bilhassa bu sebeple incelenmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir.

## 2. Seyyah Kimdir? Turist mi? Görgü Tanığı mı? Emperyal Gözlerin Sahibi mi?

*“Seyyahlar, şairler ve yalancılar, bu üç kelimenin anlamı aynıdır.”*

(Brathwait, 1641: 77).

Oldukça genel ve tarafsız bir tanımlamayla, seyahat eden kişiye seyyah denir. Ne var ki, seyyah kimdir sorusu, onun kendini görme, gösterme ve inşa etme; ötekiyle karşılaşma şekli, karşılaşmayı karşılama ve aktarma şekli, güvenilirliği, özellikle Edward Said’in (2021) *Şarkiyatçılık* kitabında Şarkiyatçı söylemi üretmesindeki araçsallığı ve işlevine dikkat çekmesiyle seyyaha karşı temkinli olmak lüzumu doğmuştur. O, bir yerden diğerine, burasından orasına yaptığı yolculuk ile beraber; bir yandan kendini ve ötekini inşa ederken, kimliği, görme şekilleri ve aktardıklarıyla bilgi ve söylem üretir. Seyahati süresince edindiği bilgi ya da oluşturduğu söylem ona karşı şüpheyi yaklaşılmaya, seyyahın ürettiği bilginin hizmet ettiklerine karşı temkinli olunmasına neden olmuştur. Seyyah kimi zaman ötekine ve o yere karşı o güne kadar bilinmeyene dair verdiği bilgiler ile görgü tanığı ya da taşıyıcı olarak, kimi zaman söylemi kurma ve bilgiyi üretme şekli ile politik ajan ya da “emperyal göz”lerin sahibi olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede onun kim olduğu ile ilgili olarak öncelikle

turist ile arasındaki fark tartışılacak ardından seyyahın kimliğini, seyahatini ve seyahatnamesini belirleyen faktörlerden bahsedilecektir.

Yukarıda, kişinin kapıdan dışarı adım atmasıyla başlayan her hareketin aslında geniş çerçevede seyahati oluşturduğu fakat bu tanımın kapsayıcılığının anlamı yok ettiği belirtilmişti. Literatürdeki benzer bir tartışma da kimlere seyyah deneceği konusundadır. Bu doğrultuda seyyah ve turist arasındaki farkı incelemek, seyyahın kimliğini saptamakta oldukça önemlidir.

Şirin, bugünün turisti ile geçmişin seyyahının aynı kişi olmadığını dile getirir ve aradaki temel farkın merakta ve anlatımda olduğunu vurgular. Turist seyahati sırasında gezip eğlenirken seyahatini yalnızca birkaç kişi ile paylaşmakla yetinir. Buna karşılık seyyahın engin bir merak duygusu vardır. O, “merak duygusu ile gezerek notlar alır ve gezip gördüklerini başkalarına anlatma arzusuyla hareket eder” (Şirin, 2016: 9). Thompson seyyahın otoritesini ve sosyal ilerlemedeki rolünü turistten ayırt edici temel nokta olarak görmektedir. Gezin otoritesini cesareti, bilinmeyene karşı merakı, bilinmeyen tehlikesi ölçüsünde tehlikenin potansiyeliyle meşrulaştırır. Bu minvalde gördükleri, aktardıkları ile bir görgü tanığı gibi aynı zamanda cesur bir maceraperest olarak daha olumlu bir intiba bıraktığını ve daha güvenilir görüldüğünü vurgular. Bu güvenilirliği, yetkinliği ve üstünlüğü kurmanın yolu ise karşılaştığı ötekini, kendinden aşağı olarak görme ve gösterme biçimi olmuştur. Turist ise turizm endüstrisi ve onun aygıtları aracılığıyla önceden belirli, tehlikesiz, güvenli fakat yüzeysel bir deneyim yaşar. Yapmış oldukları sıradan, basmakalıp seyahatler yüzünden ne kendilerine ne de ötekilere karşı kayda değer bir içgörü kazanırlar. Bununla beraber kültürel duyarsızlıkları, tembellikleri ve kabalıkları ile beraber gittikleri yerleri ve kültürleri yok etmektedirler (Thompson, 2011: 119-123). Bir başka yazar da turist ve seyyah arasındaki farkın “yolu yaşayıp anlatmasında” olduğunu söyler (Özgül, 2011: 12). Yazar turistle seyyah arasındaki farkı şu şekilde belirtmektedir (Özgül, 2011: 23):

*“Seyyah, seyahat notlarıyla bir boşluğu doldurur; turist ise yazmayı becerebilirse- ancak kendi ego boşluklarını dolduracak şeyler karalar (Pissa kulesi ve ben, şempanzeyle kolkola ben, Niagara’ya bakarken ben, hamakta sallanan ben, denizde çimi-yorken ben...) Seyyahat yazarı ile tourist with typewriter (daktilolu turist) tam da burada ayrılırlar. Seyyahat yazarı kaleme sarıldığında, tek rehberi yaşadıklarıdır; daktilolu turist ise, görmekten ve anlamaktan çok, bedenini gezdirmeye önem verdiği için, dışarıdan yardım almadan yazamaz”.*

Kitabının, turist, seyyah ve flâneur arasındaki ayrımı konu alan bölümünde Ok Şehitoğlu (2021), turistle seyyah arasındaki farkın geçicilikte / kalıcılıkta olduğunu söyler. Yazar turistin niteliklerini sıralarken geçiciliğe vurgu yapmaktadır: “belli ölçüde hareket, kısa süreli ve geçici merak, geçici ikamet...” (Ok Şehitoğlu, 2021: 42). Bu çerçeveden hareketle turist ile seyyah arasındaki temel farkın kendi ile öteki arasında kurduğu ilişki ile deneyimini yaşama ve aktarma şeklinde olduğunu söylemek mümkündür. Turist gezisini kendisi için yaparken ve gördükleri, gördüklerini anlatım şekli sınırlıyken ve seyahati daha çerçevelenmiş ve sıradanlaşmış iken seyyahın deneyimi sadece kendisini değil; anlatacakları, anlatacaklarının sıra dışılığı ile muhataplarını da ilgilendirir. Turistin gezisini başta kendisi, ardından sınırlı çevresi için yaptığı, seyyahın ise sadece kendisi değil, bilgisini aktardığı kişiler için de yaptığı söylenilebilir. Buna ek olarak, otorite sahibi olmak ikisi arasındaki ikinci ayrım olarak görünmektedir. Seyyahın seyahatten önceki bilgisi, bilgisi doğrultusunda deneyimi ve deneyimi sonucunda aktardıkları ona bir otorite vermektedir.

Seyyahın otoritesi, seyahatin yapıldığı döneme, gerçekleştiği yere ve seyahatte karşılaştığı ötekilere dair bilgi verdiği için seyyah bir görgü tanığı, tarihin taşıyıcısı olarak da görülmüştür. Örneğin Düğer, seyyahı “taşıyıcı” seyahatnameleri ise “tarihin gizli tanığı” olarak değerlendirmiştir (Düğer, 2015: 71). Düğer’in seyyahlara ve seyahatnamelere ilişkin bu tanımı yanlış olmamakla birlikte eksik bir tanımdır. Zira seyyah sadece taşımakla, taşıyıcı olmakla kalmaz. O, aynı zamanda, yolculuğa çıkmadan önce kendisinde var olan ön yargıları ve ön algılarıyla, duydukları ve okuduklarının etkisiyle hali hazırda var olan bir bagajla hareket eder. Yolculuk boyunca merak

ettikleri, gördükleri, yaşadıkları ve ilişkilendikleri ile birlikte bagajını oluşturmaya devam eder ve yazısını tüm bu bagaj içerisinden seçtikleriyle oluşturur. Yazısına eklemeler, çıkarmalar ve okuyucunun ilgisini çekecek süslemeler yaparak bagajını muhatabına sunar. Bu nedenle seyyahı sadece tarihin taşıyıcısı olarak tanımlamak yerine onun tarihin eyleyicisi, fâili olduğunu görmek gerekmektedir. Seyahatname ise bu çerçevede tarihin gizli tanığı olmakla kalmaz; bir devre ilişkin tanıklık etmekle birlikte, muhatabına ulaştığı şekilde ve şekliyle bir söylemin kurucusudur. Nötrlükten uzak şekilde mevcut olana dair fikir verir, imge oluşturur, gösterilmek istenene dair bilgi üretir, söylem kurar. Bu nedenle seyahatnameler sadece tarihin gizli tanığı ve aktarıcısı değil; bunun da ötesinde söylem kurması ve inşa etmesi ile tarihi, kültürü, siyaseti şekillendiren fâilidirler. Tüm seyyahlar ya da tüm seyahatnameler için aynı şeyi söylemek mümkün olmamakla beraber, pek çok seyahatin ve yazılan seyahatnamelerin politik ve ideolojik olduğu ya da dönem politikası ile şekillenip dönem politikasını şekillendirdiği söylenebilmektedir.

Michel-Rolph Trouillot, *Geçmiş Susturmak* kitabında (2015: 30) “insanlar[ın] tarihe hem fâil hem de hikâye anlatan kişiler olarak dahil ol”duklarına dikkat çeker. Bununla beraber tarih, belirli bir bağlamda yazılmaktadır ve sosyal bir süreçtir. Sosyal bir süreç olarak tarih; fâiller, aktörler ve öznelere olmak üzere “farklı eylem imkânları olan üç farklı insan grubunu içerir” (Trouillot, 2015: 50). Hannah Arendt ise *İnsanlık Durumu*’nda (2021) eylem ve sözün önemine işaret eder. Bu çerçevede yazar, “vita activa” terimini “üç temel insani etkinlik” olarak gördüğü “emek”, “iş” ve “eylem” ifade etmek gayesiyle kullanır. Bunlardan emek, yalnızca bireyin değil türün hayatını da garantiler, “iş ve işin ürünü olan insan eseri dünya; ölümlü hayatın beyhudeliğine ve insani zamanın uçarılığına bir kalıcılık ve süreklilik kazandırır”, eylem ise bir yandan siyasi yapıları kurup onları muhafaza ederek belleğin ve bununla birlikte tarihin de koşulunu yaratmaktadır (Arendt, 2021: 37). Eylem, insana özgü bir ayrıcalıktır ve bununla birlikte yalnızca “insan topluluklarında zorunlu ve hâlihazırdaki tüm etkinlikler arasında yalnızca ikisi eylem (praxis) ve konuşma/söz (lexis) siyasal addedilmektedir (Arendt, 2021: 60-61). Nitekim Arendt (2021: 31), “insanlar neyi yapar ya da bilir veya tecrübe ederlerse etsinler, onları yalnızca haklarında söz edebildikleri ölçüde anlamlı kılabilirler” diyerek konuşmanın önemine dikkat çeker. Foucault (2014: 73) ise eylemi “iktidar” ve “özne” ile ilişkili olarak ele almaktadır:

*“Bir iktidar ilişkisini tanımlayan, doğrudan ve aracısız olarak başkaları üzerinde değil, başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunan bir eylem kipi olmasıdır: eylem üzerinde potansiyel ya da fiili eylem, gelecekteki ya da şu andaki eylemler üzerindeki bir eylem. [...] Öbür yandan bir iktidar ilişkisi, hakikaten bir iktidar ilişkisi olacaksa ikisi de vazgeçilmez önem taşıyan iki unsur temelinde eklenilebilir ancak: ötekinin (üzerinde iktidar uygulananın) sonuna kadar bir eylem öznesi olarak tanınması ve öyle kalması ile bir iktidar ilişkisine karşı bütün bir karşılıklar, tepkiler, sonuçlar ve muhtemel buluşlar alanının açılabilmesi”.*

Bununla birlikte Foucault, iktidar ilişkilerini analiz ederken, “başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmaya” imkân tanıyanın aslında bir “farklılaştırma sistemi” olduğundan bahseder. Buna ek olarak yazar, iktidar ilişkilerini uygulamanın farklı araçları olabildiğine, bunun ekonomik eşitsizlikler, sözün etkisi ve benzeri şekillendirilebileceğine dikkat çeker. Seyyahların failliği de oluşturdukları söylem aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Seyyahın ötekine dair kurduğu söylem, ötekini imleme, işaretleme biçimi göz önünde bulundurulduğunda bir temsil probleminden bahsetmek mümkündür. Judith Butler, *Cinsiyet Belası*’nda (2014: 237), özneye dair şunları kaydeder:

*“Özne, kimliğin idrak edilebilir şekilde ortaya çıkmasını yönlendiren belli kurallara bağlı söylemlerin bir sonucudur. Özne, onu yaratan kurallar tarafından belirlenmez çünkü imlem kurucu bir edim değil, daha ziyade düzenlenmiş bir tekrarlama sürecidir, bir yandan kendini gizlerken öbür yandan tözelleştirici etkileri üzerinden kurallarını dayatır. Bir anlamda, bütün imlemler, tekrarlama zorlantısının yörüngesinde*

*gerçekleşir; dolayısıyla ‘faillik’ de bu tekrara getirilecek bir çeşitleme imkânında yer alır”.*

Butler bunlara ek olarak (2014: 239) “inşa”ya yer vererek insanın failliğin karşıtı olmasının aksine onun “zorunlu sahnesi” olduğunu belirtir. Bu minvalde seyyaha dair şu hususun altını çizmek gerekmektedir. Seyyah, anlatısıyla yalnızca resmetmez, kendi kimliğini de ötekinin kimliğini de sürekli ve tekrarlı bir biçimde söylem aracılığıyla kurar, inşa eder. Seyyahın söylemi, ötekine dair temsilleri, Gayatri Chakravorty Spivak’ın o meşhur sorusunu beraber düşündürmektedir: “Madun Konuşabilir mi?” Spivak, ezilen öznelerin durumuna dair “kendileri adına konuştukları, eyledikleri ve bildikleri bir yer olduğunu söyleme”nin özcü ve ütopyacı bir politikaya götürdüğüne dikkat çeker. Zira “madun konuşamaz” (Spivak: 2020: 113). O susturulmuş ve dilsizleştirilmiştir. Bu susturulma ve dilsizleştirilmede, seyyahın ötekine karşı oluşturduğu söylem ve ötekini temsil biçimi kurucu bir öneme sahiptir.

Seyahatname yazınına katkı sağlayan pek çok araştırmacı seyahatnameden önce seyyahı bilmenin önemli olduğu konusunda fikir birliği içerisinde. Aşağıdaki faktörler ise seyyahın kimliğine ve seyahatnamesini yazma koşullarına dair fikir edinilmesine yardımcı olmaktadır.

Seyyahın kimliği için birinci belirleyen onun seyahat etmek için gerekli maddi imkâna sahip olmasıdır. Seyyahın bulunduğu toplumsal sınıf onun seyahat etme ya da seyahat edeceği yerin sınırlarını belirler. Seyahatin gerçekleşme şeklinin zor, seyahat araçlarının sınırlı olduğu zamanlarda seyahat de yalnızca üst sınıflara özgüdür. Ne var ki, 19. yüzyıldan itibaren seyahat araçlarının çeşitlenmesi ve vapur ve tren seferlerinin artması ile beraber seyahat kitleselleşmiş ve maddi olanaklar çok önemini yitirmese de seyahat etmek yalnızca zenginlerin ulaşabileceği bir etkinlik olmaktan çıkmıştır.

İkinci temel husus; seyahatin ne amaçla gerçekleştirildiğidir. Bayraktar’a (2011: 85) göre “Seyahat, özünde amaçlanmış bir yer değiştirmedir; bir amaca bağlı olarak bir yerden bir yere gidirsiniz. Bir yeri görmek, bir bilgiye ulaşmak vb. amaçlarla”. Bununla beraber ekler: “Seyahatin birinci güdüsü bir yerlere gidip bir şeyleri görmekse ikincisi güdüsü de geri dönüş amacıdır: sizi bekleyen bir yerin varlığını bilmek, sizi bekleyen insanları özlemek; sevdiklerinizin sizi özlediğini bilmek”.

Seyyahın ötekiyle karşılaşma sebebi dinî, ekonomik, siyasi, kültürel vb pek çok amaçla olabilmektedir. Karşılaşmaları, ötekine ve orasına dair gözlemleri bu amaç doğrultusunda kendi ve burası ile kurduğu ilişki üzerinden şekillenmekte ve seyyah amacına uygun bir gösterimde bulunmaktadır. Teknolojik imkanların artışı, dinsel faktörler ve bunların da ötesinde sömürge arayışları, ‘keşif’ arzusu gibi gerekçelerle 15. yüzyıldan itibaren seyahatlerde ciddi bir artış gözlenmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde ise bu artış zirve noktasına ulaşmıştır. Öyle ki Hoghton, bu yüzyılı “seyahatlerin altın çağı” olarak değerlendirmektedir. 19. yüzyılda seyahatin istek mi yoksa ihtiyaçtan doğan bir zorunluluk mu olduğu sorusundan yola çıkan Hoghton, 19. yüzyılda yapılan seyahatleri amaçları doğrultusunda beş kategoride ele almıştır: (i) kişisel gelişim amacıyla yapılan (ii) basitçe seyahat etme isteği ile oluşan (iii) gereklilikten doğan (iv) ilham bulmak amacıyla sanatsal gayelerle yapılan (v) zorunlu profesyonel görevler dolayısıyla yapılan seyahatler (Hoghton, 2014).

Seyyahın kimliğinin belirlenmesinde üçüncü etken mesleğidir. Gezgin yolculuğuna mesleği gereği çıkabilmesinin yanında, başka bir amaçla çıksa da gördükleri ve aktardıkları onun mesleğinden bağımsız değildir. Seyyahın mesleği bu çerçevede onun görme, doğayla ve toplumla ilişkileneceği biçimini etkileyen bir faktör olarak belirir. Onun mesleki deneyimi baktıklarını ve gördüklerini belirler ve eserine yansır. Aynı yapıya bakan bir din görevlisi ile bir mimarın gördükleri ve inceledikleri birbirinden farklı olacaktır. Örneğin aynı dinî mekâna bakan mimar, mekânın hangi üslup kullanılarak inşa edildiğini, bu yapıdaki güzellikleri, olmamışlıkları, yapının benzerleri arasındaki yerine anlatısında verirken; din görevlisi insanların dinî ibadetlerini nasıl, ne zaman, hangi ritüellerle gerçekleştirdiğine odaklanacaktır.

Seyyahın kimliğini oluşturan bir diğer etken dindir. Din, seyahatlerde kutsal mekânları ziyaret ve hac gibi faaliyetler üzerinden seyahatin temel sebebi olabileceği gibi seyyahın dine yaklaşımı, onun, biz ve ötekini kurmasında aynılığı ya da farklılığı belirtmede esasî noktalardan biri haline gelebilmektedir. Bu doğrultuda, 19. yüzyılın Şarkiyatçı bakış açıları kapsamında seyyahın dini ve diğer dinlere bakışı Doğu’yu görme ve Şarkiyatçı söylemi üretmede çok büyük bir öneme sahiptir. Buna ek olarak, dini gerekçeler Doğu’ya yolculuğun temel sebeplerinden biridir. Örneğin Chateaubriand’ın (2004) Paris’ten Kudüs’e yolculuğunun sebebi hacdır.

Kişinin hangi millete mensup olduğu da yine öteki ile ilişkilenebilir biçiminde ve karşılaşma deneyiminde mühim bir yere sahiptir. Seyyahın ait bulunduğu milleti kendini tanıma ve tanıtmaya, sahip olduğu kimlik dolayısıyla bizi oluşturduğu gibi, ötekini belirleme ve fark üzerinden söylem kurmada da seyyaha oldukça elverişli bir zemin sunmaktadır. Kişinin aidiyeti, bu çerçevede ayniyet üzerinden biçimlenirken, öteki, kendinden olmayan, kendine benzemeyen ile kodlanır. Bu kodlamalar 19. yüzyılda üstünlük-aşağılık, uygarlık-barbarlık gibi belirli dikotomiler üzerinden inşa edilir.

Son olarak, seyyahın cinsiyeti de seyahatin şekli ve yazdıysa seyahatnamesinin özelliklerini belirleyen temel noktalardan biridir. Ataerkil toplumların genellikle kadınların bir refakatçi ile seyahatini zorunlu kılması, yazma ediminin 19. yüzyıla kadar büyük ölçüde erkeklere özgü bir alan olması, kadınların yalnızca Hac gibi uygulamalarla yanlarında erkek olmadan ziyarette bulunabilmeleri gibi hususlar dolayısıyla hem kadın seyyahların hem de kadınlar tarafından yazılan eserlerin niceliği erkeklere oranla azdır. Bununla beraber, seyahatin içerdiği tehlike, bilinmeyene karşı duyulan gizem ve maceraya atılım, seyyahların yolculuk boyunca kalacakları yerler de dahil olmak üzere karşılaşacakları koşulların belirsizliği ve en önemlisi kamusal alanın ataerkil toplumlarda erkeğe özgü olması gibi koşullarla birlikte, seyahat edenler daha çok erkekler olmuşlardır. Yapılan seyahat, seyyahın karşılaşma ihtimali olan tehlikeler ve aşması gereken zorluklar ölçüsünde “kahramanlık” öyküsüne dönüştüğü ve erkeklere ait bir özellik gibi görüldüğü için farklı erkeklik kurgularını da beraberinde getirmiştir. Erkek seyyahların maruz kaldıkları, yaşadıkları ve atlattıkları tehlikelerin, cesaret ve kahramanlık öyküsüne dönüşmesi ve erkeklik kurgularını pekiştirici ve güçlendirici bir etkide bulunmasına karşılık, kadın seyyahlar, ataerkil toplumun kadının toplumsal konumuna dair aşağılayıcı ve ikincilleştirici bakışı yüzünden geçirdikleri tehlikeleri, uğradıkları zorbalıkları anlatmakta ihtiyatlı davranmışlardır (Thompson, 2011: 176). Bununla beraber, Canbaz Yumuşak da “bir kadının tek başına ve özellikle de herhangi bir ana amaca ulaşmaksızın seyahati amaç ederek ‘gezme’ye çıkması’ çok ender rastlanan bir durum” der ve kadınların gezi edebiyatında eser vermelerinin gezginlerin ya da memurların eşleri olarak geziye dahil olmaları sonucu mümkün olduğunu belirtir” (Canbaz Yumuşak, 2011: 251). Örneğin, 18. yüzyılda Osmanlı’da harem ve hamama dair detaylı tasvirler sunan ve aslında kendinden önce yazılanlara bir turnusol işlevi gören, kendisinden sonra yazılanlara da – “süslemeler” seyyahlar tarafından ayrıca yapılacak olsa da- “zemin boyası” oluşturan Lady Mary Wortley Montagu’nün *Türkiye Mektupları*’nı yazmasını sağlayacak yolculuk, eşi Edward Wortley Montagu’nün Osmanlı’ya İngiliz elçisi olarak atanması ile mümkün olmuştur. Kendi döneminin ilk kadın yazarlarından olan ve *Abdülhamid İstanbul’unda Bir Kadın Seyyah* (2019) adlı eseri ile Bulgar edebiyatına kadınlar tarafından yazılmış ilk seyahatnameyi kazandıran Evgenia Mars’ın Osmanlı İstanbul’una gelişi de eşi vasıtasıyla olmuştur. 19. Yüzyıl Osmanlı’sına dair muazzam bilgiler veren, söylem üreten, Baronne Durand de Fontmagne’in *Kırım Savaşı Sonrasında İstanbul Günleri* (1977) kitabının yazılması ve yazarının İstanbul yolculuğuna çıkmasının sebebi amcası Thouvenel’in o dönemde Fransız elçisi olarak İstanbul’a yolculuk yapmasıdır.

19. yüzyıla gelindiğinde turların ve seyahatte güvenliğin artması, seyahatin kitleselleşmesi, kadın hareketinin ortaya çıkışı ve kadınların kamusal alanda görünürliğünün artması gibi sebeplerle beraber kadınların tek başına seyahati de mümkün olmuş ve kadınlar yapmış olduğu seyahatleri kayda almışlardır. Kadınların seyahat yazını içerisindeki yeri, yazarlık deneyimlerine ve otobiyografik bilgilere yer vermeleri bakımından da araştırılmaya değerdir. Bununla beraber, kadınların ve erkeklerin mekânlarla ilişkilenecekleri, cinslerden birinin “yasaklı” olduğu mekâna diğerinin

girebilmesi ve öteki ile karşılaşmadaki deneyim farklılığı gibi unsurlar göz önüne alınarak taraflılık/ tarafsızlık, görme ve gösterme şekilleri, aktarımdaki gerçeklik veya saptırma, üretilen söylem bağlamında literatürde çalışılan ve çalışılması zaruri olan konulardandır.

Tüm bu çerçeveden hareketle denebilir ki seyahatnameden ya da seyahatten önce seyyaha bakmak ve onun kimliğini bilmek, seyyahın politik tasavvurunu oluşturan koşulları da bilmek demektir. Bu nedenle seyyahın kimliğini oluşturan temel ayırt edici yönleri yukarıda verilmiştir. Seyyahın kimliğini belirlemede pek çok etken olduğu gibi seyyah kendi kimliğini gizleyebilmekte ve karşılaşmalarında muhataplarına yanlış bilgiler aktarabilmektedir. Örneğin Vambéry tüm Orta Asya yolculuğunu bir derviş kılığında ve Hacı Mehmed Râşid Efendi adlı bir pasaportla gerçekleştirirken (Vambéry, 2022: 32); Nerval, Müslüman mahallesindeki bir kervansaray içerisinde konaklamak amacıyla kendisini İranlı, “getirdiği her şeyi satıp yeniden almak üzere gelmiş bir tüccar olarak” tanıtır (Nerval, 2021: 584).

Buna ek olarak kimlerin seyahat ettiği sorusu da seyyahın kimliği ve amacını göstermek için uygun bir zemin hazırlar. Seyahatin basit bir gezip görme faaliyetinden ötesi olduğunu, onun politik saiklerle yapıldığını ve aslında seyahatnamelerin de edebî metinler olmakla beraber aynı zamanda ideolojik metinler olduğunu görmek için sömürünün de başlangıcı olarak kabul edilen 15. yüzyıla bakmak, yayılımı içinse 19. yüzyılı işaret etmek mümkün ve anlamlıdır.

### 3. Kendinden Ötekine, Burasından Orasına: Seyahat

Seyahat için asıl belirleyici olanın kişinin kendi ile öteki, burası ile orası arasındaki fark olduğu belirtilmişti. Kimi zaman benliğin arayışı ile başlayan seyahat, ötekiyle ve o yer ile karşılaşma sonucu farkı keskinleştirir, kendini ve ötekini görme ve gösterim ile yeniden üretir. Bu çerçevede seyahati, seyahat öncesi, seyahat esnası, seyahat sonrası olarak sınıflandırmak kendi ile ötekinin, burası ile orası arasındaki farkın söylem yoluyla inşasını göstermek için de önem arz etmektedir.

Seyahatin aşamalarına geçmeden önce bahsedilmesi gereken bir diğer husus: seyahat etme arzudur. Lamartine, kişinin seyahat etme arzusu, seyahatin kendisinde yarattığı haz ile “bir yerde”, “sağlam bir zeminde” olmanın güveni arasındaki ilişkiyi, gelgiti oldukça güzel biçimde anlatır. Seyyah, “sağlam toprağa basmak”, düşmeyen bir yatakta yatmak, sizi bir duvardan öteki duvara boyuna atamayan bir yatak üzerinde durabilmek...” gibi edimlerin büyük haz ve güven duygusu verdiğini söyler (Lamartine, 1971: 76). Buna karşılık, “içgüdünün etkisi ile toprağa dönüşün ilk hazlarını iyice sindirdikten sonra, gemideki yaşantının kararsızlığını, durmayan hareketini özlemeye yelteniyor” diye belirtir (Lamartine, 1971: 76). Buradan yola çıkarak denebilir ki, seyahatte önemli olan yalnızca “oraya”, “ötekine” dair merak değildir. Yolun; tehlikesiyle, kararsızlığıyla, meçhullüğüyle ve seyyahın bunlarla başa çıkma şekliyle bizzat kendisi de önemlidir. Seyahat, yalnızca seyyahın yol güzergâhıyla değil, onun o yolda nasıl yürüdüğü ile ilgilidir. Gülten Akın’ın dediği gibi “Yol, yürüyüş öğretir” (Akın, 2000: 219). Metin ise “Yolu, yolcunun ufkundan imgeleminden kişiliğinden, arayış süreçlerinden ayrı düşünmemek gerek. Her yol yolcusunun mührünü taşır” demektedir (Metin, 2011: 52).

Seyyah yolculuğuna çıkmadan önce ötekine, gideceği yerdeki insanlara ve orasına dair bir bagajla hareket eder. Dolayısıyla karşılaşma gerçekleşmeden önce karşılaşacağına ya da görmek istediğine dair halihazırda birtakım önyargıları, ön algıları ve ön kabulleri vardır. Bu bagajın oluşumuna katkı sağlayan faktörlerden birkaçı şu şekilde betimlenebilir:

Seyyahın bagajını oluşturan, onun, seyahate çıkmadan önce ön algısını, önyargısını ve ön kabulünü oluşturan ilk faktör *zeitgeist*’tir. Zamanın ruhu, o dönemin ideolojik yaklaşımı, o yere ve o insanlara dair genel fikriyatı oluşturmada temel faktörlerden biridir. 19. yüzyılda *Binbir Gece Masalları*’nın etkisiyle Doğu’ya ilişkin “Şark” kodlu “erotik”, “egzotik”, “tembel”, “despot” gibi belirli imgeler ve emperyal arzular *zeitgeist*’i belirleyen unsurlardandır.

Seyahatin yapıldığı ve seyahatnamenin yazıldığı dönemde burası ile orası arasındaki sosyo-ekonomik ve politik ilişkiler ikinci önemli etkidir. Bu noktada orasına ve ötekine dair toplumsal bellek bireyin belleğini de büyük ölçüde etkisi altına alır. Bununla beraber seyahatin kendisi de ekonomik, politik, kültürel kaygılarla ve amaçlarla gerçekleşebilmektedir. Dolayısıyla seyyah ve seyahatname hem etkileyen hem etkilenendirler. Bu çerçevede, 19. yüzyılda Doğu'ya yapılan seyahatlerin başlıca amacının -önemli bir kısmının, hepsinin değil- da sömürü arzusunun kaynaklandığını, bu nedenle seyahatlerin yoğun bir şekilde ideolojik ve politik saiklerle gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Seyyahın o yere ve o topluma dair ön algısını oluşturan bir diğer faktör, yolculuğa çıkmadan önce orasına ve ötekine dair yapmış olduğu ön araştırmadır. Seyyah büyük ölçüde gideceği yere dair yazılanları, o yerin tarihine dair anlatılanları okur ve dinler. Seyyah “kendi tarihi” ile “ötekinin tarihinin” kesişimselliğinde aktarılanlardan, o yere dair geçmişteki ilişkilene biçimlerinden, ortak hafızadan etkilenir, o yere ve o topluma ilişkin yazılan seyahatnameleri okuyarak ve o seyahatnamelerde anlatılanı ve fazlasını bulmak üzere yola çıkar. Bu çerçevede, özellikle Lady Montagu (1970), Chateaubriand (2004), Gautier (2018) ve Nerval (2021) gibi isimlerin ortak hafızayı belirlemede ve aslında ortak bir söylem oluşturmada etkin bir rolü olduğu gözlemlenmektedir.

Seyyahın ön algısı ve önyargıları, onun yolculuğu süresince yaşadıklarıyla da şekillenip bir algı oluşturduğu gibi, çoğu zaman seyyah -hepsi için geçerli olmadığı şerhini düşerek- kendinden önce oraya gitmiş olanların anlatım tarzını benimser ve ona uygun görmeye başlar. Bu çerçevede kendi ile öteki, burası ile orası arasında kurduğu fark, yukarıda da belirtilen seyyahın kimliğini belirleyen kriterlerce şekillenir. Bu kriterlerle birlikte fark; üstünlük-aşağılık, bilgi-cehalet, uygarlık-ilkellik gibi belirli ikilikler üzerinden kurulur.

Seyahat sonrası anlatısında ise seyyah yolculuğa çıkmadan önceki bilgilerini, öğrendikleri ve gördükleri ile harmanlar ve onu yolculuk dönüşü yine büyük ölçüde zamanın ruhuna aykırılık teşkil etmeyecek ve iki yer arasındaki ilişkilere göre anlatısını kurar, söylemini inşa eder. Ne var ki, seyyah da kendisini bir otorite olarak sunarken kendisine güvenilmediğinin farkındadır ve güven sağlamak için birtakım yollara başvurur.

Seyyahın buradan oraya gittiğine ve orasının anlattığı gibi olduğuna okuyucusunu ikna etmesi için ilk yol seyahatnamede birincil tekil şahıs kullanımıdır. Bu çerçevede, ben söylemi, onun bir görgü tanığı olduğunu vurgulamada en elverişli yoldur. Bununla birlikte, seyahate çıkmadan önce yaptığı ön hazırlık, gideceği yerin tarihine, kültürüne dair anlatılar, diğer seyahatnameleri okuyup karşılaştırmalar yapması yine onun otoritesini güçlendirir.

Anlattığı olaylarla ilgili tanığa başvurmak, seyyahın güvenilirlik kazanması için bir diğer yoldur. Bunu, seyyah iki yolla gerçekleştirir: İlki, seyyahın yolculuğa çıkmadan önce yanında birilerinin de gitmesidir. Bu çerçevede seyyah gideceği yerin dilini bilmiyorsa bir rehber, gittiği yerlerde gördüklerini resmedecek kişiler önemli bir role sahiptir. İkincisi de gittiği mekânda karşılaştığı ya da karşılaştığını söylediği insanların anlatımlarına başvurmaktır. Bu çerçevede “güvenilir bir kişinin anlattığına göre”, “tanıştığım oldukça önemli bir kişinin aktardığına göre” gibi cümlelere yer vererek üçüncü şahsın tanıklığına başvurur. Araştırmacı olarak öznel gözlemim, seyyahların, özellikle gerçekliği konusunda şüphe duyulacak abartılı örneklerinde bu yola başvurduğu yönündedir. Seyyahın güvenilirlik kazanmak için kullanmayı denediği bu yol, seyahatnamelerde, aksine anlatıya dair şüphe duyulması gereken anlara dönüşebilmektedir.

Seyyah “temas bölgelerinde”<sup>1</sup> karşılaştıklarıyla temasa geçtikleriyle ilişki içindedir. Dönüşür ve dönüştürür. Seyahat etme bu çerçevede aynı zamanda bir kimlik kazanım sürecidir. Yolculuğa çıkan, asla, gittiğiyle aynı kişi değildir. Zira kendinden ötekine, burasından orasına yolculuk, kendine ve ötekine dair yeni kodlar oluşturur ve bu kodları keskinleştirir. Böylece seyyah, yol boyunca görüp

<sup>1</sup> Mary Louise Pratt'in Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation kitabında sıklıkla kullandığı contact zone kavramı.



öğrendikleri, deneyimledikleri çerçevesinde yeni bir kimlik kazanır ve kimi zaman gittiği kimi zaman döndüğü yerdeki kişileri dönüştürür.

Seyahat, anlamını, biraz da tehlike ihtimalinde ve bilinmeyene karşı duyulan merak ve gizemde kazanır. Seyyah, karşılaştığı olaylara karşı deneyimlerinden bahsederken, karşılaştığı problemleri, tehlikeleri, bunları bertaraf etme şeklini dile getirip bir kahramanlık öyküsü oluşturabilmekte, böylece “yapılamayanı yapmış”, “sayısız zorluklardan geçmiş bir kahraman” olarak “otoriteye” dönüşmekte ve okuyucusunun ilgisini sürekli kılabilmektedir.

Bu çerçevede, dikkate değer bir diğer husus şudur: Yazarın seyahatnamesini yazarken başından geçenleri okurun ilgisini çekmek, metni daha heyecanlı ve sürükleyici hale getirmek üzere abartılı anlatıma başvurduğu söylenebilir. Seyahati değerli kılan ölçütlerden biri de aslında yolculuklarda karşılaşılan güçlükler ve tehlikeler olmasıdır denilebilir. Örneğin, Le Corbusier, on yedi saatlik gecikmeyle vardığı Edirne’de başına gelen tehlikeyi şu şekilde aktarır: “Birden fırtına patladı, etrafı sel bastı, üstüne üstlük bir de istasyon şefleri var! Ne olduğunu anlamadan kapıda eşkıyalar belirdi! Vagona tırmandılar” (Le Corbusier, 2021: 53).

#### 4. Ötekini Yazmak: Seyahatname

Seyahatnameler, yazıldıkları dönemlerin iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel açıdan “en gerçekçi ve ayrıntılı fotoğraflarıdır”<sup>2</sup> (Yalsızuçanlar, 2011: 56). Akkanat seyahatnameyi, “herhangi bir sebeple (merak duygusu, keşif, askerlik, diplomasi sürgün, avcılık veya ticaret...) sefer (yolculuğa) çıkan birinin gezip gördüğü yerlerden edindiği bilgi, görgü ve izlenimleri anlattığı yazıya seyahatnâme (gezi yazısı) denir” şeklinde tanımlamaktadır (Akkanat, 2008-2009: 14).

Seyahatnamelerle ilgili literatürdeki temel tartışma konusu ise onun tarafsız olup olmadığı, bu nedenle birincil kaynak olarak kullanılıp kullanılamayacağıdır. Seyahatname çalışan bir araştırmacı, mütemadiyen, onun objektivite sorununa, seyyahın yanlı bakış açısına değinmektedir. Seyyahların zaman zaman keyfi ve taraflı aktarımlar yapması, ziyaret ettikleri toprakları kendi kültürel birikimleri ve bakış açılarıyla tasvir etmeleri, kaynak yetersizliği, kişisel olmaları, kurgu olma ihtimalleri, yazarın kendi penceresinden bakması ve birtakım önyargılarla seyahat edecekleri coğrafyaya yaklaşımları dolayısıyla seyahatnamelere temkinli yaklaşılmaya ya da seyahatnamelerin kaynak olarak kullanılmasında olumsuz yaklaşıma neden olmuştur (Öcal, 2015: 50). Bu çerçevede seyahatnamelerin çoğunlukla “öznel bilgiler içerdiği, seyyahların bölge ile ilgili izlenimlerini tarafsız bir şekilde yansıtmadığı görüşü ağır basmaktadır” (Öcal, 2015: 59).

Seyyahın tarafsız olup olmadığı, bununla beraber seyahatnamenin objektifliği sorgulansa da seyahatnameler “tarihçi için birinci elden bir kaynak, sosyal bilimci için arazi çalışması ve politika yazarı için ilk elden bilgi” (Lewis, 1984: 245) anlamına gelmektedir. Dolayısıyla seyahatnamelerin taraflılığı yahut tarafsızlığından ziyade bir bütün olarak sunduğu verileri bu çalışmada da benimsenen “özel olan politiktir” şiarından hareketle anlamlı bulunarak seyahatnamelerin sosyal bilim araştırmacıları için müstesna birincil kaynak olduğunda herhangi bir kuşkuyla yer bulunmamaktadır. Bu çalışma da seyahatnamelerin taraflı anlatılar olması üzerine kurulu. Fakat çalışma, özellikle, seyahatnamelerdeki bu taraflılığın oldukça anlamlı olduğuna işaret etmekte ve bu sebeple de seyahatnâmelerin birincil kaynak olarak kullanılabileceğini ve kullanılması gerektiğini söylemektedir.

Seyahatnamelerin gezilen bölge ile ilgili tarihine, bölgede yaşayanların gündelik yaşam pratiklerinden alışkanlıklarına, kılık kıyafetlerinden ibadet biçimlerine, ekonomisinden coğrafyasına birçok bilgiyi içermesi seyahatnameleri çalışma alanı olarak vazgeçilmez kılmaktadır. Örneğin, 19. yüzyılda Osmanlı’ya gelen bir seyyahın seyahatnamesinde kahve içiminden çubuk kullanımına,

<sup>2</sup> Yalsızuçanlar’ın “en gerçekçi ve ayrıntılı fotoğraflar” betimlemesindeki gerçekçiliği gerçek değilse dahi detayları ve ayrıntılarıyla yeni bir “gerçek”, “gerçekmişçesine canlı olan” olarak kabul edilebilir.

giyim kuşamdan mimari yapılara, bölgedeki hayvanlardan iklime, tarım arazilerinden çalışma biçimlerine, modernleşme deneyiminden bölge halkları arasındaki görüş farklılıklarına dek pek çok konuda bilgi edinmek mümkündür. Dolayısıyla seyahatnameler coğrafyadan tarihe, edebiyattan arkeolojiye, siyaset biliminden uluslararası ilişkilere çalışma yapan araştırmacıların da ilgisini çekmiş yazılardır.

Bu genel açıklamayla birlikte, seyahatnamelere dönülecek olursa Barbara Korte seyahat metinlerini (i) Antik çağdan XVIII. asra kadar olanlar, (ii) XVIII. asrın ortalarına kadar olanlar ve (iii) modern zamanlar olarak yalnızca “kronolojik” değil, aynı zamanda “teknik-tematik” olarak üçe ayırmaktadır. Bu dilimlemeden ilkinde işaret eden metinler “seyyahın objektif bilgi ve değerlendirmelerine dayalı metinlerdir (methodical method)”, ikinci dilimleme, romantik akımın etkisiyle ortaya çıkmakta ve görülenleri “ilginç, muhteşem, hattâ olağandışı hale getirerek anlatma gayreti içindeki metinler (subjektive account)” olarak imlemektedir. Sonuncusunda ise “modern çağın seyahat kılavuzu gibi kuru bilgilendirme amacı taşıyan metinler, (informative account) zuhûr etmiştir (akt. Özgül, 2011: 6).

Brathwait (1641: 77) ise 17. yüzyılın ilk yarısında “seyyahlar, şairler ve yalancılar, bu üç kelime aynıdır” diyerek seyyahın objektif değerlendirmeler yapmayabileceğini baştan belirtir. Özgül, bu iki zaman dilimi arasındaki farkın “niyet” olduğunu, her iki zaman dilimindeki yalan söyleme niyetlerinin birbirinden farklı olduğunu söyler. Buna göre, “ilki sadece gerçekleri anlatmak isterken, gördüklerini devrinin objektiflik anlayışına uygun olarak söylediği için, sonraki devirlerin objektif bilgisiyle okuyanların gözünde yalancı durumuna düşer, ikincisi ise, baştan beri yalanı seyahatin süsü olarak tercih etmektedir (Özgül, 2011: 7). Çalışmada sıklıkla “seyahatin yüzyılı” hatta “seyahatin altın çağı” olduğu için 19. yüzyıl seyahatleri ve seyahatnameleri konu edilse de bu tartışmanın daha gerilere özellikle 15. yüzyıla kadar götürülebileceğini, sebebininse sömürgecilik arzuları olduğunu iddia ediyorum. Kuşkusuz, önceki metinler de *ötekine* ve *orasına* dair fikir edinmeyi beraberinde getirir de özellikle 15. yüzyıl sonrasında yazılan metinlerde sömürü arzularının olduğu, buna paralel olarak, gerçeğe aykırı, yanlış ya da yalan bilginin üretilmesinin örneklerinin de bu dönemde arttığı söylenebilmektedir. Çalışmanın zaman dilimini içeren 19. yüzyılda ise cinselliğin ön planda tutulduğu, “sömürgeci fantezilerin” kurulduğu, romantizm akımının da etkisiyle daha süslü, abartılı, gerçeğe aykırı ve duyguların yoğunluklu yaşandığı, maceraların, entrikaların yoğunlaştığı metinleri görmek mümkündür. Burada 16. yüzyılda yazılan iki seyahatnameden örnek verilecektir: (i) Pierre Belon’un *Pierre Belon Seyahatnamesi* (2022) (ii) Nicolas de Nicolay’ın *Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğu’nda* (2014) seyahatnamesi.

1517 yılında doğan Pierre Belon (2022: 9), eczacıdır, zoolojiye duyduğu ilgi vesilesiyle Felemenk ve İngiltere’ye gitmiştir, ülkesine döndüğünde Valerius Cordus’un yanında bitki bilimine dair eğitim görmüş ve 1542’de tıp eğitimi almıştır. 1546-1549 yılları arasında Osmanlı’da bulunan seyyah, bir yandan Osmanlı’nın yeme içme alışkanlıklarından yabancılara karşı tavırlarına, konukseverliklerinden misafirperverliklerine, tembelliklerinden barbarlıklarına kadar pek çok söylem üretmekte, bu çalışmanın temelini kurduğu uzun 19. yüzyılda Osmanlı’ya gelen seyyahların anlatılarının da ilk nüvelerini, öncülerini oluşturmaktadır. Buna ek olarak, seyyah, seyyahların yalancılıkla itham edilmesine dair aşağıdaki sözleri söylemekte, böylece “yalan” konusunda 16. yüzyıl öncesine, hatta Antik devirlere uzanan bir zaman dilimini işaret etmektedir:

*“Hem bizim devrimizde hem de antik devirlerde deniz ve karayoluyla seyahat etmiş pek çok insanın seyahatleri üzerine yazdıkları sonu gelmez anlatıları okurken, kendilerini malumatlarının dışında olan ve anlamadıkları şeylerle alakalandıran kimselerin sık sık yalan söylemekle suçlandıklarını görürüz”* (Belon, 2022: 65).

Belon’un yaşdaşı, Nicolas de Nicolay ise 1542’de askerlik mesleğine girmiş, 1544-1545 yıllarında “Fransa kralının verdiği bilgi toplama göreviyle, kuzeye doğru yola [çıkış], 1546’da İngiltere’de başrolünü oynadığı akıl almaz bir casusluk kronikler dizisi başla[mıştır]: Amacı tarihe

geçmek ve hizmet ettiği beş kral (I. François, II. Henri, II. François, IX. Charles ve III. Henri) için yaptıklarının unutulup gitmesini önlemektir” (Gomez- Géraud ve Yerasimos, 2014: 8).

Antik dönemlerden kendi yaşadığı çağa kadar pek çok seyyahı sayan ve bu seyyahların kendisine esin kaynağı olduğunu belirten Nicolay (2014: 54-61), seyyahın meraklı olması ve yolculuk yapma arzusunu taşıması gerektiğini vurgular:

*“Elbette, insanoğlunun, yeryüzündeki yaratılarını, gözlemlemesini ve izlemesini buyurmuş olan Tanrı’nın ve Tabiat Ana’nın hoşuna gideceği gibi yerkürenin her noktasını keşfetmek, tanımak, görülmesi gereken her şeyi görmek için meraklı olmak ve yolculuk yapma arzusunu yüreğinde taşımak gerekir”* (Nicolay, 2014: 52).

Yalnızca bu meraka ve yolculuk yapma arzusuna sahip olmakla kalmayıp, Fransa kralı tarafından görevlendirilerek gerekli maddi imkânı da sağlayan Nicolas de Nicolay, on altı yıl süren seyahati boyunca pek çok yeri gezmiş görmüş, insanların gündelik hayat alışkanlıklarından ve pratiklerinden zamanlarını geçirme şekillerine, dini yaşama ve algılayış biçimlerinden toplumun yapısına kadar pek çok konuyu anlatmakta, seyahatnamesi aracılığıyla pek çok bilgi üretmekte ve aktarmaktadır.

Gomez- Géraud ve Yerasimos, seyyahın “Bütün Doğu yolculuğu boyunca Nicolay’ın kale ve hisarların konumunu düzenli bir biçimde saptadığına ve bunların kuşatılmaları halinde dikkate alınması gereken noktalara şaşmamak gerekir” diye belirtir ve “Akdenizde elde edilmesi umulan kazançlar, ilerideki harekâtlarda kullanılmaya elverişli bilginin göz ardı edilemeyeceği kadar büyüktü” (Gomez-Geraud ve Yerasimos, 2014: 11) diyerek bu seyahatin ve yazılan seyahatnamenin ardındaki sömürgeci arzulara dikkat çeker. Bununla birlikte, seyahatname, yalnızca seyahatlerin taraflılığını, ardındaki emperyal arzuları göstermesi bakımından değil; aynı zamanda Şarklı kadın imgesinin oluşumu ve bu imgedeki “erotizm” ve “fantezi” boyutunun da bir örneğini sunarak 19. yüzyıl seyyahlarının bagajını oluşturma bakımından önemlidir.

## 5. Sonuç

Seyyah, seyahat ve seyahatname kavramları üzerinden seyyahların failliğine işaret eden ve siyaset bilimciler açısından seyahatnamelerin önemine dikkat çekmeye çalışan bu çalışmada, öncelikle seyahatin ne olduğuna dair tartışma yürütüldü. Kendinden ötekine, burasından orasına yolculuk olarak seyahati sıradan bir “dışarı çıkma” ediminden ayıranın ne olduğu sorgulandı ve farkın önemine dikkat çekildi. Bu çerçevede, seyahatte asıl önem arz edenin “kendi/öteki” ile “burası/orası” arasındaki fark olduğu, bu nedenle farkı oluşturan koşullara bakmak gerektiği söylenebilmektedir.

Bununla birlikte seyahatten önce seyyahın kimliğine bakmak gerekmektedir. Seyyah, kendini ve ötekini görme, gösterme, temsil etme şekilleriyle söylem kurucu, faildir. Bu çerçevede, seyyahın turistten farkını oluşturan amaç farklılığı, geçicilik/ kalıcılık gibi faktörler onun failliğine işaret etmektedir. Faillik; konuşma, söz söyleme, söylem üretme çerçevesinde inşa etmektedir. Bu nedenle seyyah fail olarak bir otorite sahibidir. Kendini ve ötekini sürekli ve tekrarlı bir şekilde inşa eder, üretir. Seyyah, bir yerden diğerine, burasından orasına yaptığı yolculuk ile beraber; bir yandan kendini ve ötekini inşa ederken, kimliği, görme şekilleri ve aktardıklarıyla bilgi ve söylem üretmesi dolayısıyla politiktir. Seyahati süresince edindiği bilgi ya da oluşturduğu söylem ona karşı şüpheyile yaklaşılmasına, seyyahın ürettiği bilginin hizmet ettiklerine karşı temkinli olunmasına neden olmuştur. Seyyahın kimliğini oluşturmada din, cinsiyet, ekonomik durum, meslek gibi çok yönlü faktörlerden bahsetmek mümkündür.

Seyyahın ne amaçla seyahat ettiği ise onun politikliğine işaret eden temel sorudur. Bununla birlikte “kendinden ötekine, burasından orasına yolculuk” olarak seyahatte, orasını “orası” yapan, farkı kuranın ne olduğu ve hatta farkın kendisi politiktir. Bu minvalde, orasının “orası” olarak kodlanmasında zeitgeist (zamanın ruhu), bu yerle o yer arasındaki politik ilişkiler; kültürel, toplumsal

bellek gibi çok yönlü aktörlerin olduğundan bahsetmek mümkündür. Tüm bu çerçeveden hareketle, siyaset bilimciler tarafından seyahatlere -15. yüzyılda başlayan ve 19. yüzyılda, “seyahatlerin altın çağına”ki örneklerin de gösterdiği gibi- ve bu seyahatlere çıkan seyyahların kimliklerine bakılması ve bu kişilerin kaleminden çıkan eserlerin dikkatle ve ayrıntılı biçimde incelenmesi gerekmektedir. Çünkü seyahatnameler, yalnızca olanı göstermezler. Seyyah yalnızca “burası”na karşılık “orası”, “bu yer”e karşılık “o yer”e gitmez ya da ötekiyle karşılaşmaz. Seyyah taşıyıcı vasfı sayesinde o toplumun bilgisi, görgüsü, adetleri, yaşam şekilleri, kültürel kodları, inanç biçimleri gibi pek çok konuyu göstermektedir. Failliği ile de söylem üretir, temsilde bulunur, iktidar kurar.

Tüm bu çerçeve sonucunda denebilir ki, seyahatnameler tarafsız metinler olup olmadığına bakılmaksızın oldukça önemli birincil kaynaklardır. Çünkü seyahatnameler, dönemin politik ilişkilerinden toplumun yaşayış biçimine, o toplumun gündelik yaşam rutinlerinden alışkanlıklarına kadar pek çok konuda fikir edinilmesini ve bilgi sahibi olunmasını sağlayan metinlerdir. Bu çerçevede, gerek o topluma dair ilk elden bilgiyi sağlamaları gerekse tarafsız olmasa dahi tarafsızlığı oluşturan zeitgeistin anlaşılması, burası ile orası arasındaki politik, kültürel, sosyoekonomik ilişkileri göstermesi ve söylem üretmesi bakımından müstesna bilgiler sağlayacak kaynaklardır. Tam da bu nedenle denebilir ki, sadece yol değil; yolcu ve yola dair yazılanlar da yürüyüş öğretmektedir.

## Kaynaklar

- Akın, G. (2000). *Toplu şiirler-I*. Yapı Kredi Yayınları.
- Akkanat, C. (2008-2009). Edebiyat ile tarih arasında seyahatnâme, *Kültür Dergisi*, (Sayı: 13: Seyyahlar ve Seyahatnameler Özel Sayısı), 14-15.
- Arendt, H. (2021). *İnsanlık Durumu*. İletişim Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1958).
- Bayraktar, O. (2011). Yolun öğrettikleri. *Hece Dergisi: Gezi Özel Sayısı*, (174/175/176), 85-89.
- Belon, P. (2022). *Pierre Belon seyahatnamesi*. Kitap Yayınevi. (Orijinal yayın tarihi, 1553).
- Brathwait R. (1641). *The English gentleman and The English Gentlewoman*, John Dawson Press.
- Butler, J. (2014). *Cinsiyet Belası*, Metis Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 2014).
- Canbaz Yumuşak, F. (2011). Gezi edebiyatında kadınlar, *Hece Dergisi: Gezi Özel Sayısı*, (174/175/176), 250-254.
- Chateaubriand, R. (2004). *Paris, İstanbul, Kudüs: bir seyyahın günlüğü*, İlkiz Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1811).
- Çağrı, M. (2009). Seyahat, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37, 7-9.
- Düğer, S. (2015). Batılı kadın seyyahlar imgesinde Osmanlı kadını. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED*, 71-90. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/251832>
- Fontmagne, D. (1977). *Kırım harbi sonrasında İstanbul*. Tercüman: 1001 Temel Eser. (Orijinal yayın tarihi, 1902).
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar*. Ayrıntı Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1994).
- Gautier, T. (2018). *İstanbul: Dünyanın en güzel şehri*. Profil Kitap. (Orijinal yayın tarihi, 1853).
- Gomez-Geraud, M. C. ve Yerasimos, S. (2014). Kralın seyyahı. *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda içinde* (s. 7-46). Kitap Yayınevi.
- Hoghton, I. B. (2014). Voyager au XIXème siècle, plaisir ou nécessité?. *Cadernos De Literatura Comparada*, (30), 81-94. <https://ilc-cadernos.com/index.php/cadernos/article/view/86>
- Lamartine, A. de (1971). *Alphonse de Lamartine ve İstanbul yazıları*. Yenilik Basımevi. (Orijinal yayın tarihi, 1835).
- Le Corbusier, (2021). *Şark seyahati: İstanbul 1911*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lewis, B. (1984). Doğuya giden bazı İngiliz seyyahlar. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 2(1), 245-264. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/58206>
- Mars, E. (2019). *Abdülhamid İstanbul'unda bir kadın seyyah*. Kitap Yayınevi.
- Metin, A. K. (2011). Hikâyenin ötesi/ özü/ hakikatin tecrübesi. *Hece Dergisi: Gezi Özel Sayısı*, (174/175/176), 52-55.

- Montagu, L. (1970). *Türkiye mektupları: 1717-1718*. Tercüman: 1001 Temel Eser. (Orijinal yayın tarihi, 1763).
- Nerval, G. (2021). *Doğu'da seyahat*. Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1851).
- Nicolay, N. (2014). *Muhteşem Süleyman'ın imparatorluğunda*. Kitap Yayınevi. (Orijinal yayın tarihi, 1568).
- Ok Şehitoğlu, B. (2021). *Seyahatname sosyolojisi: İbn Batuta'nın gizemli dünyasına sosyolojik bir bakış*. Çizgi Yayınevi.
- Öcal, Y. (2015). XIX. yüzyıl seyahatnamelerinde Yozgat çevresi. *Akademik Bakış Dergisi*, (51), 49-61. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/383074>
- Özgül, K. M. (2011). Demir asâ demir çarık. *Hece Dergisi: Gezi Özel Sayısı*, (174/175/176), 6-28.
- Said, E. (2021). *Şarkiyatçılık*. Metis Yayınları.
- Spivak, G. C. (2020). *Madun Konuşabilir mi?*. Dipnot Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1999).
- Şirin, İ (2016). Seyahatnâme metodolojisi geliştirmenin zorunluluğu. M. Ç. Özdemir ve Y.E. Tekinsoy (Ed.), *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye içinde* (s. 9-20). Türk Yurdu Yayınları.
- Thompson, C. (2011). *Travel writing*. Routledge.
- Trinh, T. M. H. (1995). Other than myself/my other self. J. Bird, B. Curtis, M. Mash, T. Putnam, G. Robertson ve L. Tickner (Ed.), *Travellers' tales: Narratives of Home and Displacement (1st ed.)* içinde (s. 8-25). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203978986>
- Trouillot, M. R. (2015). *Geçmişi susturmak*. İthaki Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1995).
- Vambéry, A. (2022). *19. yüzyıl Türkiyesi ve Türk modernleşmesi*. Selenge Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1898).
- Yalsızuçanlar, S. (2011). Bir iletişim dili olarak seyahatname. *Hece Dergisi*, (Gezi Özel Sayısı 174, 175, 176), 56-61.
- Yazıcı, H. (2009). Seyahatnâme. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37, 9-11.



## Genç Tüketicilerin Çevrim İçi İkinci El Ürün Satın Alma Motivasyonlarının Çevrim İçi Tekrar Satın Alma Niyetine Etkisi



### The Effect of Young Consumers' Online Second-Hand Product Purchasing Motivations on Their Online Repurchase Intention

Özlem KARAMAN\*  
Yonca Nilay BAŞ\*\*

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1592787>

#### Öz

#### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
28.11.2024

**Kabul Tarihi:**  
10.10.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları  
saklıdır.



*Bu çalışmanın amacı, özellikle genç tüketicilerin çevrim içi ikinci el ürün satın alma motivasyonlarının çevrim içi tekrar satın alma niyetleri üzerindeki etkilerini tespit etmektir. Araştırmada, 148 genç tüketiciye ait birincil tür veri toplanarak analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında kurulan hipotezleri test etmek için yapısal eşitlik modellemesi analizinden faydalanılmış; bu doğrultuda SPSS 25 ve SmartPLS 4 programları kullanılmıştır. Araştırma bulguları, ekonomik, uygunluk ve fıkırsel motivasyonların genç tüketicilerin çevrim içi tekrar satın alma niyetini anlamlı ve olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Etki büyüklüğüne açısından ise, güvenilir ve özgün ürünler satın almak gibi fıkırsel motivasyonların gençlerin tekrar satın alma niyetini etkileyen en itici güç olduğu tespit edilmiştir. Çevrim içi ikinci el alışverişin kolay, açık ve anlaşılabilir olması; kişisel alışveriş verimliliğini artırması, çeşitli seçenekler arasından seçim yapmaya izin veriyor olması da gençlerin bu alışveriş yöntemini tercih etmesini sağlamaktadır. Ayrıca, araştırma sonuçları, düşük fiyat avantajı, pazarlık yapabilme gücü ve paranın karşılığını alabilme gibi ekonomik motivasyonların da genç tüketicilerin tekrar satın alma kararlarını etkilediğini ortaya koymuştur.*

**Anahtar Kelimeler:** Tüketici davranışları, satın alma motivasyonu, ikinci el ürün alışverişi, genç tüketici, çevrim içi satın alma.

#### Abstract

#### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
28.11.2024

**Accepted:**  
10.10.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights  
reserved.



*The aim of this study is to determine the effect of online second-hand product purchasing motivations of young consumers on their online repurchase intentions. In this study, primary type data belonging to 148 young consumers were collected and analyzed. The hypothesis was tested with structural equation model and the data analyzed using SPSS 25 and SmartPLS 4. The research findings revealed that economic, convenience and ideological motivations have a significant and positive effect on young people's online repurchase intentions. In terms of effect size, it was determined that ideological motivations such as buying reliable and original products are the most driving force affecting young people's repurchase intentions. The fact that online second-hand shopping is easy, clear and understandable; increases personal shopping efficiency and allows choosing from various options also enables young people to prefer this shopping method. Also, research results revealed that economic motivations such as low price, bargaining power and value for money also affect young consumers' repeat purchase decisions.*

**Keywords:** Consumer behavior, purchasing motivations, second-hand product, young consumer, online purchasing.

**Atıf/ to Cite (APA):** Karaman, Ö. ve Baş, Y. N. (2025). Genç tüketicilerin çevrim içi ikinci el ürün satın alma motivasyonlarının çevrim içi tekrar satın alma niyetine etkisi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 1102-1123. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1592787>

\*ORCID Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, okaraman@iuc.edu.tr

\*\*ORCID Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, yoncanilaybas@iuc.edu.tr

## Extended Abstract

### Introduction and Research Questions & Purpose:

To understand the dynamics of the rapidly growing global second-hand goods market, it is necessary to identify the factors that motivate consumers' decisions to purchase second-hand goods. This research aims to identify the motivations behind the purchase of second-hand goods by young people, a significant consumer group in the C2C market (Statista, 2023), and to explore the impact of these motivations on young consumers' repurchase intentions. Study address the following question: What are the effects of economic, convenience and ideological motivations for online second-hand product purchases on young consumers' online repurchase intentions?

### Literature Review:

A rewiev of current literature (Google Scholar, Scopus, WOS, the Turkish national database) reveals that some of the studies focus on topics such as general consumer attitudes in the C2C market (Saarijärvi et al., 2018; Moon et al., 2023) and consumer profiles (Rohm and Swaminathan, 2004; Evans et al., 2022). Publications examining the motivating factors behind second-hand shopping address the topic from different perspectives. Some studies show that consumers' orientation towards second-hand shopping is predominantly driven by the desire for economic savings (Guiot and Roux, 2010: 359; Ek Styvén and Mariani, 2020: 734, Raszka and Borusiak, 2020: 29). However, it has been determined that individuals focused on convenience and speed develop positive attitudes towards shopping for second-hand products to save time and effort (Rohm and Swaminathan, 2004; 755; Padmavathy et al., 2019: 20). Factors such as the search for originality, reliability, and environmental and ethical sensitivity also indicate that consumers are willing to engage in this shopping experience (Deniz, 2020: 1513; Wang et al., 2022: 164; Calvo-Porral, 2024: 501).

While the research focuses a wide range of consumer groups and variables, it seems that studies specifically examining young consumers purchasing secondhand products from online are limited. This study explores this topic under three main categories, and linking them to theories used to explain consumer behavior. It is expected to contribute to the literature on consumption behavior and also aims to provide data-based insights for the managers in C2C virtual markets.

### Methodology:

This is a quantitative, applied, and causal research study using a structural equation modeling (SEM) approach. The study design is explanatory, testing the effects of different motivation types on repurchase intentions. A conceptual model was constructed with three independent variables: economic, convenience, ideological motivations and one dependent variable: online repurchase intention. The target population was young adults aged 18-30 in Istanbul who had previously purchased second-hand products online. Convenience sampling was used to reach 401 participants, of which 148 qualified for final analysis. Validated scales from prior research (Padmavathy et al., Pappas et al., Hsu et al.) were adapted to Turkish by Avcı (2021). Responses were gathered via structured questionnaires using a 5 point Likert scale. SPSS 25 was used for descriptive statistics and reliability analysis (Cronbach's alpha). SmartPLS 4 was employed for confirmatory factor analysis and structural model testing. Model fit was evaluated using standard indices (RMSEA, SRMR, GFI, CFI).

### Results and Conclusions:

The study analyzed data from 148 participants, who reported purchasing secondhand items at least once. The most frequently purchased secondhand items were clothing and shoes, electronics and appliances, and books and stationery. Young consumers purchase these items particularly through mobile apps. Furthermore, credit cards were the most preferred payment method, and a large proportion of participants preferred courier delivery. The findings revealed that economic, convenience and ideological motivations have a significant and positive effect on young people's online repurchase intentions. In terms of effect size, it was determined that ideological motivations such as buying reliable and original products are the most driving force affecting young people's repurchase intentions. In particular, they tend to buy second-hand products online because they find this type of shopping safe and believe that it is a tool that reflects their personality. The fact that online second-hand shopping is easy, clear and understandable; increases personal shopping efficiency and allows choosing from various options also enables young people to prefer this shopping method. Also, research results revealed that economic motivations such as low price, bargaining power and value for money also affect young consumers' repeat purchase decisions.



## 1. Giriş

Paylaşım ekonomisinin gelişimiyle ortaya çıkmış bir iş modeli olan tüketiciden tüketiciye e-ticaret (C2C), bireylerin internet araçlarını kullanarak birbirlerine mal ve hizmet satmalarıdır. Genellikle tüketicilerin yeni ürünlere yeterince finansal kaynak ayıramadığı durumlarda yöneldiği (Akın, 2020: 75) geleneksel ikinci el ürün değişim pazarı, internet teknolojisi sayesinde, açık artırma sistemlerinin kullanıldığı sanal bir pazaryerine dönüşmüştür. 2024 yılında, aylık 400.000 ziyaretçi sayısı (Statista, 2025) ile dünya genelinde en çok bilineni “e-bay” iken; ülkemizde “sahibinden”, “letgo” ve “dolap” gibi siteler en çok ziyaret edilen (similarweb.com, 2025) ikinci el ürün satış siteleri olmuştur. Hem kolay erişilebilen hem de piyasada bulunması zor olan ürünlerin temin edilebildiği, satıcı ve alıcının doğrudan pazarlık yapabildiği, yoğun rekabetin olduğu bu pazaryerleri, aracı şirketlerin komisyon alarak yönettikleri birer e-ticaret platformudur.

2020 yılının başlarında küresel ölçekte etkili olan COVID-19 salgınının yayılmasını engellemek için uygulamaya konan karantina tedbirleri, tüketicileri çevrimiçi pazar yerlerinden satın almaya yönelten (Alessa vd., 2021; Gu vd., 2021) önemli gelişmelerden biri olmuş ve tüketici davranışlarında değişikliklere yol açmıştır (Güngördü Belbağ, 2022: 348). Pandeminin ilk dalgası ile birlikte satışların hızla çevrimiçi kanallara kayması sonucu B2C satıcılar, tüketicilerin stoklama ve panik alışverişi nedeniyle stok kısıtları ve teslimat sorunları ile karşılaşarak tüketici talebine yanıt vermekte zorlanmıştır (Goddevrind vd., 2021: 3). McKinsey&Company'nin 45 ülkeyi içeren 2020 yılı Küresel Tüketici Eğilimleri Raporuna göre; uzayan pandemi sürecinde, yaşadıkları gelir kaybı nedeniyle tüketicilerin fiyat duyarlılıkları artmış, tasarruf yapmaya ve temel ihtiyaçlara yönelik alışverişe yönelmiştir (Arora vd., 2020). Diğer yandan, karantina sırasında gardıroplarını ve evlerindeki istenmeyen eşyalarını çevrimiçi olarak satmak isteyenler nedeniyle ikinci el ticaretin büyümesi hızlanmıştır (Goddevrind vd. 2021:3).

İkinci el ürün pazarının küresel ölçekte hızlı gelişimi ile birlikte, bu ivmede etken olan tüketici davranışları ve tüketicileri bu tür alışverişe yönelten temel motivasyonlar, pazarlama bilimi açısından ele alınması gereken önemli araştırma başlıkları haline gelmiştir. Mevcut çalışmalar incelendiğinde, kimi araştırmacıların, C2C pazarda genel tüketici tutumu (Saarijärvi vd., 2018; Moon vd., 2023) ve tüketici profili (Rohm ve Swaminathan; 2004; Evans vd., 2022) gibi konulara odaklandığı görülmektedir. Bireyleri ikinci el alışverişe yönelten motivasyonları inceleyen yayınlar ise, konuyu farklı boyutlarıyla ele almaktadır. Bazı araştırmalar, tüketicilerin, cazip fiyat teklifleri sunan çevrim içi ikinci el platformlara yönelimi, baskın olarak ekonomik tasarruf (Guiot ve Roux, 2010: 359; Ek Styvén ve Mariani, 2020: 734, Raszka ve Borusiak, 2020: 29) isteğinden kaynaklanmaktadır. Diğer yandan, kolaylık ve hıza odaklı bireylerin, zaman ve emek tasarrufu için ikinci el ürün alışverişine yönelik olumlu tutum geliştirdiği tespit edilmiştir (Rohm ve Swaminathan, 2004; 755; Padmavathy vd., 2019: 20). Özgünlük arayışı, güvenilirlik, çevresel ve etik duyarlılık gibi faktörler de tüketicilerin bu alışveriş deneyimine istekli olduğunu göstermektedir (Deniz, 2020: 1513; Wang vd., 2022: 164; Calvo-Porral, 2024: 501).

Mevcut literatürün birçok tüketici grubunu ve değişkeni ele aldığı görülmekle birlikte, özellikle genç tüketicileri çevrimiçi alışveriş platformlarından ikinci el ürün satın almaya yönelten faktörleri inceleyen güncel çalışmaların sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırma ile, gençlerin ikinci el ürünleri hangi motivasyonlarla satın aldıklarının ve bu motivasyonların tekrar alışveriş yapma niyetine etkisinin anlaşılmasını sağlayarak literatüre katkı yapmak amaçlanmaktadır. Gençlerin ikinci el ürün satın alma motivasyonları, Planlı Davranış Teorisi (Ajzen, 1991), Beklenti Doğrulama Teorisi (Oliver, 1980), Sosyal Kimlik Teorisi (Tajfel ve Turner, 1986) ve Kendini Belirleme Teorisi (Deci ve Ryan, 1985) gibi tüketici davranışlarını açıklamakta faydalanılan kuramlarla ilişkilendirilerek incelenecektir. Çalışmanın, C2C sanal pazarındaki tüketici beklentilerinin anlaşılması, alıcı ve satıcı açısından sorunların belirlenmesi, bu pazarda faaliyet göstermeyi planlayan girişimcilere ve bu platformların yöneticilerine veri temelli iç görüler sunması beklenmektedir.



## 2. Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde, ikinci el ticaretin gelişimine ve pazarın günümüzdeki görünümüne dair bilgi ve veriler sunulacaktır. Ayrıca, İkinci El Ürün Satın Alma Motivasyonu ve Tekrar Satın Alma Niyeti kavramları, ilişkili teoriler ve mevcut literatür çerçevesinde ele alınarak çalışmanın hipotezleri ve araştırma modeli oluşturulacaktır.

### 2.1. Çevrim İçi İkinci El Ticaret

İkinci el ürünler, satan için kullanılmayan eşyadan gelir elde etme veya ihtiyaç nedeniyle elden çıkarma, satın alan içinse ucuz olana ulaşarak tasarruf etme fırsatı sunmaktadır. Daha önce başka bir kişi tarafından satın alınarak kullanılmış olan eşyaların bireyler arasında el değiştirmesi, yüzyıllardır insanlık kültürünün bir parçası olan bir davranıştır ve etik, ekonomik gereklilik veya sürdürülebilirlik gibi gerekçelere dayanmaktadır. İnsanoğlunun doğası gereği, bir yandan çeşitli mallara sahip olma arzusu diğer yandan bütçe kısıtlamaları, geçmiş takas zamanlarına kadar uzanan ve hâlen devam eden kullanılmış ürün ticaretinin büyümesine neden olmuştur. Avrupa ülkelerindeki insanların, yoksulluk nedeniyle XIV. yüzyıldan itibaren kullanılmış giysileri alıp satmaya başladıkları bilinmektedir (Hristova, 2019: 63). Günümüzde de kullanılmış ürünler, daha az atık hedefleyen, etik tüketim yöntemlerine yönelen bireylerin ve geçmiş dönemlere ait eşyalara sahip olmak isteyen kişilerin ilgisini çekmektedir.

Son yüzyılda gerçekleşen internet kullanımındaki artış, tüketicilerin geleneksel alışveriş ortamlarından çevrim içi ortamlara kaymasına neden olmaktadır (Turgut, 2023: 670). Literatürde, C2C (consumer to consumer) kısaltması kullanılarak “tüketiciden tüketiciye ticaret” olarak ifade edilen bu alışveriş şekli de dijitalleşmenin etkisiyle çevrim içi alışverişin popüler türlerinden biri haline dönüşmüştür. Üçüncü taraf bir platform üzerinde, satıcılarla alıcıların bir üyelik sistemi üzerinden bulunduğu bir iş modeli olan ikinci el e-ticaret, tekstilden otomobile, sanattan mobilyaya birçok ürünü kapsamaktadır. Bu sanal pazaryerlerinde, bazı tüketiciler kendi ürettiği ürünü satarken, bazıları daha önce almış olduğu, kullandığı veya kullanmadığı bir ürünü potansiyel alıcılara sunmaktadır (Gezmişoğlu Şen, 2022: 95). Bu platformlar, kullanılmış ancak yine de rekabetçi kalite/fiyat oranları sunabilen çok çeşitli ürünlere rahat ve etkili bir şekilde erişim olanağı sağlamaktadır (Saarijärvi vd., 2018: 1092). İkinci el piyasasında, alıcılar bir ürünü piyasa fiyatlarından kat kat daha ucuza alırken, satıcılar iyi kâr marjları elde etmektedir (Padmavathy vd., 2019: 50).

Cazip bir yatırım alanı haline gelen yerel ve küresel ikinci el satış platformları, sayıca ve işlem hacmi olarak günden güne büyümektedir. Öyle ki, 2024'te 186 milyar dolar değerinde olan küresel ikinci el ürün pazarının %17,2'lik bir bileşik yıllık büyüme oranıyla, 2035'e kadar 1.044 milyar dolar büyüklüğe ulaşması beklenmektedir (Transparency Market Research Inc, 2025). Amazon (Amerika), eBay (Amerika), OfferUp (Amerika), Poshmark (Amerika), Taobao (Çin), Gumtree (Avustralya), Mercari (Japonya), Kleinanzeigen (Almanya), Depop (İngiltere) ve Leboncoin (Fransa) yanında, Türkiye'den de Dolap, Sahibinden, Gardrops ve Letgo, en çok kullanılan çevrim içi ikinci el satış şirketlerine örnek olarak gösterilebilir.

İkinci el pazarının en popüler kategorisi olan giyim kategorisinin piyasa değerinin 2028'ye kadar 351 milyar dolar değerine ulaşması beklenmektedir (Statista, 2024). Bu pazarda yüksek talep gören bir başka kategori ise kitap, film, müzik ve oyunları içeren eğlence kategorisidir. Öyle ki, bu ürünler Çin ve Fransa'da ikinci en popüler alışveriş kalemini oluşturmaktadır. Bu pazara ilgi gösteren tüketici profili incelendiğinde; pazardaki büyümenin önemli bir kısmının genç tüketicilerin artan ilgisi sebebiyle olduğunu görmek mümkündür. Yine Statista tarafından yayınlanan Tüketici İçgörü Raporu, 2023 yılında, ikinci el alışveriş konusunda en istekli tüketicilerin Z ve Y kuşağı bireyler olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre, 1995 ile 2012 yılları arasında doğan Z Kuşağı tüketicilerin %59'u bu tür ürünleri satın almaktadır. Bu oran Y Kuşağı için %56 iken; ikinci el ürün satın alma

eğiliminin çok yaygın olmadığı 1946 ile 1964 yılları arasında doğan Baby Boomers kuşağı için ise %42'dir (Statista, 2023).

Bu pazarın dinamiklerini ve genişleyen talebi anlamak için genç tüketicilerin, ikinci el ürün satın alma kararlarına etki eden ve onları motive eden faktörlerin neler olduğunu belirlemek gerekmektedir. Çalışma kapsamında, bu amaç doğrultusunda yürütülmüş olan alan araştırması bulgularını paylaşmadan önce, “satın alma motivasyonu” ve “tekrar satın alma niyeti” ilişkisini ele alan literatüre, bunları açıklamayı sağlayan teoriler ışığında değinmek yerinde olacaktır.

## 2.2. Çevrim içi İkinci El Ürün Satın Alma Motivasyonu ve Tekrar Satın Alma Niyeti

Alışveriş motivasyonu, bir kişinin belirli bir alışveriş biçimine olumlu bir yönelim geliştirmesini sağlayan istek, ihtiyaç, duygu, tutku, inanç, tutum ve görüşleridir (Guiot ve Roux, 2010: 356). Alışveriş motivasyonları, tüketicinin bir şeyler satın almasını sağlayan yönlendiricilerdir. Çeşitli motivasyonların etkisiyle alternatifler arasından seçim yaparak satın alma kararı veren tüketiciler, olumlu deneyim edindikleri ürün ve hizmetleri tekrar satın almaya yönelirler (Çavuşoğlu ve Demirağ, 2021: 170).

Tüketicilerin çevrim içi ikinci el ürünlere yönelik tekrar satın alma niyeti, pazarlama ve tüketici davranışları literatüründe geniş kabul gören bazı teorik modellerle açıklamak mümkündür. Özellikle Planlı Davranış Teorisi, bireyin bir davranışı gerçekleştirme niyetinin; tutum, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontrol gibi bilişsel bileşenlerle şekillendiğini öne sürmektedir (Ajzen, 1991). Bu bağlamda, çevrim içi ikinci el alışverişe yönelik olumlu tutumlar ve alışverişin kolaylığına ilişkin algılar, tekrar satın alma niyetini güçlendirebilmektedir. Beklenti Doğrulama Teorisi (Oliver, 1980) ise, tüketicilerin tekrar satın alma karar aşamalarını; satın alma öncesi beklenti, ürün veya hizmetin performansı algısını şekillendiren ürünün/hizmetin kullanım aşaması, algılanan performansın beklentileri karşılama durumunun değerlendirilmesi (beklentinin doğrulanması veya doğrulanamaması) ve memnun müşterinin ürün/hizmeti tekrar satın alması, memnuniyetsiz müşterinin ise tekrar satın almaktan tamamen vazgeçmesi şeklinde dört aşamada açıklamaktadır. Özellikle ikinci el alışverişte, ürünün özgünlüğü, uygun fiyat-performans dengesi ve işlem kolaylığı gibi unsurlar, beklentilerin doğrulanmasını sağlayarak tekrar satın alma niyetini tetikleyebilmektedir (Bhattacharjee, 2001). Bunun yanında, Kendini Belirleme Kuramı (Deci ve Ryan, 1985) gibi motivasyon odaklı yaklaşımlar, tüketicilerin yalnızca dışsal değil, içsel güdülerle (örneğin çevresel hassasiyet, estetik tercihler, kimlik ifadesi) de alışverişe yöneldiklerini vurgulamaktadır.

Tüketici davranışlarını açıklamayı sağlayan bu teoriler ve geçmiş çalışmalar ışığında, tüketicileri tekrar satın almaya yönelten motivasyonları 3 temel kategori altında sınıflamak mümkündür.

### 2.2.1. Ekonomik Motivasyonlar

Mevcut araştırmalar (Ek Styvén ve Mariani, 2020: 734, Guiot ve Roux, 2010: 359), ekonomik tasarrufun ikinci el ürün satın alımını motive eden baskın bir faktör olduğunu ve bunun, cazip fırsatlar sunan çevrimiçi platformlardan alışverişe yönelik olumlu bir tutum oluşturmaya yardımcı olduğunu göstermektedir. Tüketicinin düşük fiyat beklentisi ve artan pazarlık gücünü ifade eden (Padmavathy vd., 2019: 20) ekonomik motivasyonun, ürün/hizmeti tekrar satın alma niyeti üzerindeki etkisi, temelde Planlı Davranış Teorisi ile açıklanabilir. Buna göre, bireylerin davranışa yönelik niyetleri, davranışın getirdiği fayda-maliyet değerlendirmesiyle şekillenen tutum bileşenine bağlıdır (Ajzen, 1991). Düşük fiyat, pazarlık yapabilme ve paranın karşılığını alma gibi ekonomik etmenler, bireylerin çevrim içi ikinci el alışverişe dair olumlu tutum geliştirmesine neden olmakta, bu da tekrar satın alma niyetini artırmaktadır. Buna ek olarak, Beklenti Doğrulama Teorisi, ürünün sağladığı ekonomik faydanın (örneğin fiyat avantajı) tüketici beklentilerini karşıladığı durumlarda, memnuniyetin ve

dolayısıyla davranış tekrarının artacağını öne sürmektedir (Oliver, 1980; Bhattacharjee, 2001). Özellikle sınırlı bütçeye sahip genç tüketiciler için ekonomik değer, satın alma davranışının hem başlangıç hem de devam kararlarında belirleyici (Yeap vd., 2022) olabilmektedir. Raszka ve Borusiak (2020)'a göre, düşük fiyat avantajının getirdiği tasarruf yapabilme olanağı, tüketicileri ikinci el ürün pazarına yönelten önemli bir motivasyondur. Deniz'in (2020: 1513) 450 üniversite öğrencisinden oluşan bir örneklem grubuyla yürüttüğü araştırmanın bulguları, gençlerin tasarrufa önem verdiklerini; çevre dostu davranışlar ile yaratıcı tercih yapma isteğinin de bu tür alışverişte önemli birer motivasyon unsuru olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, geçmiş çalışmalar ışığında aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

***H1:** Çevrim içi ikinci el ürün satın alma motivasyonlarından Ekonomik Motivasyonlar, genç tüketicilerin çevrim içi tekrar satın alma niyetini anlamlı ve olumlu yönde etkilemektedir.*

### **2.2.2. Uygunluk (Kolaylık) Motivasyonları**

Davis'in (1989) Teknoloji Kabul Modeline göre, bir sistemin algılanan kullanım kolaylığı, bireylerin bu sistemi benimseme ve yeniden kullanma niyetlerini doğrudan etkilemektedir. COVID-19 pandemisi de online alışveriş ve teslimat sistemlerinin gelişmesiyle birlikte, çevrim içi satın alma ortamlarının işlevsel birer araç olarak tüketiciler tarafından hızla kabullenilmesinde etkili olmuştur (Shin vd., 2023). Çevrim içi ikinci el alışverişin kolay, hızlı ve erişilebilir oluşu, tüketicilerin bu deneyimi tekrar etmeye istekli olmasını sağlamaktadır (Padmavathy vd., 2019: 20). Kolaylığa odaklı müşteriler, yılın herhangi bir günü ve saati bilgi arama ve sipariş verme açısından zamandan ve emekten tasarruf sağladığı için çevrimdışı mağazalar yerine çevrimiçi kanalları tercih etmektedir (Kollmann vd., 2012).

Rohm ve Swaminathan (2004), çevrimiçi alışveriş motivasyonlarını, kolaylık, çeşitlilik arayışı, bilgiye ulaşma ve hızla sahip olma gibi dört başlık altında açıklamaktadır. Ayrıca, Beklenti-Doğrulama Teorisi çerçevesinde (Oliver, 1980), işlem kolaylığına yönelik beklentilerin karşılanması, kullanıcı memnuniyetini ve tekrar davranışını güçlendirmektedir (Bhattacharjee, 2001). Tu vd. (2022: 15), ikinci el lüks mallar satın alanların, bunların malzemesine, işçiliğine ve kalitesine büyük önem verdiğini, bu ürünlerin klasik tasarımlara sahip olduğuna, dayanıklı olduğuna ve sıradan markalara göre daha uzun hizmet ömrüne sahip olduklarına inandıklarını vurgulamaktadır. İşlevselliğinin görünümülerinden daha önemli olması ve benzersiz faydaları ve kolayca eskimemesi nedeniyle, tüketiciler belirli ürün kategorilerinde (müzik aletleri, spor ekipmanları vb.) ikinci el edinmeyi tercih etmektedir (Moon vd., 2023: 6). Bu bağlamda, geçmiş çalışmalar ışığında aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

***H2:** Çevrim içi ikinci el ürün satın alma motivasyonlarından Uygunluk (Kolaylık) Motivasyonları, genç tüketicilerin çevrim içi tekrar satın alma niyetini anlamlı ve olumlu yönde etkilemektedir.*

### **2.2.3. Fikirselsel Motivasyonlar**

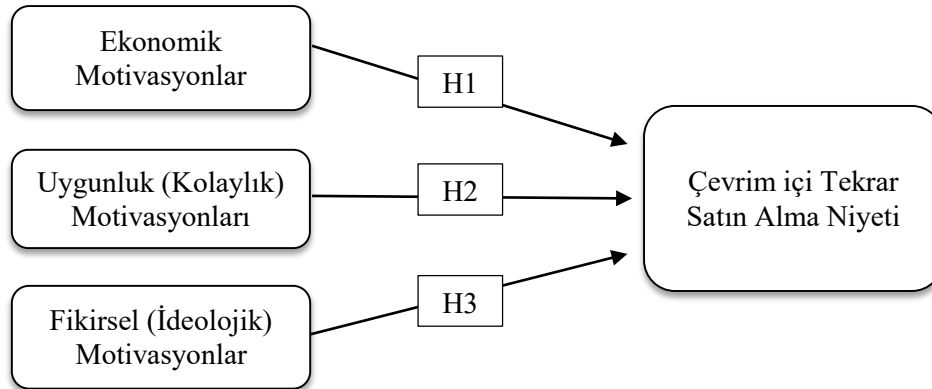
Bireyleri harekete geçiren fikirselsel motivasyonlar, özgünlük arayışı, güvenilirlik, etik duyarlılık, bireyin değerleri ve içsel motivasyonlarıyla ilişkilidir ve bu yönleriyle Kendini Belirleme Kuramı ile temellendirilebilir. Deci ve Ryan (1985) tarafından geliştirilen bu kurama göre, bireylerin içsel motivasyonları; özerklik, yeterlilik ve ilişkisellik gibi temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasına dayanmaktadır. Bireyin ideolojik bakış açısına uygun olan farklı türden motivasyonlar, satın alma kararında etkili olmaktadır. Geleneksel perakende kanallarından kaçınarak, geri dönüşüm ve atıklarla mücadele konusunda etik ve ekolojik kaygıları destekleme isteği, gösterişten kaçınma (Guiot ve Roux, 2010: 359; Tu vd., 2022:2) ve çevresel endişe (Calvo-Porrall, 2024: 501; Deniz, 2020: 1513)

tüketicileri ikinci el pazarlara yönelten önemli ideolojik faktörlerdir. Ek Styvén ve Mariani (2020: 734) de, ikinci el kıyafet satın almaya yönelik tutumların, algılanan sürdürülebilirlik, ekonomik motivasyonlar ve tüketim sisteminden uzaklaşma gibi üç ana öncülü olduğunu ortaya koymuştur. Sosyal keyif ve hazine avcılığı gibi hedonik motivasyonlar da bu tür alışverişe yönelmede etkili ideolojik gerekçelerdir (Guiot ve Roux, 2010: 359; Ögel, 2022: 827).

İnsanların benimsedikleri sosyal değerlere uygun tüketim davranışları sergilediklerini öne süren Sosyal Kimlik Teorisi (Tajfel ve Turner, 1986) de, fikişsel motivasyonların davranışsal çıktılar üzerinde etkili olduğunu savunmaktadır. Aycock vd.'nin (2023: 341) araştırma bulguları; genç yetişkin tüketicilerin davranışsal niyetleri (tavsiye etme isteği ve satın alma niyeti) üzerinde, parasal olmayan faktörlerin (örneğin moda motivasyonu) etkisinin ve değer algısının önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bireyin benlik sunumuyla ilişkili olan, özgün ve güvenilir ürün arayışı satın alma davranışın tekrar edilme eğilimini güçlendirmektedir (Wang vd., 2022). Bu bağlamda, geçmiş çalışmalar ışında, aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

**H3:** Çevrim içi ikinci el ürün satın alma motivasyonlarından Fikişsel Motivasyonlar, genç tüketicilerin çevrim içi tekrar satın alma niyetini anlamlı ve olumlu yönde etkilemektedir.

Araştırma kapsamında, yukarıda kategorize edilen motivasyon türleri (ekonomik, uygunluk ve fikişsel motivasyonlar) dikkate alınarak, genç tüketicilerin ikinci el ürünleri neden satın aldıkları ve bunun çevrim içi alışveriş niyetlerini nasıl şekillendirdiğini tespit etmek amacıyla aşağıdaki kavramsal model geliştirilmiştir:



Şekil 1. Araştırma Modeli

### 3. Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmanın evren/örnekleme, ölçme araçları, analiz yöntemi ve bulgularına dair bilgiler sunulmuştur.

#### 3.1. Evren ve Örneklem

Bu çalışma, birincil verinin toplandığı nicel bir araştırma niteliğindedir ve evrenini, internetten en az bir kez ikinci el ürün satın almış olan 18-30 yaşındaki gençler oluşturmaktadır. Evrenin bütününe ulaşmak mümkün olmadığı için örneklem seçiminde kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda, basılı ve online anketler aracılığıyla, İstanbul ilinde yaşayan 401 genç katılımcıya ulaşılmıştır. Anket formunu dolduran gençlerin 253'ü çevrim içi ikinci el ürün satın almadığını, diğerleri ise satın aldığını belirtmiştir. Analizlerde, bu tür ürünleri satın aldığını belirten katılımcıların verileri dikkate alınmış; dolayısıyla örneklem büyüklüğü 148 olmuştur. Literatürde birçok yazar, yapısal eşitlik modellemesinde iyi sonuçlar elde etmek için en az 100 kişilik bir örneklem büyüklüğü önermektedir (Cunningham, 2008; Worthington ve Whittaker, 2006; Weston ve Gore, 2006;

Meldrum, 2010). Aynı şekilde Hinkin (1995), madde-katılımcı oranının 1:4 ile 1:10 arasında olması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Çalışmanın alan araştırması aşaması, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 06.12.2022 tarih ve 2022/468 sayılı izni doğrultusunda yürütülmüştür.

### 3.2. Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında, daha önce güvenilirlik ve geçerlilik analizleri yapılmış olan ölçekler kullanılarak geliştirilmiş olan bir anket formu kullanılmıştır. Form, orijinali Padmavathy vd.'nin (2019) çalışmasından alınarak Avcı (2021), tarafından Türkçeye uyarlanan “ikinci el ürün satın alma motivasyonları ölçeği” ve Pappas vd. (2014) ve Hsu vd. (2017) tarafından geliştirilerek yine Avcı (2021) tarafından Türkçeye uyarlanmış olan “tekrar satın alma niyeti ölçeği” kullanılarak oluşturulmuştur. Toplam 4 bölümden oluşan anketin ilk bölümünde, katılımcıların çevrim içi ikinci el ürün satın alma alışkanlıklarını; ikinci bölümde ikinci el ürün satın alma motivasyonlarını; üçüncü bölümde çevrim içi tekrar satın alma niyetini ve son bölümde ise demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerini belirlemeyi amaçlayan sorular yer almıştır. İkinci ve üçüncü bölüm altındaki değişkenleri ölçmek için Likert'in beşli soru tipi kullanılmıştır.

### 3.3. Analiz Yöntemi

Çalışmada, tanımlayıcı bilgilerin elde edilmesi için frekans analizi, ölçeklerin güvenilirlik derecelerini ölçmek için ise Cronbach Alfa testi uygulanmıştır. Gençlerin çevrim içi ikinci el ürün satın alma motivasyonlarının çevrim içi tekrar satın alma niyeti üzerindeki etkilerini belirlemek için yapısal eşitlik modellemesi yapılmıştır. Veriler SPSS 25 ve SmartPLS 4 programları aracılığıyla analiz edilmiştir.

## 4. Bulgular

Araştırmanın bulguları yani formu cevapların frekans ve yüzde dağılımları, kullanılan ölçeklerin güvenilirlik analizleri, bu ölçekler için uygulanan doğrulayıcı faktör analizi, yapısal eşitlik modeli yol analizi sonuçları ve hipotezlerin test edilmesine ilişkin veriler bu bölümde sunulmuştur.

### 4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Anket formları, ilk aşamada toplam 401 kişi tarafından doldurulmuştur. 253 katılımcı, formun ilk ifadesi olan “internetten hiç ikinci el ürün aldınız mı?” sorusuna ‘hayır’ yanıtı verdiğinden, bu kişilere ait formlar analiz dışı tutulmuştur. Analizlerde “evet” yanıtı veren katılımcıların verileri dikkate alınmıştır. Daha önce bu tür ürünler satın aldığını ifade eden genç katılımcılara ait demografik veriler Tablo 1’de gösterilmiştir.

**Tablo 1.** Katılımcıların Demografik Özellikleri

| Cinsiyet        | Frekans | Yüzde |
|-----------------|---------|-------|
| Kadın           | 91      | 61,5  |
| Erkek           | 57      | 38,5  |
| Toplam          | 148     | 100   |
| Medeni durum    | Frekans | Yüzde |
| Bekâr           | 137     | 92,5  |
| Evli            | 11      | 7,5   |
| Toplam          | 148     | 100   |
| Eğitim derecesi | Frekans | Yüzde |
| Ön lisans       | 56      | 37,8  |
| Lisans          | 67      | 45,2  |
| Yüksek lisans   | 19      | 12,8  |
| Doktora         | 6       | 4,2   |
| Toplam          | 148     | 100   |
| Yaş bilgisi     | Frekans | Yüzde |
| 18-23           | 98      | 66,2  |
| 24-30           | 50      | 33,8  |
| Toplam          | 148     | 100   |

Çalışmaya katılan 148 kişinin 91'i kadın (%61,5), 57'si (%38,5) erkektir. 137'si bekâr (%92,5), 11'i evlidir (%7,5). Yaş dağılımı açısından, katılımcıların 98'i (%66,2) 18-23 yaş aralığındayken, 43'ü (%29) 24-29 yaş aralığında, 7'si (%4,8) 30 ve üstü yaşındadır.

Eğitim durumuna bakıldığında ise, anketi cevaplayanların 67'sinin lisans (%45,2), 56'sının (%37,8) ön lisans, 19'unun yüksek lisans (%12,8) ve 6'sının (%4,2) doktora öğrencisi olduğu görülmektedir.

Katılımcıların gelir durumu incelendiğinde, 148 kişinin 41'inin (%27,7) 30.000 TL ve üstü aylık toplam aile geliri olduğu görülürken, 32'sinin (%21,6) 8.001 TL – 16.000 TL aralığında, 31'inin (%21) 16.001 TL-24.000 TL aralığında, 20'sinin (%13,5) 24.001 TL – 30.000 TL aralığında aylık toplam aile gelirin e sahip olduğu görülmektedir.

#### **4.2. Katılımcılara, Çeyrim içi İkinci El Ürün Satın Alma Davranışları Hakkında Yöneltilen Tanımlayıcı Sorulara İlişkin Bulgular**

Araştırmaya katılan gençlerin, internetten ikinci el ürün el satın alma alışkanlıklarını ortaya koyan veriler aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Bulgular, ikinci el alışverişte tercih edilen ürün kategorilerini, alışveriş platform ve araçlarını, katılımcıların satın alma sıklığını ve kullandıkları ödeme yöntemlerini yansıtmaktadır.

**Tablo 2.** Tanımlayıcı İstatistikler

| <b>İnternet üzerinden en çok satın alınan ikinci el ürünler</b>                    |                |              |
|------------------------------------------------------------------------------------|----------------|--------------|
| <b>Kategori</b>                                                                    | <b>Frekans</b> | <b>Yüzde</b> |
| Giysi ve ayakkabı                                                                  | 51             | 34           |
| Elektronik ürünler ve beyaz eşya                                                   | 41             | 28           |
| Kitap, kırtasiye, film                                                             | 22             | 15           |
| Mobilya                                                                            | 9              | 6            |
| Aksesuar (saat, takı, gözlük)                                                      | 8              | 5            |
| Çocuk/Bebek eşyaları ve oyuncak                                                    | 3              | 2            |
| Spor ekipmanları ve besin destek ürünleri                                          | 3              | 2            |
| Diğer                                                                              | 11             | 8            |
| Toplam                                                                             | 148            | 100          |
| <b>İkinci el ürün alışverişinde kullanılan platformlar</b>                         |                |              |
| <b>Kategori</b>                                                                    | <b>Frekans</b> | <b>Yüzde</b> |
| Dolap.com                                                                          | 73             | 49           |
| Letgo.com                                                                          | 26             | 18           |
| Sahibinden.com                                                                     | 24             | 17           |
| Gardrops.com                                                                       | 14             | 9            |
| Nadirkıtap.com                                                                     | 5              | 3            |
| Diğer                                                                              | 6              | 4            |
| Toplam                                                                             | 148            | 100          |
| <b>İkinci el ürün alışverişinde kullanılan araçlar</b>                             |                |              |
| <b>Seçenekler</b>                                                                  | <b>Frekans</b> | <b>Yüzde</b> |
| Mobil uygulamalar üzerinden                                                        | 104            | 70           |
| Web siteleri üzerinden                                                             | 7              | 5            |
| Her ikisi de                                                                       | 37             | 25           |
| Toplam                                                                             | 148            | 100          |
| <b>Son 1 yılda internet üzerinden ikinci el ürün satın alım sıklığı</b>            |                |              |
| <b>Seçenekler</b>                                                                  | <b>Frekans</b> | <b>Yüzde</b> |
| 1 kere                                                                             | 18             | 12           |
| 2-4 kere                                                                           | 78             | 53           |
| 5 ve üstü                                                                          | 30             | 20           |
| Hiç almadım                                                                        | 22             | 15           |
| Toplam                                                                             | 148            | 100          |
| <b>İnternet üzerinden ikinci el ürün satın alırken kullanılan ödeme türleri</b>    |                |              |
| <b>Seçenekler</b>                                                                  | <b>Frekans</b> | <b>Yüzde</b> |
| EFT/Havale ile ödeme                                                               | 27             | 18           |
| Kredi kartı ile ödeme                                                              | 87             | 59           |
| Elden/Kapıda ödeme                                                                 | 34             | 23           |
| Toplam                                                                             | 148            | 100          |
| <b>İnternet üzerinden ikinci el ürün satın alırken kullanılan teslimat türleri</b> |                |              |
| <b>Seçenekler</b>                                                                  | <b>Frekans</b> | <b>Yüzde</b> |
| Kargo ile teslim alırım.                                                           | 108            | 73           |
| Kendim elden teslim alırım.                                                        | 39             | 26           |
| Esnaf şubeden teslim alırım.                                                       | 1              | 1            |
| Toplam                                                                             | 148            | 100          |

Tablo 2'ye göre, katılımcılar internet üzerinden en çok, giysi ve ayakkabı (%34) ve elektronik ürünler ve beyaz eşya (%28) kategorilerinde ürünler satın almaktadır. Kitap, kırtasiye ve film gibi ürünlerin ise %15 oranında satın alındığı görülmektedir.

Katılımcıların internet üzerinden ikinci el ürünleri satın almak için en çok tercih ettiği platform Dolap.com (%49) olmuştur. Letgo.com %18'lik bir payla ikinci sırada yer alırken, Sahibinden.com %17 ve Gardrops.com ise %9'luk bir tercih oranına sahiptir. Dolap.com'un diğer platformlara göre önemli ölçüde daha fazla tercih edilmesi, bu platformun kullanıcılar arasında popülerliğini ve güvenilirliğini yansıtmaktadır.

İkinci el ürünleri satın almak için genç katılımcılar çoğunlukla (%70) mobil uygulamaları kullanmaktadır. Yalnızca %5'i web sitelerini tercih ettiğini belirtmiştir. Hem mobil uygulamaları hem de web sitelerini kullananların oranının ise %25 olduğu görülmektedir. Bu sonucu, mobil cihazların ve uygulamaların günlük kullanımının artmasıyla paralel bir eğilim olarak yorumlamak mümkündür.

Ayrıca, mobil uygulamaların kullanımının kolaylığı ve erişilebilirliği, bu tercihi destekleyen faktörlerdir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu (%85), internet üzerinden son 1 yılda en az bir kez ikinci el ürün satın almıştır. Katılımcıların %53'ü yılda ortalama 2-4 kez alışveriş yaptığını; %20'si ise daha sık alışveriş yaptığını belirtmiştir. Bu sonuç, gençlerin internet üzerinden sıklıkla ikinci el alışveriş yapmayı tercih ettiğini göstermektedir.

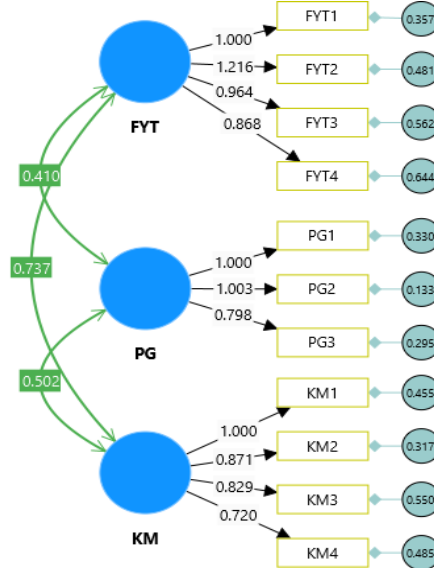
Katılımcıların %18'i, EFT/havale ile ödeme yapmayı; %59'u kredi kartı ile ödeme yapmayı ve %23'ü ise elden veya kapıda ödeme yapmayı tercih etmektedir. Bu sonuç; pratik bir ödeme yöntemi olan kredi kartının gençler tarafından da yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir.

Katılımcıların çoğunluğu (%73), internet üzerinden ikinci el ürün satın alırken kargo ile teslimatı tercih etmektedir. Elden teslimatın da önemli bir kullanıcı kesimi (%26) tarafından tercih edildiği; esnaf şubeden teslimatın ise çok düşük bir tercih oranına sahip olduğu görülmektedir.

#### 4.3. Katılımcıların İkinci El Ürün Satın alma Motivasyonlarına İlişkin Analiz Bulguları

Önceki araştırmalar ve yerleşik teorik modeller, çalışmada kullanılmış ölçekler için belirli yapılar ve faktörler hakkında kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Araştırma konusuyla ilgili olarak da literatürde geniş çapta kabul görmüş ve defalarca doğrulanmış teorik bir çerçevenin mevcut olması sebebiyle, bu çalışmada kullanılan ölçeklerin geçerliliğini ve güvenilirliğini test etmek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Doğrulayıcı faktör analizinde, araştırmanın yapısal modelinin geçerliliğini değerlendirmek için çeşitli uyum indeksleri kullanılmaktadır. Bu indeksler, modelin verilerle ne kadar iyi uyduğunu belirlemek amacıyla  $X^2/df$ , GFI (Goodness Of Fit Index), AGFI (Adjusted Goodness Of Fit Index), CFI (Comparative Fit Index), RMSEA (Root Mean Square Error Of Approximation) gibi değerleri içermektedir (Schermelleh-Engel vd., 2003: 52). Uyum indekslerinin ideal ve kabul edilebilir aralıkları ile elde edilen verilere dair analiz sonuçları aşağıda sunulmuştur.



Şekil 2. Ekonomik Motivasyonlar Ölçek Boyutları DFA Sonuçları

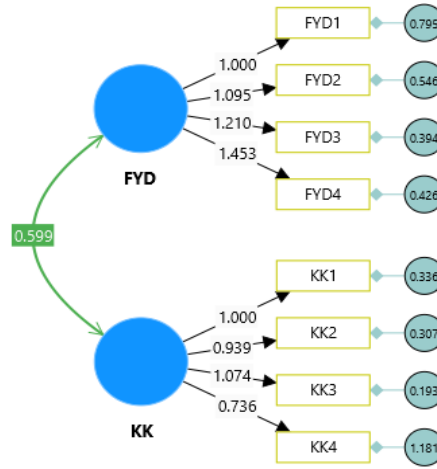


**Tablo 3.** Ekonomik Motivasyonlar – DFA Uyum Endeksleri Sınır Değerleri ve Analiz Sonuçları

| Uyum Ölçüleri                                         | İyi Uyum Değerleri | Kabul Edilebilir Uyum Değerleri | Analiz Sonucu |
|-------------------------------------------------------|--------------------|---------------------------------|---------------|
| Ki-Kare Bölü Serbestlik Derecesi (X2/df)              | <3,00              | <5,00                           | 1.719         |
| Kök Ortalama Karekök Yaklaşımı Hatası (RMSEA)         | 0,00-0,05          | 0,05-0,10                       | 0,07          |
| Standartlaştırılmış Ortalama Karekök Kalıntısı (SRMR) | 0,00-0,05          | 0,05-0,10                       | 0,049         |
| Uyum İyiliği İndeksi (GFI)                            | 0,95-1,00          | 0,90-0,95                       | 0,921         |
| Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi (AGFI)               | 0,90-1,00          | 0,85-0,90                       | 0,872         |
| Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI)                    | 0,95-1,00          | 0,90-0,95                       | 0,918         |
| Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI)                    | 0,95-1,00          | 0,90-0,95                       | 0,964         |

**Kaynak:** Schermelleh-Engel vd. (2003: 52).

Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları incelendiğinde, bütün değerlerin iyi ve kabul edilebilir uyumu yansıttığı görülmektedir, dolayısıyla ölçeğin faktör yapıları doğrulanmıştır.



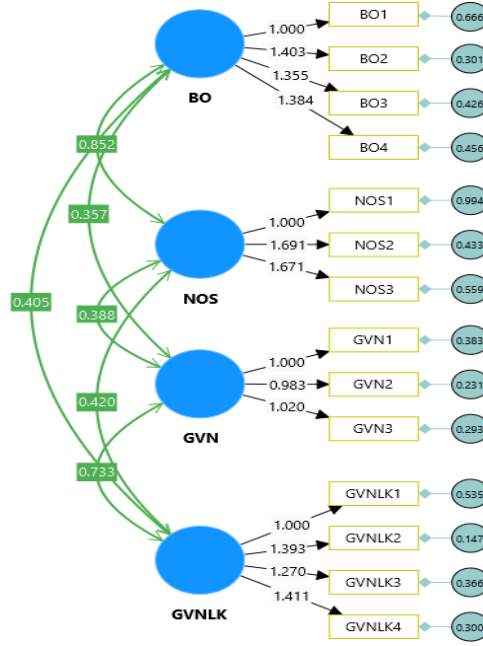
**Şekil 3.** Uygunluk Motivasyonu Ölçek Boyutları DFA Sonuçları

**Tablo 4.** Uygunluk Motivasyonu –DFA Uyum Endeksleri Sınır Değerleri ve Analiz Sonuçları

| Uyum Ölçüleri                                         | İyi Uyum Değerleri | Kabul Edilebilir Uyum Değerleri | Analiz Sonucu |
|-------------------------------------------------------|--------------------|---------------------------------|---------------|
| Ki-Kare Bölü Serbestlik Derecesi (X2/df)              | <3,00              | <5,00                           | 1.324         |
| Kök Ortalama Karekök Yaklaşımı Hatası (RMSEA)         | 0,00-0,05          | 0,05-0,10                       | 0,04          |
| Standartlaştırılmış Ortalama Karekök Kalıntısı (SRMR) | 0,00-0,05          | 0,05-0,10                       | 0,05          |
| Uyum İyiliği İndeksi (GFI)                            | 0,95-1,00          | 0,90-0,95                       | 0,96          |
| Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi (AGFI)               | 0,90-1,00          | 0,85-0,90                       | 0,924         |
| Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI)                    | 0,95-1,00          | 0,90-0,95                       | 0,95          |
| Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI)                    | 0,95-1,00          | 0,90-0,95                       | 0,987         |

**Kaynak:** Schermelleh-Engel vd. (2003: 52).

Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları incelendiğinde, bütün değerlerin iyi ve kabul edilebilir uyumu yansıttığı görülmektedir, dolayısıyla ölçeğin faktör yapıları doğrulanmıştır.



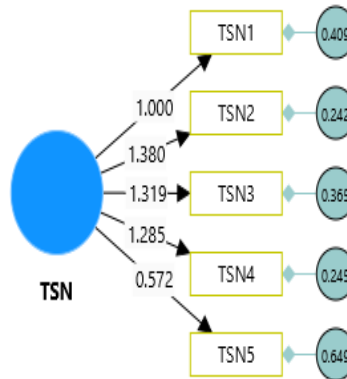
Şekil 4. Fikrîsel Motivasyon Ölçek Boyutları DFA Sonuçları

Tablo 5. Fikrîsel Motivasyon – DFA Uyum Endeksleri Sınır Değerleri ve Analiz Sonuçları

| Uyum Ölçüleri                                         | İyi Uyum Değerleri | Kabul Edilebilir Uyum Değerleri | Analiz Sonucu |
|-------------------------------------------------------|--------------------|---------------------------------|---------------|
| Ki-Kare Bölü Serbestlik Derecesi (X2/df)              | <3,00              | <5,00                           | 2,264         |
| Kök Ortalama Karekök Yaklaşımı Hatası (RMSEA)         | 0,00-0,05          | 0,05-0,10                       | 0,09          |
| Standartlaştırılmış Ortalama Karekök Kalıntısı (SRMR) | 0,00-0,05          | 0,05-0,10                       | 0,067         |
| Uyum İyiliği İndeksi (GFI)                            | 0,95-1,00          | 0,90-0,95                       | 0,89          |
| Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi (AGFI)               | 0,90-1,00          | 0,85-0,90                       | 0,849         |
| Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI)                    | 0,95-1,00          | 0,90-0,95                       | 0,891         |
| Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI)                    | 0,95-1,00          | 0,90-0,95                       | 0,93          |

Kaynak: Schermelleh-Engel vd. (2003: 52).

Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları incelendiğinde, bütün değerlerin iyi ve kabul edilebilir uyumu yansıttığı görülmektedir, dolayısıyla ölçeğin faktör yapıları doğrulanmıştır.



Şekil 5. Çevrim içi Tekrar Satın Alma Niyeti Ölçeği DFA Sonuçları

**Tablo 6.** Çevrim içi Tekrar Satın Alma Niyeti Ölçeği – DFA Uyum Endeksleri Sınır Değerleri ve Analiz Sonuçları

| Uyum Ölçüleri                                         | İyi Uyum Değerleri | Kabul Edilebilir Uyum Değerleri | Analiz Sonucu |
|-------------------------------------------------------|--------------------|---------------------------------|---------------|
| Ki-Kare Bölü Serbestlik Derecesi (X2/df)              | <3,00              | <5,00                           | 4,989         |
| Kök Ortalama Karekök Yaklaşımı Hatası (RMSEA)         | 0,00-0,05          | 0,05-0,10                       | 0,1           |
| Standartlaştırılmış Ortalama Karekök Kalıntısı (SRMR) | 0,00-0,05          | 0,05-0,10                       | 0,046         |
| Uyum İyiliği İndeksi (GFI)                            | 0,95-1,00          | 0,90-0,95                       | 0,92          |
| Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi (AGFI)               | 0,90-1,00          | 0,85-0,90                       | 0,86          |
| Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI)                    | 0,95-1,00          | 0,90-0,95                       | 0,938         |
| Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI)                    | 0,95-1,00          | 0,90-0,95                       | 0,947         |

**Kaynak:** Schermelleh-Engel vd. (2003: 52).

Doğrulamalı faktör analizi sonuçları incelendiğinde, bütün değerlerin iyi ve kabul edilebilir uyumu yansıttığı görülmektedir, dolayısıyla ölçeğin faktör yapıları doğrulanmıştır.

#### 4.4. Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizleri

Araştırma modelinde kullanılan ölçeklerin güvenilirlik ve geçerliliğini ölçmek için bazı yöntemler kullanılmıştır. Öncelikle Cronbach's Alpha katsayısı incelenmiştir. 0-1 arasında değişen ve ölçeklerin tutarlılığını belirlemek için kullanılan Cronbach's Alpha katsayısının 0,70'in üzerinde olması halinde, kullanılan ölçeğin güvenilir ve tutarlı olduğu kabul edilmektedir (Hair vd., 2010: 88).

Araştırmadaki ölçeklerin yakınsak geçerliliği için, her bir faktör yapısının kovaryanslarının karelerinin toplamının ifade sayısına bölünmesiyle hesaplanan ortalama açıklanan varyans (Average Variance Extracted-AVE) ve birleşik güvenilirlik (Composite Reliability) hesaplanmıştır. Yakınsak geçerlilikten söz edebilmek için, faktör CR değerlerinin AVE değerlerinden yüksek olması ve AVE değerinin 0,5 ve üzeri olması koşulunun sağlanması gerekmektedir (Yaşlıoğlu, 2017: 82). Hair vd.'ne (2010) göre CR değeri 0,6'nın üzerinde olduğu durumlarda AVE'nin 0,5'in altında olması kabul edilebilir. Ayrıca, AVE değeri 0,5'in altında olsa bile, eğer CR>AVE koşulu sağlanıyorsa, bu durum yakınsak geçerliliğin kabul edilebileceğini gösterir.

**Tablo 7.** Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirlik ve Geçerlilik Testi Sonuçları

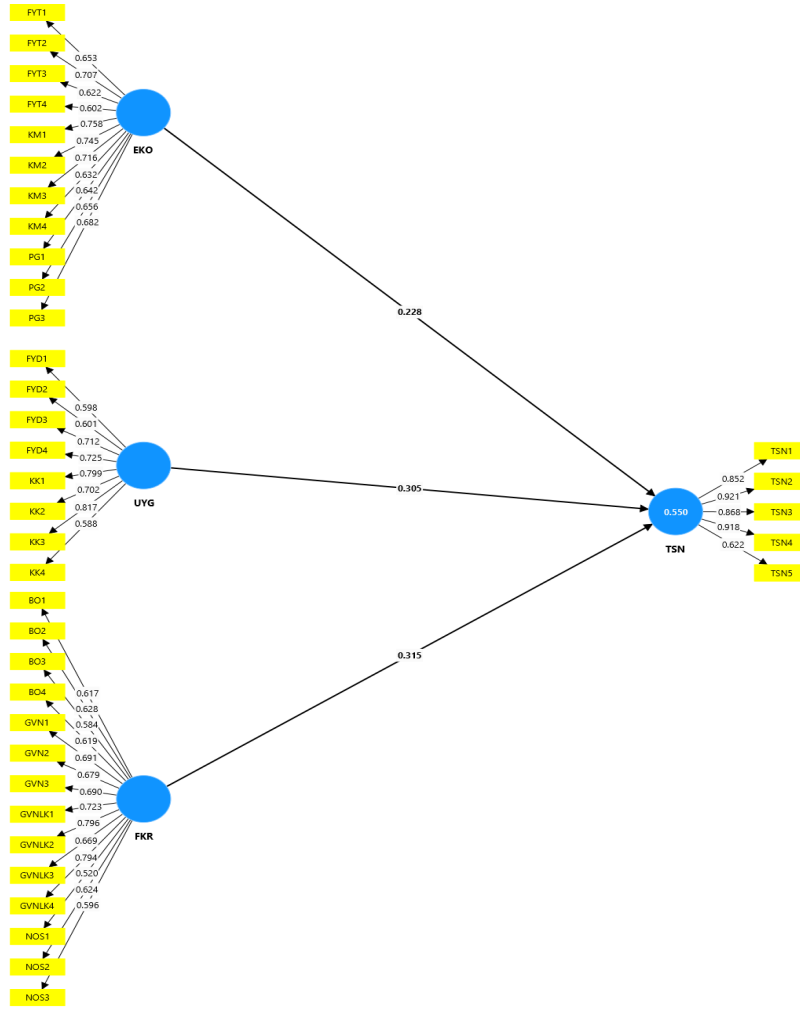
|                                                  | Cronbach's alpha | CR (Composite reliability) | AVE (Average variance extracted) |
|--------------------------------------------------|------------------|----------------------------|----------------------------------|
| <b>Ekonomik Motivasyonlar (EKO)</b>              | 0,873            | 0,881                      | 0,48                             |
| <b>Fikirsal Motivasyonlar (FKR)</b>              | 0,906            | 0,919                      | 0,47                             |
| <b>Uygunluk Motivasyonları (UYG)</b>             | 0,841            | 0,854                      | 0,44                             |
| <b>Çevrim içi Tekrar Satın Alma Niyeti (TSN)</b> | 0,893            | 0,908                      | 0,645                            |

Tablo 7 incelendiğinde, araştırma ölçeklerinin Cronbach's alfa değerlerinin kabul edilebilir güvenilirlik seviyelerinin oldukça üzerinde olduğu gözlemlenmektedir.

Ayrıca, ölçeklerin faktör yapılarına ilişkin geçerliliği belirlemek amacıyla yapılan analizlerin sonuçlarına göre, tüm faktör boyutların CR değerlerinin 0,60'ın üzerinde ve AVE değerlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgular, tüm faktör ve boyutların geçerlilik değerlerinin uygun seviyelerde olduğunu ve geçerliliğin sağlandığını göstermektedir.

#### 4.5. Araştırma Hipotezlerinin Test Edilmesi

Bu araştırma kapsamında geliştirilen hipotezlerin test edilmesinde yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır.



Şekil 6. Yapısal Eşitlik Modelinde Test Edilen Yapısal Model – Yol Analizi

Tablo 8. Araştırma Modeli Yol Analizi Uyum Endeksleri Sınır Değerleri ve Analiz Sonuçları

| Uyum Ölçüleri                                         | İyi Uyum Değerleri | Kabul Edilebilir Uyum Değerleri | Analiz Sonucu |
|-------------------------------------------------------|--------------------|---------------------------------|---------------|
| Ki-Kare Bölü Serbestlik Derecesi (X2/df)              | <3,00              | <5,00                           | 4,780         |
| Kök Ortalama Karekök Yaklaşımı Hatası (RMSEA)         | 0,00-0,05          | 0,05-0,10                       | 0,06          |
| Standartlaştırılmış Ortalama Karekök Kalıntısı (SRMR) | 0,00-0,05          | 0,05-0,10                       | 0,048         |
| Uyum İyiliği İndeksi (GFI)                            | 0,95-1,00          | 0,90-0,95                       | 0,932         |
| Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi (AGFI)               | 0,90-1,00          | 0,85-0,90                       | 0,86          |
| Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI)                    | 0,95-1,00          | 0,90-0,95                       | 0,92          |
| Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI)                    | 0,95-1,00          | 0,90-0,95                       | 0,96          |

Araştırma kapsamında geliştirilen hipotezlerle ilgili değerlendirme yapabilmek için regresyon katsayıları ve p değerleri dikkate alınmıştır. Model kapsamında elde edilen standardize regresyon katsayısı değerleri ve hipotez testi sonuçları aşağıda sunulmuştur.

**Tablo 9.** Hipotez Testi Sonuçları

| Değişkenler  | Regresyon Katsayıları | P değeri | Hipotez Sonucu |
|--------------|-----------------------|----------|----------------|
| TSN <--- EKO | 0,228                 | 0,041    | Kabul          |
| TSN <--- UYG | 0,305                 | 0,032    | Kabul          |
| TSN <--- FKR | 0,315                 | 0,03     | Kabul          |

Tablo 9 incelendiğinde,  $p < 0,05$  anlamlılık düzeyinde H1, H2 ve H2 hipotezlerinin kabul edildiği görülmektedir. Buna göre;

Ekonomik motivasyonların çevrim içi tekrar satın alma niyeti üzerindeki etkisini açıklayan regresyon katsayısı, ekonomik motivasyonlar ile çevrim içi tekrar satın alma niyeti arasında pozitif bir ilişki olduğunu, ekonomik motivasyonların artmasıyla çevrim içi tekrar satın alma niyetinin % 22,8 oranında arttığını göstermektedir.

Uygunluk motivasyonlarının çevrim içi tekrar satın alma niyeti üzerindeki etkisini açıklayan regresyon katsayısı ise, uygunluk motivasyonları ile çevrim içi tekrar satın alma niyeti arasında daha güçlü bir ilişki olduğunu ve uygunluk motivasyonlarının artmasıyla çevrim içi tekrar satın alma niyetinin de % 30,5 oranında artma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Fikirsiz motivasyonların çevrim içi tekrar satın alma niyeti üzerindeki etkisini açıklayan regresyon katsayısı ise, fikirsiz motivasyonlar ile çevrim içi tekrar satın alma niyeti arasında en güçlü ilişkinin bulunduğunu ve fikirsiz motivasyonların artmasıyla çevrim içi tekrar satın alma niyetinin % 31,5 oranında artış gösterdiğini ortaya koymaktadır.

## 5. Sonuç ve Tartışma

Çevrim içi alışveriş, tüketicilere zaman, maliyet, emek ve kişiselleştirme açısından avantajlar sağlamaktadır (Akin, 2020: 77). Bu nedenle çevrim içi ikinci el pazarlar da her geçen gün daha fazla büyümekte ve çeşitlenmektedir. Tüketiciler çeşitli motivasyonlarla ikinci el pazarlara ilgi göstermektedir.

Literatür incelediğinde, tüketicileri alışveriş yapmaya yönelten motivasyonları ele alan pek çok çalışma olduğu, bunların fiziksel veya çevrim içi ürün pazarında genel tüketici eğilimlerini incelediği görülmektedir. Fiziki pazara yönelik araştırmalar, alıcıların ikinci el giysi satın alma eğilimlerini (Koay vd., 2022); mağaza deneyiminin satın alma motivasyonuna etkisini (Silva vd., 2021); ikinci el ürün alışverişinde “modaya uygunluk” unsurunun motivasyonel rolünü (Ferraro vd., 2016) incelemektedir. Ayrıca, Guiot ve Roux (2010) tarafından, ikinci el tüketicilerinin satın alma eğilimlerini ölçmeyi sağlayan bir ölçek geliştirme çalışmasının yapıldığı görülmektedir. Çevrim içi pazara dair bazı çalışmalar ise, marka farkındalığının kullanılmış ürün talebine etkisini (Baruönü, 2025); çevrimiçi ikinci el satın alma davranışında tüketici fiyat bilincinin düzenleyici rolünü (Calvo-Porral, 2024); algılanan ürün riskini (Yıldırım ve Karadere, 2023) ve sürdürülebilirlik unsurunun satın alma kararında etkisini (Ek Styvén ve Mariani, 2020) ele almıştır. Padmavathy vd. (2019) ise çevrim içi alışveriş motivasyonlarına dair kavramsallaştırma ve ölçek geliştirme çalışmasıyla literatüre katkı yapmıştır.

Bu araştırma, genç tüketicilerin ikinci el ürün tüketim kararlarını verirken hangi motivasyonlarla hareket ettiği ve bu motivasyonların tekrar satın alma niyetine etkisini ele almaktadır. Bu doğrultuda, geçmiş çalışmalar ışığında, satın alma motivasyonlarının (ekonomik, uygunluk ve fikirsiz motivasyonlar) genç tüketicilerin çevrim içi ikinci el alışveriş niyetlerini nasıl şekillendirdiğini tespit etmek amacıyla kavramsal bir model ve bazı hipotezler geliştirilmiştir.

Araştırma kapsamında, 91’i kadın, 57’si erkek olan ve en az bir defa ikinci el ürün satın aldığını belirten 148 katılımcıdan elde edilen veriler analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, katılımcıların en çok satın aldığı ikinci el ürünler sırasıyla, giysi ve ayakkabı, elektronik-beyaz eşya ve kitap-

kırtasiye kategorilerinden ürünlerdir. Genç tüketicilerin bu tür ürünleri, %70 oranında mobil uygulamalardan satın aldıkları; bunlar arasında en çok kullanılan uygulamanın ise dolap.com olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, kredi kartının %59 ile ikinci el satın almada en çok tercih edilen ödeme yöntemi olduğu; katılımcıların önemli bir kısmının (%73) kargo ile teslim alma seçeneğini tercih ettiği izlenmiştir.

Araştırma hipotezleri, ekonomik, uygunluk ve fikişel motivasyonların genç tüketicilerin çevrim içi tekrar satın alma niyetini anlamlı ve olumlu yönde etkilediğini önermektedir. Analiz sonuçları, etki büyüklüğüne açısından fikişel motivasyonların gençlerin tekrar satın alma niyetini etkileyen en itici güç olduğu; sırasıyla uygunluk ve ekonomik motivasyonların da genç tüketicilerin tekrar satın alma kararlarını etkilediğini ortaya koymuştur. Bu sonucun olası açıklaması, ekonomik özgürlüklerini henüz kazanmamış olan gençlerin, aileden elde ettikleri geliri harcama konusunda özgür hissetmeleri ve bu tip alışverişte ekonomik faktörleri ilk plana almama eğilimleridir.

Araştırmanın hipotez sonuçları, literatürde yer alan bazı araştırmalarla uyumlu iken, bazıları ile farklılaşmaktadır. Buna göre;

Ekonomik motivasyonların etkisine dair H1 hipotez bulgularına göre gençler, düşük fiyat, pazarlık yapabilme gücü ve paranın karşılığını alabilme gibi gerekçelerle ikinci el ürünlere yönelmektedir. Kılıç (2019: 1398) tarafından benzer şekilde, genç katılımcılarla yürütölmüş olan araştırmanın sonuçları da ekonomik faktörlerin ikinci el ürün satın alma niyeti üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Karma tüketici gruplarıyla yürütölmüş çalışmalarda da ekonomik motivasyonun ikinci el satın alma niyeti üzerinde olumlu yönde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Böcker ve Meelen, 2017; Özer ve Mucan Özcan, 2021; Kurtuluş vd., 2021 ve Yeap vd., 2022). Bu araştırmalardan farklı olarak, mevcut araştırma bulgularına göre gençlerin ikinci el ürün satın alma kararında ekonomik motivasyon ilk faktör değildir. Bu fark, örneklemin yalnızca genç bireylerden oluşması ile açıklanabilir. Genç bireylerin ekonomik açıdan bağımsız olmaları, onları ekonomik motivasyonlara duyarsız hale getirmemektedir ancak harcama kararlarında daha duygusal, sembolik veya deneyimsel kriterleri ön plana almalarına yol açmaktadır. Bu durum, Holbrook ve Hirschman (1982)'ın tüketicilerin yalnızca rasyonel değil, aynı zamanda hedonik ve deneyimsel değerlerle de motive oldukları yönündeki tüketim modeline işaret eder. Benzer şekilde, 1990 ve 2000'li yıllarda doğan Çinli gençlerle yürütölen araştırmanın sonuçları da gençlerin büyük çoğunluğunun (%96) ekonomik ve çevresel endişelerle bu tür ürünlere yönelmediklerini, bu satın almaları klasik bir alışverişten öte, özgünlüklerini yansıtacak benzersiz ürünleri bulmak için eğlenceli bir hazine avı deneyimine dönüştürdüklerini ortaya koymuştur (Wang vd., 2022: 164). Bu benzerlik, genç tüketiciler arasında ekonomik motivasyonun ikincil düzeyde kaldığına dair literatürde yerleşik bir eğilim oluşmaya başladığını düşündürmektedir. Ancak diğer taraftan, Yeap vd. (2022) gibi bazı çalışmalar, ekonomik nedenlerin tüm yaş gruplarında temel belirleyici olduğunu savunmaktadır. Bu çelişki, ölçekte kullanılan madde yapılarından, örneklemin demografik özelliklerinden ya da bağlamsal farklılardan kaynaklanıyor olabilir. Örneğin, bazı çalışmalarda “ekonomik değer” maddeleri daha kapsamlı ve indirgenemez şekilde tanımlanmakta, bazı çalışmalarda ise sadece “düşük fiyat” ile sınırlandırılmaktadır.

Uygunluk motivasyonlarının etkisine dair H2 hipotez bulgularına göre ise gençler, kolay, açık ve anlaşılabilir olması; kişisel alışveriş verimliliğini artırması ve çeşitli seçenekler arasından seçim yapmaya izin veriyor olması gibi nedenlerle çevrim içi ikinci el ürün alışverişini kendilerine daha uygun bulmakta ve tekrar satın almaya yönelmektedir. Çavuşoğlu ve Demirağ'ın (2021: 181) araştırma sonuçları da müşteri tatmini sağlamada mal ve hizmeti kolay bir şekilde satın almanın (çaba beklentisi) ve bunu yaparken zevk almanın (performans beklentisi) önemli kriterler olduğunu vurgulamaktadır. Zeren ve Gökdağlı (2017: 54) da online alışverişin, bireylerin kompölsif tüketim dürtülerini tatmin etmede geleneksel alışverişe kıyasla daha fazla potansiyel taşıdığına dikkat çekmektedir.

Fikirsiz motivasyonlarının etkisine dair H3 hipotezine göre genç tüketiciler, en fazla, güvenilir ve özgün ürünler satın almak gibi motivasyonlarla, ikinci el çevrim içi alışıverişe yönelmektedir. Özellikle, bu alışveriş türünü güvenli buldukları ve kişiliklerini yansıtan bir araç olduğuna inandıkları için çevrim içi ikinci el ürünler satın almaya yönelmektedir. Bu bulguya göre, gençler gelirden bağımsız olarak farklılık ve yaratıcılıklarını göstermek için ikinci el ürünlere yönelmektedir (Deniz, 2020: 1516). Yenilik arayışı özellikle ikinci el kıyafet satın alma niyeti ve davranışı üzerinde doğrudan ve olumlu bir etki göstermektedir (Ögel, 2022). Çinli gençlerle yürütölen araştırmanın (Wang vd., 2022: 164) sonuçları da gençlerin büyük çoğunluğunun (%96) ekonomik ve çevresel endişelerle ikinci el alışveriş yapmadıklarını, özgünlüklerini yansıtacak benzersiz ürünleri bulmak için hazine avı motivasyonu ile bu platformlarda araştırma yaparak satın alım yaptıklarını ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, bu araştırmanın bulguları, çevrim içi satıcıların ve girişimcilerin ikinci el alışveriş türündeki genç tüketici eğilimlerini anlayabilmesi bakımından açıklayıcıdır. Bu kapsamda, bu firmaların, çevrim içi pazaryerlerinde ürün araştıran genç tüketicilerin platforma olan güvenini artırmak için kişiselleştirilmiş stratejiler tasarlamaları önerilebilir. Sürdürülebilirlik ve etik tüketim vurgusu, ikinci el tüketimi geliştirmede önemli bir rol oynayabilir. Ek olarak, fiyat/performans vurgusunun iletişim çalışmalarıyla gençlere sunulması tavsiye edilebilir. Genç tüketicilere yönelik pazarlama iletişimi tasarlanırken, ürünün fiyatı kadar “anlamı” da ön planda tutulmalıdır. Ayrıca, mobil uygulama tasarımlarında hız, kişiselleştirme ve güven vurgusu güçlendirilmelidir. Sonuçların birçok çalışma ile örtüşmesi, ikinci el tüketimin genç tüketiciler arasında yeni bir norm haline gelmeye başladığını ancak bu normun yalnızca ekonomik değil, anlamsal ve duygusal temellere dayandığını göstermektedir.

Araştırma bulguları önemli çıkarımlar sunmakla birlikte, bu çalışmanın belirli sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle, araştırma anketleri online ve basılı formlar aracılığıyla İstanbul ilinde yaşayan 401 genç katılımcıya ulaştırılabilmekmiştir ve bunların 148’i çevrim içi alışveriş yaptığını belirterek işaretleme yapmıştır. Dolayısıyla sonuçların genellemesi mümkün değildir. Gelecekteki araştırmaların farklı demografik özelliklerdeki tüketici gruplarıyla, farklı coğrafi bölgelerde, farklı dönemlerde yapılması ikinci el tüketimine dair farklılıkları göstermesi ve kıyas yapılması bakımından faydalı olacaktır. Ek olarak, bu araştırmada ikinci el ürün kategorileri arasında bir ayrım yapılmamıştır. Bu nedenle yeni çalışmaların, tüketicilerin ikinci el ürünlerin satın alma eğilimlerinin ürün kategorisine (giyim, kozmetik, elektronik, ev eşyası vb.) bağılı olarak ne ölçüde farklılık gösterdiğini ortaya koymak için tasarlanması önerilebilir. Bununla birlikte, kesitsel veri kullanımı nedeniyle yol analizi nedenselliği kanıtlamada yetersiz kalabilir; ilişkinin zaman içindeki seyrini ve gerçek nedensel bağları ortaya koymak için boylamsal çalışmalar gereklidir. Bu sınırlılıkların farkında olarak, gelecekteki çalışmalarda örneklem büyüklüğünün artırılması ve veri toplama yöntemlerinin çeşitlendirilmesi önerilir. Ayrıca gelecek çalışmalar, araştırmamızda ele alınan kuramların, satın alma niyetini açıklamakta yararlanabilecek farklı boyutlarına odaklanabilir. Örneğin; Beklenti Doğrulama Teorisi (Oliver, 1980) ışığında, motivasyon türlerinin satın alma kararları üzerindeki etkileri, tüketicilerin ürünü kullanım öncesi ve kullanım sonrası değerlendirmelerine(onaylama-onaylamama) bakılarak zamansal olarak araştırabilir. Ayrıca, Sosyal Kimlik Teorisi (Tajfel ve Turner, 1986) perspektifinden, farklı kültürlerde psikolojik ihtiyaçlar ve değerlerin satın alma motivasyonlarındaki rolü karşılaştırmalı olarak incelenebilir. Ek olarak, Davis’in (1989) Teknoloji Kabul Modelinin “kullanışlılık” boyutunun, farklı tüketici gruplarının satın alma davranışları açısından ele alınması önerilebilir.

## Kaynaklar

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior And Human Decision Processes*, 50(2), 179-211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)
- Akın, M. S. (2020). Çevrim içi ikinci el alışveriş motivasyonları: Ölçek uyarlama çalışması. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 74-88. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuusbdi/issue/57885/729701>
- Alessa, A. A., Alotaibie, T. M., Elmoez, Z. ve Alhamad, H. E. (2021). Impact of COVID-19 on entrepreneurship and consumer behaviour: A case study in Saudi Arabia. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(5), 201-210. <https://doi.org/10.13106/jafeb.2021.vol8.no5.0201>
- Arora, N., Charm, T., Grimmelt, A., Ortega, M., Robinson, K., Sexauer, C. ve Yamakawa, N. (2020). *A global view of how consumer behavior is changing amid COVID-19*. McKinsey & Company, Discussion Document . <https://tinyurl.com/4ybu8nup>
- Avcı, İ. (2021). *Tüketiciden tüketiciye elektronik ticarete (c2c) çevrimiçi ikinci el ürün satın alma motivasyonlarının sürdürülebilir tüketim davranışı ve çevrimiçi tekrar satın alma niyeti üzerindeki etkileri ve elektronik ağızdan ağıza pazarlamanın aracılık rolü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gümüşhane Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Gümüşhane.
- Aycock, M., Cho, E. ve Kim, K. (2023). I like to buy pre-owned luxury fashion products: Understanding online second-hand luxury fashion shopping motivations and perceived value of young adult consumers. *Journal of Global Fashion Marketing*, 14(3), 327-349. <https://doi.org/10.1080/20932685.2023.2195677>
- Baruönü, F. Ö. (2025). Examining the motives affecting the demand for second-hand fashion products in the context of brand knowledge presence. *Journal of Product & Brand Management*. <https://dx.doi.org/10.1108/JPBM-10-2023-4778>
- Bhattacharjee, A. (2001). Understanding information systems continuance: An expectation-confirmation model. *MIS Quarterly*, 25(3), 351-370. <http://dx.doi.org/10.2307/3250921>
- Böcker, L. ve Meelen, T. (2017). Sharing for people, planet or profit? Analysing motivations for intended sharing economy participation. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 23(1), 28–39. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2016.09.004>
- Calvo-Porrall, C., Orosa-González, J. ve Viejo-Fernández, N. (2024). Second-hand online stores: An examination of consumers' purchase behaviour. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 34(4), 489–512. <https://doi.org/10.1080/09593969.2023.2301582>
- Cunningham, E. (2008). *A practical guide to structural equation modelling using Amos*. Melbourne: Statsline.
- Çavuşoğlu, S. ve Demirağ, B. (2021). Çevrim içi tekrar satın alma niyetinin öncülleri: Türkiye’de alışveriş yapan tüketiciler üzerine bir araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 163-194. <https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.779917>
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS quarterly*, 13(3), 319-340. <https://doi.org/10.2307/249008>
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum.
- Deniz, E. (2020). Çevrim içi ikinci-el giyim eşyası satın almaya etki eden faktörlerin incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 1487-1519. <https://doi.org/10.15869/itobiad.700919>
- Ek Styvén, M. ve Mariani, M. M. (2020) Understanding the intention to buy secondhand clothing on sharing economy platforms: The influence of sustainability, distance from the consumption system, and economic motivations. *Psychology & Marketing*, 37(5). 724-739. <https://doi.org/10.1002/mar.21334>



- Evans, F., Grimmer, L. ve Grimmer, M. (2022). Consumer orientations of secondhand fashion shoppers: the role of shopping frequency and store type. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 67, 102991. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2022.102991>
- Ferraro, C., Sands, S. ve Brace-Govan, J. (2016). The role of fashionability in second-hand shopping motivations. *Journal of retailing and consumer services*, 32, 262-268. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2016.07.006>
- Gezmişoğlu Şen, D. (2022). E-ticarete yeni trend: İkinci el çevrim içi pazar. H. S. Eti (Ed). *Ekonomi, finans, işletme ve pazarlama alanında akademik çalışmalar - I* içinde (s. 87-99). Artikel Yayınevi.
- Goddevrind V., Schumacher t., Seetharaman R. ve Spillecke D. (2021). C2C e-commerce: Could a new business model sell more old goods?. McKinsey & Company. <https://tinyurl.com/9pxe8j2m>
- Gu, S., Ślusarczyk, B., Hajizada, S., Kovalyova, I. ve Sakhibieva, A. (2021). Impact of the COVID-19 pandemic on online consumer purchasing behavior. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 16(6), 2263-2281. <https://doi.org/10.3390/jtaer16060125>
- Guiot, D. ve Roux, D. (2010). A second-hand shoppers' motivation scale: Antecedents, consequences, and implications for retailers. *Journal of Retailing*, 86(4), 355-371. <https://doi.org/10.1016/j.jretai.2010.08.002>
- Güngördü Belbağ, A. (2022). Impacts of Covid-19 pandemic on consumer behavior in Turkey: A qualitative study. *Journal of Consumer Affairs*, 56(1), 339-358. <https://doi.org/10.1111/joca.12423>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2010). Multivariate data analysis. <https://www.drnishikantjha.com/papersCollection/Multivariate%20Data%20Analysis.pdf>
- Hinkin, T. R. (1995). A review of scale development practices in the study of organizations. *Journal of Management*, 21(5), 967-988. [https://doi.org/10.1016/0149-2063\(95\)90050-0](https://doi.org/10.1016/0149-2063(95)90050-0)
- Holbrook, M. B. ve Hirschman, E. C. (1982). The experiential aspects of consumption: Consumer fantasies, feelings, and fun. *Journal Of Consumer Research*, 9(2), 132-140. <https://doi.org/10.1086/208906>
- Hristova, Y. (2019). The second-hand goods market: Trends and challenges. *Izvestia Journal of the Union of Scientists - Varna. Economic Sciences Series*, 8(3), 62-71. <http://dx.doi.org/10.36997/IJUSV-ESS/2019.8.3.62>
- Hsu, C.L., Chen, M.C., Kikuchi, K. ve Machida, I. (2017). Elucidating the determinants of purchase intention toward social shopping sites: A comparative study of Taiwan and Japan. *Telematics Inform*, 34(4), 326-338. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2016.04.016>
- Kılıç, S. (2019). Tüketicilerin ikinci el (kullanılmış) ürünlere yönelik alışveriş güdülleri ve satın alma niyetleri. *Turkish Studies - Economics, Finance, Politics*, 14(4), 1383-1402. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.39245>
- Koay, K. Y., Cheah, C. W. ve Lom, H. S. (2022). An integrated model of consumers' intention to buy second-hand clothing. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 50(11), 1358-1377. <https://doi.org/10.1108/IJRDM-10-2021-0470>
- Kollmann, T., Kuckertz, A. ve Kayser, I. (2012). Cannibalization or synergy? Consumers' channel selection in online-offline multichannel systems. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 19(2), 186-194. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2011.11.008>
- Kurtuluş, S., Özkan, E., Akpınar, H. M., Gursen, A. E. ve Yaman, Ö. (2021). Tüketicilerin çevrim içi ikinci el alışveriş platformlarından alışveriş yapma motivasyonları üzerine bir araştırma: Çevresel endişenin düzenleyici rolü. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 85-101. <https://doi.org/10.30794/pausbed.895184>
- Meldrum, K. (2010, 25-26 Kasım). Structural equation modelling: tips for getting started with your research. *STEME Symposium: Contemporary Approaches to Research in Mathematics, Science, Health and Environmental Education* içinde (s. 1-6). Melbourne, VIC, Australia. <https://researchonline.jcu.edu.au/17075/>

- Moon, D., Kurisu, K. ve Tahara, K. (2023). Which products are bought second-hand and by whom?: Analysis of consumer-preferred acquisition modes by product type. *Resources, Conservation and Recycling*, 190, 106860. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2022.106860>
- Oliver, R. L. (1980). A cognitive model of the antecedents and consequences of satisfaction decisions. *Journal of Marketing Research*, 17(4), 460-469. <https://doi.org/10.1177/002224378001700405>
- Ögel, İ. Y. (2022). Is it sustainability or fashion? Young educated consumers' motivations for buying second-hand clothing. *Business & Management Studies: An International Journal*, 10(3), 817-834. <https://www.bmij.org/index.php/1/article/view/2064>
- Özer, E. ve Mucan, B. (2021). Ortak tüketim anlayışına ilişkin tutumların, ikinci el e-moda sitelerini kullanma niyetine etkisi. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 8(1), 1-25. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.691529>
- Padmavathy, C., Swapana, M. ve Paul, J. (2019). Online second-hand shopping motivation-conceptualization, scale development and validation. *Journal of Reatiling and Consumer Services*, 51(19), 19-3. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2019.05.014>
- Pappas, O., Pateli, I. G., Giannakos, A. N. M. ve Chrissikopoulos, V. (2014). Moderating effects of online shopping experience on customer satisfaction and repurchase intentions. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 42(3), 187-204. <https://doi.org/10.1108/IJRDM-03-2012-0034>
- Raszka, N. ve Borusiak, B. (2020). Motives of second-hand products purchase-the qualitative study results. *Journal of Marketing and Market Studies*, 2020(1), 23-31. <https://doi.org/10.33226/1231-7853.2020.1.3>
- Rohm, A. J. ve Swaminathan, V. (2004). A typology of online shoppers based on shopping motivations. *Journal of Business Research*, 57(7), 748-757. [https://doi.org/10.1016/S0148-2963\(02\)00351-X](https://doi.org/10.1016/S0148-2963(02)00351-X)
- Saarijärvi, H., Joensuu, J., Rintamäki, T. ve Yrjölä, M. (2018). One person's trash is another person's treasure: Profiling consumer-to-consumer e-commerce in Facebook. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 46(11/12), 1092-1107. <https://doi.org/10.1108/IJRDM-04-2017-0091>
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger H. ve Müller, H. (2003), Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74. [https://www.stats.ox.ac.uk/~snijders/mpr\\_Schermelleh.pdf](https://www.stats.ox.ac.uk/~snijders/mpr_Schermelleh.pdf)
- Shin, H.-S., Choi, E. ve Kim, J.-H. (2023). Which motivations influence consumer behavior?: focusing on second-hand distribution platforms. *Journal of Distribution Science*, 21(3), 123-134. <https://doi.org/10.15722/JDS.21.03.202303.123>
- Silva, S. C., Santos A., Duarte, P. ve Vlácil, B. (2021). The role of social embarrassment, sustainability, familiarity and perception of hygiene in second-hand clothing purchase experience. *International Journal of Retail & Distribution Management* 49(6), 717-734. <https://doi.org/10.1108/IJRDM-09-2020-0356>
- Similarweb.com. (2025, 30 Nisan). <https://tinyurl.com/2vvdy7ze>
- Statista. (2023, 10 Aralık). *Share of second-hand shoppers worldwide as of June 2023, by generation*. <https://www.statista.com/forecasts/1406602/second-hand-shoppers-worldwide-by-generation>
- Statista. (2024, 1 Temmuz). *Second-hand e-commerce-statistics & facts*. <https://www.statista.com/topics/9448/second-hand-e-commerce/#topicOverview>
- Statista. (2025, 30 Nisan). *C2C e-commerce-statistics and facts*. <https://www.statista.com/topics/10355/c2c-e-commerce/#topicOverview>
- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1986). The social identity theory of inter-group behavior. 1986. *Chigago: Nelson-Hall*.
- Transparency Market Research Inc. (2025, 5 Mayıs). <https://tinyurl.com/4e9mra3x>

- Tu, J. C., Hsu, C. F. ve Creativani, K. (2022). A study on the effects of consumers' perception and purchasing behavior for second-hand luxury goods by perceived value. *Sustainability*, 14(16), 10397. <https://doi.org/10.3390/su141610397>
- Turgut, B. (2023). Hedonik alışverişin tüketicilerin satın alma davranışlarına etkisi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 8(21), 667-685. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1234545>
- Wang, B., Fu, Y. ve Li, Y. (2022). Young consumers' motivations and barriers to the purchase of second-hand clothes: An empirical study of China. *Waste Management*, 143, 157-167. <https://doi.org/10.1016/j.wasman.2022.02.019>
- Weston, R. ve Gore Jr, P. A. (2006). A brief guide to structural equation modeling. *The Counseling Psychologist*, 34(5), 719-751. <https://doi.org/10.1177/0011000006286345>
- Worthington, R. L. ve Whittaker, T. A. (2006). Scale development research: A content analysis and recommendations for best practices. *The Counseling Psychologist*, 34(6), 806-838. <https://doi.org/10.1177/0011000006288127>
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuisletme/issue/32177/357061>
- Yeap, J. A. L., Ooi, S. K., Yapp, E. H. T. ve Ramesh, N. (2022). Preloved is reloved: Investigating predispositions of second-hand clothing purchase on C2C platforms. *The Service Industries Journal*, 44(13-14), 993-1017. <https://doi.org/10.1080/02642069.2022.2127689>
- Yıldırım, E. ve Karadere, E. (2023). Dijital ikinci el ürün platformlarında algılanan ürün riski üzerine bir araştırma. *İşletme Bilimi Dergisi*, 11(1), 63-78. <https://doi.org/10.22139/jobs.1260689>
- Zeren, D. ve Gökdağlı, N. (2017). Satın alma motivasyonları: Tüketicilerin sanal kompulsif davranışları üzerine bir araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Pazarlama Kongresi Özel Sayısı), 41-58. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/29857/321482>



## Enflasyona Göç Penceresinden Bakmak ♦♦♦ A Migration Perspective on Inflation

Leyla Firuze ARDA\*  
Büşra YILDIZ\*\*

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1738852>

### Öz

#### Makale Bilgileri

**Makale Türü:**  
Araştırma  
Makalesi

**Geliş Tarihi:**  
09.07.2025

**Kabul Tarihi:**  
26.10.2025

© 2025 İKTİSAD  
Tüm hakları  
saklıdır.



*Enflasyonla mücadelede, fiyat artışlarına neden olan içsel ve dışsal dinamiklerin doğru biçimde tespit edilmesi kritik öneme sahiptir. Bu çalışmanın amacı, enflasyonu etkileyebilecek dış dinamiklerden biri olarak uluslararası göç olgusunu incelemek ve göç-enflasyon ilişkisini Türkiye örneği üzerinden değerlendirmektir. Çalışmada analiz yöntemi olarak, “enflasyon ve göç” ilişkisine dair mevcut akademik yazın kapsamlı biçimde incelenmiş ve Türkiye ekonomisine ait güncel makroekonomik veriler kullanılarak ayrıntılı bir değerlendirme yapılmıştır. Bulgular, uluslararası göçün enflasyon üzerindeki etkilerinin arz ve talep yönlü olmak üzere iki temel kanaldan gerçekleştiğini göstermektedir. Arz kanalı açısından bakıldığında göç, işgücü piyasasında bazı avantajlı koşullar oluşturarak fiyatlar genel seviyesinin düşmesine katkı sağlarken; talep kanalı üzerinden ise özellikle gıda ve konut fiyatlarında artışa yol açabilmektedir. Bununla birlikte, bazı bulgular göçün talep kanalı üzerinden zaman zaman fiyat düşüşlerine de yol açabildiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, ilgili literatür uluslararası göçün enflasyona yol açtığına dair net bir sonuca varamamaktadır. Türkiye örneği üzerinden yapılan veri analizinde de benzer bir bulguya rastlanmıştır. Sonuç olarak hem ilgili yazın hem de makroekonomik veriler incelendiğinde göçün enflasyona yol açtığına dair kesin bir yargıya varılamamaktadır.*

**Anahtar Kelimeler:** Enflasyon, uluslararası göç, arz yönlü etki, talep yönlü etki.

### Abstract

#### Article Info

**Paper Type:**  
Research Paper

**Received:**  
09.07.2025

**Accepted:**  
26.10.2025

© 2025 JEBUPOR  
All rights  
reserved.



*In combating inflation, accurately identifying the internal and external dynamics that cause price increases is of critical importance. The aim of this study is to examine international migration as one of the external dynamics that may affect inflation and to evaluate the migration-inflation relationship through the example of Turkey. As the analysis method, the existing academic literature on the relationship between inflation and migration was comprehensively reviewed, and recent macroeconomic data belonging to the Turkish economy were used for a detailed evaluation. The findings show that the effects of international migration on inflation occur through two main channels: supply-side and demand-side. From the supply-side perspective, migration creates certain advantageous conditions in the labor market and contributes to a decrease in the general price level, while through the demand-side it may lead to an increase, especially in food and housing prices. However, some findings reveal that migration can also lead to price decreases through the demand channel from time to time. Therefore, the relevant literature cannot reach a clear conclusion that international migration causes inflation. A similar finding was observed in the data analysis conducted for the case of Turkey. In conclusion, when both the relevant literature and macroeconomic data are examined, it cannot be concluded that migration causes inflation.*

**Keywords:** Inflation, international migration, supply-side effect, demand-side effect.

**Atıf/ to Cite (APA):** Arda, L. F. ve Yıldız, B. (2025). Enflasyona göç penceresinden bakmak. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 1124-1140. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1738852>

\*ORCID Doç. Dr, Amasya Üniversitesi, Merzifon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, [leyla.ozalp@amasya.edu.tr](mailto:leyla.ozalp@amasya.edu.tr)

\*\*ORCID Arş. Gör, Amasya Üniversitesi, Merzifon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, [busra.yildiz@amasya.edu.tr](mailto:busra.yildiz@amasya.edu.tr)

## Extended Abstract

### Introduction and Research Questions & Purpose:

Inflation is an important indicator in terms of a country's macroeconomic indicators. Since the 1980s, inflation has been discussed particularly as a problem of developing countries. However, with the COVID-19 pandemic, inflation has once again become a topic on the agenda of developed countries as well. There are many determinants of inflation. Especially in recent times, international migration, which has become a global issue, is suggested to be one of these determinants. In this regard, the research question of the study is formulated as "Does international migration lead to inflation?" The aim of the study is also shaped around this question and opens to discussion whether international migration causes inflation within the framework of the relevant literature. In addition, it seeks to examine the connection between these two phenomena by using data from the case of Türkiye. Therefore, the contribution of this study to the literature lies in providing a comprehensive literature review on the effects of migration on inflation and seeking an answer to this connection through data analysis.

### Literature Review:

The relevant literature discusses that international migration affects inflation through two channels: demand-side and supply-side effects. The demand-side effect of migration establishes a link between increased demand for goods and services and rising prices (Akgündüz, Van den Berg and Hassink, 2015; Aksoy and İvrendi, 2021; Garcia and Guerra-Salas, 2020). The supply-side effect, on the other hand, is associated with the participation of migrants in the labor market. Employing migrant labor at lower wage levels can suppress production costs, thereby exerting a limiting effect on price increases (Cortes, 2008; Davies, 1977; Dustmann et al., 2008a; Frattini, 2008; Konuk and Engin, 2023).

### Methodology:

In this study, the impact of international migration on inflation is primarily discussed within the context of the relevant literature. However, particular attention is also given to the case of Türkiye, which has hosted a significant number of forced migrants. In 2011, a civil war broke out in Syria, leading many people to be displaced, a large portion of whom migrated to Türkiye. In light of this information, the potential effects of the population arriving through forced migration on general price increases, the real housing price index, and food inflation in Türkiye have been examined. An attempt has been made to draw inferences based on the relevant literature.

### Results and Conclusions:

Studies examining the supply-side effects of international migration on prices suggest that it can create advantages in the labor market. The employment of migrants at lower wages, or their acceptance of such conditions, translates into lower production costs, which in turn can lead to price reductions. Therefore, it can be argued that supply-side effects may result in downward pressure on prices. However, it is not possible to make a definitive statement at this point, as numerous factors -including the qualifications of the migrant population and the sectors in which they are employed- can influence whether such cost advantages actually materialize. On the other hand, when considering the demand-side effects of international migration, increases in food and housing prices have been observed. It has been suggested that in the initial years following migration, price increases in food and housing are more pronounced in host countries (Khundadze, 2023). There is relatively greater consensus that international migration leads to significant increases in housing demand, and consequently housing prices, compared to food inflation. Nonetheless, reaching a clear consensus on whether migration causes demand-driven price increases remains difficult. In fact, it has also been argued that migrants, being highly sensitive to prices, may sometimes contribute to price decreases rather than increases in the regions they settle.

Looking specifically at the case of Türkiye, it appears that no definitive conclusion can be drawn regarding the direction of the relationship between inflation and migration. In the early years of the arrival of Syrian refugees, there is general agreement that they contributed to significant increases in housing prices, particularly in border provinces. However, literature findings also indicate that employing refugees as low-wage labor may have exerted downward pressure on prices.

## 1. Giriş

1980'li yıllarla birlikte enflasyon, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, tartışma konusu haline gelen bir olgudur. Türkiye'nin oldukça aşına olduğu enflasyon olgusu, dünyada ise birçok gelişmiş ülkede neredeyse artık gündemden düşmüş eski bir sorundu. Ancak özellikle COVID-19 salgınıyla birlikte enflasyon ülkelerin ekonomi gündemlerine yeniden hızlı bir giriş yapmıştır. Son yıllarda küresel tedarik zincirindeki aksaklıklar, arz kesintileri, petrol fiyatlarındaki toparlanmalar, pandemi sonrası bastırılmış tüketici talebi ve Rusya'nın Ukrayna'yı işgali gibi nedenlerle COVID-19 salgınından (Bech vd., 2023; Ha vd., 2023; Ha vd., 2024; Kim ve Lin, 2024: 893) bu yana enflasyonist dalga tüm dünyaya yayılmıştır. Dezenflasyon politikaları nihayetinde özellikle yüksek gelirli ekonomilerde enflasyonist süreç hız kesmiş olsa da Türkiye hali hazırda enflasyonla mücadelesine canhıraş bir şekilde devam etmektedir.

Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund [IMF]) verilerine göre, 2022 yılında gelişmiş ekonomilerde tüketici fiyat endeksi (TÜFE) bazında enflasyon oranı ortalama %7,3 olarak gerçekleşmiş ve bu oran, söz konusu ülkelerin tarihsel ortalamalarıyla kıyaslandığında oldukça yüksek bir seviyeye işaret etmiştir. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren gelişmiş ekonomilerde enflasyonun genellikle %1 ila %2 aralığında seyrettiği dikkate alındığında, bu artışın dikkat çekici olduğu söylenebilir. Gelişmiş ülkelerde enflasyon, 1980'lerden bu yana istikrarlı bir şekilde düşüş göstermiş, ancak pandemi sürecine kadar yalnızca 2008 küresel finansal krizinde belirgin bir yukarı yönlü ivme kazanmıştır. Gelişmekte olan ekonomiler ve yükselen piyasalar açısından bakıldığında ise 2000 yılı öncesinde enflasyonun çok daha dalgalı ve yüksek seyrettiği görülmektedir. IMF verilerine göre, bu ülke grubunda 1992 yılında ortalama enflasyon oranı %122 gibi aşırı yüksek bir düzeye ulaşmıştır. 1980'li yıllardan itibaren gelişmiş ülkelerde enflasyon hızla düşerken, gelişmekte olan ekonomilerde ise aynı dönemde keskin bir yükseliş yaşanmış; ancak 1993 sonrasında bu eğilim tersine dönerek, söz konusu ülkelerdeki enflasyon oranları kademeli olarak düşüş göstermiş ve gelişmiş ülkelere yakınsamıştır. Nitekim 2022 itibarıyla gelişmekte olan ekonomilerde ortalama enflasyon oranı %9,6 düzeyindedir. Pandemi sürecine kadar geçen yaklaşık yirmi ila otuz yıllık dönemde, birkaç istisna ülke dışında dünya genelinde görece ılımlı bir enflasyon eğilimi hâkim olmuştur. Bu durumu Rogoff (2003), “küresel enflasyonda evrensel bir düşüş” olarak tanımlamaktadır. Ancak bu ılımlı dönemin ardından, günümüzde yeniden yükselişe geçen enflasyonla birlikte, enflasyonist baskıların altında yatan yapısal ve konjonktürel nedenlerin tekrar gündeme geldiği bir döneme girildiği görülmektedir.

Enflasyon kontrol edilmesi güç ve ciddi ekonomik maliyetleri olan bir olgudur. Ekonomik aktiviteyi dahi yavaşlatmak gibi ciddi sonuçlara sahip olan enflasyonun tetikleyici dinamiklerinin anlaşılması oldukça önem taşımaktadır. Makroekonomik göstergeler üzerinde belirleyici etkiler yaratan yapısal faktörlerden biri olarak göç ise son yıllarda enflasyonla olan ilişkisi bağlamında da dikkat çeken bir inceleme alanı hâline gelmiştir. Günümüzde göç olgusu, yalnızca demografik ve toplumsal yapıyı değil, aynı zamanda ekonomik istikrarı etkileyen temel dinamiklerden biri olarak değerlendirilmektedir. Göç hareketlerinin yoğunlaştığı bölgelerde artan talep, özellikle barınma, gıda ve enerji gibi temel tüketim alanlarında fiyatların yükselmesine neden olmakta; kamu harcamaları, ücret baskısı ve iş gücü arzındaki dalgalanmalar yoluyla da dolaylı enflasyonist etkiler yaratabilmektedir. Bu çalışma, söz konusu ilişkiyi mevcut literatür çerçevesinde sistematik olarak incelemeyi ve göç ile enflasyon arasındaki muhtemel bağlantıları hem doğrudan hem de dolaylı etkiler üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, giriş bölümünü takip eden ilk bölümde enflasyonun genel etkileri ve literatürde sıklıkla işaret edilen temel belirleyicileri tartışılmış; devamında göç olgusunun enflasyon üzerindeki arz yönlü ve talep yönlü etkileri ele alınmıştır. Göçün enflasyon üzerindeki etkilerine dair derli toplu bir yazın araştırması sunuyor olması ve veriler üzerinden bu iki önemli olgu arasındaki bağlantısallığa da yanıt arıyor olması literatüre bir katkı olarak değerlendirilebilir.



Bu çalışma, uluslararası göçün enflasyon üzerindeki etkilerini Türkiye örneği üzerinden inceleyerek, literatürde görece az ele alınan bir ilişkiyi makroekonomik düzeyde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Göç ve enflasyon arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalar genellikle bu etkileşimi arz ve talep kanalları üzerinden açıklamaktadır. Arz yönlü yaklaşımlar, göçmenlerin işgücü piyasasına katılımının üretim maliyetlerini düşürerek fiyatlar genel seviyesinde azalmaya yol açabileceğini ileri sürerken (Davies, 1977; Dustmann vd., 2008a; Frattini, 2008; Konuk ve Engin, 2023), talep yönlü yaklaşımlar ise göçün artan tüketim harcamaları yoluyla fiyatları yükseltebileceğini savunmaktadır (Garcia ve Guerra-Salas, 2020; Salisu vd., 2024). Ancak literatürde bu ilişkinin yönü ve şiddetine dair net bir uzlaşa bulunmamakta; farklı ülke örneklerinde elde edilen sonuçlar önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Bu çalışma, söz konusu ayrışmayı ortaya koyarak Türkiye örneği üzerinden irdelediği veriler aracılığıyla mevcut literatür ile makroekonomik gerçeklik arasındaki uyumu tespit etmekte ve bu yönüyle literatüre katkı sunması beklenmektedir. Ayrıca göç ve enflasyon arasındaki bağlantıya dair literatür genellikle gelişmiş ülkeler ve görece istikrarlı ekonomiler üzerine yoğunlaşmışken (Degen ve Fischer, 2017; D'Albis vd., 2017; Saiz, 2006; Smolka, 2024), gelişmekte olan ülkelere, özellikle zorunlu göç akınlarının yoğun yaşandığı ekonomilerde bu ilişkinin yönü ve şiddeti üzerine yapılan çalışmaların hâlâ sınırlı olması da çalışmanın önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

## 2. Enflasyonun Etkileri ve Temel Belirleyicileri

Enflasyonun ekonomik etkileri önemli olduğu kadar tartışmalı da bir konudur. Tartışmalıdır çünkü etkileri literatürde karşıt görüşler barındırır. Ancak yine de etkilerinin enflasyonun seviyesine bağlı olarak değiştiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Bach 1975; Grier ve Grier, 2006), yani enflasyon ılımlı düzeyden (tek haneden) yukarı doğru çıkmaya başladığında olumsuz etkileri de belirginleşmeye başlayacaktır. Bach (1975) da enflasyonun ekonomik etkilerinin enflasyonun seviyesi ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. İlimli enflasyon dönemlerinde enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisine dair net bir sonuç ortaya koymak mümkün olmayabilir. Mesela Bach (1975), II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Batılı sanayileşmiş dünyada genel olarak ılımlı enflasyon oranının, gerçek çıktının toplam seviyesi üzerinde önemli derecede olumlu veya olumsuz bir etkiye sahip olduğuna dair çok az kanıt olduğunu ifade etmektedir. Ancak konu iki haneli enflasyona geldiğinde ise etkilerin ciddi fark yaratabileceğini eklemektedir.

Yüksek enflasyon oranının ılımlı seviyelerin aksine finansal belirsizlik ve düşük ekonomik büyümeyle sonuçlanabildiği gibi (Mishkin, 2008), kamu sektörü bilançolarının ve yoksulların zarar görmesine (Haque ve Qayyum, 2006), sermaye oluşumunun olumsuz etkilenmesine (Fischer, 1993; Barro 1995), reel ücretlerin baskılanmasına (Cardoso, 1992) ve gelir dağılımının bozulmasına (Albanesi, 2007; Balcılar vd., 2018) yol açacağı ifade edilmektedir. Mishkin (2008), fiyat istikrarının uzun vadede daha güçlü ekonomik aktiviteyi desteklediğini ve düşük enflasyonun ekonomik refah için yararlı olduğunu ifade etmektedir. Yüksek enflasyon ise genellikle daha düşük büyüme ve finansal krize yol açma tehlikesi taşıyan, yatırımcıya güvensiz ortam yaratan, finans ve kamu sektörü bilançolarını aşındıran, haneler ve firmalar arasında karışıklığa neden olarak tasarruf ve yatırım kararlarını bozan süreçlerle ilişkilendirilir. Dahası, yüksek enflasyon gelir dağılımında bozulmayla da sonuçlanabilir. Alta yatan dinamik ise "yoksul hanelerin ücret gelirine daha fazla bağımlı olması, faiz getiren hesaplara daha az erişime sahip olması ve nakit dışında önemli miktarda finansal veya reel varlığa sahip olma ihtimalinin düşük olması" nedeniyle yüksek enflasyonun zararlı etkilerinin orantısız bir şekilde yoksulların üzerine düşme eğilimidir (Ha vd., 2019).

Yükselen enflasyon oranları özellikle 2022'de ve 2023'te Avrupa'da, gelişmekte olan piyasalarda çoğu ekonomi için zorluk oluşturmuş ve ciddi ekonomik tıkanmalara yol açmıştır. Bu nedenle, enflasyonun itici güçlerinin anlaşılması, enflasyonun kontrol altına da alınması yönünde politikalar tasarlamak için esastır. Enflasyonun belirleyicilerini ortaya koyabilmek için arz tarafına ve talep tarafına ayrı ayrı bakmak gerekmektedir. Çünkü bir bakıma enflasyon bir ekonomideki talep

ve arz yönlü sorunların bir yansıması veya bir sonucu olarak düşünülebilir. Dolayısıyla küresel ölçekte, belirli ülkelerde veya belli bir dönemde enflasyon sorunu var ise muhtemelen o döneme tekabül eden arz veya talep yönlü sorunlar da var demektir (Biçen, 2022: 61).

Talep çekişli faktörler, maliyet itişli faktörler ve dış faktörler belirli ülkelerde veya ülke gruplarında enflasyon dinamiklerini açıklamada ilgi gören yaklaşımlardır. Talep çekişli yani talep yönlü faktörler iki enflasyon teorisi tarafından vurgulanmaktadır. İlki, enflasyonun “mali görüşü” olarak da bilinen mali-parasal enflasyon doktrininin ki bu da enflasyonun mali dengesizliklerden kaynaklandığını vurgulamaktadır. Bu görüşe göre kalıcı mali açıklar ve yüksek kamu borcu, daha yüksek para büyümesi yoluyla doğrudan veya nihai olarak toplam talebi tetikleyerek yüksek enflasyona yol açmaktadır. İkincisi ise Phillips eğrisi çerçevesi olarak da bilinen çıktı açığı modeli olan enflasyonun diğer talep çekiş teorisidir. Bu model de pozitif çıktı açıkları, gerçek ve potansiyel çıktı arasındaki farklar, aşırı bir ekonomik faaliyet seviyesini, yani aşırı ısınmış bir ekonomiyi ve dolayısıyla artan enflasyonu yansıtır (Nachega vd., 2024; Woodford, 1995). Talep çekişli enflasyon görüşünü destekleyen bir çalışma Cochrane (2022) tarafından yapılmıştır. Cochrane (2022) pandemi sonrası enflasyon dalgasını, hükümetin geniş mali desteği ve hızlı parasallaşma dinamikleri ile açıklamıştır.

Maliyet itişli yani arz yönlü yaklaşıma göre, bir ekonomide enflasyon arz veya maliyet yönünden kaynaklanmaktadır. Maliyet odaklı enflasyon sürecinde üretim faktörleri, hammadde ve ara malların fiyatlarındaki artışlar üretim maliyetlerini artırarak ve üreticilerin ürettiği mamul malların fiyatını yukarı doğru iteklemektedir (Biçen, 2022: 61). Maliyet itişli enflasyonun ana kaynağı arz şoklarıdır. Arz koşulları genelde dışsal faktörlerle belirlenir (Gürkaynak vd., 2022: 4). Dışsal faktörler arasında döviz kurlarındaki hareketler, ithal gıda ve enerji ürünlerinin fiyatları, küresel çıktı açığı ve para transferi girişleri yer alır. Ödemeler dengesi görünümü, ülkelerdeki para birimi değer kaybının yani devalüasyonların enflasyonist rolünü vurgular (Günçavdı vd., 2000; Montiel, 1989) ve para biriminin değer kaybetmesi, ithalat fiyatını yerel para biriminde değiştirerek maliyetlerdeki ve enflasyon beklentilerindeki değişiklikler yoluyla yerel enflasyonu doğrudan etkiler. Uluslararası petrol fiyatlarındaki artışlar, tüketici sepetinde petrol ürünlerinin bulunması yoluyla doğrudan ve yerli firmaların marjinal üretim maliyetleri üzerindeki etkiler yoluyla dolaylı olarak TÜFE’de sıçramalara neden olur (Nachega vd., 2024).

Friedman (1963), enflasyonun her zaman ve her yerde parasal bir olgu olduğunu ifade etmektedir. Bu Parasalcı Yaklaşım’a göre üretim maliyetlerinde meydana gelen yükselmeler yoluyla oluşan fiyat artışlarının enflasyon dinamiğinin oluşumunda pasif bir role sahip olduğu söylenmektedir (Günçavdı vd., 2000). Ancak literatürde enflasyonun parasal etkilerin ötesinde birçok başka önemli itici gücü olduğunu tespit eden çalışmalar mevcuttur (Ha vd., 2019; Oniş ve Ozmucur, 1990; Osorio ve Unsal, 2013). Bunlar arz yönlü kısıtlamalar, artan maliyet, döviz kuru, emtia fiyatları, vergiler, küresel şoklar ve idari fiyatlardır (Haque ve Qayyum, 2006; Jalil, 2021). Ha vd. (2019), makro düzeyde enflasyonu etkileyebilecek faktörleri şu şekilde özetlemiştir: Dış talep şokları, dış arz şokları, iç talep, iç arz, para politikası, döviz kur ve petrol fiyatları olmak üzere yedi başlıkta toparlamıştır. Dahası özellikle son dönemde meydana gelen enflasyonist dalgayı COVID-19 salgınının ekonomik sonuçları ve Rusya’nın Ukrayna’yı işgali gibi nedenlerle açıklayan arz yönlü faktörlerin yanı sıra bu enflasyonist süreci rekor düzeylere ulaşan “şirket karları” ile ilişkilendiren alternatif bir yaklaşım da bulunmaktadır. Post-Keynesyen enflasyon teorisi olarak bilinen bu yaklaşım enflasyonist süreci karmaşıklaştıran/derinleştiren önemli bir etmen olarak rekor seviyelerdeki şirket karlarını merkeze almaktadır (Isik vd., 2024: 2).

Enflasyonun belirleyicileri konusunda ortak etkileri yayan enflasyonun küresel karakterine gönderme yapan bir yaklaşım da bulunmaktadır. Küresel bir enflasyon döngüsünün ortaya çıkışına küreselleşme, teknolojik ilerleme, politika çerçevelerindeki değişim ve küresel şoklar dahil olmak üzere çoklu yapısal ve döngüsel güçler kaynaklık etmiştir. Carney (2015) ülke düzeyinde enflasyonu açıklamada oldukça senkronize olan "küresel enflasyon döngüsü"nün varlığından bahsetmektedir



(Carney, 2015; Ha vd., 2019). Carney (2015), emtia, ticaret ve finansal kanallar aracılığıyla ortak şokları yayan ve yoğunlaşan küreselleşmeye karşılık gelen küresel enflasyonist döngülere dair “görünürde” güçlü kanıtlar olduğunu ancak yerel para politikasından etkilenen yerel ekonomik koşulların da hala çok önemli olduğunu ifade etmektedir. Mesela küresel talep şokları ve petrol fiyatı şokları, 1970'ten bu yana küresel enflasyondaki değişimin yüzde 40'ını açıklamıştır. Bununla birlikte, iç şoklar -özellikle iç arz şokları- iç enflasyon değişiminin ana kaynağı olmaya devam etmiştir (Ha vd., 2019).

Enflasyonun literatürde sıklıkla adres gösterilen temel belirleyicilerini açıkladıktan sonra son yıllarda dikkat çeken yapısal bir unsurun da göç hareketleri olduğu ifade edilebilir. Zorunlu ve kitlesel göçlerin özellikle kısa vadede fiyatlar genel seviyesi üzerindeki etkileri hem talep hem de arz yönlü kanallar aracılığıyla tartışılmaktadır. Göçmen akınlarının yoğunlaştığı bölgelerde kira ve gıda gibi temel tüketim kalemlerinde gözlenen fiyat artışları, enflasyonist baskıları bölgesel düzeyde artırabilmekte; aynı zamanda kayıt dışı istihdam, ücret dinamikleri ve kamu harcamalarında meydana gelen değişimler üzerinden dolaylı etkiler yaratabilmektedir. Bu çerçevede, göç hareketlerinin makroekonomik etkilerinin yalnızca demografik değişimlerle sınırlı kalmadığı; fiyat istikrarı, emek piyasası dengesi ve kamu harcamaları gibi enflasyonist etkilere yol açabilecek temel makro-ekonomik alanlarda belirleyici bir rol oynayabileceği açıktır. Bu bağlamda, bir sonraki bölümde göç-enflasyon ilişkisi literatür ışığında detaylı biçimde değerlendirilecektir.

### 3. Enflasyon ve Göç İlişkisi

Göç, insanlığın var oluşuyla birlikte ortaya çıkmış bir olgudur. Göç bir mekân değiştirme durumudur (Günay vd., 2017: 38). Başka bir deyişle, göç bir yerden başka bir yere taşınma sürecidir. Göç etmek, kırsal bir bölgeden bir şehre, belirli bir ülkedeki bir ilçeden-ilden aynı ülkedeki başka bir ilçeye-ile veya bir ülkeden yeni bir ülkeye taşınmaktır (McAuliffe ve Triandafyllidou, 2021: 28).

Göç, zorunlu veya gönüllü olabileceği gibi uluslararası veya iç göç şeklinde de meydana gelebilmektedir. Gönüllü göç eyleminin altında yatan dürtü daha çok maddi refah arayışıdır. Genellikle gönüllü göç az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşmektedir. Ancak bu sadece uluslararası boyutta gerçekleşmez ülke içinde de aynı saikle bir yerden başka bir yere de göç edilebilir. Zorunlu göç ise daha çok savaştan, iç çatışmalardan, dini veya etnik baskılardan kaçmak amacıyla yapılmaktadır (Günay vd., 2017). Bu yer değiştirme hareketinde gelir, istihdam fırsatları, ücret düzeyleri gibi maddi refah arayışından ziyade maddi olmayan bir refah arayışı söz konusudur. Şahankaya Adar ve Urhan Çelik (2023: 102) maddi olmayan bu refah arayışını sosyal ağlar, kültürel yakınlık, güvenlik ve özgürlük gibi faktörlerle açıklamaktadır. Yazarlar son dönemlerde yaşanan göç hareketlerini de özellikle savaş nedeniyle ortaya çıkan zorunlu göçlerle ilişkilendirmektedir. Bununla birlikte 21. yüzyıl göç olgusunu zorunlu göç ile açıklayan geniş bir literatür bulunmaktadır (Bloch ve Dona, 2019; Dadush ve Niebuhr, 2016; Moore ve Shellman, 2004; Ruiz ve Vargas-Silva, 2013; Schmeidl, 1997; Wood, 1994). Dünya Göç Raporu'na (2024) göre de çatışma, şiddet, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ve iklim değişikliği gibi nedenlerden yerinden edilmiş 117 milyon insan vardır. Sığınmacı sayısı 2020'de 4,1 milyon iken 2022'de %30'dan daha fazla artmış ve 5,4 milyona çıkmıştır.

Özü itibarıyla göç bir yer değiştirme hareketidir. Dolayısıyla bu yer değiştirme eylemi sonucunda sosyal ve ekonomik yapının değişimi ve yeniden biçimlenmesi de kaçınılmaz olmaktadır (Karakaya, 2020: 96). Bu çalışma kapsamında irdelenen göç türü uluslararası göç olmakla birlikte özellikle ekonomik anlamda temel makroekonomik göstergelerde ciddi değişimlere yol açtığı ifade edilmektedir. Uluslararası göçün çoğunlukla işgücü piyasası (Davies, 1977; Borjas, 1994; Dustmann vd., 2008a; Dustmann vd., 2008b; Ottaviano ve Peri, 2008; Peri ve Sparber, 2009; Furlanetto ve Robstad, 2017), kamu harcamaları (Simon, 1996; Böheim ve Mayr, 2005; D'Albis vd., 2019), enflasyon, ekonomik büyüme ve kalkınma gibi temel makroekonomik göstergeler üzerindeki etkileri

irdelenmektedir (Nuray ve Avşar, 2022). Bu göstergelerden özellikle uluslararası göçün fiyatlar üzerindeki etkisi yaygın bir şekilde tartışılmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın odak noktasını göç ve enflasyon oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın bu kısmında sonra göç ve enflasyon arasındaki ilişki mevcut literatür bağlamında tartışılacaktır.

### 3.1. Göçün Enflasyon Üzerindeki Etkileri

Göçün fiyatlar üzerindeki etkisi genel itibariyle iki farklı kanalla açıklanmaktadır. Bunlardan biri talep yönlü kanal diğeri ise arz yönlü kanaldır. Göçün talep yönlü etkisi, mal ve hizmet talebini artırarak fiyatların yükselmesi arasında ilişki kurmaktadır (Akgündüz vd., 2015; Aksoy ve İvrendi, 2021; Garcia ve Guerra-Salas, 2020). Arz yönlü etki ise göçmenlerin işgücü piyasasına katılımı ile ilişkilendirilir. Göçmen işgücünün daha düşük ücret düzeylerinde çalıştırılması, üretim maliyetlerini baskılayarak fiyat artışlarını sınırlayıcı bir etki yaratabilmektedir (Cortes, 2008; Davies, 1977; Dustmann vd., 2008a; Frattini, 2008; Konuk ve Engin, 2023). Bu durumda uluslararası göç bir taraftan mal ve hizmete yönelik talebi artırarak, diğer bir taraftan işgücü arzı yoluyla üretim maliyetlerini azaltarak fiyat düzeylerini etkileyebilir. Eğer bu iki etki birbirini dengelerse, ev sahibi ülkede fiyatlar üzerinde kayda değer bir değişim yaşanmayabilir.

Uluslararası göçün arz yönlü tarafı ile fiyat düzeyleri arasındaki ilişki yaygın bir şekilde tartışılabilmektedir. Bu duruma ilişkin yazında çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bunlardan biri Davies (1977) aittir. Yazar çalışmasında (1977), göçün ücretleri düşürmesi yoluyla enflasyonu sınırlı düzeyde olsa da azalttığını tespit etmiştir. Türkiye özelinde yapılan bir çalışmada Balkan ve Tümen (2016), zorunlu Suriyeli göçmenlerin gelişi sonrası fiyat düzeylerinde azalışlar yaşandığına yönelik bulgular elde etmişlerdir. Bu fiyat düzeyindeki azalışlar ise Suriyeli göçmenlerin ucuz işgücü arzı sağlamaları, özellikle kayıt dışı emek yoğun sektörlerde kayıt dışı yerli işçilere ikame edilmeleri ile açıklanmaktadır. Artan kayıt dışı göçmen işçi arzındaki artış, işgücü maliyeti avantajları yaratmakta ve bu fiyatlara yansımaktadır. Benzer şekilde, Konuk ve Engin (2023) seçilmiş Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD]) ülkeleri için göç ve enflasyon arasındaki ilişkiyi tartıştıkları çalışmalarında göçün enflasyonu azalttığını tespit etmişlerdir. Bu nedenini ise göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde yerli işgücünün çalışmak istemediği alanlarda çalışmaları buna ilaveten düşük ücretle çalışmaya razı olmalarıyla ilişkilendirmişlerdir. Göçmenlerin bu razı oluşuyla birlikte üretim maliyetleri azalır ve fiyatlar düşer.

Son olarak, Khundadze (2023) Rusya-Ukrayna savaşı sonrası Avrupa'ya göç eden Ukraynalı mültecilerin fiyatlar üzerindeki etkileri arz ve talep yanlı kanallarla araştırdıkları çalışmada, göçmenlerin işgücü arzını artırarak üretim maliyetlerini azalttığını ve fiyatları düşürdüğünü, göçmenlerle artan talebin ise fiyat artışlarına yol açtığı tespit etmişlerdir. Dolayısıyla burada talebin yarattığı fiyat artışı arz kanalının yarattığı deflasyonist baskı ile dengelenmektedir.

Öte yandan, uluslararası göçün, arz yönlü kanalla yaratacağı avantajlı durum toplumdaki her kesim için eşit bir şekilde gerçekleşmediği ifade edilebilir. Özellikle daha az eğitilmiş göçmenler, benzer nitelikteki yerli işçilerin yerine ikame edilebilir ve bu durum işgücü piyasasında ücret baskısı yaratabilir. Ancak bu ücret baskısı bu sefer de düşük vasıflı yerli işçiler gelir kaybı yaşamasına yol açmaktadır (Peri ve Sparber, 2009). Buradan hareketle göçmen işgücünün niteliği, fiyatlar üzerindeki etkileri açısından belirleyici bir öneme sahip olduğu çıkarımı yapılabilir. Bununla birlikte, göçmenlerin ticarete konu olan ve olmayan sektörlerde çalıştırılıp çalıştırılmadıkları da önemlidir. Cortes (2008) bu ayrımı temel alarak yaptığı çalışmada, düşük vasıflı göçün, ticarete konu olmayan mal ve hizmetler bağlamında fiyatları düşürdüğünü ve bu etkinin yüksek vasıflı yerli işçilerin satın alma gücünü artırdığını ancak düşük vasıflı yerli işgücünün satın alma gücünü azalttığını tespit etmiştir. Yüksek vasıflı yerli işçilerin satın alma gücünün artma nedeni, bütçelerinin büyük bir kısmını ticarete konu olmayan mal ve hizmetlere ayırmalarından kaynaklanmaktadır. Bu sektörlerde düşük vasıflı işçiler çalıştırılabilmekte, gelen göçmenler de bu sektörlerde istihdam edilebilmekte ve

bu durum bir maliyet avantajı yaratmaktadır. Böylece yüksek vasıflı işçiler için refah düzeyi artabilmektedir. Öte yandan düşük vasıflı yerli işçilerin satın alam gücü azalır çünkü göçmenlerle ikame edilmeleri sonucu işlerini kaybetmeleri ve bundan doğan gelir kayıpları ortaya çıkmaktadır.

Göçün mal ve hizmet fiyatları üzerindeki etkisini inceleyen Frattini (2008), çalışmasında benzer bulgular elde etmiştir. İngiltere için yapılan bu çalışmada göçmenlerin, işgücü arzı üzerindeki etkileri yoluyla restoranlar, barlar ve paket servis yiyecekleri gibi düşük ücretli işçilerin yoğun olduğu hizmet sektörlerinde fiyatları düşürdüğü tespit etmiştir. Smolka (2024) ise İspanya için göçün enflasyon üzerindeki etkisi araştırdığı çalışmada Frattini'nin (2008) çalışmasına benzer sonuçlara ulaşmıştır. Dolayısıyla göçün niteliği oldukça önemlidir. Düşük vasıflı göçün yarattığı işgücü maliyetlerindeki azalış fiyat düzeylerinde düşüş yaşanmasına yol açsa da gelir ve refah dağılımının bozulmasına neden olabileceği yazından elde edilebilecek bir çıkarımdır.

Göçün arz kanalı ile fiyat düzeylerinde azaltıcı bir etki yarattığına yönelik bulguların aksine, özellikle talep kanalıyla, arttırdığına ilişkin tespitler de ilgili literatürde yer bulmaktadır. Göç ve enflasyon arasındaki pozitif yönlü ilişkinin varlığına dair yapılmış bir çalışma Salisu vd. (2024)'e aittir. OECD ülkeleri için yapılmış bu çalışmada uzun dönemde göç ve enflasyon arasında pozitif bir ilişki tespit edilirken, kısa dönemde ise böyle bir ilişki saptanamamıştır. Göçün uzun dönemli enflasyonist etkisini, göçmenlerin gittikleri ülkelere yerleşirken karşılaştıkları çeşitli zorluklar nedeniyle mal ve hizmet fiyatları üzerinde hemen bir etki yaratamayacaklarını, ücret, gıda ve konut talebini uyarmalarının zaman alabileceği ile açıklanmaktadır. Garcia ve Guerra-Salas (2020) Şili ekonomisi için yapmış oldukları bir çalışmada göçün talep kanalının arz kanalına baskın olduğunu, dolayısıyla fiyat düzeyinde artış yaşandığını tespit eden bir diğer çalışmadır. Uluslararası göçün, Türkiye'de enflasyon üzerindeki etkisini araştıran çalışmalarda (Aksoy ve İvrendi, 2021; Tanrikulu, 2020) ise Suriyeli göçmen nüfusun, enflasyonu artırıcı bir etkisi olduğunu tespit edilmiştir. Aksoy ve İvrendi (2021), enflasyonun artma nedeni özellikle konut talebindeki artışla açıklanmaktadır.

Konut fiyatlarındaki artış, genel enflasyonun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda uluslararası göç ile konut fiyatları arasındaki ilişki sıklıkla irdelenen bir konudur. Saiz (2006), ABD'nin metropoliten şehirleri için yapmış olduğu çalışmada, göçün, konut kiralarda ve konut fiyatlarında artışa neden olduğunu saptamıştır. McDonald (2013) Yeni Zelanda için ve Frostad (2014) Norveç için yapmış oldukları çalışmalarda benzer bulgular elde etmişler, artan göçmen nüfusun konut fiyatlarını yükselttiğini tespit etmişlerdir. Degen ve Fischer (2017), İsviçre için yapmış oldukları çalışmada göç ve konut fiyatları arasında küçük de olsa pozitif bir ilişki saptamışlardır. Gonzalez ve Ortega (2009, 2013), İspanya'da göçün konut fiyatları üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmalarında, göçün hem konut fiyatlarını hem de konut miktarlarını artırdığını tespit etmişlerdir. Türkiye özelinde yapılmış çalışmalarda da göçün, konut fiyatlarının nedeni olduğuna yönelik bulgulara elde edilmiştir (Akgündüz vd., 2015; Badurlar, 2023). Barbu vd. (2017), Avrupa, Asya ve Amerika olmak üzere 3 kıtadan en çok göç alan 21 temsilci ülke, Chong (2020) Yeni Zelanda ve Sanchis-Guarner (2023) İspanya için yaptıkları çalışmalarda da göçün konut fiyatlarını artırdığına dair bulgular elde etmişlerdir.

Göç ve konut fiyatları arasında genel olarak pozitif bir ilişki tespit edilmiş olsa da göçün konut fiyatları üzerinde hiçbir etkisi olmadığı ya da kısa vadeli etkileri olabileceği de ileri sürülmektedir. Bunun nedeni ise göçmenlerin ev satın alma olasılıklarının düşük olması ve inşaat sektöründe istihdam edilmeleri yani yeni ev arzına katkılarının önemli olmasıdır (Furlanetto ve Robstad, 2017: 20). Bu bağlamda Frostad (2014) kısa vadede, göç kaynaklı konut arzı ve konut talebi arasında uyumsuzluk söz konusu olsa da uzun vadede, konut arzının konut talebiyle uyum sağlayabileceğini ortaya koymuştur. D'Albis vd. (2017), Fransa için yaptıkları çalışmalarında da uluslararası göç ve konut fiyatları arasında bir ilişki saptayamamakla birlikte yüksek konut fiyatlarının göçmen oranlarını önemli ölçüde azalttığını bulmuşlardır. Uluslararası göç ve konut fiyat enflasyonu arasında pozitif yönlü hiçbir ilişki olmadığına dair bulgulara rastlansa da ters yönlü ilişkiye dair bulgular da elde

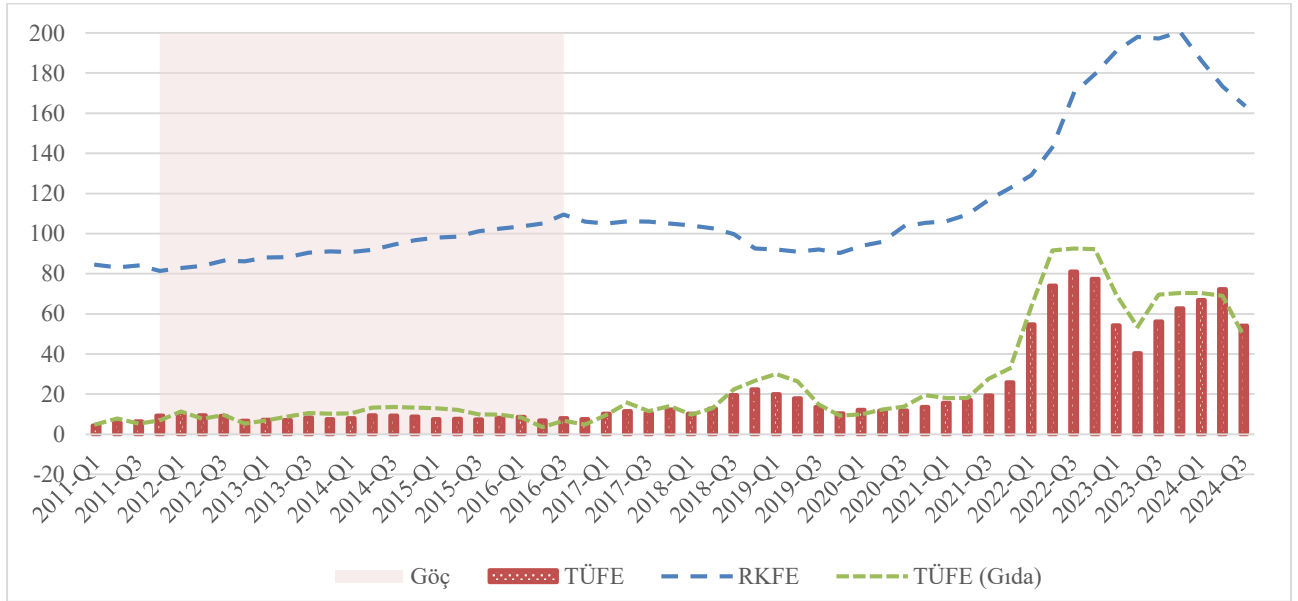
edilebilmektedir. Sá (2015), İngiltere’de düşük eğitilmiş göçmenlerin yerel bölgelerdeki payının yüksek olması nedeniyle konut fiyatlarında azalışlar tespit etmiştir.

Meseleye talep yanlı bakıldığında, uluslararası göçün her zaman fiyatları artıracak gibi net bir çıkarıma varmanın mümkün olmadığı görülmektedir. Göçün talep yanlı etkisine dair mevcut söylemin aksine Lach (2007) göçmenlerin yerli nüfusun içindeki payında yaşanan artışın enflasyonu düşürdüğünü tespit etmiştir. Bunun nedeni ise göçmenlerin yerli nüfusa kıyasen fiyat değişimine karşı gösterdikleri yüksek duyarlılıkla açıklanmıştır. Göçmenler, göç ettikleri ülkelerde henüz bir işe sahip olmadıkları için daha düşük zaman fırsat maliyetine, başka bir deyişle daha düşük araştırma maliyetlerine sahiptirler ve bu durum talep edilen mal ve hizmet fiyatlarına karşı yüksek duyarlılık yaratarak, fiyatların aşağı yönlü bir seyir izlemesine yol açmaktadır. Zachariadis (2012) çalışmasında bu durumu ikinci bir talep yanlı kanal olarak açıklamaktadır.

Dolayısıyla meseleye arz ve talep kanallarından bakılarak, uluslararası göçün fiyat düzeyi üzerindeki etkisi hakkında net bir söyleme varmanın mümkün olmadığı görülebilmektedir. Çalışmanın devam eden bölümünde ise bu tartışmalar ışığında Türkiye örneği üzerinde durulacak, uluslararası göçün fiyat düzeyi üzerindeki etkisi mevcut veriler bağlamında gözlemlenmeye çalışılacaktır.

### 3.2. Göç ve Enflasyon İlişkisinin Türkiye Özelinde Tartışılması

Dünya Göç Raporu’na (2024) göre en çok uluslararası göç alan ülkelerden biri Türkiye’dir. Bununla birlikte bu göçün büyük bir kısmını geçici koruma altındaki nüfus oluşturmaktadır. 2022 yılında Türkiye çoğunluğu Suriyeli olmak üzere yaklaşık 3,6 milyon mülteciyle dünyanın en büyük ev sahibi ülkesi olmuştur. Bu doğrultuda Şekil 1 Türkiye’de 2011Q1-2024Q3 dönemi, fiyat düzeylerini temsilen reel konut fiyat endeksi (RKFE), tüketici fiyat endeksi (TÜFE) ve tüketici fiyat endeksi alt sınıflandırmalarından gıda ve alkolsüz içecekler (TÜFE-Gıda) verileri kullanılmıştır. Konut ve gıda enflasyon verilerinin kullanılmasının nedeni ise mevcut literatürde “göçmenlerin talep kanalıyla özellikle konut ve gıda fiyat düzeylerinde artışlar yaşanmasına yol açtığı” tartışmalarının yer almasıdır (Akgündüz vd., 2015).



Şekil 1. Türkiye’de Enflasyon ve Göç \*

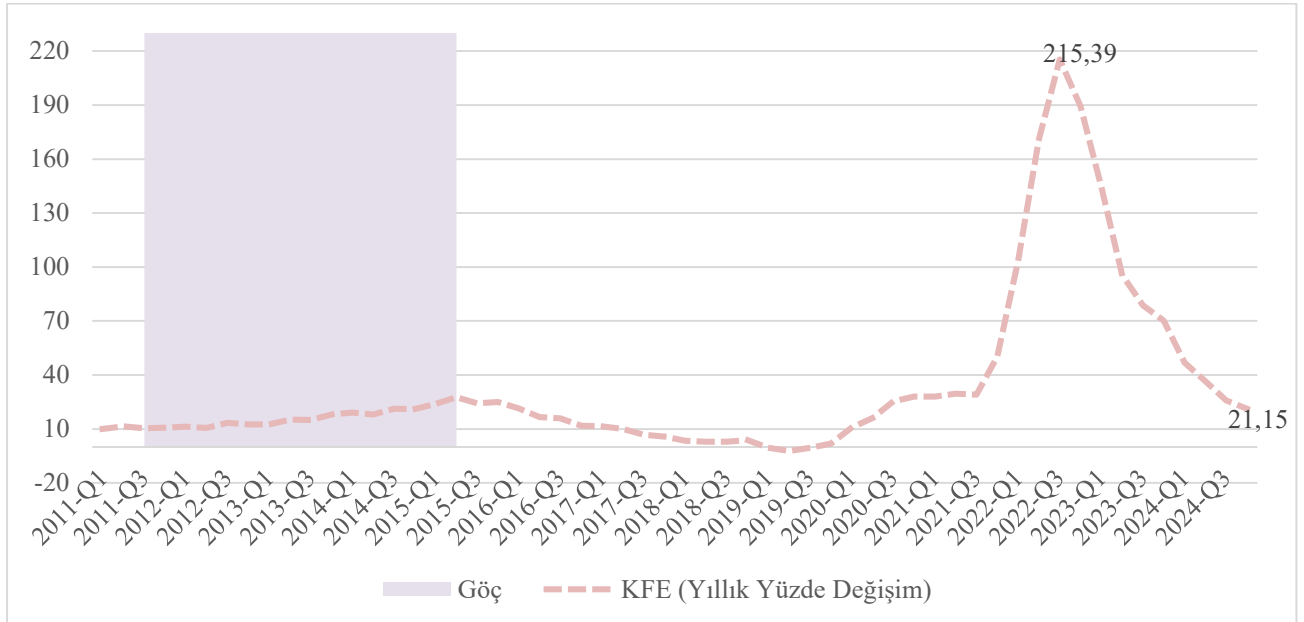
Kaynak: OECD (2025).

\* Uluslararası göç bir nicel veri değişkeni değildir. Özellikle göçmenlerin Türkiye’ye yoğun bir şekilde giriş yaptığı ve görece fiyatlar üzerinde bağımsız etkilerinin gözlemlenebileceği 2011-2016 dönemi için temsili olarak işaretlenmiştir.

2011 yılı itibariyle Suriye’de yaşanan iç çatışma nedeniyle Türkiye kitlesel göç dalgasına maruz kalmıştır (Tanrıku, 2020). Şekil 1’de uluslararası göç olarak nitelendirilen Suriyeli mültecilerin ilk geldikleri yıllarda özellikle 2011-2016 döneminde RKFE üzerinde etkileri olabileceğine dair bir görünüm söz konusu iken TÜFE’nin artışına dair net bir şey söylemek pek mümkün değildir. Ancak bu dönemde gıda enflasyonu bağlamında bir inceleme yapıldığında gıda enflasyonunda görece artışların yaşandığı görülebilmektedir.

Şekil 1’de 2016 yılı sonrası için fiyat düzeyindeki artış ve göç ilişkisi incelendiğinde ise RKFE’de düşüşler gözlemlenirken hem toplam enflasyon hem de gıda enflasyonunda artışların yaşandığı görülmektedir. Bu artışların doğrudan göçle ilişkilendirilmesi doğru olmamakla birlikte elbette ki belirleyicilerinden biri olarak tartışılmaya açık bir unsur olarak karşımıza çıkabilir. Ancak bu dönemde, 2018 yılında yaşanan döviz darboğazı (Sezal, 2020; Akkoç, 2023), 2020 yılında patlak veren ve neredeyse tüm dünyayı etkileyen COVID-19 salgınının ülke makro ekonomik göstergelerde önemli istikrarsızlıklara yol açması da (Adıgüzel, 2020) önemli etkenler olarak kabul edilebilir. Öte yandan Türkiye’nin iç dinamiklerinde istikrarsızlığın kaynaklarından biri olan para politikası araçlarının etkin kullanılmayışı (Akçay, 2023) da TÜFE’de artış yaşanmasına yol açan unsurlar içinde tartışılmaktadır. Tüm bunlarla birlikte 2022 yılında Türkiye’nin güneyinde meydana gelen 6 Şubat depremi çok büyük can kaybının yaşanmasına yol açmış öte yandan ciddi oranlarda konut yıkılmıştır. Bu durumun özellikle konut piyasasına yansıdığı (Kurtbaş ve Timur, 2024) Şekil 1’de rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. 2023 yılı itibariyle fiyatlardaki azalışlar ise para politikalarında birtakım değişikliklerle birlikte ortaya çıktığı hem RKFE hem de TÜFE’nin yukarı yönlü artışında bir kırılma yaşandığı görülebilmektedir.

Geçici koruma altındaki nüfusun en fazla olduğu bölgelerde enflasyon üzerindeki etkisine bakılacak olursa; Göç İdaresi Bakanlığı 2024 yılı verilerine göre geçici koruma altındaki nüfusun, en fazla olduğu şehirlerin başında İstanbul gelmektedir (Göç İdaresi Bakanlığı, 2024). Bu bağlamda Şekil 2’de İstanbul konut fiyat endeksi (yıllık yüzde değişim) verileri kullanılmış ve geçici koruma altındaki nüfusun bu trend üzerindeki etkilerinin olabileceği aralık (2011-2015) belirlenmiştir.



**Şekil 2. İstanbul Konut Fiyat Endeksi ve Göç\***  
**Kaynak:** Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), (2025).

\* Uluslararası göç bir nicel veri değişkeni değildir. Özellikle göçmenlerin Türkiye’ye yoğun bir şekilde giriş yaptığı ve görece fiyatlar üzerinde bağımsız etkilerinin gözlemlenebileceği 2011-2016 dönemi için temsili olarak işaretlenmiştir.

Şekil 2 dikkatle incelendiğinde, kitlesel göçün Türkiye’ye ilk geldiği 2011 yılının sonlarına doğru konut fiyat endeksinde yukarı yönlü bir artışın yaşanmasına ve bunun 2015’in sonlarına kadar devam etmesine etki ettiği görülebilmektedir. Bu dönemde Türkiye ekonomisi için nispeten istikrarlı bir süreçten bahsedilebilir (Sungur, 2015) ve bundan dolayıdır ki göçmenlerin konut fiyat endeksi üzerinde yukarı yönlü etkisi belirleyici bir role sahip olabilir. 2016-2024 dönemi konut fiyat endeksindeki istikrarsızlığını ise tek başına göçle açıklamak pek mümkün değildir.

Geçici koruma altındaki nüfusun özellikle Türkiye’nin güneyinde yoğunlaşma gösterdiği ve bu bölgelerde fiyat istikrarsızlıklarına yol açtığı da düşünülmektedir. Suriye sınırına yakın bölgelerde (Gaziantep, Kilis, Osmaniye gibi) yoğunlaşan göçmenler bu bölgelerde konut ve gıda fiyatlarında artışlara yol açmaktadır (Akgündüz vd., 2015). Yine bu bölgede bulunan Kilis ili için yapılmış bir çalışmada bölge halkı ile yapılan mülakatlar sonucunda Suriyeli göçmenlerin şehirde konut kıtlığına, bunun ise kira fiyatlarının artmasına neden olduğu ve diğer yandan da gıda talebinde artış yaratarak fiyatlar üzerinde önemli etkilerinin var olduğu ortaya konmuştur (Cengiz, 2017). Göç ve enflasyon bağlamında Düzey 2 bölgeleri için yapılan araştırmalarda da özellikle TRC1 (Gaziantep, Adıyaman ve Kilis) bölgesinin ön plana çıktığı ve bu bölgede geçici koruma altındaki nüfusun, fiyatlarda artış yaşanmasına neden olduğu tespit edilmiştir (Bahçekapılı ve Çetin, 2015).

Düzey 2 bölgeleri için yapılmış başka bir çalışmada ise Suriye’den gelen zorunlu göçmenlerin TRC2 (Şanlıurfa ve Diyarbakır) bölgesinde konut fiyatları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Gıda fiyatları üzerindeki etkileri ise görece önemsiz bulunmuş, bu da Suriyeli göçmenlerin sağladığı ucuz işgücü nedeniyle üretim maliyetlerini düşürmeleriyle açıklanmıştır (Vural, 2020). Dolayısıyla göçün bu bölgelerde fiyat düzeyini artırdığına dair bulgulara rastlansa da ucuz işgücü yaratarak fiyat düzeyinin düşmesine de yol açtığı ifade edilebilir. Bu doğrultuda yapılmış bir çalışmada bu bölgelerde geçici koruma altındaki nüfusun ucuz işgücü arz etmesi, özellikle de kayıt dışı emek yoğun sektörlerde kayıt dışı yerli işçilere ikame edilmeleri, işgücü maliyetlerini azaltarak, fiyat düzeyinin düşmesine neden olduğu tespit edilmiştir (Balkan ve Tümen, 2016).

Sonuç olarak hem mevcut yazından yola çıkarak hem de veriler ışığında Türkiye’de göçün enflasyonun belirleyicilerinden biri olabileceği ifade edilebilir. Ancak göçün arz yönlü kanalına bakıldığında işgücü maliyetlerinde azalışlarla birlikte fiyat düzeylerinde aşağı yönlü bir düşüş, talep yönlü etkisine bakıldığında ise yukarı yönlü bir tırmanış görülebilmektedir. Dolayısıyla Türkiye özelinde de göçmenler ve fiyatlar arasındaki ilişki hakkında “göç enflasyona yol açar” gibi net bir söyleme varmanın çok da mümkün olmadığı ifade edilebilir.

#### 4. Sonuç

1980 sonrası dünyada enflasyonda yaşanan düşme eğilimi COVID-19 salgını ile birlikte gelişmiş ülkelerde dahi tekrar gündem haline gelmiştir. Enflasyon ciddi ekonomik sonuçlarla karşı karşıya kalınmasına yol açmakla birlikte bu etkilerin neler olduğu ve tetikleyicilerinin tespit edilmesi de oldukça önemlidir.

Enflasyonun istenmeyen etkileri çift haneli rakamlara ulaşmasıyla birlikte ortaya çıkabilmektedir. Tek haneli rakamların aksine yüksek enflasyonun, finansal belirsizlik, düşük ekonomik büyüme, kamu bilançolarından bozulma, sermaye oluşumun olumsuz etkilenmesi, reel ücretlerde aşağı yönlü baskının oluşması ve özellikle yoksul kesimin zarar görmesi gibi birtakım olumsuz koşullar ile karşı karşıya kalınmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla enflasyon, istenmeyen etkilerin ortaya çıkmasında önemli bir makroekonomik göstergedir. Ancak yüksek enflasyonun yaşanmasının nedeni de istenmeyen bir takım talep çekişli ve maliyet itişli etkilerin ortaya çıkmasıdır. Bu doğrultuda enflasyon mali açıklar ve yüksek kamu borcu nedeniyle yaşanan parasal büyümenin yarattığı talep artışı veya fiili ve potansiyel çıktı arasındaki farktan kaynaklı aşırı ekonomik faaliyet sonucu talep çekişli durumlarla mı yoksa ekonominin arz kanalından kaynaklanan maliyet itişli

birtakım olumsuzluklardan mı ortaya çıktığının tespiti, doğru politikalarla müdahale edilebilmesi için elzemdir.

Enflasyon olgusu iç ekonomik istikrarsızlıklar neticesinde ortaya çıkarabileceği gibi birtakım dış ekonomik istikrarsızlıklarla da ortaya çıkabilmektedir. İlla talep çekişli veya maliyet itişli faktörlerin ülke içinde gerçekleşmesi gerekmez. Özellikle küreselleşme sonrası dünya ekonomilerinin birbirine bağımlı hale geldikleri 21. yüzyılda bir ülkenin iç ekonomik sorunu diğer bir ülkenin de ekonomik sorunu haline gelebilmektedir. Örneğin, Çin’de meydana gelen COVID-19 salgını veya Rusya-Ukrayna savaşı neredeyse tüm dünya ekonomilerinin arz şokları ile karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. Bunlarla birlikte literatürde de sıkça tartışılan ve arz-talep şokları yaratan bir diğer küresel olgu ise göç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Enflasyon ve göç arasındaki ilişkinin arz yanlı ve talep yanlı çerçevede tartışıldığı görülmektedir. Literatüre göre uluslararası göçün fiyatlar üzerindeki etkisinin arz kanalını irdeleyen çalışmalarda işgücü piyasası üzerinde avantajlı durumlar yarattığı görülmektedir. Göçmenlerin gittikleri ülkelerde daha düşük fiyatlarda çalıştırılmaları veya buna razı olmaları, üretim maliyetlerine yansımakta ve fiyatlarda düşüş meydana gelmektedir. Dolayısıyla mevcut literatürden hareketle özellikle arz yönlü, fiyatlarda düşüşün söz konusu olduğu ifade edilebilir ancak yine de bu noktada net bir söylemin doğru olmadığını altı çizilmelidir. Çünkü göçmen nüfusun niteliğinden tutun hangi sektörde istihdam edildiğine kadar birçok husus söz konusu maliyet avantajlı durumun ortaya çıkıp çıkmayacağına etki edebilmektedir.

Uluslararası göçün fiyatlar üzerindeki etkisi talep kanalı tarafıyla incelendiğinde ise gıda ve konut fiyatlarında artışların meydana geldiği görülmektedir. Göçmenlerin gittikleri ilk yıllarda ev sahibi ülkelerde, gıda ve konut fiyatlarındaki artışın daha belirgin olduğu ileri sürülmektedir ki mesela Ukrayna-Rusya savaşı sonrası Avrupa ülkelerine göç etmek zorunda kalan nüfusun ilk gittikleri dönemlerde gıda ve konut fiyatlarında artışların yaşanmasına yol açmıştır (Khundadze, 2023). Uluslararası göçün gıda enflasyonuna kıyasla konut talebi ve dolayısıyla konut fiyatlarında önemli artışlar yaşanmasına yol açtığına dair nispeten fikir birliği bulunabilmektedir. Ancak talep yönlü göçün fiyat artışlarına neden olduğu konusunda net bir uzlaşıya varmak pek mümkün değildir. Literatüre bakıldığında göçmenler fiyatlar karşısında yüksek duyarlılığa sahip oldukları için gittikleri bölgelerde fiyat artışları değil aksine fiyatların düşmesine yol açabildikleri de ileri sürülebilmektedir.

Türkiye örneğine bakıldığında ise enflasyon ve göç arasındaki ilişkinin yönü hakkında net bir çıkarımda bulunmanın pek mümkün olmadığı görülebilmektedir. Türkiye’ye Suriyeli mültecilerin ilk geldikleri yıllarda özellikle sınır illerde konut fiyatlarında önemli artışların yaşanmasına yol açtıklarına dair ortak bir tespit söz konusudur. Ancak ucuz işgücü olarak çalıştırılmaları nedeniyle maliyetlerin aşağı yönlü bir seyir izlemesine ve bununla birlikte fiyatlarda da düşüş yaşanmasına yol açtıkları da literatürden elde edilen bulguları arasındadır. Bu noktada asıl merak konusu olan, 2024 yılının sonlarına doğru Suriye’deki mevcut yönetimin devrilmesi bununla birlikte çeşitli ülkelerde geçici koruma altındaki nüfusun geri dönmeye başlaması neticesinde ev sahibi ülkelerdeki makroekonomik göstergelerde yaşanacak muhtemel değişimlerdir.

Sonuç olarak bu çalışma kapsamında enflasyona yol açabileceği düşünülen dış dinamiklerden biri olan uluslararası göçün enflasyona yol açıp açmadığı mevcut yazın çerçevesinde araştırılmış ve bu doğrultuda net bir çıkarım yapılmayacağı sonucuna varılmıştır. Son olarak, göçmenlerin, gittikleri ülkelerin sosyoekonomik yapısı, işgücü piyasası, ayrıca göçmen profili (nitelikli-vasıfsız) durumlarına bağlı olarak fiyatlar üzerindeki etkilerinin farklılaşabileceği dolayısıyla her bir ülkenin iç dinamiklerinin belirleyici olduğu ve ülke dinamikleri dikkate alınarak göç politikalarının üretilmesi önemli olduğu ifade edilebilir.



## Kaynaklar

- Adıgüzel, M. (2020). Covid-19 pandemisinin Türkiye ekonomisine etkilerinin makroekonomik analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 191-221. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe/issue/55168/755499>
- Akçay, Ü. (2023). Türkiye’de 2002-2023 arası uygulanan para politikalarının ekonomi politiği. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 50, 195-236. <https://hdl.handle.net/11511/104480>
- Akgündüz, Y. E., Van den Berg, M., Hassink, W. (2015). The impact of refugee crises host labor markets: The case of the Syrian refugee crisis in Turkey. IZA Discussion Paper Series, No: 8841. [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=2564974](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2564974)
- Akkoç, S. (2023). 2018 kur şoku ve Türkiye ekonomisine yansımaları. *International Review of Economics and Managment*, 11(2), 75-96. <https://doi.org/10.18825/iremjournal.1366215>
- Aksoy, N., İvrendi, M. (2021). Türkiye’ye gelen Suriyeli mültecilerin enflasyona etkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Fiscaoeconomia*, 5(3), 1052-1080. <https://doi.org/10.25295/fsecon.979494>
- Albanesi, S. (2007). Inflation and inequality. *Journal of Monetary Economics*, 54(4), 1088-1114. <https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2006.02.009>
- Bach, G. L. (1975). The economic effects of inflation. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 31(4), 20-33. <https://doi.org/10.2307/1173632>
- Badurlar, İ. (2023). Dış göç ve konut fiyat dinamikleri: Türkiye’den kanıtlar. E. S. Demet, Y. A. Gönül (Ed.), *Ekonomi ve finans politikaları üzerine çalışmalar* (s. 199-221). Özgür Yayınları.
- Bahçekapılı, C. ve Çetin, B. (2015). The impacts of forced migration on regional economies: The case of Syrian refugees in Turkey. *International Business Research*, 8(9), 1-15. <http://dx.doi.org/10.5539/ibr.v8n9p1>
- Balcılar, M., Chang, S., Gupta, R., Miller, S. M. (2018). The relationship between the inflation rate and inequality across US states: A semiparametric approach. *Quality & Quantity*, 52, 2413-2425. <http://dx.doi.org/10.1007/s11135-017-0676-3>
- Balkan, B. ve Tümen, S. (2016). Immigration and prices: quasi-experimental evidence from Syrian refugees in Turkey. *Journal of Population Economics*, 29(3), 657-686. <http://doi.org/10.1007/s00148-016-0583-2>
- Barbu, T. C., Vuta, M., Strachinaru, A. I., Cioaca, S. I. (2017). An assessment of the immigration impact on the international housing price. *Amfiteatru Economic*, 19(46), 682-695. <https://hdl.handle.net/10419/169098>
- Barro, R. (1995). Inflation and economic growth. NBER Working Paper Series, No: 5326. <http://www.nber.org/papers/w5326.pdf>
- Bech, E. C., Foda, K., Roitman, A. (2023). Drivers of inflation. IMF Selected Issues Paper, No:004. <https://www.imf.org/en/Publications/selected-issues-papers/Issues/2023/02/27/Drivers-of-Inflation-Hungary-530224>
- Bıçen, Ö. F. (2022). Turkey's recent inflation experience: Main causes of inflation according to demand-pull and cost-push inflationary effects and an evaluation in terms of economy policy. *Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 59-83. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bauniibfd/issue/74838/1121651>
- Bloch, A. ve Dona, G. (2019). Forced migration: current issues and debates. A. Bloch, G. Dona (Ed.), *forced migration: setting the scene* (s. 1-17). Routledge.
- Borjas, G. J. (1994). The economics of immigration. *Journal of Economic Literature*, 32(4), 1667-1717. <https://www.jstor.org/stable/2728791>
- Böheim, R. ve Mayr, K. (2005). Immigration and public spending. IZA Discussion Paper, No: 1834. [https://www.iza.org/publications/dp/1834/immigration-and-public\(-spending](https://www.iza.org/publications/dp/1834/immigration-and-public(-spending)
- Cardoso, E. (1992). Inflation and poverty. NBER Working Paper Series, No: 4006. <http://doi.org/10.3386/w4006>
- Carney, M. (2015). Inflation in a globalised world. *Remarks at the Economic Policy Symposium*, Federal Reserve Bank of Kansas.



- Cengiz, D. (2017). Zorunlu göçün mekânsal etkileri ve yerel halkın algısı Kilis örneği. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(2), 101-122. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7938>
- Chong, F. (2020). Housing price, mortgage interest rate and immigration. *Real Estate Management and Valuation*, 28(3), 36-44. <https://doi.org/10.1515/remav-2020-0022>
- Cochrane, J. H. (2022). Inflation past, present and future: fiscal shocks, Fed response, and fiscal limits NBER working Papers Series, No: 30096. [https://www.nber.org/system/files/working\\_papers/w30096/w30096.pdf](https://www.nber.org/system/files/working_papers/w30096/w30096.pdf)
- Cortes, P. (2008). The effect of low-skilled immigration on US prices: Evidence from CPI data. *Journal of Political Economy*, 116(3), 381-422. <https://doi.org/10.1086/589756>
- D'Albis, H., Boubtane, E. Ve Coulibaly, D. (2017). International migration and regional housing markets: Evidence from France. IZA Discussion Paper Series, No: 10516. <https://www.iza.org/publications/dp/10516/international-migration-and-regional-housing-markets-evidence-from-france>
- D'Albis, H., Boubtane, E., ve Coulibaly, D. (2019). Immigration and public finances in OECD countries. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 99, 116-151. <https://doi.org/10.1016/j.jedc.2018.12.003>
- Dadush, U ve Niebuhr, M. (2016). The economic impact of forced migration. OCP Policy Center, Policy Paper, No: 16/05. <https://www.policycenter.ma/sites/default/files/OCPPC-PP1605rec.pdf>
- Davies, G. W. (1977). Macroeconomic effects of immigration: Evidence from Candide, Trace, and RDX2. *Canadian Public Policy, Analyse de Politiques*, 3(4), 570-574. <https://doi.org/10.2307/3549269>
- Degen, K. ve Fischer, A. M. (2017). Immigration and Swiss house prices. *Swiss Society of Economics and Statistics*, 153 (1), 15-36. <https://doi.org/10.1007/BF03399433>
- Dustmann, C., Frattini, T. ve Preston, I. (2008a). The effect of immigration along the distribution of wages. RF Berlin-CReAM Discussion Paper Series, No: 03/08. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/295300/1/cream-dp0803.pdf>
- Dustmann, C., Glitz, A., Frattini, T. (2008b). The labour market impact of immigration. *Oxford Review of Economic Policy*, 24(3), 477-494. <https://doi.org/10.1093/oxrep/grn024>
- Fischer, S. (1993): The role of macroeconomic factors in growth. *Journal of Monetary Economics*, 32, 485-512. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(93\)90027-D](https://doi.org/10.1016/0304-3932(93)90027-D)
- Frattini, T. (2008). Immigration and prices in the UK. Mimeo, London: University College London. [www.homepages.ucl.ac.uk/~uctptfr/JMP\\_Frattini.pdf](http://www.homepages.ucl.ac.uk/~uctptfr/JMP_Frattini.pdf)
- Friedman, M. (1963). Inflation: causes and consequences. Asia Publishing House.
- Frostad, A. Ø. (2014). Immigration and house prices in Norway (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Norwegian University of Science and Technology. Norway. <http://hdl.handle.net/11250/267626>
- Furlanetto, F. ve Robstad, O. (2017). Immigration and the macroeconomy: some new empirical evidence. Banco de Espana Working Paper, No: 1716. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2959353>
- Garcia, B. ve Guerra-Salas, J. (2020). On the response of inflation and monetary policy to an immigration shock. Central Bank of Chile, Working Papers, No: 872. [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=3594893](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3594893)
- Gonzalez, L. ve Ortega, F. (2009). Immigration and housing booms: evidence from Spain. IZA Discussion Paper Series, No: 4333. <https://www.iza.org/publications/dp/4333/immigration-and-housing-booms-evidence-from-spain>
- Gonzalez, L. ve Ortega, F. (2013). Immigration and housing booms: evidence from Spain. *Journal of Regional Science*, 53(1), 37-59. <https://doi.org/10.1111/jors.12010>
- Göç İdaresi Başkanlığı (2025, 8 Ağustos). Geçi Koruma. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.

- Grier, R. ve Grier, K. B. (2006). On the real effects of inflation and inflation uncertainty in Mexico. *Journal of Development Economics*, 80(2), 478-500. <http://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2005.02.002>
- Günay, E., Atılgan, D., Serin, E. (2017). Dünya’da ve Türkiye’de göç yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 37-60. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ksuiibf/issue/33603/372918>
- Günçavdı, Ö., Levent, H., Ülengin, B. (2000). Yüksek ve değişken enflasyonun tahmininde alternatif modellerin karşılaştırılması: Türkiye örneği. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 27(1-2), 149-171. <https://hdl.handle.net/11511/92118>
- Gürkaynak, R. S., Kısacıkoglu, B., Lee, S. S., Şimşek, A. (2022). Türkiye’nin enflasyon tercihleri. A. S. Akat ve S. Gürsel (Ed.) *Çıkmaz yol: Dünden yarına Türkiye ekonomisi* içinde (s. 123-148). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ha, J., Kose, M. A., Ohnsorge, F. (2019). Understanding inflation in emerging and developing economies. World Bank Policy Research Working Paper, No. 8761. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/816031551363524517/pdf/WPS8761.pdf>
- Ha, J., Kose, M. A., Ohnsorge, F., Yilmazkuday, H. (2023). Understanding the global drivers of inflation: how important are oil prices? WBG, Policy Research Working Paper, (No: 10283). <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099047501242316215/pdf/IDU0458baf2e0e6ed045bb095e70cbc841f24bed.pdf>
- Ha, J., Kose, M. A., Ohnsorge, F., Yilmazkuday, H. (2024). What explains global inflation. *IMF Economic Review*, 1-34. <https://doi.org/10.1057/s41308-024-00255-w>
- Haq, N. ve Qayyum, A. (2006). Inflation every where is a monetary phenomenon: an introductory note. *The Pakistan Development Review*, 45(2), 179–183. <http://doi.org/10.30541/v45i2pp.179-183>.
- International Monetary Fund (IMF). (2025, 8 Ağustos). World Economic Outlook. [https://data.imf.org/en/Data-Explorer?datasetUm=IMF.RES:WEO\(6.0.0\)](https://data.imf.org/en/Data-Explorer?datasetUm=IMF.RES:WEO(6.0.0)).
- Isik, S., Mert, M., Ulug, M. (2024). Profit produced by post-pandemic inflation: Evidence from an emerging economy. *Structural Change and Economic Dynamics*. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2024.10.002>
- Jalil, A. (2021). Drivers of Inflation: From roots to regressions. Pakistan Institute of Development Economics (PIDE), Knowledge Brief, No: 38. <https://file.pide.org.pk/uploads/kb-038-drivers-of-inflation-from-roots-to-regressions.pdf>
- Karakaya, H. (2020). Türkiye’de göç süreci ve Suriye göçünün etkileri. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 93-130. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fuuiibfdergi/issue/58380/792099>
- Khundadze, M. (2023) Mass immigration and the effect on employment and prices: Evidence from the Ukrainian refugee crisis. *The Macalester Street Journal*, 1(1), 1-27. <https://doi.org/10.62543/msj.v1i1.7>
- Kim, D. H. ve Lin, S. C. (2024). Inflation and wealth inequality. *Economic Analysis and Policy*, 82, 893-907. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2024.04.016>
- Konuk, T. ve Engin, C. (2023). Uluslararası göçün işsizlik ve enflasyon üzerine etkisi: Panel veri analizi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 18(60), 291-317. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.1178132>
- Lach, S. (2007). Immigration and prices. *Journal of Political Economy*, 115(4), 548-587. <https://doi.org/10.1086/521529>
- McAuliffe, M. ve A. Triandafyllidou (2021). World migration report 2022. International Organization for Migration (IOM), Geneva. [WMR-2022-EN-CH-1\\_1.pdf](https://www.iom.int/publications/wmr-2022-en-ch-1_1.pdf)
- McDonald, C. (2013). Migration and the housing market. Reserve Bank of New Zealand Analytical Note Series. [Migration and the housing market](https://www.rbnz.govt.nz/~/media/Files-and-Folders/~/Analytical-Notes/Migration-and-the-housing-market)
- Mishkin, F. S. (2008). Does stabilizing inflation contribute to stabilizing economic activity? (No: 13970). NBER Working Papers. <http://doi.org/10.3386/w13970>

- Montiel, P. (1989). An empirical analysis of high-inflation episodes in Argentina, Brazil, and Israel. *International Monetary Fund Staff Papers*, 36, 527-49. <https://doi.org/10.2307/3867046>
- Moore, W. H. ve Shellman, S. M. (2004). Forced migration, 1952-1995. *The Journal of Conflict Resolution*, 48(5), 723-745. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/0022002704267767>
- Nachega, M. J. C., Kwende, G., Kemoe, L., Barroeta, F. A. M. (2024). Domestic and External Drivers of Inflation. International Monetary Fund, Selected Issues Paper, No: 004. <https://doi.org/10.5089/9798400267796.018>
- Nuray, A. ve Afşar, B. (2022). Uluslararası göç ve ekonomik etkileri. D. Ustabaşı Gündüz (Ed.), *Göçmen refahı disiplinlerarası bakış* içinde (s. 207-220). Eğitim Yayınevi.
- Oniş, Z. ve Ozmucur, S. (1990). Exchange rates, inflation and money supply in Turkey. *Journal of Development Economics*, 32, 133-54. [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(90\)90055-G](https://doi.org/10.1016/0304-3878(90)90055-G)
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2025, 8 Ağustos). Reel konut fiyat endeksi. <https://www.oecd.org/en/data/indicators/housing-prices.html?oecdcontrol-a81da07b0e-var6=RH>
- Osorio, C. ve Unsal, D. F. (2013). Inflation dynamics in Asia: Causes, changes, and spillovers from China. *Journal of Asian Economics*, 24, 26-40. <https://doi.org/10.1016/j.asieco.2012.10.007>
- Ottaviano, G. I. P. ve Peri, G. (2008). Immigration and national wages: Clarifying the theory and the empirics. NBER Working Paper, No: 14188. <http://doi.org/10.2139/ssrn.1272569>
- Peri, G. ve Sparber, C. (2009). Task specialization, immigration, and wages. *American Economic Journal: Applied Economics*, 1(3), 135-169. <https://doi.org/10.1257/app.1.3.135>
- Rogoff, K. (2003). Globalization and global disinflation. *Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review* 88(4): 45-78. <https://scholar.harvard.edu/files/rogoff/files/rogoff2003.pdf>
- Ruiz, I. ve Vargas-Silva, C. (2013). The economics of forced migration. *The Journal of Development Studies*, 49(6), 772-784. <https://doi.org/10.1080/00220388.2013.777707>
- Sá, F. (2015). Immigration and house prices in the UK. *The Economic Journal*, 125(587), 1393-1424. <https://doi.org/10.1111/eoj.12158>
- Saiz, A. (2006). Immigration and housing rents in American cities. *Journal Urban Economics*, 61(2), 345-371. <https://doi.org/10.1016/j.jue.2006.07.004>
- Salisu, A. A., Muhammed, R. A., Saliu, M. (2024). Migration and inflation nexus under high and low interest rate environment: Some panel data evidence. *International Migration*, 62(13), 1-19. <https://doi.org/10.1111/imig.13312>
- Sanchis-Guarner, R. (2023). Decomposing the impact of immigration on house prices. *Regional Science and Urban Economics*, 100, 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2023.103893>
- Schmeidl, S. (1997). Exploring the causes of forced migration: A pooled time-series analysis, 1971-1990. *Social Science Quarterly*, 78(2), 284-308. <https://www.jstor.org/stable/42864338>
- Sezal, L. (2020). 2018 Ağustos krizinin Türk bankacılık sektörüne etkisi. *Journal of Economics and Research*, 1(1), 17-32. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jer/issue/60668/895425>
- Simon, J. L. (1996). Public expenditures on immigrants to the United States, past and present. *Population and Development Review*, 22(1), 99-109. <https://doi.org/10.2307/2137688>
- Smolka, M. (2024). Exploring the effect of immigration on consumer prices in Spain. Cesifo, Working Papers, No: 11097. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4820844>
- Sungur, O. (2015). 2000 sonrası Türkiye ekonomisi: Büyüme, enflasyon, işsizlik ve dış ticarete gelişmeler. *Toplum ve Demokrasi*, 9(19-20), 243-269. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/toplumdd/issue/22712/242420>
- Şahankaya Adar, A. Ş. ve Urhan Çelik, B. U. (2023). Türkiye’de uluslararası göç ve refah ilişkisi: Kitlesel göçler üzerinden bir değerlendirme. *Göç Dergisi*, 10(1), 101-118. <https://doi.org/10.33182/gd.v10i1.826>
- Tanrıkulu, F. (2020). The political economy of migration and integration: Effects of immigrants on the economy in Turkey. *Journal of Immigrant and Refugee Studies*, 19(4), 364-377. <https://doi.org/10.1080/15562948.2020.1810840>

- Timur, M. C. ve Kurtbaş, İ. (2024). Covid-19 sonrası dönemde, Türkiye’de konut sektörünün ekonomi-politik analizi. *Politik Ekonomik Kuram*, 8(2), 516-539. <https://doi.org/10.30586/pek.1469155>.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB). (2025, 8 Ağustos). Konut fiyat endeksi. [https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse\\_26/5204/DataGroup/turkish/bie\\_kfe/](https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_26/5204/DataGroup/turkish/bie_kfe/).
- Vural, B. M. (2020). Impact of Syrian forced migration on Turkish economy. *Sosyoekonomi*, 24(43), 49-64. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2020.01.03>
- Wood, W. B. (1994). Forced migration: Local conflicts and international dilemmas. *Annals of the Association of American Geographers*, 84(4), 607-634. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1994.tb01879.x>
- Woodford, M. (1995). Price-level determinacy without control of a monetary aggregate. In *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 43, 1-46. [https://doi.org/10.1016/0167-2231\(95\)90033-0](https://doi.org/10.1016/0167-2231(95)90033-0)
- World Migration Report (2024). World migration report 2024. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024>.
- Zachariadis, M. (2012). Immigration and international prices. *Journal of International Economics*, 87, 298-311. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2012.01.004>



## Tüketici İlgi Düzeyi ve E-Ticaret Satışları: Zaman Serisi Analizi Kullanarak Dijital Pazarlama Stratejileri Açısından Bir Değerlendirme



### Consumer Interest Level and E-Commerce Sales: An Evaluation of Digital Marketing Strategies Using Time Series Analysis



<https://doi.org/10.25204/iktisad.1749565>

Gülmira KERİM\*

#### Öz

#### Makale Bilgileri

##### Makale Türü:

Araştırma  
Makalesi

##### Geliş Tarihi:

23.07.2025

##### Kabul Tarihi:

15.10.2025

© 2025 İKTİSAD

Tüm hakları  
saklıdır.



*Bu çalışma, Mart 2014–Şubat 2025 dönemini kapsayan verilerle, tüketici güven endeksi, internet üzerinden yapılan alışverişler ve e-ticarete olan ilgi arasındaki dinamik ilişkiyi analiz etmektedir. ARDL modeli, nedensellik analizi ve DCC-GARCH modeli kullanılarak değişkenler arasındaki hem kısa hem de uzun vadeli ilişkiler analiz edilmiştir. ARDL modeli sonuçlarına göre, tüketici güven endeksi kısa ve uzun vadede çevrim içi alışverişleri anlamlı biçimde etkilememektedir. Buna karşılık, geçmiş dönem alışverişleri güncel harcama kararlarını etkileyerek mevcut dönem harcamalarını azaltmaktadır. Bulgular, tüketici harcamalarının dönemsel dalgalanmalar gösterdiğini ortaya koymaktadır. DCC-GARCH modeli sonuçları, tüketici güveni ile internet üzerinden yapılan alışverişler arasındaki ilişkinin dinamik yapısını ortaya koymuştur. Bulgular, tüketici güveni ile internet üzerinden yapılan alışverişler arasındaki korelasyonun genel olarak negatif olduğunu ve zaman içinde değişkenlik gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu, tüketici güven endeksindeki artışların internet üzerinden yapılan alışverişler baskılayabileceği anlamına gelmektedir. Tüketici güveni ile e-ticaret faaliyetleri arasındaki ilişki ise dalgalı bir seyir izlerken, uzun vadede daha pozitif bir eğilim göstermiştir. Çalışmada elde edilen bulgular, tüketici davranışlarının dönemsel dalgalanmalara duyarlı olduğunu ve tüketici güven endeksinin e-ticaret üzerindeki etkisinin zaman içinde değişkenlik gösterebileceğini ortaya koymaktadır.*

**Anahtar Kelimeler:** Tüketici güven endeksi, e-ticaret satışları, dijital pazarlama stratejileri, zaman serisi analizi, tüketici davranışı.

#### Abstract

#### Article Info

##### Paper Type:

Research Paper

##### Received:

23.07.2025

##### Accepted:

15.10.2025

© 2025 JEBUPOR

All rights  
reserved.



*This study analyses the dynamic relationship between the consumer confidence index, online shopping, and interest in e-commerce using data from March 2014 to February 2025. The ARDL model, causality analysis, and DCC-GARCH model were employed to examine both short- and long-term relationships among the variables. According to the ARDL model results, the consumer confidence index does not significantly affect online shopping in either the short or long term. In contrast, past shopping behaviour influences current spending decisions by reducing current expenditures. The findings indicate that consumer spending exhibits periodic fluctuations. The DCC-GARCH model results reveal the dynamic nature of the relationship between consumer confidence and online shopping. The findings show that the correlation between consumer confidence and online shopping is generally negative and varies over time, suggesting that increases in consumer confidence may suppress online shopping. The relationship between consumer confidence and e-commerce activities has followed a fluctuating pattern but has shown a more positive trend in the long run. Overall, the results indicate that consumer behaviour is sensitive to seasonal fluctuations and that the impact of the consumer confidence index on e-commerce may vary over time.*

**Keywords:** Consumer confidence index, e-commerce sales, digital marketing strategies, time series analysis, consumer behaviour.

**Atıf/ to Cite (APA):** Kerim, G. (2025). Tüketici ilgi düzeyi ve e-ticaret satışları: Zaman serisi analizi kullanarak dijital pazarlama stratejileri açısından bir değerlendirme. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 1141-1162. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1749565>



## Extended Abstract

### Background:

With the rapid acceleration of digitalization, understanding the relationship between consumer behavior and e-commerce dynamics has become critically important. This study examines the interaction between the Consumer Confidence Index (CCI), online shopping (INT), and consumer interest in e-commerce (ECOM) within the framework of Keynesian Consumption Theory and the Technology Acceptance Model. Consumer behavior is shaped not by current income but by future expectations and components of digital trust (such as website security and customer reviews), as well as the perceived ease of use and usefulness of technology.

### Research Purpose:

The primary purpose of the study is to analyze the effects of the consumer confidence index (CCI) and consumer interest in e-commerce (ECOM) on online shopping behavior (INT). These analyses are vital for understanding consumer behavior, identifying the growth dynamics of e-commerce, and deriving implications for business and marketing strategies. In this context, two models were developed: Model I investigates the effect of consumer confidence on online shopping, while Model II examines the impact of consumer search interest in e-commerce on online spending.

### Methodology:

The research utilizes monthly time series data provided by the Central Bank of the Republic of Türkiye (CBRT) and Google Trends. Unit root tests (ADF and PP) were applied to determine the stationarity of the variables. The ARDL model was used to estimate short- and long-run relationships and test for cointegration. Granger causality analysis was conducted to assess directional causality between the variables, and the DCC-GARCH model was employed to capture time-varying correlations across different periods.

### Findings:

The research findings reveal that consumer interest in e-commerce (ECOM) plays a key role in driving online shopping behavior, whereas consumer confidence (CCI) does not have a direct or consistent impact. Instead, consumers tend to concentrate their spending in specific periods, and this behavior is influenced more by past shopping habits than by economic sentiment. Furthermore, while a weak and negative short-term relationship was found between consumer confidence and online shopping, interest in e-commerce platforms was observed to continue growing steadily, especially in the long run.

### Conclusions:

In conclusion, digital consumer behavior is shaped by multiple factors beyond economic confidence, including habits, seasonal trends, and growing adaptation to digital platforms. This suggests that when formulating marketing and sales strategies, businesses should focus on more direct and dynamic data, such as digital search trends and consumer habits, rather than general economic confidence indicators. The structural adaptation of consumers to digital platforms emerges as a fundamental driver of e-commerce growth.

## 1. Giriş

Son yıllarda dijitalleşme ve internet tabanlı hizmetlerin yaygınlaşması, tüketicilerin alışveriş alışkanlıklarında köklü değişimlere neden olmuştur. Geleneksel mağaza alışverişinden e-ticarete geçiş süreci, teknolojik gelişmeler, ödeme sistemlerindeki dönüşüm ve tüketici güveni gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Özellikle tüketici güven endeksi (TGE), bireylerin ekonomik beklentilerini ve harcama eğilimlerini yansıttığı için e-ticaret harcamaları üzerinde belirleyici bir rol oynayabilir. Bununla birlikte, tüketicilerin internet üzerindeki e-ticaret ilgisi de (örneğin Google Trends gibi veri kaynaklarından elde edilen “consumer interest in e-commerce” göstergesi) satın alma kararlarını ve dijital pazarlama stratejilerini doğrudan etkileyen önemli bir değişkendir.

Tüketici güveni, e-ticaret platformlarında hem satın alma niyeti hem de müşteri sadakati ile doğrudan ilişkilidir (Aksoy, 2006). Türk tüketicilerinin e-ticarete karşı genel olarak olumlu tutum sergilemelerine rağmen, özellikle kredi kartı bilgilerini paylaşma gibi daha yüksek risk içeren işlemlerden kaçındıklarını belirtmiştir. Bu bulgu, güvenin yalnızca anlık işlem gerçekleştirme süreciyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda tüketicinin platformla kuracağı uzun vadeli ilişkiyi sürdürme kararında da belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Dijital pazarlama, şeffaf iletişim, kişiselleştirilmiş deneyimler ve sosyal etkileşim yoluyla tüketici güvenini artırmada kritik bir rol oynamaktadır (Gürkaynak Gürbüz ve Haşiloğlu, 2024). Gürkaynak Gürbüz ve Haşiloğlu (2024) geliştirdikleri dijital pazarlama güven ölçeği ile güvenin e-pazaryerlerinde ölçülebilir ve yönetilebilir bir unsur olduğunu ortaya koymuşlardır. Öte yandan, e-ticaret platformlarının tüketici güvenini artırabilmek için teknolojik altyapı, çeşitli ödeme seçenekleri ve müşteri odaklı politikalarla destekleyici bir yapı sunmaları gerekmektedir. Bu bağlamda Başer ve Kantarcıoğlu (2022), Y ve Z kuşağı tüketicilerin taksit, kapıda ödeme gibi alternatif ödeme yöntemlerine ve müşteri yorumlarına duydukları güvenin satın alma davranışları üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu göstermiştir.

E-ticaret sektörü, küresel ölçekte hızla büyümeye devam etmekte ve firmalar için stratejik bir rekabet avantajı sunmaktadır. Ancak, tüketicilerin e-ticarete olan ilgisinin ne şekilde şekillendiğini ve ekonomik göstergelerle nasıl ilişkili olduğunu anlamak, işletmelerin pazarlama stratejilerini daha etkin planlamalarına yardımcı olabilir. Tüketici güven endeksi ve dijital ilgi düzeyi, firmaların talep tahminlerini geliştirmelerine ve kriz dönemlerinde daha bilinçli kararlar almalarına katkı sağlayabilir.

Bu çalışmanın temel amacı, tüketici güveninin dijital alışveriş davranışları üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. E-ticaretin giderek yaygınlaştığı bir dönemde, tüketicilerin ekonomik koşullara verdikleri tepkiler, özellikle güven algısı bağlamında daha belirgin hale gelmektedir. Bu kapsamda çalışma, tüketicilerin internet üzerinden yapılan alışverişler ne yönelik eğilimlerini inceleyerek, ekonomik belirsizlik ortamlarında güven duygusunun satın alma kararlarını nasıl yönlendirdiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Elde edilecek bulguların, e-ticaret stratejilerine ve tüketici odaklı politikalara ışık tutması beklenmektedir. Ayrıca bu çalışma, işletmeler, ekonomi politikası yapımcıları ve dijital pazarlama uzmanları için önemli çıkarımlar sunmayı hedeflemektedir. Zaman serisi analizleri ile elde edilecek bulgular, tüketici güveninin e-ticaret üzerindeki etkisini anlamak açısından hem akademik hem de uygulamalı alanlarda değerli bir kaynak oluşturacaktır. Ayrıca bu çalışma, zaman serisi analizi ile dijital pazarlama stratejileri ve e-ticaret satışları arasındaki dinamik ilişkileri anlamak için önemli bir katkı sunmaktadır. Dahası bu çalışma ile, tüketici güveni ve dijital alışveriş davranışları arasındaki etkileşim hem teorik hem de ampirik açıdan incelenerek, dijital ekonomide güven unsurunun rolüne dair literatürdeki önemli bir boşluğu doldurulması amaçlanmaktadır. Gerçek zamanlı veri, ekonometrik ve ekonomik modellerin entegrasyonu sayesinde hem teorik literatüre hem de pratik uygulamalara yönelik güçlü çıkarımlar yapılabilir.

## 2. Kuramsal Çerçeve

Tüketici davranışlarının dijital platformlara evrilmesi, e-ticaretin dinamiklerini anlamak için Keynesyen Tüketim Teorisi, Hayat Döngüsü Hipotezi ve Teknolojik Kabul Modeli gibi teorilerle desteklenen bir çerçeve gerektirir (Zhou vd., 2007; Venkatesh vd., 2003). Keynesyen teoriye göre, tüketici harcamaları mevcut gelirden ziyade beklentiler ve güven ile şekillenir (Keynes, 1936). Bu bağlamda, tüketici güven endeksi (TGE), bireylerin ekonomik koşullara ilişkin algılarını yansıtmakta ve bu algılar doğrultusunda harcama eğilimlerini şekillendiren önemli bir gösterge işlevi görmektedir. Örneğin, TGE'nin yüksek olduğu dönemlerde tüketiciler, gelecekteki gelirlerine güvenerek dijital platformlarda daha fazla harcama yapma eğilimindedir. Ancak, Daimi Gelir Hipotezi (Friedman, 1957), tüketicilerin gelirlerindeki geçici dalgalanmalar yerine uzun vadeli gelir beklentilerine odaklandığını vurgular. Bu durum, ekonomik belirsizlik dönemlerinde e-ticaret harcamalarının neden düşebileceğini açıklamada kullanılabilir.

Dijital pazarlama literatüründe, tüketici güveninin çevrimiçi satın alma niyetini doğrudan etkilediği vurgulanmaktadır. Aksoy (2006), tüketicilerin e-ticaret platformlarına karşı olumlu tutum sergilemelerine rağmen, risk algısının yüksek olduğu durumlarda (örneğin, kredi kartı bilgisi paylaşımı) satın alma davranışında bulunmaktan kaçındıklarını ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Gürkaynak Gürbüz ve Haşiloğlu (2024), dijital pazarlamada güvenin şeffaf iletişim, kişiselleştirilmiş deneyimler ve sosyal etkileşim ile inşa edildiğini belirtmiştir. Bu faktörler, tüketicilerin platformlarda gezinirken hissettiği güveni artırarak satışları tetikler. Örneğin, SSL sertifikaları ve müşteri yorumları gibi unsurlar, tüketicinin algıladığı riski azaltır (Sevim ve Eroğlu Hall, 2014).

Teknolojik Kabul Modeli (Davis, 1989), tüketicilerin dijital platformları benimsemesinde algılanan kullanışlılık ve kullanım kolaylığının kritik olduğunu savunur. Bu teoriye göre, e-ticarete olan ilgi (ECOM), Google Trends arama verileri gibi göstergelerle ölçüldüğünde, satın alma niyetinin öncül bir göstergesi haline gelir (Choi ve Varian, 2012). Brynjolfsson ve Smith'e (2000) göre çevrimiçi arama davranışlarının ürün karşılaştırma ve fiyat araştırması süreçleriyle doğrudan ilişkili olduğunu belirterek, ECOM'un satış tahminlerinde nasıl kullanılabileceğini açıklamıştır.

Katona (1951) çalışmasında, tüketici güveninin makroekonomik şoklara karşı önceden uyarı sinyali verebileceğini öne sürmüştür. Örneğin, pandemi döneminde TGE'deki düşüşe rağmen e-ticaret satışlarının artması, tüketicilerin fiziksel mağaza alternatiflerini sınırlamasıyla açıklanabilir. Bu durum, kriz dönemlerinde dijital kanalların dirençliliğini ve tüketici davranışlarındaki paradoksu gösterir.

## 3. Literatür Taraması

Araştırmalar, tüketici güveninin e-ticaret ve dijital pazarlama başarısında kritik bir faktör olduğunu göstermektedir. Güven, tüketicilerin çevrimiçi alışveriş yapma niyetlerini ve elektronik pazaryerlerine olan bağlılıklarını önemli ölçüde etkilemektedir (Aksoy, 2006; Sevim ve Eroğlu Hall, 2014). Çalışmalar, dijital ortamlarda güven inşa etmeye katkıda bulunan temel unsurları belirlemiştir. Bunlar arasında web sitesi güvenlik sistemleri, işletme itibarı ve görsel tasarım gibi faktörler öne çıkmaktadır (Sevim ve Eroğlu Hall, 2014). Özellikle e-ticarete giderek daha baskın hale gelen Y ve Z kuşağı tüketicileri, güvenilirliği değerlendirirken çeşitli ödeme seçenekleri, müşteri yorumları ve şeffaf iletişim gibi unsurları dikkate almaktadır (Başer ve Kantarcıoğlu, 2022). Bu endişeleri gidermek ve güveni etkili bir şekilde ölçmek için araştırmacılar, dijital pazarlama güven değerlendirme ölçekleri geliştirmiştir. Bu ölçekler, e-pazaryerlerinden sosyal medya pazarlamasına kadar çeşitli dijital platformlarda uygulanabilmektedir (Gürkaynak Gürbüz ve Haşiloğlu, 2024).

Aksoy (2006) çalışmasında, Zonguldak'ta tüketicilerin e-ticarete yönelik olumlu tutumları olduğunu, ancak kredi kartı bilgisi paylaşma gibi yüksek riskli işlemlerden kaçındıklarını ortaya



koymuştur. Çalışma, tüketicilerin elektronik pazaryerlerinde gezinmekten keyif almasına rağmen, güven eksikliği nedeniyle riskli işlemleri gerçekleştirme konusunda direnç gösterdiğini vurgulamaktadır. Aksoy, uzun vadeli ilişkilerin sürdürülebilmesi için güven inşasının kritik olduğunu ve tüketici davranışları ile sadakati doğrudan etkilediğini belirtmiştir.

Sevim ve Eroğlu Hall (2014) ise yaptıkları çalışmada, güvenin çevrimiçi alışveriş niyeti üzerindeki etkisini üç boyutta incelemişlerdir: web sitesi güvenlik sistemleri, itibar ve görsel tasarım. Yaptıkları regresyon analizi, bu üç faktörün tüketici niyetini anlamlı derecede etkilediğini göstermiştir. Çalışma, fiziksel etkileşimin olmadığı dijital ortamlarda güvenin "sanal bir el sıkışma" işlevi gördüğünü ve işlemlerin tamamlanması için zorunlu bir önkoşul olduğunu savunmaktadır.

Uzunkaya ve Yükselen (2019) çalışmalarında, pazarlama stratejilerinin tüketicilerin algıladıkları risk ve güven düzeyleri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Kocaeli’de 384 katılımcı ile yürütülen saha çalışmasında, ürün pazarlama stratejilerinin (örneğin detaylı ürün açıklamaları) kalite ve fiyat riskini azalttığı, web tabanlı pazarlama uygulamalarının (örneğin şifreli ödeme altyapıları) ise tüketici güvenliğini artırarak satın alma kararlarını olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Benzer şekilde, Başer ve Kantarcıoğlu (2022) ise çalışmalarında, Y ve Z kuşağı tüketicilerin e-ticaret güven algısı, yapısal eşitlik modeli (SEM) kullanılarak analiz edilmiştir. 387 katılımcıdan elde edilen veriler, özellikle ödeme çeşitliliği, müşteri yorumları ve kişisel veri paylaşımı konularında bu kuşakların hassasiyet gösterdiğini ve bu unsurların güven oluşumunda belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, bireylerin aylık gelir düzeyi ve çevrim içi alışveriş deneyimi gibi demografik faktörlerin de güven algısında farklılık yarattığı belirtilmiştir.

Koçarslan ve Kiliç (2019), Konya’da yürüttükleri çalışmada 167 katılımcının verileri üzerinden, hizmet kalitesi, sistem kalitesi ve güven değişkenlerinin çevrim içi alışveriş tercihlerinde belirleyici etkisini tespit etmişlerdir. Özellikle 31–40 yaş aralığındaki bireylerin “mağaza tanınırlığı”na önem verdiği, ev hanımlarının ise teknolojiye yönelik çekingen tutumlarının güven oluşumunu olumsuz etkilediği saptanmıştır. Gürkaynak Gürbüz ve Haşiloğlu (2024) tarafından yürütülen çalışma ise dijital pazarlama güvenliğini ölçmeye yönelik bir ölçek geliştirmeye odaklanmıştır. Karma yöntem yaklaşımı ile yürütülen araştırma, 10 odak grup ile başlayan nitel aşamayı, 1.226 katılımcı ile tamamlanan nicel aşamayla desteklemiş ve 6 maddelik ölçek geliştirilmiştir. Geliştirilen ölçeğin farklı dijital pazaryeri bağlamlarına uyarlanabilir nitelikte olduğu ifade edilmiştir.

Dal ve Şahin, (2018), Trendyol kullanıcıları üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, ödeme güvenliği gibi faktörlerle satın alma niyeti arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. 224 katılımcının verileri, teknik altyapıya (örneğin SSL sertifikaları) ve müşteri hizmetlerine duyulan güvenin, tekrar satın alma davranışını teşvik ettiğini ortaya koymuştur. Adalı ve Sığı (2022) ise dijital pazarlama araçlarının marka değeri üzerindeki etkisini nitel araştırma teknikleriyle değerlendirmişlerdir. E-ticaret sektörü uzmanları ile yapılan görüşmeler sonucunda, sosyal medya etkileşimi ve kişiselleştirilmiş reklamların marka sadakati ve bilinirliği üzerinde olumlu etkiler yarattığı; ancak bu etkinin sektörel farklılıklara bağlı olarak değiştiği belirlenmiştir. Örneğin, giyim sektöründe sanal deneyim araçları ön plana çıkarken, elektronik ürünlerde karşılaştırmalı teknik özellik tablolarının daha etkili olduğu ifade edilmiştir.

Yıldırım ve Zeren (2014) çalışmalarında, Türkiye’de tüketici güven endeksi ile online kredi kartı kullanımı arasındaki ilişkiyi frekans alanında nedensellik testiyle analiz etmiş ve güven düzeyindeki değişimlerin dijital ödeme davranışlarını etkilediğini göstermişlerdir. Bu çalışma, tüketici güveninin dijital alışveriş davranışlarını şekillendirmedeki rolüne yönelik erken dönem ampirik kanıtlar sunmaktadır. E-ticarete tüketici davranışlarını şekillendiren bir diğer önemli unsur, tüketicilerin e-ticarete olan ilgisini belirleyen algısal faktörlerdir. Chen vd. (2022), çevrim içi ürün incelemelerinin satın alma davranışına etkisini inceledikleri çalışmalarında, kullanıcı yorumlarının tüketici güveni ve satın alma niyeti üzerinde güçlü bir rol oynadığını ortaya koymuşlardır. Qiu ve Zhang (2024) tarafından yapılan meta-analiz de olumlu yorumların satın alma niyetini anlamlı şekilde

artırdığını göstermektedir. Bu sonuçlar, tüketicinin dijital platformlara olan ilgisinin yalnızca ekonomik faktörlerden değil, aynı zamanda algısal güven, sosyal kanıt ve platform şeffaflığı gibi unsurlardan da etkilendiğini göstermektedir. Türkiye özelinde yapılan çalışmalar, e-ticaretin yapısal dönüşüm sürecini ve tüketici davranışlarının bu süreçteki rolünü ortaya koymaktadır. Türkiye Ticaret Bakanlığı'nın yayımladığı "E-Commerce Outlook in Türkiye" raporu (2025) ise dijital ödeme sistemlerinin yaygınlaşması ve lojistik altyapısının güçlenmesinin tüketici güvenliğini ve satış hacmini artırmada belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu tür sektörel çalışmalar, tüketici güvenliğini ve dijital ilginin zaman içinde nasıl evrildiğini anlamak açısından değerli ampirik dayanaklar sunmaktadır. E-ticarete güven, algılanan risk ve satın alma niyeti ilişkisine odaklanan çalışmalar da literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Handoyo vd. (2024) ele aldıkları çalışmada, güven, algılanan risk, algılanan güvenlik ve elektronik ağızdan ağıza iletişimin e-ticaret kararları üzerindeki etkisini meta-analitik düzeyde incelemiş ve güven düzeyinin satın alma davranışı üzerinde en güçlü belirleyici olduğunu ortaya koymuşlardır. Ünver ve Alkan (2021) ise çalışmalarında Türkiye'de bireylerin e-ticaret kullanımını belirleyen demografik ve ekonomik faktörleri analiz ederek, tüketici güveninin dijital platformlara katılımı artıran önemli bir faktör olduğunu belirtmişlerdir. Wang vd. (2023) ise sınır ötesi e-ticaret bağlamında güven, algı ve davranış arasındaki dinamik etkileşimleri ortaya koyarak, bu ilişkilerin ülkeden ülkeye farklılaştığını göstermiştir.

Teknoloji adaptasyonu ve toplumsal etkileşim mekanizmaları üzerine yapılan yeni çalışmalar, tüketici ilgisinin zaman içinde nasıl şekillendiğine dair ek bir perspektif sunmaktadır. Nagy ve Hajdu (2021), yapay zekâ destekli alışveriş sistemlerinin güven algısı üzerindeki etkilerini analiz ederken; Xiao ve Myers (2025) çalışmalarında toplumsal uyum (bandwagon) etkisinin kullanıcı tercihlerine yön verici rolünü incelemişlerdir. Bu çalışmalar, teknolojik yeniliklerin tüketici güvenliğini ve ilgisi üzerindeki rolünü vurgulayarak, e-ticaretin gelecekteki dinamiklerini anlamada önemli bir teorik temel sunmaktadır.

Özet olarak literatür, tüketici güvenliğini, dijital ilgi düzeyi ve e-ticaret satışları arasındaki ilişkinin çok boyutlu olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak mevcut çalışmaların büyük bir kısmı kesitsel veri kullanmakta ve kısa dönemli etkilerle sınırlı kalmaktadır. Zaman serisi analizlerine dayanan çalışmaların sayısı görece sınırlı olup, özellikle Türkiye gibi yükselen dijital pazarlarda uzun dönemli ilişkileri ve dinamik etkileşimleri birlikte ele alan araştırmalar oldukça azdır. Bu bağlamda, bu çalışma gerçek zamanlı veri kullanımı, ARDL sınır testi, nedensellik analizi ve DCC-GARCH modeli aracılığıyla literatürdeki bu boşluğu doldurmayı ve tüketici ilgi düzeyi ile e-ticaret satışları arasındaki ilişkiyi hem kısa hem de uzun vadeli dinamiklerle değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Tüm bu çalışmalar, e-ticarete güvenin çok boyutlu bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Güvenin sağlanması yalnızca teknolojik altyapıya değil; aynı zamanda etkili iletişim stratejilerine, müşteri beklentilerine duyarlılığa ve kültürel uyuma da bağlıdır. Türkiye'de faaliyet gösteren e-ticaret platformlarının, küresel uygulamaları yerel tüketici davranışlarıyla (örneğin kapıda ödeme geleneği) bütünleştirerek güveni sürdürülebilir kılmaları önerilmektedir. Ayrıca geliştirilen güven ölçeklerinin, dijital pazarlama ortamındaki değişimlere uyum sağlayacak biçimde periyodik olarak güncellenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Tablo 1, literatürdeki seçilmiş çalışmaların özetini sunmaktadır.

**Tablo 1. E-Ticarete Tüketici Güveni, Risk Algısı ve Satın Alma Davranışına Yönelik Örnek Çalışmaların Özeti**

| Yazar/Yıl                                    | Metodoloji                                            | Örneklem                                                                | Temel Bulgular                                                                                                                                                        |
|----------------------------------------------|-------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Aksoy (2006)                                 | Anket tabanlı veri toplama                            | Zonguldak'taki tüketiciler                                              | Tüketiciler e-ticareti seviyor ancak yüksek riskli işlemlerden kaçınıyor.                                                                                             |
| Sevim ve Eroğlu Hall (2014)                  | Keşfedici faktör analizi + regresyon                  | Belirtilmemiş (genel tüketici popülasyonu)                              | Güvenlik, itibar ve tasarım alışveriş niyetini doğrudan etkiler.                                                                                                      |
| Yıldırım ve Zeren (2017)                     | Frekans alanında nedensellik analizi                  | Türkiye, 2004–2016 dönemi                                               | Tüketici güven endeksi ile online kredi kartı kullanımı arasında çift yönlü nedensellik vardır. Güven düzeyindeki artış, dijital ödeme davranışlarını olumlu etkiler. |
| Dal ve Şahin (2018)                          | Trendyol müşterileriyle çevrimiçi anket               | 224 Trendyol müşterisi                                                  | Güven faktörleri (SSL, müşteri hizmetleri) satın alma niyetini artırır.                                                                                               |
| Koçarlan ve Kiliç (2019)                     | Anket çalışması (demografik değişkenlere odaklı)      | Konya'dan 167 katılımcı (farklı meslek/yaş grupları)                    | Hizmet kalitesi ve güven, çevrimiçi alışverişte en etkili faktörler.                                                                                                  |
| Uzunkaya ve Yükselen (2019)                  | Yüz yüze anket (kolayda örneklem)                     | Kocaeli'den 384 katılımcı (18+ yaş, çevrimiçi giyim alışveriş yapanlar) | Pozitif pazarlama stratejileri riski azaltır, güveni artırır.                                                                                                         |
| Başer ve Kantarcıoğlu (2022)                 | Yapısal Eşitlik Modeli (SEM)                          | 387 Gen Y/Z tüketici                                                    | Ödeme çeşitliliği, müşteri yorumları ve veri paylaşım istekliliği kritik faktörler.                                                                                   |
| Chen vd. (2022)                              | Ampirik analiz (yapısal modelleme)                    | 10.000 çevrim içi kullanıcı verisi                                      | Kullanıcı yorumları, tüketici güveni ve satın alma niyeti üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Algısal güven dijital satışları artırır.                                |
| Nagy ve Hajdu (2021)                         | Deneysel analiz                                       | Yapay zekâ destekli alışveriş sistemleri                                | AI tabanlı öneri sistemleri, tüketici güven algısını güçlendirmekte ve satın alma ilgisini artırmaktadır.                                                             |
| Adalı ve Sığırı, (2022)                      | Nitel yöntemler (görüşmeler, odak gruplar)            | 6 tüketici, 5 dijital pazarlama uzmanı, 4 yönetici                      | Sektöre özgü dijital pazarlama araçları marka değerini artırır.                                                                                                       |
| Alkan ve Ünver (2021)                        | Regresyon analizi                                     | Türkiye hanehalkı anketi                                                | Tüketici güveni, dijital platformlara katılımı artıran önemli bir faktördür. Demografik değişkenlerle birlikte anlamlı etkiler bulunmuştur.                           |
| Wang vd. (2023)                              | Yapısal eşitlik modellemesi                           | Çin, ABD ve AB ülkeleri                                                 | Sınır ötesi e-ticarete güven, algı ve davranış ilişkileri ülkelere göre farklılaşmaktadır. Kültürel faktörler etkilidir.                                              |
| Gürkaynak Gürbüz ve Haşıloğlu (2024)         | Karma yöntem: 10 odak grubu + 1.226 katılımcılı anket | Homojen gruplar ve genel tüketici popülasyonu                           | 6 maddelik güven ölçeği geliştirildi; farklı formatlara uyarlanabilir.                                                                                                |
| Qiu ve Zhang. (2024)                         | Meta-analiz                                           | 45 ampirik çalışma                                                      | Olumlu kullanıcı yorumları satın alma niyetini anlamlı biçimde artırmaktadır. Sosyal kanıt ve şeffaflık, e-ticaret ilgisini güçlendirir.                              |
| Handoyo (2024)                               | Meta-analiz                                           | 62 çalışma, 30 ülke                                                     | Güven, algılanan risk ve elektronik ağızdan ağıza iletişim e-ticaret kararlarını belirler. En güçlü değişken tüketici güvenidir.                                      |
| Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı (2025) | Resmî sektör raporu                                   | Türkiye e-ticaret piyasası                                              | Dijital ödeme sistemleri ve lojistik altyapı, tüketici güvenliğini ve satış hacmini artıran temel unsurlardır.                                                        |
| Xiao ve Myers (2025)                         | Sosyal etki analizi                                   | 8.000 kullanıcı örnekleme                                               | Toplumsal uyum (bandwagon) etkisi, tüketici tercihlerinde yönlendirici rol oynamaktadır; sosyal etkileşim dijital ilgiyi güçlendirir.                                 |

Mevcut literatüre ile farklı olarak bu çalışma, gerçek zamanlı veri ve zaman serisi analizi (Mart 2014 - Şubat 2025) kullanımıyla literatürdeki mevcut çalışmalardan metodolojik, analitik ve pratik açılardan önemli farklılıklar taşımaktadır.

Literatürdeki çoğu çalışma (örneğin Aksoy, 2006; Başer ve Kantarcıoğlu, 2022), tüketici davranışlarını belirli bir zaman diliminde anlık olarak inceleyen kesitsel veri kullanmaktadır. Bu çalışma, 11 yıllık gerçek zamanlı veri ile zaman serisi analizi yaparak, tüketici davranışlarındaki trendleri ve dış faktörlerin dinamik etkilerini izleme imkânı sunmaktadır. Mevcut çalışmalar (örneğin

Sevim ve Hall, 2014; Uzunkaya ve Yükselen, 2019), genellikle faktörler arasındaki statik korelasyonlara odaklanmakta ve "web sitesi güvenliği satın alma niyetini etkiler" gibi genel sonuçlarla sınırlı kalmaktadır. Bu çalışma ise Granger nedensellik testi analizi gibi yöntemlerle değişkenler arasındaki nedensel ilişkileri ve gecikmeli etkileri ortaya koymaktadır. Anket veya odak grup temelli çalışmalar (Gürkaynak Gürbüz ve Haşiloğlu 2024; Adalı ve Sığı, 2022), katılımcıların geçmiş deneyimlerini hatırlama yanlılığı (recall bias) veya sosyal beğenirlik etkisi (social desirability) gibi sınırlamalara sahiptir. Çalışma, gerçek zamanlı veri (web trafiği, canlı satış rakamları, sosyal medya etkileşimleri) kullanarak tüketici davranışlarını anlık olarak izlemekte ve hipotezleri dinamik bir şekilde test etmektedir. Bu sayede, teorik modellerin pratikteki geçerliliği daha yüksek bir doğrulukla ölçülebilmektedir.

#### 4. Ampirik Bulgular:

Bu çalışmanın ampirik kısmı, tüketici güveni, çevrimiçi alışveriş davranışları ve e-ticarete yönelik ilgi arasındaki dinamik ilişkiyi incelemek üzere tasarlanmıştır. Analizler, Mart 2014- Şubat 2025 dönemini kapsayan 132 aylık zaman serisi verisi üzerinden gerçekleştirilmiştir. Veri seti, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ve Google Trends tarafından sağlanan üç temel değişkenden oluşmaktadır:

- 1) **Tüketici Güven Endeksi (TGE):** Tüketicilerin genel ekonomik beklentilerini ve harcama eğilimlerini yansıtan endeks (Bu veri, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) veri tabanından elde edilmiştir).
- 2) **İnternet üzerinden yapılan alışverişler (INT):** E-ticaret platformlarında gerçekleşen aylık işlem hacmini ölçen nicel veri (Bu veri, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) veri tabanından elde edilmiştir).
- 3) **Tüketicinin E-Ticarete Olan İlgisi (ECOM):** Google Trends verileri kullanılarak, "online alışveriş" ve "e-ticaret" gibi anahtar kelimelerin aylık arama hacmini temsil eden endeks.

Bu veri seti, makroekonomik dalgalanmalar (2018 kur krizi, 2020 pandemisi), teknolojik dönüşümler (mobil ödemelerin yaygınlaşması) ve sosyal dinamiklerin (sosyal medya etkisi) e-ticaret güveni üzerindeki etkilerini analiz etmek için ideal bir zemin sunmaktadır. Çalışmada, zaman serisi analizinin temel varsayımları çerçevesinde ARIMA (Autoregressive Integrated Moving Average) ve Granger Nedensellik Testi gibi yöntemler kullanılmıştır.

Bu çalışma, aşağıdaki açılardan literatüre yenilikçi katkılar sunmaktadır:

- 1) **Uzun Vadeli Dinamikler:** 11 yıllık veri, tüketici davranışlarındaki sektörel olgunlaşma ve teknolojik adaptasyon süreçlerini izleme imkânı verir.
- 2) **Çoklu Veri Kaynağı Entegrasyonu:** Resmi istatistikler (TCMB) ile dijital davranış verileri (Google Trends) arasındaki uyum, teori ile pratik arasındaki boşluğu kapatır.
- 3) **Politika ve Strateji Çıkarımları:** Örneğin, TGE'deki düşüş dönemlerinde INT'nin nasıl tepki verdiği, şirketlere kriz yönetimi ve pazarlama stratejileri için yol gösterici olabilir.

Bu ampirik yaklaşım, dijital ekonomi literatürüne dinamik ve nedensel bir perspektif kazandırmayı hedeflemektedir. Analizde kullanılan değişkenler ve veri kaynakları Tablo 2 de sunulmuştur.

**Tablo 2.** Analizde Kullanılan Değişkenler ve Veri Kaynakları

| Değişken                                | Sembol | Kaynak |
|-----------------------------------------|--------|--------|
| Tüketici Güven Endeksi                  | TGE    | TCMB   |
| İnternet Üzerinden Yapılan Alışverişler | INT    | TCMB   |
| Tüketicinin e-ticarete olan ilgisi      | ECOM   | Google |

Katona (1951) ve Allenby vd.'nin (1996) çalışmalarına dayanarak iki model oluşturulmuştur. Bu modeller aşağıda sunulmuştur:

$$\text{Model I: } INT_{i,t} = \beta + GVE_{i,t}\beta_i + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

$$\text{Model II: } INT_{i,t} = \alpha + ECOM_{i,t}\alpha_i + v_{i,t} \quad (2)$$

Belirlendiği üzere, Çalışmada tüketici güven endeksi (TGE) ve tüketicinin e-ticarete olan ilgisinin (ECOM) internet üzerinden yapılan alışverişler (INT) üzerindeki etkisini analiz etmeye odaklanmaktadır. Bu analiz, tüketici davranışlarını anlamak, e-ticaretin büyümesini etkileyen faktörleri belirlemek ve pazarlama ile işletme stratejileri açısından çıkarımlarda bulunmak için önemlidir.

#### 4.1. Model 1: Tüketici Güven Endeksi ve E-Ticaret Harcamaları Arasındaki İlişki

Bu model, tüketici güven endeksinin internet üzerinden yapılan alışverişler üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Tüketici güven endeksi, hanehalklarının mevcut ve gelecekteki ekonomik koşullara ilişkin beklentilerini gösteren bir göstergedir (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2022). Keynesyen Tüketim Teorisi'ne (Keynes, 1936) göre, tüketici güveninin artması, hanehalkı harcamalarının da artmasına yol açmaktadır. Tüketici Güven Endeksi'nin (TGE) yüksek olduğu dönemlerde, bireyler geleceğe dair daha iyimser beklentilere sahip olduklarından dolayı harcamalarını artırma eğilimindedirler. Bu durum, özellikle e-ticaret platformlarında yapılan harcamalarda belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Modelin temel regresyonu aşağıda verilmiştir.

$$INT_{i,t} = \beta + GVE_{i,t}\beta_i + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

Tüketici harcamalarının belirleyicileri arasında yer alan Hayat Döngüsü Hipotezi ve Daimi Gelir Hipotezi (Friedman, 1957), bireylerin harcamalarını mevcut ve gelecekteki gelir beklentileri doğrultusunda şekillendirdiğini öne sürmektedir. Tüketici güven endeksinin yükselmesi, bireylerin gelecekteki gelirlerini daha olumlu değerlendirmelerine neden olabilir. Bu da tüketicilerin özellikle çevrimiçi alışverişlere yönelmelerini teşvik edebilir.

Son yıllarda yapılan Dijital Tüketici Davranışı çalışmaları (Chaffey ve Ellis-Chadwick, 2019; Kotler vd., 2021), tüketici güveninin yüksek olduğu dönemlerde çevrimiçi alışveriş eğiliminin arttığını göstermektedir. Tüketiciler, ekonomik belirsizliklerin düşük olduğu, gelir beklentilerinin pozitif olduğu dönemlerde internet üzerinden daha fazla harcama yapma eğilimi göstermektedirler. Bu bağlamda, tüketici güven endeksi ile e-ticaret harcamaları arasındaki ilişkinin incelenmesi, ekonomik ve dijital pazarlama açısından önemli sonuçlar ortaya koyabilir. Bu doğrultuda

- Eğer  $\beta_i > 0$  ise, TGE arttıkça internet üzerinden yapılan alışverişler de artmaktadır.
- Eğer  $\beta_i < 0$  ise, tüketici güveni arttığında internet harcamaları azalmaktadır (örneğin, fiziksel mağazalara yönelim artabilir).

#### 4.2. Model 2: Tüketicinin E-Ticarete Olan İlgisi ve Online Harcamalar Arasındaki İlişki

Bu model, tüketicilerin e-ticarete olan ilgisinin (ECOM) internet üzerinden yapılan harcamalar üzerindeki etkisini analiz etmektedir. ECOM değişkeni, Google Trends verileri kullanılarak oluşturulabilir ve tüketicilerin e-ticaretle ilgili yaptığı aramaların yoğunluğunu temsil eder (Choi ve Varian, 2012). Model II temel regresyonu aşağıda verilmiştir:

$$INT_{i,t} = \alpha + ECOM_{i,t}\alpha_i + v_{i,t} \quad (4)$$

Arama Tabanlı Bilgi Hipotezi'ne (Varian, 2016) göre, dijital tüketicilerin yaptığı çevrimiçi aramalar, gelecekteki satın alma kararlarının önemli bir ön göstergesidir. Kullanıcıların internet

üzerinden ürün ve hizmet arayışları, satın alma sürecinin ilk adımı olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, e-ticarete yönelik arama yoğunluğunun artması, ilerleyen dönemde çevrimiçi harcamaların da artacağını işaret edebilir.

Teknolojik Kabul Modeli (Davis, 1989) bağlamında, bireylerin internetten alışveriş yapmaya olan yatkınlıkları, dijital platformlara olan ilgileriyle doğrudan ilişkilidir. Kullanıcılar, çevrimiçi alışverişi ne kadar pratik ve faydalı bulursa, e-ticaret sistemlerine o kadar fazla yönelme eğiliminde olacaktır. Bu model, tüketicilerin dijital alışveriş süreçlerini benimsemeleri ve kullanım alışkanlıkları geliştirmeleri açısından önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır.

E-Ticaretin Yayılma Dinamikleri (Brynjolfsson ve Smith, 2000), internet üzerinden yapılan alışverişlerin genellikle bilgi arama ve online araştırma süreçleriyle başladığını göstermektedir. Tüketiciler, satın alma kararı vermeden önce ürünler hakkında araştırma yaparak, fiyat karşılaştırmaları ve kullanıcı yorumlarını incelemektedirler. Dolayısıyla, e-ticarete olan ilginin artması, zaman içinde dijital alışveriş hacmini de artırabilir. Bu doğrultuda

- $\alpha_i > 0$  ise, tüketicilerin e-ticarete olan ilgisi arttıkça, internet üzerinden yapılan harcamalar da artmaktadır.
- $\alpha_i < 0$  tüketicinin ilgisi artsa bile, alışveriş yapmaya yönelmeyebilir (örneğin, sadece fiyat karşılaştırması yapıyor olabilirler).

Analize başlamadan önce verilerin durağanlık seviyesini tespit etmek gerekmektedir. Bu doğrultuda birim kök testine başvuruldu. Birim kök testi, zaman serisi analizlerinde kullanılan ve serinin durağan olup olmadığını belirlemeye yönelik istatistiksel bir testtir. Durağanlık, serinin temel istatistiksel özelliklerinin (ortalama, varyans ve otokorelasyon) zaman içinde değişmemesi anlamına gelir (Gujarati ve Porter, 2009). Durağan olmayan seriler, ekonometrik modelleme sürecinde sahte regresyon (spurious regression) sorununa neden olabilir. Bu nedenle, zaman serisi modellerinin güvenilir tahminler üretebilmesi için serilerin durağan olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir.

Birim kök testi, özellikle uzun dönemli ilişkileri inceleyen ekonometrik çalışmalarda büyük bir öneme sahiptir. Eğer bir zaman serisi birim köke sahipse, yani durağan değilse, bu serinin geçmiş değerlerinden etkilenerek sistematik bir şekilde hareket ettiği anlaşılr (Enders, 2014). Durağan olmayan seriler genellikle fark alma işlemiyle durağan hale getirilerek analiz edilir. Örneğin, birinci dereceden entegre bir serinin I(1) birinci farkı alındığında durağan hale gelebilir (Dickey ve Fuller, 1981). Birim kök testi, birçok ekonometrik modelin uygulanabilirliği açısından kritik bir rol oynar. ARDL (Autoregressive Distributed Lag), VAR (Vector Autoregression) ve VECM (Vector Error Correction Model) gibi modellerin doğru şekilde kullanılabilmesi için değişkenlerin durağanlık seviyelerinin bilinmesi gerekmektedir. Bu bağlamda en yaygın kullanılan birim kök testleri (Dickey ve Fuller, 1981) tarafından geliştirilen Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi ve diğeri Phillips ve Perron (1988) tarafından geliştirilen Phillips ve Perron (PP) testidir. Tablo 3'te birim kök test sonuçları özetlenmiştir.

**Tablo 3.** Çalışmada Kullanılan Zaman Serisi Değişkenlerine İlişkin Birim Kök (Durağanlık) Testi Sonuçları

| Değişken | Test | Seviye t-İstatistiği | Seviye Olasılık | Birinci Farkı t-İstatistiği | Birinci Farkı Olasılık | Sonuç |
|----------|------|----------------------|-----------------|-----------------------------|------------------------|-------|
| LTGE     | ADF  | -3,3857              | 0,0477 (**)     | -11,3119                    | 0,0000 (***)           | I(0)  |
| LINT     | ADF  | -1,1506              | 0,9154 (n0)     | -18,4175                    | 0,0000 (***)           | I(1)  |
| LECOM    | ADF  | -4,4144              | 0,0029 (***)    | -13,3572                    | 0,0000 (***)           | I(0)  |
| LTGE     | PP   | -3,3809              | 0,0484 (**)     | -13,8552                    | 0,0000 (***)           | I(0)  |
| LINT     | PP   | -2,8692              | 0,1760 (n0)     | -41,5624                    | 0,0000 (***)           | I(1)  |
| LECOM    | PP   | -4,4144              | 0,0029 (***)    | -17,3383                    | 0,0000 (***)           | I(0)  |

**Not:** (\*\*) %5 anlamlılık seviyesinde; (\*\*\*) %1 anlamlılık seviyesinde anlamlıdır ve (n0) anlamlı değildir. Gecikme uzunluğu SIC (Schwarz Bilgi Kriteri) temel alınarak belirlenmiştir. Olasılıklar, MacKinnon (1996) tek taraflı p-değerlerine dayanmaktadır. L doğal logaritmayı temsil etmektedir.

Birim kök testi sonuçlarına göre, LTGE değişkeni hem ADF hem de PP testlerinde seviye düzeyinde %5 anlamlılık seviyesinde durağan çıkmıştır ( $I(0)$ ). Bu durum, LTGE değişkeninin uzun dönem dengesini koruduğunu ve zaman içinde belirgin bir trend etkisi taşımadığını göstermektedir. Ayrıca, ilk farkı alındığında da durağan hale geldiği gözlemlenmiştir; ancak, seviye düzeyinde durağan olması, fark alma gerekliliğini ortadan kaldırmaktadır. LINT değişkeni için yapılan analizler, seviye düzeyinde birim kök içerdiğini ve durağan olmadığını göstermektedir. Hem ADF hem de PP testlerinde t-istatistikleri anlamlılık seviyelerinin dışında kalmıştır. Ancak, değişkenin ilk farkı alındığında hem ADF hem de PP testleri için %1 anlamlılık seviyesinde durağan hale geldiği görülmektedir ( $I(1)$ ). Bu durum, LINT değişkeninin uzun dönem denge seviyesine sahip olmadığını ve zaman serisi analizlerinde fark alınarak durağanlaştırılması gerektiğini göstermektedir. LECOM değişkeni ise ADF ve PP testlerine göre seviye düzeyinde %1 anlamlılık seviyesinde durağan çıkmıştır ( $I(0)$ ). Bu, LECOM değişkeninin zaman içinde istikrarlı bir yapıya sahip olduğunu ve fark alma gereksinimi olmadan analiz edilebileceğini göstermektedir. İlk fark alındığında da durağan hale gelmesine rağmen, seviye düzeyinde durağan olduğu için genellikle  $I(0)$  olarak değerlendirilmesi uygundur.

Özet olarak değerlendirildiğinde, LTGE ve LECOM değişkenleri seviyede durağan ( $I(0)$ ), ancak LINT değişkeni birim köke sahip olup farkı alındığında durağan hale gelmektedir ( $I(1)$ ). Bu sonuçlar, uzun dönem ilişkileri analiz etmek için ARDL veya eşbütünleşme testleri gibi yöntemlerin uygun olabileceğini göstermektedir. Ayrıca, nedensellik ilişkileri incelenecekse farkı alınmış LINT değişkeni ile analiz yapılması gerekmektedir.

Önceki bölümlerde vurgulandığı üzere, bu çalışmada, tüketicinin e-ticarete olan ilgisi ile e-ticaret satışları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla ARDL sınır testi, Granger nedensellik testi ve DCC-GARCH modeli gibi ekonometrik yöntemler kullanılmıştır. Literatürde bu yöntemlerin, tüketici davranışları ve dijital pazarlama stratejilerinin etkinliği gibi konular üzerinde yapılan çalışmalarda sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Çalışmamızda da bu yöntemler, tüketicinin e-ticarete olan ilgisi (ECOM) ile internet üzerinden yapılan alışverişler (INT) arasındaki uzun dönem ilişkilerini, nedensellik bağlarını ve volatilitate etkileşimlerini değerlendirmek için tercih edilmiştir.

Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL (Autoregressive Distributed Lag) sınır testi, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olup olmadığını test eden güçlü bir ekonometrik yöntemdir. En büyük avantajlarından biri, değişkenlerin durağan olup olmamasına ( $I(0)$  veya  $I(1)$ ) bakılmaksızın uygulanabilmesidir. Birim kök test sonucuna bakıldığında kullanılan serilerin farkı alınmadan bu yöntemle başvurulabilir. Bu çalışmada ARDL yöntemi, tüketici ilgisinin (ECOM) e-ticaret satışlarını (INT) uzun vadede nasıl etkilediğini belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Literatürde de tüketici davranışlarını inceleyen birçok çalışmada, değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkilerini ortaya koymak için ARDL modeli tercih edilmektedir.

Granger (1969) tarafından geliştirilen Granger nedensellik testi, bir değişkenin başka bir değişkeni zaman içinde öngörüp öngöremeyeceğini belirlemek için kullanılan bir yöntemdir. Bu test, değişkenler arasında nedensel bir ilişki olup olmadığını belirlemek için uygulanır ve özellikle tüketici eğilimleri ile dijital pazarlama stratejileri arasındaki bağlantıları inceleyen çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Çalışmamızda Granger nedensellik testi, tüketicinin e-ticarete olan ilgisinin (ECOM), e-ticaret satışlarını (INT) doğrudan etkileyip etkilemediğini belirlemek için kullanılmıştır. Ayrıca, tüketici güven endeksi (TGE) gibi dışsal faktörlerin de satışlar üzerindeki rolü bu test aracılığıyla analiz edilmiştir.

Engle (2002) tarafından geliştirilen DCC-GARCH (Dynamically Conditional Correlation - Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity) modeli, zaman içinde değişen volatilitate bağımlılıklarını analiz etmek için kullanılan bir yöntemdir. Bollerslev (1986) tarafından geliştirilen geleneksel GARCH modeli volatilitate kümelenmesini dikkate alırken, DCC-GARCH modeli, zaman içinde koşullu korelasyonların nasıl değiştiğini ölçerek daha esnek bir analiz imkânı sunar.

Bu çalışmada DCC-GARCH modeli, tüketici ilgisinin (ECOM) ve e-ticaret satışlarının (INT) zaman içindeki volatilité dinamiklerini incelemek için kullanılmıştır. Literatürde de tüketici eğilimlerindeki dalgalanmaların e-ticaret satışları üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalarda, volatilité bağımlılıklarını ölçmek amacıyla DCC-GARCH modelinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Kullanılan yöntemler, değişkenler arasındaki ilişkileri hem uzun dönemli hem de kısa dönemli perspektiflerden inceleyebilmemizi sağlamaktadır. ARDL sınır testi, tüketici ilgisi ve e-ticaret satışları arasındaki uzun dönemli ilişkiyi belirlemek için uygulanmış, Granger nedensellik testi, değişkenler arasındaki yönlü ilişkileri ortaya koymak amacıyla kullanılmıştır. Son olarak, DCC-GARCH modeli, tüketici ilgisinin ve satışların volatilité yapısını ve zaman içindeki dinamik değişimlerini analiz etmek için tercih edilmiştir. Bu yöntemlerin seçimi, literatürde dijital pazarlama ve tüketici davranışları ile ilgili yapılan çalışmaların genel metodolojik eğilimleri ile uyumludur.

Model I ve Model II'ye karşılık gelen ARDL modeli aşağıda sunulmaktadır.

$$\text{Model I: } INT_{i,t} = \alpha + \sum_{p=1}^p \beta_1 INT_{i,t-p} + \sum_{q=0}^q \beta_2 GVE_{i,t-q} + \epsilon_t \quad (5)$$

Burada:

- $INT_{i,t}$ : E-ticaret satışları (internet üzerinden yapılan alışverişler)
- $GVE_{i,t}$ : Tüketici güven endeksi
- $\alpha$ : Sabit terim
- $\beta_1$ : E-ticaret satışlarının gecikmeli değerlerinin katsayıları
- $\beta_2$ : Güven endeksinin gecikmeli etkilerini temsil eden katsayılar
- $\epsilon_t$ : Hata terimi

Bu model, tüketici güven endeksinin (GVE), e-ticaret satışları (INT) üzerindeki hem kısa hem de uzun dönem etkilerini analiz etmek için kullanılır. ARDL modeli, değişkenlerin farklı durağanlık seviyelerinde olmasına izin verir ve uzun dönemli ilişkilerin belirlenmesine olanak tanır. Ayrıca, ARDL sınır testi uygulanarak değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığı test edilir. Eğer uzun dönem ilişkisi bulunursa, Hata Düzeltme Modeli (ECM) ile kısa ve uzun dönem dinamikleri analiz edilebilir.

$$\text{Model II: } INT_{i,t} = \alpha + \sum_{p=1}^p \gamma_1 INT_{i,t-p} + \sum_{q=0}^q \gamma_2 ECOM_{i,t-q} + \vartheta_t \quad (6)$$

Burada:

- $INT_{i,t}$ : internet üzerinden yapılan alışverişler
- $ECOM_{i,t}$ : Tüketicinin e-ticarete olan ilgisi
- $\alpha$ : Sabit terim
- $\gamma_1$ : internet üzerinden yapılan alışverişlerinin gecikmeli değerlerinin katsayıları
- $\gamma_2$ : E-ticarete olan ilginin gecikmeli etkilerini temsil eden katsayılar
- $\vartheta_t$ : Hata terimi

Bu model, tüketicinin e-ticarete olan ilgisinin (ECOM), e-ticaret satışları (INT) üzerindeki hem kısa hem de uzun dönem etkilerini analiz etmek için kullanılır. ARDL modeli, değişkenlerin farklı durağanlık seviyelerinde olmasına izin verir ve uzun dönemli ilişkilerin belirlenmesine olanak tanır. Ayrıca, ARDL sınır testi ile değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığı test edilir. Eğer uzun dönem ilişkisi bulunursa, Hata Düzeltme Modeli (ECM) ile kısa ve uzun dönem dinamikleri analiz edilebilir. Model I, internet üzerinden yapılan alışverişler (LINT) ile



güven endeksi (LTGE) arasındaki uzun dönem ve kısa dönem ilişkileri ARDL (12,0) modeli kullanılarak incelenmiştir. Tablo 4, Model I için kısa dönem katsayılarını göstermektedir.

**Tablo 4.** Model I için ARDL Kısa Dönem Katsayıları ve Hata Düzeltme Modeli (ECM) Sonuçları

| Değişken              | Katsayı   | Standart Hata | t-İstatistiği | p-Değeri |
|-----------------------|-----------|---------------|---------------|----------|
| C                     | 0,583744  | 1,011345      | 0,577196      | 0,5650   |
| $LINT_{t-1}$ (ECT)    | 0,036536  | 0,015855      | 2,304372      | 0,0232   |
| LTGE (Güven Endeksi)  | -0,231228 | 0,199306      | -1,160167     | 0,2486   |
| $\Delta(LINT_{t-1})$  | -0,902028 | 0,101279      | -8,906383     | 0,0000   |
| $\Delta(LINT_{t-2})$  | -0,643229 | 0,131105      | -4,906194     | 0,0000   |
| $\Delta(LINT_{t-3})$  | -0,416671 | 0,145617      | -2,861407     | 0,0051   |
| $\Delta(LINT_{t-4})$  | -0,388263 | 0,149996      | -2,588483     | 0,0110   |
| $\Delta(LINT_{t-5})$  | -0,278100 | 0,151775      | -1,832315     | 0,0697   |
| $\Delta(LINT_{t-6})$  | -0,092001 | 0,156757      | -0,586904     | 0,5585   |
| $\Delta(LINT_{t-7})$  | -0,323527 | 0,154130      | -2,099056     | 0,0382   |
| $\Delta(LINT_{t-8})$  | -0,217406 | 0,150814      | -1,441556     | 0,1524   |
| $\Delta(LINT_{t-9})$  | -0,145810 | 0,147129      | -0,991034     | 0,3239   |
| $\Delta(LINT_{t-10})$ | -0,265005 | 0,128653      | -2,059839     | 0,0419   |
| $\Delta(LINT_{t-11})$ | -0,257109 | 0,098656      | -2,606123     | 0,0105   |

Kısa dönem katsayıları incelendiğinde,  $LINT_{t-1}$  (hata düzeltme terimi)(0,036536 katsayısı,  $p=0,0232$ ) istatistiksel olarak anlamlıdır ancak -1 ile 0 arasında bir değer değildir. Bu sonuca göre hata düzeltme mekanizması “dengeye dönüş” yerine uzaklaşma gösteriyor ve bu durum, modelin uzun dönemde eşbütünleşik olmadığını göstermektedir. Tüketici güven endeksi (LTGE) ise -0,231228 katsayısı ve  $p=0,2486$  ile anlamlı bulunmamıştır. Bu, kısa vadede tüketici güven endeksinin internet üzerinden yapılan alışverişler ne doğrudan etkisinin olmadığını göstermektedir. Ancak, geçmiş dönem alışveriş değerleri ( $\Delta(LINT_{t-1})$ ),  $\Delta(LINT_{t-2})$ ,  $\Delta(LINT_{t-3})$ ,  $\Delta(LINT_{t-4})$ ,  $\Delta(LINT_{t-7})$ ,  $\Delta(LINT_{t-10})$ ,  $\Delta(LINT_{t-11})$  anlamlı olup negatif katsayılarla sahiptir. Bu da önceki aylarda yapılan alışverişlerin güncel alışveriş eğilimlerini azalttığını ortaya koymaktadır. Özellikle ( $\Delta(LINT_{t-1})$ ) (-0,902028 katsayısı,  $p=0,0000$ ) en güçlü etkiye sahiptir ve tüketicilerin önceki ayda yaptıkları harcamaların mevcut harcamaları üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu, tüketicilerin belirli dönemlerde yüksek harcama yaparak sonraki dönemlerde harcamalarını azalttıklarını düşündürmektedir. Tablo 5, uzun dönem katsayısını göstermektedir.

**Tablo 5.** ARDL Modeline Ait Uzun Dönem Katsayı Tahmin Sonuçları

| Değişken             | Katsayı   | Standart Hata | t-İstatistiği | P-Değeri |
|----------------------|-----------|---------------|---------------|----------|
| LTGE (Güven Endeksi) | 6,328864  | 6,957973      | 0,909584      | 0,3651   |
| C                    | -15,97744 | 32,11615      | -0,497489     | 0,6199   |

Uzun dönem katsayılarına bakıldığında, LTGE (tüketici güven endeksi) katsayısı 6,328864, ancak  $p$ -değeri 0,3651 olduğundan anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuç, tüketici güven endeksinin uzun vadede internet üzerinden yapılan alışverişler üzerinde belirgin bir etkisi olmadığını göstermektedir. Aynı şekilde, sabit terimde -15,97744 katsayısı ve  $P = 0,6199$  ile anlamlı değildir, bu da modelin uzun vadeli dengesi açısından sabit bir faktörün bulunmadığını ortaya koymaktadır. Tablo 6 model I'e ait sınır testi sonuçlarını göstermektedir.

**Tablo 6.** Model I için F-Bounds Test Sonuçları

| Test İstatistiği | Değer          |
|------------------|----------------|
| F-İstatistiği    | 6.856854       |
| Anamlılık Düzeyi | I(0) Alt Sınır |
| %10              | 3,02           |
| %5               | 3,62           |
| %2,5             | 4,18           |
| %1               | 4,94           |

F-Bounds testi sonuçlarına göre F-istatistiği 6,856854 olup %5 anlamlılık seviyesindeki kritik değerlerin (3,62, 4,16) üzerinde bulunmaktadır. Bu, değişkenler arasında eşbütünleşme olduğunu ve uzun vadede bir denge ilişkisi bulunduğunu göstermektedir.

Model I test sonuçları, tüketici güven endeksinin hem kısa hem de uzun vadede internet üzerinden yapılan alışverişler üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını göstermektedir. Ancak, geçmiş dönem harcamalarının mevcut harcamalar üzerinde güçlü bir etkisi bulunmaktadır. Tüketiciler önceki aylarda daha fazla harcama yaptıklarında sonraki dönemlerde harcamalarını azaltmaktadırlar. Özellikle kısa dönem etkileri güçlüdür ve tüketicilerin harcama alışkanlıklarının zaman içinde dalgalandığını göstermektedir. Bu bağlamda, dijital pazarlama stratejileri açısından tüketici güven endeksine dayalı değil, dönemsel alışveriş trendlerine dayalı stratejilerin geliştirilmesi gerektiği söylenebilir. Ayrıca, eşbütünleşme ilişkisi olduğu için uzun vadede bazı dışsal faktörlerin dikkate alınarak modelin genişletilmesi önerilebilir. Model II için, Hata Düzeltme Modeli (ECM) Sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

**Tablo 7.** Model II için ARDL Kısa dönem katsayıları ve Hata Düzeltme Modeli (ECM) Sonuçları

| Değişken                  | Katsayı        | Standart Hata | t-İstatistiği   | Olasılık (p-değeri) |
|---------------------------|----------------|---------------|-----------------|---------------------|
| Sabit Terim               | -0,2684        | 0,1639        | -1,6372         | 0,1041              |
| LINT <sub>t-1</sub> (ECT) | -0,0149        | 0,0167        | -0,8930         | 0,3736              |
| LECOM <sub>t-1</sub>      | <b>0,1872</b>  | 0,0781        | <b>2,3956</b>   | <b>0,0181</b>       |
| $\Delta(LINT_{t-1})$      | <b>-0,8765</b> | 0,0751        | <b>-11,6758</b> | <b>0,0000</b>       |
| $\Delta(LINT_{t-2})$      | <b>-0,5535</b> | 0,0736        | <b>-7,5159</b>  | <b>0,0000</b>       |
| $\Delta(LECOM)$           | -0,0604        | 0,1166        | -0,5185         | 0,6051              |

Kısa dönem sonuçlarına bakıldığında, internet üzerinden yapılan alışverişlerin (LINT) önceki dönem değerlerinden büyük ölçüde etkilendiği görülmektedir. LINT değişkeninin gecikmeli değerleri  $\Delta(LINT_{t-1})$  ve  $\Delta(LINT_{t-2})$  istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş ve negatif katsayılar almıştır. Bu, internet üzerinden yapılan alışverişlerin zaman içindeki dalgalanmalarının önemli olduğunu ve kısa vadede büyük değişimler gösterebileceğini göstermektedir. Diğer yandan, e-ticarete olan ilginin  $\Delta(LECOM)$  kısa vadede internet üzerinden yapılan alışverişler üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür. Ancak ECT istatistiksel olarak anlamsız; aylık ~%1,5'lik çok yavaş ve anlamlı olmayan dengeye dönüş olduğunu işaret etmektedir ve buna göre değişkenler arasında eşbütünleşik ilişkinin mevcut olmadığını göstermektedir. Tablo 8, uzun dönem katsayısını göstermektedir.

**Tablo 8.** ARDL Uzun Dönem Katsayısı

| Değişken                              | Katsayı   | Standart Hata | t-istatistiği | Olasılık(p-değeri) |
|---------------------------------------|-----------|---------------|---------------|--------------------|
| LECOM (Tüketicinin e-ticarete ilgisi) | 12,54135  | 10,19691      | 1,229917      | 0,2211             |
| Sabit Terim                           | -17,98383 | 26,89473      | -0,668675     | 0,5050             |

Tablo 8’de yer alan ARDL sonuçları, tüketicinin e-ticarete olan ilgisi (LECOM) ile internet üzerinden yapılan alışverişler (INT) arasındaki uzun dönem ilişkinin göstermektedir. Sonuçlara göre, LECOM değişkeninin katsayısı 12,54135 olarak hesaplanmıştır. Bu katsayının pozitif olması, tüketicinin e-ticarete olan ilgisinin artmasının, internet üzerinden yapılan alışverişleri artırabileceğini düşündürmektedir. Ancak, p-değeri (0,2211) %5 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu durum, değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin güçlü bir nedensellik ilişkisi göstermediğine işaret etmektedir. ARDL modelindeki sabit terim (C) -17,98383 olarak hesaplanmıştır. Ancak, t-istatistiği (-0,668675) ve p-değeri (0,5050), sabit terimin model açısından anlamlı olmadığını göstermektedir. Bu da modelin genel yapısı içinde sabit terimin güçlü bir açıklayıcı faktör olmadığını göstermektedir.

Tüketicinin e-ticarete olan ilgisinin internet üzerinden yapılan alışverişler üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu, e-ticaret satışlarını belirleyen faktörlerin daha geniş bir çerçevede ele alınması gerektiğini göstermektedir. Alternatif olarak, ARDL modeli, hata düzeltme mekanizması veya farklı dönüşümlerle modelin güçlendirilmesi önerilebilir. Bu tür ek analizler, değişkenler arasındaki ilişkiyi daha net bir şekilde ortaya koyabilir. Tablo 9 uzun dönem katsayıları temsil etmektedir.

**Tablo 9.** Model II için F-Bounds Test Sonuçları

| Test İstatistiği  |                | Değer          |
|-------------------|----------------|----------------|
| F-İstatistiği     |                | 16.0058        |
| Anlamlılık Düzeyi | I(0) Alt Sınır | I(1) Üst Sınır |
| %10               | 3,02           | 3,51           |
| %5                | 3,62           | 4,16           |
| %2,5              | 4,18           | 4,79           |
| %1                | 4,94           | 5,58           |

ARDL sınır testi sonuçlarına göre, F-istatistiği tüm anlamlılık seviyelerinde üst sınırı (I(1) değerlerini) aşmıştır. Bu durum, internet üzerinden yapılan alışverişler (*LINT*) ve e-ticarete olan ilgi (LECOM) arasında uzun dönemli bir eşbütünlüşme ilişkisi olduğunu göstermektedir. Ancak, hata düzeltme terimi  $LINT_{t-1}$  istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu, sistemin kısa vadede dengeye dönüş mekanizmasının zayıf olduğunu ve şoklara karşı hızlı bir şekilde adapte olamadığını göstermektedir.

Genel olarak, model sonuçları, e-ticaretin uzun vadede internet üzerinden alışverişlerini artırabileceğini, ancak bu etkinin kısa vadede belirgin olmadığını ortaya koymaktadır. Kısa vadede internet üzerinden yapılan alışverişlerinin büyük ölçüde geçmiş dönem değerlerinden etkilendiği, ancak e-ticarete olan ilginin kısa vadede anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Uzun vadede ise değişkenler arasında güçlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar, tüketici davranışlarının zaman içinde şekillendiğini ve e-ticaretin internet üzerinden yapılan alışverişler üzerindeki etkisinin uzun vadede daha belirgin hale gelebileceğini göstermektedir.

Değişkenler arasında Nedensellik ilişkisini test etmek için VAR Granger Nedensellik / Blok Dışsallık Wald Testine başvurulmuştur. Uygun gecikme sayısı 2 olarak uygulanan Granger nedensellik test sonuçları Tablo 10’de sunulmuştur.

**Tablo 10.** VAR Granger Nedensellik Testi Sonuçları

| Bağımlı Değişken:<br>$\Delta(LINT)$ | Çıkarılan Değişken                         | Ki-Kare (Chi-sq) | Olasılık (p-değeri) | Sonuç           |
|-------------------------------------|--------------------------------------------|------------------|---------------------|-----------------|
| $\Delta(LINT)$                      | LTGE (Tüketici Güven Endeksi)              | 2,246050         | 0,3253              | Nedensellik Yok |
| $\Delta(LINT)$                      | LECOM (Tüketicinin E-ticarete Olan İlgisi) | 10,01525         | 0,0067              | Nedensellik Var |
| $\Delta(LINT)$                      | Tüm Değişkenler (LTGE ve LECOM)            | 12,13570         | 0,0164              | Model Anlamlı   |

**Not:** *LINT* birinci farkı alınmıştır.

Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre, LTGE (Tüketici Güven Endeksi) değişkeninin  $D(LINT)$  (İnternet Üzerinden Yapılan Alışverişlerin değişimi) üzerinde Granger nedenselliği bulunmamaktadır ( $p=0,3253 > 0,05$ ). Bu sonuç, tüketici güven endeksinin internet üzerinden yapılan alışverişlerin değişimini istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde tahmin etmediğini göstermektedir. Yani, tüketici güvenindeki değişimler, e-ticaretteki hareketleri belirleyen doğrudan bir faktör olarak görünmemektedir. Öte yandan, LECOM (Tüketicinin e-ticarete olan ilgisi), internet üzerinden yapılan alışverişlerin değişimi üzerinde anlamlı bir Granger nedensellik ilişkisine sahiptir ( $p=0,0067 < 0,05$ ). Bu durum, tüketicilerin e-ticarete olan ilgisinin geçmiş değerlerinin, internet üzerinden yapılan alışverişlerin gelecekteki hareketlerini tahmin etmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Son olarak, tüm değişkenler birlikte ele alındığında model genel olarak anlamlı bir nedensellik göstermektedir ( $p=0.0164 < 0,05$ ). Bu, tüketici güveni ve e-ticarete olan ilginin birlikte internet üzerinden yapılan alışverişler üzerinde belirleyici bir etkisi olabileceğini göstermektedir. Ancak, burada asıl belirleyici olanın tüketicinin e-ticarete olan ilgisi (LECOM) olduğu açıkça görülmektedir. Özet olarak, tüketicinin e-ticarete olan ilgisi, internet üzerinden yapılan alışverişleri yönlendiren temel faktörlerden biridir. Ancak, tüketici güven endeksi doğrudan anlamlı bir etkiye sahip değildir. Bu, tüketici güveninin genel ekonomik koşulları yansıttığı, ancak doğrudan e-ticaret hareketlerini belirlemede yeterli olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

#### 4.3. Koşullu zamana yayılmış korelasyon testi (DCC-GARCH):

DCC-GARCH (Dinamik Koşullu Korelasyonlu Genelleştirilmiş Otoresif Koşullu Değişen Varyans), finansal zaman serileri arasındaki zamanla değişen ilişkileri modellemek için kullanılan bir yöntemdir. Engle (2002) tarafından geliştirilen bu model, özellikle portföy optimizasyonu, risk yönetimi ve piyasalardaki bulaşma etkilerinin incelenmesi gibi alanlarda yaygınlık kazanmıştır. Geleneksel GARCH modellerinin aksine, sabit korelasyon varsayımını esneterek gerçek piyasa dinamiklerine daha uyumlu bir yaklaşım sunar.

Modelin temel işleyişi iki aşamalıdır. İlk aşamada, her bir zaman serisinin volatilitesi ayrı ayrı GARCH modelleri ile tahmin edilir. İkinci aşamada ise bu tahminler kullanılarak, seriler arasındaki dinamik koşullu korelasyon matrisi hesaplanır. Bu iki adımlı yapı, modelin yüksek boyutlu verilerde bile hesaplama açısından verimli olmasını sağlar. Ayrıca, korelasyonların zaman içinde değişebileceği gerçeğini dikkate alarak, finansal krizler gibi olağanüstü dönemlerdeki piyasa davranışlarını daha iyi yansıtır.

DCC-GARCH'ın en önemli avantajlarından biri, finansal esneklik sunmasıdır. Örneğin, hisse senetleri, döviz kurları veya emtia fiyatları gibi farklı varlık sınıfları arasındaki ilişkilerin zamanla nasıl değiştiğini analiz etmek için kullanılabilir. Bu özelliği, yatırımcıların portföy çeşitlendirme stratejilerini optimize etmelerine ve risk maruziyetlerini daha doğru ölçmelerine olanak tanır. Bunun yanı sıra, piyasalar arasındaki entegrasyon derecesini incelemek veya küresel ekonomik şokların yayılımını modellemek için de ideal bir araçtır.

Modelin parametre tahmini genellikle maksimum olabilirlik yöntemiyle yapılır ve optimizasyon algoritmalarından yararlanır. Sabit korelasyonlu çok değişkenli GARCH modellerine kıyasla daha esnek olması, özellikle volatilitenin hızla değiştiği finansal ortamlarda avantaj sağlar. Örneğin, bir kriz döneminde varlıklar arası korelasyonların ani artışını yakalayarak risk yönetimi süreçlerine katkıda bulunur. DCC-GARCH modelinde Koşullu varyans-kovaryans matrisi aşağıdaki gibi tanımlanmıştır.

$$H_t = D_t R_t D_t \quad (7)$$

Burada;

$R_t = [\rho_{ij}]_t$ ,  $i, j = 1, 2$  için simetrik ve pozitif tanımlı bir matris olup, tüm  $i$  değerleri için  $\rho_{ij} = 1$  şeklindedir. Bu matris, koşullu korelasyon katsayılarını içeren korelasyon matrisini temsil eder.  $D_t = \text{diag}(\sqrt{h_{11t}}, \dots, \sqrt{h_{Nnt}})$ , tek değişkenli GARCH modellerinden elde edilen zamanla değişen standart sapmaları içeren bir köşegen matristir. Tek değişkenli GARCH (p, q) süreci ise şu şekilde ifade edilir:

$$h_t^2 = \omega + \sum_{i=1}^q \alpha_i \epsilon_{t-i}^2 + \sum_{j=1}^p \beta_j h_{t-j}^2 \quad (8)$$

(Engle ve Sheppard, 2001) göre eğer  $Q_t$  pozitif tanımlı ise, bu durum  $R_t$ 'nin pozitif işaretli olmasını gerektirir ve  $\bar{Q}$ ,  $u_t$ 'nin koşulsuz varyans matrisi olan bir  $N \times N$  boyutlu matristir.

$$\rho_{12,t} = \frac{(1-\alpha-\beta)\bar{q}_{12} + \alpha u_{1,t-1} u_{2,t-1} + \beta q_{12,t-1}}{\sqrt{((1-\alpha-\beta)\bar{q}_{11} + \alpha u_{1,t-1}^2 + \beta q_{11,t-1})(1-\alpha-\beta)\bar{q}_{22} + \alpha u_{2,t-1}^2 + \beta q_{22,t-1}}} \quad (9)$$

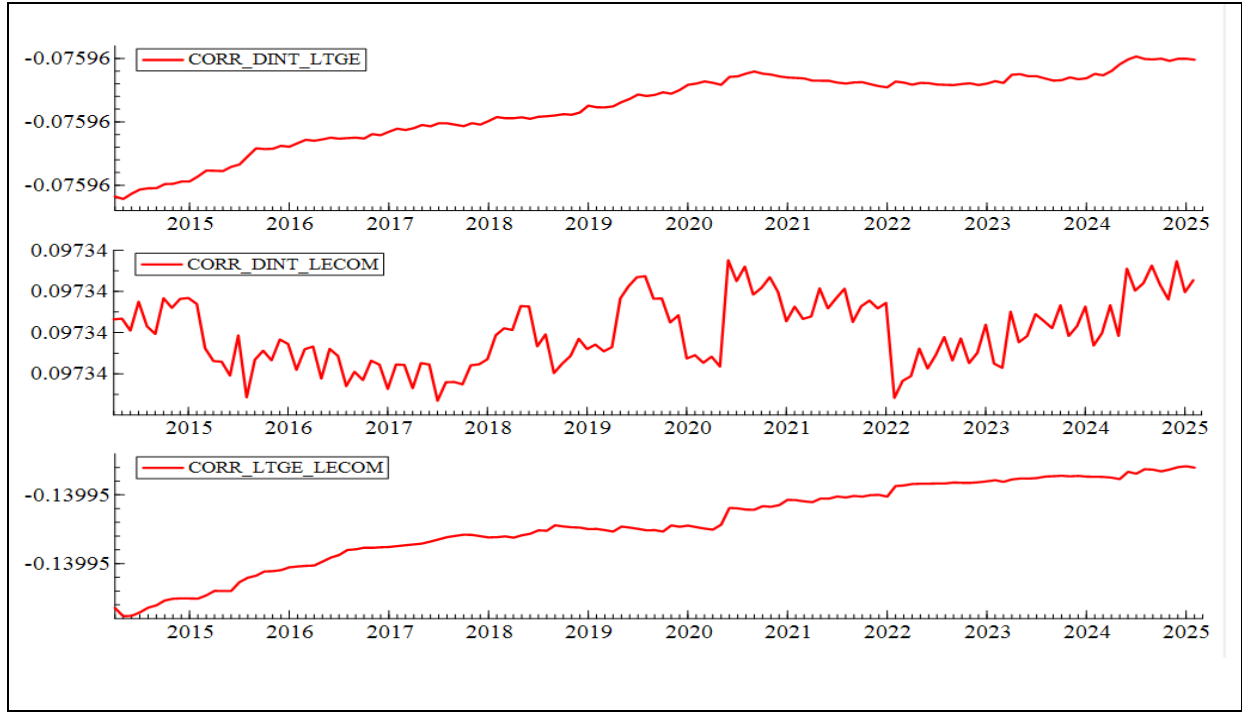
Dinamik koşullu korelasyon parametreleri Tablo 11'de özetlenmiştir.

**Tablo 11.** DCC-GARCH model parametreler sonuçları

| Parametre   | Katsayı | Std. hata | t-değeri | t-olasılık    |
|-------------|---------|-----------|----------|---------------|
| $\rho_{21}$ | -0,076  | 0,4115    | -0,1846  | 0,8538        |
| $\rho_{31}$ | 0,0973  | 0,1012    | 0,9621   | 0,3378        |
| $\rho_{32}$ | -0,140  | 0,2080    | -0,6729  | 0,5022        |
| $\alpha$    | 0,0000  | 2,37e-07  | 0,0012   | 0,9990        |
| $\beta$     | 0,9803  | 0,2358    | 4,158    | <b>0,0001</b> |

Tüm korelasyon katsayıları istatistiksel olarak anlamlı değildir ( $t\text{-prob} > 0,05$ ). Örneğin, DINT ve LTGE arasındaki korelasyon katsayısı  $\rho_{21} = -0,076$  olarak tahmin edilmiştir. Benzer şekilde, LECOM ile diğer değişkenler arasındaki korelasyonlar da istatistiksel anlamdan yoksundur. Bu durum, değişkenler arasındaki dinamik ilişkinin belirsiz veya zayıf olduğunu düşündürmektedir.

Modelde,  $\alpha = 0,0000$  ve  $\beta = 0,9803$  olarak tahmin edilmiştir.  $\alpha$  parametresinin sıfıra yakın çıkması, kısa vadeli piyasa şoklarının korelasyonlar üzerinde etkisinin neredeyse yok denecek kadar az olduğunu gösterir. Buna karşılık,  $\beta$  parametresinin 0,98 gibi yüksek bir değer alması, korelasyonların zaman içinde yüksek derecede kalıcılık sergilediğine işaret eder. Bu bulgu, finansal piyasalarda korelasyonların uzun vadeli yapısal faktörlerden (örneğin makroekonomik istikrarsızlık, küresel krizler) daha fazla etkilendiği ve değişimlerin yavaş gerçekleştiği şeklinde yorumlanabilir. Modelde değişkenler arası koşullu dinamik korelasyonu grafik 1'de sunulmuştur. Grafikte, DCC-GARCH (Dynamic Conditional Correlation Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity) modeli kullanılarak hesaplanan dinamik koşullu korelasyonlar gösterilmektedir. Üç ayrı grafik, farklı değişkenler arasındaki zaman içindeki korelasyonları yansıtmaktadır.



**Şekil 1.** DCC-GARCH Modeline Göre Değişkenler Arasındaki Dinamik Koşullu Korelasyonların Zaman İçinde Evrimi

İlk şekilde, internet üzerinden yapılan alışverişler (DINT) ile tüketici güven endeksi (LTGE) arasındaki dinamik korelasyon zaman içinde incelenmektedir. Korelasyon başlangıçta düşük bir seviyede olup, zamanla kademeli bir artış göstermektedir. Ancak genel olarak negatif bir korelasyon yapısı olduğu görülmektedir. Bu durum, tüketici güven endeksindeki değişimlerin internet üzerinden yapılan alışverişleri ters yönde etkileyebileceğini düşündürmektedir. İkinci grafikte, tüketici güven endeksi (LTGE) ile tüketicinin e-ticarete olan ilgisi (LECOM) arasındaki dinamik korelasyon gösterilmektedir. Korelasyon zaman içinde dalgalı bir seyir izlemektedir. 2019 yılı sonrası bazı keskin değişimler gözlenmekte olup, 2022 yılında belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Bu durum, tüketici güven endeksindeki belirsizliklerin, e-ticarete olan ilgiyi zaman zaman olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir. Üçüncü grafikte, tüketici güven endeksi (LTGE) ile tüketicinin e-ticarete olan ilgisi (LECOM) arasındaki korelasyon gösterilmektedir. Korelasyon zamanla istikrarlı bir şekilde artış göstermektedir. Başlangıçta negatif değerlerden başlayan korelasyon, zamanla nispeten daha az negatif bir seviyeye ulaşmıştır. Bu durum, tüketici güveni arttıkça e-ticarete olan ilginin de artma eğiliminde olabileceğini düşündürmektedir.

DCC-GARCH model sonuçlarına göre, değişkenler arasındaki korelasyon zamanla değişkenlik göstermektedir. LTGE ile DINT arasındaki korelasyon genel olarak negatif, bu da tüketici güveninin internet üzerinden yapılan alışverişler ile ters orantılı olabileceğini göstermektedir. LTGE ve ECOM arasındaki ilişki dalgalı bir yapı sergilerken, uzun vadede pozitif bir eğilim gözlenmektedir. Bu sonuçlar, tüketici güveninin e-ticaret faaliyetleri üzerindeki etkisini anlamak açısından önemli bulgular sunmaktadır.

Sonuçları birlikte ele alındığında, ARDL modeli bulgularına göre, tüketici güveni ile internet üzerinden yapılan alışverişler arasındaki uzun dönem ilişkisi anlamlı bulunmazken, kısa dönemde tüketici güvenindeki değişimlerin internet üzerinden yapılan alışverişleri negatif yönde etkileyebileceği tespit edilmiştir. Bu durum, tüketici güveninin arttığı dönemlerde geleneksel alışverişe olan yönelimin artabileceğini göstermektedir. Granger nedensellik testi sonuçları, tüketici güveninin e-ticaret satışlarını etkileyebileceğini, ancak tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Yani, tüketici güveni e-ticareti belirlerken, e-ticaret faaliyetlerinin tüketici güveni

üzerinde doğrudan bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. DCC-GARCH modeline göre, tüketici güven endeksi ile internet üzerinden yapılan alışverişler arasındaki dinamik korelasyon genel olarak negatif bir yapıya sahiptir. Bu durum, ekonomik belirsizlikler ve kriz dönemlerinde tüketicilerin internet üzerinden yapılan alışverişler ne yöneliminin azalabileceğini göstermektedir. Öte yandan, tüketici güveni ile e-ticarete olan ilgi arasındaki korelasyon dalgalı bir seyir izlemekle birlikte uzun vadede pozitif bir eğilim göstermektedir. Bu bulgu, güven ortamının sağlandığı dönemlerde e-ticaretin daha fazla tercih edildiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlara göre ekonomik belirsizlik dönemlerinde tüketicilerin harcama eğilimlerinin düştüğü görülmektedir. Bu nedenle, hükümetler ve ekonomi yönetimi, makroekonomik istikrarı sağlamak, enflasyonu kontrol altına almak ve gelir güvencesini artırmak için politikalar geliştirmelidir. Özellikle kriz dönemlerinde tüketici güvenliğini destekleyici teşvikler, doğrudan hanehalkına yönelik yardımlar ve vergi avantajları sunulabilir.

Tüketici güven endeksinin e-ticaret üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, tüketicilerin dijital platformlara duyduğu güvenin artırılması gerekmektedir. E-ticaret platformları, tüketici haklarını koruyucu politikalar geliştirmeli, ürün iade süreçlerini kolaylaştırmalı ve şeffaf fiyatlandırma uygulamalıdır. Ayrıca, dolandırıcılığa karşı daha güçlü denetimler getirilerek tüketici güveni pekiştirilmelidir. Çalışma bulguları, tüketici güveninin e-ticarete olan ilgiyi zaman içinde artırabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, dijital pazarlama stratejilerinde güven unsuru ön plana çıkarılmalıdır. Şirketler, müşterilerine güven veren içerikler oluşturmalı, kullanıcı yorumlarını şeffaf bir şekilde paylaşmalı ve müşteri destek hizmetlerini güçlendirmelidir. Ekonomik dalgalanmalar sırasında e-ticaret sektörünün dirençli olması için firmalar, kriz yönetimi stratejileri geliştirmelidir. Alternatif ödeme yöntemleri, taksitlendirme seçenekleri ve indirim kampanyaları ile tüketici harcamalarının sürdürülebilirliği desteklenebilir. Özet olarak, tüketici güven endeksinin e-ticaret üzerindeki etkileri zamanla değişkenlik göstermektedir. Bu nedenle, politika yapımcılar ve özel sektör temsilcileri, tüketici güvenliğini artırıcı adımlar atarak e-ticaret sektörünün sürdürülebilir büyümesini desteklemelidir.

## 5. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, tüketici güven endeksi ile internet üzerinden yapılan alışverişler arasındaki dinamik ilişki; ARDL modeli, nedensellik analizi ve DCC-GARCH modeli kullanılarak çok yönlü bir şekilde analiz edilmiştir. Bulgular, tüketici güveninin çevrimiçi alışveriş davranışları üzerinde doğrudan ve kalıcı bir etkisinin bulunmadığını; ancak bu etkinin dönemsel olarak değişebildiğini ortaya koymaktadır. Analizler, Mart 2014- Şubat 2025 dönemini kapsayan 132 aylık zaman serisi verisi üzerinden gerçekleştirilmiştir.

ARDL modelinden elde edilen sonuçlara göre, tüketici güven endeksinin hem kısa hem de uzun vadede internet üzerinden yapılan alışverişler eşbütünlük ilişkisi bulunmadığı ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi saptanmamıştır. Buna karşın, geçmiş dönem harcama davranışlarının cari dönem tüketimini anlamlı şekilde etkilediği görülmüştür. Bu durum, tüketici davranışlarının geçmiş eğilimlere duyarlı olduğunu ve zaman içinde kendi iç dinamikleriyle şekillendiğini göstermektedir. Nedensellik analizinde ise tüketici güvenindeki değişimlerin e-ticaret eğilimleri üzerinde yönlendirici bir etkisinin olabileceği, ancak bu ilişkinin zaman içinde istikrar gösteremeyebileceği tespit edilmiştir.

DCC-GARCH modelinden elde edilen bulgular, tüketici güven endeksi ile internet üzerinden yapılan alışverişler arasındaki ilişkinin zaman içinde dalgalandığını, genellikle negatif yönde seyrettiğini ve kısa dönemli belirsizliklerden kolayca etkilendiğini ortaya koymaktadır. Ancak uzun vadeli görünümde bu ilişkinin daha istikrarlı ve pozitif yönlü bir eğilim sergilediği gözlemlenmiştir.

Elde edilen bulgular, tüketici güveninin çevrimiçi alışveriş davranışları üzerindeki etkisinin doğrudan, sabit ve tek yönlü olmadığını; aksine ekonomik, sosyal ve dönemsel birçok dışsal faktöre bağlı olarak farklılaşabildiğini göstermektedir. Özellikle ekonomik belirsizlik dönemleri, mevsimsel tüketim dalgalanmaları, COVID-19 pandemisi gibi olağandışı şoklar ve satış tutundurma faaliyetleri

gibi kampanya bazlı stratejiler, e-ticaret hacminde ani değişimlere neden olabilmektedir. Bu çerçevede, tüketici güveni yalnızca bir gösterge olarak değil; aynı zamanda bu çok katmanlı dinamikleri tetikleyen ve yansıtan bir faktör olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak, e-ticaret platformlarının tüketici davranışlarını tek bir değişkene indirgemeksizin analiz etmesi ve stratejilerini dönemsel dalgalanmalara, toplumsal belirsizliklere ve bireysel alışveriş eğilimlerine duyarlı şekilde yeniden yapılandırması gerekmektedir. Böyle bir yaklaşım, hem kriz dönemlerinde tüketici sadakatinin korunmasına hem de daha sürdürülebilir bir dijital pazarlama ortamının oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

## Kaynaklar

- Adalı, E. ve Sıgı, Ü. (2022). E-ticaret sektöründe kullanılan dijital pazarlama araçlarının şirketlerin marka değerine etkileri üzerine nitel bir araştırma. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 93-140. <https://doi.org/10.15659/ppad.15.1.993212>
- Aksoy, R. (2006). Bir pazarlama değeri olarak güven ve tüketicilerin elektronik pazarlara yönelik güven tutumları. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(4), 79–90. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijmeb/issue/54837/750785>
- Alkan, O. ve Ünver, S. (2021). Determination of factors that affect use of e-commerce in Eastern Turkey through categorical data analysis. *Toros University FEASS Journal of Social Sciences*, 8(Special Issue on International Symposium of Sustainable Logistics), 22-36. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iisbf/issue/65007/960149>
- Allenby, G. M., Jen, L. ve Leone, R. P. (1996). Economic trends and being trendy: The influence of consumer confidence on retail fashion sales. *Journal of Business & Economic Statistics*, 14(1), 103–111. <https://doi.org/10.1080/07350015.1996.10524633>
- Başer, G. ve Kantarcıoğlu, B. (2022). E-ticaret'te müşteri güven algısı: Y ve Z kuşağı tüketiciler üzerine bir araştırma. *Journal of Business Research-Turk*, 14(1), 389-401. <https://doi.org/10.20491/isarder.2022.1386>
- Bollerslev, T. (1986). Generalized autoregressive conditional heteroskedasticity. *Journal of Econometrics*, 31(3), 307-327. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(86\)90063-1](https://doi.org/10.1016/0304-4076(86)90063-1)
- Brynjolfsson, E. ve Smith, M. D. (2000). Frictionless commerce? A comparison of internet and conventional retailers. *Management Science*, 46(4), 563–585. <https://www.jstor.org/stable/2661602>
- Chaffey, D. ve Ellis-Chadwick, F. (2019). Digital marketing. Pearson.
- Chen, T., Samaranayake, P., Cen, X., ve Lan, Y.C. (2022). The impact of online reviews on consumers' purchasing decisions: Evidence from an eye tracking study. *Frontiers in Psychology*, 13, 865702. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.865702>
- Choi, H. ve Varian, H. (2012). Predicting the present with google trends. *Economic Record*, 88(s1), 2–9. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4932.2012.00809.x>
- Dal, N. E. ve Şahin, Ö. (2018). Elektronik ticarete güven oluşturan faktörlerin satınalma niyeti ile ilişkisi: Trendyol alışveriş sitesi müşterileri ile bir araştırma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 240-259. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/41905/505270>
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319-340. <https://doi.org/10.2307/249008>
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072. <https://doi.org/10.2307/1912517>
- Enders, W. (2014). *Applied econometric time series* (4th Edition). Wiley.
- Engle, R. (2002). Dynamic conditional correlation: a simple class of multivariate generalized autoregressive conditional heteroskedasticity models. *Journal of Business & Economic Statistics*, 20(3), 339-350. <https://doi.org/10.1198/073500102288618487>



- Engle, R. F. ve Sheppard, K. (2001). Theoretical and empirical properties of dynamic conditional correlation multivariate GARCH. *NBER Working Paper 8554*, <https://doi.org/10.3386/w8554>
- Friedman, M. (1957). The permanent income hypothesis. *Theory of the consumption function* içinde (s. 20-37). Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9780691188485-005>
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438. <https://doi.org/10.2307/1912791>
- Gujarati, D. N. ve Porter, D. C. (2009). Basic econometrics. McGraw-Hill Irwin.
- Gürkaynak Gürbüz, Ş. ve Haşiloğlu, S. B. (2024). Dijital pazarlama güven ölçeğinin geliştirilmesi. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 15(1), 1-23. <https://doi.org/10.34231/iuyd.1398034>
- Handoyo, S. (2024). Purchasing in the digital age: A meta-analytical perspective on trust, risk, security, and in e-commerce. *Heliyon*, 10(8), e29714. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e29714>
- Katona, G. (1951). Psychological analysis of economic behavior. McGraw-Hill. <https://tinyurl.com/3zp3thrc>
- Koçarslan, H. ve Kılınç, H. (2019). Dijital pazarlamada tüketici algısı, internette alışveriş üzerine bir araştırma. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (17), 1263-1273. <https://doi.org/10.31590/ejosat.659295>
- Kotler, P., Kartajaya, H. ve Setiawan, I. (2021). Marketing 5.0: Technology for humanity. John Wiley ve Sons.
- MacKinnon, J. G. (1996). Numerical distribution functions for unit root and cointegration tests. *Journal of Applied Econometrics*, 11(6), 601-618. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1255\(199611\)11:6<601::AID-JAE417>3.0.CO;2-T](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1255(199611)11:6<601::AID-JAE417>3.0.CO;2-T)
- Nagy, S. ve Hajdu, N. (2021). Consumer acceptance of the use of artificial intelligence in online shopping: evidence from Hungary. *Amfiteatru Economic*, 23(56), 155-173. <https://doi.org/10.24818/EA/2021/56/155>
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2022). OECD Economic Outlook, Volume 2022 Issue 1, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/62d0ca31-en>
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326. <https://www.jstor.org/stable/2678547>
- Phillips, P. C. B. ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346. <https://doi.org/10.2307/2336182>
- Qiu, K. ve Zhang, L. (2024). How online reviews affect purchase intention: A meta-analysis across contextual and cultural factors. *Data and Information Management*, 8(2), 100058. <https://doi.org/10.1016/j.dim.2023.100058>
- Sevim, N. ve Eroğlu Hall, E. (2014). Consumer trust impact on online shopping intent. *Journal of Internet Applications and Management*, 5(2), 19-28. <https://doi.org/10.5505/iuyd.2014.41636>
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2025). E-commerce outlook in Türkiye. Ticaret Bakanlığı Yayınları. <https://tinyurl.com/5bwfztwy>
- Uzunkaya, T. ve Yükselen, C. (2019). Çevrimiçi alışverişte pazarlama stratejilerinin tüketicinin algıladıkları risk ve güvene etkileri üzerine bir araştırma. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 35-46. <https://doi.org/10.18221/bujss.462844>
- Ünver, S. ve Alkan, Ö. (2021). Determinants of e-commerce use at different educational levels: Empirical evidence from Turkey. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 12(3), 40-49. <https://doi.org/10.14569/ijacsa.2021.0120305>
- Varian, H. R. (2016). The economics of internet search. J. M. Bauer ve Michael Latzer (Ed.), *Handbook on the Economics of the Internet* içinde (s. 385-394). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9780857939852.00027>
- Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B. ve Davis, F. D. (2003). User acceptance of information technology: Toward a unified view. *MIS Quarterly*, 27(3), 425-478. <https://doi.org/10.2307/30036540>

- Wang, C., Liu, T., Zhu, Y., Wang, H., Wang, X. ve Zhao, S. (2023). The influence of consumer perception on purchase intention: Evidence from cross-border e-commerce platforms. *Heliyon*, 9(11), e21617. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e21617>
- Xiao, M. ve Myers, P. (2025). Following the herd: The influence of the bandwagon heuristic on e-commerce shoppers. arXiv preprint arXiv:2505.14861. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2505.14861>
- Yıldırım, E. ve Zeren, F. (2014). The relationship between consumer confidence index and online credit card using in Turkey: New evidence from frequency domain causality test. *Journal of Internet Banking and Commerce*, 19(1), 1–15. <https://tinyurl.com/24ej55ry>
- Zhou, L., Dai, L. ve Zhang, D. (2007). Online shopping acceptance model - A critical survey of consumer factors in online shopping. *Journal of Electronic Commerce Research*, 8(1). [http://www.jecr.org/sites/default/files/08\\_1\\_p04.pdf](http://www.jecr.org/sites/default/files/08_1_p04.pdf)